
BIBLIOTECA DEL DUQUE DE OSUNA

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA

dulcedine Cantus
Trahitur
APVLEIVS

LUCII
APULEII
MADAURENSIS
PLATONICI PHILOSOPHI
OPERA

INTERPRETATIONE ET NOTIS ILLUSTRAVIT

JULIANUS FLORIDUS

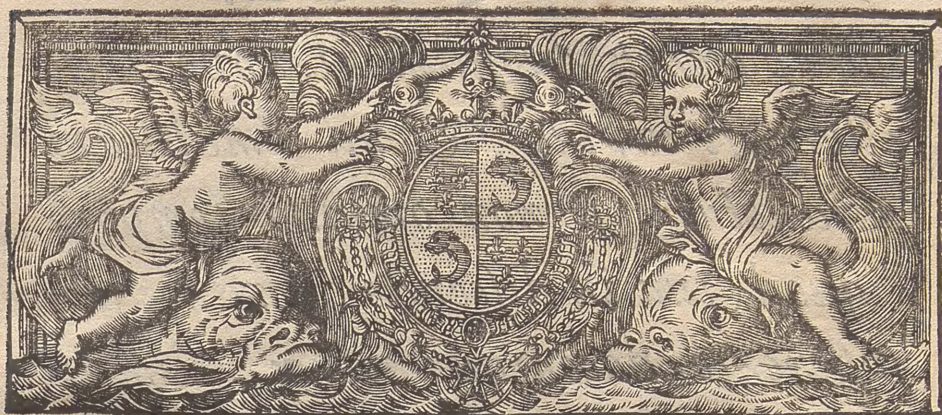
J. U. L. Can. Carnot.

JUSSU
CHRISTIANISSIMI
REGIS,
IN USUM
SERENISSIMI
DELPHINI

PARISIIS,
Apud FEDERICUM LEONARD, Regis, Serenissimi Delphini, & Cleri Gallicani Typographum, viâ Jacobæâ sub Scuto Veneto.

M. DC. LXXXVIII.
CUM PRIVILEGIO REGIS.

SERENISSIMO

DELPHINO LUDOVICO

LUDOVICI MAGNI FILIO

JULIANUS FLORIDUS J. U. L. Can. Carn.

SISTIT se tibi tandem, SERENISSIME DELPHINE, *post moras ſanè quàm longas Apuleius noſter Sub tuis ille dudum auſpiciis*,

jussu parentis Augustissimi, novo cultu adornari cœptus, & ad umbilicum perductus, si non omnino tempore (quod, tua in discendo celeritate vix sustinente docentium moras, difficillimum erat) certè non intempestivè prorsus in manus venisset tuas, nisi, quæ & aliis non paucis, huic quoque maligna fata lucem diu invidissent. Vnde, cum se jam nimis serum, & tibi plane inutilem cerneret, perpetuis quibus eum damnaveram tenebris premi se haud admodum invitus patiebatur. Sed natâ tibi è faustissimo connubio trina prole, cui ad dignas Principibus Viris artes per vestigia tua sternendum erit iter propediem, contineri diutius non potuit

quin è ſcriniis meis erumperet, ratus ſibi quoque in Regiis pueris erudiendis partes aliquas, & opportunam ſui meique erga te obſequii conteſtandi occaſionem obtingere aliquando poſſe. Hac eum ſpe volentem emitto lubens. Quis enim vel leviter tibi placuiſſe, & tantillum profuiſſe tuis non toto animo exoptet, ac ſummæ fortunæ ducat loco, cum ſe ſciat eadem operâ toti orbi Chriſtiano profuturum? Huc quippe potentiæ gloriæque nomen veſtrum evexit LVDOVICVS MAGNVS parens tuus, ſic rem Gallicam prudentia, Religionem pietate ſtabilivit, ſic invidorum infenſorumque vicinorum hoſtiles animos fregit armis, ſic virtutis ſuæ admi-

ratione ac fama rerum gestarum extremas orbis gentes ad sui venerationem concivit, ut nulla jam pœnè mundi natio sit, nullus populus, cujus res rationesque non sint cum vestris aliquo modo conjunctæ: dum hos sustentat opibus Princeps munificentissimus, illos armorum terrore bellator acerrimus continet in officio, alios confirmat præsidiis, alios vel sola nominis sui umbra tutos securosque præstat; & stabilita tot triumphis pace non ad luxum & desidiam abutitur, sed ampliorem sibi ex parto per eam otio, quam ex omnibus, quas retulit, victoriis, laudum segetem quærit. Nullis quippe jam relictis in hac orbis luce, quos debellet, hostibus, ipsum

ſum tenebrarum Principem aggreditur, & de cœlitum adhuc amplius, quam de mortalium judicio ſollicitus, dum commeantium undique in has oras advenarum admirationem ſuperbis ædificiorum ac ſubſtructionum molibus excitat, apud cœleſtis patriæ cives plauſum multo jucundiorem ex ſubverſis hæreſeos templis aucupatur. Teterrimum illud monſtrum, quod nullis ſuperiorum regum armis, nullis conatibus domari potuerat, otiantis LVDOVICI MAGNI ſubciſivis curis debellandum ſervabatur. Quo jam proſtrato ac penitus confecto, ſanatis atque ad concordiam & unanime tum erga Deum, tum erga Principem obſequium reductis ſuorum omnium

animis, propagatis late finibus, & hostibus aut deletis, aut cladibus suis ad saniora revocatis consilia, quid habet amplius Gallia ad summam felicitatem optandum, nisi ut ea propria sibi ac perpetua Deus faciat; hoc est, ut vitam Regi optimo diuturnissimam, & Prolem virtutis ejus æmulam, eique quàm simillimam concedat? Alterum ut speremus faciunt cùm eximia in florentissimum hoc Regnum Supremi Numinis benignitas, tùm juges castissimæ Christi Sponsæ Ecclesiæ pro studiosissimo splendoris ac fidei suæ assertore preces: alterum jam nobis concessum non sine jucundissimo lætitiæ sensu animadvertimus, SERENISSIME

EPISTOLA.

DELPHINE, *cùm in te formam istam Imperio & LVDOVICO patre dignam cernimus, cùm altam indolem plurimâ comitate conditam, cùm acrem ingenii vim, & robur istud corporis, æstus, frigoris, imbrium, sitis, famis & vigiliæ patiens, & nullo labore fractum observamus. Nec dissimiles Patri filios & Avo nepotes spondet nobis tum BORBONIVS BAVARVSQVE Sanguis haud unquam degener, tùm egregia in Aula orbis principe educatio. Aderunt quippe ipsis præstantissimi artium omnium exercitationumque liberalium Magistri. Aderunt Magistrorum omnium præceptis & adhortationibus potentiores Paternorum,*

Maternorumque exemplorum ſtimuli, quibus mirum bona indoles quantum excitetur. Aderit cùm recentium, tùm veterum ſapientiæ humanioriſque litteraturæ auctorum lectiſſima ſupellex. quos inter Apuleius quoque noſter locum ſibi aliquem dari poſtulat: non quòd tantum ſibi arroget, ut Regios Pueros cupiat inter Mileſias ſuas Punicas conſeneſcere, quod Clodio Albino quondam exprobrabat Imperator Severus; ſed quòd, gnarus utile dulci Principibus maximè pueris eſſe admiſcendum, non deſperet amplam eruditionis ſuæ, obſoletioris paulò & ſalebroſioris, penum fabulis non inficetis conditam ipſis fore nec inuti-

lem, nec injucundam. Est & ubi graviores personas sustineat, Oratoris scilicet copiosi & ingeniosi, in prolixa sua Apologia, & Fragmentis verè floridis aliarum orationum, ac Philosophi non inelegantis, in opusculis illis, in quibus totius Platonicæ Doctrinæ placita, huc illuc in Philosophi illius Dialogis sparsa, colligit, ac veluti in compendiaria tabella ponit ante oculos. His nominibus, & quod à me tuis sub auspiciis expolitus exornatusque est, & Augustissimo Tuo Nomini inscriptus, aditum ad Te quærit, SERENISSIME DELPHINE. *quem si facilem ei concesseris, si vota & obsequia mea deferentem benignè*

exceperis, & in tuorum volueris esse numero: curas vigiliasque meas optimè collocatas putabo, atque ad novam Ausonii Poëtæ editionem, quam Tibi adorno, alacrior me accingam.

PRÆFATIO.

ECCE tibi, LECTOR OPTIME, L. Apuleius Madaurensis Philosophus Platonicus Interpretatione nostra, & Notis jamdudum illustratus, & plusquam nonum pressus in annum, munificentiâ Regiâ sub SERENISSIMI DELPHINI auspiciis tandem prodit in lucem. Cujus editionis rationem, & consilium accipe.

Cum primùm impositum sibi à LUDOVICO MAGNO educandi unici Regii Pueri munus gloriosissimum suscepisset Illustrissimus MONTAUSERII DUX CAROLUS SANCTAMAURÆUS Vir omnibus belli & pacis artibus dudum spectatissimus, fide antiqua magis, sanctisque moribus, atque omnigena eruditione, quam ipso nobilissimi generis splendore clarus, litterarum ac litteratorum apud Augustissimum Regem fautor studiosissimus ac vere MOECENAS alter; Regium esse imprimis arbitratus, prodesse quamplurimis, ratusque non medio-

criter promotum iri ſtudia, non ſolum privata Regii ſui Alumni, ſed etiam publica cæteræ juventutis, ſi Scriptores Latini omnes interpretatione faciliori, & notis non ad eruditionis oſtentationem luxuriantibus, ſed ad difficultatum omnium explanationem concinnè contractis illuſtrarentur; communicato conſilio cum Illuſtriſſimo Condomenſium anteà, nunc Meldenſium Epiſcopo JACOBO BENIGNO BOSSUETIO Viro elegantiſſimis firmiſſimiſque pro Fidei Catholicæ aſſertione ſcriptis, ſtrenuiſque adverſus hæreſim conflictationibus toto orbe notiſſimo, vitæque ac morum ſuavitate, & ſanctimonia non minus, quam Doctrinæ profunditate, & paſtorali cura commendato, cui erudiendi SERENISSIMI DELPHINI munus incumbebat; ſuaſit Regi munificentiſſimo, ac pro ea, qua valet apud ipſum, auctoritate facile perſuaſit, uti ſelectis Viris ea provincia demandaretur.

Cum autem eos omnes Auctores, qui teri magis in ſcholis ſolent, jam occupaſſent alii Viri eruditione ac doctrinâ præſtantes; ego quoque in partem operis vocatus Madaurenſem hunc Platonicum mihi depopoſci, Africanæ quidem & durioris paulo locutionis, ſed eruditionis reconditiſſimæ, & præcipuæ difficultatis, eoque nomine eadem quâ poëtas veſte, hoc eſt, præter notas, interpretatione perpetua exornandum.

Quod ut accuratius perficerem, prolixos Philippi Beroaldi in hujus Scriptoris Metamorphoſin ſeu Aſinum commentarios, copioſiſſimam Joannis Pricæi, tum in eandem Metamorphoſin, tum in Apologiam

logiam, Collectaneorum sylvam, Isaaci Casauboni, & Scipionis Gentilis in eandem Apologiam observationes, Elmenhorstii, Woweriique notas, Gasp. Schoppii in opera hæc omnia symbolam Criticam, & quidquid Stewechius, Brantius, Barthius, Lipsius, aliique, quotquot in manus venire potuerunt, in aliquos auctoris hujus locos scripserunt, summo studio pervolvi, & ex iis, quæ maxime ad rem visa sunt, in interpretationem, notasve nostras transtuli, laudatis utplurimum auctoribus. quæ ab illis neglecta, aut transcursa fuerunt (fuerunt autem non pauca) quam optimè potui executus sum. Philosophicos scriptoris hujus libros, quos pauci admodum & obiter tantum ac paucissimis in locis attigerant, adductis ex Platone, & Aristotele, unde desumpti sunt, similibus dissimilibusve, enucleavi, explanavi, supplevi. Librum περὶ ἑρμηνείας, sive *De Syllogismo Categorico* fœdissimè corruptum compluribus locis restitui ope duorum libelli tantum ejus Manuscriptorum Codicum vetustissimorum, qui in Bibliotheca nostra Capituli Carnotensis asservantur. Juvit etiam me nonnihil in exponendo libello *De Deo Socratis* Manuscriptus ejus libri codex Bibliothecæ tunc Thuanæ, nunc Menarsianæ.

Sed nitorem suum ac splendorem, si quem habet hoc opus, maxime debet acri & limato judicio Viri omni eruditionis genere tota Europa celebratissimi, & optimè cum de Re Litteraria, tum de Christiana Religione meriti PETRI DANIELIS HUETII Abbatis Alnetani, & Suessionensium Præsulis Designati, cujus post Illustrissimum BOSSUE-

TIUM, in erudiendo SERENISSIMO DELPHINO ſecundæ tunc partes erant, & lucubrationum noſtrarum arbitrium.

Adjeci ad calcem totius operis Indicem locupletiſſimum atque accuratiſſimum vocum omnium, quæ in hoc ſcriptore reperiuntur; opus ut multo, quam prima fronte videatur, utilius, ita & longe difficilius. in quo conficiendo quantum mihi laboris, quantum tædii fuerit devorandum, nemo, niſi qui idem ſaxum aliquando volverit, bene æſtimaverit.

Cur autem tam ſero ad te hoc opus è prælo exierit, cum jam tua parvi referat ſcire, narrando hic operam nolim abuti. Hoc unum ſcias velim, per me non ſtetiſſe, quin hoc noſtro qualicunque munere citius fruereris. Vale, LECTOR OPTIME, & Auſonium Poëtam ſimili ornatu comptum à nobis propediem exſpecta.

APULEII VITA ET SCRIPTA EX WOWERIO.

MADAURA civitas Africæ in Numidiæ & Gætuliæ confinio ſita, oppidum Syphacis, eoque victo Maſiniſſæ Regis, munere pop. R. & Veteranorum militum novo conditu ſplendidiſſima colonia. Hæc L. Apuleium claro loco ortum patria excepitr Patre genitus eſt Theſeo Duumvirali, aliiſque honoribus perfuncto: mater illi Salvia; cujus origo à Plutarcho & Sexto Philoſopho ejus nepote manavit. Natalis vero Hadriano imperante incidiſſe videtur; & quidem poſtremo illius imperii tempore, ſi rectè colligimus ætates clariſſimorum Virorum quorum meminit. Lollii Urbici Cl. Viri. Præfecti urbis teſtimonio in judicio niti conatur: quo legato Antoninum Pium Britannos debellaſſe Capitolinus tradit. Lollianum quoque Avitum Cl. V. in Apologia ad teſtimonium vocat, quem ſub Antonino Philoſopho, & L. Aurelio Vero Bithiniæ præfuiſſe apparet ex Ulpi. l. 1. *de Decur.* Scipionem Orphitum Africæ Proconſulem memorat in Floridis, quem idem Capitolinus Præfectum Urbis D. Pio imperante, & mox ſub Antonino Philoſopho aliis honoribus auctum narrat. ex quibus, ut in re clara, adſerere licet Apuleium temporibus Antonini Pii, Divorumque Fratrum vixiſſe. Decora illi & elegans corporis ſpecies, ut etiam ſine vi carminum non ſolum Pudentillam prope jam floris extincti, ſed vel Penelopen ad amorem ſui inducere potuiſſet, ſi qua tamen auctoritas tabulis, quibus imagines Virorum Illuſtrium ex antiquis monumentis Doctiſſimus Vir Fulvius Urſinus expreſſit. Quanquam illarum fidem certam probarunt Apuleii accuſatores, qui vultus liberalitatem, capillos delicatos, atque ad lenocinium decoris promiſſos, nimiumque adeo munditiarum ſtudium, tanquam crimina, intenderunt: quorum nihil faſtidioſè à ſe ſpernit Apuleius; ſed pervenuſta & eleganti oratione iſthæc omnia competere

Philoſopho oſtendit. Et verè quidem conveniens Philoſopho, nihil in ſe ſordidum, nihil immundum pati, plane etiam abſurdum, & ab omni ratione alienum, ut is qui cæleſtia & æterna contemplatur ſpurcus & pollutus incedat, pura & incorrupta attrectatione maculosâ contaminet. Ingenuarum artium ſtudiis ſemper deditus, earum cultu omnem ætatem tranſegit. Primis pueritiæ annis ſedem ac magiſtram ſtudiorum Carthaginem habuit, quam poſtea Athenas tranſtulit. Inde Carthaginienſes parentes ſuos ac primos magiſtros celebrat. Inde gloriatur ſe illis, *nec lare alienum, nec pueritia inviſitatum, nec magiſtris peregrinum, nec ſecta incognitum, nec voce inauditum, nec libris illectum, ſectam Athenis Atticis confirmatam*, Carthagini vero *inchoatam.* Platonicæ enim familiæ nomen dedit, eique divinæ ſectæ ſe tranſcripſit, quam præclare ingenii monumentis exornavit, ut, vel jure quodam Præcipui, Platonicus. Petiit deinde Romam, ubi *advena ſtudiorum Quiritium*, ita enim ſcribit, *indigenam ſermonem, nullo Magiſtro præeunte, excoluit.* Eam tamen peritiam Linguæ Latinæ, & Juris Quiritium aſſecutus eſt, ut cauſarum patronum ageret, & ſtipendio forenſi mereret. Unde, cum ſacris deſponſus, & tenuitate impeditus eſſet, quominus iis traderetur; hoc ſtudio ſufficientes ſumptui nummos acquiſivit. nam etſi Apuleio & fratri cohæredi relictum à patre HS. vicies, tamen patrimonii vires impenſæ peregrinationes, crebræ liberalitates, & diutina ſtudia non parum attriverant, nec veretur in conſeſſu Judicum, & frequentia auditorum animosè dicere: *Amicorum pleriſque opem tuli, & magiſtris plurimis gratiam retuli, quorumdam etiam filias dote auxi; neque enim dubitaſſem, vel univerſum patrimonium impendere, ut acquirerem quod majus eſt, contemptum patrimonii.* Certe non valde opulentum fuiſſe, haud obſcurè conſtat; nam & XI. Metamorphoſeon ſe admodum pauperem ait, adeo ut veſtem ipſam vendere ſit coactus, quo ſacrorum impenſis parem ſummam corraderet. Niſi potius tunc temporis pauperem capies, exhauſtum ſcilicet diutina peregrinatione, & recentem à deformatione, quæ omnibus bonis ſpoliaverat. Cum vero accuſatores paupertatem exprobraſſent, tanquam in proprio & familiari crimine,

ſuoque Philoſopho accepto & convenienti, tantum non divina oratione prope dixerim exultat, & paupertatem vel divitibus ultro expetendam proponit. Et ſanè veriſimile videtur, cum Apuleius minus ſe locupletem cerneret, ideo facilius impulſum, ut Æmiliæ Pudentillæ nuptias non aſpernaretur; nam alioquin parum dignum illius ingenio, ut juvenis corpore & animo elegans duceret viduam, nullis formæ blandimentis, & annis rebus voluptariis jam fere abnuentibus, niſi prolixa dote & molli conditione invitatus. quamvis ipſe multis verbis amoliri conatur, hanc ſuſpicionem, nullaque avaritiæ cauſa concupiſſe uxorem ex tabulis docet. Qua vero occaſione Oeam venerit, qua conditione Pudentillæ matrimonio junctus ſit, copiosè narrat. Ex hac tamen utriuſque diſſimilitudine nata opinio, veneno & magicis maleficiis coactam mulierem nupſiſſe, inde apud Cl. Maximum Africæ Procos. à Licinio Æmiliano reus Magiæ poſtulatus, quod ſcilicet ſexagenariam, poſt longam viduitatem, carminibus ad ſui ætatem flexiſſet, ut grandem dotem amanti mulieri extorqueret; ſed adverſus intentata crimina inſignis eloquentiæ præſidio munitus peritiſſime velitatur, eaque innocenti ſine cauſa objecta, longa oratione oſtendit. Magiæ tamen noſcendæ deſiderio ardenti ſe flagraſſe ſcribit, atque ideo Theſſaliam maleficiis famoſam petiiſſe, niſi hæc imitatione Græci auctoris, quem exprimebat, ſcripſerit. Multa & mira de eo tradita, ac peritiſſimum artium Magicarum, & Chriſto præſtantiâ miraculorum ſuperiorem ab Ethnicis æſtimatum Lactantius & Auguſtinus memoriæ prodiderunt. Quod vero idem D. Auguſtinus notat, quaſi præclara ſua eloquentia & Magicis artibus ne ad aliquam quidem judiciariam poteſtatem pervenire potuiſſet, nolim illi vitio dari. Multa profecto intervenire potuerunt, quæ impedirent, ne virtutibus tribuerentur merita, quæ jure ſuo petere debebant; prave judicantium error, invidia æqualium, & ſingulorum quædam perverſa cæcitas, quâ indignis faſces deferunt. Cum gratia aut odium imperat, idem ille orbis pari vertigine ſemper circumvolvitur, in quo prætura Catonem negligit. Nempe quia non adſecutus Apuleius, quæ virtutes & ingenii bona

merebantur, ideo adipiſci non potuit? Infirma ratio & ſolis imperitis concluſa. quinimo nunquam illa conſequi affectavit, in quibus alii anxie vota ſua ſuſpendunt. Quid enim ſacra hæc & impolluta ac ſemper quieta & ſecura profeſſio, quid, inquam, commercii habet cum ſtrepitu forenſi, fraude accuſatorum, gemitu reorum, ſanguine innocentum? Quis vero ſimilior Deo, quis propior quam Philoſophus, qui relicto mortalitatis contagio, myſteriis divinis conſcius, divina conſilia rimatur, ad cæleſtium conſortium prope admiſſus? Unde ipſi Apuleio Philoſophus omnium Deorum Sacerdos definitur. Quæ igitur decora Philoſopho, quæ ſalvo Philoſophiæ honore potuit, & ambiit, & obtinuit. Sacris enim quamplurimis initiatus: *Sacrorum*, inquit, *pleraque initia in Græcia participavi, multijuga ſacra & plurimos ritus, varias cerimonias ſtudio Veri, & officio erga Deos didici.* Sacerdotem Provinciæ Africæ munera edidiſſe, & venatores veſtiviſſe auctor eſt D. Aug. & ipſe in Floridis ſe Æſculapii Antiſtitem profitetur. quo pertinet quod apud Oeenſes de iſtius Numinis majeſtate publice diſſeruit, oratione edita commendavit, hymnumque ei dedicavit. In libro *de Deo Socratis*, cum variarum gentium peculiares Deos recenſuiſſet, Æſculapium ubique coli addit, tanquam hujus numen præclarius referret, cui ſe in primis conſecrarat. Nam Carthaginienſium Deos religioſius ſe venerari ait; Æſculapius vero Numen illorum tutelare & proprium, ut ex Tertulliano & aliis patet. Iſidis in Græcia, & Romæ Oſiridis ſacris initiatus eſt, ubi & ſegregatus ab aliis, & in Collegii Iſiaci Poſtophoros cooptatus, ſacrorum munia obiit. Dignitates autem iſtæ & eximiæ eruditionis fama varios illi in diverſis civitatibus ſtatuarum honores pepererunt. Carthagini ex decreto ſplendidiſſimi ordinis ſtatua eſt illi locata. Oeæ quoque ſtatuam Apuleio erectam, licet cives aliquot Oeenſes intercederent, D. Aug. refert. Non potuit autem in tanta nominis celebritate, tantis animi bonis, tam præclara doctrina, quin plurimos amicos reperiret: præſertim cum multorum ſtudia paſſim juvaret quà publicis diſſertationibus, quà editis ingenii ſui monumentis. Inde eſt quod ad Scipionem Orphitum Africæ Procos. ſcribere non veretur.

APULEII VITA.

Ita ſemper ab ineunte ævo bonas artes ſedulo colui, eamque exiſtimationem morum ac ſtudiorum cùm in Provincia noſtra, tum etiam Romæ quæſiſſe me tute ipſe teſtis es; ut non minus vobis amicitia mea capeſſenda ſit, quam mihi veſtra concupiſcenda. Lollianum avitum Africæ Procos. patronum illi & amicum legimus, ejuſque epiſtolarum teſtimonio in judicio nititur. Severianum item Africæ Procos. & Honorinum ejus filium legatum. Strabonis Æmiliani neceſſitudine miris modis gloriatur, quam inchoatam commilitio ſtudiorum ait. teſtis illi fuit in curia Carthaginienſium de ſtatua locanda apud quem libello miſſo interceſſit, ut celebris locus concederetur. unde ipſius honori librum conſcripſit. Præter hos amicos laudat Clementem Poëtam, cujus extabat Alexandreis pulcherrimum carmen; Savidium Severum & Julium Perſium, Quintianum, cujus eruditionem & eloquentiam valde commendat; Appios apud quos Oeæ diverterat, & Fauſtinum cui libros *de Mundo & Philoſophia Morali* inſcripſit, quem tamen cum filium vocat, affectus potius quam ſanguinis cognomen exiſtimarim. Fuit autem in Apuleio elegans ingenium, & indolis gratioſa quædam feſtivitas, doctrinæ vero varietas tanta, ut inter præcipua ejus exempla merito cenſeri poſſit. plurimis artibus pleroſque imbui, ſe vero omnium peritum, ait. *Vniverſas, inquit, Philoſophiæ crateras bibi. canit Empedocles carmina, Plato Dialogos, Socrates hymnos, Epicharmus modos, Xenophon hiſtorias, Xenophanse Satyras: Apuleius hæc omnia, novemque Muſas pari ſtudio colit.* Hanc tamen tantam tamque variam ingenii, & induſtriæ famam pari conſenſu adſecutus eſt. Quanta enim animi contentione, quam indefeſſo ſtudio optimas artes ſectatus ſit, ipſe de ſe teſtatum reliquit. Scribit enim in Apologia, *Continuationem litterati laboris omnem gratiam corpore deterſiſſe, habitudinem tenuaſſe, colorem obliteraſſe, vigorem debilitaſſe, ſe ab ineunte ævo unis ſtudiis litterarum ex ſummis viribus deditum, omnibus aliis ſpretis voluptatibus, ſuper omnes homines impenſo labore, diu noctuque, cum deſpectu & diſpendio bonæ valetudinis eloquentiam quæſiviſſe.* Abſque eo eſſet, omnes ferè diſciplinas non excolere, ſed ne percipere quidem potuiſſet. nihil vero optimorum ſtudiorum intactum reli-

quit. *Poëmata omne genus se confecisse* gloriatur, *apta lyræ, socco, cothurno, satyras & griphos, historias variarum rerum, Orationes, Dialogos, & alia ejusmodi tam Græce quam Latine.* Ex his tamen tam multis operibus pauca admodum laudanda majorum curiositas, velut jacturæ naufragio subduxit. Maximam vero illorum partem, sive fatali patrum oscitantia, sive insidiosa magnis ingeniis longi temporis serie periisse verisimile est. Nam quæ de rerum naturalium cognitione reliquerat, tota interciderunt: cum tamen hanc Philosophiæ partem præcipuè excolendam suscepisset. abdita enim naturæ & rerum causas, animalium proprietates inter varia experimenta se investigasse narrat; quæ ab Aristotele, Theophrasto, aliisque naturæ patronis incompositè congesta, se ordine tradidisse, & illis omissa supplevisse refert. Ex his omnibus collegit opus naturalium quæstionum haud dubiè magnum, nam & quintum ejus Librum laudari video, & quamvis Græce hoc opus conscripserat, pleraque tamen & Latinè invulgavit, ac præsertim quæ de piscibus in eo docuerat. Quod autem præcipuum istorum librorum argumentum fuerit, ipse in Apologia docet. Servius Virgilii interpres Apuleii *de Arboribus* mentionem facit, Priscianus *Medicinalium* auctoritate usus. Medicinæ certè se peritum & studiosum memorat; unde & Themison Medicus mulierem morbo comitiali infestatam domum ejus, ut inspiceret, deduxit. Medicus igitur Apuleius; sed Medicus Philosophus, qui non tam curando morbo, ut accusatores finxerant, quam ut morbi causam indagaret, mulierem ad se perduci passus, quod fieri solitum, in Commentario de disciplinis priscis notabo. Obversatur liber *de Herbis* Apuleio inscriptus, falso huic Platonico Madaurensi assignatus: sed eruditi erroneum scriptum Apuleio Celso Medico vindicant, quem Scribonius Largus præceptorem suum laudat, & Marcellus inter Medicinæ auctores recenset. *Phædonem* Platonis Apuleium transtulisse ex Græco, Sidonius & Priscianus prodidere. *de Republica* scripsisse Fulgentii testimonio constat. *de Numeris* ipsum Latine docuisse Cassiodorus & Isidorus tradunt. transtulit etiam Nicomachi *Arithmeticam*, ut ex eodem Cassiodoro constat,

qui

qui & *de Musica* illum Latinè ſcripſiſſe auctor eſt. Philologici vero argumenti quamplurima conſcripſit. Poëmata varia & plurimas diſſertationes. Epigrammata amatoria Auſonio laudata , Carmen de virtutibus Scipionis Orphiti, Hymnus Æſculapio dedicatus Græco & Latino ſermone conſcriptus , item dialogus hymno præfixus ipſius teſtimonio nota. Epiſtolarum ad Cerelliam idem Auſonius meminit , quas laſcivioris argumenti fuiſſe apparet. Librum *de Proverbiis* ſecundum laudat Chariſius. *Convivales quæstiones* plurimorum auctoritate claræ cujus argumenti fuerint, colligere licet ex Macrobio, qui Plutarchum ejuſdem argumenti libros reliquiſſe tradit. quò pertinet quod in Floridis legimus: Apuleium ſcripſiſſe griphos. Moris enim fuit γρίφους, ſeu quæſtiones ambagibus involutas in conviviis ad ſolvendum proponere, de quibus præter Heſychium, Suidam, Scholiaſten Ariſtophanis, Athenæus lib. 10. ex Clearcho & aliis. Pollux κυλίκεια ζητήματα vocat. Ambigo an libri Ludicrorum, quorum meminit Nonius, ad idem opus referendi. Suadere videtur Macrobius, qui totum hoc ſcribendi genus ludicrum vocat. Cognati indubie argumenti. In conviviis antiquorum frequens urbanitas. ſoluti enim vino, ut ſolet, dicteriis & ſalibus ludebant: unde apud Ciceronem Epiſt. ad Pætum: *non multi cibi ſed joci hoſpes.* Et ſenex iſte apud Plautum Milite: *vel cavillator facetus, vel conviva commodus.* Apul. Metam. 1. *cibo ſatio, poculo mitigo, fabulis permulceo. jam ad lubentiam proclives erant ſermones & joci, ſcitum & cavillum.* Lib. 2. *jam epularis ſermo percrebuit, jam riſus affluens, & joci liberales & cavillus hinc inde.* Varium autem cavillationum genus: ut Plutarch. Sympoſ. 2. & Macrob. Saturnal. 7., ſæpius cum contumelia alterius conjunctum: unde diſſidia & rixæ obortæ: ideo prudentiores ad quæſtiones convivales deflectere maluerunt. Utrumque argumentum Apuleio pertractatum, & hoc quidem lib. *Quæſtionum*, illud vero *Ludicrorum.* ita legimus apud Suetonium, Cajum Meliſſum Grammaticum conſcripſiſſe libros *ineptiarum*, ſive *jocorum* CI. Sed ipſe Noni locus cujuſcujus judicium ſecuti parum probæ fidei videtur. Neque enim ſatis aperte Apuleio libros Lu-

dicrorum vindicat. Disputationis de Æsculapio, quam apud Oeenses recitavit, in Apologia meminit. Librum de statua sibi erecta, in quo gratias agebat Carthaginiensibus, & librum Scipionis Æmiliani honoribus dedicatum ipse quoque laudat. Prætereà orationem vulgasse adversus contradictionem quorumdam civium, de statua apud Oeenses locanda, D. Aug. testis. *Hermagoras* Apuleii, Fulgentii & Prisciani mentione notus: cujus argumenti fuerit, adsequi non potui. Dialogi speciem præ se ferre videtur. inscriptio à persona, cui partes loquentis dederat. Tributus autem in plures Hermagoras, imitatione Platonis, ut ex locis à Prisciano citatis conjicere licet. quam vero idem Priscianus *Epitomam* ejus laudet, ignoro: nisi ad historiarum epitomen referas; quo & locus, quem profert, ducere videtur, & illa in Floridis: *historias variarum rerum, nec non dialogos laudatos philosophis*. Et hæc quidem omnia injuria temporis invida molitione nobis subtraxit. Inter illa vero, quæ velut ex communi incendio reservata, primi occurrunt Metamorphoseôn libri suo jure primum locum occupaturi, si ætatis aut annorum censu æstimetur. Nam prima fœtura excidisse Apuleio liquido dignoscimus ex ipso, quòd cùm alias gloriari soleat de verborum proprietate, initio horum librorum veniam præfatus sit: *si quid exotici ac forensis sermonis rudis locutor offenderet*, tanquam si recens à studio fori, huic meditationi se tradidisset. Nam primum ejus tyrocinium postquam Latine didicisset, in causis agendis, & primum hoc opus Latine vulgasse, etiam illa produnt, quæ subnectit eodem loco, *hæc ipsa vocis immutatio, desultoriæ scientiæ stilo, quem arcessimus, respondet*. Quæ enim illa vocis immutatio, nisi quod Græcum sermonem familiarem & consuetum mutaret, & jam Latine scribere institueret? Illi Metamorphoseôn libri ludicri plane, & varii argumenti; in quibus tamen non deserit institutum, ut à Græcis accepta Latine tradat. infinita quidem de suo miscet, secutus tamen vestigia Luciani, qui fere simili fictione λούκιον sive ὄνον scripsit. Rationem inscriptionis ipse Apuleius reddidit initio lib. I. *figuras fortunasque hominum in alias imagines conversas, & in se rursum mutuo nexu refectas hic exordior*: & potior sane

argumenti pars sui ipsius transmutatio. Hunc itaque titulum imposuit auctor, quem solum antiqua exemplaria præferunt: illum vero de *Asino aureo* alii affinxerunt. Si enim ad argumenti indicium adjicere aliquid voluisset, imitatione Luciani, *de Asino* fortasse, nunquam vero *de Asino aureo* inscripsisset. ita Ciceronis Dialogum, quem *Brutum* appellarat, sub titulo *de claris Oratoribus* exposuerunt. Idem in aliis Ciceronis libris & Platonis dialogis observare licet: qua parte sæpius erratum in Ausonii aliorumque operum lemmatis. velim autem doceri ex ipso Apuleii opere, quæ ratio suadere potuisset, ut *de Asino aureo* inscriberet: velim ostendi quo proximo argumento hoc colligi possit. At Augustino, & aliis hoc indice laudantur. quis negabit? sed ut notos antiquis hoc titulo concesserim, ita ab Apuleio hac inscriptione vulgatos non sit verisimile. Quia verò hoc opus placuit, sive ob figmenti festivitatem & leporem fabularum, sive aliam quamvis ob causam, obtinuit ut *de Asino aureo* diceretur. Pervulgatum est pulcra & elegantia aurea dici, ut Græcis τὰ χρυσᾶ, ἄριστα ϗ καλά. Ita apud Plinium lib. Epist. 2. *aurea Fabula*, & Caii Jurisconsulti *Aureorum Commentarii*. Atqui ut τῶν Πυθαγορείων ἔπη τὰ χρυσᾶ, ita Apuleii *de Asino aureo*. Video & *Milesiarum* ἐπιγραφὴν iisdem libris assignari, nullo tamen certo antiquo auctore, nisi quòd Imperator Severus Epist. ad Senatum apud Capitolinum *Milesias Punicas* appellet. Nunquam tamen *Milesiarum* libros inscriptos affirmabis. nam illa Severi contemptim dicta in Albinum itidem Afrum: ipse autem Apuleius initio operis sermone Milesio varias fabulas conscripturum se ait. Milesiæ enim hujus scilicet argumenti fabulæ, in quibus ut Hieronym. ad Eustochium, ludus & oblectatio: unde Tertullianus de anima, cap. 23. Milesias Æonum appellat commenta Æonum Valentiniani. μιλησιακῶν Ἀριστίδου meminit Ovidius Tristium lib. 2. Plutarchus in Crasso vocat βιβλία ἀκόλαστα. Sisennæ Milesiarum lib. II. laudat Charisius. Verba vero Fulgentii, ut hoc in transcursu moneam, 3. Mytholog. in fabula Psyches, ubi librorum *Metamorphoseon* mentionem facit, corrupta sunt: *sed quia hac*, inquit, *Saturantius & Apuleius pene duorum continentia li-*

brorum tantam falsitatum congeriem enarravit. Nullis, quod sciam, scriptorum indiciis notus hic Saturantius, neque adeo auctoris nomen. Mendosa autem Fulgentii verba ita restituenda: *sed quia hæc saturantius Apuleius pene duorum continentia librorum.* Lib. *de Allegoria, lib. Virgil. ut tuis saturantius aliquid adhuc faciamus ingeniis*, & *saturanter hæc in libro Physiolog.* Tertullianus de anima, *Cætera Hermippus quinione voluminum satiatissime exhibebit.* Apologiæ quid opponas? sive eloquentiam, sive reconditam eruditionem spectes; frustra quæris. Eam unicam & continuam auctoritate Divi Augustini, ipsiusque adeo orationis cohærentia æquis censoribus Viri eruditi jam persuaserunt. & fingamus duplici actione recitatam, una nihilominus oratio erit. Observandum autem inprimis laudabile studium Apuleii vertendis Græcorum scriptis. quale sit illud, in Apologia docet, ubi ait: *se cohibilius & ordinatius conscribere Latine, & in omnibus aut omissa inquirere, aut defecta supplere, res paucissimis cognitas Græce & Latine propriis & elegantibus vocabulis conscribere*, & quæ deinde sequuntur. hoc institutum cùm accurata diligentia executus sit, non tam à Græcis translata, quàm propria & vernacula ipsius videntur quæ hujus argumenti reliquit. Ita Platonis decreta in compendium coegit, eaque induta elegantissimæ orationis specie Latinis prodidit, illo opere quod *de Dogmate Platonis* inscripsit. Non intelligo autem unicum libellum, quem hactenus titulo isto vulgarunt, sed adjunctum oportuit librum *de Philosophia* & περὶ ἑρμηνείας. ita demum Platonicæ Philosophiæ corpus integrum erit. quæ ratio est quòd in libris antiquis duo isti priores nulla distinctione separantur. Inscripsit autem totum hoc opus, quo Platonis decreta narravit, *de Dogmate Platonis* ut Alcinous, apud Græcos similis argumenti librum, εἰσαγωγὴν τῶν δογμάτων Πλάτωνος. Quo vero ordine hæc Platonis decreta traditurus, ipse docet *de Dogmate Platonis*, ubi, postquam pauca de ipso Platone præfatus, subjungit, *quæ autem consulta, quæ dogmata Græce licet dici, ad utilitatem hominum, vivendique, & intelligendi & loquendi rationem extulerit, hinc ordiemur. Nam quoniam tres partes Philosophiæ congruere inter se primus*

obtinuit; nos quoque ſeparatim dicemus de ſingulis, à naturali Philoſophia facientes exordium. Vulgatiſſima Philoſophiæ diviſio ex ſententia Platonis, εἰς γνῶσιν τῶν ὄντων, quæ eſt φυσική, πρᾶξιν τῶν καλῶν, quæ ἠθική, & τοῦ λόγου θεωρίαν, quæ διαλεκτική. Primo igitur loco, ſive libro iſto qui hactenus *de Dogmate Platonis* inſcriptus, de Philoſophia Naturali agit, libro, qui *de Philoſophia*, τὴν ἠθικὴν docet. ita enim orditur *Moralis Philoſophiæ caput.* &c. libro περὶ ἑρμηνείας τὴν λογικὴν complexus. initio ejus libelli: *ſtudium ſapientiæ*, inquit, *pleriſque videtur tres ſpecies ſeu partes habere, Naturalem, Moralem, & de qua nunc dicere propoſui, Rationalem.* Non intelligo autem quâ ratione ſolus ille libellus de dogmate Platonis inſcribi debeat, quo Philoſophiam naturalem tradit, cum non minus in reliquis Platonis dogmata executus ſit: quemadmodum nec ille ſolus ſit de Philoſophia quo τὸν ἠθικὸν τόπον complexus. Vere quidem Philoſophia, qua noſtri meliores efficimur, ἡ τῶν τῆς ψυχῆς ἀρρωστημάτων καὶ παθῶν φάρμακον. Nec tamen propterea obtinebit ut ſola Philoſophia audiat. Quare totum opus decretorum Platonis, *de dogmate Platonis* inſcripſit, & ſingulas Philoſophiæ partes ex recepta diviſione tribus libellis ſeparatim tradidit, quorum prior continet Naturalem, alter Moralem, tertius Rationalem. Abſolutâ igitur triplici Philoſophiâ, commodùm ſuccedit ἡ πρώτη φιλοσοφία, quæ dedita rebus corpore & materia ſolutis, ut Deo, Angelis, Geniis, & illorum adjunctis. Hanc complexus eſt Apuleius lib. *de Deo Socratis*, cujus præter alios ſæpe mentionem facit D. Aug. lib. 7. & 10. de Civitate Dei, plurima ex illo loca erroris convincere conatus. quæ vero de Manibus ex Apuleio profert Iſidorus, ſine dubio ad hoc ſcriptum pertinent, in quo tamen eadem non facile reperies. Priſcianus *Dialogum* vocat. Non invitus illorum ſententiæ acceſſerim, qui minus integram hanc diſputationem exiſtimarunt, nam & ipſa fine mutila & deficiens videtur: initium vero plane irreptitium & alieno loco poſitum, nihil cognatum habet cum graviſſima diſputatione & rerum divinarum contemplatione. Qui autem inducti iis verbis: *ut cætera Latinæ materiæ perſequamur*, exiſtimarunt, principium Græco ſermone conceptum fuiſſe, minus recte ſenti-

re videntur. Quid attinet ea Græce enarrare, quæ copiosa quadam facundia & divina quadam majestate verborum à Platone tradita? non deflectit ab instituto. constituerat autem mutuata à Platone Latinis verbis prodere. Libet deinde interrogare quomodo dicat, *quæstionis hujus media tenemus*, quam postea ab ipso capite deducit? Quæ denique tam desultoria loquentis oratio, ut jam velut in auditorio apud plures sermocinetur, mox ad unum orationem convertat? Quare, ne lectorem Philosophiæ intentum intempestive à seriis ad ludicra avocaret, induci me passus sum ut *Floridis* ob similitudinem adjungerem. Nemo me vituperabit, quòd ad votum legentis hæc composui. non abjeci partum, sed aptiori loco exposui. Platonis Philosophiæ compendium recte sequitur liber *de Mundo*. Peripateticæ doctrinæ contracta quædam est definitio. continet enim descriptionem universi, quam velut in tabella depictam uno aspectu intueri licet. Eximia doctrina, pari elegantiæ consensu tradita. dignum opus, in quo eloquentiæ suæ Veneres exprimeret; quod hac, ut ita dicam, transfusione non mutat saporem, nec quidquam gratiæ illi perit. ea est interpretis diligentia & ingenii quædam vis peculiaris. Et hæc quidem Philosophiæ propria, quæ temporum injuriam effugerunt. *Florida* omnium maxime depravata ad nos pervenerunt: neque enim fœdis solum mendis contaminata & hiulca, sed passim intemperata commixtione confusa: ipsa ἐπιγραφὴ supposita, & ab aliena manu: dispositio ab imperitis. Neque enim video quomodo sub certos libros redigas, quæ sine ullo connexu ubique lacera, luxata, mutila, nihil aliud promittunt quam reliquias integri corporis, nuda scilicet fragmenta excerpta ex dissertationibus Apuleii, quas plerasque Carthagini habuit. ea à studiosis Apuleii congesta titulo *Floridorum* nobis transmissa sunt, falsa librorum distributione. Verum me dicere ipsa ἐπιγραφὴ loquitur. Nam, qui Florida dici existimant ab efflorescenti & læto dicendi genere, inscitiam suam produnt, hac enim ratione totum opus *Florida* inscripserint. *Florida* sunt *E'ecta* ἀνθολογίαι, χρηστομαθίαι, & *flores* τὰ χρήσιμα. Plin. lib. 3. Epist. 5. ait, avunculum suum reliquisse *Electorum Commentarios*. & observandum quod eodem loco

ſcribit , *annotabat excerpebatque ;* quia ſcilicet notam τȣ̃ χρηςȣ̃ , appingebant , ut poſteà excerperent , quod vocat *annotare*. Vide Clement. de Polymathia cap. 17. In Gloſſis: *ex electis* , ἐκ τῶν λογογράφων ; nam & λογογραφίας vocant τὰς ἐκλογάς. Inde *Eclogarii* apud Ciceronem, ad Atticum , lib. 16. qui excipiebant τὰ χρήσιμα & notatu digna. Nam quos Alciatus ſomniat *analectas* minime recipio , & quæ deinde Cœlius & alii comminiſcuntur, falſa ſunt. Non erat opus difficultate illa involvere, in quibus nulla erat. Divus Hieronymus refert Melitonem Aſianum Sardenſem Epiſcopum reliquiſſe ἐκλογῶν libros 6. Electa ergo Plinii & ἔκλογα Melitonis ſunt τὰ ἀνθηρά Harpocrationis. Scribit enim Suidas Harpocrationem ſcripſiſſe ἀνθηρῶν συναγωγήν. Quis ignorat poſterioribus *deflorare* ἐξανθίζειν , ſive τὰ χρήσιμα *excerpere.* Sæpe occurrit hæc vox in Caſſiodoro, aliiſque ejus ævi. Et *Defloratorum* libri inſcribuntur, in quibus variæ Ciceronis aliorumque χρεῖαι. *Florida* igitur ſunt τὰ ἀνθηρά. Ita *Electa* ex veteri poëmatio excerptores inſcripſerunt *Floridum de qualitate vitæ* : plane ſimili indice & materia; eſt enim Cento plurium verſuum concinnatus ex integro poëmate. Satis jam, ut arbitror , conſtat quid *Floridorum* titulus notet, quem convenientem his fragmentis fateantur neceſſe eſt qui ipſa verba conſiderarint. Vera hæc præſto, non mea aſſertione nec fide, ſed proprio cujuſque judicio. Omnes in rem præſentem voco , atque ut ipſam orationem ejuſque connexum fixis oculis intueantur, rogo. Audebo interim repetere verba antiqui pictoris , qui cum intellexiſſet Helenam Zeuxidis à quodam contemni , petiit , ut ſuis in ea contemplanda oculis intueretur; abeſſe non poſſe, quin divinam & pulcram cerneret. Utinam pari modo impetrarem, ut animi mei obtutu hæc conſiderare dignarentur ! nullius auctoritas rationem vinceret, nec longi temporis præſcriptio errori inveterato patrocinium præſtaret. Equidem miror inter tot eruditos Apuleii interpretes neminem advertiſſe collecta hæc Florida incondite coaluiſſe. Nimirum hoc poterat receptus error, ut vel acute cernentibus caliginoſam cæcitatis nubem offunderet ! Etenim ſi toties injuria cœli

impedita recitatio eſt, quoties ſermo interciſus; Jovem Pluvium valde iratum, imo implacabilem habuiſſe Apuleium credendum eſt. Si toties diverſi caſus intervenere, qui diſſerentem abegerunt, quoties abrupta oratio; plane inauſpicatò ad dicendum acceſſerat. Et maluiſſem profecto ſemel hæc adſerere, quam ſuadere; ſi per eorum moroſitatem liceret, qui, ſtimulati ambitione φιλοδοξίας, vel mero meridie lucere negant. à quibus quid expectem niſi operoſum contemptum? quo ſolo utinam reſideret maledicentium rabies. ſed non lenient impetum morbi, etiamſi me infeliciter operam luſiſſe dixerint, niſi hoc quoque adjecerint, deprecandum mihi infandæ temeritatis crimen. quod tamen non prohibebit, quin os aperiam adverſus vulgi ſententiam & tot ætatum conſenſum. Reſcindere igitur libuit male coacta, & non recte cohærentia ſeparare. quod apud æquos cenſores fraudi mihi non erit. Supereſt ἀνεχόμενος poëmation vulgatum à Clodio Bineto, lepidum quidem & venuſtum, quod tamen Apuleio non adſcripſerim: niſi induxerit fortior ratio, quam mollis hæc & delicioſa elegantia. Sunt qui *Aſclepium* Hermetis Triſmegiſti dialogum, tanquam ab Apuleio verſum, inter ejus opera vulgare ſolent. Impellere illum poterat auctoris dignitas & argumenti præſtantia: ſed oratio plane ſicca & exſanguis, nihihilque ſimile habens cum Apuleiana ubertate & lætitia. Hæc tam varia tamque præclara præſtantis ingenii monumenta cum nunquam ſine fructu reconditæ eruditionis lectorem dimitterent, & tamen mirum in modum corrupta & mendis depravata oberrarent; non defuerunt viri docti, qui in iis reſtituendis ſerio laborarunt, quos laude ſua non fraudabit grata poſteritas. Horum veſtigia, etſi longo intervallo, impares ſequimur. quanquam, ſine arrogantia dixerim, haud minus mihi debet, quam cuiquam illorum. Jam deſtinatum morti ad vitam revocarunt, ſed debilem & ægrotantem deſtituerunt. Quòd lætior caput exerat, quòd ſani coloris & ſanguinis, quod firmi artus & conſtans valetudo, noſtrum eſt opus. Certum, Apuleium infiniris mendis liberavi; nec tamen diſſimulo haud pauca etiamnum reſidere falſa & corrupta lectione obvoluta: ſed ea etiam aliis pro

deſperatis

desperatis exposita & relicta, quæ tamen facile emendabunt quibus in divinando felicior Genius addicit, aut in eruendis libris fortuna benignior magis favet. Æquiores nobis erunt, nec invidiosa calumnia diligentiam nostram different, quòd aut felicius in his litteris versari, aut prolixiori otio uti contigit. hoc tamen palam profiteri non verebor, si alii parem operam Apuleio locarint, futurum ut penitus emendatus & incorruptus sit. Cæterùm non me fugit damnatum Apuleium & vulgo invisum. Certe sub gravissimo elogio proscripserunt nescio qui ludimagistri, cymbala fanaticæ & ebriosæ juventutis; quibus nihil pulcrum aut probum, nisi quod humi serperet, quod paucis scriptoribus usurpatum: ex quibus mendosa quæque & vulgaria ad imitandum seligunt. Inde cum illorum scripta attigeris, simul commiseratio aut somnus obrepit, nec sane mirum fastidientis stomachi illos esse, quos peritiores censeas comissatores, quam oratorum judices: ideoque eorum sententias ii soli receperunt, quos ex crapula heluco attentatos & semisopitos deprehendas; sobriis vero non magis obhæserunt, quàm helluonum ructus. Dicant nunc in primis, si possunt diserte, an quisquam ab Antoninorum ævo extitit, qui Apuleio comparari sustineat. certe reliquis omnibus abstulit nomen, & suæ claritatis fulgore tenebras obduxit. Quàm eleganter, quàm perite Philosophiam tradit! quantum acumen sententiarum! quæ festivitas argumentorum! ut taceam nugarum hanc lancem conditam antiquæ & non protritæ doctrinæ succo; quis denique in dictione lepos, perpetuis imaginibus aspersis, amœnâ & floridâ! Sed redundat atque effunditur libero nimis fluxu. habes quod reprehendas, at copiæ vitium erit. admiranda enim in explicando facundia & perennis fons ubertatis. At verbis audax & obsoletus. utrobique tamen felix. nam quæ ex penu ejus petita videntur, excusat significationis proprietas. sola asperitas & affectatæ compositionis horror aures lædere poterat: in quo idoneum patriæ patrocinium. peregrinus litteris Romanis Apuleius, & Afer, quibus peculiare fuit vincere acumine & sententiis. Observandum autem incultam hanc & duram phrasim præcipue obviam in libris Me-

tamorphoseôn. excusabit igitur & argumentum, quod, varium & jocosum, involvendum fuit pingui hac & squallenti, ut ita dicam, lacerna: quâ & Varronis Menippeas, & Martiani Capellæ Artes, quas Satyra dictante conceperat, incinctas videas. Satius ergo fuerat vitia hæc Apuleii erudita interpretatione levare, frui his deliciis, &, si quæ in iis stomachi nostri infirmitatem solverent, cauta observatione sublegere, & ab eorum contactu temperare potius, quam totum inconsulta temeritate damnare. Sed næ ego imperitus, qui causam Apuleii agam, cum recte sentientes accusatores non habet. quin potius cohibebo me, & contemnam stultis & imperitis respondere, quibus, ut pueris, terrori rerum umbræ, cum de ipsis corporibus parum constat, quæ intueri aut tangere verentur. nempe spernunt quæ ignorant, & difficultate territi admovere manus non audent. Ego profecto grande operæ pretium tuli, quod Genio meo paucissimis hisce horis litavi. Quid enim attinet circuitu agere? semper adeo amatorem me habuit Apuleius, ad cujus lectionem etiam primis annis impetuose rapiebar: non quòd placerent dulcia illa vitia, aut quòd magnopere me caperent Milesiæ & id genus nugamenta, quæ ne tralatitia quidem lectione dignari soleo, & à quibus etiam illa ætate judicio abhorrebam (quanquam & summi viri ad lusus & amores narrandos descenderunt, & gravissimæ doctrinæ præcepta ludicris istis temperarunt: quorum exemplo incitatus aliquando simile argumentum suscepi, nec visa est eruditis illepida prorsus & inelegans compositio, cujus præcipuus finis ut Latini sermonis parum peritis eriperem falsam persuasionem, qua imbiberunt Latinæ Linguæ tantum rigorem, ita enim vocant, ut flecti ad has Veneres non possit) sed trahebat me consensus ingeniorum, vel potius proprietas quædam & peculiaris gratia Apuleiani ingenii, quam sentio & intelligo potius quam profero, ut non dicam de secta Platonica & tota philosophandi ratione. Nihil adeo & nos amamus, nihil novimus, nisi festum, & lætum, & superum, & cœleste, ut rite decebat hominem optimo loco natum, & liberaliter educatum. Salve igitur, mihi jucunda anima, & has corollas, quas sparsi ad tumulum jam arescentis lubens excipe. *Hæc VVovver.*

VETERUM SCRIPTORUM
DE
APULEIO PLATONICO
TESTIMONIA.

Imp. Severus Epist. ad Senatum de Clodio Albino apud Jul. Capitolinum.

MAJOR fuit dolor, quòd illum pro litterato laudandum plerique duxistis, cùm ille næniis quibusdam anilibus occupatus, inter Milesias Punicas Apuleii sui consenesceret.

Palladius de Re Rusticâ, lib. 1. Tit. XXXV.

Apuleius asserit semina bubulo felle maceranda antequam spargas.

Marcellus de Medicamentis in Epist. ad filios.

Veteres Medicinæ artis auctores, Latino sermone perscripti, Apuleius & Celsus & Apollinaris.

Sed de alio Apuleio hæc duo testimonia videntur esse, ut rectè conjicit VVouverius.

D. Hieronymus in Psalm. 81.

Non est grande facere signa, nam fecere signa in Ægypto Magi contra Moysen, fecit & Apollonius, fecit & Apuleius.

Lactantius Div. Instit. lib. v. cap. iij.

Item cùm facta ejus mirabiliter destrueret, nec tamen negaret; voluit ostendere Apollonium vel paria vel etiam majora fecisse. Mirum quod Apuleium prætermisit, cujus solent multa & mira commemorari.

Marcellinus ad D. Augustinum.

Sed tamen etiam ego in hac parte, quia plurimis quidquid rescripseris profuturum esse confido, peccator accesserim; ut adeo vigilantiùs respondere digneris, in quibus nihil aliud Dominum quàm alii homines facere potuerunt, fecisse vel legisse mentiuntur. Apollonium siquidem suum nobis & Apuleium, aliosque Magicæ artis homines in medium proferunt, quorum majora contendunt extitisse miracula.

D. Augustinus ad illum, Epist. v.

Quis autem vel risu dignum non putet, quod Apollonium & Apuleium, cæterosque artium Magicarum peritissimos conferre Christo, vel etiam præferre conantur.

Et pòst:

Apuleius enim, ut de illo potissimùm loquamur, qui nobis Afris Afer notior, non dico ad regnum, sed nec ad aliquam quidem judiciariam potestatem cum omnibus suis Magicis artibus potuit per-

venire: honesto patriæ suæ loco natus, & liberaliter educatus, magnâque prædititus eloquentiâ. An fortè ista, ut Philosophus voluntate contempsit, qui sacerdos Provinciæ pro magno fuit; ut munera ederet venatoresque vestiret, & pro statua sibi apud Oeenses locanda, ex quâ civitate habebat uxorem, adversus contradictionem quorumdam civium litigaret? Quod posteros ne lateret, ejusdem litis Orationem scriptam memoriæ commendavit. Quod ergo ad istam terrenam pertinet felicitatem, fuit magnus quoad potuit. Unde apparet eum nihil amplius fuisse, non quia noluit, sed quia non potuit. Quanquam & adversus quosdam qui ei Magicarum artium crimen intenderant eloquentissimè se defendit.

Idem ad Deogratias, Epist. xlix.

Et tamen si hoc quod de Jona scriptum est, Apuleius Madaurensis, vel Apollonius Tyaneus fecisse diceretur, quorum multa mira nullo fideli auctore jactitant, quamvis & Dæmones nonnulla faciant Angelis sanctis similia, non veritate, sed specie, non sapientiâ, sed planè fallaciâ: tamen, si de istis, ut dixi, quos Magos vel Philosophos laudabiliter nominant, tale aliquid narraretur.

Idem de Civit. Dei lib. iv. cap. ij.

Quæ uno loco Apuleius breviter stringit in eo libro, quem *DE MUNDO* conscripsit.

Idem lib. viij. cap. xij.

Recentiores tamen Philosophi nobilissimi quibus Plato sectandus placuit, noluerunt se dici Peripateticos, aut Academicos, sed Platonicos. Ex quibus sunt valdè nobilitati Græci, Plotinus, Iamblichus, Porphyrius: in utrâque autem linguâ, id est, Græcâ & Latinâ, Apuleius Afer extitit Platonicus nobilis.

Paulò pòst:

Hæc si ita sunt, quæ licèt apud alios quoque reperiantur, Apuleius tamen Platonicus Madaurensis de hac re solâ unum scripsit librum, cujus titulum esse voluit *DE DEO SOCRATIS.* Ubi disserit & exponit, ex quo genere Numinum Numen sibi Socrates habebat adjunctum & amicitiâ quadam conciliatum. à quo perhibetur solitus admoneri, ut desisteret ab agendo, quando id quod agere volebat prosperè non fuerat eventurum. Dicit enim apertissimè & copiosissimè disserit, non eum Deum esse, sed Dæmonem: diligenti disputatione pertractans istam Platonis de Deorum sublimitate, & hominum humilitate, & Dæmonum medietate sententiam.

Ibidem deinde.

Aut ergo fallitur Apuleius, & non ex isto genere numnum habuit amicum Socrates, aut contraria inter se sentit Plato, modò Dæmones honorando, modò eorum delicias à civitate benè moratâ removendo: aut non est Socrati amicitia Dæmonis gratulanda. de qua usque adeò & ipse Apuleius erubuit, ut *DE DEO SOCRATIS* prænotaret librum: quem, secundùm suam disputationem, quâ Deos à Dæ-

monibus tam diligenter copiosèque discernit, non appellare *DE DEO*, sed *DE DÆMONE SOCRATIS* debuit. Maluit hoc in ipsâ disputatione, quàm in titulo libri ponere. Ita enim per sanam doctrinam quæ humanis rebus illuxit, omnes vel pænè omnes Dæmonis nomen exhorrent; ut quisquis ante disputationem Apuleii, quâ Dæmonum dignitas commendatur, titulum libri *DE DÆMONE SOCRATIS* legeret, nequaquam illum hominem sanum fuisse sentiret. Quid autem etiam ipse Apuleius quod in Dæmonibus laudaret, invenit, præter subtilitatem & firmitatem corporum, & habitationis altiorem locum? Nam de moribus eorum, cùm de omnibus generaliter loqueretur, non solùm nihil boni dixit, sed etiam plurimum mali. Denique, lecto illo libro, prorsus nemo miratur, eos etiam scenicam turpitudinem in rebus divinis habere voluisse: &, cùm Deos se putari vellent, Deorum criminibus oblectari potuisse, & quicquid in eorum sacris obscœnâ solemnitate, seu turpi crudelitate vel ridetur, vel horretur, eorum affectibus convenire.

Idem eodem lib. cap. xix.

Postremò ipse Apuleius numquid apud Judices Christianos de Magicis artibus accusatus est?

Et post:

Hujus autem Philosophi Platonici copiosissima & disertissima extat oratio, quæ crimen artium Magicarum à se alienum esse defendit: seque aliter non vult innocentem videri, nisi ea negando quæ non possunt ab innocente committi.

Idem lib. x. cap. xxvij.

Quanto humanius & tolerabilius consectaneus tuus Platonicus Apuleius erravit, qui tantummodò Dæmones à Luna, &c.

Idem lib. xij. cap. x.

Unde & Apuleius cùm hoc animantium genus describit: *Sigillatim*, inquit, *mortales, cunctim tamen universo genere perpetui.*

Idem lib. xviij. cap. xviij.

Nam & nos cùm essemus in Italiâ, audiebamus talia de quadam regione illarum partium: ubi stabularias mulieres imbutas his malis artibus in caseo dare solere dicebant quibus vellent seu possent viatoribus, unde in jumenta illicò verterentur, & necessaria quæque portarent, postque perfuncta opera iterùm ad se redirent, nec tamen in eis mentem fieri bestialem, sed rationalem humanamque servari. Sicut Apuleius in libris quos *ASINI AUREI* titulo inscripsit, sibi ipsi accidisse, ut accepto veneno, humano animo permanente, asinus fieret, aut judicavit aut finxit.

Εἰς Ἀπουλήϊον Χριστοδώρου.

Καὶ νοερῆς ἄφθεγκτα Λατινίδος ὄργια μούσης
Ἄζετο παπλαίγων Ἀπυλήϊος, ὅγπνα μύστην
Αὐσονὶς ἀῤῥήτου σοφίης ἀνεθρέψατο σειρήν.

Et intellectualis taciturna Latinæ Orgia Musæ

Colebat inquirens Apuleius, quem Sacerdotem
Ausonia arcanæ sapientiæ nutrivit Siren.

Commentator vetus Horatii ad Epod. xv.

Simili modo etiam Apuleius scribit *DE ASINO AUREO*, animam suam fuisse in corpore asini, meminisseque se devexisse plurima segmenta & onera in Ægyptum.

Macrobius Saturnal. lib. vij cap. iij.

Cùm ergo videas, mi Aviene, instituenda est enim adolescentia tua, quæ ita docilis est, ut discendo præcipiat; cùm videas, inquam, anceps omne esse scommatum genus; suadeo in conviviis, in quibus Lætitiæ insidiabitur Ira, ab ejusmodi dictis facessas: & magis *CONVIVIALES QUÆSTIONES* vel proponas, vel ipse dissolvas. Quod genus veteres ita ludicrum non putarunt, ut & Aristoteles de ipsis aliqua conscripserit, & Plutarchus, & vester Apuleius.

Idem in somnium Scipionis lib. j. cap. ij.

Fabulæ in bonam frugem repertæ sunt, velut Comœdiæ, quales Menander ejusve imitatores agendas dederunt, vel argumenta fictis casibus amatorum referta, quibus vel multum se Arbiter exercuit, vel Apuleium nonnunquam lusisse miramur.

Servius Honoratus in viij. Æneid.

Sunt enim numina aliqua tantùm Cœlestia, aliqua tantùm Terrestria, aliqua Media; quos Deos Apuleius Medioxumos vocat, hoc est, qui ex hominibus Dii fiunt.

Sidon. Apollinaris, lib. 2. Epist. ad Hesperium.

Sisque oppidò meminens, quod olim Martia Hortensio, Terentia Tullio, Calphurnia Plinio, Pudentilla Apuleio, Rusticiana Symmacho, legentibus meditantibusque candelas & candelabra tenuerunt.

Idem lib. iv. ad Claudianum.

Si reare quemquam mortalium, cui tamen sermocinari Latialiter cordi est, non pavere cùm in examen aurium tuarum, quippe scriptus adducitur: tuarum, inquam, aurium, quarum peritiæ, si me decursorum ad hoc ævi temporum prærogativa non obruat, nec Frontonianæ gravitatis aut ponderis Apuleiani flumen æquiparem; cui Varrones, vel Atacinus, vel Terentius, Plinii, vel avunculus vel Secundus, compositi, impræsentiarum rusticabuntur.

Aurel. Cassiodorus Dialectica compendio.

Tertiæ formulæ inveniuntur species sex. quas omnes atque ejus generis alia qui pleniùs nosse desiderat, legat librum Apuleii Madaurensis, qui de hac re eleganter & copiosè disseruit.

Idem ibidem.

Apuleius Madaurensis syllogismos categoricos breviter enodavit.

Priscianus lib. x.

Dispesco, dispescui, quod ponit Apuleius in Dialogo qui est *DE DEO SOCRATIS*: *cùm & habitacula summa ab infimis tantâ intercapedine fastigii dispescant*, id est, distent.

Isidorus Originum lib. ij.

Has formulas categoricorum syllogismorum qui plenè nosse desiderat, librum legat qui inscribitur ΠΕΡΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ Apuleii, & quæ subtiliùs sunt tractata cognoscet.

Fulgentius Placiades de prisco sermone.

Apuleius *ASINO AVREO* introducit sororem Psyches marito detrahentem dicere: *Patre meo seniorem maritum sortita sum, dein quovis pumilo pumiliorem, & cucurbita glabriorem.*

Idem ibid.

Choragium, virginale funus vocatur. Apuleius *METAMORPH. Choragio itaque perfecto, domuitionem parant.*

Idem ibidem.

Edulium ab edendo dicitur prægustativa comestio. Apuleius *ASINO AVREO: Eduliis opipare excepta.* Opiparè, id est, lautè, & deliciosè.

Idem Mytholog. lib. iij. de Psyche.

Apuleius in libris *METAMORPHOSEON* hanc fabulam planissimè designavit, &c. *quæ vide, & ibi fabulæ Psyches expositionem.*

Jo. Salisberiensis de Nug. Curial. lib. vj. cap. xxvij.

Et hic quidem non est meus sermo, sed quem omnium sapientium cœtus concelebrat, & quem in libro qui inscribitur *DE DEO SOCRATIS* facile est invenire. Cujus verba, propter elegantiam sensuum & orationis lepidam venustatem, curavi inserere: ut his quæ scribuntur promptiùs adhibeatur fides; cùm de purissimo fonte majorum eadem profluxisse constiterit. Ait itaque Apuleius: &c.

Deinde:

Hæc Apuleius eleganter quidem & splendidè.

Idem lib. vij. cap. vj.

Ex quibus valdè nobilitati sunt Græci, Plotinus, Iamblichus, & Porphyrius Catholicæ, ut dicitur, fidei pessimus impugnator. In utraque verò Linguâ, Græcâ scilicet & Latinâ, nobilis extitit Apuleius Afer: vir magnus in primis, & qui venustate morum & dicendi copia Socraticum fontem & Platonicum torrentem facilè redoleat vel tenuiter sapienti.

Idem lib. viij. cap. x.

Verùm quia Lætitiæ in conviviis frequenter insidiatur Ira, ab ejusmodi dictis temperandum est, & *QUÆSTIONES CONVIVIALES* in omnes proponendæ sunt aut solvendæ. Quod genus ita veteres ludicrum non putarunt; ut & Aristoteles aliqua de ipsis scripserit, & Plutarchus, & Apuleius, cum Frontone.

Idem Epist. clxxij.

Ut ait Apuleius in libris *DE DEO SOCRATIS*, laudem celeritatis simul & diligentiæ nemo assequitur.

Vincentius Beluacensis Specul. Historiar. lib. iv. cap. vij.

De Apuleio multa loquitur Augustinus, in libris de Civitate Dei.

Hujus reperi duos libros, unum de Vitâ & Moribus Platonis, alium qui intitulatur *DE DEO SOCRATIS.*

Carolus Magnus de non adorandis imaginibus, lib. iv.

Dicente Apuleio Platonico Philoſopho Madaurenſi, in libro qui inſcribitur περὶ ἑρμηνείας.

Fridericus de Re Accipitrariâ.

Pelicani qui ab Apuleio dicuntur coſani.

P. Bleſenſis Epiſt. lxxxv.

Cicero, & Apuleius, & Auguſtinus, & Hieronymus teſtantur plus eſſe animam quàm corpus.

RECENTIORUM ALIQUOT de Apuleio ejuſque Operibus judicia.

Volaterranus Anthologia, qui eſt Comment. Urbanorum, lib. xiij.

LUCIUS Apuleius Philoſophus Platonicus è Madaura Africæ oppido, patrem habuit Theſeum, matrem Salviam, ut ipſemet in Metamorphoſeos libris teſtatur. Athenis liberales artes adſecutus, Platonis decreta ſibi propoſuit ante omnia ſectanda. Omnigenæ vir eloquentiæ, & diverſam ab antiquis ingreſſus viam, novum dicendi genus adſumpſit. In verbis enim novus, in ſententiis creber, in tranſlationibus audax, in inventione acutus, in elocutione varius, ut in ipſius operibus licet deprehendere. Nam libros undecim Metamorphoſeos ſcripſit de Aſino Aureo, Lucianum imitatus Sophiſtam, &c.

Gaſpar Barthius Adverſariorum lib. xix. cap. xv.

Quem ſcriptorem omnium nobis maximè fecimus obnoxium, ejus perpetuam illuſtrationem ideò ad tempus deſeruimus, ne cura illa alias nobis prorsùs interſtingueret, &c. Scriptorem nos loqui eruditiſſimum, ingenioſiſſimum, eloquentiſſimum L. Apuleium norunt fortaſſe qui noſtras curas hactenùs promulgatas non faſtidierunt, &c.

Idem lib. xxi. cap. vij.

Penu perpetuum eruditionum eſt Madaurenſis Philoſophus; unde nec mirum poſt tot aliorum obſervationes, nobis novam talium meſſem quotidie ſuccreſcere. Scioli, & delicatæ naris magiſtri aliorſum paſtum ſuum quæſitum abeant: nos inſtitutum ejus illuſtrandi promptiùs perſequemur.

Idem lib. xlvj. cap. xvj. in medio.

Et Apuleius proprietatis Latinæ amator eximius (qui ſplendidè mentitus eſt in Prooemio ſui Operis, de eâ Linguâ à ſe ærumnosè perceptâ, & difficulter ſcribendâ, cùm affectet ſemipoëticum dictionis genus, & fabulam ipsâ ſtili novitate commendare voluerit) *ſempiternam viciniam amnis*, dixit lib. I. Metamorphoſ. &c.

Et locis aliis innumeris totius Operis Adverſariorum varios Apuleii locos illuſtrans, ejus honorificè meminit.

Juſtus

Justus Lipsius Epistolicarum Quaest. lib. ij. Epist. xxij.

Ego verò Apuleii lectionem abhorrendam non censeo, quidquid isti de Arpinati scholâ investes pueri dicant. Ciceronem admirantur? Laudo. Et scilicet nos eo modo non scripsimus, aut scribere nunc, si res ferat, non possimus. Sed non hoc agitur. Et ut dem illis ad eloquentiam Ciceronem unicum esse: intelligere & sapere tamen est à multis. Quanquam, illum ipsum Apuleii stilum quòd contemnunt, vellem parciùs. Et eamus ab istis discipulis ad judices ex Lege Pompeiâ triginta annorum. Tumidus fortasse, vegrandis, & adfectatæ elegantiæ scriptor est: at certè doctus litteras & mores veteres, & in sermone ipso Plauti in primis imitator. Itaque ille nescio quis Rhetorista, qui rudere illum dixit, non loqui: probet priùs de Plauto, & credam de Apuleio. Sed Afer ille fuit, & est nimirùm etiam nunc in Italiâ odium Pœnorum, &c.

Idem lib. Electorum j. cap. xviij.

Apuleii graviora quædam intexere huic capiti constitui, & hanc operam gratificari doctis. tantùm doctis, quos magnifacere scriptorem illum, & multa haurire quotidie ex ejus fontibus, satis mihi constat. At vos, Tulliani pueri, bonum factum, si hoc caput non tangetis.

Idem lib. ij. Electorum, cap. xxj.

De Apuleio non sum nescius quid vulgus hodie sentiat, & quid melior doctorum ordo. Jacet apud illum, stat vigetque apud istos, hoc saltem talo, quod nugarum illum ludum temperet, ac misceat crebro velut sale priscæ ac reconditæ doctrinæ. Doctrinæ in moribus dico, & in verbis. Nam stilum ejus quod ineptum esse volunt: fatebor in parte (nec enim asperitatem illam & horrorem quæsitæ dictionis usquequaque excuso.) Sed tamen doctè ineptum, & è quo multa bona selectaque hauriat bonæ selectæque mentis Lector. Verba non pleraque omnia proba? propria? phrasis non sæpè florida? metaphoris & imaginibus amœna? mihi sic videtur: etsi in universo orationis filo, scabrum illud, & ex adfectatâ nimis antiquitate horridum, radit sæpè & lædit meas aures. Sed hîc quoque duo ei patrocinantur, Patria & argumentum. Ortu enim Afer fuit: quibus velut insitum in sententiis inventionibusque acutis esse: asperis durisque in sermone. Jam argumentum miscellum ei est, & Satyricum, quod amat hunc cultum quæsitum, pinguem, & squallenti quodam auro. Varronis Fragmenta è Satyris vident? etiam examinent. reperient ea haud longè esse à Milesiis istis Punicis, & inculti cultûs stilo.

Bonaventura Vulcanius Præfat. in Apuleium.

Grassata est hæc sciolorum audacia atque vesania (ut de mendis, quæ inscitiâ librariorum irrepserunt, nihil dicam) cùm in optimos veteris illius ævi scriptores, qui, si reviviscant, sua ipsi scripta ægrè sint agnituri, tum verò præcipuè in Apuleium, scriptorem, qui, sive verba, sive rem, & summam Latina de Græcis convertendi dexteritatem spectes, nemini Classicorum Auctorum facilè cedit, &c.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS PAR LA GRACE DE DIEU ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE. A nos Amez & Feaux Conseillers, les Gens tenans nos Cours de Parlement, grand Conseil, Requestes de nostre Hôtel, & de nostre Palais à Paris, Baillifs, Seneschaux, Prevosts, leurs Lieutenans, & à tous autres nos Justiciers qu'il appartiendra; SALUT. Ayant fait choix de nostre bien amé FREDERIC LEONARD nostre Imprimeur, pour mettre sous la Presse les anciens Auteurs Latins, Historiens, Poëtes, & autres, sur lesquels on a fait des Commentaires & des Notes pour l'instruction de nostre fils le Dauphin, desquels Auteurs le Terence, le Plaute, le Lucrece, le Phedre, le Salluste, le Florus, le Tite-Live, le Cornelius Nepos, le Velleius Paterculus, le Justin, le Claudien le Quinte-Curce, le Juvenal, le Perse, le Catullle, le Tibulle & le Properce, l'APULÉE avec l'Interpretation & les Commentaires du Sieur FLEURY Licentié és Droits, Chanoine de Chartres, & Professeur d'Eloquence en nostre College de Navarre, sont en estat d'estre imprimez, Et ledit LEONARD Nous ayant fait tres-humblement remontrer le prejudice qu'il recevroit, si aprés les grands frais qu'il doit faire pour l'impression de ces Livres, d'autres entreprenoient de les contrefaire, ce qui pourroit arriver si Nous ne luy accordions nos Lettres de Privilege sur ce necessaires. A CES CAUSES, desirant traiter favorablement ledit LEONARD, & empescher qu'il ne soit frustré de son labeur, & des grandes dépenses qu'il luy convient supporter pour lesdites impressions; Nous luy avons permis & accordé, permettons & accordons d'imprimer ou faire imprimer, vendre & debiter lesdits Livres dans tous les lieux de nostre obeïssance, en telles Marges, Volumes & Characteres qu'il voudra, pendant le temps & espace de vingt années, à compter du jour que chacun d'iceux sera achevé d'imprimer pour la premiere fois: faisant tres-expresses inhibitions & défenses à tous Marchands Libraires, Imprimeurs, & à tous autres de quelque qualité & condition qu'ils soient, d'imprimer, ou faire imprimer, contrefaire, ou alterer lesdits Livres, les vendre ny les distribuer par toutes les Terres & Seigneuries de nostre obeïssance, d'autre impression que de celle dudit Exposant, à peine de trois mille livres d'amende applicable, un tiers à Nous, un tiers à l'Hospital General, & l'autre tiers audit Exposant; de confiscation des Exemplaires contrefaits, & de tous dépens, dommages & interests: A la charge de mettre deux Exemplaires de chacun desdits Livres en nostre Bibliotheque publique, un en celle du Cabinet de nos Livres de nostre Chasteau du Louvre, & un en celle de nostre tres-cher & feal le sieur d'Aligre Chevalier, Chancelier de France, avant que de les exposer en vente, à peine de nullité des Presentes. Si vous mandons

que du contenu en icelles vous fassiez & souffriez jouïr & user pleinement & paisiblement ledit LEONARD, & ceux qui auront droit de luy, sans souffrir qu'il leur soit donné aucun empêchement. VOULONS qu'en mettant au commencement ou à la fin desdits Livres Copie des Presentes, ou un Extrait d'icelles, elles soient tenuës pour bien & deuëment signifiées, & que foy y soit adjoûtée, & aux Copies collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers & Secretaires, comme à l'Original. MANDONS au premier nostre Huissier ou Sergent sur ce requis, faire pour l'execution des Presentes tous Exploits, saisies, & autres actes requis & necessaires, sans demander aucune autre permission, nonobstant toutes oppositions ou appellations quelconques, clameur de Haro, Charte Normande, Prise à partie, & Lettres à ce contraires, dont Nous nous reservons la connoissance. & à nostre Conseil; CAR TEL EST NOSTRE PLAISIR, DONNE' à Versailles le vingtiéme jour d'Aoust, l'An de grace mil six cens soixante-quatorze; & de nostre Regne le trente-deuxiéme Signé, Par le Roy en son Conseil, DESVIEUX.

Registré sur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris le 10. Septembre 1674. suivant l'Arrest du Parlement du 8. Avril 1653. & celuy du Conseil Privé du Roy du sixiéme Fevrier 1665. Signé, THIERRY Syndic.

Achevé d'imprimer pour la premiere fois le 23. Juin 1688.

m̃ ij

APULEII OPERUM SYLLABUS.

TOMO I. CONTINENTUR

METAMORPHOSEON SIVE DE ASINO.

LIBER I.	pag. 1	LIBER VII.	pag. 205
LIBER II.	pag. 35	LIBER VIII.	pag. 232
LIBER III.	pag. 70	LIBER IX.	pag. 267
LIBER IV.	pag. 101	LIBER X.	pag. 314
LIBER V.	pag. 141	LIBER XI.	pag. 353
LIBER VI.	pag. 173		

APOLOGIA pag. 399

TOMO II.

DE HABITUDINE DOCTRINARUM *Platonis Philosophi.*

DE PHILOSOPHIA NATURALI. pag, 565

DE PHILOSOPHIA MORALI. pag. 594

DE SYLLOGISMO CATEGORICO. pag. 630

DE DEO SOCRATIS. pag. 664

DE MUNDO. pag. 704

FLORIDA. pag. 757

FRAGMENTA. pag. 831

INDEX VOCUM OMNIUM.

L. APULEII METAMORPHOSEON SIVE *DE ASINO* LIBRORUM XI.

ARGUMENTA.

Ex PHILIPPI BEROALDI Commentariis.

LIB. I.

LUCIUS *Apuleius Magiæ noscendæ cupiens, Thessaliam petit; ubi Artes Magicæ pollebant. In itinere duobus viatoribus se tertium comitem adjungit. Narrantur inter eundum mira quædam & incredunda de Circulatore, deque Meroë & Panthia lamiis ac sagis. Mox accessus Lucii ad Hypatam civitatem; hospitiumque Milonis, & hospes ipse describitur.*

LIB. II.

DUM *Hypatæ loca singula curiosiùs contemplatur, Byrrhænam matronam opulentam recognoscit: statuamque in ejus domo faberrime factam explicat. à qua commonitus, ut ab uxore Milonis hospitis caveat perinde ac maximâ Magarum; in ancillæ amorem propensus labitur. Cænaticus Byrrhænæ apparatus describitur. inibi inseruntur & fabellæ convivales, licentiosique cachinni constrepentes; mortui custodia, custodis nares aurésque præsectæ. Mox regressio Lucii nocturna ad hospitium, non sine sudore & cæde, qua non tam homicida factus est quàm utricida.*

LIB. III.

EXORTO *die Magistratus cum ministris domum Apuleii petunt: eumque tanquam homicidam in judicium trahunt. Tur-*

ba populi confluentis, & cuncta stipantis eleganter describitur. Accusator homicidii reum agit: reus innocentiam suam tutatur, causamque agit argumentis oratoriis. Inter hæc anus adventat, tanquam parens necatorum: quos ut utres esse apparet, exoritur cachinnus immodicus: & sic Dei Risus celebrata cum hilaritate Solemnia. Photis causam docet facti utricidii. Mox adhibet Lucium spectatorem Pamphiles, in avem se transfigurantis, unguine magico delibutæ, qui & ipse tali desiderio flagrans, dum in bubonem gestit immutari, per errorem pyxidis unguentariæ in asinum transfiguratur. In calce latrocinale furtum refertur, quo asinus, cum cæteris jumentis, onustus gazis Milonis hospitis abducitur.

LIB. IV.

DEMUTATUS *in asinum Apuleius, ærumnas laboriosas eloquenter enarrat, quas sub asinina forma, humana mente retenta, peregrinatione multiplici perpessus est: interseruntur tempestiviter varii latronum casus: describitur & ille, qui effigiem ursæ subiens, instruxit apparatum gladiatourm. De industria inserit fabulam Psyches, quæ & voluptate & eruditione est refertissima.*

LIB. V.

CONTINET *Psyches domicilium, Cupidinis amorem, sororum Psyches visitationem: earundem subsequitur invidia, quarum impulsu Psyche credula, maritum Cupidinem vulnusculo percutit: ex quo devoluta è culmine beatitatis, fit ærumnosa. quam Venus infesta atrociter exagitat. tandem post multiplices exhaustas ærumnas, fit conjunx sui Cupidinis. nuptiæ celebrantur in cœlis inter cœlicolas.*

LIB. VI.

POST *anxiam disquisitionem, post Cereris suasionem, post Junonis refragationem, Psyche ultronea Veneri se offert. Veneris ascensus in cœlum, & Numinum imploratio describitur, ejusque in Psychen jussa imperiosissima memorantur: ut scilicet acervum omnifariæ frugis granis sejugatis disponeret; ut*

floccum velleris pretiosi quæsitum adferret; ut liquorem Stygium urnula deferret; ut pyxidem Proserpinæ formositate repletam referret. quibus omnibus divino adminiculo confectis, nubit Psyche in concilio Deorum Cupidini suo; celebranturque in cælo nuptiæ. ex quo matrimonio nascitur Voluptas.

Lib. VII.

Sub *diluculum matutinum unus latronum reliquis collegis renuntiavit, quemadmodum illa, quæ contigerant in domo Milonis Hypatini latrocinia & facinora infanda, imputabantur L. Apuleio, & quod nullus latronum super tanto scelere insimulabatur, sed solus Apuleius omnis facinoris auctor fuisse credebatur, quoniam nusquam comparebat. quæ audiens Apuleius in asinum transformatus, secum querebatur & medullitus ingemebat, quod pro insonte sons, pro innocente nocentissimus haberetur: nec causam suam agere posset. Inseruntur narratiunculæ festivæ: agasonis improbitas, & fæmineæ fraudes graphice describuntur.*

Lib. VIII.

Nex *mariti Charites miseranda, exoculatio amatoris Thrasylli facta per Chariten, ultronea puellæ mors: mutatio domini, enarratio Sacerdotum Deæ Syriæ luculenta, & illorum spurcissimæ libidines, flagra, dissectionesque membrorum, fraudes ac decipulæ detectæ continentur.*

Lib. IX.

Continet *astum asini, quo lanienam evasit. Sequitur alterum periculum, quo rabiosus creditus, auxilium aquæ potus acquisivit. Narratio fabellæ de fæmina maritum illudente, cujus amator sub specie emptoris in dolio fefellit. sors captiosa Syriacorum Sacerdotum, furtumque deprensum. Descriptio pistorii operis, cui fuit mancipatus. Explicatio fabularum de adulteriis impudicitiaque fæminarum lepidissima: domini rursus mutatio, à pistore ad hortulanum facta translatione. Dirum familiæ infortunium. hortulani in militem abactorem in-*

ſultatio ; aſini occultatio , & proſpectus.

Lib. X.

CONTINETUR *militis cum aſino ad civitatem acceſſus : facinoris muliebris ob amorem inceſtum infandumque luculenta deſcriptio : aſini duobus fratribus facta venditio , quorum alter piſtor erat , alter coquus : mox fratrum ob aſini furtivam rapinam cibariam, diſſidium atque contentio. Aſini vita genialis & paraſitica ſub domino mitiore : fœminæ ſceleſtæ ad beſtias damnatio : judicii Paridis editio : aſini fuga ex ſpectaculo.*

Lib. XI.

TOTUS *quidem Apuleius elegantia & eruditione plenus eſt : hic vero noviſſimus liber inter omnes excellit. in quo dicuntur quædam ſimpliciter, multa ex fide hiſtorica, plurima ex ſecretariis Philoſophiæ , & religionis Ægyptiæ deprompta. In principio eloquenter explicatur oratio , non aſinalis , ſed Theologica , ad Lunam , ejuſque luculenta deſcriptio. mox Lunæ ad Lucium benevola inſtitutio , pompæ ſacerdotalis copioſa & erudita deſcriptio , ex aſino in hominem priſtinum devoratis roſis facillima reformatio : religioſa ſacris Iſidis & Oſiridis initiatio, caſtimoniarum abſtinentia : altera ad Lunam deprecatio : felix Romam versùs profectio : ubi Sacris Romanis initiatus , in collegium Poſthophororum adlectus eſt.*

L. APULEII

*LUCII APULEII MADAURENSIS PLATONICI METAMORPHOSIS, SIVE LUSUS ASINI.

LIBER PRIMUS.

[1] AT ego tibi [2] sermone isto Milesio varias Fabulas conferam;

INTERPRETATIO.

ÆGO *verò narrem tibi* libens *hac oratione ludicrâ diversa commenta;*

NOTÆ.

[*] LUCII *Apuleii Madaurensis Metamorphoseos, sive Lusus Asini.*] Hanc Aldinæ Editionis ἐπιγραφὴν libens post Elmenhorstium & Pricæum servavi, rejectâ, quæ in multis Editionibus legitur, *De Asino Aureo*: de qua Erycius Puteanus, in Epistola ad Elmenhorstium Apuleii Editionem adornantem, eleganter scribit; *Tu facis aureum, quem frustrà appellamus. Error quidem, & admiratio olim ejusmodi titulum dedit, & quia pulcherrimum putavit Lucii Asinum, à pulcherrimo metallo nominavit. Sic quidem & Pythagoræ carmina, & alia multa, quæ commendari poterant, τὰ χρυσᾶ dicta. Si meo suffragio res geratur simpliciter:* De Asino, vel Metamorphoseôn *inscribam.*

3 auresque tuas bibulas lepido susurro permulceam, (modò si 4 papyrum Ægyptiam, argutia 5 Nilotici calami inscriptam non spreveris inspicere) 6 & figuras fortunasque hominum in alias imagines

INTERPRETATIO.

& deliniam tuas aures avidas blandâ sermocinatione, (dummodò tu non dedignatus fueris intueri chartam Ægyptiam exaratam acumine arundinis Niliacæ.) Hic incipio, ut admireris sortem & formas hominum mutatas in alias species,

NOTÆ.

Hæc Puteanus. Idem argumentum tractarunt Lucianus, cujus liber extat Λούκιος ἢ ὄνος, *Lucius seu Asinus*, inter reliqua ejus Opera, & Lucius Patrensis, qui scripsit Μεταμορφώσεως λόγους διαφόρους, atque inter eos unum qui inscribitur, Λούκιος ἢ ὄνος *Lucis, seu Asinus*, ut testatur Photius in Bibliotheca, qui etiam definire se certò posse negat uter utrum imitatus sit, quoniam incertum uter fuerit vetustior: inclinat tamen ut imitatorem Lucianum pronunciet. Horum certè noster ita imitator fuit, ut è suo penu innumerabilia protulerit, atque inter cætera venustissimum illud Psyches Ἐπεισόδιον. Tota porrò hæc Metamorphosis Apuleiana & stilo, & sententiâ Satyricon est perpetuum (ut rectè observavit Barthius Adverf. l. 51. cap. 11.) in quo Magica deliria, sacrificulorum scelera, adulterorum crimina, furum, & latronum impunitæ factiones palam differuntur. Ne autem, puto, frustra esset aurei nomen Asino huic inditum, ventrem ipsius ruspari non dedignantur fumivenduli Chrysopœæ sectatores aurum se ex ejus stercore, (ut olim ex Ennii Virgilius) colligere posse sperantes, mirum quàm inaniter!

1. *At ego*, &c.] Hoc libri principium ad ea usque verba: *Thessaliam (nam & illi*, &c.) multi in versiculos tribuunt authoritate nixi Florentini codicis; sed cùm multi alii extent Mss. Codices, in quibus aliter se habet, & revera hi versus tam licentiosi sint, totque pedum genera admittant, ut quævis prosa oratio, ipsæque adeo Ciceronis orationes in versus similes digeri possint, melius visum est, neglectâ metrorum ratione, hæc omnia uno tenore excudi, authoribus Woyverio, Pricæo & Scriverio.

At ego, &c.] Præfatiuncula est totius Operis. Particula *at* inceptiva est ad ornatum tantùm pertinens. Sic Horatius libri Epodôn, Oden 5. incipit:

At ô Deorum quidquid in Cœlo regit
Terras, & humanum genus!

2. *Sermone isto Milesio.*] Milesii populi Ioniæ deliciis luxuque diffluentes, unde *Milesius sermo* facetus & jocosus. De Fabulis Milesiis vide quæ diximus in Præfatione hujus Operis.

3. *Auresque tuas bibulas*, &c.] Sic mavult Scaliger, quàm ut vulgò, *benevolas*. Quod etiam confirmat Vvovverius authoritate Mss. plurimorum. Et certè non est cur benevolentiam captet qui Milesias narrat, satis enim per se ipsæ placent. *Bibulæ aures* sunt audiendi avidæ. *Vacivæ* Plauto, Perf.

Necquidquam populo bibulas donaveris aures.

4. *Papyrum Ægyptiam.*] Papyrus frutex est, qui, ut refert Plin. lib. 15. Hist. Natur. cap. 11. *Nascitur in palustribus Ægypti, aut quiescentibus Nili aquis, ubi evagatæ stagnant, brachiali radicis obliquæ crassitudine triangulis lateribus, decem non amplius cubitorum longitudine, in gracilitatem fastigiatus.* Ex hoc frutice charta fiebat secto in prætenues, sed quàm latissimas tænias, quas Plinius philuras seu phillyras vocat. Modum & fabricam omnem, & varia genera chartarum fusiùs vide apud eumdem Plin. libro suprà laudato capp. 11. & 12. & quæ ad hæc capita Scaliger scripsit adversus Guilandinum in ejus Opusculis.

5. *Nilotici calami.*] Martialis:

Dat chartis habiles calamos Memphitica tellus.

6. *Figuras fortunasque hominum in*

converſas, & in ſe rurſùm mutuo nexu refectas, ut mireris, exordior. Quis ille, paucis accipe. [1] Hymettos Attica, & [2] Iſthmos Ephyræa, & [3] Tænaros Spartiaca, [4] glebæ felices æternùm [5] libris felicioribus conditæ [6] mea vetus proſapia eſt. Ibi [7] linguam Attidem [8] primis pueritiæ ſtipendiis merui: mox in urbe Latia [9] advena ſtu-

INTERPRETATIO.

& iterum reſtitutas in ſeipſas mutuâ connexione. Audi paucis verbis *quis ille ego* ſim. *Hymettus Atticus, & Iſthmus Corinthiacus & Tænarum Laconicum arva beata celebrata in omne ævum voluminibus fortunatioribus ſunt antiqua origo mei generis. Ibi inſumpſi primos annos* meæ *pueritiæ linguæ Atticæ* ediſcendæ. *Deinde cùm veniſſem Romam ſtu-*

NOTÆ.

alias imagines converſas.] Putà luporum, aſinorum, &c. quod Magicâ arte, & herbarum quarumdam vi fieri poſſe vulgò creditum eſt. Virg. in Pharmaceutria:

His ego ſæpè lupum fieri, & ſe condere ſylvis
Mœrin, ſæpè animas imis excire ſepulchris,
Atque ſatas aliò vidi traducere meſſes.

1. *Hymettos Attica.*] Hymmettus mons eſt Atticæ marmore inclytus, & melle, quod inter cætera mella primas tenet. Porrò *Hymettus, Iſthmus*, & *Tænarus* quæ hîc fœminino genere uſurpavit Apuleius, cæteris ferè maſculino efferuntur.

2. *Iſthmos Ephyræa.*] Ephyre olim dicta eſt, quæ poſteà Corinthus. Sita eſt in ipſo Iſthmo, qui Peloponeſum adnectit Continenti Græciæ, habetque hinc Corinthiacum Sinum, qui & Cirræus dictus eſt, illinc Saronicum, quorum hic à mari Ægæo, ille ab Ionio protenditur. Inclytus fuit Iſthmus Corinthiacus Templo Neptuni, & Ludis Iſthmiis quinquennalibus à Theſeo in Neptuni, vel, ut alii volunt, Palæmonis honorem inſtitutis, in quibus victor coronâ pineâ coronabatur.

3. *Tænaros Spartiaca.*] Tænarum Laconiæ Promontorium eſt, itemque oppidum; eſt &, juxtà Promontorium illud, ſpiraculum ejuſdem nominis ex quo deſcenſum ad Inferos patere Noſter dicit infrà l. 6. *Lacedæmon*, inquit, *Achaiæ nobilis civitas non longè ſita eſt: hujus conterminam deviis abditam locis quare Tænarum*, &c.

4. *Glebæ felices.*] *Arva fertilia.* Conſentit noſtro Ariſtophanes, qui Atticam ait eſſe λιπαρὰν χθόνα, *pingue ſolum.*

5. *Libris felicioribus conditæ.*] Bertinus Codex & alii *creditæ* minùs benè. l. 4. *& nomen meum cœlo conditum*, &c. *libris felicioribus* dicit, quippe qui nunquam ſint intermorituri, ſed locis his famam æternam conſervaturi.

6. *Mea vetus proſapia eſt.*] Nonio *proſapies* eſt generis longitudo, dicta à *proſupando*, id eſt, *proferendo.* Paulus Feſti Breviator: *Proſapia, Progenies, id eſt, proſparſis, & quaſi jactis liberis, quia ſipare ſignificat jacere*, &c. Hîc *proſapia* generis originem ſignificat.

7. *Linguam Attidem.*] Hanc lectionem germanam eſſe probavit ex variis Mſſ. Pricæus, & Elmenhorſtius, qui hoc exemplum affert ex verſibus antiquis *de Ventis* ab Iſidoro Hiſpal. laudatis, de Natura rerum, c. 37.

——— *dictus Libs Attide linguâ.*

Ubi, quemadmodum & hic, *Attis lingua*, Attica eſt. Aliàs *Attis* eſt ipſa regio Attica, ſic dicta ab Atthide Cranaï filia, ut vult Strabo l. 9. Geograph. in Beroaldi & Colvii Editionibus legitur: *ibi, inquam, in Attide.*

8. *Primis pueritiæ ſtipendiis merui.*] Metaphora à re militari: ſtipendia pecuniæ ſunt militibus ob ſuam navatam operam militarem diſtribui ſolitæ. A ſtipibus qui numuli ærei ſunt ſtipendia dicta.

9. *Advena ſtudiorum.*] Is eſt intelligendus qui ſtudiorum causâ domo profectus peregrè degit in Academia aliqua publica.

diorum [1] Quiritium indigenam sermonem [2] ærumnabili labore, nullo magistro præeunte, aggressus excolui. Et ecce præfamur veniam, si quid [3] exotici atque forensis sermonis rudis locutor offendero. Jam hæc quidem ipsa vocis immutatio [4] desultoriæ scientiæ stylo [5] quem accersimus, respondet. [6] Fabulam Græcam incipimus, Lector intende, lætaberis.

INTERPRETATIO.

dendi causâ, incubui linguæ nativæ Romanorum magno & molesto labore. Cùm id *suscepissem nullo magistro docente. Jam ergo rogo veniam, si ego imperitus locutor linguæ* mihi *extraneæ, & peregrinæ, in aliqua re peccavero. Jam quidem hæc ipsa mutatio sermonis convenit stilo artis transformatoriæ quem trahimus* in usum. *Exordimur Fabulam Græcam; adverte animum Lector, gaudebis.*

NOTÆ.

1. *Quiritium indigenam sermonem.*] Linguam Romanam, à Quirino, qui Romulus est, dicti sunt Quirites, qui Romani ab eodem Romulo.

2. *Ærumnabili labore.*] Aldus *ærumnali* minùs benè, noster infrà lib. 8. *Ærumnabili se subtrahere vitæ tacita decrevit.*

3. *Exotici ac forensis.*] Romanus sermo Apuleio peregrinus erat, utpote Afro, & Athenis educato. *Forensis* vel *extraneum* sonat nomine derivato ab adverbio *foris*, vel *oratorium* à *foro*, in quo Oratores Causas agebant.

4. *Desultoriæ scientiæ.*] Magiæ, cujus ope homines in varias animalium formas ex humana transire, ac veluti desilire credebantur. *Desultorii equi* dicti, ex quorum uno in alium homines agilitate corporis præditi inter currendum desiliebant, & illi homines *desultores.*

5. *Quem accersimus.*] Sic legit Pricæus in Venet. Editione est *accessimus.* Scaliger reponebat *arcessimus.* Pricæi lectionem firmat ipse Apuleius infrà l. 5. *nec ullo te genere mortis accersito perimas.*

6. *Fabulam Græcam.*] Tum quia scena ejus Thessalia est Græciæ regio; tum quia desumpta est ex Luciano, qui idem argumentum Græcè tractavit.

[1] THESSALIAM (nam & illic originis maternæ nostræ fundamenta [2] à Plutarcho illo inclyto, ac [3] mox Sexto Philosopho nepote ejus prodita gloriam nobis faciunt) eam Thessaliam ex negotio petebam. [4] Post ardua montium, & lubrica vallium, & roscida cæspitum, & glebosa camporum [5] emensa; equo indigena peralbo vehens, jam eo quoque admodum fesso, ut ipse etiam [6] lassitudinem sedentariam incessûs vegetatione discuterem, in pedes desilio. Equi sudorem [7] fronte curiosè exfrico, [8] aures remulceo, frænos detraho, in gradum lenem sensim proveho, quoad lassitudinis incommodum alvi solitum [9] ac naturale præsidium eliquaret. Ac dum is [10] jentaculum ambulatorium, ad prata, quæ præterit, ore in latus de-

INTERPRETATIO.

IBAM in Thessaliam (illic enim principia meæ stirpis maternæ derivata ab illustri illo Plutarcho, ac deinde à Sexto Philosopho ejus nepote sunt mihi decori) ibam, inquam, in illam Thessaliam. Postquam superavi montes præruptos, & valles declives, & cæspites rorulentos, & campos glebis plenos, insidens equo candidissimo in illa regione nato, qui erat etiam valdè fatigatus, desilio in pedes, ut ego quoque dissiparem agitatione ambulationis lassitudinem sedendo contractam. Defrico studiosè sudorem ex fronte equi, demulceo manibus *ejus aures, aufero fræna* ex ore, *deduco* illum *paulatim lento passu, donec consuetum & naturale remedium* evacuationis *alvi dissiparet molestiam lassitudinis. Et dum ipse demisso capite captat pabulum inter ambulandum converso obliquè ore*

NOTÆ.

1. THessaliam.] Hujus Provinciæ limites hos ponit Herodotus, in Polymnia, ab Oriente montes Ossam, & Pelion: à Septentrione Olympum; ab Occasu Pindum; à Meridie Othryn. Magorum, herbarumque ad Magica veneficia pertinentium ferax habita est, eoque nomine passim apud Authores celebrata. Fuit & *Thessalia* Macedoniæ urbs, teste Plinio.

2. *A Plutarcho illo.*] Servius ad l. 10. Æneid. *Antiqui ILLE vel magnitudini, vel nobilitati assignabant.*

A Plutarcho illo inclyto.] Matrem habuit Apuleius Salviam ex Plutarchi Chæronensis genere. Chæronea tamen Bœotiæ civitas est, non Thessaliæ. Sed Salviæ majores fortasse ex Bœotia in Thessaliam migraverant.

3. *Mox Sexto Philosopho.*] Sextus hic Plutarchi nepos præceptor fuit M. Antonini Pii Imperatoris. Extat hodie liber ejus *de Medicina animalium.*

4. *Ardua montium, & lubrica vallium,* &c.] Græca phrasis est τὰ ὑψηλὰ τῶν ὀρῶν: cùm dicere debuisset *arduos montes, lubricas valles, roscidos cæspites,* &c. Similiter dixit Velleius Paterculus *per avia itinerum fugiens.* Innumerabilia exempla reperias apud Authores.

5. *Emensa.*] Passivè hîc, sæpiùs tamen activè usurpatur.

6. *Lassitudinem sedentariam.*] Torporem illum, qui ex diuturniori sessione, & equitatione contrahitur.

7. *Fronte exfrico.*] Sunt qui legant *fronde* non ineptè; foliis enim arborum, aut gramine, vel paleâ, si suppetat, equorum sudorem detergere solent.

8. *Aures remulceo.*] Hoc est, manibus leniter frico, idque secundum flexum villorum. *Demulcere caput* inter blanditias. Terent.

Non possum pati quin tibi caput demulceam.

9. *Naturale præsidium.*] Suspicabatur quidam *residuum* vel *proficium.*

10. *Jentaculum ambulatorium.*] Herbas quas inter ambulandum carpebat.

torto pronus[1] affectat, duobus comitibus, qui fortè paululùm processerant, tertium me facio. Et, dum ausculto quid sermonis agitaretur, alter [2] exerto cachinno, [3] Parce, inquit, in verba isthæc tam absurda, tamque immania mentiendo. Isto accepto, sititor alioqui novitatis, immò verò, inquam, impertire sermone, non quidem [4] curiosum, sed qui velim scire vel cuncta, vel certè plurima: simul [5] jugi, quod insurgimus, asperitudinem fabularum lepida jocunditas levigabit. At ille qui cœperat, Næ, inquit, istud mendacium tam verum est, quàm si quis velit dicere, [6] magico susurramine [7] amnes reverti, mare pigrum colligari, ventos inanimes expirare, Solem inhiberi, [8] Lunam despumari, stellas evelli, diem tolli. noctem tene-

INTERPRETATIO.

ad prata quæ prætergreditur, adjungo me tertium duobus, qui fortè fortunâ progressi erant aliquantulùm. Et dum capto auribus quid dicerent inter se; unus ex illis *claro cum risu; desine, ait, mentiri istis sermonibus tam ineptis, & tam portentosis. Hoc audito, ego avidus cæteroqui novitatis; contrà verò, inquam, fac me participem tuæ narrationis, non quidem quod sim curiosus, sed* quia *velim scire aut omnia, aut saltem permulta: eâdem operâ elegans suavitas fabularum complanabit scabritiem montis in quem scandimus. Sed ille qui inceperat: profectò, inquit, istud mendacium æquè verum est, ac si quis dicat fieri magico incantamento, ut fluvii celeres redeant* in fontes suos, *ut pelagus immotum constringatur* gelu, *ut venti flatu destituti deficiant, Solis* cursus *sistatur, Luna cogatur spumam fundere, sidera revellantur* Cœlo, *auferatur dies, & nox pro-*

NOTÆ.

1. *Affectat.*] Sic rectè Marinus Becichemus. Alii *allectat*, alii *adjectat*, malè. Hoc eodem libro infrà. *Appronat se, &c. avidus affectans poculum.*

2. *Exerto cachinno.*] Sic lege, *non exorto.* Exertus cachinnus est clarior ac solutior risus cum oris & narium sono, sæpius irrisorius.

3. *Parce, inquit, &c.*] Miram aliquam & fide majorem historiam narraverat alter, quam hic sibilo & cachinno excipit.

4. *Curiosum.*] In malam partem accipe pro loquaci, malevolo, & eo qui aliena curat, eaque, nihil quæ ad se attinent.

5. *Jugi quod insurgimus.*] Id est, *in quod surgimus*, seu *ascendimus.* Sexcenta ejusmodi apud Apuleium reperias loca, quibus præpositio verbum componens casum suum post se regit, tametsi non repetatur.

6. *Magico susurramine.*] Incantamenta enim clam & submissâ voce à Magis proferebantur, & quasi insusurrabantur, ne à profanis audiri possent.

7. *Amnes agiles reverti, &c.*] Megæra apud Claudianum l. 1. in Rufinum.

Ire vagas quercus, & flamina stare coëgi,
Versaque non prono curvavi flumina lapsu
In fontes reditura suos.

Enothea apud Petronium.

——— ——— Mihi pontus inertes
Summittit fluctus, Zephyrique tacentia ponunt
Ante meos sua flabra pedes, mihi flumina parent,
Hyrcanæque tygres, & jussi stare dracones.
Quid leviora loquor? Lunæ descendit imago
Carminibus deducta meis, &c.

8. *Lunam despumare.*] Valerius Flaccus Argonautic. l. 6.

Quamvis Athracio Lunam spumare veneno

II. Tunc ego in verba fidentior, Heus tu, inquam, qui sermonem jeceras priorem, ne pigeat te, vel tædeat reliqua pertexere. Et ad alium: [1] Tu verò crassis auribus, & obstinato corde respuis quæ forsitan verè perhibeantur. Minùs hercule calles pravissimis opinionibus ea putari mendacia, quæ vel auditu nova, vel visu rudia, vel certè supra captum cogitationis ardua videantur: quæ si paulò accuratiùs exploraris, non modò compertu evidentia, verum etiam factu facilia senties. Ego denique [2] vespera, dum [3] polentæ caseatæ offulam modico grandiorem [4] in convivas æmulus contruncare gestio, mollitie cibi glutinosi faucibus inhærentis, & ima gula spiritus detinentis, minimo minùs interii. Et tamen [5] Athenis proximè [6] ante

INTERPRETATIO.

ducatur. Ego tum factus *audacior ad loquendum: Heus tu, inquam, qui inceperas priorem narrationem, ne graveris absolvere quod superest. Et* conversus *ad alium: tu autem, inquam, obtuso auditu & pertinaci animo repudias quæ referuntur fortasse verè. Profectò nescis ea quæ apparent vel nova auribus, vel insolita oculis, vel certè difficiliora quàm ut possint comprehendi cogitatione, existimari mendacia opinionibus falsissimis; quæ si perscrutatus fueris paulò diligentiùs, comperies non solùm posse clarè cognosci, sed etiam facilè fieri. Postremò heri vesperi, cùm ego vellem avidiùs mordere frustum paulò crassius placentæ caseo conditæ, impulsus* nempe *æmulatione convescentium, nihil propius factum est, quàm ut suffocarer mollicie viscosæ escæ, quæ adhærebat gutturi* meo *& intercludebat animam in infima parte faucium: & nihilominus vidi nuper his ambobus oculis Athenis ante*

NOTÆ.

Sciret, & Hæmoniis agitari cantibus Umbras.

Lucanus l. 6.

Et patitur tantos cantu depressa (Luna) *labores,*
Donec suppositas propior despumet in herbas.

Spuma quam Luna fundebat cantu depressa *lunare virus* dictum est, quod quidem non nisi summo labore emittere sydus illud creditum, eâque de causâ carmina Veneficarum valdè formidare. Aurel. Nemesianus Ecloga 4.

Cantavit quod Luna timet, quo rumpitur anguis.

1. *Tu verò crassis auribus.*] Alterum alloquitur comitem verbis prioris non credentem.

2. *Vespera.*] *Heri vesperi.* Similiter l. 2. *Vespera quoque cum somno concederes.* Et aliis locis benè multis, imitatus videtur Græcos, qui ἑσπέρας eodem sensu dicunt. Xenophon Ἑλλην. 4. Ἑσπέρας σὺν ἐδειπνεῖν αὐτῷ, *heri vesperi coenavi cum eo.*

3. *Polentæ caseatæ.*] Polentæ nomine hordeacea farina, & quidquid ex ea fieret, appellabatur. Græci τὰ ἄλφιτα dicunt, *polenta caseata*, de qua hic loquitur Apul. libum fuit ex hordeacea farina caseo indito subactum, quod genus cibi glutinosum esse solet, præsertim si calidum devoretur. Τυρόεντα πλακῶντα habet Hesychius.

4. *In convivas æmulus.*] Sic Elmenhorst. & Pricæus rectè, *æmulus in convivas* est qui, ne plus se edant, timet, ideoque avidiùs vorat. Veterem lectionem *in convivas æmulos* retinet Gasp. Barthius Adversf. l. 24. c. 1. & facetè per convivas æmulos, *canes* intelligit, sed minimè placet commentum illud.

5. *Athenis proxime.*] Sic lege, non *proximo*, mirè hîc hallucinatus est Beroaldus qui *proximo* retinet, & interpretatur *appropinquo. Proximè* hîc sonat *nuper: ante hos paucos dies.*

6. *Ante Pœcilen porticum.*] Στοὰ ἡ

Pœcilen [porticum] isto gemino obtutu [1] Circulatorem aspexi [2] equestrem spatham præacutam mucrone infesto devorasse: ac mox eundem invitamento exiguæ stipis venatoriam lanceam, quâ parte minatur exitium, in ima viscera condidisse. Et ecce, ponè lanceæ ferrum, [3] quâ bacillum inversi teli ad occipitium [4] per inguen subit, puer in mollitiem decorus insurgit: inque flexibus tortuosis [5] enervem & exossem saltationem explicat, cum omnium, qui aderamus, admiratione. Diceres [6] Dei Medici [7] baculo, quod ramulis semiamputatis nodosum gerit, [8] serpentem generosum lubricis amplexibus

INTERPRETATIO.

porticum Pœcilen præstigiatorem quendam deglutientem gladium equestrem acutissimum, acumine in os *converso; & deinde eumdem immergentem in intima præcordia spiculum eâ parte quâ intentat necem, propositâ vili mercedulâ. Et statim post ferrum spiculi pusio effœminatæ pulchritudinis ascendit* ea parte *quâ baculus lanceæ conditæ penitus fertur ad posteriorem partem capitis per imum ventrem: & exhibet saltationem mollem & infractam, flectendo se & complicando* variis modis *cum stupore* nostrûm *omnium qui adstabamus. Diceres illum esse anguem magnanimum, qui complexibus sinuosis inhæreret baculo Æsculapii, quem* Deus ille *gestat nodis asperum, ramulis*

NOTÆ.

Ποικίλη, id est, *varia*, porticus fuit Athenis variis picturis ornata operâ Polygnoti & Myconis. In ea videbatur depicta Pugna Marathonia, in qua Miltiades centum millia Persarum & Medorum profligavit. Hinc Persio dicitur:

—— —— *Bracchatis illita Medis*
Porticus.

Πεισιανάκτειον anteà dictam hanc porticum reperio apud Diogenem Laërt. in Zenone. Hæc Ποικίλη Στοὰ Zenonis Auditorium fuit, & ab ipsa Stoïci dicti sunt ejus discipuli. Fuit & alia *Pœcile porticus* in Elide, teste Pausania. Quæ à Plinio heptaphonos appellatur, quod in ea vox redderetur septies.

1. *Circulatorem.*] A circulo dicti Circulatores. Sunt, qui Græcis θαυματοποιοὶ, vagi homines, qui præstigiis quibusdam, ac manuum agilitate spectantium aciem fallunt, quique, ut ait Plutarchus, τὰ Λακωνικὰ ξίφη διὰ μικρότητα καταπίνον, *Laconicos enses utpote breviores devorabant.*

2. *Equestrem spatham.*] Vegetius docet gladios majores vocari *spathas*, minores verò *semispathas*. Spatha equestris videtur discrepuisse à pedestri. Fuerit forsan brevior & latior, quales sunt acinaces.

3. *Quâ bacillum inversi teli.*] Lego *immersi*, in viscera nempè Circulatoris, quid enim sibi velit hoc loco *inversum telum* non satis liquet mihi.

4. *Per inguen.*] Sic habent permultæ Editiones. Nonnullæ *per ingluviem* ex utravis lectione sensus elici potest commodus. Si *ingluviem* legere malis, repone in interpretatione *per gulam*, loco harum vocum *per imum ventrem.*

5. *Enervem & exossem saltationem.*] Nervi & ossa roboris, & vigoris in corpore causa sunt. Hinc mollem & agilem saltationem *enervem & exossem* vocat, quasi dicas nullo corporis vigore præpeditam. *Enodem* dicat Claudian.

Quis magis enodes laterum detorqueat artus.

6. *Dei Medici.*] Æsculapii, Apollinis, ex Coronide Nympha filii. Plures Æsculapios facit Cicero l. 3. de Natura Deorum.

7. *Baculo quod, &c. nodosum gerit.*] Festus de Æsculapio: *Bacillum nodosum habet, quod artis difficultatem significat.*

8. *Serpentem generosum, &c.*] Cur ser-

inhærere

inhærere. Sed jam cedo, tu ſodes, qui occœperas, fabulam remetire. Ego tibi ſolus hîc pro iſto credam, & quod ingreſſui primum fuerit ſtabulum, prandio participabo. Hæc tibi merces poſita eſt. At ille: 1 iſtud quidem quod polliceris, æqui bonique facio: verùm, quod inchoaveram, porrò exordiar. Sed 2 tibi priùs Solem iſtum dejerabo 3 videntem Deum, me vera comperta memorare. Nec vos ulteriùs dubitabitis, ſi 4 Theſſaliam proximam civitatem perveneritis, quòd ibidem paſſim per ora populi ſermo jactetur, quæ palàm geſta ſunt. Sed, ut priùs noritis qui ſim, & 5 cujatis, & 6 quo quæſtu me te-

INTERPRETATIO.

tantùm *ſemireſectis.* *Sed nunc dic age, tu, qui exorſus eras narrationem, repete eam* ab initio. *Ego ſolus hic habebo tibi fidem hujus loco, & faciam te participem mei prandii in proximâ cauponâ, in quam poterimus intrare. Hoc præmium tibi conſtitutum eſt. Tum ille: haud equidem magni pendo, quod promittis: ſed tamen, jamjam reſumam à principio, quod inceperam. Verùm jurabo tibi antè per hunc Solem, qui Deus eſt cernens*, omnia, *me narrare, quæ expertus ſum vera eſſe. Et vos non ambigetis ampliùs, ſi ingreſſi fueritis proximam urbem Theſſaliæ, quia illic fama* horum *vulgò percrebuit in ore plebis*, utpote *quæ facta ſunt in propatulo. Sed ut ſciatis priùs quis ego ſim, & ex qua gente, & quo com-*

NOTÆ.

pens baculo Æſculapii implexus vulgò repræſentaretur, cauſa hæc eſt. Adrepentem ad baculum ſuum ſerpentem cùm Æſculapius repetitis ictibus occidiſſet, ad vitam illum ſerpens alius allatâ, & adhibitâ herbâ quâdam revocavit præſente & ſpectante Æſculapio, qui eadem poſteà herba uſus Hippolytum, ſeu, ut alii volunt, Glaucum ſuſcitavit ad vivos. Plura de Æſculapio vide apud Natalem Comitem, & Lilium Gyraldum Syntagmate 7.

1. *Illud quidem quod polliceris æqui bonique facio.*] *Æqui bonique conſulere*, eſt *in bonam partem accipere.* Hîc *æqui bonique facio* idem ſonat ac illud Horatii:

Tam teneor dono, quàm ſi dimittar onuſtus.

Eſtque honeſta oblati recuſatio.

2. *Tibi priùs dejerabo Solem iſtum.*] Solenne fuit jurare per Solem. Julian. in Miſopogone, καὶ τοῦτο μάρτυρα καλῶ τὸν μέγαν ἥλιον πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας. Ovid. 3. Metamorphoſ.

Per tibi nunc ipſum Solem *(neque enim præſentior illo*
Eſt Deus) adjuro tam me tibi vera referre
Quàm veri majora fide.

3. *Videntem Deum.*] Quippe qui ſit mundi oculus, quo cuncta colluſtrantur, & redduntur conſpicua. Valerio Flacco Argonaut. l. 5. verſ. 247. Sol dicitur *omnituens*. Æſchylo πανόπτης κύκλος.

4. *Theſſaliam proximam civitatem.*] Aldus *Theſſalicam*, rectè. Nec audiendus Pricæus, qui, ut vulgatam lectionem tueatur, locum hunc Solini profert l. 14. de Theſſaliæ oppidis: *Egregia ſunt Phthia, Lariſſa, Theſſalia, & Thebæ.* Nam quidquid ſit de illa urbe *Theſſalia*, quam quidem Plinius non in Theſſalia Provincia, ſed in Macedonia collocat, Ariſtomenes hic, qui ſuos caſus enarrat, Hypathæ incidit in Socratem, & alia paſſus eſt monſtra, quæ infrà narrat.

5. *Cujatis.*] In recto caſu, pro *cujas*, cujus ſexcenta exempla occurrunt in priſcis Authoribus. Sufficiat hoc unum Accii in Telepho:

Qui neque cujatis eſſet unquam potuimus
Multa rogantes ſcire:

6. *Quo quæſtu me teneam.*] *Suſtentem:* Sic Plautus Pſeudolo. *Nec boni ingenii*

Apul. B

neam, audite. 1 Æginenſis quidem ſum, 2 Hypatæo melle, vel caſeo, & hujuſcemodi cauponarum mercibus per Theſſaliam, 3 Ætoliam, 4 Bœotiam ultrò citrò diſcurrens. Comperto itaque, 5 Hypatæ, quæ civitas cunctæ Theſſaliæ antepollet, 6 caſeum recentem, & ſciti ſaporis admodùm commodo pretio 7 diſtrahi, feſtinus adcucurri id omne 8 præſtinaturus. Sed, ut fieri aſſolet, 9 ſiniſtro pede profectum me ſpes compendii fruſtrata eſt. Omne enim pridie Lupus

INTERPRETATIO.

mercii genere me ſuſtentem, auſcultate. Ego ſum ex Inſula Ægina, hinc inde commeans per Theſſaliam, Ætoliam, & Bœotiam cum *melle Hypatenſi, vel caſeo, & ſimilibus mercibus popinalibus. Cùm igitur audiviſſem in urbe Hypata, quæ eſt primaria totius Theſſaliæ, caſeum recentem, exquiſiti ſaporis venalem eſſe pretio valdè modico, advolavi celeriter totum empturus. Verùm, ut ferè contingit, ſpes lucri me fefellit, itinere ſuſcepto malo omine. Nam Lupus dives*

NOTÆ.

quidquam ineſt, niſi ut improbis ſe artibus teneant. Noſter l. 9. *Parvis mercedibus vitam tenebat.*

1. *Æginenſis quidem ſum.*] Ex Ægina Inſula in Saronico Sinu poſita, quam, ut ait Ovidius Metam. l. 7.

Oenopiam veteres appellavere; ſed ipſe
Æacus Æginam genitricis nomine dixit.

2. *Hypatæo melle vel caſeo.*] Magna hîc varietas. Alii *Hypatæo*, alii *Æthnæo*, Beroaldus *Ennæo*. Quid ſi reponas, *Athenæo melle, vel Hypatæo caſeo*, ut Athenæum mel ſit *Athenienſe* Ἀθηναῖον: mel nempe illud Cecropium adeo decantatum? Certè de *Hypatæo caſeo* Noſter mox: *Comperto itaque Hypatæ*, &c. *eſſe caſeum recentem & ſciti ſaporis*, ubi de melle nihil habet. Qui *Æthnæo* retinent, *Siculum* interpretantur, Hyblæum nempe mel plurimùm quoque celebratum, & ſecundæ ab Attico bonitatis.

3. *Ætoliam.*] Ætolia regio eſt proxima Epiro, Acarnaniæ, & Locris finitima, ſic dicta ab Ætolo Martis filio, qui eam, ex Elide ejectus, incoluit.

4. *Bœotiam.*] Regio hæc ad mare Ægæum. Sita eſt contra Eubœam Inſulam, hujus caput Thebæ à Cadmo conditæ. Fuere & alia ejus nomina. Dicta enim fuit *Aonia*, *Ogygia*, *Hyantis*, *Meſſapia*, & *Cadmeis.*

5. *Hypata.*] Hypata, Græcis τὰ Ὕπατα Theſſaliæ urbs eſt ad Sperchium amnem ſita. In ea primam fabulæ ſuæ ſcenam poſuit Lucianus, ſicut & Noſter.

6. *Caſeum recentem*, &c. *id omne præſtinaturus.*] Videtur hîc Apul. σολοικίζειν. Crediderim primò ſcriptum *caſeum recente*, neutro genere: ἀρχαικῶς pro *recens*. Caſeum enim Veteres neutro quoque genere extulerunt teſte Non.

7. *Diſtrahi.*] *Diſtrahere* Juriſconſultis vendere eſt: & *Diſtractio* venditio. Aliàs *diſtrahere* ſeparare eſt ac divellere.

8. *Præſtinaturus.*] *Præſtinare* verbum vetus eſt, quod ſignificat *emere*. Plaut. Epidico:

Ut præſtines argento priuſquàm venit filius.

9. *Siniſtro pede.*] Improſpero. Contrà *dextro pede* profectus dicitur, cui quod ſuſcepit, ſuccedit ex animi ſententià. In auguriis tamen ſiniſtrum pro ſalutari & proſpero, & ſiniſtræ aves & læva tonitrua boni præſagii. Virgil. Æneid. 3. ——— *Subitoque fragore*
Intonuit lævum, &c.

Unde Feſtus & Servius exiſtimant auſpicium *ſiniſtrum* dici à *ſinendo*. Id alii hac diſtinctione acute ſatis expediunt: dicunt ſcilicet, in iis, quę ab hominibus proficiſcuntur, ut ſternutatione, profectione, &c. dextra eſſe meliora, contrà verò in iis quę Dii mittunt, ut avibus, tonitru, &c. pręſtare ſiniſtra, quoniam dextra Deorum ſiniſtra ſit hominum.

[1] negotiator magnarius coëmerat. Ergo igitur inefficaci celeritate fatigatus, commodum vesperâ oriente [2] ad balneas processeram. Ecce Socratem contubernalem meum conspicio. Humi sedebat scissili palliastro semiamictus, pœnè alius, lurore ad miseram maciem deformatus: qualia solent [3] Fortunæ decermina stipes in viis erogare. Hunc talem, quanquam necessarium & summè agnitum, tamen dubiâ mente propiùs accessi. Hem, inquam, mî Socrates, quid istud? Quæ facies? Quod flagitium? At verò domi tuæ jam defletus & [4] conclamatus es. Liberis tuis [5] tutores Juridici Provincialis decreto dati. Uxor persolutis officiis feralibus, luctu, & mœrore diutino defor-

INTERPRETATIO.

mercator illum comparaverat universum die præcedenti. Cum ergo ivissem sub vesperum ad thermas defessus inutili festinatione, conspicor subitò Socratem familiarem meum. Sedebat humi semiopertus palliolo lacero, prope diversus à seipso *ob pallorem, deturpatus miserando macrore,* talis omninò *qualia solent* esse illa *purgamenta fortunæ,* quæ *mendicant nummulos in compitis. Ad illum tali modo ornatum accessi dubitabundo animo, tametsi mihi esset familiaris & intimè notus. Hem, inquam, mî Socrates, quid hoc est rei? Quis vultus? Quod probrum est istud? Sed jam familia tua te prosecuta est lachrymis, & vociferationibus lugubribus* quasi mortuum. *Tutores constituti sunt tuis filiis Sententiâ Præfecti Provinciæ. Conjux tua procurato tuo funere, deturpata fletu & longo dolore,*

NOTÆ.

1. *Negotiator magnarius.*] Idem videtur esse quem Apul. l. 5. dicit *magnis pecuniis negotiantem.* Gallicè vertas, *Marchand en gros.* Colvius tamen suspicatur genus aliquod peculiare mercatorum fuisse *Magnarios*, ductus hac Inscriptione Romæ reperta.

MAGNO. ET. INVICTO.
IMP. CÆS. C. VALER. AUREL.
CONSTANTINO. PIO. FEL.
INVICTO. AUG. PONTIF. MAX.
TRIB. POTEST. COS. III. P. P. PROC.
D. N. CORPUS. CORIARIORUM.
MAGNARIORUM. SALARIORUM.
DEVOTI. NUMINI. MAJESTATIQUE.
EJUS.

Ego, quod super hac re pronuntiem, certi nihil habeo. Prior tamen interpretatio veri mihi videtur similior.

2. *Ad balneas.*] Fœminino genere publicas dici: neutro verò privata *balnea*, seu *balinea* docet Varro, l. 8. de Lingua Latina. De balneorum structura & situ, consule Vitruv. l. 5. c. 10.

3. *Fortunæ deterrima.*] Lege cum Lipsio *decermina.* Apud Festum *decermina* dicuntur, *quæ decerpuntur purgandi causâ.* Intellige hîc miserrima illa hominum mendicabula, quæ fortunæ quasi purgamenta ac propudia sunt. Vvovver. volebat *crimina* minus apposite, ut arbitror.

4. *Conclamatus es.*] Servius ad illud Æneid. 6. *Pars calidos latices. Plin. in Natur. Historia dicit hanc esse causam, ut mortui & calidâ aquâ abluantur, & per intervalla conclamentur, quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari, & homines fallere. Denique refert quemdam suppositum pyræ adhibitis ignibus erectum esse, nec potuisse liberari, unde & servabantur cadavera septem diebus, & calidâ aquâ abluebantur, & post ultimam conclamationem comburebantur: unde traxit Terentius, Desine: jam conclamatum est.* Lucanus Pharsal. l. 2. *Corpora nondum Conclamata jacent.* *Conclamatus* ergo hîc sumitur pro eo, qui certo mortuus habetur.

5. *Tutores Juridici Provincialis decreto*, &c.] Juridicus Provincialis est is

mata, [1] diffletis pœnè ad extremam [2] captivitatem oculis ſuis, domus infortunium novarum nuptiarum gaudiis [3] à ſuis ſibi parentibus hilarare compellitur. At tu hîc [4] larvale ſimulachrum cum ſummo dedecore noſtro viſeris. Ariſtomene, inquit, næ tu Fortunarum lubricas ambages, & inſtabiles incurſiones, & reciprocas viciſſitudines ignoras. Et cum dicto, ſutili centunculo faciem ſuam, jamdudum punicantem præ pudore, obtexit; ita ut ab umbilico pube tenus cætera corporis renudaret. Nec denique perpeſſus ego tam miſerum ærumnæ ſpectaculum, injectâ manu, ut adſurgat, enitor. At ille, ut erat capite velato: Sine, ſine, inquit, [5] fruatur diutiùs tropæo For-

INTERPRETATIO.

oculis ita tabefactis ex copia lachrymarum, ut ferè viſu orbata ſit, incitatur à ſuis ipſius parentibus ad commutandam calamitatem ſuæ domûs lætitiâ novi matrimonii. Sed tu interim ſpectrum ſepulchrale conſpiceris hîc cum noſtro maximo probro. O! Ariſtomene, ait, tu profectò non noviſti periculoſos anfractus, & impetus varios, & alternas mutationes fortunarum. Et cùm hoc dixiſſet, obvelavit palliaſtro conſuto ex multis pannis vultum jampridem erubeſcentem ex verecundia; ita tamen ut revelaret cæteras corporis partes ab umbilico uſque ad inguina. Ego denique non ſuſtinens tam deplorabilem aſpectum miſeriæ, prehendo ipſum, & conor erigere in pedes. Sed ille obtectâ facie, ut erat: Permitte, permitte, ait, ut Fortuna potiatur diutiùs

NOTÆ.

Magiſtratus qui jus dicit in Provincia, ſive is Prætor ſit, ſive Proconſul, ſive Præſes, ſive alius quivis, qui Provinciam regat. Hujus erat tutores pupillis, quibus nec teſtamento dati, nec legitimi erant, conſtituere; nec hujus tantùm, ſed & omnium Magiſtratuum Municipalium.

1. *Diffletis pœnè ad extremam captivitatem oculis.*] Similiter Quintil. Declamat. 16. *Cognitâ clade mariti, rariſſimi uxor exempli totos efflevit oculos, fontemque illum perennium lacrymarum tantùm cœcitas clauſit.* Porrò locum hunc περιφραστικωτέρως paulò reddidi in interpretatione: ſed vix aliter ſenſus ejus omnis poterat exprimi, tanta ineſt ἐνέργεια.

2. *Captivitatem.*] Appoſitè de oculis Virgil. Georgic.

Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.

3. *A ſuis ſibi parentibus.*] A propriis parentibus. Sic Terent. Adelphis:

Suo ſibi hunc gladio jugulo.

4. *Larvale ſimulachrum.*] Larvæ dictæ ſunt animæ hominum malis vitæ meritis contaminatæ; quas occurrere noctu, atque obvios terrere credebant. Vide Noſtrum in l. de Deo Socratis. Alio ſenſu & pro ſceleto ſumitur. Petronius: *Potantibus ergo, & accuratiſſimè nobis lautitias mirantibus, larvam argenteam attulit ſervus ſic aptam, ut articuli ejus vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur*, &c. Hinc larvale ſimulacrum dicitur Socrates ille pallore & macie confectus, ac ſceleti ſimilis. Similiter & in Apologia Noſter: *Macilentam, vel omninò eviſceratam formam prorſus horribilem, & larvalem.* Eſt & larva in Theatro faciei tegmen. Horat.

Nil illi larva, aut tragicis opus eſſe cothurnis.

5. *Fruatur tropæo Fortuna.*] *Tropæum* ſeu *trophæum* dictum eſſe ἀπὸ τῆς τροπῆς, id eſt, à converſione ſeu fuga hoſtis, auctor eſt Iſidorus Hiſpal. Orig. l. 18. cap. 2. nam ab eo quod hoſtem quis fugaſſet, merebatur trophæum. Erat autem illud Lorica cum Galea, & Femoralibus ornata ſpoliis hoſtium, ſuſpenſa ex annoſæ alicujus arboris trun-

tunâ, quod fixit ipsa. Effeci ut sequeretur: & simul unam è duabus laciniis meis exuo, eumque properè, vestio dicam, an contego? Et illicò lavacro trado: [1] quod unctui, quod tersui opus, ipse præministro: sordium enormem eluviem operosè effrico: probè curatum ad hospitium, lassus ipse, fatigatum ægerrimè sustinens, perduco: lectulo refoveo, cibo satio, poculo mitigo, fabulis permulceo. [2] Jam ad lubentiam proclives erant sermones & joci, & scitum est cavillum: jam dicacitas tinnula; cùm ille imo de pectore cruciabilem suspiritum ducens, dextrâ sæviente frontem replaudens: Me miserum! infit, qui, dum voluptatem gladiatorii spectaculi satis famigerabilis consector, in has ærumnas incidi. Nam, ut scis optimè, [3] secundum quæstum Macedoniam profectus, dum [4] mense decimo ibidem attentus nummatior revertor; modicò priùs quàm [5] Larissam accederem, per trans-

INTERPRETATIO.

trophæo, quod ipsa suspendit. Evici tamen ut mecum veniret: & simul despolio me altera ex duabus vestibus meis, & induo eum celeriter, vel potiùs cooperio, & statim colloco illum in balneo: ego ipse suppedito ei unde se ungat, & quo se tergat: abrado magno cum labore immanem copiam sordium: postquàm curatus est à me diligenter, deduco eum ad diversorium meum, defessum sustentans magno labore, quia ego *ipse* eram *defessus.* Ibi *recalfacio eum toro, expleo dapibus, vino animæquiorem reddo,* & *delinio narratiunculis. Jam colloquia nostra, & cavilli propendebant ad hilaritatem. Joci etiam* nostri erant *faceti, & dicteria* nostra *strepera; cùm ille trahens suspirium acerbum ab intimis præcordiis, & percutiens frontem manu infestâ: O me infelicem! ait, qui delapsus sum in has calamitates, dum studeo me oblectare spectaculo gladiatorum sat celebri. Nam, ut apprimè nosti, cùm ivissem in Macedoniam lucri faciendi causâ, atque ibi detentus fuissem per decem menses; dum redeo inde pecuniosior, paulò antequàm appropinquarem Larissæ, visurus ex iti-*

NOTÆ.

co, aut pilâ, aut pariete, ut esset victori monumentum victoriæ sempiternum. Hîc Socrates per tropæum fortunæ seipsum intelligit, egregio quo erat ornatu futurum omnibus instabilitatis, & malignitatis fortunæ monumentum.

1. *Quod unctui, quod tersui.*] Balnei utensilia, oleum, strigilem, & linteum abstersorium. Vide Nostrum, lib. 2. Florid.

2. *Jam ad lubentiam proclives erant sermones & joci.*] Missis variis Criticorum in hunc locum argutiis, huic lectioni inhæreo, quam etiam reperio in Scriveriana editione anni CIↃ IↃC XXIIII Est autem *lubentia* genialis quædam hilaritas & licentia, qualis in conviviis ubi pectora mero concaluere. Nomen est à *lubendo* ductum, sicut & *lubido*, & *prolubium.*

3. *secundum quæstum.*] Alii *secundo quæstu.* Quod non improbo, & interpretor *prospero lucri proventu.*

4. *Decimo mense ibidem attentus.*] Non ab *attendo* hîc *attentus* derivatum est, sed ab *attineo*, quod & pro *detineo* usurpatur. Tacit. l. 1. Annal. *At ille* (Germanicus) *moriturum potiùs quàm fidem exueret clamitans, ferrum à latere diripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prehensam dexteram vi attinuissent.*

5. *Larissam.*] Urbs est Thessaliæ ad Peneum amnem, Achillis patria. Fuerunt & aliæ multæ hoc nomine, quas apud Geographos videre est.

itum spectaculum obiturus, in quadam avia & [1] lacunosa convalli à vastissimis latronibus obsessus, atque omnibus privatus, tandem evado: &, utpote ultimè affectus, ad quandam cauponam [2] Meroën anum, sed admodùm scitulam, devorto: eique causas & peregrinationis diuturnæ, & [3] domuitionis anxiæ, & spoliationis diurnæ aperio. Et dum miser refero quæ memini, illa me satis quàm humanè tractare adorta, cœnæ gratæ atque gratuitæ, ac mox urigine percita, cubili suo applicat. Et statim miser, ut cum illa acquievi, ab unico congressu [4] annosam ac pestilentem contraho: & ipsas etiam lacinias, quas boni latrones contegendo mihi concesserant, in eam contuli: [5] operulas etiam quas adhuc vegetus

INTERPRETATIO.

nere illud *spectaculum, circumventus sum à prædonibus immanissimis in quadam valle deviâ & anfractuosâ*, à quibus *spoliatus* meis bonis *omnibus, elabor tandem: & quoniam redactus eram ad extremam miseriam, recipio me ad quandam cauponam* nomine *Meroën, vetulam* quidem, *sed valdè elegantem; atque expono ei cur tandiu peregrinatus fueram, quare me recipiebam domum sollicitus, & quomodo spoliatus fueram* eo ipso *die. Et dum ego infelix narro ea quorum recordor, illa incipiens me tractare perquàm comiter, excipit me cœnâ jucundâ & gratis* quidem, *ac deinde lecto suo, libidine ipsam instigante. Et simul atque ego infortunatus cubui cum illa, ex uno tantùm concubitu traxi contagionem diuturnam. Dedi quoque ei vestes ipsas quas humani illi prædones mihi reliquerant ad me operiendum; mercedulas quoque quas lucra-*

NOTÆ.

1. *Lacunosa convalli.*] Lib. 4. *Convalles lacunosæ, cavæque nimium.* Lacunæ & lamę, depressiores sunt humi partes, in quibus aqua stagnare consuevit. Legunt alii quidam *laciniosâ*, hoc est, anfractuosâ.

2. *Meroën anum.*] *Meroë* hìc nomen cauponę, fortè confictum à *mero*, quòd esset vinolenta, & merobiba. Ut illa *Meroë*, de qua Ausonius Epigram. 19.

Et tu sic Meroë: non quòd sis atra colore,
Ut quæ Niliaca nascitur in Meroë:
Infusum sed quod vinum non diluis undis,
Potare immixtum sueta merumque merum.

3. *Domuitionis.*] Vox ex duabus conflata, *domum itionis.*

4. *Annosam & pestilentem.*] Si sit sincera lectio, aliquid deesse ac subintelligi necesse est, putà *ægritudinem*, vel *contagionem* Quędam exemplaria habent *anatem & pestem.* Anatem porrò dixerunt Veteres morbum anuum; sicut senium morbum senum, teste Festo. Ad quem vide Not. Scaligeri. Vvovver. malebat *damnosam ac pestilentem* scilicet Meroën anum, in quam congessit infelix Socrates quidquid latronum manibus subduxerat. Ita ut *damnosa* hìc sit quę opibus spoliat: at magis accedit ad vulgatam lectionem, ideoque magis placet Gasparis Barthii conjectura adversariorum l. 33. c. 22. ubi ex Manuscripto suo codice qui habet *annosam pestilentem*, reponit *annosam pestilentiam.* Ait nempe Socrates se ex unico congressu contraxisse pestilentiam annosam, hoc est, diuturnam & multorum annorum, pestiferum scilicet amorem, quo incensus est in scelestam illam anum, contactu ejus quasi philtro dementatus.

5. *Operulas etiam.*] Id est, operarum mercedulas, quas merebat infelix Socrates artem sagariam exercens, postquàm spoliatus fuerat à latronibus,

[1] ſagariam faciens merebam; [2] quod me ad iſtam faciem, quam paulò antè vidiſti, [3] bona uxor & mala Fortuna perduxit. Pol quidem tu dignus, inquam, es extrema ſuſtinere, ſi quid eſt tamen noviſſimo extremius, qui voluptatem Veneream, & ſcortum ſcorteum [4] Lari & liberis prætuliſti. At ille digitum à pollice proximum ori ſuo admovens, & in ſtuporem attonitus: Tace, tace, inquit: & circumſpiciens tutamenta ſermonis, [5] Parce, inquit, in fœminam divinam, ne quam tibi linguâ intemperante noxam contrahas. Ain' tandem? inquam: potens illa & regina caupona quid mulieris eſt? Saga, inquit, & divina, potens cœlum deponere, terram ſuſpendere, fontes durare, montes diluere, Manes ſublimare, Deos infimare, ſidera extinguere, Tartarum ipſum illuminare. Oro te, inquam, [6] aulæum tragicum dimoveto, & ſiparium ſcenicum complicato: & cedo verbis communibus. Vis, inquit, unum vel alterum, imò plurima ejus audire facta? Nam, ut ſe ament efflictim non mo-

INTERPRETATIO.

bar exercendo ſagariam artem, dum eram *adhuc firmus; donec egregia* illa *conjux, & ſors iniqua redegerunt me ad eum ſtatum quem modò conſpexiſti. Profecto tu mereris, inquam, pati acerbiſſima (ſi tamen eſt aliquid acerbius acerbiſſimo* tuo caſu*) quandoquidem antepoſuiſti amatorium gaudium, & meretricem rugoſam domui* tuę *& filiis* tuis. *At ille applicans digitum indicem labiis ſuis & ſtupore perculſus: Sile, ſile, ait, & circumſpectans an tutò loqui poſſet: noli, inquit,* maledicere *mulieri divinæ, ne accerſas tibi aliquod periculum intemperantiâ linguæ. Itane verò? inquam, illa potens, &* plane *regina ſtabularia, qualis fœmina eſt? Maga eſt, ait, & futuri præſcia, quæ poteſt deturbare cœlum, terram ſurſum tollere, conſtringere ſcaturigines* aquarum, *liquefacere montes, educere in ſublime umbras* mortuorum, *deprimere Deos, obſcurare ſtellas, & colluſtrare ipſum infernum. Obſecro te, inquam, aufer periſtroma tragicum, & convolve velum theatricum, & dic ſermone familiari. Viſne, ait, auſcultare unum vel duo, immò permulta ejus facinora? Nam* efficere *ut non ſolùm po-*

NOTÆ.

quamque exercuit, quandiu per vires licuit. Nec probare poſſum Beroaldi interpretationem de reculis operosè fabrefactis.

1. *Sagariam faciens.*] *Sagaria* ars eſt ſaga faciendi, quæ veſtes breviores erant, ad militum præcipuè uſum.

2. *Quod me ad iſtam faciem*, &c.] *Quod* hîc eſt *quoad*, multa alia exempla hujus acceptionis profert Schoppius, ſuſpect. lect. l. 4. epiſt. 6. quem vide.

3. *Bona uxor.*] Male ſollicitatur à quibuſdam hic locus. *Uxor* etiam pro concubina ſumitur. Noſter l. 10. *& quoniam neque egregia illa uxor mea*, &c. matrona nimirum cum qua ipſe Aſinus cubuerat.

4. *Lari.*] Lares Ædium Dii, ac præcipuè foci Præſides, & Lares ſæpe pro ipſis ædibus, ut hoc loco. Eos ex Mercurio & Lara, ſive Larunda Nympha genitos fabulantur. Sacri erant ipſis canes, quòd fidi cuſtodes ſint domuum. Vide Ovid. l. 2. Faſtorum, & Roſin. Antiq. Rom. l. 2. & 4.

5. *Parce, inquit, in fœminam divinam,*] Subintellige aliquid, putà *invehi, probra jacere*: aut quid ſimile.

6. *Aulæum tragicum dimoveto*, &c.] Id eſt, deſine grandibus verbis ſcena tragica dignis loqui, &, ut ait Plautus, *paratragœdiare*.

dò incolæ verùm etiam Indi, vel [1] Æthiopes utrique, vel ipſi [2] Antichthones, [3] folia ſunt artis, & nugæ meræ. Sed, quod in conſpectu plurium perpetravit, audi. Amatorem ſuum, quòd vi aliam temeraſſet, unico verbo mutavit [4] in feram caſtorem: quód ea beſtia captivitatis metuens, ſe ab inſequentibus præciſione genitalium liberat; ut illi quoque ſimile, quód Venerem habuit in aliam, proveniret. Cauponem quoque vicinum, atque ob id æmulum, deformavit in ranam, & nunc ſenex ille dolium innatans vini ſui, adventores priſtinos in fæce ſubmiſſus officioſis [5] ronchis raucus appellat. Alium de foro quidem, quód adverſus eam locutus eſſet, in arietem deformavit: & nunc aries ille cauſas agit. Eadem amatoris

INTERPRETATIO.

pulares ejus *ipſam ament perditè, ſed etiam Indi, vel Æthiopes utrique, vel ipſi Antichthones, ſunt* tantùm *leviora ſcientiæ* ejus, *& puræ næniæ. Sed auſculta quod fecit coram multis* hominibus. *Convertit in ferum belluam unicâ voculâ amantem ſuum, qui per vim vitiaverat aliam* mulierem: *quoniam ea beſtia timens ne capiatur, expedit ſe à perſequentibus* venatoribus *abſciſſione teſticulorum: ut idem quoque accideret ei, quia rem habuerat cum alia. Commutavit quoque in ranam ſtabularium vicinum ſuum, & propterea ſibi invidentem: & nunc ille ſenex natans in cado vini ſui, depreſſus in fæcem ſalutat antiquos ſuos hoſpites raucâ voce, & comiter coaxando. Mutavit quoque alium forenſem* cauſidicum *in arietem, quia declamaverat in ipſam, & nunc ille aries* factus *cauſas orat. Eadem condemnavit ad perpe-*

NOTÆ.

1. *Æthiopes utrique.*] Tum Orientales, tum Occidentales, Nilo fluvio, quem Veteres Aſiæ & Africæ terminum poſuere, à ſe invicem ſeparati, ut docet Strabo Geograph. l. 1. hos Homeri verſus explicans

Αἰθίοπας, τοὶ διχθὰ δεδαίαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν,
Οἱ μὲν δυσομένου Ὑπερίονος, οἱ δ᾽ ἀνιόντος.

Orientalium & Occidentalium Æthiopum mentio apud Herodot. in Thalia & Polymnia: & Heliodor. Æthiopicorum, lib. 9.

2. *Antichthones.*] Sic dicti, quòd habitent τὴν ἐναντίαν χθόνα, terram noſtræ contrariam. Mela pro Antipodibus ſumere videtur. Martianus Capella lib. 6. Antichthonas eo ſenſu intelligit, quo vulgò Antipodas intelligimus: ſed Antipodum apud illum alia paulò acceptio eſt, nempe pro iis, qui in contraria parte ejuſdem Zonę habitant. Plin. l. 6. cap. 22. Antichthonas ait habitare ad Taprobanam Inſulam in Zona hyemali. Quidquid ſit, vim vocis ſi ſpectemus, Antichthones erunt Antipodes, aut ſaltem ii qui inferius Hemiſphærium noſtro contrarium incolunt.

3. *Folia ſunt artis.*] Levia & minima eorum quę efficere poteſt ejus ars, ſicut folia ſunt leviſſima, & viliſſima pars arborum. Sic Plaut. Menęchmis. Act. 2. ſcen. 3.

Dixin' ego iſthæc hic ſolere fieri? Folia nunc cadunt,
Præut ſi triduum hoc hic erimus, Tunc arbores in te cadent.

4. *In feram caſtorem.*] Nota eſt de caſtore fabula, quam noſter infrà exponit. Ex hujus animalis teſtibus fit caſtoreum unguentum, de quo Plin. l. 32. cap. 3.

5. *Ronchis.*] *Ronchus* propriè ſonus eſt, quem edunt naribus ſtertentes, & *ronchiſſare* ſtertere eſt. Transfertur hîc ad ſignificandam ranę coaxationem.

ſui

sui uxorem, quòd in eam dicaculè probrum dixerat, jam in sarcinam prægnationis obsepto utero, & repigrato fœtu, perpetuâ prægnatione damnavit. Et, ut cuncti numerant, [1] octo annorum onere misella illa, velut elephantum paritura, distenditur. [2] Quæ cùm subinde ac multi nocerentur, publicitus indignatio percrebuit; [3] statutumque est ut in eam die alterâ severissimè saxorum jaculationibus vindicaretur. Quod consilium virtutibus cantionum antevortit. [4] Et, ut illa Medea, unius dieculæ à Creonte impetratis induciis, totam domum, filiamque cum ipso sene flammis coronalibus deusserat: sic hæc [5] devotionibus sepulchralibus in scrobem procuratis, ut mihi temulenta

INTERPRETATIO.

tuam gravitatem conjugem sui amantis, jam occlusâ vulvâ ejus, & retardato infante, ut distenderetur mole uteri; quia dixerat in ipsam convicium paulò *mordaciùs. Et nunc infortunata illa tumet sarcinâ octo annorum, prout omnes numerant, perinde ac si enixura esset elephantem. Quæ* mulier *& multi alii cùm sæpiùs læderentur* illius maleficiis, *odium publicum concitatum est* in eam, *& decretum est ut die sequenti animadverteretur gravissimè in eam lapidum jactibus. Quam conspirationem prævenit vi incantamentorum, & sicut Medea illa exorato spatio unius diei à Creonte, combusserat totam ejus Regiam, natamque cum ipso patre sene incendio ex corona* concepto*: ita hæc peractis ritè imprecationibus feralibus in fovea, quemadmodum* ipsa *mihi*

NOTÆ.

1. *Octo annorum onere misella velut elephantum paritura.*] Elephantes uterum decem annis gestare tradidit Plin. Aristoteles & Ælianus biennium saltem prægnare elephantum affirmant.

2. *Quæ cùm subinde ac multi nocerentur.*] *Noceri* passivum à *noceo*, quod activè usurpavit Plautus. Vulgò neutrum est. Mihi valdè placet Hamiltoni conjectura, qui scriptum primitùs suspicatur, *quæ cùm subinde à multis noscerentur*, planissimo sensu, & quem postulare hic videtur locus.

3. *Statutum est in eam, &c.*] Statutum intellige subitaneo populi consensu, non decreto Judicum.

4. *Et ut Medea illa, &c.*] Cùm Glaucam, seu, ut alii volunt, Creusam Creontis Corinthiorum Regis filiam Jason ducturus esset uxorem, Medeâ repudiatâ: hæc, impetrato à Creonte unius diei spatio, quo se, ut aiebat, ad profectionem pararet, Regiam cum Creonte & nova nupta combussit. Quo id pacto non convenit inter Scriptores. Seneca in Medea pallam facit veneno infectam, ab ipsa per filios suos ad novam nuptam mitti veluti munus nuptiale, ex qua exiliens ignis eam cum patre & Regiâ consumpsit. Diodorus ait Medeam magicis artibus in aliud animal mutatam noctu ingressam esse Regiam, incendisseque igne ex quadam radice magica facto, cujus ea vis est, ut extingui nequeat. Plinius & Apuleius noster, quibus adstipulatur Hyginus Fab. 25. coronam fuisse affirmant, quam Medea ad sponsam Jasonis miserit, & cujus veneno ipsa cum Regia cremata sit. Venenum illud Plin. lib. 2. putat fuisse naphtam, quod genus ait esse bituminis igne eminus conspecto incendium trahens.

5. *Devotionibus sepulchralibus in scrobem, &c.*] Diis Superis in erectis aris, Terrestribus in terra, Inferis verò in scrobe sacrificia fiebant. Sic Ulysses, referente Homero lib. 11. Odyss. scrobem cubitalem fodit, in quam mulsum, merum, aquam, sanguinemque victimarum infudit ad evocandos mortuorum, præcipuèque Tiresiæ, Manes. Vide ejusmodi sepulchrales devotiones apud Heliodor. Æthiop. l. 6. sub finem, & Canidiam Horatii.

narravit proximè, cunctos in suis sibi domibus tanta cantionum violentia clausit; ut toto biduo non claustra perfringi, non fores evelli, non denique parietes ipsi quiverint perforari : quoad mutuâ hortatione consonè clamitarent, quàm sanctissimè dejerantes, sese neque ei manus admolituros; &, si qui aliud agitârint salutare laturos subsidium. Sic illa propitiata totam civitatem absolvit. At verò cœtus illius auctorem nocte intempestâ, cum tota domo, [[1] id est, parietibus, & ipso solo, & omni fundamento] ut erat clausa, ad centesimum lapidem in aliam civitatem summo vertice montis exasperati sitam, & ob id ab aquis sterilem, transtulit. Et quoniam densa inhabitantium ædificia locum novo hospiti non dabant, ante portam projectâ domo discessit. Mira, inquam, nec minùs sæva, mi Socrates, memoras. Denique mihi quoque non parvam incussisti sollicitudinem, immò verò formidinem, [2] injecto non scrupulo, sed lanceâ, ne quo numinis ministerio similiter usa, sermones istos nostros anus illa cognoscat. Itaque maturiùs quieti nos reponamus : & [3] somno levata lassitudine noctis, antelucio aufugiamus istinc quàm pote longissimè. Hæc adhuc me suadente, insolitâ vinolentiâ ac

INTERPRETATIO.

retulit nuper ebria, inclusit omnes in propriis ipsorum ædibus tantâ vi incantamentorum, ut per duos solidos dies repagula non potuerint perrumpi, neque januæ extrahi, nec denique ipsi parietes perfodi: donec hortatu mutuo exclamarent unanimiter jurantes per sanctissima quæque, se non illaturos manus violentas *in illam, & præbituros ei opem salutiferam, si aliqui attentarent aliud* in eam. *Et illa hoc modo placata liberavit totam urbem. At verò mediâ nocte transportavit suasorem illius conspirationis cum universa domo [id est, cum parietibus, & ipso solo, & universis fundamentis] clausâ quemadmodum erat, in aliam urbem* illinc distantem *centum milliaribus, positam in supremo cacumine montis ardui, & propterea laborantem aquæ penuriâ. Et quia ædes incolarum inter se stipatæ non relinquebant locum* huic *novo advenæ, abjecit ædes ante portam* urbis, *& abiit. Stupenda, inquam, narras, mi Socrates, neque minùs crudelia. Denique affecisti me etiam non mediocri anxietate, immò verò metu, (immisisti enim mihi non scrupulum, sed hastam) ne illa vetula utens similiter alicujus Dæmonis famulatu, resciat hæc nostra colloquia. Itaque tradamus nos ocyùs somno, & cùm minuerimus defatigationem* nostram *sopore noctis, proripiamus nos hinc ante diluculum quàm longissimè poterimus. Dabam adhuc hæc monita, cùm bonus Socrates jam dormiens canoris ronchis stertebat oppressus temulentiâ insuetâ, & lassitudine diei.*

NOTÆ.

1. *Id est, parietibus & ipso solo, & omni fundamento.*] Hæc Glossema redolent. Meritò ergo delet Wovver.

2. *Injecto, non scrupulo, sed lanceâ.*] *Scrupi*, & *scrupuli* lapilli sunt, qui in calceum illapsi sollicitudinem faciunt pedem premendo, & urendo. Hinc sæpè *scrupulus* pro sollicitudine sumitur. His autem verbis nihil aliud significat Aristomenes, nisi se, oratione Socratis, non levi aliquâ sollicitudine, sed gravi formidine fuisse perculsum.

3. *Somno levatâ lassitudine noctis.*] Vel dele *noctis*, vel lege *somno noctis levatâ lassitudine.*

diurnâ fatigatione pertentatus bonus Socrates, sopitus jam stertebat altiùs. Ego verò adductâ fore, pessulisque firmatis, grabatulo etiam ponè cardines supposito, & probè aggesto, super eum me recipio. Ac primùm præ metu aliquantisper vigilo, dein [1] circa tertiam fermè vigiliam paululùm conniveo. Commodùm quieveram: & repentè impulsu majore, quàm ut latrones crederes, januæ reserantur, immò verò fractis & evulsis funditùs cardinibus prosternuntur. Grabatulus alioqui breviculus, & uno pede mutilus ac putris, impetûs tanti violentiâ prosternitur: me quoque evolutum & excussum humi recidens in inversum cooperit ac tegit.. Tunc ego sensi naturaliter quosdam affectus in contrarium provenire. Nam ut lacrymæ sæpiculè de gaudio prodeunt; ita & in illo nimio pavore risum nequivi continere, [2] de Aristomene testudo factus. Ac dum in infimum dejectus, obliquo aspectu quid rei sit, grabatuli solertiâ munitus opperior; video mulieres duas altioris ætatis. Lucernam lucidam gerebat una, spongiam & nudum gladium altera. Hoc habitu Socratem benè quietum circumstetere. Infit illa cum gladio: Hic est, soror Panthia, [3] carus Endymion: [4] hic catamitus meus, qui diebus ac noctibus æta-

INTERPRETATIO.

Ego verò postquàm clausi ostium, & obfirmavi pessulos, opposuique ac rectè obdidi cardinibus meum lectulum, reclino me in illum. Ac primò quidem *maneo paulisper insomnis propter timorem: deinde claudo tantillùm oculos circa mediam ferè noctem. Vix eram sopitus, cùm subitò fores aperiuntur majore impetu, quàm ut credas* esse *fures, quin immò dejiciuntur* humi, *effractis & extractis penitùs cardinibus. Lectulus* qui *aliunde* erat *brevior & truncus uno pede, ac putridus dejicitur vi tam validæ impulsionis, & cadens in inversum operit ac contegit me devolutum & deturbatum. Tunc ego expertus sum quosdam* animi *motus excitari* causis *contrariis. Quemadmodum enim lacrymæ sat sæpè oriuntur ex lætitia, ita & ego in illa graviori formidine non potui cohibere risum,* cùm me viderem *factum testudinem ex Aristomene. Dumque humi prostratus expecto quid rei sit, obliquè aspiciens, protectus industriâ lectuli; aspicio duas fœminas grandioris ævi. Una gestabat lampadem accensam, altera spongiam & gladium districtum. Hoc ornatu circumdederunt Socratem altè sopitum.* Tunc *quæ habebat gladium dixit: Iste est, ô soror Panthia, dilectus Endymion, iste est Ganymedes meus, qui dies noctesque ludibrio ha-*

NOTÆ.

1. *Circa tertiam fermè noctis vigiliam.*] Seneca in Troade:

Partes ferè nox alma transierat duas,
Clarumque septem verterant stellæ jugum:
Ignota tandem venit afflictæ quies, &c.

Circa tertiam noctis vigiliam est circa mediam noctem. Nox enim antiquis in partes quatuor divisa, quæ vigiliæ, atque etiam custodiæ dictæ sunt castrensibus vocabulis.

2. *De Aristomene testudo factus.*] Sicut enim domum suam testudo, ita ipse grabatulum suum portabat, quo veluti testâ erat opertus.

3. *Carus Endymion.*] Endymion filius fuit Æthlii, & Calices, cujus egregiâ formâ captam Dianam fabulati sunt ad eum in Latmum Cariæ montem de-

tulam meam illusit: hic est qui meis amoribus insuper habitis, non solùm me diffamat probris, verùm etiam fugam instruit. At ego scilicet [1] Ulyssei astu deserta sum, & vice Calypsonis æternam solitudinem flebo. Et porrectâ dextrâ, meque Panthiæ suæ demonstrato: At hic, inquit, bonus consiliator Aristomenes, qui fugæ hujus auctor fuit, & nunc morti proximus, jam humi prostratus grabatulo succubans jacet, & hæc omnia conspicit, impunè se relaturum meas contumelias putat. Faxo eum serò, immò statim, immò verò jam nunc, ut & præcedentis dicacitatis, & instantis curiositatis pœniteat. Hæc ego ut accepi, sudore frigido miser perfluo, tremore viscera quatior; ut grabatulus etiam succussus & inquietus super dorsum meum palpitando saltaret. At bona Panthia: Quin igitur, inquit, soror, hunc primùm [2] bacchatim discerpimus, vel membris ejus

INTERPRETATIO.

buit meam juventam: hic est qui aspernatus meos amores, non tantùm me differt maledictis, sed etiam comparat se ad fugiendum. Verùm ego nempe derelicta sum astutiâ hujus *Ulyssis, & velut* altera *Calypso lugebo viduitatem æternam: & extendens* manum *dextram meque ostendens suæ Panthiæ. At hic, inquit, egregius suasor Aristomenes, qui consilium dedit hujus fugæ, & qui nunc jacet vicinus letho, jam stratus humi, cubans sub lectulo, quique videt hæc omnia, credit sibi impunè fore probra quæ in me dixit. Curabo ut pœniteat eum,* sed *tardiùs; immò mox, immò verò nunc jam, &* suæ *prioris maledicentiæ, & præsentis curiositatis. His auditis, ego infelix madui totus sudore gelido, mea viscera cœperunt exagitari metu;* adeo *ut lectulus etiam agitatus & inquies subsultaret super dorsum meum trepidando. Sed humana illa Panthia: quidni ergo, ait, ô soror, dilaniamus primùm hunc more Bacchantium, aut colligatis ejus ar-*

NOTÆ.

scendisse, dormientemque osculari solitam. Sunt, qui concubuisse quoque dicant, atque ex eo quinquaginta peperisse filias; alii, tres tantùm. His fabulis occasionem datam inde aiunt, quòd studiosus fuerit Lunæ observator Endymion, ejusque phases varias primus attentè consideraverit.

4. *Hic Catamitus meus.*] Pro *Ganymede* veteres Romani *Catamitum* dixerunt. De Ganymede à Jove rapto ob egregiam formam fusè Mythologici. Socratem formosorum illorum nomine insignit Meroë per amaram ironiam.

1. *Ulyssei astu deser a vice Calypsonis, &c.*] Comparat Meroë Socratem se fugientem Ulyssi Calypsonem deserenti. Fuit autem Calypso Nympha, Oceani & Thetidis filia, quæ naufragum Ulyssem sociis omnibus ob mactatos Solis boves amissis, hospitio excepit in Insula Ogygia, vel, ut Hygino, & Melæ placet, Ææâ, in qua regnabat; eumque per septem annos in antris voluptariis detinuit, amore ejus capta. Ab ea tamen divulsus Ulysses jussu Jovis rate confectâ rursus mari se commisit, viduam & flentem deserens. Vide Homerum, Οδυσσ. l. 1.

2. *Bacchatim discerpimus.*] Ut Pentheum, & Orpheum Bacchæ olim discerpsisse dicuntur. Vide Ovid. Metam. lib. 3. & 11. Hinc *bacchari* furere, & ipsa Bacchi sacra *Orgia* ἀπὸ τῆς ὀργῆς, hoc est, *à furore* dicta sunt.

[1] destinatis; virilia desecamus? Ad hæc Meroë; sic enim reapse nomen ejus, tunc fabulis Socratis convenire sentiebam: Immò, ait, supersit hic saltem, qui miselli hujus corpus parvâ contumulet humo. Et capite Socratis in alterum dimoto latus, per jugulum sinistrum capulo tenus gladium totum ei demergit, & sanguinis eruptionem vasculo admoto excipit diligenter, ut nulla stilla compareret usquam. Hæc ego meis oculis aspexi. Nam etiam, [2] ne quid immutaret credo à victimæ religione, immissâ dextrâ per vulnus illud ad viscera penitùs, cor miseri contubernalis mei Meroë bona scrutata protulit: cùm ille impetu teli præsecatâ gulâ, vocem, immò stridorem incertum per vulnus effunderet, & spiritum rebulliret. Quod vulnus qua maximè patebat, spongia offulciens Panthia: Heus tu, inquit, spongia, cave in mari nata, per fluvium transeas. His editis, ab imo remoto grabatulo, varicùs super faciem meam residentes vesicam exonerant; quoad me urinæ spurcissimæ madore perluerent. Commodùm limen evaserant: & fores ad pristinum statum (integræ) resurgunt; cardines ad foramina resident; [3] postes ad repagula redeunt;

INTERPRETATIO.

tubus amputamus ei *genitalia? Ad ea Meroë, (nam sic tunc intelligebam nomen ejus reipsâ congruere cum narrationibus Socratis) immò, inquit, hic certè restet qui levi terrâ operiat corpus hujus infortunati. Et reclinato capite Socratis in alteram partem, condit* in ejus corpus *totum gladium ad manubrium usque per sinistram colli partem, suscipitque studiosè cruorem erumpentem parvo vase supposito,* adeo *ut nusquam gutta ulla cerneretur. Ego hæc vidi meis oculis. Enimverò humana illa Meroë inserens* manum *dextram per plagam illam ad intima usque præcordia, &* illa *rimans, ne immutaret aliquid à ritu hostiæ (ut arbitror) deprompsit cor infelicis mei sodalis, cùm ille* interim *præsecto gutture ictu gladii, emitteret per plagam vocem, vel potiùs stridorem confusum, & effunderet animam unà cum bullis* sanguinis. *Quam plagam Panthia obturans spongiâ per totum ejus hiatum: heus tu spongia, ait, vide ne* tu, quæ *orta es in mari, transeas per flumen. His dictis, sublato è terra* meo *lectulo, divaricatis cruribus conquinis centes super vultum meum evacuant vesicam, donec me* totum *perfunderent humore impurissimi lotii. Vix ostio excesserant, cùm januæ integræ eriguntur in statum priorem, vectes redeunt ad postes.*

NOTÆ.

1. *Destinatis.*] *Ligatis.* Hoc significatu Vitruv. l. 5. *Si autem propter fluctus, aut impetus aperti pelagi destinata arcæ non potuerint contineri,* &c. & apud eundem *destinæ* sunt trabiculæ, seu asseres, quibus illæ arcæ revinciuntur.

2. *Ne quid immutaret à victimæ religione.*] Quia in Sacrificiis quemadmodum hîc Socratis cor, ita victimarum educebantur viscera, ut ex eorum contemplatione liqueret litatumne esset, an non, quin & futura prædicebat Haruspex iis inspectis.

3. *Postes ad repagula redeunt.*] Immò *repagula ad postes.* Hi enim immoti stant ab utraque parte ostii, cùm contrà repagula moveantur modò in hanc, modò in illam partem, aperiendæ vel claudendæ januæ causa.

[1] ad claustra pessuli recurrunt. At ego, ut eram etiamnum humi projectus, inanimis, nudus, & frigidus, & lotio perlutus, quasi recens utero matris editus, immò verò semimortuus, verum etiam [2] ipse mihi supervivens & posthumus, vel certè destinatæ jam [3] crucis candidatus: Quid, inquam, de me fiet, ubi iste jugulatus mane paruerit? Cui videbor verisimilia dicere, proferens vera? Proclamares saltem suppetiatum, si resistere vir tantus mulieri nequibas. Sub oculis tuis homo jugulatur, & siles? Cur autem te simile latrocinium non peremit? Cur sæva crudelitas, vel propter indicium sceleris, arbitro pepercit? Ergo quoniam evasisti mortem, nunc illò redi. Hæc idemtidem mecum replicabam: & nox ibat in diem. Optimum itaque factu visum est anteluculò furtim evadere, & viam, licet trepido vestigio, capessere. Sumo sarcinulam meam, & subditâ clavi pessulos reduco. At illæ probæ & fideles januæ, quæ suâ sponte deseratæ nocte fuerant, vix tandem & ægerrimè tunc clavis suæ crebrâ immissione patefiunt. Et heus tu, ubi es? inquam, valvas stabuli absolve: antelucio volo ire. Janitor ponè stabuli ostium humi cubitans, etiam nunc semisomnus: Quid tu, inquit, ignoras latronibus in-

INTERPRETATIO.

pessuli revertuntur ad claustra. Ego verò eo statu quo eram adhuc prostratus humi, exanimatus, spoliatus, gelidus, & urina perfusus velut infans *recenter egressus ex ventre matris, quinimmò semimortuus, vel potiùs superstes mihi ipsi, & post mortem meam renatus, aut saltem brevi subiturus patibulum mihi jam paratum: quid fiet de me, inquam, quando hic jugulatus visus fuerit primo diluculo? Quis me putabit loqui verisimilia, tametsi vera dicam?* Dicent, *Debebas saltem efflagitare auxilium, si tu tam magnus vir, non poteras obsistere fœminæ. Quid? homo jugulatur in tuo conspectu, & tu taces? Quare verò non fuisti interfectus eadem cæde? Cur fera sævitia non peremit te inspectorem* hujus homicidii *saltem ne indicares* auctorem *sceleris? Quia igitur effugisti necem, nunc ad eam regredere. Hæc subinde revolvebam apud me, & nox vergebat ad diem. Existimavi ergo consultissimum esse me proripere clanculùm ante lucem, & ingredi iter quamvis passu trepidanti. Capio meum fasciculum, & retraho pessulos subinsertâ clave. At illæ bonæ & fidæ fores, quæ ultrò apertæ fuerant nocte, ægrè demùm & summo labore tunc reserantur frequenti insertione* & *versa*tione *suæ clavis. Et heus tu, inquam,* ô Janitor*! ubinam es? Fac pateant fores diversorii: volo exire antelucano* tempore. *Ostiarius recumbens humi post januam diversorii adhuc semisopitus, quid, inquit, an tu nescis itine-*

NOTÆ.

1. *Ad claustra pessuli.*] *Claustra* hìc sunt illa postium foramina in qua pessuli immittuntur. Aliàs *claustra* sunt ipsa repagula, atque etiam septa & sepes.

2. *Ipse mihi supervivens & Posthumus.*] *Posthumi* sunt liberi mortuis jam patribus nati. Se autem posthumum sibi facete dicit, quasi sibi post mortem suam renatum.

3. *Crucis candidatus.*] *Candidati* dicebantur petitores Magistratuum, à toga candida quam induebant. Quod verbum translatum est ad eos omnes, qui aliquid vel petunt, vel expectant propediem, ut hìc crucem.

feſtari vias, qui hoc noctis iter incipis? Hem, & ſi tu, alicujus facinoris tibi conſcius ſcilicet, mori cupis; nos[1] cucurbitæ caput non habemus, ut pro te moriamur. Non longè, inquam, lux abeſt: & præterea, quid viatori de ſumma pauperie latrones auferre poſſunt? An ignoras, inepte, nudum nec à decem palæſtritis deſpoliari poſſe? Ad hæc ille marcidus & ſemiſopitus, in alterum latus evolutus: Unde autem, inquit, ſcio, an[2] convectore illo tuo, cum quo ſerò deverteras, jugulato, fugæ mandes præſidium? Illud horæ memini me, terrâ dehiſcente, ima Tartara, inque his canem Cerberum prorſus eſurientem mei proſpexiſſe. Ac recordabar profectò, bonam Meroën non miſericordia jugulo meo pepercíſſe, ſed ſævitia cruci me reſervaſſe. In cubiculum itaque reverſus, de genere tumultuario mortis mecum deliberabam. Sed cùm nullum aliud telum mortiferum Fortuna, quàm ſolum mihi grabatulum ſubminiſtraret: Jam jam grabatule, inquam, animo meo cariſſime, qui mecum[3] tot ærumnas exantlaſti, conſcius & arbiter quæ nocte geſta ſunt, quem ſolùm in meo reatu teſtem innocentiæ citare poſſum: tu mihi ad Inferos feſtinanti ſubminiſtra telum ſalutare. Et cum dicto reſtim, quâ erat intextus, aggredior

INTERPRETATIO.

ra obſideri à prædonibus, qui viam capeſcis hac hora *noctis? Quamvis enim optes mori, urgente ſcilicet te conſcientia alicujus ſceleris, nos tamen non habemus caput cucurbitæ, ut moriamur tuo loco. Diluculum appetit, inquam, & inſuper quid prædones poſſunt eripere viatori de maxima inopia? An neſcis, ô ſtulte,* hominem *nudum ne à decem quidem athletis poſſe ſpoliari? Ad hæc ille languens & ſemiſomnus convertens ſe in alterum latus: ſed quî ſcio, inquit, an interfecto tuo illo comite, cum quo* huc *deveneras* heri *veſperi, nunc fugâ ſaluti conſulas? Recordor me illo momento vidiſſe tellure hiante infimum Avernum, & in eo canem Cerberum mei* edendi *cupidiſſimum. Et certè veniebat mihi in mentem bonam Meroën non abſtinuiſſe manus à collo meo ex commiſeratione, ſed crudelitate ſuâ me reſervaviſſe ad patibulum. Cùm ergo rediiſſem in cubiculum, diſquirebam apud me genus aliquod mortis ſubitarium; ſed cùm Fortuna nulla alia arma mihi ſuppeditaret, quibus poſſem mihi mortem conſciſcere, præter ſolum lectulum: Nunc, ô lectule, inquam, mihi dilectiſſime, qui perpeſſus es mecum tot labores, particeps & teſtis* eorum *quæ acta ſunt hac nocte, quem unum teſtem meæ innocentiæ adducere poſſum in mea accuſatione; tu mihi ſuppedita arma utilia properanti deſ*cendere *ad orcum. Et hoc dicto incipio ſolvere funem quo erat conſtrictus.*

NOTÆ.

1. *Cucurbitæ caput.*] Hoc eſt, craſſum ut eſt cucurbita, proindeque ſtolidum. Stoliditatis enim notantur capitones. *Cucurbitæ caput* proverbium eſt.

2. *Convectore illo tuo.*] *Convectores* ſunt, qui ſimul vehuntur; eſtque dictio propria Nauticorum. Hîc tamen *convector* pro comite viæ ſumitur. Legunt quidam *convictore*, alii *convivone* ſeu *combibone*. Scaliger *convennone*. Gruterus Suſpicion. lib. 1. c. 8. *conventore*. *Conventore* dixerit Noſter, ut dixit *adventores*. ſuprà: *& nunc ſenex ille dolium innatans vini ſui adventores priſtinos in fæce ſubmiſſus officioſis ronchis raucus appellat.*

3. *Tot ærumnas exantlaſti.*] Illa nempe nocte, cum ſagarum validiſſimo impetu ſubverſus eſt unà cum janua, & ipſo Ariſtomene.

expedire: ac tigillo, quod fenestræ subditum altrinsecùs prominebat, injectâ atque obductâ parte funiculi, & alterâ firmiter in nodum coactâ: ascenso grabatulo, ad exitium sublimatus, immisso capite laqueum induo. Sed dum pede altero fulcimentum, quo sustinebar, repello, ut ponderis deductu restis ad ingluviem adstricta spiritus officia discluderet; repentè putris alioquin & vetus funis disrumpitur. Atque ego de alto decidens, Socratem, (nam juxta me jacebat) superruo, cumque eo in terram devolvor. Et ecce in ipso momento janitor introrupit, exertè clamitans: ubi es tu, qui altâ nocte immodicè festinabas, & nunc stertis involutus? Ad hæc, nescio an casu nostro, an illius absono clamore experrectus Socrates, exurgit prior: &, Næ, inquit, meritò stabularios hos omnes hospites detestantur. Nam iste curiosus dum importunè irrumpit, credo studio rapiendi aliquid, clamore vasto, marcidum alioquin me altissimo somno excussit. Emergo lætus atque alacer, insperato gaudio perfusus: &, Ecce (inquam) janitor fidelissime, comes,[1] & pater meus, & frater meus, quem nocte ebrius occisum à me calumniabaris. Et cum dicto Socratem deosculabar amplexus. At ille[2] olore alioqui spurcissimi humoris perfusus, quo me Lamiæ illæ infecerant, vehementer

INTERPRETATIO.

& immissa circumvolutaque parte resticulæ, parvæ trabi quæ fenestræ supposita erat, & extabat alteram partem versùs, alterâ verò ex parte *constricta firmo nodo: conscendo lectulum, attollens me ad mortem, & inserto capite circumdo collum* meum *laqueo. Sed dum rejicio altero pede fulcrum quo sustentabar, ut funis constrictus circa fauces depressione ponderis interciperet functiones halitus; restis putrida cæteroquin, & vetustate labefactata subitò abrumpitur. Et ego ex sublimi ruens delabor super Socratem, (cubabat enim prope me) & cum illo deturbor humi. Et ecce eo ipso puncto temporis ostiarius irrupit in* cubiculum *clamans altâ voce: Ubinam es tu qui nimiùm properabas nocte* adhuc *profundâ, & nunc altum dormis involutus* stragulis? *Ad hæc verba Socrates surgit prior, expergefactus, haud scio an meo lapsu, an inconditâ illius vociferatione: &, Profectò, ait, omnes adventores jure execrantur hos caupones. Nam hic curiosus molestè huc introrumpens, animo, ut arbitror, quidpiam furandi, excitavit me licet valdè sopitum, ex profundissimo somno, suo immani boatu. Exurgo gaudens & hilaris, delibutus inexpectatâ lætitiâ, &, O fidissime ostiarie, inquam, ecce comes & parens, & germanus meus, quem tu vinolentus hac nocte falsò insimulabas à me interfectum. Et hoc dicto amplectebar Socratem, & suaviabar. Ille porrò offensus fœtore impurissimi liquoris, quo veneficæ illæ me perfuderant, magnopere*

NOTÆ.

1. *Et pater meus, & frater,* &c.] Hæc sunt blandientis, sic apud Athenæum lib. 6. ἐγώ σε πάντων ἀνθρώπων ἠγάπησα μᾶλλον· καὶ σύ εἶ μοι καὶ παῖς καὶ υἱὸς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα.

2. *Olore.*] Quidam habent *odore*, sed *olor* idem sonat, estque à verbo *oleo* inclinatum nomen, sicut & adjectivum *olidus*.

aspernatur.

aſpernatur. Apage te, inquit, fœtorem extremæ latrinæ. Et cauſas cœpit hujus oloris comiter inquirere. At ego miſer, adficto ex tempore abſurdo joco, in alium ſermonem intentionem ejus denuò derivo: &, injectâ dexterâ, Quin imus, inquam, & [1] itineris matutini gratiam carpimus? Sumo ſarcinulam: & pretio manſionis ſtabulario perſoluto, capeſſimus viam. Aliquantulum proceſſeramus: & jam [2] jubaris exortu cuncta colluſtrantur; & ego curioſè ſedulò arbitrabar jugulum comitis, quâ parte gladium delapſum videram. Et mecum: Veſane, aio, quin poculis & vino ſepultus extrema ſomniaſti. Ecce Socrates integer, ſanus, incolumis. Ubi vulnus? Spongia ubi? Poſtremò [3] cicatrix tam alta, tam recens? Et ad illum, Næ meritò, inquam, medici fidi [4] cibo & crapulâ diſtentos ſcæva & gravia ſomniare autumant. Mihi denique, quòd poculis veſperi minùs temperavi, nox acerba diras & truces imagines obtulit; ut adhuc me credam cruore eſſe humano aſperſum, atque impiatum. Ad hæc ille

INTERPRETATIO.

me *averſatur. Aufer te hinc, inquit, ô putor imæ cloacæ, & cœpit blandè rogare unde ſic olerem. At ego infelix, excogitato ſtatim cavillo inepto, converto iterum ejus animum ad aliam orationem, & amplexus illum, Quin procedimus, inquam, & fruimur amœnitate inceſſûs matutini. Capio manticam meam, &, perſolutâ cauponi mercede noſtræ pernoctationis, mandamus nos viæ. Progreſſi eramus tantiſper, & jam omnia refulgebant propter ſolis ortum. Et ego obſervabam ſtudioſè ac diligenter collum mei comitis eâ parte quâ conſpexeram immergi gladium, & ſic* alebam *apud me; O ſtulte, certè ſomniaſti abſurdiſſima* quia *obrutus* eras *vinolentiâ & crapulâ. En Socrates illæſus, ſalvus & incolumis. Ubi eſt plaga? Ubi ſpongia? Ubi denique cicatrix adeo profunda, adeo recens? Et* alloquens *illum: Profectò, inquam, Medici fideles jure optimo cenſent dapibus & mero ſaturos pati ſomnia crudelia, & moleſta. Nam, quia nimis bibi vini* heri *veſpere, nox aſpera exhibuit mihi ſimulachra immania & atrocia: adeo ut putem adhuc me eſſe perfuſum, & maculatum humano ſanguine. Ille*

NOTÆ.

1. *Et itineris matutini gratiam carpimus.*] Virgil. 3. Georgic.

Luciferi primo cum ſidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent.

2. *Jubaris exortu.*] Virgil.

It portis jubare exorto Troiana juventus.

Jubar, teſtibus Varrone & Feſto, eſt ſtella Luciferi, ſic dicta, quòd ſplendor ejus diffunditur in modum jubæ leonis, unde & quidquid jam ſplendet *jubar* dicitur, ut *jubar* auri, argenti, gemmarum, & Solis ipſius. Quapropter hîc *jubaris* exortum, intellige, *Solis*: eo enim ait Noſter cuncta colluſtrari; quod ſtellæ Lucifero convenire nequit.

3. *Cicatrix tam alta, tam recens.*] *Cicatrix* propriè nota eſt in cute ex vulnere relicta. Hîc tamen pro ipſo vulnere ſumitur.

4. *Cibo & crapulâ diſtentos ſcæva & gravia ſomniare,*] Cicero de Divination. l. 1. *Vera quidem multò plura* (ſomnia) *evenirent ſi ad quietem integri iremus; nunc onuſti cibo & vino perturbata & confuſa cernimus.*

ſubridens, At tu, inquit, non ſanguine ſed lotio perfuſus es. Verumtamen & ipſe per ſomnium jugulari viſus ſum mihi. Nam & jugulum iſtum dolui, & cor ipſum mihi avelli putavi: & nunc etiam ſpiritu deficior, & genua quatior, & gradu titubo, & aliquid cibatus [1] refovendo ſpiritu deſidero. En, inquam, paratum tibi (adeſt) jentaculum. Et cum dicto manticam meam humero exuo; caſeum cum pane properè ei porrigo: Et, juxta platanum iſtam reſideamus, aio. Quo facto, & ipſe aliquid indidem ſumo. Eumque avidè eſitantem aſpiciens aliquanto intentiore acie, [2] atque [3] pallore buxeo deficientem video. [4] Sic denique eum vitalis color turbaverat; ut mihi præ metu nocturnas etiam Furias illas imaginanti, fruſtulum panis, quod primum ſumpſeram, quamvis admodum modicum, mediis faucibus inhæreret, ac neque deorſum demeare, neque ſurſum remeare poſſet. Nam & crebritas ipſa commeantium metum mihi cumulabat. Quis enim de duobus comitum alterum ſine alterius noxa peremptum crederet? Verùm ille, ut ſatis detruncaverat cibum, ſitire impatienter cœperat. Nam & optimi caſei bonam partem avidè de-

INTERPRETATIO.

ſubridens ad hæc verba: *At tu, inquit, conſperſus es non cruore, ſed urinâ: attamen viſum eſt quoque mihi inter dormiendum gulam mihi præſecari. Dolorem enim ſenſi in his faucibus, & credidi mihi extrahi cor ipſum, & nunc quoque deſtituit me animus, & genua mihi labant, vacillo incedendo, & cupio aliquid cibi quo reficiam animam. Ecce, inquam, præſtò adeſt tibi jentaculum. Et hoc dicens depono ex humero peram* meam; *offero ei ſtatim caſeum cum pane: Et, ſedeamus, inquam, prope iſtam platanum. Quod cum feciſſemus, ego quoque aliquid mihi ſumo ex eadem pera. Et intuens oculis paulò magis attentis eum cupidè comedentem, video illum ſtatim deficere lurore buxeo. Denique ita turbatus fuerat in eo color nativus, ut mihi recogitanti lamias iſtas nocturnas, buccella panis, quam primùm in os ingeſſeram, licet valdè parva, hæreret in media gula præ formidine, nec poſſet deſcendere infrà, neque redire ſurſum. Nam frequentia ipſa tranſeuntium augebat mihi* ſuprà modum *formidinem. Quis enim crederet alterum ex duobus comitibus interfectum eſſe abſque culpa alterius? At ille, cùm multùm devoraviſſet cibi, cœperat urgeri ſiti vehementiſſima. Comederat enim cupidè magnam partem ca-*

NOTÆ.

1. *Refovendo ſpiritu.*] *Spiritui.* Nominum quartæ declinationis dativus apud antiquos ſæpè effertur ſimilis ablativo.

2. *Atque.*] *Atque* hìc ſonat, ſtatim, illicò, confeſtim, ut & in hoc Virgilii verſu, autore Gellio l. 10. c. 29.

Si brachia forte remiſit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.

3. *Pallore buxeo.*] Cujuſmodi colorem habet buxi lignum.

4. *Ita eum vitalis color turbaverat.*] Niſi aliud quid latet καταχρηστικῶς & ἀρχαϊκῶς ſimul poſitum, *Vitalis color eum turbaverat*, pro *in eo turbatus fuerat*, quemadmodum ſum interpretatus. Certè non hìc ſolùm activum pro paſſivo uſurpavit Noſter, Lib. de Dogmate Platonis: *Talis igitur ac de talibus Plato, non ſolùm Heroum virtutibus præſtitit, verum etiam æquiparavit Deum poteſtatibus*, hoc eſt, *æquiparatus eſt.*

votaverat: & haud ita longè radices platani lenis fluvius in ſpeciem placidæ paludis ignavus ibat, argento vel vitro æmulus in colorem. En, inquam, explere latice fontis lacteo. Adſurgit: & opertus palliolo, in planiorem ripæ marginem complicitus in genua appronat ſe, avidus adfectans poculum. Nec dum ſatis extremis labiis ſummum aquæ rorem attigerat: & jugulo ejus vulnus dehiſcit in profundum patorem, & illa ſpongia repentè de eo devolvitur: eamque parvus admodum comitatur cruor. Denique corpus exanimatum in flumen pœnè [1] corruerat: niſi altero ego ejus pede retento, vix & ægrè ad ripam ſuperiorem attraxi. Ubi defletum pro tempore comitem miſellum arenosâ humo in amnis viciniâ ſempiternâ contexi. Ipſe trepidus, & eximiè metuens mihi, per diverſas & avias ſolitudines aufugi: & quaſi conſcius mihi cædis humanæ, relictâ patriâ & Lare, ultroneum exilium amplexus, nunc Ætoliam, novo contracto matrimonio colo. Hæc Ariſtomenes. At ille comes ejus, qui ſtatim initio obſtinatâ incredulitate ſermonem ejus reſpuebat. Nihil, inquit, hac fabulâ fabuloſius, nihil iſto mendacio abſurdius. Et ad me converſus: Tu autem, inquit, [2] vir, ut habitus & habitudo demonſtrant,

INTERPRETATIO.

ſei præſtantiſſimi; & non ita procul à radicibus platani placidus fluvius labebatur tardus in morem ſtagnantis paludis, certans colore cum argento, aut vitro. Ecce, inquam, ſatia te liquore candido hujus *fontis. Exurgit* ille, *& amictus* ſuo *palliolo, inclinat ſe in partem æquabiliorem ripæ, complicatis genibus, avidè captans potum. Vixque contigerat primoribus labris ſupremam aquæ ſuperficiem, cùm plaga gutturis ejus aperitur in altum hiatum, & ſpongia illa ex ea ſubitò delabitur, perparúmque ſanguinis unà cum illa defluit. Poſtremò cadaver exanimum ferè ceciderat in amnem, ſed ego firmiter apprehenſo uno ex ejus pedibus, difficulter, & magno cum labore retraxi ipſum ad ſuperiorem partem marginis. Ubi delamentatus infortunatum ſocium prout tempus ferebat, contumulavi* eum *terrâ ſabuloſâ juxtà fluvium,* cui adjacet *æternùm vicinus. Ego verò pavidus, ac mirum in modum mihi timens, fugæ me dedi per deſerta varia & inacceſſa: & veluti reus apud me homicidii, cedens in exilium ſpontaneum, deſerto patrio ſolo, & domo meâ, nunc habito in Ætolia, inito ibi novo connubio. Hactenus Ariſtomenes. Sed ille comes ejus qui ab ipſo principio repudiabat ejus narrationem pertinaci incredulitate: Nihil eſt, ait, falſius hoc commento, nihil ineptius hoc mendacio. Et ad me reſpiciens: Tu verò, ait, qui es vir excultus quantum facies & forma cor-*

NOTÆ.

1. *Corruerat.*] Sic optimè Aldus & Mſs. codices plurimi. Malè ſollicitant hunc locum Elmenhorſt. & Pricæus, qui *cernuat* reponunt. Scio *cernuum* eſſe *inclinatum*, & demiſſo capite quaſi terram cernentem. Sed fruſtrà Apuleius bis idem repeteret. Jam enim Socratem *cernuaſſe* dixit ſuprà: *In planiorem ripæ marginem complicitus in genua appronat ſe avidus affectans poculum*, &c. vides illum jam *cernuum*. At ubi delapsâ ſpongiâ exanimatus eſt, cadaver ejus, ut erat inclinatum, in flumen pœnè delapſum erat, niſi Ariſtomenes pede retraxiſſet. Planus eſt ſenſus. Vox *corruerat* proba. Itaque miror cur eam repudiare voluerint.

2. *Vir, ut habitus & habitudo de-*

ornatus, accedis huic fabulæ? Ego verò, inquam, nihil impossibile arbitror; sed [1] utcumque fata decreverunt, ita cuncta mortalibus provenire. Nam & mihi & tibi, & cunctis hominibus multa usuvenire mira, & pœnè infecta; quæ tamen ignaro relata fidem perdant. Sed ego & credo hercules, & gratas gratias memini, quod lepidæ fabulæ festivitate nos avocavit: asperam denique ac prolixam viam sine labore & tædio evasi. Quo beneficio etiam illum vectorem meum credo lætari, sine fatigatione sui me usque ad istam civitatis portam non dorso illius, sed meis auribus provecto. Is finis nobis & sermonis & itineris communis fuit. Nam comites utrique ad villulas proximas lævorsum abiere. Ego verò quod primum ingressui stabulum conspicatus sum accessi, & de quadam anu caupona illicò percontor: Estne, inquam, Hypata hæc civitas? Annuit. Nosti-ne Milonem quemdam è primoribus? Arrisit. Et verè, inquit, istic primus perhibetur Milo, qui [2] extra urbem totam, & pomœrium colit. Remoto, inquam, joco, parens optima, dic, oro, cujatis sit, & quibus

INTERPRETATIO.

poris tui indicant, habesne fidem huic fabulæ? Quantum ad me, inquam, existimo nihil non posse fieri, sed omnia contingere hominibus prout fata constituerint. Puto enim mihi tibique, & universis mortalibus plurima vulgò accidere admiranda, & quæ ferè nunquam contigerint, quæ tamen, narrata cuipiam inexperto, amittant fidem. Ast ego profectò, & huic habeo fidem, & grates habeo maximas, quia nos tenuit attentos venustate facetæ fabulæ: postremò emensus sum scabrum & longum iter absque lassitudine & fastidio. Ob quod benefactum arbitror hunc quoque meum equum gaudere, cùm pervectus fuerim ad hanc usque portam urbis non dorso ejus, sed meis auribus. Ibi terminus fuit & colloquii nostri, & viæ communis. Nam ambo viæ socii deflexerunt ad propinquos pagos sinistram partem versus. Ego autem veni ad primum diversorium quod subire potui: & quæro è vestigio à quadam vetula stabularia: Est-ne, inquam, hæc urbs Hypata? Illa affirmavit nutu capitis. Agnoscis-ne Milonem quemdam inter primarios hinc cives? Ad hæc illa risit: Et, meritò, ait, iste Milo primarius dicitur, qui habitat extra pomœrium, & extrà totam civitatem. Seclusâ, inquam, cavillatione, dic, quæso, mater optima, & cujas sit, & in qua domo habitet,

NOTÆ.

monstrant, ornatus.] Onomasticon vetus Pricæo laudatum: *habitus:* σχῆμα. *habitudo* ἕξις. Hæc ad corpus, ille ad ea quæ propter corpus, hoc est, ad vestimenta, propriè pertinet. Similiter utrumque usurpat Noster infrà, l. 9. *quidam procerus, &, ut indicabat habitus & habitudo, miles è legione*, &c.

1. *Utcumque fata decreverunt.*] *Fatum*, inquit Gellius lib. 5. cap. 2. ex Chrysippi sententia, *est sempiterna quædam, & indeclinabilis rerum series.* Hyginus *Fatum* ex Nocte & Erebo natum ait. Fulgentius verò Parcas ipsas *fata* vocat, eaque tria esse ait, quem vide Mythol. l. 1.

2. *Extrà urbem & pomœrium colit.*] *Pomœrium* ex Tito Livio lib. 1. locus fuit tam intra quàm extra urbis murum, quem antiqui in condendis urbibus augurato consecrabant, neque in eo ullum extrui ædificium patiebantur. Unde factum, ut, quotiescumque Roma amplior facta est, *pomœrium* prolatum fuisse dictum sit.

diverſetur ædibus. Vides-ne, inquit, extremas feneſtras, quæ foris urbem proſpiciunt, & altrinſecùs fores proximum reſpicientes [1] angiportum? Inibi iſte Milo diverſatur, ampliter nummatus & longè opulentus, verùm extremæ avaritiæ, & ſordis infimæ infamis homo: fœnus denique copioſum [2] ſub arrhabone [3] auri & argenti crebriter exercens; exiguo lare incluſus, & [4] æruginì ſemper intentus; cum uxore etiam calamitatis ſuæ comite habitat. Neque præter unicam paſcit ancillulam: & habitu mendico ſemper incedit. Ad hæc ego riſu ſubjicio: Benignè, inquam, & proſpicuè Demeas meus in me conſuluit, qui peregrinantem tali viro conciliavit, in cujus hoſpitio nec fumi nec nidoris nebulam vererer. Et cum dicto modicò ſecùs progreſſus, oſtium accedo, & [5] januam firmiter oppeſſulatam pulſare vocaliter incipio. Tandem adoleſcentula quædam procedens, Heus tu, inquit, qui tam fortiter fores verberaſti, [6] ſub qua ſpecie

INTERPRETATIO.

Cernis-ne, ait, has *ultimas feneſtras, quæ forinſecùs ſpectant ad urbem; & januam* iſtam *ex altera parte, quæ reſpicit proximum anguſtum vicum? Illìc habitat Milo iſte valdè pecunioſus, & maximè locuples, ſed laborans infamiâ ſummæ parcitatis, & extremarum ſordium: denique ſæpè exercens uſuram uberrimam acceptis pignoribus auri & argenti, concluſus anguſtâ domunculâ, & perpetuò incumbens rubigini* ſuorum nummorum, *cum conjuge etiam participe ſuæ miſeriæ. Neque alit* quenquam *præter unam famulam: & ſemper ambulat ornatu mendici. Ego reſpondeo ad illa* verba *cum joco: Demeas meus liberaliter & ſplendidè mihi providit, qui me peregrè euntem commendavit ejuſmodi homini, apud quem dum diverterem, non metuerem caliginem fumi, neque odorem* culinæ. *Atque hoc dicto paululùm procedo, & venio ad januam, cœpique cum clamore tundere fores validè occluſas peſſulis. Tandem puella quædam progreditur, & ; Heus tu, ait, qui pulſaviſti tanto impetu noſtram januam, quo* pignoris *genere* dato

NOTÆ.

1. *Angiportum.*] Et *angiportus* eſt vicus anguſtior, & plerumque curvus. Fuit autem *angiportum* vel pervium, quod exitum haberet in aliquam viam, vel impervium, quod careret exitu. Sic enim apud Terentium in Adelphis.
SYR. *Eſt ad hanc manum ſacellum, ibi angiportum propter eſt,* &c. *hac pergito.* DEM. *Id quidem angiportum non eſt pervium.*
Unde liquet fuiſſe & *pervia,* & *impervia. Angiportus* impervios *fundulas* vocatas fuiſſe ait Varro lib. 4. de Lingua Latina.

2. *Sub arrhabone.*] Græcum eſt vocabulum ἀῤῥαβών. Meliùs dici Latinè *arram* quàm *arrhabonem* ait Gellius, lib. 16.

3. *Auri & argenti.*] Vaſorum & ornamentorum ex auro & argento.

4. *Æruginì.*] *Ærugo* propriè eſt rubigo æris [*verd de gris*] ſicut *ferrugo,* ferri. Sumitur hîc pro ipſo ære, ſive pecunia longo ſitu rubiginoſa.

5. *Januam pulſare vocaliter incipio.*] Id eſt, *pulſare januam, & ſimul aliquem evocare qui aperiret.* Qui mos erat pulſantium. Nil frequentius in Comœdiis, quàm eos, qui pulſant fores, ſimul clamare: *Ecquis in ædibus eſt? Heus ecquis hic eſt? Ecquis hoc aperit oſtium? Ecquis exit?*

6. *Sub qua ſpecie mutuari cupis.*] D. Hieronymus in Matthæum cap. 21. *Poſuerant nummularios qui mutuam ſub cautione darent pecuniam, proque uſuris accipiebant varias ſpecies.*

mutuari cupis? An tu ſolus ignoras, præter aurum argentumque, nullum nos pignus admittere? [1] Meliora, inquam, ominare, & potiùs reſponde, an intra ædes herum tuum offendam? Planè, inquit: ſed quæ cauſa quæſtionis hujus? Literas ei à Corinthio Demea ſcriptas ad eum reddo. Dum annuntio, inquit, hæc, ibidem me operitor. Et cum dicto rurſùm foribus oppeſſulatis, intrò ſe capeſſit. Modicò deinde regreſſa, patefactis foribus, Rogat te, inquit. Intuli me: eumque accubantem exiguo admodum grabatulo, & commodùm cœnare incipientem invenio. Aſſidebat pedes uxor, & menſa vacua poſita, cujus monſtratu: En, inquit, hoſpitium. Benè, ego: & illicò litteras Demeæ trado. Quibus properiter lectis, Amo, inquit, meum Demeam, qui mihi tantum conciliavit hoſpitem. Et cum dicto jubet uxorem diſcedere. Utque in ejus locum aſſideam, jubet. Meque etiam nunc verecundiâ contantem arreptâ laciniâ detrahens: Adſide, inquit, iſtic: nam præ metu latronum nulla [2] ſeſſibula, ac ne ſufficientem ſupellectilem parare nobis licet. Feci. Et ſic: Ego te, inquit, etiam

INTERPRETATIO.

*vis mutuum ſumere? Tu-ne unus omnium neſcis nullam nos recipere arram, niſi aurum & argentum? Dic meliora verba, inquam, & reſponde potiùs, an inveniam domi tuum herum? Maximè, ait, ſed cur hoc me rogas? Affero, in*quam, *ad eum epiſtolam ipſi ſcriptam à Demea Corinthio. Expecta me, inquit, hoc ipſo in loco, interim dum hæc ipſi refero. Et cùm hoc dixiſſet, obditis iterum januæ peſſulis, confert ſe in ædes. Paulò pòſt deinde reverſa, & apertis foribus: Orat te, inquit,* meus herus ut intro eas. *Ingredior, eumque offendo diſcumbentem in lectulo valdè parvo, & tunc cœnæ facientem initium. Sedebat ad pedes ejus conjux, & menſa inanis appoſitâ erat. Quam mihi oſtendens, Ecce, ait, tuum hoſpitium. Rectè eſt, inquam: & ſtatim do ipſi in manus epiſtolam Demeæ, quam cùm celeriter perlegiſſet; Diligo, inquit,* amicum *meum Demeam, qui mihi comparavit tam clarum hoſpitem. Et, hoc dicto, præcipit uxori ut abiret, me verò jubet ſedere propè ipſum in ejus loco. Et apprehensâ veſte trahens me adhuc morantem præ modeſtiâ; Adſide mihi, inquit, in iſto loco. Nam propter timorem prædonum non audemus emere ulla ſedilia, ac ne inſtrumenti quidem familiaris quantum eſt opus.* Feci quod jubebat. *Tum ſic me affatus eſt: Ego facilè judicarem, inquit,*

NOTÆ.

1. *Meliora, inquam, ominare.*] Omen præſagium eſt ab aliqua hominis actione, locutione, putà, inceſſu, ſternutatione, aut ſimilibus, quæ omnia ſuperſtitioſa antiquitas diligenter obſervabat. Ancillulæ verba hîc tanquam mali *ominis* Lucius averſatur, &, ut propriè loquar, abominatur, monetque ut meliora dicat. Qui mos erat antiquorum quotieſcumque verba mali *ominis* audierant. Contrà, ſi fauſta dicerentur, *omen accipio*, aiebant.

2. *Nulla ſeſſibula.*] Sic Beroaldus optimè. *Seſſibula* ſunt ſedilia. hac voce utitur Plautus in Pænulo, Act. I. Scen. 2.

——— *An ibi vis inter iſtas verſarier*
Proſedas, piſtorum amicas, relliquias alicarias
Miſeras, cœno delibutas, ſervicolas ſordidas,
Quæ tibi olent ſtabulum, ſtatumque & ſellam, & ſeſſibulum merum, &c.

de ista corporis speciosa habitudine, deque hac virginali prorsus verecundiâ, generosâ stirpe proditum, & rectè conjicerem. Sed & meus Demeas eadem literis pronuntiat. Ergo brevitatem [1] gurgustioli nostri ne spernas peto. Erit tibi adjacens & ecce illud cubiculum, honestum receptaculum. Fac libenter diverseris in nostro. Nam & majorem domum dignatione tuâ feceris: & tibi specimen gloriosum arrogâris, si contentus Lare parvulo, [2] Thesei illius cognominis patris tui virtutes æmulaveris, qui non est aspernatus [3] Hecales anus hospitium tenue. Et vocatâ ancillulâ: Fotis, inquit, sarcinulas hospitis susceptas cum fide conde in illud cubiculum: ac simul è promptuario oleum unctui, lintea tersui, & cætera huc eidem usui profer ocyter, & hospitem meum produc ad proximas balneas: satis arduo itinere atque prolixo fatigatus est. His ego auditis, mores atque parsimoniam ratiocinans Milonis, volensque me arctiùs ei conciliare, Nihil, inquam, [4] rerum istarum, quæ itineris ubique ritè nos comitantur, indigemus. Sed & balneas facilè percontabimur.

INTERPRETATIO.

ex tuâ istâ eximiâ corporis formâ, atque ex isto virginali pudore, te esse ortum claro genere. Verùm meus quoque amicus *Demeas idem affirmat in sua epistola. Oro te ergo ne asperneris tenuitatem nostræ domunculæ, habebis illud cubiculum huic contiguum quò te honestè receptes. Ne graveris versari in nostro. Reddes enim ædes ampliores, si dignatus fueris* in iis habitare, *& præterea vindicabis tibi gloriam non mediocrem, si contentus angustâ domo, imitatus fueris virtutes Thesei illius ejusdem nominis, ac tuus pater* est; *qui non dedignatus est* succedere *exiguo tecto vetulæ Hecales. Tum accersitâ famulâ: Heus Fotis, ait, sume sarcinas ho'pitis* nostri, *& repone fideliter in illo cubiculo, atque unà deprome actutùm ex cellâ promptuariâ oleum ad ungendum, & linteamina ad tergendum, & reliqua* quæ *ad eumdem usum* spectant, *& deduc meum hospitem ad thermas, quæ sunt in proximo. Defessus enim est viâ satis difficili ac longâ. Hæc cùm audivissem, reputans apud me vivendi rationem, & frugalitatem Milonis, cupiensque magis demereri ipsum: Nullâ, inquam, ex ejusmodi rebus opus habeo, eas* enim *mecum porto in omnibus meis peregrinationibus; quin ego ipse quoque facilè exquiram* ubi *thermæ* sint.

NOTÆ.

1. *Gurgustioli nostri.*] Festus *Gurgustium genus habitationis angustum à gurgulione dictum.* Est autem *gurgulio,* qui & *curculio* animalculum frumenta depascens.

2. *Thesei illius cognominis tui patris.*] Hinc patet Apuleii patrem vocatum fuisse *Theseum. Theseus* porrò filius fuit Ægæi Athenarum Regis ex Æthra filia Pithei. Tam multa memoratu digna gessit, ut inter plures Hercules unus numeretur. Vide Plutarchum in ejus vita.

3. *Hecales anus.*] Hecales paupertatem celebravit Callimachus. Hæc Theseum adhuc adolescentem hospitio excepit, ipsique apposuit herbas sylvestres. Ab illa anu ductum proverbium *nunquàm Hecale fies*, cujus sensus *nunquam laborabis inopiâ.*

4. *Istarum rerum quæ itineris ubique nos comitantur.*] Gestatæ nimirùm in hippoperis, ut à provido viatore par erat. Seneca epist. 87. *M. Cato Censorius cantherio vehebatur, & hippoperis quidem impositis, ut secum utilia portaret.*

Planè, quod est mihi summè præcipuum, equo, qui me strenuè pervexit, fœnum atque hordeum, acceptis istis nummulis, tu, Fotis, emito. His actis, & rebus meis in illo cubiculo conditis, pergens ipse ad balneas, ut priùs aliquid nobis cibatui prospicerem, [1] forum cupedinis peto: inque eo piscatum opiparem expositum video. Et percontato pretio, quod centum nummis indicaret, aspernatus, viginti denariis præstinavi. Inde me commodum egredientem [2] continuatur Pytheas, condiscipulus apud Athenas Atticas meus; qui me post aliquammultùm temporis amanter agnitum invadit, amplexusque ac comiter deosculatus: [3] Mi Luci, ait, sat pol diu est, quod intervisimus te. At hercules, exinde cùm à magistro digressi sumus. Quæ autem tibi causa peregrinationis hujus? Crastino die scies, inquam. Sed quid istud? [4] Voti gaudeo. Nam & [5] lixas & virgas, & habitum prorsus ma-

INTERPRETATIO.

Tu, Fotis, accipe hanc pecuniam, & compara fœnum atque hordeum meo equo, qui me gestavit tam gnaviter: hujus enim rei *profectò mihi prima cura est. His factis, & sarcinis meis repositis in illo cubiculo, cùm peterem thermas; eo ad forum cupedinarium, ut nobis priùs providerem de aliqua re ad cibum: ibique conspicio magnam & lautam piscium copiam venalem, & cùm rogavissem quanti essent, repudiato pretio centum nummorum, quo* piscator *æstimabat eos, emi* solùm *viginti denariis. Eo ipso tempore quo exibam inde, subsequitur me Pytheas socius* olim *meorum studiorum Athenis Atticis; qui cùm me post aliquod tempus agnovisset, amice aggreditur, complexusque & blandè suaviatus: O mi Luci, inquit, certè valdè dudùm est quod te vidimus. At profectò ab* illo usque tempore *quo excessimus è disciplina Magistri nostri. Quamobrem verò tu venisti? Cras audies, inquam, At quid hoc est? Lætor* te potiri *optatis. Nam cerno lictores & fasces, & in te ornatum qui ma-*

NOTÆ.

1. *Forum cupedinis peto.*] Festus: *Cupes & cupedia antiqui lautiores cibos nominabant. Inde macellum forum cupedinis appellabant. Cupedia autem à cupiditate sunt dicta. Vel, sicut Varro vult, quòd ibi (* in foro cupedinis *) fuerit Cupedii Equitis domus, qui fuerat ob latrocinium damnatus.* Minùs placet postremum hoc Etymon. Inter *cupedias* porrò primum locum apud antiquos tenuerunt pisces. Horatius, lib. 2. Satyra 2. ruris frugalitatem laudans.

——— Benè erat non piscibus urbe petitis,
Sed pullo atque hœdo, &c.

Cicero in Pisonem: sordes ejus ostendens: *Extructa mensa non conchyliis, aut piscibus, sed multâ carne subrancidâ.*

2. *Continuatur Pytheas.*] *Assequitur.* Ad verbum, *continuus fit mecum.*

3. *Mi Luci.*] Prænomen fuit Apuleii *Lucius.* Prænomine autem quempiam compellare blandius erat, quàm nomine. Juxtà illud Horatii:

Quinte puta, aut Publi, gaudent prænomine molles
Auriculæ. ———

4. *Voti gaudeo.*] Deesse videtur nonnihil, putà, *te factum esse compotem,* aut simile quid.

5. *Lixas & virgas.*] *Lixæ* propriæ militum servi ab aqua militibus ferenda sic dicti. Aqua enim veteri vocabulo *lixa* dicebatur, unde derivatum *elixare,* quod est aquâ ferventi coquere. Hîc *lixæ* sunt Ædilis *lictores.*

gistratu

gistratui congruentem in te video. Annonam curamus, ait, & [1] Ædilem gerimus; &, si quid obsonare cupis, utique commodabimus. Abnuebam, quippe qui jam cœnæ affatim piscatus prospexeramus. Sed enim Pytheas, visâ sportulâ, succussisque in aspectum planiorem piscibus, At has quisquilias quanti parasti? Vix, inquam, piscatori extorsimus accipere viginti denarios. Quo audito, statim arreptâ dextrâ, [2] postliminiò in forum cupedinis reducens, Et à quo, inquit, istorum nugamenta hæc comparasti? Demonstro seniculum in angulo sedentem. Quem confestim pro Ædilitatis imperio voce asperrimâ increpans, Jam, inquit, jam nec amicis quidem nostris, vel omninò ullis hospitibus parcitis, qui tam magnis pretiis pisces frivolos indicatis, & florem Thessaliæ regionis ad instar solitudinis & scopuli, edulium caritate deducitis. Sed non impunè. Jam enim faxo scias, quemadmodum sub nostro magisterio mali debeant coërceri. Et, profusâ in medium sportulâ, jubet [2] officialem suum insu-

INTERPRETATIO.

gistratum penitùs deceat. Sum Præfectus rei cibariæ, & Ædilitatem exerceo; &, si vis emere aliquid obsonii, efficiemus utique, ut habeas *commodiori* pretio. *Recusabam nutu capitis, jam enim satis habebam piscium comparatum in cœnam: Verùm Pytheas, conspectâ fiscellâ, agitatisque piscibus, quo faciliùs & apertiùs viderentur: Quo pretio emisti, ait, has nugas? Vix, inquam impetravimus à piscatore ut sumeret* pro ipsis *viginti* tantùm *denarios. Quod cùm audivisset, confestim apprehensâ manu, meque iterùm reducens in forum cupedinarium, A quonam ex his, inquit, emisti has quisquilias* piscium? *Ostendo ipsi pusillum senem residentem in angulo, quem statim objurgans tono vocis acerbissimo, pro auctoritate Ædilitia: Jam ergo, ait, nec amicorum nostrorum rationem habetis, neque ullorum prorsùs advenarum? Siquidem tam carò venditis viles pisciculos; & redigitis* hanc urbem *florentissimam totius Provinciæ Thessaliæ ad formam deserti & rupis* inaccessæ, *caritate obsoniorum? Sed non remanebit inultum. Jamjam enim curabo sentias quo pacto improbi reprimendi sint sub meo Ædilatu. Et, effusâ in terram fiscellâ, imperat ministro suo, ut as-*

NOTÆ.

1. *Ædilem gerimus.*] Sic lib. 9. *hic incinctus balteo militem gerebat. Ædiles* fuerunt Magistratus Annonæ, obsoniis, ponderibus, & mensuris, aquæductibus, cloacis, ædibus sacris, ædificiis tum publicis, tum privatis, ac denique urbanis rebus pœnè omnibus præfecti, *ἀγορανόμους* Græci dicebant.

2. *Postliminio.*] Id est hoc in loco, *iterum.* Jus porrò *Postliminii* apud Jurisconsultos est, quo civis ab hostibus captus, ac posteà liberatus, civitatem, bona, omniaque jura recipit. Item quo servus captus ab hostibus, ac deinde receptus redit sub potestatem prioris heri. Eadem ratio de equo, mulo, nave, cæterisque hujusmodi quæ ab hostibus capi possunt, ab iisque aut effugere, aut recipi: Quæ cùm in potestatem domini prioris redeunt, *postliminio*, vel *Jure Postliminii* dicuntur redire. Retro enim creditur in civitate fuisse, qui ab hostibus advenit, ut ait Ulpianus, Lege *Retro* 16. ff. *de Captivis, & de Postliminio*, & *redemptis ab hostibus. Postliminium* (inquit Imperator, Inst. *Quibus modis jus patriæ potestatis, &c.* §. *Si ab hostibus*:) *dictum est à limine, & post*, &c. vide totum locum.

3. *Officialem suum.*] Glossarium Priczo laudatum *ταξιώτης*: *apparitor, officialis.*

Apul. E

per piſces inſcendere, ac pedibus ſuis totos obterere. Quâ contentus morum ſeveritudine meus Pytheas, ac mihi ut abirem ſuadens; Sufficit mihi, ô Luci, inquit, ſeniculi tanta hæc contumelia. His actis conſternatus ac prorſus obſtupidus, ad balneas me refero, prudentis condiſcipuli valido conſilio & nummis ſimul privatus & cœnâ: lautuſque ad hoſpitium Milonis, ac dehinc cubiculo, me reporto. Et ecce Fotis ancilla: Rogat te, (inquit,) hoſpes. At ego jam inde Milonis abſtinentiæ cognitor, excuſavi comiter: quòd viæ vexationem non cibo ſed ſomno cenſerem diluendam. Iſto accepto, pergit ipſe, & injectâ dextrâ, clementer me trahere adoritur. Ac dum contor, dum modeſtè renitor: Non priùs, inquit, diſcedam quàm me ſequaris. Et dictum jurejurando ſecutus, jam obſtinationi ſuæ me ingratis obedientem perducit ad illum ſuum grabatulum: & reſidenti: Quàm ſalvè agit, inquit, Demeas noſter? Quid uxor, quid liberi, [1] quid vernaculi? Narro ſingula. Percontatur accuratiùs cauſas etiam peregrinationis meæ. Quas ubi probè protuli, jam & de patria noſtra, & ejus Primoribus, ac denique de ipſo Præſide ſcrupuloſiſſimè explorans, ubi me poſt itineris tam ſævi vexationem, ſentit fabularum quoque ſerie fatigatum, in verba media ſomnulentum deſinere, ac nequidquam defectum jam incertâ verborum ſalebrâ balbutire, tan-

INTERPRETATIO.

tenderet ſuper piſces, eoſque conculcaret pedibus. Quâ ſeveritate diſciplinæ contentus meus Pytheas, mihique auctor ut abſcederem: Satis habeo, inquit, ô Luci, affeciſſe ſenecionem hunc tanto probro. Hoc facto, redeo ad thermas perturbatus animo, ac penitùs ſtupefactus, videns me *orbatum pecuniâ ſimul, & cœnâ, ſtrenuo conſilio mei ſapientis condiſcipuli. Et cùm laviſſem, revertor in domum Milonis, ac deinde in meum cubiculum. Et continuò Fotis famula: Invitat te, ait, hoſpes* tuus ad cœnam. *At ego qui jam anteà noveram parſimoniam Milonis, excuſavi me honeſtè; quod putarem fatigationem itineris non diſcutiendam eſſe eſu, ſed dormitione. Hoc ad Milonem renuntiato, venit ipſe* ad me, *& manu benignè immiſſâ conatur me perducere. Ac dum moror, dum reſiſto verecundè: non antè abibo hinc, inquit, quàm mecum venias: & ſubjungens ſacramentum verbis, pertrahit me jam invitè obtemperantem ſuæ pertinaciæ, ad illum ſuum lectulum. Cumque aſſediſſem: Quàm proſperè vivit noſter Demeas? (inquit) Quid* agit ejus *conjux? Quid filii? Quid domeſtici? Omnia refero ſigillatim. Inquirit diligentiùs quibus de cauſis ſuſcepiſſem hoc iter. Quas poſtquàm narravi ſedulò, jam interrogans accuratiſſimè de meâ patriâ, ejuſque primariis viris, poſtremòque de ipſo Præfecto, cùm vidit me poſt moleſtiam tam aſperæ viæ, defeſſum etiam longo ordine narrationum truncare media verba præ ſopore, & laſſatum jam fruſtrà dubiâ vocum aſperitate hæſitare,*

NOTÆ.

1. *Quid vernaculi.*] *Vernæ, & vernulæ* ſunt ſervi ex ancillis, domi nati, non empti, aut facti: hinc *vernaculum* quidquid domi natum & domeſticum.

dem patitur cubitum concedere. Evasi aliquando rancidi senis loquax & famelicum convivium, somno, non cibo gravatus; cœnatus solis fabulis. Et in cubiculum reversus, exoptatæ me quieti reddidi.

INTERPRETATIO.

sivit me demùm ire cubitum. Tandem elapsus sum ex cœna verbosa, & famelica sordidi senis, onustus sopore non dapibus, pastus tantùm fabulis. Et regressus in cubiculum tradidi me cupito somno.

LUCII APULEII MADAURENSIS PLATONICI METAMORPHOSIS.

LIBER SECUNDUS.

UT primùm nocte discussâ, Sol novus diem fecit; & somno simul emersus & lectulo, anxius alioquin & nimis cupidus cognoscendi quæ rara miraque sunt: reputansque me [1] media Thessa-

INTERPRETATIO.

STATIM *atque Sol oriens reddidit* terris *lucem, dissipatis tenebris*; ego *exiliens è sopore simul & è lectulo, cæterùm sollicitus, & supra modum avidus videndi quæ singularia sunt & admiranda, recogitansque me versari in*

NOTÆ.

[1] *MEdia Thessaliæ loca tenere, quo artis Magicæ, &c.*] Hinc *Thessala mulier*, pro *venefica* sæpè positum reperire est. Horat. Epod. 5.

Quæ sidera excantata voce Thessalâ,
Lunamque cœlo deripit.

Ad quem locum ejus Scholiastes. *Thessalia regio est Græciæ vicina, ubi Magia viget plurimùm, & herbæ Magicæ abundant. Quare ab aliquibus illa* (Magia) *dicitur inventum Thessalum.*

liæ loca tenere, quò artis Magicæ nativa cantamina totius orbis consono ore celebrentur, fabulamque illam optimi comitis Aristomenis, [1] de situ civitatis hujus exortam, suspensus alioquin & voto simul & studio, curiosè singula considerabam. Nec fuit in illa civitate, quod aspiciens, id esse crederem, quod esset: sed omnia prorsus ferali murmure in aliam effigiem translata, ut & [2] lapides, quos offenderem, de homine duratos, & aves, quas audirem, [3] indidem plumatas, & arbores, quæ pomœrium ambirent, foliatas similiter, & fontanos latices de corporibus humanis fluxos crederem. Jam statuas & imagines incessuras, parietes locuturos, boves, & id genus [4] pecua dictura præsagium: de ipso verò cœlo, & jubaris orbe subitò venturum oraculum. Sic attonitus, immò verò cruciabili desiderio stupidus, nullo quidem initio vel omninò vestigio cupidinis meæ reperto, cuncta circuibam. Tamen dum [5] incessu, temulento similis ostiatim singula pererro repentè me nescius forum cupedinis intuli.

INTERPRETATIO.

media Thessalia, in qua genuina incantamenta artis Magicæ feruntur habere originem unanimi consensu totius terræ; revolvensque illam fabulam boni mei *comitis Aristomenis, quam inceperat* occasione *positura hujus urbis, contemplabar omnia curiosè, sollicitus & desiderio* aliquid mirum videndi, *& diligentia* in illo investigando. *Nec* quidquam *fuit in illa urbe, quod cùm intuerer, putarem* revera *id esse, quod erat: sed* credebam *cuncta* esse *transmutata in aliam formam Magico susurramine; adeo ut existimarem saxa, quæ inveniebam, obriguisse ex hominibus, & volucres, quas audiebam, ex eadem* humana forma *plumas induisse, atque arbores, quæ cingebant pomœrium,* eâdem amissâ naturâ, *fuisse amictas frondibus, & aquas fontium fluxisse ex corporibus hominum* liquefactis *Jam putabam signa, & simulachra ambulatura* esse *: parietes locuturos, boves & similia pecora vaticinatura; oraculum verò allatum iri derepente ex ipso cœlo, & disco Solis. Hoc modo suspensus, aut potius stupefactus vehementissimâ cupiditate, percurrebam singula nullum inveniens rudimentum, ac ne indicium quidem eorum, quæ cupiebam. Dum tamen pervagor totum oppidum ab ostio ad ostium, gressu ebrium referens, deveni subitò incogitans in forum cupedinarium.*

NOTÆ.

1. *De situ civitatis ejus exortam.*] Scilicet occasione propinquitatis urbis Hypatæ narrare cœperat Aristomenes quæ sibi mira in illa contigerant, ut videre est initio libri primi.

2. *Lapides de homine duratos,* &c.] Quid de istis Magicis portentis sit credendum vide apud D. Augustinum, lib. 18. de Civitate Dei, cap. 18.

3. *Indidem plumatas.*] Frustrà Pricæus reponere cogitat *ibidem*. Probum est *indidem*. Significat *ex iisdem*, nempè, *hominibus*, ex quibus existimabat duratos lapides. Utitur & lib. 3. hoc vocabulo; *& impartire nobis unctulum indidem*, id est, *ex eadem pyxide*, unde Pamphilen sumentem viderat.

4. *Pecua.*] Nonius: *Pecua, & pecuda, ita ut pecora veteres dixerunt.* Plaut. Mercatore.

Mi senex, non didici bajulare, nec pecua ruri pascere, &c. Est à singulari *pecu*. Idem Plautus, Truculento, dixit *squammosum pecu*, de piscibus.

5. *Incessu, temulento similis,* &c.] Lectionem hanc editionis Scriverianæ, & Manuscripti Palatini, ut planioris ac minus remoti sensûs libens præfero ei, quam oggerit Scaliger, & post illum Pricæus, *lixa temulento*, &c.

Et ecce mulierem quampiam frequenti stipatam famulatione ibidem gradientem accelerato vestigio comprehendo. [1] Aurum in genis, & in tunicis, [2] ibi inflexum, [3] hîc intextum [4] matronam profectò confitebatur. Hujus adhærebat lateri senex, [5] jam gravis in annis. qui, ut primùm me conspexit: [6] Est, inquit, hercules hic Lucius: & offert osculum. Et statim incertum quidnam, in aurem mulieris obganniit. Quin, inquit, etiam, ipse [7] parentem tuam accedis, & salutas? [8] Vereor, inquam, ignotæ mihi fœminæ. Et statim in rubore suffusus [9] rejecto capite, restiti. At illa obtutum in me conversa, En, inquit, sanctissimæ [10] Salviæ matris generosa proles. Sed & cætera corporis inexplicabiliter ad regulam congruentia, [11] inenormis proceritas, suc-

INTERPRETATIO.

Atque ibi grandito gradu assequor quandam fœminam cinctam magno servorum numero, illic ambulantem. Aurum quod habebat *in genis, & in vestibus; in illis intortum, in his verò intextum, ostendebat profectò fœminam esse primariam. Huic adstabat senex jam grandævus, qui statim atque me vidit: Hic est certè Lucius, ait, & me osculatur. Et statim insusurravit in aurem matronæ nescio quid. Quidni, inquit, adis, atque salutas matrem tuam? Non audeo, inquam,* saluta-re *mulierem quam non novi. Et subitò erubescens remansi* immotus, *capite reclinato* in alteram partem. *Verùm illa oculis in me defixis: Ecce, inquit, generosa soboles castissimæ* ejus *parentis Salviæ; sed & reliquum corpus respondet ipsi mirum in modum, & ad amussim, altitudo modum non excedens.*

NOTÆ.

1. *Aurum in genis.*] Sic malo, ut in vulgatis est, quàm quod emendant, *in gemmis. Aurum in genis* sunt inaures aureæ, quæ ex auribus in genas dependent.

2. *Ibi inflexum.*] In genis nempe. Inaures enim ex auro in fila ducto, atque intorto fiunt.

3. *Hic intextum.*] In tunicis. Ovid. lib. Metamorphos. 3.

——— *Et pictis intextum vestibus aurum.*

4. *Matronam profectò confitebatur.*] Id est, *ostendebat, profitebatur, demonstrabat.* Juvenal. similiter.

——— ——— *Mors sola fatetur Quantula sint hominum corpuscula.*

5. *Jam gravis in annis.*] τὸ *in* hîc non ex communi usu positum abundare videtur, at familiare est Apuleio: sic infrà hoc libro dixit: *vini cadum in ætate pretiosi*, &, *in aspectu micantes*, quod semel monuisse satis sit.

6. *Est, inquit, hercules! hic Lucius?*] Ex hoc loco malè à Librariis & Exscriptoribus intellecto, factum est, ut quidam Mss. Codices hunc titulum præferant, LUCII APULEII HERCULIS MADAURENSIS, &c. ubi Apuleio cognomen attribuitur *Herculis*: putârunt nimirùm vocem, *Hercules*, quæ hîc adseverantis est & jurantis per *Herculem* unum esse ex Apuleii nostri nominibus.

7. *Parentem tuam.*] *Parens* hic amoris & venerationis vox est, non cognationis.

8. *Vereor ignotæ mihi fœminæ.*] ἀρχαϊσμὸς pro *ignotam fœminam.*

9. *Rejecto capite.*] Dum oblatum osculum vitat præ verecundia.

10. *Salviæ matris.*] Quam fuisse ex Plutarchi Chæronensis genere dixit, l. 1.

11. *Inenormis proceritas.*] Tacit. l. 12. Annal. *decoram proceritatem* dixit. Contrà Sueton. de Vitellio: *erat enim in eo enormis proceritas.*

culenta gracilitas, rubor temperatus, flavum & inaffectatum capillitium; oculi cæsii quidem, sed vigiles, & [1] in aspectu micantes prorsus aquilino, quoquò versum floridi: speciosus & immeditatus incessus. Et adjecit: Ego te, ô Luci, meis istis manibus educavi: quidni? parentis tuæ non modò sanguinis, verùm alimoniarum etiam socia fui. Nam ex familia Plutarchi ambæ prognatæ sumus, & eandem nutricem simul bibimus, & in nexu germanitatis unà coaluimus; nec aliud nos quàm dignitas discernit: quòd clarissimas illa, ego privatas nuptias, fecimus. [2] Ego sum Byrrhæna illa, cujus fortè sæpiculè nomen inter tuos frequentatum educatores retines. Accede itaque hospitium fiduciâ, immò verò jam tuum proprium larem. Ad hæc ego, jam sermonis ipsius morâ rubore digesto, Absit, inquam, parens, ut Milonem hospitem sine ulla querela deseram. Sed planè, quod officiis integris potest effici, curabo sedulò. Quotiens itineris hujus ratio nascetur, nunquam erit ut non apud te devortar. Dum hunc & hujusmodi [3] sermonem altercamur, paucis admodum confectis passibus, ad domum Byrrhænæ pervenimus. [4] Atria longè pul-

INTERPRETATIO.

corpus ita gracile, ut tamen sit succi plenum, rubor moderatus, coma flava, & absque affectatione; oculi cærulei quidem, sed experrecti, & acie tam perspicaci, quàm sunt aquilarum, denique *omni ex parte speciosi; gressus decorus, & inaffectatus. Et addidit: Ego te nutrivi, ô Luci, his meis manibus. Nec mirum* tibi videri debet, *siquidem particeps fui cum tua matre non tantùm sanguinis ejusdem, sed etiam educationis.* Nos *enim ambæ ortæ sumus ex stirpe Plutarchi, unà suximus* lac *ejusdem nutricis, & simul adolevimus in vinculo consanguinitatis. Et nihil distinguit nos præter gradum honoris: quia* scilicet *ipsa nupsit clarissimo* viro, *ego verò privato. Ego sum illa Byrrhæna, cujus nomen fortasse recordaris*, utpote quod *sæpiùs celebratum fuit inter tuos nutritores. Diverte ergo confidenter in* nostras *ædes, quæ tibi erunt instar propriæ domûs potiùs* quàm hospitii. *Ego dissipatâ jam verecundiâ spatio temporis, quod insumpserat loquendo, ad ea sic respondi: Absit, ô mater, ut discedam ab hospitio Milonis absque ulla querelæ* causâ. *Sed faciam diligenter quidquid poterit à me fieri, salvis officiis* hospitalibus. *Quotiescumque orietur occasio veniendi in hanc urbem, semper utar tuo hospitio. Dum hæc & similia verba ultrò citroque commutamus, post paucos passus peractos devenimus ad ædes Byrrhænæ. Atria erant*

NOTÆ.

1. *In aspectu micantes prorsus aquilino.*] Sic rectè scribendum monet Pricæus. Sic lib. 10. *oculis in aspectu minacibus*, ubi *in* abundare videtur, ut paulò suprà monui. Nota aquilæ perspicacitas & vigor oculorum, ad Solem ipsum non conniventium.

2. *Ego sum Byrrhæna.*] Ut à Θεός fit Θέαινα *Dea*, sic à Πύῤῥος Πύῤῥαινα, & inde, tenui mutatâ in mediam, Βύῤῥαινα.

3. *Sermonem altercamur.*] Ultrò citròque serimus, hæc invitando, ego recusando. Quod dicit Arnob. *sermonem altercabilem conserere.* Meliùs ergo *altercamur* legas, quàm *altercamus.*

4. *Atria longè pulcherrima.*] In Magnatum domibus post vestibulum sequebatur *atrium* introeuntibus obvium, ex Vitruvio, formâ oblongâ,

cherrima, columnis quadrifariam per singulos angulos stantibus, attollebant statuas [1] Palmaris Deæ. Facies quaquà [2] pinnis explicitis sine gressu [3] pilæ volubilis, instabile vestigium plantis roscidis decitantes, nec ut maneant, inhærent; & jam volare creduntur. Ecce [4] lapis Parius in Dianam factus tenet libratam totius loci medietatem. Signum perfectè luculentum, [5] veste reflatum, procursu vegetum, introeuntibus obvium, & majestate numinis venerabile. Canes utrimque-secùs Deæ latera muniunt, qui canes & ipsi lapis erant. His oculi minantur, aures rigent, nares hiant, ora sæviunt; &, sicunde latratus de proximo ingruerit, eum putabis de faucibus lapideis exire. Et, in quo summum specimen operæ fabrilis egregius ille signifex prodidit, sub-

INTERPRETATIO.

munificentissima, quæ sustentabant signa Deæ Victoriæ columnis erectis quadripartitò in singulis angulis. Simulachra expansis in utramque partem alis instabilem gressum leviter figentia pedibus rorulentis absque motu sphæræ volubilis, cui insistunt, *non inhærent quasi mansura, sed jam putantur volare. Marmor verò candidum exsculptum in Dianæ effigiem collocatum est in ipso totius loci medio,* quæ *statua omninò splendida est, laciniis* veluti ventorum arbitrio *volitantibus, sic disposita, ut videatur currere, occurrens intrantibus, veneranda ob majestatem divinitatis,* quam repræsentat. *Canes stipant latera Deæ ab utraque parte, qui canes erant quoque marmorei. Hi habent oculos truces, aures arrectas, nares apertas, rictum ferocem: &, si latratus auditus fuerit alicunde ex vicinia, credes eum prodire ex gutturibus lapideis* illorum canum. *Et, cùm canes illi erecti sint, & elati in pectus, posteriores* eorum *pedes hærent immoti, anteriores verò* videntur *currere; in quo præstans ille*

NOTÆ.

columnis circumdatum alas constituentibus. In medio erat impluvium seu spatium quoddam, per quod aqua pluvia ex cæteris ædium tectis in subjectam areolam derivabatur, ope colliquiarum, & stillicidiorum. Illud impluvium lumen habebat in summo latum non minus quartâ, nec magis tertiâ parte latitudinis atrii: quod lumen fiebat deficiente hinc inde tecto, sicque *atrii* medium sub dio erat, quâ parte lux in totum *atrium* diffundebatur. Plura vide apud eumdem Vitruvium, l. 6. c. 3.

1. *Palmaris Deæ.*] Victoriæ, cujus insigne palma, item & laurus. Porrò Deam Victoriam fecerunt antiqui, ut Concordiam, Pacem, Libertatem, & multas alias.

2. *Pinnis explicitis.*] Hic erat Victoriæ habitus. Claudian. de laudibus Stiliconis.

Ipsa duci sacras Victoria panderet alas,
Et palmâ viridi gaudens, & amicta trophæis.

At *νίκην ἄπτερον alis carentem Victoriam* Athenienses solerti commento formaverant, ne scilicet ex Athenis evolaret, quemadmodum refert Pausanias in Atticis.

3. *Pilæ volubilis.*] Div. Chrysost. Oratione 1. de Dea ista. *οἱ μὲν ἐπὶ ξυροῦ ἔστησαν αὐτὴν, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς σφαίρας.* Et pòst: *καὶ σφαῖρα (μηνύει) ὅτι εὔκολος ἡ μεταβολὴ αὐτῆς. Hanc* (Victoriam) *alii in novacula statuunt, alii in sphæra: sphæra autem ostendit promptam esse, & facilem ejus mutationem.*

4. *Lapis Parius.*] Marmor candidum è *Paro* Insula, unâ ex Cycladibus, ubi ingens ejus copia.

5. *Veste reflatum.*] Sic lib. 4. *vibratis hinc inde laciniis, & reflato sinu.*

latis canibus in pectus arduis, pedes imi resistunt, currunt priores. Ponè tergum Deæ saxum insurgit, in speluncæ modum muscis, & herbis, & foliis; & virgulis, & sicubi pampinis, & arbusculis alibi de lapide florentibus: splendet intus umbra signi de nitore lapidis. Sub extrema saxi margine poma & uvæ faberrimè politæ dependent, quas ars æmula naturæ veritati similes explicuit. Putes ad cibum inde quædam, cùm [1] mustulentus autumnus maturum colorem afflaverit, posse decerpi. Et, si fontes, qui Deæ vestigio discurrentes in lenem vibrantur undam, pronus aspexeris, credes illos, ut vite pendentes racemos, inter cætera veritatis, nec agitationis officio carere. Inter medias frondes lapidis [2] Actæon simulachrum, curioso obtutu in dorsum projectus, jam in cervum ferinus, & in saxo simul & in fonte loturam Dianam operiens visitur. Dum hæc identidem rimabundus eximiè delector: Tua sunt, inquit Byrrhæna, cuncta quæ vides. Et cum dicto cæteros omnes [3] sermone secreto decedere præcepit. Quibus dispulsis omnibus, Per hanc, inquit, Deam, ô Luci carissime, ut anxiè tibi metuo, &, utpote pignori meo, longè provisum cupio! Cave tibi, sed cave fortiter à malis artibus, & facinorosis illecebris Pamphiles illius, quæ cum Milone isto, quem dicis hospitem,

INTERPRETATIO.

statuarius edidit exemplum absolutissimum artis sculptoriæ. Post dorsum Deæ rupes est erecta, in modum cavernæ vestita *musco, & gramine, & frondibus, & ramusculis, hic vitibus, illic fruticibus è marmore nitentibus. Umbra simulacri fulget intus propter splendorem marmoris. In extremo margine rupis pendent poma & racemi elegantissimè elaborati, quos ars imitatrix naturæ exhibuit consimiles veris. Credas aliqua ex iis posse legi ad esum, postquam autumnus vini largitor aspiraverit* ipsis *colorem maturitatis. Et si* tu *reclinatus in pectus inspexeris latices, qui labentes sub pedibus Deæ impelluntur in tenues fluctus, putabis illas uvas quasi pendulas ex palmitibus, inter reliqua* quæ habent conformia *veris* uvis, *esse etiam præditas dote mobilitatis. In mediis foliis lapideis statua Actæonis conspicitur, qui rejecto in tergum* capite *curiosè inspiciens, jam indutus formâ ferinâ cervi, conspicitur & in marmore simul, & in fonte expectans Dianam lauturam. Dum hæc studiosè contemplans subinde mirâ voluptate perfruor: Omnia, quæ cernis (inquit Byrrhæna) tua sunt, & cùm hoc dixisset, jussit demissâ voce reliquos omnes discedere. Quibus omnibus semotis: Per hanc Deam, inquit, ô Luci dilectissime, quàm vehementer tibi timeo! quamque opto tibi benè consulere! quippe qui mihi es instar filii. Prospice tibi, sed strenuè prospice à scelestis artibus, & blandimentis nefariis illius Pamphiles, quæ juncta est connubio cum isto Milone, apud quem ais*

NOTÆ.

1. *Mustulentus autumnus.*] Ovidio, *calcatis sordidus uvis.*

2. *Actæon simulachrum.*] Appositio. Hoc est, *Actæon sculptus.* Vide Ovid. l. 3. Metamorph. Hygin. Fab. 181. & Fulgent. Mythol. lib. 3. ubi exponit quid dederit locum *Actæonis* fabulæ.

3. *Sermone secreto.*] Quid, si legas, *sermoni secreto*? hoc est, *ad sermonem secretum*, ut posset mecum secretò loqui?

nupta est. Maga primi nominis, & omnis carminis sepulchralis magistra creditur, quæ surculis & lapillis, & id genus frivolis inhalatis, omnem istam lucem mundi sideralis imis Tartari & in vetustum chaos submergere novit. Nam cùm quemquam conspexerit speciosæ formæ juvenem, [1] venustate ejus sumitur, & illicò in eum & oculum & animum detorquet. Serit blanditias, invadit spiritum; amoris profundi pedicis æternis alligat. Tunc minus morigeros [2] & viles fastidiens, in saxa & in pecua, & quodvis animal puncto reformat: alios verò prorsùs extinguit. Hæc tibi trepido, & cavenda censeo. Nam & illa urit perpetuum, & tu per ætatem & pulchritudinem capax ejus es. Hæc mecum Byrrhæna satis anxia. At ego curiosus alioquin, ut primùm artis Magicæ semper optatum nomen audivi, tantum [3] à cautela Pamphiles abfui, ut etiam ultrò gestirem, tali magisterio me volens ampla cum mercede tradere, & prorsus in ipsum barathrum saltu concito præcipitare. Festinus denique & vecors animi, manu ejus velut cathenâ quadam memet expedio: &, Salve properè addito, ad Milonis hospitium perniciter evolo. Ac dum amenti similis accelero vestigium; Age, inquam, ô Luci, evi-

INTERPRETATIO.

re divertere. *Perhibetur saga* insignis *& primæ notæ, & peritissima omnis incantamenti Necromantici, quæ potest demergere in profundum Tartarum, atque in antiquum chaos hoc omne lumen astrorum ramusculis lapillisque, & vanis ejusmodi rebus afflatis carmine magico. Nam statim atque vidit adolescentem quempiam formosum, capitur ejus pulchritudine, & è vestigio intendit in eum aciem oculorum & mentis. Abblanditur, occupat animum, irretit laqueis sempiternis alti amoris. Tunc contemnens eos, qui sibi non satis obtemperant, & vulgares: mutat* illos *momento temporis in lapides, in pecudes, & in quaslibet bestias: alios autem penitus interficit. Metuo tibi ab his* malis *& suadeo, ut præcaveas* ab iis. *Nam & illa incendit æterno* amore, *& tu eâ es ætate & formâ, ut ei convenias. Hæc mihi* dixit *Byrrhæna valdè sollicita. Verùm ego alias avidus sciendi, simul ac audivi nomen scientiæ Magicæ à* me *semper expetitum; tantum abfuit ut mihi caverem à Pamphile, ut sponte quoque impatienter cuperem me dare in talem disciplinam, vel cum ingenti pretio, ac me penitus dare præcipitem accelerato saltu in ipsam voraginem* Magiæ. *Postremò properanter & turbatâ mente libero me ex ejus manu tanquam ex aliquo vinculo; atque* VALE *dicto festinanter, confero me celerrimè ad ædes Milonis. Et dum maturo gradum ad instar furiosi; Eia, inquam, ô Luci, expergiscere, &* at-

NOTÆ.

1. *Venustate ejus sumitur.*] Observa *sumitur* satis inusitatè hîc positum pro *capitur, incenditur,* aut simili amatorio vocabulo. Gruterus reponebat *uritur.*

2. *Et viles fastidiens, in saxa & in pecua, &c. reformat.*] Sic Circe apud Homerum, Οδυσ. K.

3. *A cautela Pamphiles.*] Passivè sic Phædrus de cervo:

Ut venatorum fugeret instantem necem.

Sic Terent. Andria. *patris pudor.*

gila, & tecum esto. Habes exoptatam occasionem, & voto diutino poteris fabulis miris explere pectus. Aufer formidines pueriles; cominus cum re ipsa gnaviter congredere; & à nexu quidem Venereo hospitis tuæ tempera, & probi Milonis [1] genialem torum religiosus suspice. Verum enimverò Fotis famula petatur enixè; nam & formâ scitula, & moribus ludicra, & prorsus argutula est. Vesperi quoque cùm somno concederes, & in cubiculum te deduxit comiter, & blandè lectulo collocavit, & satis amanter cooperuit: &, osculato tuo capite, quàm invita discederet, vultu prodidit: denique sæpè retrorsùs respiciens substitit. [2] QUOD BONUM, FELIX ET FAUSTUM itaque, licet salutare non erit, Fotis illa tentetur. Hæc mecum ipse disputans fores Milonis accedo: &, quod aiunt, [3] pedibus in sententiam meam vado. Nec tamen domi Milonem, vel uxorem ejus offendo, sed tantùm caram meam Fotidem: quæ suis dominis parabat [4] viscum fartim concisum, & [5] pulpam frustatim consectam, in aba-

INTERPRETATIO.

tentus *esto ad teipsum. Occasio* toties *cupita offertur tibi, & poteris satiare animum fabulis admirandis secundum desiderium, quo pridem teneris. Apage metus pueriles. Aggredere strenuè rem ipsam propiùs, & abstine quidem à stupro tua hospitis, & intuere cum reverentia lectum conjugalem boni Milonis. Verùm aggredere omni conatu ancillam Fotidem; est enim eleganti vultu, moribus facetis, &* pollet *mirâ dicacitate. Heri quoque vespere, cùm ires dormitum deduxit te officiosè in cubiculum, & suaviter composuit lecto, & contexit valdè amanter, & osculata tuum caput ostendit vultu suo quàm repugnanter à te abiret: postremò restitit sæpè se convertens, & post se respectans. Igitur,* QUOD BONUM FELIX FORTUNATUMQUE sit *(quanquam non futurum sit salubre) petamus illam Fotidem. Hæc apud me differens devenio ad ostium Milonis, & (sicut dicitur vulgò) eo pedibus in meam sententiam. Nec tamen invenio in ædibus Milonem, aut ejus conjugem, sed solùm dilectam meam Fotidem, quæ præparabat suis heris pulmentarium ex viscere congestim secto, & pulpam concisam frustillatim in*

NOTÆ.

1. *Genialem torum.*] Maritalem. Gloss. *Genialis* γαμήλιος.

2. *Quod bonum, felix & faustum,* &c.] Solennis præfatio in rebus agendis adhiberi solita, mali ominis averruncandi, bonique procurandi gratiâ. *Valere enim censebant voces, quas vocant omina,* inquit M. Tullius, lib. 1. de Divinat.

3. *Pedibus in sententiam meam vado,*] Facetè alludit ad morem Romanum. Cùm enim quis in Senatu quidpiam proponeret statuendum, nec posset ob temporis angustias rogari uniuscujusque sententia, hoc compendium inventum est. Qui proposuerat quæ decerni cuperet, peractâ oratione sic adstantes alloquebatur. *Quibus hæc salutaria videntur agitedum, in dextram partem pedibus transite.* Qui transibant, dicebantur *pedibus ire in ejus sententiam.*

4. *Viscum fartim concisum.*] Carisius lib. 1. docet, *viscus* secunda & tertia declinatione veteribus usurpatum fuisse, *viscus visceris & visci.* Porrò *viscera* (inquit Isidor. *Origin.* lib. 11.) *non tantùm intestina dicimus, sed quidquid sub corio est, à visco, quod est inter cutem & carnem.*

5. *Et pulpam.*] Idem Isid. lib. 20. Orig. *Pulpa est caro sine pinguedine.*

cùm [1] ad pascua jurulenta : & quidem naribus jam mihi ariolabar [2] tucetum perquàm sapidissimum. Ipsa lineâ [3] tunicâ mundulè amicta, & russeâ fasciolâ prænitente altiusculè sub ipsas papillas succinctula, illud cibarium vasculum floridis palmulis rotabat in circulum; & in orbis flexibus crebra succutiens, & simul membra sua leniter illubricans, lumbis sensim vibrantibus, spinam mobilem quatiens placidè, decenter inundabat. Isto aspectu defixus obstupui, & mirabundus steti. * * * * * Et tandem ad illam : * * * * * * * * * * * * * * * *

Quàm mellitum [4] pulmentum apparas ? Felix & certius beatus, cui

INTERPRETATIO.

abaco ad faciendum *ferculum jurulentum. Et jam quidem divinabam olfactu illic esse minutal præstantissimi saporis. Ipsa puriter induta veste lineâ, & paulò altiùs succincta sub ipsas mammas parvâ fasciâ rubrâ valdè splendente, agitabat in orbem vas illud cibarium suis formosis manibus; & sæpè succussans illud inter rotandum, simulque placidè movens artus suos lumbis paulatim fluctuantibus, concutiens leniter spinam* dorsi *flexilem venustè agebat in undas* illam carnem concisam. *Huic spectaculo infixus attonitus fui, & restiti præ admiratione* * * * * * * * *Et tandem ad ipsam* aio *quàm dulce pulmentum præparas! Fortunatus* ille erit, *& procul dubio beatus,*

NOTÆ.

dicta, quòd palpitet; resilit enim sæpè. Hanc plerique & viscum vocant, propterea quod glutinosa sit. Donatus ad Hecyræ Act. 3. Scen. 4. aliud etymon affert. *Pulpa*, inquit, *propriè ea* (caro) *quæ manducatur, eo quòd pulsetur, ac conscindatur.* Certè, quidquid sit de etymo, *pulpa* est caro musculosa.

1. *Ad pascua jurulenta.*] Hæc est Lipsii lectio, quam secutus sum, meliorem non nactus. Tria genera ciborum, vel (ut cum Apuleio loquar) pascuorum potissimùm fuerunt, scilicet assorum, elixorum, & jurulentorum, sive ex jure, quibus addi possunt & fricta.

2. *Tucetum.*] Fulgentius, de prisco sermone. *Tuceta dicuntur escæ regiæ. Callimachus Pisais. Ambrosio redolent tuceta sapore.* At Scholiastes Persii ad hunc versum Satyræ 2. *Sed grandes patinæ, tucetaque crassa, &c. Tuceta*, inquit, *apud Gallos Cisalpinos bubula dicitur condimentis quibusdam crassis oblita, ac macerata, & ideo toto anno durat. Solet etiam porcina eodem jure condita servari, aut assaturarum jure. Hinc Plotius Virgilii amicus in eadem regione nominatus est Tucca.* Lubinus verò ad eumdem locum Persii ait *tucetum* genus esse farciminis è carnibus suillis minutim concisis.

3. *Tunica.*] Vestis fuit brevior absque manicis, viliorum hominum. Juven.

Vilia vendentem tunicato scruta popello.

4. *Pulmentum.*] Varroni & Isidoro à *pulte* dictum, sive enim sola *puls*, sive quid aliud ejus permixtione sumeretur, propriè *pulmentum* erat. Videtur tamen Horatius per *pulmenta* intelligere frusta seu bucceas, aut certè minutal ex frustis constans. Sic enim habet lib. 2. Satyra 2.

——— Laudas, insane, trilibrem
Mullum, in singula, quem minuas, pulmenta, necesse est.

permiseris illuc digitum intingere. Tunc illa lepida alioquin & dicacula puella, Discede, inquit, misselle, quàm procul à meo foculo, discede. Nam si te vel modicè meus igniculus afflaverit, ureris intimè, nec ullus extinguet ardorem tuum nisi ego; * * * * * * * * * * Hæc dicens, in me respexit, & risit. Nec tamen ego priùs inde discessi, quàm diligenter omnem ejus exploràssem habitudinem. Sed quid ego de cæteris aio? cùm semper mihi unica cura fuerit caput capillumque sedulò publicè & priùs intueri, & domi posteà perfrui? Sicque judicii hujus apud me certa & statuta ratio est, vel, quod præcipua pars ista corporis in aperto & perspicuo posita, prima nostris luminibus occurrit; & quod in cæteris membris floridæ vestis hilaris color, hoc in capite nitor nativus operatur. Denique pleræque indolem, gratiasque suas probaturæ, lacinias omnes exuunt, amicula dimovent: nudam pulchritudinem suam præbere se gestiunt, magis de cutis roseo rubore, quàm de vestis aureo colore placituræ. At verò (quod nefas dicere, neque sit hujus rei ullum tam dirum exemplum:) si cujuslibet eximiæ pulcherrimæque fœminæ caput capillo spoliaveris, & faciem nativâ specie nudaveris; licet illa cœlo dejecta, mari edita, fluctibus educata: licet, inquam, Venus ipsa fuerit, licet omni [1] Gratiarum Choro stipata, & toto Cupidinum popu-

INTERPRETATIO.

quem siveris immittere digitum in illud. Tum illa utpote faceta puella & cavillatrix, Apage te, inquit, miser: abscede longissimè à meo igniculo. Nam, si meus ignis te contigerit vel tantillùm, conflagrabis penitus, nec quisquam poterit restinguere tuum incendium præter mè; * * * * * * * * * * * * * * * * * *
Hæc loquens intuità est me, & risit. Neque tamen inde abii antequam inspexissem studiosè totum habitum corporis ejus. At quare ego memorem reliqua? cum semper mihi fuerit singulari cura, primùm considerare diligenter & palam caput, comamque, ac deinde domi potiri. Et sic obfirmatus sum in hac sententia, vel ob hoc unum *quòd ista pars potissima corporis sita in propatulo & conspicuo, prima obvia est nostris oculis, & naturalis splendor* capillorum *idem efficit in capite, quod vividus color pulchri vestimenti in reliquis artubus. Denique maxima pars* mulierum *volentes demonstrare nativam pulchritudinem, illecebrasque suas, deponunt pallas omnes, rejiciunt vestimenta, avent ostendere formam suam nudam,* scientes *se gratiores futuras ob rubedinem roseam suæ pellis, quàm ob fulgorem aureum sui indumenti. Verùm (quod ne dicere quidem licet, utinamque nullum sit tam crudele specimen hujus rei) si exueris sua coma caput cujusvis mulieris egregiæ & formosissimæ, & spoliaveris vultum ejus naturali decore; quamvis illa fuerit demissa è cœlo, producta è pelago, nutrita in undis, quamvis, inquam, fuerit ipsa Venus, quamvis cincta universa*

NOTÆ.

1. *Gratiarum Choro.*] Tres fuerunt *Gratiæ*, seu, ut Græci vocant, *Charites*: Aglaïa, Euphrosyne, & Thalia, filiæ Jovis & Eurinomes, ut ait He-

Io comitata, & [1] baltheo suo cincta, cinnama fragrans, & balsama rorans, calva processerit: placere non poterit nec [2] Vulcano suo. Quid, cum capillis color gratus, & nitor splendidus illucet, & contra Solis aciem vegetus fulgurat, vel placidus renitet, ac in contrariam gratiam variat aspectum: & nunc ut aurum coruscans [3] in lenem mellis deprimitur umbram; nunc corvinâ nigredine cærulos columbarum colli flosculos æmulatur; vel nunc [4] guttis Arabicis obunctus, & pectinis arguti dente tenui discriminatus, & ponè versum coactus amatoris oculis occurrens, ad instar speculi, reddit imaginem gratiorem? Quid? cum frequenti sobole spissus cumulat verticem, vel

INTERPRETATIO.

cœtu Charitum, & stipata universâ gente Amorum, accincta suo cesto, olens cinnama, diffluens balsamo, si prodierit calva: nec Vulcano quidem suo poterit probari. Quid, quando capillus emicat jucundo colore, & splendore coruscanti, & refulget vividè adversùs radios solis, aut sublucet leniùs, variatque aspectum in diversum decorem: & modò fulgurans instar auri, obscuratur in tenuem umbram mellei coloris; modò nigrore corvino imitatur flores cæruleos colli columbarum; aut nunc delibutus myrrha, & distinctus exiguo dente pectinis acuti, & constrictus à tergo, obvius oculis amatoris, reflectit speciem jucundiorem in modum speculi? Quid? cùm densus multâ propagine agglomeratur in summa parte capitis, aut exten-

NOTÆ.

siodus in Theogon. Orpheus tamen Charitum matrem vocat Eunomiam, non Eurinomen. Alii alia de Charitibus fabulantur, quæ omnia longum esset exequi. Vide Lil. Gyrald. Syntag. 13. & Natal. Comitem lib. 4. Mythol.

1. *Baltheo suo cincta.*] Homerus, Iliad lib. 4. facit Venerem accinctam *baltheo*, quem κεστὸν vocat, discolori & variegato; cui insunt blanditiæ, suavitas, dulcia colloquia, benevolentia, suasiones, fraudes, veneficiaque amatoria, quæ vel sapientis mentem deliniant. De hoc Martial. Epigram. 207. lib. 14.

Sume Cytheriaco medicatum nectare Ceston:
Ussit amatorem baltheus iste Jovem.

2. *Vulcano suo.*] Qui Venerem suam, licet toties adulteram efflictim deperibat. Unde apud Statium Venus Martem dehortans, ne bellum adversus Thebas concitet,

——— At non eadem Vulcania nobis
Obsequia; & læsi servit tamen ira mariti.
Illum ego perpetuis mihi desudare caminis
Si jubeam, vigilesque operi transmittere noctes,
Gaudeat, ornatusque novos, ipsique labore
Arma tibi, ———

Itaque si calva Venus ipsi placere non potuisset, multò minùs cæteris.

3. *In lenem mellis deprimitur umbram.*] Cùm nimirùm flavus desuper capillus est, & intùs subniger. Sic Anacreon ad Pictorem, de Batyllo suo:

Λιπαρὰς κόμας ποίησον,
Τὰ μὲν ἔνδοθεν μελαίνας
Τὰ δ' ἐς ἄκρον ἡλιώσας. hoc est, ut vertit Henricus Stephanus:

Nitidas comas fac illi,
Intus quidem nigrantes;
At aureas supernè.

4. *Guttis Arabicis.*] Ovid. Heroid. Epistola 23.

Non Arabum noster dona capillus olet.

Gutta Arabica, sunt myrrhæ lacryma stacte dicta, quam myrrha exudat antequàm incidatur. Laudatissima in Arabia progignitur.

prolixâ serie porrectus dorsa permanat ? Tanta denique est capillamenti dignitas, ut, quamvis auro, veste, gemmis, omnique cætero mundo exornata mulier incedat, tamen nisi capillum distinxerit, ornata non possit videri. Sed in mea Fotide non operosus, sed inordinatus ornatus addebat gratiam. Uberes enim crines, leniter emissos, & cervice dependulos, ac deinde per colla dispositos, sensimque sinuato [1] patagio residentes, paulisper ad finem conglobatos in summum verticem nodus adstrinxerat * * *desunt hic obscœna.*

Tum illa cervicem intorsit, & ad me conversa limis & morsicantibus oculis, Heus, tu [2] scholastice, ait, [3] dulcem & amarum gustulum carpis. Cave ne nimiâ mellis dulcedine diutinam bilis amaritudinem contrahas. * * *desunt hic obscœna.*

His & talibus [4] obgannitis sermonibus inter nos, discessum est. Commodùm meridies accesserat: & mittit mihi Byrrhæna [5] xeniola, porcum opimum, & quinque gallinulas, & [6] vini cadum in ætate pretiosi. * * *desunt hic obscœna.*

INTERPRETATIO.

sus in longum ordinem explicatur per dorsum ? Postremo tantus est honor capillitii, ut, quanquam mulier prodeat instructa auro, vestimentis, lapillis pretiosis, reliquoque omni ornatu muliebri, nihilominus non poterit videri decenter *exculta, nisi discriminaverit comam. Verùm in mea Fotide non laboriosus, sed neglectus cultus conciliabat venustatem. Nam ejus capilli spissi, paulatim promissi, & pendentes à posteriori parte colli, dehincque distributi per collum, & paulatim recumbentes flexuoso limbo* summæ tunicæ, *aliquantum conglomerati in extremitate, revincti erant nodo ad summum caput.* * * *

Tum illa inflexit collum, & in me respiciens obtutu obliquo & mordaci: Heus tu, novitie, inquit, degustas simul dulce & amarum. Vide ne ex nimia suavitate mellis compares tibi diuturnam fellis amaritudinem. * * * *

His & similibus colloquiis inter nos habitis discessimus. Vix meridianum advenerat, cum Byrrhæna mittit ad me munera *hospitalia, pinguem suem, & quinque pullos, & cadum vini commendabilis sua vetustate.* *

NOTÆ.

1. *Patagio.*] Festus: *Patagium est quod ad summam tunicam assui solet, quæ & patagiata dicitur, & patagiarii, qui ejusmodi opera faciunt.*

2. *Scholastice.*] *Scholasticus* hîc pro inepto juvene, & rerum adhuc imperito sumitur, non pro illo, qui scholæ operam dat, ut perperam putat Beroaldus. Vide Casaubonum, ad Lampridium, pag. 416.

3. *Dulcem & amarum gustulum carpis.*] Plaut. Cistell. Act. 1. scen. 1.

Namque Ecastor amor & melle, & felle est fœcundissimus:
Gustu dat dulce, amarum ad satietatem usque oggerit.

4. *Obgannitis.*] *Obgannire*, & *gannire* obmurmurare est. Et *gannitio* apud Festum *est querula canum murmuratio.*

5. *Xeniola.*] Munera hospitibus mittere mos fuit, quæ à ξένος, quod hospitem significat: ξένια, & voce latinâ civitate donatâ, *Xenia*, & *Xeniola*, hoc est, *hospitalia*, dicta sunt.

6. *Vini cadum in ætate pretiosi.*] *Cadus* vas fuit vinarium, duodecim congiorum capax, figurâ turbinis, seu nucis pineæ, quales ferè videmus ampho-

Diem cæterum lavacro, ac dein cœnæ dedimus. Nam Milonis boni concinnatitiam mensulam rogatus accubueram, quàm pote tutus ab uxoris ejus aspectu, Byrrhænæ monitorum memor; & perinde in ejus faciem oculos meos ac si [1] in Avernum lacum formidans dejeceram. Sed assiduè respiciens præministrantem Fotidem, inibi recreabar animi. Cùm esset jam vespera [2] lucernam intuens Pamphile, Quàm largus, inquit, imber aderit crastino. Et percontanti marito quî comperisset istud; respondit, sibi lucernam prædicere. Quod dictum ipsius Milo risu secutus, Grandem, inquit, istam lucernam [3] Sibyllam pascimus, quæ cuncta cœli negotia, & Solem ipsum de specula candelabri contuetur. Ad hæc ego subjiciens, Sunt, aio, prima hujuscemodi divinationis experimenta: nec mirum, licet modicum istum igniculum, & manibus humanis laboratum, memorem tamen illius majoris & cœlestis ignis, velut sui parentis, quid esset editurus in ætheris vertice, divino præsagio & ipsum scire, & nobis enunciare.

INTERPRETATIO.

reliquam partem diei tradidimus balneo, ac deinde cœnæ: nam invitatus à bono Milone, assederam modicæ mensæ ejus, securus, quantum fieri poterat, ab intuitu ejus conjugis, recordatus scilicet consiliorum Byrrhænæ: & inspexeram ipsam trepidans eodem modo quò aspexissem *Infernum ipsum. Sed cùm perpetuò intuerer Fotidem, quæ nobis ministrabat, exhilarabar animo in ea* contemplanda. *Obortâ jam nocte Pamphile aspiciens lampadem, Quàm copiosè pluet cras, inquit, interrogantique viro* suo *unde hoc novisset; respondit, hoc sibi prænuntiari à lampade. Quæ ejus verba Milo excipiens risu: Magnam, ait, vaticinatricem alimus hanc lampadem, quæ prospicit è candelabro* tanquam *è specula quæcumque geruntur in cœlo, ipsumque adeo solem. Ego excipiens hæc* verba: *Sunt* hæc, *inquam, prima specimina hujusmodi vaticinationis. Nec mirabile* videri debet, *quod hæc flammula, quamvis admodum parva, & producta humano artificio, recordata tamen ignis illius majoris & ætherii, tanquam sui genitoris, præsagiat divinitus, nobisque significet quid* ille *sit producturus in fastigio cœli.*

NOTÆ.

ras in cauponis ligneas ferreis circulis revinctas. Quanto autem in pretio fuerint apud antiquos vina vetera videre est passim apud Plautum, Horatium, & alios.

1. *In Avernum lacum.*] *Avernus lacus* fuit Campaniæ propè Baias, sic dictus quasi ἄορνος, hoc est, *avibus carens*, eo quòd tetris suis exhalationibus supervolantes aves enecaret. Hunc Plutoni dicatum, & limen esse Inferorum creditum est, & sæpè sumitur pro ipso Inferno, quemadmodum hîc.

2. *Lucernam intuens Pamphile, quàm largus, inquit, imber aderit crastino!*] Nempè, ——— *Testâ ardente videbat*
Scintillare oleum, & putres concrescere fungos,
quod imbris imminentis signum est apud Virgil. lib. 1. Georgic. & apud Avienum in Arati Prognostica. Cujus rei rationem affert Plin. quòd cùm aër humidus esse cœperit (quod fit imminente pluviâ) favilla, quæ cum fumo solet egredi, prohibita aëris crassitate, in lucernis residet, & quasdam velut fungorum imitatur imagines.

3. *Sibyllam.*] *Sibyllæ* dictæ fuerunt fatidicæ mulieres, quasi σιοβούλαι, hoc est, *Dei consiliorum participes.* Milo

Nam & Corinthi nunc apud nos passim [1] Chaldæus quidam hospes miris totam civitatem responsis turbulentat, & arcana fatorum stipibus emerendis edicit in vulgum; [2] qui dies copulas nuptiales affirmet; qui fundamenta mœnium perpetuet; qui negotiatori commodus; qui viatori celebris; qui navigiis opportunus. Mihi denique proventum hujus peregrinationis anquirenti multa respondit, & oppidò mira & satis varia. Nunc enim gloriam satis floridam, nunc historiam magnam, & incredendam fabulam, & libros me facturum. Ad hæc renidens Milo, Quâ, inquit, corporis habitudine præditus, quove nomine nuncupatus hic iste Chaldæus est? Procerus, inquam, & suffusculus, Diophanes nomine. Ipse est, ait, nec ullus alius. Nam & hic apud nos multa multis effatus similiter, non parvas stipes, immò verò mercedes opimas jam consecutus, Fortunam scævam, an sævam veriùs dixerim, miser incidit. Nam die quadam, cùm frequentis populi circulo conseptus coronæ circumstantium

INTERPRETATIO.

Corinthi enim apud nos advena quidam Chaldæus perturbat nunc totam urbem admirandis prædictionibus, & exponit secreta fatorum apud plebem nummorum lucrandorum causâ: verbi gratiâ *quis dies corroboret vinculum jugale; quis reddat fundamenta murorum æterna; quis* dies *sit opportunus mercatori; quis solemnis peregrinanti; quis idoneus navigationibus. Denique cùm sciscitarer ab eo quid mihi esset eventurum ex hoc itinere, plurima mihi respondit valdè admiranda & multùm diversa.* Dixit *enim nunc* me comparaturum *laudem præclaram, nunc scripturum amplam historiam, & fabulam incredibilem, & libros. Milo ridens ad ea: Quam, inquit, corporis staturam habet iste Chaldæus, & quomodo vocatur? Grandis est, inquam, & subniger, vocaturque Diophanes. Ipse est,* inquit Milo, *nec alius quisquam. Hic enim cùm plurima prædixisset multis ad eumdem modum in hac urbe, comparavissetque nummos non paucos, quinimmò mercedes amplissimas, infeliciter expertus est sortem sinistram, vel, (ut veriùs loquar) crudelem. Quodam enim die, cùm circumdatus magnâ plebis coronâ fata distribueret toti circulo se*

NOTÆ.

hîc *Sibyllam* jocosè vocat lucernam futuri præsagam. Decem fuerunt *Sibyllæ*, quarum nomina vide apud Isidorum, Origin. lib. 8. De *Sibyllis* expecta eruditissimam clarissimi Viri Petri Petiti Dissertationem, in lucem propediem prodituram.

1. *Chaldæus quidam hospes miris totam civitatem responsis turbulentat.*] Horat.

Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut Magus.

Assyriorum Magi *Chaldæi* dicebantur, ex gentis vocabulo: est enim *Chaldæa* regio Asiæ, Arabiæ contermina, in qua Babylon magna civitas. Romæ Genethliaci, qui & Mathematici, futurorum prænuntiatores, somniorumque interpretes, *Chaldæi* vulgò dicti fuerunt, Sive quòd soli *Chaldæi* artes illas profiterentur: sive, quòd eas professi, se mentirentur *Chaldæos*, quo majorem sibi compararent auctoritatem. Horum quoque Æruscatorum ars Firmico *Ars Chaldaica* dicitur. Vide Gell. lib. 14. cap. 1. & Sextum Empyricum.

2. *Qui dies copulas nuptiales affirmet? qui, &c.*] Cicero pro Muræna: *Erant in magna potentia qui consulebantur, à quibus dies tanquam à Chaldæis petebatur, &c.*

fata

[1] fata donaret, [2] Cerdo quidam (nomine) negotiator accessit eum, diem commodum peregrinationi cupiens. Quem cùm electum destinasset illi, jam depositâ crumenâ, jam profusis nummulis, jam dinumeratis centum denariis, quos mercedem divinationis auferret: ecce quidam de nobilibus adolescentulus à tergo arrepens, eum laciniâ apprehendit, & conversum amplexus exosculatur arctissimè. At ille ubi primùm consaviatus eum, juxtim se ut assideret effecit, attonitus est repentinæ visionis stupore; & [3] præsentis negotii, quod gerebat, oblitus, infit ad eum: Quàm olim equidem exoptatus nobis advenis? Respondit ad hæc ille alius: Commodùm vesperâ oriente. Sed vicissim tu quoque frater mihi memora, quemadmodum exinde ut [4] de Eubœa Insula festinus enavigasti, & maris & viæ confeceris iter. Ad hæc Diophanes ille Chaldæus egregius, mente viduus, necdum suus: [5] Hostes, inquit, & omnes inimici nostri, tam duram, imò verò

INTERPRETATIO.

ambientium; Mercator quidam nuncupatus Cerdo venit ad eum, poscens diem idoneum itineri suscipiendo. *Quem cùm selegisset, & designavisset ei, discincto jam marsupio, jam depromptâ pecuniâ, jam numeratis centum denariis, quos* ipse *tolleret in pretium vaticinationis: ecce quidam juvenis ex primariis penetrans se ponè ipsum per mediam turbam, arripit eum veste, cumque ipse se vertisset, amplexatur eum, & basiat strictissimè. Verùm ille vicissim eum osculatus, simul atque jussit sedere prope se, perturbatus est admiratione* qua ipsum affecerat *subitus conspectus amici; nec recordatus rei, quam tunc temporis gerebat, dixit ipsi; Quam pridem huc desideratus accedis* amice? *Ille alter ad ea respondit: Sub ipsum vesperæ ortum. Sed tu quoque frater narra mihi invicem, quomodo tam celeriter navigaveris ab Eubœa usque Insulæ in hanc urbem,* quâque ratione *emensus fueris iter tum maritimum, tum terrestre. Ad hæc Diophanes ille vates eximius, ratione destitutus, & nondum ad se reversus: inimici nostri, inquit, omnesque qui nobis infensi sunt, incurrant in peregrinationem tam*

NOTÆ.

1. *Fata donaret.*] Elmenhorst. *enodaret.* At *donaret* meliùs longè exprimit plenariam illam, quam Magi sibi arrogant, potestatem, & *fata* quidem *donare* meritò dici poterat Diophanes ille, cùm dies suscipiendis negotiis prosperos designabat.

2. *Cerdo quidam.*] Hoc loco *Cerdo* nomen est proprium mercatoris. Aliàs appellativum est viliorum artificum, sutorum putà; atque aliorum hujusmodi lucro inhiantium, à Græca voce *κέρδος*, *lucrum*. *Cerdo* latinè verti posset *lucrio*.

3. *Præsentis negotii, &c. oblitus.*] Scilicet se vendere Cerdoni diem peregrinationi commodum.

4. *De Eubœa Insula.*] Maxima hæc est ex maris Ægæi Insulis, adjacens Bœotiæ, atque ab ea divulsa angusto freto, quod *Euripum* dixere, vocitata olim Chalcodontis, & Macris, aut Macra, & Chalcis ob æs ibi repertum. Item Abantias, ejusque incolæ Abantes apud Homerum, & Asopis. Item Straboni Oche, & Ellopia. Hodie verò *Negroponte*. Est & *Eubœa* Siciliæ urbs Straboni, item alia urbs in ipsa Insula *Eubœa*, sed à mari absorpta.

5. *Hostes, inquit, tam duram, &c.*] Solemne, mala quorum mentio incidisset, hostibus imprecari. Ovid. *Hostibus eveniant convivia talia nostris.* Virgil. —— *Erroremque hostibus illum.* Euphemismi genus erat malum omen averruncantis.

Apul. G

[1] Ulysseam peregrinationem incidant. Nam & navis ipsa, in qua vehebamur, variis turbinibus procellarum quassata, [2] utroque regimine amisso, ægrè ad ulterioris ripæ marginem detrusa, præcipitio demersa est: & nos, omnibus amissis, vix enatavimus. Quodcumque [3] vel ignotorum miseratione, vel amicorum benevolentiâ extraximus, id omne latrocinalis invasit manus: quorum audaciæ repugnans etiam, cui nomen est Arisuatus, unicus frater meus, sub istis oculis miser jugulatus est. Hæc eo adhuc narrante mœsto; Cerdo ille negotiator correptis nummulis suis, quos divinationis mercedi destinaverat, protinus aufugit. Ac dehinc tunc demùm Diophanes expergitus sensit imprudentiæ suæ labem, cùm etiam nos omnes circumsecùs astantes, in clarum cachinnum videret effusos. Sed tibi planè, Luci domine, soli omnium Chaldæus ille vera dixerit, sisque felix, & iter dexterum pergas. Hæc Milone diutinè sermocinante tacitus ingemiscebam: mihique non mediocriter succensebam, quod ultrò inductâ serie importunarum fabularum, partem bonam vesperæ, ejusque gratissimum fructum amitterem. Et tandem denique devorato pudore, ad Milonem aio: Ferat suam Diophanes ille Fortunam,

INTERPRETATIO.

sævam, immò verò prorsus *Ulysseam. Nam & navigium ipsum, quo ferebamur, fractum diversis vorticibus tempestatum, destitutum ambobus gubernaculis, difficulter compulsum in adversum littus, absorptum est voragine, nosque, omnibus* bonis *nostris perditis, ægrè emersimus. Quidquid potuimus corradere aut misericordiâ extraneorum, aut benignitate nostrorum amicorum, illud totum rapuit turba prædonum, quorum etiam impetui resistens unicus germanus meus Arisuatus nomine, trucidatus est infelix ante hos meos oculos. Dum is adhuc referret ista valdè tristis; Cerdo ille mercator resumptis properè suis denariis, quos decreverat dare in pretium prædictionis, statim se conjecit in pedes. Quo facto Diophanes tum denique excitatus agnovit* quantum *damnum* sibi creavisset *sua stoliditate, cùm cerneret quoque nos omnes, qui eum circumstabamus, solutos in risum canorum. Verùm* opto, *Domine Luci,* ut *Chaldæus ille vera prædixerit tibi uni inter omnes, & ut sis fortunatus, & perficias peregrinationem* tuam *prosperè. Milone narrante hæc prolixiùs gemebam apud me, & irascebar non leviter, quod, illato sponte meâ contextu incommodarum fabularum, malè perderem optimam partem vesperæ jucundissimumque fructum ejus. Postremò insuperhabitâ verecundiâ, respondeo Miloni: Diophanes ille habeat sibi suam*

NOTÆ.

1. *Ulysseam peregrinationem.*] Noti sunt decennales Ulyssis errores, quorum spatio ea omnia, quæ Homerus in Odyssea canit, mala perpessus est: ut meritò ab *Ulyssea peregrinatione* Apuleius laboriosi periculosique itineris exemplum desumpserit.

2. *Utroque regimine amisso.*] *Malo* scilicet, & *gubernaculo* quibus navis regitur.

3. *Vel ignotorum miseratione.*] Solebant naufragi victum rogantes tabulam, in qua depictum esset suum naufragium, circumferre, quò obvios quosque ad misericordiam faciliùs commoverent. Vide Interpretes Horatii, ad initium Artis Poëticæ: & Phædrum, lib. 4. fab. de Simonide.

& [1] ſpolia populorum rurſum conferat mari pariter ac terræ : mihi veró fatigationis heſternæ etiam nunc ſaucio da veniam maturiùs concedam cubitum. Et cum dicto faceſſo, & cubiculum meum contendo. Atque illic deprehendo epularum diſpoſitiones ſatis concinnas. Nam & pueris extra limen, credo ut arbitrio nocturni gannitûs ablegarentur, humi quàm procul diſtratum fuerat. Et grabatulum meum aſſiſtit menſula, cœnæ totius honeſtas reliquias tolerans, & calices bini, jam infuſo latice ſemipleni, ſolam temperiem ſuſtinentes : & lagena juxta orificio ceſſim dehiſcente pateſcens, facilis hauritu, * * * * * *

deſunt hîc obſcœna.

Fortè quâdam die mecum magnopere Byrrhæna contendit apud eam cœnulæ intereſſem : &, cùm impendio excuſarem, negavit veniam. Ergo igitur Fotis erat adeunda, deque nutu ejus conſilium, [2] velut auſpicium, petendum. Quæ, quanquam invita quod à ſe ungue latiùs digrederer, tamen comiter amatoriæ militiæ [3] brevem commeatum indulſit. Sed heus tu, inquit, cave regrediare cœnâ maturiùs ; nam veſana factio nobiliſſimorum juvenum pacem publicam infecit : & paſſim trucidatos per medias plateas videbis jacere ; nec Præſidis auxilia

INTERPRETATIO.

ſortem, exponatque iterùm tum mari, tum terrâ prædam populorum. At permitte mihi adhuc laboranti ex laſſitudine heſterna, ut citiùs eam cubitum. Et hoc dicto abeo, & peto meum cubiculum. Atque ibi offendo convivium ordinatum elegantiſſimè. Lectus enim erat ſtratus ſervulis humi extra oſtium longiſſimè, puto, ut removerentur ab auditu nocturnarum vocularum. Adſtabat meo lectulo parva menſa onuſta ſat lautis reliquiis totius cœnæ, & crateres duo jam ſemirepleti infuſâ aquâ, expectantes tantùm admixtionem vini : & propè erat lagena, quæ dilatabatur ore paulatim pateſcente, & ex qua facilè hauriri vinum poterat. * * * * * * * * *

* * * * * *Fortè die quodam Byrrhæna me rogavit enixè ut adeſſem parvæ cœnæ apud ſe ; cumque valdè me excuſarem, dixit ſe non ignoturam* mihi niſi venirem. *Convenienda igitur erat Fotis, petendumque erat conſilium, tanquam auſpicium, ab ejus voluntate. Quæ, licet ægrè ferens quòd ab ipſa diſcederem latiùs ungue, benignè tamen mihi conceſſit exiguas inducias belli amatorii. Verùm heus tu, ait, vide ut citò redeas à cœna ; nam furioſa cohors primariorum adoleſcentum perturbavit tranquillitatem publicam : & videbis hinc inde* homines *interfectos ſtratos in mediis viis, nec præſidia Præfecti Provinciæ,*

NOTÆ.

1. *Spolia populorum.*] Pecuniam, quam ſuarum præſtigiarum ope populis emunxerit.

2. *Velut auſpicium.*] Sicut nihil gerere alicujus momenti ſolebant veteres, quin priùs auſpicarentur. Sic non audet noſter Lucius cœnatum foras ire quin Fotidis ſuæ nutum priùs conſulat, qui omnium avium ipſi inſtar eſt. De *Auſpiciis* cæteriſque ad Augures ſpectantibus, vide Roſin. Antiquit. Roman. lib. 3.

3. *Brevem commeatum.*] Quo ſe ad Byrrhænæ cœnam conferret.

longinqua levare civitatem tantâ clade possunt. Tibi verò Fortunæ splendor insidias, [1] contemptus etiam peregrinationis, poterit afferre. Fac sine cura sis, inquam, Fotis mea. Nam præter quod epulis alienis voluptates meas anteferrem, metum etiam istum tibi demam maturatâ regressione. Nec tamen incomitatus ibo. nam gladiolo solito cinctus altrinsecùs, ipse salutis meæ præsidia gestabo. Sic paratus cœnæ me committo. Frequens ibi numerus epulonum, &, utpote apud primatem fœminam, flos ipse civitatis. Et opipares cibi, & ebore nitentes lecti, aureis vestibus [2] intexti, ampli calices, [3] variæ quidem gratiæ, sed pretiositatis unius. Hîc vitrum fabrè sigillatum, ibi crystallum [4] impunctum; argentum alibi clarum, & aurum fulgurans, & succinum mirè cavatum in [5] capides, ut bi-

INTERPRETATIO.

utpote *longiùs distantia, queunt sublevare urbem tantâ calamitate. Claritas autem tua fortunæ poterit tibi creare insidias, & peregrinitas* tua poterit te reddere *despicabilem. Secura esto, inquam, mea Fotis. Nam revertar maturè, non tantùm quia præpono mea gaudia conviviis aliorum, verùm etiam ut auferam tibi istum timorem. Nihilominus non* illuc *proficiscar solus. Feram enim* mecum *tutamenta meæ vitæ; appenso* nimirùm *consueto ense ad alterum latus. Sic instructus confero me ad cœnam. Multi aderant convivæ, iique Principes urbis, quales decebat esse apud primariam mulierem. Dapes erant copiosæ & lautæ, & lecti ebore splendentes, operti stragulis aureis, crateres valdè capaces, diversæ quidem opulentiæ, sed ejusdem pulchritudinis. Hîc* est *vitrum eleganter configuratum, ibi crystallus distincta variis punctulis; alibi argentum nitidum & aurum coruscans; & electrum miro artificio excavatum in pocula ad potan-*

NOTÆ.

1. *Contemptus etiam peregrinationis.*] Pric. mutat & legit, *contemptum etiam peregrinatio*, quod expressi in interpretatione: At nihil mutatu est opus, nisi fortè pro *peregrinationis* reponas *pergrinitatis* (quod etiam video Elmenhorstio placuisse) ut sensus sit: *contemptus etiam, in quo vulgò sunt peregrini, poterit insidias tibi parare.* sic etiam apud Lucianum non ancilla hospitis, sed Abrœa matrona, Byrrhænæ Apuleianæ personam sustinens, Lucio dicit καὶ ξένος πρᾶγμα εὐκαταφρόνητον, *peregrinus facilè contemnitur.*

2. *Intexti,*] An intexuntur lecti vestibus? Lege, meo periculo, *intecti*, hoc est, Apuleiano loquendi modo, *tecti*, *operti*, neque enim particula, *in*, hîc negat. Vel, si mavis, *injecti*, quod idem prorsus sonat Apuleio.

3. *Variæ quidem gratiæ, sed pretiositatis unius.*] At vitrum, crystallum, aurum, & argentum, quæ mox enumerat, quis unius ejusdemque pretii esse dicat? Repone igitur cum Pricæo, juvante Oxon. Ms. in quo non *pretiositatis*, sed *speciositatis*, legitur; Repone, inquam, *variæ quidem gazæ, sed speciositatis unius.* Hoc nempè vult Apuleius multa ibi vasa fuisse, quæ licet alia aliis pretiosiora essent ob materiam ex qua erant conflata, nihilominus ejusdem erant pulchritudinis. *Variæ gazæ* dicit etiam, lib. de Deo Socratis: *ex argento, & auro & gemmis monilia variæ gazæ dependent.*

4. *Impunctum.*] vel *punctis distinctum*, ut vertimus, vel *purum*, & nullis asperum, variegatumve punctis.

5. *Capides.*] Sic lege, ut est in Scriveriana Editione, & Gruteri Suspicionibus, non *lapides*. *Capis*, apud Festum, *est poculi genus, à capiendo dictum.* Item Varroni lib. 1. de Vita Populi Romani,

bas. Et quidquid fieri non poteſt, ibi eſt. 1 Diribitores pluſculi ſplendidè amicti; fercula copioſa: puellæ ſcitulè miniſtrantes: pueri calamiſtrati pulchrè induſiati, gemmas formatas in pocula vini vetuſti frequenter offerentes. Jam illatis luminibus epularis ſermo percrebuit, jam riſus adfluens, joci liberales, & cavillus hinc inde. Tum infit ad me Byrrhæna: Quàm commodè verſaris in noſtrâ patriâ? Quod ſciam, templis, & lavacris, & cæteris operibus cunctas civitates antecellimus. 2 utenſilibus præterea pollemus affatim. Certè libertas otioſa, & 3 negotioſo quidem advenæ Romana frequentia; modeſto verò hoſpiti, quies villatica: 4 omni denique provinciæ voluptarii ſeceſſus ſumus. Ad hæc ego ſubjiciens: Vera memoras, nec uſquam gentium magis me liberum quàm hîc fuiſſe credidi. Sed oppidò formido cœcas & inevitabiles latebras Magicæ diſciplinæ. Nam ne mortuorum quidem ſepulcra tuta dicuntur: ſed & 5 buſtis & rogis reliquiæ quædam & cadaverum præſegmina ad exitiabiles viventium fortunas petuntur. Et cantatrices aniculæ in ipſo momento

INTERPRETATIO.

dum. Denique quidquid creditur *fieri non poſſe, ibi reperitur. Multi eſcarum diſtributores magnificè veſtiti; dapes abundantes: virgines eleganter miniſtrantes: pueri cirrati decorè veſtiti crebrò propinantes vinum vetus in lapidibus pretioſis configuratis in calicum formam. Poſtquam lucernæ importatæ fuerunt* in triclinium*: jam colloquia convivalia celebrari* cœperunt, *jam riſus undique abundare, & honeſta dicteria cavillationeſque* jactari. *Tunc Byrrhæna ſic me affatur: Rectè-ne te habes in noſtra patria? ni fallor, multùm ſuperamus omnes* alias *urbes delubris, & balneis, atque aliis* publicis *operibus. abundamus inſuper cibariis. Hìc eſt profectò libertas tranquilla, & hoſpes quidem negotiis gaudens* poteſt hîc reperire hominum *multitudinem* ſimilem *Romanæ; qui verò moderatus eſt* & ambitionis expers, *otium quale ruri. Denique tota Provincia huc venit ſe ſe oblectatum. Reſpondi ad hæc: Vera* ſunt quæ *dicis, nec putavi me fuiſſe liberiorem uſquàm terrarum quàm hîc. Sed valdè metuo obſcuras inſidias artis Magicæ, quas nemo poteſt effugere. Nam ne monumenta quidem defunctorum feruntur eſſe ſecura, ſed reſiduæ quædam, & fruſta corporum mortuorum rapiuntur ex buſtis & pyris ardentibus ad perniciem vivorum. Et vetulæ incantatrices præveniunt veloci fe-*

NOTÆ.

1. *Diribitores.*] Miniſtri diſtributores eſcarum. *Diribitorium* fuit locus, in quo ſtipendia militibus numerantur, à *diribendo*, hoc eſt, *diſtribuendo.*

2. *Utenſilibus.*] *Utenſilia* propriè ſunt res cibariæ, *proviſions de bouche.* Tacit. Annal. lib. 2. *quaſque copias frumenti, & omnium utenſilium quaque natio penderet.* Et lib. 15. *ſubvectaque utenſilia ab Oſtia & propinquis municipiis, pretiumque frumenti minutum,* &c. *Utilia* etiam pro iiſdem *utenſilibus* uſurpatum invenias.

3. *Negotioſa quidem advenæ.*] Lege *negotioſo. Negotioſum* advenam opponit modeſto hoſpiti.

4. *Omni denique Provinciæ voluptarii ſeceſſus ſumus,*] Caſſiodorus digreſſionem appellat ejuſmodi ſeceſſum, lib. 12. cap. 22. de Campania loquens: *urbis regiæ cella penaria, voluptuoſa nimis, & delicata digreſſio.*

5. *Et buſtis & rogis.*] Servius pyras, *buſta,* & *rogos* ita diſcriminat: *Pyra,* inquit, *eſt lignorum congeries: rogus, cùm ardere cœperit: buſtum verò jam exuſtum vocatur.* Hæc tamen ſæpè videas nullo diſcrimine uſurpata.

[1] choragii funebris præpeti celeritate alienam sepulturam antevortunt. His meis addidit alius: Immò verò istic nec viventibus quidem ullis parcitur. Et nescio qui simile passus, ore [2] undique omnifariam deformato truncatus est. Inter hæc per convivium totum inlicentiosus cachinnus effunditur: omniumque ora & obtutus in unum quempiam angulo secubantem conferuntur. Qui cunctorum obstinatione confusus, indigna murmurabundus, cùm vellet exurgere: Immò, mi [3] Telephron, Byrrhæna inquit, & subsiste paulisper, & more tuæ urbanitatis fabulam tuam illam remetire, ut & filius meus iste Lucius lepidi sermonis tui perfruatur comitate. At ille: Tu quidem domina, ait, in officio manes sanctæ tuæ bonitatis: sed ferenda non est quorumdam insolentia. Sic ille commotus. Sed instantia Byrrhænæ, quæ cum adjuratione suæ salutis ingratis cogebat effari, perfecit ut vellet. Ac sic aggeratis in tumulum stragulis, & effultus in cubitum, suberectusque in torum, porrigit dexteram, & ad instar oratorum conformat articulum: duobusque infimis conclusis digitis, cæteros eminentes porrigit, & infesto pollice [4] clementer subridens,

INTERPRETATIO.

stinatione humationem alienorum cadaverum in ipso tempore feralis apparatus. Alius adjecit his verbis: Immò verò hîc ne à vivis quidem ullis temperatur; & quidam perpessus aliquid ejusmodi, mutilatus est facie ex omni parte deturpatâ. Intereà risus solutior pervagatur totum convivium. Et cuncti convertunt vultum & oculos in quendam hominem *seorsim decumbentem in angulo, qui perturbatus omnium pervicaciâ, & murmurans cum indignatione, cùm pararet illinc surgere:* Ne hoc facias, *mi Telephron, inquit Byrrhæna,* sed *mane tantisper, ac pro solita tua comitate resume ab initio tuam illam historiam, ut hic quoque filius meus Lucius potiatur jucunditate tuæ facetæ narrationis. At ille: Tu quidem, inquit, ô domina, remanes semper intra terminos tuæ inviolatæ probitatis: sed intoleranda est quorumdam protervia. Sic ille indignabundus* locutus est. *Sed urgentes preces Byrrhænæ, quæ eum per vitam suam obtestans cogebat eloqui* etiam *invitum, perpulerunt ut consentiret. Telephron stragulis in cumulum congestis, innixusque cubito, & aliquantum erectus in lectum, extendit manum dexteram, & componit juncturas* digitorum *ad exemplum declamatorum: duobusque imis digitis constrictis, expandit reliquos prominentes, & protenso pollice subridens:*

NOTÆ.

1. *Choragii.*] *Choragium* Græcis χορήγιον instrumentum & apparatus pompæ cujusvis. Item locus in quo erat scenicus apparatus Vitruvio; *Choragus* χορηγός, qui suppeditat expensas, & instrumentum scenicum, & latiore significatu, cujusvis rei suppeditator.

2. *Undique omnifariam.*] Apuleio familiare est adverbia geminare idem significantia. Quamplurima exempla apud eum reperias.

3. *Telephron.*] Nomen est admutilati illius.

4. *Clementer subrigens.*] Optimè Pricæus ex Manuscripto Oxon. reponit *clementer subridens*, exprimitur comis illa vultûs compositio, quâ auditorum benevolentiam Oratores jamjam dicturi captare solent.

inſit Telephron: Pupillus ego [1] Mileto profectus, [2] ad ſpectaculum Olympicum, cùm hæc etiam loca [3] Provinciæ famigerabilis adire cuperem, peragratâ cunctâ Theſſaliâ, fuſcis avibus Lariſſam acceſſi. Ac dum ſingula pererrans, tenuato admodum viatico, paupertati meæ fomenta conquiro; conſpicor medio foro procerum quemdam ſenem. Inſiſtebat lapidem, claràque voce prædicabat: SI QUI MORTUUM SERVARE VELLET, DE PRETIO LICERETUR. Et ad quempiam prætereuntium: Quid hoc, inquam, comperior? Hiccine mortui ſolent aufugere? Tace, reſpondit ille. nam oppidò puer, & [4] ſatis peregrinus es, [5] medioque ignoras Theſſaliæ te conſiſtere, ubi ſagæ mulieres ora mortuorum paſſim demorſicant, eaque ſunt illis artis Magicæ ſupplementa. Contrà ego: Et quæ tu, inquam, dic

INTERPRETATIO.

leniter, incipit: Cum ego adhuc *pupillus profectus eſſem Mileto, ad Ludos Olympicos ſpectandos, vellemque etiam venire in hæc loca provinciæ famoſæ, luſtratâ jam totâ Theſſaliâ, malis auſpiciis Lariſſam veni. Dumque pecuniâ,* quam in *via ſumptus* mecum aſportâram, *jam valdè imminutâ, omnia perluſtro, quærens lenimen meæ inopiæ, video quendam ſenem alta ſtaturæ in medio foro. Stabat in ſaxo, & altâ voce clamabat:* SI QUIS VELLET CUSTODIRE CADAVER defuncti, PACISCERETUR DE MERCEDE: *Tum ego* converſus *ad aliquem ex tranſeuntibus: Quid eſt hoc, inquam, quod audio? An hîc mortui conſueverunt aufugere? Sile, inquit ille; nam multùm juvenis es, & valdè* novus *hoſpes, & neſcis te verſari in media Theſſalia, ubi veneficæ fœminæ lacerant mordicùs vultus mortuorum, eaque ſunt ipſis præſidia artis Magicæ. Ego ad hæc: Dic oro.*

NOTÆ.

1. *Mileto.*] De hac urbe jam diximus, lib. 1. initio.

2. *Ad ſpectaculum Olympicum.*] Quod edebatur quinto quoque anno in Jovis honorem, in Piſatide Peloponeſi regione Elidi contributa, ad urbem Piſam ſive Olympiam, unde nomen traxit. De Ludorum Olympicorum intervallis, & tempore quo inſtituti ſunt nihil certi habemus ante Iphitum Praxaonidæ filium Eleum, qui illos inſtauravit anno 777, ante Æram Chriſtianam, à mundi creatione 3208, ante Romam conditam 23, à quo prima Olympias initium habuit, & ipſi Ludi ſtati eſſe cœperunt, ut quinto quoque ineunte anno redirent: unde *πενταετηρικοὶ*, id eſt, *quinquennales*, dicti ſunt. Quippe quatuor exactis annis in orbem recurrebant. Tempus horum peragendorum ferè æſtivum, ſub ipſum ſolſtitium. In illis Agonibus confluens ex tota Græcia juventus contendebat cæſtibus, curſu, ſaltu, diſco, & pugilatu. Quintus dies certamini finem imponebat. Et victor, *Olympionices* & *Olympionicus* dictus, oleaginâ coronâ donabatur, aliiſque honoribus, & præmiis, quæ videre eſt apud Auctores, qui de ea re fuſiùs ſcripſerunt.

3. *Provinciæ famigerabilis.*] Theſſaliæ.

4. *Satis peregrinus.*] *Satis* hîc & alias ſæpè in hoc opere *multùm* ſonat. Sic ſuprà: *Mihi denique proventum hujus peregrinationis inquirenti multa reſpondit, & oppidò mira, & ſatis varia. Nunc enim gloriam ſatis floridam,* &c. eandem vim habet Italis vox *aſſai.*

5. *Medioque ignoras Theſſaliæ te conſiſtere*] Sic Pricæus emendat, pro *meritoque ignoras*, &c. optimè ſanè. Sic initio libri hujus: *reputanſque me media Theſſaliæ loca tenere.*

sodes, custodela ista feralis? Jamprimùm, respondit ille, perpetem noctem eximiè vigilandum est, exertis & inconnivis oculis, semper in cadaver intentis, nec acies usquam divertenda, immò nec obliquanda quidem. Quippe cum deterrimæ [1] versipelles, in quodvis animal ore converso, latenter adrepant; ut ipsos etiam [2] oculos Solis & Justitiæ facilè frustrentur. Nam & [3] aves, & rursum canes & mures, immò verò etiam muscas induunt. Tunc diris cantaminibus somno custodes obruunt. Nec quisquam satis definire poterit, quantas latebras nequissimæ mulieres pro libidine sua comminiscuntur. Nec tamen hujus tam exitiabilis operæ merces amplior quàm quaterni vel seni fermè offeruntur aurei. Ehem, & quod pœnè præterieram, si qui non integrum corpus manè restituerit, quidquid inde decerptum diminutumque fuerit, id omne de facie sua desectum sarcire compellitur. His cognitis, animum meum commasculo: & illicò accedens præconem: Clamare, inquam, jam desine. Adest custos paratus: cedo præmium. Mille, inquit, nummi deponentur tibi. Sed heus juvenis, cave diligenter ut primatis civitatis hu-

INTERPRETATIO.

inquam, qualis est illa custodia funebris? Primum omnium, reponit ille, egregiè vigilandum est per solidam noctem luminibus apertis, neque ullo pacto conniventibus, & perpetuò infixis in corpus mortui, nec avertendus est *obtutus in ullam partem, ac ne leviter quidem deflectendus. Quoniam pessimæ illæ sagæ, mutatâ corporis formâ in quamlibet bestiam, penetrant se clanculùm;* adeo *ut facilè fallant oculos Solis & Justitiæ. Convertunt enim se in volucres, & prætereà in canes & sorices, quin immò & in muscas. Tum opprimunt sopore custodes* ope *feralium carminum. Nec ullus potest enumerare quantas fraudes excogitent suæ libidinis gratiâ. Neque tamen promittitur majus pretium tam periculosæ vigiliæ quàm quatuor aut sex* nummi *aurei. Ehem & quod ferè prætermiseram, si quis* postero *die manè non reddiderit cadaver illibatum, quidquid demorsum fuerit, & ablatum ex illo, cogitur reparare id totum abscissum ex suo vultu. Ego, his auditis, obfirmo viriliter meum animum, & adiens præconem è vestigio: Jam cessa vociferari, inquam, ecce tibi præsto custos, dic* quæ *merces* erit. *Accipies mille nummos, inquit: verùm heus tu adolescens, cura sedulò ut benè serves à nequissimis Harpyis*

NOTÆ.

1. *Versipelles.*] Nonio *versipelles* sunt *quolibet genere se commutantes.* Plautus in Amphitr. *Versipellem se facit quando lubet.* Vocabulum hoc à vertenda pelle formatum est. Habetur inter maledicta.

2. *Oculos Solis & Justitiæ.*] Lib. 1. *Solem* vocat noster *videntem Deum.* A Græcis quoque πανθ' ὁρῶν *omnia videns* dicitur. *Justitiam* autem ex Chrysippo sic describit Gellius Noct. Attic. lib. 14. *Imaginem Justitiæ fieri solitam ait* (Chrysippus) *formâ atque filo virginali, aspectu vehementi & formidabili, luminibus oculorum acribus*, &c. ab hoc exemplari desciscunt nostri Pictores & Plastæ, qui Themidi oculos fasciâ velant.

3. *Aves, & rursum canes*, &c.] Sic Manuscripti Codices à Pricæo laudati. Vulgò *aves, & ursum, canes*, &c. malè. Sub ursi enim formâ, animalis minimè domestici, non benè Solis & Justitiæ oculos effugissent.

jus filii cadaver à malis [1] Harpyiis probè custodias. Ineptias, inquam, mihi narras, & nugas meras. Vides hominem ferreum, & insomnem, certè perspicaciorem ipso [2] Lynceo, vel [3] Argo, & oculeum totum. Vix finieram, & illicò me perduxit ad domum quampiam, cujus ipsis foribus obseptis, per quandam brevem posticulam introvocat me, & conclave quoddam obseratis luminibus umbrosum demonstrat, matronamque flebilem, fuscâ veste contectam; quam propter adsistens: Hic, inquit, [4] auctoratus ad custodiam mariti tui fidenter accessit. At illa, crinibus antependulis hinc inde dimotis, etiam in mœrore luculentam proferens faciem, meque respiciens, Vide, oro, inquit, quàm expergitè munus obeas. Sine cura sis, inquam; modò [5] corollarium idoneum compara. Quo placito, ocyter surrexit, & ad

INTERPRETATIO.

corpus filii unius ex primariis hujus urbis. Absurda, inquam, mihi garris, ac puras nænias. Vides in me *virum intrepidum, & profectò impervium sopori, clariùs videntem ipso Lynceo, vel Argo, & totum ex oculis* conflatum. *Vix desieram* loqui, *cùm me statim deduxit ad quasdam ædes, quarum quia janua erat clausa, introducit me per quoddam posticum angustum, & ostendit cubiculum quoddam obscurum conclusis fenestris, ac mulierem lamentantem amictam vestimento nigro; propè quam stans* ille: *Hic, ait, audacter huc venit* mercede *ritè obligatus ad servandum tuum conjugem. At illa, rejectis in utrumque latus capillis, qui ante* ejus faciem *pendebant, vultum ostendens in luctu quoque formosum, & me intuens, Cura, inquit, quæso, ut vigilanter perfungaris officio suscepto. Secura esto, inquam*, & *præpara mihi tantùm* aliquod *auctarium congruens* meo labori. *Quibus verbis assensa, properè surrexit me-*

NOTÆ.

1. *Harpyiis.*] Incantatricibus mulieribus, quæ cadaverum frusta rapiebant, veluti *Harpyæ* escas Phinei. De *Harpyiis*, vide Virgil. lib. 3. Æneid. &, ad illum, Servium, & Lyl. Gyrald. Syntagm. 6.

2. *Lynceo.*] Valerius Flaccus, lib. 1. Argonauticôn *Lynceum* inter Argonautas memorat perspicacissimæ aciei virum, de hoc ille:

Fluctibus & mediis terras dabit ille magistro,
Et dabit astra rati, cumque æthera Juppiter umbra
Perdiderit, solus transibit nubila Lynceus.

Nomen videtur traxisse *Lynceus* à *Lyncibus*, de quibus Plin. lib. 28. cap. 8. *Peregrinæ sunt & Lynces, quæ clarissimè omnium quadrupedum cernunt.*

3. *Argo.*] Ovid. lib. 1. Metamorph.

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat,
Inque suis vicibus capiebant bina quietem,
Cætera servabant, atque in statione manebant, &c.

4. *Auctoratus.*] Obligatus mercede ad aliquid periculosum. Hoc nomen propriè Gladiatoribus militibusque competit, qui in hæc concepta verba auctoris adigebantur: *uri, vinciri, secari.* Glossarium vetus Pricæo laudatum: *Auctoratus* ὁ πρὸς σίδηρον πραθεὶς, *ad ferrum venditus.* Contrà, *exauctora us* dicitur miles, cui sacramentum remissum est (*cassé.*) *Auctoramentum* merces & pretium obligationis. Tertullian. Apologet. cap. 39. *Parasi i sub auctoramento ventris inter contumelias saginandi.*

5. *Corollarium.*] Varroni *corollarium* est, si quid additum præterquàm quod debitum erat. Vocabulum fictum à *corollis*, quòd hæ, cùm placuerant Actores, in Scena dari solitæ.

aliud me cubiculum inducit. Ibi corpus splendentibus linteis coopertum, [1] introductis quibusdam septem testibus, manu revelat; & diutinè visu perfleto, obtestata fidem præsentium, singula demonstrat anxiè, membra contacta de industria quodam tabulis prænotante. Ecce, inquit, nasus integer, incolumes oculi, salvæ aures, illibata labia, mentum solidum. [2] VOS IN HANC REM BONI QUIRITES TESTIMONIUM PERHIBETOTE. Et cum dicto, consignatis illis tabulis, facessit. At ego, Jube, inquam, domina, cuncta quæ sunt usui necessaria, nobis exhiberi. At quæ, inquit, ista sunt? Lucerna, aio, prægrandis, & oleum ad lucem luci sufficiens, & calida cum œnophoris & calice, cœnarumque reliquiis discus ornatus. Tunc illa, capite quassato, [3] Abi, inquit, fatue, qui in domo funestâ cœnas, & [4] partes requiris, [5] in qua totjugis jam diebus ne fumus quidem visus est ullus. An istic comessatum te venisse credis? Quin su-

INTERPRETATIO.

que intromittit in aliud cubiculum. Illic retegit manu cadaver velatum mundissimis linteaminibus, coram *septem quibusdam testibus, qui inducti fuerant* in cubiculum: *& diu lacrymata, & obsecratâ fide adstantium, omnia studiosè ostendit, cùm* interim *quidam describeret in tabulis partes corporis, quas contrectabat eo consilio. Ecce, inquit, nasus illibatus, oculi sani, nares intactæ, labia inviolata, mentum integrum.* VOS PROBI CIVES ESTOTE TESTES HUJUS REI. *Quo dicto, discedit obsigillatis illis tabulis. Ego verò, Præcipe, inquam, domina, ut nobis præbeantur omnia, quæ opus sunt* ad hoc munus. *Sed quænam, ait, sunt illa? Lampas, inquam, perampla, & olei satis ad lucendum usque ad diluculum, &* aqua *calida cum vasis vinariis ac poculo, nec-non & patina instructa reliquiis cœnarum. Tum illa concutiens caput: Apage te, ait, inepte, qui petis cœnas & frusta in domo plenâ luctûs, in qua tot jam diebus ne ullus quidem fumus conspectus est. Putas-ne te huc venisse epulatum? Quin*

NOTÆ.

1. *Introductis quibusdam septem testibus.*] Non pugnant τὸ *quibusdam*, & τὸ *septem*, ut nonnullis visum, qui postremum hoc delendum censebant. Noster infrà hoc eodem libro: *tres quidam vegetis corporibus.*

2. *Vos in hanc rem boni Quirites*, &c.] Solemnis formula rogandi testimonii in testamentis, aliisque instrumentis condendis. Testator apud Isidorum, lib. 4. cap. 24. *Hæc uti in his tabulis cerisque scripta sunt, ita videtur, ita lego, ita dico. Itaque vos Cives Romani testimonium perhibetote mihi.*

3. *Abi, inquit, fatue*, &c.] Abire jubentur, qui absurdum quid aut dicunt, aut faciunt. Terent. Adelphis Act. 2. Scen. 2.

Nunquam rem facies, abi, nescis inescare homines, Sannio.

4. *Partes requiris.*] Sic & Græcis partes μοῖραι sunt relliquiæ. Sic Noster, lib. 7. *ad puellam commeabat assiduè partesque subreptas clanculò, & prægustatas à se potiones offerebat hilaris.* Et Petron. *Ego quidem pœnè projeci partem meam, nam videbatur mihi in pullum jam coiisse.*

5. *In qua totjugis jam diebus ne fumus quidem visus est ullus.*] Qui mos lugentium. Scholiastes Juvenalis ad illum versum Satyr. 3.

Tunc gemimus casus urbis, tunc odimus ignem:

Nec focum, inquit, *in domo nostra fieri patimur, quod & lugentes observare solent.*

mis potiùs loco congruentes luctus & lacrymas? Hæc simul dicens, respexit ancillam, &, Myrrhine, inquit, lucernam & oleum trade confestim. Et, incluso custode, cubiculo protinus facessit. Sic[1] desolatus ad cadaveris solatium, perfrictis oculis, & obarmatis ad vigilias, animum meum permulcebam cantationibus. Cùm ecce[2] crepusculum, & nox provecta, & nox altior, & deinde concubia altior, & jam nox intempesta, mihique oppidò formido cumulatior quidem: cùm repentè introrepens[3] mustela contra me constitit, obtutumque acerrimum in me destituit; ut tantillulum animalis præ nimiâ sui fiduciâ mihi turbaverit animum. Denique sic ad illam: Quin abis, inquam, impura bestia, teque[4] ad tui similes musculos recondis, antequàm nostri vim præsentariam experiaris? Quin abis? Terga

INTERPRETATIO.

induis potiùs mœrorem & fletus convenientes huic *loco? Hæc dicens simul se convertit ad famulam, & : Heus Myrrhine, ait, præbe* ipsi *actutùm lampadem & oleum.* Meque *custode concluso intra cubiculum, statim abit. Ego sic derelictus solus ad consolationem mortui, defrictis oculis, & instructis ad vigilandum, deliniebam animum meum cantilenis. Cùm ecce crepusculum* advenit, *& prima fax, tum nox altior, ac mox concubium profundius; jamque intempesta nox, mihique sanè metus multò major: cùm subitò mustela se penetrans in cubiculum stetit mihi ex adverso, & defixit in me aciem* oculorum *acutissimam; adeo ut tantula bestia conturbaverit mihi mentem nimiâ suâ audaciâ. Tandem sic* affatus sum *illam: Quin discedis, fœdum animal, & te occultas cum muribus tui similibus, priusquam sentias validissimum nostrum impetum. Cur non abscedis*

NOTÆ.

1. *Desolatus ad cadaveris solatium.*] Observa lusum non invenustum in vocibus *desolatus*, & *solatium.*

2. *Crepusculum, & nox provecta, & nox altior, &c.*] Noctis & diei tempora propriis discreta nominibus hoc ordine exponit Censorinus, *de die natali*, cap. 24. *Incipiam*, inquit, *à nocte media, quod tempus principium & postremum est diei Romani. Tempus, quod huic proximum est, vocatur* de media nocte: *sequitur* gallicinium, *cùm galli canere incipiunt. Dein* conticinium, *cùm conticuerunt. Tum* ante lucem, *& sic* diluculum, *cùm, Sole nondum orto, jam lucet. Secundum diluculum vocatur* mane, *cùm lux videtur Solis. Post hoc* ad meridiem, *tunc* meridies, *quod est medii diei nomen. Inde* de meridie: *hinc* suprema, &c. *post supremam sequitur* vespera, *ante ortum scilicet ejus stellæ, quam Plautus*, vesperuginem; *Ennius*, vesperum, *Virgilius*, hesperum, *appellant. Inde porrò* crepusculum, *sic fortasse appellatum, quòd res incertæ* creperæ *dicuntur; idque tempus noctis sit, an diei, incertum est. Post id sequitur tempus, quod dicimus* luminibus accensis, *antiqui* primâ face *dicebant. Deinde* concubium, *cùm itum est cubitum. Exinde* intempesta, *id est, multa nox, qua nihil agi tempestivum est: tunc* ad mediam noctem, *dicitur: & sic*, media nox. Alia fuit noctis divisio apud castra, in vigilias nempè quatuor. De quibus aliàs.

3. *Mustela.*] Maga sub forma *mustelæ.*

4. *Ad tui similes musculos.*] Per contemptum hoc dicit, quasi gravi illam contumeliâ his verbis affecturus. Neque enim reipsa ex eodem genere sunt mustelæ & mures.

vertit, & cubiculo protinus exterminatur. Nec mora, cùm me somnus profundus in imum [1] barathrum repente demergit: ut [2] ne Deus quidem Delphicus ipse facilè discerneret, duobus nobis jacentibus, quis esset magis mortuus. Sic inanimis, & indigens alio custode, pœnè ibi non eram. Commodùm noctis inducias cantus perstrepebat [3] cristatæ cohortis. Tandem expergitus, & nimio pavore perterritus, cadaver accurro; &, admoto lumine, revelatâque ejus facie, rimabar singula, quæ cuncta convenerant. Ecce uxor misella flens, cum hesternis testibus introrupit anxia; & statim corpori superruens, multumque ac diu deosculata, sub arbitrio luminis recognoscit omnia. Et conversa, [4] Philodespotum requirit actorem: & ei præcipit bono custodi redderet sine mora præmium. Et oblato statim, Summas, inquit, tibi juvenis, gratias agimus: & hercules ob sedulum istud ministerium, inter cæteros familiares dehinc numerabimus. Ad hæc ego, insperato lucro diffusus in gaudium, & in aureos refulgentes, quos identidem manu meâ ventilabam, attonitus, Immò, inquam, domina, de famulis tuis unum putato; & quoties operam nostram desi-

INTERPRETATIO.

hinc? *Fugit* illa, *& confestim facessit extra cubiculum. Extemplò altus sopor obruit me momento in profundam* suam *voraginem. Ita ut dum sic ambo jaceremus, vix ipse quidem Apollo dignosceret uter esset magis mortuus. Ad hunc ego modum exanimis, & opus habens alio custode, non eram fere ibi. Vix cristata caterva* gallorum *annuntiabat finem noctis cantu strepero, cùm ego demùm excitatus, & vehementi formidine percitus, curro ad mortuum, adhibitâque lucernâ, & discooperto ejus vultu, cuncta scrutabar, quæ omnia congruebant. Ecce infortunata conjux lacrymans ingreditur* valdè *sollicita, cum testibus diei prioris, & statim effusa in cadaver multisque & longis basiis* ei *impressis, investigat singula ad lucernæ testimonium. Et se convertens, advocat Philodespotum procuratorem* suæ domus, *& ipsi imperat ut persolvat è vestigio mercedem probo custodi, Quâ mihi exhibitâ incontanter; Maximas, inquit, tibi grates reddimus, ô adolescens: & certè propter istam operam diligenter navatam accensebimus te deinceps inter reliquos domesticos* nostros. *Ad illa* verba, *ego in lætitiam effusus, ob quæstum inexspectatum, & stupens aspectu micantium aureorum* nummorum, *quos subinde agitabam manu meâ, Immò, inquam, hera, habe me instar unius ex servis tuis, & quotiescumque indigebis nostro ministerio,*

NOTÆ.

1. *Barathrum.*] Locus est præceps, unde emergi non potest, dictum ab eo, quod est βάθυς ἔαρὺς, ut Festus putat. Apud Athenienses *barathrum* locus erat, in quem noxii dabantur præcipites.

2. *Ne Deus quidem Delphicus.*] Apollo, qui apud Delphos colebatur Phocidis urbem, ubi clarissimum habuit templum, & oraculum celeberrimum.

3. *Cristatæ cohortis.*] Propriè dictum. *Cohortales aves* rei rusticæ Scriptoribus eæ sunt, quæ domi in cortibus aluntur.

4. *Philodespotum.*] Nomen proprium Procuratoris illius, ex duabus Græcis φίλος & δεσπότης conflatum, significat, quod Horatius ait, —— *amicum Mancipium domino.*

derabis, fidenter impera. Vix effatum me ſtatim familiares [1] omen nefarium execrati, raptis cujuſquemodi telis inſequuntur. Pugnis ille malas offendere, ſcapulas alius cubitis impingere, palmis infeſtis hic latera ſuffodere; calcibus inſultare, capillos diſtrahere, veſtem diſcindere. Sic in modum [2] ſuperbi juvenis Adonei, [3] vel Muſæi vatis pipulis laceratus, atque diſcerptus, domo proturbor. Ac dum in proximâ plateâ refovens animum [4] infauſti atque improvidi ſermonis mei ſerò reminiſcor, dignumque me pluribus etiam verberibus fuiſſe meritò conſentio, ecce jam ultimum [5] defletus atque conclamatus proceſſerat mortuus, rituque patrio, utpote unus de optimatibus, pompâ funeris publici ductabatur per forum. Occurrit ad latus quidam [6] mœſtus in lacrymis, genialem canitiem revellens ſenex: &,

INTERPRETATIO.

impera audacter. Vix ea dixeram, cùm domeſtici abominati malum omen meorum verborum, *correptis armis omnis generis, perſequuntur me. Hic cœpit lædere maxillas pugnis, ille ferire humeros cubitis, alius pertundere latera infenſis manibus, inſultare pedibus, divellere comam, lacerare veſtem. Sic ego laceratus conviciis, atque divulſus inſtar ſuperbi adoleſcentis Adonidis, vel Poëtæ filii Muſæ, quatior foras. Dumque reficiens animum in proxima via recordor, ſed tardè, mei ſermonis ſiniſtri atque imprudentis, & agnoſco me jure promeritum fuiſſe plures etiam plagas, ecce jam cadaver efferebatur deploratum noviſſimis lacrymis, & ultimo clamore; & ducebatur per forum cum magnifico apparatu funeris publici, more ſuorum majorum, erat enim unus ex primariis. Senex quidam lacrymans præ mœrore advenit à latere, vellens ſuos nativos canos: &, inji-*

NOTÆ.

1. *Omen nefarium.*] Sic rectè Gruterus, & Mercerus ex corruptâ ſcripturâ *omnes nefarium. Omen* illud *nefarium* pete ex his verbis Telephronis, *quoties operam noſtram deſiderabis, fidenter impera.* Hoc eſt, *quotieſcumque aut maritum alium, aut affinem mortuum nocte cuſtodiendum habebis.* Quæ verba mali eſſe ominis nemo non videt.

2. *Superbi juvenis Adonei.*] *Superbi* ob pulchritudinem, juxta illud Ovidii Faſtorum, lib. 1.

Faſtus ineſt pulchris, ſequiturque ſuperbia formam.

Adonei.] Plauto quoque Adonis dicitur *Adoneus.* De hoc vide Ovid. Metamorphoſ. lib. 10.

3. *Vel muſteluatis peplis laceratus, &c.*] Omiſſis variorum in hunc locum commentis, & emendationibus ex Lipſii & Schoppii conjecturis lego, *vel Muſæi vatis pipulis laceratus, &c.* Intelligóque Orpheum Muſæ Calliopes & Apollinis: vel, ut aliis placet, Oeagrii fluvii filium, qui à Threïciis mulieribus Bacchi Orgia celebrantibus diſcerptus eſt, ut narrat Ovidius. Hæc lectio ſenſum ſatis commodum efficit, contuſum ſcilicet pugnis Telephronem, & *pipulis*, hoc eſt, conviciis, & maledictis proſciſſum fuiſſe à familiaribus illius matronæ, eodem modo quo Adonis ab apro, & Orpheus à Bacchantibus fuerat laceratus. Sic *pipulo* differre apud Plautum legitur.

4. *Infauſti mei ſermonis.*] Quo funeſtam ſuam operam fuerat pollicitus.

5. *Defletus & conclamatus.*] Sic lib. 1. *Domi tuæ defletus atque conclamatus es.* Ad quem locum vide quæ diximus.

6. *Mœſtus in lacrymis.*] Sic ſuprà, *ſenex gravis in annis.* Et Virgil. lib. 5. Æneid. *Horridus in jaculis.*

manibus ambabus invadens torum, voce contentâ quidem, sed assiduis singultibus impeditâ, Per fidem vestram, inquit, Quirites, per pietatem publicam, perempto civi subsistite, & extremum facinus in nefariam scelestamque istam fœminam severiter vindicate. Hæc enim, nec ullus alius, miserum adolescentem sororis meæ filium in adulteri gratiam, & ob prædam hæreditariam extinxit veneno. Sic ille senior lamentabiles questus singultim instrepebat.[1] Sævire vulgus interdum, & facti verisimilitudine ad criminis credulitatem impelli.[2] Conclamant ignem; requirunt saxa; parvulos ad exitium mulieris hortantur. Emeditatis ad hæc illa fletibus, quàmque sanctissimè poterat, adjurans cuncta numina, tantum scelus abnuebat. Ergo, inquit senex ille, veritatis arbitrium in divinam providentiam reponamus. [3] Zachlas adest [4] Ægyptius, propheta primarius, qui mecum jam-

INTERPRETATIO.

ciens utramque manum in feretrum, voce quidem exertâ, sed interruptâ perpetuis singultibus: Per fidem vestram, ô cives, inclamat, per charitatem publicam, ferte opem concivi vestro *interfecto, & ulciscamini graviter scelus atrocissimum adversus hanc detestabilem & facinorosam mulierem. Hæc enim, nec alius quisquam* præter ipsam, *toxico sustulit hunc infelicem juvenem filium meæ sororis, ut gratum faceret adultero* suo, *&* simul *ut invaderet* ejus *hæreditatem. Hoc modo ille senex edebat lamentationes querulas singultibus* interruptas. *Interim plebs cœpit commoveri ad iram, & induci ad fidem* habendam *sceleri probabilitate rei ipsius. Flagitant ignem* magno *clamore, poscunt lapides: incitant pueros ad perniciem mulieris. Ad hæc illa confictis ejulatibus, obtestansque Deos omnes per sanctissima quæque, amoliebatur à se tam dirum facinus. Ille igitur senex: Permittamus, inquit, judicium veritatis consilio Deorum. Ecce Zachlas Ægyptius, vates præstantissimus, qui*

NOTÆ.

1. *Sævire vulgus interdum.*] *Interdum* hîc: ut & sæpè alias apud hunc auctorem significat *interim.*

2. *Conclamant ignem, requirunt saxa.*] Furentis plebis tela. Virgil.

——— *Sævitque animis ignobile vulgus,*
Jamque faces & saxa volant. ———

3. *Zachlas adest.*] Nomen est proprium Prophetæ illius. Lipsii liber habebat *Cathlas.* Gruterus suspicabatur *Calchas.*

4. *Ægyptius, propheta primarius.*] Ægyptii fuere ut superstitiosissimi mortalium, ita & peritissimi Astrologiæ, & Magiæ, & eorum sacerdotes prophetæ habiti sunt, divinorum omnium conscii. Hos Plato, Pythagoras, &, si qui è Græcis Philosophi doctrinæ famâ excelluerunt, consuluisse dicuntur. De Platone certè Laërtius in ejus vita sic narrat: ἀπῆλθε πρὸς Θεόδωρον μαθηματικὸν, &c. ἔνθεν τε εἰς Αἴγυπτον, παρὰ τοὺς προφήτας. Et Noster in de Dogmate Platonis: *Astrologiam ad usque Ægyptum petivit, ut inde Prophetarum etiam ritus addisceret.* Quatuordecim apud illos annis versatus fuisse fertur. Vide apud Philostratum in vita Apollonii Tyanei plura de Ægyptiis, & Apollonii ad eos profectione. Litterarum primos inventores Ægyptios facit Tacit. lib. II. Annal. *Primi,* inquit, *Ægyptii per figuras animalium,* (quæ hieroglyphicæ dictæ sunt) *sensus mentis effingebant, & antiquissima monumenta memoriæ humanæ impressa saxis cernuntur, & litterarum semet inventores perhibent.*

dudum grandi præmio pepigit, reducere paulisper ab Inferis spiritum, corpusque istud [1] postliminio mortis animare. Et cum dicto juvenem quempiam [2] linteis amiculis intectum, [3] pedesque palmeis baxeis indutum, & [4] adusque deraso capite, producit in medium. Cujus diu manus deosculatus, & ipsa genua contingens, Miserere, ait, sacerdos: miserere, per cœlestia sidera, [5] per inferna Numina, per naturalia elementa, [6] per nocturna silentia, & [7] adsepta Coptica,

INTERPRETATIO.

constituit mecum jampridem amplâ mercede, revocaturum sese tantisper ab Inferis animam hujus mortui, ipsumque rursus animaturum post mortem. Quod cùm dixisset, protrahit in medium adstantium *juvenem quendam amictum vestibus lineis, cui pedes erant induti calceamentis ex palmis* contextis, *caput verò penitùs rasum. Cujus cùm diu basiasset manus, & prehendens ipsa genua, Miserere, inquit, ô sacerdos, miserere,* oro te, *per astra cœli, per Deos Inferorum, per elementa naturæ, per silentia noctis, & sepimenta Copti;*

NOTÆ.

1. *Postliminio mortis.*] Sic lib. 10. *surgentem postliminio mortis deprehendit filium.* Vide quæ de hac voce *postliminio* diximus sub finem libri primi.

2. *Linteis amiculis intectum.*] Lineæ vestes Sacerdotum Isidis, ut lib. 11. fusiùs declaratur. Causa videtur esse, quòd, ut ait Martian. Capella de Nupt. Philol. lib. 2. *Isis lini usum, sementemque monstravit.* Sed mirè faciunt ad hunc locum hæc Nostri verba in Apologia: *Quippe lana segnissimi corporis excrementum, pecori detracta, jam inde Orphei, & Pythagoræ scitis, profanus vestitus est. Sed enim mundissima lini seges inter optimas fruges terra exorta non modò indutui, & amictui sanctissimis Ægyptiorum Sacerdotibus, sed opertui quoque in rebus sacris usurpatur.*

4. *Adusque deraso capite.*] Quod peculiare Ægyptiis Sacerdotibus. Herodotus. *οἱ ἱρέες τῶν Θεῶν τῇ μὲν ἄλλῃ κομέουσι, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ξυρέονται. Deorum Sacerdotes alibi quidem comati sunt, in Ægypto verò detonsi.* De his Martialis.

Linigeri fugiunt calvi sistrataque turba.

Adusque deraso, id est, *penitus deraso.* Sic Plautus Bacchid. Act. 5. Scen. 2.

Attonsæ hæ quidem ambæ usque sunt.

3. *Pedesque palmeis baxeis indutum.*] Lib. 11. Noster Isiacos Sacerdotes describens: *Pedes ambrosiæ tegebant soleæ, palmæ victricis foliis intextæ.* ὑποδήματα βίβλου vocat Philostrat. *baxea* calceamenti genus. Plaut. Menæchmis, Act. 2. Scen. 3.

Quis est iste peniculus? Qui extergentur baxeæ?

5. *Per inferna Numina.*] Plutonem, Proserpinam, Manes, Parcas, Furias, & quidquid in Inferis colebatur, timebaturque.

6. *Per nocturna silentia.*] Quæ magicis incantamentis, & Ægyptiorum religionibus in primis apta.

7. *Adsepta Coptica.*] Colvius legit *aggesta*, alii *adyta.* Barthius lib. 21. Advers. cap. 7. *adsepta*, meliùs; recedit enim minùs à vulgata librorum lectione. *Adsepta Coptica* sunt sepimenta illa adversùs Nili aquas ab hirundinibus facta, prope urbem Copton, de quibus sic Plin. lib. 10. cap. 33. *In eadem Ægypto juxta oppidum Copton Insula est sacra Isidi, quam ne laceret amnis idem* (Nilus) *muniunt* (hirundines) *opere incipientibus vernis diebus, paleâ & stramento rostrum ejus* (la pointe de l'Isle) *firmantes, continuatis per triduum noctibus, tanto labore, ut multas in opere emori constet. Ea militia illis cum anno redit semper.* Quæ res religione non videbatur carere, ut meritò per illa *adsepta* adjuretur sacerdos Ægyptius.

& per [1] incrementa Nilotica, & [2] arcana Memphitica, & [3] sistra Phariaca. Da brevem Solis usuram, & in æternum conditis oculis modicam lucem infunde. Non obnitimur, [4] nec terræ rem suam de-

INTERPRETATIO.

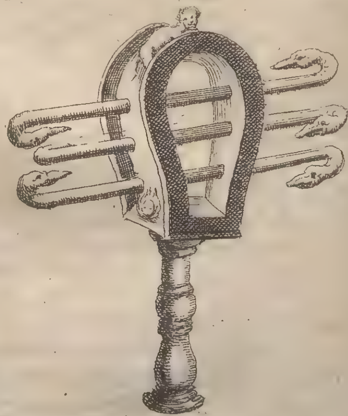
& per intumescentias Nili, & secreta Memphitica, & sistra Ægyptiaca. Redde huic mortuo exiguum usum diei, & fac ut breve lumen affulgeat ejus *oculis clausis æterna nocte. Non resistimus* fatis, *neque negamus humo quod*

NOTÆ.

1. *Incrementa Nilotica.*] *In Ægypto,* (inquit Plin. lib. 18. cap. 18.) *Nilus fluvius coloni vice fungens, evagari incipit à solstitio* (æstivo scilicet) *aut novâ Lunâ* (Solstitio proximâ) *ac primò leniè, deinde vehementiùs quandiu in Leone Sol est. Mox pigrescit in Virginem transgresso* (Sole), *atque in Libra residet. Si duodecim cubita non excessit, fames certa est. Nec minùs si sexdecim exuperavit. Tantò enim tardiùs decedit, quantò abundantiùs crevit, & sementem arcet.* De Nilo plura habet idem Plin. lib. 5. cap. 9. ubi ait, cùm crescit, Reges aut Præfectos navigare eo nefas, judicatum fuisse, & incrementa ejus per puteos mensuræ notis deprehendi, seu potiùs per columnas quasdam. Has columnas *Nilometra* vocant.

2. *Arcana Memphitica.*] Id est, *Ægyptiaca*, parte totum denominante, more poëtico. *Memphis* enim civitas est Ægypti magna & frequens, pyramidibus, Regum sepulturis, nobilis, quondam arx Ægypti Regum, condita ab Epapho Jovis filio, ut quidam volunt; vel, ut plures, ab Ogdoo Rege, de cujus filiæ nomine appellata est. Hodie *le Caire* dicitur, ferturque frequentissima, non Ægypti modò, verùm etiam totius orbis. Hujus Sacerdotes, ut & reliquæ Ægypti, arcana cærimoniarum, mysteriorumque nemini aperiebant, erantque ἀκοινώνητοι, id est, *incommunicabiles.* Unde *invida Memphis* dicitur Statio in sylvis.

3. *Sistra Phariaca.*] *Ægyptiaca.* Hîc quoque pars totum denominat. *Pharos* Insula, Ægypti fuit, Julii Cæsaris colonia, olim Alexandriæ juncta ponte; ubi fuit etiam turris nominata quoque *Pharos*, à Ptolemæo Rege exstructa, quæ nocturnis ignibus cursum navium regeret. Est autem *sistrum* instrumentum æneum stridulum, Isiacorum peculiare gestamen, & insigne Deæ Isidis, manubrium habens, & laminam in modum balthei recurvatam, ac per eam trajectas aliquot ferreas, aut æneas virgulas, quæ agitato manibus *sistro* sonum edebant. Curvamini *sistri* in vertice infixa erat feles humanâ facie, Lunam, ut vult Plutarchus, repræsentans, tum propter animalis illius varietatem, ac vim noctu agendi, & fœcunditatem, tum quòd oculorum ejus pupillæ pro Lunæ modo crescant ac decrescant; humanâ autem felis facie innuebatur Lunæ mutationes mente ac ratione gubernari. In ima parte infra virgulas facies erant hinc Isidis, illinc Nephtyos, quibus ortus, & interitus rerum, & elementorum mutationes adumbrabantur. Sed operæ pretium est Figuram ipsam *sistri* hîc videre, qualem nobis conservârunt Marmora.

4. *Nec terræ rem suam denegamus.*] Cadaver nempè terræ debitum.

negamus;

negamus; sed ad ultionis solatium, exiguum vitæ spatium deprecamur. Propheta sic propitiatus, herbulam quampiam ter ob os corporis, & aliam pectori ejus imponit. Tunc [1] orientem obversus, & [2] incrementa Solis augusti tacitus imprecatus, venerabilis scenæ facie studia præsentium ad miraculum tantum certatim adrexit. [3] Immitto me turbæ socium, & ponè ipsum lectulum editiorem quendam lapidem insistens, cuncta curiosis oculis arbitrabar. Jam tumore pectus extolli; jam [4] salubris vena pulsari; jam spiritu corpus impleri: & adsurgit cadaver, & profatur adolescens: Quid, oro, me post Lethæa pocula, jam Stygiis paludibus innatantem, ad momentariæ vitæ reducitis officia? Desine jam, precor, desine, [5] ac me in meam quietem permitte. Hæc audita vox de corpore. Sed aliquantò Propheta commotior, Quin refers, ait, populo singula, tuæque mortis illuminas arcana? An non putas, devotionibus meis posse [6] Diras

INTERPRETATIO.

ipsius est; sed tantum *poscimus breve tempus vitæ, ad solamen vindictæ. Vates sic exoratus applicat ter herbulam quandam ori cadaveris, & aliam* ejus *pectori. Tunc conversus ad orientalem* mundi plagam, *& apud se precatus ascensiones venerandi Solis, attentos fecit certatim animos adstantium ad rem adeo stupendam specie venerandi apparatus. Immisceo me multitudini, conscensoque quodam saxo altiore, quod erat ponè feretrum ipsum, observabam inde singula curioso intuitu. Jam pectus* cœpit *intumescere respiratione; jam arteria index valetudinis agitari pulsu; jam totum cadaver animari: & erigitur corpus, & juvenis* sic *loquitur: Quare, quæso, revocatis ad brevissima vitæ munia me* jam *potum aquâ fluvii Lethes, & jam trajicientem Styga? Cessa, oro, jam cessa, meque sine quiescere. Hæc verba prodierunt ex* illo *cadavere. Sed Vates paulò magis concitatus: Quidni narras omnia turbæ* huic, *inquit, & revelas secreta tuæ necis? An non credis Furias posse acciri meis*

NOTÆ.

1. *Orientem obversus.*] Pacatus in Panegyr. *Divinis rebus operantes, in eam cœli plagam ora convertimus, à qua lucis exordium est.* Virgil. lib. 12. Æneid.

Illi ad surgentem conversi lumina Solem
Dant fruges manibus salsas, &c.

2. *Incrementa Solis augusti.*] Intelligo ascensionem *Solis* supra Horizontem nostrum. Sicut enim rei uniuscujusque ortum sequitur ejusdem *incrementum*: ita ortum *Solis* ejus supra nostrum Hemisphærium ascensio. Cæterum matutinum tempus tunc erat, ut patet ex præcedentibus, quo tempore Sol ascendit. Scio *incrementum* multas alias habere significationes. Sed præter hanc nulla mihi videtur huic loco apta.

3. *Immitto me turbæ socium.*] Priceus optimè: *turbæ medium.*

4. *Salubris vena.*] *Arteria*, quòd ejus pulsu totius corporis *salubris*, vel *insalubris* dispositio exploretur.

5. *Ac me in meam quietem permitte.*] Sic spectrum Samuelis ad Saülum queritur interturbatam suam quietem: *Quare inquietasti me, ut suscitarer?*

6. *Diras invocari.*] Virgil. Æneid. lib. 12.

Dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ,
Quas, & Tartaream Nox intempesta Megæram
Uno eodemque tulit partu, &c. Ad quem locum Servius *Diras* interpretatur *Furias*. Porrò tantam esse vim Ma-

invocari? posse tibi lassa membra torqueri? Suscipit ille de lectulo; & imo cum gemitu populum [1] sic adorat; Malis novæ nuptæ peremptus artibus, & addictus noxio poculo, [2] torum tepentem adultero mancipavi. Tunc uxor egregia capit præsentem audaciam, & mente sacrilegâ coarguenti marito resistens altercat. Populus æstuat, diversa tendentes. Hi pessimam fœminam viventem statim cum corpore mariti sepeliendam; alii, mendacio cadaveris fidem non habendam. Sed hanc contationem sequens adolescentis sermo distinxit. Nam rursus altiùs ingemiscens: Dabo, inquit, dabo vobis intemeratæ veritatis documenta perlucida, & quod prorsus alius nemo cognoverit, indicabo. Tunc digito me demonstrans: Nam cùm corporis mei custos hic sagacissimus, exertam mihi teneret vigiliam, cantatrices anus, exuviis meis imminentes, atque ob id reformatæ frustra sæpiùs, cùm industriam ejus sedulam fallere nequîssent: postremùm injectâ somni nebulâ, eoque in profundam quietem sepulto, me nomine ciere non priùs desierunt, quàm dum hebetes artus & membra frigida pigris conatibus ad artis Magicæ nituntur obsequia. Hic, utpote vivus quidem, sed tantùm sopore mortuus, quod

INTERPRETATIO.

imprecationibus? Fessos artus posse tibi cruciari? Ille respondet ex feretro, & sic affatur plebem cum profundo suspirio: Ego *sublatus nefariis fraudibus novæ uxoris, coactus sumere potionem venenatam, tradidi adultero lectum* meum *adhuc calentem. Tum præclara illa conjux è re natâ confidentiâ se obarmat, & litigat scelerato animo repugnans marito convincenti. Plebs incenditur dissidens in contrarias* partes. *Hi contendunt deterrimam mulierem humandam* esse *vivam è vestigio cum corpore sui conjugis. Illi verò non esse credendum mendacio cadaveris. Verùm subsequens oratio mortui solvit hanc dubitationem.* Ipse *enim trahens iterum suspirium profundius: Exhibebo, inquit, exhibebo vobis argumenta manifesta sinceræ veritatis, & ostendam, quod nulli alii omninò notum est. Tum indicans me digito: Cùm enim, inquit, hic perspicacissimus custos mei corporis mihi invigilaret sedulò; vetulæ incantatrices inhiantes spoliis meis, proptereáque sæpè incassùm mutatæ in alias formas, cùm non potuissent decipere diligentem ejus solertiam: immissâ tandem caligine soporis, ipsoque demerso in altum somnum, non cessaverunt me vocare nomine meo, donec, cùm mea membra infirma, & artus gelidi jam conarentur lento nisu morem gerere magicæ potentiæ, hic, quippe vivus quidem, sed duntaxat mortuus somno, quia*

NOTÆ.

gicæ artis putaverunt, ut Necromanticis carminibus, & devotionibus sepulchralibus acciri posse illas *Diras*, & in cujuslibet pectus immitti, lassos mortuorum artus cruciari, denique totum Infernum subverti posse arbitrarentur, ipsosque adeo mortuos metu cruciatuum parere Necromanticis se evocantibus.

1. *Sic adorat.*] Affatur. *Orare* enim *dicere* est: unde *adorare* alloqui. Sæpè hoc significatu reperitur apud hunc Auctorem.

2. *Torum tepentem.*] Adhuc tepidum calore mei corporis.

eodem mecum vocabulo nuncupetur, ad ſuum nomen ignarus exurgit: & in exanimis umbræ modum ultroneus gradiens, quanquam foribus cubiculi diligenter occluſis, per quoddam foramen proſectis naſo priùs, ac mox auribus, vicariam pro me lanienam ſuſceptavit: utque fallaciæ reliqua convenirent, ceram in modum proſectarum formatam aurium ei applicant ex amuſſim, naſoque ipſius ſimilem comparant. Et nunc adſiſtit miſer hic præmium, non induſtriæ, ſed debilitationis, conſecutus. His dictis perterritus, [1] tentare fortunam aggredior. Injectâ manu naſum prehendo, ſequitur: aures pertracto, deruunt. Ac dum directis digitis, & detortis nutibus præſentium denotor, dum riſus ebullit; inter pedes circumſtantium frigido ſudore defluens evado. Nec poſteà debilis, ac ſic ridiculus, Lari me patrio reddere potui: ſed capillis hinc inde laterum dejectis, aurium vulnera celavi; [2] naſi verò dedecus linteolo iſto preſſim adglutinato decenter obtexi. Cùm primùm Telephron [3] hanc fabulam poſuit, compotores vino madidi rurſum cachinnum integrant. Dumque [4] bibere ſalutaria poſtulant, ſic ad me Byrrhæna: Solemnis, inquit, dies

INTERPRETATIO.

erat mihi cognominis, conſurgit audito ſuo nomine, neſciens quid rerum *gereretur. Et ſponte ſuâ ambulans inſtar umbræ vitâ carentis, tametſi janua cubiculi eſſet ſedulò obſerata, paſſus eſt pro me mutilationem, amputatis per quandam rimam naſo primum, ac deinde auriculis: &, ut cætera congruerent fraudi, adaptant ei accuratè ceram configuratam ad formam abſciſſarum aurium, concinnant quoque* naſum *cereum ſimilem ipſius naſo. Et nunc adſtat hic infelix adeptus mercedem, non vigilantiæ* ſuæ *ſed mutilationis. Ego perterrefactus his verbis adorior palpare vultum* meum. *Admotâ manu capio naſum, ille ſequitur* manum: *contrecto auriculas, decidunt. Ac dum demonſtror directis digitis, obliquatiſque nutibus eorum, qui aderant; dum ferveſcunt cachinni, proripio me inter pedes adſtantium, totus madens ſudore gelido. Nec poſteà auſus ſum redire in paternam domum ſic truncatus, & obnoxius deriſui* omnium*: ſed demiſſis capillis in utrumque latus, velavi plagas* mearum *aurium, operui verò decenter turpitudinem* mei *naſi hoc linteolo arctè applicato. Statim atque Telephron impoſuit finem huic narrationi, convivæ omnes temulenti ſolvuntur denuò in riſum. Et dum flagitant potare ſaluti* amicorum *Byrrhæna ſic me alloquitur: Craſtinus dies adventat celebrari ſo-*

NOTÆ.

1. *Tentare fortunam.*] Lege cum Grutero *formam*, quod in interpretatione expreſſi.

2. *Naſi verò dedecus.*] Propriè & appoſitè *dedecus* de naſo truncato. Virg. l. 6 —— *& truncas inhoneſto vulnere nares.*

3. *Hanc fabulam poſuit.*] Id eſt, *finivit.* Sic apud Virgilium, *ut venti poſuere*, hoc eſt, *ceſſavere.* Et alibi, *poſito certamine*, ubi Servius *finito.*

4. *Bibere ſalutaria.*] Sic Elmenhorſt. Pricæus, & Schoppius *ſalutaria bibere* eſt, *ſaluti amicorum potare.* Alii alia multa vocabulorum monſtra oggerunt; *ſolitarium*; *ſolidalium*, *ſalutarias*, *&c.* Lipſius volebat *ſolita riſui*, hoc ductus argumento, quòd mox Dei Riſus injiciatur mentio, cui fortaſſe propinare mos fuerit apud Hypatenſes, qui eum ſoli mortalium ut Deum colebant. Sed magis placet prima lectio: aptè enim congruit, & recedit minùs à Manuſcriptis, quorum plerique *ſalutarias*, aut quid ſimile habent.

à primis cunabulis hujus urbis conditæ crastinus advenit, quo die 1 soli mortalium sanctissimum Deum Risum hilaro, atque gaudiali ritu propitiamus. Hunc tua præsentia nobis efficiet gratiorem. Atque utinam aliquid de proprio lepore lætificum honorando Deo comminiscaris, quo magis pleniusque tanto numini litemus. Bene, inquam, & fiet ut jubes. Et vellem hercules materiam reperire aliquam, 2 quam Deus tantus affluenter indueret. Post hæc, monitu famuli mei, qui noctis admonebat, jam & ipse crapulâ distentus, protinùs exurgo: & appellatâ properè Byrrhæna, titubante vestigio domuitionem capesso. Sed cùm 3 primam plateam vadimus, vento repentino lumen, quo nitebamur, extinguitur; ut vix improvidæ noctis caligine liberati digitis pedum detunsis ob lapides, hospitium defessi rediremus. Dumque jam in vicum proximamus, ecce tres quidam vegetis & vastulis corporibus fores nostras ex summis viribus irruentes, ac ne præsentiâ quidem nostrâ tantillùm conterriti, sed magis magisque cumulatione virium crebriùs insultantes, ut nobis, ac mihi potissimùm, non immeritò latrones esse, & quidem sævissimi viderentur. Statim denique gladium, quem veste meâ contectum ad hos usus extuleram, sinu liberatum arripio. Nec cuncta-

INTERPRETATIO.

litus ab illo usque tempore, quo primùm fundamenta hujus urbis jacta sunt. Quo die nos *soli ex* omnibus *hominibus litamus sanctissimo Deo Risui more festivo atque hilari. Tua præsentia reddet eum nobis jucundiorem, utinamque in honorem hujus Dei excogites aliquid nativâ tuâ urbanitate, quod exhilaret* nos, *ut meliùs & perfectiùs* nobis *propitiemus tantum Deum. Rectè, inquam, & faciam quomodo præcipis, & certè cuperem invenire aliquid, quod posset abundanter condecorari præsentia tanti Numinis. His dictis, ego turgens quoque multo vino consurgo hortatu mei pueri, qui me certiorem faciebat* jam advenisse *noctem: & vale dicto festinanter Byrrhænæ, incipio domum petere gressu vacillanti. Sed dum incedimus per viam proximam, fax, quâ freti eramus extinguitur subitaneo flatu venti, ita ut ægrè exsoluti tenebris inopinatæ noctis, perveniremus ad nostram domum, digitis pedum crebrò impactis ad saxa. Cumque jam accederemus propiùs ad vicum nostrum, ecce tres quidam validis & valdè amplis corporibus irrumpentes maximo conatu in januam nostram, ac ne minimùm quidem terrefacti nostrâ præsentiâ, sed sæpiùs irruentes certatim cum majori impetu, adeo ut jure putarem eos esse prædones, & crudelissimos quidem. Statim denique depromo è sinu* meo, *& capio manu ensem, quem mecum tuleram occultatum meis vestibus in hos usus, &*

NOTÆ.

1. *Soli mortalium sanctissimum Deum Risum hilaro, atque gaudiali ritu propitiamus.*] Tangit hanc solemnitatem Pausanias, ubi de Hypatensibus. Plutarchus in Cleomene meminit Templi eidem *Deo Risui* dicati. Refert quoque statuam ipsi à Lycurgo fuisse erectam.

2. *Quam Deus tantus affluenter indueret.*] Hoc est, *valdè festivam*, quæ maximum risum excitaret.

3. *Primam plateam.*] *Plateæ* Vitruvio sunt *viæ latiores.* πλατεῖαι Græcis à πλάτος, *latitudo.*

tus, medios latrones invado, ac ſingulis, ut quemque collućtantem offenderam, altiſſimè demergo, quoad tandem ante ipſa veſtigia mea, vaſtis & crebris perforati vulneribus, ſpiritum efflaverint. Sic prœliatus, jam tumultu eo Fotide ſuſcitatâ, patefactis ædibus anhelans, & ſudore perlutus, irrepo: meque ſtatim, utpote pugnacium latronum in vicem 1 Geryoneæ cædis fatigatum, lecto ſimul & ſomno tradidi.

INTERPRETATIO.

ſine mora injicio me in medios prædones, & profundiſſimè condo eum in corpus unicuique eorum, prout mihi occurrerant concertantes, donec tandem exhalaverint animam ante meos pedes confoſſi permultis plagis, iiſque *altis. Cumque depugnaviſſem ad hunc modum, Fotide jam expergefactâ illo ſtrepitu, & aperto oſtio, penetro me in ædes anhelus & ſudore diffluens. Statimque me permiſi grabato meo ſimul & ſopori, perinde laſſatum* trucidatione *prædonum pertinacium in pugnando, ac ſi occidiſſem Geryonem.*

NOTÆ.

1. *Geryoneæ cædis.*] Inter Herculis labores recenſetur *cædes Geryonis* Balearium ambarum & Ebuſi Inſularum Regis, quem ideo tria corpora habuiſſe finxerunt: vel, ut quibuſdam placet, eò quòd tres fuerint eodem nomine fratres bellatores tantâ inter ſe animi concordiâ, ut animâ unâ tria corpora regi putarentur. Facetè trium latronum cædem à ſe factam cædi tricorporis Geryonis comparat.

LUCII APULEII
MADAURENSIS PLATONICI
METAMORPHOSIS.
LIBER TERTIUS.

COMMODUM punicantibus phaleris [1] Aurora roseum quatiens lacertum, cœlum inequitabat: & me securæ quieti revulsum, nox diei reddidit. Æstus invadit animum (vel) vespertini recordatione facinoris. Complicitis denique pedibus, ac palmulis [2] in alternas digitorum vicissitudines super genua connexis, sic grabatum [3] cossim insidens, ubertim flebam: jam forum & judicia, jam sententiam, ipsum denique carnificem imaginabundus. An mihi quisquam tam mitis, tamque benivolus judex obtinget, qui me ternæ cædis perlitum cruore & tot civium sanguine delibutum, innocentem pronuntiare

INTERPRETATIO.

JAM Aurora concutiens brachium rubicundum, equitabat per æthera rubentibus phaleris dependentibus: *cùm nox me restituit luci ereptum sopori. Fluctuatio occupat mentem* meam *vel ob ipsam memoriam cædis, quam vesperâ* patraveram. *Collectis demùm sub me pedibus, conjunctis manibus super genua, digitis inter se pectinatim implicitis, sicque sedens in meo lecto in coxas, plorabam abundanter, jam mihi repræsentans forum, judicia, condemnationem, & postremò ipsum tortorem. An nanciscar ullum judicem* (inquiebam *apud me*) *mihi adeo amicum, adeo faventem, ut possit absolvere me perfusum sanguine triplicis homicidii, & madentem cruore tot civium? Hoc*

NOTÆ.

1. *AUrora roseum quatiens lacertum.*] Hoc est, *cædens equos suos flagello, quod tenebat manu roseâ.* Qui color Auroræ: unde Homero ῥοδοδάκτυλος dicitur, *roseis digitis.*

2. *In alternas digitorum vicissitudines.*] Qui gestus est mœstorum. D. Basil. Homil. in famem & siccitatem. καὶ τὰς χεῖρας κατὰ τῶν γονάτων συμπλέξαντες (τοῦτο δὲ τῶν πενθούντων σχῆμα) &c. *Et manibus super genua complicitis* (*Hic autem est lugentium gestus*) Habitum fuit & inter veneficia. Plin. lib. 28. cap. 6. *Adsidere gravidis, vel cùm remedium alicui adhibeatur, digitis pectinatim inter se implexis, veneficium est: idque compertum tradunt Alcmena Herculem pariente. Pejus si circa unum ambo-ve genua.*

3. *Cossim insidens.*] *In coxas*, quasi *coxim*, teste Nonio.

poterit? Hanc illam mihi gloriosam pergrinationem fore [1] Chaldæus Diophanes obstinatè prædicabat. Hæc identidem mecum replicans, fortunas meas ejulabam. Quati fores interdum, & frequenti clamore januæ nostræ perstrepi. Nec mora, cùm magnâ irruptione patefactis ædibus, Magistratibus, eorumque ministris, & [2] turbæ miscellaneæ cuncta completa. Statimque lictores duo de jussu Magistratuum immissâ manu trahere me sanè non renitentem occipiunt. Ac dum primum angiportum insistimus, statim [3] civitas omnis in populum effusa mirâ densitate nos insequitur. Et quanquam capite in terram, immò ad ipsos Inferos jam dejecto, mœstus incederem, obliquato tamen aspectu rem admirationis maximæ conspicio. Nam inter tot millia [4] populi circumsedentis, nemo prorsus, qui non risu dirumperetur, aderat. Tandem pererratis plateis omnibus, & in modum eorum, qui [5] lustralibus piamentis minas portentorum hostiis

Interpretatio.

est illud iter, quod Chaldæus Diophanes pertinaciter affirmabat mihi futurum gloriæ. Hæc subinde recogitans apud me lamentabar sortem meam. Interea janua nostra cœpit *validè pulsari, & magnus tumultus fieri ante nostrum ostium. Et statim magno impetu apertâ domo, omnia impleta sunt Magistratibus, eorumque lictoribus, & turbâ* hominum *omnis generis. Et continuò duo Apparitores manu in me injectâ, ex mandato Magistratuum, trahunt me nequaquam reluctantem; & ubi devenimus in proximum vicum, continuò plebs erumpens ex tota urbe prosequitur nos admirandâ frequentiâ. Et quamvis ambularem tristis capite demisso in terram, vel potiùs jam ad ipsos Inferos; deflexis tamen obliquè oculis video rem prorsus mirandam. Nam ex tot millibus plebis me ambientis, nullus erat penitùs, qui non emoreretur risu. Tandem emensus omnes plateas, & circumductus per omnes angulos, instar eorum, qui in sacris amburbialibus procurant minas prodi-*

Notæ.

1. *Chaldæus Diophanes.*] Ille qui coronæ circumstantium fata donabat, & nostro Lucio proventum suæ peregrinationis inquirenti gloriam satis floridam, &c. promiserat. lib. 2.

2. *Turbæ miscellaneæ.*] Intellige populi *turbam*, quæ unà cum Magistratibus intraverat, mixtaque erat ex omni genere hominum.

3. *Civitas omnis in populum effusa.*] Legebat Gruterus *in publicum effusa.* Fortè *in propatulum.* At nihil mutandum. *In populum effusa* est *effusa in magnam populi turbam.*

4. *Populi circumsedentis.*] Fortè meliùs legas *circumsequentis*, quod Schoppio placet. Aut *circunfluentis*, ut vult Pricæus.

5. *Lustralibus piamentis.*] In quibus hostia per totam urbem circumducitur, morte suâ cladem imminentem, aut luem mox expiatura, quæ quidem hostia apud quosdam humana fuit. De Massiliensibus testatur Servius ad hæc Virgil. Æneid. 3. *Auri sacra fames: Id est, execrabilis,* inquit, *ut: Sacræ panduntur portæ. Tractus est autem sermo ex more Gallorum: nam Massilienses quoties pestilentiâ laborabant, unus se ex pauperibus offerebat, alendus anno integro publicis & purioribus cibis: hic posteà ornatus verbenis & vestibus sacris, circumducebatur per totam civitatem cum execrationibus, ut in ipsum reciderent mala totius civitatis: & sic projiciebatur,* in mare nem-

circumforaneis expiant, circumductus angulatim, forum, ejusque 1 tribunal astituor. Jamque sublimi suggestu Magistratibus residentibus, jam præcone publico 2 silentium clamante, repentè cuncti consonâ voce flagitant, propter cœtûs multitudinem, quæ pressuræ nimiâ densitate periclitaretur, judicium tantùm 3 theatro redderetur. Nec mora, cùm passim populus procurrens 4 caveæ conseptum mirâ celeritate complevit: 5 aditus etiam & tectum omne fartim stipaverant. 6 Plerique columnis implexi, alii statuis dependuli, nonnulli per fenestras & lacunaria semiconspicui, miro tamen omnes studio visendi,

INTERPRETATIO.

giorum ductis circa urbem victimis, sistor in foro, & in ejus tribunali. Jamque judices sedebant in alto pulpito, jam publicus præco indicebat silentium, cùm omnes subitò petunt clamore unanimi, ut judicium tanti momenti pronuntiaretur in theatro, ob frequentiam populi, qui in periculo esset ex nimiâ multitudine & compressione. Statimque plebs undique provolans replevit consessum theatri mirabili festinatione. Impleverant quoque confertim ipsos introitus, & universum tectum. Magna pars amplexi columnas, alii pendentes ex statuis, alii prominentes mediâ parte sui ex fenestris & laquearibus, omnes tamen nihili faciebant discrimina vitæ suæ ex mirabili

NOTÆ.

pè. Hujusmodi humanam hostiam κάθαρμα & φαρμακὸν appellatam testatur Tzetzes Chiliad. 5. hist. 23. quæ incipit:

Ὁ φαρμακὸς τὸ κάθαρμα τοιοῦτον ἦν τὸ πάλαι
Ἂν συμφορὰ κατέλαβε πόλιν θεομηνία
Εἴτ' οὖν λιμὸς, εἴτε λοιμὸς, &c.

Ubi non quemvis ex pauperibus, sed deformissimum totius civitatis deligi ad hoc munus ait, ipsique caseum, & offam; & ficus tradi in manum; tum quibusdam agrestibus virgultis cæsum cremari vivum, ustique cineres in mare spargi solitos. Circuitio hæc solemnis urbisque purgatio *amburbium* dictum Romanis: & *amburbiales hostiæ* apud Festum, *quæ circum terminos urbis Romæ ducebantur.*

1. *Tribunal adstituor.*] *Tribunal* Vitruvio locus est in basilica, hemicycli figura, ubi jus dicitur. Fiebat & in castris *tribunal cæspititium* Imperatoris sedes. Vide Tacit. Annal. lib. 2.

2. *Silentium clamante.*] Solemnis præconis formula: *Silete, & tacete, atque animadvertite.*

3. *Theatro.*] *Theatrum* ludis scenicis destinatum præcipuè erat. Hujus descriptionem pete ex Vitruvio lib. 5. capp. 6, 7, & 8. Adi & Rosinum, si lubet, Antiquit. Rom. lib. 5. *Theatri* partes erant Scena, Proscenium, Pulpitum, Orchestra, & Cavea spectatorum, quas ibidem fusiùs descriptas reperies.

4. *Caveæ conseptum.*] *Cavea* in Theatro est ubi sedet populus. Plaut. Amphitryone. *Eant per totam caveam spectatoribus. Conseptum caveæ* iterùm habet Noster, lib. 10. *ad conseptum caveæ pompatico favore deducor.*

5. *Aditus etiam.*] Per quos videlicet populus in theatrum ingrediebatur, egrediebaturque, quæ quidem *vomitoria* appellata reperio, eo quòd populum exeuntem viderentur vomere.

6. *Plerique columnis implexi, alii statuis dependuli.*] Columnis & statuis Scenæ, tum etiam porticûs illius, quæ in summa Theatri gradatione erat, tectumque habebat & laquearia. De quibus hîc mentio.

pericula

pericula ſalutis negligebant. Tunc me [1] per proſcenium medium velut quandam victimam publica miniſteria perducunt, & [2] orcheſtræ mediæ ſiſtunt. Sic rurſum [3] præconis amplo boatu citatus accuſator quidam ſenior exſurgit; & ad dicendi ſpatium [4] vaſculo quodam in vicem coli graciliter fiſtulato, ac per hoc guttatim defluo infusâ aquâ, populum ſic adorat: Neque parva res, ſed præcipuè pacem civitatis cunctæ reſpiciens, & exemplo ſeriò profutura tractatur, [5] Quirites ſanctiſſimi. quare magis congruit ſeduló ſingulos atque univerſos vos pro dignitate publica providere, ne nefarius homicida tot civium lanienam, quam cruenter exercuit, impunè commiſerit. Nec me putetis privatis ſimultatibus inſtinctum odio proprio ſævire.

INTERPRETATIO.

deſiderio videndi. Tum miniſtri publici deducunt me per medium proſcenium tanquam hoſtiam aliquam, & ſtatuunt in medio orcheſtræ. Itaque quidam delator ætate provectus iterum vocatus vaſto clamore præconis aſſurgit; & infusâ aquâ in quoddam vas tenuiter perforatum inſtar coli, per quod perfluebat ſtillatim ad definiendum *tempus dicendi: affatur populum hoc modo: Res agitur non levis momenti, Cives æquiſſimi, ſed pertinens in primis ad tranquillitatem totius hujus urbis, & utilis futura* cæteris hoc *gravi exemplo. quapropter convenientiſſimum eſt vos omnes, & unumquemque veſtrûm pro honore hujus civitatis dare operam, ne hic ſceleratus impunè patraverit homicidium tot civium, quod commiſit adeo crudeliter. Neque exiſtimetis me impulſum offenſionibus privatis inſectari eum acerbiùs inimicitiâ propriâ.*

NOTÆ.

1. *Per proſcenium.*] Quod erat anterior Scenæ pars, in cujus medio Pulpitum, in quo hiſtriones fabulas agebant.

2. *Orcheſtræ mediæ.*] *Orcheſtra* fuit ſpatium totius Theatri medium & infimum ante pulpitum, figuræ ferè ſemicircularis. In ea Senatores & Legati honoratiorum gentium apud Romanos ſedebant ſpectaturi. Apud Græcos autem latior erat *Orcheſtra*, & in ipſa ſaltationes peragebantur: unde nomen ſortita eſt, ὀρχεῖσθαι enim Græcis *ſaltare* eſt, & *geſticulari*.

3. *Præconis amplo boatu citatus accuſator, &c.*] Aſconius in Verrinam 3. *Apud veteres, & Judices, & Rei, & Accuſatores, & Defenſores voce præconis citabantur.*

4. *Vaſculo quodam in vicem coli graciliter fiſtulato, &c.*] Clepſydram graphicè depingit, quæ erat, ut ex hoc loco patet, vas infundibuli inſtar acuminatum habens in ipſo acumine minutum foramen, per quod aqua contenta ſtillatim effluebat, donec penitùs exinanitum vas eſſet. quod cùm certo temporis ſpatio fieret, ad temporis menſuram adhibita ſunt ejuſmodi vaſa. Et in cauſis præcipuè capitalibus, ſolebat certus clepſydarum numerus Accuſatori, major Reo concedi, eò quòd difficilior ſoleat eſſe defenſio, quàm accuſatio. Exhauſtis clepſydris finem orandi facere orator cogebatur. Tertiam circiter unius horæ partem duraſſe ſingulas clepſydras colligi poteſt ex hoc loco C. Plinii Junioris lib. 2. Epiſt. 11. *Dixi horis pœnè quinque; nam decem clepſydiris, quas ſpatioſiſſimas acceperam, ſunt additæ quatuor.* A clepſydiris tracta eſt parœmia ἀναλίσκεις ὕδωρ *fruſtrà conſumis aquam*: in eos, qui frivola inter orandum afferunt, nihilque ad rem facientia.

5. *Quirites,*] More Romano Hypatæos cives alloquentem inducit accuſatorem illum, qui more Græco dixiſſet: ὦ ἄνδρες Ὑπαταῖοι.

Sum namque [1] nocturnæ custodiæ præfectus : nec in hodiernum credo quenquam pervigilem diligentiam meam culpare posse. Rem denique ipsam, & quæ nocte gesta sunt, cum fide proferam. Nam cùm ferè jam [2] tertia vigilia scrupulosâ diligentiâ cuncta civitatis ostiatim singula considerans circumirem; conspicio istum crudelissimum juvenem mucrone districto passim [3] cædibus operantem : jamque tres numero sævitiâ ejus interemptos, ante pedes ipsius spirantes adhuc corporibus in multo sanguine palpitantibus. Et ipse quidem conscientiâ tanti facinoris meritò permotus, statim profugit : & in domum quandam præsidio tenebrarum elapsus, perpetem noctem delituit. Sed providentiâ Deûm, quæ nihil impunitum nocentibus permittit, priusquàm iste clandestinis itineribus elaberetur, manè præstolatus, ad gravissimum judicii vestri [4] sacramentum eum curavi producere.

INTERPRETATIO.

Sum enim præfectus excubiis noctis: neque arbitror sedulam meam vigilantiam hactenus posse reprehendi ab ullo homine. Cæterùm narrabo fideliter rem ipsam, & quæ perpetrata sunt hac nocte. Cùm enim circa mediam noctem lustrarem totam urbem accuratiore diligentiâ ab ostio ad ostium observans cuncta; video hunc sævissimum adolescentem hinc inde perpetrantem homicidia nudato gladio; tresque jam interfectos ejus crudelitate ante ipsius pedes adhuc anhelantes corporibus tremulè subsultantibus in plurimo cruore. Et ipse quidem jure exagitatus conscientiâ tam diri sceleris, aufugit illicò, & cùm evasisset in quasdam ædes beneficio noctis, latuit ibi totâ nocte. Sed prudenti Deorum consilio, quo nihil dimittitur inultum sontibus, ego matutino tempore expectato, antequam hic effugeret secretis viis, dedi operam ut adduceretur ad sacrosanctum vestrum judicium.

NOTÆ.

1. *Nocturnæ custodiæ præfectus.*] *Præfectus vigilum*, quorum munus erat totam urbem noctu perambulare, & observare diligenter quid quoque in vico gereretur, prædonesque, & homicidas, si quos habuissent obvios, comprehendere, incendiis prætereà nocturnis opem ferre. Hi videntur à disciplina castrensi originem duxisse. Eligebantur enim in castris ex militibus, qui vigilias nocturnas circumirent, renuntiarentque, si quid alicubi esset malè gestum. Hi *circuitores* primò dicti sunt; at posteà, teste Vegetio, militiæ factus est gradus, dictique sunt *Circitores*.

2. *Tertia vigilia.*] Nox apud milites in quatuor *vigilias* dividebatur, (ut jam monui ad librum secundum) quæ singulæ trium horarum erant, seu quartæ partis totius noctis. Finitâ unaquâque *vigiliâ*, vigiles alii in priorum locum sufficiebantur, sicque quater in nocte *vigiliæ* mutabantur. *Tertia vigilia*, de quâ hîc, amplectitur id tempus, quod est à mediâ nocte ad galli cantum circiter.

3. *Cædibus operantem.*] Sic apud Tertullianum, de Coronâ Militis, *prœlio operari* : & in Apologetico, *Balneis, cauponis, lupanaribusque operari*. Et apud Ovid.

——— *studiis operata Minervæ.*

4. *Sacramentum.*] Quo vos obstrinxistis jus ex æquo singulis reddere, & sontes pro modo admissi punire. Phædro *Jurisjurandi fides* dicitur Fabul. lib. 3.

A Divo Augusto tunc petiere Judices,
Ut adjuvaret jurisjurandi fidem,
Quod ipsos error implicuisset criminis.

Habetis itaque reum tot cædibus impiatum, reum[1] coram deprehensum, reum peregrinum. Constanter itaque in hominem alienum ferte sententias de eo crimine, quod etiam in vestrum civem severiter vindicaretis. Sic profatus accusator acerrimus immanem vocem repressit. At me statim præco, si quid ad ea respondere vellem, jubebat incipere. At ego nihil tunc temporis ampliùs quàm flere poteram; non tam mehercules truculentam accusationem intuens, quàm meam miseram conscientiam. Sed tamen obortâ divinitùs audaciâ, sic ad illa: Nec ipse ignoro, quàm sit arduum, trinis civium corporibus expositis, eum, qui cædis arguatur, quamvis vera dicat, & de facto confiteatur ultrò, tamen multitudini tantæ quod sit innocens, persuadere. Sed, si paulisper audientiam publicam mihi tribuerit humanitas, facilè vos edocebo me discrimen capitis non meo merito, sed rationabilis indignationis eventu fortuito tantam criminis invidiam frustrà sustinere. Nam, cùm à cœnâ me seriùs aliquantò reciperem, potulentus alioquin, (quod planè verum crimen meum non diffitebor,) ante ipsas fores hospitii, (ad bonum autem Milonem civem vestrum devorto,) video quosdam sævissimos latrones aditum tentantes, & domus januas cardinibus obtortis evellere gestientes; claustrisque omnibus, quæ adfixa fuerant, violenter evulsis, secum jam de inhabitantium exitio deliberantes. Unus denique & manu promptior, & corpore vastior, his affatibus cæteros incitabat:

INTERPRETATIO.

Adest ergo vobis reus inquinatus tot homicidiis, reus manifestarius, reus extraneus. Pronuntiate igitur fortiter sententias adversus hominem alienigenam, de eo scelere, cujus gravissimas pœnas sumeretis etiam à vestro populari. Vehementissimus delator hæc locutus, cohibuit vastam vocem. Et extemplo præco præcipiebat ut initium facerem dicendi *si haberem aliquid respondendum ad ea. Verùm ego intereà nihil aliud poteram quàm lacrymari, minùs profectò respiciens atrocem criminationem, quàm meam malam conscientiam. Verumtamen, enatâ mihi confidentiâ Deorum nutu, sic respondi ad illa: Satis scio quantum sit difficile tribus cadaveribus civium objectis, illum, qui accusetur trucidationis eorum, probare tanto cœtui se esse insontem, tametsi vera loquatur, & sponte fateatur factum. Verùm, si pro vestra benignitate præbueritis mihi tantisper audientiam publicam, facilè vobis ostendam me subire periculum vitæ, non propter ullum meum malefactum, sed immeritò flagrare invidiâ tanti sceleris ob exitum improvisum justæ iracundiæ. Cùm enim redirem à cœnâ paulò tardiùs, vinolentus cæteroquin (quod sanè meum peccatum non inficiabor verum* esse *) conspicio ante januam mei hospitii, (divertor autem apud probum Milonem vestrum concivem) quosdam crudelissimos prædones molientes ingressum, & cupientes extrahere fores ædium contortis cardinibus, & extractis magnâ vi repagulis omnibus, quæ obdita fuerant diligentissimè jam consultantes inter se de nece incolentium. Postremò unus, qui* erat *expeditiori dextrâ & staturâ ampliori, hortabatur reliquos his verbis:*

NOTÆ.

1 *Coram deprensum.*] Ἐπ' αὐτοφώρῳ, ut Græci dicunt, *in flagranti crimine.* Noster lib. 9. similiter dixit: *coràm noxa deprehensum.*

Heus pueri, inquit, quin maribus animis, & viribus alacribus dormientes aggrediamur. Omnis contatio, ignavia omnis facessat è pectore: stricto mucrone per totam domum [1] cædes ambulet. Qui sopitus jacebit, trucidetur; qui repugnare tentaverit, feriatur. Sic salvi recedemus, si salvum in domo neminem reliquerimus. Fateor, Quirites, extremos latrones, boni civis officium arbitratus, simul eximiè metuens, & hospitibus meis & mihi, gladiolo, qui me propter hujusmodi pericula comitabatur, armatus, fugare atque proterrere aggressus sum. At illi barbari prorsus & immanes homines, neque fugam capessunt; & cùm me viderent in ferro, tamen audaciter resistunt. Dirigitur præliaris acies. Ipse denique dux & signifer cæterorum, validis me viribus aggressus, illicò manibus ambabus capillo abreptum, ac retrò reflexum, effligere lapide gestit. quem dum sibi porrigi flagitat, [2] certâ manu percussum feliciter prosterno. Ac mox alium, pedibus meis mordicùs inhærentem, per scapulas ictu temperato, tertiumque improvidè occurrentem, pectore offenso, perimo. Sic pace vindicatâ, domoque hospitis ac salute communi protectâ, non jam impunem me, verùm etiam laudabilem publicè credebam fore: qui nec tantillo quidem unquam crimine postulatus, sed

INTERPRETATIO.

Heus, commilitones, ait, quidni sopitos adorimur animo planè virili, & prompto robore. Omnis dubitatio, omnis segnities abscedat ex animis nostris. *Strages grassetur ense nudato per universas ædes. qui recumbit dormiens, occidatur. qui conatus fuerit reluctari, percutiatur. ita abibimus hinc incolumes, si nullum dimiserimus incolumem in ædibus. Non inficior, ô Cives, ego ratus esse officium probi civis, atque unà mirum in modum mihi timens meisque hospitibus, armatus ensiculo, quem mecum gestabam ob talia discrimina, tentavi dare in fugam & perterrere prædones nequissimos. Verùm illi feri omninò & atroces viri nequaquam se mandant fugæ; & tametsi me cernerent in armis, nihilominus repugnant audacter. Certamen instruitur. ipse demùm imperator atque antesignanus reliquorum adortus me magnâ vi conatur statim saxo percellere crinibus apprehensum utrâque manu, & reclinatum retrorsum. Quod saxum dum petit dari sibi in manum, ego, bono meo fato ferio eum dextra nequaquam aberrante, & affligo humi. Ac deinde interficio alium morsu affixum meis tibiis, ictu librato per medias scapulas, & confodio per adversum pectus tertium obversantem incautiùs. Ita assertâ tranquillitate & defensâ domo* mei *hospitis, nostrâque omnium vitâ, existimabam me fore non modò à supplicio immunem, sed etiam dignum laude publicâ: qui ne minimi quidem criminis unquam accusatus, sed*

NOTÆ.

1. *Cædes ambulet.*] Sic lib. 9. de canibus loquens: *Et per omnem nostrum commeatum morsibus ambulare*, id est, *grassari.*

2. *Certâ manu percussum.*] *Manu*, quæ minimè aberravit, sed ictum intulit, quò mente destinaveram. Contrà apud Virgilium, lib. 2. Æneidos: —— *incertam excussit cervice securim.* Hoc est, inquit Servius, *dubiè illisam, quæ non habet mortis effectum.*

probè ſpectatus apud meos, ſemper innocentiam commodis cunctis antetuleram. Nec poſſum reperire, cur juſtæ ultionis, quâ contra latrones deterrimos commotus ſum, nunc iſtum reatum ſuſtineam? Cùm nemo poſſit monſtrare, vel privatas inter nos inimicitias præceſſiſſe, ac ne omninò mihi notos illos latrones uſquam fuiſſe. Vel certè ulla præda monſtretur, cujus cupidine tantum flagitium credatur admiſſum. Hæc profatus, rurſum lacrymis obortis, porrectiſque in preces manibus: per publicam miſericordiam, per pignorum caritatem, mœſtus tunc hos, tunc illos deprecabar. Cumque jam humanitate commotos, miſericordiâ fletuum affectos omnes ſatis crederem: [1] Solis & Juſtitiæ teſtatus oculum, caſumque præſentem meum commendans Deûm providentiæ, paulò altiùs aſpectu relato, conſpicio prorſus totum populum riſu cachinnabili diffluentem, nec ſecùs illum bonum hoſpitem parentemque meum Milonem riſu maximo diſſolutum. Ac tunc ſic tacitus mecum: En fides! inquam, en conſcientia! ego quidem pro hoſpitis ſalute & homicida ſum, & reus capitis inducor. at ille non contentus quòd mihi nec adſiſtendi ſolatium præbuit, inſuper exitium meum cachinnat. Inter hæc quædam mulier per medium theatrum lacrymoſa & flebilis, atra veſte contecta, parvulum quendam ſinu tolerans decurrit: ac ponè eam anus alia [2] pannis horridis obſita, paribuſque mœſta fletibus, ramos olea-

INTERPRETATIO.

probitatis perſpectæ inter meos prætuleram ſemper integritatem vitæ omnibus bonis. Nec ſatis capio quâ de causâ ſubeam hanc accuſationem juſtæ vindictæ, quâ incitatus ſum adverſus peſſimos prædones, cùm nemo queat probare aut privata odia mihi antehac interceſſiſſe cum illis, aut etiam illos latrones mihi fuiſſe cognitos ullo prorſus modo. Vel ſaltem oſtendantur aliqua ſpolia, quorum aviditate exiſtimetur tantum ſcelus fuiſſe perpetratum. His dictis, lacrymis iterùm manantibus, & manibus ſuppliciter protenſis: triſtis obſecrabam modò hos, modò illos, per commiſerationem publicam, & *per amorem liberorum. Cumque jam arbitrarer affectos clementiâ,* & *multùm commotos miſeratione mearum lacrymarum: obteſtans aciem Solis & Juſtitiæ, & committens curæ Deorum meam ſortem præſentem, cùm ſuſtuliſſem oculos aliquantò altiùs, video omnem prorſus plebem effuſam in riſum ſolutiorem, ipſumque* adeo *egregium hoſpitem & patrem meum Milonem diffluentem riſu ſolutiſſimo, non ſecùs* ac cæteros. *Ego verò tum ſic apud me tacitus: Hæccine fides eſt, inquam, hæccine religio? Ego equidem patravi cædem, & ſuſtineo accuſationem capitalem pro incolumitate* mei *hoſpitis: ille autem, non ſatis habens, ne patrocinio quidem ſuo me juviſſe, ridet prætereà meam mortem. Intereà fœmina quædam accurrit per medium theatrum, plorans, & ejulans, induta nigro veſtimento, geſtans in ſinu quendam infantem, & poſt ipſam alia vetula operta centonibus laceris atque immundis, & teſtans* ſuum *mœrorem ſimilibus ejulatibus; ambæ agi-*

NOTÆ.

1. *Solis & Juſtitiæ teſtatus oculum.*] Lib. 2. ut ipſos etiam *oculos Solis & Juſtitiæ facilè fruſtrentur.* Ad quem locum vide quæ adnotavimus.

2. *Pannis horridis obſita.* Terent. Eunucho, Act. 2. Scen. 2. *Video ſentum.*

gineos utræque quatientes. quæ circumfusæ lectulum, quo peremptorum cadavera contecta fuerant, plangore sublato lugubriter ejulantes: Per publicam misericordiam, per commune jus humanitatis, aiunt, miseremini indignè cæsorum juvenum, nostræque viduitati ac solitudini de vindicta solatium date. Certè parvuli hujus in primis annis destituti fortunis succurrite, & de latronis hujus sanguine legibus vestris & disciplinæ publicæ [1] litate. Post hæc Magistratus, qui natu major, adsurgit, & ad populum talia: De scelere quidem, quod seriò vindicandum est, nec ipse, qui commisit, potest diffiteri; sed una tantùm [2] subcisiva sollicitudo nobis relicta est, ut cæteros socios tanti facinoris requiramus. Nec enim verisimile est, hominem solitarium tres tam validos [3] evitasse juvenes. Prohinc tormentis veritas eruenda. [4] Nam & qui comitabatur eum puer clanculò profugit, & res ad hoc deducta est, ut per quæstionem sceleris sui participes indicet: ut tam diræ factionis formido funditùs perimatur.

Interpretatio.

tantes manibus *ramos oleæ, quæ effusæ circa feretrum*, in *quo corpora interfectorum fuerant cooperta, elato planctu flebiliter lamentantes: Per pietatem publicam, inquiunt, per communem legem humanitatis misereat vos adolescentium atrociter interfectorum, & concedite nostræ orbitati, ac desertioni solamen ex ultione. Saltem ferte opem miseræ sorti hujus infantis orbati* patre *in primis* suis *annis. Et sacrificate statutis vestris ac disciplinæ publicæ cruore hujus grassatoris. Posteà maximè grandævus Judicum exurgit, & ad plebem hæc ait: Certè de crimine* hoc, *quod puniendum est graviter, ne ipse quidem, qui* illud *patravit, potest ire inficias. Verùm una duntaxat cura secundaria nobis* adhuc *superest, ut investigemus reliquos participes tanti sceleris. Nam probabile* non *est hominem unicum enecasse tres adolescentes tam robustos. Ideo veritas extorquenda est* ab ipso *cruciatibus. servus enim, qui erat ipsi comes, aufugit clam. Et res eò devenit, ut declaret participes tanti sceleris vi tormentorum, quò metus tam crudelis catervæ omninò tollatur.*

Notæ.

squallidum, ægrum, pannis, annisque obsitum.

1. *Litate.*] *Litare* propriè, est sacrificio numen propitiare. Hîc est *satisfacere.*

2. *Subcisiva sollicitudo.*] *Subcisiva tempora* appellantur subducta negotiis, *heures dérobées.* Cicero, lib. de legibus: *subcisiva quædam tempora incurrunt, quæ ego perire non patior.* Hîc *subcisiva sollicitudo*, est *relicta*, & ut loquitur Gell. lib. 20 cap. 11. *subsecundaria.*

3. *Evitasse.*] *Vitâ privasse.* Hoc sensu Accius Poëta apud Ciceronem, Tusculanarum Quæstionum, libro 3.

Hæc omnia vidi inflammari
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram sanguine turpari.

4. *Nam & qui comitabatur eum puer clanculò aufugit.*] Quod si adfuisset; quæstio de ipso, non de hero fuisset habita. Mos enim fuit apud antiquos, ut postulanti accusatori servos suos reus traderet in tormentis habendos, ut herilis criminis veritas ab eis extorqueretur.

Nec mora, [1] cùm ritu Græcienſi ignis & rota, tum omne flagrorum genus inferuntur. Augetur oppidò, immò duplicatur mihi mœſtitia, quòd integro ſaltem mihi mori non licuerit. Sed anus illa, quæ ſuis fletibus cuncta turbaverat, Priùs, inquit, optimi Cives, quàm latronem iſtum miſerorum pignorum meorum peremptorem cruci adfigatis, [2] permittite corpora necatorum revelari; ut & formæ ſimul & ætatis contemplatione magis magiſque ad juſtam indignationem arrecti, pro modo facinoris ſæviatis. His dictis applauditur: & illicò me Magiſtratus ipſum jubet corpora, quæ lectulo fuerant poſita, meâ manu detegere. Luctantem me, ac diu renitentem præcedens facinus inſtaurare novâ oſtenſione, lictores juſſu Magiſtratuum quàm inſtantiſſimè compellunt, [3] manum denique ipſam, è regione lateris tendentes, in exitium ſuum ſuper ipſa cadavera porrigunt. Evictus tandem neceſſitate ſuccumbo: &, ingratis licet, arrepto pallio retexi corpora. Dii boni! quæ facies rei! quod monſtrum!

INTERPRETATIO.

Et continuò proferuntur ignis & rota more Græco, ac deinde omnes ſpecies verberum. Triſtitia mihi valdè gliſcit, imò geminatur, eò quòd non permitteretur mihi interire inviolatum. Verùm illa vetula, quæ perturbaverat omnia ſuis plangoribus: Antequàm appendatis, inquit, ad patibulum prædonem hunc interfectorem meorum infelicium natorum, Cives æquiſſimi, ſinite diſcooperiri cadavera occiſorum, ut magis ac magis incitati ad juſtam iram inſpectione vultûs ſimul & ætatis, ſeveri ſitis in eum juxta magnitudinem ſceleris. Plauſus ſequitur hæc verba, & ſtatim ille Judex mihi imperat, ut ipſe meâ manu diſcooperiam cadavera, quæ fuerant impoſita grabato. Apparitores ex mandato Judicum maximâ inſtantiâ adigunt me reſiſtentem, & diu nolentem renovare meum primum ſcelus novâ illâ monſtratione: denique porrigentes ex adverſo lateris ipſam meam dextram, in propriam perniciem extendunt ſuper ipſa corpora. Cedo tandem vi coactus: & quamvis invitus apprehenſo ſtragulo revelavi cadavera. Papæ! qui vultus rerum! quale prodigium!

NOTÆ.

1. *Cum ritu Græcienſi ignis & rota, tum omne flagrorum genus inferuntur.*] Apud Achillem Tatium, Clitophon in ſimili re Ἄρτι δέ μου δεθέντος, καὶ τῆς ἐσθῆτος τοῦ σώματος γεγυμνωμένου μετεώρου τε ἐκ τῶν βρόχων κρεμαμένου, καὶ τῶν μὲν μάστιγας κομιζόντων τῶν δὲ πῦρ, καὶ τροχὸν, &c. *Jamque me vincto, & corpore veſte nudato, & funibus in ſublime elato; aliis flagra, aliis ignem & rotam afferentibus*, &c.

Ignis & rota.] His reſpondebant apud Romanos laminæ candentes, & equuleus. Sicut enim *rotâ Græcienſi*, ita & equleo membra fidiculis religata ac diſtenta torquebantur; laminis adurebantur latera.

2. *Permittite corpora necatorum revelari.*] Ad majorem indignationem in omnium animis excitandam. Ad hoc enim res ipſæ plus valent quàm verba; juxta illud Horatii in Arte Poeticâ:

Segniùs irritant animos demiſſa per aurem,
Quàm quæ ſunt oculis ſubjecta fidelibus. ———

3. *Manum denique ipſam è regione lateris tundentes.*] Quid hoc ſibi vult, *tundere manum è regione lateris?* Hærenti mihi opportunè ſubvenit Scriveriana Editio, in qua legitur *tendentes*: quod interpretor *protendentes*, & *porrigentes*.

quæ Fortunarum mearum repentina mutatio! Quanquam enim jam 1 in peculio Proserpinæ, 2 & Orci familiâ numeratus, subitò in contrariam faciem obstupefactus hæsi. Nec possum novæ illius imaginis rationem idoneis verbis expedire. Nam cadavera illa jugulatorum hominum erant tres utres inflati, variisque secti foraminibus, &, ut vespertinum prœlium meum recordabar, his locis hiantes, quibus latrones illos vulneraveram. Tunc ille quorumdam astu paulisper cohibitus risus, liberè jam exarsit in plebem. Hi 3 gaudii nimietate gratulari; illi 4 dolorem ventris manuum compressione sedare. Et certè lætitiâ delibuti, meque respectantes, cuncti theatro facessunt. At ego, ut primùm illam laciniam prehenderam, fixus in lapidem steti gelidus, nihil secius quàm una de cæteris theatri statuis, vel columnis. Nec priùs ab 5 inferis emersi, quàm Milo meus hospes ac-

INTERPRETATIO.

quæ subita conversio meæ sortis! quamvis enim jam essem *in possessione Proserpinæ, & accensitus inter domesticos Plutonis, repentè restiti mirabundus scenam* adeò *dissimilem* priori. *Nec possum explicare sermone satis apto faciem novi illius spectaculi. Illa enim corpora hominum occisorum erant tres utres inflati, & incisi diversis foraminibus, &, quantum memineram mei certaminis nocturni iisdem locis patentes, quibus percussisse* mihi visus eram *illos prædones. Ibi tum cachinnus ille,* qui fuerat *tantisper coërcitus solertiâ nonnullorum, jam liberè erupit per populum. Hi gestiebant nimiâ lætitiâ; illi compressione manuum reprimebant dolorem ventris. Et omnes profectò discedunt ex theatro, diffusi hilaritate, meque identidem respicientes. Ego verò statim atque ceperam illam vestem* stragulam, *steteram immotus & frigidus quasi lapis, nec aliter ac unam ex reliquis statuis, aut columnis theatri. Neque antè eductus sum ex Averno, quàm meus hospes Milo ad me venit,*

NOTÆ.

1. *In Peculio Proserpinæ.*] *Peculium* pecunia erat, quam sibi privatim habebant servi & filii-familias dominorum & patrum permissu à dominicis paternisque rationibus separatam. *Proserpinæ peculium.* Hîc sunt mortui, qui relictis luminis auris, in ejus, Plutonisque conjugis Imperium demearunt. Quod hîc *Proserpinæ peculium* Apuleius dixit, *Orcinus thesaurus* appellatur in veteri Epitaphio Nævii poëtæ, quod refertur in Catalectis veterum Poëtarum;

Mortales, immortales flere si foret fas,
Flerent divæ Camœnæ Nævium Poëtam.
Itaque postquam est ORCINO *traditus* THESAURO
Oblitei sunt Romæ loquier linguâ Lateinâ.

2. *Et Orci familia.*] *Orcus, Dis, Pluto* idem est, Averni regnator. Hujus familia sunt umbræ mortuorum.

3. *Gaudii nimietate gratulari.*] Nonio *gratulari* est *gratias agere.* Vulgò *congaudere* significat. Agrætius, *Lætamur de nostris, gratulamur de alienis.* Hîc *gratulari* est *vehementer gaudere.* Sic lib. 2. Florid. *Vir, cui omnes provinciæ quadrijuges & sejuges currus ponere gratulantur.*

4. *Dolorem ventris.*] Ortum scilicet ex vehementi diaphragmatis agitatione. Quod in nimio risu contingere solet.

5. *Ab inferis.*] A stupore illo, quo fiebat ut viderer in lapidem gelidus, & mortuus atque in inferos demersus.

cessit,

cessit, &, injectâ manu, me renitentem, lacrymisque rursum promicantibus crebrò singultientem clementi violentiâ secum attraxit; &, observatis viæ solitudinibus, per quosdam anfractus ad domum suam perduxit: mœstumque me atque etiam tunc trepidum variis solabatur affatibus. Nec tamen indignationem injuriæ, quæ inhæserat altiùs meo pectori, ullo modo permulcere quivit. Ecce illicò etiam Magistratus ipsi [1] cum suis insignibus domum nostram ingressi, talibus me monitis delinire gestiunt: Neque tuæ dignitatis, nec etiam prosapiæ tuorum ignari sumus, Luci domine. nam & [2] provinciam totam inclytæ vestræ familiæ nobilitas complectitur. Ac ne istud, quod vehementer ingemiscis, contumeliæ causâ perpessus es. Omnem igitur de tuo pectore præsentem tristitudinem mitte, & angorem animi depelle. Nam lusus iste, quem publicè gratissimo Deo Risui per annua reverticula solemniter celebramus, semper commenti novitate florescit. Iste Deus auctorem suum propitius ubique comitabitur amanter, nec unquam patietur ut ex animo doleas, sed frontem tuam serenâ venustate [4] lætabit assiduè. At tibi civitas omnis pro istâ gratiâ honores egregios offeret. Nam & [5] patronum scripsit, &,

INTERPRETATIO.

meque amplexus, mansuetâ vi pertraxit secum reluctantem, & frequenter suspirantem lacrymis iterum manantibus; & deduxit in suas ædes per quosdam flexus viarum *delectis vicis maximè solitariis, & consolabatur me tristem atque adhuc trepidantem diversis alloquiis. Neque tamen potuit ullo pacto delinire dolorem illius contumeliæ, qui infixus erat profundiùs in meo animo. Ecce etiam statim Magistratus ipsi intrantes in nostras ædes cum suis insignibus, tentant me demulcere ejusmodi verbis: Neque ignoramus tuam nobilitatem, neque genus tuorum* parentum, *Domine Luci; claritas enim vestræ stirpis extenditur per universam* hanc *provinciam. Neque hoc, quod tantoperè doles, factum est injuriæ* tibi inferendæ *gratiâ. Aufer ergo omnem istum mœrorem ex tuo animo, & ejice* istam *ægritudinem mentis. Hic enim ludus, quem exhibemus quotannis magnâ celebritate in honorem jucundissimi Dei Risus, viget semper aliquo invento novo. Hic Deus aderit suo auctori favens atque amicus in omnibus locis, neque unquam sinet te premi ullâ ægritudine animi, sed perpetuò exhilarabit vultum tuum tranquillo lepore. Tota verò hæc urbs exhibebit tibi honores eximios ob tuum istud benemeritum* in eam. *Nominavit enim te* suum *patronum* de-

NOTÆ.

1. *Cum suis insignibus.*] Lictoribus, scilicet, cum fascibus virgarum, & securibus.

2. *Provinciam totam.*] Thessaliam, in qua urbs Hypata: ex Thessalia enim Apuleii mater originem ducebat à Plutarcho, & Sexto Philosopho ejus nepote, ut habet Noster, libri primi initio.

3. *Auctorem suum.*] qui eum produxerit in ore civium Hypatensium.

4. *Lætabit assiduè.*] Lætum reddet. Sic lib. 5. O *nos beatas, quas infantis aurei nutrimenta lætabunt.*

5. *Patronum scripsit.*] Romæ, ubi Hypatensium rem tueretur. Mos fuit ut civitates, & populi patronos haberent in Urbe Domina. Sic Lacedæmonii in clientela erant Claudiorum, Bononienses in Antoniorum, &c.

[1] ut in ære ſtet imago tua, decrevit. Ad hæc dicta ſermonis vicem refero. Tibi quidem, inquam, [2] ſplendidiſſima & unica Theſſaliæ civitas, honorum talium parem gratiam memini. Verùm ſtatuas & imagines dignioribus, meiſque majoribus reſervare ſuadeo. Sic pudenter allocutus, & paulisper hilaro vultu renidens, quantúmque poteram lætiorem me refingens, comiter abeuntes Magiſtratus appello. Et ecce quidam intrò currens famulus, Rogat te, ait, tua parens Byrrhæna, [3] & convivii, cui te ſerò deſponderas jam appropinquantis admonet. Ad hæc ego formidans, & procul perhorreſcens etiam ipſam domum ejus, Quàm vellem, inquam, parens, juſſis tuis obſequium commodare, ſi per fidem liceret id facere. Hoſpes enim meus Milo [4] per hodierni diei præſentiſſimum numen adjurans effecit, [5] ut ei hodiernæ cœnæ pignorarer: nec ipſe diſcedit, nec me digredi

INTERPRETATIO.

creto publico, *& conſtituit, ut ſtatua ærea tibi erigatur. Ad hæc verba reſpondeo. Equidem, inquam, ô magnificentiſſima & præſtantiſſima urbs Theſſaliæ, habeo tibi grates condignas pro talibus honoribus. Sed auctor ſum ut reſerves ſigna & ſimulacra me dignioribus, & præſtantioribus. Sic verecundè affatus, & tantiſper ſubridens lætiori fronte & quàm maximè poteram ſimulans me hilariorem, valedico civiliter Magiſtratibus diſcedentibus. Et ſtatim quidam ſervus accurrens in* ædes. *Tua mater Byrrhæna orat te, inquit, & te certiorem facit inſtare* horam *convivii, cui promiſeras* heri *veſperi te affuturum. Ego ad hæc* verba *pavens & pertimeſcens etiam eminùs ejus ædes: Quàm cuperem, inquam, ô mater, morem gerere tuo imperio, ſi poſſem id facere ſalvâ fide. Milo enim meus hoſpes obteſtans me per potentiſſimum* Deum præſidem *hujus diei, evicit ut promitterem ipſi ad cœnam in* hodiernum diem: *neque ipſe abſcedit* à me, *neque ſinit me diſcedere à ſe. Proinde,*

NOTÆ.

1. *Ut in ære ſtet imago tua.*] Inter maxima honoris monumenta fuit ſtatuarum erectio. *Amore Principum,* (inquit Caſſiodorus, lib. 8. epiſt. 2.) *conſtat inventum ut ſimulachris æneis fides ſervaretur imaginis, quatenus ventura progenies auctorem videret, qui ſibi Rempublicam multis beneficiis obligâſſet.* Bellica virtus prima & præcipua cauſa fuit dedicandi ſtatuas, ſed &, inſequentibus ſæculis, viris doctrinâ, aut dicendi arte præſtantibus idem honos decretus eſt.

2. *Splendidiſſima & unica Theſſaliæ civitas.*] Solinus tamen præcipuas *Theſſaliæ* urbes commemorans, Hypatæ ne meminit quidem. Apuleius igitur magis ex honore Magiſtratuum Hypatenſium, quàm ex veritate loqui videtur.

3. *Et convivii, cui te ſerò deſponderas jam appropinquantis admonet.*] Mos erat invitatos jam convivas iterùm admonere inſtante cœnæ tempore. Chremes apud Terent. Heautontimorum. Act. 1. Scen. 1.

——— Sed, ut diei tempus eſt,
Monere oportet me hunc vicinum Phaniam,
Ad cœnam ut veniat. Ibo, ut viſam ſi domi eſt.
Nihil opus fuit monitore; jam dudum domi
Præſtò apud me eſſe aiunt. Egomet convivas moror.

4. *Per hodierni diei præſentiſſimum numen.*] Riſum, cui feſtus erat dies.

5. *Ut ei hodiernæ cœnæ pignorarer.*] Quaſi depoſito pignore obligarer.

patitur. Proin [1] epulare vadimonium differamus. Hæc adhuc me loquente, manu firmiter injectâ Milo, jussis [2] balnearibus adsequi, producit ad lavacrum proximum. At ego vitans oculos omnium, & [3] quem ipse fabricaveram risum obviorum declinans, lateri ejus adambulabam obtectus. nec quî laverim, quî terserim, quî domum rursum reverterim, præ rubore memini. Sic omnium oculis, nutibus, ac denique manibus denotatus, impos animi stupebam. Raptim denique paupertinâ Milonis cœnulâ perfunctus, causatusque capitis acrem dolorem, quem mihi lacrymarum assiduitas incusserat, cubitum veniâ facilè tributâ concedo. Et abjectus in lectulo meo, quæ gesta fuerant singula mœstus recordabar. quoad tandem Fotis mea, dominæ suæ cubitu procurato, sui longè dissimilis advenit, non ex lætâ facie, nec sermone dicaculo, sed [4] vultuosam frontem rugis insurgentibus [5] asseverabat. Contanter ac timidè denique sermone prolato: Ego, inquit, ipsa confiteor ultro, ego tibi causa hujus molestiæ

INTERPRETATIO.

que proferamus in alium diem *cœnam condictam. Cùm hoc adhuc dicerem, Milo prehendens me manu validè, deducit ad proximas balneas, præcipiens* priùs *ut* instrumenta *balnearia afferrentur post* nos. *Ego verò effugiens intuitum omnium, & evitans cachinnos occurrentium, quorum ipse fueram artifex, incedebam ad ejus latus opertus. Nec recordor quomodo laverim, quo pacto absterserim me, aut quâ ratione redierim iterum in ædes ob verecundiam*, quâ eram perfusus, *usque adeo eram attonitus, & alienatæ mentis*, videns me *demonstrari oculis, capitum gestibus, postremò etiam digitis omnium. Denique sumptâ festinanter exiguâ cœnâ Milonis, petitâque excusatione à vehementi dolore capitis, quem fletus continuus mihi attulerat, concessâ facilè licentiâ eo dormitum. Et prostratus in lectulo meo tristis recogitabam omnia, quæ mihi evenerant: donec tandem mea Fotis compositâ suâ herâ in lecto, venit ad me valdè mutata à seipsa. Non* afferebat *hilarem vultum, neque jocosa verba, sed capebat tristem frontem rugis prominentibus. Denique locuta dubitanter, ac pavidè: Ego, inquit, ipsa sponte fateor, ego creavi tibi hanc sollicitudi-*

NOTÆ.

1. *Epulare vadimonium.*] *Vadimonium* sponsio est ad certum diem se sistendi in judicio. *Epulare vadimonium* per metaphoram dicitur condictio & sponsio ad epulas veniendi. Simili metaphorâ in aliâ re utitur lib. 4. *Cohortem nostram gladiis armatam ante ipsas fores Democharis, velut expilationis vadimonium, sistimus.*

2. *Balnearibus.*] *Balnearum* instrumentis, strigilibus nempè, ampullis, oleo, linteis abstersoriis, &c.

3. *Quem ipse fabricaveram risum.*] Utricidii reatum sustinendo.

4. *Vultuosam frontem.*] Nonius *vultuosum* exponit *triste*, & affert locum ex Cicerone, de oratore: *in quo cum effeceris, ne quid ineptum sit aut vultuosum.*

5. *Asseverabat.*] Non, *affirmabat*, sed *severiorem reddebat*, & *caperabat.* Quin & idcircò (ut mihi quidem videtur) id, quod affirmatur, dicitur *asseverari*, quia gravem affirmationem sæpiùs comitatur frontis adseveratio, utpote quæ pondus addat verbis, juxta illud Terentii in Andria:

Tristis severitas inest in voltu, atque in verbis fides.

fui. Et cum dicto [1] lorum quempiam sinu suo depromit, mihique porrigens, Cape, inquit, oro te, de perfidâ muliere vindictam, immò verò licet majus quodvis supplicium sume. Nec tamen me putes, oro, sponte angorem istum tibi concinnâsse. [2] Dii mihi meliùs, quàm ut mei causâ vel tantillum scrupulum patiare. Ac si quid adversi tuum caput respicit, id omne protinùs meo luatur sanguine. Sed quod alterius rei causâ facere jussa sum, malâ quâdam meâ sorte in tuam recidit injuriam. Tunc ego familiaris curiositatis admonitus, factique causam delitescentem nudari gestiens, suscipio: Omnium quidem nequissimus audacissimusque lorus iste, quem tibi verberandæ destinasti, priùs à me concisus atque laceratus interibit ipse, quam tuam plumeam lacteamque contingat cutem. Sed mihi cum fide memora, oro, quod tuum factum [3] scævitas consecuta in meum convertit exitium. Adjuro enim tuum mihi carissimum caput, nulli me prorsus, ac ne tibi quidem ipsi adseveranti posse credere, quod tu quidquam in meam cogitaris perniciem. Porrò meditatus innoxios casus incertus, vel etiam adversus culpæ non potest addicere. * * * * * * * * * * *

INTERPRETATIO.

nem. Et hoc effata profert è sinu suo quandam scuticam, & mihi offerens: Sume, quæso, ait, ultionem de infida muliere: quin immò affice me *quolibet cruciatu*, per me *licet. Attamen ne credas, obsecro, me tibi ultrò confecisse istam ægritudinem. Absit ut feras propter me vel minimam anxietatem. Ac si aliquid sinistri impendeat tuo capiti, illud totum jam nunc expietur meo cruore. Verùm quod mihi imperatum est ut facerem alterius rei gratiâ*, illud *conversum est in tuam contumeliam sinistro quodam meo fato. Tunc ego commonefactus meæ solitæ curiositatis, & magnoperè cupiens mihi aperiri latentem causam* hujus *facti, sic respondeo: Scutica ista omnium quidem pessima, maximéque temeraria, quam parasti ad te flagellandam, peribit ipsa dissecta à me ac dilaniata, priusquàm attingat tuam mollissimam candidissimamque pellem. Sed narra mihi, quæso, fideliter quid fecisti, quod malignitas fati posteà secuta deflexit in meam perniciem. Juro enim per tuum dilectissimum caput me nemini penitùs posse credere, te meditatam esse aliquid in meum exitium, ac ne tibi quidem ipsi, tametsi id affirmes. Cæterùm eventus dubius, aut etiam contrarius non potest efficere ut innocuæ cogitationes fiant affines culpæ.* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

NOTÆ.

1. *Lorum quempiam.*] Multa sunt vocabula neutrius generis, quæ apud priscos masculino genere dicebantur, ut *guttur, corius, collus*, & hoc loco *lorus*. Similiter & diverso genere dixerunt *hæc ludus, hæc metus, hæc amnis, hic frons*, *&c.*

2. *Dii mihi meliùs*, &c.] Supple *dent* vel *faciant*. Sic Virgil.

Dii meliora piis, erroremque hostibus illum.

3. *Scævitas.*] Fortunæ malignitas, & infelicitas; quæ enim *scæva*, seu *sinistra*, eadem noxia, & infausta ut plurimùm habita sunt. Sic lib. 1. *sinistro pede profectum*, hoc est, *malis avibus*,

Sic illâ lætitiâ recreata, Patere, inquit, oro, priùs fores cubiculi diligenter occludam; ne sermonis elapsi profanâ petulantiâ committam grande flagitium. Et cum dicto pessulis injectis, & uncino firmiter immisso, sic ad me reversa, colloque meo manibus ambabus implexa, voce tenui, & admodum diminutâ: Paveo, inquit, & formido solidè domus hujus operta detegere, & [1] arcana dominæ meæ revelare secreta. Sed meliùs de te doctrinâque tuâ præsumo; qui præter generosam natalium dignitatem, præter sublime ingenium,[2] sacris pluribus initiatus, profectò nosti sanctam silentii fidem. Quæcumque igitur commisero hujus religiosi pectoris tui penetralibus, semper hæc intra conseptum clausa custodias oro, & simplicitatem relationis meæ tenacitate taciturnitatis tuæ remunerare. Nam me, quæ sola mortalium novi, vis amoris, quo tibi teneor, indicare compellit. Jam scies omnem domus nostræ statum: jam scies heræ meæ miranda secreta, quibus [3] obaudiunt Manes, turbantur sidera, coguntur numina, serviunt elementa. Nec unquam magis artis hujus violentia nititur, quàm cùm scitulæ formulæ juvenem quempiam libenter as-

INTERPRETATIO.

Sic illa refecta gaudio, Sine me, obsecro, inquit, priùs claudere sedulò januam cubiculi, ne perpetrem magnum scelus impiâ procacitate verborum, quæ mihi exciderint. Et hoc dicto immittit pessulos, atque inserit validè uncum, & sic regressa ad me, & complexa utrâque manu meas cervices, dicit mihi *voce demissâ, ac valdè imminutâ: Metuo trepidóque penitùs revelare abscondita hujus domus, & prodere occulta secreta meæ heræ. Sed meliùs sentio de te & de tua eruditione; qui præterquàm quod ortus es generosis nobilissimisque parentibus, & polles excellenti ingenio, inauguratus es præterea permultis religionibus;* ideoque *procul dubio cognoscis sacram fidem silentii. Omnia ergo, quæ credidero adytis tui istius sancti pectoris, obsecro,* ut *ea semper serves conclusa intra claustra* ipsius, *& penses sinceritatem meæ narrationis constantiâ tui silentii. Amor enim vehemens, quo me habes devinctam, cogit me, cui soli hominum illa nota sunt, ea tibi revelare. Jam nosces omnem statum nostræ domûs: jam nosces stupenda arcana meæ heræ, quibus umbræ obsequuntur & astra perturbantur,* quibus *Dii obstringuntur,* quibus denique *elementa famulantur. Neque unquam magis adhibet vim hujus artis quàm cùm intuita est libidinosè aliquem juvenem decori vultûs, quod*

NOTÆ.

1. *Arcana.*] Festus. *Arcani sermonis significatio trahitur sive ab arce, quæ tutissima pars urbis est, sive à genere sacrificii, quod in arce fit ab Auguribus adeo remotum à notitia vulgari, ut ne litteris quidem mandetur, sed per memoriam successorum celebretur: sive ab arca, in qua quæ clausa sunt tuta manent: cujus ipsius origo ab arcendo pendet.*

2. *Sacris pluribus initiatus.*] Sacerdotem fuisse in provincia Africa Apuleium D. Augustinus ait, cumque tunc & munera edidisse, & venatores vestivisse. Porrò nihil majore curâ ab Ethnicorum sacerdotibus cautum est, quàm ut ne sacrarum cærimoniarum arcana profanis auribus proderentur. Itaque, qui sacris initiabantur, gravissimo adigebantur sacramento ad ea, quæ vidissent, aut audivissent, silentio premenda.

3. *Obaudiunt.*] Morem gerunt ὑπακούουσι.

pexit. quod quidem ei ſolet crebriter evenire. Nunc etiam adoleſcentem quendam Bœotium ſummè decorum efflictim deperit, totiúſque artis manus, & machinas omnes ardenter exercet. Audivi veſperi, meis his, inquam, auribus audivi, quod, ni celeriùs Sol cœlo ruiſſet, noctique ad exercendas illecebras magiæ maturiùs ceſſiſſet, [1] ipſi Soli nubilam caliginem & perpetuas tenebras comminantem. Hunc juvenem, cùm è balneis rediret ipſa, tonſtrinæ reſidentem heſternâ die fortè conſpexit: [2] ac me capillos ejus, qui jam [3] cæde cultrorum deſecti humi jacebant, clanculò præcepit auferre. Quos me ſedulò furtimque colligentem tonſor invenit; &, quod alioqui publicitùs maleficæ diſciplinæ perinfames ſumus, arreptam inclementer increpat: Tu-ne ultima non ceſſas ſubinde lectorum juvenum capillamenta ſurripere? Quod ſcelus niſi tandem deſines, [4] Magiſtratibus te incontanter objiciam. Et verbum facto ſecutus, immiſsâ manu ſcrutatus è mediis papillis meis jam capillos abſconditos iratus arripuit. Quo geſto graviter affecta, mecúmque reputans dominæ meæ mores,

Interpretatio.

ſolet quidem ſæpè ipſi contingere. Nunc etiam perditè amat quendam juvenem Bœotium præſtantiſſimâ formâ, & adhibet omnem potentiam ſuæ artis cunctaque artificia. Audivi heri *veſperè, audivi, inquam, his meis auribus ipſam interminantem Soli nebuloſam obſcuritatem, tenebraſque ſempiternas, niſi velociùs præcipitaſſet cœlo, dediſſetque citiùs locum nocti ad tractanda illectamenta magica. Heri cùm ipſa reverteretur à lavacro, vidit fortè fortunâ hunc adoleſcentem ſedentem in officinâ tonſoris: mihique imperavit, ut auferrem ejus crines, qui jam jacebant humi reciſi ſectione forficum. Quos cùm colligerem diligenter, & clanculùm, tonſor deprehendit me; & quia nos aliunde publicè laboramus infamiâ veneficæ artis, apprehendit me, & objurgat ſeveriter: Tu-ne contemptiſſima* mulierum *non deſinis ſuffurari crebrò crines formoſorum adoleſcentum? A quo crimine niſi abſtines tandem, ſiſtam te ſine morâ coram judicibus; & addens facta verbis, manu injectâ inveſtigans extraxit iratus ex mediis meis mammis crines, quos jam recondideram. Quo facto ego mœſta, & recogitans apud me indolem meæ heræ, quod ſo-*

Notæ.

1. *Ipſi ſoli nubilam caliginem, & perpetuas tenebras comminantem.*] Apud Lucanum venefica ſolem alloquens:

——— *Tibi peſſime mundi*
Arbiter, immittam ruptis Titana cavernis,
Et medio feriere die.

2. *Ac me capillos ejus, &c. præcepit auferre.*] Capillorum ad amatoria incantamina præcipuus uſus. Virgil. in Pharmacentria.

Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit
Pignora chara ſui, quæ nunc ego limine in ipſo
Terra, tibi mando. Debent hæc pignora Daphnin.

Per *exuvias*, capillos præſertim intellige. Vide Lucianum in Dialogis Meretriciis.

3. *Cæde cultrorum.*] Id eſt, *ſectione.* Hîc *cædes* activè ſumitur. At *ligni & frondium cædem* paſſivè dixit A. Gellius lib. 19. cap. 12.

4. *Magiſtratibus te*, &c. Erat quippe ars magica legibus prohibita, animadvertebaturque graviter in veneficas.

quòd hujus rei repulsâ satis acriter commoveri, meque verberare sævissimè consuevit; jam de fuga consilium tenebam: sed istud quidem tui contemplatione abjeci statim. Verùm cùm tristis inde discederem, ne prorsus vacuis manibus redirem; conspicio quendam forficulis attondentem caprinos utres. Quos cùm probè constrictos inflatosque, & [1] jam pendentes cernerem; capillos eorum humi jacentes, flavos, ac per hoc illi Bœotio juveni consimiles, plusculos aufero: eosque dominæ meæ dissimulatâ veritate trado. Sic noctis initio, priusquàm cœnâ te reciperes, Pamphile mea jam vecors animi, [2] tectum scandulare conscendit, quod altrinsecùs ædium patore perflatili nudatum, [3] ad orientales cæterosque omnes aspectus pervium, maximè his artibus suis commodum secretò colit. Priusque apparatu solito instruit feralem officinam, omne genus [4] aromatis, & [5] ignora-

Interpretatio.

let gravissimè irasci, & me cædere crudelissimè, cùm passa est repulsam in hac re: jam deliberabam de fugiendo, verùm illicò repudiavi illud consilium, tui consideratione. Sed cùm abirem illinc mœsta, ne reverterer manibus omninò inanibus; conspicor quendam tondentem forficibus pelles hircinas. Quas cùm viderem pulcrè colligatas, tumefactasque, & jam seipsis *stantes; tollo sat multos villos earum sparsos per humum, coloris flavi, ideoque similes capillis illius adolescentis Bœotii, eosque do meæ hera dissimulans quod erat. Sic principio noctis, antequàm discederes à cœna, Pamphile mea* hera *jam impos animi ascendit in* pergulam *coopertam scandulis, quam clam frequentat in altiori parte domûs positam, patentem aperturâ expositâ ventis, & habentem prospectum in orientales & reliquas omnes plagas* mundi, *inprimis aptam his suis artibus. Et primum adornat exitiabilem officinam supellectile consueta;* scilicet *aromatibus omnis generis, laminis in-*

Notæ.

1. *Jam pendentes.*] Id est, *jam sponte suâ stantes*, ob aërem ingestum, quo tumebant, & sustentabantur. *Pendere* enim etiam *stare* significat. Phædrus, lib. 5.

Cursu volucri pendens in novacula, &c.

Arnobius, lib. 3. in simili re: *Et viduatos interioribus cunctis, tanquam utres sufflatos, turgidorum corporum inanitate pendere.*

2. *Tectum scandulare.*] Ex *scandulis* factum. Sunt autem *scandulæ* Vitruvio tabulæ ligneæ angustæ & oblongæ, quibus tegularum loco multis in locis domus conteguntur. Vocamus *du bardeau.* Isidorus non *scandulas*, sed *scindulas* vocat, aitque à *scindendo* dictas. At, præter Vitruvium jam laudatum, in lege *Quibusdam* 6. ff. *de Jure immunitatis. scandularii* dicuntur, non *scindularii*, qui ejusmodi tabulis ligneis hyberna contegunt.

3. *Ad orientales*, &c. *aspectus.*] Vide suprà, lib. 2. de Zachla Ægyptio.

4. *Aromatis.*] Cinnamo puta, pipere, zinzibere, &c. quæ vulgò *species*, Græcis τὰ εἴδη appellantur.

5. *Ignorabiliter laminis literatis deflectorum, sepultorum etiam cadaverum expositis multis admodum membris.*] *Laminæ ignorabiliter litteratæ* sunt *ignotis characteribus insculptæ.* Membrorum cadaverum, & laminarum litteratarum in apparatu magico meminit Tac. l. 2. Annal. ubi de veneficiis Pisonis & Plancinæ in Germanicum. *Sævam vim morbi augebat persuasio veneni à Pisone accepti:*

biliter laminis litteratis, & [1] infelicium navium durantibus clavis; defletorum, ſepultorum etiam cadaverum expoſitis multis admodum membris. hîc nares & digiti; [2] illic carnoſi clavi pendentium; alibi trucidatorum ſervatus cruor, & extorta dentibus ferarum trunca calvaria. Tunc decantatis [3] ſpirantibus fibris, litat vario latice. nunc

INTERPRETATIO.

ſculptis ignotis characteribus, & clavis, qui ſupererant ex navigiis infortunatis, & plurimis expoſitis artubus corporum conclamatorum, atque etiam tumulatorum. Hic naſi erant, & digiti, illic clavi cruci affixorum, quibus carnis particulæ adhærebant; alibi ſanguis occiſorum conſervatus, & crania ſemiroſa erepta dentibus beſtiarum. Tum inhalatis magico carmine extis adhuc palpitantibus, libat diverſos liquores, modò

NOTÆ.

& reperiebantur ſolo ac parietibus eruta humanorum corporum reliquiæ, carmina, & devotiones, & nomen Germanici plumbeis tabulis inſculptum, ſemiuſti cineres, ac tabe obliti, aliáque maleficia, quis creditur animas Numinibus infernis ſacrari.

1. *Infelicium navium durantibus clavis*, &c.] Ex hac ſcriptura, quæ Scriverianæ editionis eſt, licet non benè ſanâ, ſenſum qualemcunque elicui, qui fortaſſe non diſplicebit. Pricæi & Elmenhorſtii editiones habent, auctore Paſſeratio, ad Propertium, pag. 336. *Infelicium avium durantibus damnis defletorum.* Elmenhorſtius τὸ *damnis* interpretatur *pennis detractis*. Sed non placet tam longè petita explicatio. Lipſius ad lib. 2. Annal. Taciti hunc Apuleii locum ſic legit, *infelicium Manium durantibus calvis.* Quod intelligendum eſſet de craniis, ſeu calvariis mortuorum. Sed quia mox calvariam Apuleius annumerat huic magicæ ſupellectili, minus mihi veriſimile fit eum hoc loco de calvariis locutum fuiſſe, & idem bis dixiſſe. *Infelices naves* hîc intelligo *naufragio diſcerptas.*

2. *Illic carnoſi clavi pendentium.*] Neſcio quid Beroaldus hîc ſomniat de clavis pedum ulceribus. Intellige clavos ferreos ſeu chalybeos, quibus ſontes cruci adfigebantur, qui ideò *carnoſi* dicuntur, quòd ipſis adhuc adhærerent carnis particulæ. Adhiberi quartanis ejuſmodi clavos ait Plinius, lib. 28. cap. 4. *Item in quartanis fragmentum clavi à cruce, involutum lanâ collo ſubnectunt.* En tibi luculentam ſimilis apparatûs deſcriptionem ex Lucano. lib. 6. *Tunc omnes avidè deſævit* (Eriſychtone) *in artus,*

Immerſitque manus oculis; gaudetque gelatos
Effodiſſe orbes: & ſicca pallida rodit
Excrementa manûs: laqueum nodoſque recentes
Ore ſuo rupit: pendentia corpora carpſit,
Abraſitque cruces: percuſſaque viſcera nimbis
Vulſit, & incoctas admiſſo Sole medullas.
INSERTUM MANIBUS CHALYBEM, *nigramque per artus*
Stillantis tabi ſaniem, viruſque coactum
Suſtulit, & nervo morſus retinente pependit.
Et quacumque jacet nudum tellure cadaver,
Ante feras volucreſque ſedet, nec carpere membra
Vult ferro manibuſque ſuis, MORSUSQUE LUPORUM
EXPECTAT, SICCIS RAPTURA E FAUCIBUS ARTUS.

Quam Appoſitè hæc poſtrema verba ad hunc locum Noſtri *& extorta dentibus ferarum trunca calvaria!*

3. *Spirantibus fibris.*] *Fibræ* in haruſpicina ſunt extremæ viſcerum partes, quarum in extiſpicio præcipua conſideratio eſt.

rore

rore fontano, nunc lacte vaccino, nunc melle montano. libat & [1] mulsâ. Sic illos capillos in mutuos nexus obditos, atque nodatos, cum multis odoribus dat vivis carbonibus adolendos. Tunc protinus inexpugnabili Magicæ disciplinæ potestate, & cœcâ numinum coactorum violentiâ, illa corpora quorum fumabant stridentes capilli, spiritum mutuantur humanum, & sentiunt, & audiunt, & ambulant: &, qua nidor suarum ducebat exuviarum veniunt; &, pro illo juvene Bœotio aditum [2] gestientes, fores insiliunt. Cùm ecce crapulâ madens, & improvidæ noctis deceptus caligine audacter mucrone districto, [3] in insani modum Ajacis armatus, non, ut ille, vivis pecoribus infestus, tota laniavit armenta: sed longè fortiùs, qui tres inflatos caprinos utres exanimasti: ut ego te prostratis hostibus sine maculâ sanguinis, non homicidam nunc, sed utricidam amplecterer. Ac sic lepido sermone Fotidis invicem cavillatus, Ergo igitur jam & ipse possum, inquam, mihi primam istam virtutis [4] adoream ad exemplum [5] duodeni

INTERPRETATIO.

aquam fontanam; modò lac bubulum, modò mel montanum. effundit etiam aquam *medicatam melle. Hisque peractis, tradit prunis ardentibus illos caprinos villos implexos, & colligatos mutuis connexionibus, concremandos cum multis aromatis. Tunc ineluctabili potentiâ magicæ artis, & occultâ vi Deorum coactorum* incantaminibus, *corpora illa, quorum villi fumabant cum stridore, sortiuntur* statim *animam humanam, sentiunt, & audiunt, & incedunt: & veniunt, quà fumus suorum spoliorum ea attrahebat, & loco illius adolescentis Bœotii cupientia ingredi, insultant januæ. Cum ecce perlitus vino, & inductus in errorem obscuritate tenebrosæ noctis, ense fortiter nudato, armatus instar Ajacis furiosi, non, quemadmodum ille, infensus armentis viventibus, laceravit totos greges, sed* gessisti te *multò virilius, qui spiritu privasti tres pelles hircinas vento turgidas; ut adversariis tuis interfectis absque ullâ notâ cruoris, ego nunc complecterer te interfectorem non hominum, sed utrium. Et sic rependens jocum facetæ narrationi Fotidis, Ergò, inquam, & ipse quoque jam possum numerare mihi hanc primam laudem fortitudinis ad instar unius ex duo-*

NOTÆ.

1. *Mulsa.*] Est aqua melle condita, & *mulsum* vinum melle medicatum. Aliquando adjungitur substantivum, quod hîc subintelligendum est, diciturque *aqua mulsa*, &, *vinum mulsum*.

2. *Gestientes.*] Quia de illis corporibus tanquam de hominibus animatis loquitur, dicit *gestientes*, cùm Syntaxeôs ratio poscat *gestientia*.

3. *In insani modum Ajacis.*] Telamonii nimirùm, qui furens ob negata sibi Achillis arma, pecora laniabat, existimans se Græcos cædere. Duos verò eximios tauros, seu, ut alii tradunt, arietes alligatos flagellabat, ratus alterum esse Ulyssem, alterum verò Agamemnonem.

4. *Adoream.*] Festus: *Adoream laudem sive gloriam dicebant, quia gloriosum eum putabant esse, qui farris copiâ abundaret. Ador enim farris est genus.*

5. *Duodeni laboris Herculei.*] Duodecim labores exantlavit Hercules, jussu Eurysthei Mycenarum Regis, cui parere coactus fuerat novercæ Junonis odiis. Hos labores Philippus Byzantius, sex versibus expressit, qui his pari numero Latinis redditi sunt.

Dextra feram Nemeæ petiit mox: perdidit hydram,
Et taurum: malas inde cecidit apri.
Balteus est captus: sunt aurea mala relata:

laboris Herculei numerare, vel trigemino corpori Geryonis, vel triplici formæ Cerberi totidem peremptos utres coæquando. Sed ut ex animo tibi volens omne delictum, quo me tantis angoribus implicâsti, remittam; præsta, quod summis votis expostulo: & dominam tuam, cùm aliquid hujus divinæ disciplinæ molitur, ostende: cùm Deos invocat, certè eam reformatam videam. Sum namque coram Magiæ noscendæ ardentissimus cupitor. quanquam mihi nec ipsa tu videare talium rerum rudis & expers. Scio istud, & planè sentio; cùm semper alioqui spretorem matronalium amplexuum, sic tuis istis micantibus oculis, & rubentibus bucculis, & renitentibus crinibus, & hiantibus osculis, & fragrantibus papillis, in servilem modum addictum, atque mancipatum teneas volentem. Jam denique nec Larem requiro, nec domuitionem paro, & nocti isti nihil antepono. Quàm vellem, inquit illa, præstare tibi, ô Luci, quod cupis: sed propter invidos mores in solitudinem semper abstrusa, omnium præsentiâ viduata solet secum hujusmodi secreta perficere. Sed tuum postulatum præponam periculo meo, idque observatis opportunis temporibus sedulò perficiam: modò, ut initio præfata sum, rei tantæ fidem silentiumque tribue. *

INTERPRETATIO.

decim laboribus Herculis, æquiparando vel triplici corpori Geryonis, vel tricipiti figuræ Cerberi totidem utres interfectos. Verùm ut tibi condonem sincerè, & libenter istud peccatum, quo me impedivisti tantis ægritudinibus animi, effice, quod cupio maximo studio: & monstra mihi *tuam heram cùm aggreditur aliquid* pertinens *ad hanc divinam artem; cùm voce ciet numina; saltem videam ipsam mutatam* in aliam formam. *Sum enim cupidissimus cognoscendæ propiùs*, & clariùs *Magiæ. Quanquam nec tu ipsa mihi videris ignara & imperita ejusmodi rerum. Hoc scio, atque penitùs experior* in me; *cùm me (qui tamen semper aspernatus sum complexus nobilium fœminarum) detineas instar servi tibi ultrò adstrictum, & subditum, tuis istis ocellis fulgurantibus, & labellis rubicundis, & capillis splendentibus, & basiis hiulcis, & uberibus suaveolentibus. Denique jam nec teneor desiderio domûs meæ, nec meditor* ad illam *redire; & nihil potius habeo hac nocte. Quàm cuperem, inquit illa, efficere, quod postulas, ô Luci: verùm* mea hera *propter* hominum *malevolentiam consuevit semper facere talia arcana, sola, abscondita in secretum locum, & semota ab omnium conspectu. Sed preferam tuam petitionem meo discrimini, & id præstabo studiosè exploratis momentis idoneis. Tu tantùm præsta fidem & taciturnitatem rei tanti momenti, ut jam præmonui.* *

NOTÆ.

Geryonisque boves, & Diomedis equi.
Augias me non fugit, non cerva volucris.
Cerberus eductus: nunc sed Olympus habet.

Jamque luminibus nostris vigiliâ marcidis infusus sopor, etiam in altum diem nos attinuit. Ad hunc modum transactis voluptariè paucis noctibus, quadam die percita Fotis, ac satis trepida [1] me accurrit: indicatque dominam suam, quòd nihil etiam tunc in suos amores cæteris artibus promoveret, nocte proximâ in avem sese plumaturam, atque ad suum cupitum sic devolaturam: proin memet ad tantæ rei speculam cautè præpararem. Jamque circa primam noctis vigiliam, ad illud superius cubiculum, [2] suspenso & insono vestigio me perducit, ipsaque per rimam ostiorum quampiam [3] jubet arbitrari, quæ sic gesta sunt. Jam primùm omnibus laciniis se devestit Pamphile, &, arculâ quâdam reclusâ, pyxides plusculas inde depromit, de quîs unius operculo remoto, atque indidem egestâ unguedine, diuque palmulis suis adfricatâ, ab imis unguibus sese totam adusque summos capillos perlinit: multúmque cum lucernâ secretò collocuta, membra tremulo sucussu quatit. Quîs leviter fluctuantibus, promicant molles plumulæ, crescunt & fortes pinnulæ, duratur nasus incurvus, coguntur ungues adunci; fit bubo Pamphile. Sic, edito stridore querulo, jam sui periclitabunda paulatim terrâ resultat; mox in altum sublimata, forinsecùs totis alis evolat. Et illa quidem magicis suis artibus volens reformatur. At ego nullo decantatus carmine, præsentis

INTERPRETATIO.

Jamque somnus illapsus nostris oculis fatigatis vigilando, detinuit nos in lecto *usque in multam lucem. Sic peractis genialiter aliquot noctibus, quodam die Fotis advolat ad me commota, & valde trepidans: monetque me, heram suam, quia nihil proficeret hactenus reliquis machinationibus in suis amoribus, sese mutaturam sequenti nocte in volucrem plumis* indutis, *& provolaturam eo ornatu ad suum dilectum: proin*deque *accingerem me diligenter ad contemplationem rei tam miræ. Et jam incipiente nocte deducit me gradu suspenso, ac tacito ad illud summum tabulatum, & ipsa jubet* me *aspicere per quandam fissuram januæ,* ea *quæ peracta sunt hoc modo. Primùm quidem Pamphile exuit omnes vestes, &, apertâ quadam parvâ arcâ, profert ex illâ sat multas pyxides, quarum unius sublato operculo, & educto ex ipsâ unguento, & illito diu suis manibus, ungit se totam ab infimis unguiculis* pedum *ad summos usque crines: cúmque plurimùm immurmurasset lampadi voce demissâ, succutit* suos *artus agitatione trepidanti. Quibus placidè trementibus, plumæ molliores prodeunt, & pennæ duriores prorumpunt, nasus indurescit,* & *incurvatur, ungues coarctantur,* & fiunt *adunci; Pamphile vertitur in bubonem. Sub hac forma stridens quiddam lugubre, jam capiens experimentum de semetipsâ exilit paululùm è terrâ; mox elata in sublime, toto alarum* impetu *evolat foras. Et illa quidem deditâ operâ mutatur arte suâ Magicâ. At ego nullis verbis Magicis incantatus,* sed *tantùm*

NOTÆ.

1. *Me accurrit.*] *Currit ad me*, more suo præpositionis regimen dat verbo, cui præfixa est.

2. *Suspenso & insono vestigio.*] I. e. *Suspensis per formidinem gressibus.*

3. *Jubet arbitrari, &c.*] Hoc est, *Spectare, observare.* Hoc sensu *arbitrari* sæpe reperias apud Plautum.

tantùm facti stupore defixus, quidvis aliud magis videbar esse, quàm Lucius. Sic [1] externatus animi, atque in amentia attonitus, vigilans somniabam; defrictis adeò diu pupillis, an vigilarem scire quærebam. Tandem denique reversus ad sensum præsentium, arreptâ manu Fotidis, & admotâ meis luminibus; Patere, oro te, inquam, dum dictat occasio, magno & singulari me affectionis tuæ fructu perfrui, & impartire nobis unctulum indidem, [2] per istas tuas pupillas, mea mellitula: tuumque mancipium irremunerabili beneficio sic tibi perpetuò pignera; ac jam perfice, ut meæ Veneri Cupido pinnatus assistam tibi. An, inquit, [3] vulpinaris amasio, [4] meque sponte asciam cruribus meis illidere compellis? [5] Siccine meum ipsa Lucium puellis conservo Thessalis? Hunc alitem factum ubi quæram? Quando videbo? A me scelus istud depellant Cœlites, inquam: ut ego quam-

INTERPRETATIO.

attonitus admiratione rei, *quæ tum gerebatur, videbar esse potius quidlibet aliud, quàm Lucius. Sic abalienatus mente, & obstupefactus usque ad insaniam, somniabam* licèt *vigilans. Cæterum perfrictis diu oculis explorabam an vigilarem. Novissimè tandem regressus ad animadversionem eorum, quæ tum gererentur, apprehensâ dextrâ Fotidis, applicatâque meis oculis; Sine me, inquam, te rogo, percipere ingentem, & egregium fructum tui amoris, dum occasio suadet. Et da mihi paululùm unguenti ex eadem* pyxide. Oro te *per hos tibi* addictos *oculos mea dulcicula: & hoc facto tibi æternùm obstringe me tuum servum benefacto, cui nunquam potero referre parem gratiam. Et nunc effice, ut adstem tibi meæ Veneri Cupido alatus. Molirisne fraudem, inquit, mi amasie? mihique auctor es ut* ego *ipsa impingam ultrò dolabram in meas tibias? itane ego conservo meum Lucium virginibus Thessalis? ubi investigabo ipsum cùm versus fuerit in avem? quando-nam videbo eum? Dii, inquam, avertant à me illud crimen; ut ego post*quam ad-

NOTÆ.

1. *Externatus animi.*] Quidam *exterminatus.* Nihil mutes. Sic in Apologia: *ad oblivionem præsentium externari. Externatus animi* dicitur, ut *dubius animi, impos animi*, &c.

2. *Per istas tuas papillas.*] Sic vulgati libri. Lips. lib. 10. Elect. cap. 18. emendat *pupillas*, optimè. Dixit enim paulò suprà: *arreptâ manu Fotidis, & admotâ meis luminibus*: oculos suos Fotidi blandiens, ipsius Fotidis *pupillas* appellat, quòd ipsi penitùs devoti, & addicti essent.

3. *Vulpinaris.*] *Vulpinari*, inquit Nonius, *dictum est fraudibus ac mendaciis vera pervertere, vel effingere. Dictum ab inrecto, seu intorto vulpium cursu. Var. Mysteriis:*

Vulpinare modò, concursâ quâlibet erras.

Vulpionem quoque veteres dixêre dolosum & palpatorem.

4. *Meque sponte asciam*, &c.] Proverbium est ductum à materiariis fabris, in eos, in quorum perniciem cedit, si quid moliuntur.

5. *Siccine meum ipsa Lucium puellis, &c.*] Sic Aldina editio, nisi quòd loco τῷ *pullis*, quod habet, ego reposui *puellis*. Sensus est: *An sic servo meum Lucium virginibus Thessalis, ad quas ales factus, statim se conferet, ac me deseret?* Id manifestè probant, quæ Lucius mox subjungit. Omissis itaque cæterorum lectionibus & commentis, huic lectioni inhæreo.

vis ipsius aquilæ sublimis volatibus toto cœlo pervius, & [1] supremi Jovis certus nuntius, vel lætus armiger, tamen non ad meum nidulum post illam pinnarum dignitatem subinde devolem. Adjuro per dulcem istum capilli tui nodulum, quo meum vinxisti spiritum, me nullam aliam meæ Fotidi præmalle. Tunc etiam istud meis cogitationibus occurrit, cùm semel avem talem perunctus induero, domus omneis procul me vitare debere. Quàm pulcro enim, quámque festivo matronæ perfruentur amatore bubone! Quid? quòd & [2] istas nocturnas aves, cum penetraverint Larem quempiam, sollicitè prehensas foribus videmus adfigi; ut, [3] quod infaustis volatibus familiæ minantur exitium, suis luant cruciatibus. Sed, quod sciscitari pœnè præterivi, quo dicto, facto-ve rursum exutis pinnulis illis, ad meum redibo Lucium? Bono animo es, quod ad hujus rei curam pertinet, ait. nam mihi domina singula monstravit, quæ possunt rursùs in facies hominum tales figuras reformare. Nec istud factum putes ullâ

INTERPRETATIO.

ceptus essem *hoc decus alarum, non tamen advolarem frequenter ad meum nidulum, tametsi liberè permearem per totum cœlum elatus volatu ipsius aquilæ,* & essem *fidus nuntius Jovis, aut alacer gestator fulminis. Juro* tibi *per istum suavem nodulum tuæ comæ, quo obstrinxisti meum animum, me nullam aliam præferre meæ Fotidi. Tum etiam hoc mihi venit in mentem, quando* ego *semel perlitus isto unguento mutatus fuero in volucrem ejusmodi, mihi longè fugiendas esse omnes domos. Quam formosum enim, & quam lepidum amasium bubonem matronæ habituræ sunt! Quid? quòd videmus has volucres noctivagas, cùm intraverint in domum aliquam, capi summâ curâ, & affigi ad januas, ut expient suis suppliciis calamitatem, quam portendunt familiæ suis sinistris volatibus. Verùm, quod ferè oblitus sum quærere, quid erit mihi dicendum, aut faciendum ut revertar ad hanc meam formam Lucii depositis illis plumis? Ne sis sollicitus quantum spectat ad hanc rem, inquit, hera enim ostendit mihi omnia, quæ possunt iterùm mutare ejusmodi formas in vultus humanos.* Neque tamen *credas* illam *hoc*

NOTÆ.

1. *Supremi Jovis certus nuncius*, &c.] Aquilam ideo *Jovis nuntiam*, & fulminis ministram habitam fuisse Plin. libb. 2. & 10. tradit, quòd nunquam fulmine exanimetur.

2. *Istas nocturnas aves, &c. foribus videmus adfigi.*] Columella, lib. 10. de Re Rusticâ.

Hinc Amithaonius docuit quæ plurima Chiron
Nocturnas crucibus volucres suspendit, & altis
Culminibus vetuit feralia carmina flere.

3. *Ut, quod infaustis volatibus familiæ minantur exitium, suis luant cruciatibus.*] Solebant enim veteres, si quid mali à monstris funestis-ve animalibus portenderetur, id totum in ipsa regerere quantùm poterant, *ipsoque litare prodigio*, ut verbis Claudiani utar. Credebant enim eorum morte mala, quæ prænuntiarentur, depelli & averruncari. Unde Aruns ille Tuscus Vates apud Lucanum, lib. 3.

Monstra jubet primùm, quæ mista semine discors
Protulerat natura, rapi, sterilique nefandos
Ex utero fœtus infaustis urere flammis.

benevolentiâ, sed ut ei redeunti medelam salubrem possem [1] subsistere. Specta denique quàm parvis quámque futilibus tanta res procuretur herbulis. Anethi modicum cum lauri foliis immixtum rore fontano datur lavacrum & poculum. Hæc identidem adseverans, summâ cum trepidatione irrepit cubiculum, & pyxidem depromit arculâ. Quam ego amplexus, ac deosculatus priùs, utque mihi prosperis faveret volatibus deprecatus, abjectis properè laciniis totis, avidè manus immersi; &, haurito plusculo uncto, corporis mei membra perfricui. Jamque alternis conatibus libratis brachiis, in avem similem gestiebam. Nec ullæ plumulæ, nec usquam pinnulæ, sed planè pili mei crassantur in setas, & cutis tenella duratur in corium; & in extimis palmulis perdito numero, toti digiti coguntur in singulas ungulas; & de spinæ meæ termino grandis cauda procedit. Jam facies enormis, & os prolixum, & nares hiantes, & [3] labiæ pendulæ. Sic & aures immodicis [4] horripilant auctibus. Nec ullam miseræ, reformationis video solatium, *

Interpretatio.

fecisse aliquâ in me propensione animi, verùm ut possem ei opitulari aliquo salutari medicamine, cùm revertitur. Considera demùm, quàm exiguis, quàmque frivolis herbis res tam mira peragatur. Paululum anethi injectum in aquam fontanam cum frondibus lauri datur in lotionem, & in potum. Affirmans hæc subinde, penetrat se in conclave cum maximo tremore, & profert pyxidem ex arcula. Quam ego priùs complexus, & suaviatus, & precatus ut mihi largiretur faustos volatus, depositis festinanter vestibus omnibus, cupidè immisi manus, &, educto sat multo unguento, perunxi artus mei corporis. Et jam jactans brachia nisibus reciprocatis, cupiebam mutari *in volucrem consimilem. Neque* tamen *ullæ plumæ, aut ullæ pennæ* mihi nascuntur, *sed omnes mei pili vertuntur in villos crassiores, & mea tenera pellis durescit in corium, & in extremis manibus omnes mei digiti amisso suo numero coalescunt in singulas ungulas, atque longa cauda prodit ex extremitate meæ spinæ. Jam vultus* mihi est *immodicus, & os longum, & nares patulæ, & labia pendentia, similiter, & aures mihi crescunt enormiter, & vestiuntur pilis horridis. Neque cerno ullum solamen meæ infelicis metamorphoseos,* *

Notæ.

1. *Subsistere,*] *Opitulari.* frequenter occurrit hoc significatu apud hunc Auctorem.

2. *Anethi modicum.*] Plin. lib. 20. cap. 18. *Anethum herba est jucundi odoris. Ructus movet, tormina sedat, cohibetque singultus.* Sed de vi illa ejus magica nihil.

3. *Labiæ pendulæ.*] Benè *labiæ*, utpote enormes. Sosipater Charisius: *labra modica: labia immodica.* Dicitur autem *labia*, & *labiæ*, ut *balnea*, & *balneæ*.

4. *Horripilant.*] Horridiore pilo fruticant. Vocabulum Apuleianum.

Ac dum salutis inopiâ cuncta corporis mei considerans, non avem me, sed asinum video; querens de facto Fotidis, sed jam humano gestu simul & voce privatus, quod solum poteram, postremâ dejectâ labiâ, humidis tamen oculis obliquum respiciens, ad illam tacitus expostulabam. Quæ ubi me primùm talem aspexit, percussit faciem suam manibus infestis: &, Occisa sum, misera, clamavit. Me trepidatio simul & festinatio fefellit, & pyxidum similitudo decepit. Sed benè, facilior quòd reformationis hujus medela suppeditat. Nam rosis tantùm demorsicatis exibis asinum, statimque in meum Lucium [1] postliminio redibis. Atque utinam vesperi de more nobis parâssem corollas aliquas, nec moram talem patereris vel noctis unius. Sed primo diluculo remedium festinabitur tibi. Sic illa mœrebat. Ego vero quanquam perfectus asinus, & pro Lucio jumentum, sensum tamen retinebam humanum. Diu denique ac multùm mecum ipse deliberavi, an nequissimam facinorosissimamque feminam illam spissis calcibus feriens, & mordicitus adpetens necare deberem. Sed ab incepto temerario melior me sententia revocavit: ne morte mulctatâ Fotide, salutares mihi suppetias rursus extinguerem. Dejecto itaque & quassanti capite, ac [2] demussatâ temporali contumeliâ, durissimo casui meo serviens, ad equum illum vectorem meum

INTERPRETATIO.

dumque destitutus omni spe salutis contemplans totum meum corpus, aspicio me non esse *alitem, sed asinum; conquerens de facto Fotidis, verùm jam amisso gestu humano & loquelâ, querebar de ipsa apud me (quod unum licebat) demisso labio inferiore, contuens* illam *torvè oculis tamen madentibus* fletu. At *illa statim atque vidit me sic* mutatum, *feriit vultum suum manibus infensis; exclamavitque, Perii infelix. Timor, simulque properatio me decepit, & similitudo pyxidum me fefellit. Sed bono* tuo fato *fit, quod facilè remedium hujus transformationis præsto est. Ubi enim manderis modo rosas, depones* formam *asini, statimque fies iterum meus Lucius. Atque utinam præparavissem hac vesperâ juxta consuetudinem meam aliquas coronas* roseas, *non sustineres ejusmodi retardationem vel unius noctis. At summo mane medela parabitur tibi propere. Sic illa lamentabatur. Verum ego, quamvis* essem *asinus absolutus* ex omni parte, & factus *jumentum ex Lucio, servabam nihilominus mentem humanam. Denique pensitavi diu & multùm apud me, utrum deberem interficere mulierem illam pessimam scelestissimamque, percutiendo* eam *crebris calcibus, & scindendo morsibus. Sed prudentior cogitatio deterruit me ab imprudenti proposito: ne, si punirem morte Fotidem præciderem mihi iterum auxilium salutare. Demittens igitur, & concutiens caput, gemensque tacitè illam injuriam* duraturam *tantùm per aliquod tempus,* & *obtemperans meæ crudelissimæ fortunæ, recipio me in equile propè optimum illum equum meum*

NOTÆ.

1. *Postliminio redibis.*] Vide notata ad finem libri primi.

2. *Demussatâ temporali contumeliâ.*] Terent, Adelphis,

Accipienda & mussitanda injuria adolescentium est.

Ubi Donatus exponit *patienda, & cum silentio perferenda.*

[1] probissimum in stabulum concedo: ubi alium etiam Milonis [2] quondam hospitis mei asinum stabulantem inveni. Atque ego rebar, si quod inesset mutis animalibus tacitum ac naturale sacramentum agnitione ac miseratione quâdam inductum equum illum meum, hospitium, [3] loca, ac lautia mihi præbiturum. Sed, [4] proh Jupiter Hospitalis, & [5] Fidei secreta Numina! præclarus ille vector meus cum asino capita conferunt, in meamque perniciem illicò consentiunt: &, verentes scilicet cibariis suis, ut me præsepio vidêre proximantem, dejectis auribus jam furentes, infestis calcibus insequuntur. & abigor quàm procul ab hordeo, quod apposueram vesperi meis manibus illi gratissimo famulo. Sic affectus, atque in solitudinem relegatus, angulo concesseram stabuli. Dúmque de insolentiâ collegarum meorum mecum cogito, atque in alterum diem auxilio rosario Lucius denuò futurus, equi perfidi vindictam meditor; respicio [6] pilæ mediæ, quæ stabuli trabes sustinebat, in ipso ferè meditullio

INTERPRETATIO.

gestatorem, ubi offendi etiam alium asinum Milonis mei olim hospitis ibidem versantem. Et arbitrabar illum meum equum impulsum quâdam cognitione & misericordiâ mei mihi daturum hospitium, locum, & munera hospitalia; si muta animalia haberent aliquam secretam & ingenitam fidem. Verùm Proh! Jupiter Hospitalis, & arcanum Numen Fidei! egregius ille meus equus & asinus admovent invicem capita, & statim conspirant unanimiter in meum exitium: &, ubi me conspexerunt accedentem ad præsepe, demissis auribus, jam irâ perciti insectantur me sævis calcibus, timentes nempe suis cibis. & arceor longissimè ab illo hordeo, quod vespere posueram meis manibus ante meum illum famulum adeò memorem meorum *beneficiorum. Ita malè mulctatus, & abactus in solitarium locum, receperam me in angulum equilis. Et dum pensito apud me protervium meorum sodalium, & animo paro ultionem mei perfidi equi,* sciens me *denuo evasurum Lucium postero die ope rosarum; conspicor signum Deæ Eponæ positum in loculamento in ipso ferè medio columnæ, quæ posita in medio equili fulciebat ejus trabes, quod* simulacrum *fuerat*

NOTÆ.

1. *Probissimum.*] Amara ironia.

2. *Quondam hospitis mei.*] Immò paulò antè, nempè priùs, quam ex Lucio factus esset asinus.

3. *Loca, ac lautia.*] Alludit ad morem Romanorum, qui, ut ait Plutarchus, in Problem. Legatis honoratiorum gentium per Quæstores munera mittebant, *lautia dicta. Locum* præterea designabant, ubi habitarent. Livius. *Locus inde lautiaque legatis præberi jussa.* Dixerunt & *lautias*: utrumque à nomine *lautus*, erant enim lauta ac magnifica illa munera.

4. *Proh Jupiter hospitalis!*] Ζεὺς ξένιος. Ovid.

Juppiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur, &c.

5. *Fidei secreta numina.*] *Fides* quoque antiquis Dea, ut & Concordia, & aliæ multæ. Euclio apud Plautum, in Aulularia, aulam onustam auro in Templo *Fidei* condit, ejusque commendat fidei.

6. *Pilæ mediæ.*] *Pilæ* Vitruvio sunt propriè columnæ quadratæ. At latiori significatione *pila* est quodvis columen

Eponæ

[1] Eponæ Deæ simulacrum [2] residens ædiculæ, quod accuratè corollis roseis equidem recentibus fuerat ornatum. Denique agnito salutari præsidio, pronus spei, quantùm extensis primoribus pedibus adniti poteram, insurgo validè: & cervice prolixâ nimiúmque porrectis labiis, quantò maximè nisu poteram corollas appetebam. Quòd me pessimâ scilicet sorte conantem, servulus meus, cui semper equi cura fuerat mandata, repentè conspiciens, indignatus exurgit, &, Quousque tandem, inquit, [3] cantherium patiemur istum, paulò antè cibariis jumentorum, nunc etiam simulacris Deorum infestum? Quin jam ego istum sacrilegum, debilem claudúmque reddam. Et statim telum aliquod quæritans, temerè fascem lignorum positum offendit, rimatúsque frondosum fustem cunctis vastiorem, non priùs miserum me tundere desiit, quàm sonitu vehementi, & largo strepitu percussis

INTERPRETATIO.

magnâ curâ decoratum roseis coronis; & recentibus quidem. Cognito demùm subsidio meæ salutis proclivis in spem fortiter assurgo; quàm maximè poteram conari porrectis anterioribus pedibus: & producens collum, ac promovens admodum labra, captabam corollas, quàm maximo poteram conamine. Quod cùm molirer infelicissimè nempe; puer meus, cui curatio mei equi semper commissa fuerat, conspicatus me subitò, surgit iratus, & ait; Quandiu tolerabimus hunc vilem asinum irruentem modò in cibos jumentorum, nunc in ipsas etiam statuas Deorum? Sed jam hunc sacrilegum efficiam infirmum, & claudicantem. Et illicò investigans aliquid quò me feriret, reperit fasciculum lignorum ibi fortè jacentem, expeditoque inde baculo folioso crassiore omnibus reliquis, non antè cessavit percutere me infortunatum, quàm pulsatis foribus ingenti murmure & magno tumultu, ex-

NOTÆ.

1. *Eponæ Deæ.*] Beroaldus & Pricæus habent *Hipponæ.* Quibus favet Fulgentius, *de prisco sermone*, ad vocem *Semones*: nomenque videtur deductum à Græco ἵππος *equus*: erat enim equorum & stabuli Dea. Colvius, Scriverii editio, & Elmenhorst. retinent *Eponæ*, suadente Turnebo, qui Adversar. lib. 24. cap. 4. lectionem hanc librorum antiquitate confirmat, versumque profert Juvenal. Satir. 8.

——— ——— ——— *jurat*
Solam Eponam, & facies olida ad
præsepia pictas.

Ad quem vetus Scholiastes: *Epona Dea Mulionum est.* Nec cujusquam momenti esse putat Turnebus Græculam hujus vocis originem, cùm Latini ita quæ Græcula sunt interdum efferant, ut ortum suum ejurent. Turnebi sententiam confirmant Minuc. Felix, in Octavio: *Nisi quod vos & totos asinos in stabulis cum vestra Epona consecratis.* Prudentius contra Unionitas.

Nemo Cloacinæ, aut Eponæ super
astra Deabus
Dat solium, quamvis olidam persolvat acerram.

2. *Residens ædiculæ.*] *Ædicula* hæc excavata erat in ipsa pila. Hujusmodi appellamus Gallicè, *niches.*

3. *Cantherium.*] Vile jumentum. Plaut. Aulul. *Ego faxim muli pretio, qui superant equos, sient viliores Gallicis cantheriis.* Idem, Captivis: *Qui advehuntur quadrupedanti crucianti cantherio.* Est & *cantherius* in ædificiis *un chevron.* Item Columellæ, & Plinio, *genus vineæ, quæ simplici jugo constat ordine porrecta.*

januis, trepido etiam rumore viciniæ conclamantis latrones, fugit territus. Nec mora, cùm vi patefactis ædibus, globus latronum invadit omnia, & singula domûs membra cingit armata factio: & auxiliis hinc inde convolantibus, obsistit discursus hostilis. Cuncti gladiis ac facibus instructi noctem illuminant: coruscat in modum ortivi Solis ignis & mucro. Tunc horreum quoddam satis validis claustris obseptum obseratumque, quod mediis ædibus constitutum, gazis Milonis fuerat refertum, securibus validis aggressi diffindunt. Quo passim recluso totas opes vehunt: raptímque constrictis sarcinis singuli partiuntur. Sed gestaminum modus numerum [1] gerulonum excedit. Tunc opulentiæ nimiæ nimio [2] ad extremas incitas deducti, nos duos asinos, & equum meum, productos è stabulo, quantùm possunt gravioribus sarcinis, onerant, & domo jam vacuâ [3] minantes baculis exigunt: unoque de sociis ad speculandum, qui de facinoris inquisitione nunciaret, relicto, nos crebrò tundentes per avia montium ducunt concitos. Jamque rerum tantarum pondere, & montis ardui vertice, & prolixo satis itinere, nihil à mortuo differebam. Sed mihi seró quidem, serió tamen subvenit ad [4] auxilium civile decurrere, &, interposito ve-

INTERPRETATIO.

territus, & tremulis vocibus vicinorum conclamantium prædones, aufugit. Et statim manus prædonum, apertâ domo per vim, occupat singula, & caterva armatorum circumdat omnes partes ædium: & latrones discurrentes sese opponunt subsidiis accurrentibus undique. Omnes armati ensibus & tædis collustrant tenebras. Faces & gladii splendent instar solis orientis. Tum adorti quandam apothecam clausam atque opessulatam repagulis valdè firmis, quæ posita in medio domûs, repleta fuerat opibus Milonis, effringunt eam *robustis bipennibus. Quâ patefactâ undequáque egerunt omnes divitias, & dividunt inter se colligatis festinanter fasciculis. Verùm multitudo sarcinarum superavit numerum gestatorum. Tunc redacti ad ultimam inopiam nimiâ copiâ opum, educunt nos duos asinos, & meum equum ex equili, nobisque imponunt onera quàm gravissima possunt, & expellunt* nos *ictibus fustium ex ædibus jam vacuis agentes* ante se. *Et relicto uno ex sociis suis ad explorandum, qui referret ad ipsos, quo pacto fuisset quæsitum de latrocinio* suo, *agunt nos citato gradu per montes invios, pulsantes* nos *frequenter. Jamque* ego defatigatus *onere rerum tam gravium, &* ascensu *cacuminis prærupti montis, & viâ admodum longâ, nullatenus discrepabam à mortuo. Verùm mihi tardè quidem, sed reipsa tamen venit in mentem confugere ad præsidium civile, & eximere me tot miseriis invo-*

NOTÆ.

1. *Gerulonum.*] Sic Elmenhorst. cum Grutero, & Colvio ex Membr. Flor. In vulgatis est *gerulorum.* Utrumque à *gero.*

2. *Ad extremas incitas.*] Ad ultimam egestatem. Nonius: *incita dicitur egestas.*

3. *Minantes.*] Non à *minari*, sed à *minare*, quod est *agere, & ante se pellere*, greges putà, aut jumenta. Festus: *Agasones equos agentes, id est, minantes.* Et paulò pòst: *Agere modò significat ante se pellere, id est, minare*, &c. Auson. de Myronis vacca:

Necdum caduco Sole jam sub vespere,
Ageret juvencas cùm domum pastor suas,
Suam relinquens, me minabat ut suam.

Noster, lib. 7. *pecua comminantes.* Hinc Gallicum *mener.*

4. *Auxilium civile.*] Implorando

nerabili Principis nomine, tot ærumnis me liberare. Cùm denique jam luce clarissimâ, vicum quempiam frequentem & [1] nundinis celebrem præteriremus, inter ipsas [2] turbulas Græcorum genuino sermone nomen augustum Cæsaris invocare tentavi: [3] &, O quidem tantum disertum ac validum clamitavi; reliquum autem Cæsaris nomen ennuntiare non potui. Aspernati latrones clamorem absonum, meum cædentes hinc inde miserum corium [4] nec cribris jam idoneum relinqunt. Sed tandem mihi inopinatam salutem [5] Jupiter ille tribuit. Nam dum multas villulas & casas amplas præterimus, hortulum quendam prospexi satis amœnum, in quo præter gratas herbulas, [6] rosæ virgines matutino rore fluebant. His inhians, & spe salutis alacer ac lætus, propiùs accessi. Dumque jam [7] labiis undantibus affecto, consilium me subit longè salubrius: ne, si rursùm asino re-

INTERPRETATIO.

cato reverendo nomine Imperatoris. *Denique die jam provecto cùm transiremus per quendam pagum populo abundantem, in quo erat magna* hominum *frequentia propter nundinas, conatus sum inclamare nativâ voce venerandum nomen Cæsaris in mediis tumultibus Græcorum: & expressi quidem tantum, O clarum & forte, at nequivi proferre reliquum nomen Cæsaris. Prædones contempto* meo *clamore absurdo, ferientes undequaque meam miseram pellem, relinquunt* eam *jam nec aptam* quidem *cribris* faciendis. *Sed tandem ille Juppiter obtulit mihi subsidium inexpectatum. Dum enim prætergredimur multa prædiola & magnas domos, vidi eminùs quendam hortulum valdè gratum, in quo præter reliquas amœnas plantas, rosæ intactæ madebant rore matutino. Appetens has, & erectus spe salutis atque hilaris accessi propiùs. Et dùm gestio eas carpere labris prurientibus, cogitatio multò magis salutaris mihi venit in mentem, ne, si iterum reciperem formam Lucii exutâ*

NOTÆ.

scilicet opem Cæsaris, ad quem vexati confugiebant. Formulæ ejusmodi implorationis erant: *Provoco ad Cæsarem: Appello Cæsarem: O Cæsar, te appello:* ὦ Καῖσαρ, ἐν τῇ σῇ εἰρήνῃ οἷα πάσχω! *O Cæsar, in tuâ pace qualia patior!* ut habet Arrianus in Epictetum, lib. 3. cap. 32. Vel simpliciter, *O Cæsar!* Tantus verò habebatur honor Imperatoris nomini, ut ipso invocato supersederetur judiciis suppliciisque, & res, ejus, vel delegatorum ab ipso Judicum cognitioni reservaretur.

1. *Nundinis celebrem.*] *Nundinas*, inquit Festus, *feriarum diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causâ; eumque nefastum, ne, si liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores.*

2. *Turbulas.*] Sic lege ex Aldinâ Editione, non, *turbelas.* Sic lib. 4. *populi circumfluentis turbulis immisceor.* *Turbelæ* sunt *perturbationes.* Plaut. Pseudolo: *Quantas soleam turbelas dare.*

3. *Et, O quidem,* &c.] Nempè clamare volebat, *O Cæsar!*

4. *Nec cribris jam idoneum.*] Quia nimis lacerum & perforatum.

5. *Jupiter ille*] Emphaticum est *ille.* Quasi dicas: *Ille Jupiter, qui cuncta curat, ille qui miseros respicit, &c.*

6. *Rosæ virgines.*] Intactæ, & caliculis nondum omninò patentibus.

7. *Undantibus labris.*] Id est, *undarum instar sinuantibus*, ut solent, ex appetentiâ.

moto prodirem in Lucium, evidens exitium inter manus latronum offenderem, vel artis Magicæ ſuſpicione, vel indicii futuri criminatione. Tunc igitur à roſis quidem neceſſariò temperavi: & caſum præſentem tolerans, in aſini faciem fræna [1] rodebam.

INTERPRETATIO.

aſinina, reperirem certam mortem inter manus prædonum, qui, vel ſuſpicarentur me Magiæ, vel timerent *ne proderem ipſos meâ delatione. Igitur, tùm abſtinui à roſis, & neceſſariò quidem, & ferens præſentem fortunam, mandebam frænos* meos *ſub formâ aſini.*

NOTÆ.

1. *Fræna rodebam.*] Sic lege, non *fœna*, erat enim adhuc in itinere, necdum ad diverſorium pervenerat, ubi fœnum ei apponeretur. Metaphoricè etiam *frænum rodere* dicitur, qui, quod animo ingratum eſt, patienter ferre & muſſitare cogitur. Quod faciebat tunc noſter Lucius.

LUCII APULEII
MADAURENSIS PLATONICI
METAMORPHOSIS.

LIBER QUARTUS.

[1] DIEM fermè circa medium, cùm jam flagrantiâ Solis caleret, in pago quodam apud notos ac familiares latronibus senes divertimus: sic enim primus aditus & sermo prolixus, & oscula mutua, quamvis asino, sentire præstabant. Nam & rebus eos quibusdam dorso meo depromptis munerabantur; & secretis gannitibus, quòd essent latrocinio partæ, videbantur indicare. Jamque nos omni sarcinâ levigatos, in pratum proximum passim libero pastui tradidêre. Nec me cum asino vel equo meo [2] compascuus cœtus attinere potuit, adhuc insolitum alioquin prandere fœnum. Sed planè ponè stabulum prospectum hortulum jam fame perditus fidenter invado: & quamvis crudis oleribus, affatim tamen ventrem sagino. Deosque compre-

INTERPRETATIO.

Ferè circà meridiem, cùm jam cuncta flagrarent ardore solis, deflectimus in quendam vicum ad senes amicos & necessarios prædonum: primus enim congressus, longum colloquium, & suavia reciproca, dabant ut hoc persentiscerem, tametsi essem asinus. Nam dabant eis muneri quædam desumpta ex meo tergo; & insusurratis verbis in aurem videbantur declarare ea esse acquisita prædatione. Et dimiserunt nos jam levatos omni onere in proximum pratum, ut ibi pasceremur soluti. Neque societas pascendi potuit me detinere cum asino, vel cum equo meo, quippe qui nondum assueveram vesci fœno. Sed, cùm jam emorerer fame, audacter irrumpo in hortulum quem videram post equile: & copiosè impleo alvum meam oleribus tametsi incoctis. Et invocatis omnibus Diis,

NOTÆ.

1. *Diem fermè, &c.*] Totus ferè hic liber ex Luciano descriptus est, exceptis iis, quæ de Psyche habentur sub finem.

2. *Compascuus cœtus.*] Alii legunt, *hortus*: alii reponunt *locus*: alii, *cibus*, & intelligunt commune pascuum, in quo cuivis licet pecora pascere; quod non abnuo. Sed nihil mutare necesse est. *Compascuus cœtus* hic est *cœtus compascens*: nempè ille alter asinus, & & equus Apuleji, atque alia fortassè jumenta, quæ in illo communi pascuo simul pascebantur; quorum societate, (cujus tamen magna sæpè illecebra est) non potuit novus noster Asinus ad pascendum retineri.

catus omnes, cuncta prospectabam loca, sicubi fortè conterminis in hortulis [1] candens reperirem rosarium. Nam ipsa solitudo jam mihi bonam fiduciam tribuebat, si devius & frutetis absconditus, sumpto remedio, de jumenti quadrupedis incurvo gradu rursum erectus in hominem inspectante nullo resurgerem. [2] Ergo igitur [3] cum in isto cogitationis salo fluctuarem, aliquantò longiùs video frondosi nemoris [4] convallem umbrosam; cujus inter varias herbulas & lætissima vireta, fulgentium rosarum [5] mineus color renitebat. Jámque apud mea non usquequaque ferina præcordia, [6] Veneris & Gratiarum lucum illum arbitrabar: cujus inter opaca secreta [7] floris genialis regius nitor relucebat. Tunc invocato [8] hilaro, atque prospero Eventú, cursu me concito proripio, ut herculè ipse sentirem non asinum

INTERPRETATIO.

inspiciebam loca singula, nuncubi fortè offenderem aliquod rosetum micans in hortis vicinis. Ipsa enim solitudo jam mihi dabat spem non levem, si semotus à viâ & abditus arbustis, assumpto medicamine erigerer in pedes nemine vidente denuò reformatus in rectum hominem ex gressu prono asini quadrupedis. Cùm igitur jactarer æstu hujus cogitationis; conspicor paulò longiùs vallem obumbratam foliosâ sylvulâ; inter cujus varias plantas, & amœnissima viridaria color rubicundus nitentium rosarum refulgebat. Jámque apud meum pectus, non omni ex parte brutum, putabam nemus illud esse sacrum *Veneri & Gratiis: inter cujus umbrosos recessus regalis splendor floris jucundi refulgeret. Tunc, invocato læto ac secundo Eventu, conjicio me in pedes velocissimo cursu, adeò ut ipse putarem me non esse*

NOTÆ.

1. *Candens reperirem rosarium.*] *Candens* non *albicans* tantùm significat, sed etiam *igneo calore micans.* Sic ferrum *candens* dicitur, quod est *ignitum.*

2. *Ergo igitur.*] Abundat alterum, quod sæpè apud hunc Auctorem reperias.

3. *Cùm in isto cogitationis salo fluctuarem.*] Simili metaphorâ *in de Deo Socratis* dixit: *Motu cordis, & salo mentis ad omnes cogitationum æstus fluctuare.*

4. *Convallem umbrosam.*] Festus: *Convallis est planities ex omni parte comprehensa montibus, collibusve. Vallis duobus lateribus inclusa planities.* Verti tamen *vallem*, magis respiciens ad vulgatum usum, quo hæ duæ voces promiscuè usurpantur, quàm ad strictam earum significationem.

5. *Mineus color.*] Reponunt quidam *niveus*: Nihil mutandum. *Mineus color*, est *color minii*, dicitur & *minius*, utrumque, à *minio*, quod est pretiosissima rubrica, Græcis μίλτος. Eruitur ex fodinis. Hujus præparationem vide apud Plin. lib. 33. cap. 7. & Vitruvium lib. 7. capp. 8. & 9.

6. *Veneris & Gratiarum lucum.*] Rosa enim *Veneri* sacra est.

7. *Floris genialis.*] Rosæ, quæ *flos* est Venerius & amatorius.

8. *Hilaro atque prospero Eventu.*] Bonum *Eventum* fecêre Deum antiqui, quem invocabant, ut ea sibi prosperè evenirent, quæ suscepissent. Hujus, sicut & Bonæ Fortunæ simulacrum in Capitolio fuisse Praxitelis manu refert Plinius, lib. 35. cap. 6. Hic unus est ex duodecim Diis Consentibus, à quorum invocatione M. Varro libros suos de Agriculturâ auspicatur.

me; verùm etiam [1] equum curulem nimiâ velocitate refectum. Sed agilis atque præclarus ille conatus Fortunæ meæ ſcævitatem anteire non potuit. Jam enim loco proximus, non illas roſas teneras & amœnas, madidas divini roris & nectaris, quas rubi felices, & beatæ ſpinæ generant, ac ne convallem quidem uſquam, niſi tantum ripæ fluvialis marginem denſis arboribus ſeptam video. Hæ arbores in lauri faciem prolixè foliatæ, pariunt [2] (in modum) floris inodori porrectos caliculos modicè punicantes: quos equidem fragrantis, minimè rureſtri vocabulo vulgus indoctum [3] roſas laureas appellant, [4] quarúmque cuncto pecori cibus lethalis eſt. Talibus fatis implicitus, etiam ipſam Salutem recuſans, ſpontè illud venenum roſarium ſumere geſtiebam. Sed dum contanter accedo decerpere, juvenis quidam, ut mihi videbatur, hortulanus, cujus omnia

INTERPRETATIO.

*aſinum, ſed etiam mutatum eſſe nimiâ feſtinatione in equum perniciſſimum. Sed ille alacer atque egregius niſus nequivit prævenire malignitatem mei fati. Cùm enim acceſſiſſem ad illum locum, non vi*deo *roſas illas recentes & gratas, ſtillantes rore divino & ambroſiâ, quas fortunati dumi, & ſpinæ felices procreant, ac ne vallem quidem uſquam conſpicor, niſi ſolùm oram fluminea ripæ munitam crebris arboribus. Hæ arbores habent folia oblonga inſtar lauri, & procreant caliculos in morem floris odore carentis protenſos & ſubrubros: quos tamen olentes plebs imperita vocat roſas laureas, nomine nequaquam ruſticano, & quarum eſus eſt mortifer pecoribus omnibus.* Ego *impeditus hujuſmodi* anguſtiis *fortunæ, reſpuens etiam vitam ipſam, cupiebam ultrò comedere illas roſas venenatas. Sed interim dum lentè accedo carpturus* ex ipſis; *quidam adoleſcens, olitor, ut mihi videbatur,*

NOTÆ.

1. *Equum curulem.*] *Pernicem*, quales, qui in certamine *curuli* in Circo currus trahebant.

2. *In modum floris inodori, &c.*] Non omninò ſanus videtur hic locus. Tollendum τὸ *in modum* quidam exiſtimant: at repugnat quod mox ſubjungitur: *quos equidem fragrantes.* Iis libenter accederem, ſi quid in his poſtremis verbis liceret immutare, &, loco *equidem*, ſubſtituere *nequidquam*. Fieret enim: *pariunt floris inodori porrectos caliculos modicè punicantes, quos nequidquam fragrantes, &c* plano & idoneo ſenſu. Hæ enim roſæ laureæ aut nihil, aut certè perparum habent odoris, idque minimè gratum. Sed nihil auſus meo Marte hîc immutare, ſatis habui ſcriptam lectionem in interpretatione, ut potui, exprimere, & meam hîc indicare conjecturam.

3. *Roſas laureas appellant.*] Arborem hanc ἀγρίαν δάφνην appellat hîc Lucianus. *Rhododendron* & *Rhododaphnen* & *Nerium* Plinius.

4. *Quarúmque cuncto pecori cibus lethalis eſt.*] Idem habet Lucianus: κακὸν ἄριςον ὄνῳ τῦτο παντὶ ϗ ἵππῳ. *peſſimus hic eſt cibus aſino omni & equo.* Idem Plin. lib. 24. cap. 11. *Rhododendros ne nomen quidem apud nos invenit Latinum: Rhododaphnen vocant, aut Nerium. Mirum folia ejus quadrupedum venenum eſſe, homini verò contra ſerpentes præſidium, rutâ additâ è vino potâ. Pecus etiam, & capræ, ſi aquam biberint, in qua folia ea maduerint, mori dicuntur.*

prorsus olera vestaveram, tanto damno cognito, cum grandi baculo furens decurrit; arreptúmque me totum plagis obtundit adusque vitæ ipsius periculum: nisi tandem sapienter alioquin ipse mihi tulissem auxilium. Nam lumbis elevatis in altum, pedum posterioribus calcibus jactatis in eum crebriter, jam mulcato graviter atque jacente contra proclive montis attigui, fugâ me liberavi. Sed illicò mulier quæpiam, uxor ejus scilicet, simul eum prostratum & semianimem ex edito despexit, ululabili cum plangore ad eum statim prosilit, ut sui videlicet miseratione mihi præsens crearet exitium. Cuncti enim pagani fletibus ejus exciti, statim conclamant canes, utque ad me laniandum rabie perciti ferrent impetum, passim cohortantur. Tunc igitur proculdubio jam morti proximus, cum viderem canes & modo magnos, & numero multos, & ursis ac leonibus ad pugnandum idoneos, in me convocatos exasperari; è re natâ capto consilio fugam desino, ac me retrorsus celeri gradu rursus in stabulum, quo diverteramus recipio. At illi canibus jam ægrè cohibitis, arreptum me, loro quàm valido ad ansulam quandam destinatum rursum cædendo confecissent profectò: nisi dolore plagarum alvus artata, crudisque illis oleribus abundans, & lubrico fluxu saucia, fimo fistulatim excusso, quosdam extremi liquoris aspergine, alios putore [1] nidoris fœtidi à meis jam quassis scapulis abegisset. Nec mora, cum jam in

INTERPRETATIO.

cujus omnia olera planè diripueram, animadversâ tam gravi jacturâ, accurit furibundus cum crasso fuste; meque apprehensum totum contundit ictibus, adeo ut essem in discrimine ipsius vitæ: nisi egomet aliunde mihi prudenter subvenissem. Lumbis enim elatis in sublime, impactis sæpius in eum calcibus posteriorum pedum ipsoque pessimè affecto, & prostrato contra clivum proximi montis, proripui me fugiendo. Sed statim quædam mulier, conjux nempe illius, ubi è tumulo conspicata est eum jacentem & semimortuum, provolat repentè ad ipsum cum planctu & ululatu, ut nempè misericordiâ sui accerseret mihi perniciem inevitabilem. Omnes enim rustici evocati ejulatibus illius, illicò clamoribus cient canes suos; *& undique incitant, ut acti furore irruerent ad me discerpendum. Ego igitur jam tunc planè proximus letho, cum cernerem canes staturâ prægrandes, & numero plurimos, & pares committendæ pugnæ cum ursis ac leonibus, congregatos irritari adversus me; sumpto ex tempore consilio, facio finem fugiendi, iterúmque retrò redeo veloci gressu ad illud idem diversorium, in quod nos receperamus. Verùm illi jam difficulter repressis canibus suis apprehendunt me, & alligatum firmissimâ corrigiâ ad quendam annulum rursùs verberantes interfecissent procul dubio; nisi venter meus compressus dolore ictuum, & refertus illis crudis oleribus, & æger lubrico profluvio, stercore ejecto tanquam per tubum, removisset aliquos aspersione liquoris t eterrimi à meis humeris jam fractis, alios* verò *fœtore putidi odoris. Et sole jam*

NOTÆ.

1. *Nidoris fœtidi.*] Quamvis *nidor* strictè significatu sit odor ciborum coctorum, aut ustrinæ fœtor, latiùs tamen sumitur pro quovis odore: ut hîc, stercoris.

meridiem prono jubare, rursum nos, & præcipuè me longè gravius onustum producunt illi latrones stabulo. Jámque confectâ bonâ parte itineris, & viæ spatio defectus, & sarcinæ pondere depressus, ictibúsque fustium fatigatus, atque etiam ungulis extritis jam claudus & titubans, rivulum quendam serpentis leniter aquæ propter insistens, subtilem occasionem feliciter nactus, cogitabam totum memet flexis scitè cruribus pronum abjicere; certus atque obstinatus, nullis verberibus ad ingrediendum exurgere: immò etiam paratus non fusti tantùm, sed [1] machærâ perfossus occumbere. Rebar enim jam me prorsus exanimatum ac debilem [2] mereri causariam missionem: certè latrones partim impatientia moræ, partim studio destinatæ fugæ, dorsi mei sárcinam duobus cæteris jumentis distributuros, meque in altioris vindictæ vicem, lupis & vulturiis prædam relicturos. Sed tam bellum consilium meum prævertit sors deterrima. Namque ille alius asinus, divinato & antecapto meo cogitatu, statim ementitâ lassitudine, cum rebus totis offunditur: jacensque in

INTERPRETATIO.

inclinato à meridie, continuò illi prædones iterum educunt nos ex illo diversorio graviter *oneratos, meque præsertim multò gravius. Jámque peractâ bonâ parte viæ* ego *& exhaustus longitudine itineris, & oppressus gravitate onerum, & lassatus percussionibus baculorum, atque etiam attritis ungulis jam claudicans & vacillans, cùm incederem juxta quendam rivulum aquæ fluentis placidè & sinuosè, repertâ opportunè egregiâ occasione meditabar me totum prosternere in ventrem flexis solerter cruribus; pertinaciter statuens animo, non consurgere ob quasuis plagas ad exeundum inde; quinimmò paratus etiam non baculo modò, sed etiam gladio cædi, & mortem oppetere. Existimabam enim me jam penitus anhelantem, & fractum* lassitudine *dignum esse, qui dimitterer nomine* labefactatæ valetudinis: *aut saltem prædones parituros inter duo reliqua jumenta onus quod portabam tergo, tùm quòd non possent ferre retardationem, tum quòd cuperent fugere celeriùs; meque pro maximâ ultione relicturos pabulum lupis & vulturibus. Verùm fortuna pessima prævenit cogitationem adeo præclaram. Ille enim alter asinus hariolatus meum consilium, &* illud *præoccupans simulatâ repentè lassitudine procumbit cum omnibus*, quæ gestabat,

NOTÆ.

1. *Machæra.*] Nomen Græcum est μάχαιρα sive etiam μάχαιρος *ensis*, quo tamen Latini Scriptores, & idonei quidem, passim utuntur.

2. *Mereri causariam missionem.*] Facetè alludit Asinus noster ad militiæ morem, in qua triplex erat *missio*, ut patet ex Jurisconsultis ff. *de re militari*, & *de his, qui notantur infamiâ.* Nempè *honesta, causaria & ignominiosa: honesta*, quæ militiæ tempore impleto datur: *causaria*, cùm quis vitio animi vel corporis renuntiatur minus idoneus militiæ: *ignominiosa*, cùm quis propter delictum sacramento solvitur. Quartum addit Lips. lib. 5. de Milit. Roman. Dialog. 19. nempè *gratiosam*, quæ per gratiam, aut ambitum ab Imperatoribus impetrabatur, quam tamen cognitâ causâ, Censores sæpè rescindebant. Hinc quorum valetudo infirma esset *causarii* dicti videntur, eò quòd causam haberent, ob quam à publicis muneribus essent immunes.

mortuum, non fustibus, non stimulis,[1] ac ne caudâ quidem & auribus cruribúsque undiqueversum elevatis tentavit exurgere; quoad tandem[2] posthumæ spei fatigati, secúmque collocuti, ne tamdiu mortuo, immò verò lapideo asino servientes, fugam morarentur, sarcinis ejus mihi equoque distributis, districto gladio poplites ejus totos amputant. Ac paululùm à viâ retractum, per altissimum præceps in vallem proximam etiamnum spirantem præcipitant. Tunc ego miseri commilitonis mei Fortunam cogitans, statui, jam dolis abjectis & fraudibus, asinum me bonæ frugi dominis exhibere. Nam & secum eos animadverteram colloquentes, quod in proximo nobis esset habenda mansio, & totius viæ finis quieta; quód eorum esset sedes illa & habitatio. Clementi denique transmisso clivulo, pervenimus ad locum destinatum. Ubi rebus totis dissolutis, atque intùs conditis, jam pondere liberatus, lassitudinem, vice lavacri, pulveris volutatibus digerebam. Res ac tempus ipsum locorum & speluncæ illius, quam latrones inhabitabant, descriptionem exponere flagitat. Nam & meum simul periclitabor ingenium: & faxo vos quoque an mente etiam sensuque fuerim asinus sedulò sentiatis. Mons horridus, sylvestribusque frondibus umbrosus, & inprimis altus fuit. Hujus per obliqua devexa, quà saxis asperrimis, & ob id inaccessis cingitur, convalles

INTERPRETATIO.

stratúsque instar mortui, neque ictibus baculorum, neque punctionibus, ac ne caudâ quidem & auribus cruribúsque sublatis in omnes partes conatus est se erigere; donec tandem defessi spei tardioris, & collocuti inter se, ne tardarent suam fugam tamdiù restantes propter illum asinum mortuum, immò verò saxeum, partiti ejus sarcinas inter me & equum, poplites illius nudato ense abscindunt penitus, ipsúmque *paululùm semotum à viâ deturbant adhuc viventem, per præcipitium maximè arduum in proximam vallem. Ego tùm reputans sortem mei infelicis comitis, decrevi jam præstare me asinum probum meis dominis, depositis versutiis, & fallaciis. Audieram enim illos inter se dicentes nobis fore remanendum, haud procul & totum iter finiendum: quia ibi erat eorum mansio & domicilium. Leni demùm clivulo superato, assecuti sumus locum destinatum. Ubi solutis omnibus sarcinis, & delatis intro,* ego *jam solutus onere discutiebam lassitudinem volutando* me *in pulvere loco balnei. Res atque ipsa occasio postulant ut hìc exhibeam descriptionem locorum, & cavernæ illius, in quâ prædones manebant. Eâdem enim operâ & experiar* vires *mei ingenii, & faciam ut perspicuè dignoscatis utrum fuerim asinus etiam animo & sensu. Mons fuit horrendus inumbratus foliis nemorum & valdè excelsus. Per incurvos ejus clivos, quâ* parte *circumdatur scopulis confragosissimis, ideoque inviis, valles plenæ lacunis profun-*

NOTÆ.

1. *Ac ne cauda quidem, &c.*] Quo modo sublevari delapsa jumenta solent. Lib. 7. *Cùm deberet egregius agaso manum porrigere, capistro suspendere, caudâ sublevare, &c.*

2. *Posthumæ spei, &c.*] *Posthumus,* ut jam monui lib. 1. est mortuo atque humato patre natus. Hinc *posthuma spes* facetè dicitur *spes tardior*, cujus effectus nonnisi post mortem sit consequendus. Observa *spei defatigati*, ut *lassus animi*, & similia.

lacunosæ cavæque nimium, spinetis aggeratæ, & quaquaversus repositæ, naturalem tutelam præbentes ambiebant. De summo vertice fons affluens bullis ingentibus scaturibat, perque prona delapsus evomebat undas argenteas: jamque rivulis pluribus dispersus, ac valles illas [1] agminibus stagnantibus irrigans, in modum [2] stipati maris [3] vel ignavi fluminis cuncta cohibebat. Insurgit speluncæ, quà margines montanæ desinunt, [4] turris ardua, caulâ firma [5] solidis cratibus, ovili stabulatione commodâ, porrectis undique lateribus. Ante fores exigui [6] ramices, vice structi parietis, attenduntur. ea tu, [7] bono, certè meo periculo, latronum dixeris atria. Nec juxtà quidquam, quàm

INTERPRETATIO.

daque nimis, consitæ senticetis, & undique circumjacentes *cingebant* ipsum, *præstantes nativum munimentum. Fons allabens ex supremo cacumine saliebat cum bullis prægrandibus, & devolutus per declivia effundebat aquas argento æmulas* in colorem: *jamque divisus in multos rivulos, & humectans illas valles torpenti multitudine* aquarum, *coërcebat omnia instar placidi maris, aut fluvii stagnantis. Eâ parte, quâ crepidines montis deficiunt, caverna inædificata est excelsa turris munita caulâ ex firmis clatris, idoneâ habitationi ovium, lateribus protensis in omnes partes. Ante januam parvæ sepes ex ramis expanduntur, loco ædificati parietis. ea tu possis nominare audacter, saltem me auctore, atria prædonum. Et nihil est propè præter hu-*

NOTÆ.

1. *Agminibus.*] Sic Fulv. & Schopp. Pricæus mavult *amnibus*: frustrà. *Agmen* est copiosus aquarum fluxus. Stat. Thebaïd. lib. 1.

——— ——— *ruit agmine facto*
Inachus. ———

Et Virgil.

Immensum ruit agmen aquarum.

2. *Stipati maris.*] Septi & coërciti nempè montibus & collibus, qui convallem undique ambiebant. Sed cur subjungit, *vel ignavi fluminis*? Non absurdè Elmenhorst. & Pricæus reponunt *sopiti*, hoc est, *tranquilli* & *placidi*, quod secutus sum in interpretatione.

3. *Vel ignavi fluminis.*] Barthius Adversar. lib. 33. cap. 5. reponit *vallo ignavi fluminis*, secutus vestigia veterum membranarum, in quibus legitur, *val. ignavi fluminis*, quod non malè quadrat huic loco.

4. *Turris arduo caule firma*, &c.] Malo cum Beroaldo legere *turris ardua, caulâ firma.* Hanc lectionem firmant quæ sequuntur: *solidis cratibus ovili stabulatione commodâ.* Hæc enim manifesta *caulæ* descriptio est.

5. *Solidis cratibus.*] Id est, *non tenuibus illis vimineis, sed compactis ex lignis crassioribus,*

6. *Ramices.*] Alii *tramites*: malè. *Ramices* hîc sunt *parvi rami, ramalia.* Columella lib. 9. cap. 1. de vivariis sepiendis agens: *Et, si veteris arboris truncus, sive ut crassitudo postulat, erit fissilis stipes, compluribus locis per latus efforatur, &, in circuitu vivarii certis intervenientibus spatiis defixus erigitur, deinde per transversa laterum cava transmittuntur ramices, qui exitus ferarum obserent.* En tibi *ramices* eidem, quo huic usui adhibitos. Aliàs *ramex* est *hernia.*

7. *Bono, certè meo periculo*, &c.] Sic exprimas licet: *Nihil est periculi quominus ea tu latronum atria esse dicas, aut, si quid sit, illud in me suscipio.*

parva casula cannulis [1] temerè contecta: quò speculatores è numero latronum, ut posteà comperi, sorte ducti noctibus excubabant. Ibi cùm singuli direpsissent, [2] stipatis artubus, nobis ante ipsas fores loro valido destinatis, anum quandam curvatam gravi senio, cui soli salus atque tutela tot numero juvenum commissa videbatur, sic infesti compellant: Etiam-ne tu [3] busti cadaver extremum, & [4] vitæ dedecus primum, & [5] Orci fastidium solum, sic nobis otiosa domi residens lusitabis? Nec nostris tam magnis, tamque periculosis laboribus solatium [6] de tam serâ refectione tribues? quæ diebus ac noctibus nil quidquam rei, quàm merum sævienti ventri tuo [7] soles aviditer ingurgitare. Tremens ad hæc & stridenti voculâ pavida sic anus: At vobis, fortissimi fidelissimique mei sospitatores juvenes, affatim cuncta suavi sapore percocta pulmenta præsto sunt; panis numerosus, vinum probè calicibus effricatis affluenter immissum, &, ex more, calida tumultuario lavacro vestro præparata. In fine sermonis hujus, statim sese devestiunt; nudatique, & flammæ largissimæ vapore recreati,

INTERPRETATIO.

mile tuguriolum coopertum arundinibus nullo ordine dispositis *: in quo exploratores electi sorte ex turbâ prædonum agebant excubias per noctes* singulas, *quemadmodum cognovi posteà. Cùm ægrè se penetrâssent illuc alii post alios compressis membris, nobis alligatis firmo loro ante ostium ipsum, irati his verbis alloquuntur quandam vetulam incurvam onerosâ senectute, cui uni vita & conservatio tot juvenum videbatur credita: Ita-ne* tandem, *tu*, quæ es *ultimæ reliquiæ rogi, & maximum probrum lucis hujus, quam unam Infernus respuit, sic feriata nobis ludes domi sedens? Neque dabis levamen laboribus nostris tantis, tamque ancipitibus, saltem tam tardo cibo? tu, quæ nihil aliud consuevisti facere dies noctesque, quàm ingerere vinum in tuum stomachum latrantem. Ad ista vetula trepidans formidansque sic* respondit *voce tenui & raucâ: Atqui, ô juvenes, mei validissimi fidissimique conservatores, ecce vobis omnia fercula abundanter cocta jucundo sapore; magnus panum numerus, vinum largè infusum in crateras benè purgatas, &* aqua *calidâ, secundùm consuetudinem parata vestro subitario balneo. His dictis, exuunt se repentè: despoliatique, & refoti calore ignis luculentissimi, re-*

NOTÆ.

1. *Temerè contecta.*] Schopp. *contexta*, elige.

2. *Stipatis artubus.*] Ob angustiam aditus.

3. *Busti cadaver.* [Convicium. Lib. 8. *At te, cadaver surdum ac mutum*, &c.

4. *Vitæ dedecus.*] Plaut. *capuli*, hoc est, *sepulcri decus.*

5. *Orci fastidium.*] Quam Orcus tametsi avidissimus omnium vorator, fastidit tamen & respuit. Plaut. Pseudolo, de coquo novendiali.

Eam ob rem Orcus recipere hunc ad se noluit,
Ut esset heic, qui mortuis cœnam coquat.

6. *De tam serâ refectione*, &c.] Similiter lib. 3. *Nostræque viduitati ac solitudini de vindictâ solatium date.* *Sera refectio* vulgò est *vesperna*, seu *merenda*. Hîc *tam sera refectio* cœna est, ut patet ex sequentibus, sed paulò maturior quàm solebat.

7. *Soles aviditer ingurgitare.*] Notatæ passim temulentiæ anus. Vide Plaut. in Curcul. & aliis multis locis.

calidâque perfusi, & oleo peruncti, mensas dapibus largiter instructas accumbunt. Commodùm cubuerant: & ecce quidam longè plures numero juvenes adveniunt alii, quos incontanter adæquè latrones arbitrarere. Nam & ipsi prædas aureorum argenteorumque nummorum, ac vasculorum, vestisque sericæ & [1] intextæ filis aureis invehebant. Hi simili lavacro refoti, [2] inter toros sociorum sese reponunt: nunc sorte ducti, ministerium faciunt. Estur, ac potatur inconditè, pulmentis acervatim, panibus aggeratim, poculis agminatim ingestis. Clamore ludunt, strepitu cantillant, conviciis jocantur: ac jam cætera [3] Lapithis Thebanis, Centaurisque semiferis similia. Tunc inter eos unus, qui robore cæteros antistabat, Nos quidem, inquit, Milonis Hypatini domum fortiter expugnavimus. Præter tantam fortunæ copiam, quam nostrâ vi virtute nacti sumus, & incolumi numero castra nostra petivimus; &, si quid ad rem facit, [4] octo pedibus au-

INTERPRETATIO.

sperſique aquâ *calidâ, & perliti oleo, accubant ad mensas oneratas magnâ copiâ ciborum. Vix discubuerant; cùm alii quidam juvenes adveniunt multò majore numero, quos tu statim crederes esse similiter prædones. Ipsi enim adportabant quoque spolia, nummos* scilicet *aureos, argenteosque, ac vasa, vestemque sericam, & intextam liciis aureis. Hi refecti consimili balneo locant se inter lectos suorum sociorum: mox* aliqui *sorte lecti ministrant* cæteris. *Editur, bibiturque incompositè, importatis* in mensas *acervis ferculorum, aggeribus panum, & agminibus craterum. Ludunt cum vociferatione, cantitant cum strepitu, cavillantur contumeliosis verbis: & jam* quoad *reliqua* omnia *referebant Lapithas Thebanos, & Centauros semibestias. Tunc unus ex illis, qui superabat reliquos viribus: Nos quidem, ait, strenuè perrupimus ædes Milonis* civis *Hypatensis. Præter tantam abundantiam opum, quam nobis strenuè peperimus nostrâ fortitudine, recepimus nos etiam in nostra castra salvâ* omni *turbâ* nostrâ, *& reversi sumus ditati octo pedibus, si* hoc etiam *aliquâ in*

NOTÆ.

1. *Et intexta fibris aureis.*] Aurum intexere vestibus invenit Attalus Rex: unde Attalicæ dictæ.

2. *Inter toros sociorum.*] Quidam legunt *foros*, quod si quis retinere malit, intelligenda erunt sedilia, vel viles & lignei lecti latronum, scamnis nautarum, & navium tabulatis, quæ *fori* appellantur, haud absimiles. Magis placet *toros.*

3. *Semiferis Lapithis Thebanis, Centaurisque.*] Nota est *Lapitharum* & *Centaurorum* in nuptiis Pirithoi, & Hippodames rixa super mero debellata. *Lapithæ* populi erant Thessaliæ, montes Pindum, & Othryn incolentes. Itaque, si sincera sit hujus loci scriptio, *Thebani* hîc dicuntur à *Thebis* Thessaliæ oppido, cujus meminit Plin. l. 4. c. 8. non autem ab inclytis illis Thebis Bœotiis, quas Cadmus condidit. *Semiferos Lapithas* mirum quare Noster vocet. Malim ego, translatâ unâ voce, legere; *ac jam cætera Lapithis Thebanis, Centaurisque semiferis similia.* De Chirone Centauro Ovid. Metamorphos. lib. 2.

Semifer intereà divinæ stirpis alumno
Lætus erat.

4. *Octo pedibus auctiores.*] Propter duo jumenta quadrupeda, quæ secum adduxerant, Apuleium & ejus equum: alter enim asinus, succisis poplitibus, fuerat ex itinere deturbatus in præceps,

ctiores remeavimus. At vos, qui Bœotias urbes appetîstis, ipso duce vestro fortissimo [1] Lamacho diminuti, debilem numerum reduxistis; cujus salutem meritò sarcinis istis, quas advexistis omnibus certè antetulerim. Sed illum quidem utcunque nimia virtus sua peremit. Inter inclytos Reges ac Duces prœliorum tanti viri memoria celebrabitur. [2] Enim vos bonæ frugi latrones inter furta parva atque servilia, timidulè [3] per balneas & aniles cellulas reptantes, scrutariam facitis. Suscipit unus ex illo posteriore numero: Tu-ne solus ignoras, longè faciliores ad expugnandum domus esse majores? quippe, quòd licèt numerosa familia latis diversetur ædibus, tamen quisque magis suæ saluti, quàm domini consulat opibus. Frugi autem & solitarii homines fortunam parvam, vel certè satis amplam dissimulanter obtectam, protegunt acriùs, & sanguinis sui periculo muniunt. Res ipsa denique fidem sermoni meo dabit. Vix enim [4] Thebas He-

INTERPRETATIO.

parte lucri putandum sit. *Vos verò, qui aggressi estis urbes Bœoticas, reduxistis imminutum numerum* vestrorum, *amisso ipso Lamacho vestro strenuissimo duce, cujus vitam profectò jure prætulerim omni isti prædæ, quam adportastis. Verùm nimia quidem ejus fortitudo aliquatenus sustulit ipsum è vivis. Memoria tam præstantis viri prædicabitur inter claros Reges & Imperatores pugnarum. Vos autem prædones frugales exercetis scrutariam* artem *inter furta tenuia & servilia, perrepentes pavidè balneas, & domunculas anuum. Unus ex illâ turbâ posteriore respondet: An tu unus nescis ampliores ædes esse multò faciliores expugnatu? quia nempè, tametsi magnus numerus servorum habitet in amplis domibus, unusquisque tamen potiùs provisum vult suæ vitæ, quàm bonis heri* sui. *Homines autem parci & privati pertinaciùs defendunt, atque custodiunt* etiam cùm *discrimine suæ vitæ opes tenues, aut etiam ingentes cautè celatas. Postremò, quod vobis dico, comprobabitur ipsâ re. Nam vix pervenimus*

NOTÆ.

1. *Lamacho.*] Nomen fortissimo latroni conveniens, *invictum* enim significat. Hesychius Pricæo laudatus λαμαχος, ἄμαχος, ἀκαταγώνιστος.

2. *Enim vos.*] *Enim* hîc positum loco *autem*, vel *sed*, vel *atenim*, ut apud Plaut. Aulul. Act. 3. Scen. 5.

3. *Per balneas, &c. scrutariam facitis.*] Furando rubiginosas strigiles, ampullas rubidas, soleas veteres, & pannosas vestes, aliasque id genus veteramentorum quisquilias, quæ scruta dicuntur.

Horat. lib. 1. Epist.

——— *Vulteium mane Philippus*
Vilia vendentem tunicato scruta popello
Occupat.

Et ejusmodi *scruta* vendentes *scrutarii* dicti sunt, & eorum ars *scrutaria*. Lucilius.

——— ——— *scrutariu' laudat*
Præfractam strigilem, soleam improbu' dimidiatam.

Hinc verbum *scrutari*, quod est *vel minima quæque diligenter investigare.*

4. *Thebas Heptapylos.*] Bœoticas illas à Cadmo conditas ἑπταπύλους dictas à septem portis; ad distinctionem Thebarum Ægyptiarum à Libero patre, ut ferunt, conditarum, quæ à centum portis dictæ sunt ἑκατόμπυλοι.

ptapylos accessimus, [1] sed dum (quod est huic disciplinæ primarium studium) sedulò fortunas inquirebamus popularium, nec nos denique latuit [2] Chryseros quidam numularius, copiosæ pecuniæ dominus; qui [3] metu officiorum ac munerum publicorum, magnis artibus magnam dissimulabat opulentiam. denique solus ac solitarius parvâ, sed satis munitâ domunculâ contentus, pannosus alioquin, ac sordidus, [4] aureos folles incubabat. Ergo placuit ad hunc primùm ferremus aditum; ut contemptâ pugnâ manûs unicæ, nullo negotio cunctis opibus otiosè potiremur. Nec mora, cùm noctis initio foribus ejus præstolamur: quas nec sublevare, neque dimovere, ac nec perfringere quidem nobis videbatur; ne valvarum sonus cunctam viciniam nostro suscitaret exitio. Tunc itaque sublimis ille vexillarius noster Lamachus, spectatâ virtutis suæ fiduciâ, [5] quâ clavi immittendæ fo-

INTERPRETATIO.

Thebas urbem *septem portarum: at dum percontabamur diligenter opes uniuscujusque civium, (quæ est prima cura hujus nostræ artis:) tandem nobis innotuit quidam Chryseros fœnerator possessor numerosæ pecuniæ: qui timens officia, & munera publica, celabat amplas opes magno astu. postremò, solus & semotus* à cæteris, *contentus tenui casâ, sed benè munitâ, cæterum pannis obsitus, ac sordidè victitans* custodiebat *bulgas auri plenas incumbens eis. Igitur visum est nobis hunc aggredi primùm: ut spretâ resistentiâ unius* tantùm *manûs* illius, *otiosè occuparemus absque difficultate omnes* ejus *divitias. neque cunctati, præstò adsumus nocte ineunte ad ostium ipsius: quod nobis non videbatur* consultum *sustollere, neque divellere* loco, *ac ne effringere quidem; ne stridor forium excitaret omnes vicinos in nostram perniciem. Tunc igitur ille magnificus antesignanus noster Lamachus, confidentiâ suæ fortitudinis toties* ties *probatâ conabatur extrahere repa-*

NOTÆ.

1. *Sed dum (quod est huic disciplinæ primarium studium) sedulò fortunam, &c.*] Rectum hunc loci hujus ordinem debemus Pricæo.

2. *Chryseros quidam.*] Nomen avaro nummulario apprimè conveniens, *auri* enim *amatorem* significat.

3. *Metu officiorum & munerum publicorum.*] *Munus publicum* ex l. 14. ff. *de Muner. & Honor.* est quod in administrandâ Republicâ cum sumptu subitur sine titulo dignitatis, ideòque ejusmodi munera à pauperibus rejici in divites solebant. Eâ de causâ avarus Chryseros refugiebat dives videri, quò faciliùs ea detrectaret, si offerrentur.

4. *Aureos folles incubabat.*] Non longiùs ab iis discedebat, quàm gallina ab ovis, quibus incubat. Similiter Seneca, lib. 1. *de Ira*, cap. ultimo: *Acervis auri argentique incubabat. Folles* hîc sunt crumenæ, sive sacci ex alutâ.

5. *Quâ clavi immittendæ foramen, &c.*] Amplum illud quidem, ut ex hoc loco videre est, utpote transmittendæ manui patens. Claves quippe illæ ostiorum domûs ingentes erant, earumque custodia penes servos, hinc jocus ille Martialis in Euclidem, qui sibi ipse dominus erat & familia, lib. 5. Epigram. 35.

Equiti superbo, nobili, locupleti.

Cecidit repentè magna de sinu clavis.

Clavium figuras varias vide apud Pignor. *de Servis.*

ramen patebat, sensim immissâ manu, claustrum evellere gestiebat. Sed dudum scilicet omnium [1] bipedum nequissimus Chryseros, vigilans, & singula rerum sentiens, lenem gradum & obnixum silentium tolerans, paulatim adrepit; grandique clavo manum ducis nostri repentè nisu fortissimo ad ostii tabulam offigit: & exitiabili nexu [2] patibulatum relinquens, gurgustioli sui tectum adscendit; atque inde contentissimâ voce clamitans, rogansque vicinos, & unumquemque proprio nomine ciens, & salutis communis admonens, diffamat incendio repentino domum suam possideri. Sic unusquisque proximi periculi confinio territus suppetiatum decurrunt anxii. Tunc nos in ancipiti periculo constituti, vel [3] opprimendi nostri, vel deserendi socii, [4] medium è re nata validum eo volente comminiscimus. Antesignani nostri partem, [5] quâ manus humerum subit, ictu per articu-

INTERPRETATIO.

pagulum, intromissâ paulatim manu, quâ parte ostium *erat perforatum ad inferendam clavem. Verùm Chryseros scelestissimus omnium* animalium *bipedum, expergefactus scilicet jampridem, & cognoscens quidquid* gerebatur, *accedit placidè incedens suspenso gressu, & servans obstinatum silentium; & subitò affigit validissimo conatu manum antesignani nostri ad tabulam januæ ingenti clavo: & linquens eum affixum connexione lethali, conscendit tectum sui tugurii; & illinc clamans altissimâ voce, & obsecrans vicinos, ac vocans singulos suo nomine, monensque* ut consulerent *communi conservationi, deblaterat ædes suas correptas esse subitis flammis. Sic cuncti paventes propinquitate periculi imminentis provolant solliciti, laturi auxilium. Tunc nos positi in ambiguo discrimine, aut incidendi in manus ac*currentium, *aut relinquendi* nostri *commilitonis, excogitamus ex tempore remedium strenuum ipso jubente. Resecamus omninò membrum nostri ducis quâ manus humero jungitur, ictu libra-*

NOTÆ.

1. *Bipedum nequissimus.*] Alexander Severus, de Caracalla apud Spartianum: *Ille omnium non solùm bipedum, sed etiam quadrupedum nequissimus. Bipedes* hîc homines intelligit, cùm cætera terrena animalia sint quadrupeda.

2. *Patibulatum.*] Sic affixum ostio, ut nocens patibulo affigitur. Hoc *patibulatum* à Scaligero est. Habent multa exemplaria *patibulum*: quod in eundem sensum tuetur Lipsius, Elect. lib. 1. cap. 18. quasi sit à nominativo *patibulus* masc. gen. quod idem sit ac *patibulatus*. Ipsum vide. *Patibulatus* apud Plautum, Mostel. Act. 1. Scen. 1. *cruci affixus, eamque gestans per vias.*

O carnificum cribrum, quod credo fore;
Ita te forabunt patibulatum per vias
Stimulis, si huc reveniat senex.

3. *Opprimendi nostri.*] Opprimendi hîc passivè sumitur (*d'estre surpris*) *nostri* autem, & *vestri*, pro *nostrum*, & *vestrum*, quâ ratione dicatur, vide apud Gell. Noct. Attic. lib. 20. cap. 6.

4. *Medium è re natâ validum.*] Legit Pricæus *remedium calidum*, hoc est, *citum, repentinum.* Sed nihil necesse est immutare, nisi fortè pro *medium* reponendum *remedium.*

5. *Quâ manus humerum subit.*] In flexura cubiti. *Manum* hîc intellige quidquid à cubiti flexu ad extremos ungues pertinet. Reliquum brachium, ut hîc, sic apud Anatomicos *humerus* dicitur.

lum

lum medium temperato, prorſus abſcindimus; atque ibi brachio relicto, multis laciniis [1] offulto vulnere, ne ſtillæ ſanguinis veſtigium proderent, cæterum Lamachum raptim reportamus. Ac dum [2] trepidi regionis urgemur gravi tumultu, & inſtantis periculi metu terremur ad fugam; nec vel ſequi properè, vel remanere tutò poteſt: vir ſublimis animi virtutiſque præcipuus, multis nos affatibus, multiſque precibus [3] quæſens adhortatur [4] per dextram Martis, [5] per fidem ſacramenti, bonum commilitonem [6] cruciatu ſimul & captivitate liberaremus. Cur enim manui, quæ rapere & jugulare ſola poſſet, fortem latronem ſupervivere? ſat ſe beatum, qui manu ſociâ volens occumberet. Cumque nulli noſtrûm ſpontale [7] parricidium ſuadens perſuadere poſſet: manu reliquâ ſumptum gladium ſuum, diuque deoſculatus, per medium pectus ictu fortiſſimo tranſadigit. Tunc

INTERPRETATIO.

to per mediam juncturam; & relicto illic brachio, obvolutâ plagâ multâ veſte, ne guttæ ſanguinis indicarent quâ fugiſſemus, aſportamus citiſſimè quod ſupererat de Lamacho. Dumque magnus ſtrepitus inſtat nobis trepidantibus ob ignorantiam *locorum, & exterriti timore diſcriminis imminentis* compellimur *ad fugam; neque* ipſe *poteſt aut* nos *ſequi feſtinanter, aut* ibi *remanere ſecurè: vir magnanimus, ſingulariſque fortitudinis orans nos multis alloquiis multiſque precibus obteſtatur per dexteram Gradivi patris, perque jurisjurandi fidem,* uti ſe *probum* noſtrum *ſocium eriperemus dolori ſimul & captivitati. Quamobrem enim ſtrenuus prædo ſuperſtes eſſet dexteræ ſuæ, quæ ſola poſſet prædari, & interficere? ſe* porrò *ſatis felicem fore, qui ſponte interiret manu commilitonum. Cumque neminem noſtrûm poſſet impellere ad ultroneum parricidium, ad quod* nos *invitabat; ſtrinxit enſem ſuum manu, quæ ipſi ſupererat, & diu oſculatus* illum *immerſit in medium pectus ictu validiſſimo. Tunc nos*

NOTÆ.

1. *Offulto vulnere.*] Lib. 1. *quod vulnus quàm maximè patebat offulciens Panthia.*

2. *Trepidi regionis.*] Ignari hominumque locorumque. Virgil. Æneid. lib. 12. *trepidæ rerum*: ad quæ verba Servius, *neſcientes quid agant ignaræ auxilii.* Poſſet etiam legi *trepidæ regionis urgemur gravi tumultu*, id eſt, *tumultu hominum illius regionis trepidè concurſantium*, ad reſtinguendum incendium, quo Chryſeros diffamaverat correptam eſſe ſuam domum.

3. *Quæſens.*] Ab antiquo *quæſere*, cujus primæ tantùm perſonæ *quæſo* & *quæſumus* in uſu remanſerunt. Lipſii eſt hæc lectio. Priùs legebatur *quærens.*

4. *Per dextram Martis.*] Quem latrones, ſicut & Gladiatores, & milites Deum ſibi præſidem habebant. Latrones dico. Fures enim Mercurium, & Lavernam colebant, non Martem.

5. *Per fidem ſacramenti.*] Quo ſe ad leges omnes prædatorias obſervandas obſtrinxerant, maximèque ad ſocios nullâ vi tormentorum revelandos, & omnia pro eorum incolumitate patienda: ad militum exemplum, qui jurabant ſe omnia ſtrenuè laturos, quæ præcepiſſet Imperator, nunquam deſerturos militiam, neque mortem detrectaturos pro Republicâ. Egregium ſervatæ latrocinalis fidei exemplum extat infrà de Thraſyleone: *neque clamore, neque ululatu quidem fidem ſacramenti prodidit.*

6. *Cruciatu ſimul & captivitate liberaremus.*] Mortem ipſi inferendo, quæ eſt malorum omnium finis.

7. *Parricidium.*] καταχρηστικῶς.

nos magnanimi ducis vigore venerato, corpus reliquum veste lineâ diligenter convolutum mari celandum commisimus. Et nunc jacet noster Lamachus [1] elemento toto sepultus. Et ille quidem dignum virtutibus suis vitæ terminum posuit. Enimverò [2] Alcimus solertibus cœptis, tamen scævum Fortunæ nutum non potuit abducere. Qui cum dormientis anûs perfracto tuguriolo conscendisset cubiculum superius, jamque protinus oblisis faucibus interstinguere eam debuisset; prius maluit rerum singula per altiorem fenestram forinsecùs nobis scilicet rapienda dispergere. Cumque jam cuncta rerum gnaviter èmolitus, nec toro quidem aniculæ quiescentis parcere vellet, eâque lectulo suo devolutâ, vestem stragulam subductam scilicet jactare similiter destinaret; genibus ejus profusa sic nequissima illa deprecatur: Quid oro, fili, paupertinas pannosasque [3] resculas miserrimæ anûs donas vicinis divitibus, quorum hæc fenestra domum prospicit? Quo sermone callido deceptus astu, & vera, quæ dicta sunt credens Alcimus; verens scilicet ne & ea quæ prius miserat, quæ, quæ postea missurus foret, non sociis suis, sed in alienos lares [4] incertus erroris abjiceret, suspendit se fenestrâ, sagaciter prospecturus omnia:

INTERPRETATIO.

honoratâ virtute fortissimi antesignani nostri, *involvimus studiosè* ejus *cadaver mutilum sindone lineâ*, & *mari credidimus absçondendum. Et nunc Lamachus noster jacet contumulatus toto* illo *elemento. Atque ille quidem oppetiit mortem dignam suis factis egregiis. At enim Alcimus non potuit amoliri sinistrum arbitrium fortunæ à suis inceptis* quamvis *callidis. Hic enim perfossâ domunculâ* cujusdam *vetulæ dormientis, cùm ascendisset in cubiculum superius, & jam debuisset ipsam statim enecare præfocato gutture: maluit priùs projicere foras ad nos omnia ex fenestrâ celsiore, ut nempè* ea *raperemus. Cumque omnibus jam strenuè egestis, ne lectum quidem vetulæ dormientis vellet relinquere, eâque deturbatâ è suo grabatulo, pararet similiter projicere stragulam vestem, quam nempe* ipsi *subtraxerat; illa scelestissima procumbens ad genua ejus, sic eum obsecrat: Quam ob causam, quæso, fili, das pauperculam & laceram supellectilem anûs infelicissimæ vicinis opulentis, ad quorum ædes hæc fenestra pertinet? Quibus verbis Alcimus circumventus solerti astutiâ, & vera putans, quæ* sibi *dicta erant; timens nempe ne ignorans se errare mitteret & illa quæ ante projecerat, & quæ posteà esset projecturus, non commilitonibus suis, sed in ædes alienas, promovit se per fenestram callidè contem-*

NOTÆ.

1. *Elemento toto sepultus.*] Propert. lib. 3. Eleg. 7.

Nunc tibi pro tumulo Carpathium omne mare est.

Subit dubium quomodo Lamachum, & deinde Alcimum in mare projecerint latrones, cùm Thebæ, ubi erant, distent multis milliariis ab Euripo, quod proximum est mare. Aut hallucinatus est Apuleius, aut intellige projecta fuisse illa cadavera in Ismenum amnem, qui ea deinde in Euripum detulit, ideoque dici projecta in mare.

2. *Alcimus.*] Est & hoc nomen à fortitudine. Hesychius: Ἄλκιμος· μάχιμος, ἀνδρεῖος, ἰσχυρὸς θρασύς.

3. *Resculas.*] Alii *reculas*. Diminutivum est à *re*.

4. *Incertus erroris.*] Sic Schopp. & Casaub. Alii *jam certus*.

præsertim domûs attiguæ, quam dixerat illa, fortunas arbitraturus. Quod eum strenuè quidem, sed satis improvidè conantem, [1] senile illud facinus, quanquam invalido, repentino tamen & inopinato pulsu nutantem ac pendulum, & in prospectu alioquin attonitum, [2] præceps inegit. Qui, præter altitudinem nimiam, super quemdam etiam vastissimum lapidem propter jacentem decidens, perfractâ dissisâque [3] crate costarum, rivos sanguinis vomens, primitùs narratis nobis quæ gesta sunt, non diu cruciatus, vitam evasit. Quem, prioris exemplo sepulturæ traditum, [4] bonum secutorem Lamacho dedimus. Tunc orbitatis duplici plagâ petiti, jamque Thebanis conatibus abnuentes, [5] Plateas proximam [6] conscendimus civitatem. Ibi famâ celebrem quemdam nomine [7] Democharem munus editurum gladiatorium deprehendimus. Nam vir & genere primarius & opibus

INTERPRETATIO.

platurus singula, præcipuéque exploraturus opes domûs vicinæ, de quâ anus loquuta fuerat. Quod quidem cùm moliretur gnaviter, & satis incautè, anus illa sceleratissima vacillantem eum, ac pendentem, & aliàs penitùs intentum explorationi dedit præcipitem impulsu debili quidem, sed subitario, & improviso. Qui, præter summam altitudinem fenestræ *ruens insuper in quoddam saxum latissimum, quod adjacebat* domui, *distractâ perruptâque compage costarum eructans fluctus cruoris, non passus diutinos dolores excessit è vivis, memoratis priùs nobis* iis, *quæ* sibi *evenerant. Quem tumulatum ad exemplum prioris dedimus bonum comitem Lamacho. Tum perculsi vulnere duplicis jacturæ, & jam repudiantes incepta Thebana, petiimus Plateas proximam urbem. Illic comperimus quendam* virum *inclytum famâ, nomine Democharem exhibiturum gladiatorum spectaculum.* Ipse *enim vir nobilissimus ditis-*

NOTÆ.

1. *Senile illud facinus.*] Asperiùs & significantiùs, quàm si dixisset *anus illa facinorosa.* Sic Martialis:

Non vitiosus homo es Zoile, sed vitium.

Sic sæpissimè *scelus* apud Comicos pro *scelerato*, metonymiâ adjuncti.

2. *Præceps inegit.*] Additâ verbo præpositione, quæ nomini sic erat addenda: *in præceps egit.* Sed hoc familiare huic Scriptori.

3. *Crate costarum.*] Virgil. Æn. 12.

——. *& cratem pectoris ense*
Transadigit, —— Anatomicis dicitur *thorax*,

4. *Bonum secutorem Lamacho dedimus.*] Id est, *in mare misimus, ut sequeretur Lamachum jam eòdem projectum.* Vetus formula valedicendi mortuis apud Servium, ad lib. 6. Æn. Vale: *nos te ordine, quem natura permiserit, sequemur.* Scaliger & Lipsius hîc ad gladiatores allusum volunt, ex quibus nonnulli *secutores* dicti, qui cum *Retiariis* conferri solebant. De quibus plura apud illos vide.

5. *Plateas.*] Urbs est Bœotiæ sub Cithærone monte sic dicta, ut videtur Straboni, lib. 9. à latitudine remorum, quam Plateenses primi invenerunt: quod etiam tradit Plin. Quin & illos victum olim remigatione quæsivisse auctor est idem Strabo. πλάτη est *remi palmula*: πλάτος *latitudo.*

6. *Conscendimus.*] Quia Plateæ editiore loco positæ, vel fortassè legendum *contendimus.*

7. *Democharem.*] Nomen appositè ad rem confictum. Latinè *populo gratum* diceres.

pluribus, & liberalitate præcipuus, digno fortunæ ſuæ ſplendore publicas voluptates inſtruebat. Quis tantus ingenii, quis facundiæ, qui ſingulas ſpecies apparatûs multijugi verbis idoneis poſſit explicare? 1 Gladiatores iſtic famoſæ manus, venatores illic probatæ pernicitatis; alibi 2 noxii, perditâ ſecuritate, ſuis epulis beſtiarum ſaginas inſtruentes. 3 Confixilis machinæ ſublicæ, turres tabularum nexibus, ad inſtar circumforaneæ domûs, floridæ picturæ, decora 4 futuræ venationis receptacula. Qui prætereà numerus, quæ facies ferarum? nam 5 præcipuo ſtudio forenſi etiam advexerat 6 generoſa illa damnatorum capitum funera. Sed præter cæteram ſpecioſi muneris ſupelle-

Interpretatio.

ſimuſque, & liberaliſſimus, præparabat populo oblectamenta, magnificentiâ dignâ opibus ſuis. Quis tanto ingenio valet, quis eſt *adeo eloquens, ut poſſit exponere oratione convenienti omnia genera apparatûs multiplicis? Hîc* erant *Gladiatores dextræ illuſtris, illic venatores ſpectatæ celeritatis: alibi ſontes præparantes ſuis conviviis pinguem cibum belluis* cum *veſanâ tranquillitate. Pegmata* erant compacta *ex tignis, turres coagmentatæ planchis in modum domus ambulatoriæ*, & in eis *picturæ elegantes*, quæ futuræ erant *pulchra diverſoria futuræ venationis. Prætereà quantus numerus, & quales formæ beſtiarum? nam maximâ diligentiâ etiam peregrè* curaverat *adportari nobiles illas mortes hominum condemnatorum. Sed præter reliquum apparatum* tam *pulchri*

Notæ.

1. *Gladiatores iſti famoſæ manus.*] *Famoſæ* cædibus. *Gladiatores, qui multarum palmarum prœliis ſpectati*, ut loquitur Noſter, lib. 10. *magna dextrarum ſuarum trophæa numeraverant. Famoſæ* optimè de *Gladiatoribus*. Eodem lib. 10. *nobiliſſimas feras, & famoſos inde Gladiatores comparaturus.* Eſt perpetuum Gladiatorum epitheton.

2. *Noxii perditâ ſecuritate ſuis epulis beſtiarum ſaginam inſtruentes.*] Damnati ad beſtias, quibus lautæ apponebantur epulæ, antequam belluis exponerentur, ut illud quantulumcunque vitæ, quod ſupererat, ſuaviter ducerent. Cave *perditâ ſecuritate* intelligas *amiſsâ*, ſed *veſanâ*, qualis perditorum & deſperatorum hominum eſſe poteſt. Si enim ſecuritatem amiſiſſent, deque impendenti fato seriò, ut par erat, cogitâſſent, profectò faſtidîſſent epulas. Hic eſt, ut exiſtimo, ſenſus hujus loci, quem Pricæus negat ſe intelligere.

3. *Confixilis machinæ ſublicæ*, &c.] *Sublicas confixilis machinæ* intellige *ipſam machinam confixilem compactam ex ſublicis*, quæ ſunt tigni ſeu pali lignei, *ſibi invicem infixis*, unde machinæ nomen. *Confixilis machina* pegma eſt, quod veteres Gloſſæ *confixum* interpretantur. Erat hæc machina ambulatoria, turres altiſſimas ſuſtentans, quæ per vias & Amphitheatrum agebantur ſpectante ac mirante populo. Martial. *de Spectaculis*, Epigram. 2.

Et creſcunt mediâ pegmata celſa viâ.

4. *Futuræ venationis.*] In Circo exhibendæ. Vide Dermſterum in Paralipomenis, ad cap. 5. Antiq. Rom. Roſini, & Bulenger. *de Venat. Circi & Amphith.*

5. *Præcipuo ſtudio, forenſi etiam*, &c.] Sic interpungit Pricæus, & exponit *forenſi* exotico. Ego ſic verti, quaſi legeretur *forinſecus*. At ſi rectè expendatur mea interpretatio, recidit in Pricæi ſenſum.

6. *Generoſa illa damnatorum capitum funera.*] Beſtias, quarum dentes mortem erant illaturi, alvus verò ſepulchri vice futura, miſeris illis hominibus.

ctilem, totis utcunque patrimonii viribus[1] immanis ursæ comparabat numerum copiosum. Nam præter domesticis venationibus captas, præter largis emptionibus partas, amicorum etiam donationibus variis certatim oblatas tutelâ sumptuosâ sollicitè nutriebat. Nec ille tam clarus, tamque splendidus publicæ voluptatis apparatus[2] Invidiæ noxios effugit oculos. Nam diutinâ captivitate fatigatæ, simul & æstivâ flagrantiâ maceratæ, pigrâ etiam sessione languidæ, repentinâ correptæ pestilentiâ, pœnè ad nullum rediere numerum. Passim per plateas plurima cerneres jacere[3] semivivorum corporum ferina naufragia. Tunc vulgus ignobile, quos inculta pauperies sine delectu ciborum, tenuato ventri cogit sordentia supplementa, & dapes gratuitas conquirere,[4] passim jacentes epulas accurrere. Tunc è re natâ subtile consilium ego &[5] iste Babulus tale comminiscimur. Ursam, quæ cæteris saginâ corporis prævalebat, quasi cibo parandam portamus ad nostrum receptaculum; ejusque probè nudatum carnibus corium, servatis solerter totis unguibus, ipso etiam bestiæ capite adusque confinium cervicis solido relicto, tergum omne rasurâ

INTERPRETATIO.

spectaculi, quoquo modo emebat totis opibus patrimonii sui magnum numerum ingentium ursarum. Nam præter illas, quas ceperat domi venando, præter eas, quas emerat magnis pretiis, alebat etiam magnis impensis alias custoditas summâ curâ, quas amici certatim undique miserant ei muneri. At illa adeo illustris, adeoque magnifica instructio oblectamenti publici non potuit evitare malignum aspectum Invidiæ. Ipsæ enim defessæ longâ captivitate, simul & debilitatæ calore æstatis, morbidæ quoque ex perpetuâ desidiâ, affectæ subitâ lue, redactæ fuerunt ad nullum ferè numerum. Videres per vicos maximam stragem ferarum semianimis corporibus ubique jacentibus. Tunc vilis plebecula, quam immunda egestas cogit perquirere vilia subsidia abdomini emaciato, & cibos inemptos absque ullâ electione dapum, cœpit accurrere ad escas ubique stratas. Tunc ego, & hic Babulus ex occasione excogitamus hoc callidum consilium. Auferimus in nostrum diversorium ursam, quæ superabat reliquas pinguedine corporis, quasi coquendam in nostrum *cibum; ejusque pelle egregiè purgatâ carnibus, conservatis unguibus magnâ industriâ, relicto etiam ipso capite bestiæ integro usque ad ejus juncturam cum collo; attenuamus totum corium radendo, &*

NOTÆ.

1. *Immanis ursæ numerum copiosum.*] Observa *immanis ursæ* singulari numero dictum, cùm naturalis sensus in plurali postulet *immanium ursarum.*

2. *Invidiæ.*] Cujus descriptionem vide apud Ovidium, lib. 2. Metamorph.

3. *Semivivorum corporum ferina naufragia.*] Corpora ursarum semimortuarum, quæ morbo fracta jacebant, ut navium tempestate quassarum tabulæ trabesque in littore jacentes conspiciuntur. Metaphora est paulò durior à re nauticâ ducta.

4. *Passim jacentes epulas adcurrere.*] Tertullianus à Pricæo laudatus, in Apologet. *Ipsorum ursorum alvi appetuntur; cruditantes adhuc de visceribus humanis; ructatur proinde ab homine caro pasta de homine.*

5. *Et iste Babulus.*] Δεικτικῶς. Latronem hoc dicens demonstrat, cujus hoc nomen erat.

ſtudioſâ tenuamus: & minuto cinere perſperſum, Soli ſiccandum tradimus. Ac, dum cœleſtis vaporis flammis [1] examurcatur; nos interdum [2] pulpis ejus valenter ſaginantes, ſic inſtanti militiæ imponimus ſacramentum: ut unus è numero noſtro, non qui corporis adeò, ſed animi robore cæteris antiſtaret, atque is inprimis voluntarius, pelle illâ contectus, urſæ ſubiret effigiem, domumque Democharis illatus per opportuna noctis ſilentia nobis januæ faciles præſtaret aditus. Nec paucos fortiſſimi collegii ſolers ſpecies ad munus obeundum arrexerat. Quorum præ cæteris Thraſyleon factionis optione delectus, [4] ancipitis machinæ ſubiit aleam. Jamque habili corio, & mollitie tractabili, vultu ſereno ſeſe recondit. Tunc tenui ſarcimine ſummas oras ejus adæquamus; & juncturæ rimam, licet gracilem ſetæ circumfluentis denſitate ſepimus: ad ipſum confinium gulæ, quâ cervix beſtiæ fuerat exſecta, Thraſileonis caput [5] ſubire cogimus: parviſque reſpiratui circa nares & oculos datis foraminibus, fortiſſimum ſocium noſtrum prorſus beſtiam factum immittimus caveæ modico præſtinatæ pretio: quam conſtanti vigore feſtinus irrepſit ipſe. Ad hunc modum prioribus inchoatis, ſic ad reliqua fallaciæ pergimus.

INTERPRETATIO.

conſperſum tenui cinere exponimus Soli arefaciendum. Dumque expurgatur calore ignis illius *ætherei; nos interim validè ſaturantes ejus carnibus, diſponimus has leges imminenti militiæ: ut unus ex noſtrâ turbâ qui reliquis præſtaret, non corporis quidem fortitudine, ſed animi, quique præſertim ſuſciperet* hoc *libenter, indueret formam urſæ opertus illo corio, & invectus in ædes Democharis redderet nobis facilem ingreſſum oſtii idoneo tempore noctis cùm* omnia *ſilerent. Et* illa *ſubtilis transformatio addiderat animos multis ex noſtro fortiſſimo cœtu ad ſuſcipiendam* illam *Provinciam. Ex quibus Thraſyleon, ſuffragiis collegii electus præ cæteris, ſubiit diſcrimen illius machinæ periculoſæ. Et tranquillo vultu contegit ſe pelle illâ jam præparatâ ac tractabili propter ſuam mollitiem. Tunc conſuimus extremas ejus partes ſuturâ ſubtili, & obtegimus rimam ſuturæ, quamvis anguſtam, multitudine villorum ambientium. Inſerimus caput Thraſyleonis prope ipſam gulam, quâ parte collum feræ fuerat abſciſſum. Et relictis anguſtis foraminibus circa nares & oculos, ad reſpirandum; concludimus generoſiſſimum noſtrum commilitonem jam planè transformatum in belluam, caveâ, quam emeramus exiguo pretio, in quam celeriter ſe penetravit alacri impetu. Sic inceptis primordiis fraudis, continuamus reliqua hoc modo.*

NOTÆ.

1. *Examurcatur.*] *Amurca* fæx eſt olei: unde *examurcare corium* hîc eſt illud pinguedine & carne adhærente expurgare, ut *examurcatur* oleum, cùm *amurcâ purgatur.*

2. *Pulpis ejus.*] Carnibus muſculoſis, Lib. 8. *Oſſa pulpis viduata.*

3 *Thraſyleon.*] Nomen latroni aptum, θρασὺς enim audacem & temerarium ſignificat.

4. *Ancipitis machinæ.*] Urſinæ pellis, quam non poterat niſi cum ingenti diſcrimine ſubire.

5. *Subire cogimus.*] *Subire facimus, immittimus*, non autem *adigimus vi.* Suprà enim: *ut unus è numero noſtro*, &c. *atque is inprimis voluntarius*, &c.

Sciſcitati nomen cujuſdam [1] Nicanoris, qui genere Thracio prodi-tus, jus amicitiæ ſummum cum illo Demochare colebat, litteras af-fingimus, ut venationis ſuæ primitias bonus amicus videretur ornan-do muneri dedicâſſe. Jamque provectâ veſperâ abuſi præſidio tene-brarum, Thraſyleonis caveam Demochari cum literis illis adulterinis offerimus: qui demiratus beſtiæ magnitudinem, ſuique contubernalis opportunâ liberalitate lætatus, jubet nobis protinus gaudii ſui geru-lis decem aureos, ut ipſe habebat, è ſuis loculis adnumerari. Tunc, ut novitas conſuevit ad repentinas viſiones animos hominum pellere, multi numero mirabundi ad beſtiam confluebant. quorum ſatis cal-lenter curioſos aſpectus Thraſileon noſter impetu minaci frequenter inhibebat. Conſonâque civium voce ſatis felix ac beatus Democha-res ille ſæpè celebratus, quòd poſt tantam cladem ferarum, novo proventu quoquomodo Fortunæ reſiſteret. Jubet [2] novalibus ſuis con-feſtim beſtiam ire: jubet ſummâ cum diligentiâ reportari. Sed ſuſci-piens ego, Caveas, inquam, domine, flagrantiâ Solis & itineris ſpa-tio fatigatam, cœtui multarum, &, ut audio, non rectè valentium

INTERPRETATIO.

Percontati nomen Nicanoris cujuſdam, qui ortus ſtirpe Threiciâ fovebat maximam amicitiam cum illo Demochare, ſic comminiſcimur epiſtolam, ut egregius ille amicus videretur conſecravisse primitias ſuæ venationis decorando muneri Democharis. *Et die jam valdè inclinato in noctem, freti auxilio obſcuritatis, offerimus Demochari caveam*, quâ incluſus erat *Thraſyleon cum illâ epiſtolâ confictâ; qui admiratus molem belluæ, gaviſuſque de opportunâ beneficentiâ ſui familiaris, imperat, ut protinus decem aurei nummi ex ſuo marſupio, quod ſecum habebat, numerarentur nobis, qui attuleramus ipſi* tantum *gaudium. Tunc, ut mentes hominum ſolent allici novitate ad ſubita ſpectacula, plurimi concurrebant ad belluam admirantes ipſam, quorum inſpectionem curioſiorem noſter Thraſyleon impediebat ſatis aſtutè, ſæpè inſultans minaciter. Civeſque unanimi ore ſæpè prædicaverunt Democharem illum valdè felicem & fortun tum, quoniam poſt tantam ſtragem belluarum reſiſteret utcunque* malignæ *ſorti novo ſupplemento. Imperat ſtatim ut bellua ducatur in ſua novalia, imperat ut* illinc *diligentiſſimè reducatur. Verùm ego ſubjiciens: Cave, inquam, domine, ne ipſam* laſſatam *Solis ardore & longitudine viæ commiſceas turbæ multarum beſtiarum, quæ*

NOTÆ.

1. *Nicanoris.*] A victoriâ deductum nomen. Græcis enim *νίκη victoria*, eſt, & *νικᾶν vincere*.

2. *Novalibus ſuis.*] *Novalis & novale* eſt *arvum, quod alternis annis ſeritur:* ex Plin. lib. 18. cap. 19. Virgil. Georgic. lib. 1.

Alternis idem tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum.

Ejuſmodi ager vocatur etiam *requietus*. Contrà, *reſtibilis* ille eſt, qui quotannis aratur, & ſeritur. Hîc *novalia*, ſi germana lectio eſt, intellige *prædia ruſtica*. Schopp. ait ſe quibuſdam in libris legiſſe: *jubet vivariis ſuis*, &c. quod facilè prætulerim. De vivariis ferarum Columella videndus libri noni initio.

committere ferarum. Quin potiùs domûs tuæ patulum ac [1] perflatilem locum, immò & [2] lacu aliquo conterminum refrigerantemque prospicis? An ignoras hoc genus bestiæ lucos consitos, & specus roridos, & colles amœnos, & fontes frigidos semper incubare? Talibus monitis Demochares perterritus, numerumque [3] perditorum secum recensens, non difficulter adsensus, ut ex arbitrio nostro caveam locaremus facilè permisit. Sed & nos, inquam, parati sumus hîc ibidem pro caveâ istâ excubare noctes; ut æstus & vexationis incommodo bestiæ fatigatæ & cibum tempestivum & potum solitum accuratiùs offeramus. Nihil indigemus labore isto vestro, respondit ille. Jam pœnè tota familia per diutinam consuetudinem nutriendis ursis exercitata est. Pòst hæc VALE facto, discessimus: & portam civitatis egressi, monumentum quoddam conspicamur procul à viâ, remoto & abdito loco positum. Ibi capulos carie & vetustate semitectos, queis inhabitabant pulverei & jam cinerosi mortui, passim adfuturæ prædæ receptacula reseramus: &, ex disciplinâ sectæ, servato noctis illuni tempore, quo somnus obvius impetu primo corda mortalium validus invadit ac premit, cohortem nostram gladiis armatam ante ipsas fores Democharis, [4] velut expilationis vadimonium sistimus.

INTERPRETATIO.

ut accepi, non benè habent. Quidni potiùs provides aliquem locum tuarum ædium apertum & patentem ventis, immò & vicinum alicui lacui, & refrigerantem? An nescis hujusmodi animalia semper versari in nemoribus opacis, & speluncis humidis, & lætis collibus, & propè fontes gelidos? Demochares territus his monitis, & reputans apud se *quot jam amisisset, non ægrè assentiens* meis verbis, *libenter permisit ut collocaremus caveam quemadmodùm nobis libuisset. Quin & nos* quoque, *inquam, præstò adsumus* tibi *acturi excubias noctibus hoc ipso in loco ante hanc caveam, ut ministremus majori curâ, & escam statis horis, & potum consuetum belluæ debilitatæ molestiâ caloris, & jactationis. Nihil opus est nobis operâ istâ vestrâ, reposuit ille. jam ferè omnes mei servi longo usu periti sunt alendarum ursarum. Post hæc* VALE *dicto abiimus: & egressi extra portam urbis conspicimus quoddam monumentum extructum longè à viâ,* in *loco semoto, & occulto. Ibi aperimus hinc inde quasdam sandapilas* tantùm *semiopertas* ex *putredine & vetustate, in quibus erant cadavera jam conversa in pulverem & cineres, ad ea recipienda, quæ rapturi eramus: & observato secundùm præscriptum* nostræ *artis tempore noctis, quo luna non luceret, quo* tempore *somnus irrepens primo conamine fortiùs occupat & urget hominum animos, adstituimus nostram catervam instructam ensibus ante ipsam januam Democharis, veluti* satisfacturi *sponsioni* factæ *de direptione* domûs ejus.

NOTÆ.

1. *Perflatilem locum,*] Ammian. Marcell. lib. 22. de Alexandriâ urbe loquens: *auris, & salutari temperamento perflatilis.*

2. *Lacu aliquo conterminum.*] Sextus casus pro tertio, dicitur enim *alicui conterminus.* Ablativum hunc regere videtur præpositio *cum*, quæ ingreditur compositionem nominis *conterminus.*

3. *Perditorum.*] Supple *animalium.*

4. *Velut expilationis vadimonium.*]

Nec

Nec secius Thrasyleon [1] examussim capto noctis latrocinali momento, prorepit caveâ: statimque custodes, [2] qui propè sopiti quiescebant omnes ad unum, mox etiam janitorem ipsum gladio conficit, clavique subtractâ fores januæ repandit; nobisque promptè convolantibus, & domûs alveo receptis, demonstrat [3] horreum, ubi vesperâ sagaciter argentum copiosum recondi viderat. Quo protinus perfracto confertæ manûs violentiâ, jubeo singulos commilitonum asportare quantum quisque poterat auri vel argenti, & in illis ædibus fidelissimorum mortuorum occultare properè, rursum concito gradu recurrentes sarcinas iterare: ([4] quod enim ex usu foret omnium) me solum resistentem pro domûs limine cuncta rerum exploraturum sollicitè, dum redirent. Nam & facies ursæ mediis ædibus discurrentis, ad proterrendos, si qui de familiâ fortè vigilâssent, videbatur opportuna. Quis enim, quamvis fortis & intrepidus, immani formâ tantæ bestiæ, noctu præsertim, visitatâ, non se ad fugam statim concitaret? non, obdito cellæ pessulo, pavens & trepidus cellâ se cohiberet?

INTERPRETATIO.

Nec minùs Thrasyleon occupato puncto noctis apto latrociniis, placidè egreditur caveâ: statimque mucrone interfecit omnes ad unum custodes, quotquot erant strati propè ipsum *dormientes, continuòque ipsum quoque ostiarium, ereptâque ipsi clave aperit valvas ostii; nobisque accurrentibus celeriter, atque introductis in interiora ædium, ostendit cellam, in quam callidè observârat vespere plurima* vasa *argentea recondi. Quâ confestim perruptâ impetu* nostræ *densæ cohortis, jubeo unumquemque sociorum auferre quantum posset auri & argenti, & celeriter abdere in illis habitationibus fidelissimorum mortuorum, iterumque remeantes celeri passu asportare nova onera.* Nam *(quod cederet in communem utilitatem) me solum remanentem ante fores ædium observaturum attentè singula, donec reverterentur.* Nam *& forma ursæ vagantis per mediam domum mihi videbatur idonea ad exterrendos, si qui fortè ex famulis essent expergefacti.* Nam *quis, quantumvis magnanimus & expers metûs, conspectâ stupendâ facie tantæ belluæ, ac præcipuè noctu, non se daret confestim in fugam? non se contineret cellâ oppessulatâ pavidus & tremens?*

NOTÆ.

Quasi, polliciti nos expilaturos Democharis domum, fidem liberare vellemus; horâ condictâ sistimus nos ante ejus fores; sicut in judicio præsentes sisti solent ad vadimonium. Locutio est è medio foro sumpta. Horat. Satyr. 1. lib. 1.

Ille, datis vadibus, qui rure extractus in urbem est.

1. *Examussim.*] *Amussis* (inquit Nonius) *regula fabrorum est, quam Architecti, cùm opus probant, rubricâ illinunt: vel tabula quædam, quâ utuntur fabri ad saxa coæquanda.* Hinc *examussim* & *ad amussim: accuratè.*

2. *Qui propè sopiti*, &c.] Reponit Pricæus *probè* satis Apuleianè. Suprà: *probè nudatum carnibus corium.*

3. *Horreum ubi*, &c. *argentum copiosum recondi viderat.*] *Horreum* hîc Gazophylacium est. Sic etiam lib. 5. *altrinsecùs ædium horrea sublimi fabricâ perfecta, magnisque congesta gazis conspicit.*

4. *Quod enim ex usu foret omnium.*] Præfatio boni ominis causâ, harum similis, *quod omnibus benè verteret: quod felix faustumque esset*, &c.

His omnibus salubri consilio rectè dispositis, occurrit [1] scævus Eventus. Namque, dum reduces socios nostros suspensus opperior, quidam servulus, [2] strepitu scilicet divinitùs inquietus, proserpit leniter; visâque bestiâ, quæ liberè discurrens totis ædibus commeabat, premens obnixum silentium, vestigium suum replicat: & utcunque cunctis in domo visa pronuntiat. Nec mora, cùm numerosæ familiæ frequentiâ domus tota completur. Tædis, lucernis, cereis, sebaceis, & cæteris nocturni luminis instrumentis clarescunt tenebræ. Nec inermis quisquam de tantâ copiâ processit, sed singuli fustibus, lanceis, districtis denique gladiis armati, muniunt aditus. Nec secùs canes etiam venaticos, & horricomes, ad comprimendam bestiam cohortantur. Tunc ego sensim, [3] gliscente adhuc illo tumultu, [4] retrogradi fugâ domo facesso; sed planè Thrasyleonem mirè canibus repugnantem, latens ponè januam ipse prospicio. Quanquam enim vitæ metas ultimas obiret, non tamen sui, nostrique, vel pristinæ virtutis oblitus, jam faucibus ipsis hiantis Cerberi reluctabat. [5] Scenam denique, quam sponte sumpserat, cum animâ retinens, nunc fugiens, nunc resistens, variis corporis sui [6] schemis ac motibus tan-

INTERPRETATIO.

His omnibus benè præparatis salutari consilio, obstitit sinister Eventus. Dum enim expecto anxius nostros commilitones revertentes, quidam puer expergefactus strepitu, Diis nempè jubentibus, prorepit placidè; conspectâque ursâ, quæ soluta vagabatur per totam domum, observans silentium toto nisu, redit unde venerat, & narrat omnibus, ut potest, quæ viderat in ædibus. Continuoque tota domus impletur numerosâ turbâ servorum. Obscuritas noctis illuminatur facibus, lampadibus, candelis cereis, sebaceis, & aliis instrumentis lucis nocturnæ. Neque ullus ex tantâ multitudine venit absque armis, sed omnes instructi baculis, hastis, denique ensibus nudatis, occupant aditus. Præterea excitant etiam canes illos venaticos prolixis auribus, & horrentibus villis ad reprimendam feram. Tunc ego, crescente adhuc illâ turbâ, retrorsùm fugiens proripio me paulatim ex ædibus. Sed tamen abditus post ostium video Thrasyleonem mirificè reluctantem adversus canes. Quamvis enim pervenisset ad extremum terminum vitæ; memor tamen sui, nostrique, & antiquæ fortitudinis, repugnabat ipsi gutturi Cerberi jam inhiantis. Denique retinens cum spiritu personam, quam ultrò induerat, modò vertens terga, modò reluctans, diversis figuris ac motibus sui

NOTÆ.

1. *Scævus Eventus.*] Sinister *Eventus* contrarius prospero *Eventui*; quem fuisse Deum suprà observavimus. p. 102.

2. *Strepitu scilicet divinitùs*, &c.] Vvovver. suspicatur reponendum *diutino* pro *divinitùs*, rectè, ut arbitror.

3. *Gliscente illo tumultu.*] Plaut. Asinaria; *pulcrè hoc gliscit prælium.* Id est, *crescit.*

4. *Retrogradi fugâ.*] Ab adjectivo *retrogradis*, pro quo usitatius *retrogradus.*

5. *Scenam.*] Personam scenicam ursæ, quam induerat. *Scena* tamen propriè est Theatri frontispicium. Vide Vitruv. lib. 5. *de Architect.*

6. *Schemis.*] Figuris & gestibus (*postures*) Dicitur *schema schemæ*, & *schema schematis.* Græcum est σχῆμα *habitus.*

dem domo prolapsus est. Nec tamen, quamvis publicâ potitus libertate, salutem fugâ quærere potuit. Quippe cuncti canes de proximo angiportu satis feri satisque copiosi, venaticis illis, qui commodùm domo similiter insequentes processerant, sese commiscent agminatim. Miserum funestumque spectamen aspexi, Thrasyleonem nostrum catervis canum sævientium cinctum, atque obsessum, multisque numero morsibus laniatum. Denique tanti doloris impatiens populi circumfluentis turbulis immisceor; &, in quo solo poteram celatum auxilium bono ferre commilitoni, sic indaginis principes dehortabar: O grande, inquam, & extremum flagitium! magnam & verè pretiosam perdimus bestiam. Nec tamen nostri sermonis artes infelicissimo profuere juveni. Quippe quidam procurrens è domo procerus & validus, incontanter lanceam mediis injecit ursæ præcordiis: nec secùs alius. Et ecce plurimi, jam timore discusso, certatim gladios etiam de proximo congerunt. Enimverò Thrasyleon, egregium decus nostræ factionis, tandem immortalitate digno illo [1] spiritu expugnato magis, quàm patientiâ, neque clamore, ac nec ululatu quidem fidem sacramenti prodidit: sed jam morsibus laceratus, ferroque laniatus, obnixo mugitu & ferino fremitu præsentem casum generoso vigore tolerans, gloriam sibi reservavit, vitam fato reddidit. Tanto tamen terrore, tantâque formidine cœtum illum turbaverat, ut usque diluculum, immò & in multum diem, nemo quisquam fuerit

INTERPRETATIO.

corporis evasit demum ex ædibus. Neque tamen potuit conservare vitam suam fugiendo, quamvis redditus esset publicæ libertati. Omnes enim canes ex proximo vico valdè truces & multi admodum adjungunt se turmatim venaticis illis, qui eodem tempore prodierant ex ædibus persequentes ipsum similiter. Vidi spectaculum triste ac miserandum, Thrasyleonem nostrum circumdatum, atque obsessum agminibus canum crudeliter irruentium, & jam laceratum plurimis morsibus. Postremò non sustinens tantum dolorem, admisceo me turbis populi illuc convenientis undique, & (in quo uno poteram ferre occultam opem optimo socio) sic dissuadebam instigatores canum: O facinus, inquam, immane & probrosum! jacturam facimus magnæ belluæ & verè pretiosæ. Neque tamen solertia meorum verborum quidquam profuit infortunatissimo juveni. Quidam enim magnus & robustus provolans ex ædibus absque morâ adegit hastam in media viscera ursæ: aliusque similiter. Ecce permulti, deposito jam metu, ingerunt certatim enses, & comminùs quidem. Thrasyleon autem eximia gloria nostræ catervæ, oppressâ tandem illâ animâ dignâ immortalitate potiusquàm devictâ constantiâ, nullâ vociferatione violavit fidem jurisjurandi, ac ne ejulatu quidem. Verùm jam dilaniatus morsibus, & discerptus ferro, simulans totis viribus mugitum & clamorem belluinum, sustinens egregiâ virtute præsentem sortem, reservavit sibi laudem, efflavit animam. Perculerat nihilominus turbam illam tanto metu, & tanto timore; ut ad auroram usque, immò & ad multam lucem nemo prorsus ausus

NOTÆ.

1 *Spiritu expugnato magis*, &c.] Amissâ prius vitâ, quàm patientiâ.

ausus, quamvis jacentem, bestiam vel digito contingere: nisi tandem pigrè ac timidè quidam lanius paulò fidentior, utero bestiæ resecto, [1] ursæ magnificum despoliavit latronem. Sic etiam [2] Thrasyleon nobis perimitur; sed à gloriâ non perivit. Confestim itaque constrictis sarcinis illis, quas nobis servaverant fideles illi mortui, [3] Plateæ terminos concito gradu deserentes, istud apud nostros animos identidem reputabamus, meritò nullam fidem in vitâ reperiri; quod ad Manes jam & mortuos odio perfidiæ nostræ demigravit. Sic onere vecturæ, simul & asperitate viæ toti fatigati, tribus comitum desideratis, istas, quas videtis prædas advеximus. Post istum sermonis terminum, poculis aureis memoriæ defunctorum commilitonum vino mero libant; dehinc canticis quibusdam Marti Deo blanditi, paululùm conquiescunt. Etenim nobis anus illa recens hordeum affatim, & sine ullâ mensurâ largita est: ut equus quidem meus tantâ copiâ, & quidem solus potitus, [4] Saliares se cœnasse cœnas crederet,

INTERPRETATIO.

fuerit tangere vel extremo *digito belluam, quamvis stratam humi: sed lanius quidam paulò audacior* cæteris, *discisso tandem lentè ac trepidè ventre belluæ, nudavit inclytum prædonem* latentem *in ursa. Sic Thrasyleon quoque interficitur nobis; sed non interiit quantum ad gloriam.* Nos *ergo collectis protinus sarcinis illis, quas illi fidi mortui nobis asservârant, relictis veloci passu finibus Platearum, hoc recogitabamus identidem nobiscum, jure nullam fidem inveniri in vitâ; quoniam illa exosa nostram perfidiam descendit ad Inferos defunctosque. Sic* cùm essemus *omnes defessi pondere sarcinarum; & asperitate itineris, amissis tribus ex* nostris *sociis, adportavimus hæc spolia, quæ cernitis. Finitâ oratione his verbis, effundunt vinum crateribus aureis in memoriam sociorum mortuorum; deinde cùm demulsissent Deum Martem, quibusdam hymnis, tantisper dormiunt. Vetula autem illa distribuit nobis hordeum recens abundè, & sine modo;* adeo *ut meus quidem equus putaret se fuisse exceptum epulis Pontificalibus, cùm fructus esset tantâ abundantiâ hordei, & solus quidem.*

NOTÆ.

1. *Ursæ magnificum despoliavit latronem.*] Hanc lectionem si retineas, *ursæ latronem* intellige *latronem*, qui putabatur *ursa*, *latronem sub ursa jacentem*, ut exposui. Si verò magis placuerit Pricæi lectio, qui reponit *ursa*, pro *ursæ*, refer ad *despoliavit*, & expone: *nudavit pelle ursæ.*

2. *Thrasyleon perimitur: sed à gloriâ non perivit.*] In hanc sententiam Tacitus in Vitâ Julii Agricolæ: *quanquam medio in spatio integræ ætatis abreptus, quantum ad gloriam longissimum ævum peregit.* Præpositio *à* hoc loco valet *quoad, quantum ad.* Sic libro 1. *transtulit in aliam civitatem summo jugo montis exasperati sitam, & ob id ab aquis sterilem.* Et in Apologiâ: *Umbra ignobilitatis tibi à probatore obstitit.* Plaut. Truculento: *ab ingenio improbus.*

3. *Plateæ terminos.*] Singulari numero hîc effert *Plateam* urbem, quam suprà *Plateas* dixit numero multitudinis.

4. *Saliares cœnas.*] Lib. 4. *proximum castellum petam, inde vobis Saliares epulas comparaturus.* Vetustissimum Sacerdotum genus fuit apud Romanos *Salii* sic dicti à *saliendo*, quòd

[1] Ego verò quanquam aliàs hordeum tunsum minutatim, & diutinâ resectione, jurulentum semper ederim; rimatus angulum, quo panis reliquiæ totius multitudinis congestæ fuerant, fauces diutinâ fame saucias, & [2] araneantes valenter exerceo. Et ecce nocte promotâ latrones expergiti castra commovent: instructique variè, partim gladiis armati, partim [3] in Lemures reformati, concito se gradu proripiunt. Nec me tamen instanter ac fortiter manducantem, vel somnus immi-

INTERPRETATIO.

Ego verò quamvis anteà semper comedissem hordeum contusum minutatim, & diu sectum, conditum jure; scrutatus angulum, in quo residua panis totius illius turbæ coacervata fuerant, exerceo strenuè guttur meum læsum longâ esurie, & jam contrahens araneas. Et ecce nocte provectâ prædones excitati movent castra, & ornati diversis modis, partim armati ensibus, partim transformati in larvas, celeriter exeunt domo. Neque tamen vel urgens sopor potuit me cohibere comedentem avidè

NOTÆ.

delapsa cœlo ancylia saltantes ferrent. *Saliares cœnæ* & *Pontificales cœnæ* sunt lautæ & opiparæ, quales erant Pontificum, non sine vino generoso. Horat. lib. 1. Od. 37.

——— Nunc Saliaribus
Ornare pulvinar Deorum
Tempus erat dapibus sodales.

Et lib. 2. Od. 14.

—————— Et mero
Tinget pavimentum superbum
Pontificum potiore cœnis.

1. *Ego verò quanquam aliàs hordeum tunsum minutatim, & diutinâ resectione, jurulentum semper ederim, &c.*] Hæc est scriptura Pricæanæ, & Scriverianæ editionis, nisi quòd virgulam interposui inter voces *resectione*, &, *jurulentum.* Sensus est: *Ego verò tametsi aliàs, etiam dum homo essem, solerem edere hordeum minutatim, & diutinâ resectione tunsum* (orge mondé) *jurulentum*, id est, *in jure coctum*, (cujusmodi etiamnum editur addito sacchato, prodestque macilentis & tussiculosis) *sicque ab hordei non conditi esu, asinus factus non tantopere abhorrere deberem, tamen, quia panis reliquias in angulo reperi, malui iis me satiare.* Aliæ quædam editiones habent: *& diutinâ resectione virulentum.* Quod mihi non improbatum primitùs. Intelligebam enim: *quamvis anteà semper edissem hordeum tunsum minutatim, & vetustate insuave, & quasi venenatum, eò quòd jam pridem resectum, hoc est, demessum fuisset; atque anus illa tunc temporis recens apponeret longè suavius futurum, malui tamen panem in angulo repertum edere.* Verùm non scrupulum mihi sed lanceam injecit, quod vixdum ab uno die Lucius noster factus erat asinus, & hic secundus tantùm cibus erat, quem sub asinali formâ caperet, & primò quidem non hordeum vetus, sed cruda olera vorârat olitoris illius, cujus hortum diripuerat. Itaque missâ hac posteriori lectione, priori inhærendum censui.

2. *Araneantes.*] In quas cibus jam dudum non intraverat, atque ob id incipientes obduci aranearum telis; quemadmodum loca scopis pridem non purgata.

3. *In Lemures reformati.*] Nonius: *Lemures: larvæ nocturnæ & terrificationes imaginum & bestiarum*, quales latronum quidam induebant, quo tutiùs noctu grassarentur, & majorem obviis terrorem incuterent. *Lemures* dici putant quasi *Remures* à *Remo*, cujus interfecti Manes frater Romulus cùm placare vellet, parentalia ipsi instituit *Lemuria* dicta.

nens impedire potuit. Et quanquam priùs, cùm essem Lucius, unico vel secundo pane contentus mensâ decederem, tunc ventri tam profundo serviens, jám fermè tertium qualum [1] rumigabam. Huic me operi attentum clara lux oppressit. [2] Tandem denique asinali verecundiâ ductus, ægerrimè tamen digrediens, rivulo proximo sitim lenio. Nec mora, cùm latrones ultrò anxii atque solliciti remeant, nullam quidem prorsus sarcinam, vel omninò licet vilem laciniam ferentes, sed tantùm gladiis totis manibus, immò factionis suæ cunctis viribus, unicam virginem [3] filo liberali, &, ut [4] matronatus ejus indicabat, summatem ejus regionis, puellam mehercules & asino tali concupiscendam, mœrentem, & crines cum veste suâ lacerantem, advehebant: eam simul intra speluncam, verbis, quæ dolebat, minora facientes, sic alloquuntur: Tu quidem salutis & pudicitiæ secura, brevem patientiam nostro compendio tribue, quos ad istam sectam paupertatis necessitas adegit. Parentes autem tui de tanto suarum divitiarum cumulo, quanquam satis cupidi, tamen sine morâ parabunt scilicet idoneam [5] sui sanguinis redemptionem. His & similibus blatteratis, nequidquam dolor sedatur puellæ. Quidni?

INTERPRETATIO.

& strenuè. Et, quamvis anteà, donec eram Lucius, exirem à mensâ satiatus uno aut altero pane; tunc indulgens meæ alvo adeo capaci, jam manducabam ferè tertium canistrum panum. *Mansi intentus huic operi usque ad multam lucem. Postremò impulsus pudore asinino, repugnanter tamen inde discedens, levo sitim in vicino rivulo. Nec multò pòst prædones redeunt animo valdè inquieto ac turbato, nullum quidem penitùs fasciculum* prædæ *advehentes, ac ne vestem quidem ullam vel vilissimi pretii, sed* armati *duntaxat ensibus adducebant totis manipulis, immò omnibus copiis suæ catervæ, puellam unam formâ honestâ, &, (ut ejus vestitus magnificus ostendebat) primariam ejus regionis, virginem profectò exoptabilem etiam asino, qualis eram, lugentem, & discerpentem comam unà cum vestimento suo. Statim atque* intraverunt *in cavernam, sic affantur illam, elevantes verbis causas luctûs ejus. Tu quidem, cùm nihil timendum habeas pro vitâ & pudicitiâ tuâ, concede* nobis *patientiam paucorum dierum, lucri nostri causâ,* nobis, *quos necessitas inopiæ compulit ad hoc genus vitæ. Tui verò parentes, quamvis valdè avari, depromment tamen proculdubio incontanter de tanto acervo suarum opum dignum pretium redimendæ suæ filiæ. His aliisque hujusmodi clamosè jactatis, luctus virginis nullatenus compescitur. Quippe*

NOTÆ.

1. *Rumigabam.*] Verbum huic Auctori & loco peculiare; estque *ruminabam*, seu *remandebam*.

2. *Tandem denique asinali verecundiâ ductus, ægerrimè tamen digrediens,* &c.] Virgil. Eclog. 7.

Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.

3. *Filo liberali.*] Nonius: *Filum oris liniamentum.* Plaut. Mercatore, Act. 4. Scen. 4. *satis scitum filum mulieris.* Gellius, lib. 14. cap. 4. *formâ atque filo virginali.*

4. *Matronatus ejus.*] Matronalis habitus.

5. *Sanguinis sui redemptionem.*] *Filiæ suæ* μετωνυμικῶς Sic Virgil.

Dirige tela manu sanguis meus.

quæ,[1] inter genua sua deposito capite, sine modo flebat. At illi introvocatæ anui præcipiunt, assidens eam blando, quantum posset, solaretur alloquio: seque ad sectæ sueta conferunt. Nec tamen puella quivit ullis aniculæ sermonibus, ab inceptis fletibus avocari: sed, altiùs ejulans sese, & assiduis singultibus ilia quatiens, mihi etiam lacrymas excussit. Ac sic: An ego, inquit, misera, tali domo, tantâ familiâ,[2] tam caris vernulis, tam sanctis parentibus desolata, & infelicis rapinæ præda, & mancipium effecta,[3] inque isto saxeo carcere serviliter clausa, & omnibus deliciis, queis innata atque innutrita sim privata,[4] sub incerto salutis & carnificinæ laniena, inter tot ac tales latrones, & horrendum gladiatorum populum, vel fletum desinere, vel omninò vivere potero? Lamentata sic, & animi dolore, & faucium tendore, & corporis lassitudine jam fatigata, marcentes oculos dimisit ad soporem. Jam commodùm conniverat; nec diu, cùm repentè[5] lymphatico ritu somno recussa, longèque vehe-

INTERPRETATIO.

quæ immoderatè plorabat demisso capite inter sua genua. Illi verò accersunt intrò anum, & imperant ei, ut assideret ipsi, & consolaretur eam quantum posset, comibus sermonibus: abeuntque ad solita exercitia *suæ artis. Et nihilominus virgo non potuit deterreri ab inchoato luctu ullis verbis vetulæ: sed delamentans altiùs* sortem *suam, & concutiens* sibi *latera perpetuis singultibus, mihi quoque expressit fletum. Atque erumpens in hæc verba: Ego-ne, inquit, infelix, potero finem facere plorandi, aut planè vivere privata tali domo, tot famulis, tam dilectis servulis, tam venerandis parentibus, facta præda infausti raptûs, & serva, atque inclusa servilem in modum in hoc ergastulo lapideo, & privata deliciis omnibus, in quibus nata & educata sum, posita in dubio vitæ, &* metuens *tormenta carnificum,* constituta *inter tot tamque immanes prædones, & abominandam turbam gladiatorum? Sic questa, & debilitata mœrore animi, & tensione gutturis, & fatigatione corporis, permisit somno languentes oculos. Vix tantillum obdormierat, & momento pòst subitò excitata sopore in morem furentis, cœpit se*

NOTÆ.

1. *Inter genua sua deposito capite.*] Talis Mœstitiæ status in tabula Cebetis ἡ δὲ τὴν κεφαλὴν ἐν τοῖς γόνασιν ἔχουσα Λύπη. *Hæc autem, quæ caput habet in genibus, Mœstitia est.*

2. *Tam charis vernulis,*] *Vernæ, vernulæ & vernaculi* servi erant, non empti, aut facti, sed domi nati ex ancillis, cum quibus magna ferè herilibus filiis familiaritas, quippe qui unà crescerent à parvulis, unà luderent, unà viverent.

3. *Inque isto saxeo carcere.*] Speluncâ lapideâ, in quâ velut in carcere custodiebatur.

4. *Sub incerto salutis.*] *Incertum* hîc substantivè positum est. Sic infrà: *vicariæ venerationis incertum sustinebo.* Sic apud Quintilian. in Declamationibus; *incertum accusationis, incertum orbitatis:* atque etiam, ut hîc, *incertum salutis.*

5. *Lymphatico ritu.*] Isidorus, lib. 10. Origin. vult *lymphaticum* eum dici, quem Græci ὑδροφόβον vocant, eò quòd *lympha* sit *aqua.* Sed aliter Festus in voce *lymphæ. Lymphæ dictæ sunt à Nymphis. Vulgò autem memoriæ proditum est, quicumque speciem quandam è fonte, id est, effigiem Nymphæ viderint, furendi non fecisse finem, quos Græci νυμφολήπτους vocant, Latini lymphatos appellant.*

mentiùs afflictare ſeſe, & pectus etiam palmis infeſtis tundere, & faciem illam luculentam verberare incepit: & , aniculæ, quanquam inſtantiſſimè cauſas novi & inſtaurati mœroris requirenti, ſic adſuſpirans altiùs infit: Hem nunc certè, nunc maximè funditùs perii; nunc ſpei ſalutiferæ renuntiavi. [1] Laqueus, aut gladius, aut certè præcipitium proculdubio capeſſendum eſt. Ad hæc anus ſubiratior, dicere eam ſæviore jam vultu jubebat, [2] quid malum fleret? vel quid repentè [3] poſtliminio preſſæ quietis lamentationes licentioſas refricaret? Nimirum, inquit, tanto compendio tuæ redemptionis defraudare juvenes meos deſtinas? Quod ſi pergis ulteriùs; jam faxo lacrymis iſtis, quas parvipendere latrones conſuevêre, inſuperhabitis, viva exurare. Tali puella ſermone deterrita, manuque ejus exoſculatâ, Parce, inquit, [4] mi parens; & duriſſimo caſui meo, pietatis humanæ memor, ſubſiſte paululùm. Nec enim, ut reor, ævo longiore maturæ tibi, in iſtâ ſanctâ canitie miſeratio prorſus exaruit. Specta denique ſcenam meæ calamitatis. Specioſus adoleſcens inter ſuos principalis, quem filium publicum omnis ſibi civitas cooptavit, meus alio-

INTERPRETATIO.

torquere multò graviùs, pectuſque etiam plangere ſævientibus manibus, & ferire formoſum illum vultum ſuum. *Et trahens profundiſſimum ſuſpirium, ſic reſpondet anui licet percontanti obnixè cauſas luctûs novi & recrudeſcentis: Nunc eſt profectò, nunc maximè eſt cùm penitùs interii: nunc abjeci ſpem ſalutis. Reſtis, aut enſis, aut ſanè præcipitium mihi eſt amplectendum incontanter. His vetula paulò magis accenſa, truciore jam facie imperabat ei, ut exponeret, quam, malum, ob cauſam ejularet? Aut quare poſt profundum ſomnum renovaret ſubitò quæſtus immoderatos? Scilicet, inquit, vis privare meos juvenes tanto lucro,* quod percipient *ex tuâ redemptione? Quòd ſi ampliùs inſiſtas lamentari, jamjam curabo, ut viva cremeris, contemptis iſtis fletibus, quos prædones ſolent parvi facere. Virgo exterrita hac oratione, baſiatâ manu ejus: Ignoſce, inquit, mater, & nondum oblita omnis humani ſensûs, fer tantulam opem meæ acerbiſſimæ ſorti. Neque enim, ut puto, miſericordia penitùs extincta eſt in te jam grandiori natu, ſub iſtis venerandis canis. Poſtremò reſpice vivam imaginem meæ miſeriæ. Juvenis formoſus, inter cives principatum tenens, quem tota urbs ſibi elegit publicè in filium, in-*

NOTÆ.

1\. *Laqueus, aut gladius, aut certè præcipitium, &c.*] Tria vulgatiſſima genera ultroneæ mortis. Sic Phædra apud Senecam, in Hippolyto Act. 1. Scen. 2.

Decreta mors eſt; quæritur fati genus,
Laqueo-ne vitam finiam; an ferro incubem;
An miſſa præceps arce Palladiâ cadam.

2\. *Quid, malum, fleret.*] *Malum* hic interjectio eſt: ut apud Terentium, & Plautum, multis in locis.

3\. *Poſtliminio preſſæ quietis.*] Vide notata ad finem libri 1. pag. 33.

4\. *Mi parens.*] Pro vocativo fœmin. *mea* poſuit *mi*. Sic infra, & lib. 9. *mi herilis.* lib. 8. *mi conjux*, pro *mea uxor.* Et apud Salvianum legitur, *mi domina.*

quin [1] consobrinus, tantulo triennio [2] major in ætate, qui mecum primis ab annis nutritus, & adultus, individuo contubernio domunculæ, immò verò cubiculi torique, sanctæ caritatis affectione mutuâ mihi pignoratus, votisque nuptialibus pacto jugali pridem destinatus, consensu parentum tabulis etiam maritus nuncupatus, ad nuptias [3] officio frequenti cognatorum & affinium stipatus, templis & ædibus publicis victimas immolabat. [4] Domus tota lauris obsita, tædis lucida, [5] constrepebat Hymenæum. [6] Tunc me gremio suo mater infelix tolerans, mundo nuptiali decenter ornabat: mellitisque saviis crebriter ingestis, [7] jam spem futuram liberorum votis anxiis propagabat: Cùm irruptionis subitæ gladiatorum impetus ad belli faciem sæviens, nudis & exertis mucronibus coruscans, non cædi, non rapinæ manus affe-

INTERPRETATIO.

super meus cognatus, tribus tantùm annis me *grandior, qui altus, & educatus mecum ab infantiâ, indivisâ cohabitatione* ejusdem *domunculæ, quin etiam & cubiculi lectique, desponsus mihi mutuo nexu castissimi amoris, & designatus jamdudum meo conjugio promissis nuptiarum, mihi etiam scriptus maritus in tabulis annuentibus* nostris *parentibus, cædebat hostias in templis ac delubris publicis nuptiarum* nostrarum *causâ, comitatus magno cœtu consanguineorum & affinium. Tota domus obducta lauris, illustrata facibus, resonabat carmine nuptiali. Tunc* mea *mater infortunata sustentans me gremio suo, condecorabat* me *pulcrè ornamentis nuptialibus, & sæpè figens dulcia oscula, jam extendebat spem venturorum filiorum desideriis sollicitis. Cùm subitò sicarii* magno *impetu irruentes, furentes tanquam in bello, micantes gladiis districtis & minantibus, non aggrediuntur cædem, neque prædam, sed*

NOTÆ.

1. *Consobrinus.*] *Consobrini* ex duabus sororibus editi, aut etiam ex fratre & sorore. *Patrueles* ex duobus fratribus.

2. *Major in ætate.*] Lib. 2. *senex gravis in annis.*

3. *Officio frequenti.*] *Officium* generali vocabulo appellatur omnis honesta actio ad unumquemque conveniens pro conditione personæ. Sed peculiariter *officium* dicitur, quod impenditur nuptiali festivitati.

Juvenal. Satyr. 2.

—— —— —— officium cras
Primo Sole mihi peragendum in valle Quirini.
Quæ causa officii? Quid quæris? Nubit amicus,
Nec multos adhibet.

4. *Domus tota lauris obsita.*] Juvenalis, Satyra 6.

Ornentur postes, & grandi janua lauro.

Apul. Ad quem locum vetus Scholiastes: *ad honorem nuptiarum. Sic enim solent in nuptiis præparare.* Christiani hunc morem improbârunt. Tertullian. in *de Coronâ Militis*, cap. 13. *Christianus nec laureis januam suam infamabit, &c.*

5. *Constrepebat Hymenæum.*] Carmine nuptiali resonabat, quo *Hymenæus* nuptiarum præses Deus celebrabatur. Vide Catulli Epithalamium Juliæ & Manlii.

6. *Tunc me gremio suo mater, &c.*] Festus: *rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut si ea non est, ex proximâ necessitudine, cùm ad virum trahitur: quòd videlicet ea res feliciter Romulo cessit.* Nempè cùm Sabinas virgines rapuit.

7. *Jam spe futurâ liberorum votis anxiis propagabat.*] Rescribe auctore Pricæo *spem futuram. Spem liberorum propagare* dicit, quemadmodum lib. 5. *familiam propagare.*

runt, [1] sed denſo conglobatoque cuneo cubiculum noſtrum invadunt protinus. Nec ullo de familiaribus noſtris repugnante, ac ne tantillùm quidem reſiſtente, miſeram, exanimem ſævo pavore, trepidæ de medio matris gremio rapuere. [2] Sic inſtar Athracidis, & Pirithoi [3] diſpectæ diſturbatæque nuptiæ. Sed ecce ſcæviſſimo ſomnio nunc etiam redintegratur, immò verò cumulatur infortunium meum. Nam viſa ſum mihi de domo, de thalamo, de cubiculo, de toro denique ipſo violenter extracta per ſolitudines avias infortunatiſſimi mariti nomen invocare: eumque ut primùm meis amplexibus viduatus eſt, adhuc unguentis madidum, coronis floridum, conſequi veſtigio me [4] pedibus fugientem alienis. Utque clamore percito formoſæ raptum uxoris conquerens, populi teſtatur auxilium; quidam de latronibus importunæ perſecutionis indignatione permotus, ſaxo grandi pro pedibus arrepto, miſellum juvenem maritum meum percuſſum interemit. Talis aſpectûs atrocitate perterrita, ſomno funeſto pavens excuſſa ſum.

INTERPRETATIO.

irrumpunt confeſtim in noſtrum cubiculum ſpiſſo confertoque agmine. Nulloque ex noſtris domeſticis reluctante, ac ne paululùm quidem renitente, abſtulerunt me infelicem, exanimatam diro metu, è medio ſinu conterritæ matris. Sic noſtræ *nuptiæ diſruptæ, & diſſipatæ* ſunt *quemadmodum Pirithoi, & filiæ Athracis. At ecce mea calamitas nunc etiam renovatur, immò verò & augetur ſomnio infauſtiſſimo. Nam mihi viſa ſum avulſa per vim ex domo, ex thalamo, ex cubiculo, denique ex lecto ipſo per inacceſſa deſerta nomine ciere meum infeliciſſimum conjugem: ipſe verò ſtatim atque privatus fuit meo complexu, etiam tunc delibutus unguentis, ornatus corollis floreis* mihi viſus eſt *ſequi me per* mea *veſtigia, dum fugerem pedibus alienis. Dumque implorat populi opem magnis vociferationibus, lamentans rapinam* ſuæ *pulcræ conjugis; quidam ex prædonibus percitus irâ, ob moleſtam illam inſecutionem, interfecit infelicem adoleſcentem maritum meum ictum ingenti lapide, quem arripuerat* jacentem *ante pedes.* Ego *exterrita immanitate hujus ſpectaculi, excitata ſum tremens ex funeſto ſomno.*

NOTÆ.

1. *Sed denſo conglobatoque cuneo.*] *Cuneus* in re militari dicitur multitudo peditum, quæ primâ parte anguſtior, deinde latior procedit inſtar *cunei*, quo ligna finduntur. Latiùs, *cuneus* ſumitur pro confertâ quâvis irrumpentium multitudine, ut hîc.

2. *Sic inſtar Athracidis & Pirithoi diſpectæ*, &c.] Sic Aldus, Beroald, & Vvovver. *Pirithoi* & Hippodames, ſeu Hippodamiæ *Athracis* filiæ nuptias, & in iis Centaurorum cum Lapithis rixam, raptumque Hippodamiæ habes apud Ovid. lib. 12. Metamorphoſ. Quædam editiones loco *Pirithoi* habent *Proteſilai*, quædam loco *Athracidis* habent *Attidis*. Quædam habent *Pirithoi* & *Proteſilai*. Malè. Celebratur quidem inſignis in Proteſilaum Laodamiæ uxoris amor, ſed nuſquam diſturbatas fuiſſe ejus nuptias comperies.

3. *Diſpectæ.*] Alii quidam *deſpectæ*. Malè. *Diſpectæ*, à *diſpeciſci* opponitur τῷ *pactæ*.

4. *Pedibus fugientem alienis.*] Nimirùm pedibus latronum, qui eam ſublimem raptam geſtabant.

Tunc fletibus ejus adſuſpirans anus, ſic incipit: Bono animo eſto, [1] mi herilis, nec vanis ſomniorum figmentis terreare. Nam præter quòd diurnæ quietis imagines falſæ perhibentur, tum etiam nocturnæ viſiones contrarios eventus nonnunquam pronuntiant. Denique, [2] flere, & vapulare, & nonnunquam jugulari, lucroſum proſperumque proventum nuntiant: contrà, ridere, mellitis dulciolis ventrem ſaginare, vel in voluptatem Veneream convenire, triſtitie animi, languore corporis, damniſque cæteris anxiatum iri prædicant. Sed ego te narrationibus lepidis, anilibuſque fabulis protinùs [3] avocabo. Et incipit; [4] Erant in quâdam civitate Rex & Regina. Hi tres numero filias, formâ conſpicuas habuere. Sed majores quidem natu, quamvis gratiſſimâ ſpecie, idoneè tamen celebrari poſſe laudibus humanis credebantur; at verò puellæ junioris tam præclara pulcritudo, nec exprimi, ac ne ſufficienter quidem laudari ſermonis humani penuriâ poterat. Multi denique civium, & advenæ copioſi, quos eximii ſpectaculi rumor ſtudioſâ celebritate congregabat, [5] inacceſſæ

INTERPRETATIO.

Tunc anus ſuſpirio excipiens ejus lamentationes, ſic incipit: Reſume animum, domina mea, neque inanes fictiones ſomniorum incutiant tibi metum. Nam præterquàm quòd phantaſmata ſomni diurni dicuntur eſſe *falſa, nocturna etiam ſomnia aliquando ſignificant exitus ſibi contrarios. Denique plorare, & verberari, aliquando etiam occidi, ſignificant eventum quæſtuoſum & felicem: contrà* verò *ridere, & infarcire ventrem placentis mellitis, aut coire in Venerem, prænuntiant cruciatum iri triſtitiâ mentis, morbo corporis, aliiſque malis. At jam ego te recreabo feſtivis hiſtoriis, & fabulis anilibus. Et ſic incipit: Erant in quadam urbe Rex & Regina. Hi habuerunt tres filias inſignes pulcritudine. Verùm grandiores quidem ætate, quamvis* eſſent *venuſtiſſimâ formâ, putabantur tamen poſſe dignè prædicari encomiis hominum; tanta verò, tamque excellens* erat *pulcritudo virginis ætate minima, ut non poſſet efferri* verbis*, neque ſatis quidem celebrari inopiâ humanæ orationis. Denique plurimi ex civibus, & permulti extranei, quos famâ egregii ſpectaminis convocabat curioſa frequentia,*

NOTÆ.

1. *Mi herilis.*] De voce *mi* pro *mea* jam ſuprà monui. Heros juvenes, hoc eſt, herorum filios ſervi *heriles ſuos* vocitabant, ſubintelligentes *filios.* Itaque hîc *mi herilis* eſt *mea herilis filia*, quod anus puellæ dicit blandiens, non ex rei veritate.

2. *Nam flere & vapulare, &c.*] Aſtrampſych. Oneirocrit.

Γελῶν καθ' ὕπνȣς δυσφόρȣς ἕξεις τρόπȣς,
Κλαίων καθ' ὕπνȣς παγχαρὴς πάντας ἔσῃ.

Ridens in ſomnis moleſtos habebis eventus,
Lugens in ſomnis lætus omni ex parte eris.

3. *Avocabo.*] *Ab iſto mœrore.*

4. *Erant in quadam civitate, &c.*] Incipit Pſyches fabula, quam Apuleio omninò debemus. Neque enim ullum extat de ipsâ verbum in Luciani Aſino, unde Noſter ſuum deſumpſit. Hanc allegorico ſenſu commentatus eſt Fulgentius, Mytholog. lib. 3. quem vide.

5. *Inacceſſæ formoſitatis.*] Virgil. l. 7. Æneid.

Dives inacceſſos ubi Solis filia lucos, &c. Ubi *inacceſſos* Servius exponit *inacceſſibiles, inaccedendos.*

formositatis admiratione stupidi, & [1] admoventes oribus suis dexteram, primore digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus Deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur. Jamque proximas civitates & attiguas regiones fama pervaserat, [2] Deam, quam cærulum profundum pelagi peperit, & ros spumantium fluctuum educavit, jam numinis sui passim tributâ veniâ, in mediis conversari populi cœtibus: vel certè rursum novo cœlestium stellarum germine, non maria, sed terras Venerem aliam virginali flore præditam pullulasse. Sic immensum procedit in dies opinio: sic Insulas jam proximas, & terræ plusculum, provinciasque plurimas fama porrecta pervagatur. Jam multi mortalium longis itineribus, atque altissimis maris meatibus, ad sæculi specimen gloriosum confluebant. [3] Paphum nemo, Cnidum nemo, ac ne ipsa quidem Cythera ad conspectum Deæ Veneris navigabant. Sacra Deæ deseruntur; templa deformantur; [4] pulvinaria proteruntur: cærimoniæ negliguntur; in-

INTERPRETATIO.

Stupentes admiratione pulcritudinis inaccessibilis, & ori suo applicantes manum, digito indice innixo super pollicem erectum, adorabant eam *cultu religioso perinde ac ipsam Deam Venerem. Jamque rumor perlatus erat per finitimas urbes, & provincias conterminas Deam, quæ nata est è cæruleo gurgite maris, & enutrita humore undarum spumantium, jam versari in mediis turbis populorum, promiscuè facta potestate videndæ suæ divinitatis: aut saltem, non pelagus, sed tellurem iterum progenerâsse aliam Venerem dotatam flore virginitatis, ex novo semine cœlestium siderum. Sic existimatio progreditur quotidie in immensum: sic rumor jam prolatus extenditur per vicinas Insulas, magnamque partem continentis, & plurimas Provincias. Jam plurimi homines convolabant ad præstantissimum spectaculum temporis* illius,*per prolixas vias, & per profundissimos tractus maris. Nulli amplius navigabant Paphum, nulli Cnidum, ac ne ipsam quidem in*sulam *Cythera ad videndam Deam Venerem. Sacrificia Deæ negliguntur; delubra deturpantur* situ; *lecti* ejus *calcantur; cærimoniæ insuper habentur.*

NOTÆ.

1. *Admoventes oribus suis dexteram.*] Qui mos & gestus adorantium. Plin. lib. 28. cap. 2. *In adorando dexteram ad osculum ferimus totumque corpus circumagimus; quod in lævum fecisse, Galliæ religiosius credunt.* Noster in Apologia, de irreligioso: *Si fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratiâ manum labris admovere.*

2. *Deam, quam cærulum, &c.*] Venerem è mari ortam.

3. *Paphum nemo, Cnidum nemo, ac ne ipsa quidem Cythera.*] Loca Veneris cultu, & delubris nobilia. Ovid. lib. 10. Metamorph. Fab. 12.

Capta (Venus) *viri* (Adonidis) *forma non jam Cythereia curat*
Littora, non alto repetit Paphon æquore cinctam,
Piscosamque Cnidon, gravidamque Amathunta metallis.

Paphos oppidum est Cypri Insulæ. *Cnidos* urbs Cariæ adhærens in extremo cornu Peninsulæ, Praxitelis Venere nobilitata. *Cythera* autem plurali numero, Insula contra Cretam, teste Strabone, quinque millibus distans à Maleæ Promontorio. Hodie *Cerigo* dicitur.

4. *Pulvinaria proteruntur.*] Lectuli, in quibus ejus effigies (ut & cætero-

coronata simulacra, & aræ viduæ frigido cinere fœdatæ. Puellæ supplicatur, & in humanis vultibus Deæ tantæ numina placantur, & in matutino progressu virginis, victimis & epulis [1] Veneris absentis nomen propitiatur. Jamque per plateas commeantem populi frequenter [2] floribus sertis, & solutis adprecantur. Hæc honorum cœlestium ad puellæ mortalis cultum immodica translatio, veræ Veneris vehementer incendit animos: &, impatiens indignationis, capite quassanti fremens altiùs, sic secum disserit: [3] En rerum naturæ prisca parens, en elementorum origo initialis, en [4] orbis totius alma Venus, quæ cum mortali puellâ partiario majestatis honore tractor? & nomen meum cœlo conditum terrenis sordibus profanatur? [5] Nimirum communi numinis piamento vicariæ venerationis incertum sustinebo? & imaginem meam circumferet puella moritura? Frustrà me [6] pastor ille, cujus justitiam fidemque magnus comprobavit Jupiter, ob eximiam speciem [7] tantis prætulit Deabus. [8] Sed non adeo gaudens ista,

INTERPRETATIO.

statuæ ejus cernuntur *destitutæ coronis, & altaria deserta, inquinata frigido cinere. Preces admoventur virgini, & tantæ Deæ divinitas propitiatur sub humanâ formâ, & matutino tempore dum puella procedit foras, nomen absentis Veneris invocatur hostiis, & conviviis. Jamque populi sæpè ei supplicant, dum incedit per vicos,* jacientes *flores implexos, & solutos. Hæc immoderata translatio divinorum honorum ad adorationem viginis mortalis graviter concitavit indignationem veræ Veneris, quæ cùm non caperet* ampliùs *iram, sic apud se loquitur concutiens caput, & minitans graviora.* Sum-ne ego *illa Venus antiqua mater rerum naturalium, & origo initialis elementorum, & altrix totius orbis, quæ advertor cultu divinitatis participato cum virgine mortali? Meumque nomen cœlo repostum polluitur immunditiis terrestribus? Nempe dum meum numen placatur sub ejus persona,* ego *subibo* hanc *aleam, ut alia colatur meo loco? & virgo mortalis geret meam formam? Ille igitur pastor, cujus Jupiter approbavit fidem & æquitatem, frustrà anteposuit me tantis Deabus propter egregiam* meam *pulcritudinem. Verùm illa, quæcunque* tandem *sit, non usque adeo lætabitur*

NOTÆ.

rum Deorum in suis cujusque delubris) epulis appositis jacebat: quod *Lectisternium* dictum. Hujus frequens apud Livium mentio rebus dubiis aut adversis, & monstrorum procurandorum causâ.

1. *Veneris absentis nomen propitiatur.*] Sic lege juxta Editionem Vicentinam, non autem *numen*, ut est in plerisque. Mox enim dixerat: *& in humanis vultibus Deæ tantæ Numina placantur*, sicque futilis esset repetitio.

2. *Floribus sertis.*] Contextis, colligatis. Nam apud antiquos *serere* est *jungere.* Lucanus.

Accipiunt sertas nardo florente coronas.

3. *En rerum naturæ prisca parens,* &c.] Omnia enim generatione, cui Venus præest, producuntur, & propagantur. Vide Lucretium, initio sui Operis.

4. *Totius orbis alma Venus.*] Festus; *alma, sancta sive pulchra, vel alens, ab alendo.* Servius ad Georgic. lib. 2. *almus ager, ab eo, quod nos alat.*

5. *Nimirùm communi Numinis piamento, &c.*] Locum hunc ϖρὸφ ἀσικοτεgῶς paulò exposui in interpretatione; sed vix aliter potuit sensus aperiri.

6. *Pastor ille.*] Paris Priami filius.

7. *Tantis Deabus.*] Junoni & Palladi.

8. *Sed non adeo gaudens, &c.*] Non

quæcunque est, meos honores usurpabit. Jam faxo hujus etiam ipsius illicitæ formositatis pœniteat. Et vocat confestim [1] puerum suum, pinnatum illum, & satis temerarium: qui malis suis moribus contemptâ disciplinâ publicâ, flammis & sagittis armatus, per alienas domos nocte discurrens, & omnium matrimonia corrumpens, impunè committit tanta flagitia, & nihil prorsus boni facit. Hunc, quanquam genuinâ licentiâ procacem, verbis quoque insuper stimulat. Perducit ad illam civitatem, & [2] Psychen, (hoc enim nomine puella nuncupabatur) coram ostendit. Et totâ illâ perlatâ de formositatis æmulatione fabulâ, gemens ac fremens indignatione: Per, ego, te, inquit, maternæ caritatis fœdera deprecor, per tuæ sagittæ dulcia vulnera, per flammæ istius mellitas uredines, vindictam tuæ parenti, sed plenam tribue: & pulcritudinem contumacem reverenter vindica: [3] idque unum, & præ omnibus unicum volens effice. [4] Virgo ista amore flagrantissimo teneatur hominis extremi, [5] quem dignitatis & patrimonii simul, & incolumitatis ipsius fortuna damnavit, [6] tamque infimi, ut per totum orbem non inveniat miseriæ suæ comparem.

Interpretatio.

intercepisse cultum mihi debitum. Jam curabo, ut ipsam pœniteat etiam suæ illegitimæ pulchritudinis. Et statim accersit filium suum alatum illum, & valdè audacem, qui pravâ suâ indole spretis legibus publicis, instructus facibus & telis, vagans nocte per domos aliorum, & labefactans connubia omnium, perpetrat impunè tanta scelera, neque quidquam omninò boni facit. Hunc tametsi protervum innatâ sibi licentiâ, instigat quoque prætereà verbis. Deducit eum in illam urbem, & demonstrat ipsi *Psychen (hoc enim erat nomen virginis.) Et narratâ illâ historiâ de contentione pulchritudinis, suspirans, & fremens irâ: Ego te obsecro, inquit, per vinculum amoris materni, per suaves plagas tui teli, per dulciculas ustiones istius facis, da tuæ matri ultionem, sed perfectam: & puni formositatem superbam, pro* tuâ in me *reverentiâ: & ultrò incumbe in id unum, & solum præ cæteris. Puella hæc flagret ardentissimo amore hominis vilissimi, quem fortuna privaverit & honore, & simul bonis, & sanitate, & qui sit adeo abjectus, ut neminem reperiat in toto orbe sibi parem miseriâ.*

Notæ.

gaudens usurpabit, Græca locutio, pro, *non gaudebit usurpâsse.* Aristænetus l. 1. Epist. 5. τὴν ἐμὴν εὐνὴν οὔποτε χαίρουσα καθυβρίσει. *lectum meum nunquam gaudens injuriâ afficiet.*

1. *Puerum suum.*] Cupidinem.

2. *Psychen.*] Nomen Græcum ψυχὴ *anima.* Unde Fulgentius fabulam hanc, de Animâ allegoricè explicat.

3. *Idque unum, & præ omnibus unicum volens effice.*] Posterior vox auget vim prioris: Sic Gellius, lib. 18. cap. 4. *cùm ille se unum, & unicum lectorem, enarratoremque Sallustii diceret.*

4. *Virgo ista.*] Psychen ostendit.

5. *Quem & dignitatis, &c. fortuna damnavit.*] *Damnare* hîc est ἀποκληρῶσαι, *privare, exhæredare.*

6. *Tamque infimi.*] Sic Vvovver. ex Mss. non autem *infirmi.* Terent. Eunucho, Act. 3. Scen. 2.

Tace, tu, quem ego esse infrà infimos omnes puto.

Sic effata, & osculis hiantibus filium diu ac pressulè saviata, proximas oras reflui littoris petit, plantisque roseis vibrantium fluctuum summum rorem calcavit. Ecce jam profundi maris udo resedit vertice: & ipsum, quod incipit velle, statim quasi pridem præcepit, non moratur marinum obsequium. Adsunt [1] Nerei filiæ chorum canentes, [2] & Portunus cærulis barbis hispidus, [3] & gravis piscoso sinu Salacia, & [4] auriga parvulus Delphini Palæmon; jam passim maria persul-

INTERPRETATIO.

Sic locuta, & diu atque arctè osculata natum suum *ore semiaperto, confert se ad proximos margines ripæ undosæ, & roseis pedibus inambulavit supremum humorem undarum salientium. Jam constiterat in humidâ superficie alti pelagi, cùm illicò marina* numina *exequuntur idipsum, quod* tantùm *incipiebat velle, perinde ac si jamdudum imperâsset* illud. *Nereides præstò sunt agentes concentum, & Neptunus hirsutus glaucis barbis, & Salacia onerata sinu pleno piscibus, & parvus Palæmon inequitans Delphino; jam turmæ Tritonum undique* cernun-

NOTÆ.

1. *Nerei filiæ.*] *Nereides* Nymphæ maris, quas ex Doride sorore suâ *Nereus* genuit numero quinquaginta. Fuit ille *Nereus* Oceani & Tethyos filius juxta Hesiodum, vel Oceani seu Ponti, & Terræ, juxta Apollodorum, lib. 1. Bibliothecæ.

2. *Et Portunus.*] Qui Palæmon Græcis *Portunus* vulgò Latinis dictus est. At hîc non Palæmona, sed ipsum Neptunum *Portuni* nomine intelligas; sequitur enim mox Salacia Neptuni uxor, ac deinde Palæmon alius à *Portuno.* Martianus Capella, lib. 5. Nupt. Merc. & Philolog. *Portuni trifidam suspirans flagitat hastam.*
Ubi vides tridentem Neptuni insigne *Portuno* tribui, qui proinde Neptunus est. Sed dubitationem omnem aufert hic locus Ciceronis, lib. 2. de Naturâ Deorum. *Datum est igitur Neptuno, &c. maritimum omne Regnum: nomenque productum, ut Portunus, à portu, sic Neptunus à nando.*

3. *Et gravis piscoso sinu Salacia.*] Augustinus, lib. 4. de Civitate Dei: *Quid est, quod mare Neptuno tribuitur, terra Plutoni? ac ne ipsi quoque sine conjugibus remanerent, additur Neptuno Salacia, Plutoni Proserpina. Inferiorem maris partem Salacia tenet, terræ inferiorem Proserpina. Salacia* à *salo* dicta est. Cùm autem inferiorem maris partem teneat, aquam ejus atque unà pisces omnes sustentat, ideoque rectè à Nostro dicitur *gravis piscoso sinu Salacia.*

4. *Auriga parvulus Delphini Palæmon.*] Claudianus, de Nuptiis Honorii & Mariæ; ——— *Cadmeia ludit*
Leucothoë, frænatque rosis Delphina Palæmon.
Reliqua ibidem vide, huc enim mirè faciunt. Athamas Thebarum Rex à Junone in furorem actus, occiso Learcho filio, cùm Melicertam quoque alterum filium, atque unà Ino uxorem Cadmi filiam persequeretur similiter occisurus, illi se in mare egerunt præcipites, & Veneris precibus in Deos à Neptuno versi sunt: *Ino* in *Leucotheam*, seu *Leucothoen*, quæ Latinis dicta est *Mater Matuta*; Melicerta in *Palæmona* Latinis *Portunum* dictum, ut jam monui. Cùm autem dicit *Auriga parvulus Delphini Palæmon*, alludere videtur ad id, quod ait Pausanias in Atticis, Melicertam à *Delphino* exceptum fuisse, cùm decidisset è Petrâ Moluride, & in Corinthiorum Isthmum delatum. Hinc Isthmici ludi in honorem ejus instituti.

tantes [1] Tritonum catervæ. Hic [2] conchâ sonaci leniter buccinat; ille serico tegmine flagrantiæ Solis obsistit inimici: alius sub oculis dominæ speculum prægerit; currus bijuges alii subnatant. Talis [3] ad Oceanum pergentem Venerem comitatur exercitus. Intereà Psyche cum suâ sibi perspicuâ pulcritudine nullum decoris sui fructum percipit. Spectatur ab omnibus: laudatur ab omnibus: nec quisquam, non Rex, non regius, nec de plebe saltem, cupiens ejus nuptiarum petitor accedit. Mirantur quidem divinam speciem, sed ut simulacrum fabrè politum mirantur omnes. Olim duæ majores sorores, quarum temperatam formositatem [4] nulli diffamarant populi, procis Regibus desponsæ, jam beatas nuptias adeptæ: [5] sed Psyche virgo vidua domi residens, deflet deserta suam solitudinem, ægra corporis, animi saucia, &, quamvis gentibus totis complacitam, odit in se suam formositatem. Sed infortunatissimæ filiæ miserrimus pater, suspectatis cœlestibus odiis, & iræ Superûm metuens, [6] Dei Milesii

INTERPRETATIO.

tur *saltantes per maria. Hic tubâ canit jucundè conchâ sonorâ: ille defendit ardorem Solis infesti umbellâ sericâ: alius præfert speculum ante conspectum dominæ; alii natant sub curru* ejus *bijugi. Talis cœtus stipat Venerem euntem ad Oceanum. Interim Psyche cum suâ ipsius inclytâ pulchritudine nihil capit utilitatis ex suâ formâ. Omnes contemplantur eam: omnes laudant: nullus* tamen *exoptans ejus connubium venit* ad parentes *ipsam petiturus, non Rex, non regiæ stirpis, neque saltem plebeius. Omnes quidem admirantur divinam ejus formam, sed admirantur veluti signum affabrè sculptum. Jamdudum ambæ sorores grandiores* natu, *quarum moderatam pulchritudinem nulli populi prædicaverant, desponsatæ* erant *Regibus amatoribus* suis, *& jam factæ compotes felicium nuptiarum: at Psyche vidua* tametsi *virgo, degens domi, dolens corpore, & læsa animo luget se solam derelictam, & odit in se suam pulchritudinem, tametsi gratam universis nationibus. At pater infelicissimus filiæ miserrimæ suspicans* id fieri *odiis* alicujus *Numinis, & formidans iram Deorum, consulit*

NOTÆ.

1. *Tritonum catervæ.*] *Triton* Neptuni fuit & Salaciæ filius summâ sui parte hominem referens, imâ piscem. Sed & magnus *Tritonum* numerus post illum à Poëtis confictus est, sive illius prioris fratres essent, sive filii.

2. *Conchâ sonaci.*] Ovid. Metamorphos. lib. 1.

——— supraque profundum
Extantem, atque humeros innato murice tectum
Cæruleum Tritona vocat, conchâque sonaci
Inspirare jubet, fluctusque, & flumina signo
Jam revocare dato, &c.

3. *Ad Oceanum.*] Ad regiam *Oceani* maris Dei, mariti Tethyos.

4. *Nulli diffamârant populi.*] Non *infamârant*, sed *prædicaverant*. Suprà: *Chryseros diffamat incendio repentino domum possideri.*

5. *Sed Psyche virgo vidua domi residens.*] In Apologia: *filia autem, &c. nisi in facilitatem Pontiani incidisset, fortassean adhuc, vidua antequam nupta domi sedisset.*

6. *Dei Milesii.*] Apollinis, qui templum habuit & oraculum apud Miletum Ioniæ caput.

vetustissimum

[1] vetustissimum percontatur oraculum: & tanto numine precibus & victimis [2] ingratæ virgini petit nuptias & maritum. Sed Apollo, quanquam Græcus & Ionicus, [3] propter Milesiæ conditorem, sic Latinâ sorte respondit:

Montis in excelsi scopulo desiste puellam
Ornatam mundo funerei thalami.
Nec speres generum mortali stirpe creatum:
Sed sævum, atque ferum, vipereumque malum;
Qui pennis volitans super æthera, cuncta fatigat,
Flammâque & ferro singula debilitat:
Quem tremit ipse [4] Jovis: quo numina terrificantur,
[5] Fluminaque horrescunt, [6] & Stygiæ tenebræ.

Rex olim beatus, affatu sanctæ vaticinationis accepto, piger tristisque retro domum pergit, suæque conjugi præcepta sortis enodat infaustæ. Mœretur, fletur, lamentatur diebus plusculis. Sed diræ sortis jam

INTERPRETATIO.

antiquissimum oraculum Dei Milesii: & precibus hostiisque poscit à magno illo Deo matrimonium & virum mœstæ filiæ. Sed Phœbus, quamvis esset Græcus & Ionicus, propter eum, qui condidit Milesiam, respondit tamen oraculo Latino, his verbis:

Siste virginem in vertice montis alti,
Excultam ornatu nuptiarum feralium.
Neque expectes generum cretum humano sanguine,
Sed crudelem & ferocem, & malum instar viperæ,
Qui volans alis supra cœlum, labefactat omnia,
Et frangit cuncta igne & ferro:
Quem ipse Jupiter metuit, quo Dii terrentur,
Quem fluvii reformidant, & obscuritas Tartarea.

Rex fortunatus quondam, auditis verbis sortis divinæ, revertitur domum tardus, & mœstus, explicatque suæ uxori jussa funesti oraculi. Lugetur, ploratur, ejulatur per dies sat multos. Sed exitiabilis exitus crudelis oraculi

NOTÆ.

1. *Vetustissimum Dei Milesii percontatur oraculum.*] Branchidarum, vel Branchiadarum (qui Apollinis Sacerdotes erant) primò dictum, posteà Apollinis Didymæi.

2. *Ingratæ virgini,*] Mœstæ, tristi. Virgil. Æneid. 6.

——— *& cineri ingrato suprema ferebant.*

Ad quem locum Servius: *ingrato, tristi; ut gratum aliquid lætum dicimus.*

3. *Propter Milesiæ conditorem.*) Qui, sive Miletus fuerit filius Apollinis, ut quidam volunt, à quo nomen sortita sit *Milesia* civitas; sive Neleus Pylius, ut vult Strabo; sive denique Ionus, ut tradit Vitruvius, à quo & reliquas Ioniæ civitates conditas affirmat: certè Græcus fuit.

4. *Jovis.*] Nominativus antiquus, à quo fluxêre omnes reliqui casus nominis *Jupiter*, quod sonat *Jovis pater*.

5. *Fluminaque horrescunt.*] Quippe qui *& ipsas aquas urere consuevit*, ut ait Noster, lib. 5.

6. *Et Stygiæ tenebræ.*] Neque enim à telis Cupidinis; de quo intelligendum oraculum est; Plutonem ipsum sua protegere potuit obscuritas. De *Styge* jam lib. 2. egimus.

urget teter effectus. Jam feralium nuptiarum miserrimæ virgini choragium struitur. [1] jam tædæ lumen atræ fuliginis [2] cinere marcessit: & sonus [3] tibiæ Zygiæ mutatur [4] in querulum Lydium modum; [5] cantusque lætus Hymenæi lugubri finitur ululatu: & puella nuptura deterget lacrymas [6] ipso suo flammeo. Sic affectæ domûs triste fatum cuncta etiam civitas congemebat, luctuque publico confestim congruens edicitur [7] justitium. Sed monitis cœlestibus parendi necessitas misellam Psychen ad destinatam pœnam efflagitabat. Perfectis igitur feralis thalami cum summo mœrore solemnibus, toto prosequente populo, vivum producitur funus: & lacrymosa Psyche comitatur non nuptias, sed exequias suas. Ac dum mœsti parentes, & tanto malo perciti [8] nefarium facinus perficere contantur, ipsa illa

INTERPRETATIO.

jam instat. Jam instrumentum funebris matrimonii apparatur puellæ infelicissimæ. Jam lux facis obscuratur cinere nigræ fuliginis: & sonus tibiæ nuptialis convertitur in luctuosum modum Lydium: & hilaris cantus Hymenæi desinit in mœstum ejulatum: & virgo mox *nuptura abstergit lacrymas ipso suo velamine nuptiali. Tota quoque urbs unà deplorabat acerbam sortem domûs ita afflictæ, statimque præcipitur cessatio Juris* dicundi *conveniens mœrori publico. Verùm necessitas obediendi jussis divinis deposcebat miseram Psychen ad designatum supplicium. Absolutis ergo caremoniis lugubrium nuptiarum cum maximo luctu, vivæ exequiæ procedunt totâ plebe sequente: & Psyche plorans comitatur non pompam nuptialem, sed funus suum. Dumque parentes* ejus *dolentes & perculsi tantâ calamitate morantur peragere illud nefandum scelus,*

NOTÆ.

1. *Tædæ lumen.*] Nuptialis *tædæ*. In nuptiis præferebantur *tædæ*, dum sponsa velata flammeo in mariti domum ducebatur. Mali autem erat ominis si ejusmodi tædæ aut extinguerentur, aut fumosæ essent, minusque lucerent.

2. *Cinerem arcessit.*] Lege *cinere marcessit.* Id est, *obscuratur, debilitatur, langue*s*cit.*

3. *Tibiæ Zygiæ.*] *Nuptialis, jugalis:* ζύγιος αὐλὸς, Græcis. Sic pronuba Juno, cui vincla jugalia curæ, ab iisdem Ζυγία dicta est, à nomine ζυγὸς, quod *jugum* significat.

4. *In querulum Lydium modum.*] Varii fuere apud antiquos Musicæ modi, quos enumerat Noster in Floridis Fragmento 2. his verbis: *seu tu velles Æolium simplex, seu Asium varium, seu Lydium querulum, seu Phrygium religiosum, seu Dorium bellicosum.* Ad quem locum vide quæ notavimus. *Lydius modus* ab Amphyone, ut perhibent, inventus, luctui & flebili querimoniæ erat accommodatus.

5. *Cantusque lætus Hymenæi.*] Vide Epithalamium Juliæ & Manlii apud Catullum. Et Honorii ac Mariæ apud Claudianum.

6. *Ipso suo flammeo.*] Velamen erat *flammei*, id est, *rubri coloris*, quo amicta erat nova nupta, cùm ex paternis ædibus ad maritum ducebatur. *Flammearii* Plauto sunt, qui ejusmodi *flammea* faciunt, aut rubro colore inficiunt.

7. *Justitium.*] Cessatio est à Jure dicundo in publico luctu indici solita. Lucanus. ——— *ferale per urbem,*
Justitium, latuit plebeio tectus amictu,
Omnis honos.

8. *Nefarium facinus perficere.*] Filiam ad scopulum ducere.

filia talibus eos adhortatur vocibus : Quid infelicem ſenectam fletu diutino cruciatis ? Quid ſpiritum veſtrum, qui magis meus eſt, crebris ejulatibus fatigatis ? Quid lacrymis inefficacibus ora mihi veneranda fœdatis ? Quid laceratis veſtris oculis mea lumina ? Quid canitiem ſcinditis ? Quid pectora, quid ubera ſancta tunditis ? Hæc erunt vobis egregiæ meæ formoſitatis præclara præmia. Invidiæ nefariæ lethali plagâ percuſſi, ſerò ſentitis. Cùm gentes & populi celebrarent nos divinis honoribus, cùm novam me Venerem ore conſono nuncuparent : tunc dolere, tunc flere, tunc me jam quaſi peremptam lugere debuiſtis. Jam ſentio; jam video, ſolo me nomine Veneris periiſſe. Ducite me, &, cui ſors addixit, ſcopulo ſiſtite. Feſtino felices iſtas nuptias obire; feſtino generoſum illum maritum meum videre. Quid differo ? Quid detrecto venientem, qui totius orbis exitio natus eſt ? Sic profata virgo conticuit : ingreſſuque jam valido pompæ populi proſequentis ſeſe miſcuit. Itur ad conſtitutum ſcopulum montis ardui : cujus in ſummo cacumine ſtatutam puellam cuncti deſerunt : tædas nuptiales, quibus præluxerant, ibidem lacrymis ſuis extinctas relinquentes. Choragio itaque perfecto, dejectis capitibus domuitionem parant. Et miſeri quidem parentes ejus tantâ clade defeſſi, clauſæ domûs abſtruſi tenebris, perpetuæ nocti ſeſe dedidêre. Pſychen autem paventem ac trepidam, & in ipſo ſcopuli vertice deflentem, mitis aura molliter ſpirantis [1] Zephyri, vibratis

INTERPRETATIO.

illa ipſa eorum *nata commonefacit eos his verbis : Quare affligitis longo luctu miſeram ſenectutem ? Quare torquetis tam frequentibus lamentis vitam veſtram, quæ potius mea eſt ? Cur deturpatis vultus mihi venerabiles lacrymis inutilibus ? Cur laniatis meos oculos* dilaniando *veſtros ? Quare vellitis* veſtros *canos ? Quare plangitis pectora, quare caſtas mammas ? Hæc erit vobis egregia merces meæ eximiæ pulchritudinis.* Nunc id *animadvertitis*, ſed *tardiùs, cùm icti eſtis vulnere mortifero malæ Invidiæ. Quando populi, & nationes proſequebantur me cultu divino, quando vocabant me novam Venerem voce unanimi : tunc oportuit vos mœrere, tunc lugere; tunc me deflere quaſi jam mortuam. Jam adverto, jam certò ſcio me* ideò *tantùm interiiſſe, quia nominata ſum Venus. Producite me, & conſtituite in rupe, cui oraculum me deſtinavit. Propero peragere illud fortunatum connubium; geſtio intueri præclarum illum conjugem meum. Quid moror ? Quare refugio* illum ad me *accedentem, qui ortus eſt in perniciem totius mundi ? Puella ſic locuta tacuit & jam confirmato greſſu immiſcuit ſe cœtui plebis* ſe *comitantis. Pergunt ad deſtinatam rupem montis excelſi : in cujus ſupremo vertice collocatam virginem omnes relinquunt : ibidem faces jugales, quas ſecum accenſas attulerant, dimittentes extinctas ſuis fletibus. Igitur peractâ pompâ, domum ire pergunt capitibus demiſſis. Et infelices quidem ejus parentes fracti tantâ calamitate, abſconditi in obſcuritate ædium obſeratarum, tradiderunt ſe perpetuis tenebris. Pſychen verò formidantem ac trementem, & plorantem in ipſo cacumine rupis, mollis ſpiritus Zepphyri leniter flantis paulatim ſuſ-*

NOTÆ.

1. *Zephyri.*] Hic ventus è Veneris atque Cupidinis famulatu eſt.

hinc inde laciniis, & reflato sinu sensim levatam, suo tranquillo spiritu vehens, paulatim per devexa excelsæ vallis subditæ florentis cespitis gremio leniter delapsam reclinat.

INTERPRETATIO.

tollit expansis vestimentis ejus *in omnes partes, & sinu explicato flatibus, & portans eam suâ aurâ placidâ sensim per declivia profunda vallis subjacentis, resupinat in sinu floridi graminis clementer lapsam.*

NOTÆ.

Lucret. lib. 4.
It Ver, & Venus, & Veneris prænuntius ante
Pennatus graditur Zephyrus vestigia propter.

LUCII APULEII MADAURENSIS PLATONICI METAMORPHOSIS.

LIBER QUINTUS.

PSYCHE teneris & herbosis locis [1] in ipso toro roscidi graminis suave recubans, tantâ mentis perturbatione sedatâ dulce conquievit. Jamque sufficienti recreata somno, placido resurgit animo. Videt lucum proceris & vastis arboribus consitum: videt fontem vitreo latice perlucidum medio luci meditullio. Prope fontis adlapsum domus regia est, ædificata non humanis manibus, sed divinis artibus. Jam scires ab introitu primo, Dei cujuspiam luculentum & amœnum videre te diversorium. Nam summa laquearia [2] ci-

INTERPRETATIO.

PSYCHE leniter jacens in teneris & gramineis locis in ipso strato herbæ roridæ, tanto tumultu animi pacato suaviter obdormivit. Et postquàm refecta est sopore satis longo, exurgit mente tranquillâ. Aspicit nemus plantatum altis & magnis arboribus: aspicit in ipso medio nemoris fontem limpidum aquâ clarâ *instar vitri. Juxta fluentum fontis est regale palatium constructum non operâ hominum, sed arte Deorum. Jam à primo ingressu agnosceres te cernere magnificam & jucundam habitationem alicujus Numinis. Nam aureæ columnæ suppositæ*

NOTÆ.

1. IN *ipso toro roscidi graminis.*] Virgil.
—— *Viridante toro consederat herbæ.*
Servius ad illum locum: *verbum de verbo, nam torus à tortis herbis dictus est.*

2. *Citro.*] Quæ cedrus est, thya quoque veteribus dicta Homero θύον teste Plin. lib. 13. cap. 16. Commendat etiam cedrum ad lacunaria Vitruvius, lib. 2. cap. 9. propter æternam, ut ait, diuturnitatem. *Item cedrus* (inquit) *& juniperus easdem habent virtutes & utilitates; sed quemadmodum ex cupressu & pinu resina, sic ex cedro oleum, quod cedreum dicitur, nascitur, quo reliquæ res cùm sunt unctæ (uti etiam libri) à tineis, & à carie non læduntur. Arbores autem ejus sunt similes cupresseæ foliaturæ, materies venâ directâ. Ephesi in æde Dianæ simulacrum, & etiam lacunar ex eâ, & ibi & in cæteris nobilibus fanis propter æternitatem sunt facta.* Similia habet Plin. loco mox citato, ubi etiam refert mensas illas citreas tanti luxûs, & omni pretio pretiosiores, ex hujus arboris radicibus factas fuisse.

tro & [1] ebore curiosè cavata subeunt aureæ columnæ. Parietes omnes argenteo cælamine conteguntur, bestiis & id genus pecudibus occurrentibus ob os introeuntium. Mirus prorsum homo, imò Semi-Deus, vel certè Deus, qui magnæ artis subtilitate [2] tantum efferavit argentum. Enimverò pavimenta ipsa [3] lapide pretioso cæsim diminuto, in varia picturæ genera discriminantur. Vehementer iterùm, ac sæpiùs beatos illos, qui super gemmas & monilia calcant! Jam cæteræ partes longè lateque dispositæ domûs, sine pretio pretiosæ, totique parietes solidati massis aureis, splendore proprio coruscant; ut diem suum sibi domus faciat, licet Sole nolente: sic cubicula, sic porticus, [4] sic ipsæ balneæ fulgurant. Nec seciùs opes cæteræ majestati

INTERPRETATIO.

sunt cameris altissimis ex cedro & elephanto studiosè arcuatis. Parietes omnes incrustati sunt argento cælato, in quo *belluæ, atque ejusmodi pecudes obviæ sunt oculis intrantium. Admirandus planè* ille *homo fuit, vel potiùs Semi-Deus, aut etiam Deus, qui solertiâ mirabilis artis tantum argenti effinxit in feras. Pavimenta autem ipsa distinguuntur in diversas species picturæ, lapidibus pretiosis sectis in frustula. O multùm, & terque quaterque felices illos, qui ambulant super margaritas & lapides pretiosos! Reliqua verò membra ædium longè ac latè porrectarum tam pretiosa* sunt, *ut nequeant æstimari, universique parietes firmati molibus aureis micant suopte fulgore;* adeo *ut domus* ipsa *sibi creet lucem etiam invito Sole: usque adeo cubicula, porticus, ipsæque balneæ coruscant. Nec reliqua supellex minùs convenit magni-*

NOTÆ.

1. *Et ebore.*] *Dentibus ex illis, quos mittit porta Syenes,*
Et Mauri celeres, & Mauro obscurior Indus,
Et quos deposuit Nabathæo bellua saltu
Jam nimios, capitique graves.
Juvenal. Satyr. II.

2. *Tantum efferavit argentum.*] Formavit in ferarum imagines. Beroaldus malebat *effigiavit*, quod etiam Pricæo placet. At nihil mutandum. Suprà enim: *bestiis, & id genus pecudibus occurrentibus ob os introeuntium.* Vox *efferavit* planè Apuleiana est. Loco *argentum* reponebat Lipsius *argumentum*, argutiùs, quàm veriùs. Suprà enim: *parietes omnes argenteo cælamine conteguntur, bestiis &c.*

3. *Lapide pretioso cæsim diminuto.*] Ejusmodi opus pictum coagmentatis testulis variorum colorum *Musaicum* appellamus. Ælianus Spartianus in Pescennio *Musivum* dixit: *hunc* (Pescennium nempe) *in Commodianis hortis in porticu curvâ, pictum de Musivo inter Commodi amicissimos videmus Sacra Isidis ferentem.* Ejusmodi fuere *Asarota*, quorum mentio apud Vitruv. Plin. Statium, & alios: pavimenta nempè ex testulis diversicoloribus sic coaptatis, ut referrent purgamenta cœnæ, & verrentium fallerent oculos. Hoc tamen præstabat palatii Cupidinei pavimentum, quòd testulæ, quibus constabat, essent *lapides pretiosi.*

4. *Sic ipsæ balneæ fulgurant.*] Seneca Epistol. 86. de Africani villâ: *Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiquâ. Non videbatur majoribus nostris caldum, nisi obscurum.* Sed luxu crescente (ut idem subjungit) non probata sunt balnea, nisi quæ totius diei Solem fenestris amplissimis reciperent. Vulgati hîc habent *valvæ*, sed *balneæ* adstruxit Pricæus ex manuscriptis Codicibus.

domûs respondent: ut equidem illud rectè videatur, ad conversationem humanam magno Jovi fabricatum cœleste palatium. Invitata Psyche talium locorum oblectatione propiùs accessit: & paulò fidentior [1] intra limen sese facit. Mox prolectante studio pulcherrimæ visionis, miratur singula. Et altrinsecùs ædium horrea sublimi fabricâ perfecta, magnisque congesta gazis conspicit. Nec est quidquam, quod ibi non est. Sed [2] præter cæteram tantarum divitiarum admirationem, hoc erat præcipuè mirificum, quòd nullo vinculo, nullo claustro, nullo custode totius orbis thesaurus ille muniebatur. [3] Hîc ei summâ cum voluptate visenti offert sese vox quædam corporis sui nuda: &, Quid, inquit, domina, tantis obstupescis opibus? Tua sunt hæc omnia. Prohinc cubiculo te refer, & lectulo lassitudinem refove, & ex arbitrio lavacrum pete. Nos, quarum voces accipis, tuæ famulæ, sedulò tibi præministrabimus; nec corporis cura te, nec regales epulæ morabuntur. Sensit Psyche divinæ providentiæ beatitudinem: monitûsque [4] voces informes audiens, & priùs somno, & mox lavacro fatigationem diluit. Visoque statim proximo [5] semirotun-

INTERPRETATIO.

ficentiæ domûs. Ita *ut jure quidem putetur esse cœlestis regia ædificata summo Jovi ad conversandum cum hominibus. Psyche illecta amœnitate horum locorum accessit propiùs: & facta paulò audacior ingreditur domum. Mox incitata curiositate pulcherrimi spectaculi, cuncta admiratur. Et in alterâ parte domûs videt cellas ædificatas magnificâ structurâ, & repletas ingentibus divitiis. Nihilque est, quod non sit ibi. Sed supra reliquam admirationem tantarum opum, hoc erat præsertim admirandum, quòd ille thesaurus universi mundi nullâ catenâ, nullo repagulo, nullo custode defendebatur. Dum illa intuetur hæc cum voluptate maximâ, vox quædam destituta suo corpore exhibet se ei: &, O hera, inquit, quare stupes* ad conspectum *tantarum divitiarum? Illa omnia sunt tua. Redi igitur in cubiculum, & refice toro defatigationem, & cùm libitum fuerit, ito in balneum. Nos tuæ ancillæ, quarum audis voces, tibi suppeditabimus omnia diligenter, & quæ pertinent ad curandum corpus, & regiæ dapes tibi præstò erunt. Psyche advertit felicitatem* sibi paratam *providentiâ divinâ: parensque* illis *monitis*, quæ erant *voces incorporeæ, discutit lassitudinem sopore primùm, & paulo pòst balneo. Conspectoque hemicyclo proximo, &*

NOTÆ.

1. *Intra limen sese facit.*] Lib. 10. *hæc* (Venus) *ut primùm ante judicis* (Paridis) *conspectum facta est.*

2. *Præter cæteram tantarum divitiarum admirationem.*] Hîc *admiratio* sumitur non pro actu admirantis, sed pro pulchritudine rei, quæ admirationem excitat in animis spectantium.

3. *Hîc ei summâ cum voluptate visenti.*] *Hîc* loco *hæc* positum: quod sæpiùs apud hunc Auctorem observare licet. Infrà hoc ipso libro: *hîc illa verbosa & satis curiosa avis in auribus Veneris, filii lacerans existimationem, ganniebat.*

4. *Voces informes.*] Omni formâ corporeâ, & visibili destitutæ.

5. *Semirotundo.*] Lecto in dimidii circuli figuram curvato, qualem Græcis vocabulis *hemicyclon* & *sigma* vocârunt. Græcorum enim *sigmati* in inscriptionibus eadem figura quæ Latino-

do, suggestum propter, instrumentum cœnatorium rata refectui suo commodum, libens accumbit. Et illico vini nectarei, eduliorumque variorum fercula copiosa, nullo serviente, sed tantùm spiritu quodam impulsa, subministrantur. Nec quemquam tamen illa videre poterat, sed verba tantùm audiebat excidentia, & solas voces famulas habebat. Post opimas dapes quidam introcessit, & cantavit invisus; & alius citharam pulsavit, quæ videbatur nec ipsa. Tunc [1] modulatæ multitudinis conferta vox [2] aures ejus affertur; ut, quamvis hominum nemo pareret, chorus tamen esse pateret. Finitis voluptatibus [3] vesperâ suadente, concedit Psyche cubitum. Jamque provectâ nocte, clemens quidam sonus aures ejus accedit. Tunc virginitati suæ pro tantâ solitudine metuens, pavet & horrescit, & quovis malo plus timet quod ignorat. Jamque aderat [4] ignobilis maritus, & torum inscenderat, & uxorem sibi Psychen fecerat, & ante lucis exortum properè discesserat: statim voces cubiculo præstolatæ, novam nuptam [5] interfectæ virginitatis curant. Hæc diutino tempore

INTERPRETATIO.

mensa prope illud, *arbitrata esse supellectilem cœnaticam idoneam suæ refectioni, discumbit ultrò. Et statim apponuntur missus copiosi dulcissimi vini, & diversarum dapum, nemine ministrante, sed solùm acti quodam flatu. Illa tamen neminem poterat cernere, sed audiebat solùm verba elabentia, & habebat tantùm voces pro ancillis. Post exquisitos* illos *cibos quidam ingressus est, & cecinit inconspicuus, & alius personuit cithara, quæ non aspiciebatur quoque. Tunc voces permultæ turbæ* musicè *canentis perveniunt ad aures ejus; ita ut, tametsi nullus homo cerneretur, manifestum tamen esset concentum esse. Postquam finis factus est horum gaudiorum, Psyche it cubitum, vespere adhortante ipsam. Cùmque nox jam esset promota, lenis quidam susurrus fertur ad aures ejus. Tum timens suæ pudicitiæ propter tantam solitudinem, & formidat, & horret, & magis metuit quod nescit, quàm quodcumque* aliud *malum. Jamque sponsus incognitus aderat, & conscenderat lectum, & Psychen fecerat sibi conjugem, atque abierat festinanter ante diluculum: illicò voces præstò adstantes in cubiculo refovent extinctum pudorem novæ nuptæ. Hæc sic gesta*

NOTÆ.

rum C. Juxta lectum hujusmodi mensa apponebatur, quam hîc suggestum vocat Apuleius, figuræ aut semicircularis aut rotundæ.

1. *Modulatæ multitudinis conferta vox.*] *Modulatæ* intellige *modulantis*, præteritum pro præsenti. Vicentina editio & manuscripti Codices nonnulli Pricæo laudati habent, non malè meo judicio: *in modum multitudinis conferta vox.*

2. *Aures ejus affertur.*] *Fertur ad aures ejus.* Sic mox: *aures ejus accidit.* Paulò pòst: *scopulum istum protinus aderunt.* Ubi præpositio verbo juncta est non nomini, quod frequens apud hunc Auctorem, ut jam monui.

3. *Vesperâ suadente.*] Virgil. Æneid. 2.
—— *suadentque cadentia sidera somnos.*

4. *Ignobilis maritus.*] *Ignotus*, Glossæ: ἄγνωστος, *ignobilis.*

5. *Interfectæ virginitatis curant.*] Nota genitivum cum verbo *curo*. *Interfectæ virginitatis* dicit, ut Tertull. post ipsum, *occisæ in publicum castitatis.* lib. *de Pallio.*

sic

ſic agebantur. Atque, ut eſt naturâ redditum, novitas per aſſiduam conſuetudinem delectationem ejus commendârat: & ſonus vocis incertæ ſolitudinis erat ſolatium. Intereà parentes ejus indefeſſo luctu, atque [1] mœrore conſeneſcebant. Latiùſque porrectâ famâ, ſorores illæ majores cuncta cognôrant: properèque mœſtæ atque lugubres, deſerto Lare, certatim ad parentum ſuorum conſpectum affatumque pertexerant. Eâ nocte ad ſuam Pſychen ſic infit maritus (namque præter oculos & manibus & auribus ſentiebatur) Pſyche dulciſſima, & cara uxor; exitiabile tibi periculum minatur Fortuna ſævior; quod obſervandum preſſiore cautelâ cenſeo. Sorores jam tuæ mortis opinione turbatæ, tuumque veſtigium requirentes, [2] ſcopulum iſtum protinus aderunt. Quarum, ſi quas fortè lamentationes acceperis; neque reſpondeas, immò nec proſpicias omninò. Cæterùm mihi quidem graviſſimum dolorem, tibi verò ſummum creabis exitium. Annuit, & ex arbitrio mariti ſe facturam ſpopondit. Sed eo ſimul cum nocte dilapſo, diem totum lacrymis ac plangoribus miſella conſumit: ſe nunc maximè prorſus periiſſe iterans, quæ beati carceris cuſtodiâ ſepta, & humanæ converſationis colloquio viduata, ne ſororibus quidem ſuis de ſe mœrentibus opem ſalutarem ferre, ac ne videre eas quidem omninò poſſet. Nec lavacro, nec cibo, nec ullâ denique re-

INTERPRETATIO.

ſunt per longum tempus. Atque, ut eſt à naturâ comparatum, novitas reddiderat ipſum ei jucundum per continuam converſationem. Et ſonus vocis incognitæ erat ei ſolamen ſolitudinis. Interim ejus parentes contabeſcebant aſſiduo fletu atque triſtitiâ. Et rumore latiùs diffuſo, ſorores illæ natu *grandiores factæ erant certiores de omnibus; & relictâ domo contenderant feſtinanter & certatim triſtes ac flentes, ad videndos & alloquendos parentes ſuos. Illâ nocte maritus ſic alloquitur ſuam Pſychen: (exceptis enim oculis, ſentiebatur tactu, & auditu) Suaviſſima Pſyche, & dilecta conjux, lethale periculum tibi impendet à fortunâ crudeliore; quod ſuadeo ut caveas majori diligentiâ. Sorores tuæ jam perturbatæ opinione tuæ mortis, & inveſtigantes tuos greſſus, brevi venient ad iſtam rupem. Quarum ſi fortè audieris aliquos ejulatus, ne reſponde: quinimmò, ne reſpice quidem* ad eas. *Aliàs mihi quidem paries dolorem acerbiſſimum; tibi verò ultimam perniciem. Aſſenſa eſt, & promiſit ſe obſequuturam voluntati ſui conjugis. Sed poſtquam ipſe abiit unà cum nocte, infortunata* Pſyche *tranſigit totum diem fletibus, ac planctibus: ſæpiùs dicens ſe nunc potiſſimùm interiiſſe funditùs,* quippe *quæ incluſa ſepto divitis carceris, & privata ſolatio humanæ converſationis, ne poſſet quidem ferre auxilium ſalubre ſuis ſororibus, quæ lugebant propter ſe, aut etiam eas aſpicere ullo modo. Neque balneo refecta, neque eſu, neque demum*

NOTÆ.

1. *Mœrore conſeneſcebant.*] Sic Cicero, pro Cluentio: *mœrore & lacrymis conſeneſcebant.* Codex Palat. Elmenhorſtio laudatus habet, *mœrore animi ſeneſcebant.*

2. *Scopulum iſtum protinus aderunt.*] Quaſi dicas, *erunt protinus ad iſtum ſcopulum.* Sic lib. 2. *primâ face cubiculum tuum adero.*

fectione recreata, flens ubertim, decessit ad somnum. Nec mora; cùm pauló maturiùs lectum maritus accubans, eamque etiam nunc lacrymantem complexus, sic expostulat: Hæccine mihi pollicebare, Psyche mea? Quid jam de te tuus maritus expecto? Quid spero? § Et [1] perdia, & pernox, nec inter amplexus conjugales desinis cruciatum. Age jam nunc ut voles, & animo tuo damnosa poscenti pareto: tamen memineris meæ seriæ monitionis, cùm cœperis seró pœnitere. Tunc illa precibus, & dum se morituram comminatur, extorquet à marito cupitis annuat: ut sorores videat, luctus mulceat, ora conferat. Sic ille novæ nuptæ precibus veniam tribuit; & insuper, [2] quibuscunque vellet, eas auri vel monilium donare concessit. Sed identidem monuit, ac sæpè terruit, ne quando sororum perniciosо consilio suasa, de formâ mariti quærat; neve se sacrilegâ curiositate de tanto fortunarum suggestu pessum dejiciat, nec suum posteà contingat amplexum. Gratias egit marito. Jamque lætior animo: Sed priùs, inquit, centies moriar, quàm tuo isto dulcissimo connubio caream. Amo enim & efflictim te, quicumque es, atque ut meum spiritum diligo, nec ipsi Cupidini comparo. Sed illud etiam precibus meis, oro, largire, & illi tuo famulo præcipe Zephyro, [3] simili vecturâ sorores huc mihi sistat. Et imprimens oscula sua,

INTERPRETATIO.

nullo cibo, sed *plorans largiter contulit se dormitum. Confestimque maritus* ejus *cubans in lecto juxta ipsam paulò citiùs solito, & amplexus eam adhuc plorantem sic conqueritur: An hoc promittebas mihi, Psyche mea? Quid ego*, quamvis *tuus conjux*, possum *deinceps expectare à te? Quid* possum *sperare? Neque die, neque nocte, neque in* ipsis *complexibus tui mariti finem ullum facis te macerandi. Fac nunc jam quidquid libitum erit, & gere morem animo tuo cupienti exitiabilia: verùm recordare meorum prudentium monitorum, cùm cœperit te pœnitere*, sed *tardiùs. Tunc illa rogitans, & minitans se* aliàs *morituram; impetrat ab invito marito* ut *assentiatur* suis *optatis; ut* ipsa *fruatur conspectu sororum, leniat* earum *mœrorem, præsentesque præsens coram alloquatur. Sic ille concessit* hanc *facultatem precibus* suæ *novæ conjugis, & permisit prætereà, ut eas impertiret quocunque* munere *vellet*, sive *auri*, sive *gemmarum. Sed subinde admonuit, & sæpiùs deterruit, ne unquam inducta exitiabili consilio* suarum *sororum, inquirat quæ sit facies* sui *conjugis; neve se deturbet ex tanto culmine divitiarum impiâ curiositate, neque posteà fruatur suo complexu.* Illa *egit grates suo conjugi, & jam exhilarata animo: At, inquit, peream potiùs centies, quàm priver hoc tuo suavissimo conjugio. Diligo enim, & perditè amo te, quisquis es, & veluti meam vitam, teque antepono ipsi Cupidini. Verùm tribue quoque hoc meis supplicationibus (quæso), & impera illi Zephyro tuo servo*, ut *advehat huc ad me meas sorores pari vehiculo.* Et his dictis *figens*

NOTÆ.

1. *Perdia, & pernox.*] *Perdius & pernox* adjectiva sunt idem sonantia ac, *per totam noctem*, aut *per totum diem aliquid faciens, durans, perseverans.*

2. *Quibuscumque vellet, eas auri &c.*] Græca locutio.

3. *Simili vecturâ.*] Ac ego advecta sum.

soria, & ingerens verba mulcentia, & jungens membra cohibentia, his etiam blanditiis astruit: Mi mellite, mi marite, tuæ Psyches dulcis anima. [1] Vi ac potestate Veneris victus, invitus succubuit maritus, & cuncta se facturum spopondit, atque etiam luce proximante de manibus uxoris evanuit. At illæ sorores percontatæ scopulum, locumque illum, quo fuerat Psyche deserta, festinantes adveniunt: ibique deflebant oculos, & plangebant ubera; quoad crebris earum ejulatibus saxa cautesque parilem sonum resultarent. Jamque nomine proprio sororem miseram ciebant: quoad sono penetrabili vocis ululabilis per prona delapsæ, amens & trepida Psyche procurrit è domo: &, Quid, inquit, vos miseris lamentationibus nequidquam affligitis? Quam lugetis, adsum. Lugubres voces desinite, & diutinis lacrymis madentes genas siccate tandem; quippe cùm jam possitis, quam plangebatis, amplecti. Tunc vocatum Zephyrum præcepti maritalis admonet. Nec mora, cùm ille parens imperio, statim clementissimis flatibus innoxiâ vecturâ deportat illas. Jam mutuis amplexibus, & festinantibus saviis sese perfruuntur: & illæ sedatæ lacrymæ postliminiò redeunt, prolectante gaudio. Sed, & tectum, inquit, & larem nostrum lætæ succedite, & afflictas animas cum Psyche vestrâ recreate. Sic allocuta, summas opes domûs aureæ, vocumque ser-

INTERPRETATIO.

basia persuasoria, & addens dicta delinientia, & applicans artus devincientes, addit etiam his blanditiis: Mi dulcicule, mi conjux, suavis spiritus tuæ Psyches. Maritus subactus vi ac potentiâ voluptatis Venereæ, dedit manus, quamvis *renitenter, & promisit se præstiturum omnia, dieque adventante similiter abiit ex manibus conjugis* suæ. *Illæ verò sorores cùm sciscitatæ* essent *rupem, & locum illum, in quo Psyche fuerat relicta, advolant* illuc *celeriter: atque ibi macerabant oculos lacrymando, & tundebant papillas, donec rupes, & scopuli remitterent sonum similem frequentibus earum clamoribus. Et jam vocabant infelicem* suam *germanam proprio nomine: cùm Psyche* excitata *sono acuto vocis ejulantis, quæ descendebat deorsum per declivia, prorumpit ex ædibus vecors animi, & trepidans: &, Quare (ait) maceratis vos frustrà miserandis ejulatibus? Ecce me, quam defletis. Temperate jam à lamentis, & exsiccate demùm malas humidas longo fletu; siquidem jam potestis complecti illam, quam lugebatis. Tunc accersit Zephyrum, & memorat jussa* sui *mariti. Et confestim* ille *obediens mandato, defert illas mitissimis auris vectione innocuâ. Jam potiuntur sese mutuò reciprocis amplexibus, & basiis ingestis properè, illæque lacrymæ jam repressæ recurrunt iterùm lætitiâ* eas *eliciente. At, inquit, subite etiam nostram domum, &* nostros *penates cum gaudio. Et reficite vestrum animum ægrum cum vestrâ Psyche. Sic affata* ipsas, *ostendit* eis *immensas divitias ædium aurearum, & earum auribus numerosum*

NOTÆ.

1. *Vi ac potestate Veneris usurus.*] Loco *usurus* Brantius proponebat *victus*, vel *ursus* ab *urgeo*. Pricæus, *oppressus*. Facilè prætulerim *victus*. Quod si retinere velis *usurus*, sic intellige, ut Psyches maritus, qui *uti* debuisset *vi ac potestate Veneris*, cujus erat filius, ad devinciendum animum uxoris, & nutibus suis adstringendum, ab eâ vincatur, licet invitus.

vientium populoſam familiam auribus earum demonſtrat, lavacroque pulcherrimo, & [1] inhumanæ menſæ lautitiis eas opiparè reficit: ut, illarum prorſus cœleſtium divitiarum copiis affluentibus ſatiatæ, jam præcordiis penitis nutrirent invidiam. Denique altera earum ſatis ſcrupulosè curioſèque percontari non deſinit, quis illarum rerum cœleſtium dominus, quis-ve, vel qualis ipſius ſit maritus. Nec tamen Pſyche conjugale illud præceptum ullo pacto temerat, vel pectoris arcanis exigit: ſed è re natâ confingit, eſſe juvenem quendam & ſpecioſum, & commodùm lanoſo barbitio genas inumbrantem, plerumque rureſtribus & montanis venatibus occupatum. Et, ne quâ ſermonis procedentis labe conſilium tacitum proderetur, [2] auro facto, gemmoſiſque monilibus onuſtas eas, ſtatim vocato Zephyro tradit reportandas. Quo protinus perpetrato, ſorores egregiæ domum redeuntes, jamque gliſcentis invidiæ felle flagrantes, multa ſecum ſermonibus mutuis perſtrepebant. Sic denique infit altera: [3] En orba & ſæva & iniqua fortuna! Hoccine tibi complacuit, ut utroque parente prognatæ, diverſam ſortem ſuſtineremus? Et nos quidem, quæ natu majores ſumus, [4] maritis advenis ancillæ deditæ, extorres & lare

INTERPRETATIO.

famulatum vocum miniſtrantium, & recreat eas lautè balneo pulcherrimo, & opiparis epulis menſæ non humanæ; adeo *ut, ſatiatæ abundantiâ illarum opum planè divinarum, jam alerent invidiam in intimis viſceribus. Poſtremò una earum non ceſſat quærere ſatis ſollicitè, & curioſè, quis* eſſet *dominus illarum rerum divinarum, quis-ve, aut cujuſmodi eſſet vir ejus. Neque tamen Pſyche violat ullo modo mandatum ſui mariti, aut* illud *effert ex ſecreto cordis* ſui: *ſed ex tempore comminiſcitur* eum *eſſe quendam adoleſcentem & formoſum, & tunc primum veſtientem malas molli lanugine, utplurimùm intentum venationibus campeſtribus, & montanis. Ac, ne ſecretum* ſuum *efferretur aliquo errore, ſi colloquia ducerentur in longum, Zephyro accerſito dat confeſtim eas revehendas, oneratas* tamen prius *vaſis aureis, & torquibus ex gemmis. Quo ſtatim facto, eximiæ* illæ *ſorores revertentes domum, & jam ardentes viru invidiæ creſcentis, multa inter ſeſe garriebant alternis colloquiis. Tandem altera* harum *ſic incipit: O cœca, & crudelis, & injuſta fortuna! Hoc-ne tibi libitum eſt, ut nos procreatæ* iiſdem *ambobus parentibus*, quibus ipſa, *nanciſceremur ſortem* adeo *diſſimilem? Et nos quidem, quæ ſumus grandiores ætate, datæ extraneis viris famulæ* potius, quàm conjuges, *ejectæ & domo &*

NOTÆ.

1. *Inhumanæ menſæ.*] Non humanæ, ſed divinæ.

2. *Auro facto.*] Auro non in maſsâ, non in laminâ, ſed fabricato in vaſa, aut alia ſimilia opera. Gloſſar. vetus: *argentum factum* ἀργυροῦν σκεῦος. Contrà *aurum*, vel *argentum infectum* eſt illud, quod nondum expertum eſt artificis manum.

3. *En orba, &c. fortuna.*] *Orba oculis, cœca*: Epitheton perpetuum fortunæ: Græcis, τυφλὴ καὶ κωφὴ τύχη, *cœca & ſurda fortuna.* Ariſtoph. in Pluto, cœcum inducit Plutum divitiarum Deum & Fortunæ filium.

4. *Maritis advenis ancillæ deditæ.*]

& ipsâ patriâ degamus, longè parentum velut exulantes: hæc autem novissima, quam, fœtu satiante, postremus partus effudit, tantis opibus, & Deo marito potita sit, quæ nec uti rectè tantâ bonorum copiâ novit? Vidisti, soror, quanta in domo jacent, & qualia monilia: 1 quæ prænitent vestes, quæ splendicant gemmæ; quantum præterea passim calcatur aurum. Quod si maritum etiam tam formosum tenet, ut affirmat; nulla nunc in orbe toto felicior vivit. Fortassis tamen procedente consuetudine, & affectione roboratâ, Deam quoque illam Deus maritus efficiet. Sic est hercules: sic se gerebat, ferebatque. Jamjam sursum respicit, & Deam spirat mulier, quæ Voces ancillas habet, & Ventis ipsis imperat. At ego misera, primùm patre meo seniorem maritum sortita sum, dein 2 cucurbitâ glabriorem, & quovis puero pumiliorem, cunctam domum seris & cathenis obditam custodientem. Suscipit alia: Ego verò maritum articulari etiam morbo complicatum, curvatumque, ac per hoc rarissimè Venerem meam recolentem sustineo, plerumque detortos & 3 duratos in lapidem digitos ejus perfricans, fomentis olidis, & pannis sordidis, &

INTERPRETATIO.

ipsâ patriâ, vivamus procul à parentibus, veluti relegatæ in exilium: hæc verò ultima, quam, mater *jam fastidiens prægnationem, ejecit novissimâ partitudine, fruatur tantis divitiis, & Deo conjuge, quæ nec scit quidem benè uti tantâ opum abundantiâ? Vidisti, soror, quot, & cujusmodi monilia strata sunt per ædes; quæ vestes præfulgent, qui lapilli coruscant; quanta insuper copia auri ubique pedibus teratur. Quòd si habeat etiam virum æquè pulcrum atque asseverat, nulla nunc degit in toto mundo fortunatior. Forsan etiam, crescente familiaritate, & confirmato amore, Deus* ejus *conjux eam quoque faciet Deam. Sic est profectò; sic agebat,* sic *se extollebat. Jamjam meditatur sublimia, & sumit sibi divinos spiritus* hæc *mulier, quæ habet Voces famulas, & imperat ipsis Ventis. Ego verò infelix primùm nacta sum conjugem natu grandiorem meo patre, tum* autem *magis calvum, quàm* est *cucurbita, & magis pusillum quolibet puero, qui totam domum servat occlusam seris & cathenis. Altera subjungit: Ego autem patior maritum etiam laborantem articulari morbo, & incurvum, proptereàque rarissimè arantem meum fundum, perfricans ejus digitos contortos, & induratos in modum lapidis, terens has molliculas manus fomentis fœtidis, & pannis im-*

NOTÆ.

Cui malo ut obviàm iretur, *coëmptio* apud antiquiores Romanos adhibebatur inter reliqua nuptiarum solemnia. Isidor. Origin. lib. 4. cap. 24. *antiquus nuptiarum erat ritus, quòd se maritus & uxor invicem emebant, ne videretur ancilla uxor.*

1. *Quæ prænitent vestes.*] *Vestes* Latinis non vestimenta modò sunt, sed etiam aulæa, tapetes, stragulæ, omnis denique linea, & serica supellex.

2. *Cucurbitâ glabriorem.*] Editio Vicentina, & Beroaldi, *calviorem*, benè. Et, si retineas *glabriorem* erit eodem sensu exponendum, quo *calviorem*, de capite nempè, cùm *glabrum* utplurimùm dicatur de corpore depili, & delicatulo.

3. *Duratos in lapidem digitos,*] *Lapidosâ chiragrâ laborantes*, ut Persii verbis utar, Satyr. 5. v. 58.

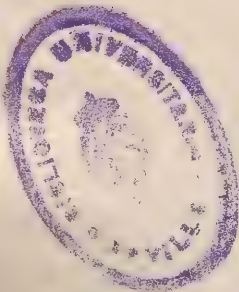
——— *sed cùm lapidosa chiragra*
Fregerit articulos. ———

fœtidis cataplasmatis manus tam delicatas istas adurens; nec uxoris officiosam faciem, sed medicæ laboriosam personam sustinens. Et tu quidem, soror, videris quàm patienti, vel potiùs servili (dicam enim liberè quod sentio) hæc perferas animo: enimverò ego nequeo sustinere ulteriùs tam beatam fortunam [1] collapsam indignè. Recordare enim quàm superbè, quàm arroganter nobiscum egerit, & ipsâ jactatione immodicæ ostentationis tumentem suum prodiderit animum: deque tantis divitiis exigua nobis invita projecerit, confestimque præsentiâ nostrâ gravata, propelli, & [2] efflari, exsibilarique nos jusserit. [3] Nec sum mulier, nec omninò spiro, nisi eam pessum de tantis opibus dejecero. Ac, si tibi etiam, ut par est, [4] inacuit nostra contumelia, consilium validum ambæ requiramus. Jamque ista, quæ ferimus, non parentibus nostris, ac ne ulli demonstremus alii; immò nec omninò quidquam de ejus salute nôrimus. Sat est, quod ipsæ vidimus, quæ vidisse pœnituit; nedum ut genitoribus, &, omnibus populis tam beatum ejus differamus præconium. Nec sunt enim beati, quorum divitias nemo novit. Sciet se non ancillas, sed sorores habere

INTERPRETATIO.

mundis, & emplastris putidis; neque fungens obsequiosæ uxoris vice, sed molesto officio medicæ. Et tu quidem, germana, patere, si lubet, ista animo tolerantissimo, vel potiùs servili (liberè enim tibi aperiam sensa mei animi) *quantum ad me autem, non possum ampliùs pati tam felicem sortem immeritò obtigisse* nostræ sorori. *Revoca enim* tibi *in mentem quàm jactanter, & quàm tumidè se gesserit nobiscum, & ostenderit superbum suum animum ipsâ ostentatione fastûs immoderati; atque ex tot opibus jecerit nobis pauca, & invita quidem; statimque præceperit nos ejici, & auferri flatu ac sibilo Zephyri, quòd nostra præsentia esset ipsi molesta. Nec sum mulier, neque prorsus vivo, nisi deturbavero eam deorsum ex tantâ fortunâ. Ac, si injuria nostra tibi etiam* sicuti mihi *perdoluit, ut æquum est, excogitemus ambæ aliquod egregium consilium. Ac primùm, ne ostendamus nostris parentibus, neque cuiquam alii hæc* dona, *quæ gestamus; immò nihil etiam prorsus compererimus de ejus vitâ. Satis est quod nos ipsæ aspeximus, quæ nollemus aspexisse, nedum ut prædicemus tantam ejus felicitatem parentibus nostris, & universis populis. Neque enim illi sunt felices, quorum opes nemini notæ sunt. Noverit se habere non famulas, sed sorores,*

NOTÆ.

1. *Collapsam indignè.*] Scaliger, & Lipsius *collatam.* Sed nihil mutandum. Rectè dicitur *collapsa* fortuna, quæ indigno obtigit. Neque accedo Pricæo, qui *indignæ* reponit. *Fortuna collapsa indignè* dicitur, ut apud Plaut. *opera pulchrè locata.*

2. *Efflari, exsibilarique.*] Ad augendam invidiam vocabulis utitur contemptûs; *exsibilari* enim dicitur, qui cum sibilo & risu ejicitur, ut malus & insipidus histrio è theatro.

3. *Nec sum mulier, nec omninò spiro, nisi, &c.*] Apud Petronium: *aut ego vir liberque non sum, aut noxio sanguine parentabo injuriæ meæ.* Apud Ovid. Metamorphos. 3. Juno de Semele,

——— nec sim Saturnia, si non
Ab Jove mersa suo Stygias penetrabit ad undas.

4. *Tibi inacuit.*] Acerbitate suâ te pupugit, & excitavit indignationem. Infra in hunc sensum dicit: *acidas & amaras nuptias.*

majores. Et nunc quidem concedamus ad maritos; & lares pauperes nostros, sed planè sobrios, revisamus: diuque cogitationibus pressioribus instructæ, ad superbiam puniendam firmiores redeamus. Placet pro bono duabus malis malum consilium: totisque illis tam pretiosis muneribus absconditis, comam trahentes, &, perinde ut merebantur, ora lacerantes, simulatos redintegrant fletus. Ac sic parentes quoque, redulcerato prorsus dolore, raptim deserentes, vesaniâ turgidæ, domus suas contendunt: dolum scelestum, immò verò parricidium struentes contra sororem insontem. Intereà Psychen maritus ille, quem nescit, rursum suis illis nocturnis sermonibus sic commonet: Vides-ne quantum tibi periculum [1] velitatur fortuna eminùs? Ac, nisi longè firmiter præcaves, mox cominùs congredietur. Perfidæ lupulæ magnis conatibus nefarias insidias tibi comparant: quarum summa est, ut te suadeant meos explorare vultus, quos, ut tibi sæpè prædixi, non videbis, si videris. Ergo igitur, si posthac pessimæ illæ [2] Lamiæ noxiis animis armatæ venerint, (venient autem scio) neque omninò sermonem conferas; &, si id tolerare pro genuinâ simplicitate, proque animi tui teneritudine non poteris, certè de

INTERPRETATIO.

& natu quidem *grandiores. Et nunc revertamur quidem ad nostros viros; & redeamus visum nostras domos pauperes quidem, sed certè modestas. Et postquam munierimus nos diu consiliis accuratioribus, revertamur validiores ad plectendam ejus arrogantiam. Pravum* illud *consilium approbatur à duabus pravis mulieribus ut bonum: & occultatis illis omnibus donis tanti pretii, vellentes capillos, & dilaniantes facies suas, prout merebantur, revocant fictas lacrymas. Et sic quoque relinquentes festinanter parentes* suos, *post redintegratum prorsus eorum mœrorem; petunt domos suas tumidæ furore, machinantes nefariam fraudem, immò verò parricidium adversus sororem innocentem. Interim Psychen conjux ille, quem ignorat, sic iterum commonefacit suis illis nocturnis affatibus: Cernis-ne quantum periculum fortuna vibrat in te è longinquo? Et, nisi maturè adhibes validam cautionem, jamjam adorietur te ex propinquo. Lupæ fraudulentæ struunt in te scelestos dolos magno molimine, qui eò denique redeunt, ut tibi dent consilium observandi meam faciem, quam, si* semel *aspexeris, non aspicies* ampliùs, *ut* jam *sæpè monui te. Si ergo nequissimæ illæ Striges deinceps venerint instructæ perniciosis consiliis, (scio autem eas venturas) ne colloquaris ullo modo cum ipsis, aut si non potueris id ferre propter nativam* tuam *simplicitatem, & animi tui pietatem,*

NOTÆ.

1. *Velitatur.*] *Jactatur eminùs. Velites* sunt levioris armaturæ milites, qui prœlia eminùs jaculando ineunt. Hinc *velitari*, & *velitatio*.

2. *Lamiæ.*] Mulieres esse putabantur, seu potiùs quædam Dæmonum phantasmata, quæ formosarum mulierum specie assumptâ, pueros blanditiis allectos devorarent. Horat. lib. de Arte Poëticâ:

Neu pransæ Lamiæ puerum vivum extrahat alvo.

Porrò sorores Psyches *Lamiæ* dicuntur, quasi, veluti *Lamiæ*, ipsi vorandæ inhiarent. Verùm *Striges*, quo nomine easdem infrà appellat.

marito nihil quidquam vel audias, vel respondeas. Nam & [1] familiam nostram jam propagabimus, & hic adhuc infantilis uterus gestat nobis infantem alium, si texeris nostra secreta silentio, divinum; si profanaveris, mortalem. Nuntio Psyche læta florebat, & divinæ sobolis solatio plaudebat, & futuri pignoris gloriâ gestiebat, & materni nominis dignitate gaudebat. Crescentes dies & menses exeuntes anxia numerat: & sarcinæ [2] nescia rudimenta miratur, de brevi punctulo tantum incrementulum locupletis uteri. Sed jam pestes illæ teterrimæque Furiæ anhelantes vipereum virus, & festinantes impiâ celeritate navigabant. Tunc sic iterum [3] momentarius maritus suam Psychen admonet: [4] Dies ultimus, & casus extremus, & sexus infestus, & sanguis inimicus jam sumpsit arma, & castra commovit, & aciem direxit, & classicum personavit. Jam mucrone districto jugulum tuum nefariæ tuæ sorores petunt. Heu quantis urgemur cladibus, Psyche dulcissima! Tui nostrique miserere: religiosâque continentiâ domum, maritum, teque & istum parvulum nostrum imminentis ruinæ infortunio libera: nec illas scelestas fœminas, (quas tibi post internecinum odium, & calcata sanguinis fœdera, sorores appellare non licet) vel videas, vel audias: cùm [5] more Sirenum sco-

INTERPRETATIO.

saltem nihil prorsus aut auscultes, aut reponas de tuo *conjuge. Amplificabimus enim brevi nostram familiam, & iste venter adhuc puerilis fert nobis puerum alium,* qui futurus est *divinus, si occultaveris silentio nostra arcana; mortalis* autem, *si divulgaveris* ea. *Psyche exhilarata* hoc *nuntio pulchrior facta erat, & sibi gratulabatur solamine divinæ prolis, ac mirificè gaudebat honore venturi infantis, & lætabatur gloriâ materni nominis. Computat sollicitè dies procedentes, & menses elabentes: & admiratur initia prægnationis sibi ignota, tantum augmentum fœcundi uteri* fieri *ex parvo puncto. Sed jam illæ pestiferæ* mulieres *ac nequissimæ Furiæ navigabant spirantes venenum viperinum, & properantes sacrilegâ festinatione. Tunc* ille *conjux brevis conversationis commonefacit Psychen suam his verbis:* Adest *dies extremus, & ultima calamitas, & sexus* tibi *infensus, & inimica cognatio jam se armavit, jam processit, & instruxit aciem, & dedit signum* tubâ. *Jam tuæ scelestæ sorores adoriuntur fauces tuas nudato gladio. Eheu quanta nobis instat pernicies, Psyche dulcissima! Misereat te mei, tuique, & exolve à calamitate casûs impendentis domum, virum* tuum, *te ipsam, istumque infantulum inviolabili silentio: neque vel aspicias, vel auscultes illas nefarias mulieres (quas non est* tibi *fas vocare germanas post mortiferum odium,* quo te prosequuntur, *&* post *subterhabita jura cognationis,) quando extantes è*

NOTÆ.

1. *Familiam nostram.*] Non *famulitium*, sed *stirpem.*

2. *Nescia rudimenta.*] *Nescita, occulta*, passivâ significatione. Infrà: *inscio quodam tramite*, id est, *ignoto.*

3. *Momentarius maritus.*] Qui momento veniebat, momento avolabat ex amplexu conjugis.

4. *Dies ultimus, &c.*] Supple *adest.*

5. *more Sirenum.*] Ovid. lib. 3. de Arte amandi.

Monstra maris Sirenes erant, quæ voce canorâ
Quaslibet admissas detinuere rates.

pulo

pulo prominentes, funeſtis vocibus ſaxa perſonabunt. Suſcipit Pſyche, ſingultu lacrymoſo ſermonem [1] incertans: Jamdudum, quod ſciam, fidei atque parciloquii mei perpendiſti documenta: nec eo ſeciùs approbabitur tibi nunc etiam firmitas animi mei. Tu modò Zephyro noſtro rurſum præcipe, fungatur obſequio; & in vicem denegatæ ſacroſanctæ imaginis tuæ, redde ſaltem conſpectum ſororum, [2] per iſtos cinnameos & undique pendulos crines tuos, per teneras & teretes & mei ſimiles genas, per pectus neſcio quo calore fervidum. [3] Sic in hoc ſaltem parvulo cognoſcam faciem tuam, ſupplicis anxiæ piis precibus erogatus germani complexûs indulge fructum, & tibi devotæ charæque Pſyches animam gaudio recrea. Nec quidquam ampliùs in tuo vultu requiro. Jam nil officiunt mihi nec ipſæ nocturnæ tenebræ. Teneo te meum lumen. His verbis & amplexibus mollibus decantatus maritus, lacrymaſque ejus ſuis crinibus deter-

INTERPRETATIO.

ſcopulo inſtar Sirenum, percutient has *rupes ſuis exitiabilibus clamoribus. Pſyche reſpondet interſecando verba ſingultu flebili: Jam pridem, quantum arbitror, ſpectata tibi ſunt argumenta meæ fidei, atque taciturnitatis: & nihilominus dabitur tibi etiam nunc à me teſtimonium meæ conſtantiæ. Tu tantùm impera iterum noſtro Zephyro* ut *faciat ſuum officium; & loco tuæ divinæ formæ, quam me celas, concede ſaltem ut iterum videam meas ſorores,* oro te *per iſtos tuos capillos ambroſios dependentes ex omnibus partibus, per malas tuas delicatas, & rotundulas, ac ſimiles mearum, per pectus* tuum *æſtuans neſcio quo ardore. Ita agnoſcam vultum tuum ſaltem in hoc infante, exoratus piis precibus* mei *ſupplicantis & ſollicitæ concede mihi voluptatem amplectendi meas ſorores, & refice hilaritate mentem Pſyches tibi addictæ, & dilectæ. Et nihil jam inquiro ulteriùs de tuâ facie. Jam ipſa etiam obſcuritas noctis nullatenùs mihi obſtat. Complector te meæ lux. Maritus devinctus ejuſmodi verbis, & teneris amplexibus, & abſtergens capil-*

INTERPRETATIO.

Hæ filiæ fuerunt Acheloï fluvii, & Terpſichores: quanquam alii Melpomenen, alii Steropen, alii Calliopen Sirenum matrem faciunt. Plura vide apud Mythologos, Lil. Gyraldum, Syntagmate 5. Natalem Comitem, lib. 7. cap. 13. & alios.

1. *Incertans.*] *Infringens, & incertum reddens*, quod fit dum ſingultibus verba interſecantur.

2. *Per iſtos cinnameos, & undique pendulos crines tuos.*] Quos Pſyche hoc dicens contrectabat. Nam, ut ſuprà dictum, *maritus ille præter oculos, & manibus, & auribus ſentiebatur. Cinnamei crines* ſunt ſuave olentes: eſt enim *Cinnamum* ſeu *cinnamomum* frutex, cujus cortex jucundi odoris non infimum locum tenet inter aromata. Hujus conſiderationem vide apud Plin. lib. 12. cap. 19. Cinnameos *ambroſios* verti, non tam reſpiciens ad ipſam vocem, quàm ad mentem Auctoris.

3. *Sic in hoc ſaltem parvulo, &c.*] Solemnis obteſtantis particula *ſic.* Vertumnus ſub anu latens Pomonæ apud Ovid. Metamorphoſ. lib. 14.

Sic tibi nec vernum naſcentia frigus adurat
Poma, nec excutiant rapidi florentia venti.

Horat.

Sic te Diva parens Cypri,
Sic fratres Helenæ lucida ſidera, &c.

In hoc parvulo.] Quem utero geſtabat patri ſimilem futurum.

gens, facturum spopondit: & prævertit statim lumen nascentis diei. [1] Jugum sororium [2] consponsæ factionis, ne parentibus quidem visis, rectâ de navibus scopulum petunt illum, præcipiti cum velocitate: nec venti ferentis opertæ præsentiam, licentiosâ cum temeritate prosiliunt in altum. Nec immemor Zephyrus regalis edicti, quamvis invitus, susceptas eas gremio spirantis auræ, solo reddidit. At illæ incontanter statim conferto vestigio domum penetrant, complexæque [3] suam prædam, sorores nomine mentientes, [4] thesaurumque penitus abditæ fraudis vultu læto tegentes, sic adulant: Psyche, non ita ut pridem parvula, [5] & ipsa jam mater es. Quantum putas boni nobis geris [6] in istâ perulâ? Quantis gaudiis totam domum nostram hilarabis? O nos beatas, quas infantis aurei nutrimenta lætabunt! qui, si parentum, ut oportet, pulchritudini responderit, prorsùs Cupido nascetur. Sic affectione simulatâ, paulatim sororis invadunt animum. Statimque eas à lassitudine viæ sedilibus refotas, & balnearum vaporosis fontibus curatas, pulcherrimo [7] triclinio, mirisque illis & beatis

INTERPRETATIO.

lis suis ejus fletus, promisit se facturum quod rogaverat, *& confestim prævenit* discessione suâ *lucem diei orientis. Ambæ sorores, quæ simul conspiraverant, ne visitatis quidem parentibus suis, conferunt se præcipiti festinatione è navibus rectà ad rupem illam, neque expectatâ præsentiâ Zephyri vehentis, desiliunt in præceps cum liberiore confidentiâ. At Zephyrus non oblitus mandatum* sui *Regis, detulit eas ad terram, exceptas, quamvis ingratiis, complexu sui flatûs. At illæ absque morâ intrant è vestigio in ædes gradu celeri, & invadentes suam prædam, simulantes verbis se* esse *sorores, & celantes hilari facie penum fallaciarum intimè absconditarum, sic fictè abblandiuntur; Psyche, non* es amplius *parva quemadmodum olim, sed ipsa jam es mater, Quantum boni existimas te nobis portare in isto sacculo? Quantâ lætitiâ afficies omnem nostram familiam? O nos felices, quas nutricatus pretiosi* istius *pueri exhilarabit! qui si æquaverit formam parentum* suorum, *ut par est, prodibit merus Cupido. Sic mentitæ amorem, occupant sensim mentem* suæ *sororis. Easque illicò refectas sellis ex fatigatione itineris, & lotas aquis tepidis balneorum, excipit magnifico triclinio, & illis ferculis atque*

NOTÆ.

1. *Jugum sororium.*] Ut *jugum boum* dicitur, pro *pari boum simul conjugatorum*, ita hîc *jugum sororium* pro duabus sororibus, malitiæ vinculo, fraudiumque fœdere inter se sociatis.

2. *Consponsæ factionis.*] *Conjuratæ.* Festus: *consponsor, conjurator.* Metaphora ducta à pacto jugali. Idem Festus: *consponsos antiqui dicebant mutuâ fide colligatos.*

3. *suam prædam.*] Sororem Psychen, cui inhiabant, veluti prædæ latrones solent.

4. *Thesaurumque abditæ fraudis.*] Sic *thesaurus mali.* Et in versu Græco:

Θησαυρός ἐστι τῶν κακῶν κακὴ γυνή.

Thesaurus est malorum mala mulier.

5. *Et ipsa jam mater es.*] Latiori etiam acceptione *mater* dicitur, quæ nondum quidem peperit, sed gravida est, ut hîc.

6. *In istâ perulâ.*] In utero, quem simul cum dicto demonstrant.

7. *Triclinio.*] *Triclinium* est cœnaculum à tribus lectis discumbentium dictum. Κλίνη enim Græcis *lectus* est.

edulibus, atque [1] tucetis oblectat. Jubet citharam loqui, psallitur: [2] tibias agere, sonatur: [3] choros canere, cantatur. Quæ cuncta præsente nullo dulcissimis modulis animos audientium remulcebant. Nec tamen [4] scelestarum strigarum nequitia, vel ipsâ mellitâ cantûs dulcedine mollita conquievit: sed ad destinatam fraudum pedicam sermones conferentes, dissimulanter occipiunt sciscitari qualis ei maritus, & [5] unde natalium sectacula provenirent. Tunc illa simplicitate nimiâ [6] pristini sermonis oblita, novum commentum instruit; aitque

INTERPRETATIO.

Tucetis admirandis ac lautissimis. Imperat personari citharâ, personatur; jubet cani tibiis, canitur: concentum fieri, cantatur. Quæ omnia, tametsi nemo videretur, deliniebant mentes auditorum suavissimis modulationibus. Neque tamen malitia nefariarum lamiarum cessavit, delinita vel ipsâ melleâ suavitate concentûs: sed ipsæ deflectentes orationem ad compactos laqueos fallaciarum, fictè incipiunt interrogare eam *cujusmodi esset ejus maritus, & à quibus* parentibus *duceret originem. Tum illa præ nimiâ simplicitate immemor eorum quæ priùs dixerat, comminiscitur novum mendacium; & dicit*

NOTÆ.

1. *Tucetis.*] Vide Not. lib. 2. p. 43.

2. *Tibias agere.*] Scaliger ad Manil. reponit in hoc loco, *tibias jugere*, de milvinis tibiis intelligens. Milvinæ autem tibiæ Solino cap. 11. sunt *tibiæ, quæ in accentus exeunt acutissimos.* Porrò Festo: *jugere milvii dicuntur, cùm vocem emittunt.* At non à voce milviorum dictas fuisse illas milvinas tibias crediderim: sed potiùs quòd ex milviorum tibiis, hoc est, crurum ossibus, factæ primùm fuerint tibiæ illæ acutæ & tenues. Nihil ergo *jugere* pertinet ad tibias. Si sollicitandus sit hic locus, aliud quærendum existimo.

3. *Choros canere.*] Isidor. Origin. lib. 6. cap. 18. *cùm unus canit, Græcè,* μονῳδία, *Latinè sicinium dicitur: cùm verò duo canunt, bicinium appellatur: cùm multi, chorus.*

4. *Scelestarum strigarum nequitia.*] Lectio hæc est Bertin. Codicis, alii habent *scelestarum fœminarum.* Quæ hîc *strigæ* Apuleio, cæteris *striges*, ex Ovidio lib. 6. Fastorum.

Sunt avidæ volucres, non quæ Phineia mensis
Guttura fraudabant: sed genus inde trahunt.
Grande caput, stantes oculi, rostra apta rapinæ,
Canities pennis, unguibus hamus inest,
Nocte volant, puerosque petunt nutricis egenies,
Et vitiant cunis corpora rapta suis.
Carpere dicuntur lactantia viscera rostris:
Et plenum poto sanguine guttur habent.
Est illis Strigibus nomen: sed nominis hujus
Causa, quòd horrendâ stridere nocte solent.

Est quoque in maledictis habitum hoc nomen, & dicitur de veneficis mulieribus.

5. *Unde natalium sectacula provenirent.*] Hæc est lectio Florentini codicis, & Beroaldi, nisi quòd *provenirent* malui, cum Pricæi editione, quàm *proveniret*, ut *sectacula* sit pluralis numeri. Colvius legebat *natalium notacula*, Wowver. & Pontanus *unde natalium, secta cuja*, argutiùs sanè quàm veriùs. Satis clara est exposita lectio. *Natalium sectacula* sunt series & stemmata generis, &: *unde natalium sectacula provenirent* est: *unde generis seriem duceret.*

6. *Pristini sermonis.*] Quo dixerat maritum suum esse *juvenem quendam & speciosum, commodùm lanoso barbitio genas inumbrantem.*

maritum suum de provinciâ proximâ, magnis pecuniis negotiantem; jam medium cursum ætatis agere, interspersum rarâ canitie. Nec in sermone isto tantillùm morata, rursum opiparis muneribus eas onustas, ventoso vehiculo reddidit. Sed dum Zephyri tranquillo spiritu sublimatæ domum redeunt, sic secum altercantur: Quid, soror, dicimus de tam monstruoso fatuæ illius mendacio? Tunc adulescens, modò florenti lanugine barbam instruens; nunc ætate mediâ, candenti canitie lucidus. Quis ille, quem temporis modici spatium repentinâ senectâ reformavit? Nil aliud reperies, mi soror, quàm vel mendacium istam pessimam fœminam confingere, vel formam mariti sui nescire. Quorum utrum verum est, opibus istis quamprimùm exterminanda est. Quòd si viri sui faciem ignorat, Deo profectò denupsit; & Deum nobis prægnatione istâ gerit. Certè si divini puelli, quod absit, hæc mater audierit, statim me laqueo nexili suspendam. Ergo interim ad parentes nostros redeamus, & exordio sermonis hujus quàm concolores fallacias adtexamus. Sic inflammatæ, parentibus fastidienter appellatis, & nocte turbatis vigiliis percitæ, matutino scopulum pervolant: & inde solito venti præsidio [1] vehementer devolant; lacrymisquē pressurâ palpebrarum coactis, hoc astu puellam appellant: [2] Tu quidem felix, & ipsa tanti mali ignorantiâ beata, sedes incuriosa periculi tui: nos autem, quæ pervigili

INTERPRETATIO.

suum maritum esse *ex vicinâ regione, exercentem maximum commercium, constitutum in ætate mediâ; tunc primùm canescentem. Neque insistens ullo modo huic orationi, tradidit eas vehiculo venti, oneratas iterùm lautis donis. Verùm ex sursum lata placidâ aurâ Zephyri, dum revertuntur domum, sic disserunt inter se: Quid dicimus, ô germana, de mendacio tam prodigioso illius stolidæ? Tunc,* cùm primùm vidimus ipsam, *juvenis erat* maritus ejus, *incipiens tantùm vestiri floridâ lanugine: hodie est mediæ ætatis interlucens canis albentibus. Qualis ille* potest esse, *quem breve intervallum temporis mutavit subitò in senem? Nihil aliud invenies, germana mea, quàm vel hanc mulierem nequissimam comminisci mendacium, vel ignorare faciem conjugis sui. Quorum utrumlibet sit, dejicienda quantocyùs ex illis divitiis. Quòd si non novit formam sui mariti, certè nupta est Deo, & nunc gestat nobis Deum in utero. Profectò, si hæc fuerit parens divini infantis, (quod Dii avertant) suspendam me illicò reste alligatâ. Interèa igitur revertamur ad nostros parentes, & concinnemus dolos quàm maximè congruentes initio hujus colloquii. Ita accensæ, & parentibus salutatis tantùm obiter, excitatæ insomniis quibus turbatæ fuerant noctu, mane facto currunt ad rupem, atque illinc celeriter descendunt ope consueti Venti: lacrymisque vi expressis terendo oculos, hac arte alloquuntur puellam: Tu quidem fortunata, & felix ipsâ ignoratione tanti mali, manes* hîc *nullatenus sollicita de discrimine*, in quo versaris, *nos verò, quæ invigilamus rebus tuis*

NOTÆ.

1. *Vehementer.*] Quid si legas, *vehentis?*

2. *Tu quidem felix, & ipsa tanti mali ignoratia beata.*] Seneca in Thyeste, Act. 4.

——— in malis unum hoc tuis
Bonum est Thyesta, quòd mala ignoras tua.

curâ rebus tuis excubamus, cladibus tuis miserè cruciamur. Pro vero namque comperimus, nec te, sociæ scilicet doloris casûsqus tui, celare possumus, immanem colubrum, multinodis voluminibus serpentem, veneno noxio [1] colla sanguinantem, [2] hiantemque ingluvie profundâ, tecum noctibus latenter acquiescere. Nunc recordare [3] sortis Pythicæ, quæ te pertrucis bestiæ nuptiis destinatam esse clamavit. Et multi coloni quique circumsecùs venantur, & accolæ plurimi vidêre eum vesperâ redeuntem è pastu, proximique fluminis vadis innatantem. Nec diu blandis alimoniarum obsequiis te saginaturum omnes affirmant: sed, cùm primùm prægnationem tuam plenus maturaverit uterus, opimiore fructu præditam devoraturum. At hîc jam tua est existimatio, utrum sororibus pro tuâ carâ salute sollicitis assentiri velis, & declinatâ morte nobiscum secura periculi vivere, an sævissimæ bestiæ sepeliri visceribus. Quòd si te ruris hujus [4] vocalis solitudo, vel clandestinæ Veneris fœtidi periculosique concubitus, & venenati serpentis amplexus delectant; certè piæ sorores nostrum fecerimus. Tunc Psyche misella, utpote simplex, &

INTERPRETATIO.

solitudine insomni, vehementer angimur tuis calamitatibus. Cognovimus enim pro certo, &, utpote participes tui mali & infortunii, non possumus tibi dissimulare, monstrosum draconem, sinuantem terga in spiras multorum nodorum, cui cervices rubent veneno lethali, & os patet alto hiatu, concumbere tecum clanculùm singulis *noctibus. Revoca jam tibi in mentem oraculum Apollinis, quod pronuntiavit te esse addictam connubio ferocissimæ belluæ. Et plurimi agricolæ, & qui venantur huc illuc circa* hunc locum, *& permulti vicini aspexerunt ipsum redeuntem è pabulo, & nantem in aquâ vicini amnis: & cuncti asseverant te non diu pinguefactum iri* ab ipso *suavibus & officiosis epulis, sed* ipsum *deglutiturum te prægnantem pinguiore fœtu, statim atque pleno jam ventre partitudo tibi appetet. At tuum est nunc videre an velis credere sororibus tuis anxiis pro carâ tuâ vitâ, & evitatâ nece vitam degere nobiscum tuta à periculo; an verò contumulari ventre belluæ crudelissimæ. Quòd si solitudo hujus villæ personans vocibus, aut coïtus putidi & exitiabiles secretæ Veneris, & complexus anguis virosi tibi placent: nos saltem*, quæ *sorores* sumus *amantes tui, functæ fuerimus nostro* officio. *Tunc infelix Psyche, quippe quæ simplex* erat, *&*

NOTÆ.

1. *Colla sanguinantem.*] Virgil. Æneid. 2. de anguibus à Tenedo tranquilla per alta venientibus.

Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exuperant undas. ———

2. *Hiantemque ingluvie profundâ.*] *Ingluvies*, ab *inglutiendo*, spatium est gulæ, sive œsophagi. Virgil. lib. 3. Georgic. de angue similiter *ingluviem* dixit. ——— ——— *piscibus atram*
Improbus ingluviem, ranisque loquacibus implet.

3. *Sortis Pythicæ*] Oraculi Apollinei. *Pythius* unum est ex Apollinis nominibus, ipsi attributum ob interfectum serpentem Pythonem. Et Pythia dicta est Sacerdos Apollinis, quæ oracula ex tripode pronuntiabat, & *Pythia* ludi in ejus honorem.

4. *Vocalis solitudo.*] Quæ vocibus incorporeis resonabat,

[1] animi tenella, rapitur verborum tam tristium formidine: &, extra terminum mentis suæ posita, prorsus omnium mariti monitionum, suarumque promissionum memoriam effudit, & in profundum calamitatis sese præcipitavit, tremensque & exangui colore lurida, tertiata verba [2] semianimi voce substrepens, sic ad illas ait: Vos quidem, carissimæ sorores, ut par erat, in officio vestræ pietatis permanetis: verùm & illi, qui talia vobis affirmant, non videntur mihi mendacium fingere. Nec enim unquam viri mei vidi faciem, vel omninò [3] cujatis sit novi; sed tantùm nocturnis subaudiens vocibus, maritum incerti statûs, & prorsus lucifugam tolero, bestiamque aliquam rectè dicentibus vobis meritò consentio. Meque magnopere semper à suis terret aspectibus, malumque grande de vultûs curiositate præminatur. Nunc, si quam salutarem opem periclitanti sorori vestræ potestis afferre, jam nunc subsistite. [4] Cæterùm incuria sequens prioris providentiæ beneficia corrumpit. Tunc nactæ, jam portis patentibus, nudatum sororis animum facinorosæ mulieres, omissis tectæ machinæ latibulis, districtis gladiis fraudium, simplicis puellæ paventes cogitationes invadunt. Sic denique altera: Quoniam nos originis nexus pro tuâ incolumitate periculum quidem nullum ante ocu-

INTERPRETATIO.

molli animo, corripitur metu propter *illa verba adeo funesta: & impos animi facta, oblita est prorsus cunctorum monitorum sui conjugis, & suorum promissorum, & sese dejecit in voraginem infortunii, & trepidans ac pallida colore buxeo, proferens demissè truncata verba voce attenuatâ, sic affatur illas: Vos quidem, dilectissimæ germanæ, semper estis in officio vestræ charitatis, ut æquum est: sed illi quoque, qui vobis asseverant ista, non mihi videntur comminisci mendacium. Nunquam enim intuita sum vultum mei mariti, neque prorsus scio unde sit; sed sustineo conjugem incognitæ formæ, qui fugit omninò lucem, paululum audiens tantùm verba ejus noctu, & vobis jure assentior, quæ benè affirmatis eum esse aliquam belluam.* Ille *enim me valdè dissuadet à visione sui, & præmonet ingens malum mihi impendere ex curiositate* contemplandi *ejus oris. Nunc si potestis dare aliquod salubre auxilium vestræ sorori positæ in periculo, nunc nunc succurrite. Namque negligentia subsequens labefactat benefacta vigilantiæ præcedentis. Tunc nefariæ fœminæ invenientes pectus sororis jam patens, foribus apertis, relictis latebris occultæ fallaciæ occupant timidum animum mulierculæ nudatis mucronibus gladiorum.* Ac *sic demùm una earum* incipit*: Quia vinculum cognationis vetat nos ullum periculum inspicere, cùm agitur de tuâ salute.*

NOTÆ.

1. *Animi tenella.*] Suprà: *si id tolerare pro genuinâ simplicitate, proque animi tui teneritudine non potes.*

2. *Semianimi voce.*] Cod. Florent. habet *semihiante*, non malè.

3. *Cujatis sit.*] Rectus casus antiquus, pro *cujas*, lib. 1. *sed ut prius noritis quis sim, & cujatis, &c.*

4. *Cæterùm incuria sequens, &c.*] Sensus est: *aliàs si mihi in posterum opem ferre negligitis, frustrà invigilaveritis antehac meæ saluti, & frustrà me monueritis discriminis mihi impendentis.*

los habere compellit: [1] viam, quæ ſola deducit iter ad ſalutem, diu diuque cogitatam monſtrabimus tibi. Novaculam præacutam, [2] appulſu etiam palmulæ lenientis exaſperatam, tori quâ parte cubare conſuêſti, latenter abſconde: lucernamque concinnem, completam oleo, claro lumine præmicantem, ſubde aliquo [3] claudentis aulæ tegmine. Omnique iſto apparatu tenaciſſimè diſſimulato, poſtquam ſulcatos intrahens greſſus cubile ſolitum conſcenderit, jamque porrectus, & exordio ſomni prementis implicitus altum ſoporem flare cœperit: toro delapſa, nudoque veſtigio [4] penſilem gradum paululatim minuens, cœcæ tenebræ cuſtodiâ liberatâ lucernâ, præclari tui facinoris opportunitatem de luminis conſilio mutuare: & ancipiti telo illo, audaciter priùs dexterâ ſurſum elatâ, niſu quàm valido noxii ſerpentis nodum cervicis & capitis abſcinde. Nec noſtrum tibi deerit ſubſidium: ſed cùm primùm illius morte ſalutem tibi feceris, anxiæ præſtolabimur: cunctiſque ocyùs tecum rebus relatis, votivis nuptiis hominem te jungemus homini. Tali verborum incendio flammata viſcera ſororis jam prorſus ardentis deſerentes ipſæ protinus,

INTERPRETATIO.

oſtendemus tibi modum, quem diutiſſimè meditatæ ſumus, quo uno poteris evadere incolumis. In eâ *parte lecti, in quâ ſoles jacere, abde clanculùm cultrum acutiſſimum, exacutum frictu coticulæ lævigantis, & ſuppone alicui operculo ollæ tegentis lampadem commodæ magnitudinis, plenam oleo, præfulgentem luce micanti. Et omni iſto inſtrumento ſecretiſſimè celato, poſtquam* ille *aſcenderit in conſuetum lectum inferens gradus ſinuoſos, jamque ſtratus, & involutus principio gravis ſoporis cœperit profundè ſtertere;* tu *deſcendens lecto, & placidè ſuſtinens ſuſpenſum greſſum nudis pedibus, depromptâ lampade ex obſcuro carcere operimenti, ſume commodum tempus* gerendi *tui egregii facinoris ex ſuaſu lucis; & primùm ſublatâ audacter manu, reſeca conatu valentiſſimo hoc gladio utrinque acuto caput anguis pernicioſi, quâ parte adnectitur collo. Neque noſtrum auxilium deficiet te: ſed ſtatim atque tibi pepereris incolumitatem illius morte,* nos *ſollicitæ* de te, *aderimus tibi præſtò: & omnibus* his opibus *aſportatis tecum, quàm citiſſimè copulabimus te* puellam *humanæ naturæ, homini connubio optabili. Ipſæ confeſtim relinquentes præcordia ſororis jam penitus flagrantis accenſa hoc incentivo ſermonis, ſibi etiam*

NOTÆ.

1. *Viam, quæ ſola deducit iter ad ſalutem.*] *Via* hoc diſtingui videtur ab *itinere*, quòd *via* ſit per quam fit *iter*; *iter* verò ipſa *via decurſio*. Lucret. l. 5. dixit *iter viæ*.

Certantes, iter infeſtum fecere viaï.
Hæc tamen uſurpantur ſæpiùs promiſcuè.

2. *Adpulſu etiam palmulæ lenientis.*] An cotis, cujus figura palmulam refert? An verò manus Pſyches, quam, utpote delicatulam, palmulam vocat? De cote magis placet: ſequitur enim *exaſperatam.* Cos leniens illa eſt, quâ novacularum acies aſperiore illâ cote orbiculari jam attenuatâ, lenitur, & coæquatur.

3. *Claudentis aulæ.*] *Aula* hîc *olla* eſt, ut apud Plautum, in Aululariâ.
——— *aulam onuſtam auri.*

4. *Penſilem gradum.*] Dixit ſuprà, *ſuſpenſum.*

tanti mali confinium sibi etiam eximiè metuentes, flatûs alitis impulsu solito porrectæ super scopulum, illicò pernici se fugâ proripiunt: statimque conscensis navibus abeunt. At Psyche relicta sola, nisi quòd [1] infestis Furiis agitata, sola non est; æstu pelagi similiter mœrendo fluctuat: &, quamvis statuto consilio, & obstinato animo, jam tum facinori manus admovens: adhuc incerta consilii titubat, multisque calamitatis suæ distrahitur affectibus. Festinat, differt; audet, trepidat; diffidit, irascitur: &, quod est ultimum, in eodem corpore odit bestiam, diligit maritum. Vesperâ tamen jam noctem trahente, præcipiti festinatione nefarii sceleris instruit apparatum. [2] Nox aderat, & maritus advenerat, * * * * in altum soporem descenderat. Tunc Psyche, & corporis & animi alioquin infirma, Fati tamen sævitiâ subministrante, viribus roboratur: & prolatâ lucernâ, & arreptâ novaculâ, sexum audaciâ mutavit. Sed, cùm primùm luminis oblatione tori secreta claruerunt; videt omnium ferarum mitissimam dulcissimamque bestiam; illum ipsum Cupidinem formosum Deum, formosè cubantem: cujus aspectu lucernæ quoque lumen hilaratum increbuit, & acuminis sacrilegi novaculam pœnitebat. At verò Psyche tanto aspectu deterrita, & impos animi, marcido pallore defecta, tremensque desedit in imos

INTERPRETATIO.

timentes mirum in modum propinquitatem tanti mali, delatæ in rupem consuetâ impulsione volucris venti, aufugiunt statim velociter: & conscensis è vestigio navigiis abscedunt. Psyche verò relicta sola, nisi quòd illa *non est sola, quæ exagitatur Furiis sævientibus, fertur huc illuc mærore ad instar æstûs maris: & quanquam constanti decreto, & mente obfirmatâ jamjam adhiberet nefarias manus; adhuc tamen vacillat, dubitans quid actura sit, & trahitur in diversas partes plurimis curis suæ cladis. Properat, remoratur; confidit, tremit; diffidit, indignatur: &, quod postremum est, in eodem corpore odio habet belluam,* & *amat conjugem. Vespere tamen jam accersente noctem, disponit instrumenta criminis infandi tumultuariâ properatione. Nox venerat, & unà maritus,* * * * * * * * * * *& demersus erat in profundum somnum. Tunc Psyche, licet aliàs esset imbecilla & corpore & animo, sumit tamen vires, suppeditante* eas ipsi *crudelitate fati: & depromptâ lampade, sumptoque cultro,* visa est *immutâsse sexum magnanimitate. Verùm simul atque illatâ luce arcana lecti collustrata fuerunt, aspicit clementissimam suavissimamque bestiam omnium bestiarum; illum ipsum Cupidinem pulchrum Deum jacentem decoro* situ corporis*: cujus intuitu lumen etiam lampadis exhilaratum magis splenduit, & cultrum ipsum pœnitebat* sui *impii mucronis. Psyche autem dimota* à suo proposito *tali spectaculo, & posita extra terminos mentis,* & *exanimata languido pallore, & trepidans reclinat se in imos popli-*

NOTÆ.

1. *Infestis Furiis.*] *Furias* hîc intellige varios animi tumultus, quibus vexata est misera Psyche, post sororum orationem.

2. *Nox aderat, & maritus aderat.*] Insuavis est hæc repetitio ejusdem vocis: repone ex Codice Fuxensi, *maritus advenerat.*

poplites

poplites; & ferrum quærit abscondere, sed in suo pectore. Quod profectò fecisset, nisi ferrum, timore tanti flagitii, manibus temerariis elapsum evolâsset. Jamque lassa, saluteque defecta, dum sæpiùs divini vultûs intuetur pulchritudinem, recreatur animi. Videt capitis aurei genialem cæsariem [1] ambrosiâ temulentam, cervices lacteas, genasque purpureas, pererrantes crinium globos decoriter impeditos, alios antependulos, alios retropendulos: quorum splendore nimio fulgurante, etiam ipsum lumen lucernæ vacillabat. Per humeros volatilis Dei pinnæ roscidæ micanti flore candicant; & quamvis alis quiescentibus extimæ plumulæ tenellæ ac delicatæ tremulè resultantes, inquietè lasciviunt. Cæterum corpus glabellum, atque luculentum, & quale peperisse Venerem non pœniteret. Ante lectuli pedes jacebat arcus, & pharetra, & sagittæ, [2] magni Dei propitia tela. Quæ dum insatiabili animo Psyche satis curiosa rimatur, atque pertractat, & mariti sui miratur arma: depromit unam de pharetrâ sagittam, & [3] puncto pollicis extremam aciem periclitabunda, trementis etiamnum articuli nixu fortiore pupugit altiùs; ut per summam cutem ro-

INTERPRETATIO.

tes; & tentat abdere cultrum, sed in suum pectus. Quod fecisset procul dubio, nisi culter, metu tanti sceleris, excidens è manibus illius *temerariæ* mulieris *aufugisset. Cumque jam fessa esset, & semimortua, reficitur animo, contemplando sæpiùs venustatem divinæ faciei. Cernit comam nativam flavi capitis saturam ambrosiâ, cirros capillorum dispersos per colla* candida instar *lactis, & per malas roseas, venustè implicatos, alios dependentes in anteriorem* partem capitis, *alios in posteriorem: quorum nimio fulgore coruscante, ipsa quoque lux lampadis fluctuabat. In scapulis volatici* illius *Dei pennæ roridæ albicant nitore fulgenti; &, licet alæ maneant immotæ, extremæ tamen plumulæ teneræ ac molles, trepidè subsultantes tremunt lascivè. Reliquum corpus depile, & formosum, & quale non pœniteret Venerem esse enixam. Ad pedes tori arcus, & pharetra, & sagittæ jacebant, arma benignæ potentis* illius *Dei. Quæ dum Psyche valdè curiosa explorat animo inexplebili, & contrectat, atque admiratur tela sui conjugis: extrahit unam sagittam ex pharetrâ, & volens experiri extimum* ejus *acumen punctiunculâ pollicis, pupugit* illum *profundiùs impressu validiore articuli adhuc trepidantis:* Adeo *ut exiguæ stillæ cruoris purpurei fluxe-*

NOTÆ.

1. *Ambrosiâ temulentam.*] Sic Solis equos Ovidius libro secundo Metamorphos. facit *ambrosiæ succo saturos.* ἀμβρόσιος immortalis est, & *ambrosia* liquor Deorum immortalium pabulo adhibitus; *temulenta ambrosiâ cæsaries* est ejusmodi liquore uncta.

2. *Magni Dei propitia tela.*] Apud Gellium lib. 6. Noct. Attic. cap. 5. Alfenus Jurisconsultus: *sicut novum novitium, dicimus & proprium propitium, augere atque intendere volentes novi & proprii significationem.* Utinam aliquod aliud testimonium præ manibus habeam, quo hunc *propitio* significatum astruam: mirè enim huic loco quadraret. Sed Alfeni hujus testimonio vix fido, cùm illum in aliis refellat ipse Gellius. Hinc malui vertere *benigna.*

3. *Puncto pollicis.*] Meliùs fortasse legas, *punctu.*

raverint parvulæ sanguinis rosei guttæ. Sic ignara Psyche sponte in Amoris incidit amorem. Tunc magis magisque cupidine flagrans Cupidinis, prona in eum efflictim inhians, patulis ac petulantibus saviis festinanter ingestis, de somni mensurâ metuebat. Sed, dum bono tanto percita, sauciâ mente fluctuat; lucerna illa, sive perfidiâ pessima, sive invidiâ noxia, sive quòd tale corpus contingere, & quasi basiare & ipsa gestiebat: evomuit de summâ luminis sui stillam ferventis olei super humerum Dei dextrum. Hem audax & temeraria lucerna, & amoris vile ministerium, ipsum [1] ignis totius Deum aduris: cùm te scilicet amator aliquis, ut diutiùs cupitis etiam nocte potiretur, primus invenerit! Sic inustus exiluit Deus, visâque detectæ fidei [2] colluvie, prorsus ex oculis & manibus infelicissimæ conjugis tacitus avolavit. At Psyche statim resurgentis ejus crure dextro manibus ambabus arrepto, [3] sublimis evectionis [4] appendix miseranda, & per nubilas plagas penduli comitatûs [5] extrema consequia, tandem fessa delabitur solo. Nec Deus amator humi jacentem deserens, involavit proximam cupressum, deque ejus alto cacumine sic eam graviter com-

INTERPRETATIO.

rint per extimam pellem. Sic Psyche ignorans prolapsa est ultrò in amorem ipsius *Amoris. Tunc magis ac magis accensa cupiditate* Dei *Cupidinis, atque reclinata in eum, & correpta immoderato desiderio* ipsius, *impressis properè osculis hiantibus & procacibus, timebat ne spatium soporis* ejus esset brevius. *At, dum* ipsa *affecta tantâ voluptate jactatur huc illuc animo vulnerato, lampas illa, sive quòd esset nequam & perfida, sive quòd vellet ei nocere ex invidiâ, sive quia ipsa quoque cuperet tangere, & quasi osculari corpus tam formosum: effudit ex summo suo ellychnio guttam olei ardentis in scapulam dextram Dei. O insolens ac proterva lampas, & abjectum instrumentum amoris, uris ipsum Deum omnium flammarum: quamvis tu primùm inventa sis ab amante aliquo, ut diutiùs frueretur etiam noctu optato* conspectu *amicæ! Cupido sic ustulatus surrexit repentè, & conspecto flagitio revelati arcani, silens subtraxit se prorsùs volatu ex conspectu & manibus miserrimæ uxoris. Sed confestim Psyche apprehendens utrâque manu dextram tibiam ejus dum consurgeret, & miserandum in modum pendens ex ipso elato in altum, & comitans eum per regionem nubium suspensa, ac penè sequens, lassata demùm decidit in terram. At* Deus ejus *amator non relinquens ipsam prostratam in terrâ, volavit in proximam cupressum, atque ex summo vertice illius sic alloquitur eam valdè*

NOTÆ.

1. *Ignis totius Deum.*] Cupidinem, qui tot ignibus hominum Deorumque pectora quotidie inflammat.

2. *Colluvie.*] Fœditate. *Flagitium* verti, quod est *crimen cum dedecore conjunctum.*

3. *Sublimis evectionis appendix, &c.*] Sublimior est hæc oratio, & supra communem usum captumque. Itaque φρα- στικοτερῶς mihi fuit exponenda.

4. *Appendix miseranda.*] Sic lib. 8. *laqueum sibi nectit infantulumque, quem de eodem marito jamdudum susceperat, eodem funiculo nectit, seque in prealtissimum puteum appendicem parvulum trahens præcipitat.*

5. *Extrema consequia.*] *Consequium* sequelam sonat. Lib. 10. *spretis luctus*

motus affatur: Ego quidem, simplicissima Psyche, parentis meæ Veneris præceptorum immemor, quæ te miseri extremique hominis devinctam cupidine infimo matrimonio addici jusserat, ipse potiùs amator advolavi tibi. Sed hîc feci leviter, scio: & præclarus ille sagittarius, ipse me telo meo percussi, teque conjugem meam feci, ut bestia scilicet tibi viderer, & ferro caput excideres meum, quod istos amatores tuos oculos gerit? Hæc tibi identidem semper cavenda censebam, hæc benevolè te monebam. Sed illæ quidem consiliatrices egregiæ tuæ, tam perniciosi magisterii dabunt actutùm mihi pœnas: te verò tantùm fugâ meâ punivero. [1] Et cum termino sermonis, pinnis in altum se proripuit. Psyche verò humi prostrata, &, quantum visu poterat, volatus mariti prospiciens, extremis affligebat lamentationibus animum. Sed ubi [2] remigio plumæ raptum maritum proceritas spatii fecerat alienum; per proximi fluminis marginem præcipitem sese dedit. Sed mitis fluvius, in honorem Dei scilicet, qui [3] & ipsas aquas urere consuevit, metuens sibi, confestim eam innoxio volumine super ripam florentem herbis exposuit. Tunc fortè [4] Pan

INTERPRETATIO.

iratus: Ego equidem, ô Psyche nimis credula, oblitus jussorum Veneris meæ matris, quibus præceperat mihi *uti illigarem te amore hominis miseri, & vilissimi, ac manciparem conjugio abjectissimo*, ego, inquam, *ipse adveni potiùs tibi amator. Verùm gessi me inconsideratè in hac re; fateor; atque ego*, qui habeor *tam peritus sagittarius, ferii me meâ sagittâ: & ascivi te mihi in uxorem, ut nempè crederes me belluam, & gladio amputares meum caput, quod gestat hos oculos tui amantes? Suadebam tibi frequenter cavendum esse semper ab his* malis, *commonefaciebam te amanter de his. Verùm illæ quidem, quæ dederunt tibi hoc eximium consilium, luent mihi è vestigio supplicium* debitum *documento tam exitiabili: te autem plectam solùm meâ fugâ. Et finitâ hac oratione, subtraxit se alis in sublime. At Psyche jacens humi, & prospectans volatum* sui *conjugis, quantum valebat acie oculorum; cruciabat pectus suum questibus vehementissimis. Verùm statim atque altitudo intervalli subduxit* ab ejus conspectu *maritum sublatum jactatione alarum, præcipitavit se ex ripâ fluvii vicini. Sed amnis mansuetus, in honorem nempè Dei illius, qui solet incendere ipsas undas, timens pro se, projecit eam innocuis fluctibus in marginem virentem gramine. Tunc fortè Pan Deus*

NOTÆ.

lentis illis vehiculis, ac posthabitis decoris rhedarum carpentis, quæ partim contecta, partim revelata, frustrà novissimis trahebantur consequiis.

1. *Et cum termino sermonis.*] Sic alibi Noster: *& cum isto fine sermonis.*

2. *Remigio plumæ.*] Sic lib. de Deo Socratis: *Cæterum cum illis fessa sunt remigia pennarum, terra ceu portus est.* Et Virgil. lib. 1. Æneid.

—— volat ille per aëra magnum
Remigio alarum.

Metaphora est à navibus ducta.

3. *Et ipsas aquas urere.*] Fluviorum scilicet, & maris Numina, Nymphasque, nec-non & ipsos pisces amoris ignibus accendere.

4. *Pan Deus rusticus.*] *Pan*, quem antiqui pastorum venatorumque Deum fecerunt. Cujus filius fuerit non satis constat apud Auctores. Herodotus Mercurii & Penelopes filium facit. Duris

Deus rusticus [1] juxta supercilium amnis sedebat, [2] complexus hic humo Cannam Deam, [3] eamque voculas omnimodas edocens recinere. Proximè ripam vago pastu lasciviunt [4] comam fluvii tondentes capellæ. [5] Hircosus Deus sauciam Psychen, atque defectam, utcunque casûs ejus non inscius, clementer ad se vocatam sic permulcet verbis lenientibus: Puella scitula, sum quidem rusticanus & opilio, sed senectutis prolixæ beneficio multis experimentis instructus. Verùm, si rectè conjecto, quod profectò prudentes viri divinationem autumant, ab isto titubante & sæpiùs vacillante vestigio, deque nimio pallore corporis, & assiduo suspiratu, immò [6] & ipsis mœrentibus oculis tuis: amore nimio laboras. Ergo mihi ausculta: nec te rursùs præcipitio, vel ullo mortis accersito genere perimas. Luctum desine, & pone mœrorem; precibusque potiùs Cupidinem Deorum maximum percole; &, utpote adolescentem delicatum luxuriosumque, blandis obsequiis

INTERPRETATIO.

agrestis sedebat humi prope ripam fluvii, amplectens Nympham Syringa, & docens eam reddere canendo omne genus vocum. Juxta marginem capellæ carpentes herbam fluminis errant huc illuc libero pastu. Caprinus Deus accitam ad se leniter Psychen perculsam ac lassatam sic delinit blando sermone, non omninò ignarus ejus calamitatis: O venusta adolescentula, ego *equidem sum agrestis & pastor ovium, sed edoctus plurimâ experientiâ, propter longam senectam. Sed, si benè conjicio, (quod sanè prudentes viri habent pro divinatione)* si, inquam, benè conjicio *ex tuo gradu incerto, & sæpè titubante, atque ex immodico pallore corporis, perpetuisque suspiriis, quin imò & ex ipsis etiam tuis oculis lugentibus: ardes immodico amore. Crede mihi igitur; neque te iterum* velis *interficere præcipitio, aut ullâ aliâ morte spontaneâ. Cessa jam flere, & mitte tristitiam; & propitiare potiùs precibus Cupidinem potentissimum Deorum, atque illum devinci tibi blanditiis, utpote juvenem mollem & deditum volupta-*

NOTÆ.

Samius, Penelopes ex omnibus suis procis. Epimenides, *Pana*, & Arcadem geminos ex Jove & Callisto natos ait. Alii Jovis & ὕβρεως, id est, *Contumeliæ* filium fuisse ferunt. *Inuus* Latinis dictus est. Orpheus *Pana* universam naturam esse voluit, cujus elementa & cœlum membra sint. Fusam *Panos* descriptionem vide apud Servium, ad hunc versum Eclog. 2. Virg.

Mecum unà in sylvis imitabere Pana canendo.

1. *Juxta supercilium amnis.*] Sic apud Ammian. lib. 16. *supercilia Rheni.* Et lib. 22. *Istri supercilia.* Et Noster, lib. 7. *ripæ supercilium.*

2. *Complexus Cannam Deam.*] Fistulam ex arundinibus seu cannis, in quas Nympha Syrinx conversa fuerat dum fugeret ejus amplexus. Fabulam vide lib. 1. Metamorphos.

3. *Eamque voculas omnimodas edocens recinere.*] Virgil. Eclog. 2.

Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Instituit. ——————

4. *Comam fluvii.*] Gramen ripæ μεταφορικῶς.

5. *Hircosus Deus.*] Pan, qui hircinis cornibus & pedibus insignis erat.

6. *Et ipsis mœrentibus oculis tuis.*] Pricæus sat verisimiliùs reponit; *istis marcentibus oculis.*

promerere. Sic locuto Deo pastore, nulloque sermone reddito, sed adorato tantùm Numine salutari, Psyche pergit ire. Sed antequàm multùm viæ laboranti vestigio pererrâsset; [1] inscio quodam tramite jam delabente, accedit quandam civitatem, in quâ regnum maritus unius sororis ejus obtinebat. Quâ re cognitâ, Psyche nuntiari præsentiam suam sorori desiderat: mox inducta, alternis amplexibus mutuæ salutationis expletis, percontanti causas adventûs sui, sic infit: Meministi consilium vestrum, scilicet quo mihi suasistis, ut bestiam, quæ mariti mentito nomine mecum quiescebat, priusquam ingluvie voraci me misellam hauriret, ancipiti novaculâ perimerem. Sed cùm primùm, ut æquè placuerat, conscio lumine vultus ejus aspexi; video mirum divinumque prorsùs spectaculum: ipsum illum Deæ Veneris filium, ipsum, inquam, Cupidinem leni quiete sopitum. Ac dum tanti boni spectaculo percita, & nimiâ voluptatis copiâ turbata, fruendi laborarem inopiâ: casu scilicet pessimo, lucerna fervens oleum rebullivit in ejus humerum. Quo dolore statim somno recussus, ubi me ferro & igni conspexit armatam: Tu quidem, inquit, ob istud tam dirum facinus, confestim toro meo divorte, [2] tibique res tuas habeto. Ego verò sororem tuam, & nomen, quo tu censeris, aiebat,

INTERPRETATIO.

tibus. Ubi Deus Opilio dixit ea, Psyche prosequitur suum iter nullo responso dato, sed venerata Numen propitium. At nondum confecerat multùm itineris incessu ægro; cùm pervenit per quandam semitam declivem sibi *incognitam, in urbem quandam, cujus Rex erat maritus unius ex ejus sororibus. Quo comperto, Psyche rogat ut moneatur soror se adesse. Introducta statim, postquàm defunctæ fuerunt mutuis amplexibus salutationis reciprocæ, cùm interrogaret* soror, *quare illuc venisset, incipit hoc modo: Recordaris vestri consilii, quo nimirùm hortatæ estis me, ut interficerem cultro utrinque acuto belluam, quæ mecum cubabat simulato nomine conjugis, antequam deglutiret me infelicem gutture famelico. Sed simul atque intuita sum faciem ejus ad lumen lucernæ ut convenerat inter nos, cerno spectamen stupendum, & penitùs divinum, ipsum filium Deæ Veneris, illum ipsum, inquam, Cupidinem placidè dormientem. Cumque attonita aspectu tanti boni non possem potiri ipso, propter voluptatem immoderatam, quâ eram perturbata: pessimo fato* accidit ut *lampas refunderet oleum ardens in scapulam ejus. Quo dolore excitatus repentè è sopore, ut me vidit instructam novaculâ, & lucernâ: Tu quidem, ait, discede actutùm à meo thalamo, ob scelus adeò crudele, & effer hinc quæ tua sunt. Ego autem mihi jungam protinus pignore atque hoc connubio*

NOTÆ.

1. *Inscio quodam tramite.*] *Ignoto.* Sic suprà: *nescia sarcina rudimenta miratur.*

2. *Tibique res tuas habeto.*] Verba solemnia divortiorum. Martial.

Mense novo Jani veterem Proculeia maritum
Deseris, atque jubes res sibi habere suas.

Dicebatur etiam *tibi res tuas agito*; πράττε τα σα. In sponsalibus discutiendis renuntiatio hac formulâ concepta erat; *conditione tuâ non utor.*

jam mihi [1] confestim arrâ atque his nuptiis conjugabo. Et statim Zephyro præcipit, ultra terminos me domûs ejus efflaret. Necdum sermonem Psyche finierat: illa vesanæ libidinis & invidiæ noxiæ stimulis agitata, reconcinnato mendacio fallens maritum, quasi de morte parentum aliquid comperisset, statim navem ascendit: & ad illum scopulum protinus pergit, &, quamvis alio vento flante, cæcâ spe tamen inhians: Accipe me, dicens, Cupido, dignam te conjugem; & tu Zephyre suscipe dominam: saltu se maximo præcipitem dedit. Nec tamen ad illum locum, vel saltem mortua, pervenire potuit. Nam per saxa cautium membris jactatis atque dissipatis, &, perinde ut merebatur, laceratis visceribus suis, alitibus bestiisque obvium ferens pabulum, interiit. Nec [2] vindictæ sequentis pœna tardavit. Nam Psyche errabundo rursùs gradu pervenit ad civitatem aliam, in quâ pari modo soror morabatur alia. Nec seciùs & ipsa fallacie germanitatis inducta, & [3] in sororis sceleratas nuptias æmula, festinavit ad scopulum: inque simile mortis exitium cecidit. Interim dum Psyche, quæsitioni Cupidinis intenta, populos circuibat; ille vulnere lucernæ dolens, in ipso thalamo matris jacens ingemebat. Tunc avis per-

INTERPRETATIO.

tuam sororem, (& dicebat nomen, quo tu vocaris,) & imperat extemplo Zephyro, ut expelleret me flatu ex finibus suarum ædium. Nondum Psyche fecerat finem loquendi cùm *illa exstimulata aculeis insanæ cupiditatis, & invidia exitialis, decipiens maritum conficto mendacio, perinde ac si audivisset aliquid de obitu* suorum *parentum, ingreditur subitò navem: & confert se statim ad illam rupem, & licet alius ventus* quàm Zephyrus *tunc spiraret, nihilominus cupiens* ardenter id, quod *sperabat absque ratione, dicensque: Suscipe me, ô Cupido, uxorem te dignam: tu verò, Zephyre, excipe tuam heram: præcipitavit se ingenti saltu. Neque tamen potuit illuc deferri, vel mortua quidem. Obiit enim disjectis & dispersis artubus per cautes scopulorum, & interaneis suis dilaniatis, quemadmodum digna erat, offerens avibus & feris escam paratam. Neque supplicium* debitum *secundæ ultioni diu dilatum est. Psyche enim devenit iterùm vago gressu in aliam urbem, ubi altera soror ejus similiter habitabat. Et ipsa simili modo persuasa fraude fraternitatis, & appetens conjugium suæ germanæ nefariè disturbatum, properavit ad rupem: & corruit* peritura *eodem genere necis. Intereà dum Psyche, attenta ad investigandum Cupidinem, percurrebat provincias; ipse laborans ustione lampadis, lamentabatur stratus in ipso lecto suæ parentis. Tunc Gavia volucris illa can-*

NOTÆ.

1. *Confestim arrâ, atque his nuptiis conjugabo.*] Mercerus, ad lib. 4. Annal. Taciti, reponebat hoc loco *confarreatis nuptiis*, quod valdè placet. Notum quid fuerit in nuptiis veterum *confarreatio*, & de hac agemus lib. 6. ad hæc verba, *Psyche convenit in manum Cupidinis*.

2. *Vindictæ sequentis.*] De alterâ sumendæ.

3. *In sororis sceleratas nuptias.*] Non *scelestas*, sed *conscleratas*, scelere sororio violatas, & disturbatas: à verbo *scelerare*. Vel intellige *sceleratas*, quæ non poterant à sorore citra scelus appeti.

alba illa [1] Gavia, quæ ſuper fluctus marinos pinnis natat, demergit ſeſe properè ad Oceani profundum gremium. Ibi commodùm Venerem lavantem natantemque propter aſſiſtens, indicat aduſtum filium ejus gravi vulneris dolore mœrentem, dubium ſalutis jacere: jamque per cunctorum ora populorum rumoribus convitiiſque variis omnem Veneris familiam malè audire, quòd ille quidem montano ſcortatu, tu verò marino natatu ſeceſſeritis, ac per hoc non voluptas ulla, non gratia, non lepos, ſed incompta, & agreſtia, & horrida cuncta ſint: non nuptiæ conjugales, non amicitiæ ſociales, non liberûm caritates; ſed enormis illuvies, & [2] ſquallentium fœderum inſuave faſtidium. Hîc illa verboſa & ſatis curioſa avis in auribus Veneris, filii lacerans exiſtimationem, ganniebat. At Venus irata ſolidùm exclamat repentè: Ergo jam ille bonus filius meus habet amicam aliquam? Prome, agedum, quæ ſola mihi ſervis amanter, nomen ejus, quæ ingenuum & [3] inveſtem ſollicitavit, ſive illa [4] de Nympharum

INTERPRETATIO.

didiſſima, quæ alis natat ſuper undas maris, penetrat ſe feſtinanter ad imum ſinum pelagi. Illic ſtans juxta Venerem, quæ tum fortè abluebat corpus, *& natabat, nuntiat ipſi natum ejus decumbere graviter uſtum, & ob dolorem gementem,* & *ambiguum vitæ; & jam totam ſtirpem Veneris differri rumoribus ac maledictis diverſis in ore omnium nationum: quoniam,* inquit, *abiviſtis, ille in montes ad ſcortandum, tu verò in mare ad lavandum, & propterea nulla* jam eſt *voluptas, nulla gratia, nulla venuſtas, ſed omnia ſunt inconcinna, & ruſticana, & hiſpida: non conjugia honeſta, non amicitia inter ſocios, non amor filiorum; ſed portentoſa fœditas, & ingratum tædium ſordentium matrimoniorum. Illa volucris garrula & nimis curioſa inſuſurrabat hæc in aures Veneris, violans famam nati* ejus. *At Venus his penitus accenſa ſtatim exclamat: Ille igitur probus natus meus jam nactus eſt aliquam amicam? Agedum, tu, quæ ſola mihi famularis amicè, dic mihi nomen illius, quæ pellexit adoleſcentem liberalem, &* adhuc *imberbem, ſive illa ſit ex*

NOTÆ.

1. *Gaviæ.*] *Gaviæ*, teſte Plinio, lib. 10. cap. 32. aves ſunt aquaticæ, in petris nidificantes. Eod. lib. cap. 74. anatibus infenſæ.

2. *Squallentium fœderum*, &c.] Conjugium enim abſque amore mutuo non eſt verè conjugium, ſed potiùs vile pactum, tædii & faſtidii plenum.

3. *Inveſtem.*] Nondum veſticipem, nondum puberem. Feſtus; *veſticeps puer eſt, qui jam veſtitus eſt pubertate: è contrà inveſtis, qui necdum pubertate veſtitus eſt.* Nonius *inveſtes* dici vult quaſi adhuc *in Veſta*, id eſt, *in pudicitia, atque caſtitate*: ſed pugnat huic etymo, quòd puberes *veſticipes* dicantur. A *veſte* ergo, non à *Veſtâ*, deducendum eſt.

4. *De Nympharum populo.*] Innumerabili ſanè. Fuerunt enim permulta *Nympharum* genera. Aliæ οὐράνιαι, *cœleſtes*, aliæ ἐπίγειοι, *terreſtres*, aliæ ποτάμιοι, *fluviatiles*, aliæ λιμναῖαι & λιμνάδες, *ſtagnorum*, aliæ θαλάσσιαι, *marinæ*. Et aliis nominibus, *Oreades* montium Nymphæ, *Dryades* & *Hamadryades* ſylvarum, *Napeæ* convallium, *Naiades* fontium, & *Nereides* maris. De quibus vide plura apud Mythologos.

populo, seu [1] de Horarum numero, seu [2] de Musarum Choro, vel [3] de mearum Gratiarum ministerio. Nec loquax illa conticuit avis: sed, Nescio, inquit, domina. Puto puellam (si probè memini, Psyches nomine dicitur) efflictim cupere. Tunc indignata Venus exclamavit: Vel maximè Psychen illam, meæ formæ [4] succubam, mei nominis æmulam, verè diligit. Nimirùm, illud incrementum, lenam me putavit, cujus monstratu puellam illam cognosceret. Hic [5] quiritans properiter emergit è mari, suumque protinùs aureum thalamum petiit: &, reperto, sicut audierat, ægroto puero, jam inde à foribus quàm

INTERPRETATIO.

plebe Nympharum, sive ex numero Horarum, sive ex Choro Musarum, aut ex famulitio mearum Charitum. Nec volucris illa garrula siluit: Verùm, ô Domina, inquit, non planè scio. Arbitror eum perditè amare virginem, cui *nomen est Psyche, si benè recordor. Tum Venus irata erupit in has voces: Et certò amat illam præsertim Psychen æmulam meæ pulchritudinis, quæ conata est usurpare meum nomen. Nempe hoc* est *augmentum* mei doloris, quòd *habuerit me pro lenâ, cujus indicio nôsset hanc virginem. Vociferans hæc vehementer enatat celeriter è mari, & contendit statim ad suum lectum aureum: &, invento* suo *filio ægro, ut nuntiatum fuerat ipsi, clamitans altissimâ*

NOTÆ.

1. *De Horarum numero.*] Orpheus in Hymno, & Apollodorus Biblioth. lib. 1. *Horas* Jove & Themide natas aiunt. Hæ unà cum Jano Cœli portis præerant, teste Ovid. lib. 1. Fastorum, ubi Janus ait,

Præsideo foribus Cœli cum mitibus Horis.

Eas idem Ovid. Floræ dat comites, Fast. 5. ubi Flora

Conveniunt pictis incinctæ vestibus Horæ,
Inque leves calathos munera nostra legunt.

Cui consonat Noster lib. 6. *Horæ rosis & cæteris floribus purpurabant omnia.* Aliqui *Horas* à Gratiis non distinxerunt. *Horas* ἀπὸ τοῦ ὠρεύειν *à custodiendo* dictas ait Scholiastes Hesiodi. Plato in Cratylo ἀπὸ τοῦ ὁρίζειν *à terminando*. Macrob. ab *Horo*, qui Sol est. Tres nominantur vulgò Εὐνομία, Δίκη & εἰρήνη. *Lex, Justitia, & Pax.* Viginti quatuor innuit Ovidius, lib. 1. Metamorphos. cum dicit:

——— *Et positæ spatiis æqualibus Horæ.*

Sed de *Horis* jam satis. Plura, si vis, consule Gyrald. Syntagm. 13.

2. *De Musarum Choro.*] Novem fuere *Musæ*, quibus varii parentes à variis Auctoribus assignantur. Musæus & complures antiquorum unà cum Saturno natas è Cœlo fuisse crediderunt. At Orpheus, Hesiodus, & recentiores Poëtæ Jovis & Mnemosynes filias dixere. Hinc Phædrus:

Ego, quem Pierio mater enixa est jugo,
In quo tonanti sancta Mnemosyne Jovi
Fœcunda novies, artium peperit Chorum.

3. *De mearum Gratiarum ministerio.*] Lib. 2. *licet, inquam, Venus ipsa fuerit, licet omni Gratiarum Choro stipata, &c.* ad quem locum vide Notas nostras.

4. *Succubam.*] Pellicem, quæ debitum Veneris pulchritudini cultum interceperat. *Succuba* propriè thalami jugalis dicitur. Hypsipyle Jasoni in Heroïdibus:

Quod gemit Hypsipyle, lecti quoque succuba nostri
Mœreat, & leges sentiat ipsa suas.

5. *Quiritans.*] *Clamitans*: quasi *invocans Quirites.*

maximè

maximè boans: Honesta, inquit, hæc, & natalibus nostris bonæque tuæ frugi congruentia? Ut primùm quidem tuæ parentis, immò dominæ præcepta calcares, nec sordidis amoribus inimicam meam cruciares; verùm etiam hoc ætatis puer, tuis licentiosis & immaturis jungeres amplexibus: ut ego nurum scilicet tolerarem inimicam. Sed utique præsumis nugo, & corruptor, & [1] inamabilis, te solum generosum, nec me jam per ætatem posse concipere. Velim ergo scias, multò te meliorem filium alium genituram: immò, ut contumeliam magis sentias, aliquem de meis adoptaturam vernulis: eique donaturam istas pinnas, & flammas, & arcum, & ipsas sagittas, & omnem meam supellectilem, quam tibi non ad hos usus dederam. Nec enim [2] de patris tui bonis, ad instructionem istam quidquam concessum est. Sed malè primâ tuâ pueritiâ instructus es, & [3] acutas manus habes, & [4] majores tuos irreverenter pulsâsti toties; & [5] ipsam

INTERPRETATIO.

voce ab ipsâ usque januâ: Ista sunt decora (inquit) & convenientia nostro generi, ac tuæ probitati? Ut primùm quidem subter haberes jussa tuæ matris, immò dominæ, nec torqueres virginem *mihi odiosam vilibus amoribus; quin immò* tu *pusio tantulæ ætatis, admoveres eam tuis protervis, & præproperis complexibus: nempè ut ego paterer nurum mihi invisam. At nimirum putas, ô nugator, & labefactator* morum, *& odiose, te unum esse nobilem, nec me posse deinceps fieri gravidam propter ætatem* grandiorem. *Volo igitur ut scias, me procreaturam alium natum longè meliorem quàm tu* sis; *immò (ut hæc contumelia sit tibi gravior) me adscituram in filium aliquem ex meis servulis, & daturam ipsi istas* tuas *alas, & facem, & arcum, & ipsa tela, atque omnia mea arma, quæ non tibi donaveram ut sic uteteris* iis. *Nihil enim tibi datum* est *ex opibus tui genitoris ad istam armaturam. Sed malè fa*ctum, quòd *armatus es à teneris annis*, nam *habes manus pungentes, & percussisti tam sæpè tuos avos absque ullâ reverentiâ, & denudas singulis die-*

NOTÆ.

1. *Et inamabilis.*] Gravissimum convitium. Sic *inamabilis* unda Stygiæ Paludis Virgilio dicitur, & *illaudati Busiridis aras*: de quorum ἐπιθέτων gravitate Gell. Noct. Attic. lib. 2. cap. 6. quem vide.

2. *De patris tui bonis.*] De patre Cupidinis variæ sunt sententiæ; plerique tamen vel Martem, vel Vulcanum agnoscunt, & cùm Apuleius Martem vitricum ejus infrà dicat, certè patrem Vulcanum agnoscere videtur.

3. *Acutas manus habes.*] Petulantes, & malo inferendo semper paratas, & secundùm Nonnum, & Musæum ὀξεῖ κέντρῳ armatas. *Pungentes* verti ad verbum.

4. *Majores tuos irreverenter pulsâsti.*] An *te majores*, hoc est, *grandiores* (quod puero grande peccatum est?) an verò *tuos avos*, Jovem putà Veneris patrem, juxta hæc Virgil. lib. 1. Æneid.

Oscula libavit nata dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea, &c.

& Junonem matrem Vulcani, atque etiam Cybelen Deorum matrem, quam legimus vehementi in Atyn amore flagrasse?

5. *Ipsam matrem suam.*] Venus enim amavit Martem, Adoniden, Anchisen, &c. *Denudas*, intellige, vel *spolias pudore*, vel magis ad verbum, *spolias vestibus, ut nudam amatoribus potiundam exhibeas.*

matrem tuam, me, inquam, ipſam parricida denudas quotidie: & percuſſiſti ſæpiùs, & [2] quaſi viduam utique contemnis. [3] nec vitricum tuum, fortiſſimum illum maximumque bellatorem metuis. Quidni! cui ſæpiùs in angorem mei pellicatûs, puellas propinare conſuêſti. Sed faxo te luſûs hujus pœniteat, & ſentias acidas & amaras nuptias iſtas. Sed nunc irriſui habita quid agam? Quò me conferam? Quibus modis [4] ſtellionem iſtum cohibeam? Petam-ne auxilium ab inimicâ meâ Sobrietate, quam propter hujus ipſius luxuriam offendi ſæpiùs? Aut ruſticæ ſqualentiſque fœminæ colloquium prorsùs adhi-

INTERPRETATIO.

bus ipſam tuam parentem, me ipſam, inquam, matricida: & feriiſti ſæpè, & aſpernaris veluti viduam. neque times vitricum tuum illum validiſſimum, & maximum prœliatorem. Reverà; nam ſolitus es ſæpiùs conciliare ipſi pellices ad me excruciandam. Sed curabo ut te pœniteat hujus ludi, & experiaris iſtud connubium acerbum & inſuave. Sed quid nunc ego deriſa faciam? Quò tendam? Quâ ratione coërcebo hunc maleficum? Implorabo-ne opem Sobrietatis hoſtis meæ, quam toties læſi ob libidinem hujus ipſiuſmet? Aut omninò ſermo habendus mihi erit cum illâ mu-

NOTÆ.

1. *Quaſi viduam utique contemnis.*] Viduæ deſpectui ſunt, non filiis modò, verùm etiam aliis, utpote mariti præſidio deſtitutæ, ideoque injuriæ magis patentes. Terent. Heautontim. Act. 5. Scen. 1.

Non, ita me Dii ament, auderet
hæc facere viduæ mulieri,
Quæ in me fecit.

Petronius: *Jam enim faxo ſciatis, non viduæ hanc inſulam eſſe, ſed M. Manilii.*

2. *Nec vitricum tuum fortiſſimum illum maximumque bellatorem.*] *Vitricus meus* is eſt, qui defuncto meo patre matrem meam uxorem duxit. At quomodo *Vitricus* Cupidinis Mars, qui Veneris ejus matris adulter, non maritus erat? Niſi fortè repudiato Vulcano Venus ipſi nupſerit. Extat certè apud Martialem Epigramma 21. libri 6. de Nuptiis Stellæ & Ianthidos, quo Mars legitimus aliquando Veneris maritus factus fuiſſe innuitur.

Perpetuam Stellæ dum jungit Ianthida vati
Læta Venus dixit: plus dare non potui.
Hæc coram domina; ſed nequius illud in aurem:
Tu ne quid pecces, exitioſe, vide.
Sæpè ego laſcivum Martem furibunda cecîdi,
Legitimos iſſet cùm vagus ante toros.
Sed poſtquam meus eſt, nullâ me pellice læſit:
Tam frugi Juno vellet habere, Jovem, &c.

At nihil neceſſe ſic intelligere. *Vitricum* filii appellat adulterum, quem conjugem ſuum in Martialis Epigrammate innuit *prætexens* nimirùm *nomine culpam.*

3. *Stellionem iſtum.*] Gloſſæ Pricæo laudatæ: κακοῦργος: *maleficus ſtellio.* Eſt autem *ſtellio* lacertus minor variis ſtellatus corpora guttis, fraudulentum animalculum, homini invidens, ut ferunt. Vide pueri in *ſtellionem* Metamorphoſin apud Ovid. lib. 5. A *ſtellione*, *ſtellionatûs*, id eſt, *impoſturæ* crimen nominatum; quod maximè in his locum habet: ſi quis fortè rem alicui obligatam diſſimulatâ obligatione, per calliditatem alii diſtraxerit; item ſi quis merces ſuppoſuerit, vel corruperit, & ſi quis impoſturam fecerit.

bendum est? Inhorresco: nec tamen vindictæ solatium unde unde spernendum est. Illa mihi prorsùs adhibenda est, nec ulla alia: quæ castiget asperrimè nugonem istum: [1] pharetram expilet, & sagittas dearmet, arcum enodet, tædam deflammet; immò & ipsum corpus ejus [2] acrioribus remediis coërceat. Tunc injuriæ meæ litatum crediderim, cùm ejus comas, quas istis manibus meis subinde aureo nitore perstrinxi, deraserim: pinnas, quas [3] meo gremio nectarei fontis infeci, prætotonderim. Sic effata, foras sese prorupit infesta, & [4] stomachata biles Venereas. Sed eam protinus Ceres & Juno [5] comitantur: visamque vultu tumido, quæsivêre, cur truci supercilio tantam venustatem micantium oculorum coërceret? At illa, [6] Opportunè, inquit, ardenti prorsùs isto meo pectori violentiam scilicet perpetrare venitis. Sed totis oro vestris viribus Psychen illam fugitivam, volaticam, mihi requirite. Nec enim vos utique domûs meæ famosa fabula, [7] & non dicendi filii mei facta latuerint. Tunc illæ [8] gnaræ quæ ge-

INTERPRETATIO.

liere agresti & sordidâ. Horreo id cogitans: *sed tamen non est repudiandum solamen ultionis, quacumque ex parte* adveniat. *Utendum sanè mihi est hujus operâ, & nullius alterius: ut puniat severissimè nugatorem hunc, & evacuet* ejus *pharetram, exarmet tela, solvat arcum, extinguat facem, quin & cohibeat ipsum illius corpus asperioribus medicaminibus. Tum putabo satisfactum meæ contumeliæ, cùm totondero ejus capillos, quos aureo splendore fulgentes sæpè collegi* in nodos *his manibus: &* cùm *resecuerò alas, quas tinxi ambrosio liquore mei sinûs. Sic locuta, erumpit foras infensa, & percita irâ Venereâ. Verùm Juno & Ceres extemplo se adjungunt ipsi comites: cumque cernerent eam esse facie turgidâ; rogaverunt, quare cohiberet supercilio minaci tantam pulchritudinem oculorum fulgurantium? At illa: Advenitis, inquit, tempestivè, ut nimirùm vim faciatis his meis præcordiis penitus æstuantibus irâ. Sed investigate mihi, precor, omni vestro conatu illam vagam, & fugitivam Psychen. Neque enim ignoratis profectò infamem rumorem*, qui dispergitur *de meâ familiâ, & flagitia* Cupidinis *jam non nominandi mei filii. Tum illæ scientes*

NOTÆ.

1. *Pharetram expilet, sagittas dearmet, arcum enodet, tædam deflammet,* &c.] Rectè hæc per allegoriam dicuntur de Sobrietate. Illâ enim retunduntur libidinis motus & ardores, quæ tela, & faces, & arcus, & sagittæ sunt Cupidinis. Notum est adagium: *Sine Cerere & Baccho friget Venus.*

2. *Acrioribus remediis.*] Inediâ scilicet, quâ maximè coërcetur Cupido.

3. *Meo gremio nectarei fontis.*] Hypallage; pro *nectareo fonte mei gremii.*

4. *Stomachata biles Venereas.*] Fœmineâ atque impotenti irâ accensa.

5. *Comitantur.*] Brantius, *continuantur*, hoc est, *assequuntur*, sat verisimiliter. Sic lib. 1. *inde me commodè egredientem continuatur Pythias.*

6. *Opportunè.*] Ironicè.

7. *Et non dicendi filii mei.*] Propter recens flagitium, & spreta materna jussa. Sic suprà: *illas scelestas fœminas, quas tibi, post internecinum odium, & calcata sanguinis fœdera, sorores appellare non licet.*

8. *Ignaræ quæ gesta sunt.*] Scribe *gnaræ.* Mox enim ipsæ rem omnem narrant.

sta sunt, palpare Veneris iram sævientem sic adortæ: Quid tale, domina, deliquit tuus filius, ut animo pervicaci voluptates illius impugnes: &, quam ille diligit, tu quoque perdere gestias? Quod autem, oramus, isti crimen, si puellæ lepidæ libenter arrisit? An ignoras [1] eum masculum & juvenem esse, vel certè jam quot sit annorum oblita es? An quòd ætatem portat bellulè, puer tibi semper videtur? Mater autem tu, & prætereà cordata mulier, filii tui lusus semper explorabis curiosè, & in eo luxuriem culpabis, & amores revinces, & tuas artes tuasque delicias in formoso filio reprehendes? Quis autem te Deûm, quis hominum patietur, passim cupidines populis disseminantem, cùm tuæ domûs amores amarè coërceas, & [2] vitiorum muliebrium [3] publicam præcludas officinam? Sic illæ, metu sagittarum, patrocinio gratioso Cupidini quamvis absenti blandiebantur. Sed Venus indignata ridiculè tractari suas injurias, præversis illis, altè rursus concito gradu, pelago viam capessit.

INTERPRETATIO.

ea, quæ facta fuerant sic aggressæ sunt demulcere infestam iram Veneris: Quid tantum peccavit tuus natus, domina, ut relucteris obstinatâ mente ejus gaudiis, & tu cupias etiam perimere illam, *quam ipse amat? Quod verò delictum ipsi est (rogamus) si venusta puella placuit ejus animo? An nescis eum esse marem, & juvenem, aut certè oblita-ne es quot habeat annos? An quia sustinet venustè ætatem, videtur tibi semper puer? Tu verò,* quæ es ipsius *mater, & insuper prudens fœmina, an semper observabis curiosè oblectamenta tui filii, & in illo vituperabis libidinem, & condemnabis amores, ac redargues in pulchro filio tuas artes, & voluptates? Quis verò ex Diis, aut quis ex hominibus feret te spargentem amores ubique per populos, cùm* ipsos *amores tuæ domûs reprimas severè, &* eis *claudas publicam officinam vitiorum fœmineorum? Sic illæ adulabantur officiosâ defensione Cupidini licet absenti, formidine telorum ejus. At Venus graviter ferens quòd ageretur jocolariter de suis contumeliis, relictis illis post terga, contendit ad Oceanum vestigio iterum vehementer accelerato.*

NOTÆ.

1. *Eum masculum & juvenem esse.*] τὸ *juvenem* Pricæus frustrà sollicitat. Opponitur hîc non *seni*, sed *puero*. Mox enim: *an quòd ætatem portat bellulè, puer tibi semper videtur?*

2. *Vitiorum muliebrium.*] Consuetudinis cum mulieribus.

3. *Publicam.*] Quam omnibus aperis.

LUCII APULEII MADAURENSIS PLATONICI METAMORPHOSIS.

LIBER SEXTUS.

INTEREA Pſyche variis jactabatur diſcurſibus, dies noctеſque mariti veſtigationibus inquieta, animo tanto cupidior, & iratum licet, ſi non uxoriis blanditiis lenire, certè ſervilibus precibus propitiare. Et, proſpecto templo quodam in ardui montis vertice: Unde autem, inquit, ſcio, an iſtic meus degat dominus? Et illicò dirigit citatum gradum: quem defectum prorſus aſſiduis laboribus ſpes incitabat, & votum. Jamque gnaviter emenſis celſioribus jugis, [1] pulvinaribus ſeſe proximam intulit. Videt ſpicas frumentarias in acervo, & alias flexiles in coronâ: & ſpicas ordei videt. erant & falces, & [2] operæ meſſoriæ mundus omnis; ſed cuncta paſſim jacentia, & incuriâ confuſa, &, ut ſolet, æſtu laborantium manibus projecta. Hæc ſingula Pſyche curioſè dividit, & diſcretim remota ritè componit: rata ſcilicet, nullius Dei fana & cærimonias negligere ſe debere,

INTERPRETATIO.

INTERIM Pſyche agebatur diverſis erroribus, anxiè intenta diebus ac noctibus indagationi ſui conjugis, eò magis exoptans animo eum quamvis infenſum placare ſaltem ſervilibus ſupplicationibus, ſi non poſſet demulcere blandimentis uxoriis. Et viſo quodam delubro in cacumine excelſi montis: Quid autem novi, inquit, num meus dominus ibi habitet? Et ſtatim contendit illuc *greſſu feſtino, quem penitùs debilitatum continuis laboribus ſpes & deſiderium accelerabant. Et altioribus culminibus jam ſtrenuè ſuperatis, acceſſit proximè ad lectulos* Numinis. *Cernit ariſtas frumenti coaggeratas, & alias implexas in corollam; conſpicit quoque ariſtas hordei. erant etiam novaculæ, & omne inſtrumentum meſſium: verùm omnia jacebant hinc inde permixta ex negligentiâ, & abjecta manibus æſtuantium calore, ſicut conſuevit* fieri. *Pſyche ſeparat hæc cuncta ſtudioſè, & ſeorſim diviſa rectè ordinat: putans nimirum nullius* Numinis *templa & ſacra ſibi eſſe negligenda.*

NOTÆ.

1. *PUlvinaribus.*] Lib. 4. *pulvinaria proteruntur:* ad quem locum vide Notas noſtras pag. 132.

2. *Operæ meſſoriæ mundus omnis.*] Inſtrumenta, quibus utuntur meſſores; falces, raſtra, &c.

sed omnium benivolam misericordiam corrogare. Hæc eam sollicite sedulóque curantem, [1] Ceres alma deprehendit; & longum exclamat protinus: Ah, Psyche miseranda! totum per orbem Venus anxiâ disquisitione tuum vestigium furens animi requirit: teque ad extremum supplicium expetit, & totis numinis sui viribus ultionem flagitat. Tu verò rerum mearum tutelam nunc geris, & aliud quidquam cogitas nisi de tuâ salute? Tunc Psyche pedes ejus advoluta, & uberi fletu rigans Deæ vestigia, [2] humumque verrens crinibus suis, multijugis precibus editis veniam postulabat: PER, ego, te frugiferam tuam dextram istam deprecor, per lætificas messium cærimonias, [3] per tacita sacra cistarum, & per famulorum tuorum [4] draconum pinnata curricula, [5] & glebæ Siculæ sulcamina, & [6] currum rapacem, & [7] terram

INTERPRETATIO.

sed benevolentiam, & miserationem cunctorum esse implorandam. Alma Ceres offendit ipsam procurantem ea anxiè & diligenter, & statim exclamat eminus: Ah, Psyche infelix! Venus accensa mentem furore investigat te sollicitâ indagatione per universam terram: & deposcit te ad summam pœnam de te sumendam, *& postulat vindictam omnibus nisibus suæ divinitatis. Tu autem curas res meas, & cogitas de ullâ aliâ re, quàm de tuâ vitâ? Tum Psyche prostrata ante pedes Deæ, & proluens ejus vestigia lacrymis abundantibus, ac tergens solum suis capillis, rogabat veniam variis prolatis supplicationibus:* EGO *oro te per tuam istam manum, quæ gestat fruges, per sacra messium exhilarantia, per secreta mysteria tuorum canistrorum, perque currus alatos draconum tibi famulantium, & arationem soli Siculi, & currum raptorem* filiæ tuæ, *& tellurem, quæ retinuit*

NOTÆ.

1. *Ceres alma.*] Proprium Cereris ἐπίθετον *alma*, quòd frugibus mortales alat.

2. *Humum verrens crinibus.*] Quod in calamitatibus factitatum ad iram Numinum placandam. Claudian.

Numinibus votisque vacas, & supplice crine
Verris humum. ———

3. *Per tacita sacra cistarum.*] Arcana Cereris sacra, & mysteria in cistis seu canistris à mulieribus portabantur in solemnibus ejus pompis, quæ mulieres ideò κανηφόροι *canistriferæ* dictæ sunt. Quidam Codices habent *tacita secreta*, quod in idem recidit. Orgia etiam Bacchi in cistis ferebantur. Catull. Carmine quod inscribitur *Argonautica*:

Pars obscura cavis celebrabant Orgia cistis,
Orgia, quæ frustrà cupiunt audire profani.

4. *Draconum pinnata curricula,*] Fabulantur Cererem curru tracto ab alatis draconibus seu serpentibus vehi solitam. Ovid. lib. 6. Metamorphos.

——— *geminos Dea fertilis angues*
Curribus admovit, frænisque coërcuit ora.

5. *Et glebæ Siculæ sulcamina.*] Quæ Cereri ejusque filiæ Proserpinæ sacra erant. Siculi enim arbitrati sunt has Deas apud se natas fuisse, & fruges in Siciliâ primùm repertas, nec immeritò, frugum enim adeo ferax fuit, ut Italiæ horreum diceretur.

6. *Currum rapacem.*] Quo Pluto Proserpinam rapuit.

7. *Terram tenacem.*] Quæ Proserpinam, seu potiùs sementem per eam designatam, mediâ anni parte detinet, ex pacto Cererem inter, & Proserpinam inito jussu Jovis.

tenacem, & illuminarum Proſerpinæ nuptiarum [1] demeacula, & [2] luminoſarum filiæ inventionum remeacula, & cætera quæ ſilentio tegit [3] Eleuſis Atticæ ſacrarium, miſerandæ Pſyches animæ, ſupplicis tuæ, ſubſiſte. inter iſtam ſpicarum congeriem patere, vel pauculos dies deliteſcam; quoad Deæ tantæ ſæviens ira ſpatio temporis mitigetur, vel certè meæ vires diutino labore feſſæ, quietis intervallo leniantur. Suſcipit Ceres: Tuis quidem lacrymoſis precibus & commoveor, & opitulari cupio: ſed cognatæ meæ, cum quâ etiam fœdus amicitiæ colo, bonæ prætereà fœminæ, malam gratiam ſubire nequeo. Decede itaque iſtis ædibus protinus: & quòd à me retenta cuſtoditaque non fueris optimi conſule. Contra ſpem ſuam repulſa Pſyche & afflicta [4] duplici mœſtitiâ, iter retrorſum porrigens, inter ſubſitæ convallis ſublucidum lucum proſpicit fanum ſolerti fabricâ ſtructum; nec ullam vel dubiam ſpei melioris viam volens omittere, ſed adire cujuſcunque Dei veniam, ſacratis foribus proximat. Videt dona pre-

INTERPRETATIO.

ipſam, *& deſcenſionem Proſerpinæ* cùm *obſcurum ejus conjugium* celebratum eſt, *& reditum filiæ* tuæ, poſtquam *reperta fuit ad lumen* tædarum, *& per reliqua quæ Eleuſis ſacrarium Atticæ celat taciturnitate, ſuccurre vitæ infelicis Pſyches, quæ tibi ſupplicat. Sine me latère in hoc acervo ariſtarum ſaltem per aliquot dies; donec crudelis furor tantæ Deæ leniatur intervallo temporis, aut ſaltem meæ vires fractæ longo labore reficiantur ſpatio quietis. Ceres reſpondet ad hæc: Tuæ quidem preces mixtæ fletibus movent me, & vellem* tibi *auxiliari, ſed non poſſum incurrere in offenſionem meæ conſanguineæ, cum quâ conjuncta ſum nexu veteris amicitiæ, &* quæ *inſuper* eſt *proba mulier. Abi igitur actutùm ex hoc templo: & puta actum eſſe tecum à me clementiſſimè, quòd non retinuerim te, nec aſſervaverim. Pſyche rejecta præter ſpem ſuam, & confecta geminato mærore, cùm remetiretur viam retrò, videt in ſubluſtri nemore vallis ſubjacentis templum ædificatum opere artificioſo: cùmque nollet negligere ullam viam ſpei melioris quamvis ancipitem, ſed implorare miſericordiam cujuſvis Numinis, accedit ad ſacras valvas. Cernit magni pretii dona,*

NOTÆ.

1. *Demeacula, &, &c. remeacula.*] Lib. 1. *fruſtulum panis, &c. mediis faucibus inhæreret, ac neque deorſum demeare, neque ſurſum remeare poſſet.*

2. *Luminoſarum filiæ inventionum.*] Ceres inveſtigatura filiam duas tædas dicitur ad Æthnæ ignes accendiſſe, & cum iis orbem peragrâſſe terrarum. Hinc eſt quòd accenſas tædas in ejus ſacris ferebant. Et hîc *luminoſæ inventiones* Proſerpinæ dicuntur, quoniam ad tædarum illarum lumen factæ erant.

3. *Eleuſis.*] Urbs Atticæ dicta ab *Eleuſio* Rege, qui Cererem filiam inveſtigantem benignè excepit hoſpitio. Ob cujus rei memoriam, ſive quia, ut referunt quidam, frumenti ſatio à Triptolemo apud Eleuſin reperta eſt, ſolemnia ſacra Cereri inſtituta ſunt apud illam urbem. Per mulieres hæc ſacra procurabantur, quæ à cibis abſtinentes jacebant humi in pampinis,

Perque novem noctes Venerem amplexuſque viriles
In vetitis numerabant, ut ait Ovid.

Hinc Ceres *Eleuſinia* dicta eſt, &, à Cerere *Cerealis Eleuſis.*

4. *Duplici mœſtitiâ.*] Scilicet ob metum Veneris, & repulſam quam à Cerere paſſa erat.

tiosa, & lacinias auro litteratas, ramis arborum postibusque suffixas; [1] quæ cum gratiâ facti nomen Deæ, cui fuerant dicata, testabantur. Tunc genu nixa, & [2] manibus aram [3] tepentem amplexa, detersis ante lacrymis, sic adprecatur:

Magni Jovis germana & conjuga: sive tu [4] Sami, [5] quæ querulo partu vagituque & alimoniâ tuâ gloriatur, tenes vetusta delubra: sive [6] celsæ Carthaginis, [7] quæ te virginem vecturâ leonis cœlo commeantem percolit, beatas sedes frequentas: [8] sive prope ripas Inachi,

Interpretatio.

ria & vestes intextas aureis litteris, appensas ad ramos arborum & ad postes templi, *in quibus nomen quoque Deæ, cui consecrata fuerant, erat scriptum cum confessione beneficii* accepti. *Tunc fulta genu, & apprehensâ manibus arâ adhuc tepidâ, sic orat, abstersis priùs lacrymis.*

Soror & uxor summi Jovis: sive tu habitas in antiquis templis Sami, qua jactat honorem tuorum natalium, & vagitûs tui lamentabilis, & tui nutricatûs; sive incolis fortunata loca alta Carthaginis, qua adorat te virginem ascendentem in cœlum vectione leonis; sive praes claris muris Ar-

Notæ.

1. *Quæ cum gratiâ facti, &c.*] Ovid. Amorum lib. 2. Eleg. 13. votum Isidi pro Corinnæ salute faciens:

Ipse feram ante tuos munera tota pedes;
Adjiciam titulum, Servata Naso Corinna:
Tu modò fac titulo muneribusque locum.

2. *Manibus aram tepentem amplexa.*] Mos supplicum & noxam promeritorum, ut ad aras tanquam ad asylum confugerent, easque amplecterentur. Vide Plaut. Mostell. & Rudente. Terent. Heautontimor. Cic. pro Domo suâ.

3. *Tepentem.*] Igne sacrificiorum in eâ paulò antè peractorum.

4. *Sami.*] *Samos* Insula in mari Icario Junoni sacra. *Partheniam* Strabo vocatam fuisse ait à *Parthenio* fluvio. Varro, & Lactantius (magis ex hujus loci sententiâ) eò quòd Juno adhuc virgo, & à primis suis incunabulis educata in ea fuerit, donec Jovi nuberet.

5. *Quæ querulo partu, &c. gloriatur.*] Dicebant enim Samii Junonem apud se natam ad Imbrasum fluvium. Unde & *Imbrasia* est appellata.

6. *Celsæ Carthaginis.*] Virgil. lib. 4. Æneid.

——— tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas.

Carthaginis.] Hujus situm & originem habes Æneid. 1.

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago, &c.

7. *Quæ te virginem vecturâ leonis cœlo commeantem,* &c.] Innuit procul dubio *Cœlestem* Carthaginis Numen, quam permulti tamen non Junonem, sed Cybelen, aut Venerem fuisse existimârunt. Stat. lib. 10. Thebaïd. meminit Junonis pictæ in veste, quâ ejus statuam velârunt Argolicæ matres.

Ipsa illic magni thalamo desponsa Tonantis
Expers conjugii, & timidè positura pudorem,
Lumine demisso pueri Jovis oscula libat.

Fuit etiam apud Hermionen urbem templum Junonis παρθένου, teste Stephano.

8. *Prope ripas Inachi.*] *Inachus* hodie *Planizza* Sophiano, fluvius est Peloponesi per agrum Argivum fluens in Sinum Argolicum, sic dictus ab *Inacho* Argivorum Rege, à quo Argivi ipsi Inachidæ appellati sunt.

qui

qui te jam nuptam Tonantis, & reginam Dearum memorat, 1 inclytis Argivorum præsides mœnibus: 2 quam cunctus Oriens Zygiam veneratur, & 3 omnis Occidens Lucinam appellat: sis meis extremis casibus 4 Juno Sospita, meque in tantis 5 exantlatis laboribus defessam, imminentis periculi metu libera. Quòd sciam, soles prægnantibus periclitantibus ultrò subvenire. Ad istum modum supplicanti statim sese Juno cum totius sui Numinis augustâ dignitate præsentat. Et protinus, 6 Quàm

INTERPRETATIO.

givorum juxta ripas amnis Inachi, qui celebrat te jam uxorem Jovis, & reginam Dearum: quam omnes nationes *Orientales colunt* sub nomine Junonis *Zygiæ, & omnes Occidentales nominant Lucinam: esto mihi in meâ maximâ miseriâ Juno conservatrix, & me fatigatam tot laboribus, quos superavi, exolve timore instantis discriminis. Quantum scio, consuevisti ferre libenter opem gravidis* mulieribus *positis in periculo. Sic oranti Juno offert se repentè cum venerandâ majestate omnis suæ divinitatis. Et statim, Quàm*

NOTÆ.

1. *Inclytis Argivorum præsides mœnibus.*] Pausanias scribit apud Argivos templum fuisse Junonis Anthiæ, id est, Floridæ. Author est Strabo templum dicatum Junoni fuisse juxta Mycenas Argivis Mycenæisque commune, in quo fuerunt simulacra Polycleti manu, præstantissimo artificio. Utraque urbs in Junonis tutela fuit. Hinc Horatius:

——— plurimus in Junonis honorem
Aptum dicet equis Argos, ditesque
Mycenas.

Vide lib. 10. Thebaid. Stat.

2. *Quam cunctus Oriens Zygiam*, &c.] Sic etiam locum hunc Apuleii citat Lyl. Gyraldus Syntagm. 3. Lipsius legendum putat *Syriam*, non *Zygiam*; Junonem enim sub nomine Deæ Syriæ in Oriente cultam fuisse, teste Luciano, qui templum ipsius luculentum Hierapoli Syriæ describit. Si *Zygiam* retineas, per *Orientem* intelligendi erunt Græciæ populi ad Orientem Italiæ positi, apud quos Juno ζυγία & ζυγίη dicta est ἀπὸ τοῦ ζεύγνυναι τὸ θῆλυ τῷ ἄῤῥενι, *quòd fœminam mari conjungeret.* Fuit & Romæ ara Jugæ Junonis in vico Jugario, inde dicto, ut refert Festus.

3. *Omnis Occidens Lucinam.*] Et *Lucetiam*, quòd nascentibus lucem tribueret, vel, ut vult Plinius, à *luco*, in quo Romæ condita erat *Lucinæ* ædes. Prius etymon tangit Ovidius lib. 3. Fastorum:

Dicite, tu nobis lucem Lucina dedisti,
Dicite, tu voto parturientis ades.

Per *Occidentem* intellige *Italiam. Lucinæ* tamen nomine *Dianam* nonnulli intellexerunt. Inter hos Virgil.

Casta fave Lucina, tuus jam regnat
Apollo.

Vide Horat. in Carmine sæculari. Græci εἰλείθυιαν ἄρτεμιν nominant.

4. *Juno Sospita.*] Hoc cognomine Juno in Lanuvino municipio colebatur, cui omnes Consules sacrificare necesse erat, ut docet Cicero pro Muræna. Livius, lib. 8. refert Lanuvinis civitatem datam, & sacra sua reddita, eâ conditione, ut ædes lucusque Sospitæ Junonis communis Lanuvinis municipibus cum Populo Romano esset. Sic dicta est à verbo *sospitare*, quod est *salvum præstare.*

5. *Exantlatis.*] *Exantlare* sive *exanclare* Festo *exhaurire* est. Nonio præterea *perpeti*, vel *superare*, qui sensus est hujus loci.

6. *Quàm vellem, inquit, Psyche, nutum meum, &c. accommodare.*] Priscæus ex tribus Mss. reponit: *quàm vellem, inquit, per fidem nutum meum*, &c. quod est, *si per fidem liceret*, ut lib. 3. *quàm vellem, parens jussis tuis obsequium commodare, si per fidem liceret.*

vellem, inquit, Psyche, nutum meum precibus tuis accommodare! sed contra voluntatem Veneris [1] nurûs meæ; quam filiæ semper dilexi loco, præstare me pudor non sinit. tum etiam [2] legibus, quæ servos alienos profugos invitis dominis vetant suscipi, prohibeor. Isto quoque Fortunæ naufragio Psyche perterrita, nec indipisci jam maritum volatilem quiens, totâ spe salutis depositâ, sic ipsa suas cogitationes consuluit: Jam quæ possunt alia meis ærumnis tentari vel adhiberi subsidia, cui nec Dearum quidem quanquam volentium potuerunt prodesse suffragia? Quorsum itaque, tantis laqueis inclusa, vestigium porrigam: quibusque tectis, vel etiam tenebris abscondita, magnæ Veneris inevitabiles oculos tandem effugiam? Quin igitur masculum sumis animum, & cassæ speculæ renuntias fortiter, & ultroneam te dominæ tuæ reddis, & vel serâ modestiâ sævientes impetus ejus mitigas? Quî scis, an etiam, quem tu quæritas, illic in domo matris reperias? Sic ad dubium obsequium, immò ad certum exitium præparata, principium futuræ secum meditabatur obsecrationis. At Venus terrenis remediis inquisitionis abnuens, cœlum petit. Jubet construi currum, quem ei Vulcanus subtili fabricâ studiosè poliverat, & ante thalami rudimentum [3] nuptiale munus obtulerat, limæ tenuantis detrimento conspicuum, & ipsius auri damno pretiosum,

INTERPRETATIO.

cuperem, inquit, ô Psyche, inclinare meum favorem in tuas preces! sed mihi non licet per honestatem hoc facere adversus voluntatem Veneris meæ nurûs, quam semper amavi quasi filiam. prætereà impedior legibus, quæ prohibent, ne alieni servi fugitivi recipiantur invitis suis heris. Psyche terrefacta hac etiam calamitate suæ sortis, nec valens ampliùs consequi suum conjugem volaticum, jam desperans de salute, sic recogitavit apud se: Quænam alia auxilia possunt deinceps explorari, aut applicari meis miseriis, siquidem ne favor quidem Dearum, quamvis cupientium, potuit mihi opitulari? Quonam igitur feram gressus coarctata tot angustiis? Et quibus domibus, quâve etiam obscuritate tecta, potero evitare indeclinabiles oculos magnæ Veneris? Quidni ergo induis tandem virilem animum, & constanter deponis vanam spem, teque dedis sponte tuæ heræ, & demulces ejus iram tuâ modestiâ quamvis tardâ? Unde scis an non inventura sis etiam ibi in ædibus suæ parentis illum, *quem tamdudum investigas? sic parata ad obsequium anceps, vel potiùs ad perniciem indubitatam, recogitabat apud se exordium deprecationis. Venus verò jam repudians subsidium terrestris investigationis, ascendit in cœlum. Imperat apparari currum, quem Vulcanus ei poliverat curiosè opere solerti, & dederat* ei *donum conjugale ante primum usum tori nuptialis*, quique erat *insignis damno* materiæ, *quam lima imminuerat, & pretiosus ipso detrimento auri,*

NOTÆ.

1. *Nurus meæ.*] Nupserat quippe Venus Vulcano Junonis filio.

2. *Legibus quæ servos, &c.*] Qualis est Fabia, *de Plagiariis*, de quâ in Pandectis, lib. 48. Tit. 15.

3. *Nuptiale munus.*] Nempè illud

Quod primâ pro nocte datur, cùm lance beatâ
Dacius, & scripto radiat Germanicus auro, ut ait Juvenal. Satir. 6.

Morgen geben Germanis, unde lex Morganatica.

De multis, quæ circa cubiculum dominæ ſtabulant, procedunt quatuor candidæ columbæ, & hilaris inceſſibus picta colla torquentes, jugum gemmeum ſubeunt: ſuſceptâque dominâ lætæ ſubvolant. Currum Deæ proſequentes gannitu conſtrepenti laſciviunt [1] paſſeres: [2] & cæteræ quæ dulcè cantitant aves, melleis modulis ſuavè reſonantes, adventum Deæ prænuntiant. Cedunt nubes, & [3] cœlum filiæ panditur: & ſummus æther cum gaudio ſuſcipit Deam. nec obvias aquilas, vel accipitres rapaces pertimeſcit magnæ Veneris canora familia. Tunc ſe protinus ad regias Jovis arces dirigit, & petitu ſuperbo Mercurii, Dei vocalis, operæ neceſſariam uſuram poſtulat. [4] Nec renuit Jovis cærulum ſupercilium. Tunc ovans illicò, comitante etiam Mercurio, Venus cœlo demeat, eique ſollicitè ſerit verba: [5] Frater Arcas, ſcis nempè [6] ſororem tuam Venerem ſine Mercurii præſentiâ nil unquam feciſſe: nec te præterit utique quanto jam tempore deliteſcentem ancillam nequiverim reperire. Nil ergo ſupereſt, quàm

INTERPRETATIO.

Prodeunt quatuor albæ columbæ ex multis, quæ nidulantur circùm cubiculum ſuæ *dominæ, & læto greſſu ſinuantes pictas cervices, ſupponunt colla jugo* facto *ex gemmis, exceptâque dominâ ſubvolant hilares. Paſſeres ſtipantes currum Deæ laſciviunt ſtrepero murmure: & reliquæ volucres, quæ ſuaviter canunt, modulantes dulci melodiâ, præmonent Deam accedere. Nubila diffugiunt, & cœlum patefit* ſuæ *natæ. ac ſupremus æther lætus excipit Deam. Neque argutus famulatus magnæ Veneris formidat aquilas, aut accipitres prædatores, quibus occurrit. Tunc protinus tendit rectà ad regale palatium Jovis, ſuperbâque petitione poſcit, ut liceat uti miniſterio* ſibi *neceſſario Mercurii, Dei pollentis* egregiâ *voce. Jupiter annuit* ejus poſtulatis nictu *cærulei ſupercilii. Tum Venus triumphans deſcendit ex cœlo actutùm unà cum Mercurio, eique hoc dicit anxiè: Frater Cyllenie, non ignoras germanam tuam Venerem nihil unquam feciſſe abſque ope Mercurii: nec te fugit, ut arbitror, quandiu jam non potuerim invenire latentem famulam. Hoc ergo unum reſtat, ut*

NOTÆ.

1. *Paſſeres.*] Salaciſſimi, ideoque meritò accenſiti Veneris famulitio.

2. *Et cæteræ, quæ dulcè cantitant aves, &c. adventum* Deæ *prænuntiant.*] Lib. II. *ut canoræ etiam aviculæ, &c. concentus ſuaves adſonarent: matrem ſiderum, parentem temporum, orbiſque totius dominam blando mulcentes affamine.*

3. *Cœlum filiæ panditur.*] Veneri, quam ex Mythicis multi ex cœli pudendis in mare projectis ortam ferunt.

4. *Nec renuit Jovis cærulum ſupercilium.*] Id eſt, *Jupiter annuit ejus poſtulatis. Cærulum* porrò dicitur ſupercilium illud Jovis cuncta movens, à colore cœli, qui color, cùm ſudum eſt, cæruleus eſſe ſolet.

5. *Frater Arcadi.*] Meliùs Vvovver. & Pricæus ex Mſs. *Frater Arcas.* Mercurius à Cylleno monte Arcadiæ, in quo eum Maja Jovi peperit, *Cyllenius*, & *Arcas* cognominatus eſt. Fratrem eum Venus vocat; orta enim & ipſa, juxta nonnullos Mythologos, ex Jove & Dione, ut jam monui.

6. *Sororem tuam Venerem ſine Mercurii præſentiâ nil unquam feciſſe.*] *Mercurius* quippe dolis & furtis præeſt, ſine quibus vix geruntur Veneris negotia.

tuo præconio præmium investigationis publicitùs edicere. Fac ergo mandatum matures meum, & indicia, quibus possit cognosci, manifestè designes; ne, si quis occultationis illicitæ crimen subierit, ignorantiæ se possit excusatione defendere. [1] Et simul dicens, libellum ei porrigit, ubi Psyches nomen continebatur, & cætera. Quo facto, protinus domum secessit. Nec Mercurius omisit obsequium. nam per omnium ora populorum passim discurrens, sic mandatæ prædicationis munus exequebatur: Si quis à fugâ retrahere, vel occultam demonstrare poterit fugitivam regis filiam, Veneris ancillam, nomine Psychen, [2] conveniat retrò metas Murtias Mercurium prædicatorem, accepturus [3] indicinæ nomine ab ipsâ Venere septem savia suavia, & unum blandientis appulsu linguæ longè mellitum. Ad hunc modum pronuntiante Mercurio, tanti præmii cupido certatim omnium mortalium studium arrexerat. Quæ res nunc vel maximè sustulit Psyches omnem cunctationem. Jamque fores ejus dominæ proximanti occurrit una de famulatione Veneris, [4] nomine Consuetudo: statimque

Interpretatio.

merces perquisitionis ejus *publicè proponatur tuâ proclamatione. Da igitur operam ut exequaris quamprimùm mea jussa, & clarè denotes signa, quibus possit agnosci; ne, si quis contraxerit reatum celando eam præter fas, possit tueri se excusatione ignorantiæ. Et cum dicto tradit ei codicillum, in quo nomen Psyches & reliqua scripta erant. Quo facto recipit se statim domum. Mercurius non defuit obsequio: currens enim huc illuc per conspectum cunctarum nationum; sic fungebatur officio præconii* sibi *imperati:* Si quis *possit reducere filiam Regis profugam, nomine Psychen, famulam Veneris fugientem, aut indicare latentem, adeat Mercurium præconem ponè metas Murtias, accepturus pro indicio ab ipsâ Venere septem dulcia oscula, & unum perquàm suavissimum contactu linguæ abblandientis. Mercurio hæc proclamante, desiderium tantæ mercedis excitârat cum æmulatione diligentiam omnium hominum. quod* unùm *vel præcipuè tunc abstulit omnem dubitationem ex animo Psyches. Cumque accederet ad januam suæ heræ, una ex ancillis Veneris nominata Consuetudo fit ipsi obviàm: &*

Notæ.

1. *Et simul dicens.*] Græcum est, ϰαὶ ἅμα λέγων.

2. *Retrò metas Murtias.*] Venerem *Myrteam* & *Murtiam* coluerunt Romani dictam à *Murto*, sive *Myrto* arbore ipsi sacrâ. *Murtiæ* Deæ sacelli mentio in schedis Festi. Plinius, lib. 15. cap. 29. *Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocant. Metæ Murtiæ* fuerunt *Metæ* in Circo positæ. Nam ex Tertull. lib. *de Spectaculis*: fuerunt in Circo ova Castoris, & delphini Neptuni, & columnæ Sessiæ, Messiæ, Tutelinæ: tres aræ Deorum Samothracum: Obeliscus, Soli: Euripus, Matri Deûm: Murtiæ Veneri, Metæ. Vide Bulengerum. *de Circo*, cap. 2, & 9.

3. *Indicinæ nomine,*] Elmenhorstii index: *Indicina præmium, quod indicibus datur.* Glossa Servii, *Indicina* μήνυϑρον. Pace Elmenhorstii dixerim. *Indicina* Apuleio est *indicium* ipsum, ut *furatrina*, *furtum*, & similia.

4. *Nomine Consuetudo.*] Rectè *Consuetudinem* Veneris ministram facit, ipsa enim sæpè amorem creat,

quantum maximè potuit, exclamat : Tandem, ancilla nequissima, dominam habere te scire cœpisti ? An pro cæterâ morum tuorum temeritate, istud quoque nescire te fingis, quantos labores circa tuas inquisitiones sustinuerimus ? Sed benè, quòd meas potissimùm manus incidisti, & [1] inter Orci cancros jam ipsos adhæsisti ; datura scilicet actutùm contumaciæ tantæ pœnas. Et audaciter in capillos ejus immissâ manu, trahebat eam, nequaquàm renitentem. Quam ubi primùm inductam, oblatamque sibi conspexit Venus, [2] latissimum cachinnum extollit, & qualem solent furenter irati : caputque quatiens, & adscalpens aurem dexteram, Tandem, inquit, dignata es socrum tuam salutare ? An potiùs maritum, qui vulnere tuo periclitatur, intervisere venisti ? Sed esto secura : jam enim excipiam te, ut bonam nurum condecet. &, Ubi sunt, inquit, [3] Sollicitudo atque Tristities ancillæ meæ ? Quibus introvocatis torquendam tradidit eam. At illæ sequentes herile præceptum, Psychen misellam flagellis afflictam, & cæteris tormentis excruciatam, iterùm dominæ conspectui reddunt. Tunc rursus sublato risu Venus, Et ecce, inquit, nobis [4] turgidi ventris sui lenocinio commovet miserationem ; unde me

INTERPRETATIO.

illicò exclamat totis viribus : Tandem ergo, pessima famula, incipis nôsse te habere heram ? An ex impudentiâ tuorum morum simulas te hoc quoque ignorare, quantum laborum toleravimus in te investigandâ ? Sed benè factum, *quòd delapsa sis præsertim in meas manus, & intercepta inter ipsos cancellos Plutonis ; passura nimirùm protinus supplicium debitum tantæ pertinaciæ. Et injectâ audacter manu in ejus crines, trahebat ipsam nullatenus reluctantem. Quam statim atque Venus vidit introductam, & constitutam coram se, erumpit in solutissimum risum, quemadmodum consueverunt qui præ irâ furiosi sunt. Et concutiens caput, fricansque auriculam dexteram : Tandem, ait, dignata es salutare tuam socrum ? An potiùs* huc *venisti visum tuum conjugem, qui in periculo versatur, propter vulnus quo eum affecisti ? Sed bono animo es, mox enim te habebo, ut par est bonam nurum. Et : Ubi sunt, inquit, meæ famulæ Anxietas, & Mœstitia ? Quibus intrò accersitis eam dedit cruciandam. Illæ verò parentes imperio dominæ, cædunt flagris infortunatam Psychen, & torquent reliquis cruciatibus, & rursus reducunt ante oculos suæ heræ. Tum iterum effusa in cachinnum, atque en, ait, excitat nos ad misericordiam blandimento sui uteri prægnantis, quo nempe factura est me aviam*

NOTÆ.

1. *Inter Orci cancros.*] *Cancri*, inquit Festus, *dicebantur ab antiquis qui nunc, per diminutionem, cancelli.* In Glossis Isidori *cancer, forceps.* Utrolibet modo intelligas commodus resultat sensus.

2. *Latissimum cachinnum extollit, & qualem solent furenter irati.*] Mamertinus in Panegyrico : *quis nescit aliorum Imperatorum hilarem diritatem, cachinnantemque sævitiam ?*

3. *Sollicitudo atque Tristities ancillæ meæ.*] Plaut. Cistellaria :

Amor & melle & felle fœcundissimus,
Gustu dat dulce, amarum usque ad
satietatem oggerit.

4. *Turgidi ventris sui lenocinio commovet miserationem.*] Ironicè. Nam

præclarâ sobole aviam beatam scilicet faciat. Felix verò ego, quæ in ipso ætatis meæ flore vocabor avia: & vilis ancillæ filius nepos Veneris audiet. quanquam inepta ego, frustrà filium dicam. Impares enim nuptiæ, & prætereà [1] in villâ [2] sine testibus, & patre non consentiente factæ, legitimæ non possunt videri: ac per hoc spurius ille nascetur; si tamen partum omninò proferre te patiemur. His editis, involat in eam, vestemque plurifariam [3] diloricat; capilloque discisso, & capite conquassato, graviter affligit. &, accepto frumento & hordeo, & milio, & papavere, & cicere, & lente, & fabâ, commixtisque acervatim confusisque [4] in unum grumulum, sic ad illam: Videris enim mihi tam deformis ancilla, nullo alio, sed tantùm sedulo ministerio amatores tuos promereri: jam ego & ipsa [5] frugem tuam

INTERPRETATIO.

fortunatam pulchrâ prole. Ego autem beata ero, quæ nominabor avia in ipso flore mei ævi, & filius servæ ignobilis dicetur nepos Veneris. Sed stulta ego nequicquam eum voco filium. Matrimonium enim inæquale, insuperque contractum in prædio rusticano absque ullo teste, & absque consensu patris, non potest censeri validum: propterea que hic nascetur nothus; si tamen sinamus te ullo modo edere tuum *fœtum. His verbis prolatis irruit in ipsam, & discindit ejus vestem multis locis, laniatâque ejus comâ, & contuso capite, allidit* ipsam *graviter* solo. *& sumptis frumento, hordeo, milio*, seminibus *papaveris, cicere, lente, & fabâ, iisque permixtis congestim, & confusis in unum acervum, sic* affatur *ipsam: At enim* cùm sis *ancilla adeò turpis, videris mihi nullâ aliâ re conciliare* tibi *tuos amatores, nisi tantùm diligenti servitio: ego ipsa mox experiar quàm sis*

NOTÆ.

contrà justior inde Veneri excandescendi causa. Juno ad Callistum, apud Ovid. Metamorphos. lib. 2.

Scilicet hoc etiam restabat, adultera, dixit,
Ut fœcunda fores, fieretque injuria partu
Nota, Jovisque mei testatum dedecus esset?

1. *In villâ.*] Ubi clandestinæ, non celebres esse potuerunt. Contrà, Noster in Apologiâ nuptias suas cum Pudentillâ in villâ contractas tuetur. *Lex quidem Julia*, inquit, *de maritandis ordinibus nunquam scilicet ad hunc modum interdixit: uxorem in villâ ne ducito. Immò, si verum velis, uxor ad prolem multò auspicatiùs in villâ, quàm in oppido ducitur: in solo uberi, quàm in loco sterili: in agri cespite, quàm in fori silice, &c.*

2. *Sine testibus, & patre non consentiente.*] Quod tamen necessarium est, nisi filius fuerit emancipatus, ut videre est Legg. 2. & 25. ff. *de Ritu Nuptiarum.*

3. *Diloricat.*] M. Tull. de Oratore, *non dubitavit excitare reum Consularem, & ejus diloricare tunicam, & Judicibus cicatrices adversas senis Imperatoris ostendere.* Infrà, lib. 7. *& diloricatis statim pannulis in medium profudit duo millia aureorum.* Translatio est à *loricâ* pectoris tegmine ferreo ad vestimenta alia pectus ambientia. *Diloricare* enim propriè est *loricam detrahere.*

4. *In unum grumulum.*] Beroald. legit, *in unum glomulum.* Quid, si legas *cumulum*? quanquam *grumulus* sæpè pro *cumulo* accipitur.

5. *Frugem tuam periclitabor.*] Quia bonæ sunt fruges & utiles, bonitatem uniuscujusque *frugem*, & *frugi virum* dixreunt eum, qui bonus esset & utilis.

periclitabor. Diſcerne ſeminum iſtorum [1] paſſivam congeriem: ſingulisque granis ritè diſpoſitis, atque ſejugatis, ante ipſam veſperam [2] opus expeditum approbato mihi. Sic aſſignato tantorum ſeminum cumulo, ipſa cœnæ nuptiali conceſſit. Nec Pſyche manus admolitur inconditæ illi & inextricabili moli; ſed immanitate præcepti conſternata, ſilens obſtupeſcit. Tunc formicula illa parvula, atque ruricola, certatim difficultatis tantæ laboriſque miſerta contubernalis [3] magni Dei, ſocrûſque ſævitiam execrata, diſcurrens gnaviter convocat, corrogatque cunctam formicarum accolarum claſſem: Miſeremini [4] terræ omniparentis agiles alumnæ, miſeremini: & Amoris uxori, puellæ lepidæ, periclitanti promptâ velocitate ſuccurrite. Ruunt aliæ, ſuperque aliæ [5] ſepedum populorum undæ, ſummoque ſtudio granatim ſingulæ totum digerunt acervum: ſeparatimque diſtributis, diſſitiſque generibus, è conſpectu perniciter abeunt. Sed initio noctis è convivio nuptiali vino madens & fragrans balſama Venus remeat, totumque revincta corpus roſis micantibus, viſâque diligentiâ miri laboris;

INTERPRETATIO.

frugi. Separa hunc promiſcuum cumulum granorum: & ordinatis rectè, atque ſeparatis ſingulis ſeminibus, exhibe mihi opus abſolutum priuſquàm nox adventet. Sic deſignato acervo tot ſeminum, ipſa confert ſe ad epulas nuptiales. Neque Pſyche admovet manus huic congeriei indigeſtæ, & inexplicabili; verùm deſpondens animum, ob enormitatem juſſorum, ſtupet muta. Tunc formica illa exigua, & ruſtica, certatim miſerata tantam difficutatem, & tantum *laborem uxoris magni Dei, & deteſtata crudelitatem ejus ſocrûs, currens huc illuc ſtrenuè, conciet omnem populum vicinarum formicarum: Miſereat vos,* ait, *ô celeres alumnæ telluris matris omnium* rerum, *miſereat; & auxiliamini celeri agilitate conjugi Cupidinis, formoſæ juveni, poſitæ in diſcrimine. Agglomerantur alii, atque alii fluctus* illius *gentis* inſtructæ *ſex pedibus. Et omnes miro fervore diſcernunt totam congeriem in* ſingula *ſemina, & ſepoſitis, ac ſeorſim remotis ſpeciebus, diſcedunt velociter ex oculis. At Venus ineunte nocte revertitur ex nuptialibus epulis temulenta, redolens balſama, & circundata toto corpore roſis vividi coloris; videnſque quantâ celeritate illud opus admirandum confectum eſſet;*

NOTÆ.

1. *Paſſivam congeriem.*] *Promiſcuam* nomine inclinato ab adverbio *paſſim*, quod eſt à *pateo.*

2. *Opus expeditum approbato mihi.*] Opus approbare dicuntur artifices, quando illud tale exhibent factum, quale faciendum ſuſceperant. Phædrus de Simonide:

Opus approbavit, dein mercedem poſtulat.

3. *Magni Dei.*] Cupidinis, quem lib. 5. *Deorum maximum* dixit.

4. *Terræ omniparentis agiles alumnæ.*] Adumbratum eſt ex hoc Virgilii:

Necnon & Tytion Terræ omniparentis alumnum.

5. *Sepedum populorum undæ.*] Formicarum, quibus ſex pedes ſunt, ut & plurimis aliis inſectis. *Undæ* hîc metaphoricè pro *multitudine.* Sic Juvenalis Satyr. 3.

——— nobis properantibus obſtat
Unda prior.

Ad quem locum vetus Scholiaſtes: *unda prior; populi multitudo ſtantis ad officium.*

Non tuum, inquit, nequissima, nec tuarum manuum istud opus, sed illius, cui tuo, immò & ipsius malo, placuisti. Et frusto cibarii panis ei projecto, cubitum facessit. Interim Cupido solus interioris domus unici cubiculi custodiâ clausus, coërcebatur acriter: partim, ne petulanti luxurie vulnus gravaret; partim, ne cum suâ cupitâ conveniret. Sic ergo distinctis, & sub uno tecto separatis [1] amatoribus, tetra nox exantlata. Sed aurorâ commodùm inequitante, vocatæ Psychæ Venus infit talia: Vides-ne illud nemus, quod fluvio præterluenti, rupique longæ attenditur: cujus imi gurgites vicinum fontem despiciunt? oves ibi nitentes, aurique colore florentes, incustodito pastu vagantur. Inde de comâ pretiosi velleris floccum mihi confestim quoquomodo quæsitum afferas censeo. Perrexit Psyche volenter, non obsequium quidem illa functura, sed requiem malorum præcipitio fluvialis rupis habitura. Sed inde de fluvio Musicæ suavis nutricula, leni crepitu dulcis auræ divinitùs inspirata, sic vaticinatur Arundo viridis: Psyche, tantis ærumnis exercita, neque tuâ miserrimâ morte meas sanctas aquas polluas, nec verò contra formidabiles oves istius oræ feras aditum; quoad de Solis flagrantiâ mutuato calore, [2] truci rabie solent efferari, cornuque acuto, & fronte saxeâ, & nonnunquam venenatis morsibus in exitium sævire mortalium. sed dum meridies Solis sedaverit vaporem, & pecua spiritûs fluvialis serenitate

INTERPRETATIO.

Hoc non factum est à te, inquit, neque tuis manibus, pessima, sed operâ *illius, cui placuisti tuo damno, immò, & suo quoque. Et projecto ipsi frusto panis atri, it dormitum. Intereà Cupido diligenter custodiebatur, inclusus solus carcere unius cubiculi,* quod erat *in penitiore parte ædium: tum ne exasperaret vulnus suum procaci lasciviâ; tum* etiam *ne posset adire suam dilectam. Igitur amatores sic divisi, atque disjuncti in eadem domo transegerunt diram noctem. Sed vix diluxerat, cùm Venus accersit Psychen,* eique *hæc dicit: Cernis-ne lucum illum, qui extenditur secundùm amnem præterlabentem, & longam rupem, cujus extrema vorągines prospectant fontem proximum? illic oves splendentes, & micantes fulgore aureo, errant pascentes sine custode. Volo ut illinc afferas mihi actutùm floccum ex illâ lanâ aureâ quocunque* tandem *pacto* eum possis *consequi. Psyche libenter ivit, non eo quidem animo, ut faceret imperata, sed ut finem imponeret suis ærumnis, præcipitando se ex rupe fluvio proximâ. Verùm Canna virens jucunda nutrix Musicæ, afflata divinitùs tenui susurro lenis venti, sic loquitur ex ipso flumine: O Psyche, jactata* tot *ac tantis calamitatibus, ne inquines meas puras undas tuâ nece infelicissimâ, neque tamen progrediaris adversus oves metuendas hujus ripæ quandiu solent corripi furore crudeli, tracto æstu ex Solis ardore, & grassari in perniciem hominum acutis cornibus, & duro syncipite, atque aliquando morsibus virosis. sed poteris te occultare clanculùm sub illa platano altissimâ, quæ alitur humore ejusdem fluvii*

NOTÆ.

1. *Amatoribus.*] Psychæ nimirùm, & Cupidini.

2. *Truci rabie solent efferri.*] Meliùs legas *efferari.*

conquieverint, poteris sub illâ procerissimâ platano, quæ mecum simul unum fluentum bibit, latenter te abscondere; &, cùm primùm mitigatâ furiâ laxaverint oves animum, percussis frondibus attigui nemoris, lanosum aurum reperies, quod passim stirpibus connexum obhærescit. Sic Arundo simplex & humana Psychen ægerrimam salutem suam docebat. Nec auscultatu pœnitendo diligenter instructa illa, cessavit; sed observatis omnibus, [1] furatrinâ facili, flaventis auri mollitie congestum gremium Veneri reportat. Nec tamen apud dominam saltem secundi laboris periculum, secundum testimonium meruit; sed contortis superciliis subridens amarum, sic inquit: Nec me præterit hujus quoque facti auctor adulterinus. Sed jam nunc ego sedulò periclitabor, an oppidò forti animo singularique prudentiâ sis prædita. Vides-ne insistentem celsissimæ illi rupi montis ardui verticem, de quo fontis atri fuscæ defluunt undæ, proximæque conceptaculo vallis inclusæ [2] Stygias irrigant paludes, & rauca [3] Cocyti fluenta nutriunt? Indidem mihi de summi fontis penitâ scaturigine rorem rigentem hauritum istâ confestim defertò urnulâ. Sic aiens, crystallo dedolatum vasculum, insuper ei graviora comminata tradidit. At illa studiosè gradum celerans, montis extremum petit cumulum; certè

INTERPRETATIO.

ne ego, donec Solis ardor remissus fuerit post meridiem, & oves requieverint tranquillitate aura fluminea: & statim atque illæ *pecudes sumpserint mitiorem spiritum lenito furore, excussis foliis vicini luci, invenies lanam auream, qua adhæret hic illic implicata fruticibus. Sic Canna illa bona & misericors monstrabat mœstissima Psychæ quo pacto evaderet salva. Ipsa verò sedulò erudita documento salutari, non remansit otiosa; sed exploratis singulis, facili furto refert ad Venerem sinum plenum lana aurea & mollis. Neque tamen labor hujus secundi discriminis promeritus est ullam laudem apud heram; sed* ipsa *obliquatis superciliis renidens indignantèr, sic loquuta est: Non mihi latet auctor dissimulatus hujus facti. Sed mox experiar callidè utrum polleas animo valdè constanti, & eximiâ prudentiâ. Cernis-ne acumen excelsi montis impositum huic altissimo colli, ex quo atri fluctus nigra scaturiginis emanant, & conclusi alveo vallis vicinæ suppeditant aquam stagnis Stygiis, & alunt undas murmurantes Cocyti? Hauri inde hoc urceolo aquam gelidam ex intimo capite supremi fontis, & affer ad me actutùm. Et cum dicto dat ei urnulam crystallinam egregiè politam, additis minis asperioribus. Illa autem diligenter festinans contendit ad supremum verticem montis, ibi repertu-*

NOTÆ.

1. *Furatrinâ facili.*] *Furto.* Eodem significatu lib. 8. *furatrinæ conjugalis incommodaret rudimentum.*

2. *Stygias irrigans paludes.*] ἀπὸ τοῦ στυγεῖν, quod est *odisse* dictas existimant. Fuit Styx fons ad Nonacrin Arcadiæ è saxis profluens, exitialis omnibus animalibus, atque adeo frigidus, ut aqua ejus pota enecaret, ferrum ac æs roderet, solâque mulæ ungulâ contineri posse crederetur, cùm cætera vasa rumperet.

3. *Cocyti fluenta.*] *Cocytus* fluvius Inferorum à κώκυτος, *luctus, ululatus.*

vel illic inventura vitæ peſſimæ finem. Sed cùm primùm prædicti jugi conterminos locos appulit: videt rei vaſtæ lethalem difficultatem; Namque ſaxum immani magnitudine procerum, & inacceſsâ ſalebritate lubricum, mediis è faucibus lapidis fontes horridos evomebat: qui ſtatim proni foraminis lacunis educti, perque proclive delapſi, & anguſti canalis exerto contecti tramite, proximam convallem latenter incidebant. dexterâ lævâque cotibus cavatis proſerpunt, & longa colla porrecti ſævi dracones, inconnivæ vigiliæ luminibus addictis, & in perpetuam lucem pupulis excubantibus. Jamque & ipſæ ſemet muniebant vocales aquæ. nam &, Diſcede, Quid facis? &, Vide, &, Quid agis? Cave, &, Fuge, &, Peribis, ſubinde clamant. Sic impoſſibilitate ipſâ mutata in lapidem Pſyche, quamvis præſenti corpore, ſenſibus tamen aberat: & inextricabilis periculi mole prorſus obruta, lacrymarum etiam extremo ſolatio carebat. Nec Providentiæ bonæ graves oculos innocentis animæ latuit ærumna. Nam ſupremi Jovis regalis ales illa, repentè, propanſis utrimque pinnis affuit rapax aquila: memorque veteris obſequii, quo, ductu Cupidinis, Jovi [1] pocillatorem Phrygium ſuſtulerat, opportunam ferens opem, Deique numen in uxoris laboribus percolens, [2] alti culminis Diales vias de-

INTERPRETATIO.

va ſaltem finem ſuæ miſerrimæ vitæ. Sed ſtatim atque pervenit ad loca vicina ſupradicti verticis, cernit mortale periculum immanis rei. Saxum enim altum mole enormi, & periculoſum ob aſperitatem inacceſſibilem, ructabat ex medio hiatu lapidis latices horrendos, qui illicò ejecti alveis foraminis declivis, & fluentes per devexa, & cooperti porrectâ ſemitâ arcti alvei, delabebantur clanculùm in proximam vallem. A dextrâ etiam ſiniſtrâque parte *feri dracones reptant in ſaxis excavatis promoventes longas cervices, oculis mancipatis vigiliæ indefeſſæ, pupilliſque nullâ unquam nocte clauſis. Ipſæ quoque undæ perſtrepentes jam ſeipſæ defendeban, identidem enim clamant: Recede, &, quid facis? &, Conſidera, &, Quid agis? Cave, &, Fuge, &, Te is perditum. Sic Pſyche vi*dens *fieri non poſſe* quod ſibi fuerat imperatum, *ſtupefacta inſtar ſaxi, licet præſens corpore, erat tamen abſens animo. Et oppreſſa penitus magnitudine periculi, ex quo non poterat ſe expedire, deſtituta etiam erat ultimâ conſolatione lacrymarum. At labor inſontis animi* ejus *non fugit oculos perſpicaces benignæ Providentiæ. Illa enim prædatrix Aquila, avis regia ſummi Jovis ſtatim præſtò adfuit expanſis ambabus alis, & recordata antiqui miniſterii, quo rapuerat Jovi pincernam Troianum auſpiciis Cupidinis, auxilians tempeſtivè, & colens Deum in ærumnis conjugis ejus, relinquit æthereos tramites ex*

NOTÆ.

1. *Pocillatorem Phrygium.*] Ganymedem Troianum & Phrygem.

2. *Alti culminis Diales vias deſerit.*] *Diales* ἀπὸ τοῦ Διὸς *æthereas.* De Aquilâ Noſter in Floridis: *aquila, cùm ſe nubium tenùs altiſſimè ſublimavit, evecta alis totum illud ſpatium quà pluitur, & ningitur, ultra quod cacumen nec fulmini, nec fulguri locus eſt, in ipſo (ut ita dixerim) ſolo ætheris, & faſtigio hyemis, &c.*

ſerit, & ob os puellæ prævolans, incipit: At tu ſimplex alioquin, & expers rerum talium, ſperas-ne te ſanctiſſimi nec minùs truculenti fontis vel unam ſtillam poſſe furari, vel omninò contingere? Diis etiam, ipſique Jovi formidabiles aquas iſtas Stygias vel fando comperiſti? quodque vos dejeratis per numina Deorum, Deos per Stygiam majeſtatem ſolere? Sed cedo iſtam urnulam. Et protinus arreptam, completamque feſtinanter, libratiſque pinnarum nutantium molibus, inter genas ſævientium dentium, & triſulca vibramina draconum remigium dextrâ lævâque porrigens, nolentes aquas, [1] &, ut abiret innoxius præmonentes, excipit: commentus ob juſſum Veneris petere, eique ſe præminiſtrare. quare paulò facilior adeundi fuit copia. Sic acceptam cum gaudio plenam urnulam Pſyche Veneri citata retulit. Nec tamen nutum Deæ ſævientis vel tunc expiare potuit: nam ſic eam, [2] majora atque pejora flagitia comminans, appellat renidens exitiabile: Jam tu quidem videris maga quædam mihi [3] & altè prorſus malefica, quæ talibus præceptis meis obtemperâſti gnaviter. Sed adhuc iſtud, mea pupula, miniſtrare debebis. Sume iſtam pyxidem (& de-

INTERPRETATIO.

celſi cœli, & volitans ante puellam, ſic fatur: Tu verò rudis alioquin, & ignara hujuſcemodi rerum, confidis-ne te poſſe ſubripere, aut etiam tangere vel unam guttam hujus ſacratiſſimi, pariterque horrendi laticis? Audiviſti-ne unquam aliquid *de his aquis Stygiis, quæ metuendæ ſunt etiam Diis, & ipſi Jovi? Et* ſcis-ne *Deos ſolitos eſſe jurare per numen Stygis ea, quæ vos juratis per ipſos Deos? Sed da mihi iſtud vaſculum. Et ſtatim captum implevit, expansâque amplitudine alarum motitantium, dirigens volatum modò in dextram partem, modò in ſiniſtram inter ora draconum armatorum ſævis dentibus, & vibrantium linguas trifidas, haurit aquas licet invitas, & hortantes ut diſcederet illæſa: mentita ſe* eas *petere juſſu Veneris, ſeque eſſe ejus miniſtram. quapropter paulò facilior fuit ipſi venia accedendi. Itaque Pſyche gaudens accepit urceolum plenum, & reportavit ad Venerem feſtinans. Neque tamen potuitplacare etiam tunc numen ſævæ Deæ: his enim verbis affatur ridens lethale* & *minitans majora gravioraque pericula. Jam tu mihi videris quidem aliqua ſaga, & planè magna venefica, quæ ſtrenuè obediviſti ejuſmodi juſſis meis. Verùm, ô puellula mea, oportet ut præſtes adhuc mihi hoc obſequium. Cape hanc pyxidem,*

NOTÆ.

1. *Et ut abiret innoxius præmonentes.*] *Innoxius* hîc an *innocuus*, id eſt, *intactis aquis*? An verò *illæſus* à draconibus? Hoc poſterius magis placet. Itaque *innoxius* paſſivè pro eo, cui non eſt nocitum, ut vidimus ſuprà *neſcius* pro eo qui neſcitur. *Uteri neſcia rudimenta.* Obſerva hîc *innoxius*, & mox *commentus* maſculino genere cùm ſuprà dixerit *ales illa* fœminino, quæ omnia referuntur ad nomen *Aquila* generis epicœni.

2. *Majora atque pejora flagitia comminans.*] Nonius: *Flagitium, periculum. Lucilii teſtimonio, lib. 29. quiete poſcente minus & præbent rectiùs multò, & ſine flagitio.* Idem Nonius: *flagitium veteres vitium, quod virgini infertur dici voluerunt.* Priori ſenſu hîc intellige *flagitia*.

3. *Et altè prorſus venefica.*] *Altè* ἄκρως, πάνυ.

dit protinus) usque ad Inferos & ipsius Orci ferales Penates te dirige. tunc conferens pyxidem Proserpinæ: Petit de te Venus, dicito, modicum de tuâ mittas ei formositate, vel ad unam saltem dieculam sufficiens. nam quod habuit, dum filium curat ægrotum, consumpsit atque contrivit omne. Sed haud immaturiùs redito; quia me necesse est indidem delinitam, theatrum Deorum frequentare. Tunc Psyche vel maximè sensit ultimas fortunas suas: &, velamento rejecto, ad promptum exitium sese compelli manifestè comperit. quidni? quæ suis pedibus ultrò ad Tartarum Manesque demeare cogeretur. Nec contata diutiùs, pergit ad quampiam turrim præaltam, indidem sese datura præcipitem: sic enim rebatur, ad Inferos rectè atque pulcherrimè se posse descendere. Sed turris prorupit in vocem subitam: Et, Quid te, inquit, præcipitio, misella, quæris extinguere; quidque jam novissimo periculo,[1] laborique isto temerè succumbis? Nam, si spiritus corpore tuo semel fuerit sejugatus, ibis quidem profectò ad imum Tartarum, sed inde nullo pacto redire poteris. Mihi ausculta. [2] Lacedæmon Achaiæ nobilis civitas non longè sita est. hujus conterminam, deviis abditam locis, quære Tænarum. inibi spiraculum Ditis, & per portas hiantes monstratur iter invium: cujus te limite transmeato simul te commiseris, jam canale directo pergis

INTERPRETATIO.

(& tradidit. statim ei) ito usque ad Avernum, & funestas sedes ipsius Ditis. ibi tum exhibens pyxidem Proserpinæ: dic ipsi, Venus te rogat, ut ad se mittas paululum de tuâ pulchritudine, quod satis ei sit saltem in unum diem. quidquid enim habebat, absumpsit id omne atque detrivit interim dum curat filium ægrotantem. Verùm ne remees tardiùs; oportet enim ut me conferam in consessum Deorum uncta illâ. Tunc maximè Psyche animadvertit se esse redactam ad extremas angustias, evidenterque agnovit se, remotâ jam omni simulatione, trudi ad celerem perniciem. Cur non? siquidem jubebatur ipsa descendere suis pedibus ad Inferos, & umbras mortuorum. Nec ultrà morata, petit quandam turrim altissimam, præcipitatura se ex ipsâ: putabat enim se hac ratione posse facillimè, & commodissimè demeare ad Erebum. Verùm turris cœpit repentè loqui, &, Quare, ait, ô infelix, tentas finire vitam præcipitio, & cur tam facilè vinceris hoc ultimo discrimine & labore? Si enim anima fuerit semel separata à tuo corpore, descendes quidem certè ad infimum Avernum, sed nullatenus poteris remeare illinc. Audi me. Sparta inclyta urbs Achaiæ haud procul hinc *distat. investiga Tænarum huic vicinam, abstrusam locis inaccessis. Illic ostenditur spiraculum Plutonis, & via infrequens per hiatum patentem, cui statim atque te credideris supergressa aditum ejus, jam tendes ad Palatium Plutonis rectâ*

NOTÆ.

1. *Laborique isto.*] ἀρχαϊκῶς, pro *isti*. Sic Terent. Eunucho: *mihi solæ ridiculo fuit*, pro *mihi soli*.

2. *Lacedæmon Achaiæ.*] Vide Notas l. 1. p. 3. Achaïæ duæ fuerunt, una Macedoniam inter, & Peloponnesum, altera in ipsâ Peloponneso, quæ vera & prima Achaia putatur. Hujus erat Lacedæmon.

ad ipsam Orci regiam. Sed non hactenus vacua debebis per illas tenebras incedere, sed [1] offas polentæ mulso concretas ambabus gestare manibus, ac in ipso ore duas ferre stipes. Jamque confectâ bonâ parte mortiferæ viæ, continuaberis [2] claudum asinum lignorum gerulum, cum agasone simili: qui te rogabit, decidentes sarcinâ fusticulos aliquot porrigas ei. sed tu nullâ voce depromptâ, tacita præterito. Nec mora, cùm ad [3] flumen mortuum venies, cui præfectus [4] Charon protinus expetens portorium, sic ad ripam ulteriorem [5] sutili cymbâ ducit commeantes. Ergo & inter mortuos avaritia vivit? nec Charon ille, [6] & Ditis pater, tantus Deus, quidquam gratuitò facit; & pauper [7] moriens viaticum debet quærere; &, æs si fortè præ manu non fuerit, [8] nemo eum exspirare patietur? Huic squallido seni dabis nauli nomine, de stipibus quas feres, alteram: sic tamen, ut ipse suâ manu de tuo sumat ore. Nec secius tibi pigrum fluentum transmeanti, [9] quidam supernatans senex mortuus, putres attollens manus,

INTERPRETATIO.

tramite. Verùm oportebit ut non gradiaris inanis eò usque per illam obscuritatem, sed tibi ferenda erunt utrâque manu duo liba ex farinâ hordeaceâ pinsita vino mellito, & gestandi erunt duo nummuli ærei in ipso ore. Et cùm emensa fueris bonam partem itineris lethalis, assequeris asinum claudicantem bajulantem ligna cum asinario simili, qui orabit te ut sibi tradas aliquot bacillos delapsos ex suo fasce. at tu transeas cum silentio nullo verbo prolato. Et paulò pòst devenies ad letheum amnem, cui præpositus Charon continuò rogans naulum, eâ mercede trajicit transeuntes ad marginem adversum naviculâ textili. Igitur avaritia viget etiam inter defunctos? Et ille Charon & Pluto, tantus Deus, nihil faciunt absque mercede; atque oportet ut inops moriens quærat viaticum; & si fortè non habuerit stipem ad manum; nemo sinet eum mori? Dabis huic sordido seni pro portorio unum ex nummulis, quos feres, ita tamen, ut ipse capiat manu suâ ex tuo ore. Similiter dum trajicies tardum flumen, quidam senex mortuus supernatans, sustollens manus putridas.

NOTÆ.

1. *Offas polentæ mulso concretas.*] Desumpta hæc ex hoc Virgilii lib. 6. Æn.

Melle saporatam, & medicatis frugibus offam.

2. *Claudum asinum lignorum gerulum, &c.*] Ad fabulam aliquam respicit suo ævo notam, cujus ad nos usque memoria non pervenit.

3. *Flumen mortuum.*] Acherontem Inferorum fluvium, vel Cocytum.

4. *Charon.*] Hujus descriptionem vide apud Virgil. lib. 6. Æneid.

5. *Sutili cymbâ.*] Virgil. ibidem.

——— gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.

6. *Et Ditis pater.*] Ditis hic in recto casu est, non in patrio.

7. *Moriens debet viaticum quærere.*] Plaut. in Prologo Pœnuli:

——— ipse abit ad Acherontem sine viatico.

8. *Nemo eum expirare patietur.*] Consimile est apud Lucianum, Dialog. Mort. illud Menippi ad Charontem naulum poscentem ᾔδειν μὲν, οὐκ εἶχον δέ· τί οὖν; ἐχρῆν διὰ τοῦτο μὴ ἀποθανεῖν; *sciebam quidem* (quid apportandum fuit) *sed non habebam: quid ergo? An proptereà mori non oportuit?*

9. *Quidam supernatans senex.*] De hoc sene nihil habemus apud Auctores, sicut nec de agasone & asino, de quibus suprà.

orabit, ut eum intra navigium trahas. nec tu tamen illicitâ affectare pietate. Transito fluvio, modicùm te progressam [1] textrices orabunt anus telam struentes, manus paulisper accommodes. nec id tamen tibi contingere fas est. Nam hæc omnia tibi, & multa alia de Veneris insidiis orientur, ut vel unam de manibus omittas offulam. Nec putes futile istud [2] polentarium damnum leve. alterâ enim perditâ, lux hæc tibi prorsùs denegabitur. [3] Canis namque pergrandis trijugo & satis amplo capite præditus, immanis & formidabilis, tonantibus oblatrans faucibus, mortuos, quibus jam nil mali potest facere, frustrà territando, ante ipsum limen & atra atria Proserpinæ semper excubans, servat [4] vacuam Ditis domum. Hunc offrænatum unius offulæ prædâ, facilè præteribis: ad ipsamque protinus Proserpinam introibis: quæ te comiter excipiet, ac benignè; ut & molliter assidere, & prandium opiparè suadeat sumere. Sed tu & humi reside, & panem sordidum petitum esto: deinde nuntiato quid adveneris, susceptoque quod offeretur, rursus remeans, canis sævitiem offulâ reliquâ redime: ac deindè avaro navitæ datâ, quam reservaveras, stipe, transitoque ejus fluvio, recalcans priora vestigia, ad istum cœlestium siderum [5] redies [6] chorum. Sed inter omnia hîc observandum

INTERPRETATIO.

rogabit te, ut trahas ipsum intra cymbam. neque tu tamen commovearis miseratione illegitimâ. Amne trajecto, cùm processeris aliquantulùm, vetulæ textrices texentes telam rogabunt te, ut se juves tantillùm admotis manibus. neque tamen licet tibi hoc tangere. hæc enim omnia, & alia multa tibi suscitabuntur insidiis Veneris, ut vel unum libum dimittas è manibus. Neque existimes jacturam illam unius *offæ*, quæ aliàs *levis* est, tunc *esse parvi momenti. unâ enim amissâ omninò privaberis hac luce. Canis enim ingens instructus capite triplici, & vasto, enormis, & terribilis allatrans faucibus reboantibus instar tonitru, incassum terrefaciendo defunctos, quos jam nullatenus potest lædere, agens perpetuas excubias ante fores, & nigra palatia Proserpinæ, custodit inanes ædes Plutonis. Facilè prætergredieris hunc coërcitum injecto uno ex libis* tuis*: & intrabis statim ad ipsam Proserpinam, quæ excipiet te blandè, atque amicè; adeo ut te hortetur ad sedendum in mollibus sedilibus, & ad prandendum lautè. Verùm tu sede humi, & pete atrum panem,* illumque *comedito: dein memoratâ causâ tui adventûs, postquam acceperis quod tibi porrigetur, rediens iterùm, libera te libo residuo à rabie canis; & posteà nummulo, quem reservaveras, tradito avaro portitori, trajectoque amne ejus, reverteris in has luminis auras, remetiens priores gressus. Verùm suadeo* ut *hoc caveas præ cæteris, ne*

NOTÆ.

1. *Textrices orabunt anus.*] Videtur Parcas innuere, quanquam hæ tamen vitam hominum nere dicuntur, non texere.

2. *Polentarium damnum.*] Jacturam offæ ex polentâ factæ.

3. *Canis.*] Cerberus.

4. *Servat vacuam Ditis domum.*] Virgil.

Perque domos Ditis vacuas, & inania regna

quippe quæ simulacris tantum mortuorum, & sine corpore umbris plena sunt.

5. *Redies.*] Archaïsmus, pro *redibis.*

6. *Chorum.*] *Chorus* propriè canen-

præcipuè tibi censeo, ne velis aperire, vel inspicere illam, quam feres, pyxidem: vel omninò formositatis divinæ abditum cures thesaurum. [1] Sic turris illa prospicua vaticinationis munus explicuit. Nec morata Psyche, pergit Tænarum: sumptisque ritè stipibus illis, & offulis, infernum decurrit meatum: transitoque per silentium asinario debili, & amnicâ stipe vectori datâ, neglecto supernatantis mortui desiderio, & spretis textricum subdolis precibus, & offulæ cibo sopitâ canis horrendi rabie, domum Proserpinæ penetrat. Nec offerentis hospitæ sedile delicatum, vel cibum beatum amplexa; sed ante pedes ejus residens humilis, & cibario pane contenta, Veneream pertulit legationem. Statimque secretò repletam conclusamque pyxidem suscipit, & offulæ sequentis fraude caninis latratibus obseratis, & residuâ navitæ redditâ stipe, longè vegetior ab Inferis recurrit. Repetitâ igitur atque adoratâ candidâ istâ luce, quanquam festinans obsequium terminare, mente capitur temerariâ curiositate. Et: Ecce, inquit, inepta ego divinæ formositatis gerula, quæ nec tantillum quidem indidem mihi delibo, vel sic illi amatori meo formoso placitura. Et cum dicto reserat pyxidem. nec quidquam ibi rerum, nec formositas ulla, sed infernus somnus, ac verè Stygius: qui statim cooperculo revelatus, invadit eam; crassique soporis nebula cunctis ejus membris perfunditur,

INTERPRETATIO.

velis aperire, aut intueri pyxidem illam, quam gestabis; ne ve sollicita sis ullatenus de illo thesauro occulto divinæ pulchritudinis. Sic illa provida turris pronuntiavit suam præmonitionem. Psyche verò petit Tænarum absque cunctatione: assumptisque nummulis illis, & libis ex præscripto, descendit per iter Averni: & prætерito tacitè agasone claudo, & naulo persoluto nautæ, spreto postulato mortui supernatantis, & subterhabitis fallacibus rogitationibus textricum, & sedato furore canis formidandi escâ libi, ingreditur in ædes Proserpinæ. Recusatoque molli sedili, & prandio opiparo hospitæ invitantis, sedensque humi ante ejus pedes, & contenta pane atro, exposuit mandata Veneris. Protinusque datur ei pyxis clam completa, & occlusa, ac latratibus caninis præclusis dolo alterius libi, & nummulo, qui supererat, tradito portitori, revertitur ab Inferis multò alacrior. Recuperato igitur, & adorato claro lumine hujus mundi; tametsi properaret absolvere mandata, corripitur tamen animo curiositate imprudenti. Et: Sanè, inquit, ego stulta sum, quæ fero pulchritudinem divinam, neque tamen sumo mihi aliquantulum ex ipsâ, saltem ut hoc pacto placeam pulchro illi amatori meo. Et hoc dicens aperit pyxidem. neque res ulla, aut ulla pulchritudo inerat, sed sopor infernus, ac verè Lethæus; qui simul ac discoopertus est sublato *operculo, occupat ipsam, & caligo densi somni diffunditur in omnes artus ejus, & detinet lapsam*

NOTÆ.

tium est. Hîc pro astrorum ἁρμονικῶς κινέντων cœtu usurpatur. Sic lib. de Deo Socratis: *Arcturum, pluviasque hyadas, geminosque Triones, aliosque itidem radiantes Deos, quibus cœli chorum comptum & coronatum sudâ tempestate visimus.*

1. *Sic turris illa prospicua.*] Sic restituit Pricæus ex Mss. Oxon. & Florent. aliàs legebatur *propitia.*

& in ipso vestigio, ipsâque semitâ collapsam possidet. & jacebat immobilis, & nihil aliud quàm dormiens cadaver. Sed Cupido jam cicatrice solidâ revalescens, nec diutinam suæ Psyches absentiam tolerans, per arctissimam cubiculi, quo cohibebatur, elapsus fenestram refectisque pinnis aliquantâ quiete, longè velociùs provolans, Psychen accurrit suam: detersoque somno curiosè, & rursum in pristinam pyxidis sedem recondito, Psychen innoxio punctulo suæ sagittæ suscitat. Et, Ecce, inquit, rursum perieras, misella, simili curiositate. Sed interim quidem tu provinciam, quæ tibi matris meæ præcepto mandata est, exequere gnaviter: cætera egomet videro. His dictis amator levis in pinnas se dedit. Psyche verò confestim Veneri munus reportat Proserpinæ. Intereà Cupido [1] amore nimio peresus, & ægrâ facie matris suæ repentinam Sobrietatem pertimescens, [2] ad armile redit: alisque pernicibus cœli penetrato vertice, magno Jovi supplicat, suamque causam probat. Tunc Jupiter, [3] prehensâ Cupidinis bucculâ, manuque ad os suum relatâ, consaviat, atque sic ad illum:

INTERPRETATIO.

in ipso loco, ipsâque viâ; & ipsa strata erat immota, nihilque aliud videbatur, *quàm cadaver sopitum. At Cupido jam convalescens obductâ cicatrice, & impatiens longæ absentiæ suæ Psyches, elapsus per angustissimam fenestram cubiculi, in quo detinebatur, & volans multò celeriùs alis recreatis quiete sat longâ, advolat ad suam Psychen, & sopore sedulo absterso, iterumque retruso in pyxidem suum priorem locum, expergefacit Psychen levi punctiunculâ suæ sagittæ. Et, Nunc, ait, perdideras te iterum, ô infelix, propter consimilem curiositatem. At tu interim strenuè perfungere munus tibi injunctum jussu meæ parentis: ego ipse curabo reliqua. Post hæc verba volucris amator avolavit. Psyche autem defert statim ad Venerem donum Proserpinæ. Cupido interim consumptus vehementiâ amoris, & morbido vultu, metuens Sobrietatem subitò* accersitam *à suâ matre, redit ad ingenium: & delatus ad supremum cacumen cœli pinnis celeribus, deprecatur summum Jovem, eique approbat suam causam. Tum Jupiter contrectans osculum Cupidinis, & referens manum ad suum os, deosculatur* eum, *& alloquitur his verbis:*

NOTÆ.

1. *Amore peresus.*] Virgil. lib. 6. Æn.
Hîc quos durus amor crudeli tabe peredit.

2. *Ad armile redit.*] *Ad ingenium, ad notas artes.* Infrà, lib. 9. *tamen altiùs commota atque exasperata ad armillum revertit, & ad familiares fœminarum artes accenditur.* Hinc patet *ad armile, & ad armillum redire* esse idem. Proverbium est ab anuum bibacitate tractum, quæ sicunde vini odor nares allatus est, eò statim currunt. Est enim *armillum* Festo *vas vinarium in sacris: dictum, quòd armo, id est, humero deportetur.* Et Varroni, lib. 1. de Vita Populi Romani: *item armillum, quod est urceoli genus vinarii.* Unde Nonius ex Lucilio lib. 28. *hinc ad me hinc ilicet anus rursum ad armillum.* Porrò *armile* sicut *armillum* ab *armo* deduci, & pro simili vase usurpare nil vetat. Sunt tamen qui *armile* hîc ab *armis* deducant, & interpretentur *instrumentum* seu *armamentarium fraudium ac versutiarum.*

3. *Prehensâ Cupidinis bucculâ manuque ad os suum relata.*] Similiter Sueton. in Augusto; *ejusque osculum de-*

Licet

Licet tu, inquit, [1] domine fili, nunquam mihi concessu Deûm decretum servâris honorem: sed istud pectus meum, quo leges elementorum & vices siderum disponuntur, convulnerâris assiduis ictibus, crebrisque terrenæ libidinis fœdaveris casibus, contráque leges, [2] & ipsam Juliam, disciplinamque publicam turpibus adulteriis existimationem famamque meam læseris, [3] in serpentes, in ignes, in feras, in aves & gregalia pecua serenos vultus meos sordidè reformando; attamen modestiæ meæ memor, quódque inter istas meas manus creveris, cuncta perficiam: dum tamen scias æmulos tuos cavere: ac, si qua nunc in terris puella præpollet pulchritudine, præsentis beneficii vicem per eam mihi repensare te debere. Sic fatus, jubet Mercurium Deos omnes ad concionem protinus convocare, ac, si qui cœtu cœlestium defuisset, in pœnam decem millium nummûm conventum iri pronuntiare. Quo metu statim completo cœlesti theatro, pro sede

INTERPRETATIO.

Domine fili, quamvis tu nunquam exhibueris mihi *reverentiam concessam mihi decreto Deorum: sed percusseris perpetuis plagis, & inquinaveris frequentibus casibus amorum terrestrium hoc meum cor, quo leges Elementorum, & motus Astrorum ordinantur, &* quamvis *contra leges omnes, ipsamque* adeo *Juliam, contraque disciplinam publicam violaveris honorem & famam meam obscœnis stupris, mutando turpiter meam tranquillam faciem in angues, in flammas, in belluas, in volucres, & pecora armentalia; ego tamen recordatus meæ mansuetudinis, & te adolevisse inter has manus meas, faciam omnia* tuâ causâ*: modò tamen noveris cavere tibi ab invidis, ac si aliqua virgo nunc excellit formâ in terris,* memineris *gratiam hujus benefacti* esse *mihi referendam* conciliando mihi *ipsam. Sic locutus, imperat Mercurio, ut vocet confestim Deos omnes ad concilium, edicatque si quis abfuisset à conventu cœlicolarum, ei indictum iri mulctam decem millium nummorum. Cujus* mulctæ *timore cùm cœlestis consessus illicò repletus esset, Jupiter sedens subli-*

NOTÆ.

libatum digitis ad os suum retulisset. Fuit hoc inter blanditias apud veteres.

1. *Domine fili.*] Cujus scilicet imperio se subjectum noverat ipse Divûm pater, atque hominum rex.

2. *Et ipsam Juliam.*] Ab Augusto latam in adulteros. Vide Pandectas lib. 48. tit. 5. Hanc respicit Horat. Od. 5. lib. 4. ad Augustum.

Nullis polluitur casta domus stupris,
Mos & lex maculosum edomuit nefas,
Laudantur simili prole puerperæ,
Culpam pœna premit comes.

3. *In serpentes, in ignes, in feras, &c.*] Ovid. lib. 6. Metamorphos. in telâ Arachnes:

Mæonis elusam designat imagine tauri
Europam, &c.
Fecit & Asterien aquilâ luctante teneri,
Fecit olorinis Ledam recubare sub alis:
Addidit ut Satyri celatus imagine, pulchram
Juppiter implêrit gemino Nycteïda fœtu;
Amphitryon fuerit, cùm te Tyrinthia cepit;
Aureus ut Danaën, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, variusque Deoïda Serpens.

sublimi sedens procerus Jupiter, sic enuntiat: [1] Dei conscripti Musarum albo, adulescentem istum, quód manibus meis alumnatus sit, profectò scitis omnes: cujus [2] primæ juventutis caloratos impetus fræno quodam coërcendos existimavi. Sat est quotidianis eum fabulis, ob adulteria, cunctasque corruptelas, infamatum; tollenda est omnis occasio, & luxuria puerilis [3] nuptialibus pedicis alliganda. Puellam elegit, virginitate privavit: teneat, possideat, amplexus Psychen semper suis amoribus perfruatur. Et ad Venerem collatâ facie, Nec tu, inquit, filia, quidquam contristare: nec prosapiæ tantæ tuæ, statuique de matrimonio mortali metuas. Jam faxo nuptias non impares, sed legitimas, & [4] Jure Civili congruas. Et illicò per Mercurium arripi Psychen, & in cœlum perduci jubet. Porrecto [5] ambrosiæ poculo, Sume, inquit, Psyche, & immortalis esto: nec unquam digredietur à tuo nexu Cupido, sed [6] istæ vobis erunt perpetuæ nuptiæ. Nec mora,

INTERPRETATIO.

mis in alto solio, sic fatur: Dii conscripti in catalogo Musarum, proculdubio nostis omnes hunc juvenem educatum fuisse his manibus meis: cujus primæ juventæ motus fervidos putavi cohibendos esse quibusdam habenis. Satis est quòd ejus existimatio violata sit rumoribus, qui quotidie circunferuntur de ipso, *propter stupra, & omne genus corruptionum; auferenda est* ei *omnis occasio* peccandi, *& libido juvenilis constringenda est laqueis connubii. Selegit virginem, & imminuit ejus pudicitiam: habeat, potiatur, complexus Psychen fruatur perpetuò suis amoribus. Et converso vultu ad Venerem, Tu verò, ô nata, infit, neque angaris ullo pacto, neque timeas tuo generi tam nobili, tuæque conditioni propter connubium* puellæ *mortalis. Mox* enim *efficiam* ut *matrimonium* hoc *non* sit *inæquale, sed legitimum, & conveniens legibus civilibus. Et confestim imperat Psychen rapi à Mercurio, & asportari in cœlum.* Tum *oblato* ei *calice ambrosiæ: Bibe, ait, ô Psyche, atque esto immortalis: neque Cupido discedet unquam à tuo conjugio, sed hæ nuptiæ erunt vobis æternæ. Et statim, nuptia-*

NOTÆ.

1. *Dei conscripti Musarum albo.*] *Album* tabula est albata, in quâ scribuntur nomina. Alludere videtur ad album Senatorum ab Augusto institutum, in quo Patrum Conscriptorum descripta erant nomina, teste Dione. Rectè *Musarum albo*, Poëtarum enim præcipuè scriptis Dii celebrati.

2. *Primæ juventutis caloratos impetus.*] Fulgent. Mythol. lib. 3. de Hero & Leandro: *omnis enim calorata juventutis igniculus tepidæ veternositatis algescit senio.*

3. *Nuptialibus pedicis.*] Quas *vincla jugalia* Virgilius, *maritale capistrum* Juvenalis, δεσμοὺς Nonnus appellant.

4. *Jure Civili.*] Quod parem pari, liberum cum liberâ, Civem Romanum cum Cive Romanâ jungi imperat, Legg. 16. 44. & 49. ff. *de Ritu Nuptiarum.* Ex impari matrimonio suscepti non patrem sequebantur, sed matrem. Inst. *de Ingenuis.*

5. *Ambrosiæ poculo.*] Sic & Philologia, apud Martianum Capellam, antequàm conveniat in manum Cyllenii, hausto immortalitatis poculo Diva fit.

Continuoque novo solidantur membra vigore,
Et gracilenta perit macies: vis terrea cedit,
Æternumque venit sine mortis legibus ævum.

6. *Istæ vobis erunt perpetuæ nuptiæ.*]

cùm cœna nuptialis affluens exhibetur. Accumbebat summum torum maritus, Psychen gremio suo complexus. sic & cum suâ Junone Jupiter, ac deinde per ordinem toti Dei. Tunc poculum nectaris, Jovi quidem [1] suus pocillator ille rusticus puer, cæteris verò Liber ministrabat. Vulcanus cœnam coquebat: Horæ rosis & cæteris floribus purpurabant omnia: Gratiæ spargebant balsama: Musæ voce canorâ personabant. Apollo cantavit ad cytharam: Venus suavi Musicæ [2] suppari gressu formosè saltavit: scena ibi sic concinnata, ut Musæ quidem chorum canerent, tibias inflaret Satyrus, & [3] Paniscus [4] ad fistulam diceret. [5] Sic ritè Psyche convenit in manum Cupidinis: &

INTERPRETATIO.

les epulæ abundantes apponuntur. Maritus discumbebat in supremâ parte lecti, tenens Psychen in suo gremio. Similiter etiam Jupiter cum Junone suâ, & dehinc Dii omnes suo quisque *ordine. Tunc, Jovi quidem puer ille agrestis pincerna suus exhibebat potionem nectaris, Bacchus verò* exhibebat *reliquis* Diis. *Vulcanus coquebat cœnam: Horæ pingebant cuncta rosis, aliisque floribus: Gratiæ diffundebant unguenta. Musæ canebant voce suavi. Apollo cecinit ad cytharam. Venus decorè saltavit passu composito ad numeros dulcis Musicæ. Sic* omnis *apparatus ibi dispositus est, ut Musæ quidem facerent concentum; Satyrus inspiraret tibias; & Paniscus recitaret* carmen *ad numeros fistulæ. Sic Psyche nubit legitimè*

NOTÆ.

Stabiles, nec ullo unquam divortio dirimendæ.

1. *Suus pocillator.*] Ganymedes.

2. *Suppari gressu.*] Ad numeros modosque cantilenæ conformato. Quanquam & *superingressa* legi benè potest, ut est in veteribus editionibus. Noster lib. 10. *super has introcessit alia, &c. gratia coloris ambrosii designans Venerem.*

3. *Paniscus.*] Aliquis ex Paniscorum turbâ. De Panibus, Paniscis, Satyris, Satyriscis, Sylvanis, Faunis, Fatuis, Fatuellis, aliisque hujusmodi Semi-Deis, seu Dæmonibus vide Lyl. Gyraldum, Syntagm. 15.

4. *Ad fistulam diceret.*] Brantius *hisceret*, vel *hiaret*, & affert hunc locum Propert. lib. 3. Eleg. 17. ad Bacchum.

Capripedes calamo Panes hiante canent.

At nihil mutandum. *Ad fistulam diceret*, ut suprà, *ad cytharam canebat*, nempè ad numeros fistulæ, quam alius inflabat.

5. *Sic ritè Psyche convenit in manum Cupidinis,*] Donatus ad hæc verba Andriæ: *hanc mihi in manum dat: Confirmatæ sunt legitimè nuptiæ per in manum conventionem.* Servii Fragmentum in Excerptis â Pythœo, Lipsio laudatum ad l. 4. Annalium Taciti. *Tribus modis apud veteres nuptiæ fiebant: Usu, si v. g. mulier anno uno cum viro, licet sine legibus fuisset. Farre, cùm per Pontificem Maximum, & Dialem Flaminem, per fruges, & molam salsam conjungebantur: unde confarreatio appellatur, ex quibus patrimi & matrimi nascebantur: Coëmptione verò, atque in manum conventione, cùm illa in filiæ locum, maritus in patris veniebat, ut si quis prior fuisset defunctus, locum hæreditatis justum alteri faceret.* Ex Ulpiano, & Boëthio, sese coëmendo invicem interrogabant, vir ita: An mulier sibi materfamilias esse vellet? Illa respondebat, Velle. Item mulier interrogabat, Utrum vir sibi paterfamilias esse vellet? Ille respondebat, Velle. Itaque mulier viri conveniebat in manum, & vocabantur hæ nuptiæ *per coëmptionem.*

nascitur illis maturo partu filia, quam Voluptatem nominamus. Sic captivæ puellæ delira & temulenta illa narrabat anicula. Sed astans ego non procul dolebam mehercules, quòd pugillares & stilum non habebam, qui tam bellam fabellam prænotarem. Ecce confecto nescio quo gravi prœlio, latrones reveniunt onusti: nonnulli tamen animo promptiores, vulneratis domi relictis, & plagas recurantibus, ipsi ad reliquas occultatas in quadam speluncâ sarcinas, ut aiebant, proficisci gestiunt. prandioque raptim [1] tuburcinato, me & equum vectores rerum illarum futuros fustibus exinde tundentes, producunt in viam: multisque clivis & anfractibus fatigatos propè ipsam vesperam perducunt ad quampiam speluncam: unde multis onustos rebus rursum, ne breviculo quidem tempore refectos, [2] obiter reducunt: tantâque trepidatione festinabant, ut me plagis multis obtundentes, propellentesque super lapidem propter viam positum dejicerent. unde crebris æquè ingestis ictibus, dextero crure, & ungulâ sinistrâ me debilitatum ægrè ad exurgendum compellunt. Et unus, Quousque, inquit, ruptum istum asellum nunc etiam claudum frustrà pascemus? Et alius: Quid quòd & pessimo pede domum nostram accessit, nec quidquam idonei lucri exinde cepimus, sed vulnera, &

INTERPRETATIO.

Cupidini, & peractis mensibus filia nascitur eis; quam appellamus Voluptatem. Vetula illa delirans atque ebria referebat hæc virgini captivæ. Verùm ego, qui stabam non longè ab ipsâ, molestè ferebam profectò, quòd codicilli non essent mihi ad manum cum stylo, ut describerem fabulam tam elegantem. Tunc prædones redeunt onerati, depugnato nescio quo acri certamine. Aliqui tamen alacriores animo relictis domi sauciis, ut curarent vulnera, avent ipsi ire ad cæteras sarcinas prædæ, *quas absconderant, ut dicebant, in quodam antro. & prandio properè devorato, me & equum bajulaturos illas sarcinas, propellunt illinc in viam, percutientes baculis: & lassatos plurimis collibus ac flexibus* viarum *deducunt sub noctem ad quandam cavernam, ex quâ è vestigio reducunt* nos *oneratos multis rebus, ne minimo quidem temporis* spatio *recreatos: & properabant cum tantâ festinatione, ob metum, ut me percutientes crebris ictibus, & protrudentes sternerent in lapidem adjacentem viæ, unde vix me cogunt resurgere percussum iterum multis plagis, & graviter læsum dextrâ tibiâ, & sinistrâ ungulâ. Atque unus ex* illis: *Quandiu, ait, inutiliter alemus hunc asinum fractum, qui nunc quoque claudicat? Et alius: Quid quòd & malo omine venit in nostras ædes, & tempore ab illo nullum lucrum opulentum percepimus, sed tantùm plagas, & cædes fortissimo-*

NOTÆ.

1. *Tuburcinato.*] Nonius: *Tuburcinari significat raptim manducare. Titin. Prœlia: tubucinari sine me vultis reliquias. Plaut. Persa: tuburcinari de suo, si quid domi sit. Turpil. Boethontibus: Melixa intus cessat, credo herclè, helluo tuburcinatur.* A *tubâ* formatum verbum. Nam qui avidiùs edunt, buccas inflant instar tubicinum.

2. *Obiter reducunt.*] Lege unâ voce *obiter*, non *ob iter*. Hîc *obiter* est *è vestigio*. Glossæ Pricæo laudatæ *obiter* ὁμοίως ἐν τῷ αὐτῷ.

fortissimorum occisiones. Alius iterùm : Certè ego cùm primùm sarcinas istas, quanquam invitus, pertulerit, protinus eum, vulturiis gratissimum pabulum futurum, præcipitabo. Dum secum [1] mitissimi homines altercantur de meâ nece, jam & domum perveneramus. nam timor ungulas mihi alas fecerat. Tum quæ ferebamus amoliti properiter; nullâ salutis nostræ curâ [2] ac ne meæ quidem necis habitâ, comitibus adscitis, qui vulnerati remanserant, actutùm recurrunt: relaturi tædia, ut aiebant, nostræ tarditatis. Nec me tamen mediocris carpebat scrupulus, contemplatione [3] comminatæ mihi mortis, & ipse mecum: Quid stas, ô Luci, vel, quid jam novissimum expectas? Mors, & hæc acerbissima, decreto latronum tibi comparata est. nec magno conatu res indiget. Vides istas [4] rupinas proximas, & præacutas in his præminentes silices, quæ te penetrantes, [5] quaquà decideris, membratim dissipabunt. Nam & illa ipsa præclara Magia tua, vultum, laboresque tibi tantùm asini, verùm corium, non asini crassum, [6] sed hirudinis tenue membranulum circumdedit. Quin igitur masculum

INTERPRETATIO.

rum ex nobis. *Et rursus alius: Profectò statim atque portaverit* domum, *quamvis ingratiis, hæc onera, illicò dabo eum præcipitem, futurum cibum jucundissimum vulturibus. Dum clementissimi illi viri disserunt inter se de meâ morte, jam domum attigeramus. metus enim mutaverat mihi ungulas in alas. Tunc* ipsi *remotis festinanter* nostris *sarcinis, & nihil jam cogitantes de salute nostrâ, ac ne de meâ quidem morte, assumptisque secum sociis, quos reliquerant* anteà domi *saucios, continuò revertuntur: reportaturi, ut dicebant, fastidia nostræ pigritiæ. Ego tamen non parùm angebar intuitu necis, quam mihi minitati fuerant, sicque* dicebam *apud me: Quid cessas, ô Luci, quid-ve jam extremum expectas? lethum tibi decretum est sententiâ prædonum, & illud* quidem *crudelissimum. neque opus est magno molimine ad* hanc *rem. Cernisne hæc præcipitia vicina, atque in his acutas cautes extantes, quæ te perfodientes quocunque delapsus fueris, discerpent in artus* singulos. *Nam egregia illa tua Magia* dedit tibi *solùm faciem, & ærumnas asini, verùm involvit te non spissâ pelle asini, sed delicatâ cuticulâ hirudinis, Quidni ergo induis tan-*

NOTÆ.

1. *Mitissimi homines.*] Simili ironiâ infrà: *dum sic mecum fustem quatiens benignus jocatur comes.*

2. *Ac ne meæ quidem necis.*] Pricæus reponit: *at meæ quidem necis*: frustrà. Nihil enim aliud sibi vult hoc loco Apuleius, nisi latrones tantâ festinatione recurrisse, ut non modò salutem jumentorum lassorum neglexerint, verùm etiam de asino suo necando, ut comminati erant, ne cogitaverint quidem; quanquam minis faciliùs stent, quàm promissis homines id genus.

3. *Comminatæ mihi mortis.*] Observa *comminatæ* passivè.

4. *Rupinas.*] Lib. 7. *ipsos partim constrictos uti fuerant, provolutosque in proximas rupinas præcipites dedère.* Glossæ Isidori: *rupinas: abrupta montium.* Malè ergo hîc Beroald. legit *ruinas.*

5. *Quaquà decideris.*] Florent. cod. referente Pricæo habet: *antequam decideris*: meliùs. Lib. 5. de sorore Psyches *nec tamen ad illum locum vel saltem mortua pervenire potuit: nam per saxa cautium membris jactatis atque dissipatis, &c.*

6. *Sed hirudinis tenue membranu-*

tandem sumis animum, tuæque saluti, dum licet, consulis? Habes summam opportunitatem fugæ, dum latrones absunt. An custodiam anûs semimortuæ formidabis? quam, licet claudi [1] pedis tui, calce unicâ finire poteris. Sed quò gentium capessetur fuga, vel hospitium quis dabit? Hæc quidem inepta & prorsus asinina cogitatio. quis enim viantium vectorem suum non libenter auferat secum? Et alacri statim nisu lorum, quo fueram destinatus, abrumpo, meque quadrupedi cursu proripio. Nec tamen astutulæ anûs [2] milvinos oculos effugere potui. Nam, ubi me conspexit absolutum, captâ super sexum & ætatem audaciâ, lorum prehendit, ac me deducere ac revocare contendit. Nec tamen ego, memor exitiabilis propositi latronum, pietate ullâ commoveor. sed incussis in eam posteriorum pedum calcibus, protinus applodo terræ. At illa, quamvis humi prostrata, loro tamen tenaciter inhærebat; ut me procurrentem aliquantisper tractu sui sequeretur. & occipit statim clamosis ululatibus auxilium validioris manûs implorare. Sed frustrà fletibus cassum tumultum commovebat: quippe cùm nullus adforet, qui suppetias ei ferre posset, nisi sola illa virgo captiva: quæ vocis excitu procurrens, videt hercules me-

INTERPRETATIO.

dem virilem animum, & provides tuæ vitæ, dum spatium datur? Nactus es egregiam occasionem fugiendi, per absentiam prædonum. Metues-ne custodiam vetulæ semianimis, quam poteris extinguere vel uno ictu tui infirmi pedis? Verùm quò fugiam, aut quis me tecto excipiet? Hæc sanè cogitatio stulta est, & planè digna asino. quis enim est *ex viatoribus,* qui *non abducat secum libenti animo* jumentum, *quò vehatur? Et protinus frango valido conatu lorum, quo fueram alligatus, atque aufugio cursu quadrupedante. attamen non potui devitare acres oculos callidæ vetulæ. Nam simul ac vidit me solutum, assumptâ majori audaciâ, quàm sexus ejus atque ætas ferebat, arripit lorum, & conatur me reducere atque retrahere. Ego verò recordatus lethalis decreti prædonum, nullâ misericordiâ afficior; sed affligo eam statim humi, impactis in ipsam ungulis posteriorum pedum. Verùm illa, licet jacens humi, retinebat nihilominus pertinaciter lorum; adeo ut cùm progrederer currendo, ipsa à me tracta sequeretur per aliquod spatium. Et continuò incipit ululabili vociferatione poscere opem manûs fortioris. At frustrà ciebat vanum strepitum suis ejulatibus: quandoquidem nemo aderat, qui posset ei auxiliari, præter solam illam puellam captivam, quæ accurrens excitata clamore, videt scenam insignis profectò*

NOTÆ.

lum.] *Hirudo* sive *sanguisuga* corio est adeo delicato, ut, si, dum alicui corporis parti sanguinem sugens adhærescit, eam incautiùs velis revellere, illicò rumpatur, caputque linquat in vulnere.

Membranulum.] Diminutivum, à *membranâ*, quod tamen primitivi sui genus non servat, contra leges Grammaticorum.

1. *Pedis tui calce unicâ.*] Donat. ad Phorm. Act. 1. Scen. 2. *modò* calces *non partes plantæ, sed percussiones pedum, plagasque significat.*

2. *Milvinos oculos.*] Acres, quales sunt omnium avium rapacium.

morandi ſpectaculi ſcenam, [1] non tauro, ſed aſino dependentem Dircen aniculam: ſumptâque conſtantiâ virili, facinus audet pulcherrimum. Extorto etenim loro manibus ejus, me placitis gannitibus ab impetu revocatum gnaviter inſcendit, & ſic ad curſum rurſum incitat. Ego ſimul voluntariæ fugæ voto, & liberandæ virginis ſtudio, ſed & plagarum ſuaſu, quæ me ſæpiculè commonebant, equeſtri celeritate, quadrupedi curſu ſolum replaudens, virginis delicatas voculas adhinnire tentabam. Sed & ſcalpendi dorſi mei ſimulatione, nonnunquam obliquatâ cervice pedes decoros puellæ baſiabam. Tunc illa ſuſpirans altiùs, cœlumque ſollicito nutu petens, Vos, inquit, Superi, tandem meis ſupremis periculis opem ferte: & tu, Fortuna durior, jam ſævire deſiſte. Sat tibi miſeris iſtis cruciatibus meis litatum eſt. Túque præſidium meæ libertatis, meæque ſalutis, ſi me domum pervexeris incolumem, parentibuſque & formoſo proco reddideris, quas tibi gratias perhibebo, quos honores habebo, quos cibos exhibebo? Jam primùm jubam iſtam tuam probè pectinatam meis [2] virginalibus monilibus adornabo: [3] frontem verò criſpatam priùs, decoriter diſcriminabo, caudæque ſetas incuriâ congeſtas & horridas,

INTERPRETATIO.

ſpectaculi, Dircen vetulam pendentem, non ex tauro, ſed ex aſino: & captâ maſculâ fortitudine, aggreditur egregium facinus. Erepto enim loro ex ejus manibus retrahit me ab impetu blandis vocibus, & conſcendit ſtrenuè. Quo facto inſtigat me *iterùm ad currendum. Ego ſtudio ſimul fugæ ſpontaneæ, & deſiderio liberandæ puellæ, quin & incitamento quoque ictuum, quibus ſubinde admonebar, quatiens terram quadrupedante greſſu, equinâ pernicitate, conabar hinnitu reſpondere mollibus verbis puellæ. quin etiam aliquando inflexo collo, ſimulans ſcabere meas ſcapulas, oſculabar pulchros pedes virginis. Tum illa ducens profundum ſuſpirium, & convertens vultum anxium ad cœlum: Vos, ô Dii, inquit, auxiliamini tandem meis extremis periculis: tuque, ô Fortuna aſperior, jam deſine exercere in me tuam crudelitatem. Jam tibi ſatisfactum eſt ampliter his meis gravibus ærumnis. Et tu ſubſidium meæ libertatis, & meæ vitæ, ſi me ſalvam deportaveris domum, & reſtitueris parentibus* meis, *&* meo *pulchro amatori, quas grates tibi rependam, quibus honoribus te afficiam, quæ pabula tibi præbebo? Primùm quidem ſetas tuæ cervicis pulchrè pectam, & decorabo meis monilibus virginalibus: frontis verò* ſetas *cincinnabo primùm,* deinde *ſeparabo decenter, & comam omni ſtudio pilos tuæ caudæ intricatos & hiſpidos negligentiâ: & te*

NOTÆ.

1. *Non tauro, ſed aſino dependentem Dircen aniculam.*] Alludit ad Dircen Lyci Thebanorum regis uxorem, quam Zetus & Amphion Jovis ex Antiopâ filii ob malè habitam ab ipſâ maritoque Lyco matrem Antiopam, occiſo priùs ipſo Lyco, ad tauri indomiti caudam alligârunt. Huic comparat anum ſuam Apuleius, niſi quòd illa à tauro, hæc verò ab aſino raptaretur. Dirce illa, ſic raptata, Deorum miſeratione in fontem mutata eſt ſui nominis.

2. *Virginalibus monilibus.*] Quidam *manibus*, quod non improbandum.

3. *Frontem verò criſpatam.*] Hoc eſt, *ſetas in frontem devexas*, quas Feſtus *capronas* dictas fuiſſe ait, *quaſi à capite pronas.*

cunctâ diligentiâ pectinabo: bullisque te multis aureis inoculatum, veluti stellis sidereis relucentem, & gaudiis popularium pomparum ovantem, sinu serico progestans nucleos, edulia mitiora, te meum sospitatorem quotidie saginabo. Sed nec inter cibos delicatos, & otium profundum, vitæque totius beatitudinem, deerit tibi dignitas gloriosa. Nam memoriam præsentis Fortunæ meæ, divinæque Providentiæ, perpetuâ testatione signabo: & depictam in tabulâ fugæ præsentis imaginem meæ domûs atrio dedicabo. Visetur, & in fabulis audietur, doctorumque stilis rudis perpetuabitur historia: ASINO VECTORE VIRGO REGIA FUGIENS CAPTIVITATEM. Accedes antiquis & ipse miraculis. Credemus etiam exemplo tuæ veritatis, & [1] Phryxum arieti supernatâsse, & [2] Arionem delphinum gubernâsse, & Europam tauro supercubâsse. Quòd si verè Jupiter mugivit in bovem; potest in asino meo latêre aliquid, vel vultus hominis, vel facies Deorum. Dum hæc identidem puella replicat, votisque crebros intermiscet suspiritus; ad quoddam pervenimus trivium: unde me arrepto capistro dirigere dextrorsùm

INTERPRETATIO.

meum conservatorem stellatum plurimis bullis aureis, & resplendentem tanquam astris cœlestibus, ac triumphantem plebe prosequente cum lætitiâ, quotidie saturabo, ferens ad te nucleos, & dulciores cibos semicinctio serico: Sed & in illis dapibus suavioribus, & altâ quiete, ac felicitate totius vitæ, non carebis quoque dignitate honorificâ. Nam relinquam æternum monumentum hujus meæ sortis præsentis, & providentiæ Deorum, & appendam in atrio mearum ædium imaginem hujus fugæ pictam in tabellâ. Atque hæc quamvis *inelegans historia videbitur* olim, *& narrabitur in fabulis, tradeturque posteritati scriptis eruditorum.* FILIA REGIS EVADENS EX CAPTIVITATE VECTA ASINO, *Tu quoque recenseberis inter miracula antiquitatis. Exemplo enim tuæ historiæ, quæ vera est, credemus & Phryxum natâsse insidentem arieti, Arionem rexisse delphinum, & Europam insedisse tauro. Quòd si Jupiter verè mugivit sub forma tauri, potest etiam fieri ut aliquid sit absconditum sub fa*cie *mei asini, aut forma humana, aut vultus divinus. Dum virgo iterat subinde ista, & intersecat sua vota frequentibus suspiriis; devenimus ad quoddam trivium: ex quo* ipsa *apprehenso meo capistro vehementer cupiebat me*

NOTÆ.

1. *Phryxum arieti supernatasse.*] *Phryxus* Athamantis Thebanorum Regis, & Nepheles filius, unà cum Helle sorore patris sævitiam fugiens, à quo neci ambo erant destinati novercæ anûs artibus, amissâ sorore Helle in trajectu maris illius, quod posteà dictum est ejus nomine *Hellespontus*, in Colchos pervenit, ac thesauros, quos secum asportaverat Æëtæ Colchorum regi reliquit. Hos thesauros Poëtæ finxerunt fuisse arietem aurei velleris, Phryxumque ipso per mare vectum fuisse in Colchos, arietem Jovi immolâsse, pellem ejus in templo fixisse, & arietis ipsius effigiem à Jove inter Zodiaci sidera constitutam. Eusebius in Chronico affirmat ideo fingi Phryxum ariete vectum, quia navi, quâ fugit novercales insidias, insigne erat aries.

2. *Arionem delphinum gubernâsse.*] Notissima est Arionis historia, seu potiùs fabula. Illam Gellius ex Herodoto fusè refert, lib. 16. Noct. Attic. cap. 19. huicque locum dedisse ait, quòd simulacra duo ænea ad Tænarum viserentur, delphinus vehens, & homo insidens.

magnopere

magnoperè gestiebat: quòd ad parentes ejus eâ scilicet iretur viâ. Sed ego, gnarus latrones illac ad reliquas commeâsse prædas, renitebar fortiter: atque sic in animo meo tacitus expostulabam: Quid facis, infelix puella? quid agis? cur festinas ad Orcum? quid meis pedibus facere contendis? Non enim te tantùm, verùm etiam me perditum ibis. Sic nos diversa tendentes, & [1] in causâ finali, de proprietate soli, [2] immò viæ herciscundæ contendentes, rapinis suis onusti coràm deprehendunt ipsi latrones: & ad Lunæ splendorem jam inde longiùs cognitos, risu maligno salutant. & unus è numero sic appellat: Quorsum istam festinanti vestigio [3] lucubratis viam, nec noctis intempestæ Manes Larvasque formidatis? An tu, probissima puella, parentes tuos furtim intervisere properas? Sed nos & solitudini tuæ præsidium præbebimus, & compendiosum ad tuos iter monstrabimus. Et verbum manu injectâ secutus, prenso loro retrorsum me circumtorquet: nec baculi nodosi, quem gerebat, sævis ictibus temperat. Tunc ingratis ad promptum recurrens exitium, reminiscor doloris

INTERPRETATIO.

ducere in dextram partem: quia nempe illac iter erat ad ejus parentes. At ego, qui sciebam prædones ivisse eâ parte ad reliquum suæ prædæ, validè resistebam: & sic increpabam eam apud me silens: Quid agis, ô infortunata virgo? quid moliris? quare properas ad Inferos? quid conaris efficere meis pedibus? Nam non solùm conscisces tibi exitium, sed mihi quoque. Dum sic cupimus ire in contrarias partes, & disceptamus de dominio soli, immò semitæ dividendæ, tanquam in lite de finibus, ipsi prædones referentes suas prædas opprimunt nos: & salutant improbo cachinno agnitos eminùs ad lumen Lunæ. atque unus è turbâ sic affatur nos: Quare conficitis noctu istud iter celeri gressu? neque metuitis Umbras, & Lemures noctis provectioris? Tu-ne, optima virgo, festinas clàm visitare tuos parentes? At nos dabimus comitatum solitudini tuæ, & ostendemus tibi viam breviorem ad tuos. Et cum dicto extendens manum, & arripiens meas habenas convertit me retrò: nec parcit tundere me crudeliter nodoso fuste, quem gestabat. Tunc ego remeans invitus ad mortem paratam, recordor me dolere ungulâ, & cœpi

NOTÆ.

1. *In causâ finali.*] Causæ & quæstiones finales apud Jurisconsultos sunt, in quibus agitur de finibus, hoc est, limitibus agrorum.

2. *Immò viæ herciscundæ.*] Alludit ad titulum Juris *familiæ herciscundæ*, hoc est, *hæreditatis inter cohæredes dividendæ*. Sicut ergo inter litigatores de proprietate soli contenditur, sicut quæstiones finales existunt inter cohæredes, de familiâ herciscundâ; ita festivâ translatione Apuleius dicit se contendisse cum puellâ de viâ herciscundâ cùm illa dextrorsùm tenderet, ipse verò sinistrorsùm. *Hercisci*, & *herctum* dicta crediderim à nomine Græco ἕρκος, quod *septum* significat; eò quòd, cùm solum inter se dividerent cohæredes, unusquisque eam partem circumsepiret, quæ sibi obtigerat.

3. *Lucubratis viam.*] *Lucubrare* est *opus facere noctu ad lucernam*. Lib. 9. Noster: *nec die tantùm, verùm perpetuò etiam nocte prorsus instabili machinarum vertigine lucubrabant pervigilem farinam.* Unde facetè *lucubrare viam* dicit quam noctu ad Lunæ splendorem peragebant.

ungulæ, & occipio nutanti capite claudicare. Sed ecce, inquit ille qui me retraxerat, rursum titubas, & vacillas? & putres isti tui pedes fugere possunt, ambulare nesciunt? at paulò antè pinnatam Pegasi vincebas celeritatem. Dum sic mecum fustem quatiens benignus jocatur comes, jam 1 domûs eorum extremam loricam perveneramus. Et ecce de quodam ramo proceræ cupressûs induta laqueum anus illa pendebat. Quam quidem detractam protinus, cum suo sibi funiculo devinctam, dedere præcipitem: puellâque statim 2 destinatâ vinculis, cœnam, quam postumâ diligentiâ præparaverat infelix anicula, ferinis invadunt animis. Ac dum avidâ voracitate cuncta contruncant; jam incipiunt de nostrâ pœnâ, suâque vindictâ secum considerare. &, utpote in cœtu turbulento, variæ fuere sententiæ: ut primus vivam cremari censeret puellam, secundus bestiis objici suaderet, tertius patibulo suffigi juberet, quartus tormentis excarnificari præciperet. certè 3 calculo cunctorum utcunque mors ei fuerat destinata. Tunc unus, omnium sedato tumultu, placido sermone sic orsus est: Nec sectæ collegii, nec mansuetudini singulorum, ac ne meæ quidem modestiæ congruit, pati vos ultra modum, delictíque sævire terminum: nec feras, nec cruces, nec ignes, nec tormenta,

INTERPRETATIO.

claudicare capite nutanti. At ille, qui me reduxerat: En, inquit, iterùm nutas, & claudicas? & isti tui putridi pedes possunt quidem *aufugere, at nequeunt incedere? atqui modò superabas alatam pernicitatem Pegasi ipsius. Dum mitis ille comes sic cavillatur mecum tundens* me *baculo, jam attigeramus extimum septum domûs eorum. Et ecce* offendimus *illam vetulam fune circumdatam* collo, *suspensam ex quodam ramo altæ cupressûs. Quam quidem* inde *amotam confestim præcipitavêre ligatam suâ ipsius reste: & conjectâ virgine in vincula, irruunt belluinis animis in cœnam, quam illa misera anus coxerat novissimâ curâ. Et dum comedunt omnia gulositate voraci, cœperunt jam deliberare inter se de nostro supplicio, & suâ ultione, ac diversæ fuerunt opiniones, ut solet fieri in tumultuosâ turbâ:* adeo *ut primus arbitraretur virginem esse comburendam vivam, alter auctor esset ut exponeretur belluis, tertius præciperet eam affigi cruci, quartus censeret torquendam* esse *variis cruciatibus. certè, utut erat, damnata erat ad mortem suffragio omnium. Tunc unus, coërcito strepitu cunctorum, sic cœpit loqui placidâ oratione: Non est consentaneum instituto cœtûs* nostri, *neque clementiæ uniuscujusque* vestrûm, *ac ne meæ quidem moderationi, sinere ut pœnas sumatis immodicas, & suprà magnitudinem criminis, neque ut* adhibeatis *belluas, neque patibula, neque flammas, neque cruciatus,*

NOTÆ.

1. *Domus eorum extremam loricam.*] Caulam illam intellige ex solidis cratibus, qua turris & caverna latronum septa erat & præmunita, ut habetur lib. 4.

2. *Destinatâ.*] *Ligatâ.* Vide Not. suprà, pag. 21.

3. *Calculo cunctorum,*] *Suffragio.* Calculis enim in urnam conjectis suffragium ferebatur in judiciis apud veteres, ut videbitur infrà lib. 10.

ac ne mortis quidem maturatæ festinas tenebras accersere. Meis itaque consiliis auscultantes, vitam puellæ, sed quam meretur, largimini. Nec vos memoria deseruit utique quod jamdudum decreveritis de isto asino, semper pigro quidem, sed manducone summo, nunc etiam mendaci fictæ debilitatis, & [1] virginalis fugæ sequestro, ministróque. Hunc igitur jugulare crastino placeat, totísque vacuefacto præcordiis, per mediam alvum nudam virginem, quam prætulit nobis, insuere: ut, solâ facie prominente, cæterum corpus puellæ nexu ferino coërceat; tunc super aliquod saxum scruposum, [2] insuticium & fartilem asinum exponere, & Solis ardentis vaporibus tradere. sic enim cuncta, quæ rectè statuistis, ambo sustinebunt: & mortem asinus, quam pridem meruit; & illa morsus ferarum, cùm vermes membra laniabunt; & ignis flagrantiam, cùm Sol nimiis caloribus inflammârit uterum; & patibuli cruciatum, cùm canes & vultures intima protrahent viscera. Sed & cæteras ejus ærumnas & tormenta numerate. Mortuæ bestiæ ipsa vivens ventrem habitabit; tum fœtore nimio nares æstuabunt: inediæ diutinæ lethali fame tabescet; nec suis saltem liberis manibus mortem sibi fabricare poterit. Tali-

INTERPRETATIO.

nec denique ut accreatis celeriorem noctem necis deproperatæ. Igitur gerentes morem meis suasionibus, concedite virgini vitam, sed eam quâ digna est. Atque, ut puto, non obliti estis quid statueritis jam pridem de hoc asino, semper quidem tardo, sed maximo helluone, qui modò etiam mentitus est falsam claudicationem, & fuit medius & minister fugæ virginis. Bonum ergo factu *vobis videatur jugulare ipsum cras, omnibusque ejus intestinis detractis, insuere ipsi in medio ventre puellam nudam, quam anteposuit nobis: ita ut solo vultu virginis extrà apparente, cohibeat belluino complexu* sui *ventris reliquum corpus* ejus; *tum collocare asinum sic con utum & infertum in aliquâ rupe calculosâ, & exponere æstibus Solis flagrantis, Sic enim ambo patientur ea omnia, quæ vos justè decrevistis;* nempè *asinus mortem, quam dudum promeritus est; illa verò morsus belluarum, cùm* ejus *artus rodentur à vermibus; & ardorem flammæ, cùm Sol accenderit ventrem* asini *vehementioribus æstibus; & tormentum crucis, quando canes & vultures extrahent penitissima* ejus *præcordia. Sed recensete etiam reliquos ejus cruciatus & labores.* Primùm *ipsa manebit viva in alvo bestiæ mortuæ; deinde nasus ejus perfundetur vapore teterrimi odoris:* præterea *consumetur fame mortali jejunii longioris; neque habebit quidem manus solutas, quibus possit consciscere sibi mortem. Postquam*

NOTÆ.

1. *Virginalis fugæ sequestro*] Cujus fidei fugam suam virgo crediderat, ut sequestri fidei litigantes rem permittunt, de qua lis inter eos. Similiter lib. 9. dicitur *anus stupri sequestra.*

2. *Insutitium.*] Cui virgo esset insuta. Sic Scaliger reposuit. Quædam exemplaria habent *insititium*, quod ferri etiam potest, & exponi, *cui virgo esset implantata.*

bus dictis, [1] non pedibus, sed totis animis latrones in ejus vadunt sententiam. Quam meis tam magnis auribus accipiens, quid aliud quàm meum crastinum deflebam cadaver?

INTERPRETATIO.

hæc dixit, prædones eunt in ejus sententiam, non pedibus quidem, sed totis studiis. Quam sententiam *cùm audirem meis auribus tam amplis, quid poteram aliud, quàm deplorare meum* corpus futurum *cadaver postero die?*

NOTÆ.

1. *Non pedibus, sed totis animis latrones in ejus vadunt sententiam.*] Lib. 2. *&* . *quod aiunt, pedibus in meam sententiam vado.* Ad quem locum vide Not. pag. 42.

LUCII APULEII
MADAURENSIS PLATONICI
METAMORPHOSIS

LIBER SEPTIMUS.

UT primùm, tenebris abjectis, dies inalbebat, & candidum Solis curriculum cuncta colluſtrabat; quidam de numero latronum ſupervenit: 1 ſic enim mutuæ ſalutationis officium indicabat. Is in primo ſpeluncæ aditu reſidens, & ex anhelitu recepto ſpiritu, talem collegio ſuo nuntium fecit: Quod ad domum Milonis Hypatini, quam proximè diripuimus, pertinet, diſcuſsâ ſollicitudine jam poſſumus eſſe ſecuri. Poſtquam vos enim fortiſſimi viri, cunctis ablatis, caſtra noſtra remeâſtis: immixtus ego turbulis popularium, dolentique atque indignanti ſimilis, arbitrabar ſuper inveſtigatione facti cujuſmodi conſilium caperetur; & an, & quatenus latrones placeret inquiri: renuntiaturus vobis, uti mandaveratis, omnia. Nec argumentis dubiis, ſed rationibus probabilibus, congruo cunctæ mul-

INTERPRETATIO.

STATIM *atque candor lucis apparuit, nocte diſſipatâ, & ſplendens currus Solis cœpit illuminare omnia; quidam acceſſit è numero prædonum: ita enim poterat conjici ex officio ſalutationis reciprocæ. Hic ſedens in ipſo ingreſſu cavernæ, animâque reſumptâ ex anhelatione, retulit hæc cœtui ſuorum: Quantum ſpectat ad domum Milonis Hypatini, quam expilavimus nuperrimè, jam poſſumus eſſe abſque metu remotâ anxietate. Nam poſtquam vos, ô viri ſtrenuiſſimi, reverſi fuiſtis in noſtra caſtra, omnibus ejus rebus aſportatis: ego inſerens me turbis civium, & ſimulans me* id *dolere & indignè ferre, obſervabam quale conſilium iniretur circa inquiſitionem* illius *facinoris; atque utrum, & quouſque luberet inveſtigari latrones: relaturus* nimirùm *cuncta ad vos, quemadmodum præceperatis. Et neſcio quis Lucius accuſabatur conſenſu unanimi totius po-*

NOTÆ.

1. *SIc enim mutuæ ſalutationis officium indicabat.*] Lib. 4. *Apud notos & familiares latronibus ſenes divertimus: ſic enim primus a*[illegible]*itus, & ſermo prolixus, & oſcula mutua, quamvis aſino ſentire præſtabant.*

titudinis consensu, nescio qui Lucius auctor manifesti facinoris postulabatur: qui proximis diebus, fictis commendatitiis litteris, Miloni sese, virum commentitus bonum, arctiùs conciliaverat, ut etiam hospitio susceptus, inter familiares intimos haberetur: plusculisque ibidem diebus demoratus, falsis amoribus ancillæ Milonis animum irretiens, januæ claustra sedulò exploraverat, & ipsa membra, in quîs omne patrimonium condi solebat, curiosè perspexerat. Nec exiguum scelerati monstrabatur indicium. quippe cùm eâdem nocte, sub ipso flagitii momento, idem profugisset, nec exinde usquam compareret. nam & præsidium fugæ, quò velociùs, frustratis insecutoribus, procul ac procul abderet sese, eidem facilè suppeditâsse. equum namque illum suum candidum, vectorem futurum, duxisse secum. Planè servum ejus ibidem in hospitio repertum, scelerum consiliorumque herilium futurum indicem, per magistratus in publicam custodiam receptum, & altero die tormentis vexatum pluribus, ac penè ad ultimam mortem excarnificatum, nihil quidquam rerum talium esse confessum. missos tamen in patriam Lucii illius multos numero, qui reum pœnas daturum sceleris inquirerent. Hæc eo narrante, veteris Fortunæ, & illius beati Lucii, præsentisque ærumnæ & infelicis asini factâ comparatione, medullitùs ingemebam. Subibatque me, non de nihilo veteris priscæque doctrinæ viros finxisse, ac pronuntiâsse, cæ-

INTERPRETATIO.

puli auctor manifestus latrocinii non dubiis indiciis, sed argumentis verisimilibus: qui superioribus diebus confictis litteris commendatitiis, simulans virum probum, devinxerat sibi strictiùs Milonem, adeo ut, exceptus quoque hospitio, recenseretur in numero intimorum amicorum: cumque mansisset ibidem per dies non paucos, illaqueans fictis amoribus animum famulæ Milonis, inspexerat attentè seras & pessulos ostii, & exploraverat studiosè ipsas partes ædium, in quibus gaza omnis solebat asservari. Et ostendebatur argumentum non leve criminis ab eo perpetrati, nempe quod idem ipse aufugisset eâdem nocte ipso tempore latrocinii, atque ex illo tempore nusquam appareret. præsto enim fuisse ipsi facilè auxilium fugæ, quò elusis celeriùs iis, qui se persequerentur, occultaret se longiùs ac longiùs. eum enim abduxisse secum illum suum equum album, quo veheretur. Porrò famulum ejus inventum in eâdem domo, compactum fuisse in publicum carcerem jussu Magistratuum, ut patefaceret crimina, & consilia sui heri, & die sequenti affectum plurimis cruciatibus, & tortum ferè ad extremam mortem, nihil prorsus fassum fuisse hujusmodi rerum. permultos tamen delegatos fuisse in patriam illius Lucii, qui investigarent nocentem subiturum supplicium sui criminis. Dum ille refert hæc, ego ingemiscebam ex intimis medullis, conferens meam antiquam sortem cum præsenti calamitate, & felicem illum Lucium cum misero asino, Mihique veniebat in mentem homines antiquæ sapientiæ non absque causâ repræsentâsse atque appella-

NOTÆ.

1. *Litteris commendatitiis.*] Quas à Demeâ Corinthio attulerat ad Milonem, ut habetur lib. 1.

cam, & prorsus exoculatam esse Fortunam: quæ semper suas opes ad malos & indignos conferat; nec unquam judicio quemquam mortalium eligat: immò verò cum his potissimùm diversetur, quos, procul si videret, fugere deberet: quodque cunctis est [1] extremius, varias opiniones, immò contrarias nobis attribuat; ut & malus boni viri famâ glorietur, & innocentissimus contrà noxiorum more plectatur. Ego denique, quem sævissimus ejus impetus in bestiam, & [2] extremæ sortis quadrupedem deduxerat, cujusque casus etiam cuivis iniquissimo dolendus, atque miserandus meritò videretur, crimine latrocinii in hospitem mihi carissimum postulabar. [3] Quod crimen non modò latrocinium, verùm etiam parricidium quisque rectiùs nominaret. Nec mihi tamen licebat causam meam defendere, vel unico verbo saltem denegare. Denique, ne malâ conscientiâ tam scelesto crimini præsens viderer consentire; hoc tantùm, [4] impatientiâ perductus, volui dicere, Non feci. Et verbum quidem præcedens semel ac sæpiùs immodicè clamitavi, sequens verò nullo pacto disserere potui; sed in primâ remansi voce, [5] & identidem boavi, Non, Non: [6] quanquam

INTERPRETATIO.

visse Fortunam cæcam, & penitùs orbatam oculis: siquidem largitur suas divitias improbis, atque indignis, neque eligit unquam ullum hominem ex præscripto rectæ *rationis: quinimmò degit cum ejusmodi* hominibus, *à quibus longè fugiendum esset ipsi, si cerneret oculis: &, quod est omnium deterrimum, dat nobis famam diversam aut potiùs contrariam* nostræ vitæ; adeo *ut improbus superbiat existimatione viri probi, contrà verò vel maximè insons puniatur quemadmodum sontes solent. Postremò ego, quem crudelissimus ejus ictus mutaverat in vilissimum animal quadrupes,* ego, inquam, *cujus infortunium cuilibet etiam malevolentissimo, jure videretur deplorandum, ac miseratione dignum, accusabar scelere latrocinii adversus hospitem mihi valdè dilectum. Quod scelus non latrocinium tantùm, sed etiam parricidium meliùs appellaretur ab unoquoque. Nec poteram tamen tueri causam meam, aut certè inficiari* vel *unâ voce crimen mihi impositum. Postremò, ne ego præsens putarer ex pravitate conscientiæ fateri me reum esse sceleris tam nefandi, impulsus impatientiâ volui solùm hoc dicere, Non feci. Et rudivi quidem immaniter semel & pluries priorem vocem, alteram verò nullatenus potui pronuntiare; sed hæsi in priore verbo, & clamavi sæpiùs, Non, Non: quamvis*

NOTÆ.

1. *Extremius.*] Ex superlativo comparativus, licentiâ Apuleianâ.

2. *Extremæ sortis quadrupedem.*] Apud Phædrum, leo spiritum extremum trahens, ad asinum calces in se jactantem: ——— ——— *fortes indignè tuli*
Mihi insultare: te naturæ dedecus
Quod ferre cogor, certè bis videor mori.

3. *Quod crimen non modò latrocinium, verùm etiam parricidium quisque rectiùs nominaverit.*] Petronius: *qui ignotos lædit, latro appellatur: qui amicos paulominùs quàm parricida.*

4. *Impatientiâ productus, &c.*] Quid est *impatientiâ productus*? Conjiciebat Pricæus *perditus.* Lege leviori mutatione *perductus*, hoc est, *permotus.*

5. *Et identidem boavi, Non Non.*] Ad hanc quippe vocem sæpiùs repetitam satis accedit asini ruditus.

6. *Quanquam nimiâ rotunditate*

nimiâ rotunditate pendulas vibrâssem làbias. Sed quid ego pluribus de Fortunæ sævitate conqueror? quam quidem nec istud puduit, me cum meo famulo, meoque vectore illo equo factum [1] conservum atque conjugem. Talibus cogitationibus fluctuantem, subiit me illa cura potior, quâ statuto consilio latronum, Manibus virginis decretam me victimam recordabar. Ventremque crebrò suspiciens meum, jam misellam puellam parturiebam. Sed ille, qui commodùm falsam de me [2] notoriam pertulerat, expromptis mille aureis, quos insutos laciniæ contexerat, quosque variis viatoribus detractos, ut aiebat, pro suâ frugalitate [3] communi conferebat arcæ: infit etiam de salute commilitonum sollicitè sciscitari. Cognitoque quosdam, immò verò fortissimum quemque variis quidem, sed impigris casibus oppetiisse; suadet tantisper pacatis itineribus, omniumque præliorum servatis induciis, inquisitioni commilitonum potiùs insisteretur, & tyrocinio novæ juventutis, ad pristinæ manûs numerum, [4] Martiæ cohortis facies integraretur. Nam & invitos terrore compelli, & volentes præmio provocari

INTERPRETATIO.

retorsissem mirum in modum in orbem mea *labra pendentia. Sed quorsum ego ulteriùs conqueror de sinisteritate Fortunæ? quam ne puduit quidem fecisse me conservum illius equi mei servi, vectorisque, &* submisisse me *eidem jugo ac* ipsum. *Dum distraherer huc illuc ejusmodi cogitationibus, rediit mihi in mentem hæc sollicitudo magis urgens, quâ memineram me destinatum esse decreto prædonum, hostiam Manibus virginis. Et respiciens sæpè meam alvum, jam mihi videbar parere infelicem virginem. At ille, qui modò narraverat falsam accusationem de me, extractis mille* nummis *aureis, quos absconderat consutos in veste, quosque ereptos, ut aiebat, diversis viatoribus, afferebat in communes loculos, pro eâ quâ erat probitate: cœpit quoque anxiè inquirere de incolumitate sociorum. Cumque audivisset quosdam, immò verò fortissimos omnes cecidisse mortibus diversis quidem, sed strenuis; hortatur, ut relictis viis pacatis in aliquod tempus, & observatâ cessatione omnium certaminum, incumberent potiùs inquirendis sociis, & forma catervæ bellicosæ restitueretur usque ad numerum prioris multitudinis, suffectis* novis *tyronibus ex juventute. Eos enim, qui nollent, posse adigi metu, qui autem non renuerent,*

NOTÆ.

pendulas vibrassem labias.] Hoc est quod l. 10. dicit: *contortâ in modum linguæ postremâ labiâ.* Labiæ *enormia labia.*

1. *Servum atque conjugem,*] *Conjux* hîc est *jugum cum alio ferens.* Malebat Pricæus, *congregem.* & reverà nusquam vidimus hactenus alligatum fuisse Lucium ad jugum unà cum equo suo. Et præterea vox *congregem* habetur infrà hoc ipso libro: *equinis armentis me congregem, &c. permiscuit.*

2. *Notoriam pertulerat.*] Vocabulum est Juris, significans *delationem, accusationem, indicium.*

3. *Communi conferebat arcæ.*] Arcæ collegii latronum. Inscriptio vetus apud Gruterum, fol. 175.

EROGENTUR EX ARCA COLLEGII.

4. *Martiæ cohortis.*] Bellicosæ latronum manûs, quorum Deus Mars est. Alludit ad Romanam Militiam, in quâ Legio Martia fuit exploratæ virtutis. De hac Cicero, Philipp. 4. *Quid legio Martia? quæ mihi videtur divinitùs ab ipso Deo traxisse nomen, à quo Populum Romanum generatum accepimus?*

posse.

poſſe: nec paucos humili ſervilique vitæ renuntiantes, ad inſtar tyrannicæ poteſtatis, ſectam ſuam conferre malle. Se quoque jamdudum pro ſuâ parte quemdam conveniſſe hominem & ſtaturâ procerum, & ætate juvenem, & corpore vaſtum, & manu ſtrenuum: eique ſuaſiſſe, ac denique perſuaſiſſe, ut manus hebetatas diutinâ pigritiâ, tandem referret ad frugem meliorem; bonoque ſecundæ, dum poſſet, frueretur valetudinis: nec manum validam erogandæ ſtipi porrigeret, ſed hauriendo potiùs exerceret auro. Talibus dictis univerſi omnes aſſensêre: & illum, qui jam comprobatus videretur, aſciſci, & alios ad ſupplendum numerum, veſtigare ſtatuunt. Tunc profectus, & paululùm commoratus ille, perducit immanem quemdam juvenem, uti fuerat pollicitus, neſcio an ulli præſentium comparandum. nam præter cæteram corporis molem, toto vertice cunctos antepollebat, & ei commodùm lanugo malis inſerpebat: ſed planè centunculis diſparibus & malè conſarcinatis ſemiamictum: inter quos pectus & venter cruſtatâ craſſitie reluctabant. Sic introgreſſus, Avete, inquit, fortiſſimo Deo Marti clientes, mihique jam fidi commilitones; & virum magnanimæ vivacitatis volentem volentes accipite, libentiùs vulnera corpore excipientem, quàm aurum manu ſuſcipientem: ipsâque [1] morte, quam formidant alii, meliorem. Nec me putetis egenum, vel abjectum, ne-ve de pannulis iſtis virtutes meas æſtimetis. Nam

INTERPRETATIO.

poſſe incitari mercede: & multos quidem *malle amplecti vitam ſimilem dominationi regiæ, repudiatâ vitâ abjectâ & ſervili. Quantum etiam ad ſe pertineret, ſe jam pridem adiviſſe quemdam virum altâ ſtaturâ, juvenem, prægrandem corpore, & promptum manu: ſeque ei auctorem fuiſſe, ac demùm compuliſſe* ipſum, *ut admoveret tandem ad meliores uſus manus torpentes longâ deſidiâ; & uteretur commodis proſperæ valetudinis, dum liceret: neque mendicandi gratiâ extenderet robuſtam dexteram, ſed uteretur potiùs eâ ad eruendum aurum.* Omnes quotquot erant *annuerunt his verbis: & decernunt in* ſuum cœtum *recipere eum cujus virtus videretur jam ſpectata, & inquirere alios ad complendum numerum. Tunc ille cùm exiviſſet, & manſiſſet tantiſper foris, adducit, ut promiſerat, quemdam juvenem procerum, cum quo neſcio an quiſquam eorum, qui aderant, potuiſſet conferri. nam præter reliquam amplitudinem corporis, ſuperabat omnes toto capite; & genæ ei tunc primulùm incipiebant veſtiri barbâ: ſed ſemiopertus erat tantùm pannis diſſimilibus & malè conſutis, per quorum commiſſuras pectus & alvus ejus callosâ mole nitebantur* erumpere. *Sic ingreſſus, Salvete ait, ô vos qui eſtis in tutelâ fortiſſimi* Dei *Martis, & jam* facti *mei fideles ſocii; & benignè excipite* me *hominem fortiſſimi vigoris ſponte ve*nientem ad vos, *excipientem plagas corpore libentiori animo, quàm aurum manu, & contemnentem ipſam mortem, quam alii metuunt.* Neque *arbitremini me* eſſe *inopem aut vilem, ne-ve ex his centunculis judicetis de meis*

NOTÆ.

1. *Morte meliorem.*] *Superiorem. Morte melior*, κρείττων θανάτου, Græca phraſis eſt: ſignificatque eum, qui θανάτου καταφρονεῖ. Abſurda & ἀπροσδιόνυσα ſint, quæ hîc Beroaldus refert de mortis bonitate.

præfui validiſſimæ manui, totamque prorſus devaſtavi Macedoniam. Ego ſum prædo famoſus, [1] Hæmus ille Thracius, cujus totæ Provinciæ nomen horreſcunt: [2] patre Therone æquè latrone inclyto prognatus, humano ſanguine nutritus, interque ipſos manipulos factionis educatus, hæres & æmulus virtutis paternæ. Sed omnem priſtinam ſociorum fortium multitudinem, magnaſque illas opes exiguo temporis amiſi ſpatio. Nam [3] procuratorem Principis ducenariâ perfunctum, dehinc Fortunâ triſtiore decuſſum, [4] prætereuntem Orato

INTERPRETATIO.

virtutibus. Fui enim dux fortiſſimæ cohortis, & diripui omnem planè Macedoniam. Ego ſum inclytus ille latro Hæmus Thracius, cujus nomen provinciæ totæ reformidant: genitus patre Therone prædone ſimiliter famoſo, altus cruore humano. & nutritus in mediis cohortibus hujus *ſectæ, hæres & imitator fortitudinis paternæ. Verùm perdidi brevi intervallo temporis totum illum antiquum numerum ſtrenuorum commilitonum, & illas ingentes divitias. Adortus enim fueram procuratorem Cæſaris prætereuntem Orato, qui exercuerat procurationem ducenariam, & posteà exciderat ex eâ malignitate*

NOTÆ.

1. *Hæmus ille Thracius.*] *Hæmus* hîc nomen eſt prædonis, fortaſſe ἀπὸ τοῦ αἵματος *à ſanguine*, quo latrones gaudent. Aliàs *Hæmus* mons eſt in Theſſaliâ.

2. *Patre Therone.*] Nomen Græco fonte cadens latroni congruum. Θὴρ enim Græcis *feram* ſonat.

3. *Procuratorem Principis ducenariâ perfunctum.*] Supple *procuratione.* Vetus Inſcriptio: PROCURATOR AUGUSTI PROVINCIÆ BOETICÆ AD DUCENA ACCIPIENDA. Cujacius, ad Titul. 19. lib. 10. Cod. de Exactoribus tributorum: *Ducena, & Centena dignitates ſunt in ſcholâ agentium in rebus, & in officio ſacrarum largitionum, &c. exegiſſe eos fiſcales pecunias hæc lex oſtendit, &c.* Procuratoris Ducenarii mentio eſt apud Cyprianum, epiſt. 68. *actis publicè habitis apud Procuratorem Ducenarium:* ad quem locum Rigaltius: *extra curas exercitûs & negotia belli, circa Principem Romanum fuit militia duplex: litterata, quæ ſcriniis operam dabat: actuoſa, quæ rebus agendis erat occupatiſſima. Hi Magiſtriani dicebantur, & ex eorum ſcholâ Ducenarii, & Centenarii, ſive Sexagenarii, qui fiſcales pecunias exigebant, à numero pecuniarum, quas in ſtipendium accipiebant, nuncupati,* Beroaldus hîc *Ducenariâ perfunctum* intelligit fuiſſe primum haſtatum, qui duas Centurias, id eſt, ducentos milites ducebat in acie ſecundâ. *Sicut enim*, inquit, *Centenarium dixere, quem nunc Centurionem nominant, ita & Ducenarium appellant Præfectum ducentis militibus.* Sed hoc nullâ auctoritate fultum, malè convenit Procuratori Principis.

4. *Prætereuntem Orato fueram aggreſſus,*] Beroaldo, *Prætereuntem coram fueram aggreſſus*, quem refellit Schoppius ex his, quæ ſequuntur, ex quibus patet Procuratorem illum non coràm & apertè, ſed noctu in tugurio fuiſſe à latronibus poſitum. Retinet igitur lectionem Mſs. & veterum editionum *Orato*, quam urbem Macedoniæ eſſe ait. Sed præterquàm quòd nulla hujus urbis apud Strabonem, ac ne in theſauro quidem Ortelii fit mentio; latrocinium illud non in Macedoniâ perpetratum, ſed in littore Actiaco fuit, ubi Macedoniâ delapſi graſſabantur, ut narratur infrà: quod quidem littus Acarniæ contribuitur, plurimumque à Macedoniâ diſtat. Aliud ergo quærendum, vel *Oratum* illud in Acarnaniâ collocandum.

fueram aggressus. Sed rei noscendæ carpo ordinem. Fuit quidam multis officiis in aulâ Cæsaris clarus atque conspicuus, ipsi etiam probè spectatus. Hunc insimulatum quorumdam astu, projecit extorrem sæviens Invidia. Sed uxor ejus Plotina quædam, raræ fidei, atque singularis pudicitiæ fœmina, quæ decimo partûs stipendio viri familiam fundaverat, spretis atque contemptis urbicæ luxuriæ deliciis, fugientis comes, & infortunii socia, tonso capillo, in masculinam faciem reformato habitu, pretiosissimis monilium & auro monetali zonis refertis incincta, inter ipsas custodientium militum manus & gladios nudos intrepida, cunctorum periculorum particeps, & pro mariti salute pervigilem curam sustinens, ærumnas assiduas ingenio masculo sustinebat. Jamque plurimis itineris difficultatibus, marisque terroribus exantlatis, [1] Zacynthum petebat: quam Sors ei fatalis decreverat [2] temporariam sedem. Sed cùm primùm [3] littus Actiacum, quò tunc Macedoniâ delapsi grassabamur, appulisset; nocte promotâ tabernulam quamdam littori navique proximam, vitatis maris fluctibus, incubabat. Invadimus, & diripimus omnia. nec tamen periculo levi tentati discessimus. Simul namque primum sonum januæ matrona-

INTERPRETATIO.

fati. Sed resumo ordine rem omnem; quò faciliùs intelligatur. Fuit quidam inclytus atque insignis multis muneribus, quæ gesserat in aulâ Cæsaris, egregiè quoque probatus ipsi Cæsari. *Crudelis Invidia coëgit hunc ire in exilium, accusatum calliditate quorumdam. At Plotina quædam* nomine *ejus conjux, mulier singularis fidelitatis, & eximiæ castitatis, quæ stabiliverat familiam sui mariti censu decem natorum, & neglectis ac subterhabitis voluptatibus urbani luxûs, comitata virum exulantem, &* facta *particeps ejus calamitatis, resectâ comâ, mutatâ veste & facie in speciem viri, circumdata zonis, quas infercíverat monilibus maximi pretii & aureis nummis, interrita inter ipsos manipulos ensesque districtos militum custodientium* suum maritum; *socia omnium periculorum, & invigilans perpetuâ curâ incolumitati conjugis, tolerabat continuos labores animo virili. Et jam superatis permultis molestiis viarum, & periculis maris, ibat Zacynthum, ubi Fortuna iniqua constituerat ei habitationem ad tempus. Verùm statim atque tetigit littus Actiacum, in quo tunc latrocinabamur digressi è Macedoniâ, cubabat nocte jam provectiore in quodam tugurio vicino littori & navi, ad evitandam jactationem maris. Irruimus & expilamus cuncta. non mediocri tamen discrimine abiimus. nam statim atque illa materfamilias audivit primum stridorem*

NOTÆ.

1. *Zacynthum petebat.*] Insulam maris Ionii, hodie *Zante* Veneticæ ditionis. In Insulas porrò deportatos exules passim legas apud Historicos. Unde Cornel. Tacitus: *plenum exiliis mare.* Quin & exilium ipsum pœna insularis dicitur apud Ammianum Marcellinum.

2. *Temporariam sedem.*] Nimirùm non perpetuo exilio damnatus fuerat ille Procurator, sed tantùm ad tempus, & relegatus erat, non exul.

3. *Littus Actiacum.*] Oram illam maris Ionii, quæ ab Ambracio Sinu Heracleam versùs extenditur. Ibi enim fuit Actium oppidum Colonia Augusti.

percepit, procurrens in cubiculum, clamoribus inquietis cuncta miscuit: milites, suosque famulos nominatim, sed & omnem viciniam suppetiatum convocans: nisi quod pavore cunctorum, cùm sibi quisque metuentes delitescebant, effectum est ut impunè discederemus. Sed protinus sanctissima[a] (vera enim dicenda sunt) & unicæ fidei fœmina, bonis artibus gratiosa, precibus ad Cæsaris numen porrectis, & marito reditum celerem, & aggressuræ plenam vindictam impetravit. Denique noluit esse Cæsar Hæmi latronis collegium; & confestim interiit. Tantum potest nutus etiam magni Principis. Totâ denique factione militarium [1] vexillationum indagatu confectâ atque concisâ, ipse me furatus ægrè, solus è mediis Orci faucibus ad hunc evasi modum. Sumptâ veste muliebri floridâ, [2] in sinus flaccidos abundante, [3] mitellâque textili contecto capite, [4] calceis fœmineis albis illis & tenuibus indutus, & [5] in sequiorem sexum [6] insertus atque absconditus, asello spicas hordeaceas gerenti residens, per medias acies infesti militis transivi. Nam mulierem putantes asinariam, concede-

INTERPRETATIO.

ostii, currens in cubiculum turbavit omnia tumultuosis vociferationibus: ciens in auxilium milites & servos suos quemque suo nomine, atque etiam omnes vicinos: sed metu omnium evenit ut abiremus incolumes, cùm se absconderent, sibi quisque timentes. Sed mulier castissima, ac probitatis singularis (nam verum fatendum est) quæ sibi conciliaverat favorem suis virtutibus, fusis statim precibus ad majestatem Cæsaris, obtinuit simul promptum regressum suo conjugi, & perfectam ultionem hujus aggressionis. Postremò Cæsar voluit ut factio Hæmi prædonis interiret, & ipsa *periit illicò. Tantùm valet vel ipsa voluntas magni Imperatoris. Universo demùm collegio extincto atque deleto* ad internecionem *inquisitione turmarum militarium, ego me vix proripui, & effugi solus ex mediis manibus Plutonis hoc pacto.* Ego *induto vestimento fœmineo pulchro, & affluente in laxos sinus, & operto capite parvâ mitrâ textili, calceatus calceis illis muliebribus candidis & tenuibus, &* velut *implantatus alteri sexui, atque abditus* sub eo, *evasi per media agmina infensorum militum, inequitans asino bajulanti spicas hordei.* Illi *enim credentes* me esse *fœminam asinariam, dabant mihi patentem trans-*

NOTÆ.

1. *Vexillationum.*] *Vexillationes* apud Vegetium sunt alæ equitum. à *vexillo*, quo utebantur equites.

2. *In sinus flaccidos abundante.*] Beroaldus, *undante*. Nihil mutandum. *Vestis abundans in sinus*, est *laxior & fluxa.*

3. *Mitellâque.*] Diminutivum à *mitra*, quæ fuit tegumentum muliebris capitis, seu potiùs tænia, quâ caput cingebant mulieres. Virgil in Copa.

Copa Syrisca caput Graiâ redimita mitellâ,

Quin & pro quâvis fasciâ sumitur, ut apud Celsum, pro fascia ad involvendum brachium fractum.

4. *Calceis fœmineis albis illis, &c.*] Tales erant Sicyonii, de quibus Cicero lib. 1. de Oratore: *ut si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles.*

5. *In sequiorem sexum.*] *Fœmineum*, qui *sequior*, id est, *alius* est à virili.

6. *Insertus.*] Quidam legunt *incertus*, quòd esset *ignotus*, *latens*, ἄδηλος. Mavult Pricæus *insertus*, quod amplector.

bant liberos abitus: quippe cùm mihi etiam tunc depiles genæ lævi pueritiâ ſplendicarent. Nec ab illâ tamen paternâ gloriâ vel meâ virtute deſcivi, quanquam ſemitrepidus juxta mucrones Martios conſtitutus: ſed habitûs alieni fallaciâ tectus, villas ſeu caſtella ſolus aggrediens, viaticulum mihi corraſi. [1] Et diloricatis ſtatim pannulis, in medium profudit duo millia aureorum. &, En, inquit, iſtam [2] ſportulam, immò verò dotem [3] veſtro collegio libens, meque vobis ducem fidiſſimum, ſi tamen non recuſatis [1] offero: brevi temporis ſpatio [4] lapideam iſtam domum veſtram facturus auream. Nec mora, nec cunctatio; ſed calculis omnibus ducatum latrones unanimes ei deferunt: veſtemque lautiuſculam proferunt, ſumeret abjecto centunculo divite. Sic reformatus, ſingulos exoſculatus, & in ſummo pulvinari locatus, [5] cœnâque poculiſque magnis inauguratur. Tunc ſermonibus mutuis

INTERPRETATIO.

itum, cùm nempè malæ mihi adhuc imberbes tunc temporis niterent glabrâ juventâ. Neque tamen degeneravi ab illâ laude patriâ, aut à meâ fortitudine, tametſi mihi timerem aliquantum, utpote collocatus prope gladios militares; verùm tutus dolo aſcititiæ veſtis, oppugnans villas ſive caſtella licet *ſolus, rapui mihi hoc parvum viaticum. Et confeſtim diſciſſis centonibus* ſuis *projecit in medium bis mille* nummos *aureos. &, Ecce, ait, libenter offero veſtro cœtui hanc largitionem, vel potiùs dotem, & me vobis tutiſſimum Imperatorem, (ſi tamen non reſpuitis* me *) redditurus exiguo intervallo temporis veſtram hanc domum auream, quæ nunc eſt ſaxea. Prædones univerſis ſuffragiis unanimi conſenſu eam ſibi præficiunt abſque ullâ morâ, aut dubitatione, depromuntque veſtimentum paulò elegantiùs,* quod ipſe *indueret, depoſitis ſuis pannis locupletibus. Ita mutato habitu amplexus unumquemque, & conſtitutus in ſupremâ parte lecti, conſecratur cœnâ, atque ingentibus crateribus. Tunc alternis col-*

NOTÆ.

1. *Et diloricatis pannulis.*] Lib. 6. *his editis involat in eam, veſtemque plurifariam diloricat.* Ubi vide notata, pag. 181.

2. *Sportulam.*] *Sportula* nomen erogationis, ſic dictæ, quòd in *ſportulâ*, id eſt, *caniſtro* darentur dapes clientibus, quam *ſportulam* ideo Græci dixerunt δεῖπνον ἐν σπυρίδι, *cœnam in ſportâ.* Pecunia etiam poſteà ciborum loco ſæpè erogata eſt, quæ & ipſa ſportulæ nomen retinuit. hoc poſteriore ſignificatu hîc accipiendum.

3. *Veſtro collegio.*] Ex veteri more. Solebant enim qui in collegium, curiam, aut corpus aliquod admitterentur, ob introitum aliquid largiri illi corpori. Plin. Secund. Epiſt. 39. lib. 10. quæ eſt de theatro Nicenſium. *Claudiopolitani quoque in depreſſo loco imminente etiam monte ingens balineum defodiunt potiùs, quàm ædificant. & quidem ex eâ pecuniâ, quàm* βουλευταὶ *addunt beneficio tuo, aut jam obtulerunt ob introitum, aut nobis exigentibus conferunt.* Sueton. in Claudio: *Poſtremò etiam HS octogies pro introitu novi ſacerdotii coactus impendere.*

4. *Lapideam iſtam domum veſtram facturus auream.*] Sic Auguſtus (ſi Romanum Imperatorem cum latrone conferre licet) apud Aurel. Victorem in Epitome, gloriatur hoc dicto: *urbem lateritiam reperi, relinquo marmoream.*

5. *Cœnâque, poculiſque magnis inauguratur.*] Ex ritu Sacerdotum, quando enim Flamen, aut Augur, aut Pontifex cooptabatur in collegium (quod *inaugurari* eſt) ſolebant lautiore cœnâ ſacerdotalem dignitatem auſpicari.

de virginis fugâ, déque meâ vecturâ, & utrique destinatâ monstruosâ morte cognoscit: & ubi locorum esset illa percontatus, deductusque, visâ eâ, ut erat vinculis onusta [1] contortâ & vituperanti nare discessit. &, Non sum quidem tam brutus, vel certè temerarius, inquit, ut [2] scitum vestrum inhibeam; sed malæ conscientiæ reatum intra me sustinebo, si, quod bonum mihi videtur, dissimulavero. Sed priùs fiduciam, vestri causâ sollicito mihi tribuite; cùm præsertim vobis, si sententia hæc mea displicuerit, liceat rursus [3] ad asinum redire. Nam ego arbitror latrones, quiqui eorum rectè sapiunt, nihil anteferre lucro debere suo, ac ne ipsam quidem sæpè sibi & aliis damnosam ultionem. Ergo igitur si perdideritis in asino virginem, nihil amplius quàm sine ullo compendio indignationem vestram exercueritis. Quin ego censeo deducendam ad quampiam civitatem, ibique venundandam. nec enim levi pretio distrahi poterit talis ætatula. Nam & ipse quosdam lenones pridem cognitos habeo, quorum poterit unus magnis equidem talentis, ut arbitror, puellam istam præstinare; condignè natalibus suis in fornicem processuram, nec in similem fugam discursuram: nonnihil etiam, cùm lupanari servierit, vindictæ vobis depensuram. Hanc ex animo quidem meo sententiam

INTERPRETATIO.

loquiis latronum discit fugam virginis me vehente; & portentosam necem decretam nobis ambobus: cúmque rogâsset ubinam esset illa, atque eò deductus eam vidisset oneratam vinclis, sicut erat, abiit distorto ac renuenti naso. &: Haud equidem sum adeo stupidus, inquit, aut saltem adeo arrogans, ut obstem vestro decreto. Sed existimarem me nullatenus vacare culpâ, si reticerem quod mihi videtur esse è re vestrâ. Verùm mihi vestrarum rerum satagenti date audacter loquendi locum, cùm præcipuè, si hoc meum consilium non arriserit vobis, possitis iterum reverti ad asinum. Opinor enim cordatos quosque prædones nihil debere præponere suo quæstui, ac ne ipsam quidem vindictam, quæ sæpè attulit jacturam ipsis, & aliis quoque. *Si ergo intereméritis puellam in corpore asini, nihil aliud nisi vestram iram absque omni lucro exercueritis. Ego auctor sum vobis potiùs, ut eam ducatis ad aliquam urbem, atque ibi vendatis eam, nam* virgo *hujus ætatis poterit vendi pretio non parvo. Ego enim jam dudum novi quosdam lenones, quorum unus, ut opinor, poterit emere ingentibus pecuniis hanc virginem, prodituram in lupanar, ut convenit nobilitati generis ejus, non autem erraturam hujusmodi fugâ: persoluturam etiam vobis aliquid ultionis, cum mancipata fuerit fornici. Exposui sincerè hoc consilium* vobis

NOTÆ.

1. *Contortâ & vituperanti nare.*] Lib. 8. *nare detortâ magistrum suum variè cavillantur.*

2. *Scitum vestrum.*] Decretum. à verbo *sciscere.* Propriè plebis decreta *plebiscita* dicta sunt. Cùm decreta Patrum *senatusconsulta* dicerentur.

3. *Ad asinum redire.*] Id est, *ad sententiam vestram*, quâ decrevistis ut puella asino insuta perimatur. Videtur aliquid proverbiale latere sub his verbis *ad asinum redire.* Infrà idem repetit, sed in aliam paulo sententiam: *Quid si quoquo modo latrones persenserint, non rursum recurres ad asinum, & rursum exitium mihi parabis?*

conducibilem protuli. sed vos vestrorum estis consiliorum rerumque domini. Sic ille [1] latronum fisci advocatus nostram causam pertulerat, virginis & asini sospitator egregius. Sed in diutinâ deliberatione cæteri, cruciantes morâ consilii mea præcordia, immò miserum spiritum, libentes tandem novitii latronis accedunt sententiæ: & protinus vinculis exolvunt virginem. Quæ quidem, simul viderat illum juvenem, fornicisque & lenonis audierat mentionem, cœpit risu lætissimo gestire: ut mihi meritò subiret vituperatio totius sexûs: cùm viderem puellam proci juvenis amore nuptiarumque castarum desiderio simulato, lupanaris spurci sordidique subitò delectari nomine. & tunc quidem totarum mulierum secta moresque de asini pendebant judicio. Sed ille juvenis sermone repetito: Quin igitur, inquit, supplicatum [2] Marti comiti pergimus, & puellam simul vendituri, & socios indagaturi? Sed, ut video, nullum uspiam pecus sacrificatui, ac ne vinum quidem potatui affatim vel sufficiens habemus. Decem itaque mihi legate comites, quîs contentus proximum castellum petam, inde vobis [3] epulas Saliares comparaturus. Sic eo profecto, cæ-

INTERPRETATIO.

utile, at vos estis domini consiliorum & rerum vestrarum. Sic ille advocatus fisci prædonum, eximius puellæ servator & asini, sustinuerat nostram causam. Verùm reliqui torquentes mea viscera, seu potiùs meam infelicem animam in longâ consultatione, cunctatione sententiæ dicendæ, *amplectuntur tandem ultrò consilium novi prædonis: & statim solvunt puellam. Quæ quidem, ubi primùm conspexerat illum adolescentem, & audierat loquentem de lupanari ac lenone, cœperat efferri risu hilarissimo,* adeo *ut mihi jure veniret in mentem culpare universum sexum: cùm cernerem virginem, quæ mentita fuerat se amare juvenem amatorem, & exoptare sanctum connubium, repentè gaudere ad nomen prostibuli impuri & immundi. Et tunc quidem totus sexus & vita mulierum dependebant à sententiâ asini. At ille juvenis resumptâ oratione: Quidni ergo, ait, imus oratum Martem adjutorem, venundaturi virginem, & simul inquisituri commilitones? Sed, quantum video, nullum omninò pecus habemus quod immolemus, ac ne satis quidem vini ad bibendum. Mittite ergo mecum decem socios, quibus ego contentus ibo ad vicinum castellum, petiturus illinc vobis dapes opiparas. Cùm esset profectus hoc*

NOTÆ.

1. *Latronum fisci advocatus.*] Quippe qui cavebat, ne quæstus ex virginis venditione latronibus proventurus, inconsultâ illâ & damnosâ ultione interverteretur: quemadmodum fisci advocatus cavet, ne damnatorum bona fisco Principis debita, aliquâ fraude ipsi subtrahantur. Est autem fiscus dictus quòd in fiscis, hoc est, in canistris pecunia asservaretur.

2. *Marti comiti.*] Qui nos in nostris expeditionibus sequatur, comitetur, foveat, juvetque suâ præsentiâ. Infrà: *Marti Secutori Comitique.*

3. *Epulas Saliares.*] Malè Beroald. & Colvius: *epulas & alias res.* Noster, lib. 4. *Saliares se cœnâsse cœnas crederet.* Ad quæ verba vide quæ observavimus pag. 124.

teri copiosum instruunt ignem. [1] aramque cespite virenti Marti Deo faciunt. Nec multò pòst adveniunt illi, vinarios utres ferentes, & gregatim [2] pecua comminantes: unde prælectum grandem hircum annosum & horricomem Marti Secutori Comitique victimant. & illicò prandium fabricatur opiparè. Tunc hospes ille, Non modò, inquit, expeditionum prædarumque, verùm etiam voluptatum vestrarum ducem me strenuum sentire debetis. Et aggressus insigni facilitate graviter cuncta præministrat. verrit, sternit, coquit, tuceta concinnat: apponit scitulè: sed præcipuè poculis crebris grandibusque singulos ingurgitat. Interdum tamen, simulatione promendi quæ poscebat usus, ad puellam commeabat assiduè, partesque subreptas clanculò, & prægustatas à se potiones offerebat hilaris. At illa sumebat appetenter: & nonnunquam basiare volenti, promptis saviolis [3] adlubescebat. quæ res oppidò mihi displicebat. Hem oblita es nuptiarum, [4] tuique mutui cupitoris, puella virgo? & illi nescio cui recenti marito, quem tibi parentes junxerant, hunc advenam cruentumque percussorem præponis? Nec te conscientia stimulat; sed affectione calcatâ, inter lanceas & gladios istos scortari tibi libet? Quid si quoquo modo cæteri latrones persenserint, [5] non rursum recurres ad asinum, & rursum

INTERPRETATIO.

comitatu, *reliqui struunt ignem luculentum, & erigunt aram Deo Marti ex viridi gramine. Et paulò post illi redeunt gestantes utres plenos vino, & agentes ante se gregem pecorum, ex quo immolant ingentem hircum electum* inter cæteros *grandævum & hirsutum Marti secutori, & socio. statimque prandium lautum apparatur. Tunc ille novus advena, Non solùm, inquit, oportet vos agnoscere me fortem antesignanum vestrarum incursionum, & rapinarum, sed etiam & voluptatum. Et* rem *adortus, exequitur strenuè omnia cum mirâ facilitate. Verrit* solum, *sternit* lectos, *coquit* cibos, *condit tuceta: ministrat eleganter: verùm inebriat præsertim unumquemque crateribus magnis & frequentibus* propinatis. *Nonnunquam tamen, fingens se depromere ea, quæ opus essent sibi, veniebat sæpiùs ad virginem, & exhibebat ei lætus frusta clàm subtracta, & pocula à se prælibata. Ipsa verò avidè capiebat: & aliquando cùm vellet ipsam osculari, illicò abblandiebatur ei basiolis. quod displicebat mihi summoperè. Hem,* inquiebam apud me, *ô puella, ô virgo, jam facta es immemor connubii, & tui reciproci amatoris? & præfers hunc extraneum & crudelem homicidam juveni illi conjugi mihi ignoto, cui parentes tui te desponderant? Neque conscientia te urget; sed subterhabito amore* conjugali, *placet tibi libidinari inter hastas atque enses istos? Quid si reliqui prædones* id *animadverterint aliquo pacto, nonne redibis iterum ad asinum, & mihi creabis iterùm per-*

NOTÆ.

1. *Aram cespite virenti.*] Ejusmodi aras Virgilius *gramineas* vocat, lib. 12. Æneid.

2. *Pecua comminantes.*] Lib. 3. *nos duos asinos minantes baculis exigunt.* Ubi vide Notas nostras, pag. 98.

3. *Adlubescebat.*] *Respondebat lubens.*

4. *Tuique mutui cupitoris.*] *Voluntate mutuâ tibi mancipati*, ut loquitur, lib. 2.

5. *Non rursum recurres ad asinum, &c.*] Suprà: *ad asinum redire*, ubi vide notata, pag. 214.

exitium

exitium mihi parabis? Reverà [1] ludis de alieno corio. Dùm ista [2] sycophanta ego mecum maximâ cum indignatione disputo: de verbis eorum quibusdam dubiis, sed non obscuris prudenti asino, cognosco, non Hæmum illum prædonem famosum, sed [3] Tlepolemum sponsum puellæ ipsius. Nam procedente sermone, paulò jam clariùs, contemptâ meâ præsentiâ: Bono animo es, inquit, [4] Charite dulcissima. nam totos istos tuos hostes statim captivos habebis. Et instantiâ validiore [5] vinum jam immixtum, sed modico tepefactum vapore, sauciis illis, & crapulâ vinolentiâque madidis, ipse abstemius, non cessat impingere. Et hercules suspicionem mihi fecit quasi soporiferum quoddam venenum cantharis immisceret illis. Cuncti denique, sed prorsus omnes [6] vino sepulti jacebant, omnes passim parati morti. Tunc nullo negotio arctissimis vinculis impeditis, ac pro arbitrio suo constrictis illis, impositâ dorso meo puellâ, dirigit gressum ad suam patriam. Quam simul accessimus; tota civitas ad votivum conspectum effunditur.

INTERPRETATIO.

niciem? Tu sanè te oblectas periculo *alienæ pellis. Dum differo hæc apud me valdè iratus accusans falsò* puellam: *certior fio ex quibusdam verbis eorum ambiguis, sed quæ tamen nullatenus obscura erant asino solerti, eum non* esse *illum famosum latronem Hæmum, sed Tlepolemum sponsum ipsius virginis. Nam in progressu orationis nihil timens de meâ præsentiâ, jam paulò apertiùs ait: Habe bonum animum, Charite suavissima, dabo enim tibi protinùs omnes istos tuos hostes vinctos. Et ipse quidem sobrius vini, non cessat illis jam affectis, & prolutis jam ebrietate ac temulentiâ, ingerere majori cum instantiâ vinum jam nullâ* aquâ *temperatum, sed tepidum calore mediocri. Et certè injecit mihi suspicionem quasi admisceret illis poculis aliquod medicamen somniferum. Omnes denique, sed omnes ad unum strati erant obruti vino, omnes hinc inde jam destinati neci. Tum illis facilè vinctis strictissimè funibus, & colligatis ad suum libitum*, Tlepolemus, *virgine collocatâ in dorso meo, tendit in suam patriam. Ad quam ubi pervenimus, omnes cives erumpunt ad exoptatum intuitum no*strum.

NOTÆ.

1. *Ludis de alieno corio.*] Erasmus Chiliad. 2. Centur. 2. num. 88. *de alieno corio ludere proverbio dicuntur, qui securiùs agunt, sed alieno periculo. sumpta allegoria vel à coriariis, vel ab Apologo quopiam, vel à servis, qui, si quid peccati sit, tergo dant pœnas.*

2. *Sycophanta ego.*] Ego calumniator, leviori de causâ puellam accusans. Festus & Paulus ejus Epitomator: *Sycophantas appellatos hac de causâ dicunt. Atticos quosdam juvenes solitos aiunt in hortos irrumpere, ficosque deligere,* (id est, *carpere*) *quam ob causam Lege est constitutum, ut, qui id fecisset, capite truncaretur. quam pœnam qui persequerentur ob parvula detrimenta, sycophantas fuisse appellatos.* Hinc συκοφάντης *calumniator.*

3. *Tlepolemum.*] Nomen audaci & strenuo juveni convenientissimum. τληπόλεμος *in bello fortis & tolerans.* ἀπὸ τοῦ τλῶ, *à tolerando*, & πολέμου *bello.*

4. *Charite.*] A Græco χάρις *Gratia.*

5. *Vinum jam immixtum.*] Id est, *non mixtum, merum* ἄκρατον.

6. *Vino sepulti.*] Virgilius lib. 2. Æneid.

Invadunt urbem somno, vinoque sepultam.

Procurrunt parentes, affines, clientes, [1] alumni, famuli, læti, faciem gaudio delibuti. Pompam cerneres omnis sexûs, & omnis ætatis, novumque & hercules memorandum spectamen, virginem asino triumphantem. Denique ipse etiam hilarior pro virili parte, ne præsenti negotio ut alienus discreparem: porrectis auribus, proflatisque naribus, rudivi fortiter, immò tonanti clamore personui. Et illam thalamo receptam commodè parentes sui fovebant: me verò cum ingenti jumentorum civiumque multitudine, confestim retrò Tlepolemus agebat, non invitum, nam & aliàs curiosus, & tunc latronum captivitatis spectator optabam fieri: quos quidem colligatos adhuc vino magis, quàm vinculis deprehendimus. Totis ergo prolatis erutisque rebus, & nobis auro & argento cæterisque onustis, ipsos partim constrictos, uti fuerant, provolutosque in proximas rupinas præcipites dedere: alios verò [2] suis sibi gladiis obtruncatos reliquêre. Tali vindictâ læti & gaudentes, civitatem revenimus. Et illas quidem divitias [3] publicâ custodelâ commisêre; Tlepolemo puellam repetitam lege tradidêre. Exin me, suum sospitatorem nuncupatum, matrona prolixè curitabat: ipsóque nuptiarum die præsepium meum hordeo passim repleri jubet, fœnumque, [4] camelo Bactrino sufficiens, apponi. Sed quas ego con-

INTERPRETATIO.

Parentes, affines, clientes, vernæ, servi currunt obviàm nobis *hilares, respersi vultum lætitiâ. Videres longum ordinem omnis sexûs, atque omnis ætatis, & spectaculum insolitum, & insigne profectò,* nimirùm *puellam ovantem in asino. Postremò ego quoque lætior* factus, *pro viribus, ne dissentirem à re, quæ gerebatur, quasi non* essem *particeps ejus, arrectis auribus, & afflatis naribus strenuè rudivi, vel potiùs clamavi tonante voce. Atque ejus parentes lautè reficiebant ipsam receptam cubiculo: Tlepolemus autem statim me reducebat unde veneramus unà cum magno numero jumentorum atque hominum, minimè reluctantem. ego enim,* qui *alioqui quoque* eram *curiosus, tunc etiam cupiebam videre captivitatem prædonum: quos quidem invenimus adhuc magis impeditos vino, quàm funibus. Depromptis ergo, atque productis foras rebus omnibus, nobisque, ac reliquis oneratis auro & argento, deturbaverunt in proxima præcipitia aliquos eorum colligatos, quemadmodum fuerant, & volutos ante se, alios autem reliquerunt truncatos capite propriis ensibus eorum. Hac ultione exhilarati & ovantes rediimus in urbem. Et detulêre quidem opes illas in gazophylacium publicum; Tlepolemo verò dedere ex præscripto legis virginem recuperatam* ab ipso. *Ex illo nobilis illa mulier magnam curam gerebat mei, quem vocabat suum servatorem: & ipso die nuptiarum jubet meum præsepe omninò compleri hordeo, &* mihi *exhiberi tantum fœni, quantum satis esset camelo Bactriano. Verùm quas ego satis ma-*

NOTÆ.

1. *Alumni.*] Vernæ, qui domi aluntur. Glossæ Pricæo laudatæ: *alumnus οἰκογενής.*

2. *Suis sibi gladiis.*] Terent. Adelphis. *Suo sibi gladio hominem jugulo.*

3. *Publicâ custodelâ commisêre.*] Observa ablativum cum verbo *committere*, quod dativum postulat. Supplendum est aliquid, putà *asservandas*, ut ad communem syntaxin phrasis revocetur.

4. *Camelo Bactrino.*] Ex Bactriana

dignas Fotidi diras devotiones imprecer, quæ me formavit non canem, sed asinum? quippe cùm viderem largissimæ cœnæ reliquiis rapinisque canes omnes inescatos atque distentos. Post unicam noctem, & rudimenta Veneris, recens nupta gratias summas apud suos parentes ac maritum mihi meminisse non destitit; 1 quoad summos illi promitterent honores habituri mihi. 2 Convocatis denique gravioribus amicis, consilium datur, quo potissimùm facto dignè remunerarer. Placuerat uni, domi me conclusum, & otiosum, hordeo secto fabâque & viciâ saginari. Sed obtinuit alius, qui meæ libertati prospexerat: suadens, ut turestribus potiùs campis in greges equinos lasciviens discurrerem, daturus dominis equarum inscensu generoso multas mulas alumnas. Ergo igitur evocato statim armentario equisone, 3 magnâ cum præfatione deducendus assignor. Et sanè gaudens lætusque præcurrebam, sarcinis & cæteris oneribus jam nunc renuntiaturus: nactâque libertate, veris initio pratis herbentibus, rosas utique reperturus aliquas. Subibat me tamen illa etiam frequens cogitatio: quòd tantis actis gratiis, 4 honoribusque plurimis asino modò tributis, hu-

INTERPRETATIO.

gnas execrationes poteram congerere in Fotidem, quæ me mutaverat non in canem, sed in asinum? cùm nempe viderem omnes canes saturatos, & turgidos residuis cœnæ lautissimæ, & cibis, *quos rapuerant. Post primam noctem & primam Venerem, nova nupta non cessavit commemorare parentibus & conjugi* suo *se debere mihi maximas grates, donec illi pollicerentur se affecturos me maximis honoribus. Denique, accersitis intimis amicis, deliberatur, quo præsertim modo donarer mercede congruâ. Unus censuerat me includendum domi,* ibique *nihil laborantem pinguefaciendum selecto hordeo, fabâque & viciâ. Sed vicit alius, qui consuluerat meæ libertati, auctor ut potiùs vagarer per rura & campos libidinans per armenta equorum, procreaturus dominis equarum meo generoso congressu plurimas mulas alendas. Igitur accersito præfecto armenti equorum, trador ei abducendus multis priùs de* me *dictis. Et certè præcurrebam hilaris atque ovans, ex illo vale dicturus clitellis & reliquis* hujusmodi, *& libertate acceptâ, inventurus sanè aliquas rosas vere ineunte, cùm pratis herbæ pullulant. Illa tamen cogitatio mihi etiam sæpè veniebat* in mentem; *quandoquidem tantæ grates relatæ essent honoresque permulti exhibiti* mihi *tum*

NOTÆ.

Provincia Persidis, cujus caput Bactra. Bactrianorum camelorum meminit Plin. lib. 8. cap. 18. *Camelos*, inquit, *inter armenta pascit Oriens, quorum duo generá, Bactriani, & Arabici: differunt, quòd illi bina habent tubera in dorso, hi singula; & in pectore alterum, cui incumbant.*

1. *Quoad summos illi promitterent honores habituri mihi.*] Id est, *se habituros.* Simile est illud Virgilii:

—— *sensit medios delapsus in hostes.*

Et illud Catulli, de Phaselo.

Ait fuisse navium celerrimus.

2. *Convocatis denique gravioribus amicis.*] Jlocaliter dictum, cùm de re ageretur levissimi momenti, nempe de remunerando asino.

3. *Magnâ cum præfatione.*] Quâ jubebatur armentarius quam maximam posset de me curam habere.

4. *Honoribusque plurimis asino modò tributis.*] Quidam legunt *asino meo,*

manâ facie receptâ, multò tantò pluribus beneficiis honestarer. Sed ubi me procul à civitate gregarius ille perduxerat: nullæ deliciæ, ac ne ulla quidem libertas excipit. Nam protinùs uxor ejus, avara quidem, nequissimaque illa mulier, 1 molæ machinariæ 2 subjugum me dedit: frondosoque baculo subinde castigans, panem sibi suisque de meo parabat corio. Nec tantùm sui cibi gratiâ me fatigare contenta, vicinorum etiam frumenta mercenariis discursibus meis conterebat. Nec mihi misero statuta saltem cibaria pro tantis præstabantur laboribus. Namque hordeum meum frictum, & sub eâdem molâ meis quassatum ambagibus, colonis proximis venditabat: mihi verò per diem laboriosæ machinæ attento, sub ipsâ vesperâ furfures apponebat 3 incretos ac sordidos, multoque lapide salebrosos. Talibus ærumnis edomitum, novis Fortuna sæva cruciatibus tradidit; scilicet, ut, quod aiunt, domi forisque fortibus factis adoreæ plenæ gloriarer. Equinis armentis namque me congregem pastor egregius, mandati dominici serus auscultator, aliquando permisit. At ego tandem liber asinus, lætus & tripudians, gradúque molli gestiens, equas opportunissimas jam mihi concubinas futuras deligebam. Sed hîc etiam spes hilarior in capitale processit exitium. Mares enim, ob admissu-

INTERPRETATIO.

asino, fore ut condecorarer longè pluribus beneficiis, cùm recuperâssem formam humanam. Verùm simul atque armentarius ille me deduxit longè ab urbe, nullam ibi *voluptatem nactus sum, ac ne ullam quidem libertatem. Statim enim ejus uxor,* quæ erat *fœmina avara & pessima, alligavit me ad molam pistrini: & me sæpiùs percutiens fuste folioso, præparabat sibi ac suis panem* damno *meæ cutis. Neque contenta me lassare solummodò propter suum cibum, molebat etiam frumenta vicinorum meis circuitionibus*, quas locabat *mercede. Neque saltem cibus decretus exhibebatur mihi infortunato, pro tantis laboribus. Vendebat enim vicinis agricolis meum hordeum frictum, & tritum sub eâdem molâ meis discursibus: mihi autem, qui toto die incubueram molestæ illi machinæ, præbebat ineunte vesperâ viles furfures non cribratos, & asperos plurimis lapillis. Ejusmodi miseriis subactum me sors crudelis exposuit novis tormentis; nempè, ut (quemadmodum dicitur* vulgò*) reportarem perfectam gloriam egregiis* meis *facinoribus fortiter gestis domi forisque. Nam præclarus* ille *equiso exequens imperium herile,* sed *tardiùs, immisit me tandem socium gregibus equorum. Verùm ego demùm asinus solutus, hilaris, & exultans, & lasciviens gressu infracto jam eligebam ex equabus* illas, *quæ mihi videbantur futuræ aptissimæ uxores. Verùm in hac etiam re spes lætior cessit mihi in extremam perniciem. Equi enim largo satiati cibo insensùs*

NOTÆ.

1. *Molæ machinariæ, &c.*] Columella, lib. 7. cap. 1. de asinis loquens: *jam verò molarum, & conficiendi frumenti penè solennis est hujus pecoris labor.*

2. *Subjugum.*] Unâ tantùm voce. *Subjugus* est *subjugalis, jugo subjacens,* ὑποζύγιος.

3. *Incretos.*] *Non purgatos, non cribratos.* Contrarium est *succretos.* Sæpiùs tamen, particulâ *in* non negante, *incretus* est *cribratus: incernere, cribrare;* & *incerniculum, cribrum.*

gam Veneream pasti satianter, ac diu saginati, terribiles alioquin, & utique quovis asino fortiores, de me metuentes sibi, & [1] adulterio degeneri præcaventes, nec Hospitalis Jovis servato fœdere, rivalem summo furentes persequuntur odio. Hic elatis in altum vastis pectoribus, arduus capite, & sublimis vertice, [2] primoribus in me pugillatur ungulis: ille terga pulposis toris obesa convertens, postremis velitatur calcibus: alius hinnitu maligno comminatus, [3] remissis auribus, dentiumque candentium renudatis hastis, totum me commorsicat. Sic apud historiam [4] de rege Thracio legeram, qui miseros hospites ferinis equis suis lacerandos devorandosque porrigebat. Adeo præpotens ille tyrannus, sic parcus hordei fuit, ut edacium jumentorum famem corporum humanorum largitione sedaret. Ad eundem modum distractus & ipse variis equorum incursibus, rursùs molares illos circuitus requirebam. Verùm Fortuna meis cruciatibus insatiabilis, aliam denuò mihi pestem instruxit. Delegor enim ligno monte devehundo, puérque mihi præfectus imponitur, omnibus modis ille quidem puer deterrimus. Nec me montis excelsi tantùm arduum fatigabat jugum, [5] nec saxeas tantùm sudes incursando conterebam

INTERPRETATIO.

Venerei causâ, & dudum pinguefacti, cæterùm formidabiles, & sanè valentiores quàm quilibet asinus, sibi timentes à me, & caventes ab adulterio degeneri, contemnentes jura Jovis Hospitalis, insequuntur furiosi maximo odio æmulum suæ libidinis. *Hic pugnat contra me anterioribus ungulis, sublato in altum* suo *amplo pectore, capite ac cervicibus arrectis in sublime: ille convertens tergum torosum carnosis musculis, jaculatur* in me *posteriores calces: alius minitatus hinnitu improbo, demittens aures, & restringens dentes albicantes*, acutos *instar hastarum, mordet me undique. Simile est quod legeram in historiâ de Rege Thraciæ, qui exhibebat suis feris equis infelices hospites dilaniandos, ac deglutiendos. Usque adeo ille rex opulentissimus avarus hordei fuit, ut satiaret famem suorum equorum voracium appositis corporibus humanis. Ego quoque dilaceratus simili modo diversis impugnationibus equorum, optabam iterùm illos gyros pistrini. Sed fortuna inexplebilis meis tormentis, apparavit mihi rursùs aliam calamitatem. Destinor enim lignis deportandis ex monte, & puer præficitur mihi regundo, ille quidem puer omnibus modis nequissimus. Neque solùm excelsum cacumen alti montis lassabat me, neque solùm comminuebam ungulas currendo super lapides*

NOTÆ.

1. *Adulterio degeneri.*] Quod scilicet ab asino, ignobiliori animali, perpetraretur, & ex quo, non equus, sed mulus degener esset proditurus.

2. *Primoribus in me pugillatur ungulis.*] Tanquam pugnis. est enim *pugillari* pugnis certare.

3. *Remissis auribus.*] Pricæus malebat, *remulsis*, sed frustrà est: Noster, lib. 3. *dejectis auribus jam furentes*, *infestis calcibus insequuntur.*

4. *De Rege Thracio.*] Diomede. Vide Hygin. Fab. 30. Ovid. *in Ibin*, v. 381.

5. *Nec saxeas tantùm sudes.*] *Sudes* propriè lignei sunt fustes, crassi, & acuminati. Hîc verò *saxeæ sudes* nihil aliud esse possunt quàm cautes acutæ instar sudium. Ms. Oxon. Pricæo laudatus habet *nec saxosa tantùm incursando.*

ungulas: verùm fustium quoque crebris ictibus persæpè dedolabar: [1] ut usque plagarum mihi medullaris insideret dolor, coxæque dextræ semper ictus incutiens, & unum feriendo locum, dissipato corio, & ulceris latissimi facto foramine, immò foveâ, vel etiam fenestrâ; [2] nullus tamen desinebat identidem vulnus sanguine delibutum obtundere. Lignorum verò etiam tanto me premebat pondere, ut sarcinæ molem elephanto, non asino paratam putares. Ille verò, quoties in alterum latus præponderans declinârat sarcina; cùm deberet potiùs gravantis ruinæ fustes demere, &, levatâ paulisper pressurâ, sanare me, vel certè in alterum latus translatis peræquare: contrà, lapidibus additis insuper, sic iniquitati ponderis medebatur. Nec tamen post tantas meas clades, immodico sarcinæ pondere contentus, cùm fluvium transcenderemus, qui fortè præter viam defluebat, [3] pedibus suis ab aquæ madore consulens, ipse quoque insuper lumbos meos insiliens residebat: exiguum scilicet & illud tantæ molis superpondium. At si quo casu, [4] limo cœnoso ripæ supercilium lubricante, oneris impatientiâ prolapsus deruissem; cùm deberet egregius agaso manum porrigere, capistro suspendere, caudâ sublevare, certam partem tanti ponderis, quoad resurgerem saltem, detrahere; nullum

INTERPRETATIO.

acutos, sed etiam sæpissimè verberabar spissis ictibus baculorum: ita ut dolor ex ictibus mihi remaneret fixus in intimis medullis, & ille puer *ingerens perpetuò plagas femori dextro, & percutiens semper eumdem locum, disruptâ cute, factoque hiatu patentissimi ulceris, vel potiùs scrobe, aut etiam fenestrâ, nequaquam tamen cessabat subinde percutere vulnus perlitum cruore. Onerabat verò me quoque tanto onere lignorum, ut crederes esse struem oneris destinatam elephanti, non asino. Ille autem, quotiescunque sarcina gravior inclinabatur in alteram partem; cùm debuisset potiùs detrahere baculos ex parte graviore & ruente, & mihi opitulari, onere tantulùm sublevato, aut saltem æquare* pondus*, iis transpositis in alteram partem: contrà, superadjiciebat lapides, & sic occurrebat inæqualitati oneris. Et tamen post tantas meas miserias, non contentus enormi gravitate* mei *oneris, cùm trajiceremus amnem, qui fortè præterlabebatur viam, ipse etiam prospiciens suis pedibus adversus humorem aquæ, insultabat tergo meo, & mihi insidebat,* futurus *nempè leve auctarium mei ponderis. Sed, si fortè* ego *nequiens ferre onus, cœno lutoso reddente summitatem marginis lubricam, concidissem; præclarus ille asinarius, cùm deberet mihi tendere manum, sublevare* me *capistro, sustollere caudâ, demere aliquam partem tanti oneris, saltem donec resurgerem,*

NOTÆ.

1. *Ut usque plagarum mihi medullaris insideret dolor.*] Hypallage, pro: *ut medullas usque plagarum dolor insideret mihi.*

2. *Nullus tamen desinebat, &c.*] Id est, *nullatenus.* Sic Terent. *memini, tametsi nullus moneas.*

3. *Pedibus suis.*] Florent. codex Elmenhorstio laudatus, *peronibus suis.*

4. *Limo cœnoso ripæ supercilio lubricante.*] Lege, *ripæ supercilium lubricante.* Juvenal. Sat. II.

Qui Lacedæmonium pytismate lubricat orbem.

quidem defesso mihi ferebat auxilium: sed occipiens à capite, immò verò & ipsis auribus, [1] totum me compilabat, cædens fuste grandissimo; donec, fomenti vice, ipsæ me plagæ suscitarent. Idem mihi talem etiam excogitavit perniciem. Spinas acerrimas, & punctu venenato virosas, tortili nodo in fascem constrictas, caudæ meæ pensilem deligavit cruciatum; ut incessu meo commotæ incitatæque, funestis aculeis infestè me convulnerarent. Ergo igitur ancipiti malo laborabam. nam cùm me cursu proripueram, fugiens acerbissimos incursus, vehementiore nisu spinarum feriebar: si dolori parcens paululùm restitissem, plagis compellebar ad cursum. Nec quidquam videbatur aliud excogitare puer ille nequissimus, quàm ut me quoquomodo perditum iret. Idque jurans etiam nonnunquam comminabatur. Et planè fuit, quod ejus detestabilem malitiam ad pejores conatus stimularet. nam quâdam die, nimiâ ejus insolentiâ expugnatâ patientiâ meâ, calces in eum validos extuleram. Denique tale facinus in me comminiscitur. Stuppæ sarcinâ me satis onustum, properéque funiculis constrictum, producit in viam: déque proximâ villulâ spirantem carbunculum furatus, oneris in ipso meditullio reponit. Jamque fomento tenui calescens & enutritus ignis, surgebat in flammas,

INTERPRETATIO.

nullam quidem opem ferebat mihi defatigato, verùm feriens crassissimo baculo, me omninò depilabat, incipiens à capite, vel potiùs auribus; quoad ictus excitavissent me, loco medicaminis. Ipse commentus est in me hujusmodi pestem. Alligavit meæ caudæ spinas acutissimas & venenatas punctione virosâ, compactas nexu flexili in fasciculum, futuras mihi *tormentum pendulum; ut agitatæ, & impulsæ meo incessu, pungerent me crudeliter stimulis exitialibus. Premebar itaque duplici malo. quandò enim subduxeram me, currendo vitans sævissimos* ejus *impetus, lædebar majore impressione spinarum: si tantillùm substitissem, volens evitare dolorem, incitabar ictibus ad currendum. Et pessimus ille puer videbatur nihil aliud meditari, nisi ut me interimeret quâcumque tandem ratione. Atque id minabatur aliquandò* se facturum *addito sacramento. Et certè aliquid contigit, quod instigaret execrandam ejus nequitiam ad deteriora incepta. Quodam enim die, cùm insolentia ejus intoleranda vicisset meam patientiam, jactaveram strenuè calces* in eum. *Postremò excogitat adversus me hujusmodi scelus. Deducit me in viam, valdè oneratum fasce stuppæ, & colligatum celeriter funibus, & abscondit in ipso medio sarcinæ prunam ardentem surreptam ex proximâ villâ. Et jam ignis conservatus, & sustentatus parvo fomite, extollebatur in flammas, & exitiabile in-*

NOTÆ.

1. *Totum me compilabat.*] Tot ictus mihi incutiebat, ut pilos ex meâ cute excuteret. *Compilare enim*, teste Asconio Pediano, *est ita pervellere, & furari, ut ne pilos quidem in corpore compilatores relinquant.* Lib. 9. *me membratim compilâsset.* Ubi Lips. Epist. quæst. lib. 2. Epist. 22. reponendum putat *concipilâsset*, juxta illud Plauti, Truculento: *quem ego offatim jamjam concipilabo.* Sed in idem recidit. Festus enim *compilâsti*, ait, *dictum à Nævio, pro, corripuisti, & involâsti.* Ubi Scaliger: *concipilâsti idem ac compilâsti.*

& totum me funestus ardor invaserat; nec ullum pestis extremæ suffugium, nec salutis aliquod apparet solatium: & ustrina talis moram non sustinens meliora consilia prævertitur. Sed in rebus scævis adfulsit Fortunæ nutus hilarior, nescio an futuris periculis me reservans, certè præsente statutâque morte liberans. Nam fortè pluviæ pridianæ recens conceptaculum aquæ lutulentæ proximum conspicatus; [1] ibi memet improvido saltu totum abjicio: flammâque prorsus extinctâ tandem, & pondere levatus, & exitio liberatus evado. Sed ille deterrrimus ac temerarius puer hoc quoque suum nequissimum factum in me retorsit: gregariisque omnibus affirmavit, me sponte vicinorum foculos transeuntem, titubanti gradu prolapsum, ignem ultroneum arcessisse. Mihi etiam arridens addidit: Quo usque ergo frustrà pascemus ignigenum istum? Nec multis interjectis diebus, longè pejoribus me dolis petivit. Ligno enim, quod gerebam, in proximam casulam vendito, vacuum me ducens, jam se nequitiæ meæ proclamans imparem, miserrimúmque istud magisterium renuens, querelas hujusmodi concinnat: Videtis istum pigrum tardissimumque, & nimis asinum? Me præ cæteris flagitiis, nunc novis periculis etiam angit. * * * * * * *

Desunt hîc obscœna.

INTERPRETATIO.

cendium occupaverat me totum: & nullus locus vitandæ illius perniciei extremæ, nulla spes vitæ videbatur. Atque incendium ejusmodi non poterat ferre cunctationem, sed neque dabat tempus benè consulendi. At lætior aspectus Fortunæ mihi illuxit in rebus adversis, nescio an reservans me futuris periculis, at certè exolvens me *à nece instante, &* mihi *decretâ. Cùm enim forte fortunâ conspexissem lacunam proximam, in quam cœnosa aqua imbris prioris diei recenter confluxerat, conjicio me totum in eam impetu præcipiti: atque igne penitùs extincto, exeo tandem inde & sublevatus onere, & ereptus morti. Verùm ille puer nequissimus & audacissimus, rejecit quoque in me hoc suum scelestissimum facinus: & asseveravit cunctis pastoribus, me, dum iter haberem juxta focos vicinorum, cecidisse gressu vacillanti, ac traxisse sponte incendium. Adjecit etiam arridens mihi: Quandiu igitur alemus incassum hunc progenitorem flammarum? Et paucis diebus interpositis, aggressus est me fraudibus deterioribus multò. Nam, venditis in proximo tugurio lignis quæ portabam, ducens me inanem, & clamitans se jam non posse resistere meæ improbitati, & repudians illum ærumnosum ducatum, confingit has querelas* de me. *Videtis ne* asinum *istum inertem & lentissimum, &* ingenio *nimis asinino?* Hic, *supra reliqua pericula, me etiam sollicitum habet novis discriminibus.* * * * * * * *

NOTÆ.

1. *Ibi, &c.*] Ex Grammaticæ legibus dicendum fuit *eò memet abjicio.*

2. *Me præ cæteris flagitiis, nunc novis etiam periculis angit.*] *Flagitiis* hîc intellige *periculis*, sicut lib. 6. *nam sic eam majora atque pejora flagitia comminans, appellat renidens exitiabile*: ad quem locum vide nostras observationes, pag. 187.

Talibus

Talibus mendaciis admiſcendo ſermones alios, qui meum verecundum ſilentium vehementiùs premerent, animos paſtorum in meam perniciem atrociter ſuſcitavit. Denique unus ex illis: Quin igitur publicum iſtum maritum, inquit, immò communem omnium adulterum, illis ſuis monſtruoſis nuptiis condignam victimamus hoſtiam? & , Heus tu, puer, ait, obtruncato protinus eo, inteſtina quidem canibus noſtris jacta; cæteram verò carnem omnem operariorum cœnæ reſerva. Nam corium [1] affirmatum cineris inſperſu dominis referemus: ejúſque mortem de lupo facilè mentiemur. Sublatâ contatione, accuſator ille meus noxius, ipſe etiam paſtoralis executor ſententiæ lætus, & meis inſultans malis, calciſque illius admonitus, quam inefficacem fuiſſe mehercules doleo, protinùs gladium cotis attritu parabat. Sed quidam de cœtu illo ruſticorum, Nefas, ait, tam bellum aſinum ſic enecare, & propter luxuriem laſciviamque amatoriam criminatum, operâ ſervitióque tam neceſſario carere; cùm alioquin, exſectis genitalibus, poſſit neque in Venerem ullo modo ſurgere, noſque omni metu periculi liberare, inſuper etiam longè craſſior atque corpulentior effici. Multos ego ſcio non modò aſinos inertes, verùm etiam ferociſſimos equos, nimio libidinis calore laborantes, atque ob id truces veſanoſque, adhibitâ tali [2] deteſtatione [3] manſuetos ac man-

INTERPRETATIO.

Interſerendo ejuſmodi mendaciis alia verba, quæ urgerent validiùs meam pudibundam taciturnitatem, concitavit trucem in modum animos paſtorum ad meum exitium. Poſtremò unus ex illis: Quidni ergo, ait, immolamus hunc communem maritum omnium, ſeu potiùs adulterum publicum, futurum *victimam congruentem* expiandis *illis ſuis amoribus prodigioſis? atque, Heus puer, inquit, amputa ipſi actutùm caput, & projice quidem* ejus *interanea noſtris canibus; ſerva autem reliquam omnem carnem in cœnam operarum. Referemus enim ad dominos pellem* ejus *induratam conſperſione cineris, & facilè confingemus ipſum fuiſſe interfectum à lupo. Abſque morâ ille accuſator meus, reus* ipſe quidem, *cui etiam incumbebat exequi decretum paſtorum, exacuebat illicò cultrum affrictu cotis, gaudens, & irridens meas calamitates, ac recordatus illius calcis, quam profectò me pœnitet* excuſſiſſe in eum *incaſsùm. At quidam ex illâ turbâ ruſticorum: Scelus* eſt, *inquit, ſic interficere aſinum tam pulchrum, & quia accuſatus fuit luxuriæ ac libidinis Venereæ, privari miniſterio & ſervitio adeo neceſſario; cùm aliàs, amputatis teſtibus, poſſit & non ampliùs efferri in Venerem, & nos exolvere ab omni timore periculi. & prætereà fieri quoque multò obeſior & pinguior. Novi ego plurimos non ſolùm aſinos tardos, ſed etiam equos ferociſſimos æſtuantes nimio ardore libidinis, proptereáque feros & furioſos; qui poſtea fuerunt mitigati, & emolliti ope ejuſmodi caſtrationis, & facti non inepti ſarcinis*

NOTÆ.

1. *Affirmatum.*] *Induratum, firmiùs factum.* Pricæus habet *offirmatum*, eodem ſignificatu. Aliàs *affirmare* adſeverare eſt.

2. *Deteſtatione.*] *Teſtium amputatione*, non autem *execratione*.

3. *Manſuetos ac manſues.*] *Manſues* accuſat. plural. à *manſues, is*, ejuſdem ac *manſuetos* ſignificationis. Pricæus vitandæ illepidæ geminationis causâ, reponit *manſuetos ac mites*.

sues exinde factos, & oneri ferundo non inhabiles, & cæteri ministerii patientes. Denique, nisi vobis suadeo nolentibus, possum, spatio modico interjecto, quo mercatum proximum obire statui, petitis è domo 1 ferramentis huic curæ præparatis, ad vos actutùm redire, trucemque amatorem istum atque insuavem, dissectis femoribus, emasculare, & 2 quovis vervece mitiorem efficere. Tali sententiâ mediis 3 Orci manibus extractus, sed extremæ pœnæ reservatus, mœrebam; & in novissimâ parte corporis totum me periturum deflebam. inediâ denique continuâ, vel præcipiti ruinâ memet ipse quærebam extinguere: moriturus equidem nihilominus, sed moriturus integer. Dúmque in istâ necis meæ decontor electione; matutino me rursùm puer ille peremptor meus, contra montis suetum ducit vestigium. Jámque me de cujusdam vastissimæ ilicis ramo pendulo destinato, paululùm viam supergressus ipse, securi lignum, quod deveheret, recidebat. Et ecce de proximo specu vastum attollens caput funesta proserpit ursa. Quam simul conspexi: pavidus, & 4 repentinâ facie conterritus, totum corporis pondus in postremos poplites recello: arduâque cervice sublimiter elevatâ, lorum, quo tenebar, rumpo: meque protinus pernici fugæ committo; pérque prona non tantùm pedibus, ve-

INTERPRETATIO.

portandis, & idonei reliquo servitio perferendo. Postremò, nisi sentitis aliter ac vos moneo, interposito brevi intervallo temporis, per quod decrevi ire ad proximas nundinas, possum promere ex meis ædibus ferramenta destinata huic operationi, & continuò reverti ad vos, & evirare illum amatorem ferocem ac inamabilem, deductis ejus *coxis, & reddere placidiorem quolibet vervece.* Ego *hac sententiâ ereptus ex mediis unguibus Plutonis, sed reservatus ad crudelissimum supplicium, lugebam; & plorabam me,* quasi *omninò moriturum in extremâ illâ parte mei corporis. Denique meditabar meipsum interficere perpetuò abstinendo à cibis, aut me dejiciendo in præcipitium:* quod faciens *moriturus equidem eram, sed moriturus totus;* & non mutilatus. *Et dùm moror in eligendo genere mortis meæ; mane facto, puer ille interfector meus ducit me iterùm ad solitum iter montis, &, me jam alligato ad pendentem ramum ilicis latissimæ, ipse tantillùm transgressus viam, cædebat bipenni ligna deportanda. Cùm subitò truculenta ursa prorumpit ex vicinâ speluncâ erigens immane caput. Quam ubi vidi: trepidus, & perterritus subito ejus aspectu, retraho totam molem mei corporis in posteriores poplites, & capite sursùm elato, abrumpo vinculum, quo eram alligatus; & statim capesso fugam celerem; & velociter devolutus per declivia, non modò pedibus, sed etiam*

NOTÆ.

1. *Ferramentis huic curæ præparatis.*] Quæ *castratoria ferramenta* Palladius appellat, ponitque inter instrumenta agrestium.

2. *Quovis vervece mitiorem.*] Proverbiale est. Sic lib. 8. *vervecem, non asinum vides.* Huc pertinet illud Terent. Adelphis: *tam placidum quam ovem reddo.*

3. *Orci manibus.*] Quas hîc vocat *Orci manus*, lib. 6. dixit *Orci cancros.*

4. *Repentinâ facie conterritus.*] Similiter lib. 4. *nam ei facies ursæ mediis ædibus discurrentis, ad proterrendos, si qui de familiâ fortè vigilâssent, videbatur opportuna.*

rùm etiam toto projecto corpore properè devolutus, immitto me campis subpatentibus, ex summo studio fugiens immanem ursam, ursâque pejorem illum puerum. Tunc quidam viator solitarium vagumque me respiciens, invadit: & properiter inscensum baculo, quem gerebat, obverberans, [1] per obliquam ignaramque me ducebat viam. Nec invitus ego cursui me commodabam, relinquens atrocissimam virilitatis lanienam. Cæterùm plagis non magnoperè commovebar: quippe consuetus ex fortunâ concidi fustibus. Sed illa Fortuna meis casibus pervicax, tam opportunum latibulum miserâ celeritate præversa, novas instruxit insidias. Pastores enim mei, perditam sibi requirentes vacculam, variasque regiones peragrantes, occurrunt nobis fortuitò: statimque me, cognito capistro prehensum, attrahere gestiunt. Sed audaciâ validâ resistens ille, fidem hominum Deûmque testabatur. Quid me raptatis violenter, quid invaditis? [2] An te nos tractamus inciviliter, qui nostrum asinum furatus abducis? Quin potiùs effaris, ubi puerum ejusdem agasonem, necatum scilicet, occultaris? Et illicò detractus ad terram, pugnisque pulsatus, & calcibus contusus, infit dejerans nullum semet vidisse ductorem, sed planè concitatum, solutum, & solitarium, [3] ob indicinæ præmium occupâsse,

INTERPRETATIO.

totò corpore projecto, curro in campos porrectos sub monte, *fugiens maximo conatu ursam terribilem, & illum puerum crudeliorem ursâ. Tunc viator quidam videns me solum & errabundum, occupat* me, *& conscendit celeriter, percutiens me fuste, quem gestabat, ducebat me per iter tortuosum, & ignotum. Atque ego sanè me permittebam libenter cursui, fugiens crudelissimam exsectionem* meorum *virilium. Porrò non valdè afficiebar ictibus, quia scilicet sorte meâ assuefactus eram contundi baculis. Verùm illa fortuna obstinata ad me cruciandum, præveniens infaustâ velocitate latebram adeo tempestivam, paravit mihi novas insidias. Nam pastores mei investigantes juvencam amissam, & percurrentes diversa loca, incidunt fortè in nos: & conantur statim me abducere arreptum meo capistro, quod agnoverant. Verùm ille repugnans strenuâ audaciâ, implorabat fidem hominum & Deorum. Quare trahitis me vi?* (aiebat) *Quare me apprehenditis? Num te nos tractamus injustè,* reponebant illi, *qui abigis nostrum asinum surreptum à te? Quidni potiùs dicis quò abdideris puerum ductorem ejusdem, quem proculdubio occidisti? Et statim deturbatus in terram, pugnisque percussus, & contusus calcibus, cœpit jurare se nullum vidisse agasonem, sed tantùm se cepisse* asinum *currentem, solutum, & solùm ad* consequendam *mercedem indicii, animo*

NOTÆ.

1. *Per obliquam gravemque me ducebat viam.*] Benè Pricæus reposuit ex Mss. Florent. & Oxoniensi, *per obliquam ignaramque viam*, id est, *deviam, incognitam.* Gell. lib. 9. cap. 12. *Ignarum, utroqueversum dicitur, non tantùm qui ignorat, sed & qui ignoratur.*

2. *An te nos tractamus inciviliter, &c.*] Verba sunt pastorum ejus querelæ respondentium.

3. *Ob indicinæ præmium.*] Minucius in Octavio *gratiam indicii* vocat. Lib. 6. Noster: *accepturus indicinæ nomine ab ipsâ Venere septem savia suavia, &c.*

domino tamen suo restituturum. Atque utinam ipse asinus, inquit, quem nunquam profectò vidissem, vocem quiret humanam dare, meæque testimonium innocentiæ perhibere posset! profectò vos hujus omnis injuriæ pigeret. Sic adseverans nihil quidquam promovebat. Nam collo constrictum reducunt eum pastores molesti contra montis illius sylvosa nemora, unde lignum puer solebat egerere. Nec uspiam ruris reperitur ille, sed planè corpus ejus membratim laceratum, multisque dispersum locis conspicitur. Quam rem proculdubio sentiebam ego illius ursæ dentibus esse perfectam. & hercules dicerem quod sciebam, si loquendi copia suppeditaret. Sed quod solùm poteram, tacitus licet, feræ vindictæ gratulabar. Et cadaver quidem, disjectis partibus tandem totum repertum, ægréque concinnatum ibidem terræ dedêre: [1] meum verò Bellerophontem, [2] abactorem indubitatum cruentumque percussorem criminantes, ad casas interim suas vinctum perducunt; quoad renascenti die sequenti deductus ad Magistratum, ut aiebant, pœnæ redderetur. Interim dùm puerum illum parentes sui plangoribus fletibusque quærebant; adveniens ecce rusticus, nequaquam promissum suum frustratus, destinatam sectionem meam flagitat. Non est, inquit in his unus, indidem præsens

INTERPRETATIO.

tamen reddendi eum domino. Atque ô utinam, inquit, asinus ipse, quem sanè vellem *nunquam vidisse, posset edere humanam vocem, & reddere testimonium meæ innocentiæ! certè pœniteret vos totius hujus injuriæ* mihi factæ. *Sic affirmans nihil omninò proficiebat. illi enim importuni pastores reducunt illum vinctum collo versus sylvas illius montis, ex quibus puer consueverat deferre ligna. Neque ille invenitur in ullâ parte ruris, sed videtur tantùm ejus corpus dilaniatum in frusta, & dissipatum per varia loca. Quod ego agnoscebam haud dubiè factum esse dentibus illius ursæ. & certè dixissem quod sciebam, si fuisset mihi facultas loquendi. Verùm, quod unum poteram, gaudebam, quamvis silens, de illâ ultione tardiore* quidem meis votis. *Et cùm tandem invenissent totum corpus, cujus membra erant dispersa, & coaptâssent* illud *magno labore, sepelierunt in eodem loco. Accusantes autem meum sessorem tanquam abigeum manifestarium & homicidam crudelem, deducunt* eum *interim ligatum in sua tuguria, donec, die postero exoriente, perduceretur, ut aiebant, ad judicem, & traderetur supplicio. Dùm parentes illius pueri investigabant eum planctibus, & ejulatibus, ecce rusticus, stans suis promissis, accedit, & postulat,* ut sibi liceat *me castrare, quemadmodum fuerat decretum. Damnum hoc nostrum, inquit unus ex illis, non*

NOTÆ.

1. *Meum verò Bellerophontem.*] Novum illum sessorem, quem non inficetè Bellerophontem appellat, cùm lib. 6. de seipso dixerit: *at paulò antè pinnatam Pegasi vincebas celeritatem.* Nota est Bellophorontis Pegaso inequitantis adversus Chimæram pugna, & in Solymos, Amazonasque expeditio. Palæphatus scribit Pegasum fuisse navem Bellerophontis velocissimam, quæ locum dedit fabulæ de alato equo Pegaso.

2. *Abactorem.*] *Abactor* & sæpiùs *abigeus* is dicitur, qui aliena pecora *abigit*, id est, *abducit*, & ejusmodi furtum, *abactus* & *abigeatus* vocatur.

jactura nostra: sed planè crastino libet non tantùm naturam, verùm etiam caput quoque pessimo isti asino demere. [1] Nec tibi ministerium deerit istorum. Sic effectum est, ut in alterum diem clades differretur mea. At ego gratias agebam bono puero, quòd saltem mortuus unam carnificinæ meæ [2] dieculam donâsset. Nec tamen tantillùm saltem gratulationi meæ, quieti-ve spatium datum. Nam mater pueri, mortem deplorans acerbam filii, [3] fleta & lacrymosa, fuscâque veste contecta, ambabus manibus trahens cinerosam canitiem, ejulans, & [4] exinde proclamans, stabulum irrumpit meum, tunsisque ac diverberatis vehementer uberibus, incipit: Et nunc iste securus incumbens præsepio voracitati suæ deservit, & insatiabilem profundúmque ventrem semper esitando distendit: nec ærumnæ meæ miseretur, vel detestabilem casum [5] defuncti magistri recordatur; sed scilicet senectam infirmitatemque meam contemnit ac despicit, & impunè se laturum tantum scelus credit? At utcumque præsumit innocentem. Est enim congruens pessimis conatibus contra noxiam con-

INTERPRETATIO.

ortum est inde: sed sanè placet nobis *cras amputare huic nequissimo asino non solùm virilia, sed etiam caput ipsum. Et hi tibi commodabunt operam* suam. *Sic factum est ut exitium meum proferretur in sequentem diem. Ego verò agebam gratias illi probo puero, quòd saltem attulisset morte suâ unam diem* moræ *meæ laniationi. Neque tamen tantulum saltem temporis concessum est meæ gratiarum actioni, aut* meæ *quieti. Mater enim pueri lamentans necem immaturam sui nati, accurrit in meum stabulum plorans & lacrymans, & amicta nigro vestimento, utrâque manu vellens canos suos conspersos cinere, ululans & clamitans eminùs, & percussis ac tunsis violenter mammis,* sic *cœpit* loqui: *Et nunc iste explet gulositatem suam incubans præsepi absque* ullâ *sollicitudine, & infercit assiduo esu suam alvum capacissimam, atque insatiabilem: nec miseret eum meæ calamitatis, neque meminit infaustæ sortis sui mortui ductoris; sed nempè aspernatur, ac contemnit meam senectutem, & meam debilitatem, & putat tantum crimen sibi fore inultum? Sed forsitan confidit* se *esse innocentem. Nam consentaneum est scelestissimis inceptis sperare impunitatem contra* ipsum di-

NOTÆ.

1. *Nec tibi ministerium deerit istorum.*] Malè τὸ *istorum* deest in quibusdam editionibus. Sensus loci hujus est: Et isti famuli, qui nunc alio munere distinentur, quærendorum nempè membrorum miseri hujus pueri, & lugendæ mortis illius, ministerium suum cras tibi commodabunt ad castrandum, immò & obtruncandum, si vis, asinum.

2. *Dieculam donâsset.*] Terent. Andria, Act. 4. Scen. *Eho tu impudens, non satis habes, quod tibi dieculam addo, quantum huic promoveo nuptias?*

3. *Fleta.*] *Fletu madens.* Alio paulò sensu, lib. 1. dixit *diffletis penè ad extremam captivitatem oculis.*

4. *Exinde, &c.*] Ab ostio, scilicet; lib. 5. *jam inde à foribus, &c. boans.*

5. *Defuncti magistri.*] Servius ad Æneid. lib. 12. *propriè magistri sunt militum, pastores, pecorum: sed reciproca sunt ista translationes. nam, & ductor, pastor vocatur, & magistros pecorum dicimus.* Virgil. Eclog. 2.

——— *Pan curat oves oviumque magistros.*

ſcientiam ſperare ſecuritatem. Nam proh Deûm fidem, quadrupes nequiſſime! licet precariam vocis uſuram ſumeres, cui tandem vel ineptiſſimo perſuadere poſſis, atrocitatem iſtam culpâ vacare, cùm propugnare pedibus, & arcere morſibus miſello puero potueris? An ipſum quidem ſæpiùs incurſare calcibus potuiſti, moriturum verò defendere alacritate ſimili nequiſti? Certè dorſo receptum auferres protinùs, & infeſti latronis cruentis manibus eriperes: poſtremùm, deſerto dejectóque illo conſervo, magiſtro, comite, paſtore, non ſolus aufugeres. An ignoras, eos etiam, qui morituris auxilium ſalutare denegârint, quód contra bonos mores idipſum fecerint, ſolere puniri? Sed non diutiùs meis cladibus lætaberis, homicida. ſenties, efficiam, miſero dolori naturales vires adeſſe. Et cum dicto [1] ſubſertis manibus exolvit ſuam ſibi faſciam, pedeſque meos ſigillatim illigans, indidem conſtringit arctiſſimè; ſcilicet, ne quod vindictæ meæ ſupereſſet præſidium. & perticâ, quâ ſtabuli fores offirmari ſolebant, arreptâ, non priùs me deſiit obtundere, quàm victis feſſiſque viribus, ſuopte pondere degravatis manibus, ejus fuſtis eſſet elapſus. Tunc de brachiorum ſuorum citâ fatigatione conqueſta, procurrit ad focum: ardentemque titionem gerens, mediis inguinibus obtrudit; donec ſolo, quod reſtabat, præſidio niſus, liquido ſtercore [2] ſtrictim ege-

INTERPRETATIO.

ctamen *malæ conſcientiæ. Nam Proh Deûm fidem, ſceleſtiſſime quadrupedum, tametſi uſus loquelæ concederetur tibi ad tempus, cui tandem etiam ſtultiſſimo poſſes perſuadere tam atrox facinus* fuiſſe commiſſum *abſque* tuâ *culpâ, cùm potueris defendere* eum *pedibus, & propulſare morſibus homicidam ab infelici puero? Num* potuiſti *ſæpè quidem petere ipſum calcibus, non autem potuiſti propugnare ipſum ſimili vigore, dum mors intentaretur ei? Debebas ſaltem eum ſtatim aſportare levatum dorſo tuo, & extrahere ex manibus ſanguinolentis latronis aggredientis eum: denique non debebas aufugere ſolus, derelicto & excuſſo ipſo,* qui erat tuus *conſervus,* tuus *ductor,* tuus *comes,* tuus *paſtor. An neſcis illos quoque ſolere plecti, qui recuſaverint perituris opem ſalutiferam, quoniam id fecerint adverſus fas & æquum? At non ampliùs gaudebis de meis calamitatibus, ô homicida. jam curabo ſentias robur naturale non deeſſe infelici dolori. Cúmque hoc dixiſſet, manibus ſubinſertis ſolvit ſuam inſtitam. & vinciens ſeorſim meos pedes colligat ipſos eádem ſtrictiſſimè; nimirùm ne reſtaret ullum ſubſidium meæ ultioni. Et apprehenſo longurio, quo janua ſtabuli ſolebat occludi, non ceſſavit me percutere, donec fractis laſſatiſque ejus viribus baculus excidiſſet ex ejus manibus degravatis pondere proprio. Tum conqueſta, quòd brachia ſua celeriùs laſſata fuiſſent, provolat ad focum, & afferens torrem accenſum, immittit mihi* eum *inter femora; donec confugiens ad unicum ſubſidium, quod mihi ſupererat, coinqui-*

NOTÆ.

1. *Subſertis manibus exolvit,* &c.] Intellige anum inſeruiſſe manus ſub faſciam illam, atque eam quaſi vi exolviſſe. Quæ verò fuerit illa faſcia, an pectoralis, quæ *ſtrophium* etiam dicta eſt, an cruralis, aut etiam crinalis, non eſt in proclivi dicere.

2. *Strictim egeſto.*] Lib. 4. *fimo fiſtu-*

sto, faciem, atque oculos ejus confœdâssem. 1 quâ cœcitate, atque fœtore tandem fugata est à me pernicies. 2 Cæterùm titione delirantis Altheæ Meleager asinus interîsset.

INTERPRETATIO.

nâssem ejus vultum, atque oculos stercore ejaculato pressè. quâ cœcitate, & putore illud exitium abactum est tandem à me. Aliàs asinus, tanquam al*ter Meleager, periisset torre illius Altheæ insanientis.*

NOTÆ.

latim excusso. Constricto scilicet, & coarctato podice, quo liquidum stercus longiùs & quasi per fistulam prorumperet.

1. *Quâ cœcitate.*] Anui repentè objectâ effuso in oculos stercore.

2. *Cæterùm titione delirantis Altheæ Meleager asinus interîsset.*] Hæc esse à manu Glossatoris facetias Apuleianas imitari volentis, probat vel hoc vocabulum *interisset*, quod omnia exemplaria constanter habent. Hæc enim si ipsius Apuleii essent, non *interisset* legeretur, sed *interîssem*, ut orationis postulat series. Notissima Meleagri & fatalis ejus titionis fabula fusè habetur apud Ovid. Metamorphos. lib. 8.

LUCII APULEII MADAURENSIS PLATONICI METAMORPHOSIS.

LIBER OCTAVUS.

NOCTIS gallicinio, venit quidam juvenis ex [1] proximâ civitate, ut quidem mihi videbatur, unus ex famulis Charites, puellæ illius, quæ mecum apud latrones pares ærumnas exantlaverat. Is de ejus exitio, & domûs totius infortunio mira ac nefanda, ignem propter assidens inter conservorum frequentiam, sic annuntiabat: Equisones, opilionesque & bubsequæ, fuit Charite nobis quàm misella, & quidem casu gravissimo. nec verò incomitata Manes adivit. Sed, ut cuncta nôritis, referam vobis à capite, quæ gesta sunt, quæque possent meritò doctiores, quibus stilum Fortuna subministrat, in historiæ specimen chartis involvere. Erat in proximâ civitate juvenis natalibus prænobilis, [2] equo clarus, & pecuniæ simul satis locuples: sed luxuriæ popinalis, scortisque & diurnis potationibus exercitatus, at-

INTERPRETATIO.

EO tempore noctis, quo galli canunt, quidam juvenis venit è proximâ urbe, qui, ut mihi quidem videbatur, erat unus ex servis Charites illius virginis, quæ pertulerat eosdem labores atque ego apud prædones. Is narrabat admiranda, & execranda de ejus morte, & clade totius domûs, sedens prope ignem in cœtu suorum conservorum, his verbis: Equitarii, upilionesque, & bubulci, amisimus infelicissimam Chariten, & casu quidem acerbissimo. Neque tamen petiit Inferos sola. Verùm, ut sciatis omnia, narrabo vobis ab initio, quæ contigerunt, & quæ jure possent referri in chartas tanquam rarum historiæ exemplum, à viris doctioribus, quibus Fortuna tribuit facilitatem scribendi. Erat in proximâ urbe juvenis, nomine Thrasyllus, nobilissimo loco natus, insignitus equo publico, simulque multùm abundans divitiis; sed vir luxûs cauponarii, dedituſque meretricibus & compotationibus de die faciendis,

NOTÆ.

1. *Proximâ civitate.*] Ex illâ nempè civitate, in quâ habitabant Tlepolemus & Charite. Lib. 7. *impositâ dorso meo puellâ dirigit gressum ad suam patriam. quam simul accessimus; tota civitas ad votivum conspectum effunditur.* Frustrà sunt ergo, qui reponere gestiunt: *proximâ villulâ.*

2. *Equo clarus.*] Colvius (cui hîc accedo libens) intelligit *equo publico donque*

que ob id [1] factionibus latronum malè sociatus, nec-non etiam manus infectus humano cruore, Thrasyllus nomine. Idque sic erat: & fama dicebat. Hic, cùm primùm Charite nubendo maturuisset, inter præcipuos procos, summo studio petitionis ejus munus obierat. Et quanquam cæteris omnibus is genere viris antistaret, eximiisque muneribus parentes invitaret; judicio morum tamen improbatus, repulsæ contumeliâ fuerat aspersus. Ac dùm herilis puella [2] in boni Tlepolemi manum convenerat; firmiter deorsus delapsum nutriens amorem, & denegati thalami permiscens indignationem, cruento facinori quærebat accessum. Nactus denique præsentiæ suæ tempestivam occasionem, sceleri, quod diu cogitârat, accingitur. Ac die, quo prædonum infestis mucronibus puella fuerat astu virtutibusque sponsi sui liberata, turbæ gratulantium, exultans insigniter, permiscuit sese: salutique præsenti ac futuræ soboli novorum maritorum [3] gaudibundus, ad honorem [4] splendidæ prosapiæ, inter præcipuos hospites domum nostram

INTERPRETATIO.

propterea nequiter conjunctus cum catervis prædonum, & qui sæpe tinxerat suas *manus sanguine humano. Atque hoc sic se habebat: sicque ferebatur rumoribus. Hic, statim atque Charite facta est matura nuptiis, petierat ipsam maximo conatu, inter præcipuos ejus amatores. Et quamvis ipse nobilitate superaret reliquos omnes viros, & sollicitaret parentes* virginis *egregiis donis; repudiatus tamen censurâ morum* ipsius factâ, *passus fuerat dedecus repulsæ. Cúmque filia* mei *heri probo Tlepolemo nupsisset;* ipse *constanter fovens amorem suum de spe dejectum, & admiscens ei iram,* quam conceperat *ob negatum sibi matrimonium, inquirebat aditum ad* perpetrandum *dirum scelus. Oblatâ demùm opportunâ occasione suæ præsentiæ, aggreditur facinus, quod meditatus fuerat diu. Et die, quo virgo fuerat erepta sævis gladiis latronum calliditate, & fortitudine sui sponsi, immiscuit se multitudini gratulantium, gestiens singulari gaudio, & gratulabundus præsenti incolumitati novorum conjugum, & venturæ proli* eorum, *receptus in nostras ædes inter præci-*

NOTÆ.

natum, & laudat Ulpianum in Fragmentis: *hoc ampliùs principalibus constitutionibus concessum est mulieri, in hoc donare viro suo, ut is ab Imperatore lato clavo, vel equo publico, simili-ve honore honoretur.*

1. *Factionibus latronum.*] Inter bonos amicitia, inter malos factio est. Tertull. *His nomen factionum accommodatum est, qui in odium bonorum, & proborum conspirant.*

2. *In boni Tlepolemi manum convenerat.*] De hac formulâ: *in manum venire*, vel *convenire*, dixi, lib. 6. p. 195. Hoc addam: nuptiarum illarum, quibus uxor in mariti manum per coëmptionem conveniebat, hunc fuisse ritum apud veteres, ex Varrone, lib. 1. de Vitâ Populi Romani, *Nubentes ex veteri Lege Romanâ, asses tres ad maritum venientes afferre solebant, atque unum, quem manu tenebant, tanquam emendi causâ marito dare: alium, quem in pede habebant, in foco larium ponere: tertium in sacciperone, quem in compito vicinali certo tempore solebant resignare.*

3. *Gaudibundus.*] Suspicatur Pricæus *gratulabundus*. Ego congruum Apuleianæ licentiæ vocabulum non repudiaverim. Sic apud eumdem legas non semel *gaudialis*.

4. *Splendidæ prosapiæ.*] Thrasylli ipsius, non Tlepolemi.

receptus, occultato consilio sceleris, amici fidelissimi personam mentiebatur. Jamque sermonibus assiduis, & conversatione frequenti, nonnunquam etiam cœnâ pocul óque communi carior cariorque factus, in profundam [1] ruinam Cupidinis sese paulatim nescius præcipitaverat. Quidni? cùm flamma sævi amoris, parva quidem primo vapore delectet; sed fomento consuetudinis exæstuans, immodicis ardoribus totos adurat homines. Diù denique deliberaverat secum Thrasyllus, quò vel clandestinis colloquiis opportunum reperiret locum; cùm & adulterinæ Veneris magis magisque præclusos aditus copiâ custodientium cerneret, novæque atque gliscentis affectionis firmissimum vinculum non posse dissociari perspiceret, & [2] puellæ, si vellet, quanquam velle non posset, furatrinæ conjugalis incommodaret rudimentum: & tamen ad hoc ipsum, quod non potest, contentiosâ pernicie, quasi posset, impellitur. Quod nunc arduum factu putatur, amore per dies roborato, facile videtur effectu. Spectate denique, sed, oro, sollicitis animis intendite, quorsùm furiosæ libidinis proruperit impetus. Die quâdam venatum Tlepolemus, assumpto Thrasyllo, petebat,

INTERPRETATIO.

puos hospites, ut nobilitas generis ejus *postulabat, præ se ferebat vultum amici fidelissimi, dissimulans propositum* patrandi *criminis. Et jam magis magisque amicus factus assiduis colloquiis, & crebris conversationibus, aliquando etiam communicatione cibi & potûs, paulatim dejecerat se ignorans in altam voraginem amoris.* Nec *mirum. ignis enim violenti Cupidinis, primò quidem exiguus oblectat tepido calore; sed* postea *exardescens fomite conversationis, urit omninò homines æstibus vehementissimis. Denique Thrasyllus diù deliberaverat apud se, quomodo inveniret commodam occasionem alloquendi saltem eam secretò, cùm videret vias stupri* ipsi inferendi *sibi magis ac magis interclusas multitudine observantium, & cerneret arctissimum nexum amoris novi & crescentis non posse abrumpi, atque imperitia fallendi maritum obstaret puellæ, etiamsi vellet* annuere ejus votis, *quamvis non poterat velle: & tamen impellitur perniciosâ obstinatione ad illud ipsum, quod non potest, perinde ac si* illud *posset. Quod nunc creditur difficile factu,* posteà *videtur facile, cùm amor confirmatus est tempore. Considerate denique, sed considerate, quæso, attentis mentibus, quousque processerit violentia vesani amoris. Quodam die Tlepolemus ibat venatum unà cum Thrasyllo, in-*

NOTÆ.

1. *Ruinam Cupidinis.*] Vulgatæ editiones pleræque *romam cupidinis*, pro quo Gasp. Barthius adversl. lib. 33. c. 2. subdit ex veteri exemplari *rogmam Cupidinis*. Græcum est ῥωγμὴ & ῥωγμὸς *fissura, hiatus terræ, vorago.* Qui sensus est hujus loci. Lips. legebat *Ærommam*, Brantius *roïnam*, unde *ruinam*.

2. *Et puella, si vellet, quanquam velle non posset, furatrina conjugalis incommodaret rudimentum.*] Intricatus locus, quem à se non intelligi fatetur Pricæus, neque emendari posse in transitu. Beroaldus conatur explicare: sed infelici eventu. Ego, si quid ultrà tantorum virorum conatus sapio, sensum in interpretatione expressi non incongruum, *Rudimentum* hîc non est *tyrocinium*, aut *primitiæ*, ut vertit Beroaldus: sed *ignorantia* & *imperitia*. ut *rudis* est *imperitus*. *Furatrina conjugalis* est adulterium.

indagaturus feras, si quid tamen in capreis feritatis est. [1] nec enim Charite maritum suum quærere patiebatur bestias armatas dente vel cornu. Jámque apud frondosum tumulum, ramorumque densis tegminibus umbrosum, prospectu vestigatorum obseptis campis, [2] canes venationis indagini generosæ mandatæ, cubili residentes invadere bestias immittuntur: statimque, solertis disciplinæ memores, partitæ totos præcingunt aditus: tacitâque priùs servatâ mussitatione, signo sibi repentino reddito, latratibus fervidis dissonisque miscent omnia. Nec ulla capra, nec pavens damula, nec præ cæteris feris mitior cerva, sed aper immanis atque invisitatus exurgit, [3] toris callosæ cutis obesus, pilis inhorrentibus corio squallidus, setis insurgentibus spinæ hispidus, dentibus attritu sonaci spumeus, oculis aspectu minaci flammeus, [4] impetu sævo frementis oris totus fulmineus. Et primùm quidem canum procaciores, quæ cominùs contulerant vestigium,

INTERPRETATIO.

vestigaturus feras, si tamen capreæ habent ullam feritatem. nam Charite non sinebat suum conjugem venari feras armatas dentibus, aut cornibus. Et jam circa collem foliosum, & obumbratum opaco operimento ramorum, præcluso retibus exitu *in campos curâ venatorum, canes destinati ad sagacem investigationem ferarum immittuntur ad irruendum in belluas, quæ* ibi fortè *stabularentur in latibulis* suis: *& statim recordati suæ sagacis artis, partiuntur* inter se *universos aditus*, & *occupant* eos: *ac primùm observato silentio, simul ac subitum signum fuit ipsis datum, implent omnia latratibus acribus & dissonantibus. Neque ulla caprea inde exurgit, neque dama timidus, aut etiam cerva lenissima cæterarum bestiarum, sed aper ingens, &* qualis *nunquam anteà visus* fuerat, *pulpis callosæ cutis præpinguis, squallens villis rigentibus in pelle, horridus setis erectis in* ejus *spinâ, spumans* ore, & *atterens dentes* inter se *cum stridore, emittens ignem oculis truci aspectu*, proterens omnia *instar fulminis vehementi percussione sui rostri. Ac primùm quidem occîdit acerrimos canum, qui ad se propiùs accesserant,*

NOTÆ.

1. *Nec enim Charite maritum suum quærere patiebatur bestias armatas dente vel cornu.*] Sic Venus Metamorph. lib. 10. Adonidem dehortatur:

——— fortisque fugacibus esto,
Inquit, in audaces non est audacia tuta.
Parce meo, juvenis, temerarius esse periclo:
Ne-ve feras, quibus arma dedit natura, lacesse. &c.

2. *Canes venationis indagini generosæ, mandato cubili residentes.*] Lego cum Pricæo: *canes venationis indagini generosæ mandatæ, cubili residentes, &c.* ut ordo verborum sit, *canes mandatæ*, id est, destinatæ, immissæ, *generosæ indagini venationis, &c.* ut, *venationis*, per metonymiam sumatur pro re per venationem quæsitâ, id est, pro feris. quo sensu usurpatur apud idoneos scriptores, & infrà, hoc ipso libro: *partem venationis, immanis cervi pinguissimum femur, &c.*

3. *Toris callosæ cutis obesus.*] *Tori, musculi* sunt, *lacerti* etiam dicti. *Callosa cutis* est, quæ sub se habet *callum*, hoc est, *carnem compactâ teneritudine*, vel, ut ita dicam, *tenerâ duritie commendabilem*, qualis est aprugna caro.

4. *Impetu sævo frementis oris totus fulmineus.*] Duo illi dentes ex aprorum ore prominentes *fulmina* vulgò dicuntur. Ovid. lib. 10. Metamorph.

Fulmen habent acres in aduncis dentibus apri.

genis hac illac jactatis, [1] consectas interficit: dein calcata retiola, quâ primos impetus [2] reduxerat, transabiit. Et nos quidem cuncti pavore deterriti, & alioquin innoxiis venationibus consueti, tunc etiam inermes atque immuniti, tegumentis frondis vel arboribus latenter abscondimur. Thrasyllus verò nactus fraudium opportunum [3] decipulum, sic Tlepolemum captiosè compellat: Quid stupore confusi, vel etiam cassâ formidine similes humilitati servorum istorum, vel in modum pavoris fœminei dejecti, tam opimam prædam mediis manibus amittimus? Quin equos inscendimus? quin ocyùs indipiscimur? & cape venabulum, & ego sumo lanceam. Nec tantillum morati, protinùs insiliunt equos, ex summo studio belluam insequentes. Nec tamen illa genuini vigoris oblita, retorquet impetum, & incendio feritatis ardescens, dentium compulsu, quem primum insiliat, contabunda rimatur. Sed prior Tlepolemus jaculum, quod gerebat, insuper dorsum bestiæ contorsit. At Thrasyllus, feræ quidem parcens, sed equi, quo vehebatur Tlepolemus, postremos poplites, lanceâ feriens, amputat. Quadrupes residens, quà sanguis effluxerat, toto tergo supinatus, invitus dominum suum devolvit ad terram. [Nec diù, & furens aper eum invadit jacentem, ac primò lacinias ejus, mox ipsum resurgentem multo dente laniavit. Nec cœpti nefarii bonum

INTERPRETATIO.

lacerans eos maxillis suis, quas intentat huc atque illuc. Deinde proculcavit, & prætergressus est retia, quâ parte *intenderat primum cursum. Et nos quidem correpti timore, quippe qui assuefacti eramus venatibus innocuis, atque etiam tunc carebamus armis atque omni munimine, occultavimus nos clanculùm sub tegminibus foliorum, & ponè arbores. At Thrasyllus, oblatâ occasione commodâ moliendi dolos, sic alloquitur fraudulenter Tlepolemum: Quare sinimus elabi tam pinguem prædam è mediis* nostris *manibus, stupentes & perturbati, aut etiam inani metu similes his servis pusillanimis, vel consternati timore, veluti fœminæ. Quidni insilimus in equos? quidni assequimur* feram *ocyùs? & sume venabulum, ego verò capio lanceam. Et statim, absque ullâ morâ conscendunt equos, persequentes feram maximo ardore. Illa autem non immemor roboris* sibi *ingeniti, reflectit cursum, & accensa ardore suæ feritatis, terens inter se dentes, inspicit dubia, in quem primùm irruat. At Tlepolemus misit prior telum, quod gestabat, in dorsum belluæ. Sed Thrasyllus parcens quidem bestiæ, percutit lanceâ, & abscindit posteriores poplites equi, cui Tlepolemus insidebat. equus reclinatus in eam partem, quâ sanguis ipsi manaverat,* & *omninò stratus in tergum, invitus dejicit humi suum dominum. Nec ita multo pòst aper furiosus irruit in eum* adhuc *stratum* humi, *& primò vestes ejus, deinde ipsum laceravit crebris* ictibus *dentium, dum resurgeret. Neque pœnituit*

NOTÆ.

1. *Consectas.*] A verbo *consecare*. Editio Scriverii habet *confectas*, quod mihi placeret magis.

2. *Reduxerat.*] Pricæus; *direxerat*, rectè.

3. *Decipulum.*] Et frequentiùs *decipula*, utrumque à *decipiendo*, est propriè instrumentum, ad decipiendas aves, & feras, comparatum. Hîc sumitur pro occasione struendi dolos.

piguit amicum, vel suæ sævitiæ litatum saltem tanto periculo cernens, potuit expleri; sed percito, atque plagosa crura contegenti, suumque auxilium [1] miseriter roganti, per femur dextrum lanceam immisit: tantò ille quidem fidentiùs, quantò crederet ferri vulnera similia futura [2] profectu dentium. Nec-non tamen ipsam quoque bestiam facili manu transadigit. Ad hunc modum [3] definito juvene, exciti latibulo suo quisque familia mœsta concurrimus. At ille, quanquam perfecto voto, prostrato inimico [4] lætus ageret; vultu tamen gaudium tegit, & frontem [5] asseverat, & dolorem simulat: & [6] cadaver, quod ipse fecerat, avidè circumplexus, omnia quidem lugentium officia solerter affinxit; sed solæ lacrymæ procedere noluerunt. Sic ad nostri similitudinem, qui verè lamentabamur, conformatus, culpam manûs suæ, mentiens, bestiæ dabat. Nec dùm satis scelere transacto, Fama dilabitur, & cursus primos ad domum Tlepolemi detorquet, & aures infelicis nuptæ percutit. Quæ quidem simul percepit talem nuntium, qualem non audiet alium; amens, & vecordiâ percita, cursúque bacchata furibundo, per plateas populosas, & arva rurestria

INTERPRETATIO.

egregium illum amicum sui nefandi incepti, neque potuit satiari, tametsi videret satisfactum esse suæ crudelitati tanto discrimine; sed dum ille perturbatus operiret sua crura vulnerata, atque imploraret miserabiliter ejus opem, adegit ipsi lanceam per coxam dextram: idque fecit eò quidem audaciùs, quòd arbitraretur plagas ferro factas fore similes scissuræ dentium. Perforat tamen quoque facilè ipsam feram. Juvene sic interfecto, nos omnes servi evocati singuli ex nostris latebris, currimus ad ipsum lugentes. Ille autem voti compos, quamvis esset hilaris interfecto suo *inimico, celat tamen lætitiam vultu, & corrugat frontem, fingit mœrorem, & amplectens cupidè corpus, quod ipse privaverat vitâ, simulavit quidem callidè universa munia mœrentium; at lacrymæ solæ renuerunt prodire. Sic compositus ad nostrum exemplum, qui verè plorabamus, attribuebat mendaciter belluæ, crimen suæ manûs. Vix facinus illud erat omninò peractum, cùm divulgatur rumor, & deflectit primum cursum ad domum Tlepolemi, & verberat aures infortunatæ conjugis* ejus. *Quæ quidem ubi accepit hunc nuntium, cui nunquam audiet alium similem; rapitur per vicos populosos, & agros solitarios demens, exstimulata vesaniâ, & currens instar*

NOTÆ.

1. *Miseriter.*] Vox infrequens. Laberius apud Nonium, *mens incorrupta miseriter corrumpitur.*

2. *Profectu.*] Dativus antiquus. Sic Virgil.

——— *teque aspectu ne subtrahe nostro.*

Et infrà, Noster, *luctu legitimo*, pro *luctui.*

3. *Definito.*] Beroaldus reponebat *defuncto*, frustrà. Repone potiùs *finito*, id est, *interfecto*. Noster, lib. 6. *quam* (vetulam) *licet claudi pedis tui calce unicâ finire poteris.*

4. *Lætus ageret.*] Subintellige, *vitam.*

5. *Asseverat.*] *severam reddit, exasperat,* De hoc verbo jam libro superiore, & lib. 3. Vide Not. pag. 81.

6. *Cadaver, quod ipse fecerat.*] Ex corpore vivo, quod erat priùs.

fertur, insanâ voce casum mariti quiritans. Confluunt civium mœstæ catervæ: sequuntur obvii dolore sociato; civitas cuncta vacuatur, studio visionis. Et ecce mariti cadaver accurrit, labantíque spiritu totam se super corpus effudit: ac penissimè ibidem, quam devoverat ei, reddidit animam. Sed ægrè manibus [1] erepta suorum, invita remansit in vitâ. Funus veró, toto feralem pompam prosequente populo, deducitur ad sepulturam. Sed Thrasyllus nimiùm clamare, plangere: &, quas primo mœrore lacrymas non habebat, jam, scilicet crescente gaudio, reddere, & multis charitatis nominibus veritatem ipsam fallere. illum amicum, coætaneum, contubernalem, fratrem denique, addito nomine, lugubriter ciere: nec-non interdum manus Charites à pulsandis uberibus amovere, luctum sedare, ejulatum coërcere, verbis palpantibus stimulum doloris obtundere, [2] variis exemplis multivagi casûs solatia nectere: cunctis tamen mentitæ pietatis officiis studium contrectandæ mulieris adhibere, odiosumque amorem suum perperàm delectando nutrire. Sed officiis inferialibus statim exactis, puella protinùs festinat ad maritum suum demeare: cunctasque prorsùs pertentat vias. Certè [3] illam lenem otiosamque, nec

INTERPRETATIO.

Bacchæ furentis, vesano clamore ejulans fatum sui mariti. Tristes turmæ civium concurrunt: quotquot occurrunt ipsi, *sequuntur* eam, *conjungentes dolorem suum* cum ejus dolore. *Omnes deserunt urbem desiderio visendi.* Ipsa *autem statim cucurrit ad corpus exanimum sui viri, &, deficiente animâ, prostravit se totam super cadaver: nihilque propius factum est, quàm ut efflaret ibidem spiritum, quem ipsi consecraverat. Verùm extracta inde difficulter manibus suorum, remansit in vitâ, quamvis nolens. Exequiæ autem procedunt ad rogum, universâ plebe comitante pompam lugubrem. At Thrasyllus cœpit suprà modum vociferari, tundere pectus; & jam, lætitiâ nimirùm crescente, fundere lacrymas, quibus fuerat destitutus initio sui* ficti *doloris, & fucum facere ipsi veritati multis nominibus amicitiæ. flebiliter appellare ipsum amicum, æqualem, convictorem, ac postremò, fratrem, adjecto* etiam *nomine ejus.* *Nec* desinebat *interim tamen arcere manus Charites à percutiendis papillis, compescere* ejus *mœrorem, cohibere lamenta, retundere aculeum doloris verbis blandientibus, contexere consolationes ex diversis exemplis fortunæ instabilis: adjungebat tamen omnibus muniis suæ pietatis simulatæ, curam palpandæ mulieris, & alebat suum execrandum amorem oblectando* eum *nefariè. At statim atque exequiæ fuerunt factæ, mulier conatur illicò descendere ad suum conjugem: & explorat omnes omninò rationes* id faciendi. *Certè* tentat rationem *illam placidam & tranquillam,*

NOTÆ.

1. *Erepta.*] Meliùs legas cum Mſ. Palat. *erecta*; se totam enim super corpus effuderat.

2. *Variis exemplis multivagi casûs,* &c.] Petron. ubi de Matronâ Ephesi: *Cœpit* (miles) *hortari lugentem, ne perseveraret in dolore supervacuo, &c. omnium eundem exitum esse, sed & idem domicilium: & cætera, quibus exulceratæ mentes ad sanitatem revocantur.*

Multivagi.] A *vagando. Multivagus,* quasi per multos, & per multa vagans.

3. *Illam lenem.*] Inediâ scilicet ac-

telis ullis indigentem, sed placidæ quieti consimilem; [1] inediâ denique miserâ, & incuriâ squallidâ, tenebris imis abscondita cum luce jam transegerat. Sed Thrasyllus instantiâ pervicaci, partim per semetipsum, partim per cæteros familiares ac necessarios, ipsos denique puellæ parentes, extorquet tandem, jam lurore & illuvie penè collapsa membra lavacro, cibo denique confoveret. At illa parentum suorum alioquin reverens, invita quidem, verùm religiosæ necessitati succumbens, vultu, non quidem hilaro, verùm paulò sereniore, obiens, ut jubebatur, viventium munia, prorsùs in pectore, sed immò verò penitis in medullis, luctu ac mœrore carpebat animum: & dies totos, totasque noctes insumebat luctuoso desiderio: [2] & imaginem defuncti, quam ad habitum Dei Liberi formârat, [3] affixo servitio divinis percolens honoribus, ipso sese solatio cruciabat. Thrasyllus verò,

INTERPRETATIO.

quæ nullis armis opus habet, sed similis est leni somno; postremò, jam abdita ob'curo loco, pepigerat cum vitâ se excessuram ex eâ *funestâ abstinentiâ ciborum, & negligentiâ sordidâ. At Thrasyllus urgens pertinaciter, tum per seipsum, tum per reliquos amicos atque necessarios puellæ, tum etiam per parentes* ejus, *impetrat tandem, ut reficeret balneo, ac demùm etiam cibo, artus suos jam ferè defectos pallore, & sordibus. Illa autem, quæ cæteroqui reverebatur suos parentes, non sponte quidem, sed victa sanctâ necessitate peragens officia vivorum, vultu, non læto quidem, sed aliquantò tranquilliore, ut videbatur, conficiebat animum fletu ac tristitiâ* sitâ *in imo corde, seu potiùs in intimis medullis: & impendebat dies perpetuos, & noctes solidas flebili desiderio: & divinis honoribus colens cultu assiduo simulachrum mortui* mariti, *quod effinxerat ad instar Dei Bacchi, torquebat se ipso solamine. At Thrasyllus, nimis properans,*

NOTÆ.

cersitam, ut mox subjungit. In contrariam sententiam Græcus Poëta dixit οἴκτιστον λιμῷ θανέειν, *miserrimum esse fame mori.*

Illam lenem.] Pronomen *ille* sæpiùs usurpat Apuleius hac formâ & significatione. Lib. *6. tunc formicula illa parvula, & ruricola, &c,* & lib. *5. ipsum illum Cupidinem formosum Deum.*

1. *Inediâ denique miserâ, & incuriâ squallidâ.*] Quibus mox opponit *cibum & lavacrum. Incuria* itaque hîc est præsertim abstinentia balnearum, quibus, ubi assueverant corpora, non sine gravi valetudinis dispendio poterant carere.

2. *Et imaginem defuncti, quam ad habitum Dei Liberi formârat, &c.*] Polla Lucani conjux maritum similiter adorat: sed non sub emendicatâ Bacchi, alterius-ve numinis figurâ, apud Statium, lib. 2. Sylv. in Genethliaco Lucani.

Hæc te non thyasis procax dolosis
Falsi numinis induit figurâ.
Ipsum sed colit, & frequentat ipsum
Imis altiùs insitum medullis:
Ac solatia vana subministrat
Vultus, qui simili notatus auro
Stratis prænitet, incubatque somno
&c.
——— ——— *dolorque fessus*
Quidquid fleverat antè, nunc adoret.

3. *Affixo servitio.*] Sic Editiones vulgatæ. Pricæus, quem secutus sum in interpretatione, mavult *affixa.* Si magis placuerit *affixo*, expone, *assiduo & diligenti.*

præceps, & temerarius, priusquàm dolorem lacrymæ satiarent, & percitæ mentis resideret furor, & in sese nimietatis senio facesseret luctus; adhuc flentem maritum, adhuc vestes lacerantem, adhuc capillos distrahentem, non dubitavit de nuptiis convenire, & impudentiæ labe tacita pectoris sui secreta, fraudesque ineffabiles detegere. Sed Charite vocem nefandam & horruit, & detestata est: & velut gravi tonitru, [1] procellâque sideris, vel etiam ipso Diali fulmine percussa, corruit corpus, & [2] obnubilavit animam. sed intervallo revalescente paulatim spiritu, ferinos mugitus reïterans, etiam scenam pessimi Thrasylli perspiciens, [3] ad limam consilii desiderium petitoris distulit. Tunc inter moras, umbra illa miserè trucidati Tlepolemi, sanie cruentam & pallore deformem attollens faciem, quietem pudicam interpellat uxoris: Mi conjux, quod tibi prorsùs ab alio dici non licebit, si pectori tuo jam permanet nostri memoria: vel, si acerbæ mortis meæ casus fœdus caritatis intercîdit, [4] quoivis alio feliciùs maritare: modò ne in Thrasylli manum sacrilegam convenias; néve sermonem conferas, nec mensam accumbas, nec toro acquiescas.

INTERPRETATIO.

& inconsultus, antequàm dolor illius *expleretur flendo, & furor perturbati animi sedaretur, & dolor evanesceret longâ duratione suæ vehementiæ, ausus est adire* eam *de matrimonio, dum lugeret conjugem, dum adhuc discinderet* sua *vestimenta, dum velleret adhuc* suos *crines: &* sic *revelare culpâ suæ petulantiæ occulta arcana sui cordis, & dolos non patefaciendos. Verùm Charite excepit illa verba scelesta cum horrore, & execratione, & collapsa est corpore, & amisit omnem sensum*, perinde *ac si* fuisset *percussa vehementi tonitru, & afflatu astri* pestiferi, *aut etiam ipso fulmine Jovis. Sed postquàm*, interjecto *spatio* temporis, *paulatim resumpsit animum, renovavit clamores horrendos, cùm videret quoque quid nequissimus Thrasyllus struxisset, rejecit cupiditatem postulantis ad examen consilii. Tunc per intervallum* illius dilationis *simulachrum illud Tlepolemi* tam *miserandum in modum occisi, attollens vultum sanguinolentum tabo & deturpatum pallore, interrumpit castum somnum* suæ *conjugis*, his verbis: *Mea uxor, quo nomine non permittes omninò te vocari ab* ullo *alio, si recordatio nostri manet adhuc in tuo animo: aut* si *calamitas mea dura necis dissolvit pactum nostri amoris, nube auspicatiùs cuilibet alii: dummodò non nubas sacrilego Thrasyllo: neque colloquaris* cum ipso, *nec accumbas* eidem *mensæ, nec cubes in eodem*

NOTÆ.

1. *Procellâque sideris.*] Sideratione, ἀστροβολισμῷ, seu potiùs, juxta Galenum, σφακελισμῷ, cùm scilicet pars aliqua corporis pestifero sidere afflata subitò marcessit, ossáque ipsa computrescunt.

2. *Obnubilavit animam.*] Hellenismus, id est, *secundùm animam.* Observa, *obnubilavit* neutraliter sumptum, & eâdem planè vi, quâ modò *corruit corpus.*

3. *Ad limam consilii.*] Metaphora à fabris ferrariis. Incepta enim expolit maturum consilium, ut lima fabrile opus.

4. *Quovis alio.*] Lege *quoivis alio*, id est, *cuivi alii.* Dativus est antiquus *alio.*

cas.

tas. Fuge mei percuſſoris cruentam dexteram, [1] noli parricidio nuptias auſpicari. Vulnera illa, quorum ſanguinem hæ lacrymæ proluerunt, non ſunt tota dentium vulnera, ſed lancea mali Thraſylli me tibi fecit alienum. Et addidit cætera, omnemque ſcenam ſceleris illuminat. At illa, utprimùm mœſta conniverat, toro faciem impreſſa, etiamnunc dormiens, lacrymis emanantibus decoras genas cohumidat; & velut quodam tormento inquietâ quiete excuſſa, luctu redintegrato, prolixum ejulat; diſciſsâque interulâ, decora brachia ſævientibus palmulis converberat. Nec tamen cum quoquam participatis nocturnis imaginibus, ſed indicio facinoris prorsùs diſſimulato, & nequiſſimum percuſſorem punire, & ærumnabili vitæ ſeſe ſubtrahere tacita decernit. Ecce rursùs improvidæ voluptatis deteſtabilis petitor, aures obſeratas de nuptiis obtundens, aderat. Sed illa clementer aſpernata ſermonem Thraſylli, aſtúque miro perſonata, inſtanter garrienti ſummiſſéque deprecanti: Adhuc, inquit, [2] tui fratris, meíque chariſſimi mariti facies pulchra illa in meis diverſatur oculis: adhuc odor cinnameus ambroſii corporis per nares meas percurrit: adhuc formoſus Tlepolemus in meo vivit pectore. Boni ergo & optimi conſules, ſi luctui legitimo miſerrimæ fœminæ neceſſarium conceſſeris tem-

INTERPRETATIO.

lecto. Fuge manum mei interfectoris tinctam meo ſanguine, ne inchoa connubium tuum à parricidio. Illæ plagæ, quarum abluiſti cruorem tuis iſtis lacrymis, non ſunt omnes factæ dentibus apri, *verùm lancea ſceleſti Thraſylli ſeparavit me à te. Et adjecit reliqua, revelavitque omnem faciem criminis. Illa verò, ſtatim atque ſopita fuerat* adhuc *mœrens, applicato ore ad lectum, madefacit pulchras malas lacrymis, quæ ipſi effluebant inter dormiendum; & excitata* hac viſione *tanquam machinâ aliquâ* bellicâ *à ſomno ſuo turbulento, renovat fletum, & ejulat diu; laceratóque induſio, ferit* ſua *brachia formoſa manibus infeſtis. Nemini tamen communicatis iis, quæ viderat noctu* in ſomnis, *ſed omninò celans ſibi eſſe manifeſtatum* auctorem *ſceleris, ſtatuit apud ſe, & ſumere ſupplicium de peſſimo homicidâ, & ſe eripere vita calamitoſa. Ecce iterum execrandus poſtulator voluptatis temerariæ venit inſtanter interpellatum de nuptiis aures ejus occluſas* talibus petitionibus. *At illa, repudiatâ leniter oratione Thraſylli, & diſſimulato* conſilio ſuo *calliditate mirabili, reſpondit ipſi urgenti, & ſuppliciter roganti: Formoſus ille vultus tui fratris, meique dilectiſſimi conjugis eſt adhuc præſens meis oculis: fragrans odor corporis* ejus *ſuaveolentis obverſatur adhuc meis naribus: pulcher Tlepolemus vivit adhuc in meo corde. Ne graveris igitur concedere infeliciſſimæ mulieri ſpatium neceſſarium juſto*

NOTÆ.

1. *Noli parricidio, &c.*] Cæde nimirùm Tlepolemi, quæ & Thraſylli reſpectu *parricidium* dici poterat, utpote amici cædes, & potiori jure reſpectu Charites uxoris, ſi nupſiſſet mariti ſui interfectori, ſicque in partem ejus ſceleris quodammodò veniſſet.

2. *Tui fratris,*] Quem tu fratrem vocabas.

pus: quoad residuis mensibus [1] spatium reliquum compleatur anni. Quæ res cùm meum pudorem, tùm etiam tuum salutare commodum respicit: ne fortè immaturitate nuptiarum, indignatione justâ [2] Manes acerbos mariti ad exitium salutis tuæ suscitemus. Nec isto sermone Thrasyllus sobriefactus, vel saltem tempestivâ pollicitatione recreatus, identidem pergit linguæ sauciantis susurros improbos [3] inurguere; quoad simulanter revicta Charite suscipit: Istud equidem certè magnoperè deprecanti concedas necesse est, mi Thrasylle, ut interdùm taciti clandestinos coïtus obeamus; nec quisquam persentiscat familiarium, quoad dies reliquos metiatur annus. Promissioni fallaciosæ mulieris oppressus succubuit Thrasyllus: & prolixè consentit de furtivo concubitu, & opertas exoptat ultrò tenebras, uno potiundi studio postponens omnia. Sed, heus tu, inquit Charite, quàm probè veste contectus, omníque comite viduatus, primâ vigiliâ fores meas tacitus accedas, unóque sibilo contentus, nutricem istam meam op-

INTERPRETATIO.

luctui, donec annus impleatur peractis *mensibus, qui supersunt. Quod quidem spectat tum ad meam verecundiam, tum etiam ad bonum tuæ salutis; ne fortè nimiâ acceleratione nostri connubii accendamus justâ irâ sævam umbram* mei *mariti ad perniciem tuæ vitæ. Thrasyllus non revocatus ad moderationem illâ oratione, neque saltem refectus promissione* nuptiarum *post* aliquod *tempus* celebrandarum, *non desinit aggredi sæpè Chariten malis gannitibus linguæ pestiferæ; donec* ipsa, *fingens se victam, ait: Saltem, mi Thrasylle, oportet ut* mihi *instanter roganti annuas, ut interim concumbamus clanculùm & tacitè; neque ullus ex domesticis id animadvertat, donec reliqui dies anni elabantur. Thrasyllus victus promissis frudulentæ fœminæ manus dedit: & libentissimè annuit ipsi* proponenti *clandestinum concubitum, cupitque ultrò ut nox & tenebræ obscuræ adveniant, præferens desiderium potiendi* Charite *omnibus rebus. Verùm (inquit Charite)* veni *optimè velatus vestimento, & destitutus omni comite, initio noctis accede cum silentio ad meum ostium, & contentus* significâsse adventum tuum *uno tantùm sibilo, expecta hanc meam nutricem,*

NOTÆ.

1. *Spatium reliquum compleatur anni.*] Hoc erat legitimum luctûs spatium, nec ante illud licebat mulieri secundas nuptias obire absque infamiâ. Sed annus ille luctûs ad Theodosii usque tempora, intelligendus est decem tantùm mensium, qualem Romulus constituerat, juxtà Ovidium, lib. 1. Fast.

——— ——— ——— Romulus anno
Constituit menses quinque bis esse suo.
Per totidem menses à funere conjugis uxor
Sustinet in viduâ tristia signa domo.

Gratianus, Valerianus, & Theodosius Imperatores, reliquos duos anni menses luctui adjecerunt constitutione suâ, quæ extat lib. 5. Cod. Tit. 9. *de Secundis nuptiis.*

2. *Manes acerbos mariti.*] Id est, *Manes mariti violentâ & immaturâ morte perempti.* Virgil.

——— & funere immersit acerbo.

Ubi Servius: *immaturo: à pomis translatione factâ.*

3. *Invergere.*] Emendat Pricæus ex vett. editt. & Codice Oxoniensi *inurguere*, hoc est, *inurgere.*

periare: quæ claustris adhærens excubabit adventui tuo, nec seciùs, patefactis ædibus, acceptum te nullo lumine conscio, ad meum perducet cubiculum. Placuit Thrasyllo[1] scena feralium nuptiarum. nec sequius aliquid suspicatus, sed expectatione turbidus, de diei tantùm spatio & vesperæ morâ querebatur. Sed ubi Sol tandem nocti decessit, ex imperio Charites adornatus, & nutricis captiosâ vigiliâ deceptus, irrepit cubiculum, pronus spei. Tunc[2] anus, de jussu dominæ blandiens ei, furtim deprómptis calicibus, & œnophoro, quod immixtum vino soporiferum gerebat venenum, crebris potionibus avidè & securè haurientem, mentita dominæ tarditatem, quasi parentem adsideret ægrotum, facilè sepelivit ad somnum. Jámque eo ad omnes injurias exposito, ac supinato, introvocata Charite, masculis animis, impetúque diro fremens invadit, ac supersistit sicarium. En, inquit, fidus conjugis mei comes, en venator egregius, [3] en carus maritus. hæc est illa dextra, quæ meum sanguinem fudit: hoc pectus, quod fraudulentas ambages in meum concinnavit exitium: oculi isti, quibus malè placui: qui quodam modo tamen jam futuras tenebras auspicantes, [4] venientes pœnas antecedunt. Quiesce securus, beatè somnia: non ego te gladio, non ferro petam. Absit, ut velim simili mortis genere cum marito meo coæqueris. Vivo tibi morientur oculi, nec

INTERPRETATIO.

quæ opperietur accessum tuum vigilans ad pessulos ostii, & apertâ domo excipiet te, & deducet in meum cubiculum nullâ luce teste. Thrasyllus approbavit apparatum funesti illius connubii, & nihil aliud suspicans, sed perturbatus expectatione, conquerebatur tantùm de longitudine diei, & retardatione vesperæ. Verùm postquam Sol occidens dedit tandem locum nocti, ipse vestitus ut Charite jusserat, & deceptus fraudulentis excubiis nutricis, penetrat se in cubiculum, proclivis in spem. Tum vetula excipiens eum comiter, quemadmodum hera præceperat, prolatis clanculùm poculis, & vase vinario, cui inerat medicamen somniferum infusum vino, & simulans suam heram ideò tardare, quia aderat patri ægrotanti, facilè demersit eum sopori ingestis *frequentibus poculis, quæ ipse sorbebat cupidè, & absque metu. Cúmque jam jaceret supinus patens omnibus injuriis, Charite vocata intrat, & fremens irruit animo virili, atque impetu sævo in percussorem* sui mariti, *eíque superimminet. Ecce, ait, fidelis socius mei mariti, ecce præclarus venator, ecce dilectus conjux* meus. *hæc manus illa est, quæ effudit meum sanguinem: hoc pectus* est, *quod struxit dolosas insidias in meam perniciem: isti* sunt *oculi, quibus placui malo* meo *fato: qui tamen incipientes aliquatenùs* subire *futuram cæcitatem, præveniunt supplicium* sibi *impendens. Dormi absque timore, perfruere jucundis somniis: ego non te percutiam ense, aut* ullo *alio ferro. Prohibeant Dii, ut velim te æquari cum meo viro pari genere necis.* Tui *oculi extinguentur te vi-*

NOTÆ.

1. *Scena feralium nuptiarum.*] Ornatus nempè ille, quo jubebat eum Charite venire ad furtivos suos amplexus, exitio ipsi futuros.

2. *Anus.*] Nutrix.

3. *En carus maritus.*] εἰρωνικῶς. Legit VVovver. *carus marit.*

4. *Venientes pœnas antecedunt.*] Dormiendo scilicet. Sic enim futuram cæcitatem præveniebant.

quidquam videbis nisi dormiens.. Faxo [1] feliciorem necem inimici tui, quàm vitam tuam sentias. Lumen certè non videbis; manu comitis indigebis: Chariten non tenebis; nuptiis non fruêris: nec mortis quiete recreaberis, nec vitæ voluptate lætaberis; sed incertum simulachrum errabis inter Orcum & Solem: diù quæres dexteram, quæ tuas expugnavit pupulas; quódque est in ærumnâ miserrimum, nescies de quo queraris. Ego ad sepulchrum mei Tlepolemi tuo luminum cruore libabo: & sanctis Manibus ejus, istis oculis parentabo. Sed quid morâ temporis dignum cruciatum lucraris, & meos forsitan tibi pestiferos imaginaris amplexus? Relictis somnolentis tenebris [2] ad aliam pœnalem evigila caliginem. attolle vacuam faciem: vindictam recognosce: infortunium intellige: ærumnas computa. Sic pudicæ mulieri tui placuere oculi, sic faces nuptiales tuos illuminârunt thalamos, [3] Ultrices habebis pronubas, & Orbitatem comitem, & perpetuæ conscientiæ stimulum. Ad hunc modum vaticinata mulier, [4] acu crinali capite depromptâ, Thrasylli convulnerat tota lumina;

INTERPRETATIO.

vente, & nihil videbis nisi in somnis. Curabo ut existimes mortem tui inimici beatiorem, quàm tuam vitam. Non aspicies lucem; habebis opus manu comitis, quæ te ducat: *non amplecteris Chariten; non fies compos ejus connubii: neque reficieris quiete,* quam *mors* affert, *neque gaudebis jucunditate vitæ; sed vagaberis inter Infernum & lucem veluti aliquod phantasma ambiguum: diù quæritabis manum, quæ effoderit tuos oculos; & , quod gravissimum est in calamitate, ignorabis de quo debeas expostulare. Ego effundam sanguinem tuorum oculorum super tumulum mei Tlepolemi, & istos oculos mittam inferias sanctæ ipsius Umbræ. Sed quare dilatione meâ* aliquid *lucri facis debiti supplicii, & fortassè somnias nunc* te frui *meis complexibus,* qui *tibi exitiales* erunt? *Relinque caliginem somni, & expergiscere ad aliam obscuritatem cruciabilem. Erige vultum* tuum *orbatum* luminibus: *agnosce ultionem* meam: *persentisce calamitatem* tuam: *numera tuas miserias. Sic tui oculi placuerunt castæ fœminæ, sic tædæ jugales illustraverunt tuum torum. Furiæ præibunt in tuis nuptiis: Cæcitas, & æternus aculeus conscientiæ te comitabuntur. Charite sic prolocuta sumit ex capite* suo *acum discriminalem, & perfodit penitùs oculos Thrasylli; & re-*

NOTÆ.

1. *Feliciorem necem inimici tui, quàm vitam tuam.*] Vita excæcati morte durior atque infelicior est. *Stat.* Theb.

Ejectúsque die, (id est, *privatus luce*) *sors letho durior omni.*

2. *Ad aliam pœnalem evigila caliginem.*] Ad cæcitatem nimirùm.

3. *Ultrices habebis pronubas.*] *Ultrices* sunt *Furiæ*, quæ sontes punire dicuntur in Inferis. Similiter Seneca, in Oedip.

Et mecum Erinnes pronubas thalami trahan.

Et Ovid.

Pronuba Tisiphone thalamis ululavit in illis,
Et cecinit mæstum devia carmen avis.

Pronubæ παράνυμφοι, teste Donato, dicuntur, quæ nubentes in domum mariti deducunt, ac comitantur, & quæ in obsequio nubentis sunt.

4. *Acu crinali.*] Quâ capillos discriminare solebat, & in nodum coërcitos retinere.

eumque prorsùs exoculatum relinquens, dum [1] dolore nescio crapulam cum somno discutit; arrepto nudo gladio, quo se Tlepolemus solebat incingere, per mediam civitatem cursu furioso proripit se. procul-dubio nescio quod scelus gestiens [2] rectà monumentum mariti contendit. At nos, & omnis populus, viduatis totis ædibus, studiosè consequimur: hortati mutuò ferrum vesanis extorquere manibus. Sed Charite capulum Tlepolemi propè assistens, gladióque fulgenti singulos abigens, ubi fletus uberes & lamentationes varias cunctorum intuetur: Abjicite, inquit, importunas lacrymas, abjicite luctum meis virtutibus alienum. Vindicavi mei mariti cruentum peremptorem: [3] punita sum funestum nuptiarum mearum prædonem: jam tempus est uti isto gladio deorsus ad meum Tlepolemum viam quæram. Et enarratis ordine singulis, quæ sibi per somnium [4] nuntiaverat maritus, quóque astu Thrasyllum inductum petisset, ferro sub papillam dexteram transadacto corruit: & in suo sibi pervoluta sanguine, postremò balbutiens incerto sermone, perefflavit animam virilem. Tunc properè

INTERPRETATIO.

ictio eo penitùs excæcato, interim dum percitus *dolore incognito excutit ebrietatem unà cum sopore;* ipsa *capto nudo ense, quem Tlepolemus solebat aptare* suo lateri, *fugit vesano cursu per mediam urbem. & rectà petit sepulchrum sui conjugis, moliens haud dubiè aliquod nefas. Nos verò, & plebs tota, vacuatis omnibus domibus, anxiè insequimur* ipsam, *exhortantes nos invicem ad eripiendum gladium ex furiosis manibus* ejus. *Verùm Charite stans propè sandapilam Tlepolemi, & arcens cunctos ense coruscanti, cùm vidit copiosas lacrymas, & diversos ejulatus omnium: Mittite, ait, molestos fletus, deponite mœrorem non convenientem meæ fortitudini. Ulta sum crudelem interfectorem mei conjugis: punivi exitiabilem latronem,* qui disturbavit *meum connubium: jam tempus est, ut hoc ense quaram iter inferos versùs ad meum Tlepolemum. Cùmque retulisset ordine omnia, quæ fuerant sibi significata à conjuge* suo *in somnis, & quâ calliditate deceptum Thrasyllum fuisset aggressa, gladio condito sub papillam dexteram, collapsa est: & cùm pervolvisset se in suo ipsius cruore, ac denique proferens verba imperfecta, exhalavit fortem spiritum. Tunc statim amici miseræ*

NOTÆ.

1. *Dolore nescio.*] *Incognito*, cujus causa ignorabatur. Sic lib. 5. *& sarcina nescia rudimenta miratur.* A. Gellius Noct. Attic. lib. 9. cap. 12. *Nescius quoque dicitur tam is qui nescitur, quàm qui nescit, &c.* Plautus in Rudente: *Quæ in locis nesciis nescià spe sumus.*

2. *Monumentum mariti contendit.*] Restituenda vox *rectà*, ex cod. Fulvii.

3. *Punita sum funestum nuptiarum mearum prædonem.*] Quintil. lib. 9. cap. 3. *Est, & in verbis* (figura) *ut fabricatus est gladium: &, inimicos punitus est: quod mirum minus est, quod in naturâ verborum est, &, quæ facimus, patiendi modo sæpè dicere: & contrà, faciendi, quæ patimur: ut, vapulo; ideóque frequens permutatio est, & pleraque utroque modo efferuntur.*

4. *Nuntiaverat maritus.*] De suâ cæde, quæ non dentibus apri tantùm, ut credebatur, sed lanceâ Thrasylli fuerat perpetrata.

familiares, miseræ Charites [1] corpus ablutum, unitâ sepulturâ ibidem marito perpetuam conjugem reddidere. Thrasyllus verò, cognitis omnibus, nequiens idoneum exitium præsenti cladi reddere, certusque tanto facinori nec gladium sufficere, sponte delatus ibidem ad sepulchrum: Ultronea vobis, [2] infesti Manes, en adest victima, sæpè clamitans: [3] valvis super sese diligenter obseratis, [4] inediâ statuit elidere suâ sententiâ [5] damnatum spiritum. Hæc [6] ille longos trahens spiritus, & nonnunquam illacrymans, graviter affectis rusticis annuntiabat. Tunc illi, mutati dominii novitatem metuentes, & infortunium domûs herilis altiùs miserantes, fugere comparant. Sed equorum magister, qui me curandum magnâ ille quidem commendatione susceperat, pervolat quidquid in casulâ pretiosum conditumque servabat, meóque atque aliorum jumentorum dorso repositum asportans, sedes pristinas deserit. Gerebamus infantulos & mulieres: gerebamus pullos, anseres, hœdos, catellos: & quidquid infirmo gradu fu-

INTERPRETATIO.

Charites laverunt sedulò ejus *corpus, &* condentes *in idem sepulchrum, restituerunt* ipsam *marito æternam uxorem* futuram. *Thrasyllus autem*, his *omnibus auditis, cùm non posset rependere mortem congruam huic stragi à* se excitatæ, *sciretque ensem non sufficere ad tantum scelus* expiandum, *curavit ultrò se deferri ad idem monumentum*: atque ibi *clamans sæpè*: O *Umbræ* mihi *infensæ, ecce me vobis hostiam spontaneam: occlusis sedulò foribus super se, decrevit finire abstinentiâ cibi vitam jam condemnatam suo* ipsius *judicio. Ille longùm suspirans, atque interdum plorans referebat hæc rusticis valdè commotis* ejus oratione. *Tum illi timentes mutationem novi dominatûs, & dolentes profundiùs calamitatem domûs sui domini, moliuntur fugam. At præfectus equorum, cujus curæ commissus fueram, ac summopere commendatus, expilat quidquid asservabat pretiosi conditum in illâ domunculâ: &, impositum dorso meo, atque cæterorum jumentorum avehens, relinquit* suam *antiquam habitationem. Portabamus parvos infantes, & mulieres; portabamus pullos, anseres, hœdos, catulos*: denique *quæcumque retardabant* nostram *fugam de-*

NOTÆ.

1. *Corpus ablutum.*] Ex more veterum. Virgil. lib. 6. Æneid.

Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis, & ungunt.

2. *Infesti Manes.*] Umbras Charites & Tlepolemi affatur.

3. *Valvis.*] Ostio sepulchri, quo Tlepolemus, & Charite conditi erant.

4. *Inediâ statuit elidere suâ sententiâ damnatum spiritum.*] Adumbrata hæc videntur ex Petronio, ubi de matronâ Ephesi: *Quid proderit hoc tibi, si soluta inediâ fueris? si te vivam sepelieris? si antequam fata poscant, indemnatum spiritum effuderis?*

5. *Damnatum spiritum.*] Vetus Inscriptio à Pricæo laudata: INFERNO PLOTONI TRICORPORIQUE OXORI CARISS. TRICIPITIQUE CERBERO MUNUS MEUM FERENS DAMNATAM DEDO ANIMAM, VIVAMQUE ME HOC CONDO MONIMENTO, &c.

6. *Ille.*] Servus Charites, qui noctis gallicinio venerat ex proximâ civitate, ut habetur initio libri hujus.

gam morabatur, [1] noſtris quoque pedibus ambulabat. Nec me pondus ſarcinæ, quanquam enormis, urgebat; quippe gaudiali fugâ deteſtabilem illum exſectorem virilitatis meæ relinquentem. Sylvoſi montis aſperum permenſi jugum, rurſúſque repoſita camporum ad ſpatia pervecti, jam veſperâ ſemitam tenebrante, pervenimus ad quoddam caſtellum frequens & opulens: unde nos incolæ nocturnâ, immò verò matutinâ etiam prohibebant egreſſione. Lupos enim numeroſos, grandes, & vaſtis corporibus ſarcinoſos, ac nimiâ ferocitate ſævientes, paſſim rapinis adſuetos infeſtare cunctam illam regionem: jámque ipſas vias obſidere, & in modum latronum prætereuntes aggredi; immò verò veſanâ fame rabidos finitimas expugnare villas, exitiumque inertiſſimorum pecudum ipſis jam humanis capitibus imminere. denique, ob iter illud, quà nobis erat commeandum, jacere ſemeſa hominum corpora, ſuíſque viſceribus nudatis oſſibus cuncta candere: ac per hoc nos quoque cautione ſummâ viæ reddi debere: idque vel in primis obſervitare, ut luce clarâ, & die jam provecto, & Sole florido, vitantes undique latentes inſidias, cùm & ipſo lumine dirarum beſtiarum repigratur impetus, [2] non laciniatim diſperſo,

INTERPRETATIO.

bili greſſu, ea *etiam incedebant ope noſtrorum pedum. Neque gravitas* mei *oneris me premebat, quamvis* illud eſſet *immane; quia deſerebam hilari fugâ execrabilem illum amputatorem meorum virilium. Cùm ſuperaviſſemus arduum cacumen montis nemoroſi, ac deinde deſcendiſſemus in ſubjectam planitiem camporum, veſpere jam obſcurante viam noſtram, devenimus ad quoddam caſtellum populoſum & opulentum: ex quo incolæ diſſuadebant nos ne exiremus nocte, aut etiam manè.* cauſati *nimirùm permultos lupos ingentes, & graves mole corporum, ac furentes maximâ ſævitiâ ſolitos rapere* omnia *undique, graſſari per totam illam regionem, jamque obſidere ipſa itinera, & adoriri tranſeuntes inſtar prædonum: quinimmò correptos rabidâ fame adoriri proximas villas, &* illud *mortis* genus conveniens tantùm *pecoribus ignaviſſimis, jam impendere capitibus hominum. Poſtremò* addebant *cadavera hominum ſemeſa jacere in illâ viâ, per quam nobis erat tranſeundum, & omnia albere oſſibus ſpoliatis ſuis carnibus: proptereáque nos debere ingredi iter cum maximâ cautelâ: atque hoc nobis eſſe præſertim obſervandum, ut, ad effugiendas inſidias abditas paſſim, præteriremus loca illa periculoſa agmine non diſſipato in particulas, ſed conferto in unum cuneum,* & quidem *clarâ luce, & die jam promoto, & Sole fulgente, quando furor*

NOTÆ.

1. *Noſtris quoque pedibus ambulabat.*] Lib. 6. *quid meis pedibus facere contendis?* & lib. 11. *nec mora, cùm Dei dignati pedibus humanis incedere, prodeunt.*

2. *Non laciniatim.*] In lacinias. Sunt autem *laciniæ* apud Columellam particulæ diſperſi ovium gregis. Sic enim ille, lib. 7. cap. 5. *Cùm dehinc grex ad locum fuerit perductus, in lacinias colonis diſtribuatur: nam particulatim faciliùs, quàm univerſus convaleſcit, ſive quia ipſius morbi halitus minor eſt in exiguo numero, ſeu quia expeditiùs cura major adhibetur paucioribus.* Aliàs *lacinia* eſt pars extrema & fluxa veſtis & pallii.

sed cuneatim stipato commeatu difficultates illas transabiremus. Sed nequissimi fugitivi ductores illi nostri, cæcæ festinationis temeritate, ac metu incertæ insecutionis, spretâ salubri monitione, nec exspectatâ luce proximâ, circa tertiam fermè vigiliam noctis, onustos nos ad viam propellunt. Tunc ego non inscius prædicti periculi, quàm potui turbæ medius, & inter conferta jumenta latenter absconditus, clunibus meis ab aggressionibus ferinis consulebam. Jámque me cursu celeri cæteros equos antecellentem mirabantur omnes. Sed illa pernicitas non erat alacritatis meæ, sed formidinis indicium. Denique, mecum ipse reputabam, Pegasum inclytum illum metu magis volaticum fuisse, ac per hoc meritò pennatum proditum, dum in altum, & adusque cœlum subsilit, ac resultat: formidans scilicet igniferæ morsum Chimæræ. Nam & illi pastores, qui nos agebant, in speciem prælii manus obarmaverant. Hic lanceam, ille venabulum, alius gerebat spicula, fustem alius: sed & saxa quæ salebrosa semita largiter subministrabat. Erant qui sudes præacutas attollerent, plerique tamen ardentibus facibus proterrebant feras, nec quidquam præter unicam tubam deerat, quin acies esset præliaris. Sed nequidquam frustrà timorem illum satis inanem perfuncti, longè pejores inhæsimus laqueos. Nam lupi, forsitan confertæ juventutis strepitu, vel certè nimiâ luce flammarum deterriti, vel etiam aliorsùm grassantes, nulli contra nos aditum tulerunt: ac ne procul saltem ulli comparuerant. Villæ verò quam fortè tunc præteribamus coloni, multitudinem nostram latrones rati, satis agentes rerum suarum, eximiéque trepidi,

INTERPRETATIO.

harum crudelium belluarum hebetatur ipsâ luce. Verùm pessimi illi fugitivi, qui ducebant nos, aspernati illa monita salutaria temeritate festinationis improvidæ, & timore persecutionis dubiæ; ne expectatâ quidem luce propinquâ, producunt nos oneratos ad carpendum *iter circà mediam noctem. Ego tum non ignarus discriminis suprà memorati, cavebam meo tergo ab impetu* illarum *belluarum*, incedens, *quantum poteram, in medio agminis, & delitescens inter jumenta stipata* inter se: *& jam cuncti admirabantur me superantem velocitate cursûs reliquos equos. Verùm illa velocitas non erat signum mei vigoris, sed* mei *timoris. Ego demùm cogitabam apud me celebrem illum Pegasum fuisse perniciorem ob timorem, proptereáque meritò dictum* fuisse *alatum, dum salit sursum, & resilit usque ad excelsum cœlum: metuens nempè morsum Chimæræ vomentis ignem. Etenim illi pastores, qui ducebant nos, armaverant manus suas perinde ac si fuissent obituri certamen. Hic ferebat lanceam, ille venabulum, alius pila, alius baculum: quin etiam gestabant quoque lapides, quos aspera via suppeditabat* ipsis *abundè. Quidam gestabant paxillos acuminatos, maxima pars tamen terrebant belluas tædis accensis, & nihil aliud nisi sola buccina deerat* ad hoc, *ut esset acies* instructa *ad certamen. Verùm cùm frustrà sustinuissemus illum metum admodùm vanum, incidimus in angustias multò pejores. Nulli enim lupi venerunt adversùs nos, forsan* quia *exterriti* erant *strepitu densæ* multitudinis *juvenum, vel certè nimio fulgore ignium, aut etiam, quia iverant prædatum in aliam partem: & ne eminus quidem ulli visi fuerant. At rustici villæ, juxtà quam tunc fortè transibamus, arbitrati nostrum agmen esse turbam latronum, consulentes fortunis suis, & timentes mi-*

canes

canes rabidos & immanes, & quibusvis lupis & ursis sæviores, quos ad tutelæ præsidia curiosè fuerant alumnati, [1] jubilationibus solitis, & cujuscemodi vocibus nobis inhortantur. Qui, præter genuinam ferocitatem, tumultu suorum exasperati contra nos ruunt; & undique laterum circumfusi passim insiliunt, &, sine ullo delectu, jumenta simul & homines lacerant: diúque grassati, plerosque prosternunt. Cerneres non tam hercules memorandum, quàm miserandum spectaculum, canes copiosos ardentibus animis alios fugientes arripere, alios stantibus inhærere, [2] quosdam jacentes inscendere, & per omnem nostrum commeatum morsibus ambulare. Ecce tanto periculo malum majus insequitur. De summis enim tectis, ac de proximo colle rusticani illi saxa super nos raptim devolvunt: ut discernere prorsus nequiremus, quâ potissimùm caveremus clade, cominùs canum, an eminùs lapidum. Quorum quidem unus caput mulieris, [3] quæ meum dorsum residebat, repentè percussit. Quo dolore commota, statim fletu cum clamore sublato, maritum suum [4] pastorem illum suppetiatum ciet. At ille Deûm fidem clamitans, & cruorem uxoris abstergens,

INTERPRETATIO.

rum in modum, concitant adversus nos clamoribus consuetis, & vocibus omnimodis canes furiosos & prægrandes, crudelioresque quibuscunque lupis & ursis, quos studiosè aluerant, ut præsto essent suæ *defensioni. Qui* quidem *præter naturalem* suam *feritatem irritati* adhuc *clamoribus suorum* dominorum, *accurrunt adversus nos, & undique dispositi circa* nostra *latera irruunt in nos ex omnibus partibus, & promiscuè dilaniant jumenta, & homines simul: & cùm diu sævissent, dejiciunt quamplurimos. Videres spectaculum non tam memorabile profectò, quàm miserabile, magnum scilicet numerum canum,* quorum *alii magno furore arripiebant fugientes, alii applicabant se ad stantes, quidam insiliebant in prostratos, & percurrebant nostrum agmen mordendo. Hoc tantum discrimen excipitur repentè majori malo. Illi enim rustici properè dejiciunt super nos lapides ex culmine tectorum, atque ex colle vicino; adeo ut nullatenus possemus dijudicare ab utrâ strage nobis maximè consulere* deberemus, *an canum,* qui irruebant in nos *è proximo, an saxorum,* quæ jaciebantur in nos *è longinquo; quorum unum quidem subitò feriit caput mulieris, quæ insidebat meo dorso. Cujus* plagæ *dolore percita, extollens repentè clamorem & ejulatum, implorat opem pastoris illius sui conjugis. Ille verò obtestans fidem Deorum, & detergens sanguinem*

NOTÆ.

1. *Jubilationibus solitis,*] Alii legunt *sibilationibus. Jubilationes, & jubila,* sunt inclamationes rusticorum. Festus: *jubilare, est rusticâ voce inclamare.* Varro, lib. 5. de Linguâ Latinâ: *ut quiritare urbanorum, sic jubilare rusticorum.* Virgil. Eclog.

   Et tua mœrentes expectant jubila tauri.

2. *Quosdam jacentes inscendere.*] Alii *inscindere*, quod est, *scindere, laniare.*

3. *Quæ meum dorsum residebat.*] Sic lib. 10. *consueta loca residentibus.*

4. *Pastorem illum.*] Ducem fugitivi illius agminis, illum nempè equorum magistrum, de quo suprà.

altiùs quiritabat : Quid miseros homines, & laboriosos viatores tam crudelibus animis invaditis, atque obteritis? [1] quas prædas metuitis? quæ damna vindicatis? At non speluncas ferarum, vel cautes incolitis barbarorum, ut humano sanguine profuso gaudeatis. Vix hæc dicta: & statim lapidum congestus cessavit imber, & infestorum canum revocata conquievit procella. Unus illinc denique de summo cupressûs cacumine, At nos, inquit, non vestrorum spoliorum cupidine latrocinamur, sed [2] hanc ipsam cladem de vestris protelamus manibus. jam denique pace tranquillâ securi potestis incedere. Sic ille. Sed nos plurifariàm vulnerati reliquam viam capessimus, alius lapidis, alius morsûs vulnera referentes; universi tamen saucii. Aliquanto denique viæ permenso spatio, pervenimus ad nemus quoddam proceris arboribus consitum, & patentibus viretis amœnum. ubi placuit illis ductoribus nostris refectui paululùm conquiescere, corporaque sua diversè laniata sedulò recurare. Ergo passim prostrati solo primùm fatigatos animos recuperare, ac dehinc vulneribus medelas varias adhibere festinant. hic cruorem præterfluentis aquæ rore diluere; ille [3] spongiis madidatis tumores comprimere; alius fasciolis hiantes vincire plagas. Ad istum modum saluti suæ quisque consulebat. Intereà

INTERPRETATIO.

suæ uxoris clamabat altiori voce: Quare irruitis tam sævo impetu in nos *miseros homines, & viatores ærumnosos, & quare opprimitis* nos? *quænam furta timetis?* Num intulimus vobis aliqua *damna, quæ sic ulciscamini? At non habitatis in cavernis belluarum, neque in rupibus barbarorum, ut delectemini effundere humanum sanguinem. Vix ea dixerat, cùm repentè densa grando saxorum cessavit, & canes revocati represserunt sævum impetum. Postremò unus ex* illâ turbâ rusticorum *hæc ait ex supremo fastigio cupressûs: Nos verò* non facimus hæc *prædandi causâ, & desiderio vestrorum spoliorum, verùm propulsamus* à nobis *hanc ipsam stragem*, quam metuebamus *à vestris manibus. Postremò, potestis nunc abire tuti, & in pace quietâ. Ille hæc dixit. nos verò ingredimur reliquum iter, læsi in variis* partibus *corporis, reportantes* nobiscum *alii plagas saxorum, alii morsionum, omnes tamen vulnerati. Aliquo demùm spatio itineris decurso, devenimus ad quemdam lucum complantatum altis arboribus, & gratum ob viridaria* latè *aperta. in quo placuit illis nostris ductoribus tantisper quiescere sumendi cibi causâ, & reficere quàm optimè possent corpora sua lacerata variis partibus. Jacentes igitur humi hinc inde*, incipiunt *primò resumere spiritus fessos, deinde verò properant applicare diversa remedia suis plagis. hic abluebat sanguinem liquore aquæ præterlabentis; ille comprimebat tubera* sua *spongiis madefactis; alius colligabat tæniis vulnera aperta. Sic unusquisque providebat suæ saluti. Inte-*

NOTÆ.

1. *Quas prædas metuitis?*] Alii, *quas prædas munitis*, quod esset *deffenditis, propulsatis. Præda* non rem modò prædatione raptam, sed & ipsam prædationem significat, ut hîc.

2. *Hanc ipsam cladem.*] Latrocinium.

3. *Spongiis madidatis.*] *Spongia* (inquit Celsus) *quocumque modo imposita est dum madet, prodest.* Schopp. legit *inacidatis*, quod exponit *aceto tinctis*. Sed placet magis scripta lectio. Ad flumen enim sedebant, ubi aqua madefaciendis spongiis suppetebat, at non item acetum.

quidam ſenex de ſummo colle proſpectat, quem circùm capellæ paſcentes opilionem eſſe profectò clamabant. Eum rogavit unus è noſtris, haberétne vænui [1] lacte, vel adhuc liquidum, vel in caſeum recentem incoactum? At ille, diu capite quaſſanti, Vos autem, inquit, de cibo, vel poculo, vel omninò ullâ refectione nunc cogitatis? an nulli ſcitis [2] quo loco conſederitis? Et cum dicto, conductis oviculis, converſus longè receſſit. Quæ vox ejus & fuga paſtoribus noſtris non mediocrem pavorem incuſſit. Ac dum perterriti de loci qualitate ſciſcitari geſtiunt, nec eſt qui doceat; ſenex alius, magnus ille quidem, gravatus annis, totuſque in baculum pronus, & laſſum trahens veſtigium, ubertim lacrymans, per viam proximat: viſiſque nobis, cum fletu maximo ſingulorum juvenum genua contingens, ſic adorat: Per Fortunas, veſtroſque Genios, ſic ad meæ ſenectutis ſpatia validi lætique veniatis, [3] decepto ſeni ſubſiſtite, meumque parvulum ab Inferis ereptum canis meis reddite. Nepos namque meus, & itineris hujus ſuavis comes, dum fortè paſſerem incantantem ſepiculæ conſectatur arripere; delapſus in proximam foveam, quæ fruticibus imis ſub-

INTERPRETATIO.

rim ſenex quidam (quem capræ circà ipſum paſcentes manifeſtè profectò indicabant eſſe paſtorem) proſpicit ex jugo collis. Unus ex noſtris quæſivit ab ipſo an haberet lac venale, ſive liquidum, ſive etiam coagulatum in caſeum recentem? Sed ille, diu concutiens caput, ait: Vos verò nunc cogitatis de cibo, aut potu, aut de ullâ prorſùs recreatione? An ignoratis penitùs in quem locum deveneritis? Et, hoc dicto, avertit ſe, & procul abſceſſit agens oves ſuas. Quæ verba & diſceſſio ejus injecerunt noſtris paſtoribus metum non parvum. Et dum ipſi paventes cupiunt inquirere qualis eſſet ille locus, neque ullus eſt qui doceat; alius ſenex procerus quidem, confectus ſenio, totus incumbens ſcipioni, trahenſque feſſum gradum, accedit ad nos per iter, plorans abundanter: &, conſpicatus nos, prehendit genua uniuſcujuſque ex illis juvenibus cum uberibus lacrymis, & ſic affatur eos: *Oro vos per* veſtras *Fortunas, & veſtros Genios, ſic perveniatis firmi atque hilares uſque ad annos meæ ſenectæ, ſuccurrite ſeni debili, & retrahite ex Averno meum parvulum, ac reſtituite* eum *meæ ſenectæ. Namque meus nepos & dulcis ſocius in hoc itinere, dum fortè conatur capere paſſerem canentem in parvâ ſepe, cecidit in ſcrobem proximam, quæ ſubja-*

NOTÆ.

1. *Lacte.*] Veteres *hoc lacte* dixerunt in recto caſu, proindéque in quarto. Plaut. Menæchmis, Act. 5. Scen. 9.

Neque aqua aquæ, neque lacte eſt lacti, crede mihi,
Uſquam ſimilius, &c.

2. *Quo loco conſederitis.*] Virgil.

—— an neſcis quorum conſederis arvis.

3. *Decepto ſeni.*] Non *deluſo*, aut *falſo*, ſed *orbato*. Auſonius:

Torqueo deceptos ego vitâ cœlibe canos.

Virgil. Æneid. 4.

Poſtquam primus amor deceptam morte fefellit.

In quibuſdam legitur *decrepito*, quod ferri poteſt. Magis placet Brantii conjectura *defecto ſeni*. Mox enim: *ſed per corporis, ut videtis, mei defectam valetudinem opitulari nequeam.*

patet, in extremo jam vitæ consistit periculo: quippe cùm de fletu ac voce ipsius, avum sibi sæpiculè clamitantis, vivere illum quidem sentiam, sed per corporis, ut videtis, mei defectam valetudinem opitulari nequeam. At vobis ætatis & roboris beneficio facile est suppetiari miserrimo seni, puerumque illum novissimum successionis meæ, atque unicam stirpem, sospitem mihi facere. Sic deprecantis, suamque canitiem distrahentis, totos quidem miseruit. Sed unus, præ cæteris & animo fortior, & ætate juvenior, & corpore validior, quíque solus præter alios incolumis prœlium superius evaserat, exurgit alacer: & percontatus quonam loci puer ille decidisset, monstrantem digito non longè frutices horridos senem illum impigrè comitatur. Ac dum pabulo nostro, suâque curâ refecti, sarcinulis quisque sumptis suis viam capessunt; clamore primùm nominatim cientes illum juvenem frequenter inclamant: mox morâ diutinâ commoti, mittunt è suis arcessitorem unum, qui requisitum comitem tempestivæ viæ commonefactum reduceret. At ille modicùm commoratus, refert sese: buxanti pallore trepidus, mira super conservo suo renuntiat. Conspicatum se quippe, supinato illi, & jam ex maximâ parte consumpto immanem draconem mandentem insistere: nec ullum usquam miserrimum senem comparere illum. Quâ re cognitâ, & cum [1] pastoris sermone collatâ, qui eum prorsùs [2] hunc illum, nec alium locorum inquilinum

INTERPRETATIO.

cet arbustis infimis, & jam positus est in ultimo discrimine vitæ: cùm nempè cognoscam equidem *ex ejulatu & clamore ipsius, sæpiùs vocantis avum, eum* adhuc *vivere, sed non possim* ei *auxiliari propter infirmam valetudinem mei corporis, quemadmodum cernitis. Vobis verò facile est propter juventutem & vigorem vestrum, opem ferre seni infelicissimo, & mihi servare illum puerum, ultimum meum successorem, & unicam meam prolem. Omnes quidem miseriti sunt ipsius supplicantis, & vellentis suos canos. At unus animo audacior cæteris, & junior ætate, & robustior corpore, & qui unus ex omnibus excesserat illæsus ex pugnâ præcedenti, surgit promptus: & sciscitatus in quem locum ille puer esset delapsus, comitatur alacriter senem illum, qui digito ostendebat non procul* inde *dumos horrentes* spinis. *Cúmque nos nostro pabulo*, illi verò *suâ curâ refocillati, captis quisque suis sarcinis, resumeremus iter; primò vocant sæpiùs suis clamoribus illum juvenem, appellantes eum nomine proprio: deinde territi longiori retardatione ipsius, mittunt ad eum evocandum unum ex suis, qui investigaret illum socium, moneretque* ipsum *tempus esse proficiscendi, & reduceret* eum secum. *Ille verò revertitur post brevem moram:* & *trepidans ac pallidus instar buxi, refert admiranda de suo conservo. Se nimirùm vidisse enormem draconem illi prostrato, & jam comeso maximâ sui parte, incumbentem, & depascentem* eum; *neque miserrimum illum senem apparere ullo in loco. Quo audito, & collato cum verbis upilionis, qui proculdubio minis* suis *præmonebat* eos *de illo ipso incolâ ejus regionis, non de alio; ausu-*

NOTÆ.

1. *Pastoris.* Senis illius de summo colle prospectantis, quem circùm capellæ pascentes opilionem esse clamabant.

2. *Hunc, &c. locorum inquilinum.*] Draconem illum.

1 præminabatur, pestilenti desertâ regione, velociori se fugâ proripiunt: nosque pellunt, crebris tundentes fustibus. Celerrimè denique longo itinere confecto, pagum quemdam accedimus: ibíque totam perquiescimus noctem. Ubi compertum facinus, oppidò memorabile, narrare cupido. Servus quidam, cui cunctam familiæ tutelam dominus commiserat suus, quique possessionem maximam, illam in quam diverteramus, villicabat, habens ex eodem famulitio conservam conjugem, liberæ cujusdam extraneæque mulieris flagrabat cupidine. Quo dolore pellicatûs uxor ejus instricta, cunctas mariti rationes, & quidquid horreo reconditum continebatur, admoto combussit igne. Nec tali damno tori sui contumeliam vindicâsse contenta, 2 jam contra sua sæviens viscera, laqueum sibi nectit, infantulumque, quem de eodem marito jam dudum susceperat, eodem funiculo nectit: séque in præaltissimum puteum, appendicem parvulum trahens, præcipitat. Quam mortem dominus eorum ægerrimè sustinens, arreptum servulum, qui causam tanti sceleris uxori suæ præstiterat, nudum, ac totum melle perlitum, firmiter alligavit arbori ficulneæ: cujus in ipso carioso sti-

INTERPRETATIO.

giunt quàm celerrimè, deserentes illa loca mortifera: & agunt nos, pulsantes ictibus baculorum sæpiùs repetitis. Peragratâ demùm velocissimè longâ viâ, venimus ad quemdam vicum, ubi requiescimus per totam noctem. Animus mihi est referre scelus valdè memorandum, quod illic audivi. Quidam servus, cui herus suus crediderat custodiam totius familiæ, quíque erat villicus illius amplissimæ villæ, in quam nos receperamus, cùm haberet uxorem conservam ex eodem servitio, ardebat amore cujusdam fœminæ liberæ, & extrariæ. Ob quem adulterinum amorem uxor ejus stimulata zelotypiâ, suppositis flammis cremavit omnes tabulas *rationum sui mariti, & omnia quæ condita asservabantur in apothecâ. Neque contenta se ultam esse illâ jacturâ injuriam sui thalami, jam armata in propria viscera, alligat sibi funiculum, & alligat eodem funiculo parvum infantem, quem pepererat jam pridem ex eodem viro; & dat se præcipitem in puteum profundissimum, trahens* secum *puerum* sibi *appensum. Quam mortem cùm herus eorum gravissimè ferret, apprehendit servum, qui præbuerat suæ conjugi causam* perpetrandi *tam diri facinoris, & firmiter alligavit* eum *nudum, ac totum unctum melle, ad ficum arborem, in cujus caudice putrido ni-*

NOTÆ.

1. *Præminabatur.*] Cùm rogantibus an lac haberet vænale, respondit, *an nulli scitis quo loco consederitis?*

2. *Jam contra sua sæviens viscera.*] Filii passim dicuntur parentum viscera. Ovid. Metamorphos. lib. 6. de Tereo filii artus comedente.

——— inque suam sua viscera congerit alvum.

Sæviens.] Ex zelotypiâ, quæ affectio impotentissima est in muliere. Seneca, in Hercule furente:

O quàm cruentus fœminas stimulat dolor,
Cùm patuit una pellici & nuptæ domus!
Scylla, aut Charybdis Sicula contorquens freta
Minùs timenda est: nulla non melior fera.

pite inhabitantium formicarum nidificia [1] burriebant, & ultrò citróque commeabant [2] multijugâ scaturigine. Quæ simul dulcem ac mellitum corporis nidorem persentiscunt, parvis quidem, sed numerosis & continuis morsiunculis penitùs inhærentes, per longi temporis cruciatum ita, carnibus atque ipsis visceribus adesis, homine consumpto, membra nudârunt: [3] ut ossa tamen viduata pulpis, nitore nimio candentia, funestæ cohærerent arbori. Hac quoque detestabili desertâ mansione, paganos in summo luctu relinquentes, rursùm pergimus; diéque toto campestres emensi vias, civitatem quamdam populosam & nobilem jam fessi pervenimus. Inibi Larem sedesque perpetuas pastores illi statuere decernunt, quòd & longè quæsituris firmæ latebræ viderentur, & annonæ copiosæ [4] beata celebritas invitabat. Triduo denique jumentorum refectis corporibus, quo [5] vendibiliores videremur, ad mercatum producimur: magnâque voce præconis pretia singulis nuntiantis, equi atque alii asini opulentis emptoribus præstinantur. At me relictum solum ac subsicivum cum fastidio plerique præteribant,

INTERPRETATIO.

di formicarum inhabitantium fervebant, quæ *huc illuc ibant & redibant prodeuntes ex multis locis. Quæ ubi primùm senserunt dulcem & mellitum odorem corporis* servi illius, *affixæ prorsùs* in ipsum *morsibus exiguis quidem, sed plurimis, & assiduis, ita spoliârunt* ejus *artus per tormentum diutini temporis, comesis carnibus, ipsisque visceribus, peresoque toto homine; ut tamen ossa adhærerent* adhuc *infaustæ arbori, nudata, & albicantia magno candore. Relictâ quoque hac execrandâ habitatione, damus nos iterùm viæ, relictis rusticis in maximo mœrore. Cúmque toto die incessissemus per itinera plana, devenimus jam lassi in quamdam urbem frequentem incolis, & inclytam. Illi pastores statuunt figere in eâ domicilium suum, habitationemque sempiternam, quoniam* ea urbs videbatur futura ipsis *tutum latibulum adversus* eos, qui *investigaturi* essent ipsos, *ex remotâ regione, & felix copia rei frumentariæ* in eâ *abundantis alliciebat ipsos. Denique recreatis corporibus jumentorum per tres dies, ut videremur faciliùs vendendi, deducimur ad forum: &, præcone indicante pretium uniuscujusque vasto clamore, equi & asini reliqui emuntur à divitibus mercatoribus. Ego verò solus relictus ac residuus prætermittebar à plerisque cum contemptu.*

NOTÆ.

1. *Burriebant.*] Vocabulum (si sincera sit lectio) insolens, & novè fictum ad exprimendam trepidationem illam, & concursationem, quæ videtur in formicarum nidificiis. Beroaldus scriptum vult *bulliebant.* In Ms. Oxon. Pricæus legi ait *aberrabant*: unde conjicit *oberrabant*: quòd in *burriebant* corruptum fuerit.

2. *Multijugâ scaturigine.*] *Scaturiginem* de formicis è terrâ erumpentibus dicit eâdem metaphorâ, quâ lib. 6. de iisdem dixit: *ruunt aliæ, superque aliæ sepedum populorum undæ.*

3. *Ut ossa tamen.*] Meliùs legas, *ut ossa tantùm*, quam lectionem firmat Pricæus duobus Mss. Codd.

4. *Beata celebritas.*] *Celebritatem* interpretor hîc *frequentiam & copiam.* Pricæus & VVovver. habent *crebritas*, quod in idem recidit.

5. *Vendibiliores.*] Sic Florent. VVov. *venui cariores.*

Jámque tædio contrectationis eorum, qui [1] de dentibus meis ætatem computabant, manum cujusdam fœtore sordentem, qui gingivas identidem meas putridis scalpebat digitis, mordicùs arreptam penissimè contrivi. Quæ res circumstantium ab emptione meâ, utpote ferocissimi, deterruit animos. Tunc præco diruptis faucibus, & raucâ voce saucius, in meas fortunas ridiculos construebat jocos: Quem ad finem cantherium istum vænui frustrà subjiciemus, & vetulum, extritis ungulis debilem, & colore deformem, & in hebeti pigritiâ ferocem, nec quidquam ampliùs quàm [2] ruderarium cribrum? Quare vel donemus eum cuipiam, si qui tamen fœnum suum perdere non gravatur. Ad istum modum præco ille cachinnos circumstantibus commovebat. Sed illa Fortuna mea sævissima, quam per tot regiones jam fugiens effugere, vel præcedentibus malis placare non potui, rursùm in me [3] cæcos detorsit oculos: & emptorem aptissimum duris meis casibus mirè repertum objecit. scitote qualem. cinædum senem; calvum quidem, sed cincinnis semicanis & pendulis capillatum: unum de

INTERPRETATIO.

Cúmque jam me tæderet contrectari ab illis, qui numerabant meos annos inspectione *dentium, apprehendi dentibus manum putentem & sordidam cujusdam, qui frequenter scabebat meas gingivas suis putribus digitis; & eam ferè omninò comminui. Quod factum avertit animos adstantium à me emendo, quippe qui essem nimis ferus. Tunc ille præco ægrè rupto gutture & raucâ voce, jactabat ridiculas cavillationes in meam sortem: Quousque* (aiebat) *exponemus incassùm venditioni asinum hunc vilem, & veterem, infirmum detritis ungulis, & turpem colore, & ferocientem etiam in segnitie suâ stupidâ, quique jam* idoneus est *solùm* faciendo *cribro ruderario? Quapropter demus certè eum alicui, si quis tamen* est, qui *velit perdere suum fœnum. Sic ille præco excitabat risum circumstantibus. Verùm illa crudelissima Fortuna mea, quam non potueram evitare, tametsi jam fugissem per tot loca, neque reddere mitiorem meis prioribus ærumnis, deflexit iterùm in me suos oculos cæcos, & obtulit emptorem miro casu inventum, maximè congruentem meis calamitatibus. Audite qualis* erat. *Cinædus vetulus; calvus quidem, sed comatus tantùm* aliquot *dependentibus capillis crispis ex parte canescentibus;*

NOTÆ.

1\. *De dentibus nostris ætatem, &c.*] Plin. lib. 11. cap. 37. *Ætas veterinorum dentibus indicatur. Equo sunt numero XL. Amittit tricesimo mense primores utrinque binos: sequenti anno totidem proximos, cùm subeunt dicti columellares. Quinto anno incipiente binos amittit, qui sexto anno renascuntur. Septimo omnes habet & renatos, & immutabiles. Equo castrato priùs, non decidunt dentes. Asinorum genus tricesimo mense similiter amittit, deinde senis mensibus, &c.*

2\. *Ruderarium cribrum.*] Cujus corium tot ac tam latis foraminibus hiat, ut cribrum duntaxat ex eo fieri possit, illudque non frumentarium, sed ruderarium, quo rudus atque arena cribrentur. Ad hunc usum fabri nostri hodie vimineas crates sæpiùs quàm cribra adhibent.

3\. *Cæcos detorsit oculos.*] Quibus aut nihil videt, aut tam perversè videt, ut bona malis, bonis mala decernat.

1 triviali popularium fæce, qui per plateas & oppida cymbalis 2 & crotalis personantes, 3 Deamque Syriam circumferentes 4 mendicare compellunt. Is, nimio præstinandi studio, præconem rogat cujatis essem? At ille 5 Cappadocum me, & satis forticulum denuntiat. Rursùm requirit annos ætatis meæ. Sed præco lasciviens; 6 Mathematicus quidam, qui stellas ejus dispoſuit, quintum ei numeravit annum, sed ipse scilicet meliùs istud 7 de suâ novit professione. Quanquam

INTERPRETATIO.

unus ex vilissimis illis hominibus, qui cogunt Deam Syriam mendicare, circumgestantes eam per vicos & urbes, strepentes cymbalis & crotalis. Ille mirè cupiens me emere, quærit ex præcone ex quâ regione essem? Ille verò dixit me esse ex Cappadociâ, & satis validum. Rogat iterùm quot annos natus essem. Verùm præco cavillans respondet; *Quidam Genethliacus, qui composuit thema ejus nativitatis, dixit eum habere quinque annos. Sed ipse scilicet scit hoc meliùs ex tabulis suorum natalium.*

NOTÆ.

1. *De triviali popularium fæce, qui per plateas, &c.*] Gallos intelligit, Deæ Syriæ, sive Cybeles Sacerdotes, vilissima hominum mendicabula. (μηδραγύρ.) à Græcis dicuntur.

2. *Et crotalis.*] ἀπὸ τῦ κρότυ, quod plausum & strepitum significat, κρόταλον *crepitaculum*, de cujus formâ variæ sunt sententiæ. Vide Cœl. Rhodig. lib. 10. cap. 44.

3. *Deamque Syriam.*] Unam eamdemque fuisse Rheam, Cybelen, & Deam Syriam probat tum ritus Sacrorum idem, tum etiam quæ de Deæ Syriæ simulachro, turritóque ejus capite Lucianus refert in *de Deâ Syriâ*, quem vide. Libro tamen sequente Deam Syriam matris Deûm sororem facit Noster. Sed vero similius est eamdem esse quæ diversis locis sub diversis nominibus coleretur.

4. *Mendicare compellunt.*] Lucianus: καὶ τὴν θεὸν ἐπαιτεῖν ἀναγκαζόντων, ex quo hæc ad verbum desumpta sunt. Tertullianus, in Apologet. *circuit caupónas mendicans religio.* Minutius, in Octavio: *mendicantes vicatim Deos ducunt.*

5. *Cappadocum me.*] *Cappadocus* etiam apud Martialem, lib. 10.

Nec de Cappadocis eques catastis.

Varro lib. 2. *de re rusticâ*, ait, nobiles esse in Græciâ asinos Arcadicos, in Italiâ Reatinos: asinorum verò Cappadociæ nulla præter cæteros fama. Equorum quidem ante alias altricem, & proventui equino accommodatissimam Cappadociam ait Solinus *in Polyhistore*, cap. 47. Sed præco jocans Cappadocem dixit, de eo loquens, ut de mancipio, non ut de asino. Mox enim: *quin emis bonum & frugi mancipium.* Porrò inter mancipia celebrati fuere servi Cappadoces. Unde Persius, Sat. 6.

——— *ne sit præstantior alter*
Cappadocas rigida pingues plausisse catasta.

Et Juvenalis, Sat. 7.

Quanquam & Cappadoces faciunt, equitesque Bithyni
Altera quos nudo traducit Gallia (Gallogræcia) *talo.*

6. *Mathematicus quidam.*] Hæc omnia, & quæ sequuntur, per jocum, tanquam de homine dicuntur.

7. *De suâ novit professione.*] Professione natali, id est, tabulis, quibus natum eum sibi professus est ejus pater apud acta. Vel etiam professione censuali, quâ ipse censum, patrimonium, & ætatem suam apud Censores fuerat professus. Leg. 6. Cod. *de Fide instrumentorum, & amissione eorum*, &c. *statum tuum natali professione perditâ mutilatum non esse certi juris est.* Ad quam legem vide Gothofredi Notas. enim

enim prudens crimen [1] Corneliæ legis incurram, [2] si civem Romanum pro servo tibi vendidero; quin emis bonum & frugi mancipium, quod te & foris & domi poterit juvare? Sed exinde, odiosus emptor, aliud de alio non desinit quærere. denique de mansuetudine etiam meâ percontatur anxiè. At præco, Vervecem, inquit, non asinum vides, ad usus omnes quietum, non mordacem, nec calcitronem quidem; sed prorsùs ut in asini corio modestum hominem inhabitare credas. Quæ res cognitu non ardua. nam si faciem tuam mediis ejus feminibus immiseris, facilè periclitaberis, videns quàm grandem tibi demonstret patientiam. Sic præco [3] lurconem [4] tractabat dicaculè. Sed ille, cognito cavillatu, similis indignanti: At te, inquit, cadaver surdum & mutum, delirumque præconem, omnipotens & [5] omniparens Dea Syria, [6] & sanctus Sabazius, & [7] Bellona, & [8] mater Idæa, cum suo

INTERPRETATIO.

Quamvis enim sciens committam scelus adversus legem Corneliam, si tibi vendam civem Romanum pro mancipio; eme tamen, meo periculo, *servum bonum & frugi, qui poterit esse tibi utilis & foris & domi. Verùm molestus ille emptor non cessat rogare aliud ex alio. Postremò inquirit etiam sollicitè an essem mitis. Præco autem: Vides, inquit, non asinum, sed vervecem placidum ad qualibet munia, non petentem morsibus, neque calcitrantem; sed* talem *planè, ut putes moderatum hominem latere sub pelle asininâ. Quod non est difficile compertu. facilè enim experieris, si interposueris vultum tuum inter medias coxas ejus;* quo facto, *cernes quantam exhibebit tibi patientiam. Sic ille præco cavillabatur helluonem illum. At ipse, agnito joco, indignabundus ait: At Dea Syria omnipotens, & mater omnium* rerum, *Deusque Sabazius, & Bellona, &* Magna *mater Idæi* montis, *& Domina Venus cum suo Adonide te exoculent, cada-*

NOTÆ.

1. *Corneliæ legis.*] Meminerunt Jurisconsulti legum Corneliarum de Falsis, de Sicariis, & Veneficis, &c. quæ omnes à latore suo Cornelio Syllâ, Corneliæ dictæ sunt. Sed legis Corneliæ pœnam in illum sancientis, qui liberum hominem pro servo vendiderit, nulla apud eos mentio. Est quidem Lex Fabia, de Plagiariis, de quâ jam lib. 6. sed Cornelia nulla hujus argumenti: nisi dicamus respexisse Apuleium ad Legem Corneliam de Falsis, quatenus agit de partu supposito. Extat hæc lib. 9. Cod. Tit. 22. cujus Tituli prima Lex huc facit, quemadmodum & L. 30. §. 1. ff. *ad Legem Corneliam de Falsis.*

2. *Si civem Romanum.*] Eodem joco quo suprà: *de suâ novit professione.* Natalium enim professione probatur ingenuitas.

3. *Lurconem.*] Nonius: *Lurcones dicti sunt à lurcando. Lurcare est cum aviditate cibum sumere, Pomponius, Syris: lapatium nullum vescebatur, lardum lurcabat libens. Lucil. Satyr. lib. 5.*

Vivite lurcones, comedones, vivite ventres.

4. *Tractabat dicaculè.*] Appositè *tractabat.* Sic Terent. Heautontim. Act. 2. Scen. 3. *hæc arte tractabat virum.*

5. *Omniparens Dea Syria.*] Vel hinc patet Deam Syriam eamdem esse quæ Cybele & Tellus, quam omniparentem dixerunt, quòd omnia gignat producatque.

6. *Et sanctus Sabacius.*] Seu potiùs *Sabazius.* Σαβάζιος, ut legitur apud Suidam, & alios, Bacchus est. Sic dictus

Adone Venus domina, cæcum reddant: qui ſcurrilibus jam dudum contra me velitaris jocis. An me putas, inepte, jumento fero poſſe Deam committere, ut turbatum repentè divinum dejiciat ſimulachrum, egóque miſer cogar crinibus diſſolutis diſcurrere, & Deæ meæ humi jacenti [1] aliquem medicum quærere? Accepto tali ſermone cogitabam ſubitò velut lymphaticus exilire; ut, me ferocitate cernens exaſperatum, emptionem deſineret. Sed prævenit cogitatum meum emptor anxius, pretio depenſo ſtatim, quod quidem gaudens dominus, ſcilicet tædio mei, facilè ſuſcepit, ſeptemdecim denariûm: & illicò me [2] tumiclâ ſparteâ deligatum tradidit Philebo. hoc enim nomine cenſebatur jam meus dominus. At ille ſuſceptum novitium famulum trahebat ad domum, ſtatimque illinc de primo limine proclamat;

INTERPRETATIO.

ver ſurdum ac mutum, præco inſane, qui jam dudum jactas in me ridicula dicta. Credis-ne, ô ſtulte, me poſſe imponere Deam aſino feroci, qui commotus deturbet ſubitò imaginem divinam, atque ego infelix cogar diſcurrere paſſis capillis, & quærere qui medeatur meæ Deæ ſtratæ humi? Ego, auditâ illâ oratione, meditabar ſaltare repentè tanquam furibundus; ut ipſe videns me exacerbatum feritate, deſiſteret ab emendo. Sed emptor ille mihi inhians antevertit meum conſilium perſoluto ſtatim pretio ſeptemdecim denariorum, quod dominus meus gaudens accepit libenter, nimirùm faſtidio mei: & è veſtigio ligatum me funiculo junceo dat Philebo; namque hoc erat nomen mei novi domini. Ille verò accipiens me novum mancipium ducebat in ſuas ædes, & ſtatim exclamat exinde ab ipſo oſtio;

NOTÆ.

ἀπὸ τοῦ σαβάζειν, quod eſt *bacchari.* Quanquam non deſunt qui ipſum Bacchi filium faciant. Quin & Orpheus, in Hymno in Sabazium, dicit eum Saturni filium fuiſſe, ejuſque operâ Bacchum, incensâ Semele, Jovis femori fuiſſe inſutum. Strabo lib. 10. ſacra ejus Magnæ Matris ſacris ſimilia fuiſſe ait, atque eaſdem acclamationes in iis adhiberi ſolitas. Καὶ ἐπιφθεγγόμενον εὐοῖ, σαβοῖ, ὕης, ἄττης, καὶ ἄττης ὕης, ταῦτα γάρ ἐστι σαβάζια, καὶ μητρῷα. *Et clamantem evoë, ſaboë, hyes, attes, & attes hyes: eadem enim Sabazii, & Magnæ Matris ſacra ſunt.*

7. *Bellona.*] Cujus Sacra & Sacerdotes eoſdem fuiſſe qui Matris Deorum innuit Juvenalis Sat. 6.

Bellonæ Matriſque Deûm chorus intrat, & ingens
Semivir, &c.

Itaque Bellona, & Mater Idæa, & Venus Domina, de quâ mox, & Dea Syria cognata ſunt Numina, vel potiùs varia unius ejuſdemque Deæ nomina.

8. *Mater Idæa.*] Cybele. Ab Idâ monte Phrygiæ, in quo præcipuè colebatur.

1. *Aliquem medicum quærere.*] Qui ipſam erigat, aut fractam reparet.

2. *Tumiclâ ſparteâ.*] Funiculo junceo. Spartum junci genus eſt reſtibus conficiendis, aliiſque operibus permultis aptum. Hiſpanicum præſtat cæteris apud Vitruv. *Tumicla* porrò pro *tumicula*, ſeu *thomicula*, diminutivum eſt à *thomice*. Feſtus: *Thomices Græco nomine appellantur cannabi impolito & ſparto leniter tortæ reſtes, ex quibus funes fiunt. Pulvilli quoque quos in collo habent* (jumenta ſcilicet) *ne à reſtibus lædantur thomices vocantur.* Poſſet etiam hîc legi *tomicâ ſparteâ.* Vitruv. lib. 7. cap. 3. *Mataxa, & tomica ex ſparto Hiſpanico.*

Puellæ, ſervum vobis pulcellum en ecce mercatus perduxi. Sed illæ puellæ chorus erat cinædorum, quæ ſtatim exultantes in gaudium, fractâ, raucâ, & effœminatâ voce clamores abſonos intollunt: ratæ ſcilicet verè quempiam hominem ſervulum miniſterio ſuo paratum. Sed poſtquàm non [1] cervam pro virgine, ſed aſinum pro homine [2] ſuccidaneum vidêre; nare detortâ magiſtrum ſuum variè cavillantur. *

* * * * * * * *

* * * * * * * *

Hæc & hujuſmodi mutuò blatterantes, præſepio me proximo deligant. Erat quidam juvenis ſatis corpulentus, [3] ceraula doctiſſimus, [4] collatitiâ ſtipe [5] de menſâ paratus: qui foris quidem circumgeſtantibus Deam [6] cornu canens adambulabat. * * *

* * * * * * * *

INTERPRETATIO.

Heus, puellæ, emi vobis bellum famulum, quem huc adduxi. Verùm illæ puellæ nihil aliud erant quàm turba cinædorum, qui repentè geſtientes lætitiâ, extollunt clamores incompoſitos voce infractâ, raucâ, & effœminatâ, credentes nempè reverà eſſe aliquem hominem ſervum deſtinatum ſuo famulatui. Sed ubi viderunt non cervam pro puellâ, ſed aſinum ſuppoſitum pro homine, torquentes naſum, laceſſunt magiſtrum ſuum variis jocis, * * * *

* * * * *

* * * * *

* * * * *

* * * * *

* * * * *

Clamitantes inter ſe hæc, & ſimilia, alligant me ad præſepe proximum. Erat quidam juvenis corpore admodum vaſto peritiſſimus cornicen, quem pecuniâ ſibi *erogatâ emerant de lapide. Hic antecedebat eos, canens lituo corneo, dum circumferrent Deam foris.* * * *

* * * * *

* * * * * *

NOTÆ.

1. *Non cervam pro virgine,*] Ut in Græcorum ſacrificio, apud Aulidem, in quo Diana cervam pro Iphigeniâ ſuppoſuit.

2. *Succidaneum.*] *Subditum.* Succidaneæ hoſtiæ, quæ ſuccedebant primis, & cædebantur, cùm illis non fuerat litatum.

3. *Ceraula.*] Polluci κεραύλης, *cornicen.* Noſter, lib. 1. Florid. *nihil æquè ſe laborare, & animo angi & mente dicebat, quàm quod monumentarii ceraulæ tibicines dicerentur.*

4. *Collatitiâ ſtipe.*] An quam Galli ſinguli ex ſuo peculio in commune contulerant? An verò quam contulerant ipſis populi? hoc placet magis.

5. *De menſâ paratus.*] An emptus apud menſularium? Hujuſmodi enim trapezitis non pecuniam modò ſuam locandam, ſed & res ſuas vendendas dabant. An qui ad menſam eſſet τῆς πάσης περὶ τὰ συμπόσια παρασκευῆς ἐπιμελούμενος, ut interpretatur Scickerardus? An verò de lapide emptus, ut apud Ciceronem, Orat. in Piſonem: *duos de lapide emptos*? Certè πρατὴρ λίθος, lapis, in quo vænales proſtabant *menſa* etiam dicebatur.

6. *Cornu canens adambulabat.*] Ovid. de Ponto:

Ante Deûm matrem cornu tibicen adunco
Cùm canit, exiguæ quis ſtipis æra neget?

Hic me, simul domi conspexit, libenter appositis largiter cibariis gaudens alloquitur: Venisti tandem miserrimi laboris vicarius. sed diu vivas, & dominis placeas, & meis defectis jam lateribus consulas. Hæc audiens, jam meas futuras novas cogitabam ærumnas. Die sequenti variis coloribus indusiati, & deformiter quisque formati, facie cœnoso pigmento delitâ, & [1] oculis obunctis graphicè, prodeunt: [2] mitellis, [3] & crocotis, & [4] carbasinis & bombycinis injecti. Quidam tunicas albas, [5] in modum lanciolarum quoquò versùm fluente purpurâ depictas cingulo subligati, pedes luteis induti calceis, Deamque serico contectam amiculo mihi gerendam imponunt: brachiisque suis humero tenùs renudatis, attollentes immanes gladios ac secures [6] evantes exsiliunt, incitante tibiæ cantu lymphaticum tripudium. Nec paucis pererratis casulis, ad quamdam villam [7] possessoris beati perveniunt, & ab ingressu primo statim absonis ululatibus constrepentes, [8] fanaticè

INTERPRETATIO.

Statim atque ille vidit me domi, apponit mihi ultrò cibos copiosos, & sic compellat me lætus: Tandem advenisti, qui expleres vicem meam in obeundo labore ærumnosissimo. At vivas longo tempore, & placeas nostris *heris, & provideas meis viribus jam fractis. Dum audirem ista, jam recogitabam novas miserias, quas deinceps eram passurus. Postero die egrediuntur induti vestibus multorum colorum, & singuli reformati in turpes formas, facie oblitâ fuco lutoso, & oculis pictis eleganter, amicti parvis mitris, &* vestibus *croceis, & lineis, & sericis. Quidam* habentes *tunicas candidas pictas purpurâ procurrente in omnes partes instar parvarum lancearum, substrictas zonâ, & pedes indutos calceis crocei coloris, & imponunt mihi Deam ferendam opertam velamine serico, & despoliatis brachiis suis usque ad humerum, extollentesque cultros permagnos, & bipennes, saltant* quasi *bacchantes, cantu tibiæ excitante vesanam choream. Et cùm jam circumivissent multa tuguria, accedunt ad villam opulenti domini, & vociferantes clamoribus incompositis, statim à primo limine, irrumpunt fu-*

NOTÆ.

1. *Oculis obunctis graphicè.*] Palpebris pictis. *Graphicè* γραφικῶς, *accuratè, & ad unguem. Graphicus homo* in jocularibus.

2. *Mitellis.*] Servius ad Æneid. 4. *Quibus effœminatio crimini dabatur, etiam mitræ iis adscribebatur.*

3. *Et crocotis.*] *Crocotæ* sunt tunicæ infectæ croceo colore. *Crocotarii* apud Plautum, Aulularia, Infectores, qui vestes tingunt colore croceo.

4. *Carbasinis.*] *Carbasus* genus est lini præcipuæ tenuitatis.

5. *In modum lanciolarum.*] ῥαβδωτοὺς χιτῶνας intelligit. Vestes erant albæ quidem, sed distinctæ purpurâ in modum lancearum aut virgarum ductâ, unde *virgatæ vestes* dictæ sunt. Virgil.

Virgatis lucent sagulis.

6. *Evantes.*] Servius ad Æneid. lib. 6. *Evantes; Bacchantes, à Libero, qui Evan dicitur.*

7. *Possessoris beati.*] Sic Beroald. & Pricæus ex Mss. Fux. & Oxon. Vulgò legitur *possessoris Britini*, nullo sensu.

8. *Fanaticè pervolant.*] Ne petitâ quidem domini veniâ, quæ hujusmodi hominum fuit impudentia vanæ religionis metu nixa. Ovid. lib. 1. de Ponto:

Ecquis ita est audax, ut limine cogat abire
Jactantem Phariâ tinnula sistra manu?

pervolant. Diúque capite demisso, cervices lubricis intorquentes motibus, 1 crinesque pendulos rotantes in circulum, & nonnunquam morsibus suos incursantes musculos, ad postremum ancipiti ferro, quod gerebant, 2 sua quisque brachia dissecant. Inter hæc unus ex illis bacchatur effusiùs; ac de imis præcordiis anhelitus crebros referens, velut numinis divino spiritu repletus, simulabat sauciam vecordiam; prorsùs 3 quasi Deûm præsentiâ soleant homines 4 non sui fieri meliores, sed debiles effici vel ægroti. Specta denique quale cœlesti Providentiâ 5 meritum reportaverit. Infit vaticinatione clamosâ, conficto mendacio, semetipsum incessere atque criminari, quasi contra fas sanctæ religionis 6 designâsset aliquid: & insuper justas pœnas noxii facinoris ipse de suis manibus exposcere. Arrepto denique flagro, quod semiviris illis proprium gestamen est, contortis tæniis lanosi velleris

INTERPRETATIO.

venter, inclinatoque diu capite, inflectentes collum motibus lascivis, & agitantes in gyrum capillos pendentes, & aliquando morsibus petentes suos lacertos, denique singuli discindunt sua brachia gladio utrimque acuto, quem gestabant. Intereà unus ex illis furit vehementiùs, trahensque frequentia suspiria ex intimo pectore, quasi fuisset plenus divino afflatu Deæ, fingebat se correptum insaniâ: planè quasi homines non soleant effici meliores seipsis præsentiâ Deorum, sed fieri infirmi, aut ægri. Considera demùm qualem mercedem acceperit providentiâ Deorum. Incipit mendacio ficto culpare, & accusare seipsum strepero vaticinio, quasi commisisset aliquid adversus leges sanctæ religionis: & prætereà cœpit *postulare à suis manibus supplicium debitum suo sceleri. Postremò sumpto flagello, quod est peculiare gestamen ejusmodi effœminatorum hominum, quódque constat ex vittis laneis contortis,* pendentibus

NOTÆ.

Fanaticè.] A *fano*, fanatici qui circa fana, hoc est, templa furentes & bacchantes vaticinabantur. ἔνθεοι Græcis, & Cybele ipsa à Catullo *Enthea-ta Domina* appellatur, quòd Sacerdotes suos ἐνθουσιασμῷ afflet.

1. *Crinesque pendulos rotantes.*] Lucan. lib. 1.

——— ——— *crinemque rotantes*
Sanguinei populis cecinerunt tristia Galli.

Servius, ad lib. 10. Æneid. *Mater Deûm dicta Cybele* ἀπὸ τοῦ κυβιστᾶν τὴν κεφαλὴν, *quòd semper Galli motu capitis per furorem comam rotantes, ululatu futura pronuntiabant.*

2. *Sua quisque brachia dissecant.*] Prudentius, in Romani passione:

Cultrum in lacertos exerit fanaticus,
Sectisque Matrem brachiis placat Deûm.

Sed hoc fictè magis, & cute tantùm tenùs faciebant, ut innuunt hæc Lampridii in Commodo: *Bellonæ servientes verè exsecare brachium præcepit studio crudelitatis*, aliàs ergò fictè exsecabant.

3. *Quasi Deûm præsentia.*] Ex aliâ lectione *domini præsentia.* Reponebat Pricæus *divini præsentia*, hoc est, *præsentia*, τοῦ θείου, *numinis.*

4. *Non sui fieri meliores.*] Commodior sensus elici nequit, quàm si *sui* pro *seipsis* positum dicatur. Græcissat Apuleius. *Sui meliores* ἑαυτῶν κρείττονες.

5. *Meritum.*] Passivè intellige, pro eo quod quis meritus est: id est, pro *mercede*, ut interpretatus sum.

6. *Designâsset.*] *Perpetrâsset.* Terent. Adelphis: *Quæ antehac facta sunt omitto. modò quid designavit?*

prolixè fimbriatum, & [1] multijugis talis ovium tessellatum, indidem sese [2] multinodis commulcat ictibus: mirâ contra plagarum dolores præsumptione munitus. Cerneres, prosectu gladiorum, ictuque flagrorum solum spurcitie sanguinis effœminati madescere. Quæ res incutiebat mihi non parvam sollicitudinem, videnti tot vulneribus largiter profusum cruorem, ne quo casu [3] Deæ peregrinæ stomachus, ut quorumdam hominum [4] lactem, sic illa [5] sanguinem concupisceret asininum. Sed ubi tandem fatigati, vel certè suo laniatu satiati, pausam carnificinæ dedêre; stipes æreas, immò verò & argenteas, multis certatim offerentibus, sinu recepêre patulo: nec-non & vini cadum, & lactem, & caseos, & farris & siliginis aliquid. & nonnullis hordeum Deæ gerulo donantibus, avidis animis corradentes omnia, & in sacculos huic quæstui de industriâ præparatos farcientes, dorso meo congerunt. ut duplici scilicet sarcinæ pondere gravatus, &

INTERPRETATIO.

in longas fimbrias, estque distinctum plurimis astragalis ovillis, ipso incutit sibi plagas asperas ob multos nodos, quibus flagellum erat distinctum, *præmunitus mirâ constantiâ adversus dolorem ictuum. Videres humum tingi cruore sordido atque effœminato* fluente *ex incisuris gladiorum, & plagis flagellorum. Quod injiciebat mihi anxietatem non mediocrem, cùm cernerem sanguinem copiosè effusum ex tot plagis, ne* scilicet *stomachus Deæ extraneæ fortè appeteret asininum sanguinem, sicut* stomachus *quorumdam hominum* appetit *lac* asininum. *At postquàm fessi tandem, aut saltem satiati suâ laceratione, finem fecerunt suæ lanienæ; acceperunt expanso sinu nummos æreos, atque etiam argenteos, quos multi offerebant ipsis certatim: quinetiam & cadum vini, & lac, & caseos, & aliquid farinæ hordeaceæ, & triticeæ, cùm aliqui etiam darent hordeum pro vectore Deæ, colligunt omnia cupidissimè, & condentes in saccos dedità operâ destinatos ejusmodi mendicationi, imponunt* ea *meo dorso,* adeo *ut ego ambularem horrei simul, & fani* vicem gerens, cùm *nempè* essem

NOTÆ.

1. *Multijugis talis ovium tessellatum.*] ἀστραγαλωτὴ μάστιξ dicitur Plutarcho flagellum illud talis ovium veluti tessellis distinctum. Sic Plutarch. adversus Colotem: καὶ δὲ μάστιγος ἐλευθέρας δεόμενος, ἀλλὰ τῆς ἀστραγαλωτῆς ἐκείνης ἧς τοὺς Γάλλους πλημμελοῦντας ἐν τοῖς μητρῴοις κολάζουσιν. *& opus habens flagro, non illo quidem quo ingenui castigari solent, sed illo talis tessellato, quo peccantes in Cybeles sacris Gallos, puniunt.*

2. *Multinodis commulcat ictibus.*] Glossæ veteres Pricæo laudatæ: *commulcat, collidit conculcat. Ictibus multinodis,* inflictis nempè flagro ovium talis multis nodoso. Est qui legat *multimodis*, quod ferri etiam potest.

3. *Deæ peregrinæ.*] Syriæ, quæ in Græciâ, ubi hæc gesta narrantur, peregrina erat.

4. *Lactem.*] Ex veterum declinatione, apud quos, *hic lactis*, & *hoc lacte* in recto casu dicebatur. Sunt porro quibus lac asininum valdè conducit, & ex Medicorum præscripto datur. Nihil ad rem faciunt quæ hîc de lacte humano & bubulo Beroaldus, qui certè locum hunc parùm intellexit.

5. *Sanguinem concupisceret asininum.*] Expressa hæc è Luciano: ἐγὼ δὲ ταῦτα ὁρῶν τὰ πρῶτα ἔτρεμον ἑστὼς μήποτε χρεία τῇ θεῷ καὶ ὀνείου αἵματος γένοιτο.

[1] horreum simul & templum incederem. Ad istum modum palantes, omnem illam deprædabantur regionem. Sed in quodam castello, copiâ lætati largioris quæsticuli, gaudiales instruunt dapes. A quodam colono [2] fictæ vaticinationis mendacio pinguissimum deposcunt arietem, qui Deam Syriam esurientem suo satiaret sacrificio: probéque dispositâ cœnulâ balneas obeunt, * * * *

* * * * * * * *

* * * * * * * *

* * * * * * * *

Nec diù tale facinus meis oculis tolerantibus, [3] PORRÒ QUIRITES exclamare gestivi. sed viduatum cæteris syllabis ac litteris processit O tantùm, sanè clarum ac validum, & asino proprium, sed inopportuno planè tempore. Namque de pago proximo complures juvenes, abactum sibi noctu perquirentes asellum, nimióque studio cuncta di-

INTERPRETATIO.

onustus onere duarum sarcinarum. Sic errantes grassabantur per totam illam regionem. Sed exhilarati abundantiâ lucelli uberioris, apparant epulas geniales in quodam castello. Conficto falso oraculo petunt à quodam villico arietem pinguissimum, ad saturandam ejus immolatione Deam Syriam esurientem, & cœnâ rectè præparatâ, eunt ad balneum. * * *

* * * * *

* * * * *

* * * *

* * * * *

* * * * *

* * * *

Cúmque mei oculi non possent diutiùs ferre tantum flagitium, conatus sum exclamare! O CIVES! Verum pronuntiavi tantùm O destitutum reliquis syllabis ac litteris, sonorum profectò, & forte, & congruum asino, sed tempore omninò incommodo. Multi enim juvenes ex proximo pago, qui investigabant asinum sibi furto abductum nocte, & rimabantur stabula omnia miro desi-

NOTÆ.

1. *Horreum simul & templum.*] *Horreum* quidem, quia gerebat siliginem, & hordeum: *templum* vero, quia Deæ simulachrum portabat.

2. *Fictæ vaticinationis mendacio pinguissimum deposcunt arietem.*] Vaticinatione, quâ vel bonum eventum pollicebantur, vel malum comminabantur. Sic ille semivir μητραγύρτης apud Juvenalem, Satyr. 6.

Grande sonat, metuique jubet Septembris & Austri
Adventum, nisi se centum lustraverit ovis,
Et Xerampelinas veteres donaverit ipsi:
Ut quidquid subiti, & magni discriminis instat,
In tunicas eat, & totum semel expiet annum.

3. *Porrò Quirites.*] Solemnis exclamationis formula. Tertullian. adversus Valentinianos: *ut etiam inclamaverit in eum ἰὼ, ἰὼ, quasi porrò Quirites, aut fidem Cæsaris.*

versoria scrutantes, [1] intùs ædium audito ruditu meo, prædam absconditam latibulis ædium rati, coràm rem invasuri suam, improvisi conferto gradu se penetrant: palamque illos, execrandas fœditates obeuntes deprehendunt. Jamjamque vicinos undique percientes, turpissimam scenam patefaciunt: insuper ridiculè sacerdotum purissimam laudantes castimoniam. Hac infamiâ consternati, quæ per ora populi facilè dilapsa, meritò invisos ac detestabiles eos cunctis effecerat, noctem fermè circà mediam collectis omnibus, furtim castello facessunt. bonâque itineris parte ante jubaris ortum transactâ, jam die claro solitudines avias nacti, multa secum priùs collocuti, accingunt se meo funeri: Deâque vehiculo meo sublatâ, & humi repositâ, cunctis stramentis me renudatum, ac de quâdam quercu destinatum flagro illo pecuinis ossibus catenato verberantes, penè ad extremam confecerant mortem. Fuit unus, qui poplites meos enervare securi sævâ comminaretur, quòd de pudore illo candido scilicet suo [2] triumphâssem. Sed & cæteri, non meæ salutis, sed simulachri jacentis contemplatione, in vitâ me retinendum censuêre. Rursùm itaque me refertum sarcinis, [3] planis gladiis minantes, perveniunt ad quamdam nobilem civitatem. Inibi vir principalis, & aliàs religiosus, & eximiè Deûm re-

INTERPRETATIO.

derio recuperandi ipsum, *cùm audivissent me rudentem in illâ domo, arbitrati* esse asinum sibi *subreptum, qui occultaretur latebris domûs, irrumpunt de improviso festinanti gressu, occupaturi palàm rem suam: & opprimunt eos manifestò perpetrantes spurcitias abominandas. Statimque convocantes undique vicinos, revelant illud spectaculum fœdissimum: laudantes prætereà joculariter sanctissimam castitatem Sacerdotum.* Illi *afflicti hac sinistrâ famâ, quæ facilè diffusa per ora plebis jure reddiderat eos odiosos, atque execrabiles omnibus, colligunt omnia sua, & clanculùm exeunt è castello circiter mediam noctem. Confectâque viâ satis longâ ante exortum Solis, luce jam clarâ devenerunt in deserta inaccessa; multisque inter se disputatis, præparant se ad meam necem: Deâque depositâ ex meo dorso, quo vehebatur, & positâ humi, spoliant me ephippiis omnibus, & alligant ad quamdam quercum, ferientesque illo flagello* armato *ossibus ovillis in catenæ modum, redegerunt me ferè ad ultimam necem. Fuit unus, qui minaretur se abscissurum nervos meorum poplitum dirâ bipenni, quia nimirùm tam turpiter triumphâveram de purâ illâ pudicitiâ ejus. Verùm reliqui senserunt conservandam mihi esse vitam, non intuitu* quidem *meæ incolumitatis, sed imaginis, quæ jacebat humi. Agentes igitur me iterùm oneratum sarcinis,* feriendo *planis ensibus, deveniunt in quamdam celebrem urbem. In eâ quidam vir primarius, religiosus etiam, & mirè timens*

NOTÆ.

1. *Intus ædium.*] Archaïsmus, pro intra ædes.

2. *Triumphâssem.*] Revelando nimirùm execrandas ejus libidines meo ruditu.

3. *Planis gladiis.*] Non acie cæsim, neque mucrone punctim, ne eum occiderent, sed planis gladiis ferientes.

verens-

verens, tinnitu cymbalorum, & sonitu tympanorum, [1] cantusque Phrygii mulcentibus modulis excitus, procurrit obviam; Deamque votivo suscipiens hospitio, nos omnes intra conseptum domûs amplissimæ constituit: numenque summâ veneratione, atque hostiis opimis placare contendit. Hîc ego me potissimùm capitis periclitatum memini. Nam quidam colonus, partem venationis, immanis cervi pinguissimum femur, domino illi suo muneri miserat. quod incuriosè ponè culinæ fores non altiusculè suspensum, canis adæquè venaticus latenter invaserat, lætusque prædâ, properè custodientes oculos evaserat. Quo damno cognito, suâque reprehensâ negligentiâ, coquus diu lamentatus lacrymis inefficacibus, jamjamque domino cœnam flagitante mœrens, & utcunque metuens, [2] arctiùs filio suo parvulo consalutato, arreptoque funiculo, [3] mortem sibi nexu laquei comparabat. Nec tamen latuit fidam uxorem ejus casus extremus mariti. sed funestum nodum violenter invadens manibus ambabus, Adeó-ne, inquit, præsenti malo perterritus, mente excidisti tuâ? nec fortuitum istud remedium, quod Deûm providentia subministrat, intueris? Nam, si quid in ultimo Fortunæ turbine respicis, expergitè mî ausculta: &

INTERPRETATIO.

Deos occurrit obviam nobis, *excitatus strepitu cymbalorum, & sono tympanorum, ac suavibus modulationibus musicæ Phrygiæ; excipiensque Deam devoto hospitio, collocat nos omnes intra septum latissimarum ædium: & enititur propitiari ejus numen maximâ reverentiâ, & pinguibus victimis. Recordor me illic præsertim subiisse discrimen vitæ. Quidam enim rusticus miserat muneri suo illi domino pinguissimam coxam cervi prægrandis, partem venationis* suæ, *quam negligenter suspensam non admodùm altè post januam culinæ, canis etiam ipse venaticus clàm arripuerat, & celeriter effugerat conspectum observantium, gaudens* suâ *rapinâ. Quam jacturam cùm coquus animadvertisset, damnâssetque suam incuriam, & diù conquestus esset vano fletu, ac doleret, sibique timeret, eo quod herus brevi petiturus esset cœnam: filio suo parvulo salutato arctiori* complexu, *restim sumens, meditabatur se extinguere obstrictis* faucibus *laqueo. Sed fidelis ejus uxor non ignoravit ultimum infortunium sui mariti, at violenter irruens utrâque manu in nexum feralem, Tantum-ne, ait, exterritus es malo præsenti, ut mentem amiseris, neque consideres hoc fortuitum remedium; quod providentia Deûm* tibi *suppeditat? Si enim rationem habes* adhuc *alicujus rei in hac extremâ procellâ fortunæ, audi me attentè: duc*

NOTÆ.

1. *Cantusque Phrygii.*] Qui religiosus erat. Noster, in Floridis: *seu tu velles Æolium simplex, seu Asium varium, seu Lydium querulum, seu Phrygium religiosum, seu Dorium bellicosum.* Ubi vide Notas nostras. Videtur in sacris Magnæ Matris primùm adhibitus. Ea enim ex Phrygiâ in alias regiones delata sunt per Gallos sacerdotes ejus, Phrygas & ipsos.

2. *Arctiùs filio suo parvulo consalutato.*] Mos est perituris, aut peregrè proficiscentibus complecti, & osculari suos.

3. *Mortem sibi nexu laquei comparabat.*] Ut vel sic domini sævitiam evitaret. Seneca: *Iracundus dominus quosdam ad fugam coëgit, quosdam ad mortem.*

advenam istum asinum remoto quodam loco deductum jugula, femurque ejus ad similitudinem perditi detractum, & accuratiùs [1] in protrimentis sapidissimè percoctum, appone domino, cervini vice. Nequissimo verberoni sua placuit salus de meâ morte. [2] & multùm conservæ sagacitate laudatâ, destinatæ etiam lanienæ cultros acuebat.

INTERPRETATIO.

asinum illum peregrinum in aliquem locum dissitum, atque eum jugula ibi, *& amputa ipsi coxam ad formam illius, quam perdidisti, & loco cervinæ appone eam hero studiosiùs coctam, & conditam in minutalibus. Placuit pessimo illi mastigiæ* quærere *vitam* sibi *meâ nece, & valdè laudato ingenio suæ conjugis, acuebat quoque cultros ad me interficiendum ut decreverat.*

NOTÆ.

1. *In protrimentis.*] Edulia sunt minutatim trita & concisa.

2. *Et multùm conservæ sagacitate laudata.*] *Conservæ* uxoris. Suprà; *habens ex eodem famulitio conservam conjugem.*

LUCII APULEII

MADAURENSIS PLATONICI

METAMORPHOSIS

LIBER NONUS.

SIC ille nequissimus carnifex contra me manus impias obarmabat. At ego, præcipitante consilium periculi tanti præsentiâ, nec expectatâ diutinâ cogitatione, lanienam imminentem fugâ vitare statui. protinúsque vinculo, quo fueram deligatus, abrupto, cursu me proripio totis pedibus, ad tutelam salubrem crebris calcibus velitatus: illicóque me, raptim transcursâ primâ porticu, triclinio, in quo dominus ædium sacrificales epulas cum sacerdotibus Deæ cœnitabat, incontanter immitto. nec pauca rerum apparatûs cibarii, mensas etiam, & id genus impetu meo collido, atque disturbo. Quâ rerum deformi strage pater-familias commotus, ut importunum atque lascivum, me cuidam famulo curiosè traditum, certo aliquo loco clausum jussit cohiberi: ne rursùm convivium placidum simili petulantiâ dissiparem. Hîc astuto commento scitulè munitus, & mediis lanii manibus ereptus, custodelâ salutaris mihi gaudebam carceris. Sed

INTERPRETATIO.

SIc ille scelestissimus tortor instruebat nefarias manus adversus me. Verùm ego decrevi absque morâ longæ deliberationis, declinare fugiendo carnificinam mihi impendentem, quia instantia tanti discriminis cogebat me è vestigio sumere consilium. Et rupto statim loro, quo alligatus fueram, aufugio toto pedum conatu, calces frequenter jactans ad defensionem meæ *salutis: decursâque celerrimè proximâ porticu, statim irrumpo absque cunctatione in cœnaculum, in quo dominus domûs cum Deæ sacerdotibus epulabatur carnibus victimarum,* quas immolaverat, *& irruendo frango, atque sub verto multa ex ferculis,* ipsasque *adeo mensas &* alia *hujusmodi. Quâ fœdâ rerum subversione percitus pater-familias, tradidit me servo cuidam, & præcepit, ut me diligenter includeret in certo quodam loco, veluti molestum & petulantem, atque* ibi me *coërceret, ne iterùm disturbarem tranquillas epulas tali procacitate. Ibi, callidè defensus meo solerti consilio, & extractus ex mediis manibus carnificis, lætabar quòd custodirer illo salutari carcere. Verùm, certè nihil*

nimirum nihil Fortunâ renuente licet [1] homini nato dexterum provenire: nec consilio prudenti, vel remedio sagaci, Divinæ Providentiæ fatalis dispositio subverti vel reformari potest. Mihi denique idipsum commentum, quod momentariam salutem reperisse videbatur, periculum grande, immò exitium præsens conflavit aliud. Nam quidam subitò puer, mobili ac trepidâ facie percitus, ut familiares inter se susurrabant, irrumpit triclinium: suòque annuntiat domino, de proximo angiportu canem rabidam paulò antè per posticam impetu miro sese direxisse: ardentique prorsùs furore venaticos canes invasisse: ac dehinc proximum petiisse stabulum, atque ibi pleraque jumenta incurrisse pari sævitiâ; nec postremùm saltem ipsis hominibus pepercisse. nam [2] Myrtilum mulionem, & [3] Hephæstionem coquum, & [4] Hypatium cubicularium, & Apollonium Medicum, immò verò & plures alios ex familiâ, abigere tentantes, variis morsibus quemque lacerâsse: certè venenatis morsibus contacta nonnulla jumenta efferari jam simili rabie. Quæ res omnium statim percussit animos, ratíque me etiam eâdem peste infectum ferocire, arreptis cujusce-

INTERPRETATIO.

fausti mortalibus potest contingere contra Fortunæ voluntatem: neque ordo immutabilis Providentiæ Divinæ potest mutari, aut inflecti consilio solerti, vel medelâ callidâ. Denique illud ipsum consilium, quo videbar incolumitatem invenisse repentinam, creavit mihi aliud ingens periculum, vel potiùs mortem ipsam. Quidam enim servulus (ut posteà audivi *domesticos inter se demissâ voce narrantes) immittit se in cœnaculum, perturbatus, vultu instabili, ac trepidanti, refertque suo hero canem furiosam ex proximo vico paulò antè accurrisse mirâ celeritate per posteriorem* januam, *atque irruisse in canes venaticos fervidâ prorsùs rabie: deinde verò ivisse in proximum stabulum, ibique invasisse maximam jumentorum partem simili furore; nec denique abstinuisse saltem ab ipsis hominibus. Myrtilum enim Mulionem, & Hephæstionem coquum, & Hypatium cubicularium, & Apollonium Medicum, atque etiam plures alios familiares, dum conantur eam fugare, fuisse demorsos ab ipsa singulos variis morsibus: aliqua sanè jumenta, quæ lacerata* fuerant *morsibus virosis, jam corripi simili furore. Quæ res perculit cunctorum mentes, &* ipsi *putantes me correptum eodem morbo, sumptis armis*

NOTÆ.

1. *Homini nato.*] Sic in Apologiâ, Noster: *An tu ignoras nihil esse a pectabilius homini nato, quàm formam suam?* Eodem sensu Catullus dixit:

Unicuique dedit vitium natura creato.

2. *Myrtilum Mulionem.*] *Myrtilus* nomen est aurigæ Oenomani, cujus fraude Oenomanus, dissoluto curru, excussus in curuli certamine, cervicem sibi fregit, fuitque à Pelope victus. qui mercedis loco perfidum Myrtilum in mare projecit, Myrtoüm posteà dictum, ab illius nomine. Huic cognominem facit Mulionem hunc Apuleius.

2. *Hephæstionem coquum.*] Nomen coquo accommodatum. Ἥφαιστος enim Græcis *Vulcanus* est, ignis, fabrorum, & culinæ Deus.

4. *Hypatium.*] Sic Pricæus habet, & Elmenhorstius. Alii *Hypatanium.* Mſ. Oxon. & Colvius *Hyspasium.*

modi telis, mutuóque ut [1] exitium commune protelarent cohortati, ipsi potiùs eodem vesaniæ morbo laborantes, persequuntur. Nec dubio me lanceis illis & venabulis, immò verò & bipennibus, quæ facilè famuli subministrabant membratim compilâssent; nî respecto subiti periculi turbine, cubiculum, in quo mei domini divertebant, protinùs irrupissem. Tunc clausis, obseratisque super me foribus, obsidebant locum; quoad, sine ullo [2] concessionis suæ periculo, pestilentiæ lethalis pervicaci rabie possessus, ac peresus, absumerer. Quo facto, tandem libertatem nactus, solitariæ Fortunæ munus amplexus, super constratum lectum abjectus, post multùm equidem temporis somnum humanum quievi. Jámque clarâ die, mollitie cubiculi refotâ lassitudine, vegetus exsurgo: atque illos, qui meæ tutelæ pervigiles excubias agitaverant, aùsculto de meis sic altercare fortunis: At hunccine miserum istum asinum jugi furore jactari credimus? immò verò jam virus, [3] inquiescente sævitiâ, prorsùs extinctum. Sic opinionis variæ terminum ad explorationem conferunt: ac de rimâ quadam prospiciunt sanum me atque sobrium otiosè consistere. Jámque ultrò foribus patefactis, pleniùs, an sim mansuefactus, periclitantur. Sed unus ex his, de cœlo scilicet missus mihi sos-

INTERPRETATIO.

omnis generis insequuntur me, hortantes se invicem ad propulsandam communem pestem, at *ipsi potiùs* quàm ego, *correpti* erant *eodem morbo furoris. Atque haud dubiè me discerpsissent in frusta illis hastis, & spiculis atque etiam securibus*, *quæ* arma *servi facilè suppeditabant: nisi ego considerans repentini discriminis procellam, statim irruissem in cubiculum, in quod mei domini se recipiebant. Tunc, januâ super me clausâ, atque obseratâ, cingebant cubiculum; donec ego consumerer, occupatus atque corrosus contumaci furore illius mortiferæ pestis, sine ullo congressûs sui periculo. Quo facto, repertâ tandem libertate, utens beneficio solitudinis*, quod mihi *fors offerebat, méque reclinans in torum*, qui ibi *stratus* erat, *dormivi humano somno*, quod *quidem jamdudum* mihi non evenerat. *Discussâque fatigatione molli lecto, surgo alacris die jam provecto: & audio eos, qui invigilaverant totâ nocte meæ custodiæ, sic inter se disputantes de meâ sorte: Sed putamus-ne hunc miserum asinum agitari perpetuâ rabie? Imò sanè venenum penitùs extinctum est furore requiescente. Sic sententiarum diversitas eò conspiravit*, ut dicerent *faciendum esse periculum: &* aspicientes *per fissuram quandam, vident me tranquillè stare sanum, atque sobrium. Jámque apertâ ultrò januâ, explorant ampliùs utrum jam essem mitigatus. At unus inter illos missus nempè de cœlo, qui me servaret*,

NOTÆ.

1. *Exitium commune protelarent.*] Nempè occidendo me, à quo timebant ne morderentur, similique corriperentur rabie.

2. *Concessionis.*] Beroaldus exponit *ingressionis* & *introitûs*. Lipsius *congressionis*, quod magis placet, ut enim *incedere pedibus* & *ingredi pedibus* unum idemque significant, quidni etiam *concedere* aliquando idem sonet, ac *congredi*?

3. *Inquiescente.*] Pro *quiescente*, ut *incognoscere, inconcupiscere*, & talia apud hunc scriptorem.

pitator, argumentum explorandæ ſanitatis meæ tale commonſtrat cæteris: ut aquæ recentis completam pelvem offerrent potui meo. ac ſi intrepidus, & more ſolito ſumens, aquis allubeſcerem; ſanum me, atque omni morbo ſcirent expeditum: contrà verò,[1] ſi viſum contactumque laticis vitarem ac perhorreſcerem; pro comperto, noxiam rabiem pertinaciter durare. Hoc enim libris etiam priſtinis proditum, obſervari ſolere. Iſto placito, vas immane confeſtim aquæ perlucidæ de proximo petitæ fonte, contantes adhuc, offerunt mihi. At ego ſine ullâ morâ progreſſus, etiam obvio gradu ſatis ſitienter, pronus, & totum caput immergens, ſalutares verè equidem illas aquas hauriebam. Jámque & plauſus manuum, & aurium flexus, & ductum capiſtri, & quidvis aliud periclitantium, placidè patiebar; quoad contra veſanam eorum præſumptionem, modeſtiam meam liquidò cunctis approbarem. Ad iſtum modum vitato[2] duplici periculo, die ſequenti rurſum divinis exuviis onuſtus, cum crotalis, & cymbalis circumforaneum mendicabulum producor ad viam. Nec paucis caſulis, atque caſtellis oberratis, divertimus ad quempiam pagum urbis opulentæ quondam, ut memorabant incolæ, inter ſemiruta veſtigia conditum. Et hoſpitio proximi ſtabuli recepti, cognoſcimus lepidam[3] de adulterio cujuſdam pauperis fabulam: quam vos

INTERPRETATIO.

indicat reliquis hujuſmodi rationem obſervandi an ſanus eſſem: ut nimirùm offerrent mihi ad bibendum vas plenum aquâ recenter hauſtâ. & ſi libens accederem ad aquas abſque timore, biberemque ſecundùm meam conſuetudinem; agnoſcerent me eſſe ſanum, atque liberatum ab omni ægritudine. Contrà verò, ſi fugerem, ac reformidarem aſpectum, & tactum liquoris illius; *manifeſtum* eſſe *nocuum furorem* adhuc *conſtanter durare. Id quippe ſcriptum* eſſe *in antiquis libris*, & *experientiâ comprobari. Probato hoc* conſilio, *objiciunt mihi ſtatim, adhuc dubitantes, vas ingens* plenum *aquâ limpidiſſimâ hauſtâ ex proximo fonte. Ego verò, cùm protinùs proceſſiſſem ipſis obviàm cum ſat magnâ ſiti, bibebam illas aquas, mihi quidem reverà ſalutares, inclinans me, & intingens totum caput. Jamque tranquillè ferebam & palpari* me eorum *manibus, & remulceri mihi aures, &* me *duci capiſtro, & quidquid aliud* faciebant *experiendi gratiâ; donec manifeſtè probarem omnibus meam manſuetudinem, contra inſanam opinionem*, quam *de me præconceperant. Sic elapſus è gemino diſcrimine, poſtero die iterùm educor ad iter, oneratus ſpoliis Deæ, cum crotalis, & cymbalis mendicaturus per vicos. Multiſque pererratis domunculis* ruſticorum, *& caſtellis, venimus in vicum quemdam exſtructum inter ruinas urbis, quæ dives olim fuerat, ut incolæ referebant. Cúmque nos recepiſſemus in proximum diverſorium, audivimus facetam narrationem de adulterio cujuſdam pauperis: quam volo*

NOTÆ.

1. *Si viſum contactumque laticis vitarem, &c.*] *In merſis* (inquit Plinius) *lethalis aquæ metus eſt.* Unde etiam hic morbus Græcis ὑδροφοβία dicitur.

2. *Duplici periculo.*] Illo namque, quod à coquo ipſi impenderat, ſecandæ coxæ; & hoc, quod propter veſanam opinionem furoris ſubiverat.

3. *De adulterio cujuſdam pauperis.*] Obſerva hîc *adulterium* pro contumeliâ illatâ viro per uxoris adulterium.

etiam cognoſcatis volo. Is gracili pauperie laborans, fabriles operas præbendo, parvis illis mercedibus vitam tenebat. Erat ei tamen uxorcula etiam ſatis quidem tenuis & ipſa, verumtamen poſtremâ laſciviâ famigerabilis. Sed die quâdam, dum matutino ille ad opus ſuſceptum proficiſcitur, ſtatim latenter irrepit ejus hoſpitium temerarius adulter. Ac, dum Veneris colluctationibus ſecuriùs operantur: maritus ignarus rerum, ac nihil etiam tunc tale ſuſpicans, improviſus hoſpitium repetit. Jámque clauſis & obſeratis foribus, uxoris laudatâ continentiâ, januam pulſat, ſibilo etiam præſentiam ſuam denuntiante. Tunc mulier callida, & ad hujuſmodi flagitia peraſtutula, tenaciſſimis amplexibus expeditum hominem, dolio, quod erat [1] in angulo ſemiobrutum, ſed aliàs vacuum, diſſimulanter abſcondit: & patefactis ædibus, adhuc introeuntem maritum aſpero ſermone accipit: Siccine, vacuus & otioſus, inſinuatis manibus ambulabis mihi, nec, obito conſueto labore, vitæ noſtræ proſpicies, & aliquid cibatui parabis? at ego miſera [2] & pernox & perdia lanificio nervos meos contorqueo, [3] ut intra cellulam noſtram ſaltem lucerna luceat. Quantò

INTERPRETATIO.

vos etiam ſcire. Ille anguſtâ admodum egeſtate preſſus, locando operas ſuas ad fabricandum, ſuſtentabat vitam ſuam mercedulis, quas inde percipiebat. *Habebat tamen ille uxorem, & ipſam quidem etiam pauperculam, ſed tamen famoſam ob ſummam impudicitiam. At, quodam die, dum ille ibat manè ad opus, quod ſuſceperat, adulter valdè audax protinùs ſe penetrat clanculùm in ejus domum. Dumque Veneri dant operam abſque metu, maritus de improviſo revertitur domum, neſciens quid gereretur, nihilque ſuſpicans ſimile. Laudanſque continentiam* ſuæ *uxoris,* eò quòd videret *fores jam clauſas atque obſeratas, pulſat oſtium, ſibilo etiam ſignificans ſe adeſſe. Tunc mulier aſtuta, & ſolertiſſima ad talia crimina, explicat hominem ex ſuis arctiſſimis complexibus, & eum clàm occultat ſub dolio, quod erat mediâ ſui parte defoſſum in angulo, ſed tamen inane: &, apertâ domo, objurgat etiam intrantem virum verbis gravioribus: Ita-ne* (inquit) *incedes mihi inanis, & otioſus, manibus in ſinum conditis, neque incumbes ſolito operi,* ut *provideas noſtro victui, & aliquid nobis emas quod edamus. At ego infelix digitos meos nocte dieque exerceo nenda lana, ut ſaltem lampas luceat in noſtrâ domunculâ. Quantò fortunatior me eſt*

NOTÆ.

1. *In angulo ſemiobrutum.*] Plin. lib. 14. cap. 21. *Mitiores plagæ doliis condunt* (vinum) *infodiuntque terra tota, aut ad portionem ſitûs.* Et paulò infrà; *Imbecilla vina demiſſis in terram doliis ſervanda, valida expoſitis.* Paulus Lege 76. ff. de contrahendâ emptione & venditione: *Dolia in horreis defoſſa, ſi non ſunt nominatim in venditione excepta, horreorum venditioni ceſſiſſe videri.*

2. *Et pernox, & perdia.*] Sic lib. 5. *Et perdia, & pernox, nec inter amplexus conjugales deſinis cruciatus.* Ad quem locum vide quæ notavimus pag. 146.

3. *Ut intrà cellulam,* &c.] Id eſt, ut habeamus unde emamus oleum alendæ lucernæ.

me felicior [1] Daphne vicina, quæ [2] mero & prandio matutino ſaucia cum ſuis adulteris [3] volutatur! Sic [4] confutatus maritus, Et quid iſtuc eſt? ait. Nam, licet forenſi negotio officinator noſter attentus ferias nobis fecerit, tamen hodiernæ cœnulæ noſtræ proſpexi. Vides iſtud dolium, quod ſupervacuum, fruſtrà locum detinet tantum, & reverâ præter impedimentum converſationis noſtræ, nihil præſtat ampliùs? iſtud ego quinque denariis cuidam venditavi: & adeſt, ut, dato pretio, ſecum rem ſuam ferat. Quin itaque præcingeris, mihique manum tantiſper accommodas, ut exobrutum protinùs tradatur emptori. E re natâ fallacioſa mulier temerarium tollens cachinnum, Magnum, inquit, ac ſtrenuum negotiatorem nacta ſum, qui rem, quam ego mulier, & intra hoſpitium contenta, jamdudum ſeptem denariis vendidi, minoris diſtraxit. Additamento pretii lætus maritus, Et, quis eſt ille, ait, qui tanto pretio præſtinavit? At illa: Olim, inepte, inquit, deſcendit in dolium, ſedulò ſoliditatem ejus probaturus. Nec

INTERPRETATIO.

Daphne noſtra *vicina, à primo mane ingurgitata vino, atque cibis ſe pervolvit cum ſuis mœchis! Maritus ſic objurgatus, Quidnam tibi vis? inquit. Quamvis enim magiſter noſtræ officinæ occupatus negotio forenſi, coëgerit nos otiari, nihilominus providi noſtræ cœnulæ hodiernæ. Vides-ne dolium hoc, quod perpetuò inane, fruſtrà occupat tantùm loci? nihilque certè ampliùs præbet, niſi impedimentum noſtræ habitationis? Vendidi illud quinque denariis cuidam: atque hic mecum venit, ut perſoluto pretio auferat ſecum rem ſuam. Præpara ergo te, & me tantillùm adjuva, ut eruamus ipſum, & demus emptori. Doloſa mulier erumpens illicò in audacem riſum Hic certè maritus, inqui, cui nupſi, præclarus vir eſt, & ſolers mercator, qui, quam ego rem jam pridem vendidi ſeptem denariis,* tametſi *ſim tantùm mulier, & concluſa intra domum, eam vendidit viliori pretio. Maritus hilaris propter auctarium pretii, Quiſ-nam ille eſt, inquit, qui tanti emit? Illa autem, Jamdudum, ait, ô ſtulte, deſcendit in dolium, ut diligenter exploraret ejus ſoliditatem. Nec ille malè re-*

NOTÆ.

1. *Daphne.*] Nomen proprium vicinæ δάφνη Græcis *laurus* eſt, ſed nihil ad mores hujus mulieris hoc etymon. Oxon. Mſ. habet *Daſyrie*: ſub quo (inquit Pricæus) fortaſſe nomen nondum erutum deliteſcit.

2. *Mero, & prandio ſaucia.*] Vera eſt hæc lectio. Neque reponas *ſatiata* pro *ſaucia.* Ennius in Alceſtide laudatus à Fulgentio in verbo *friguttit*: *Hæc anus admodùm friguttit, nimirùm ſe ſauciavit flore Liberi.* Et Noſter, lib. 7. *ſaucium vinolentiâ* dixit, pro *ebrium.* Prandium matutinum videtur eſſe, quod infrà, hoc lib. *jentaculum* vocat.

3. *Volutatur.*] Hæc lectio eſt Florent. Cod. quam Pricæus pluribus tuetur.

4. *Confutatus maritus.*] Simili ſenſu Terent. Phorm. Act. 3. Scen. 1. *Confutavit verbis admodùm iratum ſenem.* id eſt, *convicit, exagitavit, objurgavit.*

5. *E re natâ fallacioſa mulier, &c.*] Sic legit Pricæus, quanquam alii habeant, *è re nata fallacia*, &c. Commodus ex utrâque lectione ſenſus poteſt elici: ſed commodior tamen ex illâ priore, quam ſervavi. *E re natâ* ſonat hîc *ſubitò.* Donatus ad Adelph. Actu 5. Scen. 3. *Natum de rebus repentinis dicimus: ut ſuprà: è re natâ*

ille

ille ſermoni mulieris defuit : ſed exurgens alacriter, Vis, inquit, verum ſcire mater-familias ? hoc tibi dolium nimis vetuſtum eſt, & multifariàm rimis hiantibus quaſſum. Ad maritumque ejus diſſimulanter converſus : Quin tu, quicunque es, homuncio, lucernam, ait, actutùm mihi expedis : ut eraſis intrinſecus ſordibus, diligenter aptum uſui poſſim dinoſcere. 1 niſi nos putas æs de malo habere. Nec quidquam moratus ac ſuſpicatus acer & egregius ille maritus, accensâ lucernâ : Diſcede, inquit, 2 frater, & otioſus adſiſte, donec probè procuratum iſtud tibi repræſentem. Et cum dicto nudatus ipſe, delato lumine, 3 ſcabiem vetuſtam carioſæ teſtæ occipit exſculpere. * * *
* * * * * * * *
At illa, capite in dolium demiſſo, maritum ſuum aſtu meretricio tractabat ludicrè. Hoc, & illud, & aliud, & rursùs aliud purgandum, digito demonſtrat ſuo : donec * * opere perfecto, acceptis ſeptem denariis, calamitoſus faber collo ſuo gerens dolium coactus eſt ad hoſpitium adulteri perferre. Pauculis ibi diebus commorati, & munificentiâ publicâ ſaginati, vaticinationiſque crebris mercedibus, 4 ſuf-

Interpretatio.

ſpondit verbis mulieris, ſed ſurgens inde promptè, Vin' tibi verum dicam, ait, ô mater-familias ? tuum hoc dolium eſt nimis vetuſtum, & fractum fiſſuris patentibus multis in locis. Converſenſque ſe ficto vultu ad maritum ejus : Quin tu, inquit, ô homuncio, quiſquis es, protinùs mihi affers lampadem, ut interiùs abradam faces, & poſſim ſedulò explorare an queat eſſe utile. Niſi fortè credis nos habere pecuniam malis artibus partam. *Atque ſagax ille & præclarus vir nullatenùs cunctatus, neque quidquam ſuſpicans, accensâ lampade : Abi iſtinc, inquit, ô frater, & adſta otioſus, quouſque exhibeam tibi hoc* dolium *benè purgatum. Cúmque hoc dixiſſet, exuit ſe, & delatâ ſecum lampade, cœpit deradere antiquam fæcem putreſcentis dolii.* * * * * * *
Illa verò demittens caput in dolium deludebat maritum ſuum calliditate meretriciâ. Oſtendit digito ſuo hoc, & illud, & aliud, atque iterùm aliud defæcandum, quouſque abſoluto * * * *opere, miſer ille faber coactus eſt, acceptis ſeptem denariis, geſtare dolium collo ſuo ad ædes mœchi. Cùm devoti illi Sacerdotes ibi manſiſſent per aliquot dies, pinguefactique eſſent largitionibus populi, & onuſti plurimis præ-*

Notæ.

melius fieri haud potuit, quàm factum eſt, hera.

1. *Niſi nos putas æs de malo habere.*] Ideoque illud prodigè effuſuros, & empturos dolium fiſſum, & nullius pretii : *de malo habere*, pro *habere ex illicito lucro*, Græcum eſt ἐκ κακοῦ πορίζειν. Sapient. cap. 15. v. 12. ἐξ ἀδικίας κερδαίνειν. Iſocrates ad Dæmonicum.

2. *Frater.*] Ignoti hominis compellatio.

3. *Scabiem vetuſtam carioſæ teſtæ.*] Fæcem induratam, quæ doliis adhæreſcit, quemadmodum ſcabies cuti. Dolia porrò antiquitùs erant plerumque fictilia, ideoque dicit *teſtæ*. *Carioſam* verò dixit *teſtam*, impropriè. Nam caries eſt ligni, & oſſium putredo, quæ teſtæ non convenit. Cùm ergo *carioſam*, legis, intellige *fæcibus induratis aſperam, & ſcabram*, quæ ſcabrities ligni cariem non malè refert.

4. *Suffarcinati.*] Pleni, repleti, inſtructi. Terent. in Andriâ : *Verùm vidi Cantharam ſuffarcinatam.* Et Plaut.

farcinati piissimi illi sacerdotes, novum quæstûs genus sibi comminiscuntur. [1] Sorte unicâ casibus pluribus enotatâ, consulentes de rebus variis plurimos, ad hunc modum cavillantur. Sors hæc erat:

Ideò conjuncti terram proscindunt boves,
Ut in futurum læta germinent sata.

Tum si qui, matrimonium sorte captantes, interrogarent; rem ipsam responderi aiebant: Jungendos connubio, [2] & satis liberûm procreandis. Si possessiones præstinaturus quæreret; meritò boves, ut & jugum, & arva sementis florentia, pronuntiari. Si quis de profectione sollicitus, divinum caperet auspicium: junctos jam paratosque quadrupedum cunctorum mansuetissimos: [3] & lucrum promitti de glebæ germine. Si prælium capessiturus, vel latronum factionem persequu-

INTERPRETATIO.

miis suarum *divinationum, excogitant novum genus lucri. Commenti unum oraculum permultis casibus conveniens, sic deludunt plurimos, qui consulebant eos de variis negotiis. Oraculum* autem *erat ejusmodi:*

Idcircò boves juncti sulcant humum,
Ut posteà copiosæ segetes pullulent.

Tum si aliqui, volentes matrimonium ex sortium monitu *inire, eos consulerent; dicebant idipsum responderi*, quod quærebatur: *copulandos esse matrimonio, ut producerent segetes liberorum. Si aliquis empturus agros eos interrogaret, dicebant jure* sortem *loqui de bobus, sicut & de jugo, & de arvis segete virentibus. Si aliquis anxius de itinere* suscipiendo, *consuleret divinam sortem: dicebant quadrupedum omnium mitissimos jam esse conjunctos, & paratos* ad proficiscendum, *& per germen terræ promitti quæstum. Si aliquis commissurus pugnam, aut insecuturus prædo-*

NOTÆ.

Curcul. *qui incedunt suffarcinati cum libris cum sportulis.*

1. *Sorte unicâ pro casibus pluribus enotatâ.*] Huic lectioni, omissis aliis, inhæreo. Hic locus patefacit artes ejusmodi vaticinatorum, quas perstringit Quintilianus, Declamatione 4. his verbis: *Tota in eo fallendi ratio est, non dare consulentibus, quod deposcunt, sed caligine, magnaque promissorum varietate suspensos sic dimittere, ut, quidquid casus attulerit, putent prædictum esse.* Tale est oraculum, quod refert Cicero, lib. 2. de divinatione ab Apolline editum Crœso Lydorum Regi:

Crœsus Halym penetrans magnam
pervertet opum vim.

Hostium vim (inquit Cicero) *sese perversurum putavit, pervertit autem suam. Utrum igitur horum accidisset verum oraculum fuisset.* Sors, quæ hîc ab Apuleio refertur, non ad utrumlibet quidem eventum facta est, ut oraculum Crœsi, sed ad bonum exitum promittendum quibuslibet, de quacumque re interrogantibus.

2. *Et satis.*] Non est hîc adverbium *satis*, sed dativus pluralis à recto plurali *sata*. Congruunt porrò hæc cum iis, quæ habet Artemidorus de somniis, lib. 1. cap. 53. Ἄρουρα οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ γυνὴ, σπέρματα δὲ καὶ φυτὰ οἱ παῖδες. *arvum nihil aliud est, quàm uxor, semina verò, & plantæ sunt liberi.*

3. *Et lucrum promitti de glebæ germine.*] Id est, *per germen glebæ*, de quo oraculum loquitur, *promitti lucrum* ex itinere, quod suscipietur. Nec puto, quidquid dicat Pricæus, hæc verba suo loco movenda esse, at referenda ad emptionem possessionum, de quâ præcessit sermo.

turus, utiles nec ne processus sciscitaretur; [1] addictam victoriam sortis præsagio contendebant, [2] quippe cervices hostium jugo subactum iri, & prædam de rapinis uberrimam fructuosamque captum iri. Ad istum modum, divinationis astu captioso contraxerant non parvas pecunias. Sed assiduis interrogationibus, [3] argumenti jam satietate defecti, rursùm ad viam prodeunt, viâ totâ, quam nocte confeceramus, longè pejorem. quidni? [4] lacunosis incilibus voraginosam, partim stagnanti palude fluidam, & alibi subluvie cœnosâ lubricam. Crebris denique offensaculis, & assiduis lapsibus jam contusis cruribus meis, vix tandem ad campestres semitas fessus evadere potui. Et ecce, nobis

Interpretatio.

num turmam, interrogaret an esset habiturus *felicem eventum, vel non; affirmabant, promissam esse victoriam prædictione sortis, colla nempè hostium missum iri sub jugum, & optimam prædam reportatum iri ex latrociniis* prædonum devictorum. *Hoc modo corraserant pecuniæ non parùm dolosâ astutiâ illius vaticinationis. Sed exhausti perpetuis quæstionibus, & eodem semper responso* dando, *sese iterùm committunt via multò deteriori totâ* illâ *viâ, quam emensi fueramus nocte.* Erat *enim fossis profundis & voraginibus interrupta, partim repleta aquis stagnantibus, & aliis in locis lubrica luti illuvie. Denique, ægrè tandem potui pervenire ad planos calles fatigatus, tibiis meis attritis crebrò impingendo* ad salebrosa viæ; *& assiduè cadendo: cùm su-*

Notæ.

1. *Addictam victoriam sortis præsagio.*] Habebant pleræque Editiones *ad ditam forti præsagio*, rectè à Stevvechio, & Colvio emendatum est, ut excudi curavimus. *Addico* est *attribuo.*

2. *Quippe cervices hostium jugo subacturi, &c.*] Ad quid referri possint hæc verba *subacturi, & capturi?* Puto non esse sinceram lectionem, sed primò scriptum esse *subactũ iri, & captũ iri*, titulis supra *u* loco litteræ *m* positis, ut sæpè fit compendii causâ. Posteà ignari exscriptores omissis titulis scripserunt *subactuiri, & captuiri*, quæ verba scioli aliqui emendare cupientes, utpote non latina, sublato *i*, reposuerunt *subacturi, & capturi.* Hæc mea conjectura est, quam in interpretatione secutus sum, nec dubitavi inserere textui, quòd sensum planissimum efficiat.

3. *Argumenti jam satietate defecti.*] Sensum hujus lectionis expressi in interpretatione. At in Bertin. Codice, & vetere Vicentinâ editione legitur *argenti satietate*, non *argumenti*, quam lectionem si sequi velimus, pro *defecti* legendum *defessi*, ut sensus sit, eos argenti tantum corrasisse suis vaticinationibus, ut jam illud fastidirent. Sic lib. 3. de latronibus dixit: *Opulentiæ nimiæ nimio ad extremas metas redacti.*

4. *Lacunosis incilibus voraginosam.*] *Incilia* fossæ dicuntur, quæ fiunt ad aquam ex agris in vias deducendam. Cato, de Re Rusticâ, cap. 55. *Incilia aperire, aquam deducere in vias, & segetem curare oportet, uti fluat. Incillas* habet Festus. *Incillæ,* inquit, *fossæ sunt, quæ in viis fiunt ad deducendam aquam, sive derivationes de rivo communi factæ.* Apud eumdem: *Inlices canales, in quos aqua confluit in viis lapide stratis, ab inliciendo dicti.* Et: *elices sulci aquarii, per quos aqua collecta educitur è litris.* Horum meminit Columella, lib. 2. cap. 8. Est etiam adjectivum nomen *incilis.* Cato, loco suprà laudato: *In monte fossas inciles plures habere oportet.*

repentè de tergo manipulus armati supercurrit equitis: ægréque cohibitâ equorum curruli rabie, Philebum cæterosque comites ejus involant avidi: collóque constricto, & sacrilegos impurosque compellantes, interdum pugnis obverberant: nec-non manicis etiam vinctos coarctant: & identidem urgenti sermone comprimunt, promerent ocyùs aureum cantharum, promerent [1] auctoramentum illud sui sceleris, quod simulatione solemnium, [2] quæ in operto factitaverant, ab ipsis pulvinaribus Matris Deûm clanculò furati, prorsùs quasi possent tanti facinoris evadere supplicium, tacitâ profectione adhuc luce dubiâ pomerium pervaserint. Nec defuit, qui, manu super dorsum meum injectâ, in ipso Deæ, quam gerebam, gremio scrutatus, reperiret, atque incoràm omnium aureum depromeret cantharum. Nec isto saltem tam nefario scelere impuratissima illa capita confutari terreri-ve potuere: [3] sed mendaci risu cavillantes: En, inquiunt, indignæ rei scævitatem! quam plerique insontes periclitantur homines! propter unicum cantharum, quem Deûm mater sorori suæ Deæ Syriæ hospitale munus obtulit, innoxios religionis antistites ad discrimen vocari capitis. His & aliis similibus [4] affaniis frustra obblatteratis, eos retror-

INTERPRETATIO.

bitò turma equitum armatorum involat in nos à tergo; & difficulter represso impetu currentium equorum, irruunt avidè in Philebum, reliquosque ejus socios, constringentesque ipsis collum, & appellantes eos sacrilegos, atque impudicos, identidem percutiunt pugnis, & constringunt ligatos vinculis, & urgent eos verbis instantibus, ut quamprimùm proferrent cantharum aureum, depromerent illud pignus sui criminis, quod furtim subripuerant ex lectis ipsis Matris Deorum, sub ostentu sacrorum, quæ secretò celebraverant, & clàm proficiscentes egressi erant urbis finibus primo diluculo, perinde sanè ac si possent effugere pœnam tanti sceleris. Fuit etiam aliquis ex illis, *qui manum mittens super dorsum meum, & quærens in sinu ipso Deæ, quam portabam, invenit cantharum aureum, & protulit in conspectum omnium. Neque impurissimi illi homines potuerunt frangi, aut terreferi hoc saltem tam nefando crimine pate*facto; *sed ficto risu jocantes: Ecce, aiunt, infelicitatem, & indignitatem* magnam! *quam multi homines innocentes in discrimen vocantur. Sacerdotes insontes adduci in periculum capitis, ob unicum vas, quod Mater Deorum dedit germanæ suæ Deæ Syriæ xeniorum nomine. His, atque aliis ejusmodi nugis incassùm decantatis, rustici eos*

NOTÆ.

1. *Auctoramentum illud.*] Pignus, ac vinculum, quod illos furti alligabat. Vide quæ diximus lib. 2 ad vocem *auctoratus.* Posset tamen etiam hîc *auctoramentum* intelligi *invitamentum sceleris.*

2. *Quæ in operto factitaverant.*] Ejusmodi sacra *opertanea* appellabantur, fiebantque secretò, & nemine, præter sacrificantes, præsente, ne profanorum oculis polluerentur, ut aiebant illi; reverà ne execrandæ eorum abominationes oculis paterent, & omnium excitarent indignationem.

3. *Mendaci risu.*] Editiones omnes habent *mendoso.* Sed legendum esse *mendaci* quis non videt? Accedit præterea auctoritas Codicis Fulvii à Pricæo laudati.

4. *Affaniis frustrà obblatteratis.*] Af-

sûm abducunt pagani, statimque vinctos [1] in Tullianum compingunt: cantharoque, & ipso simulachro, quod gerebam, apud fani [2] donarium redditis ac consecratis, alterâ die productum me rursùm voce præconis vænui subjiciunt, septemque nummis cariùs, quàm priùs me comparaverat Philebus, quidam pistor de proximo castello præstinavit. protinusque frumento etiam coëmpto affatim onustum, per iter arduum scrupis, & cujuscemodi stirpibus infestum, ad pistrinum, quod exercebat, perducit. Ibi complurium jumentorum multivii circuitus intorquebant molas ambage variâ. nec die tantùm, verùm perpeti etiam nocte, prorsùs instabili machinarum vertigine lucubrabant [3] pervigilem farinam. Sed mihi, ne rudimentum servitii perhorrescerem, novus dominus [4] loca ac lautia prolixè præbuit. Nam & diem illum primum feriatum dedit, & cibariis abundanter instruxit præsepium.

INTERPRETATIO.

abducunt retrò, protinusque eos vinciunt, & conjiciunt in carcerem, cantharoque, & ipsâ imagine Deæ, *quam portabam, depositis, ac consecratis in donario templi, die sequenti producunt me, atque iterùm voce præconis venalem pronuntiant. Et quidam pistor ex proximo castello me emit septem nummis cariùs, quàm Philebus anteà me emerat. Statimque me probè oneratum frumento, quod etiam comparaverat, deducit per viam salebrosam, & scabram omnis generis radicibus, ad molendinum, cui operam dabat. Illic plurima jumenta per multos gyros incedendo circumagebant molas diversis circuitibus. Neque solùm de die, sed per totam etiam noctem vigilantes conficiebant farinam ad lucernam perpetuâ rotatione molarum. Sed novus* ille *dominus me lautissimè excepit, ne reformidarem tyrocinium servitii illius. Permisit enim mihi vacare ab opere per primum illum diem, & implevit meum præsepe largo cibo.*

NOTÆ.

fania nugæ sunt, futilia verba, ac mera mendacia. Vox est à verbo *fari* inclinata. *Blatterare*, inquit Festus, est *stultè & percupidè loqui*, quod à Græco βλάξ originem ducit.

1. *In Tullianum.*] In carcere Romano pars subterranea dicta fuit *Tullianum*, à Servio Tullio Rege, à quo ædificatum fuisse traditur. Sallustius, in Catilin Tullianum sic describit. *Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paulùm a cenderis ad lævam, circiter quindecim pedes humi depressus. eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus juncta, sed inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis ejus facies est.* Hujus carceris Romani nomine quemlibet alium carcerem vocat hîc Apuleius. Fuit præterea in Romano carcere alia pars *Robur* dicta, unde præcipitabatur maleficorum genus, quod antè arcis robusteis includebatur. Strangulatio fiebat in *Tulliano*, præcipitatio de *Robore*; fiebat quoque è rupe Tarpeiâ, hoc est, è Capitolio.

2. *Donarium.*] Hîc non donum significat, sed locum, in quo dona reponebantur.

3. *Pervigilem farinam.*] Metonymicè dictum, *lucubrabant pervigilem farinam*, pro *pervigiles lucubrabant farinam*. Est autem *lucubrare* ad lucernam aliquid facere.

4. *Loca, ac lautia.*] Sic legendum est, non *loca lautia*. Vide quæ diximus ad eadem verba, in Notis lib. 3. p. 96.

Nec tamen illa otii saginæque beatitudo duravit ulteriùs. Sed die sequenti, molæ, quæ maxima videbatur, matutinus adstituor: & illicò [1] velatâ facie, propellor ad incurva spatia [2] flexuosi canalis; ut in orbe [3] termini circumfluentis reciproco gressu, mea recalcans vestigia, vagarer [4] errore certo. Nec tamen sagacitatis ac prudentiæ meæ prorsùs oblitus facilem me tyrocinio disciplinæ præbui. Sed quanquam frequenter, cùm inter homines agerem, machinas similiter circumrotari vidissem; tamen ut expers & ignarus operis, [5] stupore mentito defixus hærebam. quod enim rebar, ut minùs aptum, & hujuscemodi ministerio satis inutilem, me ad quempiam alium utique leviorem laborem legatum iri, vel otiosum certè cibatum iri. Sed frustrà [6] solertiam damnosam exercui. Complures enim protinùs baculis armati me circumsteterunt: atque, ut eram luminibus obtectis securus etiamnunc, repentè signo dato, & clamore conferto, plagas ingerentes acervatim, adeò me strepitu turbulentant; ut cunctis consiliis abjectis, illicò scitissimè [7] tæniæ sparteæ totus innixus, discursus

INTERPRETATIO.

Verùm illa felicitas otii, & cibi largioris non duravit diutiùs. Sed postero mane alligor ad eam *molam, quæ videbatur maxima* omnium: *& protinùs velatis oculis, impellor in spatium curvum orbitæ rotundæ, ut vagarer errore certo in gyro termini ambientis, relegens meos gressus. Ego tamen astutiæ ac solertiæ meæ memor, non me exhibui facilem rudimento* illius *disciplinæ: sed quamvis sæpè vidissem versari ejusmodi molas, dum viverem inter homines, nihilominùs hærebam immotus, simulans me stupere, tanquam ignarus* essem, *& prorsùs rudis ejusmodi laboris. quia nimirùm putabam me, quasi parùm idoneum, ac minùs utilem tali labori, applicatum iri ad aliquod aliud opus facilius, aut saltem fore ut alerer in otio. Verùm, nequicquam usus sum astutiâ perniciosâ. Multi enim me illicò circumdederunt instructi fustibus: cùmque nihil hactenùs timerem, quippe qui habebam oculos velatos, signo subitò dato, densisque clamoribus* sublatis, *incutientes creberrimos ictus, ita me perturbant suo strepitu, ut depositis omnibus meis fraudibus continuò alacriter discurrerem, incumbens totus fasciæ junceæ ma-*

NOTÆ.

1. *Velatâ facie.*] Ne scilicet ex gyrationibus illis in vertiginem incideret.

2. *Flexuosi canalis.*] Semitæ circularis in modum canalis excavatæ, quo tutiùs, & cum minore aberrandi periculo jumenta illa velatis oculis in orbem incederent.

3. *Termini circumfluentis.*] Per terminum circumfluentem intelligo exterius latus illius semitæ cavæ, quod altiùs assurgens cohibebat jumentorum pedes, ne extra ipsam vagarentur.

4. *Errore certo.*] Acutè dictum. Errabant enim jumenta illa, quia jugiter incedebant in orbem: error verò ille certus erat, quia in eodem semper orbe fiebat.

5. *Stupore mentito.*] Observa *mentito* in passivâ significatione, quod sæpiùs apud hunc Auctorem reperias: infrà, hoc libro, *mentitâ sacrilegâ præsumptione*, &c. *Stuporis* vocabulum propriè hîc, & omninò latinè positum est. In Fragmentis veterum Poëtarum:

Quid tenerum currere cogis equum
Dum stupet ac novus est?

6. *Solertiam damnosam.*] Quippe quæ fustium ictus ipsi accersivit.

7. *Tæniæ sparteæ.*] Vinculo, quod ipse pectore trudens molam discurren-

alacres obirem. [1] Hac subitâ sectæ commutatione risum toto cœtu commoveram. Jamque maximâ diei parte transactâ, defectum alioquin me, [2] helcio sparteo dimoto, nexu machinæ liberatum applicant præsepio. At ego, quanquam eximiè fatigatus, & refectione virium vehementer indigus, & prorsùs fame perditus; tamen familiari curiositate attonitus, & satis anxius, postposito cibo, qui copiosus aderat, inoptabilis officinæ disciplinam cum delectatione quâdam [3] arbitrabar. Dii boni! quales illic homunculi, [4] vibicibus livedinis totam cutem [5] depicti, dorsumque plagosum, [6] scissili centunculo magis inumbrati, quàm obtecti; nonnulli exiguo [7] tegili tantummodò pubem injecti, cuncti tamen sic tunicati, [8] ut essent per pannulos manifesti; [9] fron-

INTERPRETATIO.

gnâ solertiâ. Risum excitaveram in toto cœtu hac repentinâ mutatione consilii. Jamque elapsâ maximâ parte diei, me cæteroqui valdè fatigatum solvunt à machinâ, sublatâ taniâ junceâ, quâ eram alligatus, *& adducunt ad præsepe. Ego vero, quamvis defessus* essem *& valdè egerem recreatione virium, ac penitùs fame perirem; tamen solitâ meâ curiositate suspensus, & valdè sollicitus observabam cum quadam voluptate disciplinam officinæ illius inamabilis, neglecto cibo, qui* mihi *fuerat* exhibitus *magnâ copiâ. Proh Superi! quales ibi* erant *homunciones, signati totam cutem notis lividis, & habentes tergum* suum *cicatricosum obumbratum potiùs, quàm contectum centone lacero; aliqui velati tantùm pudenda parvo tegmine, omnes tamen sic vestiti, ut essent conspicui per centonum* foramina; *ha-*

NOTÆ.

do circumagebat. Hoc vinculum planum fuisse patet ex eo quòd ipsum vocet *taniam*. *Spartum*, ut jam dictum lib. 8. junci genus est.

1. *Hac subitâ sectæ mutatione.*] *Sententiæ.* Translatio à Philosophis.

2. *Helcio sparteo.*] *Helcium* vinculum est tractorium, quod suprà appellavit *taniam sparteam*. Formata vox est à verbo Græco ἕλκειν, quod est *trahere*. Inde *helciarii* dicti, qui funibus navigia trahunt adverso amne.

3. *Arbitrabar.*] *Arbitrari* non tantùm significat *existimare*, & *æstimare*, sed etiam *oculis contemplari*, ut hoc loco, & *auribus auscultare*, ut apud Plautum, & Terentium multis in locis.

4. *Vibicibus livedinis*, &c.] Hypallage, pro *livedine vibicum*.

5. *Depicti.*] Venustè. Sic apud Plautum:

—— meum futurum corium pulchrum prædicas,
Quem Apelles, atque Zeuxis duo pingent pigmentis ulmeis.

6. *Scissili centunculo.*] Lib. 1. *scissili palliastro, & sutili centunculo*, dixit pag. 11. & 12.

7. *Tegili.*] Vox ab Apuleio novè ficta, pro *tegmine*, id est, *subligaculo*.

8. *Ut essent per pannulos manifesti*] Id est, ut videretur eorum cutis per foramina centonis laceri, & intervalla pannorum.

9. *Frontes litterati.*] Malis, ac sceleratis servis litteræ ab heris, imò & aliquando plura verba, fronti, ac vultui inuri solebant, quæ crimen continerent, causamque notæ; putà, *cave à fure*, aut *à fugitivo*. Sæpè etiam plurium versuum fuit illa inscriptio. Ratio autem inscribendi ita habuit, ut primùm litteræ inurerentur candenti ferro; deinde atramentum infunderetur, quò apparerent magis litteræ, & præberent se lectui. Macrob. Saturnal. 1. 11. *Servus compeditus, inscriptâ fronte.* Ejusmodi litteræ inustæ *stigmata* dicta sunt, & servi, quibus erant inustæ, *stigmatiæ*, & *stigmatici*.

tes litterati, & capillum ſemiraſi, & [1] pedes annulati, tum ſurore deformes, & [2] fumoſis tenebris vaporoſæ caliginis palpebras adeſi, atque adeò malè luminati: & in modum pugilum, qui pulviſculo perſperſi dimicant, farinulento cinere [3] ſordidè candidati. Jam de meo jumentario contubernio, quid, vel ad quem modum memorem? Quales illi muli ſenes, vel cantherii debiles? circa præſepium [4] capita demerſi contruncabant moles palearum: cervice carioſâ vulnerum putredine, [5] follicantes nares languidas aſſiduo pulſu [6] tuſſedinis hiulci, pectora [7] copulæ ſparteæ triturâ continuâ exulcerati, coſtas perpetuâ caſtigatione oſſium tenùs renudati, ungulas multijugâ [8] circumcurſione in enorme veſtigium porrecti, totumque corium veternâ atque ſcabioſâ

INTERPRETATIO.

bebant frontes characteribus exaratas, & crines ex parte raſos, & compedes in pedibus, erant *præterea deformes ob pallorem, & habebant palpebras corroſas nigro fumo, ac vapore* furni, *ideoque minùs valebant oculis: erant quoque toti albi immundo farinæ polline, inſtar athletarum, qui pugnant conſperſi minuto pulvere. Quid autem & quomodo jam referam de jumentis, meis contubernalibus? quales* erant *illi veteres muli, & infirmi equi? demiſſis capitibus circa præſepe avidè comminuebant acervos palearum: collum habebant putridum plagis, nares anhelantes, & languidas patentes continuo tuſſis impetu, pectora exulcerata aſſiduo frictu vinculi juncei, coſtas nudatas uſque ad oſſa continuis verberibus, ungulas extenſas in veſtigia prægrandia ex multiplici circumcurſatione, cutemque omnem ſcabram macrore, &*

NOTÆ.

1. *Pedes annulati.*] Annulis ferreis: hoc eſt, *compedibus revincti.* Martialis.

Has cum geminâ compede dedicat catenas,
Saturne, tibi Zoïlus annulos priores.

2. *Fumoſis tenebris vaporoſæ caliginis*, &c.] Piſtores non tantùm molebant frumentum, ſed panem etiam coquebant. Et Apuleius hîc de fumo ac vapore, qui ex furno exit, dum lignis injectis calefit, loqui videtur, qui fumus valdè nocet oculis, ciliaque nonnunquam adurit, ſi præſertim ad præfurnium propiùs & incautiùs quis accedat. Nam ſi de caligine illâ eum loqui velis, quæ fiebat in piſtrino ex fumo & fuligine lucernarum, ad quas farinam lucubrabant, non videtur veriſimile palpebras caligine ejuſmodi adedi potuiſſe.

3. *Sordidè candidati.*] Sic lib. 8. *deformiter formati.* Eſt figura Rhetoribus *oxymoron* dicta. Alludit autem hîc joculariter ad morem veterum, qui togâ candidâ induti magiſtratus petebant.

4. *Capita demerſi.*] Hac voce *demerſi* ſumma ingluvies denotatur. In veteri Epigrammate.

Cerne ut demerſo torridus ore bibat.

5. *Follicantes.*] Crebris anhelitibus auras accipientes, reddenteſque inſtar follium.

6. *Tuſſedinis.*] Vocabulum ab Apuleio fictum, pro *tuſſi.*

7. *Copulæ ſparteæ.*] Suprà, *helcium & taniam ſparteam*, dixit, quam nunc *copulam.*

8. *Circumcurſione.*] Sic emendo cum Pricæo, & Colvio. Pleræque editiones habent *circumciſione.* Stevvechius reponit *circumitione*, quod congruit etiam. Vult autem hîc ungulas jumentorum illorum multiviis circumcurſionibus humum pulſando exporrectas fuiſſe, & dilatatas, neque enim ferreis ſoleis in piſtrino munitæ erant.

macie

macie exaſperati. Talis familiæ funeſtum mihi etiam metuens exemplum, veteriſque Lucii Fortunam recordatus, &[1] ad ultimam ſalutis metam detruſus, ſummiſſo capite mœrebam. Nec ullum uſpiàm cruciabilis vitæ ſolatium aderat, niſi quod ingenitâ mihi curioſitate recreabar, dum præſentiam meam parvi facientes, liberè quæ volunt omnes & agunt & loquuntur. Nec immeritò [2] priſcæ poëticæ divinus auctor apud Graios, ſummæ prudentiæ virum monſtrare cupiens, multarum civitatum obitu, & variorum populorum cognitu, ſummas adeptum virtutes cecinit. Nam & ipſe gratas gratias Aſino meo memini, quòd me ſuo celatum tegmine, variiſque fortunis exercitatum, etſi minùs prudentem, multiſcium certè reddidit. Fabulam denique bonam, præ cæteris [3] ſuavem compertam, ad aures veſtras afferre decrevi. & en, occipio. Piſtor ille, qui me pretio ſuum fecerat, bonus alioquin vir, & apprimè modeſtus, peſſimam & ante cunctas mulieres longè deterrimam ſortitus conjugem, [4] pœnas extremas

INTERPRETATIO.

ſcabie inveteratâ. Ego eamdem miſeriam mihi timens, quâ videbam illam familiam affectam; memorque meæ priſtinæ fortunæ dum eram Lucius, videnſque me redactum ad extremum terminum meæ vitæ, lugebam demiſſo capite: neque ullum prorſus habebam ſolamen vitæ illius ærumnoſæ, niſi quòd exhilarabar curioſitate mihi innatâ, cùm ſcilicet omnes facerent, & dicerent liberè coràm me *quidquid volebant, contemptâ meâ præſentiâ. Et jure quidem meritòque divinus auctor antiquæ poëſeos inter Græcos, volens oſtendere hominum prudentiſſimum, dixit eum acquiſiviſſe maximas virtutes circuitione multarum urbium, & cognitione diverſarum nationum. Fateor enim me multùm debere meæ* formæ *aſininæ, quia velans me ſuo tegumento, exercenſque variis caſibus, effecit, ut ſi non adeò ſaperem, eſſem tamen peritus multarum rerum. Denique, ſtatui vobis narrare optimam hiſtoriam, quæ mihi viſa eſt in primis jucunda, atque ecce, incipio. Ille piſtor, qui me emerat, vir alioqui bonus, & valdè moderatus, patiebatur ſummum ſupplicium thalami jugalis & familiæ,* quippe qui *nactus* erat *uxorem nequiſſimam, & multò ſceleſtiſſimam om-*

NOTÆ.

1. *Ad ultimam ſalutis metam detruſus.*] Sic lego, Stevvechii emendationem ſecutus. In Beroaldi Editione, *ad ultima ſalutis me tandem truſum.* Lipſius, Cœlius Rhodiginus, & alii malunt pro *detruſus*, *detrux*, abſque ullo tamen exemplo hujus vocabuli.

2. *Priſcæ poëticæ divinus auctor*, &c.] Homerum intelligit, qui Ulyſſem prudentiſſimum oſtendere cupiens, Odyſſeam ſic auſpicatur:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον, &c.

Horatius vertit in Arte Poëticâ:

Muſa virum memora, captæ poſt tempora Trojæ
Qui mores hominum multorum vidit & urbes.

3. *Suavem compertam.*] Sic emendat Pricæus ex *ſuave comptam.* Sic lib. 1. *Me vera comperta memorare.* Adſtipulatur Codex Mſ. à Beroaldo laudatus.

4. *Pœnas extremas thori, lariſque ſuſtinebat.*] *Tori*, quia conjugem habebat adulteram: *laris*, quia ipſa eum oderat, adeoque domi omnia obnixè faciebat, ut ipſi adverſaretur.

tori Larisque sustinebat: ut hercules! ejus vicem ego quoque tacitus frequenter ingemiscerem. Nec enim ullum vitium nequissimæ illi fœminæ deerat; sed omnia prorsùs, ut in quamdam cœnosam latrinam, in ejus animum flagitia confluxerant. [1] scæva, sæva, viriosa, ebriosa, pervicax, pertinax, in rapinis turpibus avara, in sumptibus fœdis profusa, inimica fidei, hostis pudicitiæ. Tunc spretis, atque calcatis divinis numinibus, in vicem certæ religionis, [2] mentitâ sacrilegâ præsumptione Dei, quem prædicaret unicum, [3] confictis observationibus vacuis, fallens omnes homines, & miserum maritum decipiens, matutino mero, & continuo stupro corpus mancipârat. Talis illa mulier miro me persequebatur odio. nam & antelucio recubans adhuc, subjungi machinæ novitium clamabat asinum: & statim ut cubiculo primùm processerat, insistens jubebat incoràm sui plagas mihi quamplurimas irrogari. &, cùm tempestivo prandio laxarentur jumenta cæte-

INTERPRETATIO.

nium fœminarum: adeo *ut certè ego etiam sæpè dolerem apud me ejus sortem. Nam ne ullum quidem vitium deerat illi pessimæ mulieri; sed omnia omninò scelera concurrerant in ejus mentem, veluti in aliquam cloacam lutosam.* Erat *ominosa, crudelis, virorum & vini appetens, obstinata, contumax, avara in fœdâ rapacitate, prodiga in turpibus impensis, adversaria fidelitatis, inimica castitatis. Tum contemptis, atque subterhabitis Diis immortalibus, loco veræ religionis, confingens nefariam opinionem de Deo, quem dicebat unicum esse, mentita inanes cærimonias, & decipiens omnes homines, atque infelicem suum virum, devoverat suum corpus ebrietati, ab ipso mane incipienti, & assiduo adulterio. Illa mulier sic morata oderat me mirum in modum. nam ante lucem adhuc in lecto jacens,* magno *clamore præcipiebat, ut asinus recens emptus molæ alligaretur: & cùm primùm egressa erat ex cubiculo, statim imperabat, ut quamplurima verbera mihi coràm se congererentur,* ipsa *instans* cædentibus. *Cùmque reliqua jumenta solvebantur*

NOTÆ.

1. *Scæva.*] *Ominosa, sinistra, sinisteritatis plena.* Plin. in Epist. *Plerique dum verentur, ne gratiæ potentium impartiri videantur, sinisteritatis, atque etiam malignitatis famam consequuntur.* Observa paronomasiam in vocibus *scæva, sæva, viriosa, ebriosa, pervicax, pertinax.*

2. *Mentitâ sacrilegâ præsumptione Dei, quem prædicaret unicum*, &c.] His verbis indicat mulierem illam Christianam fuisse, idque præsertim apparet ex hac voce, *præsumptione*, ita enim sanam, ac veram Christianorum fidem Pagani illudentes appellabant. Tertull. in Apologetico: *hæc sunt, quæ in nobis solis præsumptiones vocantur.* Idem in Montani & sociorum passione: *Condiscipuli ejus suadebant, ut, præsumptione depositâ, sacrificaret.*

3. *Confictis observationibus vacuis, &c. matutino mero, & continuo stupro corpus mancipârat.*] *Vacuis*, pro *vanis*, Græcum est. Κενὸν enim & *μάταιον* sæpè sunt synonyma. Videtur autem per *vanas observationes* hîc intelligere Hymnos, preces, & pia convivia seu *ἀγάπας*, quas matutinis horis celebrabant veteres Christiani, quæ convivia diffamabant Idololatræ illi, dicebantque, non tam religiosos ritus esse, quàm crapulæ, libidinisque auctoramenta. Tertull. ad uxorem: *Quis conjugem suam ad convivium Dominicum illud, quod infamant, sine scævâ suspicione dimittet?*

ta, longè tardiùs applicari præsepio jubebar. Quâ sævitiâ multò mihi magis genuinam curiositatem in suos mores ampliaverat. Nam & assiduò planè commeantem in ejus cubiculum quemdam sentiebam juvenem, cujus & faciem videre cupiebam ex summo studio: si tamen velamentum capitis libertatem tribuisset meis alioquin luminibus: nec enim mihi solertia defuisset ad detegenda quoquo modo pessimæ fœminæ flagitia. Sed anus quædam [1] stupri sequestra, & adulterorum internuntia, de die quotidie inseparabilis aderat: cum quâ protinùs jentaculo, ac dehinc vino mero mutuis vicibus velitata, [2] scenas fraudulentas, in exitium miserrimi mariti subdolis ambagibus construebat. At ego, quanquam graviter succensens errori Fotidis, quæ me dum avem [3] fabricat, perficit asinum, isto tamen vel unico solatio ærumnabilis deformitatis meæ recreabar, quòd auribus grandissimis præditus, cuncta longulè etiam dissita facillimè sentiebam. Denique, die quâdam timidæ illius aniculæ sermo talis meas defertur aures: De isto quidem, [4] mi herilis, tecum ipsa videris, quæ sine meo consilio pigrum & formidolosum familiarem istum sortita es: qui insuavis & odiosi mariti [5] tui caperatum supercilium ignaviter perhor-

INTERPRETATIO.

tempore prandii, jubebat me multò tardiùs duci ad præsepe. Quâ crudelitate multò magis auxerat ingenitam mihi curiositatem ad ipsius mores observandos. Sentiebam enim quemdam juvenem quotidie prorsus transeuntem in ejus cubiculum, cujus etiam vultum cupidissimè optabam inspicere; si tamen fasciâ, quâ velatum erat meum caput, præbuisset alioqui meis oculis libertatem ipsius vi*dendi. Nam satis habuissem sagacitatis ad crimina nequissimæ mulieris quomodocumque detegenda. At vetula quædam conciliatrix adulterii, & internuncia mœchorum, singulis diebus ipsi adstabat* comes *individua per diem: tum quâ primùm jentans, ac deinde alternis vicibus vinum merum certatim potans, fraudulentis ambagibus concinnabat dolosos apparatus in perniciem infortunatissimi mariti. At ego, quamvis valdè iratus essem adversus Fotidem, quòd errore suo me fecisset asinum, dum vellet in avem mutare; percipiebam tamen vel hoc unum solamen meæ cruciabilis deformitatis, quòd facillimè audiebam omnia etiam longiusculè remota,* utpote *instructus longissimis auribus. Denique, quâdam die ejusmodi oratio meticulosa illius anûs pervenit ad meas aures: Hera mea, delibera quidem apud te* quid statuas *de illo pigro amico, quem tibi cepisti me inconsultâ, qui trepidè reformidat severum supercilium tui injucundi at-*

NOTÆ.

1. *Stupri sequestra.*] *Intermedia.* Sic suprà, lib. 6. p. 203. *de Asino virginalis fugæ sequestro.* ubi vide Not.

2. *Scenas fraudulentas.*] Apparatus dolosos, insidiosasque machinationes. Ita prorsus legendum est, posthabitis quæ hîc habet Colvius.

3. *Fabricat.*] Id est, *fabricare vult, molitur.*

4. *Mi herilis.*] Vide Not. 1. pag. 131. suprà.

5. *Caperatum supercilium.*] Festus: *Caperatum, rugosum, à cornium caprinorum similitudine dicitur.* Varro de Linguâ Latinâ lib. 6. non à caprarum cornibus deducit, sed ab earum fron-

rescit; ac per hoc amoris languidi desidiâ tuos volentes amplexus discruciat. Quantò melior Philesietærus, adolescens & formosus, & liberalis, & strenuus, & contra maritorum inefficaces diligentias constantissimus! dignus hercules solus omnium matronarum perfrui deliciis: dignus solus coronam auream capite gestare, vel ob unicum istud, quod nunc nuper in quemdam zelotypum maritum eximio studio commentus est. Audi denique, & [1] amatorum diversum ingenium compara. Nosti quemdam Barbarum, nostræ civitatis [2] decurionem, [3] quem scorpionem præ morum acritudine vulgus appellat. hic uxorem generosam, & eximiâ formositate præditam, mirâ custodelâ munitam, domi suæ quàm cautissimè cohibebat. Ad hæc, ultima pistoris illa uxor, subjiciens: Quidni? inquit, novi diligenter. Areten meam condiscipulam memoras. Ergo, inquit anus, nosti totam Philesietæri etiam ipsius fabulam? Minimè gentium, inquit: sed nôsse valdè cupio, & oro, mater, ordine mihi singula retexe. Nec commorata illa sermocinatrix immodica, sic anus incipit. Barbarus iste, cùm necessariam profectionem pararet, pudicitiamque caræ conjugis con-

INTERPRETATIO.

que invisi conjugis, ideoque excruciat te segnitie sui *languentis amoris, cùm* avidissimè *cupis eum amplecti. Quantum ipsi præstat Philesietærus juvenis & pulcher, & liberalis, & fortis, & summa audacia adversus inutilem vigilantiam maritorum! Certè solus meretur potiri amplexibus omnium matrum-familias: solus meretur ferre in capite coronam auream, vel propter hoc unum, quod nuperrimè excogitavit mirâ calliditate contra quemdam maritum zelotypum. Ausculta demùm, & confer* inter se *diversam indolem* horum amborum *amatorum. Nosti quemdam* nomine *Barbarum, Senatorem nostræ urbis, quem populus vocat scorpionem, propter asperitatem morum. Hic vigilantissimè coërcebat domi uxorem nobilem, & præstanti pulchritudine dotatam, muniens eam egregiâ custodiâ. Ad ea respondens illa deterrima conjux pistoris: Cur non? ait, Apprimè novi.* Nempè *Areten meam condiscipulam dicis. Scis ergo (inquit vetula) totam historiam Philesietæri? Nequaquam, ait: sed vehementer opto scire, & precor te, ô parens, ut mihi omnia narres ordine. Et absque morâ illa vetula loquacissima narratrix sic exorditur. Barbarus ille, cùm jamjam suscepturus esset iter necessariâ de causâ, & vellet diligentissimè conservare ca-*

NOTÆ.

te rugosâ: *Caperatâ fronte à capræ fronte.* Et Nonius, cap. 1. *Caperare est rugis frontem contrahere, & asperare. tractum à caprorum frontibus crispis.*

1. *Amatorum.*] Tui nimirum illius segnis ac meticulosi, & hujus strenui & constantissimi Philesietæri.

2. *Decurionem.*] In municipiis, & coloniis Decuriones dicuntur, qui Romæ Senatores. Decreta Decurionum sæpè citantur à scriptoribus. In re autem militari *Decuriones*, inquit Festus, *appellantur, qui præsunt denis equitibus.* Erant terni in singulis turmis, quæ duobus & triginta hominibus constabant auctore Vegetio.

3. *Quem scorpionem*, &c.] D. Hieronymus in Apocalypsin: *scorpiones vocantur, qui sunt corde indomabili,*

ſervare ſummâ diligentiâ cuperet; ſervulum ſuum [1] Myrmecem, fidelitate præcipuâ cognitum, ſecretò commonet, ſuæque dominæ cuſtodelam omnem permittit: carcerem, & perpetua vincula, [2] mortem denique violentam & famem comminatus, ſi quiſquam hominum vel in tranſitu digito tenùs eam contigiſſet. idque dejerans etiam confirmat per omnia divina numina. Ergo igitur ſummo pavore perculſum Myrmecem acerrimum relinquens uxori [3] ſecutorem, ſecuram dirigit profectionem. Tunc obſtinato animo vehementer anxius Myrmex, nec uſquam dominam ſuam progredi ſinebat, & lanificio domeſtico deſtrictam inſeparabilis adſidebat. ac tantùm neceſſario [4] veſpertini lavacri progreſſu, affixus atque conglutinatus, extremas manu prehendens lacinias, mirâ ſagacitate commiſſæ provinciæ fidem tuebatur. Sed ardentem Phileſietæri vigilantiam matronæ nobilis pulchritudo latere non potuit. Atque hac ipsâ potiſſimùm famosâ caſtitate, & inſignis

INTERPRETATIO.

ſtitatem ſuæ *dilectæ uxoris; commonefacit ſecretò ſervulum ſuum Myrmecem, quem noverat ſibi eſſe in primis fidelem, creditque* ejus fidei *totam cuſtodiam heræ ipſius, interminatus ei carcerem, atque æternas compedes, denique necem crudelem, & eſuritionem, ſi ullus vir eam tetigiſſet vel extremo digito, etiam tranſeundo. atque hoc affirmat jurans per omnes Deos. Relinquens igitur vigilantiſſimum comitem ſuæ conjugi Myrmecem perculſum maximo terrore; iter ingreditur depoſitâ ſollicitudine. Tunc Myrmex obfirmatâ mente valdè ſollicitus, nuſquam permittebat ire ſuam heram, &* detinens *eam domi occupatam lanæ nendæ, aſſidebat* ipſi comes *individuus. & dum neceſſe erat eam exire,* quod *veſpere tantùm* contingebat *balnei* petendi *causâ, adhærens ipſi, & agglutinatus* tenenſque *manu oram* veſtis ejus, *officio ſibi injuncto fungebatur egregiâ ſolertiâ ac fidelitate. Sed forma nobilis illius matronæ non potuit occultari ardenti vigilantiæ Phileſietæri. Et irretitus atque accenſus hac ipsâ præſertim pudicitiâ tam celebri, & nimiâ* vigilantiâ *exi-*

NOTÆ.

1. *Myrmecem.*] μύρμηξ *formica* Græcis eſt. hinc appoſitè *Myrmecis* nomen laborioſo, fideli, & frugi ſervo inditum.

2. *Mortem violentam & famem.*] Elmenhorſtius tuetur ſcriptam in Mſſ. quibuſdam lectionem *mortem violentam & defamem*, fruſtrà. Nihil hîc ſollicitandum. Notum eſt herilis in ſervos ſævitiæ fuiſſe, eos macerare fame. In Epiſtolâ Divi Antonini Pii ad Ælium Marcianum Proconſulem Bœticæ relatâ leg. 2. ff. *de his, qui ſui, vel alieni juris ſunt, Sed dominorum intereſt*, inquit Imperator, *ne auxilium contra ſævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui juſtè deprecantur, &c.* Apud Plautum, in Menæchmis Act. 5. Scen. 6. Meſſenio ſervus.

——— Verbera, compedes, molæ, magna
Laſſitudo, fames, frigus durum,
Hæc pretia ſunt ignaviæ.
Id ego malum metuo, &c.

Si quid ergo mutandum hîc eſſet, legerem: *mortem lentam de fame*, id eſt, *fame accerſitam.*

3. *Secutorem.*] Comitem individuum. De ſecutoribus in re gladiatoriâ dixi lib. 4. pag. 115.

4. *Veſpertini lavacri.*] Quod mulieri prohiberi inhumanum fuiſſet, ex moribus præſertim illorum temporum quibus non erant lintea in uſu familiari.

tutelæ nimietate [1] instrictus atque inflammatus, quidvis facere, quidvis pati paratus, ad expugnandam tenacem domûs disciplinam totis accingitur viribus. certusque fragilitatis humanæ fidei, & quòd pecuniæ cunctæ sint difficultates perviæ, auroque soleant adamantinæ etiam perfringi fores; opportunè nactus Myrmecis solitatem, ei amorem suum aperit: & supplex eum medelam cruciatui deprecatur. nam sibi statutam decretamque mortem proximare, nî maturiùs cupito potiatur. Nec eum tamen quidquam in re facili formidare debere. quippe cùm vesperâ solus, fide tenebrarum contectus atque absconditus introrepere, & intra momentum temporis remeare posset. His & hujuscemodi suadelis [2] validum addens cuneum, qui rigentem prorsùs servi tenacitatem violenter diffinderet. porrectâ enim manu suâ, demonstrat ei novitate nimiâ [3] candentes solidos aureos: quorum viginti quidem puellæ destinâsset; ipsi verò decem libenter offerret. Exhorruit Myrmex inauditum facinus, & occlusis auribus effugit protinùs. Nec auri tamen splendor flammeus oculos ipsius exire potuit: sed quanquam procul semotus, & domum celeri gradu provectus, videbat tamen decôra illa monetæ lumina, & opulentam

INTERPRETATIO.

mia illius *custodia, comparat se toto nisu ad corrumpendam severam disciplinam* illius *domûs, certus omnia & exequi, & tolerare. Et cùm certò sciret humanam fidem esse fragilem, & omnes difficultates planas esse pecuniæ, januasque etiam durissimas solere diffringi auro; invento opportunè Myrmece solitario, declarat ei suum amorem, & petit ab eo suppliciter remedium suo angori se enim statuisse, & decrevisse brevi mori, nisi quamprimùm fieret voti sui compos. Ei tamen nihil in re facili esse timendum, cùm nempè posset ipse vespere penetrare intra ædes solus, velatus atque occultatus beneficio obscuritatis, & momento pòst exire. Adjungens his, & similibus persuasionibus validum cuneum, qui violenter diffinderet obstinationem planè rigidam servi. Apertâ enim suâ manu, ostendit ei solidos aureos splendentes (quod ipsi valdè novum* visu erat) *ex quibus aiebat se destinâsse viginti quidem mulieri, decem verò ei libenter offerre. Myrmex audivit cum horrere scelus sibi* anteà *inauditum, & obturatis auribus confestim aufugit. Neque tamen igneus fulgor auri potuit excedere ex ejus oculis, sed quamvis procul recessisset, & citato gressu domum pervenisset, sibi tamen* videbatur *intueri pulcros illos pecuniæ fulgores, & jam mente possidе-*

NOTÆ.

1. *Instrictus.*] Meliùs ex Vicentinâ editione & Ms. Oxon. reponas *instinctus.*

2. *Validum addens cuneum.*] Legebat Beroaldus *aculeum.* Sed optimè Stevvechius *cuneum* reposuit. Metaphoricè scilicet indicat Apuleius, quemadmodum adacto ferreo cuneo diffinduntur ligna, sic oblatâ pecuniâ diffissam fuisse fidem ac tenacitatem Myrmecis.

3. *Candentes solidos aureos.*] *Candentes* hìc ne intelligas albicantes, sed fulgentes, & quasi ignitos. Sic paulò infrà: *nec auri tamen splendor flammeus oculos ipsius exire potuit.*

prædam jam tenebat animo : miroque [1] mentis ſalo & cogitationum diſſenſione, miſellus in diverſas ſententias carpebatur, ac diſtrahebatur. Illic fides, hic lucrum; [2] illic cruciatus, [3] hic voluptas. Ad poſtremum tamen, formidinem mortis vicit aurum. Nec ſaltem ſpatio cupido formoſæ pecuniæ leniebatur. ſed nocturnas etiam curas invaſerat peſtilens avaritia, ut, quamvis herilis eum comminatio domi cohiberet, aurum tamen foras evocaret. Tunc, devorato pudore, & dimotâ cunctatione, ſic ad aures dominæ [4] mandatum perfert. Nec à genuinâ levitate deſcivit mulier, ſed execrando metallo pudicitiam ſuam protinus [5] auctorata eſt. Ita gaudio perfuſus, ad ſuæ fidei præcipitium, Myrmex non modò capere, verùm ſaltem contingere, quam exitio ſuo viderat, pecuniam cupiens, & magnis ſuis laboribus perfectum deſiderium Phileſietæro, lætitiâ percitus, nuntiat : ſtatimque deſtinatum pretium repoſcit. & tenet nummos aureos manus Myrmecis, quæ nec æreos nôrat. Jamque nocte promotâ, ſolum perducit ad domum, [6] probéque capite contectum, amatorem ſtrenuum infert ad-

INTERPRETATIO.

bat opulentum lucrum, atque infelix ſcindebatur, & divellebatur in ſtudia contraria mirabili animi æſtu, ac diſcordiâ cogitationum. Illinc fidelitas urget, *hinc* inſtat *quæſtus; illinc tormenta* impendent, *hinc* affulget *gaudium. Noviſſimè tamen aurum ſuperavit necis metum. Neque aviditas pulcra monetæ tempore ſaltem mitigabatur. ſed peſtilens avaritia noctu quoque* ejus animum *ſollicitudinibus agitabat; ita ut, quamvis minæ heri retinerent eum domi, aurum tamen evocaret foras. Tunc omni prorſus verecundiâ calcatâ, & ſublatâ morâ, illicò narrat ſuæ heræ quod ſibi erat præceptum. Ipſa verò non degeneravit ab innatâ ſibi levitate, ſed confeſtim mancipavit ſuam pudicitiam execrabili metallo. Sic Myrmex lætitiâ delibutus in naufragio ſuæ fidelitatis, optanſque non capere ſolum, ſed vel manibus tractare aurum, quod in ſuam perniciem aſpexerat, gaudio geſtiens refert Phileſietæro, ſe tandem magnis laboribus effeciſſe quod cupiebat : continuòque petit mercedem ſibi promiſſam. & manus Myrmecis* jam *tenet nummos aureos, quæ* anteà *ne æreos quidem* unquam *contigerat. Jamque nocte provectâ deducit* ad domum *fortem* illum *amatorem ſolum, & introducit eum capite probè velato uſ-*

NOTÆ.

1. *Mentis ſalo.* Fluctuatione animi, qui inſtar ſali, id eſt, *maris* agitabatur, & fluctuabat.

2. *Illic cruciatus.*] Si herus reſciſceret ſibi non ſervatam fidem.

3. *Hic voluptas.*] Si oblatis aureis frui poſſet.

4. *Mandatum.*] Phileſietæri.

5. *Auctorata eſt.*] Vide lib. 2. Not. p. 57. ad vocem *auctoratus.* Obſerva tamen illic paſſivè ſumi, hic activè.

6. *Probéque capite contectum.*] Juvenal. Satyrâ 8.

—— nocturnus adulter
Tempora Santonico velans adoperta cucullo.

Apud Horatium, Satyr. 7. lib. 2. Serm. Davus ad herum :

Tu cum projectis inſignibus, annulo equeſtri,
Romanoque habitu prodis ex judice Dama
Turpis; odoratum caput obſcurante lacerna,
Non es quod ſimulas?

uſque dominæ cubiculum. * * * * *
* * * * * * * *
* contra omnium opinonem, captatâ noctis opportunitate, improviſus maritus aſſiſtit. ſuæ domûs januam jam pulſat, jam clamitat, jam ſaxo fores verberat: & ipsâ tarditate magis magiſque ſuſpectus, dira comminatur Myrmeci ſupplicia. At ille, repentino malo perturbatus, & miſerâ trepidatione ad inopiam conſilii deductus, quod ſolùm poterat, nocturnas tenebras cauſabatur ſibi obſiſtere, quin clavem curioſè abſconditam reperiret. Interdum Phileſietærus, cognito ſtrepitu, raptim tunicam injectus, ſed planè præ turbatione pedibus intectis, procurrit cubiculo. Tunc Myrmex, tandem clave peſſulis ſubjectâ, repandit fores: & recipit tunc etiam fidem Deûm boantem dominum, eóque properè cubiculum petente, clandeſtino tranſcurſu dimittit Phileſietærum. Quo jam pro limine liberato, ſecurus ſui, clausâ domo, rursùm ſe reddidit quieti. Sed dum primâ luce Barbarus procedit cubiculo, videt ſub lectulo ſoleas incognitas, quibus indutus Phileſietærus irrepſerat: ſuſpectuſque è re natâ, quæ geſta ſunt: non uxori, non ulli familiarium [2] cordolio patefacto, ſublatis his, & in ſinum furtim abſconditis, juſſo tantùm Myrmece per conſervos vincto forum versùs detrahi, tacitos ſecum mugitus iterans, rapidùm

INTERPRETATIO.

que ad thalamum ſuæ heræ. * *
* * * * *
* * * * *
* maritus aucupatus commodum tempus noctis, de improviſo adeſt præter omnium expectationem. jam percutit oſtium ſuarum ædium, jam clamat, jam tundit fores lapide: & ipsâ morâ magis magiſque augente ejus ſuſpicionem, crudeles pœnas minatur Myrmeci. Ille verò attonitus ſubito malo, & præ metu neſciens quid ſibi eſſet agendum, quod poterat unum, dicebat obſcuritatem noctis impedire quominùs inveniret clavem, quam ſedulò occultaverat. Interim Phileſietærus, audito clamore, indutâ celeriter veſte, ſed certè pedibus nudis præ trepidatione, erumpit ex cubiculo. Tunc Myrmex, clave tandem ſubditâ peſſulis, aperit januam: & excipit herum, adhuc clamore teſtantem Deos. dumque is feſtinanter it in cubiculum, ille emittit Phileſietærum occultâ fugâ ſe proripientem. Quem cùm jam emiſiſſet extra fores, depoſitâ formidine, domum claudit, ſeque iterùm componit ad ſomnum. At Barbarus è thalamo exiens diluculò, animadvertit ſub lecto ſolease ſibi incognitas, quibus calceatus erat Phileſietærus, cùm introiverat: ſuſpicatuſque ex ipsâ re quod contigerat: neque conjugi ſuæ, neque ulli ex domeſticis declarato animi ſui dolore, tollit eas, atque clàm occultat in ſinu, imperanſque duntaxat Myrmecem vinctum trahi per alios ſervos forum versùs, citato gradu illuc tendit

NOTÆ.

1. *Suſpectus.*] *Suſpicans, ſuſpicioſus*, activâ ſignificatione. Sic Ammianus Marcellinus, lib. 16. *Suſpectior de obſcuris, nec referre gradum, nec ulteriùs ire tentavit.*

2. *Cordolio.*] *A dolore*, & *corde, Cordolium* factum. Plaut. Pœnulo:

Sed ubi exempla conferentur meretricum aliarum, ibi tibi
Erit cordolium; ſi quam ornatam meliùs fortè conſpexeris.

dirigit gressum, certus solearum indicio vestigium adulteri posse se perfacilè indipisci. Sed ecce, per plateam dum Barbarus vultu turgido subductisque superciliis incedit iratus; ac ponè eum Myrmex vinculis obrutus, non quidem coràm noxæ deprehensus, conscientiâ tamen pessimâ [1] pervictus, lacrymis uberibus ac postremis lamentationibus inefficacem commovet miserationem: opportunè Philesietærus occurrens, quanquam diverso quodam negotio destinatus, repentinâ tamen facie permotus, non enim deterritus, recolens festinationis suæ delictum, ut cætera consequenter suspicatus, sagaciter extemplò sumptâ familiari constantiâ, [2] dimotis servulis invadit cum summo clamore Myrmecem, pugnisque malas ejus [3] clementer obtundens, At te, inquit, nequissimum & perjurum caput, dominus iste tuus, & cuncta cœli numina, quæ dejerando temerè [4] devotâsti, pessimum pessimè perdant! qui de balneis soleas hesternâ die mihi furatus es: dignus, hercules! dignus, qui & ista vincula conteras, & insuper etiam carceris tenebras perferas. Hac opportunâ fallaciâ vigorati juvenis inductus, [5] immò os sublitus & ad credulitatem delapsus Barbarus, post-

INTERPRETATIO.

ingeminans apud se tacitos gemitus, sperans se certò comperturum indicio solearum quis esset mœchus. Sed dum Barbarus progreditur per viam iratus tumenti facie, contractis superciliis, & post ipsum Myrmex gravis catenis, non quidem oppressus in manifesto crimine, sed tamen convictus suâ malâ conscientiâ, abundantibus lacrymis & miserrimis lamentis excitat misericordiam sibi *inutilem: Philesietærus commodè occurrens, quamvis districtus* esset *alio quodam negotio, tamen commotus subito spectaculo, sed non perturbatus, recogitans quid peccaverat suâ properatione, ubi ex consequenti reliqua conjecit, captâ protinùs astutè suâ solitâ audaciâ, dispulsis* hinc inde *servulis irruit in Myrmecem cum maximâ exclamatione, feriensque leniter ejus genas pugnis, At hic tuus herus, inquit, atque omnes Dii, quos temerè jurando invocâsti, te nequissimum perdant, ut meritus es, scelestissime, ac perjure vir! qui mihi subripuisti heri soleas ex thermis. Mereris profectò, mereris* usu *conterere istas compedes, & prætereà sustinere etiam obscuritatem carceris. Barbarus deceptus, vel potiùs ludificatus hoc tempestivo dolo confidentis juvenis, & fidem credulè* ejus verbis *habens, do-*

NOTÆ.

1. *Pervictus.*] Editiones omnes habebant *permixtus*. Emendavit Stevvechius *pervictus*, benè, meâ sententiâ, reclamet licet Pricæus. Potest quidem sensus elici non absurdus ex priori lectione, sed longè planior ex hac elicietur, si modò virgulam, quæ in vulgatis editionibus vocem *permixtus* præcedit, hic post *pervictus* reponas.

2. *Dimotis servulis.*] Qui Myrmecem vinctum trahebant.

3. *Clementer.*] Neque enim seriò, sed simulanter ei erat iratus.

4. *Devotâsti.*] *Votis vocâsti* reponit Pricæus ex Lipsii MS. & Oxon. *devorâsti*, ut idem sit *numina devorare* quod *numina spernere*, & *calcare*. Sic paulò suprà: *tunc devorato pudore*, &c.

5. *Immò os sublitus, & ad credulitatem*, &c.] Sic optimè Stevvechius. Priùs legebatur: *immò sublatus, & ad crudelitatem*, &c. Quid sit *os sublitus*, & *sublinere os*, audi Nonium docentem, cap. 1. *Sublevit significat illusit*.

liminiò domum regressus, vocato Myrmece soleas illas offerens, & ignovit ex animo, & uti domino redderet, cui subripuerat, suasit. Hactenus adhuc aniculâ garriente, suscipit mulier: Beatam illam, quæ tam constantis sodalis libertate fruitur! At ego misella, molæ etiam sonum, & cœcam illius scabiosi asini faciem timentem familiarem incidi. Ad hæc anus: Jam ego tibi, probè suasum & [1] confirmatum animi amatorem illum alacrem, [2] vadimonio sistam. Et insuper, condictâ vespertinâ regressione, cubiculo facessit. At pudica uxor statim [3] cœnas Saliares comparat. [4] vina pretiosa defæcat, pulmenta recentia [5] tucetis temperat, mensâ largiter instructâ. Denique, ut Dei cujusdam, sic adventus expectatur adulteri. nam & opportunè maritus foris [6] apud naccam proximum cœnitabat. Ergo igitur meridie propinquante, helcio tandem absolutus, refectuique securè redditus,

INTERPRETATIO.

mum rursùm rediit, vocatoque Myrmece, & exhibitis soleis, ultrò ei pepercit, & hortatus est, ut redderet domino, cui furatus erat. Vix ea narraverat illa anus, cùm mulier orationem resumit hoc modo: O quàm felix est illa, quæ fruitur liberâ consuetudine *amici tam fortis! Ego verò infelix nacta sum amatorem, qui reformidat etiam strepitum molæ, & velatum caput illius scabiosi asini. Vetula ad ea* respondet: *Jamjam faxo ut ille promptus amator tibi adsit ad condictum tempus, benè persuasus, & obfirmatus animo. Pollicitaque prætereà se redituram vespere, abit ex cubiculo. Uxor verò illa casta continuò apparat epulas lautissimas. purgat fæcibus generosa vina, intermiscet pulmenta recentia tucetis, mensam copiosissimis* cibis *onerans. Uno verbo, expectatur accessus mœchi, tanquam alicujus Dei. Commodè enim maritus foris cœnabat apud vicinum fullonem. Appetente ergo jam meridie,* ego *tandem solutus vinculo tractorio, & tranquillè admotus cibo, certè non*

NOTÆ.

& pro ridiculo habuit. tractum à genere ludi, quo dormientibus ora pinguntur. Plautus, Aululariâ: Fidei censebam maximam multò fidem esse; ea sublevit os mihi penissumè. Loco autem *crudelitatem* reponendum omninò esse *credulitatem* patet.

1. *Confirmatum animi.*] Pro *animo.* Archaïsmus est. Sic *pendens animi, animi dubius,* & sexcenta ejusmodi.

2. *Vadimonio sistam.*] Consimili metaphorâ Plautus:

Ubi tu es, qui me convadatu's Veneriis vadimoniis?
Ubi tu es, qui me libello Venerio citasti?
Ecce me sisto, &c.

Vide lib. 4. Not. pag. 120.

3. *Cœnas Saliares.*] Vide Not. lib. 4. pag. 124.

4. *Vina pretiosa defæcat.*] Defæcabantur vina per saccum transmittendo. Unde *saccare* pro *percolare*, & *defæcare.* Martial.

Cæcuba saccentur, quæque annus coxit Opimi.

Saccus ille in turbinis modum acuminatus erat. Colum. *Saccus inversæ metæ similis, qualis est, quo vinum liquatur.*

5. *Tucetis temperat.*] Tuceta hîc videntur accipi pro condimentis. Vide lib. 2. Not. pag. 43.

6. *Apud Naccam.*] Festus; *Naccæ appellantur vulgò fullones, ut ait Curiatius. quod nauci non sint, id est, nullius pretii.*

non tam hercules laboris libertate gratulabar, quàm quòd revelatis luminibus, liberè jam cunctas facinorosæ mulieris artes prospectare poteram. Sol ipsum quidem delapsus Oceanum, subterrenas orbis plagas illuminabat: & ecce, nequissimæ anûs adhærens lateri temerarius adulter adventat: puer admodùm, & adhuc lubrico genarum splendore conspicuus * Hunc multis admodùm saviis exceptum, mulier cœnam jubet paratam accumbere. Sed ut primùm [1] occursoriam potionem & inchoatum gustum extremis labiis contingebat adolescens; multò celeriùs opinione rediens, maritus adventat. Tunc uxor egregia, diras devotiones in eum deprecata, & [2] crurum ei fragium obominata, exangui formidine trepidantem adulterum alveo ligneo, quo frumenta confusa purgari consueverant, temerè propter jacenti suppositum, abscondit: ingenitâque astutiâ dissimulato tanto flagitio, intrepidum mentita vultum, percontatur de marito, cur utique contubernalis arctissimi desertâ cœnulâ, præmaturus afforet. At ille dolenti prorsùs animo suspirans assiduè, Nefarium, inquit, & extremum facinus perditæ fœminæ tolerare nequiens, fugâ me proripui. Hem qualis, Dii boni! matrona, quàm fida, quámque sobria, turpissimo se dedecore fœdavit! [3] Juro per istam ego sanctam

INTERPRETATIO.

tam gaudebam, quòd essem solutus ab opere, quàm quòd oculis discoopertis possem jam liberè aspicere omnes dolos scelestæ mulieris. Jam Sol quidem depressus infra mare illustrabat inferiores terræ partes, cùm audax ille mæchus advenit affixus lateri vetulæ pessimæ, ipse *valdè juvenis, & adhuc spectabilis lævi nitore genarum* * * * *Mulier excipit eum plurimis basiis & jubet accumbere epulis instructis. At cùm juvenis inciperet tangere extremitate labiorum poculum,* quod *in* primo *occursu* propinatur, *& cibum prægustatorium; maritus advenit, revertens longè citiùs, quàm putabant. Tunc præclara illa conjux devovens eum omnibus diris, & imprecata ipsi fractionem crurum, abdit mæchum trementem pallido metu, ponens eum sub alveo ligneo, quo frumenta permixta* aliis seminibus *solebant expurgari, qui tum fortè jacebat propè: tantoque scelere nativâ suâ calliditate dissimulato, facie sic conformatâ quasi nihil timeret, quærit à marito, quam tandem ob causam venisset præproperè relictâ cœnâ conjunctissimi sodalis. Ille verò mœrenti penitùs animo perpetuò suspirans; Cùm, inquit, non possem ferre flagitium nefandum & turpissimum corruptissimæ mulieris, aufugi. Proh Superi! qualis* erat *illa mater-familias! quàm fidelis, & quàm temperans,* quæ tamen *maculavit se flagitio fœdissimo! Juro ego per*

NOTÆ.

1. *Occursoriam potionem.*] Athenæo πρόπομα, Petronio *gustationem*, & *promulsidem*, scilicet ante cibum omnem circumferebatur phiala, ex quâ omnes hauriebant.

2. *Crurum ei fragium obominata.*] Adverte *crurum fragium* duabus vocibus licenter ab Apuleio dictum pro *crurifragium* unâ voce, quod apud Plautum frequentissimum est.

3. *Juro per istam ego sanctam Cererem.*] Juramentum pistori congruum. Hoc autem dicit pistor ostendens Cereris statuam aliquam, quam verisimile est in pistrino fuisse, vel ostendit ipsum frumentum, aut etiam panem. Hæc enim Cereris nomine sæpiùs appellantur.

Cererem, me nunc etiam meis oculis de tali muliere minùs credere. His instincta verbis mariti audacissima uxor, noscendæ rei cupiens, non cessat obtundere, totam prorsùs à principio fabulam promeret. Nec destitit: donec ejus voluntati succubuit maritus. & sic, ignarus suorum, domûs alienæ percenset infortunium: Contubernalis mei fullonis uxor, alioqui servati pudoris, ut videbatur, fœmina, quæ semper secundo rumore gloriosa, Larem mariti pudicè gubernabat, occultâ libidine prorupit in adulterum quempiam. Cùmque furtivos amplexus obiret assiduè, ipso illo denique momento, quo nos lavati cœnam petebamus, cum eodem illo juvene miscebatur in Venerem. Ergo nostrâ repentè turbata præsentiâ, subitario ducta consilio, eumdem illum subjectum contegit vimineâ caveâ: quæ [1] fustium flexu in rectum [2] aggregata cumulum, lacinias circumdatas, [3] suffusa candido fumo sulfuris, inalbabat, eoque jam, ut sibi videbatur, tutissimè celato, mensam nobiscum secura participat. Interdum acerrimo gravique odore sulfuris juvenis inescatus atque obnubilatus, intercluso spiritu diffluebat: utque est ingenium [4] vivacis metalli, crebras ei

INTERPRETATIO.

hanc sanctam Cererem, me etiam nunc vix fidem habere meis oculis de ejusmodi fœminâ. Impudentissima uxor incitata verbis sui *mariti, cupiensque rem scire, non desinit eum* precibus *obtundere*, ut *narraret totam omninò historiam ab initio. Nec cessavit quoad maritus cessit ejus voluntati. Narratque hoc modo calamitatem domûs alienæ, ignorans suas* ipsius: *Uxor amici mei fullonis, mulier alioquin illibatæ, ut videbatur, pudicitiæ, quæ semper superbiens bonâ famâ, castè regebat domum mariti* sui*, secreto amore exarsit in quemdam mœchum. Cùmque continuè cum illo juvene clàm rem haberet, illo ipso demùm puncto temporis, quo nos à balneo ibamus cœnatum, cum eo rem habebat. Turbata igitur nostro subito adventu; capto repentino consilio, abscondit illum ipsum* adulterum *sub caveâ vimineâ, quæ implexa ex baculis flexis in cumulum erectum, & suffita candido fumo sulfuris inserviebat dealbandis pannis ipsi circumpositis. Eoque jam optimè occultato, ut quidem putabat, accumbit nobiscum mensæ absque ullâ sollicitudine. Interim juvenis, hausto gravi, atque acerrimo odore sulfuris, eoque præfocatus, ac veluti nubilo obvolutus, interceptâ animâ deficiebat: & acre illud fossile excitabat ei frequentes ster-*

NOTÆ.

1. *Fustium.*] Virgarum salignarum, aut id genus vitilium.

2. *Aggregata.*] Oxon. Ms. referente Pricæo, habet *aggerata*, quod melius meâ sententiâ.

3. *Suffusa candido fumo sulfuris*, &c.] Notum est ope fumi sulfurei permulta inalbari lanea, & serica. Putant Pric. & Wovver. loco *suffusa* reponendum esse *suffita*, ex eò quòd Plinius dicat *usum sulfuris ad suffiendas lanas esse efficacem.* Sed utravis lectio retineatur sensus planus est, tam enim dicitur *fumo suffundere*, quàm *sulfure suffire.*

4. *Vivacis metalli.*] *Vivax* dicitur *sulfur* à vividis spiritibus, quibus scatet, & facilitate, quâ ignem concipit. Metalli porrò nomine non modò septem vulgò celebrata metalla intelliguntur, sed ea ferè omnia, quæ effodiuntur è terræ venis, putà alumen, vitriolum, sulfur, ceteraque id genus, quæ *mineralia* vulgò appellant. Quin

ſternutationes commovebat. Atque ut primùm è regione mulieris, ponè tergum ejus maritus acceperat ſonum ſternutationis, quod enim putaret ab eâ profectum; [1] ſolito ſermone ſalutem ei fuerat imprecatus, & iterato rursùm, & frequentato ſæpiùs: donec rei nimietate commotus, quod res erat tandem ſuſpicatur. Et, [2] impulsâ mensâ protinùs, remotâque caveâ, producit hominem crebros anhelitus ægrè reflantem: inflammatuſque indignatione contumeliæ, gladium flagitans, jugulare moriturum geſtiebat; nî reſpecto [3] communi periculo, vix eum ab impetu furioſo cohibuiſſem, adſeverans brevi, abſque noxâ noſtri, ſuâpte inimicum ejus violentiâ ſulfuris periturum. Nec ſuadelâ meâ, ſed ipſius rei neceſſitate lenitus, quippe jam ſemivivum, illum in proximum deportat angiportum. Tunc uxorem ejus tacitè ſuaſi, ac denique perſuaſi, 4 ſecederet paululùm, atque ultra limen tabernæ ad quampiam tantiſper familiarem ſibi mulierem; quoad ſpatio fervens mariti ſedaretur animus: qui tanto calore, tantâque rabie

INTERPRETATIO.

nutationes, ut eſt ejus natura. Et ſimul ac maritus, qui ſedebat ex adverſo uxoris, audierat ſonum ſternutamenti poſt tergum ipſius, quia ſcilicet credebat ab ipsâ prodiiſſe; optaverat ei ſalutem verbis conſuetis, cúmque iteràſſet, rursùs ſalutem ei optaverat, *crebroque* ſternutantem eâdem ſalute fuerat *ſæpiùs* proſecutus: *quoad permotus nimiâ frequentiâ* ſternutationum, *venit tandem in ſuſpicionem rei. Repulsâque continuò mensâ, & remotâ caveâ educit hominem frequenter anhelantem, & difficulter reſpirantem: & accenſus irâ ob* tantum *opprobrium, gladium poſcens, cupiebat interficere ipſum,* aliàs brevi *expiraturum; niſi ego conſiderans commune* noſtrum *periculum, ægrè eum impediviſſem quominùs* in eum *furiosè irrueret, affirmans ei inimicum ejus jamjam moriturum propriâ vi ſulfuris ſine noſtrâ culpâ. Et mitior factus, non meâ ſuaſione quidem, ſed neceſſitate rei ipſius, defert eum in proximum vicum, erat enim jam ſemimortuus. Tunc ego ſecretò monui ejus conjugem, ac tandem perſuaſi, ut tantulùm diſcederet extra officinam, ſeque reciperet in aliquod tempus ad mulierem quamdam ſibi amicam, donec tempore placaretur ira mariti ejus, quem non dubitabam percitum tanto ardore, tantoque furore*

NOTÆ.

& ipſæ venæ foſſilium à Plinio, Vitruvio, aliiſque *metalla* vocitantur. Sic *metalla auri, argenti, æris, aluminis,* &c. paſſim in iis auctoribus reperias.

1. *ſolito ſermone ſalutem ei fuerat imprecatus.*] Sternuentes ſalutare antiquum eſſe morem cùm hic locus probat, tùm alia multa ex antiquioribus ſcriptoribus. Vetus Poëta Ammianus, Epigrammate relato, lib. 2. Authologiæ:

Οὐδὲ λέγει Ζεῦ σῶσον, ἐὰν πτάρῃ· οὐ γὰρ ἀκούει
Τῆς ῥινός, πολὺ γὰρ τῆς ἀκοῆς ἀπέχει.

Id eſt.

Neque dicit Jupiter ſerva me, *ſi ſternuat, neque enim audit Naſum* ſuum, *multùm enim ab auditu diſtat.*

2. *Impulsâ mensâ.*] Cui accumbebat ipſe.

3. *Communi periculo.*] Quod fulloni, ut homicidæ, piſtori verò, ut homicidii conſcio, & participi inſtitiſſet.

4. *Secederet paululùm,* &c.] Hiulca eſt hæc oratio. Reformat Pricæus, tranſlato *atque* in alium locum, & addito in fine *diverteret*, & legit: *ſecederet paululùm ultrà limen tabernæ, atque ad quampiam tantiſper familiarem ſibi mulierem diverteret, quoad,* &c. quam ego lectionem in interpretatione expreſſi.

perculsus, [1] non eram dubius aliquid etiam de se suâque conjuge tristius profectò cogitaret [2] aliud. Contubernalis epularum tædio fugatus, Larem reveni meum. Hæc recensente pistore, jamdudum procax & temeraria mulier, verbis execrantibus fullonis illius detestabatur uxorem: illam perfidam, illam impudicam, denique universi sexûs grande dedecus, quæ, suo pudore postposito, torique genialis calcato fœdere, Larem mariti lupanari maculâsset infamiâ; jámque perditâ nuptæ dignitate, prostitutæ sibi nomen adsciverit. Addebat & tales oportere vivas exuri fœminas. Et tamen taciti vulneris, & suæ sordidæ conscientiæ commonita, quo maturiùs stupratorem suum tegminis cruciatu liberaret, identidem suadebat maritum temporiùs quieti recedere. At ille, utpote interceptâ cœnâ profugerat prorsùs jejunus, mensam poni comiter postulabat. Apponebat ei properè, quamvis invita, mulier. quippini? [3] destinatam alii. Sed mihi penitùs carpebantur præcordia, & præcedens facinus, ac præsentem deterrimæ fœminæ constantiam cogitanti: mecumque sedulò deliberabam, si quo modo possem, detectis ac revelatis fraudibus, auxiliummeo perhibere domino: illumque, qui instar testudinis alveum succubabat, depulso tegmine, cunctis palàm facere. Sic herili contumeliâ me cruciatum tandem cœlestis respexit providentia. Nam senex claudus, cui nostra

INTERPRETATIO.

aliquid aliud certè meditaturum funestius de se déque suâ uxore. Expulsus fastidio convivii amici mei, redii in meam domum. Dum pistor hæc narraret, mulier illa proterva & audax jam diu execrabatur maledictis uxorem illius fullonis: vocans *illam infidelem, impuram, postremò magnum probrum totius* sui *sexûs, quæ, neglectâ suâ pudicitiâ, & subterhabito nexu thalami jugalis, contaminâsset domum mariti turpitudine meretriciâ; jamque sibi comparâsset nomen meretricis, amisso honore matris-familias. Dicebat insuper ejusmodi mulieres vivas esse cremandas. Et tamen* sibi *conscia secretæ plagæ, & contaminatæ conscientiæ, ut adulterum suum citiùs liberaret molestiâ operculi, subinde hortabatur maritum,* ut *iret cubitum maturiùs. Ille verò blandè petebat, ut* sibi *mensa apponeretur, quippe qui aufugerat planè incœnatus, eo quòd periisset* sibi *cœna* apud fullonem. *Uxor apponebat ei citò* mensam, *sed invita. quidni? cùm eam præparâsset alteri. At mihi intimè lacerabantur viscera, dum recogitarem & præcedens flagitium, & præsentem audaciam nequissimæ mulieris: & seriò consultabam apud me an possem aliquo pacto opem ferre meo hero discooperiendo, ac patefaciendo dolos, & disjecto operculo, omnibus manifestare illum, qui jacebat sub alveo in modum testudinis. Dum sic opprobrium domini mei me angeret, tandem Deorum providentia me respexit. Senex enim claudus, cujus* curæ *fu-*

NOTÆ.

1. *Non eram dubius aliquid, &c.*] Inter has voces *dubius*, & *aliquid* omninò interserendum est *quin*, quod etiam Casaubonus censuit esse faciendum.

2. *Aliud.*] Hæc vox *aliud* videtur abundare.

3. *Destinatam alii.*] Nempè adultero, qui sub alveo latebat.

tutela permissa fuerat, universa nos jumenta, id horâ jam postulante, ad lacum proximum bibendi causâ gregatim [1] prominabat. Quæ res opportunissimam mihi vindictæ subministravit occasionem. Namque prætergrediens, observatos extremos digitos adulteri, qui per angustias cavi tegminis prominebant, obliquatâ atque infestâ ungulâ compressos, usque ad summam minutiem contero; donec intolerabili dolore commotus, sublato flebili clamore, repulsoque & abjecto alveo, [2] conspectui profano redditus, scenam propudiosæ mulieris patefecit. Nec tamen pistor damno pudicitiæ magnopere commotus, exangui pallore trepidantem puerum, serenâ fronte, & propitiatâ facie commulcens, incipit: Nihil triste de me tibi, fili, metuas. non sum barbarus, nec agresti morum squallore præditus: nec ad exemplum [3] naccinæ truculentiæ, sulfuris te lethali fumo necabo; ac ne juris quidem severitate [4] Lege de adulteriis ad discrimen vocabo capitis tam venustum tamque pulcellum puellum, * *
* * * * * * * *
* * * * * * * *

Interpretatio.

rat commissa nostra custodiâ, agebat nos omnia jumenta agminatim ad proximum stagnum, bibendi causâ, cùm jam tempus id posceret. Quod mihi præbuit commodissimam occasionem ultionis. Nam inter transeundum adverto extremos digitos mœchi, qui extabant per angustias cavi operculi, eosque premens inflexâ, atque acutâ ungulâ, comminuo ad maximam usque attenuationem; quoad percitus dolore intolerando, emisit querulum clamorem, remotoque, & disjecto alveo productus in conspectum omnium, revelavit fabulam probrosæ mulieris. Pistor tamen non valdè turbatus jacturâ pudicitiæ suæ uxoris, *sic incipit delinire serenâ fronte, & pacato vultu juvenem trementem & pallentem*, veluti *exanguis* esset: *Nihil à me tibi timeas funestum, fili, non sum barbarus, neque rusticis, neque asperis moribus, neque te interficiam mortifero vapore sulfuris, exemplo crudelitatis fullonia; ac ne adducam quidem te tam lepidum, atque bellulum puerum in periculum capitis, ex rigore juris, secundùm Legem de adulteriis.* * * *

* * * * * *

* * * * *

* * * *

Notæ.

1. *Prominabat.*] De hac voce jam egi, lib. 7. pag. 216.

2. *Conspectui profano redditus.*] Lepidè dictum, quasi adulter ille sacrum quid fuisset, quod oculis hominum, ac præsertim mariti, utpote profanis, nefas esset exhiberi. Alludit ad Orgia Bacchi, & mysteria Eleusinæ Cereris, quæ cistis condita subtrahebantur profanorum conspectui, ne eorum visu polluerentur.

3. *Naccinæ truculentiæ.*] Hæc est lectio Mſ. Florent. & Aldinæ editionis. *naccina truculentia* est truculentia *nacca*, hoc est, *fullonis*, de quo supra. Alii reponunt *machina truculenta*, alii *mœcha*, sed frustrà. Planus est satis sensus membranarum Florentinarum.

4. *Lege de adulteriis.*] Juliâ Lege ab Augusto latâ, de quâ jam lib. 6. pag. 193.

Nam & ipse semper cum meâ conjuge tam concorditer vixi, ut, [1] ex sectâ prudentium, eadem nobis ambobus placerent. Sed nec æquitas ipsa patitur habere plus auctoritatis uxorem, quàm maritum. * * * * * * * * * *

* * * * * * * *

Sed cùm primùm rota Solis lucida diem peperit, vocatis duobus è familiâ validissimis, quàm altissimè sublato puero, [2] ferulâ nates ejus obverberans: Tu autem, inquit, tam mollis ac tener, & admodùm puer, * * ætatis tuæ flore mulieres appetis: easque liberas & connubia lege sociatas corrumpis, & intempestivum tibi nomen adulteri vindicas? His, & pluribus verbis compellatum, & insuper affatim plagis castigatum, forinsecùs abjicit. At ille adulterorum omnium fortissimus, insperatâ potitus salute, *

* * * * * * * *

mœrens profugit. Nec seciùs pistor ille nuntium remisit uxori, eamque protinùs de suâ proturbavit domo. At illa præter genuinam nequitiam, contumeliâ etiam, quamvis justâ, tamen altiùs commota, atque exasperata, [4] ad armillum revertit, & ad familiares fœminarum artes accen-

INTERPRETATIO.

Ego enim semper vixi cum uxore meâ adeo unanimiter, ut, secundùm Philosophorum doctrinam, eadem nobis ambobus placerent. Verùm justitia ipsa non sinit uxorem habere plus auctoritatis, quàm maritum, * * *
* * * * * *
* * * * * *
* * * * * *
* * * * * *
* * * * *
Verùm statim atque splendidus currus Solis diem fecit, accersitis duobus robustissimis servis, elato altissimè puero, percutiens ferulâ ejus clunes: Tu verò, ait, cùm sis tam delicatus ac mollis, & valdè juvenis, * * *concupiscis mulieres in flore tua ætatis, easque ingenuas, & conjugali fœdere conjunctas constupraris, & tibi adscis cis præproperum nomen mœchi? Postquam eum objurgavit his verbis, multisque* aliis, *& præterea punivit permultis ictibus, ejicit* eum *foras. Ille verò constantissimus mœchorum omnium, præter spem suam incolumis,* * *
* * * *
* * * * *
dolens proripuit se. Nibilo tamen minùs ille pistor repudiavit uxorem suam, eamque statim ejecit ex ædibus suis. Illa verò præter malitiam sibi innatam, instigata adhuc, atque exacerbata profundiùs contumeliâ hac sibi illatâ *quamvis meritò, redit ad ingenium, & inflammatur ad* tentandos *solitos mu-*

NOTÆ.

1. *Ex sectâ prudentium.*] Sententiâ, placito.

2. *Ferulâ.*] Fruticis genus est, Græcis νάρθηξ.

3. *Connubia lege sociatas.*] Fortasse *connubii* scriptum fuit, nisi dicas adjectivum esse *connubiâ* pro *connubiali.* Malim ego interpungere post *liberas*, & legere *connubia lege sociata corrumpis.* Sic enim lib. 4. de Cupidine dicit, *& omnium matrimonia corrumpens.*

4. *Ad armillum revertit.*] Vide Notas lib. 6. pag. 192.

ditur;

ditur: magnâque curâ requisitam veteratricem quamdam fœminam, quæ devotionibus ac maleficiis quidvis efficere posse credebatur, multis exorat precibus, multisque suffarcinat muneribus, alterum de duobus postulans: vel rursùm mitigato conciliari marito; vel, si id nequiverit, certè [1] Larvâ, vel aliquo diro numine immisso, violenter ejus expugnari spiritum. Tunc saga illa, [2] & divinipotens [3] primis adhuc armis facinorosæ disciplinæ suæ velitatur: & vehementer offensum mariti flectere, atque in amorem impellere conatur animum. Quæ res cùm ei sequiùs ac rata fuerat, proveniret: [4] indignata numinibus, & præter præmii destinatum compendium, [5] contemptione etiam stimulata, ipsius jam miserrimi mariti incipit imminere capiti, Umbramque [6] violenter peremptæ mulieris ad exitium ejus instigare. Sed forsitan lector scrupulosus, reprehendens narratum meum, sic argumentaberis: Unde autem, tu stultule asine, intra terminos pistrini contentus, quid secretò, ut affirmas, mulieres gesserint, scire potuisti? Accipe igitur, quemadmodùm homo curiosus, jumenti faciem susti-

INTERPRETATIO.

literum dolos; & summo studio quærit quamdam mulierem fraudulentam, quæ existimabatur posse omnia efficere incantationibus ac veneficiis, eamque obsecrat multis precibus, & onerat multis donis, poscens alterutrum horum *duorum, ut* scilicet, *vel reconcilietur viro suo jam lenito; vel, si id non potuerit, immissâ certè Umbrâ, aut Furiâ aliquâ, vita ipsi per vim eripiatur. Tunc Maga illa, & quæ potestatem habebat in* ipsa *numina, adhibet initio leniora tantùm instrumenta suæ flagitiosæ artis, & animum mariti graviter offensum tentat lenire, atque impellere in amorem. Quod cùm ei aliter succederet ac putaverat, irata adversus Deos, & præter constitutæ mercedis lucrum,* quod erat amissura, *instigata etiam contemptu sui, cœpit jam oppugnare vitam ipsius infelicissimi mariti, & extimulare ad ejus perniciem Umbram mulieris* alicujus *per vim interfectæ. Sed fortassè, lector, tu nimis accuratus reprehendens meam narrationem, sic argues: Quomodo autem tu, ô stolide asine, potuisti scire quid mulieres fecerint secretò, ut tu* quidem *ais, cùm coërcereris intra fines pistrini? Audi ergo, quo pacto* ego *curiosus homo, latens*

NOTÆ.

1. *Larvâ.*] Glossæ: *Larva* δαιμόνιον, εἴδωλον. Ex Manibus, Umbrisque mortuorum quasdam crediderunt antiqui propter adversa vitæ merita huc illuc errare, terroremque afferre mortalibus, easque *Larvas* dixere, quas etiam à veneficis incantatricibus immitti posse in quorumdam hominum exitium crediderunt.

2. *Et divinipotens.*] *Quæ poterat divina opera facere*, vel. , ut verti; *quæ in ipsos Deos potestatem habebat.*

3. *Primis adhuc armis, &c.*] Servius ad Æneid. lib. 2. *Arma sunt instrumenta cujuslibet rei.*

4. *Indignata Numinibus.*] Quòd scilicet ejus incantationibus non parêrent, neque offensum mariti animum redderent uxori placabilem.

5. *Contemptione etiam, &c.*] Quòd se videret contemni à Numinibus.

6. *Violenter perempta mulieris.*] Non uxoris quidem pistoris, cujus rogatu hæc faciebat, sed alterius cujuspiam mulieris violentâ morte paulò antè sublatæ.

nens, cuncta, quæ in perniciem pistoris mei gesta sunt, cognovi. Diem fermè circa mediam, repentè intra pistrinum mulier, reatu mirâque tristitie deformis, apparuit, flebili centunculo semiamicta, nudis & intectis pedibus, lurore buxeo, macieque fœdata. & discerptæ comæ semicanæ, sordentes inspersu cineris, pleramque ejus [1] anteventulæ contegebant faciem. Hæc talis, manu pistori clementer injectâ, quasi quippiam secretò collocutura, in suum cubiculum seducit eum: & adductâ fore, quàm diutissimè demoratur. Sed cùm esset jam confectum omne frumentum, quod inter manus opifices tractaverant, necessarioque peti deberet aliud; servuli cubiculum propter astantes dominum vocabant, operique supplementum postulabant. Atque, ut illis sæpiculè & intervocaliter clamantibus nullus respondit dominus; jam forem pulsare validiùs: &, quòd diligentissimè fuerat oppessulata, majus pejusque aliquid opinantes, nisu valido reducto vel diffracto cardine, tandem patefaciunt aditum. Nec uspiàm repertâ illâ muliere, vident è quodam tigillo constrictum jamque exanimem pendere dominum. Eumque nodo cervicis absolutum detractumque, summis plangoribus, summisque lamentationibus, atque [2] ultimo lavacro procurant: peractisque feralibus officiis, frequenti prosequente comitatu, tradunt sepulturæ. Die sequenti, [3] filia ejus accurrit è proximo

INTERPRETATIO.

sub formâ asini, rescivi omnia, quæ facta sunt in exitium molitoris mei heri. *Circiter meridiem visa est subitò in pistrino fœmina deformis gravi mœrore,* quasi *rea esset* alicujus criminis, *semioperta lugubri palliastro, pedibus nudis, & discalceatis, deturpata pallore exangui, & macritudine. Et capilli semicani, laceri, sordidique cinere inserso, propendentes in ejus vultum, contegebant maximam* ejus partem. *Hæc* mulier *sic ornata manu prehendit comiter molitorem, & eum segregat in cubiculum ejus, veluti aliquid ipsi dictura secretò: clausâque interiùs januâ, moratur diutissimè. Sed cùm totum frumentum, quod ministri* pistorii *præ manibus habuerant, jam esset molitum, & aliud necessariò esset poscendum; famuli stantes prope cubiculum, nomine* ciebant *herum* suum, *& petebant* frumentum, *quod subministrarent molis. Cùmque herus nullatenùs responderet ipsis sæpiùs & altâ voce cientibus; jam tundunt ostium validiùs: & suspicantes aliquid gravius & deterius, quia fuerat occlusum diligentissimè, forti conatu tandem revellunt, aut diffringunt cardinem, & ingressum sibi aperiunt. Et nusquam inventâ illâ muliere, conspiciunt herum alligatum ad quoddam tignum, pendentem, & jam exanimatum. Eumque exolvunt nexu, quo collum* ejus erat constrictum, *& inde extrahunt, prosequunturque maximis planctibus, summisque ejulatibus, atque supremâ ablutione: functique lugubribus officiis, mandant eum humo, magno comitante cœtu. Postero die, filia ejus ex proximo castello, in*

NOTÆ.

1. *Anteventulæ.*] Hæc vox habetur etiam in Floridis. *Anteventulæ comæ* sunt, quæ & *antiæ*, & *capronæ* nominantur, quasi *à capite pronæ*, *anteventulæ* dictæ, quòd ante frontem veniant, & propendeant.

2. *Ultimo lavacro.*] Ferali lotione, & unctione, quæ exequias solebat præcedere.

3. *Filia ejus.*] Quam ex priore uxore susceperat scilicet.

castello, in quo pridem denupserat; mœsta, atque crines pendulos quatiens, & interdum pugnis obtundens ubera. quæ, nullo quidem domûs infortunium nuntiante, cuncta cognoverat; sed ei per quietem obtulit sese flebilis patris sui facies, adhuc nodo revinctâ cervice; eique totum novercæ scelus aperuit, de adulterio, de maleficio, & 1 quemadmodum larvatus ad Inferos demeâsset. Et cùm se diutino plangore cruciâsset, concursu familiarium cohibita, tandem pausam luctui fecit. Jamque 2 nono die ritè completis apud tumulum solemnibus, familiam, supellectilemque, & omnia jumenta, ad hæreditariam deducit 3 auctionem. Tunc unum Larem variè dispergit venditionis incertæ licentiosa fortuna. Me denique ipsum pauperculus quidam hortulanus comparat quinquaginta nummis, magno, ut aiebat: sed ut communi labore victum sibi quæreret. Res ipsa mihi poscere videtur, ut hujus quoque servitii mei disciplinam exponam. Matutinò me multis oleribus onustum, proximam civitatem deducere consueverat dominus: atque ibi 4 venditoribus traditâ merce, dorsum

INTERPRETATIO.

quo jamdudum nupta erat, accurrit tristis, & quassans capillos effusos, pugnisque nonnunquam percutiens mammas. quæ quidem resciverat omnia, tametsi nemo ipsi narravisset calamitatem domûs; verùm ei mœsta sui patris imago obtulerat sese in somnis collo adhuc laqueo ligato, declaraveratque ei universum novercæ ejus crimen, adulterium, incantamentum, & quomodo descendisset ad Inferos à Larvâ strangulatus. Cùmque ipsa se diù vexâsset plangendo, tandem coërcita ab amicis undique *confluentibus, finem lugendi fecit. Jamque parentalibus nono die de more peractis ad ejus sepulchrum, producit servos, vasa, vestes, & omnia jumenta ad venditionem hæreditariam. Tunc temeraria sors fortuitæ auctionis variis modis dissipat* bona *unius domûs. Denique pauper quidam olitor emit me ipsum quinquaginta nummis, charo, ut dicebat: sed ut pararet sibi victum nostro utriusque labore. Ipsa res mihi videtur postulare, ut explicem quoque rationem hujus meæ servitutis. Manè herus meus solebat me ducere in proximam urbem oneratum multis oleribus, ibique traditâ* suâ *merce institoribus, redire demùm ad* suum

NOTÆ.

1. *Quemadmodum larvatus ad Inferos demeâsset.*] Quomodo spiritus sibi à Larvâ expugnatus fuisset. Pricæus huc affert veterem Inscriptionem, quæ sic habet: NEC. LUCTU. NEC. LACRYMIS. MISERA. AC. LARVATA. NOSTRA. DEFLEATIS. FUNERA.

2. *Nono die ritè completis, &c.*] Servius in lib. 5. Æneid. exponit morem fuisse apud veteres, ubi quis, ubique fuisset extinctus, ut ad domum suam referretur, octavo die incenderetur, nono sepeliretur: quo die fiebat sacrificium *Novendiale* dictum. Celebrabantur quoque nonnunquam eo die ludi in honorem mortuorum *Novendiales* & ipsi dicti, atque is dies mortis solennia complebat. Donatus, ad Phorm. Terent. Act. 1. Scen. 1. *In nuptiis etiam septimus dies instaurationem voti habet, ut in funere nonus dies, quo Parentalia concluduntur.*

3. *Auctionem.*] Fulgentius, de prisco sermone: *auctio dicitur venditio, quasi quòd & ementem augeat, & vendentem.* Auctionem dictam malim ab augendo pretio, quod fit in subhastationibus, & licitationibus.

4. *Venditoribus.*] Propolis, παλιγκαπήλοις, qui ab ipso empta olera aliis vendebant.

insidens meum, sic hortum redire. At, dum fodiens, dum irrigans; cæteroque incurvus labore deservit; ego tantisper otiosus, [1] tacitâ quiete recreabar. Sed ecce, siderum ordinatis ambagibus, per numeros dierum ac mensium remeans annus, post mustulentas Autumni delicias, [2] ad hybernas Capricorni pruinas deflexerat: & assiduis pluviis, nocturnisque rorationibus, sub dio, & intecto conclusus stabulo, continuo discruciabar frigore. quippe cùm meus dominus, præ nimiâ paupertate, ne sibi quidem, nedum mihi posset stramen aliquod, vel exiguum tegimen parare; sed frondoso casulæ contentus umbraculo degeret. Ad hoc, matutinò lutum nimis frigidum, geluque præacuta frusta nudis invadens pedibus, enitebar. ac ne suetis saltem cibariis ventrem meum replere poteram. Namque & mihi, & ipsi domino, cœna par ac similis, sed oppidò tenuis aderat: lactucæ veteres & insuaves illæ, quæ seminis enormi senectâ, ad instar scoparum, in amaram [3] cœnosi succi cariem exolescunt. Nocte quâdam paterfamilias, de pago proximo, tenebris illunæ caliginis impeditus, & imbre nimio madefactus, atque ob id ab itinere directo cohibitus, ad hortulum nostrum, jam fesso equo, divertit. Receptusque comiter pro

INTERPRETATIO.

hortum, insidens meo tergo. Dum autem ipse fodiebat, irrigabat, reliquaque opera rustica *curvatus exequebatur; ego aliquantisper indulgens otio, reficiebar placidâ quiete. Sed ecce annus recurrens per numeros dierum ac mensium, certis statisque stellarum circuitibus, descenderat ad gelicidia hyemalia Capricorni, post voluptates vindemiarum Autumni: at* ego *vexabar assiduo frigore, ob continuos imbres, roresque nocturnos, sub dio* positus, *& inclusus stabulo discooperto. Meus enim herus, ob summam suam egestatem, ne sibi quidem poterat, nedum mihi, emere aliquod stramentum, aut parvum tegmen; sed transigebat* hyemem *contentus tegmine tugurioli ex foliis confecto. Prætereà mane* multùm *laborabam incedens pedibus non soleatis super cœnum gelidum, & crustas glaciei præacutas, ac ne solitis quidem cibis poteram implere meam alvum. Mihi enim, ipsique meo hero erat cœna eadem & similis, sed valdè exilis:* nempè *lactucæ veteres illæ atque amaræ, quæ vetustate sementescentes in enormem* proceritatem, *instar scoparum, degenerant in amaram putredinem succi lutulenti. Quadam nocte paterfamilias* quidam *ex proximo pago in errorem actus obscuritate noctis illunis, madensque multâ pluviâ, & ideò aberrans à rectâ viâ, deflexit ad nostrum hortum, equo jam lasso. Exceptusque benignè quiete,*

NOTÆ.

1. *Tacitâ quiete.*] In Mss. Codd. Lipsii, & Fuxensi legitur *placitâ*, unde P. Faber restituit *placidâ*, rectè.

2. *Ad hibernas Capricorni pruinas.*] Sole enim Capricorni sidus ingrediente, hyems incipit.

3. *Cœnosi succûs.*] *Succûs* hîc genitivus est quarti inclinatûs, licentiâ veteribus satis familiari. Sic *Senati* pro *Senatûs*: *tumulti* pro *tumultûs*: & contrà, *succûs* pro *succi*, ut hîc, *lectûs* pro *lecti*, ut apud Plaut. Amphitr. Act. 1. Scen. 3.

Priùs abis, quàm lectûs ubi cubuisti, concaluit locus.

tempore, licet non delicato, necessario tamen quietis subsidio, remunerari benignum hospitem cupiens, promittit ei, de prædiis suis sese daturum & frumenti & olivi aliquid, & ampliùs duos vini cados. Nec moratus meus dominus, sacculo & utribus vacuis secum apportatis, nudæ spinæ meæ residens, [1] ad sexagesimum stadium profectionem comparat. Eo jam confecto viæ spatio, pervenimus ad prædictos agros, ibique statim meum dominum comis hospes opipari prandio participat. Jam his in poculis mutuis altercantibus, mirabile prorsùs evenit ostentum. Una [2] de cæterâ cohorte gallina, per mediam cursitans aream, clangore genuino, velut ovum parere gestiens, personabat. eam suus dominus intuens, O bona, inquit, [3] ancilla, & satis fœcunda, quæ multo jam tempore quotidianis nos partubus saginâsti! nunc etiam cogitas, ut video, gustulum nobis præparare. Et, Heus, inquit, puer, calathum fœtui gallinaceo destinatum, angulo solito collocato. Ita, uti fuerat jussum, procurante puero, gallina consuetæ lecticulæ spreto cubili, ante ipsos pedes domini præmaturum, sed [4] magno prorsùs futurum scrupulo, prodidit partum. non enim

INTERPRETATIO.

quamvis non in molli lecto, *tamen necessariâ, prout tempus patiebatur, volens*que *remunerare hospitem ob ejus comitatem, pollicetur ei sese daturum ex suo rure aliquantum frumenti & olei, atque insuper duos cados vini. Meus verò herus non diutiùs cunctatus proficiscitur ad sexagesimum stadium, insidens meo dorso nudo, afferens secum sacculum & utres inanes. Eo jam itinere peracto, pervenimus ad supra memorata prædia, atque ibi benignus ille hospes excipit protinus meum herum lauto prandio. His jam vicissim se provocantibus ad bibendum, accidit prodigium omninò stupendum. Gallina una ex reliquâ cohorte, discursans per mediam aream, edebat nativum clamorem quasi cuperet parere ovum. Dominus ejus eam inspiciens, O bona ancilla, inquit, & imprimis fœcunda, quæ jam diu nos aluisti* ovis, *quæ quotidie peperisti! nunc etiam, ut video, cogitas de præparando nobis jentaculo. Et, Eho famule, inquit, pone in angulo consueto canistrum destinatum partui gallinarum* excipiendo. *Dum puer faceret quod sibi erat imperatum, gallina aspernata cubile calathi soliti, ante pedes ipsos domini effudit fœtum præmaturum, sed futurum magnæ religioni. Nam non pe-*

NOTÆ.

1. *Ad sexagesimum stadium.*] Ad villam illius patris-familias, quæ ab horto olitoris distabat sexaginta stadiis, hoc est, septem milliaribus cum dimidio. Stadium enim viginti quinque passus, seu mavis centum viginti quinque pedes complectitur, estque octava pars milliarii.

2. *De cæterâ cohorte.*] *Cohors*, & *cors* septum est, intra quod gallinæ, cæteræque cohortales aves, ut pavones, anseres, atque anates conclusæ pascuntur. Vulgò appellamus *Court.*

3. *Ancilla.*] Bonam ancillam vocat gallinam, quia quotidianis partubus, ut ait, dominum saginare genus est famulationis. Elmenhorst. legit *aucillam* ex Florentinis membranis; & exponit *avem minorem.*

4. *Magno prorsùs futurum scrupulo.*] Ut cætera omnia, quæ præter naturæ ordinem eveniebant

ovum, quod scimus, illud; sed pinnis & unguibus, & oculis, & voce etiam perfectum edidit pullum; qui matrem suam continuò cœpit comitari. Nec eo seciùs longè majus ostentum, & quod meritò omnes perhorrescerent, exoritur. Sub ipsâ enim mensâ, quæ reliquias prandii gerebat, terrâ dehiscente imitus, largissimus emicuit fons sanguinis. Hinc resultantes uberrimæ guttæ, mensam cruore perspergunt; ipsoque illo momento, quo stupore defixi mirantur ac trepidant [1] divina præsagia; concurrit unus è cellâ vinariâ, nuntians omne vinum, quod olim [2] diffusum fuerat, in omnibus doliis ferventi calore, & prorsùs ut igni copioso subdito, rebullire. Visæ etiam intereà mustelæ mortuum serpentem forinsecùs mordicùs attrahentes. & de ore pastoricii canis virens exsiluit ranula: ipsumque canem, qui proximus consistebat, aries appetitum unico morsu strangulavit. Hæc tot ac talia, ingenti pavore domini illius, & familiæ totius ad extremum stuporem dejecerunt animos: quid prius quidve posterius, quid magis, quid minus numinum cœlestium leniendis minis, quot & qualibus procuraretur hostiis. Adhuc omnibus expectatione teterrimæ formidinis torpidis, accurrit quidam servulus, magnas & postremas domino illi fundorum clades annuntians. Namque [3] is adultis jam tribus liberis, doctrinâ instructis, & verecundiâ præditis vivebat gloriosus.

INTERPRETATIO.

perit ovum cujusmodi novimus, sed pullum instructum plumis, & unguibus, & oculis, atque etiam voce. Qui statim incepit sequi suam matrem. Simili quoque modo oritur prodigium multò majus, & jure reformidandum. Nam terrâ ab imo se aperiente, sub mensâ ipsâ, quæ sustinebat residua prandii, uberrimus fons sanguinis erupit. Permultæ guttæ inde resilientes cruentant mensam. Atque eo ipso instanti temporis, quo omnes attoniti admiratione stupent, & tremunt illa divina portenta; accurrit unus ex cellâ vinariâ, nuntians omne vinum, quod pridem fuerat conditum, fervere in omnibus cadis ardenti calore, & perinde ac si largus ignis fuisset suppositus. Interim visæ quoque fuerunt mustelæ dentibus trahentes foras anguem mortuum. & parva rana viridis exiliit ex ore canis pastoralis: & aries irruens in ipsum canem, qui stabat ei proximus, strangulavit eum uno tantùm morsu. Tot ac tanta illa prodigia *magnâ formidine consternaverunt animos domini illius, & omnium servorum: ita ut prorsùs stuperent,* & nescirent *quid prius faciendum* esset; *quid posterius, quid magis* valeret; *quid minus, ad mitigandam iram Deorum; quot & cujusmodi victimis essent* singula *expianda. Dum omnes stuperent suspensi diro pavore servulus quidam accurrit, nuntians illi domino ingentes atque extremas fundorum calamitates. Is enim vivebat decoratus tribus filiis jam magnis, instructis scientiâ, & modestiâ ornatis.*

NOTÆ.

1. *Divina præsagia.* Fontem nempè illum sanguinis, & pullum repentè natum.

2. *Diffusum fuerat.*] Diffundi propriè vina dicuntur quando defæcata in doliis conduntur. Horat.

Vina bibes iterùm Tauro diffusa, &c.

3. *Is.*] Pater-familias.

His adulescentibus erat cum quodam paupere modicæ casulæ domino vetus familiaritas. Atenim casulæ parvulæ conterminos magnos & beatos agros possidebat vicinus potens, & dives, & juvenis, & prosapiæ majorum gloriâ malè utens: [1] pollensque factionibus, & cuncta facilè faciens in civitate, hostili modo vicini tenuis incursabat pauperiem, pecua trucidando, boves abigendo, fruges adhuc immaturas obterendo. jamque totum [2] frugalitate spoliatum, ipsis etiam glebulis exterminare gestiebat; finiumque inani commotâ quæstione, terram totam sibi vindicabat. Tunc agrestis, verecundus alioquin, avaritiâ divitis jam spoliatus, ut suo saltem sepulcro paternum retineret solum, amicos plurimos ad demonstrationem finium, trepidans eximiè corrogârat. Aderant inter alios tres illi fratres, cladibus amici quantulum ferentes auxilium. Nec tamen ille vesanus tantillùm præsentiâ multorum civium territus, vel etiam confusus, licet non rapinis, saltem verbis temperare voluit: sed illis clementer expostulantibus, fervidosque ejus mores blanditiis permulcentibus, repentè suam suorumque carorum salutem quàm sanctissimè adjurans, adseverat, parvi se pendere tot mediatorum præsentiam; denique vicinum

INTERPRETATIO.

Aliqua necessitudo intercedebat illis juvenibus cum quodam paupere possessore tenuis domunculæ. Vicinus autem potens, & dives, & juvenis, quique malè utebatur claritate generis majorum suorum, habebat amplos & uberes agros contiguos tenui illi domunculæ: cúmque valeret factionibus, & facilè faceret in civitate omnia, quæ vellet, *insectabatur egestatem pauperis vicini hostilem in morem, occidendo ejus pecora, abducendo boves, proculcando segetes antequam maturæ essent, cúmque eum jam omninò privâsset messe, cupiebat etiam ejicere* ex possessione *ipsius agelli: & excitatâ vanâ lite de terminis* agrorum, *totum agrum occupabat* ut suum. *Tunc* ille *rusticus, alioqui verecundus*, videns *se jam spoliatum esse avaritiâ divitis, ut retineret terram paternam, in quâ saltem humaretur, congregaverat cum magnâ trepidatione permultos amicos, ad declarandos terminos* sui agri. *Inter cæteros tres illi fratres aderant, præbentes modicam opem calamitatibus amici. Ille tamen furiosus nequaquam territus, neque etiam confusus præsentiâ multorum civium, non modò abstinere noluit à rapinis, sed ne à verbis quidem: sed cùm illi leniter conquererentur, &* conarentur *mitigare iracundam ejus indolem lenioribus verbis, ipse statim jurans perquàm sanctè per salutem suam, & suorum amicorum, affirmat se parum curare præsentiam tot arbitrorum; ac denique fore ut ille vicinus*

NOTÆ.

1. *Pollensque factionibus.*] In superioribus libris annotavimus factiones propriè dici gladiatorum, atque etiam latronum manus, & turmas quadrigariorum cursu in circo contendentium. Hic *factiones* magnum clientum numerum, atque etiam ipsas opes divitis illius significant.

2. *Frugalitate spoliatum.*] *Frugalitas* hîc pro *frugibus*, & *frugum messe* sumitur, quemadmodum Catoni *oleitas* pro *olivarum perceptione*, cap. 68. *ubi vindemia & oleitas facta erit.* Columella *olivitatem* dixit. Alias *frugalitatis* nomine intelligimus *temperantiam* & *parsimoniam.*

illum auriculis per suos servulos sublatum, de casulâ longissimè statimque projectum iri. Quo dicto, insignis indignatio totos audientium pertentavit animos. Tunc unus è tribus fratribus, incontanter, & paulò liberiùs respondit: Frustrà eum suis opibus confisum, tyrannicâ superbiâ comminari; [1] cùm alioquin pauperes etiam liberali legum præsidio de insolentiâ locupletium consueverint vindicari. Quod oleum flammæ, quod sulfur incendio, [2] quod flagellum Furiæ, hoc & iste sermo truculentiæ hominis nutrimento fuit. Jamque ad extremam insaniam vecors, [3] suspendium sese & totis illis, & ipsis legibus mandare proclamans, canes pastoricios, villaticos, feros atque immanes, adsuetos abjecta per agros esitare cadavera, præterea etiam transeuntium viatorum [4] passivis morsibus alumnatos laxari, atque in eo-

INTERPRETATIO.

auribus elatus sursum per suos servos, ejiceretur longissimè ex domunculâ, atque hoc quidem *è vestigio. Quod cùm dixisset, maxima indignatio subiit mentes illorum omnium, qui audiverant. Tunc unus ex tribus fratribus respondit sine morâ, & paulò liberiùs, eum frustrà fretum suis divitiis, minari superbè instar tyranni; cùm aliàs pauperes soleant etiam vindicari de insolentiâ divitum auxilio legum,* quod patet *liberis* omnibus hominibus. *Quod oleum* est *flammæ, quod sulfur incendio, quod flagrum in manu Furiæ, hoc illa verba fuerunt feritati hominis,* scilicet *fomentum. Jamque insaniens usque ad ultimum furorem, clamans se mittere eos omnes, ipsasque adeo leges ad suspendium, jubet solvi canes pastorales, villaticos, truces, & crudeles solitos vesci cadaveribus projectis per agros, prætereaque nutritos morsibus, quibus passim laniabant viatores transeuntes,* imperatque *eos insti-*

NOTÆ.

1. *Cùm alioquin pauperes etiam liberali legum, &c.*] Apud Ciceronem, lib. 3. de Oratore vetus Tragicus:

Erras, erras, nam exultantem te, & præfidentem tibi
Repriment validæ legum habenæ, atque Imperii insistent jugo.

Ovid. Fast. 3.

Inde datæ leges, ne fortior omnia posset.

2. *Quod flagellum Furiæ.*] Furiæ apud Poëtas flagellis armantur. Unde illud Virgilii:

———— ———— ultrix accincta flagello
Tisiphone.

Hocque illis flagellum, est sævitiæ & furoris irritamentum.

3. *Suspendium sese, & totis illis & ipsis legibus, &c.*] Sic Horat. de Arte Poët. vult ut Achilles *jura neget sibi nata. Suspendium legibus mandare* hîc est leges *nihili facere.* Et id, quod Juvenalis, Satyr. 10. ait *laqueum mandare.*

——— Cùm fortunæ ipse minaci
Mandaret laqueum, mediumque ostenderet unguem.

4. *Passivis morsibus alumnatos.*] Nutritos promiscuis, vel passim impressis morsibus in viatores. Sic lib. 6. *Discerne seminum istorum passivam congeriem*, hoc est, *promiscuam.* Absurdè hîc Colvius legit *annulatos.* Omninò legendum est *alumnatos*, passivèque sumendum pro *nutritos.* Idem vocabulum habet lib. 6. sed activâ significatione: *adolescentem istum, quem manibus meis alumnatus sum.* Et lib. 8. *quos ad tutelæ præsidia curiosè fuerant alumnati.* Sic legimus apud hunc Auctorem plurimis in locis *mentitus* modò activâ, modò passivâ significatione, ut mox *inhortatos* passivâ.

fum exitium inhortatos, immitti præcipit. Qui simul [1] signo solito pastorum incensi atque inflammati sunt, furiosâ rabie conciti, & latratibus etiam absonis horribiles, eunt in homines: eosque, variis aggressi vulneribus, distrahunt ac lacerant. nec fugientibus saltem [2] compercunt, sed eo magis irritatiores sequuntur. Tunc inter confertam trepidæ multitudinis stragem, è tribus junior, offenso lapide, atque obtunsis digitis, terræ prosternitur: sævisque illis ac ferocissimis canibus instruit nefariam dapem. protinùs enim nacti prædam jacentem, miserum illum adulescentem sic frustatim discerpunt. Atque ut ejus lethalem ululatum cognovere cæteri fratres; accurrunt mœsti suppetias: obvolutisque laciniâ lævis manibus, lapidum crebris jactibus propugnare fratri, atque abigere canes aggrediuntur. Nec tamen eorum ferociam vel conterrere, vel expugnare potuere. quippe cùm miserrimus adulescens, ultimâ voce prolatâ, vindicarent de pollutissimo divite mortem fratris junioris, illicò laniatus interîsset. Tunc reliqui fratres, non tam hercules desperatâ, quàm ultrò neglectâ suâ salute, contendunt ad divitem: atque ardentibus animis, impetuque vesano lapidibus crebris in eum velitantur. At ille cruentus & multis antè flagitiis similibus exercitatus percussor, injectâ lanceâ, duorum alterum per pectus medium transadegit. Nec tamen, peremptus ac prorsùs exanimatus, adolescens ille terræ concidit. nam telum

Interpretatio.

gari hortatibus in illorum perniciem. Qui statim atque accensi, & inflammati sunt consueto signo pastorum, ruunt in homines perciti rabido furore, atque etiam formidabiles vastis atque inconditis latratibus: & adorti eos dispescunt, & laniant diversis morsibus. neque parcunt eis etiam dùm fugiunt, sed eo magis irritati acriùs eos insequuntur. Tunc inter densam cædem multitudinis trepidè fugientis, minimus natu trium illorum fratrum *impacto pede ad lapidem, & allisis digitis, sternitur humi, præbetque nefandas epulas illis crudelibus, ac ferissimis canibus. invenientes enim statim prædam jacentem, diripiunt in frusta infelicem juvenem hoc modo* prostratum. *Et simul ac reliqui fratres audiverunt clamorem*, quem *moriendo* edebat, *accurrunt mœsti ei auxiliatum: & sinistris manibus palliis obvolutis, tentant defendere suum fratrem, & arcere canes jaciendo multos lapides. Neque tamen potuerunt vel terrefacere, vel vincere eorum rabiem: infelicissimus enim juvenis laceratus protinùs obiit, pronuntiatis his extremis verbis, ut ulciscerentur mortem fratris minimi adversus impurissimum* illum *divitem. Tum cæteri* ambo *fratres, non tam certè desperatâ, quàm sponte contemptâ vitâ, adeunt divitem, multosque lapides in eum jaculantur magno animorum ardore, & furioso impetu. At ille cruentus homicida, qui se jam antè exercuerat multis ejusmodi facinoribus, missâ hastâ confodit alterum amborum per medium pectus. Neque tamen ille juvenis cecidit humi*, quamvis *interfectus esset, ac prorsùs exanimis. lancea enim,*

Notæ.

1. *Signo solito pastorum.*] Lib. 8. dixit: *jubilationibus solitis*.

2. *Compescunt.*] Repone cum Pricæo Apul. *compercunt*, sensu ita postulante. *Compercere* est compositum à *parcere*.

transjectum, atque ex maximâ parte ponè tergum elapsum, soloque nisûs violentiâ defixum, [1] rigore librato suspenderat corpus. Sed & quidam de servulis, procerus & validus, [2] sicario illi ferens auxilium, lapide contorto, tertii illius juvenis dexterum brachium longo jactu petierat, sed impetu casso per extremos digitos transcurrens lapis, contra omnium opinionem, deciderat innoxius. Nonnullam tamen sagacissimo juveni proventus humanior vindictæ [3] speculam subministravit. Fictâ namque manûs suæ debilitate, sic [4] crudelissimum divitem compellat: Fruere exitio totius nostræ familiæ, & sanguine trium fratrum insatiabilem tuam crudelitatem pasce, & de prostratis tuis civibus gloriosè triumpha; dum scias, licet privato suis possessionibus paupere, fines usque & usque proterminaveris, habiturum te tamen vicinum aliquem. Nam hæc etiam dextra, quæ tuum prorsùs amputâsset caput, iniquitate Fati contusa decidit. Quo sermone alioquin exasperatus furiosus latro, rapto gladio, suâ miserrimum juvenem manu perempturus, invadit avidus. Nec tamen sui molliorem provocaverat, quippe insperatò, & longè contra ejus opinionem resistens

INTERPRETATIO.

quæ trajecta erat, & prominebat post ejus dorsum maximâ sui parte, & infixa terræ fuerat impetu, quo fuerat vibrata, suspensum tenebat corpus suâ rigiditate immotâ. Sed quidam etiam ex servis, altus & robustus, opem ferens illi homicidæ, miserat eminùs lapidem magnâ vi in brachium dextrum illius tertii adolescentis, sed lapis transiens per extremos digitos irrito impetu, ceciderat illæso juvene, præter omnium opinionem. Eventus tamen ille lenior suppeditavit callidissimo juveni aliquam spem ultionis. Simulans enim manum suam esse debilitatam illo ictu, sic alloquitur sævissimum divitem: Potire clade totius nostræ familiæ, & pasce tuam inexplebilem crudelitatem cruore trium fratrum, & superbè triumpha de tuis popularibus, quos prostravisti; dummodo scias te habiturum semper aliquem vicinum, quamvis protuleris ulterius atque ulterius terminos agrorum tuorum, spoliando pauperem suis agris. Hæc enim manus mea, quæ planè abscidisset tuum caput, corruit infracta malignitate sortis. Quâ oratione furiosus ille sicarius irritatus, arrepto ense irruit in miserrimum juvenem, interfecturus eum manu propriâ. Sed non aggressus fuerat debiliorem se. Juvenis enim reluctans contra spem, atque

NOTÆ.

1. *Rigore librato suspenderat corpus.*] Id est: Sustentabat corpus firmitate, & rigiditate suâ, quâ fiebat ut in neutram partem propenderet magis.

2. *Sicario illi.*] *Sicarius* propriè est, qui sicâ seu pugione ferit. Sed, ut inquit Quintilianus, lib. 10. cap. 1. *Per abusionem sicarios etiam omnes vocamus, qui cædem telo quocumque commiserint.*

3. *Speculam.*] Diminutivum à *spe.* Aliàs *specula* locus est editior, ex quo speculantur, quid procul geratur.

4. *Crudelissimum divitem.*] Ita lego, non *juvenem*, ut habent pleræque editiones, & hoc discriminandi causâ. Præcessit enim ante versiculum unum vox *juvenis* de fratre tertio.

5. *Triumpha, dum scias, &c.*] Hæc est Pricæi lectio planissima. Frustrà aliud hîc moliuntur Beroaldus, & Colvius.

juvenis, complexu fortissimo arripuit ejus dexteram: magnoque nisu ferro vibrato, multis & crebris ictibus impuram elidit divitis animam: &, ut accurrentium etiam familiarium manu se liberaret, confestim adhuc inimici sanguine delibuto mucrone gulam sibi prorsùs exsecuit. Hæc erant, quæ prodigiosa præsagiverant [1] ostenta; hæc, quæ miserrimo domino fuerant nuntiata. Nec ullum verbum, ac nec tacitum quidem fletum, tot malis circumventus senex, quivit emittere: sed arrepto ferro, quo commodùm inter suos epulones caseum atque alias prandii partes diviserat, ipse quoque ad instar infelicissimi sui filii jugulum sibi multis ictibus contrucidat; quoad super mensam [2] cernuus corruens, [3] portentosi cruoris maculas [4] novi sanguinis fluvio proluit. Ad istum modum puncto brevissimo dilapsæ domûs fortunam hortulanus ille miseratus, [5] suosque casus graviter ingemiscens, depensis pro prandio lacrymis, vacuasque manus complodens sæpiculè, protinùs inscenso me, retrò, quà veneramus, viam capessit.

INTERPRETATIO.

opinionem ejus, apprehendit ejus dextram validissimâ constrictione, gladioque impacto magno conatu, multis, & frequentibus ictibus extrudit immundum spiritum divitis: utque expediret se etiam ex manibus domesticorum ejus accurrentium, protinùs secuit sibi omninò guttur gladio adhuc resperso cruore inimici. Ea erant, quæ portentosa prodigia prænuntiaverant; ea erant, quæ fuerant relata ad infelicissimum dominum. Nec senex, oppressus tot calamitatibus, potuit proferre ullum verbum, ac ne tacitè quidem flere; sed capto cultro, quo tunc fortè distribuerat inter suos convivas caseum cæterasque dapes prandii, ipse quoque perfodit sibi guttur multis ictibus ad exemplum sui miserrimi filii; donec cadens pronus in mensam, lavit rivo novi cruoris maculas sanguinis illius prodigiosi. Hortulanus ille miseratus sortem illius domûs hoc modo destructæ momento temporis, & graviter dolens suum infortunium, persolutis fletibus pro prandio, plaudensque sæpiùs manibus, quas referebat *vacuas, conscendit me statim, & revertitur retrorsum, quà veneramus.*

NOTÆ.

1. *Ostenta.*] Quæ paulò suprà enarravit, pullus, fons sanguinis, &c.

2. *Cernuus corruens.*] Sic lego cum Scaligero, non autem *cæruleus*, ut malè Colvius. Nonius, cap. 1. *Cernuus dicitur propriè inclinatus, quasi quòd terram cernat. Lucil. Satyr. lib. 3.*

Cernuus ex templo plantas convestit honestas.

Virgil. lib. 10.

——— *ejectoque incumbit cernuus armo.*

3. *Portentosi cruoris.*] Qui è terrâ subitò scaturiverat.

4. *Novi sanguinis.*] E suo jugulo erumpentis.

5. *Suosque casus graviter ingemiscens.*] Quòd amico suo orbatus erat, simulque vino, oleo, quod secum reportaturum se speraverat. Vel (quod Pricæus monuit) depravatus est locus, próque *suos casus* legendum est *scævos*, aut *sævos casus*, nimirùm collapsæ puncto temporis domûs. Quod si sic legas, repone in interpretatione *sinistros*, aut *crudeles casus*, pro his vocibus: *suum infortunium.*

Nec innoxius ei saltem regressus evenit. Nam quidam procerus, &, ut indicabat habitus atque habitudo, [1] miles è legione, factus nobis obvius, superbo atque arroganti sermone percontatur, quorsùm vacuum duceret asinum? At meus dominus adhuc mœrore permixtus, & aliàs Latini sermonis ignarus, tacitus præteribat. Nec miles ille familiarem cohibere quivit insolentiam; sed indignatus silentio ejus, ut convicio, [2] vite, quam tenebat, obtundens eum, dorso meo proturbat. Tunc hortulanus supplicuè respondit, sermonis ignorantiâ se, quid ille diceret, scire non posse. Ergo igitur Græcè subjiciens miles, Ubi, inquit, ducis asinum istum? Respondit hortulanus, petere se civitatem proximam. Sed mihi, inquit, operæ ejus opus est. nam de proximo castello sarcinas præsidis nostri cum cæteris jumentis debet advehere. Et, injectâ statim manu, loro me, quo ducebar, arreptum, incipit trahere. Sed hortulanus prioris plagæ vulnere prolapsum capite sanguinem detergens, rursùs precatur civiliùs atque mansuetiùs ver-

INTERPRETATIO.

Neque saltem rediit absque infortunio. Quidam enim altus homo, *quique miles erat legionarius, ut habitus ejus & facies ostendebant, cùm nobis occurrisset, interrogabat* eum *verbis superbis atque arrogantibus, quò duceret asinum inanem? Sed herus meus, qui adhuc erat perfusus luctu, & aliunde ignorabat linguam Latinam, transibat silens. Neque ille miles potuit continere insolentiam sibi familiarem; sed iratus ejus silentio, tanquam contumeliâ* aliquâ, *dejecit eum ex meo dorso, percutiens* sarmento *vitis, quod habebat* in manu. *Tunc hortulanus respondit supplicitèr, se non posse scire quid ille diceret, ob ignorationem linguæ. Miles igitur resumens* orationem *Græcè: Quonam (ait) ducis hunc asinum? Respondit olitor, se ire ad proximam civitatem. At ego (ait* miles) *indigeo ejus operâ. oportet enim ut advehat ex vicino castello cum reliquis jumentis sarcinas nostri præfecti. Et, immissâ manu, apprehendens me loro, quo ducebar, cœpit trahere. Verùm olitor abstergens sanguinem, qui stillaverat ex capite, propter vulnus prioris ictûs, rogat iterùm commilitonem, ut agat* secum *hu-*

NOTÆ.

1. *Miles è legione.*] Milites, teste Vegetio, bifariam dividebantur, in legionarios, & auxiliares. Legionarii Romani erant: auxiliares externi, qui à sociis vel fœderatis gentibus mittebantur. Miles è legione honoratior longè erat quàm auxiliaris. Legionibus enim semper auxilia, tanquam levis armatura, in acie jungebantur: ut in his præliandi magis adminiculum esset, quàm principale subsidium.

2. *Vite, quam tenebat.*] Innuere his verbis videtur eum Centurionem fuisse: Centurionum enim proprium gestamen erat vitis, quâ peccantes milites castigabant. Hinc *Latia vitis* metonymicè apud Poëtas pro Centurionatu. Lucan. Pharsal. lib. 6.

Promotus Latiam longo gerit ordine vitem.

Juvenalis, Satyr. 14.

——— *aut vitem posce libello.*

Quamvis quæ sequuntur satis ostendunt militem hunc fuisse gregarium; sed is fortasse, quod huic hominum generi satis familiare est, muneris, quod non gerebat, insigne usurpaverat, quò majori esset rusticis formidini.

3. *Ubi, inquit, ducis, &c.*] Adverte *ubi* licenter dictum pro *quò*, ad denotandam fortasse militarem imperitiam.

sari commilitonem. idque per spes prosperas ejus orabat adjurans. Nam & hic ipse, aiebat, iners asellus, & nihilominus [1] morbo detestabili caducus, vix etiam paucos olerum manipulos de proximo hortulo solet, anhelitu languido fatigatus, subvehere; nedum ut rebus amplioribus idoneus videatur gerulus. Sed ubi nullis precibus mitigari militem, magisque in suam perniciem advertit efferari, jamque inversâ vite [2] de vastiore nodulo [3] cerebrum suum diffindere; currit ad extrema subsidia, simulansque, ad commovendam miserationem, [4] genua ejus velle contingere, summissus, atque incurvatus, arreptis ejus pedibus utrisque, sublimem elatum terræ graviter applodit: & statim, quà pugnis, quà cubitis, quà morsibus, etiam de viâ lapide correpto, totam faciem, manusque ejus, & latera converberat. Nec ille, ut primùm humi supinatus est, vel repugnare, vel omninò munire se potuit. sed planè identidem comminabatur, si resurrexisset, sese concisurum eum machærâ suâ frustatim. Quo sermone ejus commonefactus hortulanus, eripit ei [5] spatham: eâque longissimè abjectâ,

INTERPRETATIO.

manius & mitius; atque ipsum ea rogabat, obtestans per quidquid sperabat faustum. Hic enim etiam asinus ipse, aiebat, segnis est, & præterea frequenter cadit ex morbo abominando, & vix solet exportare aliquot fasciculos herbarum ex proximo hortulo, quod cùm fecit, *fessus est, & anhelat, ac languet; tantùm abest ut videatur aptus ferendis oneribus. Sed postquàm vidit militem nullis precibus placari, sed magis incendi in suum exitium, & jam vite inversâ sibi fractum ire caput nodo paulò crassiore; confugit ad ultima subsidia, fingensque se velle complecti ejus genua, ad excitandam commiserationem, inclinat se, & incurvat, & apprehensis ambobus ejus pedibus, extollit eum sursum, & graviter allidit solo: & confestim percutit totum ejus vultum, & manus, & latera modò pugnis, modò cubitis, tùm morsibus, & lapide etiam collecto ex viâ. Neque ille potuit aut resistere, aut etiam se ullo modo defendere, postquàm prostratus fuit humi, sed tantùm sæpius minabatur se eum dissecturum in frusta suo gladio, si surrexisset. Quibus verbis ejus admonitus hortulanus, eripit ei ensem: eoque abjecto longissimè, adoritur eum*

NOTÆ.

1. *Morbo detestabili caducus.*] Morbo comitiali, quem Græci ἐπιληψίαν vocant, quo morbo Plin. lib. 10. cap. 23. ait, præter homines coturnices solas inter cætera animalia, laborare: sed falsò: cùm constet capras quoque, atque oves, quin & equos, & multa alia animalia illo nonnunquam corripi.

2. *De vastiore nodulo.*] Quem manu tenebat, quique erat viti illi pro manubrio.

3. *Cerebrum suum diffindere.*] Supplendum *parare*, aut *velle*.

4. *Genua ejus velle contingere.*] Ex more eorum, qui, in vitæ periculo positi, misericordiam conantur commovere. Antiquitas Misericordiæ genua consecravit, ut frontem Genio, & dextram Fidei.

5. *Spatham.*] Σπάθη Græcis gladius major. Milites Romani gravis armaturæ habebant, teste Vegetio, gladios majores, quos *spathas* vocant, & alios minores, quos *semispathas*.

rursùs sævioribus eum plagis aggreditur. Nec, ille prostratus ac præventus vulneribus, ullum reperire quiens saluti subsidium, quod solum restabat, simulat sese mortuum. Tunc spatham illam secum asportans hortulanus, inscenso me, concito gradu rectà festinat ad civitatem. nec hortulum suum saltem curans invisere, ad quempiam sibi divertit familiarem. cunctisque enarratis, deprecatur periclitanti sibi ferret auxilium: seque cum suo sibi asino tantisper occultaret; quoad celatus spatio bidui triduíve, [1] capitalem causam evaderet. Nec oblitus ille veteris amicitiæ, promptè suscipit. meque per scalas, complicitis pedibus [2] in superius cœnaculum atracto, hortulanus deorsus in ipsâ tabernulâ derepit in quamdam cistulam, & supergesto delitescit orificio. At miles ille, ut posteà didici, tandem velut emersus gravi crapulâ, nutabundus tamen, & tot plagarum dolore saucius, baculoque se vix sustinens, in civitatem adventat: confususque de impotentiâ, deque inertiâ suâ quidquam ad quemquam referre popularium, sed tacitus injuriam devorans, quosdam commilitones nactus, istas tunc clades enarrat suas. Placuit, ut ipse quidem [3] contubernio se tantisper absconderet: nam præter propriam contumeliam, [4] militaris

INTERPRETATIO.

iterum gravioribus ictibus. Ille verò supinus, & impeditus plagis, cùm nullum posset invenire præsidium suæ vitæ, fingit se esse mortuum (quod solum ei supererat.) Tunc hortulanus auferens secum illam ensem, conscendit me, & rectà pergit ad urbem properanti gressu. neque cogitans saltem de visitando suo hortulo, recipit se ad quemdam suum amicum. commemoratisque omnibus, quæ sibi evenerant, *orat eum, ut sibi opituletur in illo periculo, & abscondat se, & suum asinum in aliquod tempus, donec effugeret causam capitalem, latens per duos aut tres dies. Ille non immemor antiquæ necessitudinis, properè eum excipit, meque, cruribus complicatis, tracto per scalas in tabulatum superius, hortulanus in inferiori cellulâ, irrepit in quamdam arculam, & se abscondit operculo superinjecto. Ille verò miles (ut posteà cognovi) tandem quasi experrectus alto* ebrietatis *somno, titubans tamen, & fractus dolore tot vulnerum, & ægrè se sustentans baculo, venit in urbem: & veritus ulli civium narrare quidpiam de suâ violentiâ, &* simul *ignaviâ, sed mussitans illam injuriam, cùm occurrisset quibusdam commilitonibus, tunc* eis *commemorat illas suas calamitates.* Optimum factu *visum est eis, ut ipse quidem per aliquantum temporis lateret in communi eorum domicilio (nam præter contumeliam, quam passus fuerat*

NOTÆ.

1. *Capitalem causam.*] Accusationem, reatumque homicidii, quo, ob interfectum (ut putabat) militem, in discrimen vocatus fuisset capitis.

2. *In superius cœnaculum.*] Summum domûs tabulatum. Jupiter apud Plautum, Act. 3. Scen. 1. ridiculè.

In superiore qui habito cœnaculo.

3. *Contubernio.*] Domicilio militari. Centuriæ, auctore Vegetio, in contubernia dividebantur, ita ut, decem militibus sub uno papilione degentibus, unus quasi præesset decanus, qui caput contubernii nominabatur. Contubernium illud decem militum *manipulus* etiam dicebatur.

4. *Militaris sacramenti Genium.*] Id est, Genium Imperatoris, per quem

etiam sacramenti Genium [1] ob amissam spatham verebatur; ipsi autem, signis nostris enotatis, investigationi vindictæque sedulam darent operam. Nec defuit vicinus perfidus, qui nos illic occultari nuntiaret. Tum commilitones, accersitis Magistratibus, mentiuntur sese multi pretii vasculum argenteum præsidis in viâ perdidisse: idque hortulanum quemdam reperisse, nec velle restituere, sed apud familiarem quemdam sibi delitescere. Tunc Magistratus, [2] & damno, & præsidis nomine cognito, veniunt ad diversorii nostri fores: claráque voce denuntiant hospiti nostro, nos, quos occultaret apud se certò certiùs, [3] dedere potiùs, quàm discrimen proprii subiret capitis. Nec ille tantillùm conterritus, salutique studens ejus, quem in suam receperat fidem, quidquam de nobis fatetur: ac diebus plusculis nec vidisse quidem illum hortulanum contendit. Contrà commilitones, ibi, nec uspiàm, illum delitescere, [4] adjurantes Genium Principis,

INTERPRETATIO.

timebat etiam Deum præsidem sacramenti militaris propter perditum ensem;) ipsi verò, observatis nostris vestigiis, studiosè incumberent inquisitioni nostræ, *& ultioni suæ. Ac repertus est perfidus vicinus, qui referret nos ibi delitescere. Tunc commilitones, advocatis Magistratibus, fingunt se amisisse in itinere vas argenteum præfecti* sui, quod erat *magni pretii: & quemdam olitorem invenisse illud, & nolle reddere, sed* illum *latere apud quemdam suum amicum. Tum Magistratus, audito damno, & nomine præfecti, veniunt ad ostium nostri domicilii, & præcipiunt altâ voce nostro hospiti, ut potiùs traderet nos, quos certissimè celabat apud se, quàm subiret periculum vitæ suæ. Ille verò ne minimùm quidem exterritus, & consulens vitæ illius, quem receperat in suam tutelam, nihil prorsùs fatetur de nobis: & affirmat se ne vidisse quidem illum hortulanum à diebus sat multis. Milites contrà jurantes per Genium Imperatoris affirmabant, eum illic occultari, non*

NOTÆ.

miles juraverat solemni formulâ: se nunquam deserturum militiam, nec mortem recusaturum pro Romanâ Republicâ, & omnia se strenuè facturum, quæ præciperet Imperator.

1. *Ob amissam spatham.*] Paulus, Lege *Qui commeatus*, 14. ff. *de Re Militari*, §. 1. *Arma alienâsse grave crimen est, & ea culpa desertioni exæquatur: utique si tota alienavit: sed & si partem eorum, nisi quod interest: nam si tibiale, vel humerale alienavit, castigari verberibus debet: si verò loricam, scutum, galeam, gladium; desertori similis est.* Unde non malè inferas armorum amissione, quæ desertioni est similis, violari militare sacramentum, quo jurant milites, se nunquam militiam deserturos, ut modò dictum est.

2. *Et damno præsidis nomine cognito.*] Intersere *&* ac lege: *Et damno, & Præsidis nomine cognito.*

3. *Dedere.*] Ex usu Græco est: *denuntiant dedere* pro *ut dederet.* Fortassè sincera lectio sit *dederet*; sequitur enim paulò pòst *subiret*, non autem *subire.*

4. *Adjurantes Genium Principis.*] More militari, sanctius enim ejusmodi hominibus erat juramentum per Genium Cæsaris, quàm per Deos omnes. Tertull. in Apologetico: *citiùs denique per omnes Deos, quàm per unum Genium Cæsaris pejeratur.*

contendebant. Postremùm Magistratibus placuit, obstinatè denegantem scrutinio detegere. Immissis itaque lictoribus, [1] cæterisque publicis ministeriis, angulatim cuncta sedulò perlustrari jubent. nec quisquam mortalium, ac ne ipse quidem asinus intra limen comparere nuntiatur. Tunc gliscit violentior utrimquesecùs contentio militum, pro comperto de nobis asseverantium, fidemque Cæsaris identidem implorantium, at illius negantis, assidueque Deûm numen obtestantis. Quâ contentione, & clamoso strepitu cognito, curiosus alioquin, & inquieti procacitate præditus asinus, dùm, obliquatâ cervice per quamdam [2] fenestrulam, quidnam sibi vellet tumultus ille, prospicere gestio; unus è commilitonibus, casu fortuito collimatis oculis ad umbram meam, cunctos testatur incoràm. Magnus denique continuò clamor exortus est: &, emensis protinùs scalis, injectâ manu, quidam me velut captivum detrahunt. Jamque, omni sublatâ contatione, scrupulosiùs contemplantes singula, cistâ etiam illâ revelatâ, repertum, productumque, & oblatum Magistratibus miserum hortulanum, pœnas scilicet capite pensurum in publicum deducunt carcerem; summoque risu meum prospectum cavillari non desinunt. [3] Unde etiam

INTERPRETATIO.

nullo alio *in loco. Novissimè placuit Magistratibus convincere perscrutatione eum, qui negabat pertinaciter. Missis ergo intrò satellitibus, & aliis ministris publicis, imperant omnia investigari studiosè per singulos angulos.* Illi *referunt nullum hominem reperiri in ædibus, ac ne ipsum quidem asinum. Tunc vehementior crescit ab utrâque parte altercatio, militum* nempè *affirmantium certò certiùs nos* ibi esse *& frequenter implorantium auxilium Cæsaris, illius verò* id *pernegantis & perpetuò obtestantis Deos. Quod jurgium murmurque clamosum cùm ego asinus aliàs curiosus, & præditus petulantiâ inquietâ, audivissem, dum, detorto collo, cupio aspicere per quamdam fenestellam, quid sibi vellet ille strepitus, unus ex commilitonibus deflexis fortè fortunâ oculis ad meam umbram; testes omnes vocat palàm. Denique ingens clamor illicò sublatus est: & quidam, conscensis confestim scalis, injiciunt mihi manum, & trahunt me inde quasi captivum. Et jam, sublatâ omni morâ, scrutantes omnia majore studio, discoopertâ etiam illâ arculâ, inveniunt miserum olitorem, & extrahunt eum* inde, *atque exhibent Magistratibus, ducuntque in publicam custodiam, pœnas nempè persoluturum capite: nec cessant jocari maximo cùm risu de meâ inspectione. Unde etiam*

NOTÆ.

1. *Cæterisque publicis ministeriis.*] Quales erant viatores, accensi, apparitores, &c. de quibus vide Rosinum, Antiquit. Rom. lib. 7. cap. 48. *Ministeria* hîc pro *ministris*, ut *servitia* pro *servis*. Sic lib. 3. *tunc me per proscenium medium, velut quamdam victimam publica ministeria perducunt.*

2. *Fenestrulam.*] Sæpiùs *fenestellam* reperias diminutivum à *fenestrâ*.

1. *Unde etiam de prospectu, & de umbrâ asini, &c.*] Lucianus habet tantùm ἐξ ὄνου παρακύψεως *ex asini prospectu*. Hujus tamen proverbii duæ aliæ ab aliis narrantur origines. Quidam enim ferunt asinum per fenestram prospicientem vasa fictilia in figuli officinâ fregisse; unde asinarium in jus

de prospectu

de prospectu & umbrâ asini natum est frequens proverbium.

INTERPRETATIO.

ortum est adagium valdè usitatum de inspectione, & umbrâ asini.)

NOTÆ.

vocatum à figulo, interrogatum, cujus criminis accusaretur, dixisse ὄνου παρακύψεως *de asini prospectu.* Alii tradunt, asino prospiciente, aves evolâsse, telamque disrupisse. cujus dominus asinarium in jus vocavit, qui rogatus quam ob causam reus fieret, dixit, ἐξ ὄνου παρακύψεως *ex asini prospectu.* Proverbium hoc, si ab his duabus caussis ortum duxerit, de his dicetur, qui leviter & ridiculè calumniantur. At si à prospectu nostri asini originem traxerit, de iis intelligetur, qui stolido indicio aliquo & ridiculo deprehensi fuerint. Est & aliud Græcum adagium ὑπὲρ ὄνου σκιᾶς, *de umbrâ asini*, cujus meminerunt Menander, in Enchirid. Plato, & alii complures. diciturque in eos, qui nosse cupiunt futilia, & frivola, miniméque utilia. Ductum autem est ex fabulâ, quâ tradunt juvenem quemdam conduxisse mercede asinum, & cùm sub umbrâ asini per meridianum æstum quiescere vellet, exturbatum inde fuisse ab asinario dicente, se illi asinum tantùm locâsse, non etiam umbram, ex hoc ventum in judicium ab utroque. Quod cùm olim in capitali judicio coram judicibus fastidiosis recitâsset Demosthenes, & illi, mox expergefacti fabellæ lepiditate, cuperent discere, quis fuisset rei exitus; subjunxit tempestivè admodùm egregius ille Orator: ὑπὲρ ὄνου σκιᾶς ἀκούειν ὦ ἄνδρες ἐπιθυμεῖτε, ἀνθρώπου δὲ κινδυνεύοντος ὑπὲρ ψυχῆς, οὐδὲ τῆς φωνῆς ἀνέχεσθε. *O viri, cupitis audire de umbrâ asini, hominis autem pro animâ periclitantis defensionem audire non vultis.* Hæc duo proverbia Asinus noster in unum conflat, dicitque à se ortum duxisse: nisi malis cum Stevvechio hîc legere: *de prospectu, ut de umbrâ asini*, ut sit sensus ex prospectu suo ortum fuisse proverbium *de asini prospectu*, quemadmodum ex aliâ occasione natum fuerat illud: *de umbrâ asini.* Scriverio assentirer hæc ultima verba: *unde etiam*, &c. è Glossâ in textum irrepsisse, nisi me prohiberet Luciani auctoritas, qui similiter inducit asinum suum, dicentem occasione sui ortum esse illud: ἐξ ὄνου παρακύψεως.

LUCII APULEII MADAURENSIS PLATONICI METAMORPHOSIS

LIBER DECIMUS.

DIE sequenti meus quidem dominus hortulanus quid egerit, nescio. me tamen miles ille, qui [1] propter eximiam impotentiam pulcherrimè vapulârat, ab illo præsepio, nullo equidem contradicente, deductum abducit: atque à suo contubernio (hoc enim mihi videbatur) sarcinis propriis onustum, & prorsùs exornatum, armatumque militariter, producit ad viam. nam & galeam nitore præmicantem, & scutum cæteris his longiùs relucens: sed etiam lanceam longissimo hastili conspicuam, quam scilicet non disciplinæ tunc quidem causâ, sed propter terrendos miseros viatores in summo atque edito sarcinarum cumulo, adinstar exercitûs, sedulò composuerat. Confectâ campestri, nec adeò difficili viâ, ad quamdam civitatulam pervenimus; nec in stabulo, sed in domo cujusdam [2] decurionis di-

INTERPRETATIO.

*IGNORO equidem quid dominus meus hortulanus fecerit die postero. sed ille miles, qui egregiè fuerat verberatus ob insignem suam violentiam, solvit me, & abducit ab illo præsepi, nemine quidem prohibente: atque ex suo tentorio, ut mihi quidem videbatur, deducit ad iter, oneratum suis sarcinis, ornatumque, & instructum planè militarem in modum. Nam impo*suerat mihi *cassidem fulgore prænitentem, & clypeum, qui longiùs emicabat reliquis* illis *: quin & lanceam quoque spectabilem suo longissimo hastili, quam studiosè collocaverat in supremo, atque edito sarcinarum fastigio, ut in exercitu* fieri solet, *non tunc quidem disciplinæ* observandæ *causâ, sed ad terrendos miseros viatores. Cùm emensi essemus iter planum, ideoque non difficile, devenimus ad quoddam oppidulum; neque nos recepimus in diversorium, sed in domum cujusdam de-*

NOTÆ.

1. *PRopter eximiam impotentiam.*] Vel intellige violentiam, quâ miserum hortulanum verberaverat, atque asino exuere voluerat, vel ob imbecillitatem, ob quam non potuerat se adversus eum defendere.

2. *Decurionis.*] Decurio hîc est Δεκάρχης, *decem militibus præpositus.* Alio significatu infrà reperias, pro Senatore municipali.

vertimus. Statimque, me commendato cuidam servulo, ipse ad præpositum suum, qui [1] mille armatorum ducatum sustinebat, sollicitè proficiscitur. Post dies plusculos ibidem [2] designatum scelestum ac nefarium facinus memini. sed, ut vos etiam legatis, ad librum profero. Dominus ædium habebat juvenem filium probè litteratum, atque ob id consequenter pietate modestiâque præcipuum: [3] quem tibi quoque provenisse cuperes, vel talem. Hujus matre multò antè defunctâ, rursùm matrimonium sibi reparaverat: ductâque aliâ, filium procreaverat alium, qui jam adæquè duodecimum ætatis annum [4] supergresserat. Sed noverca, formâ magis quàm moribus in domo mariti præpollens, seu naturaliter impudica, seu fato ad extremum impulsa flagitium, oculos ad privignum adjecit. Jam ergo, lector optime, scito te [5] tragœ-

INTERPRETATIO.

curionis. Cùmque me tradidisset custodiendum *cuidam servulo, ipse statim proficiscitur properè ad suum præfectum, qui præerat mille militibus. Recordor enorme ac infandum scelus perpetratum fuisse ibidem post aliquot dies. verùm infero* illud meo *libro, ut vos quoque legatis. Dominus* illius *domûs habebat filium juvenem, litteris egregiè imbutum, proindeque eâ de causâ insignem pietate, & modestiâ, quem, aut similem optares tibi etiam natum esse. Matre ejus multò antè mortuâ,* pater *contraxerat iterùm matrimonium: ductâque aliâ* uxore, *genuerat alium filium, qui excesserat jam circiter duodecimum annum suæ ætatis. Verùm noverca, quæ potens erat in domo mariti pulchritudine* suâ *potiùs quàm* probis *moribus, capta est amore privigni, sive quòd à naturâ esset libidinosa, sive quòd impelleretur fati* necessitate *ad gravissimum* illud *scelus. Igitur, optime lector, scias te jam*

NOTÆ.

1. *Mille armatorum ducatum, &c.*] Ejusmodi, Græco vocabulo, Chiliarchæ dicti sunt, iique imperium habuerunt in Centuriones, quemadmodum & hi in Decuriones.

2. *Designatum.*] *Designare* est rem novam facere in utramque partem, & bonam & malam. Hîc in malam sumitur, quemadmodum & apud Terent. Adelph. Actu 1. Scen. 2.

——— *nam illa, quæ antehàc facta*
sunt
Omitto: modò quid designavit? MITIO. Quidnam id est?
DEMEA. Fores effregit: atque in ædes irruit
Alienas, &c.

3. *Quem tibi quoque provenisse, &c.*] Plautus, in Mostellariâ, de liberis & parentibus:

Expoliunt, docent litteras, jura, &
leges:
Sumptu suo, & labore nituntur, ut
Alii sibi esse illorum similes expetant.

Apud Suetonium, Imperator Claudius, de L. Othone: *Vir, quo meliores liberos habere ne opto quidem.* Observa *provenisse* hîc propriè usurpari. Sic Justinus, lib. 2. *Artemenem primum quidem Dario, sed privato provenisse.*

4. *Supergresserat.*] *Supergressus erat.* Priscianus, lib. 8. notat veteres dixisse *congredior*, & *congredio*. Quâ formâ Noster hîc usurpavit *supergresserat* à *supergredio*.

5. *Tragœdiam, non fabulam.*] Historiam funestam, non autem festivam, & jocosam narrationem. Tragœdiarum argumenta funesta, qualis est incestus, ac nefandus amor, quo novercam in privignum exarsisse narrat hîc Apuleius. Vide Senecæ Hippolytum.

diam, non fabulam legere, & [1] à socco ad cothurnum ascendere. Sed mulier illa, quamdiu primis elementis Cupido parvulus nutriebatur, imbecillis adhuc ejus viribus, facilè ruborem tenuem deprimens, silentio resistebat. At ubi completis igne vesano totis præcordiis, immodicè bacchatus Amor exæstuabat; sævienti Deo jam succubuit: ac languore simulato, vulnus animi [2] mentitur in corporis valetudine. Jam cætera salutis vultûsque detrimenta, & ægris & amantibus examussim convenire, nemo est qui nesciat. [3] pallor deformis, marcentes oculi, [4] lassa genua, quies turbida, & suspiritus cruciatûs tarditate vehementior. Crederes & illam fluctuare tantùm vaporibus febrium; nisi quòd & flebat. [5] Heu Medicorum ignaræ mentes! [6] quid venæ pulsus, quid caloris intemperantia, quid fatigatus anhelitus, & utrimque-

INTERPRETATIO.

legere tragœdiam, non comœdiam, & ascendere à socco ad cothurnum. Verùm quamdiu parvus amor primis initiis alebatur, mulier illa reluctabatur facilè ejus viribus adhuc infirmis, silentio tegens exiguum ruborem. Verùm simul ac amor supra modum furens exarsit repleto toto ejus pectore insanis flammis, tum victa est à Deo illo violento: confictoque morbo, celavit ægritudinem animi languore corporis. Nemo quidem ignorat omnia damna valetudinis & faciei accuratè convenire & ægrotis, & amantibus. Pallor illi erat *turpis, oculi marcidi, genua fessa, somnus turbulentus, & suspiria impetuosiora ex lentore tormenti. Putares illam agitari caloribus duntaxat febrium, nisi quòd lacrymabatur quoque. Heu imperita ingenia Medicorum! quid pulsatio arteriæ, quid calor immoderatus, quid fessa respiratio, & reciproca alterna-*

NOTÆ.

1. *A socco ad Cothurnum.*] A Comœdiâ, seu lepidis fabulis ad Tragœdiam, sive narrationem tristem & funestam. *Soccum* fuisse calceamentum humile Comœdorum propè peculiare, *Cothurnum* verò, sublimius, & histrionibus usurpatum, cùm Tragœdias agerent, notissimum est. Unde metonymicè soccus pro Comœdiâ, & cothurnus pro Tragœdiâ sæpè usurpantur.

2. *Mentitur.*] Pricæus sic mutat hunc locum: *vulnus animi mentitur corporis invaletudinem*, hoc est, fingit morbum suum non esse morbum animi, sed corporis. Verùm arbitror, nihil hîc mutatione, aut emendatione esse opus. Satis planus erit locus, si *mentitur* non intelligas *simulat*, sed *celat & tegit*: & *valetudinem* hîc pro languore & morbo sumas, ut sit sensus, quem in interpretatione expressi.

3. *Pallor deformis, &c.*] Hæc omnia signa tum morbum, tum amorem comitantia Noster expressit lib. 5. ubi Pana inducit Psychen alloquentem.

4. *Lassa genua.*] Colvius malebat *lapsa*, & Pricæus probat etiam hanc lectionem ex Oxoniensi Ms. *lapsa genua* sunt titubantia & lapsabunda. Scriptam tamen lectionem retinere nihil vetat.

5. *Heu Medicorum ignaræ mentes.*] Imitatio est Virgiliani hujus lib. 4. Æneid.

Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? Est mollis flamma medullas, &c.

6. *Quid venæ pulsus.*] Ex inæqualitate ac perturbatione pulsûs Antiochi observatâ, dum ad eum ingrederetur noverca Stratonice, aliisque ejusmodi amatoriis signis, Erasistratus Medicus deprehendit eum ipsius amore laborare. Testis Plutarchus, in Demetrio.

ſecùs jactatæ crebriter laterum mutuæ viciſſitudines? Dii boni! quàm facilis, licet non artifici Medico, cuivis tamen docto Venereæ cupidinis comprehenſio; cùm videas aliquam [1] ſine corporis calore flagrantem. Ergo igitur impatientiâ furoris altiùs agitata, diutinum rupit ſilentium; & ad ſe vocari præcipit filium. quod nomen in eo ipſo, ſcilicet ne [2] ruboris admoneretur, libenter eraderet. Nec adoleſcens ægræ [3] parentis moratus imperium, [4] ſenili triſtitie ſtriatam gerens frontem, cubiculum petit uxoris patris, matriſque fratris, utcumque debitum ſiſtens obſequium. Sed illa cruciabili ſilentio diutiſſimè fatigata, &, [5] ut in quodam vado dubitationis hærens, omne verbum, quod præſenti ſermoni putabat aptiſſimum, rursùm improbans, nutante etiamnunc pudore, unde potiſſimùm caperet exordium, decontatur. At juvenis nihil etiam tunc ſequius ſuſpicatus, ſummiſſo vultu, rogat ultrò præſentis cauſas ægritudinis. Tunc illa nacta ſolitudinis damnoſam occaſionem, prorumpit in audaciam: & ubertim adlacrymans, laciniâque contegens faciem, voce trepidâ ſic eum breviter affatur: Cauſa omnis & origo præſentis doloris, & etiam

INTERPRETATIO.

tiones laterum ſæpiùs jactatæ in utramque partem indicabant? *Dii boni! quàm facile eſt cuilibet docto dignoſcere affectum amatorium, quamvis ille non profiteatur artem Medicam; quando videas aliquam ardentem abſque calore corporis. Igitur impotentiâ amoris* veſani *exagitata profundiùs, abrupit diuturnum ſilentium; & illa jubet vocari ad ſe filium, quod nomen libenter deleret in ipſo, nè ſcilicet,* ipſum pro ferens, *admoneretur verecundiâ. Juvenis verò ſtatim parens juſſui ægrotantis matris, gerens frontem triſtitiâ corrugatam inſtar ſenis, it in cubiculum uxoris patris* ſui, *matriſque fratris, præſtans obſequium* ipſi *quodammodo debitum. At illa cruciata diutiſſimè moleſto ſilentio, & hæſitans veluti in quodam fluctu dubitationis, reſpuens omne verbum, quod exiſtimabat priùs convenientiſſimum orationi præſenti, pudore adhuc vacillante, ambigit unde præſertim ſumeret initium* loquendi. *Adoleſcens verò nihil mali ſuſpicans eàtenus, demiſſâ facie, quærit* ab eâ *cauſas morbi præſentis. Tunc illa, oblatâ perniciosâ occaſione ſolitudinis, fit audax, & flens abundanter, velanſque vultum* ſuum *veſte, ſic alloquitur eum paucis* verbis *voce trepidante: Tu ipſe mihi es omnis cauſa & origo hujus morbi,*

NOTÆ.

1. *Sine corporis calore flagrantem.*] Videtur ſibi ipſi adverſari, modò enim calorem annumeravit amoris indiciis, *quid caloris intemperantia?* Niſi dicere velimus intelligendum eſſe *violento calore*, & qualis in febre laborantibus deprehenditur.

2. *Ruboris.*] Pudoris & verecundiæ, quâ ipſam affici par erat, quoties, prolato filii nomine, admoneretur ſe non poſſe, niſi inceſtis ignibus, in eum ardere.

3. *Parentis.*] Adverte *parentem* blandiùs dici de novercâ, quemadmodum & paulò antè *filium* de privigno.

4. *Senili triſtitie, &c.*] Ex dolore nimirum, quem de ficto novercæ morbo pius privignus conceperat.

5. *Ut in quodam vado dubitationis, &c.*] Metaphora ducta à navibus, quæ, cùm in brevia ac loca vadoſa impegerint, hærent, neque moveri quoquam poſſunt.

medela ipsa, & salus unica mihi vitæ tute ipse es. Isti enim tui oculi per meos oculos ad intima delapsi præcordia, meis medullis acerrimum commovent incendium. Ergo miserere [1] tuâ causâ pereuntis, nec te [2] religio patris omninò deterreat: cui morituram prorsùs servabis uxorem. Illius enim recognoscens imaginem in tuâ facie, meritò te diligo. Habes solitudinis plenam fiduciam, habes capax necessarii facinoris otium. Nam [3] quod nemo novit, pœnè non fit. Repentino malo perturbatus adulescens, quamquam tale facinus protinùs exhorruisset, non tamen negationis intempestivâ severitate putavit exasperandam, sed cautæ promissionis dilatione leniendam. Ergo prolixè pollicetur, ut bonum caperet animum, refectionique se ac saluti redderet, impendiò suadet: donec patris aliquâ profectione liberum voluptati concederetur spatium. statimque se refert à noxio conspectu novercæ. Et magnam domûs cladem ratus indigere consilio pleniore, ad quemdam compertæ gravitatis educatorem senem

INTERPRETATIO.

atque etiam remedium ipsum, & unica vitæ meæ *salus. Nam isti tui oculi demissi per meos oculos in intimum* meum *pectus, excitant ignem vehementissimum* in *meis medullis. Miserere igitur* mei, *quæ morior propter te. neque reverentia patris te impediat ullo modo; cui conservabis conjugem* aliàs *proculdubio morituram. Jure enim amo te, cùm agnoscam ejus imaginem in tuo vultu. Habes perfectam securitatem ob solitudinem, habes satis temporis ad committendum illud facinus* meæ saluti *necessarium.* Illud *enim quod nemo scit, ferè non fit. Juvenis turbatus subito malo, quamvis statim exhorruisset ejusmodi flagitium, non tamen credidit* eam esse *irritandam non opportunâ severitate recusationis, sed demulcendam procrastinatione callida promissionis. Promittit igitur abundanter, valdèque hortatur, ut bono esset animo,* sumeret*que cibum, & consuleret valetudini* suæ *: quoad liberum tempus ad voluptatem* percipiendam sibi *daretur per aliquam peregrinationem patris. Disceditque protinùs à pernicioso conspectu suæ novercæ, & existimans ingentem illam calamitatem domûs opus habere deliberatione ampliore, narrat* eam *statim cuidam seni pædagogo suo*

NOTÆ.

1. *Tuâ causâ pereuntis.*] Sic plerique Mss. & veteres editiones. sic quoque Wovverius & Pricæus, sensu planissimo. Colvius ex Ms. Lipsiano ponebat *tua cara parentis*, absurdè. quomodo enim quæ nomen filii in privigno libenter eraderet, ne (illud pronuntians) pudoris admoneretur (ut suprà habet Noster,) quomodo (inquam) illa eum ad incestam Venerem exhortans, matris nomen adhiberet, quod proculdubio tanti flagitii horrorem in eo deberet augere?

2. *Religio patris.*] Religio, seu reverentia, quâ patrem colis. Similiter Terent. in Andriâ, dixit *patris pudor*, pro pudore, quo prohibebatur filius, quominùs adversaretur patri.

3. *Quod nemo novit, pœnè non fit.*] Fallax & perniciosa sententia. Similiter Ovid. 3. Amor.

Non peccat quæcumque potest peccâsse negare,
Solaque deformem culpa professa facit.

Et Seneca, de Irâ, 1. *Innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam.*

protinùs refert. Nec quidquam diutinâ deliberatione tam salubre visum, quàm fugâ celeri procellam Fortunæ sævientis evadere. Sed impatiens vel exiguæ dilationis mulier, fictâ quâlibet causâ confestim marito miris persuadet artibus, ad longissimè dissitas festinare villulas. Quo facto, maturatæ spei vesaniâ præceps, promissæ libidinis flagitat vadimonium. Sed juvenis, modò istud, modò illud causæ faciens, execrabilem frustratur ejus aspectum: quoad illa, nuntiorum varietate, pollicitationem sibi negatam manifestò perspiciens, mobilitate lubricâ nefarium amorem ad longè deterius transtulisset odium. Et, assumpto statim nequissimo, & ad omne facinus [1] emancipato, quodam [2] dotali servulo, perfidiæ suæ consilia communicat. nec quidquam melius videtur, quàm vitâ miserum privare juvenem. Ergo missus continuò furcifer venenum præsentarium comparat: idque vi-

INTERPRETATIO.

spectatæ prudentiæ viro. *Et* post *longam consultationem, nihil visum est tam salutare, quàm veloci fugâ evitare tempestatem fortunæ infensæ. At mulier nequiens ferre vel minimam moram, excogitatâ qualicumque causâ, persuadet statim marito mirâ astutiâ, ut citò iret ad prædiola* quædam *longissimè remota. Quo facto*, ipsa *festinans ex furioso accelerata spei desiderio, postulat sibi præstari promissam voluptatem. At juvenis evitat execrandum ejus conspectum, afferens modò hanc causam, modò illam: donec illa evidenter agnoscens ex diversitate responsorum*, quæ sibi ab ipso afferebantur, *sibi denegari promissi* exhibitionem, *præcipiti inconstantiâ mutavit incestum amorem in odium multò pejus. Et protinùs, accersito quodam servo* suo *dotali pessimo, & addicto* sibi *ad quodlibet scelus, communicat* ei *consilia suæ perfidiæ. & nihil videtur* ipsis *consultius, quàm interficere miserum adolescentem. Missus igitur statim scelestus* ille servus *emit venenum promptissimum, sedulòque diluit illud vino,*

NOTÆ.

1. *Emancipato.*] Festus: *Emancipati duobus modis intelliguntur. aut ii, qui ex patris jure exierunt, aut ii, qui aliorum fiunt dominii: quorum utrumque fit mancipatione*, hoc est, ut interpretor, traditione in manum. Posteriore sensu hîc sumitur, quemadmodum & in hoc Horatii Epod. Ode 9. de Antonio:

Romanus (eheu posteri negabitis)
Emancipatus fœminæ
Fert vallum & arma miles, & spadonibus
Servire rugosis potest.

Et hæc significatio propria est hujus vocabuli. Nam & qui ex patriâ potestate exeunt, emancipari dicuntur ob tres fictas, seu (ut loquuntur Jurisconsulti) imaginarias venditiones, vel emancipationes, & totidem manumissiones, quas celebrari olim necesse erat, ut filius è potestate patris exiret. Mancipationis ritum vide apud Glossatores ad *Lib.* 1. *Instit. Titulum* 12. *Quibus modis jus patriæ potestatis solvitur.*

2. *Dotali servo.*] Dotalis servus est, quem secum uxor, unà cum dote, ad maritum adducit. Receptitius, auctore A. Gellio, Noct. Attic. lib. 17. cap. 6. quem sibi reservavit, neque cum dote ad maritum transmisit. Ejusmodi servis, tum dotalibus, tum receptitiis majorem habebant fidem mulieres, quàm aliis, quippe quos in suâ potestate aut habebant, aut habuerant, & cum illis sæpè à pueritiâ in domo paternâ versatæ fuerant.

no diligenter dilutum, insontis privigni præparat exitio. Ac dum de oblationis opportunitate secum [1] noxii deliberant homines: fortè fortunâ puer ille junior, proprius pessimæ fœminæ filius, post matutinum laborem studiorum domum se recipiens, prandio jam capto sitiens, repertum vini poculum, in quo venenum latebat inclusum, nescius fraudis occultæ, continuo perduxit haustu. qui, ubi fratri suo paratam mortem ebibit, exanimis terræ procumbit. Illicò repentinâ pueri pernicie pædagogus commotus, ululabili clamore matrem totamque ciet familiam. Jamque cognito casu noxiæ potionis, variè quisque præsentium auctores insimulabant extremi facinoris. Sed dira illa fœmina, & malitiæ novercalis exemplar unicum, non acerbâ filii morte, non [2] parricidii conscientiâ, non infortunio domûs, non luctu mariti, vel ærumnâ funeris, commota, clade familiæ vindictæ compendium traxit. misitque protinùs [3] cursorem, qui vianti marito [4] domûs expugnationem nuntiaret. ac mox eodem ocyùs ab itinere regresso, personata nimiâ temeritate, insimulat privigni veneno filium suum interemptum. Et hoc quidem non adeo mentiebatur, quòd jam destinatam juveni mortem prævenisset puer. sed fratrem juniorem fingebat ideo privigni scelere peremptum, quòd ejus probro-

INTERPRETATIO.

& præparat in perniciem privigni innocentis. Dumque scelerati homines deliberant inter se de tempore, quo posset *commodè* ipsi *propinari: fortè ille puer junior, proprius filius nequissimæ mulieris, reversus domum, post laborem studiorum matutinorum cùm sumpto jam jentaculo sitiret, invenit vini calicem, in quo venenum inclusum latebat, & ebibit illum uno haustu, ignorans latentes insidias. qui simul ac sorpsit mortem præparatam suo fratri, corruit humi exanimatus. Continuò educator pueri turbatus subitâ* illius *morte, excitat matrem totamque familiam vociferatione flebili. Jamque cognito casu exitialis poculi, singuli eorum, qui aderant, diversos accusabant auctores nefandi* illius *sceleris. At execrabilis illa mulier*, quæque erat *singulare exemplar malitiæ novercalis, nullatenus permota immaturâ morte* sui *filii, neque conscientiâ parricidii, neque clade domûs, neque mœrore conjugis, aut luctu funeris* illius, *cepit breviorem viam ultionis ex strage familiæ. statimque misit cursorem ad nuntiandam marito iter facienti subversionem* suæ *domûs. Cumque hic statim rediisset velocissimè ab itinere* suo, *ipsa induta mirâ audaciâ, affirmat filium suum extinctum* fuisse *veneno privigni. Et hæc quidem in re non admodùm mentiebatur, quia puer anteoccupaverat mortem jam præparatam illi adolescenti. Sed comminiscebatur fratrem juniorem ideò interfectum* fuisse *crimine privigni, quia* ipse *noluerat morem gerere infami ejus*

NOTÆ.

1. *Noxii deliberant homines.*] Servus & noverca.

2. *Parricidii.*] Necis filii, veneno à se temperato, sublati.

3. *Cursorem.*] Inter servos fuerunt, Cursores, ab officio, dicti. Dromones vocantur in Comœdiis.

4. *Domûs expugnationem.*] Metaphoricè, pro clade & calamitate, cujusmodi infertur oppidis, cùm expugnantur ab hostibus.

læ libidini, quâ [1] se comprimere tentaverat, noluisset succumbere. Nec tam immanibus contenta mendaciis, addebat, sibi quoque, ob detectum flagitium, eumdem illum gladio comminari. Tunc infelix, duplici filiorum morte percussus, magnis ærumnarum procellis æstuat. Nam, & juniorem incoràm sui funerari videbat; & alterum [2] ob incestum, parricidiumque, capitis scilicet damnatum iri certò sciebat. Ad hoc uxoris dilectæ nimiùm mentitis lamentationibus, ad extremum sobolis impellebatur odium. Vixdùm pompæ funebres sepulturæ filii fuerant explicatæ: & statim [3] ab ipso ejus rogo senex infelix, ora sua recentibus adhuc rigans lacrymis, trahensque cinere sordentem canitiem, foro se festinus immittit. Atque ibi, tum fletu, tum precibus, genua etiam [4] Decurionum contingens, nescius fraudium pessimæ mulieris, in exitium reliqui filii plenis operabatur affectibus: illum incestum paterno thalamo, illum parricidam fraterno exitio, & in comminatâ novercæ nece sicarium. Tantâ denique miseratione, tantâque indignatione Curiam, sed & plebem mœrens inflammaverat; ut remoto judicandi tædio, & accusationis manifestis probationibus, & responsionis meditatis ambagibus, cuncti conclamaverint: Lapidibus obrutum publicum malum publice vindicari.

Interpretatio.

libidini, quâ conatus erat sibi stuprum inferre. Nec contenta mendaciis tam enormibus, dicebat insuper eum ipsum sibi minitatum fuisse ense, quia revelaverat ejus scelus. Tunc miser ille fluctuat magno æstu curarum, afflictus morte amborum filiorum. Videbat enim minorem sepeliri coràm se; & certò sciebat alterum condemnatum iri, ad mortem videlicet, ob incestum, & parricidium. Prætereà incitabatur ad implacabile odium filii, confictis lamentationibus nimis amatæ conjugis. Vix adhuc exequiæ filii ordine processerant: cùm protinùs miser senex ab ejus pyrâ properè contendit ad forum, madefaciens vultum suum lacrymis adhuc recentibus, vellensque suos canos sordidos cinere. Ibique toto animo incumbebat exitio filii sibi superstitis, tum lacrymis, tum supplicationibus, amplectens etiam genua Senatorum, ignorans dolos nequissimæ fœminæ: clamitans *illum incestum* esse ob intentatam *lecto patris* contumeliam, *parricidam* esse *ob extinctum fratrem, & sicarium quia minatus fuerat mortem novercæ. Denique* sic *lamentans accenderat tantâ indignatione, tantâque misericordiâ senatum, & ipsum populum, ut sublatâ morâ judicii* legitimi, *& claris probationibus accusationis,* sublatis etiam *præcogitatis circuitionibus responsionis, omnes conclamaverint* Publicum malum puniendum esse publice, opprimendo illud saxis.

Notæ.

1. *Se comprimere.*] Novercam, non autem juniorem fratrem, ut malè Pricæus exponit. Infrà enim legitur *illum incestum paterno thalamo.*

2. *Ob incestum parricidiumque.*] Quorum criminum falsò à novercâ accusabatur.

3. *Ab ipso ejus rogo.*] A loco, in quo erat cremandus. nondum enim cremabatur, neque omninò crematus fuit, ut infra patebit.

4. *Decurionum.*] Decuriones hîc intellige Senatores, qui in municipiis Decuriones dicebantur, ut jam monui.

Magiſtratus interim, metu periculi proprii, ne de parvis indignationis elementis ad exitium diſciplinæ civitatiſque ſeditio procederet, partim Decuriones deprecari, partim populareis compeſcere, ut ritè & more majorum judicio reddito, & utrimqueſecùs allegationibus examinatis, civiliter ſententia promeretur: nec, ad inſtar barbaricæ feritatis, vel tyrannicæ impotentiæ, damnaretur aliquis inauditus, & in pace placidâ tam dirum ſæculo proderetur exemplum. Placuit ſalubre conſilium, & illicò juſſus præco pronuntiat: PATRES IN CURIAM CONVENIRENT. Quibus protinùs dignitatis jure conſueta loca reſidentibus, rursùm præconis vocatu, primus accuſator incedit. Tunc demùm clamatus inducitur etiam reus: & exemplo [1] legis Atticæ, Martiique judicii, cauſæ patronis denuntiat præco, neque principia dicere, neque miſerationem commovere. Hæc ad iſtum modum geſta compluribus mutuò ſermocinantibus cognovi. Quibus autem verbis accuſator urſerit, quibus rebus diluerit reus, ac prorsùs orationes, altercationeſque, neque abſens ipſe apud præſepium ſcire, neque ad vos, quæ ignoravi, poſſum enuntiare: ſed quæ planè comperi, ad iſtas lit-

INTERPRETATIO.

Interim Magiſtratus timore proprii periculi, ne ſcilicet *ſeditio progrederetur ex parvis initiis iræ ad perniciem diſciplinæ & urbis* ipſius, cœperunt *partim orare Senatores, partim cohibere plebem, ut ſententia civili modò pronuntiaretur, judicio reddito legitimè, & ſecundum conſuetudinem majorum, & perpenſis iis, quæ proferrentur ab utrâque parte; neque aliquis condemnaretur indictâ causâ, ad exemplum feritatis Barbarorum, aut violentiæ Tyrannorum, & exemplum tam atrox relinqueretur poſteris* hocce tempore *tranquillæ pacis. Conſilium hoc ſalutare placuit* omnibus. *Statimque præco ex mandato proclamat* ut SENATORES CONVENIRENT IN SENATUM. *Qui, cùm conſediſſent in ſedibus ſolitis ſecundùm ordinem* ſuæ *dignitatis, præcone rursùs vocante, accuſator progreditur primus. Tum denique reus etiam citatus introducitur: & præco ad exemplum legis Athenienſium, & Areopagi, edicit advocatis cauſæ, ne debeant exordia, neque excitent ad miſericordiam. Didici hæc ſic peracta* fuiſſe *ex ſermone multorum inter ſe colloquentium. Cùm autem ego non interfuerim* cauſæ, quippe alligatus *ad præſepium, neque potui ſcire, quâ oratione accuſator inſtiterit, & quibus argumentis reus refutaverit, atque omninò* eorum *orationes reſponſioneſque: neque poſſum narrare vobis, quæ non didici: ſed tantùm mandabo his litteris ea, quæ co-*

NOTÆ.

1. *Legis Atticæ Martiique judicii, &c.*] Martium judicium nihil aliud eſt, quam Areopagitarum apud Athenas Senatus ἄρειος πάγος dictus, quaſi Martius pagus, ſeu collis; curia Martis Juvenali, Satyrâ 9.

Ergo occulta teges, ut curia Martis Athenis.

Senatum illum nomine Martis ideo dictum fuiſſe aiunt, quòd ibi Mars homicidii reus à Neptuno actus coràm duodecim Diis, ſex ſententiis abſolutus eſt. Lex illa Attica eſt Areopagi lex, quâ advocati jubebantur cauſas dicere ἄνευ προοιμίων καὶ παθῶν *abſque exordiorum apparatu, & affectuum permotione*, quibus rebus corrumpi poſſunt hominum judicia, & à ſtrictâ juſtitiæ ſemitâ deflecti.

teras proferam. Simul enim finita eſt dicentium contentio; veritatem criminum fidemque probationibus certis inſtrui, nec ſuſpicionibus tantam conjecturam permitti placuit: atque illum potiſſimùm ſervum, qui ſolus hæc ita geſta eſſe ſcire [1] diceretur, ſiſti modis omnibus oportere. Nec tantillùm [2] cruciarius ille, vel Fortunâ tam magni judicii, vel confertæ conſpectu curiæ, vel certè noxiâ conſcientiâ ſuâ deterritus, quæ ipſe finxerat, quaſi vera adſeverare atque adſerere incipit. Quòd ſe vocâſſet indignatus [3] faſtidio novercæ juvenis; quòd ulciſcens injuriam, filii ejus mandaverat necem; quòd promiſiſſet grande ſilentii præmium; quòd recuſanti mortem ſit comminatus; quòd venenum, ſuâ manu temperatum, dandum fratri reddiderit; quòd, ad criminis probationem reſervatum poculum neglexiſſe ſuſpicatus, ſuâ poſtremùm manu porrexerit puero. Hæc, eximia enim ad veritatis imaginem, verberone illo ſimulatâ trepidatione perferente, [4] finitum eſt judicium. Nec quiſquam decurionum tam æquus remanſerat juveni, quin eum, evidenter noxæ compertum, [5] inſui culleo

INTERPRETATIO.

gnovi. Nam ſtatim atque altercatio oratorum finita eſt, placuit Senatoribus, *ut veritas, fideſque criminum oſtenderetur argumentis manifeſtis, neque conjectura tanti momenti niteretur* tantùm *ſuſpicionibus.* Dixeruntque *ſervum illum promptiſſimum, qui diceba-tur ſolus ſcire ea ſic facta eſſe, omninò adducendum eſſe. Ille* verò *furcifer ne minimùm quidem turbatus, aut aleâ tanti judicii, aut præſentiâ frequentis Senatûs, aut ſaltem ſuâ malâ conſcientiâ, cœpit affirmare, atque aſſeverare ea, quæ ipſe commentus fuerat, perinde ac* ſi *vera* fuiſſent. *Quòd* nimirùm *adoleſcens, graviter ferens ſe repudiatum à novercâ, ipſum* ad ſe *vocâſſet; quòd imperâſſet* ei, *ut interficeret filium* novercæ, *ad vindicandam injuriam* illam; *quòd pollicitus ſibi eſſet magnam mercedem, ſi taceret; quòd cùm recuſaret* id facere, *interminatus eſſet* ipſi *mortem; quòd ſibi tradidiſſet venenum dilutum propriâ manu, ut illud propinaret fratri; quòd cùm ſuſpicaretur* eum *non dediſſe potionem* illam, *ſed reſervâſſe ad comprobationem ſceleris, tandem ipſe propinaviſſet puero propriâ manu. Cùm ille maſtigia ficto pavore hæc dixiſſet, quæ mirè præ ſe ferebant veritatis ſpeciem, judicium finitum eſt. Neque ullus ex Senatoribus ſuperfuerat adeo favens juveni, qui non pronunciaret eum inſuendum eſſe culleo,*

NOTÆ.

1. *Diceretur.*] Ab accuſatore ſcilicet.

2. *Cruciarius.*] Plauto, *diſcipulus crucis.*

3. *Faſtidio novercæ.*] Quaſi eam ad ſtuprum ſollicitâſſet, fuiſſetque ab eâ rejectus.

4. *Finitum eſt judicium.*] Id eſt, inquiſitiones ac probationes. necdum enim judices calculos in urnam conjecerant, ut patet ex ſequentibus, neque lata erat ſententia.

5. *Inſui culleo.*] Hæc erat pœna parricidarum, ut culleo, hoc eſt, ſacco coriaceo, includerentur, cumque iis ſimia, & ſerpens, quibus etiam poſteà additi ſunt canis & gallus; ſicque incluſi atque inſuti, in mare projicerentur, aut in lacum quempiam, ſi longiùs abeſſet mare. Juvenalis, de Nerone matricidâ, Sat. 8.

Cujus ſupplicio non debuit una parari
Simia, nec ſerpens unus, nec culleus unus.

pronuntiaret. Cùm jam sententiæ [1] pares, cunctorum [2] stylis ad unum sermonem congruentibus, ex more perpetuo, in urnam æneam deberent conjici: quo semel conditis calculis, jam cum rei Fortunâ transacto, nihil posteà commutari licebat, sed mancipabatur potestas capitis in manum carnificis: unus è curiâ senior, præ cæteris compertæ fidei, atque auctoritatis præcipuæ, Medicus, orificium urnæ manu contegens, ne quis mitteret calculum temerè, hæc ad ordinem pertulit. [3] Quòd ætatis sum vobis approbatus, me vixisse gaudeo, nec patiar, falsis criminibus petito reo, manifestum homicidium perpetrari: nec vos, [4] qui jurejurando adstricti judicatis, inductos servuli mendacio pejerare. ipse non possum, calcatâ numinum religione, conscientiam meam fallens, perperàm pronuntiare. Ergo, ut res est, de me cognoscite. Furcifer iste venenum præsentarium comparare sollicitus, centumque aureos solidos offerens pretium, mecum olim convenerat, quod ægroto cuidam dicebat necessarium, qui morbi in-

INTERPRETATIO.

utpote *manifestò convictum criminis*, cujus accusabatur. *Omnium stylis convenientibus in eamdem sententiam, cùm sententiæ similes jam essent immittendæ in urnam æream secundùm consuetudinem semper observatam: in quam* urnam *simul ac calculi semel conjecti erant, jam alea jacta erat de reo, neque fas erat posteà mutare quidquam, sed vita ejus addicebatur potestati tortoris: quidam è Senatu ætate grandior, Medicus, spectatæ inter reliquos fidei, eximiæque auctoritatis. operiens manu os urnæ, ne aliquis festinantiùs conjiceret* suum *calculum, sic verba fecit ad Curiam. Lætor me diu vixisse, quia vobis placui per* totam meam *vitam. Neque sinam committi homicidium manifestum, cùm* hic *reus accusatus sit falsorum criminum: neque vos, qui jus dicitis obligati sacramento, committere perjurium deceptos mendacio servi.* Ego *ipse non possum ferre iniquam sententiam, agens contra meam conscientiam, contempto metu Deorum, Discite igitur ex me, quomodo se res habet. Hic sceleratus cupiens emere venenum promptissimum, quo aiebat opus esse cuidam ægro, qui graviter corre-*

NOTÆ.

1. *Pares.*] Similes. aliàs, pares sententiæ intelligi possunt, quarum totidem sunt absolutoriæ, quot damnatoriæ.

2. *Stylis.*] Quibus sententiam suam, id est, *nigrum theta* scribebant in tabulis, quas ait Apuleius judices illos in urnam conjecturos fuisse. quamquam sibi mox videatur contradicere, cùm non sententias scriptas, sed calculos in illam urnam mitti innuit: nisi dicamus eum per calculos intelligere sententias ipsas, seu litteram damnatoriam, tabulis, aut testulis, ostracisve inscriptam, quæ in urnam conjicerentur.

3. *Quod ætatis sum vobis approbatus.*] Rectè monet Pricæus melius fore, si legatur *quod ad hoc ætatis sum vobis approbatus. Ad hoc ætatis* est, *ad hanc usque ætatem.* Et (ut Terentius in Andriâ) *usque adhuc.*

Tum patris pudor, qui me tam leni
passus est animo usque adhuc,
Quæ meo cunque animo libitum est, facere.

4. *Qui jurejurando astricti judicatis.*] Asconius: *Subscriptione perfectâ, jurabant in leges judices* (qui nimirùm ad judicandum lecti erant à Prætore, aut judice quæstionis) *ut obstricti religione judicarent.*

extricabilis veterno vehementer implicatus, vitæ se cruciatui subtrahere gestiret. At ego perspiciens malum istum verberonem blatterantem, atque inconcinnè causificantem, certusque aliquod moliri flagitium, potionem quidem dedi; sed [1] futuræ quæstioni præcavens, non statim pretium, quod offerebatur, accepi. Sed, ne fortè aliquis, inquam, istorum quos offers aureorum, nequam vel adulter reperiatur: in hoc ipso sacculo conditos eos annulo tuo prænota; donec alterâ die, nummulario præsente, comprobentur. Sic inductus, signavit pecuniam, quam exinde, ut iste repræsentatus est judicio, jussi de meis aliquem curriculò tabernâ promptam afferre. & en ecce, prolatam coràm exhibeo. videat, & suum sigillum recognoscat. Nam quemadmodùm ejus veneni [2] frater insimulari potest, quòd iste comparaverit? Ingens exinde verberonem corripit trepidatio: & in vicem humani coloris succedit pallor infernus; perque universa membra frigidus sudor emanabat. Tunc pedes incertis alternationibus commovere: modò hanc, modò illam partem scalpere capitis: &, ore semiclauso balbutiens, nescio quas [3] affanias effutire: ut eum nemo prorsùs à culpâ vacuum meritò crederet. Sed, revalescente rursùs astutiâ, constantissimè negare, & arcessere mendacii medicum non desinit. Qui, præter judicii religionem, cùm fidem suam coràm lacerari videret;

INTERPRETATIO.

ptus lentore morbi insanabilis, cuperet se eripere doloribus vitæ, mecum sat pridem pepigerat, oblatis centum solidis aureis in pretium. Ego verò cum viderem nequam illum mastigiam futiliter loqui, & afferre ineptas causas, certusque essem eum machinari aliquod scelus, dedi equidem pharmacum; sed consulens inquisitioni futuræ, non accepi statim pretium, quod mihi offerebat. Verùm, dixi ipsi, ne fortè aliquis horum nummorum *aureorum, quos mihi offers, inveniatur malus aut adulteratus, reconde illos in hac ipsâ crumenâ, & obsigna tuo annulo, quòad examinentur cras coràm argentario. Persuasus his* verbis, *obsignavit aureos, quos, statim atque hic adductus est in judicium, imperavi alicui ex meis, ut quàm citissimè depromeret ex meâ officinâ, atque huc afferret. & ecce, depromptos eos vobis palàm exhibeo. aspiciat ipse, & agnoscat sigillum suum. Quomodo enim frater potest accusari veneni illius, quod iste emerit? Ex illo magnus tremor occupat illum sceleratum: & pallor lethalis subit in locum coloris nativi; & sudor gelidus fluebat per omnes* ejus *artus. Tum* cœpit *quatere pedes incertis titubationibus: scabere nunc hanc partem capitis, nunc illam: & garrire nescio quas nugas, balbutiens ore* tantùm *semiaperto*: adeò *ut jure nemo putaret eum omninò innocentem* esse. *Verùm, postquàm* ejus *astutia reviguit, non cessat negare pertinacissimè, & insimulare Medicum mendacii. Qui, præterquàm quòd adstrictus erat jurejurando ad* justè *judicandum, cùm videret fidem suam palàm*

NOTÆ.

1. *Futuræ quæstioni præcavens.*] Cupiens habere aliquam probationem, quâ posset nequam ille servus convinci, siquando quæstio de illâ potione haberetur.

2. *Frater.*] Privignus novercæ, frater illius, qui potionem hauserat.

3. *Affanias.*] Vide Not. l. 9. p. 276

multiplicato studio verberonem illum contendit redarguere: donec jussu Magistratuum ministeria publica, contrectatis nequissimi servi manibus, [1] annulum ferreum deprehensum cum signo sacculi conferunt. quæ comparatio præcedentem roboravit suspicionem. [2] Nec rota, vel equuleus, more Græcorum, tormentis ejus apparata jam deerant. sed obfirmatus mirâ præsumptione, nullis verberibus, ac ne ipso quidem succubuit igni. Tunc Medicus: Non patiar, inquit, hercules, non patiar, vel contra fas de innocente isto juvene supplicium vos sumere; vel hunc, ludificato nostro judicio, pœnam noxii facinoris evadere. Dabo enim rei præsentis evidens argumentum. Nam, cùm venenum peremptorium comparare pessimus iste gestiret; nec meæ sectæ crederem convenire causas ulli præbere mortis; nec exitio, sed saluti hominum medicinam quæsitam esse didicissem: verens, ne, si daturum me negâssem, intempestivâ repulsâ viam sceleri subministrarem: & ab alio quopiam exitiabilem mercatus hic potionem, vel postremùm gladio, vel quovis telo nefas inchoatum perficeret: dedi

INTERPRETATIO.

diffamari, conatur majori nisu convincere illum mastigiam; donec servi publici, tractatis manibus pessimi servi ex mandato Magistratuum, inveniunt annulum ferreum, eumque comparant cum sigillo crumenæ. Quæ collatio confirmavit suspicionem priorem. Jamque aderant rota, & equuleus, præparata ad ipsum torquendum ritu Graciensi. verùm ille confirmatus mirabili audaciâ, nullis plagis victus est, ac ne ipso quidem igne. Tunc Medicus: Non feram certè, inquit, non feram aut vos injustè punire istum adolescentem insontem; aut hunc servum effugere supplicium debitum *suo crimini, deluso nostro judicio. Nam exhibebo* vobis *manifestam probationem rei, de quâ agitur. Cùm enim hic nequissimus cuperet emere venenum mortiferum,* ego verò *putarem non esse congruum meæ arti subministrare alicui causas mortis, & didicissem medicinam non esse comparatam ad perniciem hominum, sed ad eorum conservationem: timens, ne, si dixissem me non daturum, aperirem ipsi iter ad crimen denegatione illâ intempestivâ, atque hic perageret scelus inceptum aut emptâ potione lethiferâ, à quopiam alio, aut denique gladio, vel quolibet* alio *telo: dedi* ipsi *non*

NOTÆ.

1. *Annulum ferreum.*] Cui sigillum insculptum erat. Annulos ferreos diu gestaverunt Senatores, atque Equites Romani: sed posteà, luxu crescente, annuli aurei gemmis ornati immensi pretii gestari cœperunt, & ferrei ad servos transierunt.

2. *Nec rota, vel equuleus, more Græcorum.*] Lib. 3. *nec mora, cùm ritu Graciensi, ignis, & rota, tum omne flagrorum genus inferuntur. Equuleus*, seu *eculeus*, machina lignea est equo similis, sed cui spina sit valdè acuta, cui imponebantur rei torquendi. Prudentius:

——— ——— ——— Jusserat
Eviscerandum corpus equuleo eminùs
Pendere, & uncis vinculisque crescere.

Id est, *deduci*, & *extendi*. quod fidiculis fiebat, hoc est funibus ope sucularum tensis.

non venenum, sed [1] somniferum mandragoræ illud, [2] gravedinis compertæ famosum, & morti simillimi soporis efficax. Nec mirum, desperatissimum istum latronem, certum extremæ pœnæ, quæ more majorum in eum competit, cruciatus istos, ut leviores facilè tolerare. Sed, si verè puer meis temperatam manibus sumpsit potionem, vivit, & quiescit, & dormit: & protinùs, marcido sopore discusso, remeabit ad diem lucidam. quòd si verè peremptus est, si verè morte præventus est; quæratis licet causas mortis ejus alias. Ad istum modum seniore adorante, placuit, & itur confestim magnâ cum festinatione ad illud [3] sepulchrum, quo corpus pueri depositum jacebat. Nemo de Curiâ, de optimatibus nemo, ac ne de ipso quidem populo quisquam, qui non illuc curiosè confluxerit. Ecce pater suis ipse manibus cooperculo capuli remoto, commodùm discusso mortifero sopore, surgentem [4] postliminiò mortis deprehendit filium: eumque complexus

INTERPRETATIO.

quidem *venenum, sed illum soporiferum* succum *mandragoræ, celebrem ob torporem, quem sciunt* omnes ab ipso induci, *quique producit somnum simillimum morti. Neque mirum* vobis videri debet, *quòd hic desperatissimus sicarius, certò sciens sibi deberi ultimum supplicium ex instituto majorum nostrorum, facilè ferat hæc tormenta, utpote leviora. At si puer reverà bibit potionem præparatam meis manibus, vivit* adhuc, *quiescit, & dormit: simulque ac gravis ille somnus fuerit dissipatus, redibit ad luminis auras. Si autem reverà extinctus est, si verè occupatus est letho, jam potestis investigare alias causas ejus necis. Sene illo sic verba faciente, placuit* quod dicebat. *& statim proceditur cum magnâ properatione ad capulum illum, in quo corpus pueri positum jacebat. Nullus fuit ex Senatu, nullus ex primariis, nullus denique ex ipsâ plebe, qui non concurrerit illuc curiositatis* causâ. *Tum pater ipse, sublato operculo sarcophagi suis propriis manibus, invenit filium suum resurgentem à morte, tunc primùm dissipato somno lethali, &*

NOTÆ.

1. *Somniferum mandragoræ illud.*] Supple *poculum*, vel *venenum*. Plin. lib. 25. cap. 13. *Mandragoram alii Circeium vocant*, (Erasmus in Chiliadibus *Circeam* legit, *non Circeium*: aitque ideò hoc nomen sortitam esse à Circe veneficâ, quòd amatoriis veneficiis credatur utilis.) *Duo ejus genera: candidus, qui & mas: niger, quæ fœmina existimatur.* Et infrà: *potu quidem largiore* (ejus succi) *etiam moriuntur. Vis somnifica pro viribus bibentium, &c.* Hanc Pythagoras ἀνθρωπόμορφον appellavit, quòd radix imitetur humanorum crurum formam. Et Columella initio libri decimi, qui est de cultu hortorum, *semihominem* dixit.

Quamvis semihominis vesano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mæstamque cicutam.

2. *Gravedinis compertæ.*] Plin. loco suprà citato: *Gravedinem afferunt* (mandragoræ folia) *etiam olfactu*. Gravedinem hîc intellige torporem & gravitatem capitis somnolentam.

3. *Sepulchrum.*] Feretrum, quo inclusus delatus fuerat ad rogum, ut apparet ex his superioribus verbis. *Vixdum pompæ funebres sepulturæ filii fuerant explicatæ: & statim ab ipso ejus rogo senex infelix, &c. foro se festinus immittit.*

4. *Postliminiò mortis.*] Vide Not. lib. 1. pag. 33.

arctissimè, verbis impar præsenti gaudio, producit ad populum, atque, ut erat adhuc, feralibus amiculis instrictus atque obditus, deportatur ad judicium puer. Jamque liquidò servi nequissimi, atque mulieris nequioris patefactis sceleribus, procedit in medium nuda veritas. & novercæ quidem perpetuum indicitur exilium; servus verò patibulo suffigitur: & omnium consensu, bono Medico sinuntur aurei, opportuni somnii pretium. Et illius quidem senis famosa atque [1] fabulosa fortuna, providentiæ divinæ condignum accepit exitum: qui momento modico, immò puncto exiguo, post [2] orbitatis periculum, adulescentium duorum pater repentè factus est. At ego tunc temporis talibus fatorum fluctibus volutabar. Miles ille, qui me, nullo vendente, comparaverat, &, sine pretio, suum fecerat, tribuni sui præcepto debitum [3] sustinens obsequium, litteras [4] ad magnum scriptas Principem Romam versus perlaturus, vicinis me quibusdam duobus servis fratribus [5] undecim denariis vendidit. His erat dives admodùm

INTERPRETATIO.

amplectens eum strictissimè, nec valens exprimere verbis lætitiam, quâ afficiebatur, educit illum inde, & *ostendit populo, puerque fertur in curiam, ut erat adhuc, ligatus atque obvolutus vestibus funereis. Jamque veritas clara, & evidens prodit in medium, detectis manifestè criminibus pessimi servi, & pejoris fœminæ. Et noverca quidem damnatur ad exilium perpetuum; servus autem suspendio afficitur: & aurei solidi cunctorum consensu, relinquuntur bono Medico pro mercede commodi illius soporis. Et fortuna quidem illius senis celebris atque fidem superans, habuit eventum dignum providentiâ Deorum: qui exiguo momento, imò brevissimo instanti subitò factus est pater duorum juvenum, postquam periclitatus esset* utrumque *amittere. Ego verò per illud tempus jactabar his tempestatibus fortunæ. Ille miles, qui me emerat, nullo vendente, sibique usurpaverat, nullâ pecuniâ depensâ, cùm, obediens, ut par erat, mandato sui præfecti, laturus esset litteras ad Imperatorem Romam versus, vendidit me undecim denariis duobus quibusdam servis fratribus è viciniâ. Hi habebant herum*

NOTÆ.

1. *Fabulosa fortuna.*] Adeo mira, ut ægrè fidem mereatur: vel, tragica, & digna, quæ exhibeatur in fabulis seu tragœdiis.

2. *Orbitatis periculum.*] In quo versatus fuerat, dum hic veneno sublatus crederetur, ille verò tanquam ejus interfector deposceretur ad mortem.

3. *Sustinens obsequium.*] Fortassè meliùs legas *sistens*: sic suprà hoc libro: *debitum sistens obsequium.*

4. *Ad magnum scriptas Principem.*] Sic etiam Ammianus Marcellinus, lib. 22. Imperatorem Romanum vocat *magnum Principem.* Persarum Regem Græci *μέγαν βασιλέα magnum Regem* appellabant.

5. *Undecim denariis.*] Denarius Budæo numus erat argenteus apud Romanos, quatuor valens sestertios, ita dictus, quòd pro decem assibus in solutionem cedebat, sed posteà cùm Annibal in Italiâ diutiùs commoratus esset, perpetuis belli sumptibus exhausto ærario, placuit denarium sexdecim assibus permutari. Ejusdem fuisse ponderis denarium Romanum ac drachmam Atticam ait Plin. lib. 21. cap. ult. Ex Prisciano tamen gravior erat denarius quàm drachma, ponderabat enim vi-

dominus

dominus. at illorum alter pistor dulciarius, qui panes & mellita concinnabat edulia; alter coquus, qui sapidissimis [1] intrimentis succuum pulmenta condita, vapore mollibat. Unico illi contubernio communem vitam sustinebant, méque ad vasa illa complura gestanda [2] præstinârant, quæ [3] dominis regiones plusculas pererrantibus, variis usibus erant necessaria. Adsciscor itaque inter duos illos fratres tertius contubernalis: haud ullo tempore tam benivolam fortunam expertus. Nam vesperâ, post opiparas cœnas, earumque splendidissimos apparatus, multas numero partes in cellulam suam mei solebant deportare domini: ille porcorum, pullorum, piscium, & ejuscemodi pulmentorum largissimas reliquias: hic panes, [4] crustula, [5] lucunculos, [6] hamos, lacertulos, &

Interpretatio.

valde opulentum. eorum verò unus erat *pistor dulciarius, qui faciebat panes & cibos melle conditos: alter coquus, qui coquebat igne minutalia condita suavissimis succis intritis. Illi simul habitantes in commune vivebant, & me emerant ad portanda illa plurima vasa, quæ erant necessaria* suis *dominis, ad varios usus, cùm iter faciebant per multas regiones. Assumor itaque tertius socius inter illos duos fratres: neque unquam usus* eram *fortunâ tam favente. Vespere enim, post lautas cœnas, amplissimosque apparatus earum, mei domini soliti erant referre in suam cellulam plurima frusta: hic amplissimas reliquias porcorum, pullorum, piscium, & minutalium omnis generis: ille panes, crustula, lucunculos, hamos, lacer-*

Notæ.

ginti quatuor siliquas, drachma verò tantùm octodecim. Budæus denarium ad Gallicæ pecuniæ æstimationem redigens ait eum valuisse tres solidos Turonenses cum dimidio.

1. *Intrimentis succuum.*] Intrimenta succuum intellige herbas, atque aromata in mortario tusa, atque in modum pultis redacta, quibus postea carnes & pulmenta condirentur. *Succuum* hîc quartæ declinationis, pro *succorum*.

2. *Præstinârant.*] Festus: *Præstinare apud Plautum emere est, id est, emendo tenere.*

3. *Dominis.*] Vasorum, nempe ipsis fratribus, pistori, & coquo: non autem dominis fratrum, qui, ut infrà patebit, uni tantùm serviebant optimati Corinthio.

4. *Crustula.*] *Crustula*, edulia sunt mellita operis pistorii. Horatius:

— *Ut pueris olim dant crustula blandi*
Doctores, elementa velint, ut discere prima.

5. *Lucunculos.*] *Lucunculus* Nonio: *lucuns*: Festo *lucuntere*, seu potius *lucunter*, aut *lucanter*. Græcum λευκανθὴρ ab aspersione farinæ albæ, genus est operis pistorii eidem Festo. De *lucunte* Varro apud Nonium, *ac nulla ambrosia ac nectar, non allia, sardæ, pemma,* (Gothofredus substituit aliam lectionem, *non alia sarda, panu, pemma,*) *lucuns, cibus, qui purissimus multò est.* Idem. *Vinum pemma, lucuns, nihil adjuvat; ista ministrat.* A *lucuns* diminutivum fit *lucunculus*. Beroaldus legebat hîc, *jucunculos*, & emendabat, *junculos* intelligens aut opus dulciarium, ad similitudinem juncorum factum, aut metam lactis coagulati juncis inclusam.

6. *Hamos, lacertulos.*] Alia pistorii operis genera, à formâ hamorum, & lacertorum, quam retulerint, sic dicta. Editio Elmenhorstii habet hîc *laterculos*, quod nomen esse potest pistorii alicujus operis, à formâ lateris quadratâ.

rul.

complura [1] scitamenta mellita. Qui cùm se refecturi, clausâ cellulâ, balneas petîssent, oblatis ego divinitùs dapibus affatim saginabar. Nec enim tam stultus eram, tamque verè asinus, ut dulcissimis illis relictis cibis, cœnarem asperrimum fœnum. Et diù quidem pulcherrimè mihi furatrinæ procedebat artificium: quippe adhuc timidè & satis parcè subripienti de tam multis pauciora, nec illis fraudes ullas in asino suspicantibus. At ubi, fiduciâ latendi pleniore captâ, partes opimas quasque devorabam, & rancidiora seligens, [2] abliguriebam dulcia; suspicio non exilis fratrum pupugit animos. Et, quamquam de me nihil etiam tunc tale crederent; tamen quotidiani damni studiosè vestigabant reum. illi verò postremò, etiam mutuò sese rapinæ turpissimæ criminabantur. Jamque curam diligentiorem, & acriorem custodelam, & dinumerationem adhibebant partium. Tandem denique ruptâ verecundiâ, sic alter alterum compellat: At istud jam neque æquum, ac ne humanum quidem, quotidie te partes electiores surripere: atque, iis divenditis, peculium latenter augere, de reliquis æquam vindicare divisionem. Si tibi denique societas ista displicet, possumus omnia quidem cætera fratres manere, ab isto tamen nexu communionis discedere. Nam video in immensum damni procedentem querelam nutrire nobis immanem discordiam. Subjicit alius: Laudo

INTERPRETATIO.

tulos, & *multa bellaria mellita. Qui, cùm, obseratâ cellâ suâ, ivissent ad balneas, sui refocillandi causâ, ego me largiter saturabam escis, quæ mihi objiciebantur munere Deorum. Nam, non eram adeo stolidus, adeoque verè asinus, ut ederem fœnum asperrimum, neglectis illis suavissimis eduliis. Et solertia quidem* mei *furti diu mihi succedebat optimè: quia nimirùm adhuc meticulosè, & satis tenuiter subtrahebam perpaucâ ex tantâ copiâ, & illi nullos dolos suspicabantur in asino* esse. *Verùm, simul atque ego, securior factus id fore clàm, cœpi deglutire exquisitissima quæque frusta, & comedere dulcia, repudiatis rancidioribus; non parva suspicio stimulavit animos fratrum. Et quamvis nihil simile adhuc existimarent de me, inquirebant tamen* summâ *curâ quis inferret* ipsis *quotidie illud damnum. Novissimè verò ipsi se accusabant invicem furti illius sordidissimi. Jamque impendebant curam studiosiorem, & observationem vigilantiorem, numerabantque etiam frusta. Postremò, devorato pudore, sic alter alloquitur alterum: Atqui hoc jam non est justum, ac ne humanum quidem te quotidie furari meliora frusta, & locupletare peculium* tuum *vendendo ea clanculùm, & velle tamen ex æquo dividere ea quæ supersunt. Postremò, si hæc* nostra *societas tibi non probatur, possumus quidem remanere fratres quantùm ad reliqua omnia, & tamen solvere hoc vinculum societatis. Video enim expostulationem jacturæ, quæ progreditur in infinitum, fovere inter nos ingentem divisionem. Alter respondet:*

NOTÆ.

1. *Scitamenta.*] Edulia sciti saporis.

2. *Abliguriebam.*] *Abligurire* est *liguriendo consumere.* Terent. Eunucho: *Itidem patriâ qui abligurierat bonâ,* id est, inquit Donatus, *suaviter consumpserat.* Idem Donatus ait, *ligurire* formatum esse απο τȣ λιγυρȣ, quod *suave* significat.

istam tuam, mehercules, & ipse constantiam, quòd, quotidie [1] furatis clanculò partibus, prævenisti querimoniam, quam diutissimè sustinens tacitus ingemiscebam; ne viderer rapinæ sordidæ meum fratrem arguere. Sed benè, quòd utrimquesecus sermone prolato, jacturæ remedium quæritur; ne silentio procedens simultas, [2] Eteocleas nobis contentiones pariat. His, & similibus altercati conviciis, dejerant uterque, nullam se prorsùs fraudem, nullam denique subreptionem factitâsse: sed planè debere cunctis artibus communis dispendii latronem inquiri. Nam neque asinum, qui solus interesset, talibus cibis affici posse: & tamen quotidie partes electibiles comparere nusquam: nec utique cellulam suam tam immanes involare muscas, ut olim Harpyiæ fuere, quæ diripiebant [3] Phineias dapes. Intereà liberalibus cœ-

INTERPRETATIO.

Profectò ego quoque laudo tuam audaciam, quod postquàm subripuisti clàm frusta, prævertisti querelam, quam ego jamdudum retinens, dolebam apud me: ne viderer accusare meum fratrem turpis furti. Sed gaudeo, quòd invicem loquendo, quærimus remedium nostro *damno: ne inimicitia crescens tacendo, excitet inter nos discordias Eteocleas. Cùm rixati essent inter se his atque hujusmodi verbis contumeliosis, ambo jurant se nullum dolum commisisse, nec denique ullum furtum: sed investigandum esse omni prorsùs operâ furem,* qui causa erat *damni communis.* Dicebant *enim neque asinum, qui solus aderat, posse delectari ejusmodi eduliis, & tamen optima frusta evanescere quotidie: neque certè volare in suam cellulam muscas tam ingentes, quàm Harpyiæ quondam fuerunt, quæ rapiebant cibos Phinei. Ego interim pastus largis*

NOTÆ.

1. *Furatis,*] Passivè. Sic sæpè apud hunc Auctorem *mentitus*, & alia quædam.

2. *Eteocleas nobis contentiones.*] Oedipus Thebanorum Rex ex incesto Jocastæ suæ matris connubio Eteoclem & Polynicem suscepit, quibus ipse, agnito genere suo, & scelere simul, in exilium ultrò proficiscens, Thebanum Regnum eâ lege reliquit, ut alternis annis regnarent. Quod cùm Eteocles, utpote natu major, primus occupâsset, nec vellet, elapso suæ dominationis anno, Polynici fratri cedere: hic, impetratis ab Adrasto Argivorum Rege socero suo copiis, bellum Thebanis intulit: cujus is fuit tandem exitus, ut ambo fratres singulari certamine congressi, mutuis confossi vulneribus caderent. quorum odium tantum fuit, ut & in rogo post mortem duraverit. Stat. Thebaïd. lib. 12.

Ecce iterùm fratris primos ut contigit artus
Ignis edax, tremuere rogi, & novus advena bustis
Pellitur: exundant, diviso vertice, flammæ,
Alternosque apices, divisâ luce coruscant, &c.

Hinc *Eteocleæ contentiones*, & *Eteoclea odia* inter fratres, pro acerbissimis & implacabilibus.

3. *Phineias dapes.*] Phineus Agenoris filius, vel, ut vult Hesiodus, Phœnicis & Cassiopeæ, Agenoris nepos, Rex Arcadiæ, vel, ut alii volunt, Thraciæ, aut, ut rursùs alii, Paphlagoniæ, ob excæcatos novercæ impulsu filios suos, a Diis ipse obcæcatus est, Harpyiæque adversus eum immissæ, quæ dapes ejus raperent, mensamque turpissimo fœdarent contactu. Has Calaïs & Zethes alati fratres ad Strophadas insulas, Plotas priùs dictas, fugaverunt. Postremò, ipse Phineus ab Hercule occisus est,

nis inescatus, & humanis affatim cibis saginatus, corpus obesâ pinguitie compleveram; corium [1] arvinâ succulentâ molliveram; pilum liberali nitore nutriveram. Sed iste corporis mei decor, pudori peperit grande dedecus. Insolitâ namque tergoris vastitate commoti, fœnum prorsùs intactum quotidie remanere cernentes, jam totos ad me dirigunt animos. Et, horâ consuetâ velut balneas petituri, clausis ex more foribus, per quamdam modicam cavernam rimantur me passim expositis epulis inhærentem. Nec ullâ curâ jam damni sui habitâ, mirati [2] monstruosas asini delicias, risu maximo dirumpuntur: vocatóque uno, & altero, ac deinde pluribus conservis, demonstrant infandam memoratu hebetis jumenti gulam. Tantus denique, ac tam liberalis cachinnus cunctos invaserat, ut ad aures quoque prætereuntis perveniret domini. Sciscitatus denique, [3] quid bonùm rideret familia: cognito quod res erat, ipse quoque per idem prospiciens foramen, delectatur eximiè. ac dein risu ipse quoque latissimo [4] adusque intestinorum dolorem redactus, jam patefacto cubiculo proxi-

INTERPRETATIO.

epulis, & abundanter saturatus dapibus humanis, dilataveram meum *corpus crasso adipe; reddideram* meam *cutem mollem pinguedine succosâ; alueram meos villos nitore honesto. Verùm, ille nitor mei corporis creavit magnum probrum* meæ *verecundiæ. Nam* illi *excitati insuetâ obesitate mei corporis, cùm viderent quotidie fœnum meum superesse omninò illibatum, intendunt deinceps in me omnem suæ mentis aciem. Cúmque clausissent ostium* cellæ *horâ solitâ, quasi ituri essent ad balneas, aspiciunt me per quoddam parvum foramen intentè comedentem fercula hinc inde exposita. Jamque, neglectâ suâ jacturâ, solvuntur in effusissimum cachinnum, admirantes prodigiosa oblectamenta asini: accersitoque uno, & altero, deindeque pluribus ex* suis *conservis, ostendunt eis voracitatem tardi asini horrendam dictu. Denique tantus, ac tam solutus risus occupaverat omnes, ut etiam perferretur ad aures heri* illac *prætereuntis. Postremò, cùm quæsivisset quid* esset *boni* cur *servi sui riderent, didicissetque rem omnem ut se habebat, ipse etiam aspiciens per idem foramen mirè oblectatur. deindeque, cùm ipse solutus esset in risum tam effusum, ut intestina ipsi dolerent, apertâ jam cellulâ propior*

NOTÆ.

qui ejus liberos excæcatos in solitudine offenderat, cognoveratque novercæ calumniis id fuisse factum. Fuere & alii Phinei.

1. *Arvina.*] Est durum pingue inter cutem & viscus, ut Auctor est Servius ad illud Æneid. 7.

Pars læves clypeos, & lucida spicula tergent
Arvinâ pingui, subiguntque in cote secures.

Apud Festum *arbilla* pinguedo hominis, corrupta vox ex *arvilla*, quod diminutivum est nominis *arvina*.

2. *Monstruosas.*] Neque enim ejusmodi edulia solent ad palatum asininum sapere.

3. *Quid bonum?*] *Bonùm* hîc videtur adverbialiter positum, & includendum parenthesi, aut duplici virgulâ, quemadmodum *malùm* apud Terentium, *quid (malùm) ergo me vis?*

4. *Adusque intestinorum dolorem.*] Lib. 3. *hi gaudii nimietate gratulari, illi dolorem ventris manuum compressione sedare, &c.*

mè consistens, coràm arbitratur. Nam & ego tandem ex aliquâ parte molliùs mihi renidentis [1] Fortunæ contemplatus faciem, gaudio præsentium fiduciam mihi subministrante, nec tantillùm commotus, securus esitabam: quoad novitate spectaculi lætus dominus ædium, duci me jussit; immò verò suis etiam ipse manibus ad triclinium perduxit: mensâque positâ, omne genus edulium solidorum, & illibata fercula jussit apponi. At ego, quamquam jam bellulè suffarcinatus, gratiorem commendatioremque me tùm ei facere cupiens, esurienter exhibitas escas appetebam. Nam & quidquid potissimùm abhorreret asinus excogitantes scrupulosè, ad explorandam mansuetudinem id offerebant mihi: carnes [2] lasere infectas, [3] altilia pipere inspersa, pisces [4] exotico jure perfusos. Interim convivium summo risu personabat. Quidam denique præsens scurrula, Date, inquit, sodali huic quippiam meri. Quod dictum dominus secutus: Non adeo, respondit, absurdè locutus es furcifer: valdè enim fieri potest, ut contubernalis noster poculum quoque mulsi libenter appetat. Et,

INTERPRETATIO.

mihi factus, præsens spectat me. *Ego enim videns ex aliquâ parte vultum Fortunæ mihi mitiùs ridentis, comedebam tranquillè, ne minimùm quidem perturbatus, quia lætitia,* quâ perfusi erant *adstantes, dabat mihi confidentiam. Donec dominus domûs exhilaratus novitate ejus spectaculi, jussit me duci, quinimmò ipse suis manibus me deduxit ad cœnaculum, instructâque mensâ, jussit poni* ante me *integros cibos omnis generis, & dapes intactas. Ego verò, quamvis jam essem pulchrè saburratus, edebam* tamen *cupidè cibos mihi oblatos, volens me reddere ei tunc acceptiorem, & commendabiliorem.* Illi *enim excogitantes summo studio quidquid asinus maximè refugeret, illud mihi apponunt ad explorandam meam mansuetudinem;* utputa *carnes conditas lasere, volatilia inspersa pipere, pisces madentes peregrino liquamine. Intereà convivium resonabat maximo risu. Postremò quidam scurra adstans dixit: Date aliquantum vini huic convivæ. Cui dicto herus assentiens respondit: Non tam ineptè cavillatus es, verbero, facilè enim potest fieri, ut noster sodalis bibat etiam libenter calicem* vini *melliti.*

NOTÆ.

1. *Fortunæ contemplatus faciem.*] Quæ Fortuna hactenùs tergum asino nostro obverterat, ut dici solet de iis, quibus res malè succedunt.

2. *Lasere.*] *Laser* succus est laserpitii, quod Græci σίλφιον vocant, quo Cyrenaïca regio abundabat. Unde Catullo *laserpicifera Cyrenæ. Laser* maximi olim fuit usûs, tùm in medicinâ, tùm in cibis. Apicio *Laseratus pullus* lasere conditus. Frequens laseris apud eum mentio. Vide Plin. lib. 19. cap. 3.

3. *Altilia.*] Glossarium Isidori. *Altilis, pasta, ab alendo,* in vet. Gloss. *altiliarius* ὀρνεοτρόφος.

4. *Exotico jure.*] Videtur intelligere liquamen ex garo, pipere, & oleo, quo solebant pisces condiri. Exoticum autem vocat jus, quod garum primò Romam ex peregrinis regionibus allatum est: putà ex Hispaniâ. Horat. lib. Serm. 2. Satyr. 8.

—— *Garo de succis piscis Iberi.*

Hinc & *sociorum liquor* apud Plin. Sed de hoc nos plura, Deo dante, ad Ausonii Epistolas, quem Auctorem a nobis ex Regiâ etiam munificentiâ propè diem expect.

Heus, ait, puer, lautum diligenter ecce illum aureum cantharum mulso contempera, & offer [1] parasito meo: simul, quòd ei præbiberim, commoneto. Ingens exin oborta est epulonum expectatio. Nec ullâ tamen ego ratione conterritus, otiosè ac satis genialiter contortâ in modum linguæ extremâ labiâ, grandissimum illum calicem uno haustu perhausi. Clamor exurgit, consonâ voce cunctorum SALUTE me prosequentium. Magno denique delibutus gaudio dominus, vocatis servis emptoribus meis, jubet quadruplum restitui pretium, meque cuidam acceptissimo liberto suo, & satis peculiato, [2] magnâ præfatus diligentiâ, tradidit. qui me satis humanè, satisque comiter nutriebat: &, quò se patrono commendatiorem faceret, studiosissimè voluptates ejus per meas argutias instruebat. Et primùm me quidem mensam accumbere suffixo cubito, dein adluctari, & etiam saltare sublatis primoribus pedibus perdocuit: quodque esset apprimè mirabile, verbis nutum commodare; ut, quod vellem, relato, quod nollem, dejecto capite monstrarem; sitiensque, pocillatore respecto, ciliis alterna connivens, bibere flagitarem. Adque hæc omnia perfacilè obediebam: quæ, nullo etiam monstrante, scilicet facerem. Sed verebar, ne, si fortè sine magistro, humano ritu hoc ederem; plerique rati scævum præsagium portendere, [3] velut monstrum ostentumque,

INTERPRETATIO.

Atque, Heus, inquit, puer, ablue illud aureum poculum, atque imple vino, & offer meo parasito: simulque mone illum me ipsi propinavisse. Dehinc magna expectatio orta est inter convivas. Ego verò nullatenùs turbatus ab orsi uno ductu capacissimum illud poculum otiosè, & satis hilariter, incurvans extremitatem labii in formam linguæ. Extollitur clamor ab omnibus precantibus mihi incolumitatem voce unanimi. Denique, herus perfusus ingenti lætitiâ vocat ad se *servos* illos, *qui me emerant, & præcipit, ut eis redderetur quater pretium*, quo me emerant. *Et me dedit cuidam liberto suo* sibi *gratissimo, & valdè diviti, præcipiens* ut me servaret *magnâ curâ. hic alebat me satis clementer, & leniter: &, ut redderet se acceptiorem suo patrono, summâ curâ præparabat ei oblectamenta per meas facetias. Et primùm quidem docuit me accumbere mensa innixum cubito, deinde colluctari, & saltare elatis anterioribus pedibus: & (quod præcipuè admirandum est) signis uti loco verborum: ita ut ostenderem, sublato capite, quod vellem, & demisso, quod nollem: &, cùm sitirem, intuerer pincernam, & peterem potum, claudendo oculos alternatim. Et facillimè obsequebar his omnibus, quippe quæ fecissem tametsi nemo* me *docuisset: sed timebam, ne, si fortè hoc facerem more hominum, nullo me docente, plerique crederent hoc præsagire sinistros* eventus, *& me quasi prodigium*

NOTÆ.

1. *Parasito meo.*] Asino, quem jo-culariter parasitum vocat.

2. *Magnâ præfatus diligentiâ.*] Supple *me esse curandum.*

3. *Velut monstrum, ostentumque, &c.*] Monstri enim simile fuisset asinum humanos ritus effingere. Porrò monstra prodigiosósque fœtus in mare deportatos, aut etiam immolatos ex Aruspicum responsis frequenter legitur apud Historicos, maximè apud Livium.

me obtruncatum, vulturibus opimum pabulum redderent. Jamque rumor publicè crebuerat, quo conspectum atque famigerabilem meis miris artibus effeceram dominum: Hic est, qui sodalem convivamque possidet luctantem asinum, saltantem asinum, jocantem asinum, voces humanas intelligentem asinum, sensum nutibus exhibentem asinum. Sed prius est, ut vobis, quod initio facere debueram, vel nunc saltem referam, quis iste, vel unde fuerit [1] Thyasus. (hoc enim nomine meus nuncupabatur dominus.) Oriundus patriâ Corintho, quod caput est totius Achaiæ provinciæ, ut ejus prosapia atque dignitas postulabat, gradatim permensis honoribus, quinquennali magistratui fuerat destinatus: &, ut splendori capessendorum responderet fascium, munus gladiatorium, triduani spectaculi pollicitus, latiùs munificentiam suam porrigebat. Denique gloriæ publicæ studio tunc Thessaliam etiam accesserat, nobilissimas feras, & famosos inde gladiatores comparaturus. Jamque ex arbitrio dispositis coëmptisque omnibus, domuitionem parabat. Spretis luculentis illis suis vehiculis, ac posthabitis decoris [2] rhedarum carpentis, quæ partim contecta, partim revelata, frustrà novissimis trahebantur consequiis: [3] equis etiam Thessalicis, & aliis [4] jumentis Gallicanis, quibus generosa soboles per-

INTERPRETATIO.

& portentum, abscisso capite, traderent vulturiis in escam pinguem. Et jam fama invaluerat in vulgus, quâ reddideram meum dominum spectabilem, atque celebrem meis mirabilibus solertiis: Hic est (inquiebant) *qui habet asinum convivam, & contubernalem, qui luctatur, qui saltat, qui ludit, qui intelligit verba hominum, & declarat nutibus* suas *cogitationes. Sed antè oportet, ut vobis narrem, saltem nunc (cùm tamen debuerim id facere initio) quis, & cujus fuerit ille Thyasus, hoc enim erat nomen mei domini. Patriam* habebat *Corinthum*, ex quâ *ortus* erat, *quæ* urbs *est primaria totius provinciæ Achaiæ. Cùm per gradus consecutus esset omnes magistratus, ut genus ejus, & nobilitas poscebat, destinatus fuerat ad magistratum quinquennalem: &, ut responderet honori*, quo afficiebatur, *ineundo illum magistratum, promiserat* se exhibiturum *per tres dies spectaculum muneris gladiatorii*; sed & *ampliùs extendebat suam liberalitatem. Denique venerat etiam tunc in Thessaliam, desiderio gloriæ publicæ, empturus ex illâ provinciâ feras præstantissimas, & gladiatores inclytos. Cumque omnia comparavisset, atque disposuisset ex animi sententiâ, præparabat se ad redeundum domum. Ipseque, posthabitis suis illis splendidissimis curribus, contemptisque pulchris rhedis, & carpentis, quæ trahebantur in extremo agmine vacua, partim cooperta, partim aperta: neglectis etiam equis Thessalicis, & aliis jumentis Gallicis, quæ generositas suæ*

NOTÆ.

1. *Thyasus.*] Hîc nomen proprium. Aliàs Θίασος saltatio est, quæ Baccho exhibebatur. In Eclogis Virgil.

——— *Thyasos inducere Baccho.*

2. *Rhedarum carpentis.*] Sic omninò legendum est, juxta Pricæi exemplar, non *prædarum*, ut Colvius, aut *præclarum*, ut Scriverii editio habet.

3. *Equis etiam Thessalicis.*] Strabo auctor est Thessaliam esse commodissimam equis pascendis.

4. *Jumentis Gallicanis, quibus ge-*

hibet pretioſam dignitatem: me phaleris aureis, & fucatis ephippiis, & purpureis tapetis, & frænis argenteis, & [1] pictilibus baltheis, & tintinnabulis perargutis exornatum, ipſe reſidens amantiſſimè, nonnunquam comiſſimis affatur ſermonibus. Atque inter alia pleraque, ſummè ſe delectari profitebatur, quòd haberet in me ſimul & convivam & vectorem. At, ubi partim terreſtri, partim maritimo itinere confecto, Corinthum acceſſimus; magnæ civium turbæ confluebant, ut mihi videbatur, non tam Thyaſi dantes honori, quàm mei conſpectûs cupientes. Nam tanta ibidem etiam de me fama pervaſerat; ut non mediocri quæſtui præpoſito illi meo fuerim. Qui, cùm multos videret nimio favore luſus meos ſpectare geſtientes; obſeratâ fore, atque ſingulis eorum ſeorsùs admiſſis, ſtipes acceptans non parvas, ſummulas diurnas corradere conſueverat. * * *

Deſunt hic obſcœna.

* * * * * * * *

At ille, liberto magnificè munerato, deſtinat me ſpectaculo publico. Et, * * * * * * * *

* * * * * * * *

INTERPRETATIO.

originis commendat, & reddit chariora: amantiſſimè inequitabat mihi decorato phaleris aureis, & ephippiis tinctis, & tapetibus purpureis, & frænis argenteis, & cingulis pictis, & tintinnabulis valdè ſonoris, & alloquebatur verbis ſuaviſſimis. Et inter multa alia, quæ de me dicebat, *affirmabat ſe maximè gaudere, quòd haberet in me ſodalem ſimul, & vectorem. Verùm ſimul atque peractâ viâ, partim terreſtri, partim maritimâ, devenimus Corinthum; magnæ catervæ oppidanorum concurrebant, non tam ad honorandum Thyaſum, ut mihi* quidem *videbatur, quàm quia avebant me videre. Tantus enim rumor de me perlatus fuerat in illam civitatem, ut ille meus præfectus non perceperit parvum lucrum ex me. Qui, cùm cerneret multos cupientes miro ſtudio videre meos ludos; clauſâ januâ, introducens ſeparatim unumquemque eorum, acceptis priùs* ab illis *nummulis, ſolebat quotidie colligere non mediocres ſummas.* *

* * * * *

* * * * *

* * * *

Verùm ille, liberto ſuo largiſſimè præmiato, deſtinat me ſpectaculo publico. Et, * * * *

* * * * *

* * * * * *

NOTÆ.

nerosæ ſoboles, &c.] Plautus tamen videtur contrà jumenta Gallica contemnere, cùm ait, Aulul. Act. 3. Scen. 5.

Ego faxim muli, pretio qui ſuperant equos,
Sient viliores Gallicis cantheriis.

1. *Pictilibus baltheis.*] Ut à *fingo fictilis*, ita Noſter à *pingo* formavit *pictilis*. Quod nomen, hoc in loco, *pictum* ſignificat. Per *baltheos* noſter Aſinus cingula intelligit, quibus ephippium adſtrictum adhæret dorſo jumenti.

grandi

grandi præmio vilis quæritur aliqua, sententiâ præsidis bestiis addicta: quæ mecum incoràm publicam populi caveam frequentaret. ejus pœnè talem cognoveram fabulam. Maritum habuit, cujus pater peregrè proficiscens mandavit uxori suæ, matri ejusdem juvenis, quòd enim sarcinâ prægnationis oneratam eam relinquebat: ut, si sexûs sequioris edidisset fœtum, protinùs, quod esset editum, [1] necaretur. At, illa per absentiam mariti, [2] natam puellam insitâ matri pietate præventa, descivit ab obsequio mariti: eamque prodidit vicinis alumnandam. Regressoque jam marito natam necatamque puellam nuntiabat. Sed, ubi flos ætatis nuptialem virgini diem flagitabat, nec, ignaro marito, dotare filiam pro natalibus quibat; quod solùm potuit, filio suo tacitum secretum aperuit. Nam & oppidò verebatur, ne, quo casu, caloris juvenilis impetu lapsus, nescius nesciam sororem incurreret. Sed pietatis spectatæ [3] juvenis, & matris obsequium, & sororis officium religiosè dispensat: & arcana domûs venerabilis silentii custodiæ tradidit, [4] plebeiam facie tenùs prætendens humanitatem. Sic

INTERPRETATIO.

Mulier *quædam vilis, damnata decreto præfecti ad bestias, comparatur magno pretio, ut descenderet mecum in arenam, populo spectante. audiveram ejusmodi fermè historiam* narrari *de ipsâ. Habuit virum, cujus pater suscipiens longinquam profectionem præcepit uxori suæ, matri* illius *ejusdem juvenis, quam relinquebat gravidam, ut, si peperisset infantem deterioris sexûs, continuò* curaret *interfici suum partum. Illa verò, cùm peperisset puellam, absente marito, commota naturali affectu matris, non gessit morem suo conjugi, & tradidit eam nutriendam vicinis* suis. *Et postquàm maritus rediit, dixit ei se peperisse puellam, eamque esse interfectam. Sed simul ac ætas puellæ jam adulta cœpit poscere ei diem connubii, cúmque ipsa non posset dotem dare filiæ convenientem ejus nobilitati, qu in maritus sciret; quod solùm potuit* facere, *revelavit filio suo arcanum celatum* eâtenus. *Nam valdè etiam timebat, ne, ipse fortè peccans impetu ardoris juvenilis, rem haberet ignoranter cum sorore, quæ ignorabat* quoque ipsum esse suum fratrem. *At juvenis* ille *insignis pietatis, & religiosè morem gerit matri, & præstat sorori debitum officium & committit secreta domûs tutelæ sacri silentii, ostendens vultu tantùm vulgarem benevolentiam.*

NOTÆ.

1. *Necaretur.*] Hoc ex consuetudine veterum, quibus mos erat pro ratione rei familiaris plures pauciores-ve liberos educare, eos, cùm nascerentur, tollere, vel necare, pro arbitrio suo.

2. *Natam puellam.*] Lege *natâ puellâ*, ut sit sensus, quem in interpretatione expressi, aut supple *erga*, vel *in*, & lege *in natam puellam insitâ matri pietate præventa*, id est, commota materno amore erga puellam, quam pepererat. Aliàs, si vulgatam lectionem retineas, hiulca est oratio, neque satis videtur quò pertineat illud *natam puellam*.

3. *Juvenis.*] Maritus nempè hujus, illius frater.

4. *Plebeiam facie tenùs prætendens humanitatem.*] Erga sororem agnitam, quo secretum sibi creditum meliùs servaret, animo verò fraternum in ipsam affectum gerens.

necessarium sanguinis sui munus aggreditur, ut desolatam vicinam puellam, parentumque præsidio viduatam, domûs suæ tutelâ receptaret; ac mox arctissimo, multúmque sibi dilecto contubernali, largitus de proprio dotem liberalissimè, traderet. Sed hæc benè atque optimè, plenâque cum sanctimoniâ disposita feralem Fortunæ nutum latere non potuerunt, cujus instinctu, domum juvenis protinùs se direxit scæva rivalitas. Et illicò hæc eadem uxor ejus, quæ nunc bestiis propter hæc ipsa fuerat addicta, cœpit puellam velut æmulam tori, succubamque primò suspicari: dehinc detestari, dehinc crudelissimis laqueis mortis insidiari. Tale denique comminiscitur facinus. Annulo mariti surrepto, rus profecta, mittit quemdam servulum, sibi quidem fidelem, sed de ipsâ Fide pessimè merentem, qui puellæ nuntiaret, quòd eam juvenis profectus ad villulam vocaret ad sese: addito, ut sola & sine ullo comite, quammaturissimè perveniret. Et, ne qua fortè nasceretur veniendi contatio; tradit annulum marito subtractum, qui monstratus, fidem verbis adstipularetur. At illa mandato fratris obsequens, 1 hæc enim sola sciebat, respecto etiam signo ejus, quod offerebatur, gnaviter, ut præceptum fuerat, incomitata festinat. Sed ubi fraudis extremæ lapsa 2 decipulo laqueos insidiarum accessit; tunc illa uxor egregia, sororem mariti, libidinosæ Furiæ sti-

Interpretatio.

erga ipsam, *sic suscipit præstare officium necessarium suæ sorori, ut reciperet* eam *in domum suam* tanquam *vicinam* aliquam *virginem orbam, & destitutam auxilio parentum suorum; & paulò pòst locaret* eam cuidam *familiari* suo *sibi charissimo, atque amicissimo, dans* ei *dotem amplissimam ex propriis* suis bonis. *Verùm hæc constituta benè, immò optimè, & cum omni sanctitate, non potuerunt effugere funestum arbitrium Fortunæ, cujus impulsu crudelis zelotypia statim petiit domum ejus. Et continuò hæc eadem ejus conjux, quæ nunc condemnata fuerat ad bestias propter hæc ipsa* crimina, *cœpit primò suspectam habere illam puellam, ut rivalem sui thalami, & pellicem: deinde, summo* eam *odio prosequi, posteà, tendere* ipsi *pedicas pessimæ necis. Postremò excogitat ejusmodi scelus. Furata annulum mariti, rus petit, atque inde mittit famulum quemdam sibi quidem fidum, attamen prorsùs inimicum ipsius Fidei, ut diceret puellæ juvenem ivisse in suam villam, illucque eam ad se accersere, adderetque, ut iret quàm celerrimè sola, & prorsùs incomitata; &, ne fortassè aliquo modo dubitaret venire, dat annulum subreptum marito, qui ostensus, fidem faceret dictis. Illa autem obediens jussui fratris (nam ea sola* id *sciebat) inspecto etiam ejus sigillo*, quod sibi *ostendebatur, strenuè properat ire absque comite, quemadmodum mandatum fuerat. Verùm statim atque inducta dolo scelestissimæ fallaciæ, devenit in insidias* sibi *structas, tum illa conjux egregia exagitata stimulis Zelotypiæ*

Notæ.

1. *Hæc enim sola sciebat.*] Eum esse suum fratrem.

2. *Decipulo.*] Ita legendum, non *decipula*. Sic lib. 8. *nactus fraudium opportunum decipulum.* Translatio est à feris, quæ incidunt in laqueos, & decipulis capiuntur.

mulis efferata, primùm quidem nudam flagris [1] ultimè verberat: dehinc, quod res erat, clamantem quoque, quòd frustrà pellicatûs indignatione bulliret, fratrisque nomen sæpiùs iterantem, velut mentitam, atque cuncta fingentem, titione candenti inter media femina detruso, crudelissimè necavit. Tunc acerbæ mortis exciti nuntiis frater & maritus accurrunt: variisque lamentationibus defletam puellam tradunt sepulturæ. Nec juvenis sororis suæ mortem tam miseram, à quâ minimè par erat illatam, æquo tolerare quivit animo: sed medullitùs dolore commotus, acerrimæque bilis noxio furore perfusus, exin flagrantissimis febribus ardebat; ut ipsi quoque jam medela videretur esse necessaria. Sed uxor, quæ jampridem nomen uxoris cum fide perdiderat, medicum convenit quemdam notæ perfidiæ, qui jam [2] multarum palmarum spectatus prœliis, magna dextræ suæ trophæa numerabat, eique protinùs quinquaginta promittit sestertia: ut ille quidem [3] momentarium venenum venderet: illa autem emeret mariti sui mortem. Quo confecto, simulatur necessaria præcordiis leniendis, bilique subtrahendæ [4] illa prænobilis potio, quam sacram doctiores

INTERPRETATIO.

furiosa, primùm quidem despoliat sororem sui mariti, & flagellat eam pœnè ad extremam necem: deinde, tametsi illa exponeret *rem, ut se habebat, clamaretque eam immeritò fervêre irâ propter* opinionem *pellicatûs, & sæpè repeteret nomen fratris, occidit eam immanissimè immisso ardenti torre inter medias coxas* ejus, *quasi mentita fuisset, & excogitasset* illa *omnia. Tunc frater, & maritus ejus excitati nuntiis crudelis illius mortis, advolant: & prosecuti puellam multis fletibus inhumant* eam. *At juvenis ille non potuit patienter ferre tam acerbam necem suæ sororis accersitam* ipsi ab eâ, *à quâ nequaquam decebat* inferri; *sed affectus dolore usque ad intimas medullas, totusque plenus rabie nocuâ bilis ardentissimæ, inde* cœpit *flagrare febribus ardentissimis:* ita *ut jam ipse quoque videretur opus habere medicamine. At ejus uxor, quæ jamdudum amiserat nomen & fidem uxoris: adit quemdam medicum celebrem suâ improbitate, qui jam insignis victoriis multorum certaminum, numerabat permulta trophæa suæ manûs. Et pollicetur ei statim quinquaginta sestertia: ut ipse quidem venderet venenum præsentissimum, ipsa verò emeret necem sui mariti. Quo facto*, inter se *fingunt opus esse illâ excellentissimâ potione, quam eruditi vo-*

NOTÆ.

1. *Ultimè verberat.*] Sic Beroaldina, & antiquæ editiones *ultimè verberare* Græcum est ἐσχάτως μαστιγῶσαι, apud Zozimum, & idem est ac *verberare ad extremum usque cruciatum.* Malè substituit *uberrimè* Colvius.

2. *Multarum palmarum, &c.*] Allegoria. Prælia improbi medici intellige propinationes venenorum, quibus vitam hominum aggreditur, palmas autem, seu victorias, eorum mortes, quæ venenorum haustum sequuntur.

3. *Momentarium venenum.*] Quod momento interficeret. Suprà dixit *præsentarium.*

4. *Illa prænobilis potio.*] Intelligit potionem hellebori, præcipuéque nigri; de eo enim sic Plin. lib. 25. cap. 5. *trahit alvum, & bilem pituitasque ex aquâ. datur ad molliter leniendam alvum, &c.*

nominant: ſed in ejus vice ſubditur alia, [1] Proſerpinæ ſacra ſaluti. Jamque præſente familiâ, & nonnullis amicis & affinibus, ægroto medicus poculum probè temperatum manu ſuâ porrigebat. Sed audax illa mulier, ut ſimul & [2] conſcium ſceleris amoliretur, &, quam deſponderat pecuniam lucraretur, coràm detento calice: Non priùs, inquit, medicorum optime, non priùs cariſſimo mihi marito trades iſtam potionem, quàm de eâ bonam partem hauſeris ipſe. Unde enim ſcio, an noxium in eâ lateat venenum? quæ res utique te tam prudentem, tamque doctum virum nequaquàm offendit, ſi religioſa uxor, circa ſalutem mariti ſollicita, neceſſariam affero pietatem. Quâ mirâ deſperatione truculentæ fœminæ repentè perturbatus medicus, excuſſuſque toto conſilio, & ob anguſtiam temporis ſpatio cogitandi privatus, antequàm trepidatione aliquâ, vel contatione ipsâ daret malæ conſcientiæ ſuſpicionem; indidem de potione guſtavit ampliter. Quam fidem ſecutus adoleſcens, etiam ſumpto calice, quod offerebatur hauſit. Ad iſtum modum præſenti tranſacto negotio, medicus quàm celerrimè domum remeabat, ſalutiferâ potione peſtem præcedentis veneni feſtinans extinguere. Nec eum obſtinatione ſacrilegâ, quâ ſemel cœperat, truculenta mulier ungue latiùs à ſe diſcedere paſſa eſt: Priuſquàm, inquit, digeſtâ potione, medicinæ eventus probatus appareat. Sed ægrè, precibus & obteſtationibus ejus multùm ac diu

INTERPRETATIO.

cant ſacram, ad demulcenda ipſi viſcera, & ſubducendam bilem: ſed ejus loco ſupponunt aliam ſacram ſaluti Proſerpinæ. Et jam medicus ſuâ manu offerebat ægro potionem benè dilutam coràm ejus familiâ, & aliquibus ejus amicis, & propinquis. At illa temeraria mulier, ut tolleret de medio participem ſui criminis, ſimulque lucraretur argentum, quod promiſerat, retinens poculum coràm omnibus: O optime medicorum, ait, non dabis hanc potionem meo dilectiſſimo conjugi, quin tu antè biberis ipſe bonam partem ejus. Nam qui ſcio num venenum nocuum ſit abſconditum in eâ? Quod ſanè nullatenùs debet tibi grave eſſe, viro prudenti, & tam docto, ſi ego, ut *uxor ſcrupuloſa, anxia de ſalute mei mariti, adhibeo neceſſarium* officium *pietatis. Quâ deſperatâ audaciâ ſævæ mulieris medicus ſubitò perculſus, & prorsùs redactus ad inopiam conſilii, & deſtitutus ſpatio cogitandi ob brevitatem temporis, bibit multùm de potione ex illo calice, priuſquàm daret* ullam *ſuſpicionem ſuæ malæ conſcientiæ aliquo tremore, aut ipsâ morâ. Quo exemplo juvenis inductus, accepit etiam poculum, & bibit quod* ſibi *porrigebatur. Re ſic peractâ, medicus parabat redire quamcitiſſimè in domum ſuam, cupiens quamprimùm infringere vim mortiferam veneni prioris, ſumpto antidoto. Sed ſæva mulier* pergens eâdem *ſceleratâ pertinaciâ, quâ cœperat ſemel, non ſinit eum diſcedere à ſe vel latum unguem, antequàm ſucceſſus medicaminis (ut aiebat) evidenter eſſet probatus, potione diſtributâ* per totum corpus. *Sed diu multumque laſſata ejus precibus, & pertinacibus* inſtantiis,

NOTÆ.

1. *Proſerpinæ ſacra ſaluti.*] Venenata potio, quæ homines detrudit in Proſerpinæ peculium.

2. *Conſcium ſceleris.*] Medicum nempè.

fatigata, tandem abire concessit. Intereà perniciem cæcam totis visceribus furentem medullæ penitùs attraxerant. multùm denique saucius, & 1 gravedine somnolentâ jam demersus, domum pervadit ægerrimè. Vixque enarratis cunctis, ad uxorem mandat, ut saltem promissam mercedem 2 mortis geminatæ depolceret. Sic elisus violenter spectatissimus medicus; effudit spiritum. Nec ille tamen juvenis diutiùs vitam tenuerat: sed inter fictas mentitasque lacrymas uxoris pari casu mortis fuerat extinctus. Jamque, eo sepulto, 3 paucis interjectis diebus, quîs feralia mortuis litantur obsequia, medici uxor pretium geminæ mortis petens aderat. Sed mulier usquequaque sui similis, fidei supprimens faciem, prætendens imaginem, blandiculè respondit: & omnia prolixè accumulatéque pollicetur, & statutum præmium sine morâ se reddituram constituit; modò pauxillum de eâ potione largiri sibi vellet ob incœpti negotii persecutionem. Quod, pluribus laqueis fraudium pessimarum uxor inducta medici, facilè consentit, &, quò se gratiorem locupleti fœminæ faceret, properiter domo petitâ, totam prorsùs veneni pyxidem mulieri tradidit. Quæ grandem scelerum nacta materiam, longè latéque cruentas suas manus porrigit. Habebat filiam parvulam de marito, quem nuper necaverat. Huic infan-

INTERPRETATIO.

vix tandem permisit ei, ut abscederet. Interim occulta pestis grassans per cuncta præcordia penetraverat usque ad intimas medullas. Denique, difficillimè pervenit ad suam *domum æger, & jam oppressus dolore capitis soporifero. Et omnibus ægrè commemoratis, præcipit uxori* suæ, *ut saltem flagitaret promissum præmium mortis* illius *duplicatæ. Et sic clarissimus ille medicus violenter extinctus efflavit animam. Ille tamen juvenis non diutiùs potitus fuerat vitâ, sed sublatus erat simili exitu mortis inter falsas & simulatas lacrymas* suæ *conjugis. Eoque jam humato, interpositis aliquot diebus, per quos officia funebria persolvuntur mortuis, uxor medici venit postulans mercedem duplicis necis. At mulier semper sibi constans, auferens reipsâ fidem, & ostendens* tantùm ejus *simulachrum, respondit ei satis comiter: & promittit omnia liberaliter, & uberrimè, & spondet se persoluturam sine contatione pactam mercedem, dummodò vellet sibi dare paululum ex illo pharmaco ad perficiendam rem, quam inceperat. Quod uxor medici illaqueata multis pedicis fraudium scelestissimarum, facilè promisit* se facturam; *&, ut se redderet acceptiorem illi opulentæ mulieri, confert se domum celeriter, & dat ipsi totam penitùs pyxidem veneni. Quæ, cùm haberet magnum instrumentum criminum, exerit longè latéque suas manus sanguinarias. Erat ei parvula filia,* quam susceperat *ex marito, quem modò extinxerat. Gravissimè ferebat,*

NOTÆ.

1. *Gravedine somnolentâ.*] Hinc patet venenum illud fuisse soporiferum & ναρκωτικὸν qualis est cicutæ succus, & opium largiùs sumptum.

2. *Mortis geminatæ.*] Ægri, & medici.

3. *Paucis interjectis diebus.*] Novem, per quos inferiæ fiebant mortuorum, & justa persolvebantur, quorum ultimo sacrificium fiebat Novendiale dictum, sed de hoc jam egimus.

tulæ quod leges [1] necessariam patris successionem deferrent, sustinebat ægerrimè: inhiansque toto filiæ patrimonio, imminebat & capiti. Ergo certa defunctorum liberorum [2] matres celeratas hæreditates excipere, talem parentem præbuit, qualem exhibuerat uxorem. prandióque commento pro tempore, & uxorem medici simul, & suam filiam veneno eodem percutit. Sed parvulæ quidem tenuem spiritum, & delicata ac tenera præcordia conficit protinùs virus infestum. at uxor medici, dum noxiis ambagibus pulmones ejus pererrat tempestas detestabilis potionis; primùm suspicata quod res erat, mox urgente spiritu jam certò certior, contendit ad ipsius præsidis domum: magnó-

INTERPRETATIO.

quòd leges necessariò addicerent huic parvulæ hæreditatem patris. Et concupiscens omne patrimonium suæ *filiæ, insidiabatur etiam ejus vitæ. Cùm igitur sciret matres adire hæreditates acceleratas filiorum mortuorum, ostendit se talem matrem, qualem* se *ostenderat conjugem, & simulans* se parare *prandium ex* occasione *temporis, ferit eodem veneno & uxorem Medici simul, & suam filiam. At pestiferum illud venenum statim consumit exilem vitam, & delicata, tenellaque viscera infantulæ. verùm uxor medici, dum furor execrabilis pharmaci percurrit ejus pulmones circuitibus pestiferis, suspicans primò quod erat, deinde premente anhelitu, facta certissima, pergit ad ipsam domum Præfecti* provinciæ, &

NOTÆ.

1. *Necessariam patris successionem.*] Successio necessaria est eorum hæredum, qui sui & necessarii sunt, id est, qui omninò, sive velint, sive nolint, tam ab intestato, quàm ex testamento hæredes fiunt, quales sunt, ex Lege duodecim Tabularum, filius, & filia, nepos, & neptis, qui modò sub potestate patris, aut avi fuerunt, cùm is moreretur, &c. Qui verò sub testatoris jure non sunt, extranei hæredes appellantur, quales fratres, cognati, cæterique ejusmodi. *Necessarius* item *hæres* est, licet non *suus*, servus testamento cum libertate hæres institutus, qui omninò cogitur hæreditatem adire licet onerosam, idque propter ingens bonum libertatis. Suis autem hæredibus in onerosis hæreditatibus Prætor subvenit ex suâ jurisdictione, abstentionem eis concedendo. Justinianus beneficium inventarii accommodavit, ut in tantum duntaxat tenerentur creditoribus, quantum esse in bonis paternis ex confecto inventario appareret, ut patet ex Instit. *De Hæred. qualitate, & differentiâ.*

2. *Matres celeratas hæreditates, &c.*] Sic emendat Stevvechius, pro *matres sceleratas hæreditates*, quod in vulgatis editionibus habetur. Hæreditates, quibus ad parentes liberorum mortuorum bona redeunt optimo epitheto *celeratæ* dicuntur, quasi dicas *immaturas*: nam contra debitum naturæ ordinem fit, ut ante parentes moriatur filius, & nimiùm accelerata est illa hæreditas, quæ ad parentes redit, cùm ad venturos nepotes, multis pòst annis, pervenire debuisset. Ejusmodi hæreditates à Jurisconsultis *tristes* dicuntur, & *luctuosæ*. Justin. Imp. Instit. lib. 3. tit. 2. de Senatusconsulto Tertulliano: *Et primus quidem D. Claudius matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hæreditatem. Posteà autem Senatusconsulto Tertulliano, quod D. Hadriani temporibus factum est, plenissimè de* TRISTI SUCCESSIONE *matri, non etiam aviæ deferendâ cautum est, &c.* Quod si lectionem vulgatam *sceleratas* retinere velis, ad *matres* refer, non ad *hæreditates*.

que fidem ejus protestata clamore, & populi concitato tumultu, utpote tam immania detectura flagitia, efficit statim, sibi simul & domus & aures præsidis patefierent. Jamque ab ipso exordio crudelissimæ mulieris cunctis atrocitatibus diligenter expositis, repentè mentis nubilo turbine correpta, semihiantes adhuc compressit labias: & attritu dentium longo stridore reddito, ante ipsos præsidis pedes exanimis corruit. Nec ille, vir alioquin exercitus, multiforme facinus execratæ veneficæ dilatione languidâ passus marcescere: 1 confestim cubiculariis mulieris attractis, vi tormentorum veritatem eruit: atque illam, minùs quidem, quàm merebatur, sed, quòd dignus cruciatus alius excogitari non poterat, certè bestiis objiciendam pronuntiavit. * * * * * * ingentique angore oppidò suspensus, expectabam diem muneris: sæpiùs quidem mortem mihi meâ volens manu consciscere, priusquam * * * * * * * * vel infamiâ publici spectaculi depudescerem. Sed privatus humanâ

INTERPRETATIO.

implorans ejus opem ingenti clamore, atque excitato concursu populi, quippe revelatura scelera tam horrenda, efficit protinùs ut ædes, & aures præfecti sibi aperirentur. Cúmque narravisset accuratè omnia scelera truculentissima fœmina ab ipso usque *principio, occupata subitò caliginosâ vertigine animi, strinxit labra, quæ* habebat *adhuc semiaperta* ad loquendum. *Cumque diu crepitâsset dentibus, terens* eos invicem, *cecidit mortua ante ipsos pedes præfecti. At ille, qui aliunde vir erat* usu *peritus, non sinit tot crimina veneficæ* illius *abominabilis languescere lentâ procrastinatione; sed jussit statim cubicularias* ancillas *mulieris* ad se *rapi, & cruciatibus extorsit* ab eis *veritatem: & sententiam tulit* adversus *illam, leviorem quidem, quàm merita erat: sed, (quia non poterat inveniri tormentum aliud ipsâ dignum) ut saltem objiceretur feris.* * ij * * * * * * *Ego anxius certè magnâ sollicitudine expectabam diem spectaculi: volens quidem sæpè mihi inferre necem propriâ manu, antequàm* * * * *vel infamarer dedecore spectaculi publici. Sed cùm essem destitutus manu*

NOTÆ.

1. *Confestim cubiculariis mulieris attractis vi tormentorum, &c.*] Testimonia, ac probationes criminum apud Romanos in tres potissimùm partes distributæ sunt, nempè in quæstiones, testes, & tabulas. Tabularum nomine omne genus scripturarum intelligebatur, quo causa confirmari poterat. Testes erant liberi homines, qui testimonium extra tormenta dicebant. Quæstiones verò fuerunt testimonia servorum, in domesticis criminibus, quæ aliàs vix sciri possunt, vi tormentorum expressa. Itaque Accusator servos Rei in quæstionem postulare solebat, & datos in tormentis habebat, ut veritatem ab eis erueret. Vide Ciceronem Oratt. pro Cluentio, & pro Milone. Idem Cicero, in Oratione pro Dejotaro, & in Partitionibus, ait servos contra dominos torqueri non potuisse, exceptâ causâ incestûs, & conjurationis. Attamen Apuleius noster traditas ait tormentis ancillas in hac causâ, quæ veneficii erat. Stevvechius hunc locum sollicitat, sed malè.

manu, privatus digitis, ungulâ rotundâ atque mutilâ gladium stringere nequaquàm poteram. Planè tenui [1] speculâ solabar clades ultimas; quòd ver in ipso ortu jam gemmulis floridis cuncta depingeret, & jam purpureo nitore prata vestiret: & commodùm dirupto spineo tegmine spirantes cinnameos odores promicarent rosæ, quæ me priori meo Lucio redderent. Dies ecce muneri destinatus aderat. ad conseptum caveæ, prosequente populo, pompatico favore deducor. Ac dum ludicris scenicorum choreis primitiæ spectaculi dedicantur; tantisper ante portam constitutus pabulum lætissimi graminis, quod in ipso germinabat aditu libens affectabam: subinde curiosos oculos patente portâ, spectaculi prospectu gratissimo reficiens. Nam puelli puellæque virenti florentes ætatulâ, formâ conspicui, veste nitidi, incessu gestuosi, [2] Græcanicam saltantes Pyrrhicham, dispositis ordinationibus decoros ambitus inerrabant nunc in orbe rotatim flexuosi, nunc in obliquam seriem [3] connexi; & in quadratum patorem [4] cuneati, &

INTERPRETATIO.

humanâ, destitutus etiam *digitis, nullatenùs poteram evaginare ensem ungulâ meâ rotundâ, & truncâ. Et tantùm recreabam me in meis extremis miseriis, quòd ver jam incipiens pingeret omnia flosculis gemmantibus, & jam induceret prata splendore purpurantium* florum: *& quòd rosæ tunc primùm aperientes suos caliculos spinosos erumperent exhalantes odores suavissimos, quibus ego restituerer in meam pristinam* formam *Lucii. Tandem advenerat dies destinatus spectaculo, & ego deducor in arenam cum plausu triumphali, plebe* me *sequente. Dumque initium spectaculi datur saltationibus facetis histrionum, ego interim collocatus ante portam libenter depascebar gramen virentissimum quod pullulabat in ipso ingressu: identidem recreans meos oculos curiosos jucundissimo aspectu spectaculi,* quia *porta* erat *aperta. Namque pueri virginesque vigentes floridâ juventâ, spectabiles pulchritudine, vestimentis splendentes, gesticulantes inter gradiendum, saltantes Pyrrhicham Græcam, peragebant pulchros circuitus dispositi per ordines: modò gyrantes in orbem ad instar rotæ, modò cohærentes manibus in ordinem obliquum, posteà dispositi in cuneum patentem aperturâ*

NOTÆ.

1. *Speculâ.*] Diminutivum à nomine *spes*, de quo jam monuimus.

2. *Græcanicam saltantem Pyrrhicham.*] *Pyrrhicha* seu *Pyrrhiche* saltatio erat armatorum ab auctore Pyrrho quodam Cretensi, ut vult Plinius, aut etiam Pyrrho Achillis filio, quem Aristoteles tradit omnium primum Pyrrhicham saltâsse ad rogum Patrocli: sive denique à Pyrrhicho Lacedæmonio quodam, ut volunt, Aristoxenus, Strabo, & Solinus.

3. *Connexi.*] Ejusmodi saltantium connexio, quæ per manus fiebat, dicebatur *restis*, & qui sic connexis ac consertis manibus saltabant: ii *restim ductare* dicebantur. Terent. Adelphor. Act. 4. Scen. 7.

Tu inter eas restim ductans saltabis? nos diceremus *danser un branle.* Funem reverà per manus transmitti solitum in eâ saltatione innuere videntur hæc Livii verba Decad. 1. lib. 7. *& per manus reste datâ virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt.* Græcis *κόρδακα ἕλκειν* dicitur, & *κορδακίζειν*.

4. *Cuneati.*] De cuneo militari ordinatione jam diximus, cui similis erat

in catervæ

in catervæ dissidium separati. At ubi discursûs reciproci multimodas ambages [1] tubæ terminalis cantus explicuit; aulæo subducto, & complicitis sipariis, Paridis scena disponitur. Erat mons ligneus, ad instar inclyti montis illius, quem vates Homerus Idæum cecinit, sublimi instructus fabricâ, consitus viretis & vivis arboribus, summo cacumine, de manibus fabri fonte manante, fluviales aquas eliquans. Capellæ paucułæ tondebant herbulas: &, in modum Paridis [2] Phrygii pastoris, [3] barbaricis amiculis humeris defluentibus, [4] pulchrè indusiatus adulescens, aureâ [5] tiarâ contecto capite, pecuarium simulabat magisterium. Adest luculentus puer nudus, nisi quod [6] ephebica chla-

INTERPRETATIO.

quadratâ. Deinde separati in duas turmas. Sed postquam clangor tubæ finem imponentis solvit multiplices circuitus discursionis alternæ; dimoto aulæo, & velis complicatis, repræsentatio Paridis instruitur. Erat mons ligneus factus *ad exemplum illius montis celebris, quem Poëta Homerus vocavit in suis carminibus Idæum, fabricatus altâ structurâ, plantatus viridariis, & arboribus vivis, evomens undas flumineas ex supremo* suo *jugo, per fontem fluentem operâ artificis. Aliquot capellæ depascebantur gramina: & juvenis* quidam *egregiè vestitus, vestimentis Phrygio opere pictis dependentibus ex humeris, operto capite tiarâ aureâ in formam Paridis pastoris Phrygii, fingebat se esse pastorem pecorum. Ecce venit formosus puer, nudus, præterquàm quòd chlamys puerilis vela-*

NOTÆ.

hîc cuneus saltatorius, nisi quòd ille densus erat, & militum ordinibus interiùs refertus: hîc verò duobus tantùm constabat saltatorum ordinibus, qui in angulum coëuntes cuneum efficiebant, relictâ interiore & posteriore parte vacuâ & apertâ.

1. *Tuba terminalis.*] Terminum seu finem saltandi faciendum esse denuntiantis. Aliàs *Terminalis* significat aliquid ad Deum Terminum pertinens, ut Terminalia festa, sacra, &c. Horatius:

Aut agna festis cæsa Terminalibus.

2. *Phrygii pastoris.*] Trojani. Phrygia enim est Asiæ minoris regio, in quâ Troja sita erat, & mons Ida quoque.

3. *Barbaricis amiculis.*] Festus: *Barbari dicebantur antiquitùs omnes gentes, exceptis Græcis. Unde Plautus Nævium poëtam Latinum, Barbarum dixit. Et de se, cùm transferret fabulam ex Græco, dixit: M. Accius vortit barbarè.* Hinc *Barbarica* vocaverunt, quæ extra Græciam essent, aut fierent, ut apud Plautum, Capt. Act. 4. Scen. 2. *Barbaricæ* vocantur urbes quædam Italæ: & *Barbarica amicula* hîc intellige vestes Phrygias, nempe acu pictas; Phryges enim primi vestes acu pinxerunt, unde etiam ejusmodi vestium artifices vulgò vocati sunt *Phrygiones* & *Barbaricarii*, qui ex auro & coloratis filis, hominum atque animalium effigies in vestimentis exprimerent.

4. *Pulchrè indusiatus.*] Ab *indusio*, quod est interior tunica, fit *indusiatus*, quòd propriè tunicâ illâ interiori indutum, latiùs tamen (ut hoc in loco) quâvis veste amictum, significat.

5. *Tiara.*] Genus galeri est Troianis ac Phrygibus usitati. Juvenalis Sat. 6. de Sacerdote Cybeles:

—— *Et Phrygiâ vestitur bucca tiarâ.*

6. *Ephebica chlamyda.*] Nominativus casus est; cùm tamen vulgò dicatur *chlamys*, & *chlamyda* sit ejus accusativus ritu Græco. Sic etiam *Cassi-*

myda ſiniſtrum tegebat humerum: flavis crinibus uſquequaque conſpicuus: &, inter comas ejus, aureæ pinnulæ cognatione ſimili ſociatæ prominebant, quem caduceum & virgula Mercurium indicabant. Is ſaltatoriè procurrens, malumque bracteis inauratum dexterâ gerens, ei, qui Paris videbatur, porrigit: quid mandaret Jupiter, nutu ſignificans. protinus gradus ſcitulè referens, è conſpectu faceſſit. Inſequitur puella, vultu honeſta, in Deæ Junonis ſpeciem ſimilis. nam & caput ſtringebat [1] diadema candida. ferebat & ſceptrum. Irrupit alia, quam putares Minervam, caput contecta fulgenti galeâ, & oleagineâ coronâ tegebatur ipſa galea: [2] clypeum attollens, & haſtam quatiens, & qualis illa cùm pugnat. Super has introceſſit alia viſendo decore præpollens, gratiâ coloris ambroſei deſignans Venerem: qualis fuit Venus, cùm fuit virgo, nudo & intecto corpore perfectam formoſitatem profeſſa: niſi quòd tenui pallio bombycino inumbrabat

INTERPRETATIO.

bat ipſi lævum humerum: undique ſpectabilis flavo capillitio: & parvæ alæ aureæ inter ſe æquales & copulatæ eminebant inter ejus crines, quem puerum caduceum & virga oſtendebant eſſe Mercurium. Hic accurrens ad numeros, & ferens manu dextrâ malum deauratum bracteis aureis, *offert illi, qui videbatur* eſſe *Paris, nuntians ei ſignis, quid Jupiter præciperet: & ſtatim retrò ferens decenter veſtigia, diſcedit è conſpectu. Puella ſequitur decora facie, referens ſpecie Deam Junonem. Habebat enim caput cinctum diademate albo. Geſtabat quoque ſceptrum. Alia ingreſſa eſt, quam crederes eſſe Palladem, habens caput opertum caſſide micanti, & caſſis ipſa inumbrabatur coronâ oleagineâ: attollebat ſcutum, & concutiebat haſtam, &* talis erat, *qualis eſt illa, quando præliatur. Poſt has alia intravit præcellens pulchritudine ſpectabili, repræſentans Venerem decore coloris divini, qualis erat Venus, quando erat virgo, manifeſtè oſtendens pulchritudinem* omni ex parte *abſolutam, corpore nudo, & diſcooperto, excepto quod tegebat pudenda*

NOTÆ.

da in recto, pro *Caſſis*, dixit Virgil. Æneid. 11.

Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea Vati
Caſſida. ———

Ephebica chlamys ea eſt quam iuvenes geſtabant, dum erant ephebi. Tempus ephebiæ Cenſorinus, *de Die Natali*, cap. 5. ita diſtinguit, ut decimo quinto ætatis anno, cùm primùm pueritiam egreſſi ſumus, dicamur μελλέφηβοι, hoc eſt, *futuri ephebi*: decimo ſexto ἔφηβοι: decimo ſeptimo ἐξέφηβοι, quaſi *ephebiam egreſſi.*

1. *Diadema candida.*] Obſerva hîc *diadema* fœminino genere poſitum. Eodem modo Plautus in Prologo Amphitr. *ſchema* uſurpavit:

Nuncne hunc ornatum vos meum admiremini,
Quòd ego huc proceſſi ſic cum ſervili ſchemâ.

Ubi ex uſu communi dicere debuit *ſchemate*. Quin & *diademam* reperias in Fragmentis Lucii Pomponii Atellanarum poëtæ. Sic enim habet Fragmentum Satyræ:

Blanda, fallax, impotens, ſuperba, diſcordis
Cujuſvis leporis liber diademam dedit.

De hac formâ nominum vide plura apud Priſcianum, lib. 6.

2. *Clypeum.*] Ægida intellige, cum Meduſæ capite in medio.

ſpectabilem pubem. * * * * * Ipſe autem color Deæ diverſus in ſpeciem: [1] corpus candidum, quòd cœlo demeat; amictus cærulus, quòd mari remeat. Jam ſingulas virgines, quæ Deæ putabantur, ſui obibant comites. Junonem quidem [2] Caſtor & Pollux, quorum capita [3] caſſides obbatæ ſtellarum apicibus

INTERPRETATIO.

ſubtili amiculo ſerico. * * * *Ipſe verò color Deæ diverſus erat ad viſum*: nam *corpus* ejus erat *album, quia deſcendit ex cœlo; & velamen cæruleum, quia emergit è mari. Præterea unaquæque puellarum, quæ credebantur eſſe Deæ, ſtipata erat ſuis comitibus. Juno quidem Caſtore & Polluce, quorum capita operta erant galeis rotundis; quæ conſpicuæ erant ſtellis*

NOTÆ.

1. *Corpus candidum, quòd cœlo demeat; amictus cærulus, quòd mari remeat.*] Sic habet Oxon. MS. referente Pricæo, item Florent. Bert. & Pal. referente Elmenhorſtio. Editio quoque Beroaldi, & aliæ veteres. Colvius ex ſua editione ſuſtulit τὸ *amictus*, & pro *cærulus*, legit *cærulum*: quo jure, ipſe viderit. Poſthabitâ ejus depravatione, priori lectioni inhærebimus. Apertus ſenſus eſt. Puella nempe, Venerem repræſentans, habebat corpus candidum, quo colore cœleſtis origo Veneris deſignatur, amiculum verò cæruleum (qui color eſt marinus) eoque oſtenditur, Venerem ortam eſſe ex mari.

2. *Caſtor & Pollux.*] Hi cum ſorore Helena fuerunt Jovis & Ledæ filii: vel, ut alii volunt, Pollux & Helena tantùm: Caſtor verò & Clytemneſtra Tindari, qui Ledæ maritus fuit, quem Caſtorem ita adamavit frater Pollux, ut immortalitatem ratione ſuæ divinæ originis ſibi debitam, cum ipſo ex æquo voluerit participare. Unde Virgil. Æneid. 6.

Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,
Itque reditque viam toties.

Hi fratres Jaſonem in expeditionem Colchicam ſecuti ſunt. Cumque, ingruente maximâ tempeſtate, ac de ſalute ſuâ jam deſperantibus Argonautis, vota Orpheus ad Deos Samothraces feciſſet; ſtellæ duæ ſupra capita amborum fratrum aſtiterunt, fuitque ſedata tempeſtas. Hinc eſt, quòd caſſides eorum ſtellarum apicibus inſignitas fuiſſe hîc ait Apuleius. Sed non ſatis diſpicio cur eos hîc Junoni aſſignet comites, cùm ea Jovis filios ex pellicibus natos ſolita fuerit ſummo odio proſequi. niſi ad phyſicum ſenſum recurramus, & dicamus Junoni, per quam aër ſignificatur, ideo Caſtorem & Pollucem comites dari, quia ignes, quos ferunt nautis proſpera omnia ſignificare tempeſtateſque ſedare, in aëre gignuntur & conſpiciuntur.

3. *Caſſides obbatæ.*] Veteres editiones, & MS. Rom. habent *orbatæ*. MSs. Codd. Florentini duo Bert. & Pal. apud Elmenhorſtium, *obbatæ*. Colvius introduxit *aratæ*, quod expungendum puto, & alterutram aliarum lectionum ſubſtituendam. Si *obbatæ* legas, intellige formatas fuiſſe illas caſſides ad inſtar obbarum. Erat autem *obba* genus poculi capacioris. hanc à gravitate ſuâ & fundi capacitate Perſius ſeſſilem dicit Satyr. 5.

——— *Veientanumque rubellum*
Exhalet vapidâ læſum pice ſeſſilis obba.

Quod ſi *orbatæ* legas, ne à verbo *orbo* putes derivatum, ſed ab *orbe*, idemque eſſe *orbatæ* ac *orbiculatæ*. quam vocem etiam nonnulli ſubſtituere voluerunt hoc loco, pro *orbatæ*, ut ſenſus eſſet planior. Quid ſi *obatæ* pro *ovatæ* ſcriptum fuerit mutatione litterarum v, & b, ſatis frequenti? Certè caſſides illæ, quibus ornati conſpiciuntur in veteribus numiſmatis Dioſcuri, referunt omninò ovorum, è quibus orti perhibentur, putamina.

insignes contegebant. sed & isti Castores erant scenici pueri. Hæc puella, varios modulos lascivâ concinente tibiâ, procedens quietâ & inaffectatâ gesticulatione, nutibus honestis pastori pollicetur, si sibi præmium decoris addixisset, sese regnum totius Asiæ tributuram. At illam, quam cultus armorum Minervam fecerat, duo pueri muniebant, præliaris Deæ comites armigeri, [1] Terror & Metus, nudis insultantes gladiis. at ponè tergum tibicen [2] Dorium canebat bellicosum: & permiscens bombis gravibus tinnitus acutos, in modum tubæ, saltationis agilis vigorem suscitabat. Hæc, inquieto capite, & oculis inspectu minacibus, citato & [3] intorto genere, gesticulatione alacri, demonstrabat Paridi, si sibi formæ victoriam tradidisset; fortem trophæisque bellorum inclytum suis adminiculis futurum. Venus ecce cum magno favore caveæ, in ipso meditullio scenæ, circumfuso populo lætissimorum parvulorum, dulcè subridens, constitit amœnè. Illos teretes & lacteos puellos diceres tu Cupidines, & Cupidines veros, de cœlo vel mari commodùm involâsse. nam & pinnulis, & sagittulis, & habitu cætero formæ præclarè congruebant: &, velut

INTERPRETATIO.

positis *in vertice. Sed hi Castores quoque erant juvenes histriones. Hæc virgo progrediens* cum *gestu tranquillo & simplici* ad cantum *tibiæ mollis personantis diversos modulos, promittit pastori modestis gestibus, se ei daturam imperium totius Asiæ, si adjudicâsset sibi palmam pulchritudinis. Verùm duo pueri*, qui referebant *Terrorem & Metum comites armigeros Deæ bellicæ, saltantes cum districtis ensibus, circumstabant illam* puellam, *quam arma, quibus ornata erat, formaverant in Palladem. Tibicen verò ponè ipsam modulabatur canticum bellicosum: & admiscens tinnitus acutos gravibus sonis, excitabat vigorem saltationis alacris ad instar tubæ. Hæc agitans caput, & aspiciens oculis minantibus, incedensque celeriter, & flexuosè, significabat Paridi gestibus promptis eum suo auxilio futurum strenuum, & clarum trophæis bellicis. Tum Venus stetit decenter in mediâ scenâ cum magno applausu spectatorum, circumdata turbâ puerorum hilarissimorum, & suaviter renidens. Diceres illos pueros obesulos & candidos,* esse *Cupidines, & veros* quidem *Cupidines, qui modò illuc advolâssent ex cœlo, aut ex mari. Erant enim similes ipsis, parvis alis, parvis sagittis, & reliquo ornatu: ac præfe-*

NOTÆ.

1. *Terror & metus.*] Servius ad Æneid. II. *Terror est propriè qui alii infertur, &c. metus autem quem habent timentes.*

Valerius Flaccus eos facit Martis equos lib. 3. Argon. versu 98.

Terrorque, Pavorque Martis equi.

2. *Dorium canebat bellicosum.*] Elmenhorstius ex MSs. Florent. & Palat. in quibus erat *Orium canebat bellicosum*, restituit *Dorium*. *Dorius*, modus est musicus, bello aptus. Noster in Floridis: *Seu tu velles Æolium simplex, seu Asium varium, seu Lydium querulum, seu Phrygium religiosum, seu Dorium bellicosum.*

3. *Intorto genere.*] Vvovver. legit, *intorto femore.* Colvius *gradu.* Hanc posteriorem lectionem in Interpretatione expressi. Si *genere* retineas, supple *saltationis*, aut *incessûs*, aut aliquid simile.

nuptiales epulas obituræ coruscis dominæ, prælucebant facibus. Et influunt [1] innuptarum puellarum decoræ soboles. hinc Gratiæ gratissimæ : inde [2] Horæ pulcherrimæ. quæ jaculis [3] floris serti & soluti Deam suam propitiantes, scitissimum construxerunt chorum, [4] dominæ voluptatum [5] veris comâ blandientes. Jam tibiæ [6] multiforabiles [7] cantus Lydios dulciter consonant. Quibus spectatorum pectora suavè mulcentibus, longè suavior Venus placidè commoveri, contantique lentè vestigio, & leviter [8] fluctuante spinulâ, & sensim annutante capite cœpit incedere, mollique tibiarum sono delicatis respondere gestibus: & nunc mitè conniventibus, nunc acrè comminantibus gestire pupillis: & nonnumquam saltare solis oculis. Hæc ut primùm ante [9] Judicis conspectum [10] facta est, nisu brachiorum polliceri vi-

INTERPRETATIO.

rebant tædas lucentes ante suam dominam, quasi ea *itura* esset *ad convivium nuptiale. Et pulcher chorus virginum innuptarum* illuc *confluit. hinc Charites jucundissimæ, illinc Horæ formosissimæ, quæ litantes Deæ suæ, projectionibus florum contextorum & solutorum, instituerunt choream elegantissimam, abblandientes Deæ voluptatum comâ veris. Jam tibiæ cavatæ multis foraminibus suaviter edunt modulos Lydios.*

Quæ dum oblectant jucundè animos spectatorum, Venus multò jucundior cœpit se movere placidè, & progredi lento & tardo gradu, & leviter quatiens spinam dorsi, *& paululum motans caput, conformare delicatos gestus ad mollem cantum tibiarum: & modò leniter connivere oculis, modò iisdem acriter minari, & aliquando saltare solis oculis. Ubi primùm illa pervenit ad conspectum Judicis, videbatur promittere*

NOTÆ.

1. *Innuptarum puellarum decora soboles.*] Id est, *innuptæ puellæ, quæ erant decoræ soboles.*

2. *Horæ pulcherrimæ.*] Has poëtæ Gratiis & Veneri adjungunt sæpè comites. Vide suprà lib. 5. pag. 168.

3. *Floris serti & soluti.*] A *serendo serviæ* & *serta* dicta sunt: item *serti flores*, qui in *serta* colligati, aut in corollas implexi sunt, opponunturque *solutis.*

4. *Dominæ voluptatum.*] Veneri.

5. *Veris comâ.*] Sic omninò legendum est, non *Veneris coma*, ut malè Colvius, aut *veris dono*, ut minùs rectè Vvovverius & Elmenhorstius. Per *veris comam* quid hîc aliud intelligas, nisi herbas & flores? Hac metaphorâ plena sunt Poëtarum carmina.

6. *Multiforabiles.*] Melius fortasse legas *multiforatiles*. Rudibus adhuc Musicæ sæculis non multiforatiles tibiæ in usu erant, sed simplices, quatuor tantùm foraminibus distinctæ. Horatius de Arte Poëticâ.

Tibia non, ut nunc, orichalco juncta, tubæque
Æmula: sed tenuis, simplexque foramine pauco, &c.

7. *Cantus Lydios.*] In Floridis *seu Lydium querulum.* Cassiodor. *Lydius* (modus) *contra curas animæ tædiaque repertus, remissione reparat, & oblectatione corroborat.* Lydios modos invenisse fertur Amphion.

8. *Fluctuante spinulâ.*] Lectionem hanc Scickerado debemus, quam esse sinceram ostendit cùm ablativus absolutus, qui sequitur, *& sensim annutante capite*, tùm sensûs evidentia & elegantia. sic enim optimè exprimitur mollis & infractus Veneris incessus.

9. *Judicis.*] Paridis illius scenici.

10. *Facta.*] Græcum est, *ante judicis conspectum facta*, pro *constituta*, vel *cum pervenisset.*

debatur, si fuisset Deabus cæteris antelata, daturam se nuptam Paridi [1] formâ præcipuam, suique consimilem. Tunc, animo volenti, Phrygius juvenis malum, quod tenebat, aureum, velut victoriæ calculum, puellæ tradidit. Quid ergo miramini, [2] vilissima capita, imò forensia pecora, imò verò [3] togati vulturii, si toti nunc Judices sententias suas pretio nundinantur? cùm [4] rerum exordio inter Deos & homines agitatum judicium corruperit gratia: & [5] originalem sententiam magni Jovis consiliis electus Judex, rusticanus & opilio, lucro libidinis vendiderit, cum totius etiam suæ stirpis exitio? Sic hercules, & [6] aliud sequens judicium inter inclytos Achivorum duces celebratum: vel cum falsis insimulationibus eruditione doctrinâque præpollens [7] Palamedes proditionis damnatur: vel virtute Martiâ præpotenti præfertur [8] Ulysses mendicus Ajaci maximo. Quale autem &

INTERPRETATIO.

motu brachiorum, se daturam Paridi uxorem præstantem pulchritudine, & sibi persimilem, si ipsam prætulisset reliquis Deabus. Tunc Phrygius adolescens dedit, libenti animo, virgini malum aureum, quod habebat præ manibus, tanquam suffragium, quo ipsi addicebat *victoriam. Quare igitur admiramini, ô abjectissimi homines, vel potiùs pecora forensia, imò verò vultures togati, si omnes Judices nunc vendunt argento suas sententias? Cùm primis temporibus favor corruperit judicium agitatum inter Deos & homines,* & juvenis *agrestis ac pastor, assumptus Judex consiliis supremi Jovis, vendiderit primam* omnium *sententiam pretio libidinis, etiam cum clade totius sui generis? Simili modo profectò aliud judicium posterius redditum est inter claros Imperatores Graiorum: vel quando Palamedes, excellens eruditione & doctrinâ, condemnatus est falsis accusationibus,* quasi *proditor: vel cùm Ulysses mendicus antepositus est Ajaci maximo præpollenti laude bellicâ. Cujus-*

NOTÆ.

1. *Formâ præcipuam.*] Ea fuit Helena Menelai uxor.

2. *Vilissima capita.*] Apostrophe ad causidicos, oratoresque forenses.

3. *Togati vulturii.*] A rapacitate.

4. *Rerum exordio.*] Judicium Paridis rerum exordio fuisse Apuleius dicit, cum tamen ex Chronologorum supputatione Trojanum excidium, quod paucis post illud judicium annis contigit, cadat in annum Periodi Julianæ 3530, hoc est, conditi orbis 2800, diluvii Noë 1147, diluvii verò Deucalionei 330. At ideò rerum exordium ad illius judicii tempora refert; quia, quæ excidium Trojanum præcesserunt, tempora parum nota Ethnicis fuêre.

5. *Originalem sententiam.*] Judicium quod veluti primum celebratum est.

6. *Aliud sequens judicium.*] Duo judicia attingit; alterum, quo Palamedes innocens, Ulyssis artibus, tanquam proditor ad mortem damnatus est à Græcis: alterum, quo mortui Achillis arma, Ajace, cui debebantur, contempto, Ulyssi ab iisdem Græcis delata sunt. Vide Ovid. lib. 13. Metamorphos.

7. *Palamedes.*] Ovid. lib. 13. Metam.

Vellet & infelix Palamedes esse relictus,
Viveret, aut certè lethum sine crimine haberet,
Quem malè convicti nimiùm memor iste furoris
Prodere rem Danaûm finxit, fictumque probavit
Crimen, & ostendit, quod jam præfoderat, aurum.

8. *Ulysses mendicus.*] Plautus Bacchid. Act. 4. Scen. 9.

Nam illic item audivi Ulyssem, ut ego sum, fuisse & audacem & malum.

illud judicium [1] apud legiferos Athenienses, & [2] catos illos, & omnis scientiæ magistros? Nonne [3] divinæ prudentiæ senex, [4] quem sapientiâ prætulit cunctis mortalibus Deus Delphicus, fraude & [5] invidiâ nequissimæ factionis circumventus, velut corruptor adulescentiæ, quam frænis coërcebat, [6] herbæ pestilentis succo noxio peremptus est, relinquens civibus ignominiæ perpetuæ maculam? cùm nunc etiam [7] egregii Philosophi sectam ejus sanctissimam præoptent, & summo beatitudinis studio [8] jurent in ipsius nomen. Sed ne quis indignationis

Interpretatio.

modi autem fuit *illud judicium*, quod celebratum est *apud Athenienses illos legumlatores, & prudentes, & doctores universarum disciplinarum? Nonne senex ille præditus prudentiâ divinâ, quem Apollo anteposuit sapientiâ omnibus hominibus, oppressus dolo atque invidiâ scelestissimæ conspirationis, quasi* esset *corruptor juventutis, quam retinebat frænis, extinctus est venenoso succo herbæ mortiferæ, relinquens suis civibus labem æternæ infamiæ? cùm etiamnum præstantes Philosophi eligant* præ cæteris *ejus sectam sanctissimam, & jurent in ipsius nomen ex maximo desiderio felicitatis. Verùm ne aliquis vi-*

Notæ.

Dolis ego deprehensus sum: ille
mendicans pœnè inventus interiit,
Dum sibi exquirit fata Iliorum

Vide Odyss. lib. 8. & 17.

1. *Apud legiferos Athenienses.*] Cicero in Oratione pro L. Flacco: *Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur.*

2. *Catos illos.*] Idem Cicero de Fato: *Athenis tenue cœlum est, ex quo acutiores etiam putantur Attici.*

3. *Divinæ prudentiæ senex.*] Socrates, qui apud populum Atheniensem accusatus & condemnatus, coactus est cicutam bibere. Cujus mortem ipsi postea Athenienses, qui eum damnaverant, tam graviter tulerunt, tantaque ejus facti pœnitentia eos incessit, ut palæstras ac gymnasia clauderent.

4. *Quem sapientiâ prætulit cunctis mortalibus Deus Delphicus.*] Respicit ad oraculum, quod Pythia Chæreponti Socratis discipulo se consulenti, Delphis reddidit. Illud autem, teste Laërtio, in Vita Socratis tale erat,

Ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος. id est, *Socrates sapientissimus est omnium hominum.*

5. *Invidia nequissimæ factionis.*] Hujus factionis conspirationisque, ut refert Plato in Apologia, principes erant Anytus, Lycon, & Melytus, quorum Anytus quidem opificum, administratorumque reipublicæ partes tuebatur, Lycon verò oratorum, ac denique Melitus, poëtarum: quia nimirùm eos omnes carpebat Socrates. Accusationem detulit Melitus, quæ erat ejusmodi, referente Laërtio ex Phavorini Metroo: Ἀδικεῖ Σωκράτης, οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος, ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων. τίμημα θάνατος. Id est, *jus violat Socrates non existimans eos esse Deos, quos civitas tales judicat, sed alia nova dæmonia introducens. jus etiam violat juvenes corrumpendo. pœna illi sit mors.*

7. *Egregii philosophi.*] Inter illos, qui successerunt Socrati, & appellantur Socratici, nobilissimi sunt Plato, Xenophon, & Antisthenes, teste eodem Laërtio.

8. *Jurent in ipsius nomen.*] Id est, ejus placitis firmissimè inhæreant, studio nempè beatitudinis, quam confidunt, ejus præcepta sectando, se consecuturos.

meæ reprehendat impetum, secum sic reputans: Ecce nunc patiemur philosophantem nobis asinum? rursus, unde discessi, revertar ad fabulam. Postquam finitum est illud Paridis judicium, Juno quidem cum Minervâ tristes, & iratis similes è scenâ redeunt, indignationem repulsæ gestibus professæ: Venus verò gaudens & hilaris, lætitiam suam, saltando, toto cum choro, professa est. Tunc de summo montis cacumine, per quamdam latentem fistulam, in excelsum prorumpit [1] vino crocus diluta: sparsimque, defluens, pascentes circà capellas odoro perpluit imbre; donec in meliorem maculatæ speciem, canitiem propriam luteo colore mutarent. Jamque totâ suavè fragrante caveâ, montem illum ligneum terræ vorago [2] decepit. Ecce quidam miles per mediam plateam dirigit cursum, petiturus, jam

INTERPRETATIO.

tuperet hunc *impetum meæ indignationis, sic apud se cogitans; An nunc tolerabimus asinum nobis philosophantem? revertar iterùm ad narrationem* meam, *ex quâ digressus sum. Postquam illud judicium Paridis peractum fuit, Juno quidem & Pallas discedunt ex theatro mœstæ & indignabundæ, ostendentes suis gestibus iram*, quam conceperant *ex illâ repulsâ: at Venus læta, & hilaris ostendit gaudium suum saltando cum toto choro. Tunc vinum mixtum croco salit in altum ex supremo vertice montis, per quemdam tubum occultum: & decidens in guttas aspergit pluviâ suavè olenti capras circùm pascentes, donec, tinctæ in pulchriorem formam, mutarent suam albedinem in colorem croceum. Cúmque jam totum theatrum exhalaret jucundum odorem, hiatus terræ absorpsit illum montem ligneum. Tunc quidam miles currit per mediam plateam, ut accerseret ex pu-*

NOTÆ.

1. *Vino crocus diluta.*] Mos fuit in theatris & spectaculis crocum, dulci vino aut aquâ dilutum, per siphones miro artificio exprimere, & scenam pretioso illo imbre conspergere, totum verò theatrum jucundissimo odore perfundere. Plin. lib. 21. cap. 6. de croco ait: *Sed vino mirè congruit præcipuè dulci, tritum ad theatra replenda.* Ejusmodi croceus imber *sparsio* propriè dicebatur. Propert. lib. 4. Eleg. 1.

Pulpita solennes non oluere crocos.

Ad quem versum videnda sunt, quæ dicit Scaliger in commentariis suis ad Propertium. Ex Ciliciâ maximè crocum Romam advehi solitam testantur vel hæc loca duo: alter Lucretii lib. 2.

Et cum scena croco Cilici perfusa recens est.

Alter Martialis, de Spectaculis, Epig. 3.

Et Cilices nimbis hîc maduêre suis.

Id est, *croceâ sparsione*, quam *nimbum* eleganter vocat. Beroaldus legebat hic *unda croco diluta*, quæ lectio ferri potest. Sic enim Seneca lib. 2. Natural. Quæst. c. 9. *Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Numquid dubitas quin sparsio illa, quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens, in summam altitudinem amphitheatri pervênit, cùm intensione aquæ fiat?* Glossæ: *sparsio*; κρόκος ὁ ξαινόμενος. Vide Lips. De Amphith.

2. *Decepit.*] *Absorpsit*, MS. Oxon. teste Pricæo, habet *recepit*, melius, meo quidem judicio. Malè Beroaldina Editio, & quædam aliæ *decerpit*. Laus est machinatoris, qui montem illum ligneum tali artificio disposuerat, ut, peractâ fabulâ, veluti repentino terræ hiatu absorberetur.

populo

populo postulante, illam de publico carcere mulierem, quam dixi, propter multiforme scelus, bestiis esse damnatam. * * *
* * * * * * * *

* * * * * * * * metu etiam mortis cruciabar maximè, sic ipse mecum reputans: Quòd
* * * * * * * *
quæcumque ad exitium mulieris bestia fuisset immissa, non adeò vel prudentiâ solers, vel artificio docta, vel abstinentiâ frugi, posset provenire; ut adjacentem lateri meo laceraret mulierem; mihi verò, quasi indemnato & innoxio, parceret. Ergo igitur non de pudore jam, sed de salute ipsâ sollicitus, dum magister meus lectulo probè coaptando districtus inservit, totâ familiâ partim ministerio venationis occupatâ, partim voluptario spectaculo attentâ, meis cogitationibus liberum tribuebatur arbitrium. nec magnopere quisquam custodiendum tam mansuetum putabat asinum. Paulatim furtivum pedem proferens, portâ, quæ proxima est, potitus, jam cursu me celerrimo proripio: sexque totis passuum millibus perniciter confectis, [1] Cenchreas pervado: [2] quod oppidum audit quidem nobilissimæ coloniæ Corin-

INTERPRETATIO.

blicâ custodiâ illam fœminam, quam dixi addictam fuisse bestiis sententiâ præsidis, *ob plurima flagitia; quia populus jam poscebat* eam. * *
* * * * *
* * * * *
Ego verò maximè torquebar quoque timore mortis, sic apud me cogitans: Quod * * * *
quæcumque fera immissa fuisset ad necem mulieris, non futura esset ita prudens ac solers, aut ita erudita arte, aut tam frugalis, ac temperans, ut dilaniaret mulierem positam juxta me, mihi autem ignosceret ut innocenti & indemnato. Igitur ego tunc anxius non de verecundiâ meâ, *sed de ipsâ vitâ, dum dabatur mihi libertas exequendi quæ cogitaveram, hero meo incumbente thoro aptè sternendo, servis omnibus partim districtis ministerio venationis, partim intentis jucundo spectaculo, neque ullus credebat tam mitem asinum esse valdè custodiendum. Paulatim me subducens occultâ fugâ, cùm pervenissem ad portam proximam, jam aufugio cursu citatissimo: cumque velociter emensus fuissem sex solida millia passuum, pervenio Cenchreas: quæ quidem urbs dicitur esse nobilissima coloniæ*

NOTÆ.

1. *Cenchreas.*] *Cenchreæ* Portus est Corinthiorum, ad Sinum Saronicum, sicut & Lecheæ alter Portus ad Sinum Crissæum sive Corinthiacum, qui Portus Isthmum hinc atque illinc claudunt.

2. *Quod oppidum audit quidem*, &c] Ita planè legendum est, ex fide MS. Codd. Florr. 2. Pal. Ald. & Bert. referente Elmenhorstio, non autem *adeunt*, ut vulgatæ pleræque Editiones Beroald. Est autem hîc *audire* idem quod *esse*, aut *dici esse*. Scriveriana Editio habet sensu adhuc apertiore: *quod oppidum audit quidem nobilissima Colonia Corinthiensium.*

thienſium: adluitur autem [1] Ægæo & Saronico mari. ubi portus etiam, tutiſſimum navium receptaculum, magno frequentatur populo. Vitatis ergo turbulis, & electo ſecreto littore, propè ipſas fluctuum aſpergines, in quodam molliſſimo arenæ gremio laſſum corpus porrectus refoveo: nam & ultimam diei metam curriculum Solis deflexerat: & veſpertinæ me quieti traditum dulcis ſomnus oppreſſerat.

INTERPRETATIO.

Corinthiorum : adjacet verò mari Ægæo, & Saronico. ubi etiam portus est, tutiſſimum receptaculum navium, & celebratur magnâ populi frequentiâ. Fugiens ergo cœtus hominum, eligo littus ſolitarium prope ipſas eluviones fluctuum, & reficio corpus feſſum, recubans in molliſſimo ſtrato arenæ : curſus enim ſolis declinaverat ad extremum terminum diei : & cum me dediſſem quieti veſpertinæ, gratus ſopor me corripuerat.

NOTÆ.

1. *Ægæo & Saronico mari.*] Niſi, ſub nomine Ægæi maris, ipſum quoque Saronicum ſinum comprehendas, qui reverà ipſius eſt quaſi quædam παρέγχυσις, ſeu *effuſio* ; non poteſt dici *Cenchreas* allui Ægæo mari. Hoc enim oppidum in extremo ſinu Saronico ſitum eſt.

LUCII APULEII
MADAURENSIS PLATONICI
METAMORPHOSIS

LIBER UNDECIMUS.

CIRCA primam fermè noctis vigiliam experrectus pavore subito, video præmicantis Lunæ candore nimio completum orbem, commodùm marinis emergentem fluctibus. Nactusque opacæ noctis silentiosa secreta, certus etiam [1] summatem Deam præcipuâ majestate pollere, resque prorsùs humanas ipsius regi providentiâ; nec tantùm [2] pecuina & ferina, verùm inanima etiam divino ejus luminis numinisque nutu vegetari: ipsa etiam corpora terrâ, cœlo, marique, [3] nunc incrementis consequenter augeri; nunc decrementis obsequen-

INTERPRETATIO.

*EXPERGEFACTUS repentino metu circiter primam vigiliam noctis, conspicor plenum discum Lunæ splendentis miro fulgore, exeuntem tunc ex undis maris. Oblatâque tacitâ solitudine noctis umbrosæ, cùm etiam scirem il*lam *primariam Deam valere numine præcellenti, & res humanas omninò gubernari ejus providentiâ; neque solùm pecora & feras corroborari divinâ potentiâ lucis, & divinitatis ejus, sed etiam res inanimatas: ipsa quoque corpora* quæ sunt in *terrâ*, in *cœlo, &* in *mari, modò crescere*, ipsâ *crescente; modò decrescere;* ipsâ *decres-*

NOTÆ.

1. SUMMATEM *Deam.*] Lunam, quæ & Hecate, & Isis est, atque, (ut patet ex iis quæ infrà dicit Noster) omnia fœminina numina continet, quemadmodum Osiris omnia masculina. Unde eam *summatem Deam* vocat.

2. *Pecuina.*] Ab antiquo *pecu.*

3. *Nunc incrementis consequenter augeri; nunc decrementis, &c.*] Plin. lib. 2. Natural. Hist. cap. 41. *Jam quidem Lunari potestate ostrearum conchyliorumque, & concharum omnium corpora, augeri ac rursus minui, quin & soricum fibras respondere numero Lunæ exquisivere diligentiores* &c. Manil. Astron. lib. 2.

Sic, submersa fretis, concharum & carcere clausa
Ad Lunæ motum variant animalia corpus.

Medullas quoque animalium in ossibus augeri minui-ve ad incrementa & decrementa Lunæ, sicut & humorem in arboribus, à veteribus proditum est, atque hac etiam nostrâ ætate vulgò cre-

ter imminui, Fato ſcilicet etiam meis tot tantiſque cladibus ſatiato, & ſpem ſalutis, licet tardam, ſubminiſtrante, auguſtum ſpecimen Deæ præſentis ſtatui deprecari. Confeſtimque diſcuſsâ pigrâ quiete, alacer exſurgo: [1] meque protinus purificandi ſtudio marino lavacro trado: [2] ſeptieſque ſubmerſo fluctibus capite, quod eum numerum præcipuè [3] reli-

INTERPRETATIO.

cente eì obſequendo: decrevi orare venerandam faciem Deæ præſentis, fortunâ nempè jam ſatiatâ tot ac tantis meis calamitatibus, & offerente ſpem ſalutis, quamvis ſeram. Excuſſoque ſtatim ſopore inerti, ſurgo promptus: & confeſtim eo me ablutum aquâ maris cupiens me purgare: & capite immerſo aquæ ſepties, quia divinus ille Pythagoras memoriæ *tradidit illum præſer-*

NOTÆ.

ditur: obſervanturque eâ de causâ à ruſticis Lunæ tempora tùm in ſerendis oleribus, tùm in putandis, inſerendis & inoculandis arboribus, cæteriſque id genus agricolationis muniis obeundis. Quanquam permulti, rerum naturæ ſtudioſi, multis accuratiſque experimentis deprehenderint ejuſmodi incrementa ac decrementa oſtreorum medullarumque abſque ullis certis legibus, modò creſcente, modò decreſcente Lunâ fieri: jamque apud omnes ferè doctos conſtat illos effectus alioſque innumeros, qui Lunæ tribuebantur, in alias ſingulares cauſas eſſe refundendos: Lunareſque illæ obſervationes in ſerendis ſeminibus, putandiſque arboribus, ut vanæ & inutiles ab iis repudiantur.

1. *Meque protinus purificandi ſtudio, marino lavacro trado.*] In more fuit apud populos ferè omnes cujuſvis religionis, ut, antequam ſacris darent operam, aut templa ingrederentur, aquâ ſe abluerent purgarentque. Liber Leviticus, & traditiones Judæorum innumerabiles habent ejuſmodi baptiſmos. De Ægyptiis idem refert Herodotus in Euterpe. Romanos idem feciſſe oſtendat vel hic locus Perſii Satyr. 2.

Hæc ſanctè ut poſcas, Tyberino in gurgite mergis
Mane caput bis terque, & noctem flumine purgas.

Mahumetani quoque nunc, Indi, aliæque barbaræ nationes ablutionibus ſe purificant, priuſquam ſacris ſuis vacent. Quin & Chriſtianos quoque, antequam templum ingrederentur, aquam manibus lavandis ſumpſiſſe Tertull. in Apologetico, aliique Patres docent, quem morem etiam nunc aliquatenus ſervamus, dum, templa ingredientes, digitum aquæ luſtrali intingimus, frontique allinimus. Purificationibus illis aquam de flumine vivo hauriebant, aut de mari. Aquæ enim marinæ maximam ad purgandum ineſſe vim, ob ſalſam & igneam portionem, crediderunt. unde fluxit hæc parœmia.

Θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.
Mare univerſa proluit hominum mala.

2. *Septies ſubmerſo fluctibus capite.*] Sic lib. 4 Regum qui Hebræis ſecundus eſt Melachim cap. 5. Elizæus Propheta Naamani ſyro leproſo per nuntium dicit: *Vade, & lavabis te ſeptem vicibus in Jordane.* Perſius loco ſuprà citato *ter* tantùm habet, ſicut & Juvenalis:

Ter matutino Tiberi mergetur, & ipſis
Vorticibus timidum caput abluet.

3. *Religionibus aptiſſimum.*] Sic legendum eſt ex Codd. Flor. & Berth. non autem *religionis*, ut habent vulgatæ editiones. Septenarii dotes & myſteria fusè recenſet Macrob. lib. 1. in ſomnium Scipionis, toto capite 5. &, ut ex multis aliquid huc afferam, hunc numerum ait naturæ hominis in primis convenire: conſtare enim ex ternario & quaternario, quorum hic ad corpus pertinet, utpote conſtans quatuor elementis, ille verò ad animam

gionibus aptiſſimum [1] divinus ille Pythagoras prodidit, [2] lætus & alacer Deam præpotentem lachrymoſo vultu ſic apprecabar: REGINA cœli, [3] ſive tu Ceres alma, frugum parens originalis, quæ repertu lætata filiæ, [4] vetuſtæ glandis ferino remoto pabulo, [5] miti commonſtrato cibo, nunc [6] Eleuſiniam glebam percolis: ſeu tu [7] cœleſtis Venus,

INTERPRETATIO.

tim numerum convenientiſſimum eſſe religioni, hilaris & impiger ſic orabam Deam potentiſſimam facie lachrymis madente: REGINA *cœli, ſive tu* ſis *alma Ceres, primordialis parens frugum, quæ exhilarata inventione tuæ filiæ, ſuſtuliſti belluinum cibum priſcæ glandis, & oſtendiſti alimentum mitius, & nunc habitas agros Eleuſinios:* ſive *tu* ſis *Venus*

NOTÆ.

tribus ſuis partibus abſolutam: quarum prima eſt ratio, quam λογιστικὸν appellant: ſecunda animoſitas (philoſophi noſtri *appetitum iraſcibilem* dicerent) quam θυμικὸν vocant: tertia cupiditas (*appetitus concupiſcibilis*) quæ ἐπιθυμητικὸν nuncupatur. Sed & Pythagoreos ait quaternarium, quem τετρακτὺν vocant, ad animæ quoque perfectionem pertinere putâſſe, eumque inter arcana fuiſſe veneratos, ita ut ex eo & jurisjurandi religionem ſibi fecerint

Οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτύν.

Non, per eum, qui dat animæ noſtræ quaternarium numerum. Hoc eſt, per Deum qui dat animæ noſtræ ſuas quatuor perfectiones, putà fortaſſe intellectum, voluntatem, memoriam, & imaginationem. Sed de ſeptenario ſatis. Plura vide apud eundem Macrob.

1. *Divinus ille Pythagoras.*] Cui ideo impoſitum Pythagoræ nomen Diogenes Laërtius in ejus vita ex Ariſtippo Cyrenæo refert, quod veritatem perinde ac Pythius ipſe loqueretur: ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἠγόρευεν οὐχ ἧττον τοῦ Πυθίου. Unde meritò eum Noſter *divinum* appellat.

2. *Lætus & alacer Deam præpotentem lachrymoſo vultu, &c.*] Mirum ſanè mihi videtur, quod, quamvis lætus eſſet & alacer, lachrymoſo tamen vultu Deam precaretur: quid enim lætitiæ & alacritati cum lachrymis? fortaſſe lætitiam ſuam corde premens, faciem componebat ad fletum, quo faciliùs Deam ſibi propitiaret. Notum ſupplicis orationem lachrymæ quantùm adjuvent, & quàm uſitatum apud veteres, Deos humano more credere externis ſignis capi, nec pervadere intima cordium.

3. *Sive tu Ceres alma.*] Obſervandum (quod jam monuimus, cùm de Deâ Syriâ ageremus) ſecundum abſtruſioris veterum theologiæ peritos, non eſſe niſi unum Deum & unam Deam, quæ pro ratione officiorum diverſorum diverſis nominibus appellatur. Hinc eſt quod eundem Solem, eundem Liberum, eundem Apollinem, Oſirim & Serapin vocant. Item Lunam eandem Cererem appellant, eandem Dianam, eandem Junonem, eandem Proſerpinam, Iſidem, &c. Virgil. lib. 1. Georgic.

Vos, ô clariſſima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber & alma Ceres.

Vide Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 18.

4. *Vetuſtæ glandis ferino remoto pabulo, &c.*] Virgil. eodem loco.

Veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit ariſtâ. &c.

5. *Miti commonſtrato cibo.*] Frumento.

6. *Eleuſiniam glebam percolis.*] *Solum Eleuſinium.* Eſt autem *Eleuſin* Straboni lib. 9. urbs, in qua templum eſt Eleuſiniæ Cereris, & myſticum delubrum, turbæ, quanta in Theatro ſolet eſſe, capax, opus Ictini, qui etiam Parthenonem Minervæ in arce fecit, Pericle operum procurationem ſuſtinente, quam urbem in demis, ſeu pagis curiiſve Atticis numerari quoque ait.

7. *Cœleſtis Venus.*] *Uranie.* Ma-

quæ primis rerum exordiis sexuum diversitatem generato amore sociasti, & æternâ sobole humano genere propagato, [1] nunc circumfluo Paphi sacrario coleris: [2] seu Phœbi soror, quæ [3] partu fœtarum medelis lenientibus recreato, populos tantos educâsti, præclarisque nunc [4] veneraris [5] delubris Ephesi: seu nocturnis ululatibus horrenda Proserpina, [6] triformi facie [7] larvales impetus comprimens, terræ-

Interpretatio.

cœlestis, quæ initio mundi conjunxisti diversos sexus, producto in eis *amore, & propagato genere humano prole perpetuâ, nunc adoraris in delubro Paphio, quod circumalluitur* mari: *sive sis soror Apollinis, quæ levato partu gravidarum* mulierum *remediis mulcentibus, edidisti in lucem tot populos, & nunc coleris in pulcherrimo templo Ephesi: sive* tu sis *Hecate formidabilis ululatibus nocturnis, quæ sub triplici vultu cohibes furores larvarum, &*

Notæ.

crob. Saturnal. lib. 1. cap. 7. *Philochorus quoque in Atthide eandem* (Venerem) *affirmat esse Lunam, &c.*

1. *Nunc circumfluo Paphi sacrario*, &c.] Vide quæ diximus lib. 4. ad hæc verba *Paphum nemo* pag. 132. Ideo autem *circumfluum* vocat *Paphi* sacrarium, quia Paphos in Insula Cypro sita est, quæ mari undique alluitur.

2. *Seu Phœbi soror, quæ, &c.*] Juno Lucina. Macrob. Saturnal. lib. 7. cap. ultimo. *Hinc est quòd Diana, quæ Luna est, ἄρτεμις dicitur quasi ἀερότεμις, hoc est, aërem secans. Lucina à parturientibus invocatur; quia proprium ejus munus est distendere rimas corporis, & meatibus viam dare, quod est ad celerandos partus salutare, &c.* seu potiùs Lucina dicitur, eo quod fœtus ope ejus in lucem edatur: Ilithyia verò Εἰλείθυια, quia præsto adest parturientibus ἀπὸ τοῦ ἐλθεῖν.

3. *Partu fœtarum.*] Ita legendum est, non autem *ferarum*, ut habent quædam exemplaria.

4. *Veneraris.*] Passivè, ut apud Virgil.

Venerata Sacerdos.

5. *Delubris Ephesi.*] Celebratissimum fuit templum Dianæ Ephesi, quæ urbs erat Ioniæ primaria, ab Amazonibus condita, ut refert Strabo lib. 11. vel, ut idem ait initio lib. 14. ab Androclo Codri Atheniensium regis filio, qui dux erat coloniæ Ionum. Templum illud Ephesinum inter septem mundi miracula numeratum est. In eo faciendo tota Asia (minorem intellige) per ducentos & viginti annos insudavit. At mirum illud duorum sæculorum opus temerarius Herostratus, nominis immortalitatem ex sacrilegio quærens, incendit eâdem nocte, quâ natus est Alexander Magnus; quæ fuit anno primo centesimæ sextæ Olympiadis secundum Petavium.

6. *Triformi facie.*] Virg. Æneid. 4.

Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.

Chariclides poëta quidam apud Athenæum lib. 7.

Δέσποιν' Ἑκάτη τριοδῖτι, τρίμορφε,
τριπρόσωπε τρίγλαις κηλαμένη.

Domina Hecate trivia, triformis tres habens vultus, quæ propitiaris triglis, (Pisces sunt *mulli* dicti.) Sed propitiabatur etiam canibus, unde *canicida*, & *canivora* dicta est. Sacra ejus noctu fiebant, cum ululatbus, ad imitandam Cererem, quæ raptam Proserpinam in triviis clamans requirebat.

7. *Larvales impetus comprimens*, &c.] Dea enim Inferorum & Manium erat, Larvasque ac phantasmata pro arbitrio suo coërcebat, aut immittebat.

que claustra cohibens, [1] lucos diversos inerrans, vario cultu propitiaris; [2] istâ luce fœmineâ collustrans cuncta mœnia, & udis ignibus nutriens læta semina, & [3] solis ambagibus dispensans incerta lumina: quoquo nomine, quoquo ritu, quaquâ facie te fas est invocare; tu meis jam nunc extremis ærumnis subsiste, tu fortunam collapsam affirma, tu sævis exantlatis casibus pausam pacemque tribue. sit satis laborum, sit satis periculorum. Depelle quadrupedis diram faciem. redde me conspectui meorum: redde me meo Lucio. Ac si quod offensum numen inexorabili me sævitiâ premit; mori saltem liceat, si non licet vivere. Ad istum modum fusis precibus, & adstructis miseris lamentationibus, rursus mihi marcentem animum [4] in eodem illo cubili sopor circumfusus oppressit. Necdum satis [5] conniveram: & [6] ecce pelago medio, venerandos Diis etiam vultus attollens, emergit divina facies. ac dehinc paulatim toto corpore perlucidum simulachrum, excusso pelago, ante me constitisse visum est. Ejus mirandam

INTERPRETATIO.

claudis septa telluris, ac *discurrens per varia nemora, coleris diversis ritibus: illuminans omnes urbes tuo fulgore muliebri, & alens germina virentia* tuo *lumine humido, & effundens lucem instabilem propter cursum solis:* sub *quocumque nomine*, sub *quibuscunque cærimoniis*, sub *quacumque formâ licet te invocare; tu nunc succurre meis gravissimis miseriis, tu fulci meam fortunam, quæ corruit, tu jam concede* mihi *requiem & tranquillitatem post superatos tot duros casus. sit satis ærumnarum, sit satis periculorum. Remove* à me *funestam formam asini; restitue me aspectui meorum; reforma me in meum* pristinum *Lucium. Et si aliquis Deus* à me *violatus persequitur me crudelitate implacabili; saltem conceдatur* mihi *mori, si non conceditur* aliter *vivere. Ejusmodi factâ oratione, & adjectis* insuper *lamentationibus miserandis, somnus offusus sopivit iterùm mihi in eodem toro* arenæ *animum* mœrore *languentem. Vix clauseram oculos, cum divina forma prodit è medio mari extollens faciem venerabilem ipsis etiam Diis. Deindeque imago splendidissima toto corpore visa est stare coram me, mari paulatim superato. Co-*

NOTÆ.

1. *Lucos diversos inerrans.*] Virgil. Æneid. lib. 6.

Jam subeunt Triviæ lucos, &c.

Eodem libro.

Sed me quùm lucis Hecate præfecit Avernis.

2. *Istâ luce fœmineâ.*] Plin. lib. 2. cap. 100. *Itaque solis ardore siccatur liquor, & hoc esse masculum sydus accepimus torrens cuncta, sorbensque.* Et cap. 101. *E contrario ferunt Lunæ fœmineum ac molle sydus atque nocturnum, solvere humorem, &c.*

3. *Solis ambagibus dispensans incerta lumina.*] Ex diversitate cursûs solaris & lunaris, fit ut Luna aliquando pleno orbe fulgeat, aliquando dimidiato, aliquando falcato tantùm. atque hæ vulgò dicuntur *Lunæ phases*, nostro *incerta lumina.*

4. *In eodem illo cubili.*] molli scilicet arenæ gremio.

5. *Conniveram.*] Elmenhorstius habet ex MS. Florent. *connipseram*, Rom. *compseram*: unde Beroaldus formaverat *compresseram*, supple *palpebras*. At ex *connipseram* meliùs conjicias *conniveram*; nisi tamen retinere malis ipsum *connipseram*, tanquam præteritum plusquam perfectum antiquum verbi *conniveo.*

6. *Et ecce pelago.*] Somnium narrat,

ſpeciem ad vos etiam referre connitar. ſi tamen mihi diſſerendi tribuerit facultatem paupertas oris humani: vel ipſum numen ejus [1] dapſilem copiam eloquutilis facundiæ ſubminiſtraverit. Jam primùm crines uberrimi prolixique, & ſenſim intorti, per divina colla paſſivè diſperſi, molliter defluebant. Corona multiformis, variis floribus ſublimem diſtrinxerat verticem: cujus media quidem ſuper frontem plana rotunditas in modum ſpeculi, [2] vel immò, argumentum Lunæ, candidum lumen emicabat. Dextrâ lævâque [3] ſulcis inſurgentium viperarum cohibita, ſpicis etiam Cerealibus deſuper porrectis. Multicolor, byſſo tenui pertexta, [4] nunc albo candore lucida, nunc croceo flore lutea, nunc roſeo rubore flammida. &, quæ longè longèque etiam meum confutabat obtutum, [5] palla nigerrima, ſplendeſcens

INTERPRETATIO.

nabor etiam vobis exponere admirabilem ejus formam. ſi tamen egeſtas humani eloquii mihi fecerit copiam narrandi: aut ipſa ejus divinitas mihi ſuppeditaverit largam ubertatem eloquentiæ. Et primùm quidem capilli denſi, & longi paulatim cincinnati, temerè ſparſi per divinam cervicem, erant molliter promiſſi. Corona diverſæ formæ ex variis floribus circumdabat ſummum ejus *caput: quæ* habebat *quidem in mediâ fronte orbem planum inſtar ſpeculi, vel potiùs lumen candidum refulgens*, quod *argumento* erat eam eſſe *lunam. Viperæ inſurgentes in modum ſulcorum coërcebant eam à dextrâ & ſiniſtrâ, & ariſtæ Cereales extendebantur etiam deſuper. Erat ei veſtis multicolor ex lino ſubtili, nunc refulgenti albedine candens, nunc flava flore croci, nunc ardens rubore roſeo. & palla nigerrima, fulgens nitore atro, quæ perſtringebat quoque aciem meorum ocu-*

NOTÆ.

1. *Dapſilem copiam.*] Græcum eſt *δαψιλὴς abundans.*

2. *Vel immò argumentum Lunæ candidum lumen emicabat.*] Codex Urſin. habet, *vel in modum ſemeſtris lunæ* &c. quod non probatur à doctis, cùm præſertim adeo diſcrepet ab aliorum omnium lectione. Omiſſis Pricæi conjecturis, nihil in textu muto; ſed virgulam expungo, quæ inter *candidum* & *lumen* poſita eſt, atque hæc verba *argumentum lunæ* duabus virgulis includo, quæ vicem præſtent parentheſeos, ut ſit ſenſus quem in interpretatione expreſſi.

3. *Sulcis inſurgentium viperarum cohibita.*] Iſidi, quæ & Luna eſt, & Proſerpina, & Ceres, viperas circa caput addit Apuleius; ſive quòd ſulci interdum tortuoſi viperas imitentur, ſive quòd frænatis curruique admotis ſerpentibus Ceres ſulcavit cœlum, & per aëra vecta eſt. Minucius in Octavio ſerpentem Cereri dat pro cingulo. *Ceres facibus accenſis, & ſerpente circumdata.* Quid ſi hic pro *ſulcis* legas *fulcris* ex Pignorio in menſæ Iſiacæ expoſitione pag. 10?

4. *Nunc albo candore*, &c.] His coloribus veſtis deſignantur varii Lunæ colores. Quùm enim exoritur, rubra videtur ob interpoſitos vapores: quùm jam aliquantum ſupra finitorem aſcendit, crocea apparet: denique cùm cœlum medium tenet, terrenis jam liberata vaporibus, candidum lumen refundit.

5. *Pallæ nigerrima ſplendeſcens atro nitore.*] Quædam corpora tametſi nigra, ob lævorem tamen ſuperficieculārum, quibus extima eorum ſuperficies contexta eſt, ſplendicant: qualia ſunt marmor nigrum, & ebenum, cùm polita ſunt. veſtes etiam nonnullæ ſeatro

atro nitore : quæ circumcircà remeans, & sub dextrum latus ad humerum lævum recurrens, [1] umbonis vice, dejectâ parte laciniæ, [2] multiplici contabulatione dependulâ; ad ultimas oras nodulis fimbriarum decoriter confluctuabat. [3] Per intextam extremitatem, & in ipsâ ejus planitie, stellæ dispersæ coruscabant: earumque media [4] semestris Luna flammeos spirabat ignes. Quaquà tamen insignis illius pallæ perfluebat ambitus, individuo nexu corona, totis floribus, totisque constructa pomis, adhærebat. Jam gestamina longè diversa. nam dextera quidem ferebat [5] æreum crepitaculum: cujus per angustam laminam in modum balthei recurvatam, trajectæ mediæ paucæ

INTERPRETATIO.

lorum, quæ circumcircà rediens, & transiens sub dextrum latus, ascendensque ad humerum sinistrum, loco umbonis demissâ parte vestis pendente in multas rugas, habebat parvos nodos fimbriarum pulchrè fluctuantes in suis *extremitatibus. Stellæ fulgebant sparsæ per oram* ejus *intextam, & per totum ejus campum. Et Luna plena,* posita *in medio earum, emittebat splendorem flammeum. Quacumque tamen ora illius præclaræ pallæ circumferebatur, corona facta ex floribus & fructibus omnis generis, adhærebat* ei *connexione indivisâ. Ea verò quæ gestabat multùm varia* erant. *Nam* manus *ejus dextra gestabat quidem sistrum æneum: per cujus mediam laminam angustam inflexam instar balthei, aliquot virgæ*

NOTÆ.

ricæ. At raró admodùm videas ejusmodi nigrorum corporum nitore perstringi oculorum aciem (quod de pallâ Deæ illius noster hîc ait.) Julianus tamen, in Cæsaribus, id affirmat de ebeno lecti Saturni. Plutarchus de Iside & Osiride, sic nigras Isidis vestes explicat; ut designari illis velit occultationes Lunæ, & obumbrationes, quibus Solem, desiderans, sectatur.

1. *Umbonis vice.*] *Umbo* propriè clypei centrum est, reliquo clypeo magis prominens, aliquando in acumen desinens. Propter hujus similitudinem, centrum rugarum, seu plicarum collectarum in togâ, *umbo* dictus est.

2. *Multiplici contabulatione.*] Ne de hujus vocis sincerâ lectione dubitem, facit Tertulliani locus, de Pallio, c. 5. *Adeò nec artifice necesse est, qui pridie rugas ab exordio formet, & inde deducat in tilias, totumque contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus assignet; dehinc diluculò, tunicâ priùs cingulo correptâ, quam præstabat, moderatiorem texuisse, recognito rursùs umbone, &, si quid exorbitavit, reformato, partem quidem de lævâ promittat: ambitum verò ejus, ex quo sinus nascitur, jam, deficientibus* TABULIS, *retrahat à scapulis, & exclusâ dexterâ, in lævam adhuc congerat, cum alio pari* TABULATO *in terga demoto, atque ita hominem sarcinâ vestiat.* Ubi vides *tabularum*, & *tabulati* nomine significari strias vestis, quæ ex umbone, oras versus extenduntur, sibique mutuo insident, quemadmodum domorum tabulata seu contignationes.

3. *Per intextam extremitatem.*] Per oram vestis, quæ erat picta, aut opere Phrygio, id est, acu, aut opere textorio.

4. *Semestris Luna.*] Luna plena, qualis est post dimidium mensem, à suâ conjunctione cum Sole. itaque *semestris* hîc, non, ut ferè semper, à *sex mensibus*, formatum est, sed à *semimense*.

5. *Æreum crepitaculum.*] Describit sistrum, cujus figuram & explicationem ex Plutarcho, vide suprà, sub finem libri 2. pag. 64.

Apul. Zz

virgulæ, [1] crispante brachio tergeminos jactus, reddebant argutum sonorem. lævâ verò [2] cymbium dependebat aureum: cujus ansulæ, quâ parte conspicua est, insurgebat [3] aspis, caput extollens arduum, cervicibus latè tumescentibus. Pedes ambrosios tegebant [4] soleæ, palmæ victricis foliis intextæ. Talis ac tanta spirans [5] Arabiæ felicis germina, divinâ me voce dignata est: En assum tuis commota, Luci, precibus, [6] rerum Natura parens, elementorum omnium domina, sæculorum progenies initialis, summa numinum, regina Manium, prima cœlitum, [7] Deorum, Dearumque facies uniformis: quæ cœli luminosa cul-

Interpretatio.

transmissa edebant sonum acutum, dum brachium ejus *vibraret triplices jactationes. Scaphium verò aureum pendebat ex* ejus *sinistrâ: super cujus ansâ, eâ parte, quâ eminet, surgebat aspis attollens erectum caput, cello valdè intumescente. Calcei intexti ex foliis palmæ*, quæ insigne *victorum* est, *operiebant pedes ejus immortales. Talis, ac tanta* Dea *exhalans* odorem *plantarum Arabiæ felicis, dignata est* me alloqui *voce divinâ*: Ecce ego *permota tuis precibus, ô Luci, adsum* tibi *Naturæ mater rerum* omnium, *Domina universorum elementorum, primordialis soboles temporum, suprema Deorum, regina Umbrarum, prima cœlicolarum, repræsentans in me unâ Deos, Deasque omnes*: ego, *quæ rego meo arbitrio lucida cacumina cœli*,

Notæ.

1. *Crispante brachio tergeminos jactus.*] Id est, brachio tres illas virgulas, quæ in sistro erant mobiles, agitante; sicque tribus ictibus tres sonos, licet unicâ jactatione, exprimente. Hac sistri jactatione significari voluerunt Nili accessus & recessus.

2. *Cymbium,*] Vasculum oblongum in modum cymbæ, quod ex mysticis Ægyptiorum cærimoniis, Isidi tribuitur, ad fluentiam lacunarum, & inundationem Nili significandam, juxta Plutarchum, lib. de Iside & Osiride.

3. *Aspis.*] In pompâ Isidis Ovidius lib. 9. Metamorphos. serpentem etiam ponit.

Plenaque somniferis serpens peregrina venenis.

4. *Soleæ palmæ victricis foliis intextæ.*] Lib. 2. *Et cum dicto juvenem quempiam linteis amiculis intectum, pedesque palmeis baxeis indutum, & adusque deraso capite, producit in medium.* Ubi vides palmea calceamenta Isiaco Prophetæ assignari, quemadmodum & hîc ipsi Isidi. Vocat autem *palmam victricem*; quia victoriæ est symbolum, & victorum gestamen.

5. *Arabiæ felicis germina.*] Gratos odores atque aromata, quæ nascuntur in Arabiâ felici. Celebrata est Arabiæ divisio in felicem, quæ εὐδαίμων, ἀρωματοφόρος, & λιβανοφόρος dicitur: Petræam, quæ πετρώδης, à Petra vetustissimo oppido: & desertam, quæ ἔρημος, quam incolunt scenitæ Arabes in tentoriis degentes.

6. *Rerum natura parens.*] Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 20. *Isis junctâ religione* (cum Serapide scilicet) *celebratur: quæ est, vel terra, vel natura rerum subjacens Soli. Hinc est, quòd continuatis uberibus corpus Deæ omne densetur; quia vel terræ, vel rerum naturæ alimento nutritur universitas.*

7. *Deorum Dearumque facies uniformis.*] Hinc manifestè apparet unicum esse Deum rerum omnium conditorem, qui variis Deorum Dearumque nominibus appelletur. quin & prisci Deos omnes ἀρσενοθήλεις esse, id est, *masculo-fœminas*, & utrumque sexum participantes, putaverunt. Unde Calvus *pollentem Deum Venerem* dixit. Apud

mina, [1] maris salubria flamina, [2] inferorum deplorata silentia nutibus meis dispenso. cujus numen unicum, multiformi specie, ritu vario, nomine multijugo totus veneratur orbis. Me [3] primigenii Phryges [4] Pessinunticam nominant Deûm matrem. hinc [5] Autochthones Attici

INTERPRETATIO.

salubres ventos maris, & defleta silentia inferorum. cujus universus orbis terrarum colit divinitatem unicam sub formâ multiplici, diversis carimoniis, & plurimis nominibus. Phryges, qui *primogeniti* sunt mortalium, *vocant me Pessinunticam matrem Deorum. hinc Athenienses indigenæ* suæ patriæ, nomi-

NOTÆ.

Virgilium Æneid. 2. Æneas:

Descendo, ac, ducente Deo, flammam inter & hostes
Expedior.

Ubi per *Deum* intelligenda est Venus, quæ modò ipsi apparuerat, monueratque ut domum rediret, suam & pollicens opem,

nusquam abero, & patrio te limine sistam.

MS. Bert. apud Elmenhorstium delet τὸ *Deorum*, & habet tantùm *Dearumque facies uniformis*, & hoc quidem meliùs ad mentem authoris nostri, qui videtur fœminina tantùm nomina & numina Isidi attribuere, cùm contrà masculum Deum faciat Deorum regnatorem Osirin, cujus sacra peragebant Isidis ministri: sed initiationem ejus teletámque diversam facit ab Isidis teletâ, ut infra patebit.

1. *Maris salubria flamina.*] Meursius in Exercit. Criticis legit *aëris*, non *maris*.

2. *Inferorum deplorata silentia.*] Id est, umbras silentes, in inferis degentes, quæ jam apud homines defletæ sunt.

3. *Primigenii Phryges.*] Herodotus lib. 2. num. 2. refert Psammetichum Ægypti Regem, cum scire cuperet quinam primi hominum extitissent, pueros duos recens natos pastori educandos tradidisse, & vetuisse ne quis ullam coram eis vocem ederet: jussisse præterea, ut diligenter observaretur, quam vocem primam pronunciarent. Biennio itaque elapso, pastore ad casam, in quâ caprino lacte alebantur, accedente, & aperiente januam, ambos pueros clamare cœpisse *Becchus*, eamque vocem sæpiùs iterasse. quod cùm ad Regem pastor retulisset, ipseque Rex accersitos eos coràm audiisset illam vocem pronuntiantes, & inquiri jussisset quinam homines aliquid hoc nomine *Becchus* vocarent; compertum fuisse Phrygas sic *panem* appellare. Quo argumento Phrygas primigenios, primosque hominum, Ægyptiisque priores, agnitos esse: cùm anteà Ægytii primos se mortalium dicerent, quâ etiam in opinione manens Lucianus ait: Αἰγύπτιοι λέγονται πρῶτοι τῶν ἀνθρώπων. Hanc Psammetichi historiam tangit Claudianus lib. 2. in Eutropium.

——— *Dat cuncta vetustas*
Principium Phrygibus; nec Rex Ægyptius ultra
Restitit, humani postquàm puer uberis expers
In Phrygiam primùm laxavit murmura vocem.

4. *Pessinunticam nominant Deûm matrem.*] A Pessinunte, oppido Phrygiæ, in quo Templum habuit maximum. Ex eo oppido simulachrum Deæ bello Punico secundo Romam translatum est ex Sibyllæ oraculo, & hospitio receptum per Scipionem Nasicam, qui optimus à Senatu est judicatus.

5. *Autochthones Attici.*] Αὐτόχθονες, qui dicuntur etiam ἰθαγενεῖς, Latinè *Aborigines*, Solino, cap. 15. *genuini terra*, à pronomine αὐτὸς *ipse*, & nomine χθὼν, quod *terram* significat, quasi dicas, *ex ipsâ terrâ, seu regione, natos.* Epitheton est perpetuum Atheniensium, eo quòd non aliunde in Atticam, quam incolunt, advenisse, ut multi alii populi, sed in eâ semper fuiss-

[1] Cecropiam Minervam; illinc [2] fluctuantes Cyprii Paphiam Venerem; [3] Cretes sagittiferi [4] Dictynnam Dianam; [5] Siculi trilingues Stygiam Proserpinam; Eleusinii vetustam Deam Cererem: [6] Junonem alii, [7] alii Bellonam, alii Hecaten, [8] Rhamnusiam alii. & , qui nascentis Dei Solis inchoantibus radiis illustrantur [9] Æthiopes,

INTERPRETATIO.

nant me *Palladem Cecropiam; aliâ ex parte Cyprii siti in medio mari, Venerem Paphiam; Cretenses sagittarii Dianam Dictynnam: Siculi tribus linguis* loquentes *Proserpinam infernalem: Eleusinii antiquam Deam Cererem: alii Junonem, alii Bellonam, alii Hecaten, alii Nemesin. & Æthiopes, qui collustrantur primis radiis Dei Solis exo-*

NOTÆ.

se dicantur. Euripides in Ione,

—— ἐλθὼν λαὸν εἰς αὐτόχθονα
Κλεινῶν Ἀθηνῶν. —— ——

Cùm venisset in populum indigenam inclytarum Athenarum.

1. *Cecropiam Minervam.*] Attica ipsa Cecropia quoque regio dicta est, à Cecrope rege, qui Athenas instauravit, & de Minervæ nomine, quæ Græcè Ἀθήνη dicitur, appellavit.

2. *Fluctuantes Cyprii.*] Quia Cyprus insula mediterraneo in mari sita, eo undique alluitur.

3. *Cretes sagittiferi.*] Pomp. Mela lib. 2. *Celebrantur arte sagittandi Cydon, Gortyna, & Gnossus Cretæ urbes.* Lucan. lib. 3. Pharsal.

Jam dilecta Jovi centenis venit in arma
Creta vetus populis, Gnossusque agitare pharetras
Docta, nec Eois pejor Gortyna sagittis.

4. *Dictynnam Dianam.*] Eo quòd Diana retia invenerit, quæ Græcè δίκτυ vocantur. Diodorus tamen, lib. 6. Bibliothecæ, Dictynnam aliam facit à Diana, aitque eam ex Jove genitam in Cretâ, consuetudine Dianæ familiarissimè usam esse; quæ res causam præbuit, ut quidam Dictynnam & Dianam eandem esse existimarent. Illi Dictynnæ nomen fuit *Britomartis*, ferturque Gortynia fuisse, & matrem habuisse *Charmen*.

5. *Siculi trilingues.*] Cœlius Rhodiginus, antiq. lect. lib. 3. cap. 31. *Siculos ab Apuleio dici trilingues animadverto, quod barbarè (Siculâ nimirum Linguâ) initio sint locuti; Græcè mox; postremò etiam Latinè.*

6. *Junonem alii.*] ut Samii qui Junonem singulari cultu prosequebantur.

7. *Alii Bellonam, alii Hecaten.*] De his jam diximus.

8. *Rhamnusiam alii.*] Erat hæc Nemesis, Rhamnusia dicta à Rhamnunte Atticæ pago, in quo templum habuit, & simulachrum egregium, Agoracriti, Phidiæ discipuli, manu elaboratum. Credita est Nemesis ultrix scelerum, præmiatrix bonorum, arbitra rerum, Justitiæ filia, ex abditâ quadam æternitate, terrena omnia despectans. Pinnas ei tribuerunt antiqui, item gubernaculum, & rotam, ut summâ velocitate eam singulis adesse, cunctaque ejus numine regi significarent. Martianus Nemesin putat eandem esse ac Fortunam.

9. *Æthiopes.*] Orientales intellige. Videtur hîc Apuleius ex priscorum sententiâ loqui, qui, teste Strabone lib. 1. Geograph. Æthiopiam vocabant regiones omnes illas Meridionali Oceano adjacentes ab ortu hiberno ad hibernum occasum, quales sunt Mogoli Imperium, Persis, Arabia, & ea, quam Æthiopiam nunc dicimus, cum Mauritaniæ parte: ita ut sinus Arabicus Orientalem Æthiopiam, secundum mentem veterum, dirimat ab Occidentali. Eodem modo regiones omnes Septentrionales Scythiæ nomine à veteribus fuisse appellatas, idem Strabo refert. Ad veterem il-

Ariique, 2 priſcâque doctrinâ pollentes Ægyptii, cærimoniis me prorſùs propriis percolentes, appellant vero nomine Reginam Iſidem. Aſſum tuos miſerata caſus, aſſum favens & propitia. Mitte jam fletus, & lamentationes omitte: depelle mœrorem. Jam tibi providentiâ meâ illuceſcet dies ſalutaris. Ergo igitur imperiis iſtis meis animum intende ſollicitum. Diem, qui dies ex iſtâ nocte naſcetur, æterna mihi nuncupavit religio: quo ſedatis hybernis tempeſtatibus, & lenitis maris procelloſis fluctibus, 3 navigabili jam pelago, 4 rudem dedicantes carinam, 5 primitias commeatus libant mei ſacerdotes. Id ſacrum, nec ſollicitâ, nec profanâ mente debebis operiri. Nam meo monitu ſacerdos, in ipſo procinctu pompæ, roſeam manu dextrâ ſiſtro cohærentem geſtabit coronam. Incontanter ergo, dimotis turbulis, alacer

INTERPRETATIO.

rientis, Ariique, & Ægyptii periti doctrinæ antiquæ, nominant me vero meo *nomine* Reginam *Iſidem, colentes* me *ritibus planè propriis. Ecce me affectam miſeratione tuarum calamitatum, ecce me tibi benevolam, & propitiam. Miſſas nunc facito lacrymas, & lamenta: abige triſtitiam. Mox dies ſalutaris illucebit tibi meâ providentiâ. Prabe igitur animum attentum his meis mandatis. Perpetuo cultu conſecratus eſt mihi dies, qui orietur poſt hanc noctem: quo* die *mei Sacerdotes mihi offerunt primitias navigationis, dedicantes* mihi *novam navem, cùm jam procellæ hyemales pacatæ ſunt, & undæ tempeſtuoſæ pelagi ſunt compoſitæ, ipſumque mare jam* factum eſt *navigabile. Debebis expectare illud ſacrum animo neque anxio, neque irreligioſo. Sacerdos enim admonitus à me, feret coronam roſeam in manu dextrâ adhærentem ſiſtro in ipſo apparatu pompæ. Sequere igitur ſine morâ pompam diſ-*

NOTÆ.

lam Æthiopiæ acceptionem & diviſionem reſpexiſſe videtur Apuleius, & Æthiopum nomine intellexiſſe Indos.

1. *Ariique.*] Arianæ incolæ. Ariana autem ſecundum Eratoſthenem, referente & probante Strabone, lib. Geogr. 15. regio eſt, quæ, ab Oriente, Indo fluvio terminatur: ab Auſtro, mari magno: ab Aquilone, Paropamiſo, aliiſque Caucaſi rupibus uſque in Caſpias portas: ab Occidente iiſdem finibus, (vel montibus. ſcripti enim codices, ut ad marginem annotavit Caſaubonus, habent ὄρεσι, cùm vulgata editio præ ſe ferat ὅροις) quibus Parthia à Mediâ, Carmania à Parætacenâ & Perſide diſtinguitur.

2. *Priſcâque doctrinâ pollentes Ægyptii.*] Herodotus, lib. 2. num. 121, & 160. ſapientiſſimos mortalium eos vocat. Vide quæ diximus lib. 2. pag. 61 ad hæc verba *Zachlas adeſt Ægyptius.*

3. *Navigabili jam pelago.*] Verno tempore, cùm jam elapſa eſt hyems, & ſedatæ tempeſtates. *Ver* (ait Plinius) *aperit navigantibus maria, quæ hiberno tempore hyemant, & ſævitiâ tempeſtatum concluduntur.*

4. *Rudem dedicantes carinam.*] Novam, & mare nondum expertam. Fortaſſis hæc navis dedicabatur à Corinthiis in Iſidis memoriam, quam navigio in Ægyptum vectam eſſe conſtat, non autem tranaviſſe. Hoc ſacrum tangit Lactantius lib. 1. his verbis *Certus dies habetur in feſtis, in quo Iſidis navigium celebratur.*

5. *Primitias commeatûs.*] Navigationis. Sic Cæſar: *Duobus commeatibus exercitum reportare conſtituit.* Aliàs *commeatus* ſumitur pro frumento, aliiſque cibariis, quæ in caſtra ad milites comportantur, item & pro abeundi veniâ, *congé.*

continuare pompam ; meâ volentiâ fretus : & de proximo clementer, velut manum sacerdotis osculabundus, rosis decerptis, pessimæ mihique detestabilis jamdudum belluæ istius corio te protinus exue. Nec quidquam rerum mearum reformides, ut arduum. Nam hoc eodem momento, quo tibi venio, simul & ibi præsens, quæ sunt consequentia sacerdoti meo per quietem facienda præcipio. Meo jussu tibi constricti comitatus decedent populi. Nec inter hilares cærimonias, & festiva spectacula, quisquam deformem istam, quam geris, faciem perhorrescet : vel figuram tuam repentè mutatam, [1] sequiùs interpretatus aliquis, malignè criminabitur. Planè memineris, & penitâ mente conditum semper tenebis, mihi reliqua vitæ tuæ curricula, adusque terminos ultimi spiritûs vadata. Nec injurium, cujus beneficio redieris ad homines, ei totum debere quod vives. Vives autem beatus, vives in meâ tutelâ gloriosus : & cùm spatium sæculi tui permensus ad inferos demeâris ; [2] ibi quoque in ipso subterraneo semirotundo, me, quam vides, Acherontis tenebris interlucentem, Stygiisque penetralibus regnantem, [3] campos Elysios incolens ipse, tibi propitiam frequens adorabis. Quod si sedulis obsequiis & religiosis ministeriis, & tenacibus castimoniis numen nostrum promerueris ;

INTERPRETATIO.

pulsis turbis ; confisus meâ benevolentiâ : & cùm ad Sacerdotem accesseris, decerpe rosas leniter, quasi volens osculari manum ejus ; *ac protinus exue pellem pessimæ istius belluæ ; & mihi jam pridem odiosæ. Neque pertimescas quidquam mearum rerum tanquam difficile. Nam hoc ipso puncto temporis, quo ad te venio, simul etiam illic præsens, impero meo sacerdoti per somnum, ea, quæ debet facere posthac. Densa turba populi dabunt tibi spatium ad transeundum, meo jussu. Et per læta* illa *sacra, & festiva spectacula, nemo odio habebit turpem istam formam, quam geris : neque quisquam te malignè accusabit, explicans in deteriorem partem subitam mutationem tuæ formæ. Memento tantùm, & habe semper repositum in intimis præcordiis, reliquum vitæ tuæ cursum mihi esse obstrictum ad extremum usque spiritum. Neque iniquum est te debere totam tuam vitam ei Deæ, cujus ope reversus fueris inter homines. Porrò vives felix, vives gloriosus sub meâ protectione : & cùm, peracto ævi tui tempore, descenderis ad inferos ; ibi etiam in ipso hemisphærio subterraneo, tu ipse, habitans in campis Elysiis, me, quam* nunc *cernis, sæpè veneraberis fulgentem inter tenebras Averni ; & regnantem in secretioribus* usque *Inferni locis, ac tibi faventem. Quod si tibi devinxeris meam gratiam* tuis *accuratis obsequiis, & ministeriis religiosis, & castitate invio-*

NOTÆ.

1. *Sequiùs interpretatus.*] Quasi tu sis magus, magicisque artibus te in asinum mutaveris ad aliqua flagitia perpetranda.

2. *In ipso subterraneo semirotundo.*] In hemisphærio inferiori, in quo habitant Antipodes, quodque Inferis assignabatur ab antiquis.

3. *Campos Elysios.*] Ἠλύσιον πεδίον Græcis, ἀπὸ τῆς λύσεως, à solutione curarum.

ſcies [1] ultra ſtatuta Fato tuo ſpatia vitam quoque tibi prorogare mihi tantum licere. Sic oraculi venerabilis fine prolato, [2] numen invictum in ſe receſſit. Nec mora, cùm ſomno protinus abſolutus, pavore, & gaudio, ac dein ſudore nimio permixtus exſurgo: ſummeque miratus Deæ potentis tam claram præſentiam, marino rore reſperſus, magniſque imperiis ejus intentus, monitionis ejus ordinem recolebam. Nec mora, cùm, noctis atræ fugato nubilo, Sol exſurgit aureus: & ecce, diſcurſu religioſo, ac prorſus triumphali, turbulæ complent totas plateas. Tantâque hilaritudine præter peculiarem meam geſtire mihi cuncta videbantur; ut pecua etiam cujuſcemodi, & totas domos, & ipſum diem ſerenâ facie gaudere ſentirem. nam & pruinam pridianam dies apricus ac placidus repentè fuerat inſecutus: [3] ut canoræ etiam aviculæ, prolectante verno vapore, concentus ſuaves adſonarent: matrem ſiderum, [4] parentem temporum, orbiſque totius do-

INTERPRETATIO.

labili; noveris me ſolam poſſe quoque tibi extendere vitam ultra tempus decretum tuis fatis. Sic finito venerando oraculo, potentiſſima Dea recondidit ſe in ſeipſam. Statimque ego expergefactus ſurgo correptus timore, & lætitiâ, ac deinde multo ſudore: & maximè admirans tam manifeſtam præſentiam Deæ potentis, abluo me aquâ maris, & attendens ad magna ejus juſſa, revolvebam animo ſeriem mandatorum ejus. Et paulò pòſt Sol aureus exoritur, diſcuſsâ caligine noctis obſcuræ, continuoque turbæ populi *implent omnes vias inceſſu religioſo, ac penitùs triumphali. Et omnia mihi videbantur exultare tantâ lætitiâ præter eam, quam ego* apud me *peculiariter ſentiebam, ut exiſtimarem pecora etiam omnis generis, & omnes domos, ipſumque diem lætari vultu ſereno. Dies enim clarus & tranquillus exceperat ſubitò gelu diei præcedentis: ita ut aves etiam vocales ederent dulces concentus; tepore veris eas invitante: ſuavibus* ſuis *cantibus abblandientes matri ſtellarum, parenti*

NOTÆ.

1. *Ultra ſtatuta fato tuo ſpatia, &c.*] Infra in Oratione ad eandem Iſidem: *Et depulſis vitæ procellis, ſalutarem porrigas dexteram, quâ fatorum etiam inexplicabiliter contorta retractas licia,* &c.

2. *Numen invictum in ſe receſſit.*] Cùm enim hæc Dea ſit *rerum naturæ parens*, ut ſuprà dixit, nuſquam poterat recedere niſi in ſeipſam. Ovidius, lib. Metamorphoſ. 2. de Tellure.

——— ——— ——— Suumque
Rettulit os in ſe. ———

3. *Ut canoræ etiam aviculæ, &c. matrem ſiderum, &c. blando mulcentes affamine.*] Lucret. lib. 1. de rerum Naturâ, ad Venerem, quæ hîc Iſis eſt:

Te, Dea, te fugiunt venti, te nubila cœli,
Adventumque tuum: tibi ſuaveis Dædala tellus
Summittit flores: tibi rident æquora ponti,
Placatumque nitet, diffuſo lumine, cœlum.
Nam ſimul ac ſpecies patefacta eſt verna diei,
Et reſerata viget genitabilis aura Favoni:
Aëriæ primùm volucres te, Diva, tuumque
Significant initum perculſæ corda tuâ vi, &c.

4. *Parentem temporum.*] At ſuprà ſe vocat ipſa Iſis *ſæculorum progeniem initialem*, quod ſanè primogenitam filiam

minam blando mulcentes affamine. Quid? quòd arbores etiam, quæ pomiferâ sobole fœcundæ, quæque earum tantùm umbrâ contentæ, & steriles, austrinis laxatæ flatibus, germine foliorum renidentes, clementi motu brachiorum, dulces strepitus obsibilabant. magnoque procellarum sedato fragore, ac turbido fluctuum tumore posito, mare quietas alluvies temperabat: cœlum autem, nubilosâ caligine disjectâ, nudo sudoque luminis proprii splendore candebat. Ecce pompæ magnæ paulatim procedunt antelúdia, votivis cujusque studiis exornata pulcherrimè. Hic incinctus baltheo militem gerebat; illum succinctum chlamyde [1] copides & venabula venatorem fecerant. alius [2] soccis obauratis, indutus sericâ veste, mundoque pretioso, & adtextis capite crinibus, incessu perfluo fœminam mentiebatur. porrò alium ocreis, scuto, galeâ, ferroque insignem, è ludo putares gladiatorio procedere. Nec ille deerat, qui magistratum fascibus purpurâque luderet: nec qui [3] pallio, baculoque, & baxeis, & hircino barbitio philosophum fingeret: nec qui, diversis harundinibus, alter aucupem cum visco, alter piscatorem cum hamo induceret. Vidi & ursam

INTERPRETATIO.

sæculorum, & domina universi mundi. Quid? quòd ipsæ etiam arbores, tum quæ ferunt poma, tum quæ ex illis steriles sunt, *& tantum umbram fundunt, resolutæ flatibus Noti, lætæ germine frondium, obstrepunt jucundis sibilis leni agitatione ramorum. & mare,* jam *pacato ingenti murmure tempestatum, & depressâ turbulentâ tumiditate undarum, leniter alluebat* littus: *cœlum verò nitebat claro & sereno fulgore suæ lucis, fugatâ obscuritate nubium. Tunc præludia magnæ pompæ sensim progrediuntur, ornata decentissimè secundùm vota & studia uniuscujusque. Hic cinctus baltheo repræsentabat militem; ille indutus chlamyde, & gestans copides, & spicula, ornatus erat in morem venatoris. alius* calceatus *soccis deauratis, amictus veste sericâ, & pretioso ornatu muliebri, & affixis capillis capiti, simulabat mulierem gressu molli. alius autem spectabilis erat ocreis, clypeo, casside & gladio, &* eum *diceres exire è scholâ gladiatoriâ.* Erat quoque *qui magistratum referret fascibus* virgarum *& veste purpuratâ; & qui repræsentaret philosophum pallio, baculo, & crepidis, ac barbâ caprinâ.* Erant *quoque qui cum dissimilibus arundinibus repræsentarent, hic aucupem cum visco, ille piscatorem cum hamo. Vidi etiam ursam cicurem, quæ*

NOTÆ.

temporum, non autem matrem videtur significare. nisi *progeniem*, quæ vox vulgò passivè sumitur pro eo quod gignitur, activè eo loco sumamus pro eo quod gignit.

1. *Copides.*] Gladii venatoii. Q. Curtius lib. 8. *Copides vocant gladios leniter curvatos, falcibus similes, quibus appetebant belluarum manus*, id est, elephantorum proboscides. Suidæ *κοπὶς machæra* est. Pollux verò *κοπίδα* accenset culinario instrumento. Noster hîc ornatus varios recenset, quibus personati histriones ludicra pompæ præludia obibant.

2. *Soccis obauratis.*] Soccos hîc accipe pro fœminarum calceamentis. Aliàs sunt calcei Comœdorum.

3. *Pallio, baculoque & baxeis, & hircino barbitio.*] Ornatus Philosophorum describitur, maximèque Cynicorum, quibus pallium, pera, & sacculus erat omnis supellex.

mansuem

[1]mansuem, quæ, cultu matronali, sellâ vehebatur: & simiam pileo textili, [2] crocotisque Phrygiis, [3] catamiti pastoris specie, aureum gestantem poculum: & asinum pinnis adglutinatis adambulantem cuidam seni debili: ut illum quidem Bellerophontem, hunc autem diceres Pegasum; tamen rideres utrumque. Inter has oblectationes ludicras popularium, quæ passim vagabantur, jam sospitatricis Deæ peculiaris pompa moliebatur. Mulieres candido splendentes amicimine, vario lætantes gestamine, verno florentes coronamine, quæ de gremio per viam, quâ sacer incedebat comitatus, solum sternebant flosculis: [4] aliæ, quæ nitentibus speculis pone tergum reversis, venienti Deæ obvium commonstrarent obsequium: & quæ pectines eburneos ferentes [5] gestu brachiorum, flexuque digitorum, ornatum atque oppexum crinium regalium fingerent: illæ etiam, quæ cæteris unguentis, & geniali balsamo guttatim excusso, conspergebant plateas. Magnus prætereà sexûs utriusque numerus, lucernis, tædis, cereis, & [6] alio genere ficti lumi-

INTERPRETATIO.

gestabatur in sellâ, ornatu matronæ: & simiam indutam *pileo textili, & veste Phrygiâ crocei coloris, ferentem calicem aureum sub formâ Ganymedis pastoris: & asinum, cui alæ erant affixæ, incedentem juxta quendam senem infirmum: ita ut diceres hunc quidem* esse *Bellerophontem, illum verò Pegasum; & tamen ambos derideres. Inter hujusmodi ridicula oblectamenta plebis, quæ huc illuc discurrebant, jam pompa singularis Deæ conservatricis progrediebatur. Mulieres nitentes amictu albo, exultantes variis gestibus, ornatæ coronis intextis floribus vernis, quæ spargebant humum floribus* eductis è suo gre*mio, per iter, quò sacra turba incedebat: aliæ* erant, *quæ, positis post tergum suum speculis, ostendebant Deæ* turbam *illam obsequiosam*, quasi veniret ipsi *obviam:* erant *etiam quæ gestantes pectines eburneos, imitabantur ornatum, & pectinationem comarum regiarum motu brachiorum, & inflexione digitorum: aliæ quoque* erant, *quæ conspergebant vias balsamo suavi, quod excutiebant stillatim, & aliis unguentis. Præterea ingens erat multitudo virorum, ac mulierum, qui supplicabant* Deæ *filiæ astrorum cælestium, lucernis, tædis, cereis, & alio*

NOTÆ.

1. *Mansuem.*] Antiquè pro *mansuetam.* Festus ex Catone, & ex Varrone Nonius.

2. *Crocotisque Phrygiis.*] *Crocotæ*, & per diminutionem *crocotulæ*, sunt vestes crocei coloris, quarum infectores dicuntur *infectores crocotarii* Plauto in Aulularia.

3. *Catamiti pastoris specie.*] Vide lib. I. Notas, pag. 20.

4. *Aliæ, quæ nitentibus speculis, &c. venienti Deæ obvium commonstrarent obsequium.*] Hoc sic fiebat. Mulieres specula pone tergum gestantes priores incedebant, in quibus speculis tota subsequentium pompa cernebatur, vultibus ad Deam conversis: ita ut qui ante eam reverà incedebant, obviam ipsi venire in illis speculis viderentur.

5. *Gestu brachiorum, &c.*] Seneca lib. contra superstitiones: *Sunt quæ Junoni ac Minervæ capillos disponant: longè à templo, non tantùm à simulachro stantes, digitos movent ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant, &c.*

6. *Alio genere ficti luminis, siderum cælestium stirpem, &c.*] Per fictum lumen intellige artificiale, quale est cereorum, tædarum, &c. quod

nis, siderum cœlestium stirpem propitiantes. Symphoniæ dehinc suaves, fistulæque modulis dulcissimis personabant. Eas amœnus lectissimæ juventutis, veste niveâ, & [1] cataclistâ prænitens sequebatur chorus, carmen venustum iterantes: quod Camœnarum favore solers poëta modulatus, edixerat, quod argumentum referebat. [2] Inter majorum antecantamenta votorum ibant & dicati [3] magno Serapi tibicines;

INTERPRETATIO.

genere lucis artificialis. Deinde dulces concentus resonabant suavissimis modulationibus fistularum, & tibiarum. Pulcher chorus exquisitissimorum juvenum splendentium veste albâ, & undique clausâ, eas sequebatur, canens sæpius lepidum carmen, quod poëta ingeniosus musarum ope composuerat, quod explicabat argumentum pompæ. Inter cantica pravia majorum votorum ibant etiam tibicines consecrati magno

NOTÆ.

diversum facit à naturali, id est, solis & siderum. Porrò quemadmodum lib. 4. dicit de Psyche, quam, ut novam Venerem colebant homines: *vel certè rursùm novo cœlestium stellarum germine, non maria, sed terras Venerem aliam virginali flore præditam pullulâsse.* Quia fabulantur Venerem ex cœli genitalibus præcisis, & in mare projectis, natam fuisse: ita hîc Isidem (quæ eadem Venus est) siderum cœlestium stirpem appellat.

1. *Et cataclista.*] Beroaldus exponit cataclistam *vestem undique clausam* κατακλειστὸν, à Græco verbo κατακλείω, quod est *claudo*. Vel, ex mente aliorum, *vestem mutilam, & sine manicis*, quæ & *colobium* dicitur. Colvius *cataclita* fortasse legendum ait, firmatque conjecturam suam hoc Tertulliani loco, in de Pallio: *Quanquam & pavo pluma vestis, & quidem de cataclitis.* Nec tamen definit quid sit *cataclita*, sicut nec qui post Colvium scripsit Elmenhorstius. Malim primæ expositioni stare.

2. *Interim majorum antecantamina votorum. Ibant & &c.* Alia exemplaria habent *antecatamenta*, sed idem est. Locus hic corruptus est proculdubio. Rectè mihi videtur eum emendavisse Stevvechius. cum ipso igitur repono *Inter majorum antecantamenta* (vel *antecantamina*) *votorum ibant & dicati magno Serapi, &c.* Sublatâ interpunctione, quæ vulgò ponitur inter has voces *votorum*, & *ibant*. quo facto, sensus est apertus. Per *antecantamina* quid intelligas aliud, nisi carmen illud, quod à choro canebatur? Quid per *majora vota*, nisi ea vota, quæ postea Deæ nuncupata sunt, pro novi commeatûs prosperâ navigatione, cùm novum navigium pelago redditum est? ut infra dicet.

3. *Magno Serapi.*] *Serapis* vocatus etiam fuit Apis, & Osiris, & à Persis Mithra, qui Sol erat Ægyptiis, ut testatur Macrobius, lib. 1. Saturnal. c. 20. suprà laudato. Verba ejus sunt: *Accipe nunc quid de Sole vel Serapi pronuntietur oraculo. Nam Serapis, quem Ægyptii Deum maximum prodiderunt, oratus à Nicocreonte Cypriorum rege, quis Deorum haberetur, his versibus sollicitam relligionem regis instruxit:*

Εἰμὶ θεὸς τοιόσδε μαθεῖν, οἷον κ' ἐγὼ εἴπω.
Οὐράνιος κόσμος κεφαλή, γαστὴρ δὲ θάλασσα,
Γαῖα δέ μοι πόδες εἰσὶ, τὰ δ' οὔατ' ἐν αἰθέρι κεῖται:
Ὄμμα τε τηλαυγὲς, λαμπρὸν φάος ἠελίοιο.

Ex his apparet Serapis, & Solis unam & individuam esse naturam. hactenus Macrobius. Sed tamen, ex relatis ab ipso oraculi versibus, Serapis videtur fuisse non tantum sol, sed tota rerum omnium universitas. Eorum enim sensum sic latinè reddas: *Deus sum talis cognitu, qualem me dico esse. Mundus cœlestis mihi caput est, mare autem*

qui [1] per obliquum calamum ad aurem porrectum dextram, familiarem templi Deique modulum frequentabant: & [2] præciæ, qui facilem sacris viam dari prædicarent. Tunc influunt turbæ sacris divinis initiatæ, viri fœminæque omnis dignitatis, & omnis ætatis, linteæ vestis candore puro luminosi: illæ limpido tegmine crines madidos obvolutæ; [3] hi capillum derasi funditus, vertice prænitentes: 4 magnæ religionis terrena sidera, æreis & argenteis, immò verò aureis etiam sistris argutum tinnitum constrepentes. Sed antistites sacrorum, pro-

INTERPRETATIO.

Serapi, qui canebant modulationem consuetam Dei illius *&* ejus *templi, tibiâ obliquâ extensâ ad aurem dexteram.* Erant *accensi, qui clamabant, ut daretur iter commodum sacris. Tunc turbæ initiatæ sacris Deæ incedunt, viri & mulieres omnis gradûs atque omnis ætatis, micantes nitido candore lineï vestimenti: hæ* habebant *capillos unctos, involutos tegmine pellucido; illi erant crinibus penitùs rasis, & capite splendicanti,* & illa *astra terrestria magnæ religionis edebant sonitum acutum sistris æneis, & argenteis, atque etiam aureis. At primarii illi* viri, *præsules sa-*

NOTÆ.

venter, terra verò pedes. at aures meæ sunt in æthere, & oculus meus latè lucidus est clarum jubar solis. Diodorus, Eusebius, & alii multi aiunt Solem quidem Osirim, Lunam verò Isin significare. *Hinc* (inquit Macrob. lib. I. cap. 21.) *Osirin Ægyptii, ut Solem esse asserant, quoties hieroglyphicis litteris suis exprimere volunt, insculpunt sceptrum: inque eo speciem oculi exprimunt, & hoc signo Osirin monstrant; significantes hunc Deum Solem esse, regalique potestate sublimem cuncta despicere.* Quidam tamen Osirin esse Jovem dixerunt, quibus assentiri videtur noster infrà, alii Nili Genium. Sed hæc de Osiri satis sint. nunquam profectò finem scribendi fecerim, si omnes Ægyptiorum de Osiri, & Iside Fabulas persequi velim.

1. *Per obliquum calamum.*] Tales sunt fistulæ, quas Germanicas dicimus, quæ non extremâ sui parte ori admoventur, sed foramen habent ad latus, ad quod tibicen os admovet.

2. *Et præciæ.*] Vulgò *plerique* legitur. sed absurdum plerosque illius pompæ clamavisse, ut facilis via sacris daretur: cùm illud paucorum munus esse debuerit. Sic tamen MSs. & editiones omnes. Dousa legebat *præciæ*, cui accesserunt editiones Scriveriana & Elmenhorstiana. Ego quoque libens accedo. Sic enim Festus: *Præcias dicebant, qui à Flaminibus præmittebantur, ut denunciarent opificibus, manus abstinere ab opere: ne, si vidisset sacerdos facientem opus, sacra polluerentur.* Idem Festus eos *Præciamitatores* vocat: vel potiùs (ut habet Paulus Diaconus) *Præclamitatores*. Ego *accensos* exposui in interpretatione. hi tamen ab *acciendo* dicti sunt, teste Varrone, illi verò, ut ipsum vocabulum præ se fert, à *præciendo*.

3. *Hi capillum derasi funditus, vertice prænitentes.*] Isiacos rasisse verticem, & lineis vestibus fuisse amictos jam observavimus, lib. 2. ubi de Zachlâ Ægyptio. Dicit autem eos *vertice prænitentes* fuisse, quia nimirùm glabri erant, neque capillorum color nativam verticis albedinem obtegebat. Sic Valerius Maximus de Æschylo poëta: *Elusa* (aquila) *splendore capitis* (*erat enim capillis vacuum*) *perinde atque lapidi illisit* (testam scilicet testudinis.)

4. *Magnæ religionis terrena sidera.*] Sic Isiacos honoris & religionis causâ vocat.

ceres illi, qui candido linteamine [1] cinctum pectorale adusque vestigia strictim injecti, potentissimorum Deûm proferebant [2] insignes exuvias. Quorum primus [3] lucernam præmicantem claro porrigebat lumine, non adeò nostris illis consimilem, quæ vespertinas illuminant epulas: sed aureum cymbium medio sui patore flammulam suscitans largiorem. Secundus, vestitu quidem similis, sed manibus ambabus gerebat [4] altaria (id est, auxilia;) quibus nomen dedit proprium Deæ summatis auxiliaris providentia. Ibat tertius attollens [5] palmam auro subtiliter foliatam, necnon Mercurialem etiam caduceum. Quartus Æquitatis ostendebat indicium, deformatam manum sinistram porrectâ palmulâ: quæ genuinâ pigritiâ, nullâ calliditate, nullâ solertiâ prædita, videbatur æquitati magis aptior, quàm dextera. Idem gerebat aureum vasculum, [6] in modum papillæ rotundatum, de quo [7] lacte libabat. Quintus [8] auream vannum aureis congestam ramulis;

INTERPRETATIO.

erorum, qui induti erant strictâ veste pectorali ex lino albo, pendente usque ad imos pedes, gestabant inclyta spolia Deorum potentissimorum. Atque horum primus ostendebat lampadem præfulgentem claro lumine, non similem illis nostris, quæ lucent in nocturnis conviviis; sed erat aureum scaphium, quod emittebat flammam satis magnam ex mediâ aperturâ. Secundus erat quidem vestitus eodem modo, sed ferebat utrâque manu aras (hoc est, auxilia,) quibus providentia opitulatrix supremæ Deæ imposuit hoc primum nomen. Tertius incedebat sustollens palmam auream, cujus folia solerter ducta erant, atque unâ caduceum Mercurii. Quartus ostendebat symbolum justitiæ, manum nempè sinistram effictam cum expansâ volâ: quæ videbatur magis conveniens justitiæ, quàm dextra; quia nempe à naturâ pigra est, & caret omni industriâ. Idem gestabat etiam vas aureum rotundum instar mammillæ, ex quo effundebat lac. Quintus ferebat vannum auream plenam ramulis aureis;

NOTÆ.

1. *Cinctum pectorale.*] Vestem lineam talarem intellige, quæ pectus arctè circumdaret.

2. *Insignes exuvias.*] Symbola peculiaria Deorum.

3. *Lucernam præmicantem.*] Hæc vel symbolum erat Vulcani, ignis inventoris, quem primum in Ægypto regnâsse affirmant Ægyptii sacerdotes: vel symbolum Osiridis, qui Sol est, & rectè per ardentem lucernam repræsentatur.

4. *Altaria, id est, auxilia.*] Altaria hæc symbola erant auxilii Isidis: unde etiam *auxilia* appellata fuisse noster ait.

5. *Palmam auro subtiliter foliatam.*] Symbolum victoriæ, & argumentum palmiferæ regionis. magna enim palmarum in Ægypto est copia.

6. *In modum papillæ rotundatum.*] Vas illud symbolum erat ubertatis naturæ (quæ, ut jam dixi, Isis est) aut etiam Niloticæ fœcunditatis.

7. *Lacte libabat.*] *Lacte* accusativus casus est. A veteri recto *lacte* de quo jam pag. 251.

8. *Aure. m vannum.*] Virg. Georg.
——— *Et mystica vannus Iacchi.*
Hæc vannus significabat sacris Liberi patris (qui & Osiris est, omnia masculina numina in se complectens) animos hominum purgari, quemadmodum vannis frumenta purgantur. Potest etiam hæc vannus ad illam fabulam pertinere, quâ ferunt dilaniati Osiridis membra, ab Iside post diutinam investigationem reperta, vanno seu cribro fuisse superposita. Vide Plutarchum, de Iside & Osiride.

& alius ferebat [1] amphoram. Nec mora, cùm [2] Dei, dignati pedibus humanis incedere, prodeunt; hic horrendùm [3] attollens canis cervices arduas; [4] ille Superûm commeator & Inferûm, nunc atrâ, nunc aureâ facie sublimis, lævâ caduceum gerens, dextrâ palmam virentem quatiens. cujus vestigium continuò sequebatur bos, in erectum levata statum. [5] Erat ea bos, omniparentis Deæ fœcundum simulachrum: quod, residens humeris suis, proferebat unus è ministerio beato, gressu gestuoso. Ferebatur ab alio [6] cista secretorum capax, penitùs celans

INTERPRETATIO.

& alius amphoram. Et post hos *statim Dii progrediuntur, non dedignantes incedere pedibus hominum; hic horrendo modo extollens altum caput caninum; ille nuntius Superorum & Inferorum, erectum habens vultum partim nigrum, partim aureum, gestans* manu *sinistrâ caduceum, & concutiens manu dextrâ palmam viridem. cujus gressibus bos erecta in pedes mox insistebat. Illa bos erat effigies fœcunda Deæ omnium rerum matris, quam unus è sacro famulitio gestabat impositam suis humeris, gesticulans inter incedendum. Alius ferebat canistrum, quod continebat arcana, & tegebat* sacra *admiranda reli-*

NOTÆ.

1. *Amphoram.*] Amphora hæc fortasse symbolum fuerit augmentorum Nili, & ejus exundationis in Ægyptios agros.

2. *Dei dignati pedibus humanis incedere.*] Intellige Deorum effigies ab Isiacis sacerdotibus gestatas, non autem homines Deorum habitu incedentes, ut Beroaldus, qui sanè non respexit ad hunc Apuleii locum, lib. 4. *Consequi vestigio me pedibus fugientem alienis*, ubi sermo est de puellâ raptâ, atque asportatâ latronum humeris.

3. *Attollens canis cervices arduas.*] Hic erat Anubidis simulachrum. Ovidius *Latratorem* eum vocat lib. 9. Memorphos.

Inachis ante thorum pompâ comitata sacrorum
Aut stetit, aut visa est. inerant lunaria fronti,
Cornua, cum spicis nitido flaventibus auro,
Et regale decus: cum quâ Latrator Anubis; &c.

Item Virgilius, Æneid 8.

Omnigenûmque Deûm monstra, & latrator Anubis.

Hunc Osiridis & Nephthyos filium è furtivo concubitu facit Plutarchus, eumque ait apud Ægyptios eam obtinere vim, quam apud Græcos obtinet Hecate, numen scilicet terrestre & cœleste. Sed vide plura apud eumdem Plutarchum suprà laudato opusculo, de Iside & Osiride.

4. *Ille Superûm commeator & Inferûm.*] Mercurius, qui eam ob rem ab Ægyptiis fingebatur facie partim atrâ seu cærulæâ partim aureâ & clarâ, ut per atrum colorem inferorum commeator, per aureum verò superorum nuntius declararetur.

5. *Erat ea bos omniparentis Deæ, &c.*] Isidis, quæ priùs Io fuit, mutataque in bovem, cui Argus præpositus custos, deindeque, cùm in Ægyptum tranâsset, humanæ formæ restituta, sub Isidis nomine adorata est. Potuit nihilominus esse simulachrum Apis, seu Osiridis, quem sub bovis figurâ venerabantur, quin & vivum bovem Apim habebant, quibusdam notis distinctum, quem, post certos vitæ annos, in sacerdotum fonte mersum necabant, quæsituri cum luctu ac mœrore alium, quem ei substituerent. De Api bove, vide Plin. lib. 8. cap 46.

6. *Cista secretorum capax,*] Hæc cista sacra occultabat Cereris, quæ & Isis est. Suprà lib. 6. Psyche Cererem orat *per tacita sacra cistarum.* ad quem locum vide quæ annotavimus pag. 174.

operta magnificæ religionis. Gerebat alius felici suo gremio [1] summi numinis venerandam effigiem, non pecoris, non avis, non feræ, ac ne hominis quidem ipsius consimilem; sed solerti repertu, etiam ipsâ novitate reverendam, altioris utcumque & magno silentio tegendæ religionis argumentum ineffabile; sed & ad istum planè modum, fulgente auro figurata [2] Urnula faberrimè cavata, fundo quàm rotundo, miris extrinsecùs [3] simulachris Ægyptiorum effigiata. ejus orificium non altiusculè levatum, in canalem porrectum, longo rivulo prominebat. ex aliâ verò parte multùm recedens spatiosâ dilatione, adhærebat ansa: quam contorto nodulo supersedebat aspis, squameæ cervicis striato tumore sublimis. Et ecce præsentissimi numinis promissa nobis accedunt beneficia, & fata: salutemque ipsam meam gerens sacerdos appropinquat, ad ipsum præscriptum divinæ promissionis ornatum: dextrâ proferens sistrum Deæ, [4] mihi coronam; & coronam hercules consequenter: quòd tot ac tantis exantlatis laboribus, tot

INTERPRETATIO.

gionis interiùs abscondita. Alius portabat in suo beato gremio reverendum simulachrum supremi Dei, quod non erat simile pecudi, neque volucri, neque feræ, ac ne homini quidem: sed venerandum subtili suâ inventione, & novitate, quod *certè* erat *argumentum omni sermone majus religionis sublimioris, & celandæ magnâ taciturnitate: sed erat* hæc effigies *hoc prorsus modo formata:* erat *parva urna ex auro splendente, solertissimè excavata, fundo rotundissimo, insculpta exteriùs admirandis imaginibus Ægyptiorum. Os ejus non multùm elevatum, porrigebatur longo rivulo in tubulum protensum. Ex alterâ autem parte ansa adhærebat recedens* ab ipsâ urnâ *dilatatione amplâ: cui aspis erigens collum squammeum, rugosum, & tumidum, insidebat, ipsam complectens uno sui corporis volumine. Et ecce beneficia, & fata, quæ potentissima Dea mihi pollicita erat, appropinquant: & sacerdos accedit portans meam ipsam salutem, prorsùs ornatus, ut* mihi *Dea promiserat, gestans* manu *dextrâ sistrum Deæ, mihi verò coronam: & jure quidem coronam: quia maximæ Deæ providentiâ vincebam crudelissimam fortunam*

NOTÆ.

1. *Summi sui numinis venerandam effigiem.*] Simulachrum aliquod Isidis, aut Osiridis, sed μυστικώτερον, & arcani abstrusiorisque significatûs, qualis erat hæc urna, quam mox describit, per quam fortasse exundationem Nili, fluentiamque omnium lacunarum significabant, quam, ut maximum Ægypti bonum magno suo numini, Isidi nempè, aut Osiridi acceptam referebant.

2. *Urnula faberrimè cavata.*] Insolita sanè hæc erat numinis facies, sed & Quintus Curtius tradit Jovis Ammonis effigiem umbilico similem fuisse. Et Tacitus simulachrum Veneris Paphiæ non humanâ fuisse formâ, sed orbem continuum latiore initio tenuem, in ambitum metæ modo exurgentem. Cujus rei rationem in obscuro esse dicit.

3. *Simulachris Ægyptiorum.*] Characteribus, & hieroglyphicis.

4. *Mihi coronam, & coronam Hercules consequenter, &c.*] Sic reponit Elmenhorst. ex fide MSS. *mihi coronam*, &c. coronam ex rosis quas ederem, quæ corona mihi verè erat, qui, post tot tantosque exantlatos labores, totque pericula superata, videbar tunc temporis ipsam Fortunam superare adversus me certantem.

emensis periculis, Deæ maximæ providentiâ, adluctantem mihi sævissimam Fortunam superaram. Nec tamen, gaudio subitario commotus, inclementi me cursu proripui, verens scilicet ne repentino quadrupedis impetu, religionis quietus turbaretur ordo: sed placido ac prorsus humano gradu contabundus, paulatim obliquato corpore, sanè divinitùs decedente populo, sensim irrepo. At sacerdos, ut reapse cognoscere potui, nocturni commonefactus oraculi, miratusque congruentiam mandati muneris, confestim restitit: & ultro porrectâ dexterâ, ob os ipsum meum coronam exhibuit. Tunc ego trepidans, assiduo pulsu micanti corde, coronam, quæ rosis amœnis intexta fulgurabat, avido ore susceptam, cupidus cupidissimè devoravi. nec me fefellit cœleste promissum. Protinùs mihi delabitur deformis & ferina facies. ac primò quidem squallens pilus defluit; ac dehinc cutis crassa tenuatur; venter obesus residet; pedum plantæ per ungulas in digitos exeunt. manus non jam pedes sunt, sed in erecta porriguntur officia; cervix procera cohibetur: os & caput rotundatur; aures enormes repetunt parvitatem pristinam; dentes saxei redeunt ad humanam minutiem: &, quæ me potissimùm cruciabat antè, cauda nusquam comparuit. Populi mirantur, religiosi venerantur tam evidentem maximi numinis potentiam, & consimilem nocturnis imaginibus magnificentiam, & facilitatem reformationis: claràque & consonâ voce, cœlo manus attendentes, testantur tam illustre Deæ beneficium. At ego stupore nimio defixus, tacitus hærebam, animo meo tam repentinum tamque magnum non capiente gaudium: quid potissimùm præ-

INTERPRETATIO.

contra me pugnantem, post tot labores superatos, & tot pericula evitata. Neque tamen cucurri cursu violento, quamvis percitus essem repentinâ lætitiâ: timebam enim ne tranquilla series sacrorum turbaretur cursu subitario asini: sed paulatim me penetro gressu quieto, ac penitus humano, hæsitans, & obliquans tantillum corpus, cùm plebs mihi viam daret, nutu Deæ procul dubio. Sacerdos verò, (quemadmodum reverâ potui advertere) recordatus oraculi nocturni, & admirans convenientiam officii sibi commissi, substitit statim: & extendens manum sponte suâ obtulit ipsi meo ori coronam. Tunc igitur ego tremens, corde saliente continuâ palpitatione, cepi ore cupido coronam, quæ micabat, implexa rosis jucundis, & avidus voravi ipsam avidissimè. Nec promissio divina me decepit. turpis, & belluina forma statim mihi excidit. & primùm quidem villi sordidi mihi cadunt, posteà crassum corium attenuatur; lata alvus arctatur; plantæ pedum extenduntur in digitos per ungulas. Manus desinunt esse pedes; sed extenduntur, & eriguntur ad ministeria sua: collum longum breviatur; facies & caput contrahuntur in orbem; vastæ aures redeunt ad suam priorem brevitatem; dentes lapidei fiunt minutiores, & quales sunt hominum; & cauda, quæ anteà me angebat maximè, prorsùs evanuit. Populi admirantur, pii adorant tam manifestam potentiam supremæ Deæ, & miraculum simile somniis nocturnis, & facilitatem meæ immutationis; & tendentes manus ad cœlum, prædicant voce clarâ & unanimi tam insigne beneficium Deæ. Ego verò supra modum attonitus silebam, cùm non possem capere animo tantam, & tam subitam lætitiam, dubitans quid præsertim, ac primùm di-

farer primarium, unde novæ vocis exordium caperem, quo sermonem, tunc renatâ linguâ, feliciùs auspicarer, quibus quantisque verbis tantæ Deæ gratias agerem. Sed sacerdos, utcunque divino monitu cognitis ab origine cunctis cladibus meis, quanquam & ipse insigni permotus miraculo, nutu significato priùs, præcipit tegendo mihi linteam dari laciniam. Nam me cùm primùm nefando tegmine despoliaverat asinus; compressis in arctum feminibus, & superstrictis accuratè manibus, quantum nudo licebat, velamento me naturali probè muniveram. Tunc è cohorte religionis unus, impigrè superiorem exutus tunicam supertexit me celerrimè. Quo facto, sacerdos vultu geniali, [1] & hercules in humano jam aspectu meo attonitus, sic effatur: MULTIS & variis exantlatis laboribus, magnisque Fortunæ tempestatibus, & maximis actus procellis, ad portum quietis & [2] aram Misericordiæ tandem, Luci, venisti. nec tibi natales, ac ne dignitas quidem, vel ipsa, quâ flores, usquam doctrina profuit: sed lubrico virentis ætatulæ, [3] ad serviles delapsus voluptates, curiositatis improsperæ [4] sinistrum præmium reportâsti. Sed utcunque Fortunæ

INTERPRETATIO.

cerem, unde sumerem initium novi sermonis, unde feliciùs auspicarer orationem, linguâ jam mihi redditâ, quibus, & quàm magnificis verbis grates agerem tantæ Deæ. At sacerdos, qui nempè monitione Deæ cognoverat omnes meas calamitates ab initio, quamvis ipse quoque percitus esset illo insigni miraculo, signo antè per nutum facto, jubet dari mihi vestem lineam ad me cooperiendum. Statim enim atque exutus fueram turpi velamine asininæ formæ, pulcrè me contexeram tegmine naturali, quantùm nudus poteram, coarctatis coxis & manibus studiosè superinjectis. Tunc unus ex turbâ sacerdotum exutâ promptè veste superiore, operuit me eâ velocissimè. Quo facto, sacerdos hilari facie, & certè stupens, quòd me videret jam esse humanâ formâ, sic loquitur: O LUCI, venisti tandem ad portum quietis, & aram Misericordiæ, superatis plurimis, & diversis ærumnis, & jactatus magnis Fortunæ turbinibus, & maximis tempestatibus. neque nobilitas tui generis, ac ne dignitas quidem tua, aut ipsa scientia, quâ polles, ullo modo tibi profuit, sed collapsus in libidinosos amores ancillæ: propensione viridis juventæ, retulisti infaustam mercedem tuæ infelicis curiositatis. Verùm cæcitas

NOTÆ.

1. *Et hercules in humano jam aspectu meo attonitus.*] Ita excudatur ex fide & MS. Bert. & editione Scriverii. similiter dixit lib. 4. *& in aspectu alioquin attonitum.* Quod si legas, ut vulgatæ habent editiones, *perhumano in aspectum meum attonitus*, interpunge post vocem *perhumano* eamque refer ad verba præcedentia, ut sit *vultu geniali, & Hercules perhumano.*

2. *Aram Misericodiæ.*] Alludit ad ἐλέῳ βωμὸν *misericordiæ aram*, quam Heraclidæ impetraro ab Atheniensibus adversus Eurystheum auxilio, Athenis consecrârunt: quæ miserorum erat perfugium. De hoc vide Statium, libro ultimo Thebaïdos.

3. *Ad serviles voluptates.*] Amorem scilicet Fotidis Milonis ancillæ.

4. *Sinistrum præmium.*] Funestam in Asinum Metamorphosin.

cæcitas,

cæcitas, dum te pessimis periculis discruciat, ad religiosam istam [1] habitudinem improvidâ perduxit malitiâ. Eat nunc, & summo furore sæviat, & crudelitati suæ materiam quærat aliam. Nam in eos, quorum sibi servitium Deæ nostræ majestas vindicavit, non habet locum casus infestus. Quid latrones, quid feræ, quid servitium, quid asperrimorum itinerum ambages reciprocæ, quid metus mortis quotidianæ nefariæ Fortunæ profuit? In tutelam jam receptus es [2] Fortunæ, sed videntis: quæ suæ lucis splendore cæteros etiam Deos illuminat. Sume jam vultum lætiorem, candido isto habitu tuo congruentem: comitare pompam Deæ sospitatricis, inovanti gradu. [3] Videant irreligiosi; videant, & [4] errorem suum recognoscant. En ecce pristinis ærumnis absolutus, Isidis magnæ providentiâ gaudens Lucius, de suâ fortunâ triumphat. Quò tamen tutior sis, atque munitior; [5] da nomen huic sanctæ militiæ, [6] cujus olim sacramento etiam lætaberis:

INTERPRETATIO.

Fortuna, dum te vexat difficillimis periculis, deduxit te utique suâ imprudenti malignitate ad hunc religiosum statum. Eat nunc, & sæviat maximâ rabie, & quærat aliam materiam suæ sævitiæ. Adversa enim fortuna nihil potest adversus eos, quorum vitam, & famulatum nostra veneranda Dea sibi mancipavit. Quid prædones, quid feræ, quid servitus tua, *quid varii anfractus viarum difficillimarum, quid timor mortis*, quo afficiebaris *quotidie, profuit Fortuna injusta? nunc receptus es in protectionem Fortunæ, sed* Fortunæ *oculatæ: quæ etiam collustrat reliquos Deos fulgore sui luminis. Nunc indue faciem hilariorem, convenientem isti tuæ vesti albæ. Comitare gressu triumphanti pompam Deæ servatricis* tuæ. *Videant impii; videant, & agnoscant suum errorem. Ecce nunc Lucius liberatus suis prioribus miseriis, gaudens providentiâ magnæ* Deæ *Isidis, triumphat de suâ fortunâ. Ut tamen sis securior, & meliùs protectus, amplectere hanc sanctam militiam, quam gaudebis aliquando te*

NOTÆ.

1. *Habitudinem.*] Exposui, *statum.* Quid, si legas, cum quibusdam editionibus *beatitudinem?*

2. *Fortunæ, sed videntis.*] Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 19. *Luna* (quæ Isis est) τύχη (nascentium,) *quia corporum præsul est, quæ fortuitorum varietate jactantur.* Isis igitur Fortuna est, non cœca illa, quam vulgò homines colunt, sed videns, & bona malaque hominibus secundùm merita dispensans.

3. *Videant irreligiosi.*] Te magnæ Isidis providentiâ & beneficio asininæ formæ ereptum, & humanæ restitutum.

4. *Errorem suum.*] Quo putant nullos esse Deos: aut, si sint, res humanas non curare.

5. *Da nomen huic sanctæ militiæ.*] Id est, initiare his sacris. Metaphora est à re militari ducta: quasi sacerdotalis vita militiæ genus sit.

6. *Cujus olim sacramento etiam lætaberis.*] Sic habet Pricæana editio, quam lectionem in interpretatione expressi. Aliæ habent, *cujus non olim sacramento etiam rogabaris*: quas sequi si velis, *non olim*, expone *haud ita pridem*: nempe nocte superiore, quâ Isis, ut suprà habetur, Lucium in somnis sic affata erat: *Planè memineris, & penitû mente conditum semper tenebis mihi reliqua vitæ tuæ curricula, adusque terminos ultimi spiritûs vadata, &c.*

téque jam nunc obsequio religionis nostræ dedica, & ministerii jugum subi voluntarium. nam, cùm cœperis Deæ servire, tunc magis senties fructum tuæ libertatis. Ad istum modum vaticinatus sacerdos egregius, [1] fatigatos anhelitus trahens, conticuit. Exinde permixtus agmini religioso procedens, comitabar [2] sacrarium: [3] totæ civitati notus, ac conspicuus, digitis hominum nutibusque notabilis. Omnes in me populi fabulabantur: Hunc omnipotentis hodie Deæ numen augustum reformavit ad homines. Felix, hercules, & ter beatus! qui vitæ scilicet præcedentis innocentiâ fideque meruerit tam præclarum de cœlo patrocinium: ut renatus quodammodo, statim sacrorum obsequio desponderetur. Inter hæc, & festorum votorum tumultum, paulatim progressi, jam ripam maris proximamus: atque ad ipsum illum locum, quo pridie meus stabulaverat asinus, pervenimus. Ibidem [4] simulachris ritè dispositis, navem faberrimè factam, [5] picturis miris Ægyptiorum circumsecùs variegatam, summus sacerdos [6] tædâ lucidâ, & ovo, & sulphure, solemnissimas preces de ca-

INTERPRETATIO.

esse amplexum: & consecra te nunc jam obsequio nostræ religionis, & subde te sponte tuâ jugo hujus *famulatûs. Cùm enim inceperis servire Deæ, tùm maximè frueris tuâ libertate. Sic effatus præclarus ille sacerdos, ducens fessos suspiritus, tacuit.* Ego *posteà incedens permixtus turbæ religiosæ, comitabar sacram pompam: notus, & spectabilis toti civitati, designatus digitis, & capitis gestibus hominum. tota plebs de me loquebatur,* dicens: *Venerabile numen Deæ omnipotentis restituit hunc formæ humanæ. Profectò ille felix est, & ter beatus, qui nempè meruerit innocentiâ, & probitate* suæ *anteactæ vitæ, tam insignem protectionem cœlitùs: ut quâdam ratione renatus, illicò assumeretur ad ministerium sacrorum. Dum hæc* dicuntur, *&* populus *perstrepit, vota læta nuncupando, sensim procedentes, jam accedimus ad littus maris: & pervenimus ad eum ipsum locum, in quo ego pridie jacueram,* dum adhuc essem *asinus. Imaginibus ibidem cellocatis ex more, sacrorum antistes dedicavit, & consecravit Deæ navem artificiosissimè fabricatam, variè ornatam undique mirabilibus picturis Ægyptiorum, mundissimè purificatam tædâ ardente, & ovo, & sul-*

NOTÆ.

1. *Fatigatos anhelitus trahens.*] Ejusmodi impostores se anhelos simulabant, ut divino spiritu afflati viderentur. De iis Tertullianus in Apologetico. *Ructando conantur, anhelando profantur.* Sic lib. 8. Gallorum Deæ Syriæ antistes *crebros anhelitus referens simulabat sauciam vecordiam.*

2. *Sacrarium.*] Pompam sacrorum. Aliàs sacrarium est *adytum*, locus nempe secretior, in quo sacra reconduntur.

3. *Totæ civitati.*] Veteres *toto* & *totæ*, *solo* & *solæ*, & similia in dativo dixerunt, pro *toti*, *soli*, &c. sic Terent. Eunucho: *mihi solæ ridiculo fuit.* Infrà noster: *totoque populo Romano.*

4. *Simulachris.*] Quibus onusti erant Isiaci Sacerdotes.

5. *Picturis miris.*] Hieroglyphicis.

6. *Tædâ lucidâ & ovo & sulphure.*] Hæc lustrationibus, & purificationibus adhiberi solita testantur Servius ad Æneid. 6. *Lustratio à circumlatione dicta est, vel tædæ, vel sulphuris.* Ovid. Metamorphos. lib. 7.

Terque senem flammâ, ter aquâ,

sto præfatus ore, quàm puriſſimè purificatam, Deæ nuncupavit, dedicavitque. Hujus alvei felicis nitens [1] carbaſus litteris votum ingentibus progerebat. Eæ litteræ [2] votum inſtaurabant, de novi commeatûs proſperâ navigatione. Jam malus inſurgit, pinus rotunda, ſplendore ſublimis, inſigni carcheſio conſpicua: & puppis, [3] intorta cheniſco, bracteis aureis veſtita, fulgebat: omniſque prorsùs carina citro limpido perpolita florebat. Tunc cuncti populi, tam religioſi, quàm profani, vannos onuſtas aromatis, & hujuſcemodi [4] ſuppliciis certatim congerunt: & inſuper fluctus [5] libant [6] intritum lacte confectum; donec muneribus largis, & devotionibus fauſtis completa navis, abſoluta [7] strophiis anchoralibus, peculiari ſerenoque flatu, pelago red-

INTERPRETATIO.

phure, prolatis ſuo *ſancto ore precibus valdè ſolemnibus. Velum nitidum hujus beati navigii geſtabat votum* ſcriptum *magnis characteribus. Ii characteres renovabant votum, pro fauſto eventu novæ navigationis. Jam malus* illius navigii *erigitur,* qui erat *pinus rotunda, excelſa, & ſplendens, inſignis carcheſio ſpectabili. Et puppis* inſignita *anſere,* cui collum *intortum* erat, *mitabat obducta bracteis aureis: & carina tota omninò fabricata ex citro nitente ſplendebat. Tunc omnis plebs, tam religioſi, quàm profani, injiciunt certatim vannos plenas aromatibus, & omnis generis rebus ad ſupplicationes pertinentibus, & infundunt in mare intritum factum ex lacte, donec navis repleta copioſis donis & fauſtis precationibus, ſolveretur funibus anchorarum, & in mare impelleretur vento*

NOTÆ.

ter ſulphure luſtrat.

Idem in libris de Arte amandi.

Et veniat, quæ luſtret anus lectumque locumque,
Refferat, & tremula ſulphur, & ova manu.

1. *Carbaſus litteris votum ingentibus progerebat. Eæ litteræ, &c.*] Sic emendavit ex vetuſtorum codicum veſtigiis Pricæus, ait ſcilicet votum pro novi commeatûs proſperâ navigatione, magnis characteribus in velo navis fuiſſe ſcriptum.

2. *Votum inſtaurabant.*] Quia jam à ſacerdotibus in littore factum, priuſquam navis mari redderetur, & carbaſus, patefaciente vento illud ſibi inſcriptum oſtendendo, renovare videbatur.

3. *Intorta cheniſco.*] *Cheniſcus* χηνίσκος Bayſio pars eſt proræ unde anchoræ dependent. At videtur potiùs fuiſſe anſer inſigne navis hujus in puppe pictum aut ſculptum, intorto collo, ut vulgò pinguntur anſeres; χὴν enim Græcis eſt *anſer*: unde diminutivum χηνίσκος. Ejuſmodi porrò anſer ſæpiſſimè navibus pro inſigni erat: unde Lucianus in veris narrationibus: ὅ, τε γὰρ ἐν τῇ πρύμνῃ χηνίσκος ἄφνω ἐπτερύξατο καὶ ἀνεβόησε, *qui enim erat in puppe anſer, repentè cœpit alas quatere, & clamare.* Huc accedit quòd navem Iſidi dedicatam maximè decuerit pro inſigni habere anſerem, quæ ales eſt Iſidi ſacra. Unde Ovidius:

Nec deffenſa juvant Capitolia, quominus anſer
Det jecur in lances, Inachi, lauta, tuas.

4. *Suppliciis.*] Rebus ſacrificalibus, & ſupplicationibus Deorum accommodatum. Aliàs *ſupplicium, pœnam* ſignificat.

5. *Libant.*] Effundunt ſacrificii ergò.

6. *Intritum lacte confectum.*] Genus aliquod pultis, aut condimenti lactei.

7. *Strophiis anchoralibus.*] Strophium

deretur. Quæ poſtquàm curſûs ſpatio proſpectum ſui nobis incertat, ſacrorum geruli, ſumptis rursùm quæ quiſque detulerant, alacres ad fanum reditum capeſſunt, ſimili ritu pompæ decori. Ac cùm ad ipſum jam templum pervenimus; ſacerdos maximus, quique divinas effigies progerebant, & qui venerandis penetralibus pridem fuerant initiati, intra cubiculum Deæ recepti, diſponunt ritè [1] ſimulachra ſpirantia. Tunc ex his unus, quem cuncti Grammatea dicebant, pro foribus aſſiſtens, [2] cœtu Paſtophorûm, quod ſacroſancti collegii nomen eſt, velut in concionem vocato, indidem de ſublimi ſuggeſtu, de libro, de litteris, fauſta vota præfatus: PRINCIPI MAGNO, SENATUIQUE, ET EQUITI, TOTOQUE ROMANO POPULO, nauticis navibus, quæque ſub imperio [3] mundi noſtratis reguntur, renunciat ſermone rituque Græcienſi, ita: [4] ΛΑΟΙΣ ΑΦΕΣΙΣ.

INTERPRETATIO.

ſingulari, & ſereno. Quæ poſtquàm tam longè proceſſit, ut dubius jam nobis eſſet ejus aſpectus, qui ſacra geſtabant, reſumunt ſinguli quæ attulerant, & incipiunt redire alacriter ad templum decenter, eodem ordine pompæ, quo *venerant. Ubi autem jam pervenimus ad ipſum delubrum, antiſtites ſacrorum, & qui ferebant divina ſimulachra, quique jam dudum initiati erant arcanis cærimoniis, ingreſſi ſacrarium Deæ, reponunt ordine effigies illas faberrimè factas* in ſuis locis. *Tunc unus ex illis, quem omnes vocabant ſcribam. ſtans ante fores, advocato velutì in concionem grege Paſtophororum, quod nomen eſt cœtûs* illius *ſacroſancti, cùm inde ex altâ cathedrâ pronuntiâſſet vota proſpera ex libro, in in quo ſcripta erant:* PRO MAGNO IMPERATORE, SENATUQUE, ET EQUESTRI ORDINE, UNIVERSOQUE POPULO ROMANO, *navibus nauticis, & iis* omnibus, *quæ reguntur ſub imperio hujus noſtri mundi, ita pronuntiat linguâ, & more Græco:* Λαοῖς ἄφεσις, miſſio populis.

NOTÆ.

vulgò faſcia eſt pectoralis, quâ mulieres papillas cohibebant: at hîc nihil aliud ſunt ſtrophia quam vincula, ſeu rudentes, quibus navis ad anchoras erat alligata. στρόφιον Suidæ eſt στρογγύλον ζωνάριον *zona teres.*

1. *Simulachra ſpirantia.*] Imagines illas Deorum, quæ tantâ arte erant elaboratæ, ut vivere, ac ſpirare viderentur. Arnob. lib. 6. *Spirantia hæc ſigna, quorum plantas & genua contingitis.* &c.

2. *Cœtu Paſtophorûm.*] *Paſtophori* παστοφόροι ſacerdotes erant ferentes ſacerdotale pallium in pompis publicis: & παστοφόριον *tabernaculum paſtophororum*, thalamus, in quo habitat templi præpoſitus. Venus etiam dicta eſt παστοφόρος *thalamifera.*

3. *Mundi noſtratis.*] Ad diſtinctionem inferorum, quod *ſubterraneum ſemirotundum* ſuprà dixit.

4. Λαοῖς ἄφεσις.] Michaël Ritius, lib. 2. de Regibus Francorum, pag. 539. *Antiquitùs, in illâ vanâ Deorum ſuperſtitione, peractâ re divinâ, converſus ad plebem ſacerdos, dicebat:* λαοῖς ἄφεσις, *id eſt, populis miſſio, ut eſt apud Apuleium: quo verbo poteſtatem faciebat abeundi volentibus.* Simile habemus exemplum in ſolemni hoc verſiculo, quem ſacerdotes noſtri poſt peractum ſacrum ad plebem converſi, dicere ſolent: *Ite: miſſa eſt.* ubi *miſſa* eſt *miſſio* ἄφεσις, quemadmodum & ſanctus Cyprianus *remiſſa* pro *remiſſione* dixit l. ad Fortunatum, de exhortatione martyrii. *In aqua baptiſmo percipitur peccatorum remiſſa.*

[1] Quam vocem, feliciter cunctis evenire, ſignavit populi clamor inſecutus. Exin gaudio delibuti populares, [2] thallos, verbenas, corollas ferentes, exoſculatis veſtigiis Deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad ſuos diſcedunt Lares. Nec tamen ſinebat me animus ungue latiùs indidem digredi: ſed intentus in Deæ ſpecimen, priſtinos caſus meos recordabar. Nec tamen Fama volucris, pigrâ pinnarum tarditate, ceſſaverat; ſed protinùs in patriâ Deæ providentis adorabile beneficium, meamque ipſius [3] Fortunam memorabilem narraverat paſſim. Confeſtim denique familiares ac vernulæ, quique mihi proximo nexu ſanguinis cohærebant, luctu depoſito, quem de meæ mortis falſo nuntio ſuſceperant, repentino lætati gaudio, variè quiſque munerabundi, ad meum feſtinant illicò divinum, reducemque ab Inferis conſpectum. Quorum deſperatâ ipſe etiam facie recreatus, oblationes honeſtas æqui bonique facio: quippe cùm mihi familiares, quo ad cultum ſumptumque largiter ſuccederet, deferre perſpicuè curâſſent. Affatis itaque ex officio ſingulis, narratiſque meis priſtinis ærumnis, & præſentibus gaudiis, me rurſùm ad Deæ gratiſſimum mihi refero conſpectum: ædibuſque conductis, [4] intra conſeptum

INTERPRETATIO.

Quam vocem clamor populi ſubſequens ſignificavit jucundè accidere omnibus. Poſteà populus perfuſus lætitiâ, ferens ramos oleæ, verbenas, & corollas, oſculatur veſtigia Deæ, quæ adhærebant gradibus facta ex argento, & ſinguli abeunt in ſuas domos. Neque tamen animus meus *patiebatur me diſcedere ex illo loco vel latum unguem; ſed attentus ad ſimulachrum Deæ, recogitabam meas priores fortunas. Attamen fama velox non ceſſaverat, lentâ deſidiâ ſuarum alarum: ſed illicò narraverat ubique in meâ patriâ adorandum beneficium Deæ providæ, & meos celebrandos caſus. Denique domeſtici, & ſervuli* mei, *& ii, qui mihi conjuncti erant proximo vinculo conſanguinitatis, poſito ſtatim mœrore, quem conceperant ex falsâ relatione meæ mortis, exhilarati ſubitâ lætitiâ accurrunt protinùs ad videndum me, qui* ſervatus eram *divinitùs, & quaſi reductus ab inferis, afferentes mihi ſinguli varia munera. Quorum inſperato aſpectu ego etiam exhilaratus, gratias* ago ipſis de ſuis *honeſtis muneribus: quia mei domeſtici providè dederant operam, ut mihi afferrent quod abundanter ſufficeret ad ornatum meum, & impenſam* in victum. *Appellato igitur unoquoque, prout debebam, memoratiſque meis laboribus præcedentibus, & lætitiâ præſenti, redeo iterùm ad conſpectum Deæ mihi jucundiſſimum: &, conductâ* mercede *domo, conſtituo mihi habitationem*

NOTÆ.

1. *Quam vocem, feliciter cunctis evenire, &c.*] Alii legunt, *quâ voce*, ſed parùm intereſt utro modo legas, utroque enim ſignificatur, hac voce fauſta & læta omnia omnibus portendi, quòd nempè Dea Iſis per ſuum ſcribam renuntiaret unicuique jam licere domum reverti, ſacris ritè peractis, quibus fuerat propitiata.

2. *Thallos, verbenas, &c.*] Θαλλοὶ rami ſunt, ac præſertim oleaginei, aut palmei, *Verbenas* (inquit Servius ad Æneid. 12.) *abuſivè vocamus omnes frondes ſacratas: ut eſt laurus, oliva, vel myrtus.*

3. *Fortunam memorabilem*] Reditum nempè ex aſininâ formâ ad humanam.

4. *Intra conſeptum templi.*] Ruffinus

templi, larem temporarium mihi constituo: Deæ ministeriis adhuc privatis appositus, contuberniisque sacerdotum individuus, & numinis magni cultor inseparablis. Nec fuit nox una, vel quies aliqua, visu Deæ monituque jejuna: sed crebris imperiis, sacris suis me jamdudum destinatum, nunc saltem censebat initiari. At ego, quanquam cupienti voluntate præditus, tamen religiosâ formidine renitebar. Quod enim sedulò percontaveram, difficile religionis obsequium, & castimoniarum abstinentiam satis arduam, cautoque circumspectu, vitam, quæ multis casibus subjacet, esse muniendam. hæc identidem mecum reputans, nescio quo modo, quanquam festinans, differebam. Nocte quâdam, plenum gremium suum visus est mihi summus sacerdos offerre: ac requirenti, quid utique istud? respondisse, [1] partes illas de Thessaliâ mihi missas; servum etiam meum indidèm supervenisse, nomine Candidum. Hanc, experrectus, imaginem, diu diuque apud cogitationes meas revolvebam, quid rei portenderet: præsertim cùm nullum unquam habuisse me servum isto nomine nuncupatum certus essem. ut tamen sese præsagium somni porrigeret, lucrum certum modis omnibus significari partium oblatione credebam. Sic anxius, & in proventum prosperiorem [2] attonitus, templi

INTERPRETATIO.

ad aliquod tempus intra conseptum templi: adhibitus adhuc privatis ministeriis Deæ, inseparabilis à societate sacerdotum, & adorator individuus magnæ Deæ. Neque transegi ullam noctem, aut ullum somnum expertem visionis & monitionis Deæ: sed præcipiebat illa *mihi frequentibus mandatis, ut nunc certè initiarer suis sacris,* quibus *jam pridem fueram destinatus. Ego verò, quamvis* id *ardenter cuperem, cohibebar nihilominùs pio timore. quia nimirum studiosè sciscitando* cognoveram *ministerium religionis* esse *difficile, & observationem castitatis valde difficilem, & vitam, quæ exposita est plurimis eventibus, deffendendam* esse *prudenti circumspectione. revolvens sæpè ista apud me, procrastinabam, nescio quâ ratione, quamvis avidè cuperem. Quâdam nocte, videre mihi visus sum supremum sacerdotem mihi offerentem suum gremium plenum: & cùm interrogarem* eum, *quidnam esset istud? respondisse* mihi *illa esse frusta ad me missa ex Thessaliâ; famulum etiam meum, nomine Candidum, advenisse ex eâdem* provinciâ. *Postquàm evigilavi, agitabam animo diu multumque quid rei visio illa mihi præsagiret; præcipuè, quia certò sciebam me nullum unquam habuisse servum vocitatum hoc nomine. Existimabam tamen quæstum haud dubium prorsùs designari per oblationem frustorum, quoquo modo præsagium somni se explicaret. Sic sollicitus, & intentus* illi *abundantiori lucro, expectabam templi*

NOTÆ.

Historiæ Ecclesiasticæ lib. 2. cap. 23. in descriptione templi Dei Serapidis: *Jam verò in superioribus extrema totius ambitûs spatia occupant exhedræ, & pastophoria, domusque in excelsum porrecta: in quibus vel Æditui, vel hi, quos appellant ἁγνεύοντας, id est, qui se castificant* (talis erat noster Lucius) *commanere soliti erant.*

1. *Partes illas.*] Quas nimirùm in gremio suo habebat.

2. *Attonitus,*] Idem hic est atque at-

matutinas apertiones opperiebar. Ac, dum [1] velis candentibus reductis in diversum, Deæ venerabilem conspectum apprecamur, per dispositas aras circumiens sacerdos, rem divinam procurat; supplicamentis solemnibus, de penetrali fonte [2] petitum [3] spondêo libat. Rebus jam ritè consummatis, [4] inchoatæ lucis salutationibus, religiosi primam [5] nuntiantes horam, perstrepunt. Et ecce superveniunt de patriâ, quos ibi reliqueram famulos; cùm me Fotis malis incapistrâsset erroribus. Cognatis scilicet famulos meos, necnon & equum quoque illum meum reducentibus, quem diversè distractum notæ dorsualis agnitione recuperaverant: quare solertiam somni tùm mirabar vel maximè; quòd præter congruentiam lucrosæ pollicitationis, argumento servi Candidi, equum mihi reddidisset colore candidum. Quo facto, idem sollicitus, sedulum colendi frequentabam ministerium, spe futuri [6] beneficiis præsentibus pigneratâ. Nec minùs in dies mihi magis magisque accipiendorum sacrorum cupido gliscebat, summisque preci-

INTERPRETATIO.

apertionem, quæ mane fiebat. Et, dum retractis in contrarias partes *albis siparis, oramus venerandam faciem Deæ, sacerdos circumiens altaria* ordine *disposita, dat* in iis *operam sacro:* & cùm *solitis precibus effundit vase* aquam *haustam ex fonte, qui in penetralibus* templi erat. *Sacro* illo *jam debitè peracto, religiosi strepitum edunt, adorationibus matutinis* Deæ, *annuntiantes primam horam* diei. *Et subitò adveniunt ex meâ patriâ servi, quos ibi reliqueram, postquàm Fotis me ad capistrum adegisset improbo* suo *errore;* meis *nempe cognatis reducentibus meos servos; atque etiam meum illum equum, quem agnitum ex maculâ,* quam habebat *in dorso, recuperaverant, postquàm venditus fuisset variis* emptoribus: *quapropter tunc maximè admirabar acumen* mei *somnii, quod præter convenientiam quæstûs, quem* mihi *promiserat, restituisset mihi equum albi coloris sub designatione servi Candidi. Quo facto, ego eidem curæ semper intentus fungebar assiduè officio colendi Deam, videns spem,* quam conceperam *de futuris* bonis, jam *confirmatam esse, præsentibus beneficiis,* tanquam *pignore. Nec eò seciùs desiderium suscipiendorum sacrorum mihi augebatur quotidie magis ac magis. Et sæpiùs ad-*

NOTÆ.

tentus, quemadmodum & in hoc Juvenalis loco, Satyr. 7.

Magnæ mentis opus, nec de Lodice parandâ

Attonitæ, &c. id est, *attentæ*, aut *sollicitæ*.

Aliàs *attonitus* mirabundum significat, & veluti tonitru stupefactum.

1. *Velis candentibus.*] Quibus Deæ simulachrum à profanorum aspectu arcebatur.

2. *Petitum.*] Subintellige *liquorem.*

3. *Spondêo.*] *Spondêum* vas erat sacrificale, quo aquam aliosve liquores libabant. Hesychius Σπονδεῖον, ἀγγεῖον ἐν ᾧ τοῖς εἰδώλοις ἐπέσπενδον.

4. *Inchoatæ lucis salutationibus.*] Adorationibus, quas primâ luce faciebant, Seneca epist. 95. *Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum. Humana ambitio istis officiis capitur: Deum colit, qui novit.*

5. *Nuntiantes.*] Strepitu suo significantes? an conceptis verbis horam diei primam esse declarantes, ex aliquâ consuetudine, quæ inter ipsos vigeret?

6. *Beneficiis præsentibus.*] Adventu scilicet cognatorum, & recuperatione servorum & equi: quæ omnia tanquam Isidis beneficia reputabat.

bus primarium sacerdotem sæpissimè conveneram, petens, ut me [1] noctis sacratæ tandem arcanis initiaret. At ille, vir alioquin gravis, & sobriæ religionis observatione famosus, clementer ac comiter, &, ut solent parentes immaturis liberorum desideriis modificari, meam differens instantiam, spei melioris solatiis alioquin anxium, mihi permulcebat animum. Nam, & diem, quo quisque possit initiari, Deæ nutu demonstrari, & sacerdotem, qui sacra debeat ministrare, ejusdem providentiâ deligi: sumptus etiam cærimoniis necessarios simili præcepto destinari. Quæ cuncta nos quoque observabili patientiâ sustinere censebat: quippe cùm aviditati contumaciæque summè cavere, & utramque culpam vitare, ac neque vocatus morari, nec, non jussus, festinare deberem. nec tamen esse quemquam de suo numero tam perditæ mentis, vel immò, destinatæ mortis, qui, non sibi quoque seorsum jubente Dominâ, temerarium atque sacrilegum audeat ministerium subire, noxamque lethalem contrahere. Nam & Inferûm claustra, & Salutis tutelam in Deæ manu posita, ipsamque [2] traditionem ad instar voluntariæ mortis, & precariæ salutis celebrari: quippe cùm transactis vitæ temporibus, jam in ipso finitæ lucis limine constitutos, [3] queis tamen tutò possint magna religionis committi silentia,

INTERPRETATIO.

iveram antistitem sacrorum, flagitans instantissimis precibus, ut tandem me initiaret mysteriis noctis sacræ. Sed ille, qui cæterùm vir erat severus, & inclytus observatione religionis illius *abstinentis, procrastinans meum postulatum mansuetè, & leniter, atque eo modo, quo patres solent moderari desideria intempestiva* suorum *filiorum, deliniebat meum animum aliundè sollicitum solamine spei melioris.* Dicebat *enim diem, quo unusquisque potest initiari, designari voluntate Deæ, & providentiâ ipsius eligi sacerdotem, quem oporteat sacra facere: impensas quoque necessarias cærimoniis, designari mandato ejusdem. Quæ omnia suadebat, ut nos etiam expectaremus patientiâ obsequiosâ: cùm scilicet deberem magnoperè mihi cavere à nimiâ cupiditate, & pertinaciâ, & neque esse in morâ, cùm vocarer, neque properare, nisi mihi imperaretur. neque tamen ullum esse ex numero suorum tam profligati animi, aut potiùs tam addictum morti, qui audeat temerè, & impiè suscipere ministerium, sicque committere culpam morte dignam, nisi etiam Dea ipsi peculiariter imperaverit. Valvas enim Inferni, & custodiam vitæ esse positas in manu Deæ, & ipsam traditionem* sacrorum *peragi ad exemplum mortis spontaneæ, & vitæ precariò re*cuperatæ*: quia nempè Dea solet eligere* viros *peracto jam ævo positos in extremo termino* suæ *vitæ, quibus tamen magna arcana religionis possint securè*

NOTÆ.

1. *Noctis sacratæ.*] Ita lege ex fide plurimorum MSs. non: *noctis societate,* ut malè habet Colviana editio. *Nox sacrata* ea est, per quam infra dicit *se à sacerdote ad sacrarii penetralia deductum accessisse confinium mortis: & calcato Proserpinæ limine, per omnia vectum elementa: remeavisse: nocte mediâ solem vidisse candido coruscantem lumine, &c.*

2. *Traditionem.*] Sacrorum.

3. *Queis tamen tutò possint magna religionis committi silentia.*] Id est, qui tamen non sint adeò decrepiti, ut delirent, & commissa suæ fidei arcana, animi lenitate, revelent.

numen

numen Deæ ſoleat eligere, & ſuâ providentiâ quodammodo renatos, ad novæ reponere rursùs ſalutis curricula. Ergò igitur me quoque oportere cœleſte ſuſtinere præceptum, quanquam perſpicuâ evidentique magni numinis dignatione jam dudum felici miniſterio nuncupatum deſtinatumque: nec ſecùs quàm cultores cæteri, [1] cibis profanis ac nefariis jam nunc temperare; quò rectiùs ad arcana puriſſimæ religionis ſecreta pervaderem. Dixerat ſacerdos: nec impatientiâ corrumpebatur obſequium meum: ſed intentus miti quiete, & probabili taciturnitate, ſedulum quotdies obibam culturæ ſacrorum miniſterium. Nec me fefellit, nec longi temporis prolatione cruciavit potentis Deæ benignitas ſalutaris: ſed [2] noctis obſcuræ non obſcuris imperiis evidenter monuit, advenisse diem mihi ſemper optabilem, quo me maximi voti compotiret. quantoque ſumptu deberem procurare ſupplicamentis, [3] ipſumque Mithram illum ſuum ſacerdotem præcipuum, [4] divino quodam ſtellarum conſortio, ut aiebat, mihi conjunctum, ſacrorum miniſtrum decernit. Quibus, & cæteris benivolis præceptis ſummatis Deæ recreatus animi, necdum ſatis luce lucidâ, diſcuſsâ quiete, protinùs ad receptaculum ſacerdotis contendo: atque eum cubiculo ſuo commodùm prodeuntem continuatus, ſaluto.

INTERPRETATIO.

credi, & eos reſtituere ſtadio novæ vitæ, quodam modo renatos ſuâ providentiâ. Oportere igitur ut ego etiam expectarem mandatum cœleſte, quamvis jam pridem deſtinatus eſſem, & dedicatus beato miniſterio, dignatione clarâ, & manifeſtâ magnæ Deæ: & ut jam tunc abſtinerem à cibis profanis, & vetitis, perinde ac cæteri Religioſi; ut meliùs pervenirem ad ſecretiora arcana ſanctiſſimæ religionis. Cùm ſacerdos hæc mihi dixiſſet, obedientia mea non infringebatur impatientiâ, ſed ego *attentè fungebar quotidie ſedulo officio colendorum ſacrorum, cum leni tranquillitate, & ſilentio laudabili. Et bonitas ſalutaris potentis Deæ non me decepit, neque cruciavit dilatione diuturni temporis: ſed me apertè monuit claris præceptis,* mihi per *noctis obſcuræ* quietem datis, *diem adveniſſe à me ſemper expetitum, quo me faceret compotem maximi voti. Et conſtituit quantâ impensâ mihi inſtruendus eſſet apparatus ſacrorum, & ſimul deſignat mihi pro miniſtro ſacrorum illum ipſum Mithram ſuum primarium ſacerdotem, quem dicebat mihi eſſe conjunctum cœleſti quodam conſenſu aſtrorum. Quibus dictis, & reliquis benignis juſſis ſupremæ Deæ, ego refectus animo, expergefactus die nondum benè claro, confeſtim pergo ad domicilium ſacerdotis; & aſſecutus eum tunc exeuntem è ſuo cubiculo, ſaluto* illum.

NOTÆ.

1. *Cibis profanis ac nefariis.*] Ciborum delectus non modò apud Judæos locum habuit, ſed & apud Ethnicos. Tertull. adverſus Pſychicos: *Quales caſtimoniâ Apim, Iſidem, & magnam matrem certorum eduliorum exceptione purificant.*

2. *Noctis obſcuræ non obſcuris imperiis.*] Somnio, quo clarè & evidenter me monebat, quamvis per obſcuram noctem.

3. *Ipſumque Mithram.*] Nomen eſt Sacerdotis, quo nomine etiam Perſæ appellant Solem ipſum, qui Oſiris eſt, ſeu Serapis Ægyptiorum.

4. *Divino quodam ſtellarum conſor-*

Solito constantiùs destinaveram jam, velut debitum sacris obsequium, flagitare. At ille, statim ut me conspexit, prior: O mi Luci, inquit, te felicem, te beatum, quem propitiâ voluntate numen augustum tantoperè dignatur! Et quid, inquit, jam nunc stas otiosus, teque ipsum demoraris? Adest tibi dies votis assiduis exoptatus, quo [1] Deæ multinominis divinis imperiis, per istas meas manus piissimis sacrorum arcanis insinueris. Et, injectâ dexterâ, senex comissimus ducit me protinùs ad ipsas fores ædis amplissimæ: rituque solemni apertionis celebrato ministerio, ac matutino peracto sacrificio, de opertis adyti profert quosdam libros, [2] litteris ignorabilibus prænotatos: [3] partim figuris cujuscemodi animalium, concepti sermonis compendiosa verba suggerentes: partim nodosis, & in modum rotæ tortuosis, [4] capreolatimque condensis apicibus, à curiosâ profanorum lectione munita. Indidèm mihi prædicat, quæ forent [5] ad usum tutelæ necessariò præparanda. Ea protinùs gnaviter, & aliquantò liberaliùs partim ipse, partim per meos socios coëmenda procuro. Jamque tempore,

INTERPRETATIO.

Jam decreveram postulare pertinaciùs solito ministerium sacrorum, velut mihi *debitum. Verùm ille simul ac me vidit,* sic quidem cœpit *prior: O mi Luci, quàm felix es, quàm fortunatus! siquidem veneranda Dea adeò te honorat benigno suo favore. Et quare, ait, nunc cessas, & tibi ipsi in morâ es? Advenit tibi dies expetitus continuis desideriis, quo initieris religiosissimis arcanis sacrorum, his meis manibus, jussu divino Deæ multinominis. Et senex humanissimus apprehensum me manu ducit statim ad ipsas valvas amplissimi templi: & peracto officio apertionis secundum morem solemnem, & celebrato sacrificio matutino, depromit ex intimis sacrarii penetralibus quosdam libros scriptos characteribus incognitis, exhibentes verba orationis* in eis *contentæ, partim abbreviata figuris animalium omnis generis, partim defensa adversùs curiosam lectionem profanorum, accentibus nodosis, & intortis in orbem, atque etiam implicatis inter sese instar capreolorum.* Ex illis libris *mihi declarat quænam oporteret a me præparari necessariò ad usum initiationis.* Ego *confestim strenuè efficio, ut ea, atque etiam aliquantò largiora compararentur, partim* per me *ipsum, partim per meos socios. Cumque*

NOTÆ.

tio, ut aiebat, mihi conjunctum.] Persius, ad Cornutum præceptorem suum, Satyr. 5.

Non equidem hoc dubites, amborum fœdere certo
Consentire dies, & ab uno sidere duci, &c.

1. *Deæ multinominis.*] Hujus libri initio, pag. 365. ipsa Dea, de se: *Me primigenii Phryges,* &c. Vide totum locum.

2. *Litteris ignorabilibus.*] Eæ erant hieroglyphicæ litteræ. Martianus Capella, lib. II. *Erantque quidam libri sacrâ nigredine colorati, quorum litteræ animantium credebantur effigies* &c.

3. *Partim figuris cujuscemodi animalium.*] Sic per figuram apis mella conficientis Ægyptii Regem designabant, cum jucunditate imperantem: picto dracone caudam suam mordente, annum indicabant in seipsum redeuntem &c.

4. *Capreolatim.*] Instar capreolorum. Sunt autem *capreoli* claviculæ, seu manus, quibus vitis adminicula apprehendit.

5. *Ad usum teletæ.*] Τελετὴ Græci est *expiatio, initiatio,* atque *initiatu*

ut aiebat ſacerdos, id poſtulante, ſtipatum me religioſâ cohorte deducit ad proximas balneas: & priùs ſueto lavacro traditum, præfatus Deûm veniam, puriſſimè circumrorans abluit: rurſumque ad templum reductum, jam duabus diei partibus tranſactis, ante ipſa Deæ veſtigia conſtituit: ſecretòque mandatis quibuſdam, 1 quæ voce meliora ſunt, illud planè cunctis arbitris præcipit, decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coercerem, neque ullum animal eſſem, & 2 invinius eſſem. Quibus venerabili continentiâ ritè ſervatis, jam dies aderat 3 divino deſtinatus vadimonio: & Sol curvatus intrahebat veſperam. Tunc ecce confluunt undique turbæ, ſacrorum ritu vetuſto, variis quiſque me muneribus honorantes. Tunc ſemotis procul profanis omnibus, linteo & rudi me contectum amicimine, arreptâ manu, ſacerdos deducit ad ipſius ſacrarii penetralia. Quæras forſitan ſatis anxiè, ſtudioſe lector, quid deinde dictum, quid factum? dicerem, ſi dicere liceret; cognoſceres, ſi liceret audire. Sed parem noxam contraherent aures & linguæ temerariæ curioſitatis. Nec te tamen, deſiderio forſitan religioſo ſuſpenſum, angore diutino cruciabo. Igitur audi: ſed crede quæ vera ſunt. 4 Acceſſi confinium mortis:

INTERPRETATIO.

...mpus, (ut aiebat ſacerdos) id flagitaret, ducit me ad lavacrum proximum cinctum catervâ religioſorum: & cùm me collocâſſet in balneo ſolito, ipſe, oratis priùs Diis, abluit me, aſpergens aquâ mundiſſimè; iterumque reducit ad templum, atque ibi me collocat ante ipſa veſtigia Deæ, tranſactis jam duabus partibus diei: imperatiſque clàm quibuſdam, quæ non licet mihi loqui, id certè coràm omnibus imperat, ut refrenarem voluptatem eſûs per illos decem dies continuos, neque comederem de carne ullius animalis, & abſtinerem à vino. Quæ cùm legitimè obſervâſſem religioſâ continentiâ, & jam adveniſſet dies, quo ſacris ſiſti debebam, & ſol deſcendens adduceret veſperam: populi undique concurrunt, afficientes me quiſque diverſis donis ſecundùm antiquam conſuetudinem ſacrorum. Tunc ſacerdos procul remotis cunctis profanis, apprehenſâ manu, deducit ad penetralia ipſius ſacrarii me velatum amictu lineo, & novo. Curioſe lector, fortaſſe rogabis valdè ſollicitè quid dictum ſit, & factum poſteà? Dicerem, ſi mihi fas eſſet dicere, tu audires, ſi fas tibi eſſet audire. Verùm aures, & linguæ incurrerent in ſimilem culpam curioſitatis temerariæ. Neque tamen longâ anxietate torquebo te ſuſpenſum fortaſſe deſiderio religioſo. Audi ergo: ſed crede quæ vera ſunt. Acceſſi ad viciniam mortis:

NOTÆ.

nis hoſtiæ; quo poſtremo ſenſu hîc ſumitur. Significat etiam religionem & ſacerdotium. Hoſtia autem, ſeu ſacrificium illud, quod ab initiandis fiebat ideo *teleta* dicebatur, quod magnæ eſſet impenſæ: τελεῖν enim, præter multa alia, *ſumptus facere* ſignificat.

1. *Quæ voce meliora ſunt.*] Quæ ſanctiora ſunt, quàm ut ſermone efferantur in vulgus.

2. *Invinius eſſem.*] Vox à *vino*, & *in* formata. uſitatius eſt *abſtemius*.

3. *Divino deſtinatus vadimonio.*] Quo ſcilicet debebat ſe ſiſtere coràm Deâ Iſide initiandum; quomodo & qui vadimonium dederunt, die vadimonii coràm Judice ſiſtere ſe ſolent.

4. *Acceſſi confinium mortis*, &c.]

& calcato Proserpinæ limine, per omnia vectus elementa, remeavi. [1] nocte mediâ, vidi Solem candido coruscantem lumine: Deos Inferos, & Deos Superos accessi coràm, & adoravi de proximo. Ecce tibi retuli, [2] quæ, quamvis audita, ignores tamen necesse est. Ergo, quod solùm potest sine piaculo ad profanorum intelligentias enuntiari, referam. Manè factum est: & perfectis solemnibus, processi [3] duodecim sacratus stolis, habitu quidem religioso satis, sed effari de eo nullo vinculo prohibeor: quippe quod tunc temporis vidêre præsentes plurimi. Namque in ipso ædis sacræ meditullio, ante Deæ simulachrum constitutum tribunal ligneum jussus superstiti, byssinâ quidem, sed floridè depictâ veste conspicuus. Et humeris dependebat ponè tergum talorum tenùs pretiosa chlamyda. quaquà tamen visères, colore vario circumnotatis insignibar animalibus. [4] hinc dra-

INTERPRETATIO.

& pedem intuli in ostium Proserpinæ; ac redii, delatus per universa elementa. Vidi mediâ nocte solem fulgentem splendidâ luce: accessi manifesto ad Deos Inferos, & ad Deos Superos, & eos veneratus sum è propinquo. En narravi tibi, quæ necessariò non intelliges, quamvis ea audieris. Narrabo igitur tantùm id, quod potest exponi captui profanorum sine crimine. Manè advenit: &, peractis cærimoniis, ego prodii sanctè vestitus duodecim vestibus, habitu quidem valdè mystico, sed nullâ lege impedior quin de eo loquar: quia nimirùm qui tunc aderant eum viderunt. Ego enim conscendi jussu sacer*dotis solium ligneum positum in ipso medio templi* spatio, *ante effigiem Deæ,* eramque *spectabilis veste, lineâ quidem, sed eleganter pictâ, Et pretiosa chlamys pendebat* mihi *ex humeris post tergum usque ad calces. undecunque tamen aspicerer, distinctus eram animalibus circumpictis diverso colore. Hic erant*

NOTÆ.

Suprà hoc libro, *quippe cùm transactis vitæ temporibus, jam in ipso finitæ lucis limine constitutos, queis tamen tutò possint magna religionis committi silentia, numen Deæ soleat eligere, & suâ providentiâ quodam modo renatos, ad novæ reponere rursùs salutis curricula.*

1. *Nocte mediâ vidi solem*, &c.] Dio Chrysostomus, Orat. 12. ubi de Mysteriis initiato: Πολλὰ ὁρῶντα μυστικὰ θεάματα, πολλῶν δὲ ἀκούοντα τοιούτων φωνῶν: σκότους τε καὶ φωτὸς ἐναλλὰξ αὐτῷ φαινομένων, ἄλλων τε μυρίων γιγνομένων, *videntem multas mysticas visiones, multas quoque tales voces audientem: dum tenebræ & lumen alternatim ipsi apparent, & innumera alia fiunt.*

2. *Quæ, quamvis audita, ignores tamen necesse est.*] Quia tam obscurè narravi, nullis adjectis circumstantiis, ut audiens non audiveris, & sciens nescias. Quidam habent, *quæ quamvis audita ignores, tamen credere necesse est.* Sed malo priorem lectionem.

3. *Duodecim sacratus stolis.*] Stolas hîc intellige vestes quasdam sacerdotales. Quod autem duodecim ejusmodi vestibus amictus fuerit, inde fortasse factum est, quid hîc est signorum Zodiaci numerus, quem in sacris Isidis (quæ Luna est) magnam profectò vim habere oportebat. Unde, non *indutum* se modò illis duodecim stolis, sed *sacratum* fuisse dicit.

4. *Hinc dracones Indici.*] India dracones gignit maximos cum elephantibus perpetuâ discordiâ bellantes, teste Plin. lib. 7. cap. 11,

cones Indici, [1] inde gryphes Hyperborei: [2] quos, in speciem pinnatæ alitis, generat mundus alter. hanc Olympiacam stolam sacrati nuncupant. At manu dexterâ gerebam flammis adultam facem: & caput decorè corona cinxerat, palmæ candidæ foliis in modum radiorum prosistentibus. Sic ad instar Solis [3] exornato, & in vicem simulacri constituto, repentè velis reductis, aspectum populi inerrabam. Exhinc festivissimum [4] celebravi natalem sacrorum: & suaves epulæ, & faceta convivia. Dies enim tertius pari cærimoniarum ritu celebratus, & jentaculum religiosum, & teletæ legitima consummatio. Paucis dehinc ibidem commoratus diebus, inexplicabili voluptate simulacri divini perfruebar: irremunerabili quippe beneficio pigneratus. Sed tamen Deæ monitu, licet non plenè, tamen pro meo modulo, supplicuè gratiis persolutis, tardam satis domuitionem comparo. Vix equidem abruptis ardentissimi desiderii retinaculis, provolutus denique ante conspectum Deæ, & facie meâ diu detersis vestigiis ejus, lacrymis obortis, singultu crebro sermonem interficiens, & verba

INTERPRETATIO.

dracones Indici, illic gryphes Hyperborei, quos alter orbis procreat ad formam volucris alatæ. Religiosi vocant eam vestem Olympiacam. Sed ferebam manu dextrâ facem accensam flammis, & habebam caput decenter redimitum coronâ, foliis palmæ candidæ promicantibus instar radiorum. Cùm sic ornatus essem in modum Solis, & positus in loco effigiei, retractis subitò velis, ferebar per oculos populi. Posteà celebravi lætissimum diem initiationis meæ: & appositæ sunt *jucundæ dapes,* & celebrata *convivia jocis condita. Tertius etiam dies celebratus est iisdem cærimoniis, & factum est sacrum jentaculum, & initiatio ritè absoluta est. Deinde manens ibidem per aliquot dies, percipiebam voluptatem, quam exprimere non possum,* ex *contemplatione effigiei Deæ: addictus nempè* ipsi *beneficio omni remuneratione majori. Attamen monitione Deæ, actis* ipsi *suppliciter gratiis, non condignis quidem, sed saltem secundùm meas facultates, præparo me lentè admodùm ad redeundum domum. Postquàm ægrè fregi vincula ardentissimi desiderii,* quo tenebar, remanendi apud Deam, *prostratus tandem coram ipsâ, & abstersis diu ejus vestigiis meo vultu, lacrymis manantibus, intersecans orationem meam frequentibus singultibus, &*

NOTÆ.

1. *Inde gryphes Hyperborei.*] Servius ad Eclogam 8. Virgilii, *Gryphes genus ferarum in Hyperboreis nascitur montibus.*

2. *Quos in speciem pinnatæ alitis generat mundus alter.*] Quidam Hyperboreos, apud quos nasci gryphes dicuntur, medios fecere inter utrumque solem, Antipodum scilicet occasum, & orientem nostrum: ex quorum mente hîc loquitur Apuleius. Plinius tamen hoc negat. Pinguntur autem Gryphes alis & rostro aquilis similes, cætera leones.

3. *Exornato.* Supple *me*: vel lege cum Ald. codice *exornatus*, & paulò pòst *constitutus*: quod melius puto.

4. *Celebravi natalem sacrorum.*] Servius ad 3. Eclog. *Natales, apud majores plenum nomen est. Posteritas, natalis dies, dicere cœpit.* Natalem sacrorum vocat hîc diem, quo consecratus fuerat, quasi illo die unâ cum religioso statu novam vitam fuisset auspicatus.

devorans, aio: Tu quidem sancta, & humani generis sospitatrix perpetua, semper fovendis mortalibus munifica, dulcem matris affectionem miserorum casibus tribuis. nec dies, nec quies ulla, ac ne momentum quidem tenue, tuis transcurrit beneficiis otiosum; quin mari terrâque protegas homines, &, depulsis vitæ procellis, salutarem porrigas dexteram, quâ Fatorum etiam inextricabiliter contorta retractas licia, & Fortunæ tempestates mitigas, & stellarum noxios meatus cohibes. Te Superi colunt: observant Inferi: tu rotas orbem: [1] luminas Solem: regis mundum: calcas Tartarum. Tibi respondent sidera, gaudent numina, redeunt tempora, serviunt elementa. tuo nutu spirant flamina, nutriuntur nubila, germinant semina, crescunt germina. Tuam majestatem perhorrescunt aves cœlo meantes, feræ montibus errantes, serpentes solo latentes, belluæ ponto natantes. At ego referendis laudibus tuis exilis ingenio, & adhibendis sacrificiis tenuis patrimonio: nec mihi vocis ubertas, ad dicenda quæ de tuâ majestate sentio, sufficit: nec ora mille, linguæque totidem vel indefessi sermonis æterna series. Ergo, quod solùm potest, religiosus quidem, sed pauper alioquin, efficere, curabo. divinos tuos vultus numenque sacratissimum intra pectoris mei secreta conditum perpetuò custodiens, imaginabor. Ad istum modum deprecato summo numine,

INTERPRETATIO.

suffocans meas *voces; dico:* Tu *quidem sancta, & assidua conservatrix generis humani, semper liberalis in nutriendis hominibus, præstas dulcem affectum parentis calamitatibus infortunatorum. neque dies, aut nox ulla, ac ne brevissimum quidem punctum temporis elabitur vacuum tuis beneficiis, quin tuearis homines in terrâ, & in mari, & dissipatis tempestatibus vitæ; offeras* eis *manum servatricem, quâ retrahis etiam fila Parcarum inexplicabiliter contorta, & sedas procellas fortunæ, & coërces noxios cursus astrorum. Superi te colunt: Inferi te venerantur: tu mundum agis in gyrum;* tu *collustras Solem:* tu *gubernas orbem;* tu *pedibus premis infernum. Stellæ tibi obsequuntur,* in te *Dii lætantur,* tuo jussu *vertuntur anni tempestates, elementa tibi obediunt. ad tuum arbitrium venti flant, nubes concrescunt, semina germinant, germina adolescunt. Volucres volantes per aërem, feræ vagantes in montibus, angues abditi in terrâ, cete natantia in mari, reformidant tuam majestatem. Verùm ego sum tenuioris ingenii,* quàm ut possim *referre tuas laudes & patrimonii angustioris* quàm par esset, *ad offerenda* tibi *sacrificia* condigna: *nec mihi suppetit copia verborum, ad exprimenda* ea, *quæ cogito de tuâ majestate: nec* mihi sunt *mille ora, ac totidem linguæ, aut perpetuum filum orationis infatigabilis. Ego igitur faciam, quod potest* facere vir, *religiosus quidem, sed inops. repræsentabo* mihi *tuam faciem divinam, & tuam sanctissimam majestatem, atque illam servabo semper conditam in intimo meo pectore. Sic oratâ supremâ Deâ,*

NOTÆ.

1. *Luminas solem.*] Hinc evidens est, per Isidem ab Apuleio non tantùm Lunam intelligi, sed ipsam rerum naturam, seu animam mundi, ac summum numen. Quis enim à Lunâ Solem illuminari dicat?

complexus Mithram sacerdotem, & [1] meum jam parentem, collóque ejus multis osculis inhærens, veniam postulabam, quód eum condignè tantis beneficiis remunerari nequirem. Diu denique gratiarum gerendarum sermone prolixo commoratus, tandem digredior: & rectà, patrium Larem revisurus meum post aliquam multum temporis, contendo: paucisque pòst diebus, Deæ potentis instinctu, raptim constrictis sarcinulis, nave conscensâ, Romam versus profectionem dirigo: tutusque prosperitate ventorum ferentium, [2] hausi portum celerrimè, ac dehinc carpento pervolavi: vesperâque, quam dies insequebatur Iduum Decembrium, [3] sacrosanctam istam civitatem accedo. Nec ullum tam præcipuum mihi exinde studium fuit, quàm quotidie supplicare summo numini Reginæ Isidis: quæ, de templi situ sumpto nomine [4] Campensis, summâ cum veneratione propitiatur. Eram denique cultor assiduus, fani quidem advena, [5] religionis autem indigena. Ecce, [6] transcurso signifero circulo, Sol magnus annum

INTERPRETATIO.

amplector Mithram sacerdotem, quem jam vocabam *meum parentem, & affixus ejus cervici, ac ingerens crebra oscula, rogabam eum veniam, quod non possem ei retribuere mercedem dignam tantis beneficiis. Denique, cùm diu demoratus essem in agendis ipsi gratiis longâ oratione, discedo tandem: & rectà eo in meam paternam domum, revisurus eam post valdè longum tempus: & post paucos dies, monitu Deæ potentis, colligo celeriter sarcinas* meas, *& conscendo navem, ac dirigo iter Romam versus: & securus secundo flatu ventorum, quibus impellebar, intravi velocissimè in portum, deindeque celeriter delatus sum curru; & pervenio ad hanc sacrosanctam civitatem pridie Idus Decembres vesperè. Nec posteà mihi fuit ulla cura tam præcipua, quàm quotidie orare supremum numen Reginæ Isidis: quæ colitur cum maximâ veneratione sub nomine* Isidis *Campensis, quod* nomen *sortita est à situ* sui *templi. Denique eram assiduus adorator, extraneus quidem in templo, sed domesticus Religionis. Ecce cùm Sol magnus, emensus circulum signorum, absol-*

NOTÆ.

1. *Meum jam parentem.*] Quia cùm eum ministeriis initiâsset, videbatur ipsum secundò genuisse, vitæ scilicet religiosæ.

2. *Hausi portum.*] Sic vett. editt. Lipsius legebat, *Augusti portum.* sed absque ullo sensu. Non est mutanda antiqua lectio. *Haurire portum* est *penetrare portum, intrare in portum.* Sic *gladio latus haurire*, est *gladio latus penetrare. Portum* autem κατ' ἐξοχὴν vocat Ostiæ portum, qui Romanorum erat portus: quemadmodum & ipsa Roma *urbs* antonomasticè dicebatur.

3. *Sacrosanctam istam civitatem.*] Romam, quæ Deorum sedes existimata, & cujus verum nomen ne in sacris quidem eloqui licitum erat.

4. *Campensis.*] Templum Isidis fuit in Campo Martio: unde *Campensis* est dicta. Juvenalis, Satyra 6.

calidâque petitas
A Meroë portabit aquas, ut spargat in ædem
Isidis, antiquo quæ proxima surgit ovili.

Quod *ovile* in Campo Martio fuisse, notum ex Livio & aliis.

5. *Religionis autem indigena.*] Quia sacris Isidis Corinthi fuerat initiatus.

6. *Transcurso signifero circulo.*] Zodiaco, cujus decursu sol annum complet.

compleverat; & quietem meam rurſus interpellat numinis benefici cura [1] pervigilis: & rurſus teletæ, rurſus ſacrorum commonet. Mirabar quid rei tentaret, quid pronuntiaret futurum. quidni? pleniſſimè jamdudum videbar initiatus. Ac dum religioſum ſcrupulum partim apud ſenſum meum diſputo, partim ſacratorum conſiliis examino; novum mirumque planè comperio: Deæ quidem me tantùm ſacris imbutum, at magni Dei, Deûmque ſummi parentis, invicti Oſiris necdum ſacris illuſtratum. [2] quanquam enim connexa, immò verò unica ratio numinis religioniſque eſſet, tamen teletæ diſcrimen intereſſe maximum. prohinc, me quoque peti magno etiam Deo famulum, ſentire deberem. Nec diu res in ambiguo ſtetit. Nam proximâ nocte vidi quemdam de ſacratis, linteis intectum, [3] qui thyrſos, & hederas, & tacenda quædam gerens, ad ipſos meos Lares collocaret: & occupato ſedili meo, religionis amplæ denuntiaret epulas. Is, ut agnitionem mihi ſcilicet certo aliquo ſui ſigno ſubminiſtraret, ſiniſtri pedis talo paululùm reflexo, contabundo clementer incedebat veſtigio. Sublata eſt ergo, poſt tam manifeſtam Deûm voluntatem, ambiguitatis tota caligo. Et illicò Deæ matutinis perfectis ſalutationibus, ſummo ſtudio percontabar ſingulos, ecqui veſtigio ſimilis, ut ſomnium?

INTERPRETATIO.

viſſet annum, vigilans cura Deæ beneficæ interrumpit iterùm ſomnum meum; & iterùm me commonefacit ſacrificii, & initiationis. Stupebam quid moliretur, quid prædicaret eventurum. Mihi enim videbar jampridem abundantiſſimè initiatus. Dumque partim examino apud meum animum, partim expendo conſiliis ſacerdotum meum ſcrupulum religioſum; cognoſco rem novam, & prorsùs admirabilem: me nempè *initiatum quidem duntaxat ſacris Deæ, ſed nondum initiatum ſacris magni Dei, ac ſupremi patris Deorum, invicti Oſiridis. Quamvis enim ratio divinitatis, & religionis* eorum *eſſet conjuncta, quinimmò eadem prorsùs, maximam tamen eſſe differentiam inter* eorum *initiationes. mihi itaque notum eſſe debere, me etiam poſtulari à magno Deo in miniſtrum. Neque res fuit diu in dubio. Nocte enim ſequenti vidi,* per ſomnum, *quendam ex ſacerdotibus amictum lineis* veſtibus, *qui ferens thyrſos, & hederas, & quædam* alia, *quæ nefas eſt dicere, apponebat* ea *ipſis meis* Diis *penatibus: & ſedens in meâ ſellâ, indicebat* mihi, ut parare m *convivium magnæ religionis. Ille placidè incedebat claudicanti gradu, talo pedis ſiniſtri paululùm incurvato, ut nempè mihi daret aliquod indicium, quo ipſum agnoſcerem. Igitur tota obſcuritas dubii ſublata eſt, poſt tam evidentem* declarationem *voluntatis Deorum. Et manè ſimul ac ſalutavi Deam, ſtudioſiſſimè interrogabam unumquemque, num aliquis eſſet inceſſu ſimilis* ei, quem videram *per ſomnium?*

NOTÆ.

1. *Pervigilis.*] Pro *pervigil.*

2. *Quanquam enim connexa, &c.*] Hinc liquet unicum fuiſſe, etiam paganis, Deum, cui pro variis muneribus & attributis, varia nomina, & numina tribuebant, quorum fœminina omnia noſter Iſidi attribuit, & maſculina Oſiri, quos tamen unum idemque numen fuiſſe ait, eâdemque religione coli, excepto teletæ ritu, & apparatu.

3. *Qui thyrſos, & hederas, &c.*] Thyrſi erant haſtæ pampinis & hederis

Nec is defuit. nam de Pastophoris unum conspexi statim, præter indicium pedis, cætero etiam statu atque habitu examussim nocturnæ imagini congruentem: quem Asinium Marcellum vocitari cognovi posteà, [1] deformationis meæ non alienum nomen. Nec moratus, conveni protinùs eum, sanè nec ipsum futuri sermonis ignarum: quippe jamdudum consimili præcepto sacrorum ministrandorum commonefactum. Nam sibi visus est quiete proximâ, dum magno Deo coronas exaptat: [2] & de ejus ore, quo singulorum fata dictat, audisse, mitti sibi Madaurensem, sed admodùm pauperem, cui statim sua sacra deberet ministrare. nam & [3] illi studiorum gloriam, & [4] ipsi grande compendium suâ comparari providentiâ. Ad istum modum desponsus sacris, sumptuum tenuitate, contrà votum meum, retardabar. Nam & viriculas patrimonii peregrinationis attriverant impensæ; [5] & erogationes urbicæ pristinis illis provincialibus antistabant. Plurimùm ergo duritiâ paupertatis intercedente, quod ait vetus proverbium, [6] inter sacrum & saxum positus, cruciabar. nec seciùs tamen identidèm

INTERPRETATIO.

Et ille inventus est, nam statim vidi unum ex Pastophoris apprimè convenientem cum imagine, quam noctu videram, non tantùm signo pedis, sed etiam reliquâ staturâ, atque habitu: quem rescivi posteà vocari Asinium Marcellum, quod nomen satis alludebat ad meam mutationem. Et absque morâ, adivi protinùs illum, qui etiam non ignorabat, quid essem sibi dicturus, quia jam pridem monitus fuerat simili mandato, ut me initiaret sacris. Nam sibi visus est nocte superiore, inter aptandum coronas summo Deo, audivisse etiam de ejus ore, quo pronuntiat sortes omnium, ad se mitti Madaurensem, sed valdè egenum, quem protinùs deberet intiare suis sacris. Suâ enim providentiâ aiebat *præparari ei laudem ex studiis, & ipsi magnum lucrum. Sic promissus sacris, retardabar contra meum desiderium inopiâ* pecuniæ, quâ facerem *impensas. Sumptus enim itineris consumpserant meas parvas opes: & largitiones*, quas oportebat me facere *Romæ, superabant illas priores*, quas feceram *in provinciâ. Igitur durâ egestate multùm adversante* meis votis, *torquebar positus inter sacrum & saxum, ut fert vetus adagium. Nihilo*

NOTÆ.

involutæ, ac circumfusæ. Porrò thyrsi & hederæ insignia Bacchi erant, quæ meritò Osiri tribuuntur, cùm ipse sit Liber pater.

1. *Deformationis meæ non alienum nomen.*] Inter *Asinum* enim, in quem mutatus fuerat, & *Asinium* magna cognatio est.

2. *Et de ejus ore, quo singulorum fata dictat.*] Fata Jovi (qui idem Osiris est) cum tabulis assistere, & quidquid homini cuique eventurum esset, ipso dictante notare credebantur. Latinus Bacatus, in Panegyrico: *Utrum te tamen admones ipse? an ut illi majestatis tuæ participi Deo feruntur assistere Fata cum tabulis, sic tibi aliqua vis divina subservit, quæ, quod dixeris, scribat, & suggerat?*

3. *Illi.*] Madaurensi.

4. *Ipsi.*] Asinio Marcello.

5. *Et erogationes urbicæ pristinis illis,* &c.] Sensus est, erogationes pecuniarum, quas in urbe Româ facere cogebar, ut Osiridis sacris initiarer, longè majores erant, quàm illæ priores, quas Corinthi in Achaiâ Provinciâ feceram, cùm fueram Isidis sacris initiatus.

6. *Inter sacrum, & saxum positus,*] Sic apud Plautum, Capt. Act. 3. Scen. 4.

—— nunc ego omninò occidi
Nunc ego Inter sacrum saxumque sto;
nec quid faciam scio.

numinis premebar instantiâ. Jamque sæpiculè, non sine magnâ turbatione, stimulatus, postremò jussus, veste ipsâ meâ quamvis parvulâ distractâ, sufficientem corrasi summulam, & idipsum præceptum fuerat specialiter. An tu, inquit, si quam rem voluptati struendæ molireris, laciniis tuis nequaquam parceres, nunc tantas cærimonias aditurus, impœnitendæ te pauperiei contaris committere? Ergo igitur cunctis affatim præparatis, rursùs decem diebus inanimis contentus cibis, insuper etiam de Serapis principalis Dei nocturnis orgyis illustratus, plenâ jam fiduciâ germanæ religionis, obsequium divinum frequentabam. Quæ res summum peregrinationi meæ tribuebat solatium, nec minùs etiam victum uberiorem subministrabat. [1] quidni? spiritu faventis Eventûs, quæsticulo forensi nutrito, per patrocinia sermonis Romani. Et ecce, post paucum tempus, inopinatis, & usquequaque mirificis imperiis Deûm, rursùs interpellor, & cogor tertiam quoque teletam [2] susceptare. Nec levi curâ sollicitus, sed oppidò suspensus animi, mecum ipse cogitationes exercitiùs cogitabam. quorsùs nova hæc & inaudita se cœlestium porrigeret intentio; quod subcisivum, quam-

INTERPRETATIO.

tamen minus urgebar subinde instantiâ Dei. Et jam sæpè instigatus, non absque ingenti perturbatione, novissimè jussu Dei *adactus venditâ meâ veste, licet tenui, collegi summam sufficientem. Atque hoc mihi fuerat expressè imperatum. An tu (aiebat* mihi numen) *nullatenus parceres vestibus tuis, si aggredereris aliquid ad procurandam* tibi *voluptatem, nunc verò cùm initiandus sis sacris, dubitas te committere paupertati non pœnitendæ? Omnibus igitur abundanter præparatis, rursùs contentus cibis inanimatis per decem dies, præterea eruditus quoque nocturnis sacris maximi Dei Serapidis, fungebar jam obsequio divino cum perfectâ confidentiâ*, quam mihi dabant *cognatæ religiones. Quod præbebat magnum solamen meæ peregrinationi, & simul suppeditabat* mihi *largiùs unde viverem, quippe cùm alerer lucro, quod, aspirante bono Eventu, faciebam in foro, orando causas Latino sermone. Et post aliquantulum temporis, iterùm excitor imperiis Deorum improvisis, & prorsùs mirificis, & compellor ad suscipiendam tertiam consecrationem. At ego non parùm anxius, sed valdè sollicitus animo, revolvebam sæpiùs apud me cogitationes meas, quorsùm evaderet hæc nova & inaudita voluntas Deorum? quid superesset adhuc addendum initia-*

NOTÆ.

Proverbium hoc de iis dicitur, qui perplexi nesciunt quò se vertant, instante undique periculo. Tractum est ex priscis fœderis feriendi cærimoniis, in quibus Fecialis porcum saxo feriebat, hæc pronuntians: *Qui prior populus fœdus rumpet, ita eum feriat Jupiter, quemadmodum ego porcum hoc lapide ferio.* Quod dum fieret, porcus ille inter sacrum fœderis & saxum Fecialis stabat periculo proximus, & jamjam moriturus,

1. *Quidni? spiritu faventis Eventûs,* &c.] Hoc vult dicere, se post secundam illam initiationem magis faventem habuisse fortunam, & plures oravisse causas, & ampliores mercedes percepisse, quibus pauperiem suam reficeret. De bono Eventu Deo jam diximus, initio lib. 4 pag. 102.

2. *Susceptare.*] Ita reponit Vovverius. Quod si vulgatam lectionem retinere malis, *tertiam teletam sustiare:* expone *tertium sacrificium instruere.*

vis iteratæ jam, traditioni remansisset. Nimirùm perperàm, vel minùs plenè consuluerunt in me [1] sacerdotes utrique. & hercules jam de fide quoque eorum opinari cœptabam sequiùs. Quò me cogitationis æstu fluctuantem, ad instar insaniæ percitum, sic instruxit nocturnâ divinatione clemens imago: Nihil est, inquit, quod numerosâ serie religionis, quasi quidquam sit priùs omissum, terreare. quin assiduâ istâ numinum dignatione lætum capesse gaudium, & potiùs exulta, ter futurus, quod aliis vel semel vix conceditur: téque [2] isto numero meritò præsume semper beatum. Cæterùm futura tibi sacrorum traditio pernecessaria est; si tecum nunc saltem reputaveris, [3] exuvias Deæ, quas in provinciâ sumsisti, in eodem fano depositas perseverare: nec te Romæ diebus solemnibus vel supplicare his, vel cùm præceptum fuerit, felici illo amictu illustrari posse. QUOD FELIX ITAQUE AC FAUSTUM SALUTAREQUE TIBI SIT, animo gaudiali rursùm sacris initiare, [4] Diis magnis auctoribus. Hactenùs divini somnii suada majestas, quòd usus foret, pronuntiavit.

INTERPRETATIO.

tioni jam bis repetitæ. Nempè (aiebam *) utrique sacerdotes malè consuluerunt mihi, aut* saltem, *non quantùm opus erat. & profectò jam incipiebam quoque malè sentire de fide eorum. Quâ agitatione cogitationis cùm jactarer, & commotus essem perinde ac si insanirem, mite simulachrum* Dei *sic me edocuit nocturnâ visione. Non est, inquit, quòd terrearis longâ serie sacrorum, quasi aliquid sit prætermissum antehàc. Quin potiùs percipe magnum gaudium, ob honorem, quo te Dii af*ficiunt *assiduè, & lætare potiùs, cùm futurus sis ter, quod ægrè conceditur* alii ut sit *vel semel: & jure confide ex isto numero te semper fore felicem. Porrò initiatio futura tibi valdè necessaria est: si nunc saltem cogitaveris apud te, vestem Deæ, quam induisti in provinciâ, remanere depositam in eodem templo: neque te posse supplicare in ejusmodi veste Romæ, diebus solemnibus, aut etiam insigniri illo beato vestimento, cùm fuerit imperatum. Igitur,* QUOD TIBI SIT FELIX AC FAUSTUM, ET SALUTARE, *suscipe iterùm sacra hilari animo jussu magnorum Deorum. Hactenùs majestas suasoria somnii divini* mihi *dixit quod opus erat facere.*

NOTÆ.

1. *Sacerdotes utrique.*] Mithras scilicet, qui eum sacris Isidis initiaverat in Achaiâ, & Asinius Marcellus, qui Serapidis, Romæ.

2. *Isto numero.*] *Ternario*, qui mysticus admodùm, & optimi augurii est. Alludit ad τρὶς μάκαρες.

3. *Exuvias Deæ.*] Stolam illam, Olympiacam nuncupatam, Draconibus Indicis, & Gryphibus Hyperboreis insignitam, quam induerat, dum Isidis sacra susciperet, quámque Isidi ex more dicatam, in ejus templo reliquerat. Ejusmodi enim vestes, in quibus initiati erant, Diis aut Deabus, quorum sacra susceperant, appendere & dedicare consueverant, ut ex vetere Aristophanis Scholiaste patet, ad hunc versum Pluti:

Μῶν οὖν ἐμυήθης ἐν αὐτῷ τὰ μεγάλα;

4. *Diis magnis auctoribus.*] Osiri sive Serapide, & Iside. M. Varro: *Principes Dei Cœlum & Terra, hi Dii iidem qui Ægypti Serapis, & Isis: in Latio Saturnus, & Ops. Cœlum enim & Terra, ut Samothracum initia docent, sunt Dii magni, & hi, quos dixi multis nominibus.* &c.

Nec deinceps postposito, vel in supinam procrastinationem rejecto negotio, statim sacerdoti meo relatis quæ videram, [1] inanimæ protinus castimoniæ jugum subeo: & lege perpetuâ præscriptis illis decem diebus spontali sobrietate multiplicatis, instructum teletæ comparo: largiùs ex studio pietatis magis, quam mensurâ rebus collatis. Nec, hercules, laborum me, sumptuumque quidquam pœnituit. quidni? liberali Deûm providentiâ jam stipendiis forensibus bellulè fotum. Denique per dies admodùm pauculos, Deus Deûm magnorum potior, & majorum summus, & summorum maximus, & maximorum regnator Osiris, non in alienam quampiam personam reformatus, sed coràm suo illo venerando me dignatus affamine, per quietem præcipere visus est, quàm nunc incontanter gloriosa in foro redderem patrocinia: nec extimescerem malivolorum disseminationes, quas studiorum meorum laboriosa doctrina [2] ibi exercebat. Ac, ne sacris suis gregi cætero permixtus deservirem, in collegium me Pastophororum suorum, immò [3] inter ipsos Decurionum quinquennales elegit.

INTERPRETATIO.

Ego verò non neglexi negotium posteà, neque distuli ignavâ cunctatione, sed iis, *quæ videram protinùs narratis meo sacerdoti, subdo me statim castitati, &* esui ciborum *inanimatorum: & multiplicatis ultroneâ abstinentiâ illis decem diebus præscriptis lege perpetuâ, emo quæ opus erant ad apparatum sacrificii initiatorii, res erogans liberaliùs ex affectu pietatis potiùs, quàm ad mensuram* certam. *Et profectò nullatenus me pœnituit laborum, atque impensarum* mearum. *Jam enim sat pulchrè locupletatus* eram *mercedibus patrociniorum benignâ Deorum providentiâ. Postremò, post paucissimos dies, Deus præcipuus inter magnos Deos, & supremus majorum, & supremorum maximus, & Rex maximorum Osiris, non jam latens sub quâpiam alienâ figurâ, sed manifestò me alloquens suis divinis verbis, mihi visus est per somnium imperare, ut jam absque ullâ dubitatione cum laude agerem causas in foro, neque reformidarem obtrectationes invidorum, quibus doctrina mea, studiis meis & labore parta, materiam præbebat. Et, ne ministrarem suis sacris permixtus reliquæ turbæ religiosorum, adscivit me in cœtum suorum Pastophororum, quinimmò, & inter ipsos Decuriones quinquennales.*

NOTÆ.

1. *Inanimæ prorsùs castimoniæ.*] Castimoniæ, quæ erat conjuncta cum abstinentiâ à cibis animatis.

2. *Ibi deserviebat.*] Mendosa procul dubio lectio. Pricæana editio habet *exercebat*, sensu apertissimo. sed nescio unde Pricæus id sumpserit: retinui tamen in Interpretatione. Beroaldus reponit *differebat*, sed malè ad rem. neque enim Apuleii doctrina malevolorum obtrectationes differebat, sed tantùm in causâ erat cur ipsi eas differerent. Adde, quòd *disseminationes differere* invenusta sit, & putida repetio, Lucio nostro indigna. Pricæanam lectionem retinemus donec certiorem aliquis nos doceat.

3. *Inter ipsos Decurionum quinquennales.*] Inter eos ex Decurionibus, quorum munus erat quinquennale. Per Decuriones autem intelligendi sunt, qui aliquem dignitatis gradum inter Pastophoros tenerent, præessentque certo sacerdotum numero, putà decem, aut pluribus, paucioribus-ve. Quanquam enim

Rursùs denique, [1] quàm raſo capillo, collegii vetuſtiſſimi, & [2] ſub illis Sullæ temporibus conditi munia, non obumbrato, vel obtecto calvitio, ſed quoquoversùs obvio, gaudens obibam.

INTERPRETATIO.

Denique comâ rursùs penitùs derasâ, hilariter fungebar officiis collegii antiquiſſimi, & conſtituti circà tempora Sulla, non velans aut tegens calvitiem meam, ſed illam manifeſtans ab omni parte.

NOTÆ.

Decurionis nomen à *decem* ſit inclinatum, non ideò tamen exiſtimandum eſt Decuriones omnes decem ſemper hominibus præfuiſſe. Quin & Senatores ipſos municipiorum *Decuriones* fuiſſe appellatos, jam obſervavimus.

1. *Quam raro capillo.*] Beroaldus benè repoſuit *quam raſo.* Ex Apologiâ enim Apuleii conſtat eum non fuiſſe caripilum.

2. *Sub illis Sullæ temporibus conditi.*] Nulla apud hiſtoricos mentio extat conditum fuiſſe Syllæ temporibus Iſiacorum Paſtophororum collegium. Fortè, quia res hæc hiſtoricis digna viſa non eſt, quæ ſcriberetur. Corn. Tacitus refert, ex dignitate P. R. repertum eſſe res illuſtres ſcribendas annalibus mandare: minuta verò, & vilia (qualia ſunt hæc de collegio Paſtophororum) diurnis urbis actis tradi. Hæc conſulenda eſſent, ſi extarent.

LUCII APULEII MADAURENSIS PLATONICI PRO SE APUD CLARISSIMUM VIRUM CLAUDIUM MAXIMUM PROCONSULEM

* *APOLOGIA*

CERTUS equidem eram, próque vero obtinebam 1 Maxime

INTERPRETATIO.

O CLAUDI MAXIME, *& vos, qui sedetis in consessu, eram quidem*

NOTÆ.

* *APOLOGIA.*] Hanc Apologiam perperam editiones multæ in duas dispescunt, quod temerè & absurdè factum revincunt cùm D. Augustinus, qui lib. 8. *de Civitate Dei* unius tantùm meminit, quam *copiosissimam orationem* vocat; tùm ipse hujus orationis tenor, qui à principio ad finem est uniformis, & peroratio, quæ est unica: quod sanè non sic se haberet, si duæ essent orationes. Idcircò eam uno titulo, atque uno tenore excudi curavimus post Isaac. Casaubonum, Scipionem Gentilem, & Joannem Pricæum, quorum operâ præcipuè in enucleandis, quæ in eâ occurrunt, difficultatibus, usi sumus.

1. *Maxime Claudi.*] Is erat Africæ

Claudi, 1 quique in consilio estis, 2 Sicinium Æmilianum, senem notissimæ temeritatis, accusationem mei 3 priùs apud te cœptam, quàm apud se cogitatam, penuria criminum, solis conviciis impleturum. Quippe insimulari quivis innocens potest: revinci, nisi nocens, non potest. Quo ego uno præcipuè confisus, 4 gratulor medius fidius, quod mihi copia & facultas, te judice, obtigit, 5 purgandæ apud imperitos Philosophiæ, & probandi mei. Quanquam istæ calumniæ, ut primâ specie graves, 6 ita ad difficultatem deffensionis repentinæ fuere. Nam, ut meministi, dies abhinc 7 quintus an sextus est, cùm me causam pro uxore meâ Pudentillâ 8 adversus Granios agere aggressum, de composito, nec opinantem, 9 patroni ejus incessere maledictis, & insimulare Magicorum maleficiorum, ac denique 10 necis Pontiani

INTERPRETATIO.

certus, & pro vero habebam, Sicinium Æmilianum, senem audaciæ spectatissimæ, referturum tantummodò maledictis accusationem, quam adversus me incœpit antequàm apud se eam meditatus esset, scilicet *propter inopiam criminum: Nam quilibet insons potest accusari,* sed *nemo potest convinci, nisi noxius. Quâ solâ re ego præsertim fretus, gaudeo profectò, quòd cùm sis* meus *judex, potestas & libertas deffendendi Philosophiam apud ignaros, & me purgandi, mihi contigit. Quamvis istæ calumniæ, quemadmodum erant graves primâ fronte, ita & subitæ fuerunt ad majorem difficultatem deffensionis. Ut enim meministi, quinque aut sex dies effluxerunt, ex quo, cùm cœpissem dicere causam pro Pudentillâ meâ uxore contra Granios: advocati ejus cœperunt de compacto me lacessere conviciis inopinantem, & accusare veneficiorum Magicorum, & postremò, mortis Pontiani*

NOTÆ.

Proconsul, apud quem orationem hanc habuit Apuleius, quâ crimen Magiæ, aliaque sibi objecta, longè à se removet.

1. *Quique in consilio estis.*] Hi erant Consiliarii seu Adsessores Proconsulis. Vide in eam rem Titulum Cod. *de Assessoribus & domesticis & Cancellariis Judicum.*

2. *Sicinium Æmilianum.*] Hic fuit patruus privignorum Apuleii, frater prioris mariti Pudentillæ, quæ Apuleio secundis nuptiis fuerat conjuncta.

3. *Priùs apud te cœptam, quàm apud se cogitatam.*] Maximæ temeritatis argumentum.

4. *Gratulor.*] Gaudeo. Hoc sensu usurpavit etiam Milesf. 3. *Hi gaudii nimietate gratulari*, ad quem locum vide quæ annotavimus pag. 80.

5. *Purgandæ apud imperitos Philosophiæ.*] Cujus observationes & experimenta apud ignaros infamabantur, quasi fuissent Magicæ superstitiones.

6. *Ita ad difficultatem deffensionis repentinæ fuere.*] Id est, *fuerunt subitæ* quod reddit deffensionem difficiliorem, quia nempè non satis mihi reliquerunt spatii ad cogitandum.

7. *Quintus an sextus est.*] Subintellige *nescio*, aut *ambigo*, aut aliquid simile: ut sit sensus: *dies est quintus, vel sextus.*

8. *Adversus Granios.*] *Granii* illi fuerint quipiam, quos inter & Pudentillam lis intercesserit, quâ in lite advocatus ei fuit Apuleius, qui & Carthagini & Romæ quoque causidicus erat.

9. *Patroni ejus*] *Æmiliani*, qui fortè in illo judicio aderant. Casaubonus reponebat *eorum*, intelligens Graniorum patronos. At quæ sequuntur priorem lectionem & sensum firmant.

10. *Necis Pontiani privigni mei.*] privigni

privigni mei cœpere. Quæ ego cùm intelligerem, non tam crimina judicio, quàm objectamenta jurgio prolata: ultrò eos ad accusandum crebris flagitationibus provocavi. Ibi verò Æmilianus, cùm te quoque acriùs motum, & ex verbis [1] rem factam videret; quærere occepit ex diffidentiâ latibulum aliquod temeritati. Igitur Pontianum fratris sui filium, cùm paulò priùs occisum à me clamitaret: [2] postquàm ad subscribendum compellitur, illicò oblitus est de morte cognati adolescentis, subitò tacens tanti criminis descriptionem. Tamen [3] ne omninò desistere videretur, calumniam Magiæ, quæ faciliùs infamatur, quàm probatur, eam solùm sibi delegit ad accusandum. Ac ne id quidem de professo audet; verùm posterâ die dat libellum, nomine privigni mei Sicinii Pudentis admodùm pueri: [4] & adscribit se ei assistere, novo

INTERPRETATIO.

mei privigni. Quæ cùm ego viderem non tam esse criminationes productas ad judicandum, quàm maledicta ad jurgandum; provocavi eos ipse frequentibus postulationibus, ad me accusandum. Tunc verò Æmilianus, cùm cerneret te etiam graviùs commotum, & litem exortam esse *ex* suis *verbis: cœpit quærere aliquam latebram* suæ *audaciæ, quia non fidebat* causæ suæ. *Cùm ergo paulò antè clamaret Pontianum filium sui fratris interfectum* fuisse *à me: simul ac jussus est subscribere* accusationi, *oblitus est statim* dicere *de nece juvenis* sibi *consanguinei, reticens subitò delationem tanti sceleris. Nihilominùs, ne videretur prorsùs deserere* accusationem, *elegit sibi tantùm ad* me *accusandum, crimen Magiæ, quod objicitur faciliùs, quàm probatur. Et ne hoc quidem audet* facere *ex professo. Sed die sequenti offert libellum* accusationis, *nomine Sicinii Pudentis mei privigni valdè juvenis, & adscribit se ei*

NOTÆ.

Qui tamen obierat Carthagini, dum Apuleius Oeæ degeret, ut dicitur sub finem Apologiæ hujus.

1. *Rem factam.*] *Litem.* In Legibus 12. tabul. *Rei, sive litis treis arbitros dato.* A *Re* vocatos esse *Reos* non solùm qui arguebantur criminis, sed generatim omnes, de quorum rebus disceptabatur, testis est Cicero in 2. *de Oratore.*

2. *Postquàm ad subscribendum compellitur, illicò oblitus*, &c.] Subscriptio Accusatoris accusationi pondus omne addebat, neque priùs censebatur accusatio, quam fuisset subscripta. Id fiebat, ut ait Ulpianus, l 7. ff. *de Accusationibus & Inscriptionibus*, ne facilè quis prosiliret ad accusationem, cùm sciret inultam sibi accusationem non futuram. Subscriptione factâ, non licebat Accusatori ab accusatione desistere, quin pœnis subjaceret Senatûsconsulto Turpilliano latis in eos, qui ab accusatione desistunt. Hinc est quod multi multa convitio dicerent, quibus tamen subscribere in accusatione non auderent.

3. *Ne omninò desistere videretur.*] Oratoriè agit Apuleius, neque enim desistere dicebatur, nisi qui accusationem subscriptam desereret, neque pœna Senatusconsulti Turpilliani cadebat in eos, qui prolata jurgio non probarent.

4. *Et adscribit se ei assistere.*] Notandum discrimen inter *inscribere*, *subscribere* & *adscribere*. *Inscribere* dicitur Accusator, cùm libello profitetur se Reum facere aliquem criminis alicujus, quæ inscriptio libelli appellatur, qualis fuit hæc Æmiliani, nomine privigni adversùs Apuleium, infrà relata. *Hunc ego* (nomen Apuleii præcessit) *Domine Maxime, Reum apud te facere institui plurimorum maleficio-*

more per alium lacessendi: scilicet ut [1] obtentu ejus ætatulæ, ipse insimulationis falsæ non plecteretur. Quod cùm tu solertissimè animadvertisses, & idcircò eum denuò jussisses proprio nomine accusationem delatam sustinere; pollicitus ita facturum, [2] ne sic quidem quitus est. Ubi [3] ut cominùs ageret propellis; etiam adversùm te contumaciter [4] eminùs calumniis velitatur. Ita toties [5] ab accusandi periculo profugus, [6] in assistendi veniâ perseveravit. Igitur & priusquàm causa ageretur, facile intellectu cuivis fuit, qualisnam accusatio futura esset, [7] cujus qui fuerat auctor & machinator, idem fieri professor timeret;

INTERPRETATIO.

adesse, novo ritu aggrediendi alieno nomine: ut nempè ipse non puniretur ob falsam accusationem, prætextu ejus teneræ ætatis. Quod cùm tu sagacissimè deprehendisses, ideoque iterùm jussisses eum tueri suo nomine accusationem intentatam; ne sic quidem potuit ad id adduci, *quamvis promisisset se ita facturum. Et cùm ipsum urges, ut agat* adversus me *ex proximo, jactat è longinquo etiam in te maledicta, cum eâdem pertinaciâ. Sic toties refugiens ab accusando*, ubi erat *periculum, perstitit in assistendo*, ubi erat *impunitas. Ergo antequàm etiam causa ageretur, quilibet facilè potuit cognoscere qualis ea accusatio futura esset, quam ille non auderet profiteri, qui fuerat ejus auctor & artifex;*

NOTÆ.

rum, & manifestissimorum. Subscribere est confirmare inscriptionem, cùm is, qui libellum dedit, subscribit se professum esse. Et hæc subscriptio est quasi vinculum, quo se Accusator ad pœnam talionis obligat, si temerè & falsò accusaverit, aut Reum non peregerit. *Adscribere* est ejus, qui non ipse accusat, sed adsistit Accusatori, ut Æmilianus hic Pudenti puero, vel tanquam Tutor, vel potiùs tanquam nudum præstans ministerium.

1. *Obtentu ejus ætatulæ.*] Non tamen adeò puer erat Pudens ille, quin jam virilem togam sumpsisset, ut inferiùs dicitur. Ergo magis ei ut Curator assistebat Æmilianus, quàm ut Tutor. Pueritia porrò à pœnâ talionis, non probato crimine, pupillum exolvebat, ipsumque adeò Tutorem ob necessitatem officii, nisi cùm evidens erat calumnia. quo casu nec Tutores, nec Curatores poterant infamiæ pœnam effugere. Hinc est, quòd Æmilianus cautè & timidè satis hoc in negotio se gerebat.

2. *Ne sic quidem quitus est.*] *Nequivit, non potuit*, scilicet compelli ad accusandum. similiter Terentius, in Hecyrâ, Act. 4. Scena 1. *Forma in tenebris nosci non quita est.* Malè igitur, qui hîc *quietus* reponunt.

3. *Ut cominùs ageret.*] Directè, & de proximo me accusaret, non autem per ambages, & nomine Pudentis.

4. *Eminùs calumniis velitatur.*] Indirectè, obliquè, & è longinquo appetit te calumniis. De hoc verbo *velitari* jam aliqua observavimus ad Metamorph. propriè significat *eminùs jaculari*. tractum est à velitibus, qui milites erant levis armaturæ, quorum officium jaculis & fundis prælium eminùs auspicari.

5. *Ab accusandi periculo.*] Pœnâ talionis, quæ temerariis accusatoribus impendebat.

6. *In assistendi veniâ perseveravit.*] Assistendo enim tantùm, talionis periculo non subjacebat.

7. *Cujus qui fuerat auctor & machinator, idem fieri professor timeret.*] Sic lege cum Pricæo. vulgò legitur *cujus qui fuerat professor & machinator, idem fieri auctor timeret.* Emendationis ratio; quòd Æmilianum instigatorem quidem, auctorem ac suasorem fuisse accusationis Apuleii legimus; at eam nunquam ausum suo nomine profiteri.

ac præsertim Sicinius Æmilianus: qui, si quippiam veri in me exploràsset, nunquam profectò tam cunctanter hominem extraneum tot tantorumque criminum postulàsset; qui avunculi sui testamentum, quod verum sciebat, pro falso infamârit, tantâ quidem pertinaciâ, ut cùm Lollius Urbicus V. C. VERUM VIDERI, ET RATUM ESSE DEBERE, [1] de consilio Consularium virorum pronuntiâsset; contrà clarissimâ voce juraverit vecordissimus iste tamen, illud testamentum fictum esse, adeò ut ægrè Lollius Urbicus [2] ab ejus pernicie temperârit. [3] Quam quidem vocem, & tuâ æquitate & meâ innocentiâ fretus, spero in hoc quoque judicio [4] erupturum. Quippe qui sciens innocentem criminatur: eò sanè facilius, quòd jam, ut dixi, mentiens [5] apud præfectum urbis in amplissimâ causâ convictus est. Namque peccatum semel, ut bonus quisque posteà sollicitiùs cavet: ita qui ingenio malo est, confidentiùs integrat; ac jam de cætero, quò sæpiùs, eò apertiùs delinquit. Pudor enim, veluti vestis, quantò ob-

INTERPRETATIO.

præcipuéque Sicinius Æmilianus: qui certè, si comperisset aliquid veri adversus me, nunquam timidè accusâsset tot & tantorum criminum me hominem sibi *alienum; siquidem diffamaverat testamentum avunculi sui tanquam falsum, quod* tamen *sciebat* esse *verum, idque cum tantâ obstinatione, ut cùm Lollius Urbicus V. C. pronuntiâsset ex sententiâ Consularium virorum,* illud APPARERE VERUM, ET RATUM HABENDUM ESSE: *hic tamen stultissimus contrà juraverit altissimâ voce, testamentum illud esse fictum; ita ut Lollius Urbicus vix abstinuerit ab ejus exitio. Quæ quidem verba ego confisus tuâ æquitate, & meâ innocentiâ, spero eum quoque prolaturum in hoc judicio. Quandoquidem eò certè facilius accusat innocentem sciens & prudens, quòd jam, (ut dixi) convictus est, mentiens apud præfectum urbis in causâ maximi momenti: sicut enim quivis bonus, cùm peccavit semel, posteà studiosiùs cavet* ne iterùm peccet: *ita qui habet malam indolem, rursùs peccat audaciùs; & postmodùm quò sæpiùs peccat, eò peccat manifestiùs. Verecundia enim* est *ut vestis,*

NOTÆ.

1. *De consilio Consularium virorum.*] Senatores (in quibus Consulares aliqui sæpè erant) quinque Romæ in consilio aderant Prætori, item quinque Equites. in provinciis Proconsuli aut Præsidi viginti viri, Recuperatores Peregrini appellati, ut scribit Theophilus, lib. 1. Institut. Tit. 6. Paragraph. 4. adde Ulpian. Tit. 1. Paragraph. 13.

2. *Ab ejus pernicie.*] Id est, *quin eum damnaret capitis.* hoc enim sonat *pernicies.* Tacitus, lib. 4. Annal. *Cremucius Cordus postulatur novo ac tunc primùm audito crimine, quod,* &c. *id perniciabile, reo visum,* hoc est, *capitale.*

3. *Quam quidem vocem.*] Contumeliosam illam, quâ vecordissimus Æmilianus decretum Lollii Urbici insectatus erat, quâ etiam, aut ejus simili augurarur Apuleius eundem Æmilianum pro suâ solitâ temeritate excepturum Maximi judicium, quod ipsi procul dubio futurum etiam est adversum.

4. *Erupturum.*] Sic Casaubonus, pro *erupturam,* quod est in vulgatis. Refer ad Æmilianum, quem sperat erupturum, id est, emissurum verba contumeliosa in Maximum. *Erumpere* hîc activè sumitur, ut apud Terentium, Eunucho. *Erumpere gaudium.*

5. *Apud præfectum urbis.*] Lollium

soletior est, tantò incuriosiùs habetur. Et ideò necessarium arbitror pro integritate pudoris mei, priusquàm ad rem aggrediar, maledicta omnia refutare. Sustineo enim non modò meam, [1] verùm etiam Philosophiæ defensionem, cujus magnitudo vel minimam reprehensionem pro maximo crimine [2] aspernatur: propter quod paulò priùs patroni Æmiliani multa in me propriè conficta, & alia communiter in Philosophos ficta ab imperitis, mercenariâ loquacitate effutierunt. Quæ etsi possunt ab his futiliter blatterata ob mercedem [3] & auctoramenta impudentiæ, deprehensa haberi, jam concesso quodam more [4] rabulis id genus, quo ferinæ solent linguæ suæ virus [5] alieno dolori locare; attamen vel meâ causâ paucis refellenda sunt: ne is, qui sedulò laboro, ut ne quid maculæ aut inhonestamenti in me admittam, videar cuipiam, si quid ex frivolis præteriero, id agnovisse potiùs, quam contempsisse. Est enim prudentis animi & verecundi, ut mea opinio fert, vel falsâ vituperatione gravari; cùm etiam hi, qui sibi delicti alicujus conscii sunt, tamen cùm malè audiunt, impendiò commoveantur, & obirascantur. quanquam, exinde ut malefacere cœperunt, consueverint

INTERPRETATIO.

quæ *quanto est magis detrita, tantò magis negligitur. Atque eam ob rem puto necessarium esse ad conservandam integram meam famam refellere omnia* ejus *convicia, antequàm ad rem ipsam veniam. Defendo enim non solùm me, sed etiam Philosophiam, cujus magnitudo respuit vel minimam vituperationem, quæ ad crimen accedat: quâ de causâ advocati Æmiliani paulò antè deblateraverunt garrulitate venali multa privatim excogitata adversùs me, & alia generatim conficta ab ignaris adversùs Philosophos. Quæ quamvis possit manifestò cognosci vanè dicta fuisse ab eis propter præmium & mercedem impudentiæ* suæ, *cùm consuetudo quædam jam concessa sit ejusmodi garrulis declamatoribus: quâ solent pretio commodare venenum suæ linguæ viperinæ dolori aliorum; nihilominùs ea refutanda sunt paucis verbis saltem meâ causâ: ne ego, qui studiosè hoc ago, ne dem in me locum ulli dedecori, aut probro, si quid prætermisero,* etiam *ex levioribus, alicui videar confessus esse illud potiùs, quàm aspernatus.* Nam *(ut opinor) decet virum animi honesti & verecundi non posse ferre vel falsum vituperium; cùm illi quoque qui sciunt se commisisse aliquod crimen, valdè tamen commoveantur & exardescant, quando audiunt* de se *malè* dici. *quamvis assueverint sinistris* de se *rumoribus, ex quo*

NOTÆ.

Urbicum. Vetus inscriptio lapidis Romæ:

APOLLINI
Q. LOLLIUS URBICUS
PRAEF. URB.

per *urbem* intellige Romam.

1. *Verùm etiam Philosophiæ defensionem.*] Cujus observationes & experimenta ab Æmiliano traducebantur, quasi ad Magicas artes spectâssent.

2. *Aspernatur.*] Non potest pati.

3. *Et auctoramenta impudentiæ*] Lib. 2. Metam. *Hic, inquit, auctoratus ad custodiam mariti tui fidenter accessit.* ad quem locum vide quæ annotavimus pag. 57.

4. *Rabulis id genus.*] *Rabula* acer est ac tumultuosus declamator, sive causidicus, sic dictus à *rabie*, ut Festus & Nonius volunt, vel à *ravi*, hoc est, raucedine, quam vociferando contrahit: ut alii.

5. *Alieno dolori locare.*] Id est, aliis, ut ulciscantur dolorem suum.

malè audire. Quod si à cæteris silentium est; tamen ipsi sibimet conscii sunt, posse se meritò increpari. Enimverò bonus & innoxius quisque rudes & imperitas aureis ad malè audiendum habens, & laudis assuetudine, quantò contumeliæ insolens, [1] multò tantò ex animo laborat, ea sibi immeritò dici, quæ ipse possit aliis verè objectare. Quod si fortè inepta videbor, & oppidò frivola velle defendere, illis debet ea res vitio verti, quibus turpe est etiam hæc objectâsse: non mihi culpæ dari, cui honestum erit etiam hæc diluisse. Audisti ergo paulò priùs in principio accusationis ita dici: *Accusamus apud te Philosophum* [2] *formosum, & tam Græcè quàm Latinè*, proh nefas! *disertissimum.* Nisi fallor enim, his ipsis verbis accusationem mei ingressus est Tannonius Pudens, homo verè ille quidem non disertissimus. Quòd utinam [3] tam gravia formæ & facundiæ crimina verè mihi opprobrâsset! non difficilè ei respondissem, quod Homericus Alexander Hectori:

Οὔτι ἀπόβλητ' ἐστὶ θεῶν ἐρικυδέα δῶρα,
Ὅσσα κεν αὐτοὶ δῶσιν, ἑκὼν δ' οὐκ ἄν τις ἕλοιτο.

INTERPRETATIO.

inceperunt nequiter se gerere. Quòd si reliqui taceant; ipsi tamen apud se sciunt se posse jure reprehendi. At vir probus & innocens, qui non habet aures assuefactas maledictis, & qui quoniam solitus est laudari, quantò minùs assuevit contumeliam pati, tantò graviùs fert, ea sibi injustè dici, quæ ipse possit verè exprobrare aliis. Quòd si fortè videar velle refellere inepta, & valdè futilia, culpa refundenda est in eos, quos etiam pudere debet objecisse mihi hæc: non autem in me, cui erit etiam laudabile ea refutâsse. Igitur audivisti paulò antè, initio accusationis hujus sic dici: Accusamus coràm te Philosophum pulchrum, & *proh scelus!* eloquentissimum tam in Græcâ, quàm in Latinâ Linguâ. *Nam, ni fallor, Tannonius Pudens, vir quidem haud facundissimus incepit meam accusationem his ipsis verbis. Atque utinam verè mihi objecisset tam atrocia crimina pulchritudinis & eloquentiæ! facilè ei retulissem quod Paris Hectori apud Homerum:*

Non rejicienda sunt Deorum valdè illustria dona,
Quæ ipsi dant, volens autem quis non consequeretur.

NOTÆ.

1. *Multò tantò.*] *Tantò magis*, aut *tantò graviùs.* Locutio Apuleio familiaris.

2. *Formosum.*] Pulchritudinem, præsertim cum ampliori sui curâ conjunctam viris vitio sæpè datam legimus, utpote mollitiei & impudicitiæ argumentum, quæ vitia cùm à cæteris hominibus, tum maximè à Philosophis remota esse debent. At mihi valdè verisimile videtur Æmilianum, aut potiùs ejus patronum Tannonium Pudentem formam & facundiam Apuleii commemorâsse non per criminationem, ut fingit Apuleius, sed tantùm ut Judicem cautiorem, & circumspectiorem redderet, ne formæ illius & facundiæ illecebris caperetur, Apuleium autem oratorio artificio verba ejus hîc aliò detorquere, scilicet ut adversarios suos deridendos ostendat, tanquam parum sanos, qui egregias illas dotes, pulchritudinem & eloquentiam objiciant tanquam vitia.

3. *Tam gravia formæ & facundiæ crimina.*] Εἰρωνικῶς.

4. Οὔτι ἀπόβλητ' ἐστὶ, &c.] Habentur hi versus lib. Iliad. 3. v. 65. Verti in interpretatione eos versus ad verbum.

Hæc ego de formâ respondissem. præterea, licere etiam Philosophis esse vultu liberali. [1] Pythagoram, [2] qui primùm sese Philosophum nuncupârit, eum sui sæculi excellentissimâ formâ fuisse: item [3] Zenonem illum antiquum [4] Veliâ oriundum, [5] qui primus omnium dictionem solertissimo artificio ambifariam dissolverit, eum quoque Zenonem [6] longè decorissimum fuisse, ut Plato autumat. Itemque multos Philosophos ab ore honestissimos memoriæ prodi, qui gratiam corporis morum honestamentis ornaverunt. Sed hæc defensio, ut dixi, aliquammultùm à me remota est: cui, præter formæ mediocritatem, continuatio etiam litterati laboris omnem gratiam corpore deterget, habitudinem tenuat, succum exorbet, colorem obliterat, vigorem debilitat.

INTERPRETATIO.

Ego hæc reposuissem de pulchritudine. præterea, licere etiam Philosophis esse pulchrâ facie. Pythagoram, qui primus se nominavit Philosophum, fuisse formosissimum suæ ætatis. præterea priscum illum Zenonem Eleatem, qui primus ingeniosissimâ arte divisit orationem in duas partes, illum etiam Zenonem, inquam, fuisse perquàm formosissimum, ut Plato dicit. Multos item Philosophos vultu pulcherrimos celebrari, qui decoraverunt formam corporis honestate vitæ. Verùm, ut dixi, hæc defensio parùm mihi congruit, cui, præterquàm quòd parùm formosus sum, assiduitas etiam studiorum adimit omnem venustatem ex corpore, attenuat habitum corporis, exsugit succum, delet colorem, infirmat vires.

NOTÆ.

1 *Pythagoram, qui, &c. eum sui sæculi excellentissimâ formâ fuisse.*] De eo Laërtius in ejus vitâ: καὶ γὰρ καὶ σεμνοπρεπέστατος λέγεται γενέσθαι. καὶ αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ δόξαν εἶχον περὶ αὐτοῦ ὡς εἴη Ἀπόλλων ἐξ Ὑπερβορέων ἀφιγμένος. *quin & venustissimâ formâ fuisse traditur, adeò ut illum discipuli opinarentur Apollinem esse, qui ex Hyperboreis venisset.* neque solùm dum esset Pythagoras, sed etiam bello Troiano, dum Panthoïdes Euphorbus erat. eum enim à pulchritudine laudat Apollonius apud Philostratum lib. 8, cap. 3. & dum esset Alce meretrix, ut habet A. Gellius Noct. Attic. lib. 4, cap. 11. si tamen ejus μετεμψυχώσει credere fas est.

2. *Qui primùm sese Philosophum nuncupârit.*] Cùm ante eum cæteri σοφοὺς se, hoc est, *sapientes* dictitarent.

3. *Zenonem illum antiquum Veliâ oriundum.*] Hic fuit Zeno Eleates Italicæ Philosophiæ, qui successit Parmenidi, & ipsi Leucippus. Fuit & alius Zeno Cittieus, Eleate posterior, Ionicæ Philosophiæ, qui Crateti successit, & ei Cleanthes. Sex alios Zenones enumerat Laërtius in Cittiei vitâ, quem vide.

4. *Veliâ oriundum.*] Velia Lucaniæ oppidum est, in sinu Pæstano conditum à Phocensibus. Velia dicta fuit prius ἐλέα, & incolæ ipsius, Eleatæ, haud procul sita à Promontorio Palinuro dicto. Portûs Velini meminit Virgil. Æneid. 6.

——— *Portusque require Velinos.*

5. *Qui primus omnium dictionem, &c. ambifariam dissolveret.*] In Rhetoricam, & Dialecticam. Quintilianus, lib. 2. cap. 20. *Cùm duo sint genera orationis: altera perpetua, quæ Rhetorica dicitur, altera concisa, quæ Dialectice: quas quidem Zeno adeò conjunxit, ut hanc compressæ in pugnum manui, illam explicatæ diceret similem. &c.*

6. *Longè decorissimum fuisse, ut Plato autumat.*] In Parmenide. Quin & Laërtius, in ejus vitâ ait eum fuisse Parmenidis delicium.

Capillus ipse, quem isti aperto mendacio ad lenocinium decoris promissum dixere, vides quàm non sit amœnus ac delicatus, horrore implexus atque impeditus, [1] stuppeo tormento assimilis, & inæqualiter hirtus, & globosus, & congestus: prorsùs inenodabilis diutinâ incuriâ, non modò comendi, sed saltem expediendi & discriminandi. Satis, ut puto, crinium crimen, quod illi quasi capitale intenderunt, refutatum est De eloquentiâ verò, si qua mihi fuisset, neque mirum, neque invidiosum deberet videri, si ab ineunte ævo unis studiis litterarum ex summis viribus deditus, omnibus aliis spretis voluptatibus, ad hoc ævi, haud sciam anne super omnes homines impenso labore, diúque noctuque, cum despectu & dispendio bonæ valetudinis, eam quæsissem. Sed nihil ab eloquentiâ metuant, [2] quam ego, si quid omninò promovi, potiùs spero, quàm præsto. Sanè quidem, si verum est, quod [3] Statium Cæcilium in suis poëmatibus scripsisse dicunt, *Innocentiam eloquentiam esse*, ego verò profiteor istâ ratione, ac præ me

INTERPRETATIO.

Coma ipsa, quam illi manifestò mentientes dixerunt nutritam esse ad illecebras venustatis, cernis quàm non sit pulchra & delicata, sed implicata hispiditate, & intricata, similis funi ex stuppis, & hirsuta inæqualiter, glomerataque, & condensata, planè inextricabilis ob longam negligentiam, non solùm eam pectendi, sed vel extricandi, ac separandi. Crimen capillorum, quod mihi objecerunt tanquam capitale, jam satis refutatum est, ut arbitror. Quantum autem ad eloquentiam, si habuissem aliquam, neque id *deberet videri mirum, neque invidendum, si ego incumbens totis viribus ab initio meæ vitæ solis studiis litterarum, posthabitis omnibus aliis voluptatibus ad hoc* usque *tempus, acquisivissem eam die & nocte labore fortasse majori, quàm cæteri, cum contemptu & damno meæ bonæ valetudinis. Sed nihil* sibi *timeant ab eloquentiâ, quam ego potiùs expecto, quàm exhibeo, si quid* tamen *omninò profeci. Certè si verum est quod Statius Cæcilius dicitur scripsisse in suis carminibus,* Innocentiam esse eloquentiam, *ego profiteor, ac palàm declaro me hoc*

NOTÆ.

1. *Stuppeo tormento.*] Rectè. Nec quidquam immutandum est. *Tormentum* hîc funis est à *torquendo* sic dictus, quòd ex stuppis intortis fiat, & intorqueatur.

2. *Quam, &c. potiùs spero, quàm præsto.*] Id est, quàm ad summum spero me consecuturum, sed nondùm sum consecutus.

3. *Statium Cæcilium.*] Hujus meminit Gellius, lib. Noct. Attic. 4. c. 20. *Statius autem* (inquit) *servile nomen fuit. Plerique apud veteres servi eo nomine fuerunt. Cæcilius quoque ille Comœdiarum Poëta inclutus servus fuit: & propterea nomen habuit Statius: sed posteà versum est quasi in cognomentum: appellatusque Cæcilius Statius.* De hoc intelligendus Horatius in Arte poëticâ, cùm ait:

——— ——— Quid autem
Cæcilio Plautoque dabit Romanus ademptum
Virgilio, Varioque, &c.

fuit Ennio æqualis & amicissimus, item Terentio. Enumerantur supra triginta ejus Comœdiæ à Grammaticis veteribus, quarum nihil ad nos pervenit, nisi perexigua quædam fragmenta, ex variis Auctoribus, qui eum laudaverunt, hinc inde collecta: quibus & hoc addi possit ex nostro Apuleio: *Innocentia eloquentia est.*

fero, nemini omnium de eloquentiâ concessurum. Quis enim me hoc quidem pacto [1] eloquentior vivat? quippe qui nihil unquam cogitavi, quod eloqui non auderem. Eumdem me aio facundissimum esse: nam omne peccatum semper nefas habui. Eumdem disertissimum: quòd nullum meum factum, vel dictum extet, de quo disserere publicè non possim. ita ut jam de versibus dissertabo, quos à me factos quasi pudendos protulerunt; cùm quidem me animadvertisti cum risu illis succensentem, quòd eos absonè & indoctè pronuntiarent. Primò igitur legerunt è ludicris meis epistolium de dentifricio, versibus scriptum [2] ad quendam Calpurnianum: qui, cùm adversum me eas litteras promeret, [3] invidit profectò cupiditate lædendi, si quid mihi ex illis fieret criminosum, id mihi secum esse commune. Nam petiisse eum à me aliquid tersui dentium, versus testantur:

> [4] *Calpurniane, salve,* [5] *properis versibus.*
> *Misi, ut petisti,* [6] *mundicinas dentium,*

INTERPRETATIO.

modo nulli homini cessurum esse eloquentiâ. Nam quis potest esse me eloquentior hac ratione? quandoquidem nihil unquam cogitavi, quod non auderem apertè *eloqui. Dico etiam me esse facundissimum; nam existimavi semper omne peccatum esse nefas. Item me esse disertissimum, quia nihil unquam feci, aut dixi, de quo non possim palàm disserere. quemadmodum jam differam de versibus, quos protulerunt à me compositos, veluti inhonestos; cùm quidem vidisti me cum risu indignantem adversus illos, quia pronuntiabant eos absonè, & imperitè. Legerunt igitur primò ex jocosis meis brevem epistolam de dentifricio, carminibus scriptam ad quendam Calpurnianum: qui, quando protulit eam epistolam contra me, præ* nimio *studio* mihi *nocendi, non vidit sanè, si quid ex illis mihi crimini verteretur, illud mihi esse commune cum ipso. Nam versus ipsi ostendunt eum rogâsse me aliquid, quo tergeret dentes.*

Calpurniane, saluto te carminibus deproperatis.
Misi ad te, sicut petisti, *dentificium* purgandis dentibus,

NOTÆ.

1. *Eloquentior vivat? quippe qui, &c. quod eloqui non auderem, &c.*] Ludit in similitudine, atque etymologiâ verborum, *eloquentior, eloqui. Facundissimus: nefas. Disertissimus: differere.*

2. *Ad quendam Calpurnium.*] Quasi vix eum noverit, notissimum tamen & familiarissimum fuisse versus sequentes indicant, verùm indignatus, quòd eos versus tradidisset suis adversariis, per contemptum vocat eum *quendam.*

3. *Invidit.*] Negat. hoc est, *non vidit.*

4. *Calpurniane, salve.* &c.] Rectè monet Pricæus hunc versum jungendum esse cum illo *Misi, ut petisti, mundicinas dentium,* & sequentibus. Inter hæc autem verba; *quod Philosophus nolit suum videri?* &: *Vidi egomet dudum,* &c. interserenda esse illa, *Nisi fortè in eo reprehendendus sum, &c.* usque ad *pumicare gingivam,* & parenthesi includenda, quod in hac editione fieri curavimus.

5. *Properis versibus.*] Id est, in promptu, & cum festinatione factis, extemporaneis.

6. *Mundicinas dentium.*] Vulgò *mundicias* contra versus modulum. Observare licet apud Apuleium aliosque illius ævi & posteriores scriptores, plurima hujus modi atque exempli nomina. Sic noster *furatrinam & indicinam* in Milesiis dixit. Sic Tertull. *juridicinam & vestificinam*, &c.

1 *Nitelas*

[1] *Nitelas oris* [2] *ex Arabicis frugibus,*
Tenuem, candificum, nobilem, pulvisculum,
Complanatorem tumidulæ gingivulæ,
Converritorem pridianæ reliquiæ;
Ne quâ visatur tetra labes sordium,
Restrictis fortè si labellis riseris.

Quæso quid habent isti versus re aut verbo pudendum? quid omninò quod philosophus suum nolit videri? Nisi fortè in eo reprehendendus sum, quòd Calpurniano pulvisculum ex Arabicis frugibus miserim: quem multò æquiùs erat, spurcissimo ritu [3] Iberorum, [4] ut ait Catullus,

[5] *suâ sibi urinâ*
Dentem, atque russam pumicare gingivam.

Vidi ego dudùm vix risum quosdam tenentes, cùm munditias oris videlicet orator ille asperè accusaret, & dentifricium tantâ indigna-

INTERPRETATIO.

Nitores oris, ex aromatis Arabiæ
Pulverem minutum, dealbantem, egregium,
Qui deprimit gingivam tumentem,
Qui expurgat reliquias *cibi* hesterni,
Ne aliquâ *parte* fœda macula sordium videatur,
Si fortè riseris diducendo labra.

Quidnam, oro, carmina hæc habent turpe re aut verbo? Quid prorsùs cujus philosophum pudeat? Nisi fortè in hoc sum redarguendus, quòd miserim pulverem ex aromatis Arabiæ Calpurniano: quem multò justius erat sibi fricare dentes & gingivam rubram, suo lotio, *ut ait Catullus, secundùm morem fœdissimum Hispanorum. Ego vidi jam pridem quosdam ægrè temperantes à risu, cùm nempè ille orator graviter criminaretur purgationem oris, & pronuntiaret dentifricium cum tantâ in-*

NOTÆ.

1. *Nitelas oris.*] Hac voce utitur Solinus, pro *nitore*, cap. 35. *nam præcipua viris gloria est in armorum nitelâ.* Item pro micis pulveris auri, quæ inter arenas repeniuntur, cap. 36. *depurgant in minium nitelas pulveris.*

2. *Ex Arabicis frugibus.*] Cinnamo, aliis-ve aromatis, quæ ex Arabiâ apportantur. Salmas. ad Solinum, pag. 165 legit, *Rupibus*, & intelligit de lapide Arabico seu Arabo, de quo Plinius, lib. 36. cap. 21. *Arabus lapis ebori similis dentifriciis accommodatur crematus, &c.*

3. *Iberorum.*] Hispanorum, qui & Celtiberi dicebantur, à flumine Ibero, ad quem Galli quidam Celtæ sedes fixerant. Est & alia Iberia juxtà Pontum, inter Colchos & Armeniam, venenorum ferax, cujus incolæ Iberi quoque, & Iberes dicti sunt, à quibus profecti fuisse dicuntur, qui in Hispaniâ habitaverunt, teste Varrone, & nomen Iberiæ, ipsique Ibero fluvio dedisse.

4. *Ut ait Catullus.*] Epigrammate in Egnatium, cujus initium est: *Egnatius quòd candidos habet dentes.* At in vulgatis nostris Catulli exemplaribus paulò aliter habetur, quàm in hoc Apuleii loco. Versus Catulliani sunt:

Nunc Celtiberus Celtiberiâ in terrâ
Quod quisque minxit, hoc solet sibi manè
Dentem, atque russam defricare gingivam, &c.

5. *Suâ sibi urinâ.*] Immò, & suâ & alienâ, eâque in cisternis inveteratâ: nec dentes tantùm, sed & corpus lavabant, ut refert Strabo, lib. 3.

tione pronuntiaret, quantâ nemo quisquam venenum. Quidni? crimen haud contemnendum philosopho, nihil in se sordidum sinere, nihil uspiam corporis apertum immundum pati ac fœtulentum; præsertim os, cujus in propatulo & conspicuo usus homini creberrimus: sive ille cuipiam osculum ferat, seu cum quoquam sermocinetur, sive in auditorio dissertet, sive in templo preces alleget. omnem quippe hominis actum sermo præit: qui, ut ait [1] Poëta præcipuus, [2] è dentium muro proficiscitur. [3] Dares nunc aliquem similiter grandiloquum: diceret suo more, cumprimis cui ulla fandi cura sit, impensiùs cætero corpore os colendum; quòd esset [4] animi vestibulum, & orationis janua, [5] & cogitationum comitium. Ego certè pro meo captu dixerim, nihil minus quàm oris illuviem libero & liberali viro competere. Est enim ea pars hominis loco celsa, visu prompta, usu fœcunda. Nam quidem feris & pecudibus os humile, & deorsùm ad pedes dejectum, vestigio & pabulo proximum, nunquam fermè nisi mortuis, aut ad morsum exasperatis, conspicitur; hominis verò nihil prius tacentis, nihil sæpiùs loquentis, contemplere. Velim igitur censor meus Æmilianus respon-

INTERPRETATIO.

*dignatione, quantâ nemo prorsùs pro*nuntiaret *venenum. Cur non?* sanè *crimen* est *non leve Philosopho nihil pati in se immundiciei, nullam partem patentem corporis sinere sordidam* esse *& fœtidam; præcipuè os, quo homo sæpissimè utitur apertè & conspicuè: sive ille osculetur aliquem, sive colloquatur cum aliquo, sive verba faciat in auditorio, sive emittat preces in fano. Verba enim præcedunt singula facta hominis, quæ* verba *exeunt ex septo dentium, ut ait Poëta primarius. Si esset nunc aliquis quoque magniloquus, diceret pro more suo,* eum *præsertim, cui cura loquendi incumbit, debere studiosiùs curare os, quàm reliquum corpus; quia os est vestibulum mentis, & ostium sermonis, & exterius atrium cogitationum. Ego sanè dicam secundum modulum mei ingenii, nihil minus convenire homini libero, & honesto, quàm sordes oris. Nam ea pars hominis est posita in loco edito, patet aspectui,* & *habet plurimos usus. Belluæ enim & pecudes habent quidem os pronum, & demissum deorsùm pedes versùs proximum vestigiis suis & pabulo, quod ferè nunquam videtur, nisi cùm mortuæ sunt, aut irritatæ ad mordendum: at in homine nihil aspicias prius ore, dùm tacet, nihil sæpius, dum loquitur. Cupiam ergo ut Æmilianus corrector meus mihi*

NOTÆ.

1. *Poëta præcipuus.*] Homerus.

2. *E dentium muro.*] Cùm aliis multis in locis, tùm hoc versu,

Τέκνον ἐμὸν ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων;

quem sic Latinè vertas,

Filia mea, quale verbum tibi exiit ex septo dentium?

3. *Dares nunc aliquem, &c. diceret suo more, &c.*] Id est, *si dares, &c. ille diceret:* vel, *da aliquem, & dicet:* aut, *si esset aliquis, &c. diceret.*

4. *Animi vestibulum, & orationis janua, &c.*] Figurata & emphatica verba grandiloqui hominis de ore loquentis. Divus Ambrosius Hexaemer. 6. 9. *Quid est igitur os hominis, nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula verborum, promptuarium voluntatis?*

5. *Et cogitationum comitium.*] *Comitium* hoc loco est *exterius atrium*, ut ex Livio, & Asconio docet Langlæus Semestr. 7. 19.

deat, unquam ne ipse soleat pedes lavare? vel, si id non negat, contendat majorem curam munditiarum pedibus, quàm dentibus impertiendam. Planè quidem, si quis, ita ut tu Æmiliane, nunquam fermè os suum nisi maledictis & calumniis aperiat; censeo, ne ullâ curâ os percolat, neque ille [1] exotico pulvere dentes emaculet, quos justiùs [2] carbone de rogo obtriverit: neque saltem communi aquâ perluat, quin ei nocens lingua mendaciorum & [3] amaritudinum præministra, semper in fœtutinis & [4] olenticetis suis jaceat. Nam quæ, [5] malùm, ratio est, linguam mundam & lotam, vocem contrà spurcam & tetram possidere? viperæ ritu, niveo denticulo atrum venenum inspirare? Cæterùm qui sese sciat rationem prompturum neque inutilem, neque injucundam, ejus meritò os, ut bono potui poculum, prælavitur. Et quid ego [6] de homine nato diutiùs? Bellua immanis Crocodilus ille, qui in Nilo gignitur, ea quoque, uti comperior, purgandos sibi dentes innoxio hiatu præbet. Nam, quód est ore amplo, sed elingui, & plerumque in aquâ recluso, [7] multæ hirudines dentibus

INTERPRETATIO.

respondeat, an ipse soleat aliquando lavare pedes? aut, si hoc fatetur, contendat pedes purgandos esse majori curâ, quàm dentes. Equidem si quis nunquam ferè aperiat os suum nisi ad convicia, & calumnias proferendas, ut tu facis, *ô Æmiliane; auctor sum ut ille nullâ curâ colat os* suum, *neque purget dentes pulvere peregrino quos justiùs perfricuerit carbone* sumpto *ex busto: neque abluat* eos *saltem aquâ vulgari, ne im*pediat *quominùs lingua suppeditatrix mendaciorum & amarorum* dictorum, *jaceat semper in suis fœtoribus, & spurcitiis. Nam æquum-ne est, quæso, ut quispiam habeat linguam puram & purgatam, contrà verò vocem injucundam, & diram? ut insinuet nigrum virus dente candido, more viperæ? Porrò os meritò abluitur ab eo qui scit se prolaturum orationem, neque inutilem, neque insuavem, quemadmodum* lavatur *calix* ad *bonum liquorem* recipiendum. *Sed quare ego diutiùs* loquor *de homine*, & qui se talem *natum* esse scit? *Ingens bestia*, nempè *ille Crocodilus, qui nascitur in Nilo* flumine, *præbet quoque, ut accipio, suos dentes mundandos, aperiens* os suum, *nec lædens* purgantem. *Nam, quia habet os vastum, sed absque linguâ, & ferè semper aquæ immersum, multæ sanguisugæ*

NOTÆ.

1. *Exotico pulvere.*] Facto nempè ex aromatis, aut lapidibus ex Arabiâ allatis, ad dentifricia.

2. *Carbone de rogo.*] Utpote sordido, funesto, & mali ominis.

3. *Amaritudinum*] Conviciorum, & contumeliosorum verborum.

4. *Olenticetis.*] Repone *oleticetis* locis oleto, hoc est, humano stercore plenis.

5. *Malùm.*] Adverbium indignantis, & acriùs loquentis.

6. *De homine nato.*] περὶ ἀνθρώπου φύντος vel πεφυκότος. Apuleius ad verbum vertit *de homine nato.* At Cicero pro eo dicere solet, *qui se hominem meminerit*: hæc enim est vis Græcæ locutionis.

7. *Multæ hirudines.*] Sic omninò legendum est, non *arundines*, aut *hirundines*. Ælianus de animal. lib. 3. cap. 11. ὁ γοῦν κροκόδειλος νήχεται ἅμα καὶ κέχηνεν. ἐμπίπτουσιν οὖν αἱ βδέλλαι ἐς αὐτόν, καὶ λυποῦσιν. ὅπερ εἰδὼς ἰατροῦ δεῖται τοῦ τροχίλου. πλήρης γὰρ αὐτῶν γενόμενος ἐπὶ τὴν ὄχθην προελθὼν, κατὰ τῆς ἀκτῖνος κέχηνεν

implectuntur: eas illi, cùm egressus [1] in præripia fluminis hiavit, [2] una ex avibus fluvialibus amica ejus, injecto rostro sine noxæ periculo exscalpit. Mitto hæc. venio ad cæteros versus, ut illi vocant, amatorios: quos tamen tam durè & rusticè legêre, ut odium moverent. Sed quid ad Magica maleficia, quòd ego pueros Scribonii Læti, amici mei, carmine laudavi? An ideò Magus, quia poëta? Quis unquam fando audivit tam similem suspicionem? tam aptam conjecturam? [3] tam proximum argumentum? Fecit versus Apuleius: si malos, crimen est, nec tamen id philosophi, sed poëtæ: sin bonos, quid accusas? At enim ludicros & amatorios fecit. Num ergo hæc sunt crimina mea, & nomine erratis, qui me Magiæ detulistis? Fecere tamen & alii talia: & (si vos ignoratis,) apud Græcos [4] Teius quidam, [5] & Lace-

INTERPRETATIO.

adhærescunt ejus *dentibus. Cùm autem exivit in marginem* fluvii, *& aperuit os, quædam ex volucribus flumineis ipsius amica extrahit eas, immittens rostrum suum absque periculo læsionis. Sed ista missa facio. venio ad reliquos versus amatorios, quemadmodum illi appellant: quos tamen legerunt adeò durè ac barbarè, ut excitarent odium. Sed quid* attinet *ad veneficia Magica, quòd ego celebravi versibus pueros Scribonii Læti amici mei? Idcircone* ero *Magus, quia sum poëta? Quis audivit unquam suspicionem adeò veri similem? conjecturam tam idoneam? probationem adeò urgentem? Apuleius composuit carmina: si* composuit *mala, crimen est, at illud non est* crimen *philosophi: sed poëtæ: sin autem* fecit *bona* carmina, *quare* eum *accusas? Sed (inquies) composuit jocularia, & amatoria. An igitur hæc sunt mea crimina, & hallucinati estis in nomine, qui accusavistis me Magiæ? Alii tamen composuerunt ejusmodi* versus: *&, si vos nescitis, quidam ex Teo, &* quidam *La-*

NOTÆ.

ὁ τοίνυν τροχίλος ἐμβαλὼν τὸ ῥάμφος ἐξάγει τὰς προειρημένας. καρτερεῖ δὲ ὠφελούμενος ὁ κροκόδειλος, καὶ ἀτρεμεῖ, καὶ ὁ μὲν ἔχει δεῖπνον τὰς βδέλλας, ὁ δὲ ὀνίναται· καὶ τὸ μηδὲν ἀδικῆσαι τὸν τροχίλον, λογίζεται οἱ μισθόν. hoc est: *Crocodilus ergo natat, & simul hiat ore. incidunt autem in illud hirudines, & eum molestiâ afficiunt. id ille sentiens, trochilo ad medicinam dolori suo faciendam eget. Itaque ubi hirudinibus confertus est, ad littus progressus, & Solis radios intuens hiat: tùmque trochilus in illius fauces rostrum inferens, hirudines extrahit, quod facillimè patitur Crocodilus sentiens auxilium, ita fit ut is hirudines prandeat; ille adjuvetur: proque præmio computet trochilo, quod nihil eum lædat.* Consimilia extant apud Philen Græcum poëtam carm. de animalibus.

1. *In præripia fluminis.*] Pricæus reponebat *prærupta*, vel potiùs *prærupia*: at ego nihil hîc mutandum censeo, tametsi id verbi nusquam, nisi hoc in loco, reperiatur. Audacissimus est talium formator noster Lucius. Per *præripia* intelligo eas partes ripæ, quæ sunt ab ipso alveo fluvii paulò remotiores.

2. *Una ex avibus fluvialibus.*] Ex loco Æliani suprà laudato, & Aristotele, & Phile poëtâ compertum est avem illam esse *Trochilum* seu *Regulum.*

3. *Tam proximum argumentum?*] *Tam promptum, tam obvium & manifestum?* Hoc enim sonat τὸ *proximum.*

4. *Teius quidam.*] Anacreon, ex Teo urbe Ioniæ oriundus.

5. *Et Lacedæmonius.*] Non satis apertum quem intelligat hîc Apuleius. fortasse sit ille Dionysodotus, cujus Pæanas memorat Athenæus, lib. 15.

dæmonius,[1] & Ceus, cum aliis innumeris; etiam mulier [2] Lesbia, lascivè illa quidem, tantâque gratiâ, ut nobis insolentiam [3] linguæ suæ, dulcedine carminum commendet: [4] apud nos verò, [5] Æditùus, & Portius, & Catulus, isti quoque cum aliis innumeris. At philosophi non fuere. Num igitur etiam [6] Solonem fuisse serium virum atque philosophum negabis? cujus ille lascivissimus versus est.

* * * * *

Et quid tam petulans habent omnes versus mei, si cum isto uno contendantur? ut taceam scripta Diogenis Cynici, & [7] Zenonis Stoïcæ sectæ conditoris. Id genus plurima recitem denuò, ut sciant me eorum non pigere.

Et Critias, mea delicia, & Sol alme Charine,
[8] *Par in amore meo vita tibi remanet.*

INTERPRETATIO.

cedæmonius, & alius ex Ceo, & alii innumeri è Græcis fecerunt similia carmina; *mulier quoque Lesbia, quæ quidem* scripsit *molliter, & cum tantâ venustate, ut reddat novitatem suæ dialecti nobis gratam suavitate versuum suorum: apud nos autem Æditùus, & Portius, & Catulus, hi etiam cum sexcentis aliis* scripserunt ejusmodi carmina. *Sed non fuerunt philosophi. An ergo inficiaberis etiam Solonem fuisse virum gravem, & philosophum? cujus extat hic versus mollissimus:*

* * * * *

Et sanè *quid omnes mei versus habent adeò lascivum, si comparentur* vel *cum hoc solo? ut silentio prætermittam quæ scripserunt Diogenes Cynicus, & Zeno institutor sectæ Stoicorum.* Libenter *recitabo multos hujusmodi* versus meos, *ut cognoscant me non pœnitere eorum.*

Critias *est* etiam mea voluptas, &,
ô Charine, pulcher Sol,
Similis vita tibi perdurat in meo amore,

NOTÆ.

1. *Et Ceus.*] Simonides, aut ejus fratris filius Bacchylides, qui ambo scripserunt etiam ἐρωτικά, nec non & παρθενικά, ut referunt Athenæus, & Plutarchus, nati ambo in urbe Julide Cei insulæ, quæ una est ex Cycladibus juxtà Eubœam sita, dicta etiam Hydrussa à quibusdam, teste Plinio. Eadem urbs Julis patria fuit Erasistrati Medici, teste Strabone.

2. *Mulier Lesbia.*] Sappho ex Lesbo maris Ægæi insulâ, urbe Mitylenâ. hodie ea urbs, totaque adeo insula *Metelin.* Patria quoque fuit Alcæi Poëtæ.

3. *Insolentiam linguæ suæ.*] Scripsit enim Æolicâ dialecto: vel ut Plutarchus ait, Mixolydiâ.

4. *Apud nos verò.*] Apud Romanos. Madaurenses enim Populi Romani colonia erant.

5. *Æditùus, & Portius & Catulus.*] Sic lege, non *Catullus.* Horum meminit Gellius, lib. 19. cap. 9. *Voce admodùm quàm suavi versus cecinit Valerii Æditui veteris poëtæ, item Porcii Licinii, & Quinti Catuli, quibus mundius, venustius, limatius, pressius Græcum Latinum ve nihil quidquam reperiri puto.* Et refert illos versus, qui soli nobis supersunt ex versibus trium illorum poetarum.

6. *Solonem.*] Hic Atheniensium legislator fuit, patriâ Salaminius.

7. *Zenonis Stoïcæ sectæ conditoris.*] Zenonem Cittieum intellige, non illum Eleatem, de quo suprà.

8. *Par.*] Pric. *Pax:* Scalig. ad Propert. *Par in amore meo biga tibi remanet.*

Ne metuas: nam me ignis & ignis torreat ut vult:
Hasce duas flammas, dum potior, patiar.
Hoc modò sim vobis, unus sibi quisque quod ipse est;
Hoc mihi vos eritis, quod duo sunt oculi.

Recitem nunc & alios, quos illi, quasi intemperantissimos, postremùm legêre:

Florea serta, meum mel, & hæc tibi carmina dono.
Carmina dono tibi, serta[1] *tuo Genio:*
Carmina, uti Critia lux hæc optata canatur,
Quæ bis septeno vere tibi remeat;
Serta autem, ut læto tibi tempore tempora vernent:
Ætatis florem floribus ut decores.
Tu mihi da contrà pro verno flore tuum ver,
Ut nostra exuperes munera muneribus.
Pro implexis sertis, complexum corpore redde:
Proque rosis, oris suavia purpurei.

INTERPRETATIO.

Ne timeas: nam ignis & ignis me adurat ut voluerit:
Ego feram has duas flammas, dum fruor *vobis*.
Modò sim vobis tanquam unusquisque est sibi ipsi;
Vos mihi id eritis, quod duo oculi *mihi* sunt.

Jam recitabo & alios, quos illi ultimos legerunt, tanquam petulantissimos.

O mea dulcedo, do tibi servias ex floribus, & hos versus.
Do tibi versus, Genio autem tuo servias.
Do versus, ô Critia, ad celebrandum hunc diem desideratissimum,
Qui tibi redit nunc decimo quarto vere *tuæ ætatis*.
Do autem servias, ut tempora tibi rideant *hac* amœnâ tempestate:
Ut ornes floribus florem tuæ ætatis.
Tu è contrario da mihi tuum florem pro flore veris,
Ut vincas nostra dona *tuis* donis.
Da *mihi* amplexum tui corporis pro floribus implicatis,
Et oscula tui oris rubicundi pro rosis.

NOTÆ.

1. *Tuo Genio.*] *Genius* (inquit Censorinus, *de Die Natali*, cap. 3.) *est Deus, cujus in tutelâ, ut quisque natus est, vivit. Hic sive quòd, ut genamur, curat; sive quòd unà genitur nobiscum; sive etiam quòd nos genitos suscipit ac tuetur: certè à genendo Genius appellatur.* Hic natali præerat, ideóque, ut ex Varrone refert idem Censorinus, cap. 2. *Die natali munus annale Genio solvebant, manus à cæde ac sanguine abstinentes:* (Priscis temporibus; Horatii enim ætate, ac posterioribus sæculis hostias eo die immolabant, ut rectè observat Lindenbrogius) *ne die, quâ ipsi lucem accepissent, aliis demerent.* meritò ergo, Natali Critiæ, serta mittit Apuleius ejus Genio, quem florali cultu affectum passim legimus. Tibullus lib. 2. Eleg. 2. de Natalitio sacro

Ipse suos adsit Genius visurus honores;
Cui decorent sanctas florea serta comas.

[1] *Quòd si animam inspires, dona & jam carmina nostra*
Cedent victa tuo dulciloquo calamo.

Habes crimen meum, Maxime, quasi improbi comessatoris, de sertis & canticis compositum. Hîc illud etiam reprehendi animadvertisti, quòd cùm aliis nominibus pueri vocentur, ego eos Charinum & Critiam appellitârim. Eâdem igitur operâ accusent [2] C. Catullum, quód Lesbiam pro Clodiâ nominârit: [3] & Ticidam similiter, quòd, quæ Metella erat, Perillam scripserit: & Propertium, qui Cynthiam dicat, [4] Hostiam dissimulet: & Tibullum, quòd ei sit [5] Plania in animo, Delia in versu. Et quidem [6] C. Lucullium, quanquam sit Iambicus, tamen improbârim, quòd [7] Gentium & Macedonem pueros directis

INTERPRETATIO.

Quòd si infles *fistulam*, jam munera & versus nostri
Cedent superati tuâ fistulâ suavè canenti.

Ecce crimen meum, ò Maxime, conflatum de floribus & carminibus, veluti lascivi comessatoris. Vidisti hoc etiam hîc redargui, quòd ego vocitaverim pueros, illos Charinum, & Critiam, cùm appellentur aliis nominibus. Accusent ergo simul C. Catullum, quòd vocaverit Lesbiam pro Clodiâ: pari modo & Ticidam, quia in scriptis suis *vocavit Perillam, quæ erat Metella: & Propertium, qui pronuntiat Cynthiam, celat autem Hostiam, & Tibullum, quia habet Planiam in mente, dum versibus celebrat Deliam. Et certè damnarem* libens *C. Lucullum, quamvis sit Iambicus* poëta, *quòd diffamaverit Gentium & Macedonem pueros*, nomi-

NOTÆ.

1. *Quòd si animam inspires.*] Supple *fistulæ* aut *calamo*. Sensus hujus distichi, obscuri satis, hic est quantùm arbitror: *si nobis, versibus respondeas, & carmina rependas carminibus, nostra munera & nostri versus superabuntur procul dubio suavitate tuorum carminum.* Unde *animam inspirare fistulæ*, aut *calamo* hîc μεταφορικῶς ponitur pro *carmina scribere*, & *calamus* pro venâ, ac stilo poëtico. Familiaris hæc metaphora in Bucolicis.

2. *C. Catullum.*] Notior est Catullus poëta, notior ejus Lesbia, quàm ut de iis quidquam addam.

3. *Et Ticidam.*] Huic *Auli* prænomen tribuit Scipio Gentilis. At Crinitus *Caium* vocat. In scribendis Epigrammatis claruit, iis maximè temporibus, quibus Corn. Cinna, Valer. Catullus, & Cornificius floruerunt. Pervenerunt ad nos versus ejus tantùm septem aut octo. Reliqui interierunt. Nec quidquam de Perillâ ejus, seu Metellâ habemus, nisi quod hîc ait Lucius noster.

4. *Hostiam dissimulet.*] Quidam Propertii Interpres legit hoc loco *Hostiliam*, fortasse meliùs.

5. *Plania.*] Casaub. *Flavia.* Pricæus *Planiam* retinet auctoritate veteris lapidis.

6. *C. Lucullum, quanquam sit Iambicus.*] Casaub. legit *Lucilium, quanquam sit Satyricus*, Gentilis *Lucretium*, quem inter ἐρωτικῶν scriptores Plinius memorat. Gyraldus (locum hunc allegans) retinet *Lucullum*, de quo Cicero ad Atticum, & Fulgent. ad Chalcidicum.

7. *Gentium & Macedonem*] Nomina servilia, ab urbibus, gentibus, aut vendentibus tracta. Inscriptio vetus à Pricæo relata:

HOSTILIAE. LL. RILL.
O. H. S. S.
GENTIUS CONLIBERT.

nominibus carmine suo prostituerit. Quantò modestiùs tandem[1] Mantuanus poeta, qui itidem ut ego, puerum amici sui Pollionis[2] Bucolico ludicro laudans, & abstinens nominum, sese quidem Corydonem, puerum verò Alexin vocat? Sed Æmilianus, vir ultrà Virgilianos upiliones & bubsequas rusticanus, agrestis quidem semper, & barbarus, verùm longè austerior, ut putat, [3] Serranis, & Curiis, & Fabriciis, negat id genus versus Platonico philosopho competere. Etiamne, Æmiliane, si Platonis ipsius exemplo doceo factos? cujus nulla carmina extant, nisi amoris elegia. nam cætera omnia, credo quòd tam lepida non erant, igni deussit. Disce igitur versus Platonis philosophi in puerum Asteram: si tamen tantus natu potes litteras discere.

[4] Ἀστέρας εἰσαθρεῖς, ἀστὴρ ἐμὸς, εἴθε γενοίμην
Οὐρανὸς, ὡς πολλοῖς ὄμμασιν εἰς σὲ βλέπω.

INTERPRETATIO.

nando eos *apertè suis nominibus. Denique quantò moderatiùs* agit *vates Mantuanus, qui laudans* Eclogâ *Amatoriâ puerum sui amici Pollionis, quemadmodùm ego* hîc facio, *& parcens nominibus* veris, *appellat se quidem Corydonem, puerum autem Alexin? Verùm Æmilianus rusticior Virgilianis pastoribus, & bubulcis, semper quidem agrestis & barbarus, sed (ut existimat) longè severior Serranis, & Curiis, & Fabriciis, ait ejusmodi carmina non decere philosophum Platonicum. An* hoc contendes *adhuc, ô Æmiliane, si ostendo tibi ea esse composita ad exemplum Platonis ipsius? cujus nulli versus supersunt, nisi Elegia amatoria. cremavit enim igne reliquos, quia, ut puto, non erant tam venusti. Disce ergo carmina Platonis philosophi in puerum Stellam: si tamen potes discere litteras, cùm sis tam grandævus.*

Aspicis stellas, ô mea stella, utinam
fiam cœlum,
Ut sic te intuear multis oculis.

NOTÆ.

1. *Mantuanus poeta.*] Virgilius Maro.

2. *Bucolico ludicro.*] Eclogâ 2. quæ incipit *Formosum pastor Corydon ardebat Alexin.* Hic Alexis, ut sentiunt Virgilii Interpretes, erat puer Asinii Pollionis, cujus verum nomen Alexander.

3. *Serranis, & Curiis, & Fabriciis.*] Hi fuerunt frugalissimi, moribusque severissimi inter Romanos. Attilius quidem Serranus, seu potiùs Seranus, senator fuit nobilissimus, cui cognomen illud Serani à *serendo* fuit impositum: quòd, cùm Dictator adversus Samnites dictus esset, à viatore ad se misso inventus sit in agro frumentum propriâ manu serens. Curius verò Dentatus ille est, quem Samnitum Legati, magnum auri pondus publicè missum deferentes, offenderunt rapas in foco torrentem, cujus celebratur hoc responsum ad legatos illos: *M. Curium malle imperare locupletibus, quàm locupletem fieri, & , qui acie vinci non potuit, eum pecuniâ corrumpi non posse.* Fabricius denique non minùs celebris ob frugalitatem, aliasque virtutes, adversus Pyrrhum Epirotarum Regem, & Samnites gravissima bella gessit. adversus quos, ut bello invictum, ita se præstitit muneribus incorruptum. Hujus filiæ ob paupertatem ex publico dotatæ, ad maritos ierunt, portantes gloriam domesticam, pecuniam publicam, ut ait Livius. Ipse Pyrrhi medicum domini sui mortem per venenum pollicentem, vinctum ad ipsum remisit.

4. Ἀστέρας εἰσαθρεῖς.] Hos omnes itemque alios nonnullos refert Laërtius, in Platonis vitâ.

Astra

Astra vides, [1] utinam fiam, mi sidus, Olympus,
Ut multis sic te luminibus videam.

[2] Ἀστὴρ πρὶν μὲν ἔλαμπες ἐνὶ ζωοῖσιν ἑῷος,
Νῦν δὲ θανὼν λάμπεις Ἕσπερος ἐν φθιμένοις.

Lucifer antè meus rutilans mortalibus Aster:
Hesperus à fato Manibus ecce nites.

Item ejusdem Platonis, in Alexin Phædrumque pueros, conjuncto carmine:

Νῦν ὅτε μηδὲν Ἀλεξις ὅσον μόνον εἶφ' ὅτι καλὸς
Ὤπται, καὶ πάντη πᾶς τις ἐπιστρέφεται.
Θυμὲ, τί μηνύεις κυσὶν ὀστέον, εἶτ' [3] ἀνιήσεις
Ὕστερον; οὐχ οὕτω Φαῖδρον ἀπωλέσαμεν;

Dixerit hic tantùm cùm nil nisi pulcher Alexis
Extitit, & vertunt quilibet in te oculos.
Cur, anime, [4] os canibus monstras, [5] aficisque dolore
Postmodò? non Phædrum sic priùs [6] amisimus?

INTERPRETATIO.

O Stella mea, quæ priùs coruscabas inter homines *ut* Lucifer,
Nunc luces post mortem inter mortuos *ut* Vesper.

Disce *insuper* versus *ejusdem Platonis in Alexin & Phædrum pueros* in eodem carmine:

Cùm hic nihil dixerit nisi *hoc solùm* Alexis formosus
Fuit, & omnes convertunt oculos in te,
Anime *mi*, quare ostendis os canibus, & affligis
Posteà? nonne sic perdidimus Phædrum olim.

NOTÆ.

1. *Utinam fiam, mi sidus, &c.*] Similiter Catullus ad Fabullum, sed in dissimili argumento:

Unguentum dabo, quod meæ puellæ
Donârunt Veneres Cupidinesque,
Quod tu cùm olfacies, Deos rogabis,
Totum ut te faciant, Fabulle, nasum.

Hujus distichi Latini, *Astra vides, &c.* interpretationem vide pag. superiori.

2. Ἀστὴρ πρὶν μὲν ἔλαμπες.] Ausonius noster sic interpretatus est.

Stella priùs superis fulgebas Lucifer, at nunc
Extinctus, cassis lumine Vesper eris.

3. ἀνιήσεις.] Henricus Stephanus in suo judicio de Laërtii Latinâ interpretatione per fratrem Ambrosium, ejusdemque recognitione per Benedictum Brognolum, legit ἀνιήσῃ: atque hos quatuor versus sic interpretatur meliùs, meâ quidem sententiâ, & clariùs, quàm noster Lucius:

Nunc quoniam tantum hoc, Est visus pulcher Alexis,
Dixi, convertit lumina quisque sua.
Quid mi anime, os canibus monstras? res ista dolorem
Afferet. Ah Phædrum nonne ita perdidimus?

4. *Os canibus monstras?*] *Monstrare os canibus* proverbialiter dictum videtur pro eo, quod est, ostendere aliquid excitandæ cupiditatis causâ, quam tamen explere nolis.

5. *Aficisque dolore.*] Elmenhorstius reponit *angisque dolore*, sicque meliùs constat metri ratio & Latinitatis. nam quis unquam *aficis* dixit, pro *afficis*?

6. *Amisimus.*] Metricarum legum ac syllabarum quantitatis valdè negligentem fuisse Apuleium oportet, qui vocem *amisimus* in fine pentametri posuerit. Gentilis metri causâ legit: *Non Phædrum sic priu' perdidimus*, Elmenhor-

Et, ne plures commemorem, [1] novissimum versum ejus de Dione Syracusano si dixero, finem faciam.

Κεῖσαι δ' εὐρυχόρῳ ἐν πατρίδι, τίμιος ἀστοῖς,
Ὦ ἐμὸν ἐκμήνας θυμὸν ἔρωτι Δίων.

[2] *Civibus ingenti in patriâ laudate jaces nunc,*
Qui insanum me animi reddis amore, Dion.

Sed sumne ego ineptus, qui hæc etiam in judicio? an vos potiùs calumniosi, qui etiam hæc in accusatione? quasi ullum specimen morum sit, versibus ludere. [3] Catullum ita respondentem malivolis non legistis?

Nam castum esse decet pium poëtam
Ipsum, versiculos nihil necesse est.

[4] Divus Hadrianus, cum Voconii amici sui poëtæ tumulum versibus muneraretur, ita scripsit:

Lascivus versu, mente pudicus eras.

INTERPRETATIO.

Et, ne necesse habeam recitare plures, desinam, si recitavero ultimum ejus versum de Dione Syracusano:

O Dion, qui vertis in furorem meum animum præ amore,
Nunc jaces in amplâ patriâ honoratus à *tuis* civibus.

Verùm ego-ne stultus sum, qui commemoro *etiam ista in judicio? an vos potiùs* estis *calumniatores, qui* profertis *etiam hæc in accusatione, quasi sit ullum argumentum vitæ, lascivire versibus. An non legistis Catullum sic respondentem invidis?*

Nam conveniens est ut probus poëta sit pudicus ipse,
At Non est necesse ut ejus versus *sint casti.*

Imperator Hadrianus, cùm ornaret versibus sepulchrum Voconii poëtæ amici sui, sic scripsit:

Eras mollis in tuis versibus, *at* castus animo.

NOTÆ.

stius: *Non Phædro sic priùs excidimus?* Sed hæc Latina disticha non esse Apuleii facilè crediderim.

1. *Novissimum versum ejus.*] Ultimum è tribus distichis, quorum prima duo a Laërtio relata, hæc sunt:

Δάκρυα μὲν Ἑκάβῃ τε, καὶ Ἰλιάδεσσι γυναιξὶ
Μοῖραι ἐπέκλωσαν δή ποτε γεινομέναις·
Σοὶ δὲ, Δίων, ῥέξαντι καλῶν ἐπινίκιον ἔργων
Δαίμονες εὐρείας ἐλπίδας ἐξέχεαν.

Et lachrymas Hecubæ, & Trojanis Fata puellis
Decrevêre recens ex genitrice satis:
At tibi post partos præclaro Marte triumphos,
Spes reliqua est nullis clare Dion superis.

2. *Civibus ingenti in patriâ, &c.*] Distichon istud ultimum sic vertit interpres Laërtii:

Te patria ampla fovet, cumulat te civis honore,
Quo mihi nunc mentem perdis amore Dion?

At nulla in Græco interrogatio. Meliùs ergo vertas:

O qui mihi nunc mentem perdis amore, Dion.

3. *Catullum ita respondentem, &c.*] Epigrammate 16. ad Aurelium

4. *Divus Hadrianus.*] Ælius Hadrianus, qui Trajani successor fuit. Eum non poëtis modò, sed doctis omnibus favisse auctor est Ælius Spartianus in ejus vitâ. Porrò Voconii poetæ illius, de quo hîc mentionem facit Apuleius, nihil ad nos pervenit. Meminit ejus

Quod nunquam ita dixisset, si forent lepidiora carmina argumentum impudicitiæ habenda. [1] Ipsius etiam divi Hadriani multa id genus legere me memini. Audesis igitur, Æmiliane, dicere malè id fieri, [2] quod Imperator & Censor Divus Hadrianus fecit, & factum memoriæ reliquit. Cæterùm Maximum quidquam putas culpaturum, quod sciat Platonis exemplo à me factum? Cujus versus, quos nunc percensui, tantò sanctiores sunt, quantò apertiores, tantò pudiciùs compositi, quantò simpliciùs professi. Namque hæc, & id genus omnia dissimulare & occultare, peccantis: profiteri & promulgare, ludentis est. Quippe naturâ vox innocentiæ, silentium maleficio distributa. Mitto enim dicere alta illa & divina Platonica, rarissimo cuique piorum gnara, cæterùm omnibus profanis incognita: [3] geminam esse Venerem Deam, proprio quamque amore, & diversis amatoribus pollentes. Earum alteram Vulgariam, quæ sit percita populari amore,

INTERPRETATIO.

Quod nunquam sic dixisset, si venustiores versus existimandi essent argumentum impudicitiæ. Recordor etiam me legisse multos ejusmodi versus *ipsius Divi Hadriani. Ergo, Æmiliane, aude, si vis, dicere id esse malefactum, quod Divus Hadrianus Imperator & Censor fecit, & memoriæ tradidit à se factum. Porrò arbitraris-ne Maximum damnaturum aliquid, quod sciat me fecisse exemplo Platonis? Cujus versus, quos modò recitavi, sunt tantò magis pudici, quantò planiores, tantò castiùs facti, quantò simplicior est eorum sensus. Nam delinquentis est dissimulare, & celare hæc, & omnia ejusmodi*: ea verò *profiteri* palàm, *& divulgare*, est *ludentis. Natura enim dedit vocem innocentiæ, & silentium pravitati. Neque enim revelo* arcana *illa Platonica profunda & divina, quæ nota sunt exiguo numero piorum, ignota verò omnibus profanis: duplicem* scilicet *esse Deam Venerem*, quarum *utraque* habet *amorem sibi proprium, & diversos amatores. Alteram earum Vulgarem, quæ stimulata sit*

NOTÆ.

Plinius Junior, lib. 2. Epist. 12.

1. *Ipsius etiam Divi Hadriani multa id genus legere me memini.*] Spartianus in ejus vitâ: *In voluptatibus nimius. nam & de suis deliciis multa versibus composuit: amatoria carmina scripsit &c.*

2. *Quod Imperator, & Divus, & Censor Hadrianus fecit.*] Florentinus Codex habet: *quod Imperator & Censor Divus Hadrianus fecit.* Utrovis modo legas, observa Censoris nomen post vocem *Imperator* positum; ut intelligas Imperatoriâ præstantiorem esse Censoriam dignitatem, quam Plutarchus in Catone majore κορυφὴν τιμῆς ἁπάσης, καὶ βίον τινὰ τῆς πολιτείας ἁπάσης ἐπιτελείωσιν. *Apicem omnis dignitatis, & quodammodo Reipublicæ totius complementum* appellat.

3. *Geminam esse Venerem Deam*] Videndus Plutarchus in ἐρωτικοῖς, & Maximus Tyrius Dissertation. 8, 9, 10 & 11, Quidam addidêre tertiam. Pausanias in Bœoticis tria Veneris simulachra apud Thebas fuisse ait, ab Harmoniâ posita & fabricata è rostris Cadmi navium, unum Veneris οὐρανίας, seu *Cœlestis*, purum significantis & corporum cupiditate vacantem amorem: alterum πανδήμου *Popularis*, ob Venerios congressus (hæc est Vulgaria ejus loci:) tertium Veneris ἀποστροφίας *Aversatricis* quæ homines averteret ab effræni cupiditate, & incestis stupris.

non modò humanis animis, verùm etiam pecuinis & ferinis ad libidinem imperitare, ut immodico trucique perculsorum animalium serva corpora complexu vincientem: alteram verò Cœlitem Venerem, prædita quæ sit optimati amore, [1] solis hominibus, & eorum paucis curare, nullis ad turpitudinem stimulis vel illecebris sectatores suos percellentem. Quippe ejus amorem non amœnum & lascivum, sed contrà incomptum & serium, pulchritudine honestatis virtutes amatoribus suis conciliare: & si quando decora corpora commendet, à contumeliâ eorum procul absterrere. Neque enim quidquam aliud in corporum formâ diligendum, quàm [2] quòd admoneat divinos animos ejus pulchritudinis, quam priùs veram & sinceram inter Deos vidêre. Quapropter, ut semper, eleganter [3] Afranius hoc scriptum reliquit:

[4] *Amabit sapiens, cupient cæteri.*

INTERPRETATIO.

amore plebeio, impellere suo imperio ad voluptatem non tantùm animos hominum, sed etiam pecorum & ferarum, & connectere amplexu immoderato & vesano mancipata corpora animalium libidine *percitorum: alteram autem Cœlestem Venerem, quæ polleat amore nobilissimo, curare solos homines, & ex illis quidem paucos, & nullis instigationibus aut illecebris impellere suos sectatores ad obscœnam libidinem. Amorem enim ejus non comptum & mollem, sed contrà inornatum & gravem, inspirare suis amatoribus amorem virtutis pulchritudine honestatis: & si aliquando inspiret amorem formosorum corporum, avertere procul ab eorum injuriâ. Nihil enim aliud amandum esse in pulchritudine corporum, quàm quòd commonefaciat mentes sublimiores pulchritudinis illius, quam anteà viderunt veram & puram inter* Deos, *Quamobrem Afranius reliquit hoc eleganter scriptum, ut semper* solet:

Sapiens diliget, reliqui concupiscent.

NOTÆ.

1. *Solis hominibus, & eorum paucis curare.*] Sic verbum *curare* quod vulgò accusativum regit, dativo junctum reperias apud veteres. Plaut. in Trinummo:

Sed ego sum insipientior, qui rebus curem publicis.

2. *Quod admoneat divinos animos ejus pulchritudinis, quam priùs, &c.*] Ex mente Platonis loquitur, qui existimabat immortales esse animos, & antequàm corpora ingrederentur, apud Deum extitisse, & cognitionem rerum habuisse, quam in ipso corporum ingressu amitterent. unde cùm quidpiam usu atque experientiâ discerent, illud eas non tam discere, quàm recordari, & scientiam ipsam nihil aliud esse quàm reminiscentiam, affirmabat.

3. *Afranius hoc scriptum reliquit.*] Lucius Afranius poëta Comicus, cujus aliquot fragmenta extant. citatus autem hic ab Apuleio versus in ejus *Homine* extat, ut patebit mox ex Nonio.

4. *Amabit sapiens.*] Nonius cap. 5. *Cupido & Amor idem significare videntur. At est diversitas. Cupido enim est inconsiderata necessitatis: Amor judicii. Plaut. Bacchidibus. Cupido te conficit, anne Amor? Idem Curculione discrevit, & vim ejusdem diversitatis expressit, dicens: quòd Cupidoque imperat, suadetque Amor. Afranius, Homine: Amabit sapiens, cupient cæteri.* Hæc sententia rectè cum Stoïcorum placitis congruit. Seneca Epist. 31. *Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est.*

Tamen[1] si audire verum velis, Æmiliane, vel si hæc intelligere unquam potes: [2] non tam amat sapiens, quàm recordatur. Da igitur veniam Platoni philosopho versuum ejus de amore, ne ego necesse habeam, [3] contra sententiam Neoptolemi Enniani, pluribus philosophari: vel si tu id non facis, [4] ego me facilè patiar in hujuscemodi versibus culpari cum Platone. Tibi autem, Maxime, habeo gratiam propensam, cùm [5] has quoque appendices defensionis meæ, idcircò necessarias, quia accusationi rependuntur, tam attentè audis: & ideò hoc etiam peto, quod mihi [6] ante ipsa crimina superest, audias, ut adhuc fecisti, libenter & diligenter. Sequitur enim de Speculo longa illa & censoria oratio, de quo [7] pro rei atrocitate pœnè diruptus est Pudens, clamitans: *Habet speculum philosophus, possidet speculum philosophus.* Ut igitur habere concedam, [8] ne aliquid obje-

INTERPRETATIO.

Sed tamen si vis audire verum, ô Æmiliane, vel si potes unquam hæc mente concipere: sapiens recordatur potiùs, quàm amat. Condona igitur Platoni philosopho ejus versus amatorios, ne ego cogar philosophari pluribus verbis, *contra quam Neoptolemus Ennianus sentit: aut si id non facis, ego facilè feram me damnari cum Platone in hujusmodi carminibus. Habeo autem tibi maximam gratiam, ô Maxime, quòd audias tam attentè etiam hæc adjuncta mea Apologia,* quæ *ideò necessaria sunt, quia proferuntur ad respondendum accusationi* contra me factæ: *proptereàque oro te etiam ut audias id,* quod mihi dicendum *restat ante ipsam accusationem, volenti animo & attentè, ut fecisti hactenùs. Nam sequitur illa longa & severa oratio de Speculo, de quo cùm Pudens clamaret secundùm atrocitatem rei:* Philosophus habet speculum, Philosophus possidet speculum, *ferè ruptus est. Quamvis ergo fatear me habere, ne si id inficiatus ero, credas te*

NOTÆ.

1. *Si audire verum velis.*] Id est, veram de hac re Platonis nostri sententiam, sive Socratis, quam in Phædone & in Philebo expressam videre licet.

2. *Non tam amat sapiens, quàm recordatur.*] Ejus pulchritudinis, quam priùs veram & sinceram inter Deos viderat animus ejus, ut ait suprà.

3. *Contra sententiam Neoptolemi Enniani.*] Eam refert A. Gellius lib. 5. cap. 15. *Ennianum Neoptolemum* (inquit) *probabamus, qui profectò ita ait:* PHILOSOPHANDUM EST PAUCIS: NAM OMNINÒ, HAUD PLACET. Sequenti etiam cap. sic habet: *Ejusdemque illius Enniani Neoptolemi, de quo suprà scripsimus, consilio utendum est: qui degustandum ex Philosophiâ censet, non in eam ingurgitandum.*

4. *Ego me facilè patiar, &c. culpari cum Platone.*] Ita Cicero aiebat malle se cum Platone errare, quàm cum aliis rectè sentire. Tusc. Q. 1. num. 39.

5. *Has quoque appendices defensionis meæ.*] Refutationem objecti sibi criminis de versibus amatoriis, quod quidem crimen, ut non erat primarium ac præcipuum cujus accusaretur, sed Magia; ita ejus dilutio non erat nisi exigua pars defensionis, atque ejus appendix.

6. *Ante ipsa crimina.*] Antequàm veniam ad ipsa crimina, hoc est, ad accusationem primariam.

7. *Pro rei atrocitate.*] Εἰρωνικῶς dictum.

8. *Ne aliquid objecisse, &c.*] Id est, crimen alicujus momenti.

ciſſe te credas, ſi negâro: non tamen ex eo me accipi neceſſe eſt exornari quoque ad ſpeculum ſolere. Quid enim ſi [1] choragium Thymelicum poſſiderem; num ex eo argumentarêre etiam, uti me conſuêſſe [2] tragœdi ſyrmate, hiſtrionis crotalo ut ad Trieterica Orgia, aut mimi centunculo? non opinor. Nam & contrà plurimis rebus poſſeſſu careo, uſu fruor. Quod ſi neque habere utendi argumentum eſt, neque non utendi non habere: & ſpeculi non tam poſſeſſio culpatur, quàm inſpectio; illud etiam doceas neceſſe eſt, quando, & quibus præſentibus in ſpeculum inſpexerim. quoniam, ut res eſt, majus

Interpretatio.

aliquid mihi objectâſſe, ſi inficiatus ero: non tamen neceſſariò inde inferendum eſt me etiam ſolere comi ante ſpeculum. Nam quid foret ſi haberem penès me ſcenicum ornatum; an inde inferres etiam me ſolitum eſſe uti longâ veſte Tragœdi, crepitaculo Comœdi veluti ad celebranda *Orgia Triennalia, vel palliolo mimi? non arbitror. Contrà enim non habeo poſſeſſionem multarum rerum, quarum tamen habeo uſum. Quod ſi ex eo,* quòd quis *poſſideat* aliquid *non probatur illum eo uti neque* ex eo quòd *non habeat, eum non uti: & non tam damnatur poſſeſſio ſpeculi, quàm inſpectio ejus; oportet ut oſtendas etiam illud, quandonam inſpexerim ſpeculum, & coram quibus. quia, ut res* nunc *ſe ha-*

Notæ.

1. *Choragium Thymelicum.*] Apparatum & ſupellectilem ſcenicam, cujuſmodi qui poſſidebat ac præbebat, Choragus dicebatur. Plaut. Trinummo: *Ipſa ornamenta à Chorago hæc ſumpſit ſuo periculo.* Thymelicum hîc generatim accipe pro ſcenico. ſpecialiter tamen Thymelici dicuntur Cantores, Tibicines, Citharœdi, Saltatores, ſic dicti ἀπὸ τῆς θυμέλης eâ Orcheſtræ parte, in quâ apud Græcos cantiones ſaltationeſque ſuas peragebant; cùm, apud Romanos, eas in pulpito peragerent, ut refert Vitruvius, lib. 5. cap. 8.

2. *Tragœdi ſyrmate, hyſtrionis crotalo ut ad Trieterica Orgia, &c.*] Sic, mutatâ ſolùm interpunctione, & unâ litterâ, reponit Pricæus Bourdelotio auctore, & meliùs quidem, ut cenſeo, quàm erat priùs, *tragœdi ſyrmate hiſtrionis crotalo-ve, ad Trieterica Orgia, mimi centunculo.* Hoc vult Apuleius, ſi nempè ſyrmata, cothurnos, perſonas tragicas, crotala, palliola mimorum, aliaque ejuſmodi poſſiderem, quorum uſus in theatris ad Tragœdias, Comœdias-ve, aut mimos; an inde inferres me quoque artem exercere hiſtrionicam, & uti ſyrmatis, hoc eſt, veſtibus à poſteriori parte longiſſimis, quales geſtantur à Tragœdis; aut crotala quatere, inſtar hiſtrionis, ut fit in ludis Dionyſiacis; aut denique amiciri palliolo ex multis pannis conſuto, ut mimi in fabulis mimicis agendis ſolent. *Orgia Trieterica* ſacra erant Bacchi, ſic dicta, quòd tertio quoque anno inſtaurarentur. Pro *crotalo* Salmaſius hîc legit *crocota*, quod genus veſtis eſt crocei coloris, ut Plauti interpretes exponunt ad Aulularia. De *crotalo* mirum quàm parùm conſentiant Scriptores. Scholiaſtes Ariſtophanis in nubibus ait crotalum eſſe harundinem fiſſam σχιζόμενον κάλαμον, quæ manibus agitata ſtreperet. Euſtath. in 21. lib. Iliad. crotala dicit eſſe vaſa ſeu inſtrumenta quædam teſtacea, aut lignea, aut etiam ærea Κρόταλα ἐστὶ σκεῦη τινὰ ἐξ ὀστράκου τυχὸν, ἢ ξύλου, ἢ χαλκοῦ. Joannes Sariſburienſis (aut potiùs ejus Scholiaſtes) crotala ait eſſe ſphærulas ſonoras, quæ, quibuſdam granis interpoſitis, pro quantitate ſui & ſpeciei metalli, varios tonos edunt. Videtur his verbis deſcribere globulos illos, quos vernaculè dicimus (*grelots*) nomine ad *crotala* ſatis accedente.

piaculum decernis, ſpeculum philoſopho, [1] quàm Cereris mundum profano videre. Cedo nunc, ſi & inſpexiſſe me fateor, quod tandem crimen eſt imaginem ſuam nôſſe, eamque non uno loco conditam, ſed quoquo velis parvo ſpeculo promptam geſtare? An tu ignoras nihil eſſe aſpectabilius [2] homini nato, quàm formam ſuam? Equidem ſcio & filiorum cariores eſſe, qui ſimiles videntur: & publicitùs ſimulacrum ſuum cuique, quòd videat, pro meritis præmio tribui. Aut quid ſibi ſtatuæ & imagines variis artibus effigiatæ volunt? niſi fortè quod artificio elaboratum laudabile habetur, hoc naturâ oblatum culpabile judicandum eſt; cùm ſit in eâ vel magis miranda & facilitas & ſimilitudo. Quippe in omnibus manu faciundis imaginibus opera diutina ſumitur, neque tamen ſimilitudo æquè ac in ſpeculis comparet. Deeſt enim & luto vigor, & ſaxo color, & picturæ rigor, & motus omnibus, qui præcipuâ fide ſimilitudinem repræſentat. Cùm in eo viſitur imago mirè relata, ut ſimilis, ita mobilis, & ad omnem nutum [3] hominis ſui morigera: eadem ſemper contemplantibus æquæva eſt, ab ineunte pueritiâ ad obeuntem ſenectam. tot ætatis vices induit, tam varias habitudines corporis participat: tot vultus ejuſdem lætantis vel dolentis imitatur. Enimverò quod luto fictum,

INTERPRETATIO.

bet, ſtatuis gravius eſſe nefas philoſopho videre ſpeculum, quàm profano intueri ornatum Cereris. Nunc ſi concedam quoque me inſpexiſſe, dic tandem quodnam crimen eſt cognoſcere ſuam effigiem, & non habere *eam abditam in uno loco, ſed* eam *ferre quocumque volueris in parvo ſpeculo* ſemper *paratam? An neſcis nihil eſſe dignius quod aſpiciatur ab homine, qui ſe hominem eſſe ſcit, quàm ipſius vultus? Scio equidem ex filiis* illos *eſſe cariores* parentibus, *qui videntur referre* eos: *& unicuique pro ſuis meritis loco mercedis erigi publicè effigiem ſuam, quam aſpiciat. Vel quid ſtatuæ & imagines formatæ variis artibus ſignificant? niſi fortè* velis *id, quod exiſtimatur laudandum, cùm eſt arte fabricatum, exiſtimandum eſſe vituperabile, quando exhibetur à naturâ: cùm tamen facilitas ſaltem & conformitas ſit magis admiranda in eâ. Diu enim laboratur in omnibus imaginibus manu fabricandis, nec tamen tanta ſimilitudo apparet* in eis, *quanta in ſpeculis. Lutum enim caret vigore, lapis colore, picturæ firmitate: &* hæc *omnia* carent *motu, qui fideliſſimè refert ſimilitudinem. Quando effigies aſpicitur in eo mirabiliter repræſentata, non tantùm ſimilis, ſed etiam mobilis, & obſequens omnibus nutibus hominis, quem refert: eadem eſt ſemper coætanea aſpicientibus, ab initio pueritiæ uſque ad finem ſenectutis. ſumit tot mutationes ætatis, recipit tam diverſas conformationes corporis: effingit tot facies ejuſdem* hominis *vel gaudentis vel mœrentis. At* imagines *formatæ ex terrâ,*

NOTÆ.

1. *Quàm Cereris mundum profano videre.*] Unde mundus ille ſeu ſupellex Cereris in ciſtis opertis geſtabatur. Noſter Metam. l. 6. *per tacita ſacra ciſtarum*, ubi vide annotata, pag. 174.

2. *Homini nato.*] Plin. lib. 4. Nat. Hiſt. dixit *hominem genitum*, Plautus; *Qui ſuum repetunt, alienum reddunt nemini nato.* Noſter ſuprà, *quid ego de homine nato diutiùs*, ubi vide quæ diximus pag. 411.

3. *Hominis ſui.*] Hoc eſt, hominis, cujus eſt imago.

vel ære infusum, vel lapide incisum, vel cerâ inustum, vel pigmento illitum, vel alio quopiam humano artificio assimilatum est, non multâ intercapedine temporis dissimile redditur: &, ritu cadaveris, unum & immobilem vultum possidet. [1] tantum præstat artibus, ad imaginis similitudinem referendam, [2] lævitas illa speculi fabra, & splendor opifex! Aut igitur unius [3] Agesilaï Lacedæmonii sententia nobis sequenda est, qui se neque pingi, neque fingi unquam, [4] diffidens formæ suæ, passus est: aut si mos omnium cæterorum hominum retinendus videtur in statuis & imaginibus non repudiandis; cur existimes imaginem suam cuique visendam potiùs in lapide, [5] quàm in argento? magis in tabulâ, quàm in speculo? An turpe arbitraris formam suam spectaculo assiduo explorare? An non Socrates philosophus ultrò etiam suasisse fertur discipulis suis, [6] crebrò ut semet in speculo contempla-

INTERPRETATIO.

aut fusæ ex ære, aut sculptæ ex lapide, aut impressæ ceræ, aut effictæ quâvis aliâ arte humanâ, redduntur dissimiles brevi intervallo temporis: & habent faciem semper *eandem & immobilem, instar cadaveris. adeò illa artifex politura speculi & nitor actuosus superat artes in repræsentandâ similitudine effigiei! Ergo aut debemus sequi sententiam solius Agesilai Lacedæmonii, qui malè sentiens de suo vultu, nunquam passus est se pingi, neque fingi: aut si existimamus servandum esse morem omnium aliorum hominum in non rejiciendis statuis & imaginibus; quare putes unumquemque debere potiùs aspicere simulachrum suum in lapide, quàm in argento? potiùs in tabellâ pictâ, quàm in speculo? Putàs-ne turpe esse explorare vultum suum assiduè spectando? Nonnè Socrates philosophus dicitur etiam ipse consilium dedisse suis discipulis, ut seipsos sæpè intuerentur in*

NOTÆ.

1. *Tantùm præstat artibus, ad imaginis similitudinem referendam, &c.*] Sic repono Pricæum secutus. priùs erat turbato paululùm ordine, *tantùm præstat imaginis artibus ad similitudinem,* &c. Artes sunt, *ære infundere, lapide incidere, cerâ inurere, luto fingere,* de queis suprà

2. *Lævitas illa speculi fabra, & splendor opifex.*] Ideò lævitatem speculi *fabram* & ejus splendorem *opificem* vocat, quia lævitas illa & splendor imagines effigiant, quemadmodum fabri artificesque, pictores putà, vel sculptores eas pingunt, aut sculpunt.

3. *Agesilai Lacedæmonii sententia.*] De eo Cicero Epistol. ad Famil. lib. 5. Epist. 12. *Nec minùs enim est Spartiates Agesilaüs ille perhibendus, qui neque pictam, neque fictam imaginem suam passus est esse, quàm qui in eo genere laborârunt. Unus enim Xenophontis libellus, in eo Rege laudando, facilè omnes imagines omnium statuasque superavit.*

4. *Diffidens formæ suæ.*] Aliam causam affert Plutarchus in ejus vitâ, nempè quòd diceret res à se gestas instar omnium imaginum fore.

5. *Quam in argento.*] Hoc est, in argenteo speculo. Enimverò specula olim ex stanno & ære mistis conflabantur, qualia erant Brundusina, de quibus Plinius, lib. 33. cap. 9. posteà ex argento facta sunt, non, ut nunc, ex vitro stanneis bracteis ab alterâ parte obducto.

6. *Crebrò ut semet in speculo contemplarentur? ubi qui eorum foret, &c.*] Similiter apud Phædrum lib. 3. turpi filiæ formosum fratrem, quòd specu-

rentur? uti qui eorum foret pulchritudine sibi complacitus, impendio procuraret, ne dignitatem corporis malis moribus dedecoraret: qui verò minùs se commendabilem formâ putaret, sedulò operam daret, ut virtutis laude turpitudinem tegeret. Adeò [1] vir omnium sapientissimus speculo etiam ad disciplinam morum utebatur. Demosthenem verò, primarium dicendi artificem, quis est qui non sciat [2] semper ante speculum, quasi ante magistrum, causas meditatum? ita ille summus orator, cùm à Platone philosopho facundiam hausisset, [3] ab Eubulide dialectico argumentationes edidicisset, novissimam pronunciandi congruentiam ab speculo petivit. Utrum igitur putas majorem curam decoris in adseverandâ oratione suscipiendam [4] rhetori

INTERPRETATIO.

speculo, ut is ex eis qui sibi ipsi placuisset ob pulchritudinem suam, *studiosè daret operam ne corrumperet pulchritudinem corporis pravis moribus: qui verò existimaret se esse parum formosum, diligenter curaret, ut operiret suam deformitatem virtutis pulchritudine. Ita sapientissimus omnium homo adhibebat etiam speculum ad mores instituendos. Quis verò ignorat Demosthenem praestantissimum illum magistrum dicendi semper meditatum esse causas ante speculum tanquam ante magistrum? Sic ille supremus orator, cùm sumpsisset eloquentiam à philosopho Platone, & didicisset argumentationes ab Eubulide dialectico, sumpsit à speculo ultimam perfectionem declamationis. Utri ergo censes majorem curam decentiae habendam esse in oratione confirmandâ, ora-*

NOTÆ.

lum inspexisset, accusanti pater:

Quotidie (inquit) speculo vos uti volo,
Tu formam ne corrumpas nequitia malis,
Tu faciem ut istam moribus vincas bonis.

1. *Vir omnium sapientissimus.*] Pythiae ipsius testimonio, cujus hoc responsum extat apud Laërtium in Socratis vitâ: Ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος. *Omnium hominum Socrates est sapientissimus.*

2. *Semper ante speculum quasi ante magistrum, &c.*] Plutarchus ait Phalereum ex ore ipsius Demosthenis tradidisse: Εἶναι αὐτῷ μέγα κάτοπτρον οἴκοι, καὶ πρὸς τοῦτο τὰς μελέτας, ἐξ ἐναντίας ἱστάμενον περαίνειν. *habere eum magnum speculum domi, & stantem ante illud, solitum esse suas exercitationes perficere.* Idem refert Quintilianus, lib. 11. cap. 3. sed & vivorum magistrorum ope adjutus est Satyri histrionis, & Andronici.

3. *Ab Eubulide dialectico argumentationes edidicisset.*] Eubulides ille Milesius fuit, de quo Laërtius in vitâ Euclidis: τῆς δὲ Εὐκλείδου διαδοχῆς ἐστι καὶ Εὐβουλίδης ὁ Μιλήσιος, ὃς καὶ πολλοὺς ἐν διαλεκτικῇ λόγους ἠρώτησε, &c. ἐῴκει γὰρ αὐτοῦ καὶ Δημοσθένης ἀκηκοέναι καὶ ῥωβικώτερος ὢν παύσασθαι. *Porrò ex Euclidis successione est & Eubulides Milesius, qui & plurimos in dialecticâ modos, rationesque interrogandi tradidit, &c. videtur Demosthenes hunc audivisse, & quùm ῥω (r) litteram pronuntiare vix posset, emendâsse jugi exercitio.*

4. *Rhetori jurganti, an philosopho objurganti.*] Adverte in illâ homoeoptosis, & homoeoteleusis affectatione proprietatem sermonis. quàm benè enim *causidicus jurgans* dicitur, cujus tota ars in altercatione versatur, & contentione cum alio: tam benè dicitur *philosophus objurgans*, cujus est aliena vitia corripere. Gellius lib. 5. cap. 1. *Cùm philosophus hortatur, monet, suadet, objurgat.*

jurganti, an philosopho objurganti? [1] apud judices sorte ductos paulisper disceptanti, an apud omnes homines semper disserenti? de finibus agrorum litiganti, an de finibus bonorum & malorum docenti? Quid? quòd nec ob hæc debet tantummodò philosophus speculum invisere. Nam sæpè oportet non modò similitudinem suam, verùm etiam [2] similitudinis ipsius rationem considerare: Num, [3] ut ait Epicurus, profectæ à nobis imagines, velut quædam exuviæ, jugi fluore à corporibus manantes, cùm læve aliquid & solidum offenderunt, illisæ reflectantur, & retro expressæ [4] contraversùm respondeant: an, uti alii philosophi disputant, radii nostri, seu [5] mediis oculis proliquati, & lumini

INTERPRETATIO.

tori altercanti, an vero philosopho increpanti? tantisper disputanti coram judicibus sorte lectis, an semper verba facienti coram omnibus hominibus? altercanti de limitibus agrorum, an præcepta danti de discrimine bonorum & malorum? Quid? quòd philosophus debet intueri speculum non propter illa solùm. Nam oportet sæpè contemplari non tantùm suam imaginem, sed etiam modum ipsius imaginis in speculo imprimendæ: *Utrum* scilicet *species profecta à nobis, quasi quædam exuviæ fluentes ex corporibus fluxu perpetuo, cùm inciderunt in aliquod* corpus *politum & densum, impingant in illud, & reflectantur, & eductæ retrorsùm videantur ex adverso, quemadmodum Epicurus ait: an verò, ut differunt alii philosophi, radii nostri; sive per.*

NOTÆ.

1. *Apud judices sorte ductos paulisper disceptanti, an, &c.*] Pergit in oppositione rhetoris cum philosopho, Demosthenis cum seipso. Porrò de judicibus sorte ducendis sic Asconius in 2am orationem Cic. in Verrem: *Quam multi Judices in consilio cum Prætore suo judicaturi essent, qui quæsitor fuisset in causâ publicâ, &c. necesse fuerat eos primùm de Curiâ Senatoriâ conscribi, quùm Senatus judicaret: deinde in urnam sortitò mitti, ut de pluribus necessarius numerus confici posset. tertiò permitti accusatori & reo, ut ex illo numero rejiciant quot putaverint sibi aut inimicos, aut ex aliquâ re incommodos fore, &c. Rejectione celebratâ, subsortiebatur Prætor alios, quibus Judicum legitimus ille numerus compleretur.*

2. *Similitudinis ipsius rationem considerare.*] Id est, quo pacto similis imago exprimatur in speculis.

3. *Ut ait Epicurus, profecta à nobis imagines, velut quædam exuviæ, &c.*] Hanc Epicuri sententiam his versibus expressit Lucretius, lib. 4.

Sunt igitur tenues formarum consimilesque
Effigiæ, &c. Et infrà:
Quapropter fit ut hinc nobis simulachra redundent.
Et quamvis subitò, quovis in tempore, quamquam
Rem contra speculum ponas, apparet imago:
Perpetuò fluere ut noscas è corpore summo
Texturas rerum tenues, tenuesque figuras, &c.

Texturas rerum tenues dicit Lucretius, quas Epicurus ἀποῤῥοίας, & noster hîc *exuvias.*

4. *Contraversùm*] Vulgò est *controversim*, malè. *Contraversum* explico in contrariam partem. Sic lib. 2. Met. Asini *poneversùm* legitur. & hîc infrà, *undiqueversùm.*

5. *Mediis oculis proliquati, & lumini extrario mixti atque ei uniti, uti Plato arbitratur.*] In Timæo, sive libro de universitate. Gellius, lib. 5. Noct.

extrario mixti, atque ei uniti, uti Plato arbitratur, ſeu tantùm oculis profecti, 1 ſine ullo foris adminiculo, 2 ut Archytas putat, 3 ſeu intentu aëris fracti, ut Stoici rentur, cùm alicui corpori incidêre ſpiſſo & ſplendido & lævi, 4 paribus angulis, quibus inciderant, reſultent 5 ad facies ſuas reduces: atque ita quod extrà tangunt ac viſunt, id intra ſpeculum 6 imaginentur. Videntur-ne vobis debere philoſophi hæc omnia veſtigare & inquirere, & 7 cuncta ſpecula vel uda vel ſuda ſoli videre? Quibus præter iſta, quæ dixi, etiam illa ratiocinatio

INTERPRETATIO.

mixti luci externæ, & ei conjuncti, poſtquàm profluxerunt ex mediis noſtris *oculis, ut Plato exiſtimat: ſive exeuntes ſolùm ex oculis ſine ullo auxilio extraneo, ut Archytas arbitratur: ſive fracti intenſione aëris, ut putant Stoici; quando offenderunt ad aliquod corpus denſum nitens & politum, reſiliant & revertantur ad facies ſuas per angulos æquales iis, quibus offenderant* illud corpus: *ſicque repræſentent in ſpeculo id, quod contingunt & cernunt extra* ipſum. *Nonne videtur vobis oportere ut philoſophi ſerutentur & inquirant hæc omnia,* & ut ipſi *ſoli aſpiciant ſpecula ſive humida ſive ſicca? Qui præter illa, quæ dixi, debent etiam rationem* quærere

NOTÆ.

Attic. cap. 16. illam Epicuri, & hanc Platonis de ratione videndi ſententiam attingit, quem vide.

1. *Sine ullo foris adminiculo.*] Id eſt, ſine concurſu ullius profluentis ex corporibus luminis, atque aëris medii converſione, quam Plato conſtituit.

2. *Ut Archytas putat.*] Tarentinus Pythagoricus philoſophus: ſed non ipſi peculiaris eſt opinio, quam refert Apuleius, eſt enim Pythagoræ & diſcipulorum ejus, ut teſtatur Plutarchus lib. 4. *de Placitis philoſophorum* cap. 14. *περὶ κατοπτρικῶν ἐμφάσεων.*

3. *Seu intentu aëris fracti, ut Stoici rentur.*] Gellius loco ſuprà laudato: *Stoici cauſas eſſe videndi dicunt radiorum ex oculis in ea quæ videri queunt emiſſionem, aëriſque ſimul intenſionem.*

4. *Paribus angulis, quibus inciderant, reſultent.*] Per primum theorema libri Catoptricorum Euclidis: *A ſpeculis planis, convexis, & cavis, radii ad æquales angulos reflectuntur.*

5. *Ad facies ſuas reduces.*] Revertentes ad vultus, ex quorum oculis primò proceſſerant ſpeculum verſùs, juxtà Platonis & Stoïcorum ſententiam, quæ quidem ut parùm veriſimilis meritò à doctis hujus ævi exſibilatur, quemadmodùm & effluvia ſeu exuviæ illæ & texturæ rerum tenues Epicureorum; cùm ad omnia omninò viſionis, colorumque ipſorum phænomena explicanda ſufficiant variæ lucis à corporibus, in quæ impingit, reflexiones refractioneſque ac modificationes (liceat uti Senecæ vocabulo) quibus in oculorum fundo pinguntur tenues quidem ſed vivæ corporum, quæ cernimus, imagines, ut variis iiſque clariſſimis experimentis demonſtratur. Conſule Carteſium, in Dioptricâ, & Tract. *de Luce.*

6. *Imaginentur.*] Repræſentent, exhibeant, exprimant. *Imaginari* vel *imaginare* propriè eſt imagines fingere. Gellius lib. 16. cap. 18. *Item ut ſpeculum in loco certo poſitum nihil imaginet, aliorsùm tranſlatum faciat imagines.*

7. *Cuncta ſpecula vel uda, vel ſuda.*] Id eſt, tum illa, quæ fiunt ope aquæ, quale erat illud Narciſſo exitiale, & illud Corydonis Virgiliani:

Nec ſum adeo informis: nuper me in littore vidi,
Cùm placidum ventis ſtaret mare.

Tum quæ fiunt ex ære, argento-ve politis & lævigatis. quæ quidem ſicca ſunt aſſervanda, ſi à rubigine præſervare velis.

necessaria est, cur in planis quidem speculis [1] fermè pares obtutus & imagines videantur; [2] in tumidis verò & globosis omnia defectiora: at contrà in cavis auctiora: [3] ubi, & cur læva dexteris permutentur: [4] quando se imago eodem speculo tum recondat penitùs, tum foras exerat: cur cava specula, si exadversùm Soli retineantur, [5] appositum fomitem accendunt? quî fiat, [6] uti arcus in nubibus varii, [7] & duo Soles æmulâ similitudine visantur? Alia prætereà ejusdem modi plurima, [8] quæ tractat volumine ingenti Archimedes Syracusanus, vir in omni quidem Geometriâ multùm ante alios admirabili subtilitate;

INTERPRETATIO.

quare aspectus & simulachra videantur ferè paria in speculis planis; omnia autem videantur *tenuiora in* speculis *convexis & tumentibus: contrà verò majora in concavis: quo in loco, & quâ ratione* quæ *sinistra* sunt, *fiunt dextera: quandonam imago recedat profundiùs, & quando prodeat foras in eodem speculo: quare specula concava incendunt admotum fomitem, si teneantur oppositâ soli? quomodo fiat ut diversi arcus appareant in nubibus, & duo soles* aliquando *videantur similes, & æmuli? Prætereà plurima alia hujusmodi, de quibus amplo libro agit Archimedes Syracusanus, vir, cujus subtilitas in omni Geometriâ longè mirabilior fuit quàm cæterorum:*

NOTÆ.

1. *Fermè pares obtutus & imagines videantur.*] In plano speculo imago mea talis à me videtur, qualis ab alio videretur, qui bis tantùm à me distaret, quantum distat speculum.

2. *In tumidis verò & globosis omnia defectiora, at contrà in cavis auctiora.*] Horum effectuum ratio est lex illa Opticæ, quam suprà retulit: quòd nempè radii paribus angulis, quibus inciderant, resultent, ut fusiùs videre est apud Opticorum scriptores.

3. *Ubi, & cur læva cum dexteris permutentur.*] Cùm quis à speculo cavo ultra ejus centrum recessit, læva cum dexteris, superiora cum inferioribus permutantur, ob eandem æqualitatem angulorum incidentiæ & reflexionis.

4. *Quando se imago eodem speculo, tum recondat penitùs, tum foras exerat.*] Hoc etiam fit in speculis cavis, in quibus si imaginem tuam contemplans digitum promoveas speculum versus, ipsa etiam imago digitum extra speculum promovere videtur, & tuo jungere, si retrahas ipsa quoque videtur suum retrahere intra speculum.

5. *Appositum fomitem accendant.*] Hinc ustoria dicuntur illa specula. Mira narrantur de Archimedeis speculis, quorum ope clarissimus ille Mathematicus Marcelli Syracusas obsidentis naves ex maximâ quidem distantiâ incenderit. Sed illa vix fidem apud doctos inveniunt. Casaubonus hic legit; *oppositum fomitem*, non *appositum*, meliùs, meâ quidem sententiâ.

6. *Uti arcus in nubibus varii.*] Irides, quarum rationem omnem adeò clarè & accuratè persecutus est Cartesius, ut ejus explicationi quidquam addere, sit facem admovere soli.

7. *Et duo soles æmulâ similitudine visantur.*] Aliquando tres quatuor-ve. Ejusmodi ab Aristotele παρήλιοι vocantur. Hæc phænomena explicant physici, & egregiè inter cæteros suprà laudatus Cartesius in Meteoris.

8. *Quæ tractat volumine ingenti Archimedes Syracusanus.*] Tzetzes inter alia Archimedis memorat Κατόπτρων ἐξάψεις; *incensiones speculorum*. quem fortasse librum Apuleius hic innuit. sed periit ille, ut & plurimi alii.

ſed haud ſciam an propter hoc vel maximè memorandus, quòd inſpexerat ſpeculum ſæpè ac diligenter. Quem tu librum, Æmiliane, ſi nôſſes, [1] ac non modò campo & glebis, verùm etiam [2] abaco & pulviſculo te dediſſes: mihi iſtud crede, quanquam teterrimum os tuum minimùm [3] à Thyeſtâ tragico demutet, tamen profectò diſcendi cupidine ſpeculum inviſeres: & aliquando, relicto aratro, mirarere tot in facie tuâ [4] ſulcos rugarum. At ego non mirer, ſi boni conſulis me de iſto diſtortiſſimo vultu tuo dicere, de moribus tuis multò truculentioribus reticere? Ea res eſt: præterquàm quòd non ſum jurgioſus, etiam libenter te, nuper uſque, [5] albus an ater eſſes, ignoravi.

INTERPRETATIO.

ſed neſcio an non *celebrandus ſit maximè propterea quòd conſideraverat ſpeculum ſæpè & diligenter. Quem librum ſi tu cognoſceres, ô Æmiliane, & non tantùm incubuiſſes arvo & glebis, ſed etiam tabulæ, & arenulæ, crede mihi, quamvis* iſta *turpiſſima facies tua perparum diſſimilis ſit faciei Thyeſtæ tragici, certè tamen inſpiceres ſpeculum deſiderio diſcendi: & dimittens aratrum, admirareris aliquando tot liras rugarum in tuo vultu* exaratas. *Sed an ego non admirabor, ſi non graveris quòd ego loquar de tuâ iſtâ facie contortiſſimâ, taceam verò de moribus tuis longè turpioribus? Hæc eſt ratio: præterquàm quòd non amo rixas, ultrò etiam neſcivi, niſi à paucis diebus, an eſſes candidus, an niger.*

NOTÆ.

1. *Ac non modò campo & glebis, &c.*] Agriculturæ. erat enim Æmilianus ille agricola ruſticus.

2. *Abaco & pulviſculo.*] Geometriæ. Solebant Geometræ figuras in tabulâ pulvere conſperſâ exarare. Hinc tabula ſeu abacus & pulvis pro ipsâ Geometriâ ponitur.

3. *A Thyeſtâ Tragico.*] Thyeſtes Atrei frater fuit, cujus cùm uxorem conſtupràſſet, ille vindictæ ergò filium ei ſuum epulandum appoſuit. quæ feralis cœna Thyeſtæ fabularum multarum argumentum fuit. At, niſi Æmilianum cum Thyeſte comparet vomente poſt comeſum filium (quod ſchema fœdiſſimum ſanè eſt,) non video quorsùm ſpectet comparatio. neque enim tetro fuiſſe vultu fertur Thyeſtes. Porrò vomitûs illius meminit Euſtathius ad Iliad. B. & O. atque Etymologus hic à Pricæo citatus, Εμεια, inquit, τόπος ἐστὶ Μυκηνῶν, παρὰ τὸ ἐμῶ, &c. λέγεται δὲ ἐπειδὴ ἐκεῖ ἔμεσεν ὁ Κέρβερος ἀνελθὼν ἐκ τοῦ Ἅδου: ἢ ἐπειδὴ ἐκεῖ ἔμεσεν ὁ Θυέστης φαγὼν τὰ τέκνα αὐτοῦ. *Emeia locus eſt Mycenis, ſic dictus à verbo ἐμῶ (hoc eſt, vomo) Sic autem dicitur, ex quo Cerberus egreſſus ex Inferno ibi vomuit; vel ex quo Thyeſtes, comeſis filiis, ibi vomuit.* Sed alluſio illa frigidior. præterea, nota eſt *Thyeſtes fabula*: non item *Thyeſtes Tragœdus.* Suſpicatur Pricæus legendum *à Theſpi Tragico*, quem non ſolùm fuiſſe Tragicum, ſed & deformitatis captatorem præcipuum probat ex Suidâ. Certè de eo Horatius in Arte Poëticâ hæc ait:

Ignotum Tragicæ genus inveniſſe Camœnæ
Dicitur, & plauſtris vexiſſe poëmata Theſpis,
Quæ canerent agerentque peruncti facibus ora.

Bourdelotio non diſpliceret *à Thyade Tragicâ.* Thyas eſt Bacchans. Nihilominùs locum, quomodo ſe habet, relinquo, nec quidquam moveo.

4. *Sulcos rugarum.*] Facetè poſt aratri mentionem.

5. *Albus, an ater eſſes ignoravi,*]

Et adhuc, herculè, non satis novi. Id adeò factum, quod & tu rusticando obscurus es, & ego discendo occupatus. Ita & tibi umbra ignobilitatis [1] à probatore obstitit: & ego nunquam studui malefacta cujusquam cognoscere; sed semper potiùs duxi mea peccata tegere, quàm aliena indagare. Itaque hoc mihi adversum te usuvenit, quod qui fortè constitit in loco lumine conlustrato, atque eum alter è tenebris prospectat. Nam ad eundem modum tu quidem, quid ego in propatulo & celebri agam, facilè è tenebris tuis arbitraris: cùm ipse, humilitate abditus & lucifuga, non sis mihi mutuò conspicuus. Ego, adeò servos tu an habeas ad agrum colendum, [2] an ipse mutuarias operas cum vicinis tuis cambias, neque scio, neque laboro. At tu me scis eâdem die treis [3] Oeæ manumisisse, idque mihi patronus tuus inter cætera à te sibi edita objecit, quanquam modico priùs dixerat, me uno servo comite Oeam venisse. Quod quidem velim mihi respondeas, quî potuerim ex uno treis manumittere, nisi & hoc Magi-

INTERPRETATIO.

ac certè parùm adhuc scio. Hoc factum est propterea quòd & tu ruri vivendo parùm notus es, & ego occupatus sum studiis. Sic obscuritas tua ignobilitatis impedivit quominùs observareris: & ego nunquam cupivi scire crimina cujusquam; sed semper existimavi satius esse occultare mea delicta, quàm investigare aliena. Hoc ergo mihi accidit contra te, quod accidit ei, *qui fortè versatur in loco illustrato luce, dum alter eum prospicit ex loco obscuro. Eâdem enim ratione tu quidem facilè observas ex tuâ obscuritate quid faciam in aperto & frequenti loco: cùm tu non possis vicissim à me videri, cùm* sis *occultus propter* tuam *ignobilitatem, & fugias lucem. Ego porrò neque scio, neque* scire *cupio, an tu habeas servos ad colendum agrum tuum, an tu ipse permutes operas tuas cum tuis vicinis. At tu scis me libertatem dedisse tribus* servis *Oeæ eodem die, & tuus advocatus hoc mihi objectavit inter alia, quæ tu ipsum docueras, licèt dixisset paulò antè, me venisse* Oeam *comitatum uno* tantùm *servo. Quod quidem cupio ut mihi respondeas, quo pacto potuerim manumittere tres, ex uno,* quem habebam, *nisi hoc quoque*

NOTÆ.

Similiter Phædrus:

Unde illa scivit, niger, an albus nascerer?

1. *A probatore obstitit.*] Ita reponit Casaub. ex edit. Romanâ. Elmenhorstius ex duobus Florent. codd. *à probatione obstitit*, quod in idem recidit, significatque, quod in interpretatione expressimus. Sic dictum *à probatore obstare*, inquit Casaub. ut apud Græcos, κρύπτειν & κρύπτεσθαι ἀπό τινός. Simile etiam est illud Ciceronis *à Sole obesse*. *Probator* hic explorator, observator: & *probatio* exploratio.

2. *An ipse mutuarias operas cum vicinis tuis cambias.*] Id est, an tu, cùm servos non habeas, neque possis solus agrum tuum colere, cum vicinis æquè pauperibus ita paciscaris, ut illi in eo opere te juvent, & tu vicissim eos juves in suo faciundo. *Cambire* vetus verbum est, quod hîc *commutare* significat, alias etiam *pugnare*, *iter inchoare*, *flectere*: unde & *campso* utrumque à Græco κάμπτω.

3. *Oeæ.*] Urbs est Africæ in eâ regione, quam Augylas incolere ait Plinius, lib. 5. cap. 4. inter Syrteis majorem & minorem.

cum est? Tantam-ne esse mentiendi cæcitatem dicam, an consuetudinem? *Venit Apuleius Oeam cum uno servo.* dein, pauculis verbis intergannitis, *Apuleius Oeæ unâ die treis manumisit.* Ne illud quidem credibile fuisset, cum tribus venisse, omnes liberâsse. quod tamen si ita fecissem, [1] cur potiùs treis servos inopiæ signum putares, [2] quam treis libertos opulentiæ? Nescis profectò, nescis, Æmiliane, philosophum accusare, qui famulitii paucitatem opprobraris: quam ego gloriæ causâ ementiri debuissem. quippe qui scirem, non modò philosophos, quorum me sectatorem fero, verùm etiam [3] Imperatores populi Romani paucitate servorum gloriatos. Itá-ne tandem ne hæc quidem legêre patroni tui? M. Antonium consularem solos octo servos domi habuisse? [4] Carbonem verò illum, qui rebus potitus est, [5] uno minus? Atenim [6] Manio Curio, [7] tot adoreis longè inclyto, quippe

INTERPRETATIO.

factum est arte magicâ? Potest-ne fieri *ut tanta cæcitas aut potiùs consuetudo mentiendi* cuiquam *sit?* Apuleius venit Oeam cum uno servo (inquit advocatus) *deinde, aliquot verbis effutitis,* Apuleius manumisit tres *servos* Oeæ uno die. *Ne hoc quidem fuisset verisimile, me venisse cum tribus* servis, *&* eos *manumisisse omnes. quod tamen si sic fecissem, quare crederes potiùs tres servos esse argumentum egestatis, quàm tres manumissos* esse argumentum *divitiarum? Nescis sanè, ô Æmiliane, nescis quomodo philosophus sit accusandus, siquidem objecisti* mihi *paucitatem servorum; quam ego debuissem fingere gloriæ causâ. cùm compertum haberem non solùm philosophos, quorum profiteor me esse sectatorem, sed etiam Duces populi Romani laudi duxisse se habere paucos servos. An tui patroni ne hæc quidem legerunt? M. Antonium* virum *consularem habuisse domi tantùm octo servos?* illum *verò Carbonem, penes quem summa rerum fuit,* habuisse *pauciores uno? Manium verò Curium valdè clarum tot victoriis, utpote qui trium-*

NOTÆ.

1. *Cur potiùs tres servos inopiæ signum putares.*] Nempè objecerat Apuleio Æmiliani patronus, tanquam inopiæ & sordium argumentum, quòd tres servos tantûm adduxisset Oeam. qui sanè numerus servorum illis temporibus exiguus erat, cùm nonnulli multa millia eorum haberent.

2. *Quàm tres libertos opulentiæ.*] Quia trium servorum manumissio testari videtur plurimos alios superesse hero, qui aliàs eos non manumissurus fuisset.

3. *Imperatores Populi Romani paucitate servorum gloriatos.*] Quod Apuleius adsignat modestiæ Imperatorum Romanorum, veriùs alii, veterum parsimoniæ, qui Legatis & Imperatoribus non alium famulitii modum statuerunt.

4. *Carbonem verò illum.*] Cn. Carbonem intellige, qui temporibus Sullæ & Marii maximâ fuit auctoritate, Marianasque partes secutus est.

5. *Uno minus.*] Hoc est, *septem.*

6. *Man. Curio.*] Vide suprà, quæ notavi ad hæc verba, *Serranis & Curiis & Fabriciis*, pag. 416.

7. *Tot adoreis longè inclyto.*] Adorea, ut Glossæ habent, est δόξα ἡ ἀπὸ τοῦ πολέμου *gloria bellica.* Sic dicta ab *adore,* quod est *far.* Festus: *Adorea, laus; quia gloriosum putabant, qui farris copiâ abundabat.* Ego *adoreis* verti *victoriis,* ad rem magis, quàm ad ipsum verbum attendens.

qui ter triumphum [1] unâ portâ egerit: ei igitur Manio Curio duos solos in castris calones fuisse? Ita ille vir de Sabinis, deque Samnitibus, deque Pyrrho triumphator, pauciores servos habuit, quàm triumphos. [2] M. autem Cato nihil oppertus ut alii de se prædicarent, ipse in oratione suâ scriptum reliquit, cùm in Hispaniam Consul proficisceretur, treis servos solos ex Urbe duxisse: [3] quoniam [4] ad villam publicam venerat, parùm visum quî uteretur: jussisse duos pueros in foro [5] de mensâ emi: eos quinque in Hispaniam duxisse. Hæc [6] Pudens si legisset, ut mea opinio est, aut omninò huic maledicto

INTERPRETATIO.

phans ingressus est ter per unam eandemque *portam: eum, inquam, Manium Curium habuisse tantùm duos lixas in castris? Sic ille vir, qui triumphavit de Sabinis & de Samnitibus, ac de Pyrrho, habuit plures triumphos, quàm servos. M. autem Cato, non expectans ut alii* id *narrarent de se, ipse reliquit scriptum in suâ* quadam *oratione, se duxisse tantùm tres servos ex Urbe, cùm iret Consul in Hispaniam: postquàm* verò *venisset in villam publicam,* illos *sibi visos fuisse pauciores ad suum usum:* ideòque se *jussisse comparari duos servos in foro de lapide: & duxisse illos quinque in Hispaniam. Si Pudens hæc legisset, aut abstinuisset penitùs ab hac obtrectatione (ut arbitror)*

NOTÆ.

1. *Unâ portâ.*] Triumphali nempè, quæ una tantùm erat. Cicero in Pisonem: *quasi ad rem pertineat, quâ tu portâ introieris, modò ne triumphali.*

2. *M. autem Cato.*] Cato Censorius, qui & Cato Major dictus est. Hunc enim legimus Consulem cum Valerio Flacco creatum citeriorem Hispaniam sortitum esse, Uticensem verò frustrà Consulatum petiisse, quòd virtuti suæ fidens, populo non nimiùm submissè supplicare voluerit.

3. *Quoniam,*] Casaub. putabat corruptam esse vocem, & factam ex duabus *quom jam.* At Pricæus retinendum censet τὸ *quoniam*, meritò. Paulus Festo conjunctus: Quoniam *significat non solùm id quod* quia, *sed etiam id, quod* postquàm, *hac de causâ quòd Græcum* ἐπεὶ *utriusque significationem obtinet.*

4. *Ad villam publicam venerat.*] Villa publica Δημόσιον καταγώγιον. Straboni lib. 5. Δημοσία ἔπαυλις, posita fuit in Campo Martio. Usus ejus ad excipiendos Magistratus in Provincias euntes, Legatosque exterarum gentium peregrè adventantes. Livius lib. 43. *Macedones deducti in villam publicam extra Urbem, ibique iis locus & lautia præbita.* & lib. 39. *quibus vetitis in urbem ingredi, hospitium in villâ publicâ Senatus ad ædem Bellonæ datus est. &c.*

5. *De mensâ.*] Similiter Met. l. 8. *Collatitiâ stipe de mensâ paratus,* ad quem locum vide quæ annotavi pag. 159. Addam solum Pollucis locum, quo auctoritate Aristophanis evidenter probatur per *mensam* intelligendam esse *catastam*, seu *lapidem*, in quo venales servi prostabant. Sic habet ille lib. 7. Ἐφ' ὃ δ' ἀναβαίνοντες οἱ δοῦλοι πιπράσκονται, τοῦτο τράπεζαν Ἀριστοφάνης καλεῖ. *Id autem super quod ascendentes servi venduntur, Aristophanes mensam vocat.* Malè ergo Gentilis *de mensâ* hic exponit *pecuniâ mutuò sumptâ, seu nominibus factis apud argentarios.* Repugnat locus citatus nostri Apuleii Miles. 8. si enim *collatitiâ stipe paratus* erat servus ille, quomodo *pecuniâ ab argentario sumptâ?*

6. *Pudens.*] Tannonius Pudens Æmiliani advocatus.

ſuperſediſſet: aut in tribus ſervis multitudinem comitum philoſophi, quàm paucitatem reprehendere maluiſſet. Idem mihi etiam paupertatem obprobravit, acceptum philoſopho crimen, & ultrò profitendum. Enimveró paupertas olim philoſophiæ vernacula eſt, frugi, ſobria, [1] parvo potens, æmula laudis, [2] adverſum divitiis profeſſa, habitu ſecura, cultu ſimplex, conſilio beneſuada: neminem unquam ſuperbiâ inflavit, neminem impotentiâ depravavit, neminem tyrannide efferavit. delicias ventris & inguinum neque vult ullas, neque poteſt. Quippe hæc & alia flagitia divitiarum alumni ſolent. [3] Maxima quæque ſcelera, ſi ex omni memoriâ hominum percenſeas, nullum in illis pauperem reperies: ubi contrà haud temerè inter illuſtres viros divites comparent. ſed quemcumque in aliquâ laude miramur, eum paupertas ab incunabulis nutricata eſt. Paupertas, inquam, priſca

INTERPRETATIO.

aut maluiſſet damnare in tribus illis *ſervis* nimiam *multitudinem comitum philoſophi, quam paucitatem. Ipſe etiam mihi objecit paupertatem, crimen* ſanè *gratum philoſopho, & libenter præ ſe ferendum. Paupertas enim jam dudum eſt familiaris philoſophiæ, proba, temperans, contenta modico, ſtudioſa laudis, amplexa profeſſionem contrariam opibus, quæ tutò habetur, quæ ſimplex eſt in ſuo ornatu, quæ dat bonum conſilium: nullum unquam tumefecit ſuperbiâ, neminem corrupit libidine, nulli inſpiravit feram tyrannidem. neque cupit ullas voluptates gulæ, aut libidines, neque poteſt* eas conſequi. *Nam qui nutriuntur in opulentiâ, conſueverunt* perpetrare *hæc ſcelera & ſimilia. Si percurras maxima quæque crimina, quorum memoria extat inter homines, nullum pauperem invenies in illis: cùm contrà vix videas* ullos *divites inter claros viros. ſed quemcumque ſuſpicimus* florentem *aliquâ virtute, paupertas eum aluit à primâ infantiâ. Paupertas, inquam,* illa, *quæ antiquis*

NOTÆ.

1. *Parvo potens.*] Contenta parvo, quaſi quæ poſſit omnia ſibi neceſſaria parvo conſequi. ſimiliter Virg. Æn. 6.

——— ——— *Parvoque potentem Fabricium.*

2. *Adverſum divitiis profeſſa.*] Sic Caſaubonus, quem ſequor. In vulgatis eſt *adverſum divitias poſſeſſa*, non video quo ſenſu. ſignificat autem his verbis *adverſum divitiis profeſſa* paupertatem ferri in ſtudia & profeſſionem contrariam profeſſioni ſtudiiſque divitiarum, putà paupertatem amplecti modeſtiam, frugalitatem, continentiam, cæteraſque virtutes, cùm contrà opulentia in ſuperbiam, luxum, libidines, atque omnia alia vitia propendeat.

3. *Maxima quæque ſcelera ſi ex omni memoriâ hominum percenſeas, nullum in illis pauperem reperies: ubi contrà haud temerè inter illuſtres viros divites comparent.*] Summa laus hæc paupertatis. Sed cauſæ magis quàm veritati inſervit Apuleius. maxima enim ſcelera perpetrata aliquando invenias à pauperrimis hominibus, & contrà laudatiſſima facinora à divitibus. Veriùs Terentianus Chremes in Heautontim. *Ea, quæ in homine dicuntur bona, parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias, perinde eſſe* dicit. *ut illius animus, qui ea poſſidet: qui uti ſcit, ei bona: qui non utitur rectè, mala.*

apud sæcula [1] omnium civitatum conditrix, [2] omnium artium repertrix, [3] omnium peccatorum inops, [4] omnis gloriæ munifica, cunctis laudibus apud omnes nationes perfuncta. Eadem enim est paupertas apud Græcos [5] in Aristide justa, [6] in Phocione benigna, [7] in Epaminonda strenua, in Socrate sapiens, in Homero diserta. Eadem paupertas etiam populo Romano imperium à primordio fundavit. [8] proque eo in hodiernum Diis immortalibus [9] simpulo & catino fictili

INTERPRETATIO.

temporibus extruxit omnes urbes, quæ invenit omnes artes, quæ caret omni delicto, quæ larga est omnis gloriæ, quæ consecuta est omnes honores in nationibus cunctis. Nam eadem paupertas apud Græcos justa est in Aristide, in Phocione humana, magnanima in Epaminonda, sapiens in Socrate, facunda in Homero. Eadem paupertas fundamentum jecit Imperii populi Romani ab ipso initio. & sacrificat pro eo Diis immortalibus simpulo & catino fictili

NOTÆ.

1. *Omnium civitatum conditrix.*] Id quidem verum priscis illis temporibus, quibus homines propter egestatem in unum locum congregati sunt, quo necessitatibus humanis subvenirent. at posteà civitates condere, opum & magnificentiæ argumentum simul, & ostentatio fuit.

2. *Omnium artium repertrix.*] Plautus, in Sticho, Act. 1. Scen. 3.

Eo, quia paupertas fecit ridiculus forem;
Nam illa omnes artes perdocet, ubi quem attigit.

Hinc etiam *mater artium* dicitur, & *Artes Paupertatemque* iisdem aris coluisse Gaditanos memorant Ælianus περὶ προνοίας. & Philostratus, de Vitâ Apollonii, lib. 5. cap. 1.

3. *Omnium peccatorum inops.*] Quia pauciora possidet peccandi illectamenta.

4. *Omnis gloriæ munifica.*] Sæpè *vanæ gloriæ*, in illis præsertim barbâ tenus & pallio philosophis.

5. *In Aristide justa.*] Valer. Maximus, lib. 5. cap. 3. *Aristides etiam, quo totius Græciæ justitia censetur, continentiæ quoque eximium specimen, patriâ excedere jussus est, &c.* Vide Plutarch. & Corn. Nep. in ejus Vitâ.

6. *In Phocione benigna.*] De Phocione idem Valer. Maximus, lib. 3. cap. 8. *Placidi, & misericordes, & liberales, omnique suavitate temperati mores Phocionis, quos optimè profectò consensus omnium bonitatis cognomine decorandos censuit.* Corn. Nepos similiter eum bonum appellatum fuisse ait in ejus Vitâ, idem Plutarchus.

7. *In Epaminonda strenua.*] Egregium ejus fortitudinis exemplum refert Maximus lib. 3. cap. 2. quod vide apud illum.

8. *Proque eo.*] Imperio Romano.

9. *Simpulo, & catino fictili sacrificat.*] Paulus Festo conjunctus. *Simpulum vas parvum non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis libabatur, unde & mulieres rebus divinis deditæ simpulatrices dicuntur.* legitur apud alios auctores & *simpuvium* eodem significatu. Juvenal. Satyr. 6.

Et quis tunc hominum contemptor numinis? aut quis
Simpuvium ridere Numæ, nigrumque catinum,
Et Vaticano fragiles de monte patellas
Ausus erat?

Quin & *sympinium* legas etiam, quod deduci aiunt à Græco Συμπίνειν, quod *compotare* est. *Catinus & catinum* vas est escarium satis amplum.

sacrificat. Quod si modò judices de causâ istâ sederent [1] C. Fabricius, Cn. Scipio, Manius Curius, quorum filiæ ob paupertatem de publico dotibus donatæ ad maritos ierunt, portantes gloriam domesticam pecuniam publicam: si [2] Publicola regum exactor, & [3] Agrippa populi reconciliator, quorum funus ob tenueis opes à populo Romano collatis sextantibus adornatum est: si [4] Attilius Regulus, cujus agellus ob similem penuriam publicâ pecuniâ cultus est, si denique omnes illæ veteres prosapiæ Consulares & Censoriæ & triumphales, brevi usurâ lucis ad judicium istud remissæ, audirent: auderes-ne paupertatem philosopho exprobrare apud tot Consules pauperes? An tibi Claudius Maximus idoneus videtur ad irridendam paupertatem, quòd ipse uberem & prolixam rem familiarem sortitus est? Erras, Æmiliane: & longè hujus animi frustrà es, si eum ex Fortunæ indulgentiâ, non ex Philosophiæ censurâ metiris: si virum tam austeræ sectæ, tamque diutinæ militiæ, non putas [5] amicitiorem esse coërcitæ mediocritati, quàm

INTERPRETATIO.

ad hanc usque diem. Quòd si nunc hujus causæ judices essent C. Fabricius, Cn. Scipio, Manius Curius, quorum filiæ dotatæ ex ærario *publico, propter* suam *inopiam, iverunt ad* suos *maritos, ferentes* secum *laudem patriam, & pecuniam publicam: si Publicola expulsor Regum, & Agrippa, qui reconciliavit plebem* patribus, *quorum pompa funebris instructa est contributis sextantibus à populo Romano propter inopiam* eorum: *si Attilius Regulus, cujus ager excultus est publico sumptu, ob similem egestatem: postremò, si illæ omnes antiquæ familiæ Consulares, & Censoriæ, & triumphales,* impetrato *brevi usu* vitæ, *remissæ ad hoc judicium audirent* nos orantes: *auderes-ne objectare paupertatem philosopho coram tot Consulibus pauperibus? Num Claudius Maximus tibi videtur auditor dignus, coram quo derideas paupertatem, quia ipse habet bona copiosa & ampla? Falleris, Æmiliane: & multùm aberras ab ejus mente: si de eo judicas secundùm indulgentiam fortunæ, non autem secundùm severitatem Philosophiæ: si non putas virum tam severæ disciplinæ, & militiæ tam longæ, magis amare mediocritatem* intra justos limites *arctatam, quàm*

NOTÆ.

1. *C. Fabricius, Cn. Scipio, Man. Curius, quorum filiæ, &c.*] Vide Valer. Maxim. lib. 4. cap. 4.

2. *Publicola.*] Valerius Publicola, seu Poplicola, qui ejecto Româ ob nimiam superbiam Tarquinio Consulatûs initium cum Junio Bruto auspicatus est, anno ab Urbe conditâ 244. Hic, ut ait Valer. Maxim. *Patrimonio ne ad exequiarum quidem impensam sufficiente decessit: ideoque publicâ pecuniâ ductæ sunt.*

3. *Agrippa populi reconciliator.*] Menenius Agrippa, qui, primâ secessione plebis à Patribus factâ, ob eos, qui æris alieni causâ vincti à fœneratoribus tenebantur, Patrum ad plebem orator missus, ejus animos flexit, narrato Apologo partium humani corporis de ventre querentium, quòd is solus cibos omnes deglutiret.. ut refert Livius lib. 2. cap. 32. De hoc Agrippâ Val. Max. *hic nisi à populo collatis in capita sextantibus funeratus esset; ita pecuniæ inops decessit, ut sepulturæ honore caruisset.* Sextans assis sexta pars est.

4. *Attilius Regulus, cujus agellus, &c. publicâ pecuniâ cultus est.*] Primo Punico bello, dum ille prorogato sibi ob res benè gestas in sequentem annum imperio in Africâ degeret. Rem omnem fusiùs vide apud eumdem Valer. Maxim. lib. 4. cap. 4. citato.

5. *Amicitiorem.*] Pro *amiciorem*, an-

delicatæ opulentiæ: [1] Fortunam, velut tunicam, magis concinnam, quàm longam probare. quippe etiam ea si non gestetur, & trahatur, nihilo minùs quàm lacinia præpendens impedit, & præcipitat. Etenim in omnibus ad vitæ munia utendis, quidquid aptam moderationem supergreditur, oneri potiùs quàm usui exuberat. Igitur & [2] immodicæ divitiæ, velut ingentia & enormia gubernacula, faciliùs mergunt, quàm regunt: quòd habent irritam copiam, noxiam nimietatem. Quin ex ipsis opulentioribus eos potissimùm video laudari, qui nullo strepitu, modico cultu, dissimulatis facultatibus agunt: & divitias magnas administrant sine ostentatione, sine superbiâ, specie mediocritatis pauperum similes. Quod si etiam ditibus ad argumentum modestiæ quæritur imago quæpiam & color paupertatis, cur ejus pudeat tenuiores, quòd eâ non simulatâ, sed verè fungimur? Possum quidem tibi & ipsius nominis controversiam facere: neminem nostrûm pauperem esse, qui supervacanea nolit, possideat necessaria, quæ naturâ oppidò pauca sunt. Namque is plurimùm habebit, qui minimùm

INTERPRETATIO.

abundantiam delicatam: malle Fortunam, sicut & vestem potiùs congruentem, quàm longiorem. nam ipsa etiam fortuna, *si non feratur, sed trahatur, impedit & impellit in casum, perinde ac vestis nimiùm demissa: In omnibus enim, quæ usui sunt ad officia vitæ, quicquid excedit idoneam mediocritatem, superfluum est,* & *gravat potiùs, quàm juvat. Ergo & nimiæ opes, quemadmodum magna & immania gubernacula, submergunt faciliùs, quàm dirigunt: quia habent abundantiam inutilem, & superfluitatem perniciosam. Quin etiam video inter locupletiores illos præcipuè laudari, qui celant opes* suas, & *vivunt sine strepitu, vestiti mediocriter, & administrant ingentes divitias absque jactatione, absque arrogantiâ, similes pauperibus specie mediocritatis. Quòd si divites ipsi quærunt quandam effigiem & speciem paupertatis ad testandam suam moderationem: quare nos pauperiores pudeat eam verè tolerare, non fictè? Possum equidem disputare adversùm te de ipso etiam nomine,* & contendere *nullum ex nobis esse pauperem, si quidem non cupit superflua, & habet necessaria, quæ valdè pauca sunt secundùm leges naturæ. Ille enim habebit plurimum, qui perparùm*

NOTÆ.

tiquâ epenthesi. Sic Symmachus, lib 4. Ep. 7. *te verò famæ ejus amicitiorem.* Suprà noster: *tantò pudicitiùs compositi, &c.*

1. *Fortunam velut tunicam, magis concinnam.* &c.] Expressit hanc sententiam Xenophontis: Αἱ μὲν ποδήρεις ἐσθῆτες τὰ σώματα, αἱ δὲ ὑπέρμετροι περιουσίαι τὰς ψυχὰς ἐμποδίζουσι. *Talares quidem vestes corporibus, immodicæ verò opes animis sunt impedimento.* Horatius rem familiarem non tunicæ, sed calceo comparat Sat. 10.

Cui non conveniet sua res, ut calceus olim,
Si pede major erit, subvertet, si minor, uret.

2. *Immodicæ divitiæ velut ingentia gubernacula, &c.*] Hoc est, nimiæ opes potiùs mergunt & præcipitant suos possessores, quàm eos ad bonam beatamque vitam perducant, quemadmodum & gubernacula navium, si enormia, & immodica sint, faciliùs eas naves demergunt, quàm dirigunt.

desiderabit. Habebit enim quantum volet, qui volet minimum. Et idcircò divitiæ non meliùs in fundis & in fœnore, quàm in ipso hominis æstimantur animo. qui si est avaritiâ egenus, & ad omne lucrum inexplebilis; nec montibus auri satiabitur, sed semper aliquid, antè parta ut augeat, mendicabit. Quæ quidem vera confessio est paupertatis. Omnis enim [1] cupido acquirendi ex opinione inopiæ venit. Nec refert quàm magnum sit quod tibi minus est. Non habuit tantam rem familiarem [2] Philus, quantam Lælius: [3] nec Lælius, quantam Scipio: nec Scipio, quantam Crassus dives: atenim nec [4] Crassus dives, quantam volebat. Ita cùm omnes superaret, à suâmet avaritiâ superatus est; omnibusque potiùs dives visus est, quàm sibi. At contrà [5] hi philosophi, quos commemoravi, non ultrà volentes, quàm

INTERPRETATIO.

cupiet. Nam qui volet minimum, habebit quantum volet. Ideoque opes non meliùs expenduntur in agris & in fœnore, quàm in ipsâ mente hominis. qui si est inops propter avaritiam, & insatiabilis cujusvis quæstûs; ne montibus quidem *auri explebitur, sed mendicabit semper aliquid, quod addat iis, quæ acquisivit priùs. Quæ quidem vera confessio est egestatis. Nam omne desiderium acquirendi proficiscitur ex opinione*, quam quis habet suæ *indigentiæ. Neque* quidquam *interest quantum sit* illud, *quod tibi deest. Philus non habuit tantas opes, quantas* habuit *Lælius: neque Lælius, quantas* habuit *Scipio: nec Scipio, quantas* habuit *Crassus Dives: sed nec ipse Crassus Dives* tantas habuit, *quantas cupiebat. Sic cùm vinceret* divitiis *omnes, victus est à suâ* ipsius *avaritiâ: & visus est dives omnibus potiùs, quàm sibi* ipsi. *Sed contrà illi philosophi, de quibus locutus sum, jure & meritò fuerunt locupletes, & fortunati, non cupientes plura quam*

NOTÆ.

1. *Cupido acquirendi ex opinione inopiæ venit.*] Claudianus:

Semper inops quicunque cupit.

Quapropter interroganti cuidam quo pacto dives fieri posset, respondit Cleanthes: *εἰ τῶν ἐπιθυμιῶν εἴης πένης, si cupiditatum inops fueris.*

2. *Philus.*] De hoc Philo nihil usquam reperio. Apud Livium quidem lib. 10. lego Publium Philonem quendam fuisse primùm Prætorem ex plebe factum: sed non vocatur Philus.

3. *Nec Lælius quantam Scipio.*] Africanum intellige: hic enim erat Lælii amicissimus: *Par vera amicitiæ clarissimum Scipio & Lælius* inquit Valer. Maxim. lib. 8. cap. 8. Cicero: *nec me divitiæ movent, quibus omnes Africanos & Lælios multi venalitii mercatores superârunt.*

4. *Crassus dives.*] Is est M. Crassus, qui, à Parthis superatus, interfectus est apud Carras. Romanorum omnium ditissimus fuit: unde ei Locupletis nomen inditum. negabatque divitem quempiam habendum, qui annuo reditu exercitum alere non posset. *Sed* (ut ait Valer. Maxim.) *eidem posteà inopiæ turpem decoctoris superlationem injunxit. siquidem bona ejus à creditoribus, quia solidum præstare non poterat, venierunt. Ita quoque amarâ sugillatione non caruit: quia cùm egens ambularet, Dives ab occurrentibus salutabatur.*

5. *Hi philosophi, quos commemoravi.*] Nullos præter Socratem commemoravit philosophos, quod sciam, nisi intelligamus Curium, Fabricium, Scipionem, atque alia illa priscæ frugalitatis exempla.

poterant, ſed congruentibus deſideriis & facultatibus, jure meritoque dites & beati fuerunt. Pauper enim fis appetendi egeſtate, dives non egendi ſatietate. quippe quia inopia deſiderio, opulentia faſtidio cernuntur. Igitur, Æmiliane, [1] ſi pauperem me habere vis, [2] priùs avarum eſſe doceas neceſſe eſt. Quod ſi nihil in animo deeſt, de rebus extraneis quantum deſit non laboro: quarum neque laus in copiâ, neque culpa in penuriâ conſiſtit. Sed finge hæc aliter eſſe: ac me ideò pauperem, quia mihi Fortuna divitias invidit; eaſque, ut fermè evenit, aut tutor imminuit, aut inimicus eripuit, aut pater non reliquit: hoccine homini opprobrari, [3] pauperiem, quod nulli ex animalibus vitio datur: non aquilæ, non tauro, non leoni? Equus ſi virtutibus ſuis polleat, [4] ut ſit æquabilis vector, & curſor pernix: nemo ei penuriam pabuli exprobrat: tu mihi vitio dabis, non facti vel dicti alicujus pravitatem, ſed quòd vivo gracili lare, [5] quod pauciores ego ſervos habeo, parciùs paſco, leviùs veſtio, minùs obſono? Atqui ego contrà; quantulàcumque tibi hæc videntur, multa etiam, & nimia arbitror, & cupio me ad pauciora coërcere: tantò beatior futurus, quantò collectior. Namque animi, ita ut corporis, ſanitas expedita,

INTERPRETATIO.

poterant, ſed habentes deſideria opibus ſuis *convenientia. Nam fis pauper inopiâ deſiderandi, locuples* autem *ſatietate non indigendi. quia nempè paupertas diſpicitur* ex *appetitu, & abundantia* ex *ſatietate. Ergo, Æmiliane, ſi vis probare me* eſſe *inopem, oportet ut antè oſtendas me eſſe avarum. Quod ſi nihil deficit in mente, non curo quantum deficiat ex rebus externis: quarum neque abundantia conciliat gloriam, neque carentia* parit *vituperium. Sed pone hæc alio modo ſe habere, & me idcircò inopem eſſe, quia Fortuna mihi negavit opes; & (quemadmodum ſolet accidere) vel tutor meus illas minuit, vel adverſarius* aliquid mihi *abſtulit, vel pater meus nullas reliquit: an hoc exprobrandum eſt homini, quod nulli animalium probro vertitur: neque aquilæ, neque tauro, neque leoni, nempè paupertas? Si equus habeat dotes ſibi convenientes,* ita *ut molliter vehat, & currat velociter: nemo ei vitio dat inopiam cibatûs: tu verò mihi exprobrabis non quòd aliquid malè fecerim, aut dixerim, ſed quòd vivam in tenui domunculâ, quòd habeam pauciores famulos, quòd eos alam frugaliùs, quòd dem eis veſtes leviores, & emam minùs obſoniorum? Ego verò contrà exiſtimo hæc plurima eſſe & nimia, licet tibi videantur pauca, & opto me reſtringere ad pauciora: futurus eò felicior, quò me coërcebo magis* intra anguſtiores poſſeſſiones. *Bona enim valetudo mentis, quemadmodum & corporis, nullis impedimentis oneratur,*

NOTÆ.

1. *Si pauperem me habere vis.*] Si vis probare, & evincere me eſſe pauperem, ut fatear & concedam me eſſe pauperem.

2. *Priùs avarum eſſe doceas*, &c.] Cùm is ſolùm pauper ſit, qui plura cupiat quàm habet, id eſt, ſolus avarus.

3. *Pauperiem.*] Videtur hæc vox à manu Gloſſatoris in textum irrepſiſſe.

4. *Ut ſit æquabilis vector.*] Ut paſſu non inæquali & ſuccuſſante, ſed æquali & uniformi gradiens, molliter vehat ſeſſorem ſuum.

5. *Quod pauciores habeo.*] Supple *domeſticos famulos*, nec quidquam interpolandum. Quæ ſequuntur mirè qua-

imbecillitas[1] laciniosa est: certumque signum est infirmitatis, pluribus indigere. Prorsùs ad vivendum, velut ad natandum, is melior, qui onere liberior. Sunt enim similiter etiam in istâ vitæ humanæ tempestate levia sustentatui, gravia demersui. [2] Equidem didici, eâ re præcedere maximè Deos hominibus, quòd nullâ re ad usum sui indigeant. Igitur ex nobis, cui quàm minimis opus sit, eum esse Deo similiorem. Proinde gratum habitum, ad contumeliam diceretis, rem familiarem mihi [3] peram & baculum fuisse. quod utinam tantus animi forem, ut præter eam supellectilem nihil quidquam requirerem, sed eumdem ornatum dignè gestarem, [4] quem Crates ultrò divitiis abjectis appetivit! Crates, inquam, si quid credis, Æmiliane, vir domi inter Thebanos proceres dives & nobilis, amore hujus habitûs, quem mihi objectas, [5] rem familiarem largam & uberem populo do-

Interpretatio.

infirmitas verò impedita est quasi laxiore *togâ: & opus habere multis re*bus, *est certum indicium debilitatis. Is omninò aptior est ad vivendum, ut & ad natandum, qui magis expeditus est ab onere. Nam simili modo in hac vita humana procellâ, levia conducunt etiam ad sustentandum, gravia verò ad submergendum. Sanè didici Deos superare homines hoc præcipuè, quòd nullâ re opus habeant ad suum usum. Proindeque illum ex nobis esse magis similem Deo, qui egeat paucissimis. Igitur objiceretis mihi probri loco ornatum* mihi *acceptum, me nempè habuisse pro bonis omnibus saccum & baculum. quod utinam essem tam forti animo, ut nihil prorsus expeterem præter illam supellectilem, sed dignè ferrem eundem habitum, quem Crates exoptavit opibus sponte amandatis! Crates, inquam (si tamen fidem habes aliquam* mihi, *ô Æmiliane,) qui vir erat ex optimatibus Thebanis, in suâ urbe locuples, & clarus genere, largitus est plebi bona ampla & copiosa, studio hujus ornatûs, quem mihi exprobras.*

Notæ.

drant cum hoc intellectu. nec probo quæ hîc Pricæus habet nimis intelligendo nihil intelligens.

1. *Imbecillitas laciniosa est.*] *Habet multa impedimenta.* Metaphora à palliis ducta: quæ, si præsertim ampliora sint, suis sinuosis rugis impedimento sunt.

2. *Equidem didici eâ re præcedere maximè Deos hominibus, &c.*] Hoc in Stoïcorum aut Cynicorum potiùs scholâ didicerat. Laërtius in Menedemo: *Διογένης ἔφασκε θεῶν μὲν ἴδιον εἶναι μηδενὸς δεῖσθαι· τῶν δὲ θεοῖς ὁμοίων, τὸ ὀλίγων χρῄζειν. Diogenes dicebat Deorum quidem proprium esse, nullâ re indigere: eorum verò, qui Diis essent similes, indigere quàm paucissimis.*

3. *Peram & baculum.*] Cynicorum gestamina, totamque adeo supellectilem. Auson. Epigram. 53. de Diogene:

Pera, polenta, tribon, baculus, scyphus, arcta supellex
Ista fuit Cynici, sed putat hanc nimiam, &c.

4. *Quem Crates ultrò divitiis abjectis appetivit.*] De eo plura noster in Floridis, quem vide infrà.

5. *Rem familiarem largam & uberem populo donavit.*] Laërtius in ejus vitâ refert, ex Demetrio Magnesio, illum deposuisse pecuniam apud trapezitam, eâ conditione, ut si quidem filii idiotæ essent, eam illis redderet: sin autem philosophi, plebi distribueret, nihilo quippe egere philosophos.

navit. multis servis à sese remotis solitatem delegit: arbores plurimas & frugiferas præ uno baculo sprevit: villas ornatissimas unâ perulâ mutavit. quam posteà, compertâ utilitate, etiam carmine laudavit, flexis ad hoc [1] Homericis versibus, quibus ille Cretam insulam nobilitat. [2] Principium dicam, ne me hæc ad deffensionem putes confinxisse:

Πήρη τις πόλις ἔστι μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι τύφῳ
Καλὴ καὶ πίειρα.

[3] Jam cætera tam mirifica, quæ si tu legisses, magis mihi peram, quàm nuptias Pudentillæ invidisses. Peram & baculum tu philosophis exprobrares? [4] Igitur & equitibus phaleras, & peditibus clypeos,

INTERPRETATIO.

voluit esse solus, amandatis à se plurimis famulis: elegit unicum scipionem, contemptis multis arboribus, iisque fructiferis: commutavit pulcherrimas villas pro unâ manticulâ. cujus deinde cùm cognovisset utilitatem, carmine quoque celebravit ejus laudes, *detortis ad hoc carminibus Homeri, quibus ille laudat insulam Cretam. Recitabo initium* eorum *i, ne credas me excogitâsse hæc ad* meam *deffensionem:*

Mantica quædam urbs est *sita* in medio nigro fumo *seu* fastu
Pulchra, & pinguis, &c.

Reliqua autem adeò mira sunt, ut si legisses ea, invidisses mihi potiùs manticam quàm conjugium Pudentillæ. Tu vitio dares philosophis manticam & baculum? Exprobrares *igitur etiam phaleras equitibus, & clypeos peditibus,*

NOTÆ.

1. *Homericis versibus, quibus Cretam Insulam, &c.*] Hi sunt:

Κρήτη τις γαῖ' ἔστι μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ
Καλὴ καὶ πίειρα περίρρυτος, &c.

quos imperitus aliquis huc in textum perperàm inseruerat: cùm Cratetis, non Homeri versuum initium referre voluisse Apuleium pateat.

2. *Principium dicam.*] Ecce tibi omnes illos versus Cratetis de *perâ*, quales in ejus Vitâ refert Laërtius:

Πήρη τις πόλις ἔστι μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι τύφῳ
Καλὴ καὶ πίειρα, περίρρυτος, οὐδὲν ἔχουσα,
Εἰς ἣν οὔτε τις εἰσπλεῖ ἀνὴρ μωρὸς παράσιτος,
Οὔτε λίχνος πόρνης ἐπαγαλλόμενος πυγῇσιν,
Ἀλλὰ θύμον καὶ σκόρδα φέρει, καὶ σῦκα, καὶ ἄρτους.
Ἐξ ὧν οὐ πολεμοῦσι πρὸς ἀλλήλους περὶ τούτων.
Οὐχ ὅπλα κέκτηνται περὶ κέρματος, οὐ περὶ δόξης.

Quos versus sic latinè reddidit Laërtii Interpres:

Est quædam medio constructa urbs Mantica fastu:
Pulchra quidem & pinguis, circumflua, rebus egena,
Quam nullus parasitus adit, stolidusve penetrat,
Deditus aut quisquam damnosis ganeo scortis:
Allia sed, panes, ficus, profertque lupinos,
Nec pro gloriolâ capiunt, aut sordibus arma.

3. *Jam cætera,*] Reliqui versus, quos suprà retuli.

4. *Et equitibus phaleras & peditibus clypeos, &c.*] Sicut enim illa sunt propria eorum gestamina & insignia, ita pera & baculus philosophorum insigne est, Cynicorum scilicet. è quorum tamen numero non erat Apuleius, sed Platonicorum. Verùm, ut causæ serviat, quod erat Cynicæ familiæ peculiare, omnibus indiscriminatim philosophis tribuit.

& signiferis

& signiferis vexilla, & denique [1] triumphantibus quadrigas albas, & togam palmatam. Non sunt quidem ista Platonicæ sectæ gestamina, sed Cynicæ insignia familiæ. Verumtamen hoc Diogeni [2] & Antistheni pera & baculus, quod Regibus diadema, quod Imperatoribus [3] paludamentum, quod Pontificibus [4] galerum, quod [5] lituus Auguribus. Diogenes quidem Cynicus, cum Alexandro Magno [6] de veritate regni certabundus, baculo sceptri vice gloriabatur. Ipse denique Hercules invictus, (quoniam hæc tibi ut quædam mendicabula nimis sordent,) ipse, inquam, Hercules lustrator orbis, purgator ferarum, gentium domitor: is tamen Deus cùm terras peragraret, paulò priùs quàm in cœlum ob virtutes ascitus est, [7] neque unâ pelle vestitior fuit, neque uno baculo comitatior. Quod si hæc exempla nihili putas, ac me non ad causam agendam, verùm ad censum disserendum

INTERPRETATIO.

& signa vexilliferis, ac postremò equos candidos, & togam palmis pictam triumphum agentibus. Ista quidem non sunt ornamenta philosophorum Platonicorum, sed sunt ornatus secta Cynicorum. Attamen hæc *mantica, &* hic *baculus* fuerunt *Diogeni & Antistheni idipsum,* quod *diadema* est *Regibus, quod paludamentum Imperatoribus, quod galerus Pontificibus, quod lituus* est *Auguribus. Sanè Diogenes Cynicus, contendens cum Alexandro Magno uter veriùs esset rex, ostentabat baculum suum loco sceptri. Denique Hercules ipse invictus (si quidem nimis fastidis istos veluti quosdam mendicos) ipse, inquam, Hercules, qui peragravit totam terram, & purgavit* eam *monstris, qui subegit nationes: is licet Deus* esset, *dum lustraret orbem, paulò antè quàm adoptatus est in cœlum propter sua egregia facinora, non habuit aliam vestem quàm pellem, neque ullum alium comitem quàm clavam. Quòd si spernis hæc exempla, & me citasti non ad dicendam causam, sed ad enumerandos*

NOTÆ.

1. *Triumphantibus quadrigas albas, & togam palmatam.*] Hic erat ornatus triumphantium. Livius etiam meminit tunicæ palmatæ, lib. 10. *Eis viris, quos vos sellis curulibus, togâ prætextâ, tunicâ palmatâ, & togâ pictâ, & coronâ triumphali, laureâque honoraritis.* Palmatam dictam fuisse à picturæ genere, quod palmas imitabatur, ostendit inter cætera numisma Augusti, cujus figuram expressit ad hunc locum Pricæus.

2. *Et Antistheni.*] Hujus fuit discipulus Diogenes, ab eoque peræ & baculi usum didicit.

3. *Paludamentum.*] Erat insigne pallium Imperatorum. Nonius ait *paludamentum* etiam dici *chlamyda.*

4. *Galerum.*] *Galerus* etiam dicitur, estque pileus rotundus, sic dictus, ut ait Varro, à galeæ similitudine. Erat propè peculiaris sacerdotibus. Solus flamen Dialis album habebat galerum, si Gellio credimus.

5. *Lituus.*] *Lituus* baculus erat extremâ parte incurvus, quo Augures utebantur, dum avium volatum contemplarentur. Est præterea *lituus* Festo *buccina genus incurvum, gracilem edens sonum, quo in bello utebantur.* Horat. Ode 1.

Multos castra juvant, & lituo tubæ
Permistus sonitus, &c.

6. *De veritate regni certabundus.*] Id est, dum contenderet se veriùs esse Regem, quàm Alexandrum.

7. *Neque unâ pelle vestitior fuit.*] Pellis illa spolium erat Nemeæi leonis ab ipso Hercule interfecti.

vocâsti; ne quid tu rerum mearum nescias, si tamen nescis, profiteor mihi ac fratri meo relictum à patre [1] HS. vicies, pauló secùs : idque à me longâ peregrinatione, & diutinis studiis, & crebris liberalitatibus modicè imminutum. Nam & amicorum plerisque opem tuli, & magistris plurimis gratiam retuli, quorumdam etiam filias dote auxi. neque enim dubitâssem equidem vel universum patrimonium impendere, ut adquirerem mihi, quod majus est, [2] contemptum patrimonii. Tu veró, Æmiliane, & id genus homines, uti tu es, inculti & agrestes, tanti reverà estis, quantum habetis: ut arbor infœcunda & infelix, quæ nullum fructum ex se gignit, tanti est in pretio, quanti lignum ejus in trunco. Attamen parce posteà, Æmiliane, paupertatem cuipiam objectare, qui nuper usque [3] agellum Zarathensem, quem tibi unicum pater tuus reliquerat, solus uno asello, [4] ad tempestivum imbrem, triduo exarabas. Neque enim diu est, cùm te crebræ mortes propinquorum [5] immeritis hæreditatibus fulserunt. [6] unde tibi potiùs, quàm ob istam teterrimam faciem,

INTERPRETATIO.

reditus meos; nec tu ignores quidquam ex meis negotiis (si tamen hoc *ignoras) declaro palàm patrem* meum *reliquisse mihi & meo fratri vicies sestercium,* aut *paulò minùs : hocque aliquantum attenuatum esse à me longis itineribus, & studiis diuturnis, & largitionibus frequentibus. Adjuvi enim maximam partem* meorum *amicorum, & remuneravi permultos magistros, dedi etiam dotem filiabus quorumdam. nam sanè non fuissem veritus insumere vel omnes* meas *opes, ad comparandum mihi contemptum opum, qui præstantior est* ipsis opibus. *Tu autem, Æmiliane, & homines tui similes horridi & rustici, tantùm reipsâ valetis, quantum possidetis* bonorum : *quemadmodum arbor sterilis, & infelix, quæ nullum fructum profert, tanti æstimatur, quantum valet lignum,* quod est *in ejus caudice. Sed tamen desine deinceps exprobrare cuiquam egestatem, ô Æmiliane, qui usque nuper arabas solus unico asino, spatio trium dierum, sub impendentes pluvias, parvum agrum Zarathensem, quem tuus pater reliquerat tibi solum. Nam non ita pridem est, ex quo frequentia funera* tuorum *consanguineorum sustentaverunt te hæreditatibus, quibus eras indignus. ex quâ re appellatus es Charon potiùs, quàm ex tuo vultu fœ-*

NOTÆ.

1. *HS vicies.*] Quinquaginta millia scutorum coronatorum, quorum unumquodque triginta quinque solidos continet, juxtà Budæi supputationem in *de Asse.*

2. *Contemptum patrimonii.*] Sic legendum, auctore Lipsio, sed præfigenda virgula. MSS, & editiones pleræque habent *contemptu patrimonii* perperàm. Hæc corruptio fluxerit ex omissione tituli super *u* positi hoc modo *contemptū.*

3. *Agellum Zarathensem.*] Ζάρατθα Ptolemæo urbs est Mauritaniæ Cæsariensis.

4. *Ad tempestivum imbrem.*] Hoc est, dum adhuc impenderent imbres, pòst in sulcos casuri. Virgil. in Georg.

——— ——— incumbere aratris
Dum siccâ tellure licet, dum nubila pendent.

5. *Immeritis hæreditatibus.*] Quas tu non mereris, quibus indignus es. *Immeritis* hîc passivo significatu intelligendum.

6. *Unde tibi potiùs, quàm ob istam teterrimam faciem, Charon nomen est.*] Id est, ex quibus mortibus potiùs, quàm

Charon nomen est. De patriâ meâ verò, quòd eam sitam [1] Numidiæ & Gætuliæ in ipso confinio, meis scriptis ostendisti, quibus memet professus sum, cùm [2] Lolliano Avito C. V. præsente publicè dissererem, Seminumidam & Semigætulum, [3] non video quid mihi sit in eâ re pudendum: haud minùs quàm [4] Cyro majori, [5] quòd genere mixto fuit, Semimedus ac Semipersa. Non enim, ubi prognatus, sed uti moratus quisque sit, spectandum: nec, quâ regione, sed quâ ratione vitam vivere inierit, considerandum est. Olitori & cauponi meritò est concessum, olus & vinum ex nobilitate soli commendare: [6] vinum Thasium, [7] olus Phliasium. Quippe [8] illa terræ alumna multùm ad

INTERPRETATIO.

dissimo. Quantum autem ad meam patriam, quoniam demonstrâsti eam positam esse in ipso confinio Numidiæ & Gætuliæ, ex meis scriptis, quibus ego declaravi me esse Seminumidam, & Semigætulum cùm publicè verba facerem coram Lolliano Avito viro clarissimo, non dispicio quid sit in eâ re, cujus debeat me pudere: sicut neque pudere debuit *Cyrum Majorem, quòd fuit origine mixtâ, Semimedus & Semipersa. Nam non est considerandum quo in loco aliquis natus sit, sed quibus sit moribus, neque inspiciendum in quâ provinciâ cœperit vitam degere, sed quo modo cœperit. Iure permittitur hortulano, & cauponi, laudare olera & vinum ex claritate regionis*: putà *vinum Thasium, olus Phliasium. Quia nempè terra fertilis, & cælum imbri-*

NOTÆ.

ex tuo teterrimo vultu, inditum tibi nomen est Charontis, quòd scilicet tu, quasi alter Charon, propinquos illos tuos Acheronta prætervexeris.

1. *Numidiæ & Gætuliæ in ipso confinio.*] Madaura Apuleii nostri patria Plinio Africæ propriè oppidum erat.

2. *Lolliano Avito,*] Hunc legimus apud Capitolinum in Pertinace, fuisse virum Consularem. Citatur ab Ulpiano, l. 3. Parag. 2. ff. *de Decur.* Divorum fratrum rescriptum ad Lollianum Avitum Bithyniæ præsidem. Consul fuit sub Antonino Pio. Constat etiam fuisse Africæ Proconsulem.

3. *Non video quid mihi sit in eâ re pudendum.*] Objiciebat igitur Æmilianus tanquam pudendum, ex soli ambiguitate avorum etiam ambiguitatem inferens. Sic Plautus in Persâ.

At herclè te hominem & sycophantam & subdolum!
Qui huc advenisti nos captatum, Migdilybs
Bisulci-lingua, quasi proserpens bestia.

4. *Cyro majori.*] Hic fuit Astyagis Medorum Regis ex filiâ nepos. Dicitur autem *major*, ut distinguatur à Cyro Artaxerxis Mnemonis fratre, qui *Cyrus minor*, & *Cyrus Junior* est appellatus.

5. *Quòd genere mixto fuit, Semimedus ac Semipersa.*] Patre enim ortus est Cambyse Persâ, matre verò Mandane Medâ. Hinc etiam *mulus* dictus est ab oraculo, quod refert Herodotus, in Cyropædiâ.

Ἀλλ' ὅταν ἡμίονος βασιλεὺς Μήδοισι γένηται.
At cùm jam Mulus Medis Rex imperitabit,

6. *Vinum Thasium.*] Ex Thaso maris Ægæi insulâ, Thraciæ adjacente, contrà Nessi fluminis ostia, quæ generoso vino & præstanti marmore clara fuit.

7. *Olus Phliasium.*] A Phliunte urbe inter Sicyonium Argivumque agrum sitâ, omnis generis herbis & fructibus abundante. unde & nomen sortita creditur ἀπὸ τοῦ φλεῖν quod est *fructibus abundare*.

8. *Illa terræ alumna, &c.*] Hanc lectionem si sequare, voces *illa* & *alum-*

meliorem saporem juverit & regio fœcunda, & cælum pluvium, & ventus clemens, & Sol apricus, & solum succidum. Enimverò animo hominis, extrinsecùs in hospitium corporis immigranti, quid ex istis addi vel minui ad virtutem vel malitiam potest? Quando non in omnibus gentibus varia ingenia provenêre? quanquam videantur quædam stultitiâ vel solertiâ insigniores. [1] Apud socordissimos Scythas, Anacharsis sapiens natus est: [2] apud Athenienses catos, Meletides fatuus. Neque hoc eo dixi, quo me patriæ meæ pœniteret, etsi adhuc [3] Syphacis oppidum essemus. quo tamen victo, ad Masinissam regem concessimus, munere populi Romani; ac deinceps, [4] veteranorum militum novo conditu, splendidissima colonia sumus. in quâ coloniâ [5] patrem habui loco principe [6] Duumviralem, cunctis honori-

INTERPRETATIO.

ferum, & ventus lenis, & Sol clarus, & gleba pinguis plurimùm contulerint ad saporem acceptiorem harum rerum, quas tellus nutrit. Verùm quid ista possunt adjicere aut detrahere ad probitatem vel improbitatem, menti hominis, dum transit forinsecùs in diversorium corporis? An unquam aliter evenit, nisi ut diversa ingenia orirentur in cunctis nationibus? quamvis quædam videntur magis celebres aliis *stoliditate aut industriâ* hominum. *Anacharsis sapiens natus est inter Scythas stupidissimos; Meletides* verò *stultus, inter Athenienses callidos.* Neque tamen *dixi hoc ideò, quòd pœniteret me meæ patriæ, etiamsi nostra urbs esset adhuc Syphacis. quo tamen superato, venimus in ditionem Regis Masinissæ, dono populi Romani; & posteà facti sumus clarissima colonia militum veteranorum, novâ divisione agrorum. in quâ coloniâ habui patrem ortum primario loco, qui fuit Duumvir, & gessit omnes Magi-*

NOTÆ.

na refer ad vinum, & olus, ac passivè intellige τὸ *alumna*, ut sit sensus *nempè & regio fœcunda, & cœlum pluvium, &c. non mediocriter contulerit, ad hoc ut res illæ* (vinum scilicet & olus) *quæ aluntur à terrâ, habeant gratiorem saporem.*

1. *Apud socordissimos Scythas Anacharsis sapiens, &c.*] Phædrus:

Si Phryx Æsopus potuit, Anacharsis Scytha
Æternam famam condere ingenio suo:
Ego, quem Pierio mater enixa est jugo, &c.

Anacharsis Gnuri filius, Caduidæ verò Scytharum Regis frater fuit. Exprobranti ipsi Attico (ut refert Laërtius, in ejus vitâ) quòd Scytha esset, *At mihi*, ait, *dedecori est patria, sed patriæ tu.*

2. *Apud Athenienses catos, Meletides fatuus,*] De eo proverbium, *Meletide stultior.*

3. *Syphacis,*] Numidiæ Regis, qui cùm, contra promissam Romanis fidem, Annibalis partes secutus esset, à Masinissâ victus captusque est, & ad Scipionem vivus perductus, ac deinde ductus in triumphum, pòst carcere clausus vitam finivit inediâ, regno ejus à Scipione Masinissæ dato.

4. *Veteranorum militum novo conditu splendidissima Colonia sumus.*] *Conditus* est *assignatio* seu *divisio agrorum.* inde *conditores* dicti, quorum id munus in Coloniarum deductionibus. *Splendidissimam Coloniam* propriè dixit; hoc enim vulgò honoris vocabulum Coloniis attributum legimus. Cic. Philippicâ 5. *Mutinam firmissimam & splendidissimam populi Romani Coloniam, &c.*

5. *Patrem habui.*] Theseum nomine.

6. *Duumviralem.*] Qui fuit Duumvir. hic dignitatis gradus in munici-

bus perfunctum. [1] Cujus ego locum in eâ Republicâ, exinde ut [2] participare curiam cœpi, nequaquam degener, pari spero honore & existimatione tueor. Cur ergo illa protuli? ut mihi tu, Æmiliane, minùs posthac succenseas: potiúsque ut veniam impertias, si per negligentiam fortè non elegi [3] illud tuum Atticum Zarath, ut in eo nascerer. Nonne vos puditum est, hæc crimina, tali viro audiente, tam asseveratè objectare? frivola & inter se repugnantia simul promere? & utraque tamen reprehendere? An non contraria accusatis? peram & baculum, [4] ob auctoritatem: carmina & speculum, ob hilaritatem: unum servum, ut deparci: treis libertos, ut profusi? præterea eloquentiam Græcam, patriam barbaram? Quin igitur tandem expergiscimini, ac vos cogitatis apud Claudium Maximum dicere, apud

INTERPRETATIO.

stratus. Cujus vicem ego impleo in illâ Republicâ, ex quo admissus sum in Curiam, cum simili honore, & famâ, ut spero, nullatenus degenerans ab eo. *Quare igitur hæc dixi? ut tu, Æmiliane, minus irascaris in me deinceps, sed ignoscas potius, si fortè per negligentiam meam non elegi tuum illud Zarath Atticum, ad nascendum in eo. An non puduit vos objicere tam audacter has accusationes coram tali judice? proferre res futiles & contrarias sibi invicem? & tamen redarguere eas omnes? Nonne culpatis* in me *res contrarias? manticam* nempè *& baculum propter severitatem: versus* verò *& speculum, propter lætitiam: unum famulum, quasi* hoc *sit* hominis *avari; & tres manumissos, quasi* sit *prodigi? insuper facundiam Græcam & patriam barbaram? Quin ergo evigilatis tandem: & recordamini vos causam agere ante Claudium Maximum, ante virum gra-*

NOTÆ.

piis coloniisque supremus fuit, & apex cæterorum, ut videre est apud Ulpian. l. 1. ff. *De albo scribendo*, & Panciroll. *de Magistrat. Municipal.*

1. *Cujus ego locum, &c.*] Per locum illum, ne Duumviratum intelligas, qui Magistratus fuit annuus & electivus; sed famam dignitatemque propriam ejus patris. Apuleium enim ad judicis honorem nunquam evectum ex D Augustino discimus Epist. 5. *Apuleius enim* (inquit) *qui nobis Afris Afer est notior; non dico ad regnum, sed nec ad aliquam quidem judiciariam potestatem cum omnibus suis magicis artibus potuit pervenire, honesto patriæ suæ loco natus, & liberaliter educatus, magnâque præditus eloquentiâ, &c.*

2. *Participare Curiam.*] Id est, in Decurionum ordinem adsciscі: absque quo non potuisset evehi ad Duumviratum, ut patet ex Paulo l. 7. Paragr. 2. ff. *de Decurionibus*. Decurionum munus, officia varia, & onera, ac vicissim privilegia vide in Notis Gothofredi ad Titulum codicis *de Decurionibus & filiis eorum, & qui Decuriones, &c.*

3. *Illud tuum Atticum Zarath.*] Εἰρωνικῶς. Erat enim Africanum non Atticum, in hoc est barbaries hujus vocis, quam ridet, quòd desinat in aspirationem contra Linguæ Græcæ analogiam, alioqui non est cur hoc vocabulum cujusquam aures offendat magis, quàm Ζάρηξ, & Ζερᾶς, quæ sunt nomina locorum in Græciæ penetralibus. Apud Ptolemæum scribitur hoc nomen Ζάρατθα: forsan Apuleius scripserit *Zaratth*. in quo, præter aspirationem, alius etiam est barbarismus, ob geminatam consonantem in fine.

4. *Ob auctoritatem.*] Id est, *severitatem*, cui mox opponit *hilaritatem*. hoc sensu & apud Spartianum legitur. Fulvii liber habet *austeritatem*, quod non improbant Vvovver. & Gentilis,

virum severum, [1] & totius provinciæ negotiis occupatum? Quin, inquam, vana hæc convicia aufertis? quin ostenditis, quod insimulavistis, scelera immania, & inconcessa maleficia, & arteis nefandas? Cur vestra oratio rebus flaccet, strepitu viget? Aggredior enim jam ad ipsum crimen Magiæ, quod ingenti tumultu, ad invidiam mei, accensum, frustratâ expectatione omnium, per nescio quas anileis fabulas deflagravit. Ecquandóne vidisti, Maxime, flammam stipulâ exortam, claro crepitu, largo fulgore, cito incremento? sed enim materiâ levi, caduco incendio, nullis reliquiis? Hem tibi illa accusatio jurgiis inita, verbis aucta, argumentis defecta, nullis post sententiam tuam reliquiis calumniæ permansura; quæ quidem omnis Æmiliano fuit in isto uno destinata, me Magum esse. & ideò mihi libet quærere [2] ab eruditissimis ejus advocatis, quid sit Magus? Nam si (quod ego apud plurimos lego) [3] Persarum linguâ Magus est, qui nostrâ sacerdos; quod tandem est crimen, sacerdotem esse? & ritè nosse, atque scire, atque callere, leges cærimoniarum, fas sacrorum, jus religionum? Si quidem Magia id est, [4] quod Plato interpretatur θεῶν θεραπείαν, cùm commemorat, quibus-nam disciplinis [5] puerum regium adu-

INTERPRETATIO.

vum, & occupatum negotiis universæ provinciæ? Quin, inquam, removetis ista inania maledicta? quidni probatis id, cujus me accusavistis, nempè *enormia crimina, & maleficia* illicita, *& sceleratas artes? Quare vester sermo valet tantùm clamore, sed languescit* destitutus *rebus? Nam venio jam ad crimen Magiæ, quod incensum à* vobis *cum magno strepitu ad excitandum in me odium, resedit* narratione *nescio quarum fabularum anilium, deceptâ expectatione omnium. O Maxime, vidistine aliquando flammam enatam ex stipulâ,* cum *argutâ crepitatione, amplo lumine, & augmento veloci? sed fluxo incendio, & absque reliquiis, quia* concepta fuerat *in materiâ tenui? Habes* in eâ *veram imaginem hujus accusationis, quæ inchoata est rixis, aucta verbis, destituta probationibus, nullas habitura* est *reliquias calumniæ, postquam* tuleris *sententiam. quam quidem accusationem Æmilianus eò direxit omnem,* ut diceret *me esse Magum. Atque idcircò animus est mihi interrogare doctissimos ejus patronos, quid sit Magus? Si enim (ut lego in multis* auctoribus) *Magus linguâ Persicâ* idem *est, qui nostrâ sacerdos; quodnam, quæso, scelus est, esse sacerdotem? & rectè cognoscere, & intelligere, ac tenere ritus cærimoniarum, jus sacrorum, fas religionum? Si quidem Magia est id, quod Plato exponit* ministerium Deorum, *cùm narrat quibus doctrinis Persæ instruant juvenem fi-*

NOTÆ.

& ego libens præfero.

1. *Et totius provinciæ negotiis occupatum.*] Apud quem proinde qui proferat accusationes ejusmodi frivolas & inanes, in publica commoda peccet.

2. *Ab eruditissimis ejus advocatis.*] Per ironiam dicta hæc intellige.

3. *Persarum linguâ Magus est, qui nostrâ Sacerdos.*] Lucianus, ἐν μακροβίοις, *in Longævis: οἱ καλούμενοι Μάγοι, γένος τοῦτο μαντικὸν, καὶ θεοῖς ἀνακείμενον παρὰ Πέρσαις, καὶ Πάρθοις, καὶ Βακτρίοις. qui dicuntur Magi, genus est hominum fatidicum & Deorum cultui intentum, apud Persas, & Parthos, & Bactrianos.*

4. *Quod Plato interpretatur Θεῶν θεραπείαν.*] In Alcibiade, cap. 1.

5. *Puerum regiam adolescentem Per-*

lescentem Persæ imbuant. Verba ipsa divini viri memini, quæ tu mecum, Maxime, recognosce: [1] δὶς ἑπτὰ δὲ γενομένων ἐτῶν τὸν παῖδα παραλαμβάνουσιν οὓς ἐκεῖνοι βασιλείους παιδαγωγοὺς ὀνομάζουσιν. εἰσὶ δὲ ἐξειλεγμένοι Περσῶν οἱ ἄριστοι δόξαντες ἐν ἡλικίᾳ τέτταρες. ὅ, τε σοφώτατος, καὶ ὁ δικαιότατος, καὶ ὁ σωφρονέστατος, καὶ ὁ ἀνδρειότατος. ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει τὴν Ζωροάστρου, τοῦ Ὡρομάζου. ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία. διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά. Auditis-ne Magiam, qui eam temerè accusatis, artem esse Diis immortalibus acceptam, colendi eos ac venerandi pergnaram, piam scilicet, & diviniscientem, jam inde [2] à Zoroastre & Oromazo auctoribus suis nobilem, cœlitum antistitam? quippe inter prima regalia docetur. nec ulli temerè inter Persas concessum est Magum esse, haud magis quàm regnare Idem Plato in aliâ sermocinatione, [3] de Zamolxi quodam Thraci generis, sed ejusdem artis viro, ita scriptum reliquit: [4] θεραπεύεσθαι δὲ τὴν ψυχὴν, ἔφη, ὦ μακάριε, ἐπῳδαῖς τισί. τὰς δ' ἐπῳδὰς τοὺς λόγους εἶναι τοὺς καλούς. Quod si ita est, cur mihi nosse

INTERPRETATIO.

lium Regis. Recordor ipsorum verborum viri illius *divini, quæ tu, ô Maxime, agnosce mecum:* sic habentia. Bis septem autem annis elapsis, assumunt puerum ii, quos vocant pædagogos regios. Sunt autem illi quatuor selecti optimi ex Persis, probati per ætatem, hic sapientissimus, alter justissimus, tertius prudentissimus, quartus verò fortissimus. quorum hic, *primus*, quidem docet Magiam Zoroastri, & Oromazi. hic autem est cultus Deorum. Docet verò etiam regias artes, &c. *Vos qui immeritò accusatis Magiam, auditisne eam esse artem gratam Diis immortalibus, quæ optimè scit rationem adorandi & reverendi eos, utpote religiosa, & gnara* rerum *divinarum, quæ inclyta est à temporibus usque Zoroastris & Oromazi suorum inventorum, quæ est sacerdos Deorum? quia scilicet traditur inter prima* præcepta, *quibus Reges* instituuntur. *neque permittitur facilè ulli Persarum esse Magum, ac non magis quàm esse Regem. Idem Plato sic scripsit in alio dialogo, de quodam Zamolxi originis Threicia, sed qui erat peritus ejusdem artis:* Dixit autem, ô beate, ipsam quoque animam deliniri quibusdam incantationibus. incantationes autem esse sanctas voces. *Quod si sic se habet, quare*

NOTÆ.

sæ imbuant.] Clemens Alexandrin. 5. Στρωμάτων ab Ægyptiis hunc morem Persas traxisse ait. Scriver. hîc legit *regno*, pro *regium*.

1 Δὶς ἑπτὰ δὲ γενομένων ἐτῶν, &c.] Verba sunt Platonis in Alcibiadis cap. 1. suprà designato.

2. *A Zoroastre & Oromazo, &c.*] Zoroastres primus Bactrianorum Rex fuit, idemque Magiæ primus inventor, authore Plinio, lib. 3. cap. 1. Vixit Nini temporibus, cum quo & bellum gessit, quadringentis ante bellum Trojanum annis. De Oromazo nihil apud Auctores reperio. Fuerit forsan aliquis ex Zoroastri posteris. Florentinus codex hîc habet *Oromaze*, quod nomen idem esse videtur ac *Orosmades*, qui supremus apud Persas Deus est.

3. *De Zamolxi quodam.*] Hic Pythagoræ discipulus ac servus, ad Ægyptios una cum eo penetravit, deinde eorum ritus in suam patriam deduxit, & à suis post mortem Deus habitus est, ut narrat Herodot. lib. 4.

4. Θεραπεύεσθαι δὲ τὴν ψυχὴν. &c.] Eadem fuit Pythagoræ disciplina. Malchus in Vitâ ejus, τὰς ψυχὰς νοσούσας παρεμυθεῖτο, τοὺς μὲν ἐπῳδαῖς, καὶ μαγείαις, τοὺς δὲ Μουσικῇ. *Ægros animo consolabatur, alios quidem carminibus & magicis rebus, alios verò Musicâ.*

non liceat [1] vel Zamolxis bona verba, vel Zoroastris sacerdotia? Sin verò, more vulgari, eum isti propriè Magum existimant, qui communione loquendi cum Diis immortalibus, ad omnia quæ velit, incredibili quadam vi cantaminum polleat; oppidò miror, cur accusare non timuerint, quem posse tantum fatentur. Neque enim tam occulta & divina potentia caveri potest, itidem ut cætera. Sicarium qui in judicium vocat, comitatus venit: qui venenarium accusat, scrupulosiùs cibatur: qui furem arguit, sua custodit. Enimverò qui Magum, qualem isti dicunt, in discrimen capitis deducit, quibus comitibus, quibus scrupulis, quibus custodibus [2] perniciem cæcam & inevitabilem prohibeat? nullis scilicet. & ideo id genus crimen non est ejus accusare, qui credit. Verùm hæc fermè communi quodam errore imperitorum philosophis objectantur: ut partim eorum, qui corporum causas meras & simpliceis rimantur, irreligiosos putent, eóque aiant Deos abnuere; ut [3] Anaxagoram, [4] & Leucippum, & Democritum, & Epicurum, cæterosque rerum naturæ patronos: par-

INTERPRETATIO.

non sit mihi fas scire aut sanctas voces Zamolxis, aut cultum Deorum Zoroastri? Sin autem isti putant secundum opinionem vulgi eum esse propriè Magum, qui ex communicatione & colloquio Deorum immortalium comparaverit quandam virtutem incantationum, quâ possit facere omnia, quæ velit, quantumvis *incredibilia: valdè miror quare non veriti sint accusare* hominem, *qu m confitentur habere tantam potestatem. Nam potestas tam abscondita, & divina non potest præcaveri eodem modo ac reliqua.* Ille *qui citat homicidam in jus, venit stipatus: qui defert veneficum, sumit cibum cautius: qui accusat furem, custodit sua* bona. *At qui vocat in periculum vitæ* talem *Magum, qualem isti dicunt, quibus stipatoribus, quibus cautionibus, quibus custodibus impedire possit exitium occultum & certum? nullis sanè. Atque idcircò non est illius, qui persuasum habet ejusmodi crimen, illud deferre. Sed hæc solent objici philosophis quodam communi errore ignarorum: ita ut existiment illos ex eis, qui investigant puras & simp ices causas rerum naturalium, esse impios, dicantque eos id ò negare esse Deos; quales sunt Anaxagoras, & Leucippus, & Democritus, & Epicurus, & reliqui defensores causarum naturalium, illos*

NOTÆ.

1. *Vel Zamolxis bona verba, vel Zoroastri sacerdotia?*] Id est, incantationes, seu carmina, quæ Zamolxis profitebatur esse bona verba, aut Magiam, quam θεῶν θεραπείαν, cultum Deorum, &, ut suprà, cælitum antistitam ex traditione Zoroastris Persæ nominabant.

2. *Perniciem cæcam & inevitabilem.*] Qualis esset quæ ab ejusmodi omnipotenti Magiâ immineret.

3. *Anaxagoram.*] Qui (ut refert Laërtius in ejus Vitâ) impietatis accusatus est à Cleone quodam, quòd Solem diceret candentem esse laminam, ac penitùs ignitam, defensus autem à Pericle discipulo, quinque talentis multatus est, & exilio damnatus.

4. *Et Leucippum, & Democritum, & Epicurum.*] Qui hanc rerum universitatem ex vacuo atomisque conflatam aiebant, quæ fortuito motu inter se modò coalescentes, modò dissidentes, absque mentis ullius providentiæve disponentis necessitate, generationes omnes corruptionesque efficerent.

tim autem

tim autem, qui Providentiam mundi curiosiùs vestigant, & impensiùs Deos celebrant, eos verò vulgò Magos nominent: quasi facere etiam sciant, [1] quæ sciant fieri: ut olim fuere [2] Epimenides, & Orpheus, [3] & Pythagoras, & [4] Osthanes. Ac deinde similiter [5] suspecta [6] Empedoclis καθαρμοὶ, [7] Socratis Δαιμόνιον, [8] Platonis τὸ ἀγαθόν. Gratulor igitur mihi, cùm & ego tot & tantis viris adnumeror. Cæterùm ea, quæ [9] ab illis ad ostendendum crimen objecta sunt vana & inepta & simplicia, vereor ne ideò tantùm crimina putes, quòd objecta sunt. Cur, inquit, piscium quædam genera quæsisti? Quasi id cognitionis gratiâ philosopho facere non liceat, quod luxurioso gulæ causâ liceret.

INTERPRETATIO.

verò, qui scrutantur diligentiùs providentiam mundi, & vehementiùs prædicant Deos, vulgò appellent Magos: perinde ac si nôrint etiam facere ea, quæ noverunt fieri: quales fuerunt quondam Epimenides, & Orpheus, & Pythagoras, & Osthanes. Et posteà similiter hæc fuerunt *suspecta*, Expiationes *Empedoclis*, Dæmonium *Socratis*, *&* Bonum *Platonis. Lætor ergo cùm* video *me accenseri tot & tantis viris. Porrò metuo ne tu existimes res inanes & stolidas atque* etiam *fatuas, quas illi protulerunt adversus me ad probandum* illud *crimen, idcircò solùm esse crimina, quia prolata fuerunt* adversum me. *Quare, ait, perquisivisti quædam genera piscium? Quasi nefas sit philosopho id facere discendi causâ, quod fas esset voluptuoso facere ad* explendam *ingluviem suam.*

NOTÆ.

1. *Quæ sciant fieri.*] Singulari Deorum providentiâ, cujus sunt investigatores.

2. *Epimenides.*] Cujus memorantur in primis somnus quinquaginta septem annorum in speluncâ, seu antro Idæo, summa divinationis peritia, & Athenarum peste laborantium expiatio.

3. *Et Pythagoras.*] Plin. lib. 30. c. 1. *Certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato ad hanc* (Magiam) *discendam navigavere, exiliis veriùs, quàm peregrinationibus susceptis. Hanc reversi prædicavere; hanc in arcanis habuere.*

4. *Et Osthanes.*] Duos Osthanes agnoscit Plin. loco modò citato. *Primus*, inquit, *extat* (*ut equidem invenio*) *commentatus de eâ* (Magiâ) *Osthanes, Xerxem Regem Persarum bello, quod is Græciæ intulit, comitatus: ac velut semina artis portentosæ sparsisse, obiter infecto quacumque commeaverat mundo.* Et inferiùs, eod. cap. *Non levem & Alexandri Magni temporibus auctoritatem addidit professioni secundus Osthanes, comitatu ejus exornatus, planéque, quod nemo dubitet, orbem terrarum peragravit.*

5. *Suspecta.*] Supple *fuerunt*, id est, in suspicionem venerunt, Magiæ scilicet, apud ignaros & vulgus, ea, quæ recenset; καθαρμοὶ nimirùm Empedoclis, &c.

6. *Empedoclis καθαρμοί.*] Expiationes, seu purificationes. Sic restituit Casaubonus, cùm antè ineptissimè scriptum esset *est Eocli Cathorino.* Casauboni emendationem firmat codex Florentinus ab Elmenhorstio laudatus. Laërtius porrò refert Empedoclem quinque millia versuum scripsisse de Naturâ & de Expiationibus, seu καθαρμοῖς.

7. *Socratis Δαιμόνιον.*] Vide infrà librum *de Deo Socratis.*

8. *Platonis τὸ ἀγαθόν.*] Quia Plato multa de Diis differere solitus erat non in vulgus nota: ideò visus est imperitis novos Deos comminisci, quos sub novorum verborum involucro celebraret. Notum porrò quid sit in Academiâ τ'ἀγαθόν.

9. *Ab illis.*] Apuleii adversariis Æmiliano ejusque advocatis.

Cur mulier libera tibi nupsit [1] post annos tredecim viduitatis? Quasi non magis mirandum sit, quòd tot annis non nupserit. Cur priùs, quàm tibi nuberet, [2] scripsit nescio quid in epistolâ, quod sibi videbatur? Quasi quisquam debeat causas alienæ sententiæ reddere. Atenim major natu non est juvenem aspernata. Igitur hoc ipsum argumentum est, nihil opus Magiâ fuisse, ut nubere vellet mulier viro, vidua cœlibi, major juniori. Jam & illa similia: Habet quiddam Apuleius domi, quod secretò colit. Quasi non id potiùs crimen sit, quod colas non habere. Cecidit præsente Apuleio puer. Quid enim si juvenis, quid si etiam senex adsistente me corruisset, vel morbo corporis impeditus, vel lubrico soli prolapsus? Hiscine argumentis Magiam probatis? casu puerili, & matrimonio mulieris, & obsonio piscium? Possem equidem bono periculo, vel his dictis contentus, perorare. Quoniam tamen mihi pro accusationis longitudine [3] largiter aquæ superest; cedò, si videtur, singula consideremus. Atque ego omnia objecta, seu vera, seu falsa sint, non negabo: sed perinde atque si facta sint, fatebor; ut omnis ista multitudo, quæ plurima undique ad

INTERPRETATIO.

Quare fœmina ingenua nupsit tibi post tredecim annos viduitatis? Quasi non mirandum sit potiùs, quòd remanserit vidua per tot annos. Quare scripsit in epistolâ nescio quam cogitationem suam, antequàm nuberet tibi? Quasi ullus obstringatur ad proferendas rationes consilii alieni. Sed illa *non respuit juvenem* quamvis esset *grandior ætate. Ergo hoc ipsum probat Magiam nullatenùs fuisse necessariam, ut ipsa* quæ erat *fœmina, vellet nubere viro,* quæ erat *vidua,* vellet nubere *cælibi,* quæ erat *grandior natu,* vellet nubere *minori. Hæc etiam similia* sunt: *Apuleius habet aliquid domi, quod adorat clanculùm, quasi hoc non sit potiùs crimen, nihil habere quod adores. Puer lapsus est coràm Apuleio. At quid* foret, *si adolescens, aut etiam senex cecidisset me præsente, aut correptus ægritudine corporis, aut lapsus propter solum lubricum? An ostenditis* crimen *Magiæ his probationibus? Lapsu pueri, & nuptiis mulieris, & emptione piscium? Certè possem securè finire meam orationem, contentus iis tantùm, quæ dixi. Sed quia multùm temporis mihi restat pro longitudine accusationis; age sis, dispiciamus singula. Et ego* quidem *nihil negabo eorum, quæ protulisti* adversùm me, *sive* illa sint *vera, sive falsa: sed confitebor ea quasi gesta fuerint; ut tota hæc turba, quæ tanto numero confluxit ex omnibus*

NOTÆ.

1. *Post annos tredecim viduitatis?*] Rectè Casaubonus observat sequentia poscere hîc *quatuordecim*, non *tredecim*; infrà enim duobus locis ait *quatuordecim*.

2. *Scripsit nescio quid in epistolâ.*] Illud quid fuerit, infrà videbitur.

3. *Largiter aquæ superest.*] In clepsydrâ, quâ mos erat orandi spatium definire. Vide quæ de clepsydrâ diximus sub initium lib. Metam. 3. pag. 73. Dixit autem *pro longitudine accusationis*; quia in causis capitalibus spatium concedebatur reo, ad diluendas accusationes, sesquialterum illius, quod accusatori concessum fuerat; ut docent Plin. in Epistolis, & Asconius ad Verrinam 3am. unde ex longitudine orationis accusatorum suorum prospiciebat plurimum aquæ & temporis sibi superesse.

audiendum convenit, apertè intelligat, [1] nihil in philosophos non modò verè dici, sed ne falsò quidem posse confingi, quod non ex innocentiæ fiduciâ, quamvis liceat negare, [2] tamen habeant potius defendere. Primùm igitur argumenta eorum convincam, ac refutabo nihil ea ad Magiam pertinere: deinde, etsi maximè Magus forem, tamen ostendam, neque causam ullam, neque occasionem fuisse, ut me in aliquo maleficio experirentur. Ibi etiam [3] de falso-invidiâ, deque epistolis mulieris perperàm lectis, & nequiùs interpretatis, dèque matrimonio meo ac Pudentillæ disputabo. idque à me susceptum [4] officii gratiâ, quàm lucri causâ, docebo. Quod quidem matrimonium nostrum Æmiliano huic immane quanto angori, quantæque invidiæ fuit. Inde omnis hujusce accusationis obeundæ ira & rabies, & denique insania exorta est. Quæ si omnia palàm & dilucidè ostendero, tunc denique te, Claudi Maximè, & omneis, qui adsunt, contestabor, puerum illum Sicinium Pudentem privignum meum, cujus obtentu & voluntate à patruo ejus accusor, nuperrimè curæ meæ ereptum,

INTERPRETATIO.

locis audiendi causâ, cognoscat manifestò, nihil posse non modò verè dici, sed ne excogitari quidem falsò adversus philosophos, quod, quamvis possint negare, non existiment tamen satius esse tueri propter confidentiam, quam eis *dat sua innocentia. Convincam ergo primùm, & refellam probationes eorum,* ostendendo *eas nullatenùs spectare ad Magiam: posteà demonstrabo, quamvis essem in primis Magus, nullam tamen fuisse causam, aut occasionem, cur deprehenderent me in aliquo maleficio. Disseram quoque ibi de falsâ* eorum *invidiâ, & de litteris mulieris* illius, *quas malè legerunt, & pejùs explicaverunt, & de connubio meo & Pudentilla, & ostendam illud initum fuisse à me* potiùs *ad* præstandum ei *officium, quàm propter quæstum. Quod quidem nostrum connubium, incredibile* est *quantum cruciatum* animi, *& quantam invidiam attulerit huic Æmiliano. Omnis furor & rabies ac denique vesania suscipiendæ hujus delationis illinc nata est. Quæ omnia si demonstravero apertè & clarè, tunc denique testem te appellabo, Claudi Maxime, & universos adstantes, adolescentem illum Sicinium Pudentem meum privignum, cujus nomine & consensu patruus ejus me accusat, nuperrimè subtractum* fuisse *mea cura, post mor-*

NOTÆ.

1. *Nihil in philosophos non modò verè dici, &c.*] Fastu & arrogantiâ Philosophis Ethnicis familiari.

2. *Tamen habeant potiùs defendere.*] Superba temeritas. Vera innocentia objecta sibi falsò crimina, cum accusatoribus suis damnat. atque in id unum nervos omnes intendit, ut ea probet à se esse aliena. Attamen non Magiam defendere hîc aggreditur Apuleius, sed ostendere parat, ea omnia, quæ vulgò tanquam ad Magiam spectantia infamantur, nihil ad eam pertinere, si res æquâ & doctâ lance perpendatur.

3. *De falso-invidiâ.*] Casaubonus. *An scripsit auctor*, de falsâ invidiâ, *an potiùs, Græcorum imitatione*, falso-invidiâ, *novè dixit, ut illi dicere possent* ψευδόφθονος?

4. *Officii gratiâ, quàm lucri causâ.*] Hellenismus satis usitatus bonis scriptoribus. Deest particula *potiùs*, aut *magis*. Plautus, Menæchmis.

Quin vidua vivam, quàm tuos mores perferam, id est, *vidua potiùs vivam, quàm, &c.*

postquàm frater ejus Pontianus & natu major, & moribus melior diem suum obiit, atque ita in me ac matrem suam nefariè efferatum, non meâ culpâ, desertis liberalibus studiis, ac repudiatâ omni disciplinâ, scelestis accusationis hujus rudimentis, patruo Æmiliano potiùs, quàm fratri Pontiano similem futurum. Nunc, ut institui, proficiscar ad omnia Æmiliani hujusce deliramenta, orsus ab eo, quod ad suspicionem Magiæ, [1] quasi validissimum in principio dici animadvertisti: nonnulla me piscium genera per quosdam piscatores pretio quæsîsse. Utrum igitur horum ad suspectandam Magiam valet? quòd-ne piscatores mihi piscem quæsierunt? [2] scilicet ergo phrygionibus aut fabris negotium istud dandum fuisse: atque ita opera cujusque artis permutanda, si vellem calumnias vestras vitare; [3] ut faber mihi piscem everreret, ut piscator mutuò lignum dedolaret? An ex eo intellexistis, maleficio quæri pisciculos, quòd pretio quærebantur? Credo si convivio vellem; gratis quæsîssem. Quin igitur ex aliis plerisque me arguitis? Nam sæpè numero & vinum, & olus, & pomum, & panem pretio mutavi. Eo pacto cupedinariis omnibus famem decernis. Quis enim ab illis obsonare audebit? siquidem statuitur, omnia edulia, quæ

Interpretatio.

tem fratris ejus Pontiani, qui erat ipso *major ætate & probior vitâ*, & *exasperatum adeò impiè adversùs me & matrem suam, non culpâ meâ, missa fecisse studia honesta*, & *rejecisse omnem institutionem*, & *fore potiùs similem patruo suo Æmiliano, quàm fratri Pontiano*, ut conjicere est *ex nefariis principiis hujus accusationis. Nunc pergam, ut cœpi, ad omnia deliria hujus Æmiliani, incipiens ab hoc, quod observâsti dici initio, veluti efficacissimum ad* injiciendam *suspicionem Magiæ*: scilicet *me conquisivisse pecuniâ quædam genera piscium, operâ piscatorum. Quodnam ergo horum potest injicere suspicionem Magiæ? An quod piscatores investigaverunt mihi piscem? Nempè igitur cura ista committenda fuisset phrygionibus aut fabris, sicque opera singularum artium fuissent commutanda, si voluissem effugere vestras calumnias*; adeò *ut faber mihi extraheret pisces, piscator autem vice versâ mihi deasciaret lignum? An verò cognovistis pisces investigari ad opus Magicum* faciendum, *quia emebantur mercede? Emissem absque pecuniâ, puto, si voluissem* habere *ad convivium* celebrandum. *Quidni ergo me accusatis quoque ex plerisque aliis* rebus? *Comparavi enim sæpissimè pecuniâ vinum, & herbas, & fructûs, & panem. Hoc modo indicis esuriem universis cupedinariis. Nam quis audebit emere obsonia ab eis, si decernitur omnes cibos,*

Notæ.

1. *Quasi validissimum in principio dici.*] Ex præscripto Rhetorum, qui validissima argumenta in principio & in fine orationis, leviora verò in medio collocanda esse præcipiunt. eo quòd principium finisque orationis animis auditorum altiùs insideant.

2. *Scilicet ergo Phrygionibus aut fabris, &c.*] Nugatur otiosè Apuleius, dum iis refellendis immoratur, quæ objicere, nemini sano in mentem venerit.

3. *Ut faber mihi piscem everreret, piscator, &c.*] *Everrere* propriè hîc dicitur: unde *everriculum* rete illud piscatorium, quod à Græcis σαγήνη.

depenſo parantur, non cœnæ, ſed Magiæ deſiderari. Quòd ſi nihil remanet ſuſpicionis, neque in piſcatoribus mercede invitatis (id quod ſolent) ad piſcem capiundum, (quos tamen nullos ad teſtimonium produxêre; quippe qui nulli fuerunt;) neque in ipſo pretio rei venalis, cujus tamen quantitatem nullam taxavêre, ne, ſi mediocre pretium dixiſſent, contemneretur; ſi plurimùm, non crederetur; ſi in his, ut dico, nulla ſuſpicio eſt; reſpondeat mihi Æmilianus, quo proximo ſigno ad accuſationem Magiæ ſit inductus. Piſces, inquit, quæris. Nolo negare. Sed oro te, qui piſces quærit, Magus eſt? Equidem non magis arbitror, quàm ſi lepores quærerem, vel apros, vel altilia. An ſoli piſces habent aliquid occultum aliis, ſed Magis cognitum? Hoc ſi ſcis quid ſit, Magus es profectò: ſin neſcis, confitearis neceſſe eſt, id te accuſare, quod neſcis. Tam rudes vos eſſe omnium litterarum, omnium denique vulgi fabularum, ut ne fingere quidem poſſitis iſta veriſimiliter? [1] Quid enim competit ad amoris ardorem accendendum piſcis brutus & frigidus, aut omninò res pelago quæſita? Niſi fortè hoc vos ad mendacium induxerit, [2] quòd Venus dicitur pelago exorta. Audi ſis, Tannoni Pudens, quàm multa neſcieris, qui

INTERPRETATIO.

qui emuntur numeratâ pecuniâ, *non quæri ad cœnam* inſtruendam; *ſed ad Magiam* exercendam. *Quòd ſi nulla ſuſpicio ſupereſt, neque in piſcatoribus permotis pretio ad id, quod conſueverunt* facere, nempè *ad capiendum piſcem, (quorum tamen nullos adduxerunt in teſtimonium, qui nulli* reverâ *fuerunt;) neque in ipſo pretio rei venditæ, cujus tamen* pretii *nullatenus deſignaverunt magnitudinem, ne, ſi pronuntiâſſent pretium modicum, illud ſperneretur; ſi* verò dixiſſent *magnum, fides non haberetur: ſi nulla ſuſpicio eſt in his, ut dico, Æmilianus dicat mihi, quo judicio manifeſto impulſus ſit ad accuſationem Magiæ.* Quæris piſces, *inquit; nolo negare. Verùm dic, quæſo, an* ille *eſt Magus, qui quærit piſces? Non puto ſanè* me *potiùs* eſſe Magum, *quàm ſi inveſtigarem lepores, aut apros, aut volatilia. Soline piſces habent aliquid abſconditum aliis, at notum Magis? Si noſti quid illud ſit, certè tu es Magus; ſi verò ignoras, oportet ut fatearis te accuſare id, quod ignoras. Vosne eſſe adeò ignaros omnium diſciplinarum, denique omnium fabularum popularium, ut ne queatis quidem iſta comminiſci probabiliter? Nam quid piſcis ſtupidus & frigidus, vel ulla prorſùs res petita ex mari, confert ad excitandam flammam amoris? Niſi id forſan vos impulerit ad mentiendum, quod Venus fertur nata* fuiſſe *è mari. Auſculta, ſi vis, Tannoni Pudens, quàm multa ignoraveris, ſiquidem ſumpſiſti*

NOTÆ.

1. *Quid enim competit ad a. a. a. piſcis brutus & frigidus aut omninò res p. q.*] Attamen Heſychius ex Æſopo quodam refert Aſteriten lapidem, qui in Pane cetaceo piſce invenitur, ad philtra valere. Simile tradit Ariſtoteles de Echeneide piſce, in lib. 2. *de Animal.* cap. 14. item Ælianus, *de Muſtelâ marinâ.* Variar. Hiſtor. lib. 15. cap. 13.

2. *Quod Venus dicitur pelago exorta.*] Metam. 2. *Mari edita, fluctibus educata.*

de piscibus argumentum Magiæ recepisti. At, si Virgilium legisses, profectò scisses, alia quæri ad hanc rem solere. Ille enim, quantum scio, [1] enumerat vittas molleis, & verbenas pingueis, [2] & thura mascula, & licia discolora: prætereà laurum fragilem, limum durabilem, ceram liquabilem: nec minùs, [3] quæ jam in opere serio scripsit,

Falcibus & messæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur & [4] nascentis equi de fronte revulsus,
Et matri præreptus amor.

At tu piscium insimulator, longè diversa instrumenta Magis attribuis: non frontibus teneris detergenda, [5] sed dorsis squallentibus exscindenda: [6] nec fundo revellenda, sed profundo extrahenda: nec falcibus

INTERPRETATIO.

probationem Magiæ ex piscibus. Verùm, si legisses Virgilium, cognovisses sanè alia solere conquiri ad eam rem. Nam ille, quantum memini, recenset molles tænias, & verbenas unctuosas, & thura mascula, & fila variorum colorum: insuper laurum fragilem, lutum quod durescit, ceram quæ liquescit: similiter, & quæ scripsit in opere gravi,

Quæruntur etiam herbæ adhuc teneræ resectæ ad Lunæ *lumen*
Falcibus æneis, cum succo veneni atri.
Quæritur quoque amor extractus ex fronte pulli nascentis,
Et subductus matri.

*Sed tu accusator piscium, assignas Magis instrumenta valdè discrepantia, non revellenda ex teneris frontibus pul*lorum, *sed resecanda ex tergis asperis* piscium: *neque extrahenda ex humo, sed educenda ex mari: nec secanda*

NOTÆ.

1. *Enumerat vittas molles, &c.*] In Eclogâ illâ, cui nomen Pharmaceutria, versus ejus sunt:

Effer aquam, & molli cinge hac altaria vittâ,
Verbenasque adole pingues, & mascula thura, &c.

2. *Et thura mascula.*] Duplicis generis thus est, mas & fœmina. Thure tantùm masculo utebantur in sacris.

3. *Quæ jam in opere serio scripsit.*] Lib. 4. Æneidos, ex quo desumpti sunt versus hi ab Apuleio relati.

4. *Nascentis equi de fronte revulsus, & matri præreptus amor.*] Hippomanes, de quo Plin. lib. 8. cap. 42. *Et sanè equis amoris innasci veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, caricæ magnitudine, colore nigro: quòd statim edito partu devorat fœta, aut partum ad ubera non admittit.*

5. *Sed dorsis squallentibus exscindenda.*] Propriè vocat piscium dorsa *squallentia.* nam, ut ait Gellius, lib. 2. cap. 6. *squallere dictum est, à squamarum crebritate asperitateque, quæ in serpentium, pisciumque coriis visuntur, &c. Accius in Pelopidis ita scribit.* —— *Ejus serpentis squamæ squallido auro, & purpurâ prætextæ: quidquid igitur nimis inculcatum obsitumque aliquâ re erat, ut incuteret visentibus facie novâ horrorem, id squallere dicebatur, &c. sic in corporibus incultis squamosisque alta congeries sordium squallor appellatur, cujus significationis multo assiduoque usu totum id verbum ita contaminatum est, ut jam squallor de re aliâ nullâ, quàm de solis inquinamentis dici cœperit.*

6. *Nec fundo revellenda.*] Ut radices, quæ ex terrâ evelluntur.

metenda, sed hamis inuncanda. Postremò, [1] in maleficio ille venenum nominat, [2] tu pulmentum: ille herbas & surculos, tu squamas & ossa: ille pratum decerpit, [3] tu fluctum scrutaris. Memorâssem tibi etiam [4] Theocriti paria, & alia Homeri, & Orphei plurima, & ex comœdiis & tragœdiis Græcis, & ex historiis multa repetîssem, nisi te dudùm animadvertissem Græcam Pudentillæ epistolam legere nequivisse. Igitur unum etiam poëtam Latinum attingam. [5] en versus ipsos, quos agnoscent [6] qui Lælium legêre.

Antipathes illud quærito:
[7] Philtra omnia undique eruunt.

INTERPRETATIO.

falcibus, sed figenda hamis. Denique, ille venenum vocat in magico incantamine, tu verò minutal: ille nominat herbas & ramulos, tu squamas & ossa: ille spoliat pratum, tu perscrutaris undam. Recitâssem etiam tibi similia ex Theocrito, & alia ex Homero, & permulta ex Orpheo, resumpsissem quoque plurima ex comœdiis, & tragœdiis Græcis, atque etiam ex historiis, nisi jam pridem observavissem te non potuisse legere epistolam Græcam Pudentillæ. Ergo delibabo adhuc aliquid ex uno poëtâ Latino. ecce ipsa ejus carmina, quæ illi recognoscent qui legerunt Lælium:

Investiga illud antipathes:
Nam expromunt undique omnia amatoria.

NOTÆ.

1. *In maleficio ille venenum nominat.*] Hoc versu Pharmaceutriæ,

Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Mœris. &c.

2. *Tu pulmentum.*] Id est, pisces ex quibus pulmenta fiunt. Horat. Sat. 1.

——— *Laudas, insane, trilibrem*
Mullum, in singula quem minuas pulmenta necesse est.

3. *Tu fluctum scrutaris.*] Meliùs forsan *fretum* (quod est Colvio visum) meliùs enim respondet voci *pratum*, cui opponitur, & magis propriè dicas *scrutari fretum*, quàm *fluctum*.

4. *Theocriti paria.*] Ex ejus φαρμακεύτρίᾳ, quam pœnè ad verbum Maro transtulit.

5. *En versus ipsos.*] Particulam *en* supplevi, auctore Pricæo.

6. *Qui Lælium legêre.*] Ignoratur quis sit ille Lælius poëta, de quo alibi nulla mentio. Scaliger putat scribendum esse *Lævium*, cujus Festus hoc refert in *Redivia*: *scabra in legendo redivisaque offendens.* Cui eò faciliùs assentior, quòd ἐρωτοπαίγνια scripsisse lego apud Gellium, lib. 2. cap. 24. ubi de Lege Liciniâ. *Hujus legis* (inquit) *Lævius poëta meminit in Erotopægniis, &c.*

Lex Licinia introducitur,
Lux liquida hœdo redditur.

Qui versus etiam persimiles sunt iis, quos hic refert Apuleius, Iambici nempè dimetri. Unde & hos ex eâdem ἐρωτοπαιγνίων serie desumptos libens crediderim.

7. *Philtra omnia undique eruunt.*] Mirum quàm varia super his versibus senserint innumeri pœnè critici. Quæ mihi verisimillima videtur sententia, atque à doctioribus stabilita, eam proferam. Versus illos sic ordino, & scribo:

Antipathes illud quærito.
Philtra omnia undique eruunt.
Trochisci, jynges, tæniæ,
Alterplices, bicoloreæ,
Radicula, herbæ, surculi, hinnientium dulcedines.

Salmasius Notis ad Solinum emendat, & reponit primum versum, ut fecimus.

[1] Trochisci, jynges, [2] tæniæ
Alterplices, bicoloreæ,
Radiculæ, herbæ, surculi, [3] hinnientium dulcedines.

5 Hæc, & alia quæsisse me potiùs, quàm pisces, longè verisimiliùs confinxisses, (his etenim fortasse per famam pervulgatam fides fuisset) si tibi ulla eruditio adfuisset. Enimverò piscis ad quam rem faciat

INTERPRETATIO.

Parvi trochi, motacillæ, licia
Duplicia, duplicis coloris,
Parvæ stirpes, herbæ ramuli,
Amores equarum *conquiruntur.*
Commentus fuisses multò probabiliùs me investigâsse hæc, & alia ejusmodi *potiùs, quàm pisces (nam creditum fuisset forsan illis* rebus *propter famam quæ inolevit* de ipsis) *si habuisses aliquam cognitionem* litterarum. *Nam piscis captus ad quid*

NOTÆ.

Et sanè, si aliter legas, quo modo, aut quo sensu Antipathes philtris annumerabis? siquidem illud odium & aversionem creat, hæc amorem conciliant? Hoc antipathes Pricæus intelligit μῶλυ, alexipharmacum illud longè decantatissimum, quo Mercurius Ulyssem muniit adversus Circen. Verùm ego potiùs intellexerim de Antipathe lapide, cujus meminit Plin. lib. 37. cap. 10. his verbis: *Antipathes nigra non transflucet. Experimentum ejus si coquatur in lacte: facit enim hoc myrrhæ simile immissa. Eamque contra effascinationes auxiliari Magi volunt.* Hæc de Antipathe Plin. nec refert quòd apud Apuleium neutro genere, apud Plinium verò fœmineo efferatur. Nihil enim obstat quominùs & τὸ ἀντιπαθές, & hæc antipathes gemma dicatur. Sensus igitur est, *Quare tibi lapidem illum Antipathen, qui contra effascinationes auxiliatur; nam scrutantur & eruunt undique omnia philtra (* veneficæ quæpiam mulieres *) quibus te fascinent, &c.*

1. *Trochisci jynges,*] Τροχὸς *rota, orbis,* & τροχίσκος *rotula*, seu *orbiculus* est. jynges verò ἴυγγες aves sunt, *motacillæ* dictæ, quibus Scholiastes Theocriti, & alii scribunt vim inesse amatorii philtri, atque ideò omnia in amorem impellentia ἴυγγας dici. Trochos autem seu orbiculos signatissimè jyngibus adjunxit. nam & simul positos reperias in usu magico, ut probat ex Pindari Scholiaste Casaubonus: & ex Tzetze Pricæus.

2. *Tæniæ.*] Adde post hoc vocabulum versiculum *alterplices bicoloreæ.* Tæniæ illæ sunt licia, de quibus in Virgilianâ Pharmaceutriâ:

Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
Licia circundo.

Hîc non terna, sed duplicia licia, & duplici tantùm colore diversa memorat Lævius: hoc enim sunt *tæniæ alterplices bicoloreæ.* Festus *alterplicem* duplicem exponit. & *bicoloreæ* minùs frequens vocabulum, pro frequentiori *bicolores* ponitur. Varias hujus versiculi mutationes, & interpolationes omitto brevitatis causâ. Potest etiam ferri vulgata lectio, paucioribus immutatis, nempè *aureæ illices bitortilæ*, ita ut intelligatur tænias illas esse ex auro, & bis tortas, & prætereà vim habere illiciendorum ad amorem animorum.

4. *Hinnientium dulcedines.*] Hippomanes quod in versibus Virgilianis superiùs ab Apuleio relatis dicitur:

——— *Nascentis equi de fronte revulsus,*
Et matri præreptus amor. ———

post hos versiculos alium fuisse intellige, in quo esset verbum *quæruntur*, aut *colliguntur*, aut aliud simile, quod ad explendum sensum desideratur.

captus,

captus, nisi ad epulas coctus? cæterùm ad Magiam nihil. [1] Quanquam videatur nihil adjutare, dicam unde id conjectem. Pythagoram plerique [2] Zoroastris sectatorem, similiterque Magiæ peritum arbitrati, eum memoriæ prodiderunt, cùm animadvertisset [3] proximè Metapontum, in littore Italiæ, [4] sibi quam subsicivam [5] Græciam fecerat, à quibusdam piscatoribus everriculum trahi, [6] fortunam jactûs ejus emisse: &, pretio dato, [7] jussisse illicò pisces eos, qui capti tenebantur, solvi retibus, & reddi profundo. quos scilicet eum de manibus missurum non fuisse, si quid in his utile ad Magiam comperisset. Sed enim vir egregiè doctus, & veterum æmulator, meminerat Homerum poëtam multiscium, vel potiùs cunctarum rerum apprimè peritum,

INTERPRETATIO.

conducit, nisi ad epulas, cùm coctus est? porrò nihil conducit *ad Magiam. Dicam unde hoc conjiciam, licet nihil videatur conferre* ad causam meam. *Plerique putaverunt Pythagoram secutum fuisse doctrinam Zoroastris, & fuisse quoque gnarum Magicæ artis; & scriptum reliquerunt, eum, cùm vidisset quosdam piscatores trahentes sagenam propè Metapontum in orâ Italiæ, quam sibi reddiderat alteram Græciam; emisse sortem illius jactûs: &, persoluto pretio, imperâsse statim ut illi pisces, qui tenebantur capti, laxarentur ex retibus, & remitterentur in mare. quos nempè non verisimile est eum dimissurum fuisse ex suis manibus, si cognovisset aliquid esse in illis conducibile ad Magicam artem. Verùm vir summæ doctrinæ, & imitator priscorum, recordabatur Homerum poëtam, qui egregiè callebat multas res, vel potiùs omnes,*

NOTÆ.

1. *Quanquam videatur nihil adjutare, dicam unde id conjectem.*] Potest ferri hæc lectio, ita ut hæc verba: *quanquam videatur nihil adjutare*, parenthesi, aut duabus virgulis inclusa intelligantur. Sensum expressi in interpretatione. Acidalius tamen loco τῶ *quanquam*, reponit, paucis immutatis litteris, *quàm quur*: quæ mutatio sensum efficit satis planum, scilicet, *quam (Magiam) quare piscis videatur, nullatenus adjuvare, dicam unde ego conjicio.*

2. *Zoroastris sectatorem.*] Sensu, quo exposui; neque enim ejus auditor esse potuit, utpote multis sæculis ipso junior.

3. *Proximè Metapontum.*] Oppidum est Italiæ in sinu Tarentino, à Pyliis conditum, qui illuc Nestore duce, à Trojà navigaverunt, μεταπόντιον Ptolemæo.

4. *Sibi quam subsicivam, &c.*] Quia, ut refert Laërtius in ejus Vitâ, ex Ægypto rediens cùm Samum patriam suam à Polycrate tyranno occupatam offendisset, Crotonem Italiæ urbem petiit, leges Italis dedit, ibique ut plurimùm philosophatus est. unde & Italica dicta est ejus philosophia, cùm Thaletis Ionica diceretur, ut habet idem Laërtius in procemio.

5. *Græciam.*] *Græcia exotica* Plauto in Menæchmis, Italiæ illa pars dicta vulgò est *magna Græcia*, complectitur Calabriam, & illas pœnè omnes regiones, quas *regnum Neapolitanum* hodie dicimus.

6. *Fortunam jactûs ejus emisse.*] Hoc est: quoscunque pisces illo retis jactu cepissent.

7. *Jussisse illicò pisces, &c.*] Pietate in illos pisces, quos ex μετεμψυχώσεως suæ doctrinâ humanis nostrorumque similibus animis informatos credebat. Historiam hanc fusiùs narrat Plutarchus, Sympos. lib. 8. quæst. 8.

vim omnem medicaminum non mari ſed terræ adſcripſiſſe: [1] cûm de quadam ſagâ ad hunc modum memoravit:

Τοῖα Διὸς θυγάτηρ ἔχε φάρμακα μητιόεντα.
Εσθλὰ, τά οἱ Πολύδαμνα πόρεν Θῶνος παράκοιτις
Αἰγυπτίη, τῇ πλεῖστα φέρει ζείδωρος ἄρουρα
Φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

[2] Itemque alibi carminum ſimiliter;

Ως ἄρα φωνήσας, πόρε φάρμακον ἀργειφόντης
Εκ γαίης ἐρύσας.

Cûm tamen nunquam apud eum marino aliquo, & piſciculento medicavit nec [3] Protheus faciem, [4] nec Ulyſſes ſcrobem, [5] nec Æolus follem, [6] nec Helena crateram, [7] nec Circe poculum, [8] nec Venus

INTERPRETATIO.

attribuiſſe totam virtutem pharmacorum non pelago, ſed telluri: quando ſcripſit de quadam veneficâ hoc modo:

Filia Jovis habebat talia pharmaca præſentia
Bona, quæ ipſi præbuit Polydamna uxor Thonis
Ægyptia, cui alma tellus fert plurima
Pharmaca, multa quidem bona mixta, multa verò perniciosa.

Item in alio loco ſuorum *poëmatum ſimiliter:*

Ut verò eum vocavit interfector Argi (*Mercurius*) præbuit ei pharmacum,
Quod extraxerat è terrâ.

Cùm tamen nunquam reperias *in ejus ſcriptis, neque Protheum infeciſſe ſuum vultum aliquo medicamine marino aut piſculento, neque Ulyſſem foſſam, neque Æolum utrem, neque Helenam calicem, neque Circen potionem, neque Venerem*

NOTÆ.

1. *Cùm de quadam ſagâ ad hunc modum memoravit.*] Lacunam ſequentem Caſaub. explevit verſibus deſumptis ex Οδυσσ. Δ. verſ. 227.

2. *Itemque alibi carminum ſimiliter.*] Explet hanc lacunam idem Caſaubonus verſibus ex Οδυσσ. Κ. v. 302. ſumptis. Tum hos, tum illos excudendos curavi, & in interpretatione expoſui. Lacunas has aliis verſibus ſupplet Fulvius. Primam duobus ſumptis ex Ιλιαδ. Λ. quorum initium

Πρεσβυτάτην ἣ θυγατρ' εἶχε, &c.

Secundam verò decem petitis ex Οδυσσ. Δ.

Αὐτίκ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλε φάρμακον ἔνθεν ἔπινον, &c.

Reliquos vide apud Homerum.

3. *Nec Protheus faciem.*] Per *faciem* non tantùm *vultum* hîc intellige, ſed totius corporis ſpeciem & formam. Prothei varias formas vide Οδυσσ. Δ. verſu 455. & ſeqq. & apud Virgilium, Georgic. lib. 4.

4. *Nec Ulyſſes ſcrobem.*] Quam Οδυσσ. Κ. ex præſcripto Circes fodit cubitalem quaquaverſùm, in quâ ſacrificium faceret Plutoni, antequàm ad Inferos deſcenderet Tireſiam conſulturus.

5. *Nec Æolus follem.*] In quo incluſos ventos omnes, præter Zephyrum, Ulyſſi tradidit eodem libro Οδυσσ. Κ. verſu 19.

6. *Nec Helena crateram.*] In quâ vinum pharmaco temperabat, cujus ea vis, ut omnium malorum oblivionem induceret, &, qui ex eo bibiſſet, lachrymas toto illo die non poſſet profundere, ne, ſi ei quidem mortui fuiſſent pater & mater. Vide Οδυσσ. Δ. verſ. 219. & ſeqq.

7. *Nec Circe poculum.*] Quo Ulyſſis ſocios in ſues mutavit Οδυσσ. Κ. verſu 230.

8. *Nec Venus cingulum.*] Κεστὸν ἱμάντ

cingulum. At vos soli reperti estis ex omni memoriâ, qui vim herbarum, & radicum, & surculorum, & lapillorum, quasi quadam colluvione naturæ, de summis montibus in mare transferatis, & penitis piscium ventribus insuatis. Igitur ut solebat ad Magorum cærimonias advocari 1 Mercurius carminum vector, 2 & illex animi Venus, & Luna noctium conscia, & Manium potens Trivia: vobis auctoribus, posthac 3 Neptunus cum Salaciâ, & Portunus cum omni choro Nereidum, ab æstibus fretorum ad æstus amorum transferentur. Dixi cur non arbitrer quidquam negotii esse Magis & piscibus. Nunc, si videtur, credamus Æmiliano, solere pisces etiam ad Magicas potestates adjuvare. num ergo propterea quicumque piscem quærit, & ipse Magus est? Eo quidem pacto, & qui 4 myoparones quæsierit, pirata

INTERPRETATIO.

suum *baltheum. Sed vos soli inventi estis ex omni ævo, qui transportetis, veluti quadam colluvie naturæ, virtutem herbarum, & stirpium, & ramusculorum, & lapillorum, ex cacumine montium in mare, & insuatis* eam *in intimis ventribus piscium. Quemadmodum ergo Mercurius translator animarum, & Venus conciliatrix animorum, & Luna testis eorum quæ noctu geruntur, & Hecate domina umbrarum, solebant invocari ad cærimonias magicas:* sic, *si vobis credatur, Neptunus cum Salaciâ, & Portunus cum toto cœtu Nereidum transportabuntur ab agitationibus marium ad agitationes amorum. Exposui quare non putem esse ullam rem Magis cum piscibus. Jam, si vultis, credamus Æmiliano, pisces solere etiam conferre ad virtutes Magicas. an igitur quisquis investigat piscem ideò ipse Magus est? Hoc quidem modo & ille, qui quæsierit myoparones,*

NOTÆ.

πα, cujus miras virtutes Homerus refert Ἰλιάδ. Ξ. v. 213. & seqq. Apul. Met. 2. p. 45. *baltheum* vocat. *Licèt illa* (inquit) *cœlo dejecta, mari edita, fluctibus educata, licet, inquam, Venus ipsa fuerit; licet omni Gratiarum choro stipata, & toto Cupidinum populo comitata, & baltheo suo cincta, cinnama fragrans, & balsama rorans, calva processerit: placere non poterit nec Vulcano suo.* Ad quem locum vide quæ diximus.

1 *Mercurius carminum vector.*] Reponunt alii *animarum vector*, alii *Manium vector*, alii *animarum evocator.* Certè eum Laërtius in Pythagora animarum quæstorem esse ait, τὸν δ' Ἑρμῆν θαμίαν, εἶναι τῶν ψυχῶν, atque ideò *ductorem* dici, & *terrenum.* Fortasse tamen nihil hîc mutandum. Mercurius carminum vector intelligi potest, quasi qui carmina & incantationes Necromanticorum ad mortuorum Umbras deferat, quæ illis evocantur. Ipse enim *superûm est commeator & inferorum*, ut ait noster, lib. Met. 11. pag. 373. ubi vide notas.

2. *Et illex animi Venus, & Luna n. c. & M. p. Trivia.*] Unum idemque Numen his nominibus intellige, Lunam nempè, quæ est *Deorum Dearumque facies uniformis*, ut ait Noster, Metam. 11. ubi vide annotata.

3. *Neptunus cum Salaciâ & Portunus cum omni Choro Nereïdum.*] Dii marini hi sunt Metam. 4. *Adsunt Nerei filiæ chorum canentes, & Portunus cærulis barbis hispidus, & gravis piscoso sinu Salacia &c.* vide quæ observavimus ad eum locum. Gloss. *Salacia.* Ἀμφιτρίτη. hæc est Neptuni uxor, nec aliud est quàm mare.

4. *Myoparones.*] Navigia sunt piratica sic dicta ex Scaligeri sententiâ, quòd murium oblonga corpora referrent μυῶνες.

erit: & [1] qui vectem, perfossor: & qui gladium, sicarius. Nihil in rebus omnibus tam innoxium dices, quin id possit aliquid aliquà obesse: nec tam lætum, quin possit [2] ad tristitudinem intelligi. Nec tamen idcirco omnia ad nequiorem suspicionem trahuntur. ut si thus, & casiam, & myrrham, cæterosque id genus odores funeri tantùm emptos arbitreris; cùm & medicamento parentur, & sacrificio. Cæterùm eodem piscium argumento, etiam Menelai socios putabis Magos fuisse, [3] quos ait Poëta præcipuus, flexis hamulis apud Pharum insulam famem propulsâsse. etiam mergos, & delphinos, & [4] scyllas, tu eodem referes: etiam gulones omnes, qui impenso pisces pretio à piscatoribus mercantur: etiam ipsos piscatores, qui omnium generum pisceis arte anquirunt. Cur ergo & tu quæris? Nolo equidem, nec necessarium habeo tibi dicere: sed per te, si potes, ad hoc quæsisse me argue. ut si helleborum, vel cicutam, vel succum papaveris emissem, item alia ejusdem modi, quorum moderatus usus salutaris, sed commixtio vel quantitas noxia est: quis æquo animo pateretur, si me per hoc veneficii arcesseres, quod ex illis potest homo occidi?

INTERPRETATIO.

erit pirata: & qui quæsierit *vectem*, erit *perfossor* parietum: *& qui* quæsierit *ensem*, erit *homicida. Nihil nominabis ex universis rebus adeò innocuum, quod non possit aliquo pacto nocere. neque tam hilare, quod non possit accipi in tristem partem. Neque tamen propterea cuncta detorquentur in deteriorem partem. velut si existimes thus, & casiam, & myrrham, aliaque ejusmodi aromata, comparata esse duntaxat, ad funus, cùm* tamen *emantur etiam ad medicamen, & ad sacrificium* faciendum. *Porrò credes quoque, eadem probatione piscium comites Menelai fuisse Magos, siquidem primarius vates dicit eos arcuisse famem hamulis incurvis in insulâ Pharo. Tu referes etiam ad eandem* Magiam *mergos, & delphinos, & scyllas: universos etiam helluones, qui emunt magno pretio pisces à piscatoribus: ipsos quoque piscatores, qui quærunt arte* suâ *pisces cujusvis generis. Quare igitur*, inquis, *tu etiam quæris? Nolo quidem tibi dicere* cur quæsiverim, *neque* mihi *opus est: sed ostende tu ipse, si potes, me quæsivisse ejusdem rei gratiâ. Sicut si comparâssem helleborum, aut cicutam, aut opium, aut alia similia, quorum usus moderatus est utilis ad valetudinem, sed mixtura, aut multitudo nocet: quis patienter ferret, si accusares me veneficii, propterea quòd homo potest neca-*

NOTÆ.

1. *Qui vectem, perfossor.*] Festus: *Vecticularia vita dicitur eorum, qui vectibus parietes alienos perfodiunt, furandi gratiâ.*

2. *Ad tristitudinem intelligi.*] P. Syrus: *Ad tristem partem strenua est suspicio.*

3. *Quos ait p. p. fl. h. apud Pharum insulam f. propulsâsse.*] Homerus Ὀδυσσ. Δ. vers. 355. & seqq. habebat prima editio *famem propulsatos esse*: rectè etiam. *Propulso* & *propulsor* idem. Antiqui enim verba quamplurima ancipiti terminatione, eâdem significatione protulerunt. Quorum verborum longam seriem vide apud Priscianum, lib. 8.

4. *Scyllas.*] Quæ & squillæ dicuntur, pisces sunt ex testaceorum genere. in hoc à cancris differunt, quòd caudam non habent. Horat. lib. 2. Satyr. 8.

Affertur squillas inter Murana natantes.

Videamus tamen quæ fuerint piscium genera, tam necessaria ad habendum, tamque rara ad reperiendum, ut meritò statuto præmio quærerentur. Tria omninò nominaverunt: unum falsi, duo mentiti. Falsi, quòd [1] leporem marinum fuisse dixerunt, qui alius omninò piscis fuit, quem mihi [2] Themison servus noster, medicinæ non ignarus, ut ex ipso audisti, ultrò attulit ad inspiciundum. nam quidem leporem nondum etiam invenit. Sed profiteor me quærere & cætera, non piscatoribus modò, verùm etiam amicis negotio dato, quicunque minùs cogniti generis piscis inciderit, ut ejus mihi aut formam commemorent, aut ipsum vivum: si id nequierint, vel mortuum ostendant. Quamobrem id faciam, mox docebo. * *

Desunt hîc obscœna.

Respondeo igitur ad hunc vestrum locum, non minùs insulsè quàm absurdè commentum, me [3] hasce nugas marinas, & quisquilias littorales neque pretio, neque gratis quæsisse. Illud etiam præterea respondeo, nescîsse vos quid à me quæsitum fingeretis. Hæc enim fri-

INTERPRETATIO.

ri illis? Dispiciamus tamen, quænam fuerint genera piscium, quæ tam necessarium erat *me habere, quæque adeò erant rara inventu, ut jure investigarentur propositâ mercede. Nominaverunt tantùm tria:* & *decepti* sunt *in uno, finxerant* autem *duo* alia. *Decepti, quia dixerunt piscem fuisse leporem marinum, qui erat prorsùs alius, quem Themison meus servus non imperitus medicæ artis, attulit mihi sponte, quemadmodùm accepisti ab eo, ut illum considerarem. necdum enim reperit leporem. Sed palàm fateor me* eum *quærere, & alia genera, & commisisse eam curam non solùm piscatoribus, sed etiam meis amicis, ut quicunque piscis speciei minùs notæ venerit in eorum manus, vel mihi describant ejus figuram, vel mihi monstrent eum vivum: si verò id non potuerint, mortuum. Modò aperiam quare id faciam.* * * * * * * * * * * * *

Respondeo ergo ad hoc argumentum vestrum, excogitatum non minùs insipidè quàm ineptè, me neque quæsivisse pecuniâ, neque gratis hæc nugamenta marina, & hæc purgamenta riparum. Insuper respondeo etiam hoc, vos ignoravisse quid commíniscere mini fuisse à me quæsitum. Nam pleraque illa vana,

NOTÆ.

1. *Leporem marinum.*] Plin. lib. 32. cap. 1. *Non sunt minùs mira, quæ de lepore marino traduntur. Venenum est aliis in potu, aut in cibo datus, aliis etiam visus. Siquidem gravidæ si omninò aspexerint fœminæ ex eo genere duntaxat, statim nausea, & redundatione stomachi vitium fatentur, ac deinde abortum faciunt. Remedio est mas, ob id induratus sale, ut in brachialibus habeant.*

2. *Themison.*] Hoc nomen familiare fuit olim medicam artem profitentibus. Themisonis medici meminit Cornel. Celsus, lib. 1, alterius etiam hoc nomine Juvenalis, Sat. 10.

Quot Themison ægros autumno occiderit uno.

3. *Hasce nugas marinas, & quisquilias littorales.*] Ita conchylia varia appellat, quæ vulgò in littore inveniuntur. Sic Metam. 1. de piscibus. *At has quisquilias quanti parasti?* Et continuò: *à quo istorum nugamenta hæc comparasti?*

vola, quæ nominâstis, pleraque in littoribus omnibus congestim & acervatim jacent, & sine ullius operâ, quamlibet leviter motis fluctiIculis, ultrò foras evolvuntur. Quin ergo dicitis me eâdem operâ pretio impenso per plurimos piscatores quæsisse de littore, [1] conchulam striatam, [2] testam hebetem, calculum teretem: præterea [3] cancrorum furcas, [4] echinorum calyculos, [5] loliginum ligulas: postremò [6] assulas, festucas, resticulas, & [7] ostrea Pergami vermiculata: denique muscum, & algam, & cætera maris ejectamenta, quæ ubique littorum ventis expelluntur, salo expuuntur, tempestate reciprocantur, tranquillo deseruntur. * * *
* * * * * * * *

INTERPRETATIO.

quæ nominavistis, jacent aggesta, & accumulata in omnibus oris, & ejiciuntur, absque labore cujusquam, ex mari quovis motu levissimo undularum. Quidni igitur dicitis simul me comparasse maximo pretio per piscatores permultos, ex orâ maris *conchulam sulcatam, testam inanimem, lapillum rotundum: præterea forcipes cancrorum, caliculos echinorum, lingulas loliginum: novissimè assulas, festucas, funiculos, & conchas ostreorum variegatas: postremò muscum, & algam, & cætera purgamenta pelagi, quæ ejiciuntur à ventis in omnes oras,* quæ *respuuntur à mari, jactantur tempestate,* & *relinquuntur* in littore: *per tranquillitatem* maris. * * *

* * * * *

* * * * *

NOTÆ.

1. *Conchulam striatam.*] Quales sunt muricum, & aliorum conchyliorum conchæ, quarum mira varietas à Plinio describitur, lib. 9. cap. 33.

2. *Testam hebetem.*] Sic Rob. Titius reposuit Sed quid sibi velit, non ita perspicuum. Cod. Florent. habet *habentem*, ex quo Pricæus format *albentem*: quod sanè ego malim. Ejusmodi albicantes concharum testas quis non vidit?

3. *Cancrorum furcas.*] Plinius *denticulatos forcipes* vocat, lib. 9. cap. 31. *Cancris bina brachia denticulatis forcipibus.*

4. *Echinorum calyculos.*] Hoc est testas echinorum, quæ calicem optimè referunt.

5. *Loliginum ligulas.*] *Ligula* sæpè pro *linguulâ*, estque diminutivum à *linguâ*. Nonnunquam nomen est à *ligando* formatum, significatque *corrigiam*, aut aliud ligamentum. Plin. lib. 9. cap. 51. de loliginibus hæc habet: *Sepiæ & loligines linguis (coëunt) componentes inter se brachia, & in contrarium nantes: ore & pariunt.* Intellige ergo hîc linguas loliginum, aut, quod puto verius, ossa eorum quædam linguæ oblongæ, aut scalpelli formâ, cùm alia quoque habeant instar calamorum, unde Italis dicitur loligo *pesce calamaio*, quia veluti theca calamaria, scalpellum habet & calamum.

6. *Assulas.*] Schidias, seu fragmenta lapidum plana, aut etiam fragmenta asserum & tabularum ex naufragiis, qualia multa in littus ejiciuntur, quemadmodum & festucæ, & funium frusta.

7. *Ostrea Pergami vermiculata.*] Locum hunc corruptum Brantius restituit, *ostreorum terga vermiculata*, quod expone *distincta & variata maculis vermiculos repræsentantibus*: vel *cariosa, & veluti à vermibus perforata*, ut Pricæus, qui tamen mallet *lævigata*.

Næ tu, Claudi Maxime, nimis patiens vir es, & oppidò [1] proximâ humanitate, qui hasce eorum argumentationes diu herculè perpessus sis. Equidem, cùm hæc ab illis quasi gravia & invincibilia dicerentur, illorum stultitiam ridebam, tuam patientiam mirabar. Cæterùm, quamobrem plurimos jam pisces cognoverim, quorundam adhuc nescius esse nolui, discat Æmilianus, quoniam usque adeò rebus meis curat. quanquam est jam præcipiti ævo, & occiduâ senectute; tamen si videtur, suscipiat doctrinam, seram planè, [2] & posthumam. Legat veterum philosophorum monumenta, tandem ut intelligat, non me primùm hæc requisisse, sed jampridem majores meos, Aristotelem dico, & Theophrastum, [3] & Eudemum, & [4] Lyconem, cæterosque Platonis minores: qui plurimos libros de genitu animalium, deque victu, deque particulis, deque omni differentiâ reliquerunt. Benè, quòd apud te, Maxime, causa agitur, qui pro tuâ eruditione legisti profectò Aristotelis περὶ ζώων γενέσεως, περὶ ζώων ἀνατομῆς, περὶ ζώων ἱστορίας multijuga volumina: prætereà problemata innumera ejusdem: tum ex eâdem sectâ cæterorum, in quibus id genus varia tractantur. Quæ tantâ curâ conquisita, si honestum & gloriosum fuit illis scribere, cur

INTERPRETATIO.

Certè tu vires nimis patiens, & humanitatis valdè proclivis, ô Claudi Maxime, qui toleraveris diu profectò hæc eorum ratiocinia. Certè, dum illi hæc commemorarent tanquam res magni momenti, & quibus responderi non posset, videbam stoliditatem eorum, admirabar verò tuam patientiam. Cæterùm Æmilianus discat cur jam examinaverim quosdam pisces, & noluerim adhuc ignorare quosdam, siquidem adeò curiosus est eorum, quæ ad me spectant. quamvis est jam ætate declivi, & senectâ vergente ad occasum, incipiat tamen studia omninò tarda & posthuma. Legat scripta *relicta ab antiquis philosophis, ut demùm sciat non me primum, sed majores meos, Aristotelem nempè, & Theophrastum, & Eudemum, & Lyconem, reliquosque Platonis* temporibus *inferiores jam dudum hæc fuisse scrutatos: qui reliquerunt permultos libros de generatione, alimentis, & partibus piscium, & de omnibus eorum differentiis. Gaudeo, quòd agimus coram te, ô Maxime, qui, utpote valdè doctus, legisti proculdubio multos numero libros Aristotelis* de generatione animalium, de dissectione animalium, de historiâ animalium. *Insuper infinita problemata ejusdem. Prætereà*, libros *aliorum ejusdem sectæ, in quibus diversa ejusmodi explicantur. Quæ si laudabile fuit eis investigare tantâ curâ, & scribere, quare vituperabile*

NOTÆ.

1. *Proximâ humanitate.*] Sincera lectio nullatenùs sollicitanda. *Proximum* est *obvium, evidens, proclive.* Ab eâdem mente *præsens auxilium*, & *præsentem Deum* dicimus.

2. *Et posthumam.*] *Posthumus* est filius mortuo jam & humato patre natus. hinc non minùs eleganter, quàm facetè posthumam vocat doctrinam, quam susciperet Æmilianus ætate adeò provectâ, ut ea jam ipsi post mortem advenisse videretur.

3. *Et Eudemum.*] De hoc nulla apud Laërtium mentio. Meminit quidem Plutarchus in vitâ Philopœmenis Eudemi oratoris Megalopolitani, qui præceptor fuit Philopœmenis.

4. *Lyconem.*] Peripat. De eo Laërt. l. 5

turpe sit nobis experiri? præsertim cùm ordinatiùs & cohibitiùs eadem Græcè & Latinè adnitar conscribere, & in omnibus aut omissa anquirere, aut defecta supplere? Permittite, si opera est, quædam legi 1 de Magicis meis; ut sciat me Æmilianus, plura, quàm putat, quærere & sedulò explorare. 2 Prome tu librum ex Græcis meis, 3 quos fortè hîc amici habuere, sed utique Naturalium Quæstionum: atque eum maximè, in quo plura de piscium genere tractata sunt. Intereà, dum hic quærit, ego exemplum rei competens dixero. Sophocles poëta 4 Euripidi æmulus 5 & superstes, 6 vixit enim ad extremam senectam: cùm igitur 7 accusaretur à filio suomet dementiæ, 8 quasi jam per ætatem desiperet, protulisse dicitur 9 Coloneum suam, peregregiam tragœdiarum, quam fortè tum in eo tempore conscribebat, eamque judicibus legisse, nec quidquam ampliùs pro defensione suâ

INTERPRETATIO.

sit nobis explorare, præcipuè, cùm coner scribere de iisdem Græcè & Latinè, majori ordine & brevitate, & in omnibus vel perquirere quæ prætermissa sunt, vel sufficere quæ desunt? Si vobis vacat, sinite legi quædam ex meis Magicis scriptis; *ut Æmilianus discat me scrutari, & diligenter experiri plura, quàm arbitratur. Tu profer unum ex meis* libris *Græcis, quos amici* mei *habuerunt hic fortè forunâ, sed certè Quæstionum Naturalium: & præsertim illum, in quo disserui multa de genere piscium. Interim dum hic quærit* locum libri, *ego narrabo exemplum conveniens* huic *rei. Sophocles poëta, qui decurrit idem stadium ac Euripides, quique supervixit ipsi, nam vixit usque ad ultimum senium:* is *ergo cùm accusaretur insaniæ à suo proprio filio, perinde ac si jam deliraret ob senectutem fertur prompsisse suam Coloneum, præstantissimam tragœdiarum* suarum, *quam fortè* fortunâ *componebat tunc temporis, & legisse eam* suis *judicibus, neque aliud prorsus ultrà*

NOTÆ.

1. *De Magicis meis.*] Aut εἰρωνικῶς loquitur, aut legendum *Physicis.*

2. *Prome tu librum.*] Scribæ, aut alii cuipiam ministro hoc ait, penes quem deposita erant instrumenta litis ab utraque parte.

3. *Quos fortè hîc amici habuere.*] Ostendit non à se allatos, sed sumptos ab amicis, quos in eâ urbe habebat, & in quorum manus illi venerant. Frustrà ergo est Pricæus, qui hîc reponit *si quos fortè.*

4. *Euripidi æmulus.*] Non Euripidi solùm, sed & Æschylo, Chærilo, Aristeæ, & aliis.

5. *Et superstes.*] Annos sex, si credatur Suidæ. Alii multi eodem anno mortuum narrant.

6. *Vixit enim ad extremam senectam.*] Ad annum propè centesimum. Testes Lucianus, in Macrobiis, Valerius Maximus, & alii.

7. *Accusaretur à filio suomet dementiæ.*] Ex lege Atheniensium, quâ licebat filiis patres ob legitimam causam παρανοίας *dementiæ* postulare, quod tamen cunctanter perque ambages faciendum erat, ad effugiendam tam odiosæ accusationis invidiam. Vid. Plat. de Legib. lib. 11.

8. *Quasi jam per ætatem desiperet.*] Sic Græcus, qui Sophoclis vitam scripsit dicit eum accusatum fuisse ὡς ὑπὸ γήρως παραφρονῶν. Cicero, in Catone Majore, ubi historiam hanc totam refert, ait hoc factum, quia propter studium, rem familiarem negligere videbatur. Sed & hoc vitium dementiæ nomine accusabatur.

9. *Coloneum suam peregregiam tra-*

addidisse,

addidisse, nisi ut audacter dementiæ condemnarent, si [1] carmina senis displicerent. Ibi ego comperior, omnes judices tanto poëtæ [2] adsurrexisse, miris laudibus eum tulisse ob argumenti solertiam, [3] & cothurnum facundiæ: nec ità multùm omnes abfuisse, quin accusatorem potiùs dementiæ condemnarent. Invenisti tu librum? Beâsti. Cedò enim experiamur, an & mihi possint in judicio litteræ meæ prodesse. Lege pauca de principio, dein quædam de piscibus. At tu, intereà dum legit, [4] aquam sustine. LOCUS EX GRÆCO LIBRO APULEI NATURALIUM QUÆSTIONUM. Audisti, Maxime, quorum pleraque scilicet legeras apud antiquos philosophorum, & memento, de solis piscibus hæc volumina à me conscripta: qui eorum coïtu progignantur; qui ex limo coalescant; quoties, & quid anni cujusque eorum generis [5] fœminæ subent, mares suriant; quibus membris & causis discreverit natura viviparos eorum & ovi-

INTERPRETATIO.

adjecisse pro suâ defensione, nisi uti se confidenter damnarent insaniæ, si versus sui senis non placuissent. Ego accipio omnes judices tunc assurrexisse tanto vati, & prosecutos fuisse eum laudibus insolitis, ob subtilitatem argumenti, & gravitatem elocutionis: & parùm abfuisse, quin damnarent potiùs insaniæ ipsum accusatorem. Tune jam reperisti librum? Pergratum mihi fecisti. Da ergo, videamus utrum mea eruditio possit etiam mihi esse utilis in hac causâ. Lege pauca de initio, posteà aliqua de piscibus. Tu verò cohibe aquam interim dum legit: LOCUS EX GRÆCO LIBRO APULEII NATURALIUM QUÆSTIONUM. *Audivisti, ô Maxime,* quæ scripsi, *quorum nempè legeras maximam partem apud priscos philosophos, & adverte hos libros compositos esse à me de piscibus tantùm:* & me examinare in iis *quinam ex piscibus generentur congressu; quinam conflentur ex cœno; quoties in anno, & quo tempore mares & fœmellæ uniuscujusque speciei eorum rapiantur in Venerem; quibus partibus & rationibus natura posuerit discrimen inter eos ex illis qui sunt vivipari, & eos qui* sunt

NOTÆ.

gœdiarum.] Valer. Maxim. lib. 8. cap. 7. *Propè enim centesimum annum attigit,* (Sophocles) *sub ipsum transitum ad mortem Oedipode Coloneo scripto; quâ solâ fabulâ omnium ejusdem studii poetarum præripere gloriam potuit.*

1. *Carmina senis.*] Versus à se in suâ senectute facti.

2. *Assurrexisse.*] Honoris causâ, & in plausum. Phædrus:

In plausus consurrectum est.

3. *Et cothurnum facundiæ.*] Malim, ut quidam, *cothurni facundiam*, hoc est, *eloquentiam tragœdiæ illius.* Scriptam tamen lectionem secutus in interpretatione exposui *gravitatem eloquentiæ*: pro *cothurnum* qui seriis rebus agendis adhibetur, *gravitatem*, seu *majestatem* intelligens. sed magis placet altera lectio.

4. *Aquam sustine.*] Obtura clepsydram, ne interim labatur aqua, dum legitur liber, neve mihi aliquid pereat temporis ad defensionem concessi.

5. *Fœminæ subent, mares suriant.*] Utrumque verbum tractum à *suibus*, ut καπρᾷν apud Græcos ἐκ τοῦ κάπρου. Supervacanea videtur Apuleii diligentia, qui ista distinguat. promiscuè enim & de maribus & de fœminis dicta invenias apud Festum.

paros: ita enim appello, quæ Græci ζωοτόκα ϗ ὠοτόκα. Et, [1] ne operosè per omnes animalium genitus pergam, deinde de differentiâ & victu, & membris, & ætatibus cæterisque plurimis, scitu quidem necessariis, sed in judicio alienis, pauca etiam de Latinis scriptis meis, ad eandem peritiam pertinentibus, legi jubebo. in quibus animadvertes, cùm in eis cognitu rara, tùm nomina etiam Romanis inusitata, & in hodiernum, quod sciam, infecta: ea tamen nomina labore meo & studio ita de Græcis provenire, ut tamen [2] Latinâ monetâ percussa sint. Vel dicant nobis, Æmiliane, patroni tui, ubi legerint Latinè hæc pronuntiata vocabula. de solis aquatilibus dicam, nec cætera animalia, [3] nisi in communibus differentiis, attingam. Ausculta igitur quæ dicam. Jam me clamabis Magica nomina Ægyptio vel Babylonico ritu percensere, [4] GRÆCA VOCABULA. Possum etiam pergere, sed non est operæ in istis diem terere, ut sit mihi tempus aggredi ad cætera.

INTERPRETATIO.

ovipari. Nam sic voco animalia, *quæ Græci* vocant *ζωοτόκα & ὠοτόκα. Et, ut non laboriosè percurram omnes generationes animalium, ac posteà,* dicam *de discrimine* eorum, *& pabulo, & partibus, ætatibusque, & permultis aliis, quæ necesse quidem est nôsse, sed quæ nihil faciunt ad* hanc *causam, præcipiam ut pauca etiam legantur ex meis libris Latinis spectantibus ad eandem disciplinam. in quibus videbis, & quædam à paucis cognita in piscibus, & prætereà nomina etiam nova Romanis, quæque non fuerant formata hactenùs, quantum scio:* videbis *tamen illa vocabula sic derivari à Græcis, operâ & diligentiâ meâ, ut nihilominùs insignita sint Latino charactere. Aut tui advocati, ô Æmiliane, dicant nobis ubi legerint hæc nomina enunciata latinè. loquar de aquatilibus tantùm, neque tangam reliqua animalia, nisi in differentiis communibus. Audi ergo quæ dicam. Mox exclamabis me referre vocabula Magica more Ægyptiorum, aut Babyloniorum:* GRÆCA VOCABULA. *Possum etiam legere ulteriùs, sed non est operæ* pretium *consumere diem in istis, ne tempus mihi desit pergendi ad reliqua.*

NOTÆ.

1. *Ne per omnes animalium genitus pergam.*] Certissimam Casauboni emendationem secutus sum. Legit æquè verisimiliter Colvius *ne per omnia animalium genera.*

2. *Latinâ monetâ percussa sint.*] Latinum characterem præ se ferant. Metaphora à re monetariâ.

3. *Nisi in communibus differentiis.*] Hæc est mens Apuleii: *Non attingam*, inquit, *alia animalia præter aquatilia: nisi quatenus, inter explicandum horum genera, incidet oratio in differentias ipsis communes cum reliquis.*

4. *Græca vocabula.*] Ea Elmenhorstius ex membranis Florentinis edidit, sed adeò monstrosè corrupta, ut nihil certi clarique possit ex eis erui. Ea sic habent *Cαλυκεcκ καλακετι καλακοCτPακα † οκα Pακακεα οCτϛακοΔερΝα κυρ † υPοαΝ τυCιΝφιβια eΝι duπυφολια ωτα deρκοπτερα πεcυΝο nodu κοΝbph cyΝA τελα(επκα*: ex quibus aliqua Pricæus emendavit, & explicuit. pro *Cαλυκεcκ* legit σελάχεια, hoc est (inquit) *cartilaginea.* pro *καλακετι*, μαλάκεα, hoc est, *mollia.* pro *καλακοCτPακα*, μαλακόϛρακα, nempè *crustis tenuibus contecta.* pro *οCβακαΔερΝα*, ὀϛρακόδερμα, hoc est, *testis duris conclusa.* pro *ιΝφιβια*, ἀμφίβια: hoc est, *in terrâ simul ac mari degentia.* pro *φολια ωτα*, φολιδωτά: hoc est, *squamosa.* pro *dερκοπτερα*, δερμόπτερα, *quibus cutis pro alis est.* Reliqua felicioribus ingeniis eruenda relinquit.

hæc interim, quæ dixi, pauca recita, Latinè à me enuntiata.

VERSIO SUPERIORUM GRÆCORUM VOCABULORUM.

Utrum igitur putas philoſopho, non [1] ſecundum Cynicam temeritatem rudi & indocto, ſed qui ſe Platonicæ ſcholæ meminerit, utrum ei putas turpe, ſcire iſta, an neſcire? negligere, an curare? noſſe quanta ſit etiam in iſtis providentiæ ratio, an de Diis immortalibus [2] patri & matri credere? Q. Ennius [3] Ædeſphagitica, quæ verſibus ſcripſit, innumerabilia piſcium genera enumerat, quæ ſcilicet curioſè cognoverat. Paucos verſus memini. eos dicam:

[4] *Omnibus at* [5] *Clypeæ præſtat* [6] *muſtela marina.*

INTERPRETATIO.

Interim recita hæc pauca, quæ pronuntiavi converſa, à me Latinè.

VERSIO SUPERIORUM GRÆCORUM VOCABULORUM.

Utrum ergo arbitraris pudendum eſſe philoſopho non imperito, neque ignaro juxtà impudentem ſectam Cynicorum, ſed qui ſcit ſe eſſe ex ſectâ Platonicâ. Utrum, inquam, arbitraris pudendum eſſe ipſi noſſe iſta, an verò ignorare? contemnere hæc, *an curare? cognoſcere quantum ordo providentiæ etiam in iis eluceat, an verò credere patri & matri de Diis immortalibus? Q. Ennius in Hedyphagicis, quæ compoſuit carminibus, recenſet innumeras ſpecies piſcium, quas nimirùm obſervaverat ſtudioſè. Recordor aliquot* ejus *carminum. referam ea:*

Sed muſtela marina, *quæ reperitur prope urbem* Clypeam, melior eſt *cæteris omnibus.*

NOTÆ.

1. *Secundùm Cynicam temeritatem.*] Cynicis enim impudentia & mordacitas pro doctrinâ erat, & dicenti cuidam, οὐδὲν εἰδὼς φιλοσοφεῖς, *philoſopharis, cùm nihil ſcias,* Diogenes reſpondit, εἰ καὶ προσποιοῦμαι σοφίαν, καὶ τοῦτο φιλοσοφεῖν ἐστί. *Etſi philoſophiam ſimulo, hoc ipſum philoſophari eſt.* ut refert Laërt. in ejus Vitâ.

2. *Patri & matri credere.*] Proverbialis locutio: pro, *non curioſè inveſtigare.*

3. *Ædeſphagitica.*] Perierunt illi Ennii verſus, ut & multi alii itaque ne eorum quidem inſcriptio, quæ hîc procul dubio corruptiſſima exhibetur, certò reſtitui poteſt. Caſaub. reponebat Ἐδεστὰ ἢ φαγικά. Pricæus meliùs meo judicio Ἡδυφαγικὰ, aut certè Ἰχθυφαγικὰ, *de ſuavibus*, aut *de piſculentis eduliis* MSS. veſtigiis innitens, quæ habent *Hedyphagetica*, & *Ædeſphagetica.*

4. *Omnibus ut clypea, &c.*] Verſus hos corruptos ſic repone, & lege ex Turnebi & Caſauboni emendatione.

Omnibus at Clypeæ præſtat muſtela marina.
Mures ſunt Æni, aſt aſpra oſtrea plurima Abydi.
Mitylenæ eſt pecten, caproſque apud Ambracienſes.
Brunduſii ſargus bonus eſt. hunc, magnus erit ſi,
Sume, apriclum piſcem ſcito primum eſſe Tarenti.
Surrenti phagem, glaucum Cumas apud. At quid?
Scarum præterii, cerebrum Jovi pœnè ſupremi!
Neſtoris ad patriam hic capitur magnu'que bonuſque.
Melanurum, turdum, merulamque, umbramque marinam.
Polypu' Corcyræ, calvaria pinguis Atarnæ.
Purpura, muriculi, murex, dulces quoque echini.

5. *Clypea.*] *Clypea*, ſeu *Clupea* urbs eſt veterum Carthaginenſium, quam Plinius ponit in Promontorio Mercurii, aitque in eâ emori ſcorpiones. eam

1 Mures sunt Æni. ast aspra ostrea plurima Abydi.
2 Mytylenæ est pecten, caprosque apud Ambracienses.
3 Brundusii sargus bonus est. hunc, magnus erit si,
Sume. 4 apriclum piscem scito primum esse Tarenti,
5 Surrenti phagem, glaucum Cumas apud. 6 At quid

INTERPRETATIO.

Reperiuntur Mures Æni. sed & multa ostrea scabra prope Abydum.
Est pecten apud Mitylenen, & Caper *piscis* apud Ambracienses.
Sargus bonus invenitur Brundusii. cape eum, si sit magnus.
Scias optimum apriculum piscem reperiri Tarenti.
Phagen surrenti, glaucum *verò* apud Cumas. Sed quid *hoc est?*

NOTÆ.

Græci Geographi ἀσπίδα vocant. à Siculis exstructam fuisse refert Solinus, in Polyhistore, cap. 30.

6. *Mustela marina.*] Γαλεός. Hanc Paulus Jovius, in *de piscibus Rom.* putat esse, quam nos à lambendis petris *lampetram* dicimus. Omnia hæc nomina, in his contenta versibus, piscium sunt, & locorum, in quibus singuli inveniuntur.

1. *Mures sunt Æni; ast aspra ostrea plurima Abydi.*] Expressit hunc Archestrati versum:

Τὺς μύας Αἶνος ἔχει μεγάλυς, ὄστρεια δ' Ἄβυδος.

Ænus Αἶνος oppidum est Thraciæ, non longè ab ostio Hebri, & portu Stentoris, Plinio. Olim dictum fuit Πολτυοβρία, teste Strab. lib. 7. *Abydus* verò oppidum est ad Hellespontum, Sesto oppositum. Utrumque Leandri & Erûs amoribus clarum.

2. *Mitylenæ est pecten, caprosque apud Ambracienses.*] Sic statuit Casaubonus, ita ut Capros nominativus sit Græcus καπρὸς pro *Caper* metri causâ. Lectio hæc optimè quadrat cum his Archestrati:

——— Τὺς δὲ κτένας ἡ Μιτυλήνη·
Πλείστυς δ' Ἀμβρακία παρέχει καπρύς τε μετ' αὐτῶν.

id est, *Mitylene habet pectines: pluri mos item Ambracia, cumque eis etiam capros.* Pectines Polyporum genus. *Saliunt pectines* (inquit Plinius lib. 9. cap. 33.) *& extrà volitant, seque & ipsi carinant.* Idem lib. 32. cap. ult. *Polyporum genera pectines maximi, & nigerrimi æstate, laudatissimi Mitylenis, Tyndaride, Salonis, Altini, Antii, in insulâ Alexandria in Ægypto. Mitylene* urbs est in Lesbo insulâ, hodie *Metelin* sicut & ipsa insula, cui nomen urbs suum dedit. *Ambracia* Epiri urbs ad Ambracium sinum pectinibus & capris abundantem. Plinius tamen capros præcipuè in Acheloo amne (qui haud multùm ab Ambraciâ distat) reperiri innuit lib. 11. cap. 51. *Et is, qui caper vocatur* (inquit) *in Acheloo amne grunnitum habet.*

3. *Brundusii sargus bonus est.*] *Brundusium* Βρεντήσιον urbs est Calabriæ ad mare Adriaticum sita. Sargi piscis meminit Plin. lib. 9. cap. 17.

4. *Apriclum piscem scito primum esse Tarenti.*] Apriculus καπρίσκος Oppiano, piscis acutissimis ac validissimis dentibus. *Tarentum* Calabriæ oppidum ad sinum cognominem, hodie *Tarento.*

5. *Surrenti phagem, glaucum Cumas apud.*] De Glauco pisce narrat ex Ovidio Plin. lib. 32. cap. ult. eum æstate nunquam apparere. *Surrentum* oppidum est in Picentino agro juxtà Minervæ promontorium. *Cumæ* verò in Lucanis urbs ab Euboïcis Chalcidiensibus condita. Phagem ponit Gentilis auctoritate Constantini *de Re Rust.* lib. 20. cap. 7. ubi piscium genera enumerans scribit: *Phages, scarus, Glaucus*, quos tres pisces etiam hic simul posuisse Apuleium verisimile est. *Phages* porrò piscis est *phag. r* dictus Plinio.

6. *At quid? scarum præterii.*] Scarus piscis nobilis, ab Horatio, Martiale,

Scarum præterii, [1] *cerebrum Jovis pœnè supremi!*
[2] *Nestoris ad patriam hic capitur magnusque bonusque.*
[3] *Melanurum, turdum, merulamque, umbramque marinam.*
[4] *Polypus Corcyræ,* [5] *calvaria pinguis Atarnæ.*
[6] *Purpura, muriculi, murex,* [7] *dulces quoque echini.*
[8] Alios etiam multis versibus decoravit, &, ubi gentium quisque eorum

INTERPRETATIO.

Omisi scarum, qui est ferè cerebrum summi Jovis!
Hic capitur magnus & bonus prope patriam Nestoris.
Omisi melanurum, turdum, & merulam, atque Umbram marinam.
Polypus invenitur apud Corcyram, pinguis calvaria apud Atarnam.
Item Purpura, muriculi, murex, atque etiam dulces echini.
Celebravit etiam carminibus plurimos alios, & docuit quibus in regionibus

NOTÆ.

Juvenale, Plinio, aliisque celebratus, cui Plinius suo tempore datum esse principatum scribit lib. 9. cap. 17.

1. *Cerebrum Jovis pœnè supremi.*] Proverbialiter dictum de optimis suavissimisque cibis Διὸς ἐγκέφαλος, quod proverbium à Persis fluxit ejusmodi res *cerebrum Jovis*, aut etiam *cerebrum regis* vocantibus. Sic enim Suidas: Διὸς ἐγκέφαλος. οὕτω λέγουσιν οἱ Πέρσαι ἐπὶ τῶν ἡδυπαθούντων, ἢ βασιλέως ἐγκέφαλος.

2. *Nestoris ad patriam hic capitur.*] Ad Pylum Messeniorum urbem patriam Nestoris illius grandævi ab Homero adeò celebrati. Petronius scaros mari Siculo præsertim attribuit.

Siculo scarus æquore mersus.

3. *Melanurum, turdum, &c.*] Hæc omnia nomina piscium in accusativo regit verbum *præterii*. *Umbra marina* piscis est à colore nominatus, teste M. Varrone, quòd sit coloris furvi & umbrosi. De hoc Ausonius, quem edemus propediem, in Edyllio Mosellæ:

Effugiensque oculos celeri levis Umbra natatu.

4. *Polypus Corcyræ.*] Præterea circa Thasum insulam, & propè Cariam reperiri ait Archestratus jam laudatus.

Πώλυποι ἔντε Θάσῳ καὶ Καρίᾳ εἰσὶν ἄριστοι
Καὶ Κέρκυρα τρέφει πολλούς.

Corcyra insula, hodie *Corfou*, in Ionio mari.

5. *Calvaria pinguis Atarnæ.*] *Calvaria* piscis est, à rotunditate & duritie suâ sic dictus. Plinius *orbem* vocat lib. 32. cap. 2. *durissimum esse piscium constat, qui orbis vocetur: rotundus est, & sine squamis, totusque capite constat.* *Atarna* hîc urbs est, non piscis, ut quidam somniaverunt. Ejus meminit Stephanus, eamque ponit Mysiam inter & Lydiam, propè Lesbum insulam. Ἀταρνα, inquit, πόλις μεταξὺ Μυσίας καὶ Λυδίας πλησίον Λέσβου.

6. *Purpura, Muriculi, Murex.*] Hæc Conchylia sunt parùm inter se discrepantia.

7. *Dulces quoque echini.*] Unde etiam Gallis, qui oram Massiliensem incolunt, *Doussins* dicuntur. Pisces illi testas habent ovalis ferè figuræ in inferiori parte planas, in superiori gibbosas, aculeisque brevioribus asperas, quæ est eorum, cum terrestribus echinis, seu herinaciis, similitudo. Ab illis dicti sunt in architecturâ echini illi, qui in Capitulis Ionici generis insculpti videntur, & sæpè etiam in coronicibus, quos Italico vocabulo (*oves*) dicimus Post hunc versum: *Purpura, muriculi, &c.* erant alii, in quibus (ut arbitror) locus designabatur, ubi reperirentur hi pisces, quemadmodum in aliis factum observavimus.

8. *Alios etiam multos versibus decoravit.*] Eorum versuum nihil ad nos pervenit, præter superiores ab Apuleio relatos, eosque, mirum quàm corruptos.

inveniatur, ostendit: qualiter assus aut jussulentus optimè sapiat. nec tamen ab eruditis reprehenditur. Nec ego reprehendar, qui res paucissimis cognitas Græcè, Latinè propriis & elegantibus vocabulis conscribo. Cùm hoc satis dixi, tum aliud accipe. Quid enim tandem, si medicinæ neque instudiosus, neque imperitus, quæpiam remedia ex piscibus quæro, ut sanè sunt plurima, cùm in aliis omnibus rebus eodem naturæ munere interspersa atque interseminata, tum etiam nonnulla in piscibus; an remedia nôsse, & ea conquirere, Magi potiùs esse quàm medici, quàm denique philosophi putas? qui illis non ad quæstum sed ad suppetias usurus est. Veteres quidem medici etiam [1] carmina remedia vulnerum nôrant, ut omnis vetustatis certissimus auctor Homerus docet: [2] qui facit Ulyxi de vulnere sanguinem profluentem sisti cantamine. [3] Nihil enim, quod salutis ferendæ gratiâ fit, criminosum est. At enim, inquit, piscem cui rei nisi malæ proscidisti, quem tibi Themison servus attulit? Quasi verò non paulò priùs di-

INTERPRETATIO.

unusquisque eorum reperiatur: quomodo habeat optimum saporem, assatus-ne, an verò jure conditus. neque tamen redarguitur à doctis. Ego igitur *non sum* quoque *redarguendus, qui explico Latinè nominibus congruis & elegantibus res, quæ Græcè* scriptæ *nota erant perpaucis* hominibus. *Sed satis innixus sum his* rationibus, *audi jam alias. Nam quid demùm* dicant *si* ego *neque negligens, neque ignarus medicinæ, quæro aliqua medicamina ex piscibus, ut certè permulta sunt immixta & insperſa, eadem largitate naturæ tum in cæteris omnibus rebus, tum etiam aliqua in piscibus; credis-ne pertinere ad Magum potiùs quàm ad medicum, aut etiam ad philosophum, cognoscere medicamina, & ea investigare? qui* philosophus *non usurus est eis ad lucrum sibi* parandum, *sed ad auxilium* ferendum ægris? *Prisci quidem medici cognoscebant etiam incantationes, quibus vulnera sanabantur, quemadmodum Homerus auctor constantissimus totius antiquitatis tradit: apud quem sanguis emanans Ulyssi ex plagâ cohibetur incantatione. Nam nihil* eorum, *quæ fiunt ad opem salutarem ferendam, crimen habet. Sed (inquit) ad quam rem nisi malam secuisti piscem, quem famulus tuus Themison attulit ad te? Quasi verò non*

NOTÆ.

1. *Carmina remedia vulnerum nôrant*] Virgil. Æneid. lib. 7.

neque eum juvêre in vulnere cantus.

Marcellus, de Medicamentis:

Gramine seu malis ægro præstare medelam,
Carmine seu potiùs; namque est res certa saluti
Carmen ab occultis tribuens miracula verbis.

2. *Qui facit Ulyxi, &c.*] Odyss. T. vers. 456. & seq.

Ὠτειλὴν δ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος ἀντιθέοιο
Δῆσαν ἐπισταμένως, ἐπαοιδῇ δ' αἷμα κελαινὸν
Ἔσχεθον· αἶψα δ' ἵκοντο φίλου πρὸς δώματα πατρός.

Vulnus autem Ulyssis optimi divini
Ligaverunt scienter, incantatione autem sanguinem nigrum
Tenuerunt. statim autem iverunt dilecti ad ædes patris.

3. *Nihil enim quod s. f. gr. fit, criminosum est.*] Immò verò multa, & hæ præsertim excantationes, gravissimis sanè suppliciis coërcendæ. Leo Imperator eas prohibuit Constitutione suâ 65. περὶ τῆς κολάσεως τῶν μαγγανείᾳ χρωμένων.

xerim, me de particulis omnium animalium, de situ earum, deque numero, deque causâ conscribere, ac libros ἀνατομῶν [1] Aristoteli, & explorare studio, & augere. Atque adeò miror, quòd unum à me pisciculum inspectum sciatis, cùm jam plurimos, qui ubicumque locorum oblati sunt, æquè inspexerim. præsertim quòd ego nihil clanculò, sed omnia in propatulo ago; ut quivis vel extrarius arbiter assistat: more hoc & instituto magistrorum meorum, qui aiunt hominem liberum & magnificum debere, si queat, in primori fronte animum gestare. Hunc adeò pisciculum, quem vos leporem marinum nominatis, plurimis, qui aderant, ostendi. necdum etiam decerno quid vocem, nisi quæram sanè accuratiùs; quod nec apud veteres philosophos [2] proprietatem ejus piscis reperio, quanquam sit omnium rarissima, & herculè memoranda. Quippe solus ille, quantum sciam, cùm sit cætera exossis, duodecim numero ossa, ad similitudinem talorum suillorum, in ventre ejus connexa & catenata sunt. Quod Aristoteles si scisset, nunquam profectò omisisset scripto prodere: [3] qui aselli piscis solius omnium in mediâ alvo corculum situm pro maximo memoravit. Piscem, inquit, proscidisti. Hoc quis ferat philoso-

INTERPRETATIO.

dixerim paulò antè, me scribere de partibus omnium animalium, & de positurâ, numero, & causâ earum, meque experiri & augere meo labore libros Aristotelis dissectionum. *Sed certè miror quòd noveritis* tantùm *me considerâsse unum piscem, cùm jam consideraverim similiter permultos, qui mi*hi *oblati fuerunt variis in locis. cùm præcipuè nihil faciam in occulto, sed omnia in aperto;* ita *ut quicumque voluerit, etiam extraneus, adsit testis: secundùm hunc morem & hanc consuetudinem meorum magistrorum, qui dicunt hominem ingenuum & liberalem debere ferre animum suum in primâ fronte, si possit. Cæterùm monstravi multis, qui præsentes erant, hunc pisciculum, quem vos appellatis leporem marinum, neque adhuc statuo quomodo eum appellem, nisi certè exquiram diligentiùs; quia non invenio apud antiquos philosophos proprietatem illius piscis, quamvis sit rarissima omnium, & sanè digna relatu. Ille enim solus piscis, quòd sciam, habet duodecim ossa in alvo, instar astragalorum porcinorum* inter se *colligata, & concatenata. Quod si Aristoteles cognovisset, nunquam certè oblitus esset mandare scriptis: siquidem ipse retulit, tanquam* aliquid *rarissimum* & insigne, *parvum cor positum in medio ventre aselli solius ex omnibus piscibus,* qui hoc habeat. *Secuisti piscem, ait. Quis patiatur hoc crimi-*

NOTÆ.

1. *Aristoteli.*] Genitivus est per crasin pro *Aristotelei* à nominativo *Aristoteleus.*

2. *Proprietatem ejus piscis.*] Non *leporis marini*, ut sibi malè persuasit Bellonius, sed illius quem secuerat, nec sciebat quo nomine insigniret, cùm proprietatem ejus valdè insignem nusquam apud auctores reperiret.

3. *Qui aselli piscis solius, &c.*] Hoc de asello majore, qui Græcis ὄνος dicitur, legisse se ait Casaub. non apud Aristotelem, sed apud Athenæum & Ælianum, sæpiùs. Hic piscis est quem Germani *Stockfisch* vocant.

pho crimen esse, quod lanio vel coco non fuisset? Piscem proscidisti; quid? crudum? id accusas? [1] si cocto ventrem rusparer, hepatia suffoderem, ita ut apud te puerulus ille Sicinius Pudens [2] suomet obsonio discit, eam rem non putares accusandam? Atqui [3] majus crimen est Philosopho comesse pisceis, quam inspicere. An hariolis licet [4] jocinera rimari, philosopho contemplari non licebit? qui se sciat omnium animalium aruspicem, omnium Deûm sacerdotem? Hoc in me accusas, quod ego & Maximus in Aristotele miramur? cujus nisi libros bibliothecis exegeris, & studiosorum manibus extorseris, accusare me non potes. Sed de hoc pænè plura quam debui. Nunc præterea vide, quam ipsi sese revincant. Aiunt, mulierem magicis artibus, marinis illecebris à me petitam eo in tempore, quo me non negabunt [5] in Gætuliæ mediterraneis montibus fuisse: ubi pisces [6] per Deuca-

INTERPRETATIO.

ni dari philosopho, quod non datum fuisset lanioni, aut coquo? Dissecuisti piscem. quid? crudum? & arguis hoc? si scrutarer alvum pisci cocto, si ei eruerem viscera, quemadmodum ille adolescentulus Sicinius Pudens docetur apud te suo ipsius sumptu, non existimares id esse arguendum? Sed majus est crimen philosopho edere pisces, quàm eos considerare. An fas est haruspicibus scrutari viscera, ea verò inspicere nefas erit philosopho, qui novit se esse aruspicem omnium animalium, & sacerdotem omnium Deorum? Tu hoc reprehendis in me, quod ego, & Maximus admiramur in Aristotele? cujus nisi expuleris libros ex bibliothecis, & eripueris ex manibus studiosorum, non potes me accusare. Verùm jam dixi de hac re plura ferè quàm opus erat. Nunc considera prætereà quantùm ipsi sibi contradicant. Dicunt me aggressum fuisse mulierem magicis incantaminibus ope illecebrarum ex mari petitarum illo tempore, quo non inficiabuntur me fuisse in montibus Gætuliæ, qui siti sunt in mediis terris: ubi invenius

NOTÆ.

1. *Si cocto ventrem rusparer.*] Vocabulum vetus *ruspari*. Glossæ Isidori: *Ruspantur, perquirunt anxiè.* Porrò *ventrem piscis ruspari, & hepatia eruere* liguritoris est. piscium enim delicatissima pars venter est.

2. *Suomet obsonio.*] Hoc est, in piscibus suo ipsius ære emptis.

3. *Majus crimen est philosopho comesse pisces.*] Erant enim pisces delicatiorum & luxuriosarum cœnarum fercula. Horat.

benè erat, non piscibus urbe petitis,
Sed pullo atque hœdo, &c.

4. *Jocinera rimari.*] Petron. *Reclusa pectore extraxit fortissimum jecur, atque inde mihi futura prædixit.* De hariolis, omnique illâ *extispicinâ* plura vide apud Antiquit. Roman. scriptores, & Plin. *lib.* 9. cap. 37.

5. *In Gætuliæ mediterraneis montibus.*] Qui montis Atlantis suffragines sunt. Gætulia Libyæ regio est ad Nigrum fluvium. maritimæ ejus rupes ac scopuli muricibus & purpuris abundant.

6. *Per Deucalionis diluvia.*] Cùm scilicet

Obruerat tumulos immensa licentia ponti:
Pulsabantque novi montana cacumina fluctus. Ovid. Met. lib. 1.

Non tamen Deucalionei diluvii temporibus, illud enim peculiare fuit Græciæ, nedum ad Gætuliæ montes pervenerit: sed per diluvium Noë, quo universæ terræ facies aquis fuit operta. Verùm ista diluvia non distinguit fabulosa antiquitas, & quod universali Noë diluvio contigit, Deucalioneo, ut sibi notiori, tribuit.

lionis

lionis diluvia reperiantur. Quod ego gratulor neſcire iſtos, legiſſe me Theophraſti quoque [1] περὶ δακετῶν καὶ βλητικῶν & [2] Nicandri θηριακά. Cæterùm me etiam veneficii poſtularent: ut qui hoc negotium ex lectione & æmulatione Ariſtoteli nactus ſim, nonnihil & Platone me adhortante, qui ait, eum, qui iſta veſtiget, [3] φρονεῖν ἀθάνατα καὶ θεῖα ἄνπερ ἀληθείας ἐφάπτηται. Nunc quoniam piſces horum ſatis patuerunt; accipe aliud, pari quidem ſtultitiâ, ſed multo tanto vaniùs & nequiùs excogitatum. Scierunt & ipſi argumentum piſcarium futile & nihili futurum: præterea novitatem ejus ridiculam. Quis enim fando audivit, ad maleficia Magica deſquammari & exdorſuari piſceis ſolere? Potiùs aliquid de rebus pervulgatioribus & jam creditis fingendum eſſet. Igitur ad præſcriptum opinionis & famæ, confinxere puerum quempiam carmine cantatum, remotis arbitris, ſecreto loco, arulâ & lucernâ, & paucis conſciis teſtibus ubi incantatus ſit, corruiſſe: poſteà neſcientem ſui excitatum. Nec ultrà iſti quidem progredi mendacio auſi. Etenim fabula ut impleretur addendum etiam illud fuit, puerum eumdem multa præſagio prædixiſſe. quippe hoc emolumentum canticis accipimus, Præſagium, & Divinationem. Nec modò vulgi opinione, verum etiam doctorum virorum auctoritate, hoc miraculum de pueris

INTERPRETATIO.

piſces, ſed *tempore diluvii Deucalionis. Ego ſanè gaudeo quòd illi ignorent, me etiam legiſſe* libros *Theophraſti* de iis, quæ morſui & vulneri patent, *& Nicandri* theriaca. *Aliàs accuſarent etiam me veneficii: utpote cum in hoc ſtudium incubuerim ex lectione & imitatione Ariſtotelis, ex aliquâ etiam exhortatione Platonis, qui dicit eum, qui quærat iſta*, cognoſcere res immortales & divinas, ſi veritatem aſſequatur. *Jam quia piſces eorum refutati ſunt ſatis evidenter; audi aliud commentum ſimili quidem ſtoliditate, ſed longè inanius & improbius. Ipſi etiam viderunt probationem* ductam *à piſcibus futuram frivolam & nullius momenti: & inſuper ridiculam propter ſuam inſolentiam. Nam quis audivit dici ſquammas & oſſa ſolere eximi piſcibus ad Magicas incantationes? Excogitandum eſſet potiùs aliquid de rebus magis communibus, & quæ jam creduntur* valere ad ejuſmodi incantationes. *Ergo commenti ſunt convenienter ad opinionem & famam* de his rebus pervulgatam, *quendam puerum* à me *incantatum carminibus, ſemotis teſtibus, in loco ſolitario, ad parvam aram, & lampadem, & paucis conſciis; & collapſum eſſe eum poſtquam incantatus fuerat: deinde expergefactum fuiſſe, ignarum* eorum quæ *ſibi* contigiſſent. *Neque ipſi auſi ſunt proferre mendacium ulterius, ſed, ut perficeretur fabula, oportuit etiam illud adjicere, eundem puerum vaticinatum eſſe multa. diſcimus enim hunc eſſe fructum carminum, Prædictionem, & vaticinationem. Neque tantum exiſtimatione plebis comprobatur miraculum illud de pueris, verùm etiam teſtimonio eruditorum virorum*

NOTÆ.

1. Περὶ *] Hunc hiatum ſupplet Caſaub. hoc modo: περὶ δακετῶν καὶ βλητικῶν, quæ verba expreſſi in interpretatione. Schottus verò ſic: περὶ ζώων ἐν ξηρῷ διαμενόντων, hoc eſt, *de animalibus in ſicco morantibus*. Utraque inſcriptio apud Laërtium eſt, in Theophraſti Vitâ, & multæ item aliæ, quarum nonnullæ non minùs benè huic loco conveniant.

2. *Nicandri* θηριακά.] Addit idem Schottus: καὶ Ἀλεξιφάρμακα.

3. φρονεῖν μὲν ἀθάνατα] His verbis lacunam ſuppleo, ex loco Timæi à Ca-

confirmatur. Memini me [1] apud Varronem Philosophum, virum accuratissimè doctum atque eruditum, cùm alia hujusmodi, tùm hoc etiam legere: [2] Trallibus de eventu [3] Mithridatici belli Magicâ percontatione consulentibus, puerum [4] in aqua [5] simulacrum Mercurii contemplantem, quæ futura erant centum sexaginta versibus [6] cecinisse. Itemque [7] Fabium, cum quingentos denarios perdidisset, [8] ad Nigidium consultum venisse: ab eo pueros carmine instinctos indicasse ubi locorum defossa esset crumena cum parte eorum, cæteri

INTERPRETATIO.

Recordor me legisse in scriptis Varronis philosophi, viri apprimè docti & periti, præter alia similia, hoc etiam maximè. Cùm Tralles inquirerent Magicâ indagatione, quis futurus esset exitus belli Mithridatici, puerum vaticinatum esse eis centum & sexaginta carminibus, quæ eventura erant, inspiciendo imaginem Mercurii in aqua. Prætereà Fabium, amissis quingentis denariis, convenisse Nigidium ipsius consulendi causâ: & pueros, inspiratos ab eo ope incantamenti, ostendisse quo in loco marsupium esset infossum cum aliquot ex eis denariis, *& quomodo re-*

NOTÆ.

saubono huc allato, desumptis; quæ in Interpret. exposui.

1. *Apud Varronem Philosophum*] Hic est M. Terentius Varro, Ciceronis amicus, quem ipse ait Romanorum fuisse doctissimum.

2. *Trallibus.*] Tralles hîc cives sunt urbis Trallium, quæ in Asia Minori sita est Mæandrum inter & Caystrum fluvios, Cariæ annumerata à Plin. & Ptolemæo, à Strabone verò Ioniæ, à Stephano Lydiæ. Aliis nominibus *Evanthia*, *Seleucia*, & *Antiochia* appellata est.

3. *Mithridatici belli.*] Quod à Sullâ inceptum, à Lucullo posteà valdè affectum, à Cn. Pompeio tandem finitum est, post quadraginta circiter annos.

4. *In aquâ, &c.*] Genus hoc divinationis ὑδρομαντεία Græcis dictum est. Multa fuere ejusmodi divinationum & Magiæ genera. Plin. lib. 30. cap. 2. *Ut narravit Osthanes, species ejus* (Magiæ) *plures sunt. Namque & ex aquâ, & ex sphæris, & ex aëre, & stellis, & lucernis, ac pelvibus, securibusque, & multis aliis modis divina promittit: prætereà Umbrarum, inferorumque colloquia: quæ omnia ætate nostrâ Princeps Nero vana falsaque comperit:*

5. *Simulacrum Mercurii.*] Deorum enim imagines in aquâ videre dicebantur vi Magicâ evocatas. D. Augustinus lib. 7. de Civitate Dei, cap. 35. *Hydromantiam facere compulsus est,* (Rex Numa) *ut in aquâ videret imagines Deorum, vel potiùs ludificationes Dæmonum; à quibus audiret, quid in sacris constituere atque observare deberet. quod genus divinationis Varro à Persis dicit fuisse allatum.* Nempè Pythagoras à Persis Magiam edoctus, ad quos, ejus discendæ gratiâ, fuerat profectus, Regem Numam, cujus dicitur familiaris & magister fuisse, illâ erudierit.

6. *Cecinisse.*] Afflatum nempè Magico ἐνθουσιασμῷ.

7. *Fabium.*) Fuerit ille T. Fabius Ciceroni familiaris, ad quem etiam hic consolatoriam scripsit epistolam, quæ est 18a lib. 5. Epist. ejus ad familiares.

8. *Ad Nigidium.*] P. Nigidius Figulus Ciceroni item, & Catoni Fabioque æqualis, quem Cicero in Epistolâ 13. lib. 4. Famil. ad eum scriptâ, unum omnium doctissimum & sanctissimum, sibique amicissimum vocat. Ejus frequenter meminit Gellius, in Noct. Attic. Pythagoricus habitus est: unde non mirum si divinationis causâ, eum consuluerit Fabius.

ut forent distributi : unum etiam denarium ex eo numero habere [1] M. Catonem Philosophum, quem se [2] à pedissequo in stipem Apollinis accepisse Cato confessus est. Hæc & alia apud plerosque [3] de Magicis pueris lego equidem : sed dubius sententiæ sum, dicámne fieri posse, an negem. Quamquam Platoni credam, inter Deos atque homines, naturâ & loco [4] medias quasdam Divorum potestates intersitas, [5] easque divinationes cunctas & Magorum miracula gubernare. Quin & illud mecum reputo, posse animum humanum, & puerilem præsertim, [6] simplicemque, seu carminum avocamento, sive odorum delinimento soporari, & ad oblivionem præsentium [7] externari : & paulisper remotâ corporis memoriâ, redigi ac redire ad naturam suam, quæ est immortalis scilicet & divina; atque ita

INTERPRETATIO.

liqui dispersi essent : Catonem etiam philosophum habere unum denarium ex illo numero, quem reverâ Cato fassus est se sumpsisse à pedissequo, ut erogaret Apollini. Lego sanè hæc & alia in plerisque scriptoribus, de pueris Magicis : sed incertus sum utrum dicam ea posse fieri, aut inficier. Quamvis credo Platoni qui dicit *esse quasdam divinas virtutes interpositas medias, tum naturâ suâ, tum loco, inter Deos & homines, & eas præesse omnibus divinationibus, & miraculis Magorum. Quin etiam hoc quoque apud me cogito, mentem hominis, ac præcipuè pueri, quæ simplicior est, posse sopiri, & alienari ad obliviscenda præsentia, sive avertendo* eam *incantationibus, sive demulcendo odoribus : & depositâ tantisper recordatione corporis, reduci & reverti ad naturam suam, quæ nimirùm est immortalis ; & divina ; & sic prædicere*

NOTÆ.

1. *M. Catonem philosophum.*] Catonem Uticensem intellige, qui Stoicam sectam amplexus est.

2. *A pedissequo in stipem Apollinis accepisse.*] Sic lege ex emendatione Casaub. non autem *in stipe.* Quia olim moris non erat, ut argentum honesti viri per urbem incedentes secum gestarent ; si qui eorum ad manum habere vellent, id dabant pedissequis suis negotii, ut in peris pecuniam secum deferrent, quam ab eis sumerent, si fortè opus fuisset.

In stipem Apollinis.] Seneca, de Benef. lib. 7. cap. 4. *Omnia Deorum sunt, tamen Diis posuimus domum, & stipem jecimus.* Sumpserat ergo Cato à suo pedissequo denarium, quem jaceret in stipem Apollini, at non jecerat, sed habebat adhuc, ut patet ex Apuleii textu.

3. *De Magicis pueris.*] Quorum operâ utebantur Magi ad oracula promenda per hydromantiam.

4. *Medias quasdam Divorum potestates.*] In de Deo Socratis : *Sunt quædam mediæ divinæ potestates inter summum æthera, & infimas terras, in isto aëris spatio intersitæ, &c.* ubi vide Notas nostras.

5. *Easque divinationes cunctas & Magorum miracula gubernare.*] In eodem lib. de Deo Socratis : *Per hos eosdem, ut Plato in Symposio autumat, cuncta denuntiata, & varia Magorum miracula, &c.*

6. *Simplicemque.*] Nullis adhuc opinionibus, curis, & affectibus præventum aut occupatum.

7. *Externari.*] Extra terminos suæ mentis poni. Gloss. *externatus* ἐκτὸς φρενῶν.

1 veluti quodam sopore, futura rerum præsagire. Verumenimverò, utut ista sese habent, si qua fides hisce rebus impertienda est, debet ille nescio qui puer providus, quantum ego audio, & corpore decorus atque 2 integer deligi, & animo solers, & ore facundus: ut in eo aut divina potestas, quasi bonis ædibus, diversetur, si dignè tamen ea pueri corpore includitur: aut ipse animus expergitus, citò 3 ad divinationem suam redigatur: quæ ei promptè insita, & 4 nullâ oblivione saucia & hebes, facile resumatur. 5 Non enim ex omni ligno, ut Pythagoras dicebat, debet Mercurius exsculpi. Quod si ita est; nominate quis ille fuerit puer, sanus, incolumis, ingeniosus, decorus, quem ego carmine dignatus sim initiare. Cæterùm 6 Thallus,

INTERPRETATIO.

res futuras, tanquam per somnum quendam. At certè quidquid sit de istis, si credendum est his rebus, ille puer præscius quisquis sit, eligendus est, quantùm intelligo, formosus corpore & integer, & sagax mente, & disertus ore: vel, ut virtus divina habitet in eo tanquam in bonâ domo (si tamen illa possit dignè contineri in corpore pueri:) vel, ut mens ipsa excitata reducatur celeriter ad suam vaticinationem, quam recipiat facilè, utpote sibi ingenitam & expeditam, ac nullo oblivio læsam aut retusam. Nam, ut aiebat Pythagoras, Mercurius non est fabricandus ex quovis ligno. Quod si sic se habet; dicite quis fuerit ille puer, sana mentis, bona valetudinis, ingeniosus, ac formosus, quem ego dignatus sim consecrare incantatione. Porrò Thallus,

NOTÆ.

1. *Veluti quodam sopore futura rerum præsagire.*] Hoc vult Platonicus noster, animos humanos ex naturâ suâ, quæ divina est & immortalis, etiam futura cognoscere; sed illâ eos cognitione privari, quandiu terrenis ac corporeis sordibus sunt involuti: ex quibus si quando emerserint, ut in illo Magico sopore, quo fingit eas extra se rapi, illicò redire ad suam indolem, dotesque omnes suas recuperare.

2. *Puer Providus.*] Puer, qui ad prædicenda futura sumitur.

3. *Integer.*] Id est, omnibus suis membris absolutus, *non mancus, non mutilus.* Non me latet posse etiam aliter intelligi, pro *casto* nempè ac *sancto*, sed verisimilius mihi fit priore modo intelligendum. maximum enim erat ejusmodi magicis operationibus impedimentum, si quid membris deesset, ut innuit Plinius lib 30. cap. 2.

4. *Ad divinationem suam.*] Hoc est, ad divinum illum statum, naturæ suæ convenientem, in quo etiam futura cognoscit, ut suprà dictum est. Duos nempè modos affert Apuleius, quibus animus potest fatidicus effici. Per inspirationem atque inhabitationem numinis, quam Græci ἐνθουσιασμὸν vocant, & per elevationem mentis ad divinam suam naturam, quam *externationem animi* ipse vocat.

5. *Nullâ oblivione saucia & hebes.*] Quam oblivionem divinæ naturæ inducit ætas frequenti corporearum imaginum contemplatione.

6. *Non enim ex omni ligno, ut Pyth. dicebat, debet Mercurius exsculpi.*] Plin. lib. 16. *Quidam superstitiosius exquirunt materiam unde numen exsculpant, & quanquam Priapus ille Deus facilis & crassus haud gravatur ficulnus esse, non tamen idem liceat in Mercurio, Deo tam ingenioso, totque prædito artibus.* Proverbium est: *Non ex quolibet ligno Mercurius.* De quo vide Erasmum, in Chiliad.

7. *Thallus.*] Pricæus censet scribendum esse *Thalus*, idque probat ex

quem nominastis, medico potius quam Mago indiget. est enim miser morbo comitiali ita confectus, ut ter aut quater die sæpenumerò, sine ullis cantaminibus, corruat, omniaque membra conflictationibus debilitet: [7] facie ulcerosus, fronte & occipitio conquassatus, [8] oculis hebes, naribus hiulcus, pedibus caducus. [9] Maximus omnium Magus est, quo præsente Thallus diu steterit. ita plerumque morbo ceu somno vergens inclinatur. Eum tamen vos carminibus meis subversum dixistis, quod forte me coram semel decidit. Conservi ejus plerique adsunt, quos exhiberi denuntiastis. Possunt dicere omnes [1] quid in Thallo dispiciant: [2] cur nemo audeat cum eo ex eodem catino cænare, eodem poculo bibere. Et quid ego de servis? vos ipsi videtis. Negate Thallum, multo priùs quam ego Oeam venirem, corruere eo morbo solitum, medicis sæpenumerò ostensum. Negant hoc

INTERPRETATIO.

quem dixistis, eget potiùs medico, quàm Mago. Ille enim infelix adeò conflictatur epilepsiâ, ut sæpissimè collabatur ter vel quater per diem, absque ullis carminibus, & lædat sibi omnia membra concussibus: habens vultum plenum ulceribus, frontem verò & partem posteriorem capitis quassatam, & aciem oculorum retusam, nares hiantes, ac pedes debiles. Ille Magus est maximus omnium, coràm quo Thallus diu steterit. Sic plerumque pronus prosternitur morbo velut somno. Vos tamen affirmâstis eum prostratum fuisse meis incantamentis, quia fortè lapsus est semel me præsente. Ecce maximam partem ejus conservorum, quos mihi significâstis esse producendos. Possunt cuncti dicere quid animadvertant in Thallo: quare nemo audeat edere cum eo in eâdem lance, & potare in eodem calice. Sed quare ego loquor de conservis ejus? vos ipsi cernitis. Inficiemini Thallum consuevisse cadere ex illo morbo, & exhibitum fuisse sæpissimè medicis longè antequàm ego venirem Oeam.

NOTÆ.

hac veteri inscriptione:

D. M.
TI. AUG. LIB. THALETIS.
VINICIANI. NOMENCLATORIS.
A. CENSIBUS. THALUS. ET.
JANUARIA. LIB. D. S. P.

1. *Facie ulcerosus.*] Ulceribus ortis ex variis plagis & contusionibus, quibus corruens & sese agitans, faciem mulcaverit, neque enim ulcera faciei ex sese epilepsios symptoma sunt.

2. *Oculis hebes, naribus hiulcus, pedibus caducus.*] Id accidit ob spirituum turbationem, quæ maxima est in hoc morbo, unde distractio, convulsio, contractioque nervorum, ac musculorum, quibus nervi inseruntur, hincque nares hiulcæ manent, & oculi torvi & truces hebetesque fiunt, nec crura pedesque sustentare corpus ampliùs possunt.

3. *Maximus omnium Magus.*] Qui impedierit quominùs Thallus vi comitialis illius morbi correptus cadat.

4. *Quid in Thallo dispiciant.*] Elmenhorstius ex Florentinis membranis reponit *despuant*, quem sequitur & Pricæus, adductis ad lectionis suæ confirmationem Plinii & Plauti locis, quibus *despui*, seu *inspui* comitiali morbo laborantes probatur. Ego tamen nihil mutare velim. Convenientissimus enim & apertissimus sensus est verbi *dispiciant quid in Thallo dispiciant*, id est, *quid observent in eo, quid agnoscant, quid animadvertant.*

5. *Cur nemo audeat cum eo ex eodem catino cœnare. &c.*] Quòd scilicet sibi à comitiali morbo metuerent, qui morbus contagiosus est.

conservi ejus qui sunt in ministerio vestro ? Omnium rerum convictum me fatebor, nisi rus de omnium consensu diu ablegatus est, in longinquos agros, ne familiam contaminaret. Quod ita factum nec ab illis negari potest : [1] eò nec potuit hodie à nobis exhiberi. Nam ut omnis ista accusatio temeraria & repentina fuit, nudiustertius nobis Æmilianus denuntiavit, ut servos numero quindecim apud te exhiberemus. Adsunt quatuordecim, qui in oppido erant. Thallus solus rus ablegatus, ut dixi, ferme ad centesimum lapidem, longè ex oculis, Thallus solus abest, sed misimus qui eum curriculò advehat. Interroga, Maxime, quatuordecim servos quos exhibemus, Thallus puer ubi sit, & quam salvè agat : interroga servos accusatorum meorum, non negabunt, turpissimum puerum corpore putri & morbido caducum, barbarum, rusticanum. Bellum vero puerum elegistis, quem quis sacrificio adhibeat, [2] cujus caput contingat, [3] quem puro pallio amiciat, à quo responsum speret ! Vellem herculè adesset; tibi eum Æmiliane permisissem, ut teneres ipse, ut interrogares. Jam in mediâ quæstione, hic ibidem pro tribunali oculos truces in te invertisset, faciem tuam spumabundus conspuisset, manus contraxisset, caput

INTERPRETATIO.

An conservi ejus, qui sunt in vestro famulatu hoc inficiantur? Confitebor me convictum esse *omnium rerum*, quatum accusor, *si non fuit missus rus in prædia remota consensu omnium*, & ibi *diu* remansit, *ne inficeret* cæteros *servos. Quod ne illi quidem possunt inficiari sic factum esse. Eam ob rem etiam non potuit* huc *produci hodie à nobis. Nam cùm hæc tota accusatio fuerit temeraria & subitanea, Æmilianus nobis significavit nudiustertius, ut produceremus coràm te quindecim famulos. Ecce quatuordecim, qui erant in urbe. Solus Thallus, qui, ut jam dixi, relegatus est rus ad centum ferè milliaria procul à* nostro *conspectu, solus* (inquam) *ille Thallus desideratur. Verùm misimus* qui *eum adducat celerrimè. Quare à quatuordecim servis, quos sistimus coràm te, Maxime, ubi sit servus Thallus, & quomodo valeat: quære à famulis meorum accusatorum, non inficiabuntur* eum esse *puerum maximè deformem, corpore putrido, & ægro, obnoxium casui, barbarum, & agrestem. Vos sanè delegistis pulchrum puerum, quem aliquis admoveat sacro, cujus tangat caput, quem induat laciniâ sine labe, & à quo expectet oraculum! Cuperem sanè ut hic esset, tradidissem eum tibi, Æmiliane, ut tu ipse* eum *teneres, & interrogares. Jam in mediâ interogatione, hoc ipso in loco ante tribunal convertisset ad te oculos torvos, consputâsset vultum tuum, spumam ore fundens, constrinxisset manus, quassa-*

NOTÆ.

1. *Eò nec potuit hodie à nobis exhiberi.*] Quia ruri adhuc erat, necdum potuerat per angustias temporis inde advenisse, quanquam accersitus.

2. *Cujus caput contingat.*] Dum carmine eum initiaret, ut suprà loquitur noster. Observandus est hic locus, ritum enim peculiarem exhibet Magicorum illorum sacrorum.

3. *Quem puro pallio amiciat.*] Sic legendum, non *pulcro*. Festus. *Pura vestimenta sacerdotes ad sacrificium habebant, id est, non obsita, non fulgurita, non funesta, non maculam habentia.*

ſuccuſſiſſet, poſtremo in ſinu tuo corruiſſet. Quatuordecim ſervos, quos poſtulaſti, exhibeo : cur illis ad quæſtionem nihil uteris ? Unum puerum, atque eum caducum, requiris, quem olim abeſſe pariter mecum ſcis ? quæ alia eſt evidentior calumnia ? Quatuordecim ſervi petitu meo adſunt, eos diſſimulas : unus puerulus abeſt, eum inſimulas. Poſtremo quid vis ? puta Thallum adeſſe. Vis probare, eum præſente me concidiſſe ? ultro confiteor. Carmine id factum dicis ? hoc puer neſcit : ego, non factum, revinco. Nunc, caducum eſſe puerum, nec tu audebis negare. Cur ergo carmini potiùs, quam morbo attribuatur ejus ruina ? An evenire non potuit, ut forte præſente me idem pateretur, quod ſæpe alias multis præſentibus ? Quod ſi magnum putarem caducum dejicere, quid opus carmine fuit ? [1] cum incenſus gagates lapis, ut apud Phyſicos lego, pulcre & facile hunc morbum exploret : [2] cujus odore etiam in venalitiis vulgò ſanitatem aut morbum venalium experiantur. Etiam orbis à figulo circumactus, non difficile ejuſdem valitudinis hominem vertigine ſui corripit : ita ſpectaculum rotationis ejus animum ſaucium debilitat ; ac multo plus ad caducos conſternendos figulus

INTERPRETATIO.

viſſet caput, denique cecidiſſet in tuum gremium. Siſto quatuordecim famulos, quos popoſciſti : quare nullatenus uteris illis ad inquiſitionem ? poſtulas tantùm *unum puerum, & eum laborantem comitiali morbo, quem tam benè ſcis, quàm ego, jam pridem non hîc eſſe ? quæ poteſt eſſe calumnia manifeſtior ? Ecce tibi quatuordecim famuli, prout poſtulâſti, fingis* te non videre *eos : deſideratur unus ſervulus, criminaris* ejus abſentiam. *Quid tandem* tibi *vis ? pone* ſanè *Thallum* hîc *eſſe præſentem. Vis probare eum corruiſſe coràm me ? fateor ſponte* meâ. *Dicis hoc factum eſſe incantamento ? ſervulus id ignorat : ego probo non eſſe factum* hac ratione. *Jam ne tu quidem audebis inficiari puerum illum eſſe epilepticum. Quare igitur caſus ejus refundatur potiùs in incantationem, quàm in morbum* illum ? *An non potuit contingere, ut pateretur fortè coràm me, quod aliàs ſæpè* paſſus eſt *coram pluribus ? Quod ſi crederem rem magnam eſſe proſternere epilepticum, quid opus fuit incantamento ? ſi quidem lapis gagates, ut lego apud ſcriptores rerum naturæ, ſi accendatur, benè & facilè probat hunc morbum : cujus etiam nidore ſolent in foris venalium explorare bonam aut malam valetudinem ſervorum proſtantium. Rota etiam gyrata à figulo facilè corripit ſuâ gyratione hominem eodem illo morbo laborantem. Uſque adeò inſpectio vertiginis afficit ejus mentem infirmam ; & figulus longè potentior eſt ad dejiciendos epilepticos,*

NOTÆ.

1. *Cùm incenſus gagates lapis. &c.*] De eo Plinius, lib. 36. cap. 19. *Deprehendit ſonticum morbum, & virginitatem ſuffitus.* Dioſcorides, lib. 5. Sonticus morbus quis ſit ; docet Gellius, lib. 20 cap. 1. *cæteroqui mobum vehementiorem vim praviter nocendi habentem, legum iſtarum ſcriptores alio in loco, non per ſe morbum, ſed morbum ſonticum appellant.* At loco ſuprà laudato intelligere videtur tantùm comitialem. ſic enim de eodem lapide Dioſcorides lib. 5. ἔστι τῶν ἐπιληπτικῶν ἔλεγχος ὑποθυμιάσις. *Suffitus ejus probamentum eſt epilepticorum.*

2. *Cujus odore etiam in venalitiis, &c.*] Hunc modum explorandæ venalium valetudinis, non alibi commemoratum, quàm hoc Apuleii loco, invenio.

valet, quam Magus. Tu frustra postulasti ut servos exhiberem: ego non de nihilo postulo, ut nomines, quinam testes huic piaculari sacro adfuerint, cum ego ruentem Thallum impellerem. Unum omnino nominas puerulum illum Sicinium Pudentem, cujus me nomine accusas: is enim affuisse se dicit; [1] cujus pueritia etsi nihil ad religionem suffragaretur [2] tamen accusatro fidem derogaret. Facilius fuit, Æmiliane, ac multo gravius, tete ut ipsum diceres interfuisse, & ex eo sacro cœpisse [3] dementire potiùs, quam totum negotium quasi ludicrum pueris donares. Puer cecidit, puer vidit; num etiam puer aliquis incantavit? Hîc satis veteratoriè 4 Tannonius Pudens, cum hoc quoque mendacium frigere, ac prope jam omnium vultu & murmure explosum videret; ut vel suspiciones quorumdam spe moraretur, ait pueros alios producturum, qui sint æque à me incantati, atque ita 5 ad aliam speciem argumenti transgressus est. Quod quanquam dissimulare potui, tamen ut omnia; ita hoc quoque ultrò provoco. Cupio enim produci eos pueros, quos spe libertatis audio confirmatos ad mentiendum. Sed nihil ampliùs dico, quam ut pro-

INTERPRETATIO.

quam Magus. Tu petiisti inutiliter, ut sisterem huc *meos famulos: ego non temerè peto, ut dicas quinam testes præsentes fuerint huic nefario sacro, cum ego impellerem Thallum* jam *cadentem. Nominas tantum unum adolescentulum,* illum scilicet *Sicinium Pudentem, cujus nomine me accusas. Ipse enim ait se præsentem fuisse, cujus quamvis pueritia nihil conferret ad religionem* movendam judici, *accusatoris tamen persona* quam sustinet *detraheret* ei *fidem.* O *Æmiliane convenientius erat, & longè majoris ponderis, ut diceres te ipsum adfuisse, & cœpisse insanire ex illo incantamine, quàm ut permitteres omnem hanc rem pueris quasi jocularem. Puer lapsus est, puer vidit* labentem; *an puer quoque aliquis* eum *incantavit? Hîc Tannonius Pudens cum cerneret, hoc etiam mendacium parum valere, & jam exsibilatum esse omnium ferè nutibus ac susurris, callidissimè dixit se exhibiturum alios pueros, quos incantaveram similiter; ut* sic *saltem spe* illâ *retardaret suspiciones quorumdam: sicque transiit ad aliud genus probationis. Quod licet potuerim prætermittere tamen,* eum *provoco sponte* ad hoc probandum *sicut & omnia* alia. *Opto enim, ut servuli illi exhibeantur, quibus accipio animos esse additos ad mentiendum* propositâ *spe manumissionis. Verum nihil addo ulteriùs nisi*

NOTÆ.

1. *Cujus pueritia etsi nihil ad religionem suffragaretur.*] Hoc est, *quanquam non dubitaretis, non religioni duceretis, propter ejus pueritiam, cui vulgò parva habenda est fides.*

2. *Tamen accusatio fidem derogaret.*] Neque enim accusator adversùs reum testimonium dicere potest. Neque, si dicat, ei creditur.

3. *Dementire.*] *Insanire* Lucret. lib. 3. *dementit enim deliráque fatur.*

4. *Tannonius Pudens.*] Æmiliani advocatus.

5. *Ad aliam speciem argumenti.*] Ad aliud quidem argumentum. à Thallo enim transibat ad alios pueros, quos aiebat similiter incantatos. Sed non ad aliud genus argumenti, in utroque enim de pueris incantatis agebatur.

ducant

ducant. Postulo igitur & flagito, Tannoni Pudens, ut expleas quod es pollicitus. Cedò pueros istos quibus confiditis. produc, nomina qui sint. [1] meâ aquâ licet ad hoc utare. Dic, inquam, Tannoni. quid taces? quid cunctaris? quid respectas? Quòd si hic nescit quid dixerit, aut nomina oblitus est, at tu Æmiliane cede huc. dic quid advocato tuo mandaveris. exhibe pueros. Quid expalluisti? quid taces? hoccine accusare est? hoccine tantum crimen deferre? an Claudium Maximum, tantum virum, ludibrio habere, me calumniâ insectari? Quòd si fortè patronus tuus verbo prolapsus est, & nullos pueros habes quos producas; saltem quatuordecim servis, quos exhibui, ad aliquid utere: aut cur sisti postulabas tantam familiam? Magiæ accusans de quindecim servis denuntiasti: quòd [2] si de vi accusares, quot tandem servos postulares? Sciunt ergo aliquid quindecim servi, & occultum est? an occultum non est, & Magicum est? Alterum horum fatearis necesse est: aut illicitum non fuisse, in quo tot conscios non timuerim: aut si illicitum fuit, scire tot conscios non debuisse. Magia ista, quantum ego audio, res est legibus delegata, jam inde antiquitus [3] duodecim Tabulis propter incredundas

INTERPRETATIO.

ut eos *exhibeant. Peto ergo & posco, ô Tannoni Pudens, ut præstes quod promisisti. produc istos servulos quibus vos fiditis. exhibe* eos, *dic quinam illi sint. utere meâ aquâ ad hoc*, per me *licet. Loquere, inquam, Tannoni, quare siles? quare hæsitas? quid respicis? Quòd si hic ignorat quid dixerit, aut oblitus est nomina,* eorum: *tu certè, ô Æmiliane, veni huc. eloquere quid præceperis tuo patrono. Produc servulos. Quare palles? cur siles? an hoc est accusare? an hoc* est *deferre tantum scelus?* an potius *irridere Claudium Maximum tantum virum, & persequi me calumniâ? Quod si fortè tuus advocatus erravit loquendo, & tu nullos habes servulos quos* huc *sistas; certè utitor ad aliquid quatuordecim famulis quos produxi: vel quare poscebas ut tot famuli producerentur? Cum me Magiæ insimulares, postulasti quindecim famulos: quòd si me accusares de vi, quot quæso famulos peteres? Igitur quindecim servi norunt aliquid, &* illud *secretum est? an* verò *non est secretum,* & tamen *Magicum est? Oportet ut concedas alterutrum horum: vel* illud *non fuisse vetitum, in quo non veritus sim tot participes: vel si vetitum fuit, non oportuisse ut tot testes* illud *cognoscerent. Hæc Magia, ut ego accipio, est res tradita legibus ad* puniendum, *jam à primis temporibus vetita* legibus *duodecim Tabularum, ob incredibiles ex-*

NOTÆ.

1. *Meâ aquâ licet ad hoc utare.*] Tempore mihi ad dicendum concesso, quod aqua, è clepsydrâ guttatim fluens, metitur.

2. *Si de vi accusares.*] Quæ neque à solo, neque clàm fieri potest, sed multorum hominum operâ perpetratur. Magica verò sacra alio longè modo se habent, utpote quorum præcipua conditio est ut secreta sint.

3. *Duodecim tabulis propter incredundas frugum illecebras interjecta.*] Lex illa ex duodecim tabulis sic habet: SI QUIS ALIENAS FRUGES EXCANTASSIT, KAPITAL ESTO. Porrò per incredibiles illas *frugum illecebras* intellige segetum attractiones & translationes ex uno agro in alium, quas vi carminum

frugum illecebras interdicta. Igitur & occulta non minus, quam tetra & horribilis, plerumque noctibus vigilata, & tenebris abstrusa, & arbitris solitaria, & carminibus murmurata. [1] cui non modò servorum, verum etiam liberorum pauci adhibentur. Et tu quindecim servos vis interfuisse? Nuptiæ-ne illæ fuerunt, an aliud celebratum officium, [2] an convivium tempestivum? Quindecim servi sacrum Magicum participant, [3] quasi Quindecimviri sacris faciundis creati. Cui tamen rei tot numero adhibuissem, si conscientia unius multi sunt? Quindecim liberi homines [4] populus est: totidem servi, familia: totidem

INTERPRETATIO.

cantationes segetum. Quæque proinde non minus absconditur, quàm dira est & abominanda, quæ sæpiùs exercetur *vigilando per noctem, obscuritate tecta, destituta testibus,* & peragitur *susurris incantationum, ad quam utuntur operâ paucorum non servorum modò, sed vel ingenuorum quoque. Tu vero vis quindecim servos adfuisse? An fuerunt illæ nuptiæ, an aliud officium peractum, an convivium tempestivum? Quindecim famuli conscii sunt cærimoniarum Magicarum, veluti Quindecimviri electi ad sacra peragenda. Ad quid tamen usus fuissem tot servis, si vel unus conscius plures sint* quam expediat? *Quindecim homines liberi constituunt populum: totidem famuli* constituunt *familiam: totidem* servi *ligati* consti-

NOTÆ.

fieri posse, & reverâ factas putabant. Virgil. in Pharmaceutriâ:

Atque satas aliò vidi traducere messes.

Omitto Plin. Ovid. Tibullum, & alios qui rei hujus meminerunt.

1. *Cui non modò servorum, verùm etiam liberorum pauci adhibentur.*] Teste Philone, in commentario, quo probat omnes, qui virtutem colunt, esse liberos. Athenienses mancipia sua excludebant, cùm rem divinam Furiabus facerent. Minutius Felix in Octavio: *etiam servo quibusdam cærimoniis interesse piaculare flagitium est.*

2. *An convivium tempestivum.*] Turnebus Adversariorum lib. 6. cap. 16. exponens hunc Apuleii locum, & alios tres Ciceronis in Verrem, de Senectute, & pro Murenâ, ait: *convivium tempestivum esse, quod neque fit de die: (nam turpe, & nequam, & intempestivum habebatur de die convivia agitare) neque in multam noctem producitur, sed quod tempore suo fit.* Contrà verò *intempestivum.* Ad tempestivum quoque convivium pertinuisse suspicatur, ut diebus quibusdam, putà festis, agitaretur, potiùs quàm aliis.

3. *Quasi Quindecimviri sacris faciundis creati*] Duumviros primùm sacris faciundis creavit Tarquinius Superbus, vel (ut quidam volunt) Tarquinius Priscus, occasione librorum Sibyllinorum, quos emerat, quosque eis custodiendos tradidit. posteà pro Duumviris illis creati sunt Decemviri, quorum esset idem munus, permanseruntque illi ad usque Sullæ tempora, qui alios quinque primus addidisse creditur, & effecisse Quindecimviros sacris faciundis. Ii libros Sibyllinos custodiebant, cúmque ex Senatusconsulto adeundi essent, adibant, &, quæ legissent, Senatui renuntiabant, ludos sæculares celebrabant, postremò ea omnia peragebant, quæ Sibyllinorum librorum jussu erant peragenda.

4. *Populus est.*] Hoc est, *pagus.* Attici Δήμους vocant pagos suos. Quindecim scilicet viros liberos, hoc est, patresfamilias, cum omni sibi subditâ familiâ ad pagum constituendum suffecisse perquam verisimile est.

5. *Totidem servi familia.*] Immò & pauciores.

vincti, [1] ergastulum. An adjutorio multitudo eorum necessaria fuit, qui diutine hostias lustraleis tenerent? At nullas hostias nisi gallinas nominastis. [2] An ut grana thuris numerarent? an ut Thallum prosternerent? Mulierem etiam liberam perductam ad me domum dixistis ejusdem Thalli valitudinis, quam ego pollicitus sim curaturum: eam quoque incantatam à me corruisse. Ut video, vos [3] palæstritam, non Magum accusatum venistis: ita omneis, qui me accesserint, dicitis cecidisse. Negavit tamen quærente te, Maxime, [4] Themison medicus, à quo mulier ad inspiciendum perducta est, quidquam ultra passam, nisi quæsisse me, ecquid illi aures obtinnirent, & utra earum magis: ubi responderit, dextram sibi aurem nimis inquietam, confestim decessisse. Hîc ego, Maxime, quanquam sedulò impræsentiarum à laudibus tuis tempero, necubi tibi ob causam istam videar blanditus, tamen solertiam tuam in percontando nequeo quin laudem. Dudum enim cùm agitarentur hæc, & illi incantatam mulierem dicerent, medicus, qui abfuerat, abnueret, quæsisti tu nimis quàm prudenter, quod mihi emolumentum fuerit incantandi? responderunt, ut mulier rueret. Quid deinde? mortua est? inquis: negârunt. Quid ergo dicitis? quod Apuleii commodum, si ruisset? ita enim pulcrè ac perseveranter tertiò quæ-

INTERPRETATIO.

tuunt *ergastulum. Num tantus eorum numerus necessarius fuit ad auxilium, ut* scilicet *tenerent diu victimas lustrales? Verùm nullas victimas nominavistis nisi gallinas. Num ut numerarent micas thuris? num ut dejicerent Thallum? Dixistis etiam fœminam ingenuam, laborantem eodem morbo, quo Thallus, deductam fuisse ad me in meam domum, quam promiserim me sanaturum: & illam etiam cecidisse incantatam à me. Quantùm video, venistis accusatum luctatorem, non* autem *Magum: quandoquidem dicitis corruisse omnes, qui ad me venerint. Attamen Themison medicus, qui adduxit fœminam* illam *ad me, ut eam inspicerem, dixit, cùm tu eum interrogâsti, ô Maxime, nihil aliud ei contigisse, nisi me rogâsse num aures ei tinnirent, & utra earum magis* tinniret. *Eam autem, cùm respondisset dextram aurem sibi nimiùm turbari* tinnitu, *statim abiisse. O Maxime quamvis studiosè abstineo in præsens à tuis præconiis, ne videar aliquo modo tibi adulari propter hanc litem, non possum tamen quin prædicem tuam sagacitatem in interrogando. Jam pridèm enim cùm hæc disputarentur, & illi affirmarent fœminam fuisse incantatam, medicus* autem, *qui præsens fuerat,* id *negaret, tu sciscitatus es prudentissimè sanè, quam utilitatem ego perceperim ex incantatione? responderunt, ut fœmina caderet. Quid posteà? (ais) an obiit? negaverunt. Quidnam igitur, dicitis? quanam utilitas* rediisset *ad Apuleium, si* mulier illa *cecidisset? nam sic tertiò inter-*

NOTÆ.

6. *Ergastulum.*] Glossæ Philoxeni: *Ergastulum* τόπος ἐν ᾧ οἱ δεσμῶται ἐργάζονται. *locus, in quo vincti operantur.*

7. *An ut grana thuris numerarent?*] Pricæus vult legi *mundarent.* Ex illo Ennapii in pari argumento λιβανωτοῦ χόνδρον καθαρίσας. *Cùm purgâsset micam seu granum thuris.*

7. *Palæstritam.*] Athletam, qui, quotquot se adeunt, humi prosternat.

8. *Themison medicus.*] Apuleii servus, de quo jam suprà.

sivisti; ut qui scires omnium factorum rationes diligentiùs examinandas, ac sæpiùs causas quæri, facta concedi: eóque etiam patronos litigatorum causidicos nominari, quòd, cur quæque facta sint, expediant. Cæterùm negare factum, facilis res est, & nullo patrono indiget: rectè factum vel perperàm, docere, id verò multò arduum & difficile est. Frustrà igitur, an factum sit, anquiritur, quod nullam malam causam habuit ut fieret. [1] Ita facti reus, apud bonum judicem, scrupulo quæstionis liberatur, si nulla fuit ei ratio peccandi. Nunc, quoniam neque incantatam, neque prostratam mulierem probaverunt, & ego non nego petitu medici à me inspectam, dicam tibi, Maxime, cur illud de aurium tinnitu quæsierim, non tam purgandi mei gratiâ in eâ re quam tu jam præjudicâsti neque culpæ neque crimini confinem, quàm ut ne quid dignum auribus tuis & doctrinæ tuæ congruens reticuerim. Dicam igitur quàm brevissimè potero. etenim admonendus es mihi, non docendus. Plato philosophus in illo præclarissimo Timæo cælesti quadam facundiâ universum mundum molitus, postquàm [2] de nostri quoque animi trinis potestatibus solertissimè disseruit, & cur quæque membra nobis divinâ providentiâ fabricata sint, aptissimè demonstravit: causam morborum omnium trifariàm percenset. Primam causam primordiis corporis attribuit: si ipsæ elementorum qua-

INTERPRETATIO.

rogasti egregiè & constanter; quippe qui sciebas causas omnium factorum considerandas esse sedulò, & sæpè rationes inquiri, licet *facta concedantur: & propterea etiam advocatos litigantium dici causidicos, quia explicant* causas *quare singula gesta sint. Porrò facile est inficiari factum, & ad hoc nullo advocato opus est: at difficillimum est & maxime arduum, ostendere an hoc benè vel malè factum sit. Ergò incassum inquiritur num aliquid perpetratum sit, quod nullam habuit malam rationem cur perpetraretur. Sic qui accusatur facti, exolvitur metu inquisitionis coram probo judice, si ipse nullam habuit causam malefaciendi. Jam quia neque ostenderunt fœminam fuisse incantatam, neque dejectam* humi, *atque ego non inficior eam à me fuisse consideratam rogatu medici, aperiam tibi, ô Maxime, quare hoc sciscitatus fuerim de tinnitu aurium, non tam ad me excusandum in hac re, quam tu jam ante statuisti neque culpæ neque sceleri esse proximam, quam ne sileam aliquid conveniens tuis auribus, & tuæ eruditioni. Hoc ergo exponam quàm paucissimis verbis licebit. nam tu non es mihi instruendus, sed tantum admonendus. Plato philosophus explicans totum orbem divinâ quadam eloquentiâ, in illo egregio* Dialogo *Timæo, postquam subtilissimè disputavit de tribus etiam facultatibus nostræ mentis, & ostendit convenientissimè, quamobrem providentia divina nobis formaverit artus: distribuit causam omnium ægritudinum in tres partes. Primam causam tribuit principiis corporis: si ipsæ qualitates elementorum, humida* nempe,

NOTÆ.

1. *Ita facti reus, &c.*] Quanquam hoc absolutè fallax, tamen non leve habet ad innocentiam probandam momentum, quòd vix malum perpetretur ingratiis.

2. *De nostri quoque animi trinis facultatibus.*] Intellectu, phantasiâ, memoriâ.

litates, humida & frigida, & his duæ adversæ, non congruant. id adeò evenit, cum quæpiam earum modum excessit, aut loco demigravit. Sequens causa morborum inest in eorum vitio, quæ jam concreta ex simplicibus elementis, unâ tamen specie coaluerunt: ut est sanguinis species, & visceris, & ossis, & medullæ: porrò illa quæ ex hisce singularibus mixta sunt. 1 Tertiò, in corpore concrementa varii fellis, & turbidi spiritus, & pinguis humoris, novissima ægritudinum incitamenta sunt. Quorum è numero præcipua sit materia morbi comitialis, de quo dicere exorsus sum; cum caro in humorem crassum & spumidum inimico igni conliquescit, 2 & spiritu indidèm parto ex calore compressi aëris albida & spumida tabes fluit. Ea namque tabes, si 3 foras corporis prospiravit, 4 majore dedecore quam noxâ diffunditur. 5 Pectoris enim primorem cutim

INTERPRETATIO.

ac frigida, & duæ illis contrariæ, non bene inter se *conveniant. illud porrò contingit, cum aliqua earum immoderatè abundavit, aut exivit ex suâ sede. Altera causa morborum posita est in corruptione earum rerum, quæ jam conflata ex primordiis simplicibus coadunata sant in unam substantiam: cujusmodi est substantia sanguinis, & carnis, & ossis, & medullæ, uno verbo ea* omnia *quæ conflata sunt ex his singularibus. Tertiò* loco *collectiones bilis diversicoloris, & flatuum turbulentorum, & humorum crassorum, sunt ultima irritamenta morborum. Ex quorum numero præcipua est materia morbi comitialis; de quo incepi disputare. Quando* nempe *caro liquefit ardore noxio in humorem spissum, & spumeum; & collecto inde flatu ex fervore aëris stipati, sanies subalba & spumea manat. Etenim illa sanies si transpiravit extra corpus, effunditur* cum *majori deformitate, quam læsione. Nam notat exti-*

NOTÆ.

1. *Tertiò in corpore concrementa varii fellis. &c.*] Hoc tertium membrum etiam tripartitò dividit Plato. Alios enim morbos à spiritu, alios à pituitâ, alios à bile fieri dicit, quas singulas causas ordine deinceps explicat. Apuleius sic interpretatur: *concrementa varii fellis* (χολῆς) *& turbidi spiritûs* (πνεύματος) *& pinguis humoris* (φλέγματος.)

2. *Et spiritu indidèm parto ex calore compressi aëris, albida & spumida tabes. &c.*] Sic lege, non autem *ex candore.* Ex calore enim spuma. Ennius apud Macrob.

Spiritus ex animâ calidâ spumas agit albas.

Neque legas, *& tumida tabes*, sed *spumida*, suprà enim proximè dixit *humorem crassum & spumidum.*

3. *Foras corporis.*] Magis Latinum esset *foras corpore.* At nihil mutandum. Syntaxis Græca est ἐκτὸς τῦ σώματος. sic lib. 8. Metamorph. dixit *intùs ædium.*

4. *Majore dedecore, quàm noxâ diffunditur.*] Vitiliginem enim tantùm efficit illam, quæ Græcis Ἄλφος, in quâ, ut ait Celsus, lib. 5. color albus est, ferè subasper, & non continuus, ut quædam quasi dispersæ guttæ videantur. *quæ vitiligo*, ut ait idem Celsus) *quamvis per se nullum periculum afferat, tamen fœda est.*

5. *Pectoris enim, &c.*] Aut repone cum Casaubono *corporis*, aut si *pectoris* retines, *pectus* pro toto corpore usurpatum intellige, quemadmodum & Euripides τὸ στέρνον ἀντὶ τῦ ὅλυ σώματος dixit, ut notat ejus Scholiastes, ad hunc Phæniss. locum: Ἄρην δ' Αἰτωλὸν ἐν στέρνοις ἔχει.

vitiligine insignit, & [1] omnimodis maculationibus convariat. [2] sed cui hoc usu venerit, nunquam posteà comitiali morbo attentatur. Ita ægritudinem animi gravissimam, [3] levi turpitudine corporis compensat. Enimverò [4] si perniciosa illa albedo intus cohibita, & bili atræ sociata, venis omnibus furens pervasit: deinde ad summum caput viam molita, dirum fluxum cerebro immiscuit; illico regalem partem animi debilitat, quæ ratione pollens, verticem hominis velut arcem & regiam insedit. Ejus quippe [5] divinas vias & sapientes meatus [6] obruit & obturbat. [7] quod facit minore pernicie per soporem; cum potu & cibo plenos comitialis morbi [8] prænuntiâ strangulatione modicè angit. Sed si usque adeò aucta est, ut etiam vigilantium capiti offundatur; tum verò repentino mentis nubilo ob-

INTERPRETATIO.

mam pellem corporis vitiligine, & distinguit maculis omnis generis. Verùm ille, cui hoc contigerit, nunquam deinceps afficitur epilepsiâ. Sic commutat acerbissimum morbum animi parvâ deformitate corporis. At si ille exitialis humor albus introrsum retentus, & permixtus nigræ bili penetravit in omnes venas cum furore: posteà tendens ad summitatem capitis, permiscuit cerebro sævam destillationem, protinùs infirmat regiam partem mentis, quæ valens ratiocinatione, fixit sedem in summo capite hominis, tanquam in arce & in palatio. Nam obturat, & perturbat semitas ejus divinas, & poros rationi destinatos. Quod quidem *facit cum minore periculo per somnum; quando moderatè premit potu & escâ repletos, suffocatione præsagâ morbi sacri. At si crevit eo usque, ut se effundat etiam in caput vigilantium, tunc obstupescunt*

NOTÆ.

1. *Omnimodis maculationibus convariat*] Sic exprimit illa Platonis ex supradicto Timæo: καταποικίλλει τὸ σῶμα. ex quibus verosimillimum fit *corporis* supra reponendum esse, loco *pectoris*.

2. *Sed cui hoc usu venerit, nunquam posteà, &c.*] Id non legitur apud Platonem.

3. *Levi turpitudine corporis compensat.*] At Plato non solùm vitiligine corpus commaculari dicit, sed illud prætereà addit, alios cognatos morbos generari, quod omisit Apuleius.

4. *Si perniciosa illa albedo intus cohibita, &c.*] Sic omninò legendum est, non *dulcedo*, quidquid in contrarium dicat Gentilis. *Albedo hæc*, est humor ille albus, qui vitiliginem facit, cùm in exteriorem partem corporis diffunditur. Exprimit illa Platonis: τὸ λευκὸν φλέγμα ἀποληφθὲν μετὰ χολῆς μελαίνης κερασθέν.

5. *Divinas vias, & sapientes meatus.*] Cerebri sinus ventriculos & poros intellige, quibus spiritus animales in nervos totumque corpus derivantur. *Sapientes meatus* interpretor *artificiosos, solerti ac sapienti manu fabricatos*, vel, *quibus animus sapiens suis fungitur muneribus*.

6. *Obruit, & obturbat.*] Quidam, *obstruit, & obturat.* Nihil mutandum. Exprimit illa Platonis: ἐπὶ τὰς περιόδους τε τὰς ἐν κεφαλῇ θειοτάτας οὔσας ἐπισκεδαννύμενον καὶ ξυνταράττον αὐτάς.

7. *Quod facit minore pernicie per soporem, &c.*] Plato καθ' ὕπνον μὲν ἰὸν πραΰτερον, ἐγρηγορόσι δὲ ἐπιτιθέμενον δυσαπαλλακτότερον.

8 *Prænuntiâ strangulatione.*] Nihil disertè de hac strangulatione prænuntiâ Plato. de interclusâ quidem & impeditâ respiratione nonnulla dicit. Fit autem illa strangulatio obrutis & obturatis viis, per quas vis sentiens & movens transmittitur.

torpescunt, & moribundo corpore, cessante animo cadunt. Eum nostri non modò [1] Majorem [2] & Comitialem, verum etiam [3] Diuinum morbum, ita ut Græci [4] ἱερὰν νόσον, verè nuncuparunt. [5] videlicet quòd animi partem rationalem, quæ longè sanctissima est, eam violet. [6] Agnoscis Maxime rationem Platonis, quantùm potui pro tempore, perspicuè explicatam. [7] cui ego fidem arbitratus, causam divini morbi esse, cum illa pestis in caput redundavit: haudquaquam videor de nihilo percontatus, an esset mulieri illi caput grave, cervix torpens, tempora pulsata, aures sonoræ. Et cæterùm, quòd dextræ auris crebriores tinnitus fatebatur, signum erat morbi penitùs adacti. Nam dextera corporis validiora sunt, eoque minus spei ad sanitatem relinquunt, cum & ipsa ægritudini succumbunt. Aristoteles adeò in

INTERPRETATIO.

subitâ caligine animi, & deficiente, jam mente corruunt, corpore simili morientis. Nostri merito nominaverunt eum, non tantum morbum *Majorem, & Comitialem, sed etiam morbum Divinum, quemadmodum & Græci* sacrum morbum *quia nimirùm lædit rationalem mentis partem, quæ est multo sanctissima. Agnoscis, ô Maxime, rationem Platonis, expositam quàm clarissimè potui* pro ratione *temporis. cui ego credens* dicenti, *causam morbi comitialis esse quando ille dirus humor refluxit in caput: nullatenùs videor frustrà interrogavisse, num caput esset gravatum illi fœminæ, num collum ipsi torpidum esset, an ipsi tempora quaterentur,* atque *an aures ei tinnirent. Et porrò, quia confitebatur aurem dextram sibi sæpiùs sonare, indicium erat morbi altiùs infixi. Dextræ enim partes corporis firmiores sunt, & propterea permittunt minùs spei sanationis, quando ipsæ quoque vincuntur morbo. Porrò*

NOTÆ.

1. *Majorem.*] Corn. Celsus vocat etiam eum *majorem morbum*, eâdem ratione quâ *vis major* Latinis dicitur, cui resisti non potest. Hesychius Μεγάλη νόσος ἢ ἐπιληψία. Galenus lib. Epidem. *Herculeum* etiam hunc morbum dici autumat, non quòd Hercules eâ laboraverit, sed quia est invictus, vel, κατ' ἐξοχὴν, quomodo & *sonticus* est appellatus: cùm alias omnis morbus, qui cuique rei agendæ impedimento est, *sonticus* dicatur, ut docent Plin. & Jurisconsulti.

2. *Et Comitialem.*] Sic dictus est, quòd in comitiis de repente cuipiam interveniens, ea turbaret. Hinc de eo Q. Sammonicus Serenus:

Est subiti species morbi, cui nomen ab illo est,
Quod fieri nobis suffragia justa recusat.
Sæpè etenim, membris atro languore caducis;
Concilium populi labes horrenda diremit.

3. *Divinum morbum,*] Sive ob eam rationem, quam subjungit Apuleius, sive quia eum crederent θεόπεμπτον à Diis immissum, seu potiùs quia haberet θεοῦ βίαν *vim majorem.*

4. ἱερὰν νόσον,] *Sacrum morbum.* Quemadmodum etiam dictus est à Latinis.

5. *Videlicet quòd animi partem, &c.*] Interpretatur illa Platonis; νόσημα δ' ἱερᾶς ὂν φύσεως ἐνδικώτατα ἱερὸν λέγεται. *morbus ad sacram seu divinam naturam* (hoc est, ut intelligit noster, animum hominis) *pertinens, justissimè sacer seu divinus dicitur.*

6. *Agnoscis.*] Quia suprà dixit; *admonendus es mihi, non docendus.*

7. *Cui ego fidem arbitratus.*] Hoc est, *fidem habens.* similiter Plautus, in Bacchid.

Postremò, si pergis, parùm mihi fidem arbitrarier.

Problematis ſcriptum reliquit, [1] quibus æquè caducis à dextro morbus occipiat, eorum eſſe difficiliorem medelam. Longum eſt, ſi velim Theophraſti quoque ſententiam de eodem morbo recenſere. eſt enim etiam ejus egregius liber *De caducis*. Quibus tamen in alio libro, quem [2] *De invidentibus animalibus* conſcripſit, remedio eſſe ait exuvias [3] ſtellionum, quas velut ſenium, more cæterorum ſerpentium, temporibus ſtatutis exuant: ſed niſi confeſtim eripias, [5] (malignóne præſagio, an naturali adpetentiâ) illicò convertuntur, & devorant. Hæc idcircò commemoravi nobilium philoſophorum diſputata, ſimul & libros ſedulò nominavi, nec ullum ex medicis aut poëtis volui attingere, ut iſti deſinant mirari, [4] ſi philoſophi ſuâpte doctrinâ cauſas morborum & remedia noverunt. Igitur, cùm ad inſpiciendum mulier ægra, curationis gratiâ, ad me perducta ſit, atque

INTERPRETATIO.

Ariſtoteles ſcripſit in ſuis Problematis ſimiliter, difficiliorem eſſe curationem illorum epilepticorum, quibus ægritudo incepit à dexterâ parte. *Diutiùs morarer, ſi vellem referre etiam opinionem Theophraſti de eadem ægritudine. nam extat quoque præclarus ejus liber* De epilepticis. *Quibus nihilominùs dicit in alio volumine, quem compoſuit* de animalibus invidis, *medelam afferre ſpolia ſtellionum, quæ illi deponunt certis temporibus tanquam ſenectutem ſuam, ſecundùm conſuetudinem reliquorum reptilium: at ni ſtatim eis ſubtrahas protinùs ſe convertunt, & abſorbent ea;* neſcio *an prænotione invidâ, an verò appetitu naturali. Ideò narravi iſtas diſputationes inclytorum philoſophorum, ſimul & citavi accuratè libros* eorum; *neque volui citare quemquam medicorum, vel poëtarum, ut hi jam non mirentur, ſi philoſophi cognoſcunt ſuâ propriâ ſcientiâ cauſas ægritudinum, & medelas earum. Cùm ergo fœmina morbida adducta ſit ad me, ut eam viderem, & ſanarem, & conſtet teſtimo-*

NOTÆ.

1. *Quibus æquè caducis.*] τὸ *æquè* abundat, aut certè ſonat *maximè, præſertim.* Sic lib. 8. Metam. *canis adæquè venaticus.* & lib. 6. *crebris æquè ingeſtis ictibus.*

2. *Egregius liber de caducis.*] Hujus meminit Laërtius, ſed hac inſcriptione: περὶ ἐπιλήψεως. *de epilepſiâ.*

3. *De invidentibus animalibus.*] Sic Caſaubonus rectè emendavit, pro *de non videntibus.* Titulum hunc habet Laërtius in Theophraſti operum catalogo: περὶ τῶν λεγομένων ζώων φθονεῖν, *de iis animalibus quæ invidere dicuntur.* Hujus libri fragmentum extat in bibliothecâ Photii, pag. 862. ὅτι ὁ γαλεώτης, φασὶ, φθονῶν τῆς ὠφελείας τοῖς ἀνθρώποις, καταπίνει τὸ δέρμα, ὅταν ἐκδύνῃ. ἔστι γὰρ βοήθημα ἐπιληπτοῖς. Ad ea Theophraſti verba procul dubio hîc reſpicit Apuleius. Stellionem Plinius, non γαλεώτην ſolùm, ſed & κωλώτην, & ἀσκαλαβώτην dici ſcribit, lib. 29. cap. 4.

4. *Stellionum.*] Rationem hujus nominis pete ex his Ovid. Metamorph. lib. 3. fab. 7.

Nomen habet variis ſtellatus corpora guttis.

5. *Malignóne præſagio.*] Quod exuvias ſuas uſui fore epilepticis ſentiat, ideoque, hominum utilitati malignè invidens, illas devoret. Hoc ſibi volunt illa Theophraſti: φθονῶν τῆς ὠφελείας τοῖς ἀνθρώποις.

6. *Si philoſophi &c.*] Inter quos Apuleius nomen profitebatur ſuum. à quo proinde alienum non erat morborum cauſas & remedia noſſe.

hoc

hoc, & medici confessione, qui adduxit, ad meam ratiocinationem rectè factum esse conveniat; aut constituant, Magi & malefici hominis esse, morbis mederi: aut si hoc dicere non audent, fateantur se in puero & muliere caducis, vanas & prorsus caducas calumnias intendisse. Imò enim, si audire verum velis, Æmiliane, tu potiùs caducus, [1] qui jam tot calumniis cecidisti. Neque enim graviùs est corpore quam corde collabi: pede potiùs quam mente corruere: [2] in cubiculo despui, quam in isto splendidissimo cœtu detestari. At tu fortasse te putas sanum, quòd non domi contineris, sed insaniam tuam, quoquò te duxerit, sequeris. Atqui si contendere vis furorem tuum cum Thalli furore, invenies non permultum interesse: [3] nisi quòd Thallus sibi, tu etiam aliis furis. Cæterùm [4] Thallus oculos torquet, tu veritatem: Thallus manus contrahit tu patronos: Thallus pavimentis illiditur, tu tribunalibus. Postremò ille quidquid agit, in ægritudine facit, ignorans peccat: at tu miser, prudens & sciens delinquis. tanta vis morbi te instigat! falsum pro vero insimulas, infectum pro facto criminaris. quem innocentem liquidò scis, tamen accusas ut nocentem. Quinetiam, quod præterii, sunt quæ

INTERPRETATIO.

nio medici, qui eam *adduxit, benè factum fuisse juxtà meum ratiocinium; vel decernant pertinere ad Magum, & veneficum hominem, sanare morbos: vel si verentur hoc dicere, concedant se intentâsse accusationes inanes, & penitùs fluxas, in puero & fœminâ epilepticis. Quinimmò, si vis audire verum, ô Æmiliane, tu potiùs es caducus, qui jam decidisti tot falsis accusationibus. Nam non est gravius corruere corpore, quàm mente: cadere potiùs pede, quàm animo: conspui in cubiculo,* potiùs, *quàm execrationibus peti in hac illustrissimâ concione. Sed tu forsitan credis te esse sanæ mentis, quia non coërceris domi, sed sequeris stultitiam tuam quocumque te pertraxerit. Sed si vis comparare dementiam tuam cum dementiâ Thalli, reperies, non magnum esse discrimen; nisi quòd Thallus insanit in suam tantùm perniciem, tu verò etiam in alienam. Porrò Thallus contorquet oculos, tu* autem *veritatem: Thallus stringit manus, tu Advocatos: Thallus alliditur ad pavimenta, tu ad tribunalia. Denique, quidquid ille facit,* illud *facit in morbo, delinquit ex ignorantiâ: tu verò, improbe, peccas sciens vidensque. tanta violentia morbi te incitat! defers falsum pro vero, accusas quod non factum est, tanquam sit factum. criminaris tanquam sontem eum, quem manifestò cognoscis esse insontem. Quin & (quod prætermiseram)*

NOTÆ.

1. *Qui jam tot calumniis cecidisti.*] Qui jam tot calumnias adversùs me intendisti, sed frustrà, quippe quas ego egregiè ad unam omnes refutavi. Variè ludit in verbis *caducus*, & *cadere*, & alludit ad solemnia hæc, *causâ, formulâ cadere, &c.*

2. *In cubiculo despui.*] Quod fieri solitum epilepticis probet vel hic Plauti locus ex Captivis.

Illic isti, qui insputatur, morbus interdum venit.

3. *Nisi quòd Thallus sibi, tu etiam aliis furis.*] Id est, *Thalli morbus nemini nocet, nisi ipsi, tuus verò furor, ô Æmiliane, nocet aliis.*

4. *Thallus oculos torquet, tu veritatem, &c.*] Frigidiusculæ allusiones.

fatearis nescire : & eadem rursùs, quasi scias, criminaris. Ais enim me habuisse quædam sudariola involuta apud Lareis Pontiani. Ea involuta quæ & cujusmodi fuerint, nescisse te confiteris : neque præterea quemquam esse qui viderit. tamen illa contendis instrumenta Magiæ fuisse. Nemo tibi blandiatur Æmiliane. non est tua ista in accusando versutia, [1] ac ne impudentia quidem, ne tu arbitreris. Quid igitur? furor infelix acerbi animi, & [2] misera insania crudæ senectutis. His enim pænè verbis cum tam gravi & perspicaci judice egisti: *Habuit Apuleius quæpiam linteolo involuta* [3] *apud Lareis Pontiani. hæc quoniam ignoro quæ fuerint, idcircò Magica fuisse contendo. crede igitur mihi quod dico, quia id dico quod nescio.* O pulchra argumenta, & apertè crimen revincentia! Hoc fuit, quoniam quid fuerit ignoro. Solus repertus es, Æmiliane, qui scias etiam illa quæ nescis. tantum super omneis stultitiâ evectus es! quippe, qui solertissimi & acerrimi Philosophorum fuerunt, ne iis quidem confidendum esse aiunt, quæ videmus. At tu de illis quoque affirmas, quæ neque conspexisti unquam, neque audisti. Pontianus si viveret, atque

INTERPRETATIO.

quædam sunt, quæ confiteris te ignorare: quæ tamen accusas perinde, ac si ea cognosceres. Nam dicis me habuisse apud penates Pontiani quædam linteola involuta. Fateris te ignoravisse, quæ & qualia fuerint, quæ involuta erant : & insuper neminem esse qui ea viderit: & *tamen affirmas illa fuisse instrumenta Magiæ. Nemo adulatur tibi, ô Æmiliane. non est hæc tua calliditas in accusando, & ne audacia quidem, ne tu* id *putes. Quidnam* est *ergo?* est *rabies misera mentis exasperatæ, & infortunata dementia senectæ acerbæ. Etenim accusâsti* me *apud judicem tam gravem & solertem his ferè verbis :* Apuleius habuit apud Penates Pontiani, quædam circumdata sudariolo. quia nescio quænam illa fuerint, ideò affirmo *ea* fuisse Magica. ergo crede mihi quod dico, quoniam illud dico quod ignoro. *O ratiocinia egregia, & quæ manifestè probant crimen! Fuit hoc, quia nescio quid fuerit. Tu unus es inventus, ô Æmiliane, qui noveris etiam illa, quæ ignoras. usque adeò superas omnes dementiâ! illi enim ex philosophis, qui fuerunt sagacissimi & constantissimi dicunt, ne illis quidem, quæ cernimus, omninò credendum esse. Tu verò pronuntias etiam de illis, quæ nunquam vidisti, neque audivisti. Si Pontianus viveret, & quæreres ab eo,*

NOTÆ.

1. *Ac ne impudentia quidem, &c.*] Quam tibi exprobrari, ut assuetus es, ita non admodùm graviter ferres, quinimmò fortasse gloriareris; adeò fronte perfricta es : sed est furor ac mera rabies, cujus te accusari iniquiori animo toleras. Hic, ut puto, sensus hujus loci est, nec τὸ *impudentia* in τὸ *imprudentia* mutatum velim, quidquid dicat Pricæus.

2. *Misera insania crudæ senectutis.*] Hinc non satis me expedio. Insania enim seu delirium decrepitæ potiùs, quàm crudæ senectutis est, quin & hunc Æmilianum infrà *Capularem* vocat, & alibi *hominem præcipitis ævi, & occiduæ senectutis.* nisi (quod unum occurrit) dicere velimus *crudam senectutem* hîc intelligendam non *viridem*, qualem Charonti tribuit Virgilius, sed quæ in corpore caduco animum habeat crudum adhuc, & immaturum.

3. *Apud Lares Pontiani.* In Larario, ubi & bibliothecam habebat.

eum interrogares quæ fuerint in illo involucro; nescire se responderet. Libertus etiam ille qui claves ejus loci in hodiernum habet, & à vobis stat, nunquam se ait inspexisse: quanquam ipse aperiret (utpote promus librorum qui illic erant conditi) pænè quotidie, & clauderet; sæpe nobiscum, multò sæpiùs solus intraret, linteum in mensâ positum cerneret, sine ullo sigillo, sine vinculo. Quidni enim? Magicæ res in eo occultabantur; eo negligentius adservabam. Sed enim liberè scrutandum & inspiciendum, si libêret, etiam auferendum temere exponebabam, alienæ custodiæ commendabam, alieno arbitrio committebam. Quid igitur impræsentiarum vis tibi credi, quod ne Pontianus quidem sciret, qui in individuo contubernio mecum vixit, id te scire, quem nunquam viderim nisi pro tribunali? An quod libertus assiduus, cui omnis facultas inspiciendi fuit, quod is libertus non viderit, te, qui nunquam eo accesseris, vidisse? denique ut quod non vidisti, id tale fuerit, quale dicis? Atqui stulte, si hodie illud sudariolum tu intercepisses, quidquid ex eo promeres, ego Magicum negarem. Tibi adeo permitto. finge quidvis, [1] reminiscere, excogita, quod possit Magicum videri; tamen de eo tecum decertarem. aut ego subjectum dicerem, aut remedio acceptum, aut sacro traditum, aut [2] somnio imperatum. Mille alia sunt, quibus

INTERPRETATIO.

quænam fuerint in illo involucro: responderet se ignorare. Ille quoque libertus, qui habet claves illius loci usque ad hodiernum diem, *quique est vestrarum partium, dicit se nunquam intuitum esse: quamvis ipse recluderet ferè quotidie (quippe qui depromebat libros, qui in eo asservabantur) & clauderet; frequenter nobiscum, at ipse solus ingrederetur longè sæpius, videretque linteum positum in mensâ absque ullo sigillo, absque ligamine. Cur non enim? Res magicæ abscondita erant in eo, proptereà custodiebam illud incuriosiùs. Quin & objiciebam* illud *negligenter, ut liberè pervestigaretur, & consideraretur, & asportaretur* etiam, *si libitum esset, committebam* illud *tutelæ alienæ, relinquebam alienæ voluntati. Quid ergo vis nunc, ut tibi credatur? an te, quem nunquam aspexi nisi ante tribunal, cognoscere* illud, *quod ne Pontianus quidem cognosceret, qui vixit mecum societate inseparabili? An quia libertus perpetuò præsens* fuit, *& ei omnimoda potestas fuit illud considerandi, vis credi te, qui nunquam illuc veneris, aspexisse id, quod ille libertus non aspexerit? postremò, vis-ne* credi *id, quod non aspexisti, tale fuisse, quale ais? Sed ô stolide, si tu intervertisses hodie illud linteolum, quidquid proferres ex illo, ego inficiarer* illud esse *Magicum. Cæterùm per me licet, excogita, reputa, comminiscere quidlibet, quod possit existimari Magicum; contenderem tamen de eo tecum. vel ego dicerem* illud esse *suppositum, vel me accepisse in medicamen, vel* mihi fuisse *datum ad sacrum* faciendum, *vel mihi præceptum fuisse in somnis. Sunt mille aliæ* responsio-

NOTÆ.

1 *Reminiscere.*] Id est, *comminiscere.* simili sensu infrà: *fingite aliquid, reminiscimini quid responderetis.*

2. *Aut somnio imperatum.*] Petronius: *Medicinam somno petii, jussaque sum vos perquirere, &c.*

possem more communi, & vulgatissimâ observationum consuetudine verè refutare. Nunc id postulas, ut quod deprehensum & detentum, tamen nihil me apud bonum judicem læderet, id inani suspicione incertum & incognitum condemnet. Haud sciam an rursùs, ut soles, dicas: *Quid ergo illud fuit, quod linteo tectum* [1] *apud Lares potissimum deposuisti?* ita-ne est, Æmiliane? sic accusas, [2] ut omnia à reo percontêre, nihil ipse adferas cognitum. *Quamobrem pisces quæris? Cur ægram mulierem inspexisti? quid in sudario habuisti insutum?* Accusatum, an interrogatum venisti? si accusatum tutè argue quæ dicis: si interrogatum, noli præjudicare quid fuerit, quod ideò te necesse est interrogare, quia nescis. Cæterùm hoc quidem pacto omneis homines rei constituentur; si ei, qui nomen cujuspiam detulerit, nulla necessitas sit probandi, omnis contrà facultas percontandi. Quippe omnibus, si cui fortè negotium Magiæ facessetur, quidquid omninò egerint, objicietur. [3] Votum in alicujus statuæ femore assignâsti; igitur Magus es: aut cur assignâsti? [4] Tacitas preces in

INTERPRETATIO.

nes, *quibus possem verè hoc refellere, juxtà morem communem, & consuetas observationes. Nunc vis ut hoc, quod est dubium ex vanâ suspicione, & ignotum, me damnet, quod nullatenùs mihi noceret coràm probo judice, quamvis esset deprehensum & patefactum. Nescio an iterùm dicturus sis, sicut consuevisti:* Quid igitur illud erat, quod posuisti apud Penates Pontiani opertum linteo? *Siccine est, Æmiliane? ita accusas, ut quæras omnia à reo, tu verò nihil proferas notum.* Quare investigas pisces? quare consideravisti fœminam ægrotam? quidnam habuisti insutum in linteo? *Venisti-ne me insimulatum, an* verò *percontatum? si* venisti *insimulatum; proba tu ipse ea, quæ dicis: si* venisti *percontatum, ne antè judices quid fuerit, quod propterea tu cogeris percontari* quid sit, *quoniam ignoras. Porrò cuncti homines quidem fient rei hac ratione; si ille, qui accusaverit quempiam, non cogatur probare, sed contrà possit interrogare* ut libuerit. *Nam objectabitur omnibus id omne quod fecerint (si fortè lis intentabitur cuipiam ob Magiam.) Affixisti votum cruri alicujus simulachri; ergo tu es Magus: aut quare affixisti? Emi-*

NOTÆ.

1. *Apud Lares potissimum.*] Benè ex superioribus restituas *apud Lares Pontiani.*

2. *Ut omnia à reo percontere, nihil ipse afferas cognitum.*] Non licet accusatori, vel actori, reum interrogare lite non-contestatâ, nec accusatione institutâ, id est, crimine ipso non proposito. iniquissimum enim esset ex interrogatione Rei, vel responsione, accusationem formare. immò accusatione jam institutâ, Accusator Reum interrogare non potest, & jure renuat Reus respondere. præsertim ubi de crimine suo interrogatur: sed illud est officium judicis.

3. *Votum in alicujus statuæ femore assignâsti.*] Mos hic fuit veteribus, ut vota sua & preces tabellis conceptas conscriptasque, & cerâ obsignatas Deorum genibus affigerent. atque hoc vocabant *votum*, seu *preces*, seu *orationem signare, adsignare.* Juvenalis dixit:

genua incerare Deorum

sensu, ut arbitror, eodem, quo noster hîc *votum in statuæ femore Assignasti.*

4. *Tacitas preces, &c.*] Veteribus tamen etiam tacitæ preces damnatæ

templo Deis allegasti; igitur Magus es : aut quid optasti? Contrà, nihil in templo precatus es ; igitur Magus es : aut cur Deos non rogasti? Similiter si posueris donum aliquod , si sacrificaveris , [1] si verbenam sumpseris. Dies me deficiet, si omnia velim persequi, quorum rationem similiter calumniator flagitabit. Præsertim quod conditum cunque, quod obsignatum, quod inclusum domi adservatur, id omne eodem argumento Magicum dicetur : aut è cellâ promptuariâ in forum atque in judicium proferetur. Hæc quanta sint , & cujusmodi , Maxime , quantusque campus calumniis hoc Æmiliani tramite aperiatur , [2] quantique sudores innocentibus hoc uno sudariolo adferantur , possem equidem pluribus disputare. sed faciam quod institui etiam quod non necesse est confitebor : & interrogatus ab Æmiliano respondebo. Interrogas Æmiliane quid in sudario habuerim. at ego, quanquam omnino positum ullum sudarium meum in bibliotheca Pontiani possim negare, tamen maximè fuisse conce-

INTERPRETATIO.

fisti ad Deos preces secretas in fano ; ergo tu es Magus : vel quid petivisti ? E contrario, nullas preces fudisti in fano ; ergo tu es Magus : aut quare non precatus es Deos? Eodem modo si obtuleris aliquod munus , si feceris sacrum, si ceperis verbenam. Dies mihi deerit, si voluero enumerare omnia , quorum improbus accusator postulabit rationem in hunc modum. In primis , quidquid absconditum , quidquid obsignatum , quidquid clausum custoditur in ædibus, id totum dicetur esse Magicum, eodem ratiocinio : vel deprometur ex apothecâ in forum , & in judicium. Possem sanè ostendere longo sermone , quanta hæc sint , & qualia , & quantum spatium calumniis patefiat hac semitâ Æmiliani, ô Maxime , & quanti labores creentur insontibus hoc solo linteolo. sed faciam quod cœpi facere. fatebor etiam quod non est necesse : & respondebo licèt interroger ab Æmiliano. Quæris , ô Æmiliane , quidnam habuerim in sudario. Ego verò tametsi possim inficiari ullum prorsùs sudarium meum positum fuisse in bliothecâ Pontiani ; nihilominùs , ô Maxime , dabo fuisse positum : cùm su-

NOTÆ.

quoque sunt, & sceleratorum hominum creditæ, qui ea Deos rogarent , quæ audientibus aliis hominibus pronuntiare erubuissent, puta cognatorum mortes, &c. Unde Persius, Sat. 2.

Mens bona, fama, fides. hæc clarè, & ut audiat hospes :
Illa sibi introrsùm , & sub linguâ murmurat : ô si
Ebullit patrui præclarum funus! &, ô si
Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro
Hercule! pupillumve utinam, quem proximus hæres
Impello, expungam, &c.

1. *Si verbenam sumpseris.*] Ornandæ aræ , aut ex ipsâ arâ , ut tecum feras domum.

2. *Quantique sudores innocentibus hoc uno sudariolo afferantur.*] Festivè suo more ludit in vocibus *sudores* & *sudariolo*, quo sudores detergeri solent, non afferri. Sensus est : Si trahatur in exemplum futilis hæc Æmiliani de sudario accusatio, & ex quo quis involutum quidpiam linteo habuerit, Magiæ eum illicò accusare liceat ; quanti labores, & quanta pericula innocentibus imminent !

dam: cùm habeam dicere, nihil in eo involutum fuisse. quæ si dicam; neque testimonio aliquo, neque argumento revincat. Nemo enim qui attigerit est: unus libertus, ut ais, qui viderit. tamen, inquam, per me licet fuerit repertissimum. sic enim, si vis, arbitrare: [1] ut olim Ulixis socii thesaurum reperisse arbitrati sunt, cùm [2] utrem ventosissimum [3] manticularentur. Vin' dicam, cujusmodi illas res in sudario obvolutas Laribus Pontiani commendarim? Mos tibi geretur. [4] Sacrorum pleraque initia in Græciâ participavi. Eorum quædam signa & monumenta, tradita mihi à sacerdotibus, sedulò conservo. Nihil insolitum, nihil incognitum dico: [5] vel unius Liberi patris symmistæ, qui adestis, scitis, quid domi conditum celetis, & absque omnibus profanis tacitè veneremini. At ego, ut dixi, multijuga sacra, & plurimos ritus, varias cerimonias, studio veri, & officio erga Deos didici. Nec hoc ad tempus compono; sed abhinc fermè triennium est, cum primis diebus quibus Oeam veneram, publicè differens de Æsculapii majestate, eadem ista præ me tuli, & quot sacra nossem

INTERPRETATIO.

persit mihi quod dicam, nihil fuisse absconditum in eo. quæ si dixero, nullo testimonio refellar, neque ullâ probatione. Nam nullus est, qui illud *contrectaverit: unus* est tantùm *libertus, qui aspexerit, ut dicis. sed esto, inquam, fuerit maximè compertum. crede enim ita, si vis: ut quondam comites Ulyssis crediderunt se invenisse thesaurum, cùm secarent corium refertissimum ventis. Vis-ne* ut tibi *aperiam quales fuerint illæ res involutæ sudario,* quas *commiserim Penatibus Pontiani? Parebitur tibi. Initiatus fui maximâ parte sacrorum in Græciâ. Servo diligenter quasdam notas, & insignia eorum, data mihi à sacerdotibus. Nihil dico insuetum, nihil ignotum. vel vos soli consacranei patris Bacchi, qui hic adstatis, nostis, quid tegatis domi absconditum, & colatis secretò procul ab omnibus profanis. Ego autem, ut* jam *dixi, instructus sum variis religionibus, permultis ritibus, diversis cærimoniis, amore veritatis, & obsequio erga Deos. Neque hoc comminiscor* nunc *ex tempore: sed tres anni ferè sunt, ex quo hæc eadem professus sum, & enumeravi quot sacris essem imbutus, cùm publicè verba facerem de numine Æsculapii, primis diebus, quibus*

NOTÆ.

1. *Ut olim Ulyxis socii, &c.*] Refertur hoc Ὀδυσσείας K.

2. *Utrem ventosissimum.*] In quo nempè conclusos ventos omnes Ulyssi, præter eum, qui ipsi esset opus ad patriam petendam, Æolus tradiderat.

3. *Manticularentur.*] Secarent, surripiendorum, quos ei inesse credebant, nummorum gratiâ. *Manticularum usus,* inquit Festus, *pauperibus in nummis recondendis etiam nostro sæculo fuit. unde manticulari dicebantur, qui furandi gratiâ, manticulas attrectabant.*

4. *Sacrorum pleraque initia in Græciâ participavi.*] Metamorph. 3. *sacris pluribus initiatus.* Vide ejusdem initiationem sacris Isidis, lib. Metamorph. ultimo pag. 386. & seqq.

5. *Vel unius Liberi patris Symmystæ, qui adestis.*] Hoc est, *vos, qui sacris Bacchi, itidem atque ego, initiati estis.* Gloss. Συμμύστης *Consacraneus.*

percensui. [1] Ea disputatio celebratissima est: vulgo legitur: in omnium manibus versatur, non tam facundiâ illâ, quam [2] mentione Æsculapii, religiosis Oeensibus commendata. Dicite aliqui, si quis fortè meminit, hujus loci principium. [3] Audisne, Maxime, multos suggerentes? immò ecce etiam liber offertur. recitari ipsa hæc jubebo: quoniam ostendis humanissimo vultu, auditione te istâ non gravari. LOCUS EX ORATIONE APULEI OEÆ HABITA. Etiámne cuiquam mirum videri potest, cui sit ulla memoria religionis, hominem [4] tot mysteriis Deûm conscium, [5] quædam sacrorum crepundia domi adservare: atque ea lineo texto involvere, quod purissimum est rebus divinis velamentum? Quippe lana, [6] segnissimi

INTERPRETATIO.

veneram Oeam. Oratio illa est pervulgatissima: legitur ab omnibus: teritur manibus omnium, accepta piis Oeensibus, non tam eloquentiâ meâ, quàm quòd de Æsculapio loquitur. Referte, heus aliqui, *initium hujus loci, si fortè aliquis vestrûm recordatur. Maxime, audisne plurimos suggerentes? quin imò & liber quoque exhibetur. præcipiam, ut hæc ipsa legantur: quia indicas tuâ comissimâ facie, te hæc audire non illibenter.* LOCUS EX ORATIONE APULEII OEÆ HABITA. *An quisquam, qui aliquo modo recordetur sacrorum, potest adhuc mirari, quòd vir, particeps tot mysteriorum divinorum, conservet domi quædam monumenta sacrorum, & illa involvat telâ lineâ, quæ est purissimum involucrum rerum sacrarum? Lana enim*, quæ est *excrementum cor-*

NOTÆ.

1. *Ea disputatio celebratissima est, &c.*] Periit hæc de Æsculapio oratio. Periit & alia, quam Lucium nostrum apud eosdem Oeenses, de statuâ sibi locandâ, adversùs contradictionem quorumdam civium habuisse, refert D. Augustinus, ad Marcellinum Epistolâ 5. quanquam in Floridis Fragmentum extat Apuleianæ orationis non apud Oeenses quidem, sed Carthaginienses, statuæ decretæ causâ, habitæ.

2. *Mentione Æsculapii religiosis Oeensibus commendata.*] Æsculapius enim tutelare Oeensium numen erat, ut refert Tertullianus. fuitque Oeæ nobile illius Dei templum. ideò oratio hæc non potuit non esse Oeensibus gratissima. Celebratus etiam singulari cultu fuit Æsculapius apud Carthaginienses. lib. 4. Florid. *Nunc quoque igitur principium apud vestras aures auspicatissimum ab Æsculapio Deo capiam, qui arcem vestræ Carthaginis indubitabili numine propitius respicit.* ad quem locum vide quæ observavimus.

3. *Audis-ne, Maxime, multos suggerentes, &c.*] Hui! tam attemperatè! ne credas hoc fortuitò factum. de compacto res gerebatur. præmonuerat ac conduxerat, qui inititium suæ orationis suggererent roganti, librumque etiam ipsum offerrent. est hoc oratorium artificium.

4. *Tot mysteriis Deûm conscium.*] Pro *tot mysteriorum conscium.* Sic Avienus, in Perieg.

qua surgenti terræ pars conscia Phœbo est.

Et Tibullus:

levis occultis conscia cista sacris.

5. *Quædam sacrorum crepundia.*] *Crepundia* sunt sunt propriè, quæ pueris initio dari solent munuscula; ad oblectationem. Transfert hoc verbum noster ad ea significanda, quæ infrà appellat *sacrorum signa & memoracula.* Sicut enim crepundiis plerumque expositi pueri à suis agnoscebantur parentibus, ita his sacrorum monimentis agnoscebantur, qui iis fuerant initati.

6. *Segnissimi corporis.*] Ovium nempè. quod genus pecoris maximè segne est & imbelle.

corporis excrementum, pecori detracta, jam inde [1] Orphei & Pythagoræ scitis, profanus vestitus est. Sed enim mundissima lini seges, inter optimas fruges terrâ exorta, [2] non modò indutui & amictui sanctissimis Ægyptiorum sacerdotibus, sed opertui quoque in rebus sacris usurpatur. Atqui ego scio nonnullos, & cum primis Æmilianum istum, facetiæ sibi habere, res divinas deridere. Nam, ut audio, percensentibus iis qui istum novere, nulli Deo ad hoc ævi supplicavit, nullum templum frequentavit: si fanum aliquod prætereat, nefas habet, [3] adorandi gratiâ manum labris admovere. Iste verò nec [4] Diis rurationis, qui eum pascunt ac vestiunt, segetis ullas, aut vitis, aut gregis primitias impartit. [5] nullum in villâ ejus delubrum situm, nullus locus aut lucus consecratus. Et quid ego de luco &

INTERPRETATIO.

poris inertissimi, utpote detonsa pecudibus, jam pridem habetur vestimentum profanum ex placitis Orphei & Pythagoræ. At verò purissima herba lini enata è terrâ inter optimas fruges, non solùm adhibetur ad vestimentum & amictum castissimorum sacerdotum Ægyptiorum, verùm etiam ad velamentum rerum sacrarum. Sed ego compertum habeo aliquos, & in primis hunc Æmilianum, joco ducere, ludibrio habere res sacras. Quantum enim intelligo ex narratione eorum qui cognoscunt eum, nullum Deum oravit hactenus, nullum delubrum ingressus est. si transeat per aliquod templum, crimini ducit applicare manum labris venerationis ergò. Ipse autem neque largitur ullas primitias frugum, aut vineæ, vel pecoris Diis agricolationis, qui alunt & vestiunt eum. nullum fanum exstructum est in ejus villâ, nullus est locus, nullum nemus consecratum. Sed quare ego

NOTÆ.

1. *Orphei & Pythagoræ scitis, profanus vestitus est.*] Aut hîc noster labitur, aut Laërtius, in Vitâ Pythagoræ, cùm ait, eum laneâ veste, non lineâ usum. Στολὴ δὲ αὐτῷ λευκή, καθαρά, καὶ στρώματα λευκὰ ἐξ ἐρίων. τὰ γὰρ λινὰ οὔπω εἰς ἐκείνους ἀφίκετο τοὺς τόπους. Quanquam quæ hîc habet Apuleius cum Philostrato in Vitâ Apollonii, infrà laudato, satis cohærere videntur.

2. *Non modò indutui & amictui sanctissimis Ægyptiorum sacerdotibus, &c.*] Apollonius apud Philostratum, καθαρὸν μὲν Ἰνδοῖς δοκεῖ (nempè λίνον) καθαρὸν δ' Αἰγυπτίοις· ἐμοὶ δὲ καὶ Πυθαγόρᾳ διὰ τοῦτο σχῆμα γέγονε, διαλεγομένοις, εὐχομένοις, θύουσι. Vide quæ de Zachla Ægyptio sacerdote dicit noster, Metamorph. 2. & quæ nos ad illum locum observavimus. pag. 62.

3. *Adorandi gratiâ manum labris admovere.*] Non ergà Deos solùm, sed & ergà homines potentiores, mos erat manum ori admotam osculari. Phædrus hoc vocat *jactare basia.*

4. *Diis rurationis.*] Quales erant Liber, & alma Ceres, necnon magna Pales, Pan ovium custos, Sylvanus tutor finium, Priapus hortorum custos, Nymphæ aquas irrigandis satis præbentes, Deus Terminus, &c.

5. *Nullum in villâ ejus delubrum situm.*] De ejusmodi delubro agresti Propertius, lib. 2.

Atque ibi rara feres inculto thura sacello,
Hœdus ubi agrestes corruet ante focos.

Censorinus, de Die natali: *& cùm agros atque urbes Deorum munere possiderent, partem quamdam templis sacellisque, ubi eos colerent, dicavêre.*

delubro

delubro loquor? Negant vidiſſe ſe, qui fuêre, unum ſaltem in finibus ejus [1] aut lapidem unctum, [2] aut ramum coronatum. Igitur agnomenta ei duo indita: Charon, ut jam dixi, ob oris & animi diritatem: ſed alterum, quod libentiùs audit, ob Deorum contemptum, [3] Mezentius. Quapropter facilè intelligo, haſce ei tot initiorum enumerationes nugas videri. & [4] fors fuat ut ob hanc divinicontumaciam non inducat in animum, verum eſſe quod dixi, me ſanctiſſimè tot ſacrorum ſigna & memoracula cuſtodire. Sed ego, quid de me Mezentius ſentiat, [5] manum non vorterim. Cæteris autem clariſſimâ voce profiteor, ſi qui fortè adeſt eorumdem ſolemnium mihi particeps, [6] ſignum dato, & audiat licet, quæ ego adſervem. Nam equidem

INTERPRETATIO.

loquor de nemore, & templo? qui fuerunt in ejus agris negant ſe in eis conſpexiſſe vel unum lapidem oleo perfuſum, aut ramum coronatum. Ergo impoſita ſunt ei duo agnomina: Charon, ut jam dixi, propter truculentiam vultûs, & mentis ejus: *ſed alterum etiam, Mezentius, propter aſpernationem Deorum, quod* agnomen *auſcultat æquiore animo. Quare ſatis video, enarrationes tot ſacrorum ei videri ineptias. & fortaſſe propter hunc contemptum Deorum, non ſibi perſuadebit, verum eſſe quod dixi, me religioſiſſimè aſſervare inſignia & monumenta tot initiationum. At ego minimè curo quid Mezentius credat de me. Palàm autem dico aliis voce altiſſimâ, ſi fortè fortunâ aliquis hîc ſit initiatus iiſdem ſacris ac ego, proferat* aliquod *argumentum* hujus rei, *& licebit ei auſcultare quænam ego cuſtodiam. Nun-*

NOTÆ.

1. *Aut lapidem unctum.*] Floridorum I. *vel lapis unguine delibutus.* Siculus Flaccus de conditionibus agrorum: *cùm terminos diſponerent, ipſos quidem lapides in ſolidam terram collocabant proximè ea loca, quibus, foſſis factis, defixuri eos erant, & unguento velaminibuſque & coronis eos coronabant.*

2. *Aut ramum coronatum.*] Ovid. 8. Metamorph.

pendentia vidi
Serta ſuper ramos.

3. *Mezentius.*] Hoc nomen fuit cujuſdam Tyrrhenorum Regis, ſummi Deorum contemptoris, qui ob immanem crudelitatem cum totâ familiâ expulſus, unà cum Lauſo filio ad Turnum Rutulorum Regem ſe recepit, ac deinde pro ipſo pugnans ab Ænea interfectus eſt in acie cum filio. Virgil. Æneid. lib. 7.

Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor Divûm Mezentius.

4. *Et fors fuat ut ob hanc divinicontumaciam, &c.*] Sic legit Caſaubonus, cujus veſtigiis inhæreo. *divinicontumaciam* uno verbo lege, ut ſuperiùs legiſti *artem piam, & diviniſcientem. divinicontumacia* eſt divinarum rerum contemptus, & incredulitas. Gloſſarium: *Contumacia* καταφρόνησις ἀπείθεια.

5. *Manum non vorterim.*] Proverbium eſt, ſignificatque *minimè curo, ſuſdeque habeo.*

6. *Signum dato.*] Quo agnoſcam eum ſacris iiſdem eſſe initiatum, quibus ego ſum. Per ſignum autem illud vel intellige teſſeram vocalem, quales refert Caſaubonus ex Clemente Alexandrino & Arnobio, hanc Symmyſtarum Matris Deûm ἐκ τυμπάνου ἔφαγον, ἐκ κυμβάλου ἔπιον, ἐκερνοφόρησα, ὑπὸ τὸν παστὸν ἐπέδυον, & hanc Synorgiaſtarum Liberi patris, ἀστράγαλος, σφαῖρα, στρόβιλος, μῆλα, ῥόμβος, ἔσοπτρον, πόκος.

nullo unquam periculo compellar, quæ reticenda accepi, hæc [1] ad profanos enuntiare. Ut puto, Maxime, ſatis videor cuivis vel iniquiſſimo animum explêſſe, &, quod ad ſudarium pertineat, omnem criminis maculam deterſiſſe: ac bono jam periculo ad teſtimonium illud Craſſi, quod poſt iſta quaſi graviſſimum legerunt, à ſuſpicionibus Æmiliani tranſcenſurus. [2] Teſtimonium ex libello legi audiſti [3] gumiæ cujuſdam, & deſperati lurconis, Junii Craſſi, [4] me in ejus domo nocturna ſacra cum Appio Quintiano amico meo factitâſſe, qui ibi mercede diverſabatur. Idque ſe ait Craſſus, quanquam eo tempore vel Alexandriæ fuerit, tamen à cæde & fumo & [5] avium plumis comperiſſe. Scilicet eum, cùm Alexandriæ ſympoſia obiret (eſt enim Craſſus iſte, qui non invitus [6] de die in ganeas correpat) in illo cauponis

INTERPRETATIO.

quam enim certè inducar quocumque periculo, ut narrem profanis ea, quæ mihi credita ſunt ſilenda. Videor, ut arbitror, ô Maxime, ſatisfeciſſe cuilibet etiam injuſtiſſimo, & abſterſiſſe omnem notam ſceleris, quantum ſpectat ad linteum illud: *& jam poſſe ſecurè tranſire à ſuſpicionibus Æmiliani ad illud teſtimonium Craſſi, quod legerunt poſt hæc veluti maximi ponderis. Audiviſti legi ex tabellâ teſtimonium cujuſdam guloſi, & helluonis perditiſſimi Junii Craſſi, me celebrâſſe ſacrificia nocturna in ejus domo, cum Appio Quintiano amico meo, qui in eâ habitabat, conductò. Et Craſſus dicit ſe cognoviſſe hoc ex occiſione, & fumo, & pennis volucrum, quamvis eſſet in ipſâ urbe Alexandriâ tunc temporis. Nempè ipſe cùm celebraret compotationes Alexandriæ: (nam ille Craſſus* is *eſt, qui penetret ſe libenter per diem in popinas:) captans in illo vapore gurguſtii plumas*

NOTÆ.

& illam eorum, qui Eleuſiniis ſacris erant initiati. ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην. Vel intellige cuticulare quodpiam inviſum ſignum, quo eorumdem ſacrorum participes ſe invicem agnoſcebant, quod Minutius Felix vocat *corporis notaculum*. Et Prudentius σφραγίδα quemadmodum refert Pricæus, qui hoc poſteriori ſenſu locum hunc mavult intelligere.

1. *Ad profanos.*] Non initiatos.

2. *Teſtimonium ex libello.*] Vim illius teſtimonii maximè minuebat, quòd ex libello per abſentem diceretur. niſi enim teſtimonia præſentibus teſtibus comprobentur, irrita ſunt, aut certè momenti leviſſimi. Cicero, pro L. Flacco. *Ergo is, cui, ſi aram tenens juraret, crederet nemo, per epiſtolam, quod volet, injuratus probabit?*

3. *Gumiæ cujuſdam & deſperati lurconis.*] Scaliger in notis ad Varronem *Gumia* à γόμος, *quod eſt*, πλήρωμα τῆς νεώς: *Latinis* Saburra: *inde Plauto, mulieres ſaburratæ.* Legitur hoc vocabulum apud Lucillium:

In quo Lælius clamores ſophos ille
ſolebat
Edere, compellans gumias ex ordine
noſtros,
O Publi, ô Gurges Galloni, &c.

4. *Me in ejus domo nocturna ſacra, &c.*] Cornel. Nepos, in Vitâ Alcibiadis: *aſpergebatur infamiâ, quòd in domo ſuâ facere myſteria dicebatur.*

5. *Et avium plumis.*] Quas in ſacris illis nocturnis ad magicas artes ſacrificaviſſe Apuleium affirmabat.

6. *De die in ganeas correpat.*] Propriè *correpat. Ganeæ* enim, ſeu *ganea*, ut ex Gloſſario veteri patet, loca erant occulta & ſubterranea. & Donatus, in Adelph. Terentii: *Veteres ganeam meritoriam tabernam dixerunt* ἀπὸ τῆς γᾶς, τοῦτ' ἐστὶ τῆς γῆς.

nidore pinnas de penatibus ſuis advectas aucupantem, fumum domûs ſuæ agnoviſſe, patrio culmine longè exortum. Quem ſi oculis vidit; ultrà Ulixi vota & deſideria, hic quidem eſt oculatus. [1] Ulixes fumum terrâ ſuâ emergentem compluribus annis è littore proſpectans, fruſtrà captavit: Craſſus in paucis, quibus abfuit, menſibus, eundem fumum ſine labore, in tabernâ vinariâ ſedens, conſpexit. Sin verò naribus nidorem domeſticum præſenſit, vincit idem ſagacitate odorandi [2] canes & vulturios. Cui enim cani, cui vulturio Alexandrini cœli quicquam [3] abuſque Oeenſium finibus oboleat? Eſt quidem Craſſus iſte ſummus helluo, [4] & omnis fumi non imperitus: ſed profectò pro ſtudio bibendi, [5] quo ſolo cenſetur, faciliùs ad eum Alexandriam vini aura, quàm fumi perveniſſet. Intellexit hoc & ipſe incredibile futurum. Nam dicitur ante horam diei ſecundam, jejunus adhuc [6] & abſtemius, teſtimonium iſtud vendidiſſe. Igitur ſcripſit, hæc ſe ad hunc modum comperiſſe. [7] Poſtquàm Alexandriâ revenerit, domum ſuam

INTERPRETATIO.

eò *apportatas ex laribus ſuis, recognoverit fumum ſuarum ædium procul elatum ex faſtigio paternæ* domûs. *Quem ſi conſpexit oculis* ſuis *ipſe profectò perſpicacior eſt, quàm Ulyſſes cupiverit, & optaverit* ſe eſſe. *Ulyſſes proſpiciens per multos annos ex orâ maris fumum ſurgentem è patriâ ſuâ, aucupatus eſt* eum *in vanum: Craſſus* verò *paucis menſibus, per quos abfuit, vidit eumdem fumum abſque labore, ſedens in cauponâ. Sin autem aſſecutus eſt naſo odorem ſuæ domûs, ipſe ſuperat canes & vultures ſubtilitate olfactûs. Nam quis canis, quis vultur regionis Alexandriæ odorari poſſit aliquid inde ab ipſâ regione Oeenſium? Iſte quidem Craſſus eſt maximus lurco, atque haud ignarus cujuſvis nidoris: at certè vapor vini faciliùs deferretur Alexandriam uſque ad eum, quàm* vapor *fumi, ob ardorem bibendi, quo uno celebratur. Ipſe etiam cognovit hoc non fore veriſimile. Fertur enim venundediſſe hoc teſtimonium ante ſecundam horam diei, cùm eſſet adhuc jejunus, & ſiccus. Scripſit ergo ſe cognoviſſe eo hoc pacto. Se* nempè, *cùm rediiſſet Alexandriâ, iviſſe*

NOTÆ.

1. *Ulyxes fumum terrâ ſuâ emergentem, &c.*] Alludit ad Homeri locum, Ὀδυσσ. A. ubi Ulyſſes immortalitati præfert patriæ ſuæ aſpectum:

Et fumum patrio ſalientem cernere tecto.

ut ait ex Homero Horatius.

2. *Canes & vulturios.*] Quorum ſagacitas & odora vis vel inde deprehenditur, quòd ad jacentia cadavera & morticina ex longinquo conveniant. addere & his corvos licet.

3. *Abuſque Oeenſium finibus.*] Quod fieri non poteſt, cùm civitas Oeenſis ſita ſit in Tripolitanâ regione Libyæ, ad illud littus, quod utramque Syrtim interjacet: Alexandria verò ad unum ex oſtiis Nili.

4. *Et omnis fumi non imperitus.*] Id eſt, paraſitus præſtantiſſimus. hæc enim ex præcipuis eorum dotibus fuit, ut culinarum nidorem ſcitè aucuparentur.

5. *Quo ſolo cenſetur.*] *Celebratur, clarus eſt.* Gloſſa *cenſeri* ἀναγράφεσθαι.

6. *Et abſtemius.*] Non quòd vinum nullatenùs biberet, ſed quia eâ diei horâ nondum biberat.

7. *Poſtquàm Alexandriâ revenerit.*] Oeam.

rectâ contendisse, ex quâ jam Quintianus migrârat. ibi in vestibulo multas avium pinnas offendisse: prætereà parietes fuligine deformatos: quæsisse causas ex servo suo, quem Oeæ reliquerat, eumque sibi de meis & Quintiani nocturnis sacris indicâsse. Quàm verò subtiliter compositum, & verisimiliter commentum, me, si quid ejus facere vellem, non domi meæ potiùs facturum fuisse? Quintianum istum, [1] qui mihi assistit, (quem ego pro amicitiâ, quæ mihi cum eo artissima est, próque egregiâ ejus eruditione, & perfectissimâ eloquentiâ, laudis & honoris gratiâ nomino:) hunc igitur Quintianum, si quas aveis in cœnâ habuisset, aut, quod aiunt, Magiæ causâ interemisset, puerum nullum habuisse qui pinnas converreret, & foras abjiceret? prætereà fumi tantam vim fuisse, ut parietes atros redderet: eamque deformitatem, quoad habitavit, passum in cubiculo suo Quintianum? Nihil dicis, Æmiliane. non est verisimile. nisi fortè Crassus non in cubiculum reversus perrexit, [2] sed suo more rectà ad focum. Unde autem servus Crassi suspicatus est noctu potissimùm parietes fumigatos? an ex fumi colore? videlicet fumus nocturnus nigrior est, eóque diurno fumo differt? Cur autem suspicax servus, ac tam diligens, passus est Quintianum migrare priùs, quàm mundam domum

INTERPRETATIO.

rectâ in suas ædes, ex quibus Quintianus jam exiverat. illic se reperisse multas plumas avium in vestibulo: insuper parietes inquinatos fuligine: se percontatum fuisse causas à famulo suo, quem reliquerat Oeæ, atque illum sibi aperuisse mea sacrificia nocturna, & Quintiani. Quàm solerter autem confictum, & probabiliter excogitatum, me, si vellem facere aliquid hujusmodi, non facturum potiùs in meis ædibus? illum Quintianum, qui mihi adest, (quem ego nomino honoris, & laudis causâ, propter amicitiam, quæ strictissima intercedit inter me & ipsum, & propter præclaram ejus doctrinam, atque absolutissimam facundiam:) illum, inquam, Quintianum, si habuisset aliquas volucres in cœnâ, vel occidisset Magiæ gratiâ, nullum habuisse servum qui verreret plumas, & projiceret foras? insuper tantam extitisse copiam fumi, ut denigraret parietes: & Quintianum toleràsse illam turpitudinem in suo cubiculo, quandiù ibi habitavit? Æmiliane, nihil dicis. non est hoc credibile. nisi fortè Crassus, cùm rediisset, non ivit in cubiculum, sed rectâ ad focum, juxtà suam consuetudinem. Quâ verò ratione famulus Crassi suspicatus est parietes denigratos fuisse nocte præsertim? num ex colore fumi? nempè fumus nocturnus est magis ater, & hac re discrepat à fumo diurno? Quare autem famulus ille suspiciosus atque ità sedulus, sivit Quintianum exire ante-

NOTÆ.

1. *Qui mihi assistit.*] Metamorph. 3. *non contentus quod mihi nec assistendi solatium perhibuit*, quem locum vide.

2. *Sed suo more rectà ad focum.*] Ad culinam, ut helluo egregius, quam atrâ fuligine denigratam oportuit, illis maximè temporibus, quibus tubi nulli in focis erant, per quos rectà fumus sursum erumperet, ut constat ex Vitruvio, qui in iis locis, ubi ignis accendi solet, coronas puras, hoc est, minimè cælatas faciendas præcipit, quo faciliùs extergeatur fuligo.

redderet? [1] Cur illæ plumæ, quasi plumbeæ, tam diu, usque ad adventum Crassi, manserunt? Non insimulet Crassus servum suum? sed ipse hæc potiùs de fuligine & pinnis mentitus est, dum non potest nec in testimonio dando discedere longiùs à culinâ. Cur autem testimonium ex libello legistis? Crassus ipse ubi gentium est? An Alexandriam tædio domûs remeavit? an parietes suos detergit? an, quod verius est, ex crapulâ helluo attentatur? Nam equidem [2] hanc fabram technam hesternâ die animadverti satis notabiliter in medio foro tibi, Æmiliane, [3] obructantem. [4] Quære à nomenclatoribus tuis, Maxime, quanquam est ille cauponibus, quàm nomenclatoribus notior: tamen, inquam, interroga, an hîc Junium Crassum Oeensem viderint? non negabunt. Exhibeat nobis Æmilianus juvenem honestissimum, cujus testimonio nititur. Quid sit diei vides. Dico Crassum jamdudum ebrium stertere, [5] aut secundo lavacro, ad repotia cœnæ obeunda,

INTERPRETATIO.

quam purgaret ædes? Quare illæ pennæ tamdiù ibi remanserunt, perinde ac si essent ex plumbo, donec Crassus reverteretur? Et ipse Crassus non objurgaret suum famulum? verùm ipse potiùs confinxit hæc de fuligine & plumis? cùm ne in testimonio ferendo quidem possit digredi longiùs à culinâ. Quare verò legistis testimonium ex libello? Quo in loco est Crassus? num rediit Alexandriam fastidio suarum ædium? num abstergit suos parietes? num (quod verius est) gulosus ille ex temulentiâ decumbit? Nam certè, Æmiliane, vidi eum heri evidenter cum ructu oggerentem tibi hanc callidam fraudem in medio foro. Roga nomenclatores tuos, ô Maxime, (quamvis ille magis notus est stabulariis, quàm nomenclatoribus) roga tamen eos, inquam, num conspexerint hac in urbe Junium Crassum Oeensem? non ibunt inficias. Æmilianus sistat nobis honestissimum illum juvenem, cujus fretus est testimonio. Cernis quæ sit hora diei. Affirmo Crassum jam pridem dormire temulentum, vel sibi exprimere sudorem vinosum secundâ lotione in balneo, ad potandum

NOTÆ.

1. *Cur illæ plumæ quasi plumbeæ, &c*] Id est, quasi ita graves fuerint, ut inde moveri non potuerint. Simul ludit in vocabulis *plumæ*, & *plumbeæ*.

2. *Hanc fabram technam.*] Sic legendum puto ex conjecturâ Scaligeri. Priùs erat *hæc fabra tecum. Fabra techna* hîc est, solers dolus, callidum artificium.

3. *Obructantem.*] Dicentem cum ructibus, quales temulentum helluonem decent.

4. *Quare à nomenclatoribus tuis, Maxime.*] Nomenclatorum usus maximè in comitiis, in quibus Candidati, cùm civium, quos prensabant, nomina non tenerent, monitores secum ducebant, qui sibi uniuscujusque nomen suggererent. Neque enim leve erat ad conciliandum favorem momentum, proprio singulos nomine compellare. Alii fuêre nomenclatores, qui Magistratibus præsertim in provinciis ministerium præstabant, & propriè adcensi appellabantur. illi reos, testesque, & alios solebant in judiciis vocare, jubere dicere, aut tacere. De ejusmodi hîc sermo est.

5. *Aut secundo lavacro ad repotia cœnæ obeunda vinolentum sudorem, &c.*] Nempè primo jam se lavacro tradiderat ante cœnam, ut moris erat apud veteres, tunc verò secundum lavacrum à cœnâ petierat, quo sudoribus sitim sibi crearet ad secundam cœ-

vinolentum sudorem in balneo desudare. Iste cùm maximè præsens per libellum loquitur, non quin adeò sit alienatus omni pudore, ut etiam sub oculis tuis si foret, sine rubore ullo mentiretur: sed fortasse nec tantulùm potuit ebrius sibi temperare, ut hanc horam sobriè expectaret; aut potiùs Æmilianus de consilio fecit, ne eum sub tam severis oculis tuis constitueret, ne tu belluam illam vulsis maxillis, fœdo aspectu, de specie improbares: cùm animadvertisses caput juvenis barbâ & capillo populatum, madentes oculos, cilia turgentia, rictum, salivosáque labia, vocem absonam, manuum tremorem, ructus. Nam patrimonium omne jam pridem abligurrivit. nec quidquam ei de bonis paternis superest, [1] nisi una domus ad calumniam venditandam. quam tamen nunquam cariùs, quàm in hoc testimonio locavit. Nam temulentum istud mendacium tribus millibus nummûm Æmiliano huic vendidit. idque Oeæ nemini ignoratur. Omnes hoc, antequàm fieret, cognovimus, [2] & potui denuntiatione impedire; nisi scirem mendacium tam stultum potiùs Æmiliano, qui frustrà redimebat, quàm mihi, qui meritò contemnebam, obfuturum. Volui & Æmilianum damno affici, & Crassum testimonii sui dedecore prostitui.

INTERPRETATIO.

iterùm in cœnâ. Hic loquitur ex libello, licèt valdè sit *præsens, non quòd non sic exuerit omnem verecundiam, ut* facilè *sit mentiturus sine ullo pudore, etiam in tuo conspectu, si adsit: verùm temulentus* ille *forsitan nequivit se continere vel tantillùm, ut opperiretur hanc horam siccus. Vel potiùs Æmilianus id fecit de industriâ, ne, si eum sisteret ante tuos oculos adeò severos, ne,* inquam, *tu malè sentires ex aspectu de istâ bestiâ malis prominentibus, & turpi facie: quando vidisses caput juvenis spoliatum barbâ & comâ, oculos humidos, cilia tumida, latum os, labra salivam stillantia, vocem absurdam, trepidationem manuum, ructationes. Jam dudùm enim devoravit totum suum patrimonium. & nihil restat ei de opibus patris, præter unam domum ad venditandam calumniam. quam nihilominus nunquam locavit majori pretio, quàm in hoc testimonio. Venumdedit enim huic Æmiliano hoc mendacium vinolentum ter mille nummis, & omnes hoc sciunt Oeæ. Nos cuncti hoc didicimus priusquàm perpetraretur. & potui obstare delatione* meâ. *nisi novissem tam stolidum mendacium nociturum potiùs Æmiliano, qui illud emebat incassùm, quàm mihi, qui jure aspernabar* illud. *Volui etiam ut Æmilianus jacturam faceret, & Crassus infamaretur turpitudine sui testimonii.*

NOTÆ.

nam, seu repotia obeunda. *Repotia* à *repotando* dicta. Nec balneo tantùm, sed & ad ignem, sudorem illum vinolentum exciebant. Sisenna in 4. historiarum: *dum pristinum vinum apud ignem per sudorem exhauserunt.*

1. *Nisi una domus ad calumniam venditandam.*] In quâ me nocturna & magica sacra fecisse per calumniam affirmet.

2. *Et potui denuntiatione impedire.*] Ne audiretur omninò ejus testimonium: denuntiando nempe Proconsuli Cl. Maximo sceleratum illud pactum, quo Crassus ille Æmiliano mercede se obstrinxerat ad falsum testimonium dicendum.

Cæterùm nudiustertius haud quaquam occulta [1] res acta est in Rufini cujusdam domo, de quo mox dicam, intercessoribus & deprecatoribus ipso Rufino [2] & Calpurniano. Quod eò libentiùs Rufinus perfecit, quòd erat certus ad uxorem suam, cujus stupra sciens dissimulat, non minimam partem præmii ejus Crassum relaturum. Vidi te quoque, Maxime, coitionem adversùm me, & conjurationem eorum, pro tuâ sapientiâ suspicatum, simul libellus ille prolatus est, totam rem vultu aspernantem. Denique, quanquam sunt solutâ audaciâ & importunâ impudentiâ præditi, tamen testimonium Crassi, cujus oboluisse fæcem videbant, nec ipsi ausi sunt perlegere, nec quidquam eo niti. Verùm ego ista propptereà commemoravi, [3] non quòd pinnarum formidines, & fuliginis maculam, te præsertim judice timerem: sed, ut ne impunitum Crasso foret, quòd Æmiliano homini rustico fumum vendidit. Unde etiam crimen ab illis, cùm Pudentillæ litteras legerent, de cujusdam sigilli fabricatione prolatum est. quòd me aiunt ad magica maleficia, occultâ fabricâ, ligno exquisitissimo, comparâsse:

Interpretatio.

Porrò negotium transactum est minimè latenter nudiustertius in ædibus cujusdam Ruffini, de quo jamjam loquar, operâ & suasu ipsius Rufini & Calpurniani. Quam rem Rufinus effecit tantò libentiùs, quòd certò sciebat Crassum allaturum non minorem partem illius pretii ad suam conjugem, cujus scienter dissimulat adulteria. Animadverti etiam te, ô Maxime, nutu rejicientem rem illam *omnem, statim atque libellus ille exhibitus est,* quia *suspicabaris pro tuâ prudentiâ conventionem & conspirationem illorum contra me. Postremò, quamvis sint armati audaciâ effrænatâ, & impudentiâ molestâ, tamen ne ipsi quidem ausi sunt legere totum testimonium Crassi, cujus videbant vinolentiam suboluisse, neque quidquam fulcire ipso. Sed ego retuli hæc, non quia metuerem terriculamenta plumarum, & maculas fuliginis, præcipuè cùm tu sis* noster *judex: verùm, ut non inultum esset Crasso, quòd vendidit fumum Æmiliano viro agresti. Hinc est, quòd, cùm legerent epistolam Pudentillæ, produxerunt accusationem de confectione cujusdam imagunculæ, quam dicunt me emisse fabricatam clanculùm ex rarissimo ligno: & eam impensè*

Notæ.

1. *Res.*] Emptio illa falsi testimonii.

2. *Et Calpurniano.*] Num ille est, ad quem versus cum dentifricio miserat, quem etiam innuit suprà sibi in hac causâ fuisse adversatum? an quispiam alius notæ in eâ urbe improbitatis homo?

3. *Non quòd pinnarum formidines, &c. timerem.*] Crimen sacrorum nocturnorum, quod pennarum & fuliginis tantùm argumento probatur. Alludit ad lineam variis plumis pinnisque consertam, quâ feras terrebant compellebantque in retia, quæ idcircò *formido* dicebatur. Seneca, de Irâ, lib. 1. *nec mirum, cùm maximos ferarum greges linea pennis distincta contineat, & in insidias agat, ab ipso effectu dicta formido.* Virgil. Georgic. 3.

Puniceæve agitant trepidos formidine pennæ.

4. *Fumum vendidit.*] Falsum testimonium fumo fuligineque illâ nixum. Notum est adagium *fumum vendere.*

& [1] cùm sit sceleti formâ turpe & horribile, tamen impendio colere, & [2] Græco vocabulo nuncupare βασιλέα. Nisi fallor, ordine eorum vestigia persequor, & singillatim apprehendens, omnem [3] calumniæ textum retexo. Occulta fuisse fabricatio sigilli, quod dicitis, quî potest? cujus vos adeò artificem non ignorâstis, ut ei, uti præstò esset, denuntiaveritis? En, adest Cornelius Saturninus artifex, vir inter suos & arte laudatus, & moribus comprobatus, qui tibi, Maxime, paulò antè diligenter sciscitanti, omnem ordinem gestæ rei summâ cum fide & veritate percensuit: me, cùm apud eum multas [4] geometricas formas è buxo vidissem subtiliter & adfabrè factas, invitatum ejus

INTERPRETATIO.

venerari, & vocare Regem *vocabulo Græco, quamvis habeat figuram larvæ,* ideóque sit *deformis & horrenda. Sequor eorum gressus ordine, nisi hallucinor, &, resumens singula, dissolvo totum artificium calumniæ. Quomodo confectio imagunculæ potest fuisse abdita, ut dicitis? cujus vos tàm benè novistis fabrum, ut significaveritis ei, uti hîc adesset? Ecce præstò est Cornelius Saturninus faber, vir & celebratus ob suam solertiam inter suos* cives, *& laudatus ob probitatem, qui, cùm eum sedulò interrogares paulò priùs, ô Maxime, narravit tibi sinceriter, & veraciter totam seriem rei peractæ* me nempè, *cùm conspexissem apud eum plurimas figuras geometricas artificiosè & eleganter elaboratas ex buxo, allectum ejus solertiâ,*

NOTÆ.

1. *Cùm sit sceleti formâ, &c.*] Sic legendum, non *celeri formâ*, probant quæ infrà leguntur, *tertium mendacium vestrum fuit macilentam, vel omninò evisceratam formam diri cadaveris fabricatam: prorsùs horribilem & larvalem. Sceletus* enim idem est ac *larva*: compago nempè illa ossium carne nudatorum & siccorum, quales cernuntur in chirurgorum officinis. σκελετὸς Græcis *aridum* sonat.

2. *Græco vocabulo nuncupare βασιλέα.*] *Regem.* Hoc ex remotissimâ antiquitate petitum est. Seldenus de Diis Syris Syntagm. 1. cap. 6. *Quàm conveniens autem & proprium summo rerum gubernatori, sive Deo, fuerit, etiam apud idololatras* Regis *vocabulum, & βασιλέως, discas licet ex primâ Apologiâ Apuleii. Uti igitur* Baal, *id est*, Dominus, *ita &* Melech, *seu* Molech, *aut* Moloch, *id est*, Rex *Ammonitarum hoc nomen denotabat. unde & is ipse forsan fuerit, qui Rex Deorum* βασιλεὺς θεῶν *titulo singulari vocitatur in Phœnicum vetustissimâ Theologiâ.* Idem, eodem Syntagm. cap. 2. hæc habet ad locum hunc facientia: *Propiùs autem ad τῶν Teraphim naturam accedunt imagines, quæ non solùm à siderum positurâ, verùm etiam ἀπὸ τῶν προσεγγίσεων Dæmoniorum, & oracula reddere, & mala depellere simul putabantur. προσεγγίσει verò ποιήσασθαι dicuntur Dæmones, cùm, invocati, simulacra sibi dicata ingrediantur.* Et infrà. *Dæmonio autem plenum sentiendum est sigillum illud ligneum ab Apuleio Mago βασιλεὺς dictum, & tacito nomine cultum, de quo ipse Apologiâ primâ.*

3. *Calumniæ textum retexo.*] *refello totam accusationem.* Metaphora est à telâ & textoribus.

4. *Geometricas formas.*] Putà *tetraëdra, exaëdra, dodecaëdra, &c. sphæras pyramidulas, &c.* quales permultæ figuræ in studiosorum conclavibus cernuntur.

artificio

artificio,[1] quædam mechanica ut mihi elaboraret, petîsse: simul & aliquod simulacrum [2] cujuscunque vellet Dei, cui ex more meo [3] supplicarem, quacumque materiâ, [4] dummodò ligneâ, exsculperet. igitur primò buxeam tentâsse. interim, dum ego ruri ago, Sicinium Pontianum privignum meum, [5] qui mihi factum volebat, impetratos [6] hebeni loculos à muliere honestissimâ Capitolinâ ad se attulisse: ex illâ potiùs materie rariore & durabiliore, uti faceret, adhortatum. id munus cumprimis gratum mihi fore. ex eâ se fecisse, perinde ut loculi suppetebant. item minutatim ex tabellis compactâ crassitudine, Mercuriolum expediri potuisse. Hæc, ut dico, omnia audîsti. Præterea à filio Capitolinæ probissimo adolescente, qui præsens est, sciscitante te, eadem dicta sunt: Pontianum loculos petisse, Pontianum Saturnino artifici detulisse. Etiam illud non negatur, Pontianum à Satur-

INTERPRETATIO.

rogâsse eum, *ut mihi fabricaret quædam mechanica: simulque ut mihi elaboraret ex quâlibet materiâ, modò lignea* esset, *aliquam effigiem cujuscunque Dei vellet, quem colerem secundùm meam consuetudinem.* eum *ergo primò periculum fecisse in buxeâ* materiâ. *Sed intereà, dum versor ruri, Sicinium Pontianum meum privignum, qui me benevolentiâ prosequebatur, attulisse sibi capsulas ex hebeno, quas habuerat ab honestissimâ fœminâ* nomine *Capitolinâ: & suasisse, ut fabricaret* illam effigiem *ex eâ potiùs materiâ minùs communi, & magis durabili. hoc munus mihi futurum maximè acceptum. se fabricâsse ex illâ, prout capsulæ sufficiebant. prætereà, se potuisse etiam facere parvum Mercurium, coagmentando frustatim crassitiem ejus ex tabellis. Audivisti hæc omnia, sicut dico. Prætereà filius Capitolinæ, optimus juvenis, qui hìc adest, eadem dixit, cùm ipsum interrogares:* nimirùm *Pontianum petiisse pyxides, Pontianum tulisse ad Saturninum opificem. Non inficiatur etiam hoc, Pontianum accepisse à Saturnino*

NOTÆ.

1. *Quædam mechanica.*] *Regulas* puta, *normas, perpendicula*, atque alia id genus instrumenta.

2. *Cujuscunque vellet Dei.*] Qui tamen publicè receptus esset, aut non interdictus. neque enim impunè fuisset Apuleio, non receptos, aut improbatos Deos colere; quod crimen erat *externæ religionis.*

3. *Supplicarem.*] Privatim ac ritu peculiari.

4. *Dummodò ligneâ.*] Rationem infrà subjungit ex Platone.

5. *Qui mihi factum volebat.*] *Factum alicui velle*, ut & *factum cupere* Latini dicunt, pro *gratificari*, & *benè velle, & commodis ejus studere.*

6. *Hebeni loculos.*] Reponit Elmenhorstius, *baculos*, quibus Pricæus vult innui, quas vocat Plin. φάλαγγας, Claudianus *ramos ebeni*, Lucan. *ebeni comas.* Ego nihil mutandum censeo. *Ebeni loculi* sunt pyxides, seu capsulæ ex tabellis ex ebeno compactæ, ex quibus mechanica illa, quæ Apuleius jusserat, fecit Saturninus. Suffragatur meæ interpretationi, quod mox subjungit: *item minutatim ex tabellis compactâ crassitudine, Mercuriolum expediri potuisse.* Quod sanè cum baculis, aut phalangis Pricæi stare non potest. Intelligendum est ergo, eum illa mechanica instrumenta (quæ plana essent) ex tabellis, quibus constabant capsulæ illæ, ut potuit, fecisse: Mercuriolum verò istum, quem crassiorem oportebat esse, non potuisse facere, nisi conglutinatis inter se multis ejusmodi tabellis.

nino perfectum sigillum recepisse, & posteà dono mihi dedisse. His omnibus palàm atque apertè probatis, quid omninò superest, in quo suspicio aliqua Magiæ delitescat? immò, quid omninò est, quod vos manifesti mendacii non revincat? Occultè fabricatum esse sigillum dixistis, quod Pontianus splendidissimus eques fieri curavit: quod Saturninus vir gravis, & probè inter suos cognitus, in tabernulâ suâ sedens propalàm exsculpsit; quod [1] ornatissima matrona [2] munere suo adjuvit: quod & futurum, & factum multi cùm servorum, tùm amicorum, qui ad me ventitabant, scierunt. Lignum à me toto oppido, & quidem oppidò quæsitum, non piguit vos commentiri? quem quidem abfuisse eo tempore scitis, quem jussisse fieri qualicùmque materiâ probatum est? Tertium mendacium vestrum fuit, macilentam, vel omninò evisceratam formam diri cadaveris fabricatam, prorsùs horribilem, & larvalem. Quòd si compertum habebatis adeò evidens signum Magiæ, cur mihi, ut exhiberem, non denuntiâstis? An, ut possetis in rem absentem liberè mentiri? Cujus tamen falsi facultas, opportunitate quadam meæ consuetudinis, vobis adempta est. Nam morem mihi habeo, quoquò eam, simulacrum alicujus Dei [3] inter libellos conditum gestare: eíque diebus festis, thure & mero, & aliquando victimis supplicare. Dudùm ergo cùm audirem sceletum perquàm impudenti mendacio dictitari, jussi curriculò iret aliquis, & ex

INTERPRETATIO.

imagunculam, cùm absoluta fuit, ac deinde mihi donâsse muneri. His omnibus clarè & manifestè demonstratis, quid restat omninò, in quo suspicio Magiæ lateat? vel potiùs, quid prorsùs est, quod non convincat vos mendacii aperti? Dixistis imaginem fuisse clàm elaboratam, quam Pontianus clarissimus eques sculpendam dedit: quam Saturninus vir gravis & egregiè spectatus inter suos, in aperto fabricavit sedens in suâ officinâ: quam honestissima mater-familias commendavit suo dono: quam plurimi tùm ex famulis, tùm ex amicis meis, qui solebant venire ad me, noverunt & fabricatum iri, & esse *fabricatas. Non dubitâstis comminisci me perquisivisse lignum per totam urbem, & summo studio quidem? cùm tamen sciatis me peregrè fuisse tunc temporis. cùm demonstratum sit me præcepisse, ut fabricaretur ex quâvis materiâ? Vestrum tertium mendacium fuit, factam esse figuram terribilis cadaveris, macram, aut prorsùs carne nudatam, omninò horrendam, & larvalem. Quod si sciebatis antehac* illud *esse manifestum indicium Magiæ, quare non significavistis mihi, ut* illud *proferrem huc? num ut possetis audacter mentiri de re, quæ non appareret? Cujus tamen mendacii opportunitas vobis prærepta est quadam commoditate mei moris. Soleo enim ferre imaginem alicujus Dei reconditam inter meos libros quòcumque pergam: & eam colere diebus festis, thure & vino, & nonnunquam* etiam hostiis. *Igitur, cùm audirem jam pridem* illam imaginem *vocitari à vobis larvam, mendacio impudentissimo; præcepi, ut aliquis celerrimè iret, & afferret ex meo diversorio*

NOTÆ.

1. *Ornatissima matrona.*] Capitolina.
2. *Munere suo.*] Loculis ebeni.
3. *Inter libellos conditum.*] *In scriniis, unâ cum libris.* Nihil muto, quanquam Pricæus malit *inter loculos.*

hospitio meo Mercuriolum afferret, [1] quem mihi Saturninus iste Oeæ fabricatus est. Cedò tu. eum videant, teneant, considerent. En vobis, quem scelestus ille sceletum nominabat. Auditis-ne reclamationem omnium, qui adsunt? auditis-ne mendacii vestri damnationem? non vos tot calumniarum tandem dispudet? hiccine est sceletus? [2] hæccine est larva? hoccine est, quod appellitabatis Dæmonium? Magicum-ne istud, an solemne & commune simulacrum est? Accipe, quæso, Maxime, & contemplare: benè tam puris & tam piis manibus tuis traditur res consecrata. En, vide, quàm facies ejus decora, & [3] succi palæstrici plena sit, quàm hilaris Dei vultus: ut decenter utrimque lanugo malis deserpat; ut in capite crispatus capillus sub imo pilei umbraculo appareat; quàm lepidè super tempora pares pinnulæ emineant; quàm autem festivè circa humeros vestis substricta sit. Hunc qui sceletum audet dicere, profectò ille simulacra Deorum nulla videt, aut omnia negligit. Hunc denique qui Larvam putat, ipse est larvatus. At tibi, Æmiliane, pro isto mendacio duat Deus iste [4] Superûm & Inferûm commeator, [5] utrorumque Deorum malam gratiam,

INTERPRETATIO.

parvum illum Mercurium, quem iste Saturninus mihi elaboravit Oeæ. Da tu, aspiciant illum, contrectent, contemplentur. Ecce vobis, quem nefarius ille vir vocabat larvam. Auditis-ne murmur omnium adstantium? auditis-ne condemnationem vestri mendacii? an-non vos pudet tandem tot falsarum accusationum? hæcne est larva? hicne est sceletus? an hoc est quod vocitabatis Dæmonium? an hæc effigies est magica, an verò solita & vulgaris? Cape, oro te, Maxime, & considera. res sacra rectè committitur tuis manibus adeò castis, & adeò religiosis. Ecce, contemplare, quàm habitudo ejus corporis sit formosa, & succo athletico turgens, quàm os Dei sit lætum; quomodo prima barba decorè pullulet in genis ab utraque parte; quomodo crines videantur cincinnati in capite sub infimo tegmine pilei; quàm festivè duæ *alæ consimiles exurgant suprà tempora; quàm lepidè verò chlamys sit substricta circùm humeros. Qui audet vocare hunc* Deum *Larvam, certè ille vel nullas aspicit effigies Deorum, vel contemnit universas. Uno verbo, qui credit hunc esse sceletum, ipse furit. Hic autem Deus visitator cœlestium, & inferorum, conciliet tibi, ô Æmiliane, pro isto mendacio, inimicitiam utrorumque* illorum

NOTÆ.

1. *Quem mihi Saturninus iste Oeæ fabricatus est.*] Locus hic ostendere videtur orationem hanc non fuisse Oeæ pronuntiatam.

2. *Hæccine est larva?*] *Sceletus.* Petron. in Trimalcionis convivio: *Potantibus ergò, & accuratissimè nobis lautitias mirantibus, larvam argen eam attulit servus sic aptam, ut articuli ejus vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur.*

3. *Succi palæstrici.*] Hoc est, qualem in athletis & pugilibus, qui in palæstrâ certant, esse oportet, ut strenuè pugnent. Verti *athletici*, ad rem potiùs quàm ad verbum.

4. *Superûm & Inferûm commeator.*] Sic Metamorphos. 11. *Ille Superûm commeator & Inferûm, lævâ caduceum gerens*, ad quem locum vide quæ diximus, pag. 373.

5. *Utrorumque Deorum.*] Superorum nempè & inferorum, ad quos commeat ultrò citróque Mercurius.

ſemperque obvias ſpecies mortuorum, quidquid Umbrarum eſt uſquam, quidquid Lemurum, quidquid Manium, quidquid Larvarum, oculis tuis oggerat: [1] omnia noctium occurſacula, omnia buſtorum formidamina, omnia ſepulcrorum terriculamenta, à quibus tamen [2] ævo & merito haud longè abes. Cæterùm Platonica familia nihil novimus niſi feſtum, & lætum, & ſolemne, & ſuperum, & cœleſte. Quin altitudinis ſtudio ſecta iſta etiam cælo ipſo ſublimiora quæpiam veſtigavit, & [3] in extimo mundi tergo degit. Scit me vera dicere Maximus, qui τὸ ὑπερουράνιον τόπον ἐπὶ τῷ τοῦ οὐρανοῦ νώτῳ legit in Phædro diligenter. Idem Maximus optimè intelligit, ut de nomine etiam vobis reſpondeam, quiſnam ſit ille, non à me primò, [4] ſed à Platone nuncupatus βασιλεὺς, totius rerum naturæ cauſa, & ratio, & origo initialis, ſummus animi genitor, æternus animantum ſoſpitator, [5] aſſiduus mundi ſui opifex. [6] Sedenim ſine operâ opifex, ſine curâ ſoſpitator, ſine pro-

INTERPRETATIO.

Deorum, & vultus mortorum ſemper occurrentes, obtrudat tuis oculis omnes Umbras, quotquot ſunt uſpiam, omnes Lemures, omnes Manes, & omnes Larvas: univerſa, quæ occurrunt noctibus: cuncta quæ terrent in buſtis, omnes terrores tumulorum. à quibus nihilominùs non multùm diſtas ætate & merito. Porrò nos diſcipuli Platonis nihil cognoſcimus niſi feſtivum, & hilare, & celebre, & divinum, & cœleſte. Quin & hæc noſtra ſecta inquiſivit etiam quaſdam res altiores ipſo cœlo ex deſiderio celſitudinis, & verſatur in extremâ convexitate mundi. Maximus novit me loqui vera, qui ſtudioſè legit in Phædro: locum ſupercœleſtem, ſuprà convexum cœlorum, *idem Maximus (ut etiam vobis reſpondeam de vocabulo) apprimè ſcit, quis ſit ille vocatus* Rex *non primùm à me, ſed à Platone,* qui eſt *cauſa omnium rerum naturalium, &* earum *ratio, & fons primordialis, ſupremus pater mentis, æternus conſervator animalium, perpetuus fabricator ſui mundi. Qui tamen* eſt *fabricator ſine labore, conſervator ſine curâ, pater ſine genera-*

NOTÆ.

1. *Omnia noctium occurſacula.*] Spectra, quæ noctu occurrunt. Horat.

Nocturnus occurram furor.

Et Juvenal. Sat. 5.

Et cui per mediam nolis occurrere noctem.

Ea ſunt, quæ Lucretius minimè ſuperſtitioſus philoſophus canit:

——*nihilo metuenda magis, quam*
Quæ pueri in tenebris metuunt, finguntque futura.

2. *Ævo & merito.*] Huic lectioni ſi inhæreas, ſic intellige, *ætate, quæ jam valdè provecta eſt, & propinqua morti, & tale eſt meritum tuum, ut poſt mortem, ſi digna vitæ præmia reddantur, tibi in larvam procul dubio & nocturnum terriculamentum ſit migrandum.* (Ità enim Platonici cum ſceleſtis agi putabant.) At meliùs fortè legas: *ævo emerito*, ut ſenſus ſit: Æmilianum ſepulchris & buſtis eſſe proximum, quippe cujus ætas jam peracta ſit.

3. *In extimo mundi tergo.*] In convexâ parte cœli, quam Græci etiam appellant τὰ τῶν οὐρανῶν νῶτα. *Cœlorum terga*, ſeu *dorſa*.

4. *Sed à Platone nuncupatus βασιλεὺς.*] Pricæus Græca hic verba ex MS. cod. habet, ſed corruptiſſima ΠεΡΙ τωΝ ΠαΝτων ΒΑcΙλεy ΠαΝτες πκωνεικα SencKa παντι.

5. *Aſſiduus mundi ſui opifex.*] *Quem aſſiduâ veluti creatione conſervat.* Adverte, quàm appoſitè de Deo loquatur Divini Platonis ſectator.

pagatione genitor: neque loco, neque tempore, nec ullâ voce comprehensus, eóque [1] paucis cogitabilis, [2] nemini effabilis. En, ultrò augeo Magiæ suspicionem. non respondeo tibi, Æmiliane, quem colam βασιλέα. Quin, si ipse Proconsul interroget, quid sit Deus meus, [3] tacebo. De nomine, ut impræsentiarum, satis dixi. Quod superest, nec ipse sum nescius quosdam circumstantium cupere audire, cur non argento, vel auro, sed potissimùm ex ligno simulacrum fieri voluerim, idque eos arbitror, [4] non tàm ignoscendi, quàm cognoscendi causâ, desiderare: ut hoc etiam scrupulo liberentur, cùm viderint omnem suspicionem criminis abundè confutatam. Audi igitur, cui cura cognoscere est: sed animo, quantùm potes, erecto & attento, quasi verba ipsa Platonis jam senis, de novissimo Legum libro auditurus: θεοῖσι δὲ ἀναθήματα χρεὼν ἔμμετρα τὸν μέτριον ἄνδρα ἀνατιθέντα δωρεῖσθαι. [5] Γῆ μὲν οὖν ἑστία τε οἰκήσεως, ἱερὰ πᾶσι πάντων θεῶν: μηδεὶς οὖν

INTERPRETATIO.

tione: non conclusus loco, neque tempore, neque ullâ appellatione, quique ideò cognosci potest à paucis, enuntiari à nullo. Ecce augeo spontè suspicionem Magiæ. non aperio tibi, Æmiliane, quem Regem *venerer. Quin etiam si ipse Proconsul quærat à me, quid sit meus Deus, silebo. Satis locutus sum de* ejus *nomine quantùm ad præsens. Quod restat, non ignoro aliquos adstantium velle scire, quare voluerim ut* hæc *imago mihi fabricaretur maximè ex ligno, non autem ex argento, aut auro. & credo illos hoc cupere non tàm ad parcendum, quàm ad sciendum: ut exolvantur etiam hac religione, quando adverterint omnem suspicionem malefacti fusè* esse *refutatam. Ausculta ergò, quicumque cupis scire, sed* ausculta *mente, quantum potes, elatâ & attentâ, siquidem auditurus es ipsa verba Platonis jam grandævi, ex ultimo libro Legum:* Donaria Diis moderata à moderato homine offerantur. Terra igitur ut focus domiciliorum, sacra Deorum omnium est: quocircà nequis

NOTÆ.

6. *Sed enim sine operâ opifex, &c.*] In libro de Mundo: *Sospitator quidem ille & genitor est omnium, qui ad complendum mundum nati factique sunt. non tamen ut corporei laboris officio orbem istum manibus suis instruxerit, sed qui quadam infatigabili providentiâ & procul posita cuncta contingat, & maximis intervallis disjuncta complectatur.*

1. *Paucis cogitabilis.*] Immò omnes Dei ideam habent animo infixam, sed hoc vult Platonicus noster, paucos de Deo cogitare, ut ejus infinitâ potentiâ & majestate dignum esset.

2. *Nemini effabilis.*] Non quòd ejus nomen pronuntiari non possit, sed quoniam omnia ejus attributa condignè verbis exprimere nemo potest.

3. *Tacebo.*] Non ex contumaciâ, aut contemptu Proconsulis, sed quia ex doctrinâ Platonis quid sit Deus aptè dici non potest.

4. *Non tam ignoscendi, quàm cognoscendi causâ.*] Non tàm quia credant hoc ad meam defensionem necessarium esse, & ad hoc ut me crimine vacuum credant; quàm quòd ipsi, id scire atque cognoscere cupiant, ne ullus omninò sibi supersit scrupulus.

5. Γῆ μὲν οὖν ἑστία τε οἰκήσεως. &c.] Hæc posteriora verba interpretatur Cicero, lib. 2. de Legibus: cujus interpretationem ad verbum expressi. *Agri autem ne consecrentur* (inquit) *Platoni prorsùs assentior, qui, si modo interpretari potuero, his verbis utitur: Terra igitur, &c.*

δευτέρως ἱερὰ καθιερέτω θεοῖς. Hoc eò prohibet, [1] ut delubra nemo audeat privatim constituere. Censet etenim satis esse civibus ad immolandas victimas, templa publica. Deinde subnectit: χρυσὸς δὲ καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἰδίᾳ τε καὶ ἐν ἱεροῖς ἐστὶν ἐπίφθονον κτῆμα. ἐλέφας δὲ [2] ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος οὐκ εὐχερὲς ἀνάθημα. σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς, πολέμων ὄργανα. ξύλου δὲ μονόξυλον ὅτι ἂν ἐθέλῃ τις ἀνατιθέτω, καὶ λίθου ὡσαύτως πρὸς τὰ κοινὰ ἱερά. Ut omnium assensus declaravit, maximéque, qui in consilio estis, competentissimè videor usus Platone, ut vitæ magistro, ità causæ patrono, cujus legibus obedientem me videtis. [3] Nunc tempus est ad epistolas Pudentillæ præverti, vel adeò totius rei ordinem paulò altiùs petere; ut omnibus manifestissimè pateat, me, quem lucri cupiditate iuvasisse Pudentillæ domum dictitant, si ullum lucrum cogitarem, fugere semper à domo istâ debuisse: quin & in cæteris causis minimè prosperum matrimonium, &, nisi ipsa mulier tot incommoda virtutibus suis repensaret, inimicum. Neque enim ulla alia causa præter cassam invidiam reperiri potest, quæ judicium istud mihi & multa anteà pericula vitæ conflaverit. Cæterùm, cur Æmilianus commoveretur, etsi verè me Magum comperisset; qui non modò ullo facto, sed ne tantulo quidem dicto meo læ-

INTERPRETATIO.

iterùm idem consecret. *Hoc idcircò vetat, ut nullus audeat privatim ædificare templa. Nam arbitratur publica delubra sufficere civibus ad sacrificandas hostias. Posteà subjungit:* Aurum autem & argentum in aliis urbibus, & in propriâ, & in templis invidiosa res est. tum ebur, ex inanimi corpore extractum, non satis aptum donum Deo est. jam æs & ferrum belli instrumenta sunt. Ligneum autem quodcumque voluerit quis, uno è ligno dedicet, itemque lapidem in delubris communibus. *Ut applausus omnium, & præsertim vestrûm, qui sedetis in consilio, ostendit; videor appositissimè usus Platone, quemadmodùm magistro vivendi, sic & advocato* meæ *causæ, cujus placitis videtis me obtemperantem. Jam tempus est pergere ad litteras Pudentillæ, aut sanè resumere paulò superiùs seriem totius negotii; ut cuncti apertissimè videant me, quem* vulgò *dicunt irrepsisse in domum Pudentillæ cupidine quæstûs; si haberem ullum quæstum in animo, debuisse semper vitare illam domum, atque etiam connubium neutiquam faustum in reliquis causis, & odiosum, nisi uxor ipsa compensaret suis virtutibus tot molestias. nam non potest inveniri ulla alia causa, quæ mihi confecerit hanc litem & antehàc plurima vitæ discrimina, nisi invidia inanis. Porrò, quare Æmilianus concitaretur, quamvis reverà cognovisset me* esse *Magum; siquidem non solùm non læsus est ullo meo facto, sed ne vel minimo quidem*

NOTÆ.

1. *Ut delubra nemo audeat privatim constituere.*] Contra hanc tamen Platonis prohibitionem objiciebat Æmiliano paulò suprà, quòd *nullum in villâ ejus delubrum situm* esset, *nullus locus aut lucus consecratus.*

2. ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος.] Elephanti nempè, cujus ebur dens est.

3. *Nunc tempus est.*] Secundam Apologiam ab his verbis editiones permultæ incipiunt, sed perperàm. Una enim eademque est, & uno tenore legenda Apuleii Apologia, ut jam probavimus.

ſus eſt, ut videretur ſe meritò ultum ire? Neque autem gloriæ causâ me accuſat, [1] ut M. Antonius Cn. Carbonem, [2] C. Mutius A. Albutium, [3] P. Sulpitius Cn. Norbanum, [4] C. Furius M. Aquilium, C. Curio Q. Metellum. Quippè homines eruditiſſimi, juvenes, laudis gratiâ primum hoc rudimentum forenſis operæ ſubibant, ut aliquo inſigni judicio civibus ſuis noſcerentur. Qui mos incipientibus adoleſcentulis ad illuſtrandum ingenii florem [5] apud antiquos conceſſus, [6] diù exolevit. quòd ſi nunc quoque frequens eſſet, tamen ab hoc procul abfuiſſet. Nam neque facundiæ oſtentatio rudi & indocto, neque gloriæ cupido ruſtico & barbaro, neque inceptio patrociniorum capulari ſeni congruiſſet. niſi fortè Æmilianus, pro ſuâ ſeveritate exemplum dedit, & ipſis maleficiis infenſus, accuſationem iſtam [7] pro morum integritate ſuſcepit. At hoc ego [8] Æmiliano, non huic

Interpretatio.

meo dicto, ad hoc *ut appareret jure illud vindicaturus? Nec verò accuſat me honoris gratiâ, quemadmodùm M. Antonius* accuſavit *Cneium Carbonem, Caius Mutius Aulum Albutium, Publius Sulpitius Cneium Norbanum, Caius Furius Manium Aquilium, Caius Curio Quintum Metellum. Nempè illi homines, doctiſſimi*, ac *juvenes, faciebant hoc primum periculum ſui laboris forenſis, gloriæ causâ, ut innoteſcerent ſuis civibus, aliquâ celebri causâ. quæ conſuetudo apud priſcos permiſſa juvenibus incipientibus, ad commendandum vigorem ſui ingenii, jam dudùm deſiit. quod ſi nunc etiam in uſu eſſet, eſſet tamen longè remotus ab hoc* homine; *Etenim neque jactatio eloquentiæ conveniſſet imperito, & ignaro, neque cupiditas laudis, agreſti & barbaro, neque tyrocinium orandarum cauſarum ſeni decrepito. niſi forſan Æmilianus præbuit exemplum*, ut poſtulat *ejus ſeveritas, & accenſus odio adverſus ipſa crimina, aggreſſus eſt hanc accuſationem propter probitatem vitæ ſuæ. Verùm ægrè habuiſſem fidem*

Notæ.

1. *Ut M. Antonius Cn. Carbonem.*] Fortaſſe hujus accuſationis meminit M. Tullius epiſt. ad Pætum: ubi de Cn. Carbone loquens. *Jam pater ejus* (inquit) *accuſatus à M. Antonio, ſutorio atramento abſolutus putatur.*

2. *C. Mutius, A. Albutium.*] Cicero eum *Titum* vocat, in Bruto. *Mutius augur* (inquit) *quod opus erat, per ſe ipſe dicebat: ut de pecuniis repetundis contra T. Albutium.*

3. *P. Sulpitius Cn. Norbanum.*] Cicero, lib. 2. de Officiis, habet *C. Norbanum*, non *Cn. Etiam* (inquit) *P. Sulpitii eloquentiam accuſatio illuſtravit, cùm ſeditioſum, & inutilem civem C. Norbanum in judicium vocavit.*

4. *C. Furius M. Aquilium.*] Repoſuit Caſaub. *M'*, ut legatur *Manium Aquilium*, quem ait graviſſimorum criminum fuiſſe poſtulatum, & M. Antonii patrocinio ſervatum. At Cicero, lib. 2. de Officiis ſuprà laudato, pro *M. Furio*, habet *L. Fuſium*: & pro *Marco* aut *Manio Aquilio*, *Manlium Aquilium. in accuſando etiam Manlio Aquilio* (inquit) *L. Fuſii cognita induſtria eſt.*

5. *Apud antiquos.*] Vigente Republicâ, dum æqua omnibus libertas eſſet.

6. *Diu exolevit.*] Ex quo ſumma rerum penes Imperatores fuit, jacuitque oppreſſa libertas.

7. *Pro morum integritate.*] Tantùm, & abſque ullâ gloriæ, aut lucri ſpe.

8. *Æmiliano, non huic Afro, ſed illi Africano & Numantino, &c.*] Æmilia-

Afro, sed illi Africano, & Numantino, & præterea Censorio vix credidissem: ne [1] huic frutici credam non modò odium peccatorum, sed saltem intellectum inesse. Quid igitur est? Cuivis clarè dilucet, [2] aliam rem invidiâ nullam esse, quæ hunc & Herennium Rufinum impulsorem hujus, de quo mox dicam, cæterosque inimicos meos ad nectendas Magiæ calumnias provocârit. Quinque igitur res sunt, quas me oportet disputare. Nam, si probè memini, quod ad Pudentillam attinet; hæc objecere. Una res est, quòd *nunquam eam voluisse nubere post priorem maritum, sed meis carminibus coactam* dixêre: altera res est *de epistolis ejus*, quam confessionem Magiæ putant: deinde, *sexagesimo anno ætatis ad libidinem nupsisse*: & *quòd in villâ, non in oppido, tabulæ nuptiales sint consignatæ*, tertio & quarto loco objecêre. Novissima, & eadem invidiosissima criminatio *de dote* fuit. Ibi omne virus totis viribus adnixi effudêre: ibi maximè angebantur. Atque ità dixêre: me grandem dotem mox in principio conjunctionis nostræ mulieri amanti remotis arbitris in villâ extorsisse. Quæ

INTERPRETATIO.

de hac re Æmiliano, non huic Afro, sed illi Africano, & Numantino, & insuper Censorio, nedum credam reperiri in illo stupido, non solùm odium malefactorum, sed vel eorum cognitionem. Quid est ergo? Evidenter patet omnibus, nihil aliud esse nisi invidiam, quæ incitaverit istum Herennium Rufinum suasorem hujus, de quo modò loquar, & reliquos meos adversarios, ad texendas falsas accusationes Magiæ. Ergo quinque sunt, de quibus mihi disserendum est. Si enim benè recordor, objectaverunt mihi hæc quantum spectat ad Pudentillam. Primum est quod dixerunt eam nunquam voluisse nubere post primum *suum* conjugem: sed ad id fuisse adactam meis incantamentis: *Secundum est* de litteris ejus, *quas existimant* esse *confessionem Magiæ: posteà objectârunt tertio & quarto loco:* quòd illa nupserit libidinis causâ anno sexagesimo *suæ* ætatis: & quòd instrumentum conjugale fuerit subsignatum in villâ, & non in urbe. *Ultima & odiosissima accusatio fuit* de dote. *in eâ evomuerunt totum* suum *venenum, contendentes cunctis viribus: in eâ erant maximè solliciti. Et sic dixerunt: me statim ab initio nostri conjugii expressisse ab illâ fœminâ, quæ me deperibat, magnam dotem in villâ semotis testibus. Quæ omnia de-*

NOTÆ.

nus ille Pauli Æmilii filius fuit, ac deinde ex Æmiliâ gente in Scipionum familiam adoptatus, appellatus fuit P. Corn. Scipio Africanus Æmilianus. tertioque bello Punico finem, captâ deletâque Carthagine imposuit. Observa discrimen inter *Afrum* & *Africanum*, quòd *Afer* in Africâ natum significet. *Africanus* verò nomen sit à rebus in Africâ prosperè gestis inditum.

1. *Huic frutici.*] Rustico & rationis experti. *Frutex* hîc per contumeliam dicitur. Similiter Plaut. in Mostellariâ,

nec verisimile loquere, nec verum, frutex.

Talia sunt, quæ Terentius, in Heautontimorumeno ait in stultum dici posse.

Caudex, stipes, asinus, plumbeus.

2. *Aliam rem invidiâ.*] *Aliam ab invidiâ, præter invidiam*, quâ nempè apud Æmilianum flagrabat, ob nuptias Pudentillæ.

omnia

omnia tàm falsa, tàm nihili, tàm inania ostendam, adeóque facilè & sine ullâ controversiâ, refutabo: ut medius fidius verear, Maxime, quíque in consilio estis, ne [1] emissum & subornatum à me accusatorem putetis, ut invidiam meam repertâ occasione palàm restinguerem. Mihi credite, quod reapse intelligetur, oppidò quàm mihi laborandum est, ne tàm frivolam accusationem me potiùs callidè excogitâsse, quàm illos stultè suscepisse existimetis. Nunc dum ordinem rei breviter persequor, & efficio ut ipse Æmilianus recognoscat [2] falsò se ad invidiam meam inductum, & longè à vero aberrâsse necesse habeat confiteri; quæso, uti adhuc feceritis, vel, si quò magis etiam potestis, ipsum fontem & fundamentum mendacii hujusce diligentissimè cognoscatis. Æmilia Pudentilla, quæ nunc mihi uxor est, ex quodam [3] Sicinio Amico, quicum anteà nupta fuerat, Pontianum & Pudentem filios genuit: eosque pupillos, [4] in potestate avi paterni relictos (nam superstite patre Amicus decesserat) per annos fermè quatuordecim memorabili pietate sedulò aluit. Non tamen libenter in ipso ætatis suæ flore tam diù vidua. sed puerorum avus [5] invitam eam conciliare studebat alteri filio suo Sicinio Claro.

INTERPRETATIO.

monstrabo esse adeò falsa, adeò frivola, adeò vana, & refellam tàm facilè, & absque ullâ dubitatione: ut certè metuam, ne tu, Maxime, & vos, *qui adestis huic causæ, credatis allegatum esse à me, &* clàm *submissum delatorem, ut* hac *opportunitate inventâ, publicè extinguerem odium*, quo flagro. *Credite mihi*, id *quod cognoscetur reverâ, maximè danda est mihi opera, ne putetis me potiùs commentum fuisse astutè criminationem tam futilem, quàm eos* illam *aggressos esse stolidè. Nunc dum paucis resumo seriem rei, & facio ut Æmilianus ipse agnoscat, se opinione falsâ impulsum fuisse ad invidendum mihi; atque, ut cogatur fateri se procul deviâsse à veritate; oro* vos; *ut studiosissimè audiatis originem ipsam & fundamentum hujus mendacii, quemadmodùm fecistis hactenùs, aut studiosiùs etiam, si potestis aliquâ* ratione; *Æmilia Pudentilla, quæ nunc est mea conjux, peperit liberos Pontianum & Pudentem ex quodam Sicinio Amico; cui nupserat anteà: & diligenter educavit per quatuordecim circiter annos commendabili affectu eos relictos pupillos sub potestate avi paterni eorum; Amicus enim obierat patre vivo relicto. Non tamen sponte* remansit *tamdiù vidua in ipso vigore sui ævi. sed avus puerorum cupiebat eam renitentem despondere secundo suo filio Sicinio*

NOTÆ.

1. *Emissum.*] *Submissum.* Hinc *emissarius.*

2. *Falsò se ad invidiam meam inductum.*] Dum me credit grandi dote à Pudentillâ emptum maritum.

3. *Sicinio Amico.*] Amicus hîc nomen est proprium, mediâ correptâ pronuntiandum, ut apud Virgilium: l. 5. Æneid. *qui se*
Bebricia veniens Amici de gente ferebat.

4. *In potestate avi paterni relictos.*] Ut Jure & legibus tenebatur. Vide Instit. Justin. lib. 1. Tit. 9. *de Patriâ potestate.*

5. *Invitam eam conciliare studebat alteri filio suo, &c.*] Ergo licitæ erant illis temporibus nuptiæ, apud Afros saltem, si quis fratris viduam, & quidem extantibus liberis, duceret, non

eóque cæteros procos absterrebat. & prætereà minabatur, si extrarío nupsisset, nihil se filiis ejus [1] ex paternis eorum bonis testamento relicturum. Quam conditionem cùm obstinatè propositam videret mulier sapiens & egregiè pia; ne quid filiis suis eo nomine incommodaret, facit quidem tabulas nuptiales, cum quo jubebatur, [2] cum Sicinio Claro: verùm enimverò vanis frustrationibus nuptias eludit, [3] eò ad dum puerorum avus fato concessit, relictis filiis ejus hæredibus: ita ut Pontianus, qui major natu erat, fratri suo tutor esset. Eo scrupulo liberata, cùm à principibus viris in matrimonium peteretur; decrevit sibi diutiùs in viduitate non permanendum. quippe, ut solitudinis tædium perpeti posset, tamen ægritudinem corporis ferre non poterat. Mulier sanctè pudica, tot annis viduitatis sine culpâ, [4] sine fabulâ, [5] absuetudine conjugis torpens, & diutino situ viscerum saucia, vitiatis intimis uteri, sæpè ad extremum vitæ discrimen doloribus obortis exanimabatur. Medici cum obstetricibus consentiebant, [6] penuriâ matrimonii morbum quæsitum, malum indies

INTERPRETATIO.

Claro. ac propterea removebat reliquos amantes, & insuper minabatur se nihil relicturum suo testamento ejus liberis ex bonis patris illorum, si nupsisset extraneo. Quod matrimonium cùm fœmina prudens, & inprimis liberorum amans, cerneret sibi pertinaciter oblatum; ne afferret aliquod incommodum suis liberis eâ de causâ, facit quidem instrumentum matrimonii cum illo, *cum quo cogebatur* facere, nempè *cum Sicinio Claro: sed tamen frustratur connubium inanibus elusionibus, donec avus puerorum mortem obiit, relinquens filios suos hæredes: sic ut Pontianus, qui erat grandior ætate, esset tutor sui fratris. Soluta ab illâ sollicitudine, cùm posceretur ad conjugium à viris primariis, statuit non manere diutiùs vidua. quamvis enim posset tolerare fastidium viduitatis, non poterat tamen tolerare morbum corporis. Castissima fœmina*, quæ permanserat *per tot annos viduitatis, sine crimine,* ac *rumore sinistro, languens ex desuetudine viri, & læsa longo torpore intestinorum, labefactatis interioribus partibus vulvæ, frequenter discruciabatur doloribus exortis usque ad ultimum periculum vitæ. Medici cum obstetricibus uno ore dicebant, ægritudinem accersitam ex indigentiâ nuptiarum, malum quotidie*

NOTÆ.

extantibus, apud Hebræos non solùm licitum erat, sed etiam imperatum. certè, apud Athenienses & Ægyptios, fratri licuit sororem uxorem ducere, ut observat Gothofredus ad legem 8. ff. *de Ritu nuptiarum.*

1. *Ex paternis eorum bonis.*] Quæ in ejusdem avi, dum viveret, potestate erant.

2. *Cum Sicinio Claro.*] Hæc verba Brantio jure videntur à manu Glossatoris in textum irrepsisse.

3. *Eò ad.*] *Eò usque*, ut *quoad*, *quò usque.*

4. *Sine fabulâ.*] Sine ullo sinistro rumore. Seneca, lib. 9. Contr. 6. *duxi uxorem nullis inquinatam fabulis.*

5. *Assuetudine conjugis torpens.*] Reposui ex Fulviani codicis lectione *absuetudine*, hoc est, *desuetudine.*

6. *Penuriâ matrimonii morbum quæsitum.*] Siquidem, ut Hippocrates ait, lib. *de Geniturâ*, mulieres, si rem cum viris habeant, magis sanæ sunt: sin Venere abstineant, ægrotant.

augeri, ægritudinem ingravescere: dum ætatis aliquid supersit, nuptiis valetudinem medicandum. Consilium istud cùm alii approbarent, tùm maximè Æmilianus iste, qui pauló priùs confidentissimo mendacio adseverabat, nunquam de nuptiis Pudentillam cogitâsse, priusquàm foret Magicis maleficiis à me coacta: me solum repertum, qui viduitatem ejus, velut quandam virginitatem, carminibus & venenis violarem. Sæpè audivi non de nihilo dici, *Mendacem memorem esse oportere.* At tibi, Æmiliane, non venit in mentem, priusquàm ego Oeam venirem, te litteras etiam, uti nuberet, scripsisse ad filium ejus Pontianum, qui tùm adultus [1] Romæ agebat? [2] Cedó tu epistolam, vel potiùs da ipsi: legat suâ sibi voce., suisque verbis sese revincat. INITIUM EPISTOLÆ ÆMILIANI. Est-ne hæc tua epistola? quid palluisti? nam erubescere tu quidem non potes: est-ne tua ista subscriptio? Recita, quæso, clariùs, ut omnes intelligant quan- [illegible] quàm secum dissensio. RELIQUUM EPISTOLÆ. Scripsit-ne [illegible], Æmiliane, quæ lecta sunt? *Nubere illam velle, & debere scio; sed quem eligat, nescio.* Rectè tu quidem nesciebas. Pudentilla enim tibi, cujus infestam malignitatem probè nôrat de ipsâ re tantùm, cæterùm de petitore nihil fatebatur. At tu dum eam putas etiamnunc

INTERPRETATIO.

crescere, morbum exasperari: medendum esse matrimonio infirmitati ejus, *dum restabat adhuc aliquantum vitæ. Cùm alii probarent hoc consilium, tùm imprimis* probabat *hic Æmilianus, qui modò affirmabat mendacio audacissimo Pudentillam nunquam cogitavisse de matrimonio, antequàm esset impulsa à me veneficiis Magicis: me solum* esse *inventum, qui corrumperem viduitatem ejus incantamentis & venenis, perinde ac quampiam virginitatem. Sæpè audivi non absque ratione dici,* Oportere ut mendax valeat memoriâ. *Tu verò, ô Æmiliane, non recordaris, antequàm ego venirem Oeam, te etiam scripsisse epistolam, ut nuberet, ad Pontianum filium illius, qui tunc degebat Romæ jam adultus. Da tu litteras, vel potiùs trade ipsi,* ut *legat* eas, *convincatque seipsum suâ propriâ voce, & suis verbis.* INITIUM EPISTOLÆ ÆMILIANI. *Hæ litteræ sunt-ne tuæ? quare expalluisti? nam certè tu nequis erubescere: hæc subscriptio est-ne tua? Lege, oro, altiore voce, ut universi cognoscant quantùm ejus lingua differat à manu, & quantò plus dissideat à seipso, quàm à me.* RELIQUUM EPISTOLÆ. *Æmiliane, an scripsisti ea, quæ lecta sunt?* Notum est mihi illam velle, & debere nubere; sed ignoro, quem seligat. *Benè sanè tu ignorabas. nam Pudentilla confitebatur solùm rem ipsam tibi, cujus egregiè cognoscebat malitiam sibi infensam, at nihil* confitebatur *de proco. Tu verò dum credis eam adhuc*

NOTÆ.

1. *Romæ agebat.*] Studiis nimirùm forensibus incumbens: ut mos erat iis temporibus, illorum studiorum gratiâ, ex provinciis Romam commeare.

2. *Cedò tu epistolam.*] Alloquitur famulum quempiam, quem adesse jusserat cum iis omnibus litteris, tabulis, aliisque instrumentis, quibus sibi in causâ orandâ opus fore præviderat.

Claro fratri tuo denupturam, falsâ ſpe inductus, filio quoque ejus Pontiano auctor aſſentiendi fuiſti. Igitur ſi Claro nupſiſſet, homini ruſticano & decrepito ſeni, ſpontè eam diceres, ſine ullâ Magiâ, jam olim nupturiſſe: quoniam juvenem talem, qualem dicitis, elegit, coactam feciſſe ais: cæterùm ſemper nuptias aſpernatam. Neſciſti, improbe, epiſtolam tuam de iſtâ re teneri: neſciſti te tuomet teſtimonio convictum iri. Quam tamen epiſtolam Pudentilla, teſtem & indicem tuæ voluntatis, ut quæ te levem & mutabilem, nec minùs mendacem & impudentem ſciret, [1] maluit retinere, quàm mittere. Cæterùm ipſa de eâ re Pontiano filio ſuo Romam ſcripſit: etiam cauſas conſilii ſui plenè allegavit. Dixit illa omnia de valetudine: nihil prætereà eſſe, cur ampliùs deberet obdurare: hæreditatem avitam longâ viduitate, cum deſpectu ſalutis ſuæ, quæſiſſe: eandem ſummâ induſtriâ auxiſſe. Jam Deûm voluntate, ipſum uxori, [2] fratrem ejus virili togæ idoneos eſſe. Tandem aliquando ſe quoque paterentur ſolitudini ſuæ [illegible]. Cæterùm de pietate ſuâ & [3] ſupremo judicio nihil metuerent: qualis vidua eis fuerit, [4] talem nuptam futuram. Recitari jubebo exemplum epiſtolæ hujus ad filium miſſæ.

INTERPRETATIO.

nupturam tuo fratri Claro, deluſus ſpe irritâ, perſuaſiſti etiam ejus filio Pontiano ut aſſentiretur. Ergo ſi juncta fuiſſet Claro, viro agreſti & ſeni capulari, diceres ultrò illam jam pridem expetiviſſe conjugium abſque ullâ Magiâ: quia verò *ſelegit juvenem talem, qualem dicitis* me eſſe, *dicis eam* id *feciſſe invitam: porrò* autem *ſemper reſpuiſſe connubium. Ignorâſti, ô ſceleſte, haberi tuas litteras de hoc negotio: ignorâſti te confutatum iri tuo ipſius teſtimonio. Quas litteras nihilominùs, teſtes & indices tuæ voluntatis, Pudentilla maluit ſervare, quàm mittere, quippè quæ noverat te eſſe inſtabilem & mutabilem, ſimiliterque mendacem, & impudentem. Porrò ipſa ſcripſit Romam ad Pontianum ſuum filium de illâ re: protulit quoque fusè rationes ſui propoſiti. Recenſuit hæc omnia de* ſuâ *ægritudine: inſuper nihil eſſe quare ultrà deberet* obſtinatè *pati: ſe acquiſiviſſe eis ſucceſſionem avi* eorum, *viduitate diutinâ, cum negligentiâ propriæ ſalutis: ſe ampliâſſe eandem* ſucceſſionem *maximâ ſolertiâ. Eum jam maturum eſſe conjugi, ejus autem fratrem togæ virili, beneficio Deorum. Sinerent aliquando demùm ſe auxiliari ſuæ viduitati, & infirmitati. Porrò nihil timerent de charitate & ultimâ voluntate ſuâ; ſe fore eis talem* cùm *conjugata* eſſet, *qualis fuerat vidua. Curabo ut legatur exemplum illarum litterarum, quas miſerat ad filium* ſuum.

NOTÆ.

1. *Maluit retinere.*] Ut, ſi ſententiâ mutatâ nuptias ſuas poſtmodùm improbares, & inconſulto te atque invito diceres factas: haberet unde te mendacii argueret, & convinceret.

2. *Fratrem ejus virili togæ.*] Quæ vulgò anno ætatis decimo ſeptimo, depoſitâ puerili prætextâ, ſumebatur.

3. *Et ſupremo judicio*] Ultimâ ſententiâ, quæ ſolet teſtamento explicari. id vult dicere, non eſſe eis timendum ne teſtamento ſua bona eorum vitrico, ipſis exhæredatis, relinqueret.

4. *Talem nuptam futuram.* Hoc eſt, bonam piamque matrem.

Epistola Pudentillæ ad Pontianum F. Satis puto ex istis cuivis liquere posse, Pudentillam non meis carminibus ab obstinatâ viduitate compulsam; sed olim suâ sponte à nubendo non alienam, me fortasse præ cæteris maluisse. Quæ electio tam gravis fœminæ cur mihi crimini potiùs, quàm honori danda sit, non reperio. Nonnihil tamen miror, quòd Æmilianus & Rufinus id judicium mulieris ægrè ferant: cùm ii, qui Pudentillam in matrimonium petiverunt, æquo animo patiantur me sibi prælatum. Quod quidem illa ut faceret, filio suo potiùs quàm animo obsecuta est. Ità factum, nec Æmilianus poterit negare. Nam Pontianus, acceptis litteris matris, confestim [1] Româ advolavit: metuens ne, si quem avarum virum pacta esset, omnia, ut sæpè fit, in mariti domum conferret. Ea sollicitudo non mediocriter animum angebat. Omnes illi fratrique divitiarum spes in facultatibus matris sitæ erant. Avus modicum reliquerat, [2] mater HS. quadragies possidebat. Ex quo sanè aliquantam pecuniam, [3] nullis tabulis, sed, ut æquum erat, merâ fide acceptam,

Interpretatio.

Epistola Pudentillæ ad Pontianum filium *Credo ex his satis posse manifestum esse cuilibet, Pudentillam non fuisse abstractam à viduitate pertinaci meis incantamentis; verùm eam, quæ quondam ultrò non abhorruerat à nuptiis, me forsan prætulisse reliquis. Quæ electio mulieris tam honesta, non video quare vertenda sit mihi culpæ potiùs, quàm laudi. Aliquatenùs tamen miror, quòd Æmilianus & Rufinus molestè tolerent hanc sententiam fœminæ; siquidem illi, qui poposcerunt Pudentillam uxorem, non gravatè ferunt me sibi esse antepositum. Ad quod faciendum illa morem gessit potiùs filio suo, quàm suæ cupidini. Æmilianus ipse non poterit inficiari* hoc *sic factum* esse. *Pontianus enim, cùm accepisset epistolam matris, statim accurrit Româ: timens ne, si* illa *invenisset aliquem virum avarum, transferret omnia* bona *in familiam conjugis, ut sæpenumero evenit. Illa cura non leviter premebat mentem* ejus. *Ipse & frater* ejus *ponebant omnem spem opum* suarum *in bonis* suæ *matris. Avus parùm reliquerat, mater habebat quadragies* centena millia *nummorum sestertiorum. Ex quâ* summâ *debebat quidem* suis *liberis nonnihil pecuniæ, quod acceperat absque ullis tabulis, sed ex solâ fide, ut*

Notæ.

1. *Româ.*] Quo, ut suprà dictum est, studii forensis causâ se contulerat.

2. *Mater HS. quadragies possidebat.*] Hoc est, ex Budæi æstimatione, centum millia coronatorum, seu centum & septuaginta quinque millia librarum monetæ Francicæ. Sestertium, & numero multitudinis, sestertia singula valebant mille nummos sestertios, & quadraginta sestertia quadraginta millia nummorum sestertiorum: quòd si hunc numerum per adverbium extuleris, hoc modo, *quadragies sestertiûm*: jam reddideris hanc summam centuplo majorem, & fient quadragies centena millia nummorum sestertiorum. Sestertius nummus erat quarta pars argentei denarii, valebatque, ex ejusdem Budæi supputatione, decem denariolos Turonicos & semissem.

3. *Nullis tabulis.*] Absque ullo scripto, aut instrumento publico, quo constaret eam penes se illam pecuniam natorum habere, unde nec jure poterat ad ejus restitutionem cogi, nisi ex merâ fide. quæ, si semel vitrici blanditiis fuisset labefactata, filii pecuniâ excidissent.

filiis debebat. Hunc ille timorem mussitabat. adversari propalàm non audebat, ne videretur diffidere. Cùm in hoc statu res esset, [1] inter precationem matris, & metum filii; fortè-ne an fato, [2] ego advenio, pergens Alexandriam. Dixissem herculè, [3] Quod utinam nunquam evenisset, [4] ni me uxoris meæ respectus prohiberet. Hyems anni erat. Ego ex fatigatione itineris adfectus, [5] apud Appios veteres amicos meos, (quos honoris & amoris gratiâ nomino) aliquammultis diebus decumbo. Eò venit ad me Pontianus. nam fuerat mihi [6] non ita ante multos annos [7] Athenis, per quosdam communeis amicos, conciliatus, & arto posteà contubernio intimè junctus. facit omnia circà honorem meum observanter, circà salutem sollicitè, circà amorem callidè. Quippè etenim videbatur sibi peridoneum maritum matri reperisse, cui bono periculo totam domûs fortunam concrederet. Ac primò quidem voluntatem meam [8] verbis inversis periclitabundus, quoniam me

INTERPRETATIO.

par erat. Ille dissimulabat hunc metum. non audebat apertè obsistere, ne videretur non fidere matri. *Cùm negotium sic se haberet, hinc orante matre, illinc timente filio, ego accedo huc,* nescio *an casu, an verò* certâ *destinatione fatorum, cùm irem Alexandriam. Certè dixissem, Quod utinam nunquam contigisset, nisi ratio meæ conjugis me impedivisset. Erat* tunc *hiberna tempestas anni. Ego debilitatus ex defessione viæ, jaceo per dies plusculos apud Appios meos antiquos amicos, quos hîc nomino honoris & amicitiæ causâ. Pontianus me convenit illuc. mihi enim fuerat conjunctus amicitiâ ante paucos annos Athenis, operâ quorumdam amicorum communium, ac deindè unitus arctissimè strictâ cohabitatione. peragit officiosè cuncta, quæ pertinebant ad meum honorem, anxiè, quæ ad meam conservationem, & astutè, quæ ad amorem* matris mihi inspirandum. *Nam existimabat se invenisse aptissimum virum suæ matri, cui tutò committeret omnes opes* suæ *domûs. Et primùm quidem tentans meum animum ambagibus verborum, quia cernebat me esse avi-*

NOTÆ.

1. *Inter precationem matris,*] Casaubonus *procationem* scribendum putat. Nihil muto. Intellige preces matris, quas filiis adhibebat, ut cum bonâ eorum veniâ sibi liceret ad secundas nuptias transire, *tandem se quoque paterentur solitudini suæ, & ægritudini subvenire*: ut in epistolâ suprà allegatâ.

2. *Ego advenio.*] Oeam.

3. *Quod utinam nunquam evenisset.*] Ob Magiæ negotium, quod, nuptiarum Pudentillæ causâ in illo itinere contractarum, Æmilianus ipsi facessiverat.

4. *Ni me uxoris meæ respectus prohiberet.*] Quam tanti æstimo, ac tantopere diligo, ut me ejus conjugii pœnitere non possit.

5. *Apud Appios.*] Oea, ut jam monuisse me puto, colonia erat Romanorum. non mirum ergo, si Romana nomina habuerint ejus coloni.

6. *Non ità ante multos annos.*] Sic restituit Casaub. Priores omnes editiones absurdè & pugnanter habebant, *non ita pridem ante multos annos.*

7. *Athenis.*] Quo, Græcarum litterarum & philosophiæ discendæ causâ, ex toto pœnè terrarum orbe juvenes confluebant.

8. *Verbis inversis.*] Id est, obliquè & obscurè alludens potiùs, quàm exprimens, quod cogitabat. Terent. in Heautontimor.

Inversa verba, eversas cervices tuas, &c. abstine.

viæ cupidum &[1] conversum ab uxoriâ re videbat, orat saltem paulisper manerem. velle se mecum proficisci: [2] hyemem alteram [3] propter Syrtis æstus [4] & bestias opperiendam, quòd illam mihi infirmitas exemisset Multis etiam precibus me ab amicis meis Appiis aufert, ut ad sese in domum matris suæ transferat, salubriorem mihi habitationem futuram: prætereà prospectu maris, qui mihi gratissimus est, liberiùs me ex eâ fruiturum. Hæc omnia, adnixus impenso studio, persuadet: & matrem suam, suumque fratrem puerum istum mihi commendat. nonnihil à me in communibus studiis adjuvantur. augetur oppidò familiaritas. Interibi revalesco. Dissero aliquid, postulantibus amicis, publicè. omnes, qui aderant, ingenti celebritate [5] basilicam (qui locus auditorii erat,) complentes, inter alia pleraque congruentissimâ voce insigniter acclamant, petentes ut remanerem,

INTERPRETATIO.

dum itineris pergendi, & abhorrentem à nuptiis, rogat me ut saltem remanerem tantisper. Se velle ire mecum: expectandam esse sequentem hyemem, ob calores Syrtis, & belluas, quia ægritudo mea mihi ademerat illius hyemis opportunitatem. *Abstrahit etiam me plurimis precibus ab amicis meis Appiis, ut transportaret me ad se in ædes suæ matris*, dicens *mansionem* illam *mihi fore magis salubrem: me insuper liberiùs ex illâ* habitatione *potiturum aspectu pelagi, qui mihi est jucundissimus. Persuadet mihi hæc omnia magno conatu & desiderio: & commendat mihi suam matrem, & suum fratrem hunc puerum. juvo eos aliquantùm in studiis communibus. amicitia valdè crescit. Intereà convalesco. Verba facio de aliquâ re in publico, rogatu meorum amicorum. cuncti, qui præsentes erant, magnâ frequentiâ implentes basilicam, (qui locus erat concionis,) inter multa alia, exclamant clarè voce concordantissimâ, rogantes ut remanerem, &*

NOTÆ.

1. *Et conversum ab uxoriâ re.*] Magis propriè *aversum* dixisset, quod restitui Casaubono placet, nihil tamen mutare velim, *conversum ab uxoriâ re.* supple *ad viam, ad alia consilia*, aut aliquid simile.

2. *Hyemem.*] Quòd eo anni tempore minùs incommodum sit iter viantibus per Syrtes æstuosas: cùm æstate intolerandus sit ardor arenarum.

3. *Propter Syrtis æstus*] Intellige præsertim majorem Syrtim, ut enim ait Solinus, *aliquantò clementior quæ minor est.* Æstus Syrtium sunt arenarum cumuli, qui huc illuc ventorum arbitrio transferuntur. Solinus cap. 30. *Inter Syrtes quamvis terrâ pergentibus, iter sideribus destinatur, nec aliter cursus patescit. Nam putris soli faciem aura mutat, & minimo licet vento, tantam diversitatem flatus efficit, ut subinde eversis sitibus locorum, nulla indicia agnitioni relinquantur: cùm modò, quæ fuerant tumulis ardua, in valles residunt, modò quæ vallibus pressa, cœtu pulveris aggerantur. Ita etiam continens naturam maris sui patitur.*

4. *Et bestias.*] Quamobrem? An bestiæ per hyemem minùs sæviunt? Sitì certè per æstatem exasperari Africæ bestias nemo negaverit. Elmenhorstius legebat *propter Syrtis æstus infestos*: nihil tamen in contextu mutare volui. arbitrium penes lectorem sit.

5. *Basilicam, qui locus auditorii erat.*] Sicut & forum, nam & in eâ parte basilicarum, cui *tribunal* nomen erat, jus dicebatur, orabanturque causæ, cùm interim in reliquâ basilicâ mercatores sua mercimonia obirent. Basilicarum descriptionem vide apud Vitruvium, lib. 5. cap. 1.

fieremque civis Oeensium. Mox auditorio misso, Pontianus eo principio me adortus, consensum publicæ vocis pro divino auspicio interpretatur: [1] aperitque consilium sibi esse, si ego non nolim, matrem suam, cui plurimi inhient, mecum conjungere: quoniam mihi soli (ait) rerum omnium confidere sese, & credere: ut id onus recipiam: [2] quoniam non formosa pupilla, sed mediocri facie mater liberorum mihi offeratur. Sin hæc reputans, formæ & divitiarum gratiâ me ad aliam conditionem reservarem, neque pro amico, neque pro philosopho facturum. Nimis multa oratio est, si velim memorare quæ ego contrà responderim, quàm diù & quoties inter nos verbigeratum sit, quot & qualibus precibus me aggressus, haud priùs omiserit, quàm denique impetrârit. non quin ego Pudentillam jam anno perpetim assiduo convictu probè spectâssem, & virtutum ejus dotes explorâssem: sed utpotè peregrinationis cupiens, impedimentum matrimonii aliquantisper recusaveram: mox tamen talem fœminam nihilo segniùs volui, quàm si ultrò appetissem. Persuaserat idem Pontianus matri suæ, ut me aliis omnibus mallet: & quamprimùm hoc perficere incredibili studio avebat. Vix ab eo tantulam moram impe-

INTERPRETATIO.

fierem civis Oeensium. Statim dimissâ concione, Pontianus aggressus est me hoc exordio: exponit concordantiam acclamationis publicæ pro cœlesti omine: declarat sibi esse animum mihi jungere connubio *suam matrem, quam plurimi ambibant, si* tamen *ego non recusarem: quia, ut dicebat, confidebat mihi uni de omnibus rebus, &* eas *mihi committebat:* rogat *ut acciperem hoc onus, quia non proponebatur mihi pulchra juvenis, sed mater filiorum, formâ modicâ. Quòd si ego hæc cogitans reservarem me ad alias nuptias, propter pulchritudinem, vel opes; me non facturum ut decet amicum, neque ut de*cet *philosophum. Sermo sit prolixior, si velim recensere ea, quæ ego ex adverso retulerim, quandiù, & quot verba inter nos commutaverimus, quot, & cujusmodi flagitationibus me adortus, non antè me dimiserit, quàm tandem obtinuerit* quod petebat. *non quòd ego non benè jam cognovissem Pudentillam assiduè vivendo cum eâ per solidum annum, atque observavissem quot dotata esset virtutibus: sed cùm cupidus essem peregrinandi, aliquantùm respueram nuptias,* tanquam *obstaculum: nihilominùs illa mulier mihi fuit paulò pòst æquè accepta, ac si eam meâpte sponte expetivissem. Idem Pontianus induxerat in animum suæ matri, ut me præferret cæteris omnibus: & ardentissimè cupiebat id peragere quàm citissimè. Ægrè obtinemus ab ipso aliquam di-*

NOTÆ.

1. *Aperitque consilium &c.*] Locum corruptum esse omnes affirmant, nituntur que emendare. Ego nihil muto, sed paulò aliter interpungo, & lego: *aperitque consilium sibi esse, si ego non nolim, matrem suam, cui plurimi inhient, mecum conjungere: quoniam mihi soli (ait) rerum omnium confidere sese, & credere: ut id onus recipiam, quoniam non formosa pupilla, sed mediocri facie mater liberorum mihi offeratur.* Archaïsmus est, *rerum omnium alicui confidere & credere*, pro *res omnes*. Post illa verba interpungo. Tum quod sequitur *ut id onus recipiam*, obsecrativum est, & subintelligendum *rogat*, aut aliquid simile.

2. *Quoniam non formosa pupilla.*] Ideò dixit, *id onus*.

tramus,

tramus, dum priùs ipſe uxorem duceret: frater ejus [1] virilis togæ uſum auſpicaretur: tunc deinde ut nos conjungeremur. Utinam herculè poſſem, quæ deinde dicenda ſunt, ſine maximo cauſæ diſpendio tranſgredi! ne Pontiano, cui errorem ſuum deprecanti ſimpliciter ignovi, videar nunc levitatem exprobrare. Confiteor enim, quòd mihi objectum eſt, eum, poſtquàm uxorem duxerit, [2] à compectâ fide deſciviſſe, ac derepentè animi mutatum, quòd anteà nimio ſtudio feſtinârat, pari pertinaciâ prohibitum iſſe: denique, matrimonium noſtrum ne coaleſceret, quidvis pati, quidvis facere paratum fuiſſe. Quamvis omnis illa tùm animi fœda mutatio, & ſuſcepta contra matrem ſimultas, [3] non ipſi vitio vertenda ſit, ſed ſocero ejus [4] eccilli Herennio Rufino: qui unum neminem in terris viliorem ſe, aut improbiorem, aut inquinatiorem reliquit. Perpaucis hominem quàm modeſtiſſimè potero, neceſſariò demonſtrabo: ne, ſi omninò de eo

INTERPRETATIO.

lationem, quò uſque ipſe duceret uxorem: ejus autem *frater initiaretur virili togâ: ut nos tùm poſteà* matrimonio *jungeremur. Utinam profectò poſſem prætermittere, abſque ingenti damno* meæ *cauſæ, ea, quæ* mihi *poſthac dicenda ſunt! ne exiſtimer nunc objectare inconſtantiam Pontiano, cui ſimpliciter peperci, roganti veniam ſui erroris. Nam fateor, quod mihi fuit objectatum, illum diſceſſiſſe à fide* mihi *promiſsâ poſtquàm contraxit matrimonium: & ſubitò mutatum animo, impedire voluiſſe ſimili obſtinatione, quod anteà accelera-verat nimio deſiderio: poſtremò eum fuiſſe paratum omnia facere & tolerare, ut nuptiæ noſtræ non contraherentur. Quanquam tota illa turpis mutatio conſilii,* quæ illi *tunc* accidit, *& inimicitia inita adverſus matrem, non debent ei dari crimini, ſed huic Herennio Rufino ejus ſocero: qui nullum reliquit in orbe ſe abjectiorem, aut ſceleſtiorem, aut magis impurum. Deſcribam, ut neceſſe habeo, hominem breviſſimè & quàm moderatiſſimè potero: ne, ſi prorsùs ſiluero de eo, inutile*

NOTÆ.

1. *Virilis togæ uſum auſpicaretur.*] Signatè hoc loco utitur *auſpicandi* verbo. in more enim fuit eam rem ſolemniter agi, & ad ipſa templa, in comitatu amicorum, addito etiam ſacrificio. Appianus, lib. 4. Ἐμφυλ. ubi de proſcriptione Triumvirorum: Ἀτίλιος δὲ ἄρτι τὴν τῶν τελείων περιθέμενος στολήν, ᾔει μὲν, ὡς ἔθος ἐστὶν, σὺν πομπῇ φίλων ἐπὶ θυσίας ἐς τὰ ἱερά.

2. *A compectâ fide.*] Sic omninò legendum, ex conjecturâ Colvii. Quidquid in contrarium garriat Pricæus, qui *conſpectâ* tuetur. *Compectâ* eſt *compactâ*. Nonnulli habent *conceptâ*.

3. *Non ipſi vitio vertenda ſit.*] Decorè, & pro causâ, excuſat quodammodò vitricus adoleſcentem in eâ re, quæ pietatem maternam lædebat: quod in conjunctis hujuſmodi perſonis mutuò obſervandum eſt, ut præcipit Quintilianus, lib. 11. cap. 1. *Avertere quoque in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita* (mater) *credatur: & omnia nos paſſuros, nihil aſperè dicturos teſtandum: ut etiamſi non poſſimus non conviciari, nolle videamur.* Quod præceptum etiam ſecutus Apuleius eſt, cùm ſuprà dicit, *Utinam herculè, poſſem, quæ deinde dicenda ſunt, ſine maximo cauſæ diſpendio tranſgredi: ne Pontiano, cui, &c.*

4. *Eccilli.*] *Illi. Ille, eccille,* cùm præſens quis demonſtratur. Inde *eccillum* & *ellum*.

reticuero, operam perdiderit, quòd negotium istud mihi ex summis viribus conflavit. Hic est enim pueruli hujus instigator, hic accusationis auctor, hic advocatorum conductor, hic testium coëmptor, hic totius calumniæ fornacula, [1] hic Æmiliani hujus fax & flagellum. idque apud omneis intemperantissimè gloriatur, me suo machinatu postulatum. Et sane habet in istis quod sibi plaudat. [2] est enim omnium litium depector, omnium falsorum commentator, omnium simulationum architectus, omnium malorum seminarium. * *

Desunt hìc obscœna.

Quid enim faciat homo miser, ampliusculâ fortunâ devolutus, quam tamen fraude patris ex inopinato invenerat? Pater ejus plurimis creditoribus [3] defœneratus, maluit retinere pecuniam, quàm pudorem. nam cùm undiqueversùm [4] tabulis [5] flagitaretur, & quasi insanus ab omnibus obviis teneretur; [6] Pax, inquit, negat posse

INTERPRETATIO.

illi sit, quòd mihi creaverit hanc litem ex totis suis viribus. Nam hic est impulsor hujus adolescentuli, hic est suasor delationis, hic redemptor patronorum, hic emptor testium, hic fornax universæ calumniæ, hic est tæda & flagrum hujus Æmiliani. atque id jactat immoderatissimè coràm omnibus, me accusatum fuisse suis artibus. Et certè habet in his unde sibi gratuletur. nam est redemptor litium, excogitator cujusvis falsitatis, artifex omnium fictionum, plantarium universorum malorum. * * * *

Nam quid faceret homo infelix deturbatus ex opibus sat magnis, quas nihilominus nactus erat ex insperato, fallaciâ sui *patris? Pater ejus, obligatus permultis creditoribus, maluit servare argentum, quàm honorem. cùm enim* obligationum *instrumentis postularetur ex omnibus partibus, & retineretur ab omnibus occurrentibus veluti furiosus; Abstinete, ait,* & *dicit se non esse*

NOTÆ.

1. *Hic Æmiliani hujus fax & flagellum.*] Quo accenditur & instigatur; malè Pricæus reponit *flabellum.* Alludit ad Furias, quarum fax & flagellum arma erant. suprà Metam. lib. 9. *quod oleum igni, quod flagellum Furiæ.*

2. *Est enim omnium litium depector.*] Id est, redimit ab aliis lites quasvis persequendas, pactione aliquotæ partis; putà dimidiæ, aut tertiæ, &c. Cicero *litium mercatores* vocat.

3. *Defœneratus.*] Fœnore obligatus.

4. *Tabulis.*] Quæ & *nomina* dicebantur, in quibus, cum nomine debitoris, creditæ pecuniæ summa continebatur.

5. *Flagitaretur.*] Appositè. de obæratis enim propriè dicitur. Plaut. in Casinâ.

Ducite ex animo curam, atque æs alienum,
Ne quis formidet flagitatorem suum.

Idem, Pseudolo.

si non dabis
Clamore magno, & multùm flagitabere.

6. *Pax, inquit.*] Sic scriptum malui cum Lipsio, vestigiis inhærens MSS. codd. qui habent *flax.* *Pax* adverbium est, significatque quod nos etiam adverbialiter dicimus *patience.* Nonnunquam etiam vox est silentium indicentis (*paix*) Editiones multæ habent *lex*, quod quidam retineri posse putant quasi sit invocatio legis Juliæ de cessione bonorum, quâ vetitum erat, ne, qui solvendo non esset, in carcerem truderetur, modò bonis cederet. Sed minus arridet hæc lectio, neque enim exempla proferuntur sic implorati, per interjectionem, legum auxilii. Præterea prior lectio MSS. codd. lectioni propior est.

dissolvere. [1] annulos aureos, & omnia insignia dignitatis abjicit. [2] cum creditoribus depeciscitur. Pleraque tamen rei familiaris in nomen uxoris [3] callidissimâ fraude confert: ipse egens, nudus, at ignominiâ suâ tectus, reliquit Rufino huic, non mentior, [4] HS. XXX. devorandum. Tantum enim ad eum de bonis matris [5] liberum venit, præter quod ei uxor sua [6] quotidianis dotibus quæsivit. Quæ tamen omnia in paucis annis ita hic [7] degulator studiosè in ventrem condidit, & omnimodis collurcinationibus dilapidavit; ut crederes metuere, ne quid habere ex fraude paternâ diceretur. homo justus & [8] morum * dedit ope-

Interpretatio.

solvendo. deponit annulos aureos, & omnes notas honoris. Paciscitur cum creditoribus suis. *transfert tamen maximam partem bonorum* suorum *in nomen* suæ *conjugis, astutissimâ fallaciâ: ipse inops, spoliatus, & velatus* tantùm *suâ infamiâ, reliquit huic Rufino tricies centena millia sestertiorum absorbenda, neque mentior. Nam tantumdem rediit ad ipsum ex bonis matris suæ solutum* ab ære alieno, *præter id, quod ejus conjux ei acquisivit dotibus suis quotidianis. Quæ universa nihilominùs hic helluo tantâ curâ abdidit in suam alvum intra paucos annos, & decoxit comessationibus omnis generis; ut putaretis* eum *timere, ne diceretur possidere aliquid ex dolo sui patris.* nempè *vir ille probus, & vitæ* integræ *curavit,*

Notæ.

1. *Annulos aureos, &c. abjicit.*] Ultimæ egestatis signum. nam & aliis exuti omnibus, solebant annulos saltem custodire. Juvenal. Sat. 11.

post cuncta novissimus exit
Annulus.

Nempè in cessione bonorum, quæ ex lege Juliâ fiebat, annulos & alia dignitatis & ordinis insignia solemni ritu cogebantur deponere. quod vel ex hoc loco conjici potest. Certum enim est in eâ cessione intervenisse quasdam solemnitates rerum & verborum, licet quænam fuerint, parùm liqueat. Apud nos viridem galerum induunt.

2. *Cum creditoribus depeciscitur.*] De quotâ scilicet ut Jurisconsulti loquuntur. hoc est, ut parte aliquâ debiti contenti essent creditores, vel fœnus totum remitterent, vel solutionis dilationem concederent.

3. *Callissimâ fraude.*] Non donationis titulo, quæ licèt sine fraude fiat, ipso jure inter conjuges non valet. sed alio titulo, putà adscribendo res suas in dotem uxoris, res enim dotales, aut aliæ, quæ uxoris essent, pro mariti ære alieno capi aut detrahi non poterant.

4. *HS. XXX.*] Ità est in MSS. codd. plurimis. Malè in quibusdam editionibus *HS. triginta*, minor enim est hæc summa, quàm ut addendum fuerit ab Apuleio *non mentior*. Sed numerus hic HS. XXX. explicandus est HS. tricies, hoc est tricies centena millia sestertiorum. quam summam ad nostram monetam redigere facile est ex iis, quæ paulò suprà observavimus ex Budæo, ad illa verba *mater HS. quadragies possidebat.* pag. 517.

5. *Liberum.*] Hoc est, deducto ære alieno matris, & sumptibus funeris.

6. *Quotidianis dotibus.*] Pretiis, quæ ab adulteris quotidie accipiebat. *Quotidianæ nuptiæ* etiam Plauto dicuntur, Cistellaria 2. 3.

Habemus nuptias quotidianas.
Hæc quidem ecastor viro quotidie nubit.

7. *Degulator.*] Glossæ Isidori *sorbillator, degulator.* Onomasticon vetus *degulo* κ ταλωμύω.

8. *Et morum* *] Asteriscus deesse aliquid testatur. illud, quodcumque est, facilè suppleri potest, puta *integer*, aut aliquid simile. Elmenhorst. *& verus.*

ram, quod malè partum erat, ut malè periret. nec quidquam ei relictum est ex largiore Fortunâ, præter ambitionem miseram, & profundam gulam. Cæterùm uxor jam propemodùm vetula & effœta, [1] nunc demùm [2] contumeliis abnuit. Filia autem per adulescentulos ditiores, invitamento matris suæ, nequidquam circumlata, quibusdam etiam procis ad experiundum permissa, nisi in facilitatem Pontiani incidisset, fortasse an adhuc [3] vidua antè quàm nupta domi sedisset. Pontianus ei, multùm quidem dehortantibus nobis, nuptiarum titulum falsum & imaginarium donavit: non nescius eam, pauló antè quàm duceret, à quodam honestissimo juvene, cui priùs pacta fuerat, post satietatem derelictam. Venit igitur ad eum nova nupta [4] secura & intrepida, pudore dispoliato, flore exoleto, [5] flammeo obsoleto; virgo rursùm post recens repudium, nomen potiùs asserens puellæ,

Interpretatio.

ut, quod erat malè acquisitum, malè etiam *perderetur. Et nihil ei remansit ex* suis *amplioribus opibus, nisi infelix ambitio, & profunditas ingluviei. Porrò uxor ejus jam ferè vetula & debilitata, nunc tandem respuit stupra. Filia verò frustrà circumducta per juvenes locupletiores, instigatione sua matris, tradita etiam quibusdam amantibus ad periculum faciendum, nisi nacta esset Pontianum facilem virum, forsan mansisset huc usque domi priùs vidua, quàm maritata. Pontianus dedit ei nomen falsum & inane matrimonii, nobis certè valdè dissuadentibus: cùm non ignoraret illam, paulò priusquàm sibi jungeretur, fuisse desertam, post fastidium, à quodam honestissimo adolescente, cui fuerat desponsata antè. Ergo nova nupta venit ad eum, confidens, & nihil metuens, exutâ verecundiâ, virginitate prælibatâ, nuptiali velo detrito; iterùm virgo post recentem repudiationem, vindicans sibi potiùs nomen virginis, quàm castitatem;*

Notæ.

1. *Nunc demùm.*] Ita restituit Casaubonus. Flor. cod. & editiones pleræque habent *totam demum contumeliis abnuit*, malè, & absque sensu. Suspicatur Casaub. illius vocis *totam* primam syllabam irrepsisse, ultimâ vocis *effœta*, quæ præcedit, repetitâ. at quomodo pro *nunc* scripta fuerit syllaba *tam* secunda vocis *totam*, non aperit. quid si legatur *jam demùm*? facilior corruptio *jam* in *tam*. Et prætereà idem sensus erit. Alii aliter interpolant hunc locum, quos brevitatis causâ missos facio.

2. *Contumeliis abnuit.*] Pro *abnuit contumelias.* sic suprà *curare rebus alienis. Contumelia* hîc *stuprum* significat, quemadmodùm & apud Græcos ἡ ὕβρις.

3. *Vidua antequàm nupta.*] Vidua non solùm ea est, quæ marito, cui juncta erat, est orbata; sed etiam illa, quæ virum non habuit, teste Javoleno, l. *Palum* 242. §. *Viduam* ff. *de verborum significatione.* Noster hoc sensu Metam. lib. 4. *Psyche virgo vidua domi residens,* Seneca, in Agamemnone.

An te morantur virgines viduæ domi?

4. *Secura & intrepida.*] Magnum præflorationis argumentum: cùm sit virginum trepidare. Claudian.

Jam nupta trepidat sollicitus pudor.

Titinnius, apud Festum.

Accede ad sponsum audaciter, virgo nulla es.

5. *Flammeo obsoleto.*] Decenter flammeum vetus, & detritum, ac deturpatum tribuit præfloratæ nuptæ. Flammeum velamen novarum nuptarum fuit, de quo jam Metam. lib. 4. sub finem.

quàm integritatem; vectabatur [1] octophoro. Vidistis profectò, qui affuistis, quàm improba juvenum circumspectatrix, quàm immodica sui ostentatrix. [2] Quis non disciplinam matris agnovit, cùm in puellâ videret [3] immedicatum os, & purpurissatas genas, & illices oculos? Dos erat à creditore omnis ad teruncium pridiè sumpta, & quidem grandior, quàm domus exhausta, & plena liberis, postulabat. Sedenim iste, ut est rei modicus, spei immodicus, pari avaritiâ & egestate, [4] totum Pudentillæ quadragies præsumptione cassâ devorârat. eóque me amoliendum ratus, quò faciliùs Pontiani facilitatem, Pudentillæ solitudinem circumveniret; infit generum suum objurgare, quòd matrem suam mihi desponderat. suadet, quamprimùm ex tanto periculo, dum licet, pedem referat. res matris ipse potiùs habeat, quàm homini extrario sciens transmittat. ni ità faciat; injicit scrupulum amanti adulescentulo, veterator: minatur se filiam abducturum. Quid multis? juvenem simplicem, prætereà novæ nuptæ illecebris obfrænatum, suo arbitratu de viâ deflectit. It ille ad matrem, verborum Rufini gerulus. sed nequidquam tentatâ ejus gravitate, ultrò ipse levitatis &

INTERPRETATIO.

vehebatur lecticâ *octophoro. Certè, vos, qui præsentes fuistis, vidistis quàm nequiter circumspiciebat adolescentes, quàm immoderatè se jactabat. Quis non recognovit educationem matris, cùm cerneret in filiâ os fucatum, & malas miniatas, & oculos illecebrosos? Tota dos*, usque *ad* minimum *nummulum, petita erat pridie à creditore, & major sanè quàm domus* opibus *vacua, & repleta liberis, poscebat. Atenim hic, ut habet parvas opes, cupiditatem* verò *immoderatam*, ut est *tam avarus quàm inops, absorpserat vanâ spe universa quadragies* centena millia sestertiorum *Pudentillæ. & ideò credens me esse removendum, ut faciliùs deciperet credulitatem Pontiani, & viduitatem Pudentillæ; cœpit increpare suum generum, quòd mihi despondisset suam matrem. hortatur eum, ut extrahat se quàm citissimè ex tanto discrimine, dum* adhuc *potest. servet potiùs sibi bona* suæ *matris, quàm conferat sciens* prudensque *in virum extraneum. quod nisi sic faciat, incutit sollicitudinem juveni amanti fraudulentus homo: minitatur se recepturum ad se* suam *filiam. Quid plura? avertit ab* incepto *itinere pro suo libitu adolescentem facilem, & insuper irretitum blanditiis* suæ *novæ uxoris. Ille convenit matrem deferens verba Rufini. Verùm ejus constantiâ frustrà oppugnatâ, ipse objurgatus ultrò* ab eâ

NOTÆ.

1. *Octophoro.*] Lecticâ, quæ ab octo servis gestabatur, ad quod ministerium maximè perquisitos Germanos Tertullianus innuit. *Ad uxorem*, cap. 4. *Non monilium pondera, non vestium tædia, non Gallicos vultus, nec Germanicos bajulos, quæ nuptiarum gloriam accendunt.*

2. *Quis non disciplinam matris agnovit?*] Juvenal. Sat. 6.

Scilicet expectas ut tradat mater honestos,
Aut alios mores quàm quos habet?

3. *Immedicatum os.*] Rectè. *Immedicatum* est καταφαρμαχθὲν, *medicamine illitum*, non autem ἀφαρμάκωτον, *medicamine carens.*

4. *Totum Pudentillæ quadragies.*] Supple HS. *sestertiûm.* De illis Pudentillæ bonis jam suprà.

inconstantiæ increpitus, reportat ad socerum haud mollia: Matri suæ, præter ingenium placidissimum & immobile, iram quoque suâ expostulatione accessisse, non mediocre pertinaciæ adjumentum. Respondisse eam denique non clàm se esse, [1] Rufini ex oratione secum expostulari. eò vel magis sibi auxilium mariti adversùm ejus desperatam avaritiam comparandum. Hisce auditis exacerbatus [2] aquariolus iste uxoris suæ, ità irâ extumuit, ità exarsit furore; ut in fœminam sanctissimam & pudicissimam, præsente filio ejus, digna cubiculo suo diceret: amatricem eam, me Magum & veneficum clamitaret, multis audientibus, quos, si voles, nominabo: se mihi suâ manu mortem illaturum. Vix herculè possum iræ moderari. Ingens indignatio animo oboritur. Túne effœminatissime, tuâ manu cuiquam viro mortem minitaris? At quâ tandem manu? [3] Philomelæ? an Medeæ? an Clytemnestræ? [4] quas tamen, cùm saltas, tanta mollitia animi, tanta formido ferri est, [5] sine cludine saltas. Sed ne longiùs ab ordine di-

INTERPRETATIO.

ob suam instabilitatem, & mutabilitatem; refert verba *non mitia ad socerum* suum: *Suam matrem, præter indolem pacatissimam & constantem, fuisse etiam correptam irâ propter suam querelam, quod non parvum auxilium est obstinationis. Postremò, eam reposuisse se non ignorare querelam institui adversùs se ex verbis Rufini. vel ob eam rem, subsidium viri sibi esse magis quærendum contra perditam ejus avaritiam. Cùm hic vilis minister suæ conjugis, illa audivisset, exasperatus adeò intumuit iracundiâ, adeò flagravit rabie; ut evomeret adversùs mulierem integerrimam & castissimam, coràm ejus filio,* verba *digna suo thalamo: vociferaretur eam esse amatricem, me* verò *Magum & maleficum, audientibus plurimis, quorum dicam nomina, si volueris: se mihi illaturum necem suâ manu. Certè ægrè queo temperare furori. Magna indignatio mihi exurgit in animo. Tu ne, mollissime, minaris necem tuâ manu ulli viro? Sed quâ tandem manu? Philomelæ? an Medeæ? an Clytemnestræ? quas nihilominùs, quando saltas, saltas sine gladio, tanta* est *debilitas* tui *animi, tantus timor ensis. Verùm, ne discedam*

NOTÆ.

1. *Rufini ex oratione.*] MSS. quidam codd. habent *Rufini exhortatione.* benè.

2. *Aquariolus suæ uxoris.*] Tertull. in Apologetico: *primi erunt lenones, perductores, aquarioli. Lenones* prostitutarum erant. *Perductores*, fœminarum, in quas stupra commissa legibus vindicantur. *Aquarioli* (inquit Festus) *dicebantur mulierum impudicarum sordidi assecla.* ab aquâ nempè, quam suppeditabant fœdis ministeriis.

3. *Philomelæ? an Medeæ? an Clytemnestræ?*] An manu, quâ, Philomelam, aut Medeam, aut Clytemnestram saltans gladium tenens in scenam prodis?

4. *Quas tamen cùm saltas.*] Rectè sic restituit Lips. Elect. lib. 1. cap. 28. ex corruptâ voce *consultas*. Innuit eum histrionem esse & cinædum.

5. *Sine cludine.*] Retinenda hæc lectio est. *Cluden* gladius est scenicus, sic dictus à *cludendo*, quòd ejus acies in manubrium prælongum refugeret, atque includeretur, cùm histrio, in tragœdiâ agendâ, ipso se confodere simularet. Unde benè noster, *tanta mollitia animi, tanta formido ferri est*, valdè enim meticulosum eum oportet esse, qui talem gladium reformidet.

grediar, Pudentilla, poſtquàm filium videt præter opinionem, contra ſuam eſſe ſententiam depravatum; rus profecta, ſcripſit ad eum objurgandi gratiâ illas famoſiſſimas litteras, quibus, ut iſti aiebant, confeſſa eſt ſeſe meâ Magiâ in amorem inductam [1] dementire. Quas tamen litteras è tabulario publico, [2] præſente & contrà ſcribente Æmiliano, nudiuſtertius tuo juſſu, Maxime, [3] teſtato deſcripſimus. in quibus omnia contra prædicationem iſtorum pro me reperiuntur. Quanquam, etſi diſtrictiùs Magum me dixiſſet; poſſet videri excuſabunda ſe, filio vim meam, quàm voluntatem ſuam cauſari maluiſſe. [4] An ſola Phædra falſum epiſtolium de amore commenta eſt? An-non omnibus mulieribus hæc ars uſitata eſt: ut cùm aliquid ejuſmodi velle cœperunt, malint coactæ videri? Quod ſi animo etiam ita putavit me Magum eſſe, idcircò-ne Magus habear, quia hoc ſcripſit Pudentilla? Vos tot argumentis, tot teſtibus, tantâ oratione, Magum me non probatis: illa uno verbo probaret? Et quanto tandem

INTERPRETATIO.

longiùs à ſerie rerum, *Pudentilla, cùm cerneret natum ſuum eſſe corruptum, contrà quàm quod ſperaverat, & adversùs ſuam opinionem; ivit rus,* & inde *ſcripſit ad ipſum, increpandi causâ, illam decantatiſſimam epiſtolam, quâ, ut illi dicebant, faſſa eſt ſe inſanire, impulſam meis maleficiis ad amandum. Quam tamen epiſtolam, ô Maxime, tuo mandato exſcripſimus nudiuſtertius è tabulario publico coràm teſtibus, Æmiliano præſente, & deſcribente etiam* illam. *in quâ univerſa inveniuntur pro me adversùs id, quod illi dixerant. Quamvis, etiamſi me vocâſſet verbis magis diſtinctis Magum; poſſet apparere eam, volentem ſe excuſare, maluiſſe obtendere ſuo filio violentiam meam, quàm ſuum conſenſum. Num ſola Phædra confinxit falſam epiſtolam de amore? Nonne hæc fraus in uſu eſt apud omnes fœminas; ut quando inceperunt cupere aliquid tale, malint videri* ad illud *adactæ? Quod ſi etiam intra ſe credidit me eſſe Magum, an ideò exiſtimandus ſum Magus, quòd Pudentilla id ſcripſit? Vos non oſtenditis tot rationibus, tot teſtibus, ſermone tàm prolixo, me eſſe Magum; illa* verò *oſtenderet* id *uno verbo? Ac denique quanto*

NOTÆ.

1. *Dementire.*] Rom. *dementare.* male. *Dementare* eſt *dementem reddere.* qui ſenſus non eſt hujus loci.

2. *Præſente & contrà ſcribente Æmiliano.*] Adeò ut non poſſit eas inſimulare corruptas aut depravatas. *Contraſcribere* eſt *ἀντιγράφειν*, hoc eſt, *γράφειν τὸ ἴσον*. Similiter *contralegere* dicebantur, qui adſtabant MSS^os^. codices corrigentibus, eademque ex aliis exemplaribus prælegebant. Nota vetus in codice Parmenſi Martiani Capellæ à Grotio relata: *Fœlix Rhetor emendabam, contralegente Deuterio ſcholaſtico meo, &c.*

3. *Teſtato.*] Quo omnimoda eſſet fides exemplaribus deſcriptis.

4. *An ſola Phædra falſum epiſtolium de amore commenta eſt.*] Quod mitteret ad privignum ſuum Hippolytum, cujus inceſto amore flagrabat; quo etiam epiſtolio ipſa erroris ſui cauſam in fati inevitabilis neceſſitatem refundebat, ſicut & Pudentilla potuiſſet in magicam aliquam coactionem refundere. quæ excuſatio amoris in Pudentillâ non magis legitima fuiſſet, quàm illa in Phædrâ.

gravius habendum est [1] quod in judicio subscribitur, [2] quàm quod in epistolâ scribitur? Quin tu meismet factis, non alienis verbis revincis? Cæterùm eâdem viâ multi rei cujusvis maleficii postulabuntur, si ratum futurum est, quod quisque in epistolâ suâ vel amore, vel odio cujuspiam scripserit. Magum te scripsit Pudentilla: igitur Magus es. Quid, si consulem me scripsisset, consul essem? Quid enim, si pictorem, si medicum? quid denique, si innocentem? num aliquid horum putares idcircò quòd illa dixisset? Nihil scilicet. Atqui perinjurium est ei fidem in pejoribus habere, cui in melioribus non haberes: posse litteras ejus ad perniciem, non posse ad salutem. [3] *Sed inquieti animi fuit: efflictim te amabat.* Concedo interim. Num tamen omnes qui amantur, Magi sunt, si hoc fortè qui amat scripserit? Cedò nunc, quòd Pudentilla me in eo tempore non amabat; siquidem id foras scripsit, quod palàm erat mihi obfuturum. [4] Postremò, quid vis, sanam, an insanam fuisse dum scriberet? Sanam dices? nihil ergo erat Magicis artibus passa. Insanam respondebis? nesciit ergo quid scripserit: eóque ei fides non habenda est. immò etiamsi fuisset insana, insanam se esse nescisset. Nam, ut absurdè facit, qui tacere se dicit,

INTERPRETATIO.

majoris ponderis existimandum est id, quod subscribitur in lite, quàm quod exaratur in litteris. Quare tu non me arguis in meis ipsius gestis, non autem *verbis alienis? Porrò plurimi accusabuntur eâdem ratione cujuslibet criminis, si, quod quilibet scripserit in suâ epistolâ, vel ex amore, vel ex odio cujusvis, pro vero habendum sit. Pudentilla scripsit te* esse *Magum; ergo* tu *es Magus. Quid, si scripsisset me* esse *consulem, an essem consul? quid etiam, si* scripsisset me esse *pictorem, aut medicum? postremò, quid, si* scripsisset me esse *insontem? an crederes quidquam harum rerum, propterea quòd ea* illud *dixisset? Nihil procul dubio. Sed injustissimum est illi credere in deterioribus, cui non crederes in melioribus: epistolam illius valere ad exitium, non au*tem *valere ad conservationem.* At, *inquies*, habuit mentem sollicitam, diligebat te perditè. *Fateor in præsens. An universi tamen qui diliguntur, sunt Magi, si fortè* ille *qui diligit, hoc scripserit?* Nunc *fatere Pudentillam non me dilexisse tunc temporis, quandoquidem id scripsit aliis, quod nociturum erat mihi in publico. Denique utrum vis eam fuisse mentis compotem, an impotem, cùm scribebat?* An *affirmabis* eam fuisse *mentis compotem? igitur nullatenus læsa erat artibus Magicis.* An *repones* eam fuisse *mentis impotem? igitur ignoravit quid scripserit: atque idcircò non est ipsi credendum. quin etiam, si fuisset demens, ignoravisset se esse dementem. Sicut enim* ille, *qui dicit se silere, facit ineptè, quia eodem tempo-*

NOTÆ.

1. *Quod in judicio subscribitur.*] Ubi enim quis in judicio quidpiam sic subscripserit, cogitur illud probare sub pœnis à Jure constitutis. unde ejusmodi subscriptiones non temerè fiunt.

2. *Quàm quod in epistolâ scribitur.*] Ubi impunè scribi potest quidquid in mentem venit.

3. *Sed inquieti animi fuit, &c.*] Prolepsis, cujus solutio gemina: *Concedo interim* &c. & *Cedò nunc &c.*

4. *Postremò, quid vis, sanam, an insanam fuisse, &c.*] Dilemma est, argumentum sumptum ex loco τῶν ἀπόρων, in quo, quidquid dixeris, statim refellitur.

quòd

quòd ibidem dicendo tacere ſeſe, non tacet, & ipsâ profeſſione, quod profitetur, infirmat: ita vel magis hoc repugnat, *Ego inſanio.* quod verum non eſt, niſi ſciens dicit. Porrò ſanus eſt, qui ſcit quid ſit inſania. Quippe inſania ſcire ſe non poteſt, non magis quàm cæcitas ſe videre. Igitur Pudentilla compos mentis fuit, ſi compotem mentis ſe non putabat. Poſſum, ſi velim, pluribus, ſed mitto dialectica. Ipſas litteras longè aliud clamanteis, &, quaſi deditâ operâ ad judicium iſtud præparatas, & accommodatas, recitabo. [1] Accipe tu, & lege, LITTERÆ PUDENTILLÆ. Suſtine pauliſpet quæ ſequuntur, uſque dum ego interloquar: nam ad diverticulum rei ventum eſt. Adhuc enim, Maxime, quantùm equidem animadverti, nuſquam mulier Magiam nominavit: ſed ordinem repetivit eundem, quem ego paulò priùs, de longâ viduitate, de remedio valetudinis, de voluntate nubendi, de meis laudibus, quas ex Pontiano cognoverat, de ſuaſu ipſius, ut mihi potiſſimùm nuberet. Hæc uſque adhuc lecta ſunt. Supereſt ea pars epiſtolæ, quæ ſimiliter pro me ſcripta, in [2] memetipſum vertit cornua, ad expellendum à me crimen Magiæ ſedulò miſſa, [3] memorabili laude Rufini vicem mutavit: & ultrò contrariam mihi opinionem quo-

INTERPRETATIO.

re, quo dicit ſe ſilere, non ſilet; & ipsâ affirmatione negat quod affirmat: ſic aut etiam magis hoc ſibi contradicit, Ego ſum demens. *quod non eſt verum, niſi* qui hoc dicit, illud *dicat cum cognitione. Cæterùm ille eſt mentis compos, qui novit quid ſit dementia. Dementia enim nequit ſe cognoſcere, ſicut neque cæcitas ſe intueri. Ergo Pudentilla ſana fuit, ſi non credebat ſe eſſe ſanam. Poſſum* id probare *fuſiùs, ſi velim. Sed omitto* ratiocinia *dialectica. Referam ipſam epiſtolam aliud multò prædicantem, & veluti inſtructam, & aptatam de induſtriâ ad hanc cauſam. Cape tu, & lege.* LITTERÆ PUDENTILLÆ. *Suſpende tantiſper ſequentia donec ego interfabor: nam devenimus ad diſcrimen rei. Hactenùs enim, ô Maxime, hæc fœmina nullatenùs loquuta eſt de Magiâ, quantùm quidem obſervavi: verùm reſumpſit eandem ſeriem* rerum, *quam ego* recenſui *paulò antè, de* ſuâ *diutinâ viduitate, de medelâ ſui morbi, de deſiderio nuptiarum,* quo tenebatur, *de laudibus meis, quas didicerat ex Pontiano, de hortatu ejus, ut ſe mihi præcipuè jungeret. Hæc lecta ſunt hactenùs. Reſtat illa pars epiſtolæ, quæ ſcripta quoque in mei gratiam, militat contra meipſum,* & *ſtudioſè miſſa, ad amoliendum à me ſcelus Magiæ, ſortita eſt diverſum munus, inſigni gloriâ Rufini: & peperit mihi contrariam exi-*

NOTÆ.

1. *Accipe tu & lege:* LITTERÆ PUDENTILLÆ, &c.] Sic edendum curavi hunc locum, monente Pricæo.

2. *In memetipſum vertit cornua.*] Ad me impugnandum convertitur. Tranſlatio eſt à tauris iratis, qui nonnunquam ab hoſte ad inſtigatores cornua convertunt. Similiter Plautus, Pſeudolo, Act. 4. Scen. 3.

metuo
Ne in re ſecundâ nunc mihi obvertat cornua,
Si occaſionem capſit, quî ſiet malus.

3. *Memorabili laude Rufini vicem mutavit.*] Quidam habent *fraude*, ſed nihil mutandum. *Memorabili laude* εἰρωνικῶς dictum. Totum hunc locum ex ſententiâ Caſauboni edi curavi.

rumdam Oeensium, quasi Mago, quæsivit. Multa fando, Maxime, audisti, etiam plura legendo didicisti, non pauca experiendo comperisti: sedenim versutiam tàm insidiosam, tàm admirabili scelere conflatam, negabis te unquam cognovisse. [1] Quis Palamedes, [2] quis Sisyphus, [3] quis denique Eurybates aut Phrynondas talem excogitâsset? Omnes isti, quos nominavi & si qui prætereà fuerunt dolo memorandi, si cum hac unâ Rufini fallaciâ contendantur, [4] macci prorsùs [5] & buccones videbuntur. O mirum commentum! ô subtilitas digna carcere [6] & robore! Quis credat effici potuisse, ut quæ defensio fuerat,

INTERPRETATIO.

stimationem quorumdam Oeensium, veluti Magus fuissem. O Maxime, audisti dici multa, cognovisti adhuc plura lectione, didicisti satis multa experientiâ: sed tamen dices te nunquam vidisse astutiam tàm dolosam, contextam tàm mirâ malitiâ. Quis Palamedes, quis Sisyphus, postremò quis Eurybates, vel Phrynondas commentus esset similem? Hi omnes, quos recensui, & si aliqui adhuc fuerunt celebres fraude, si conferantur cum hoc solo dolo Rufini, apparebunt omninò fatui, & rustici. O inventio admirabilis! ô solertia digna carcere, & præcipitatione! Quis persuasum habeat potuisse fieri, ut quæ fuerat

NOTÆ.

1. *Quis Palamedes.*] Solertem quidem fuisse ac ingeniosum Palamedem legimus, ejus operâ fictam Ulyssis amentiam detectam esse, litteras ab eo quatuor inventas, calculorum item ludum, mensurarumque ac ponderum rationem excogitatam, annum prætereà ad cursum solis, & menses ad cursum lunæ accommodatos, item aciei ordinem, symbolum bellicum, & vigilias ab eo fuisse inventas. At eum fraudulentum fuisse, id verò nusquam legitur.

2. *Quis Sisyphus.*] Notum adagium, *Sisyphi artes.* Σισύφου μηχαναί. cui adagio locum dedit hic Homeri locus:

Σίσυφος ὃς κέρδιστος ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν.

Sisyphus, in terris quo non astutior alter.

3. *Quis denique Eurybates, aut Phrynondas.*] Proverbium *Phrynondas alter*, de improbo homine. Hujus Phrynondæ meminit Lucianus in Pseudomanti, inter nobiles facinorosos. Videtur hic potiùs legendum *Eurybatus*, quàm *Eurybates.* Sic enim Æschines adversùs Ctesiphontem οὔτε Φρυνώνδας, οὔτε Εὐρύβατος, οὔτε ἄλλος οὐδεὶς πώποτε τῶν πάλαι πονηρῶν τοιοῦτος μάγος καὶ γόης ἐγένετο. id est, *nec Phrynondas, nec Eurybatus, nec alius quisquam veterum improborum, unquam talis Magus & impostor fuit.* Eurybatus hic fuit fur insigni astutiâ, qui aliquando à custodibus in furto deprehensus, cùm illi videre cuperent quo ingenio domos conscenderet, stimulis quibusdam ferreis & funibus irrepsit in parietem, illisque intuentibus, & expeditam hominis agilitatem admirantibus, per tegulas aufugiens periculum evasit. *Eurybatisare* Εὐρυβατίζειν proverbialiter dicitur aliquis, qui in re manifestâ deprehensus, aliquâ tamen arte elabitur. His addere potes Cercopam, Aristodemum, Sostratum, auctore Luciano, in Pseudomanti.

4. *Macci prorsùs.*] *Macci* fatui sunt, à Græco μακκοᾷν, quod Helladius apud Photium ait ἀρχαϊκῶς esse τὸ μὴ ἀκούειν, ἢ τὸ μὴ κοέειν, ὃ ἐστι νοέειν. Videndus Hesych. in verbo Μακκοᾷν.

5. *Et buccones.*] Gloss. Isidori *Bucco. rusticus, stultus.*

6. *Et robore.*] Robur, ut puto me jam dixisse, ea pars fuit carceris, ex quâ homines præcipitari solebant. *Robur* prætereà aliquando sumitur pro arcis ex robore, in quas concludebantur servi, eratquehoc pœnæ servilis genus.

eadem, manentibus iiſdem litteris, in accuſationem tranſverteretur? Eſt herculè incredibile. Sed hoc incredibile quî ſit factum, probabo. Objurgatio erat matris ad filium, quòd me talem virum, qualem ſibi prædicâſſet, nunc de Rufini ſententiâ Magum dictitaret. Verba ipſa ad hunc modum ſe habebant:[1] Ἀπουλήϊος μάγος, καὶ ἐγὼ ὑπ' αὐτοῦ μεμάγευμαι. καὶ ἐρῶ. ἔλθετε νῦν πρὸς ἐμὲ, ἕως ἔτι σωφρονῶ. Hæc ipſa verba Rufinus, quæ Græcè interpoſui, ſola excerpta, & ab ordine ſuo ſejugata, quaſi confeſſionem mulieris circumferens, & Pontianum per forum ductans, vulgò oſtendebat. Ipſas mulieris litteras illatenùs, quâ dixi, legendas præbebat: cætera ſuprà & infrà ſcripta occultabat: turpiora eſſe, quàm ut oſtenderentur, dictitabat. ſatis eſſe confeſſionem mulieris de Magiâ cognoſci. Quid quæris? veriſimile omnibus viſum. Quæ purgandi mei gratiâ ſcripta erant, eadem mihi immanem invidiam apud imperitos concivêre. Turbabat impurus hic, in medio foro bacchabundus: epiſtolam ſæpè aperiens[2] proquiritabat: *Apuleius Magus: dicit ipſa quæ ſentit & patitur. quid vultis ampliùs?* Nemo erat,[3] qui pro me ferret, ac ſic reſponderet: Totam, ſodes, epiſtolam cedò. ſine omnia inſpiciam: principio ad finem perlegam. Multa ſunt, quæ ſola prolata calumniæ poſſint videri

INTERPRETATIO.

defenſio, eadem commutaretur in criminationem, remanentibus iiſdem litteris? Profectò hoc eſt incredibile. Verùm demonſtrabo quo modo illud incredibile factum reipsâ fuerit. Erat increpatio matris ad filium, eò quòd nunc ex voluntate Rufini, Magum vocitaret me talem virum, qualem ipſe ſibi laudâſſet. Ipſa verba hujuſmodi erant, Apuleius Magus eſt, & ego incantata ſum ab eo? certè amo *eum.* venite nunc ad me, dum adhuc ſum compos mentis. *Rufinus circumferens hæc verba, quæ inſerui Græcè, extracta ſola, & ſeparata à ſuâ ſerie, perinde ac ſi* eſſet *confeſſio fœminæ illius, & ducens Pontianum per forum, monſtrabat* ea *omnibus. Dabat ipſam epiſtolam Pudentillæ legendam quò uſque dixi: tegebat reliqua ſcripta antè & pòſt: ſolebat dicere ea eſſe fœdiora, quàm ut poſſent monſtrari. ſufficere quòd confeſſio* illius *fœminæ de Magiâ noſceretur. Quid vis ampliùs? hoc apparuit probabile cunctis. Quæ erant ſcripta ad me defendendum: ea ipſa mihi crearunt ingens odium apud ignaros. Hic immundus excitabat turbas, vociferans in medio foro: aperiens crebrò epiſtolam, clamitabat:* Apuleius eſt Magus, ipſa loquitur ea quæ experitur & tolerat. quid ultrà petitis? *Nullus erat, qui reſponderet pro me, & hoc modo reponeret. Da, ſi vis, totam epiſtolam. permitte, ut conſiderem cuncta, & legam ab initio & uſque ad finem. Plurima ſunt, quæ, ſi pronuntientur ſeorſim, poſſint videri expoſita*

NOTÆ.

1. Ἀπουλειος μάγος, &c.] Græca hæc verba ex Caſauboni emendatione excudi curavi.

2. *Proquiritabat.*] Verbum efficτum ex his vocibus *proh proh Quirites!* quibus civium fidem advocare mos erat.

3. *Qui pro me ferret.*] Id eſt, *referret.* Sic in De dogmate Platon. *nec omnia ad fati ſortem arbitratur eſſe ferenda*, id eſt, *referenda.* Poſſet etiam intelligi *qui pro me ferret*, qui ſuſtineret meas partes.

obnoxia. [1] Cujavis oratio insimulari potest; si ea, quæ ex prioribus nexa sunt, principio sui defraudentur: si quædam ex ordine scriptorum ad libidinem supprimantur: si quæ simulationis causâ dicta sunt, adseverantis pronuntiatione, quàm exprobantis legantur. Hæc & id genus ea, quàm meritò tunc dici potuerint, ipse ordo epistolæ ostendat. At tu, Æmiliane, recognosce, an & hæc mecum testato descripseris: [2] βουλομένην γὰρ με δι' ἃς εἶπον αἰτίας γαμηθῆναι, αὐτὸς τοῦτον ἔπεισας ἀντὶ πάντων αἱρεῖσθαι, θαυμάζων τὸν ἄνδρα, καὶ σπουδάζων αὐτὸν οἰκεῖον ἡμῖν δι' ἐμοῦ ποιῆσαι. νῦν δὲ ὡς μοχθηροὶ ὑμᾶς κακοήθεις τε ἀναπείθουσιν, αἰφνίδιον ἐγένετο Ἀπουλήϊος μάγος, καὶ ἐγὼ μεμάγευμαι ὑπ' αὐτοῦ. καὶ ἐρῶ. καὶ ἥκετε νῦν πρὸς ἐμὲ, ἕως ἔτι σωφρονῶ. Oro te, Maxime, si litteræ, ita ut partim vocales dicuntur, etiam propriam vocem usurparent: 3 si verba, ita ut poëtæ aiunt, pinnis apta vulgò volarent; nónne cùm primùm epistolam istam Rufinus malâ fide excerperet, pauca legeret, multa & meliora sciens reticeret; nónne tunc cæteræ litteræ sceleste se detineri proclamâssent? verba suppressa de Rufini manibus foras evolâssent? totum forum tumultu complêssent? se quoque à Pudentillâ missas, sibi etiam quæ dicerent mandata? improbo ac nefario homini per alienas litteras falsum facere tentanti ne auscultarent, sibi potiùs audirent: Apuleium Magiæ non accusatum à Pudentillâ, sed accusante

Interpretatio.

calumniæ. Sermo cujuslibet potest accusari, si illa, quæ connexa sunt cum præcedentibus, priventur suo initio: si aliqua ex serie scriptorum taceantur ad arbitrium: si ea quæ dicta sunt fingendi gratiâ, legantur prolatione affirmantis potiùs *quàm objurgantis. Ipsa series epistolæ potest demonstrare quàm justè hæc & alia hujusmodi potuerint tunc dici. Sed tu, Æmiliane, agnosce, num descripseris etiam hæc mecum coràm testibus:* Cùm enim vellem nubere propter eas causas, quas dixi, tu ipse persuasisti mihi, ut hunc præ omnibus eligerem, admirans virum, & cupiens reddere eum nobis familiarem meâ operâ. nunc verò cùm nefarii & maligni vos sollicitant, Apuleius repentè Magus factus est, & ego incantata sum ab eo. Certè amo eum. venite nunc ad me, donec adhuc sum compos mentis. *Te rogo, Maxime, si litteræ sumerent quoque vocem sibi propriam, quemadmodùm pars earum dicuntur vocales, si dictiones instructæ alis volitarent passim, sicut poëtæ dicunt; an-non eo tempore, quo Rufinus colligebat dolosè verba hujus epistolæ, & legebat pauca, silebat verò, datâ operâ, plurima & optima; an-non,* inquam, *reliquæ litteræ exclamâssent se supprimi nefariè?* An-non *dictiones prætermissæ* silentio *evolâssent foras ex manibus Rufini? Nonne implevissent totum forum strepitu?* dicentes *se etiam missas fuisse à Pudentillâ, sibi etiam commissa fuisse* aliqua *ad dicendum? ne* adstantes *audirent virum pravum ac scelestum, conantem persuadere falsum, ope epistolæ alienæ, auscultarent sibi potiùs: Apuleium non fuisse insimulatum Magiæ à Pudentillâ, sed* contrà *cum*

Notæ.

1. *Cujavis oratio.*] *Cujusvis*, quomodo dixit Virgil. *cujus pecus*, pro *cujus.*

2. Βουλομένην γὰρ με, &c.] Græca hæc verba ex mente Casauboni edenda curavi.

3. *Si verba, ita ut poëtæ aiunt, pinnis apta vulgò volarent.*] Florid. 1. *Verbaque, quæ volantia poëtæ appellant.* ἔπεα πτερόεντα. Homero.

Rufino absolutum? Quæ omnia etsi tum dicta non sunt, tamen nunc cùm magis prosunt, luce illustriùs apparent. Patent artes tuæ, Rufine, fraudes hiant, detectum mendacium est. Veritas olim interversa, nunc se effert, & velut alto barathro calumniæ emergit. Ad litteras Pudentillæ provocâstis: litteris vinco: quarum si vultis extremam quoque clausulam audire, non invidebo. 1 Dic tu, quibus verbis epistolam finierit mulier obcantata, vecors, amens, amans. 2 ἐγὼ οὔπι μεμάγευμαι. ὅτι δ᾽ ἐρῶ, αἰτία ἡ εἱμαρμένη ἔφυ. Etiam-ne ampliùs? Reclamat Pudentilla, & sanitatem suam à vestris calumniis quodam præconio vindicat. Nubendi autem seu rationem seu necessitatem Fato adscribit, à quo multùm Magia remota est, vel potiùs omninò sublata. Quæ enim relinquitur vis cantaminibus & veneficiis, 3 si Fatum rei cujusque, veluti violentissimus torrens, neque retineri potest, neque impelli? Igitur hac sententiâ suâ Pudentilla non modò me Magum, sed omninò esse Magiam negavit. Benè, quòd integras epistolas matris Pontianus ex more adservavit: 4 benè, quòd vos festinatio judicii antevortit, ne quid in istis litteris ex otio novaretis. Tuum

INTERPRETATIO.

illum *Rufinus insimularet, ab* ipsâ *fuisse purgatum? Quæ universa, quanquam non fuerint dicta tunc, nihilominùs nunc quando plus juvant, patent clariùs* ipso *lumine. Doli tui detecti sunt, ô Rufine, fallaciæ patent, mendacium est revelatum. Veritas, quam tu olim subvertisti, nunc se extollit, & prodit quasi ex profundo gurgite calumniæ. Appellâstis ad epistolam Pudentillæ: supero* vos *ope* ipsius *epistolæ: cujus si cupitis audire ultimam clausulam, non impediam. Tu recita quibus verbis fœmina incantata, insana, furiosa, amans clauserit litteras.* Ego nequaquam incantata sum, quòd autem amo, causa fuit Fatum. *An aliquid ultrà cupitis? Pudentilla contradicit vobis, & defendit suam sapientiam à vestris mendaciis, quadam publicâ reclamatione, attribuit verò Fato sive causam, sive necessitatem nubendi, à quo* Fato *Magia valdè distat, aut potiùs tollitur penitùs. Nam quæ restat virtus incantationibus & maleficiis, si Fatum singularum rerum, tanquam torrens rapidissimus, neque potest coërceri, neque accelerari? ergo Pudentilla affirmavit hoc suo judicio, non solùm me non esse Magum, sed & nullam prorsùs Magiam existere. Gaudeo quòd Pontianus conservavit epistolam* suæ *matris integram secundùm suam consuetudinem. Gaudeo quòd acceleratio judicii prævenit vos, ne mutaretis aliquid ex istâ epistolâ, si tempus daretur. Hoc est beneficium*

NOTÆ.

1. *Dic tu.*] Anagnosten suum alloquitur, qui jam legerat ex epistolâ Pudentillæ verba superiùs relata.

2. Ἐγὼ οὔπι, &c.] Hæc Græca excudenda curavi, & verti ex Casauboni emendatione. Erat priùs ἐγὼ οὔτ᾽ ἐμεμάγδυμαι οὔτε πρῶ τὴν εἱμαρμένην ἔφη, corruptè & nullo sensu.

3. *Si Fatum rei cujusque veluti violentissimus torrens, &c.*] Ita Seneca, lib. 2. natural. quæstionum, cap. 35. *quemadmodum rapidorum aqua torrenrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superveniens præcipitat: sic ordinem rerum Fati æterna series rotat, cujus hæc prima lex est, stare decreto.*

4. *Benè quòd vos, &c.*] Æmilianum & Rufinum alloquitur.

hoc, Maxime, tuæque providentiæ beneficium eſt, quòd à principio intellectas calumnias, ne corroborarentur tempore, [1] præcipitâſti, & nullâ impertitâ morâ [2] ſubnervâſti. Finge nunc, aliquid matrem filio ſecretis litteris de amore, uti aſſolet, confeſſam. [3] hoccine verum fuit, Rufine, hoc non dico pium, ſed ſaltem humanum, promulgari eas litteras, & potiſſimùm filii præconio publicari? Sed ſum ego inſcitus, qui poſtulo, ut alienum pudorem conſerves, qui tuum pudorem perdideris? Cur autem præterita conqueror; cùm non ſint minùs acerba præſentia? Hucuſque à vobis miſerum iſtum puerum depravatum, ut matris ſuæ epiſtolas, quas putat amatorias, pro tribunali Proconſuli recitet, apud virum ſanctiſſimum Claudium Maximum, [4] ante has Imperatoris Pii ſtatuas, filius matri ſuæ pudenda exprobret ſtupra, & amores objectet? Quis tam eſt mitis, quin exacerbeſcat? Túne ultrò parentis tui animum in iſtis ſcrutaris? oculos obſervas? ſuſpiritus numeras? affectiones exploras? [5] tabulas intercipis? amorem revincis?

INTERPRETATIO.

tuum & tuæ prudentiæ, ô Maxime, quòd prævenisti ab initio eorum *mendacia* tibi *perſpecta, & fregiſti* ea *nullâ delatione conceſsâ, ne confirmarentur tempore. Pone jam matrem faſſam eſſe filio aliquid de amore* in *epiſtolâ ſecretâ, ut ſolet* fieri. *An hoc fuit æquum, ô Rufine? An hoc fuit, non dico pium, ſed vel humanum certè, illam epiſtolam divulgari, & differri, ac præſertim publicatione filii? Verùm ego-ne ineptus ſum, qui poſco ut tu cuſtodias pudorem alterius, qui amiſiſti tuum? Sed quare doleo præterita, cùm præſentia non ſint minùs dura? Adeo-ne infelicem adoleſcentem corruptum eſſe à vobis, ut legat litteras ſuæ matris, quas credit eſſe amatorias, ante ſolium judicis, coràm Proconſule, coràm Claudio Maximo viro caſtiſſimo; ut natus objiciat ſuæ parenti pudendas turpitudines & amores ante hæc ſimulachra Pii Imperatoris? Quis adeò lenis eſt, qui non iraſcatur? An tu ſponte tuâ rimaris mentem tuæ matris in his rebus? an tu exploras* ejus *oculos? an numeras ſuſpiria? an obſervas* ejus *affectus? deprehendis* ejus *epiſtolas? arguis* ejus *amorem?*

NOTÆ.

1. *Præcipitâſti.*] *Præcipitare* hîc non eſt *accelerare*, aut *in præceps agere*, ſed *prævenire*, *præcipere*, *prævertere*, *præoccupare.*

2. *Subnervâſti.*] Proba vox eſt: ſignificat *ſuccidere.* Gloſſ. *νευροκοπῶ ſubnervo.* Feſtus *ſuppernare.* Noſter, Metamorph. 8. *poplites enervare.*

3. *Hoccine verum fuit.*] *Verum* hîc *juſtum*, ſeu *æquum* ſignificat. Priſcian. lib. 17. *juſtum pro vero, & verum pro juſto, frequenter tam nos quàm Attici ponimus.*

4. *Ante has Imperatoris Pii ſtatuas.*] Antonini Pii. Fuit nempè cùm animadverteretur in quævis turpiter ante Imperatorum ſtatuas dicta factáve, quod crimen *impietatis* hiſtorici nominant. Inſanum hunc cultum Auguſti primùm ſtatuis exhibitum fuiſſe apparet ex Suetonio, in Tiberio: *ſtatuæ quidam Auguſti caput dempſerat, ut alterius imponeret. acta res in ſenatu, & quia ambigebatur, per tormenta quæſita eſt. Damnato reo, paulatim hoc genus calumniæ eò proceſſit, ut hæc quoque capitalia eſſent, circa Auguſti ſimulachrum ſervum cecidiſſe, veſtimenta mutâſſe, nummo, vel annulo effigiem* (ejus) *impreſſam latrinæ, aut lupanari intuliſſe.*

5. *Tabulas intercipis.*] Quas de amore ſuo ſcribit.

Túne quid in cubiculo agat, perquiris, [1] ne mater tua amatrix, sed omninò fœmina? Est-ne ut in eâ cogites, nisi unam parentis religionem? O infelix [2] uterum tuum, Pudentilla! [3] ô sterilitais liberis potior! [4] ô infausti decem menses! [5] ô ingrati quatuordecim anni viduitatis! Vipera, ut audio, exeso matris utero in lucem proserpit, atque ita parricidio gignitur. Atenim tibi à filio jam adulto acerbiores morsus viventi & videnti offeruntur. Silentium tuum laniatur, pudor tuus carpitur, pectus tuum foditur, viscera intima protrahuntur. Hascine gratias bonus filius matri rependis, ob datam vitam? ob adquisitam hæreditatem? ob quatuordecim annorum longas alimonias: Hiscine te patruus disciplinis erudivit, ut si compertum habeas filios tibi similes futuros, non audeas ducere uxorem? [6] Est ille poëtæ versus non ignotus:

Odi puerulos [7] præcoci sapientiâ.

Sedenim [8] malitiâ præcoci puerum quis non aversetur, atque oderit?

INTERPRETATIO.

An tu scrutaris quid faciat in suo cubiculo, non dicam *tua parens amans; sed vel ulla mulier? Potes-ne existimare aliud* esse *in eâ, præter pietatem matris?* O *infortunatum tuum ventrem, Pudentilla! ô quàm sterilitas melior est filiis! ô infelices decem menses! ô quatuordecim annos viduitatis malè remuneratos! Vipera, (quemadmodum accipio) prodit in luminis auras corroso ventre* suæ *parentis, & sic nascitur parricidio. Sed crudeliores morsiones inferuntur tibi viventi & cernenti à nato jam adulto. Tuum silentium laceratur, tua pudicitia diffamatur, tuum pectus perforatur, præcordia penitissima revelluntur. Egregie nate, tu-ne refers has grates matri tuæ pro vitâ, quam tibi largita est? pro hæreditate, quam tibi comparavit, pro diutinâ nutritione quatuordecim annorum? an patruus tuus te imbuit ejusmodi doctrinâ, ut si certò scires liberos tuos fore tibi similes, non auderes ducere uxorem? Hic versus poëtæ, non incognitus est,*

Non amo pueros præmaturâ sapientiâ.

Atenim quis non fugiat, & odio prosequatur puerum præmaturâ improbitate?

NOTÆ.

1. *Ne mater tua amatrix, sed omninò fœmina?*] Sic legit Casaub. quem secutus sum. *Ne* hîc sonat *nedum*, aut *non dicam*. Planus sensus est.

2. *Uterum*] Pro *uterus*, ut multa alia promiscuè.

3. O *sterilitas liberis potior!*] Liberis Sicinio Pudenti similibus.

4. O *infausti decem menses.*] Quibus eum in utero gestâsti. Catullus.

Matri longâ decem tulerunt fastidia menses.

5. O *ingrati quatuordecim anni viduitatis.*] Quibus etiam cum propriæ valetudinis dispendio vidua mansisti, quo nati commodis consuleres. *Ingrati* hîc sonat *quibus non sunt reddita digna grates.*

6. *Est ille poëta versus non ignotus.*] Notissimus quidem versus est Apuleii nostri beneficio, at poëta ignoratur, quòd eum quis fuerit non prodidit.

7. *Præcoci sapientiâ.*] Quæ prævertit ætatem. Metaphora est à fructibus ante tempus solitum maturis.

8. *Malitiâ præcoci puerum.*] Hinc malitiæ isti præcoci leges ætatis privilegia ademerunt ex. gr. in integrum restitutionem, quia in eis, ut vulgò dicitur, *malitia supplet ætatem.*

cùm videat, velut monstrum quoddam, priùs robustum scelere, quàm tempore, aut nocentem, quàm potentem, viridi pueritiâ, canâ malitiâ? vel potiùs hoc magis noxium, quòd cum veniâ perniciosus est: & 1 nondum pœnæ, jam injuriæ sufficit. Injuriæ dico? imò enim sceleri adversum parentem nefando, immani, 2 impetibili. 3 Athenienses quondam, propter commune jus humanitatis, ex captivis epistolis Philippi Macedonis hostis sui unam epistolam, cùm singulæ publicè legerentur, recitari prohibuerunt, quæ erat ad uxorem Olympiadem conscripta. hosti potiùs pepercerunt, ne maritale secretum divulgarent: præferendum rati fas commune, propriæ ultioni. Tales hostes, adversus hostem: tu qualis filius adversus matrem? Vides quàm similia contendam? Tu tamen filius matris epistolas, de amore, ut ais,

INTERPRETATIO.

cùm cernat eum, *quasi quoddam monstrum, priùs validum esse crimine, quàm ætate, priùs nocentem, quàm robustum, virenti ætatulâ, pravitate jam canâ, aut potiùs eò nocentiorem, quòd cùm noceat, ei ignoscitur: & nondum idoneus est supplicio, cùm tamen jam* sit *idoneus injuriæ* faciendæ. *Quid dico injuriæ? quin etiam & crimini infando, enormi, turpi, contra suam matrem. Athenienses quidem ob publicum jus humanitatis vetuerunt ne legeretur una ex epistolis interceptis Philippi Macedonis sui hostis, quæ scripta erat ad conjugem ejus Olympiadem, cùm* tamen *omnes* aliæ *legerentur palàm. Maluerunt ignoscere hosti, quàm propalare arcanum conjugale: arbitrati jus publicum esse anteponendum suæ vindictæ. Tales fuerunt illi hostes erga* suum *hostem: tu qualis es filius erga tuam matrem? Cernis-ne quàm similia comparem? Nihilominùs tu* licèt *sis filius, recitas in hac concione litteras matris conscriptas*,

NOTÆ.

1. *Nondum pœnæ.*] Quia nondum erat in viros relatus, ante quod tempus capite plecti quemquam non licebat. Hinc Dio de Triumviris proscriptione grassante: παιδίσκον τινὰ εἰς ἐφήβους εἰσήγαγον, ἵν' ὡς εἰς ἄνδρας ἤδη τελῶν ἀποθάνῃ· *puerulum quemdam in adolescentium numerum retulerunt, ut statim atque ad virilem ætatem pervenisset, interficeretur.* Similis religio circa virgines capitis damnatas, quas, priusquam morti traderentur, corruptas fuisse referunt Tacit. Annal. 5. & Sueton. in Tiber. quia nempe virginem supplicio extremo affici nefas erat.

2. *Impetibili.*] *Impetibile* idem est ac impetitioni obnoxium, quod facilè potest impeti. Solinus de chamæleonte: *impetibilis est coraci, à quo cùm interfectus est, victorem suum perimit interemptus.* Posteà cœpit hoc vocabulum accipi de re turpi & reprehensioni obnoxiâ, ut hoc loco Apuleii. Symmachus epist. 103. lib. 9. *nam mihi turpe atque impetibile est, attonito animo, & fronte mœstâ lætos adire conventus.* Pricæus *impetibile* hîc pro *impetuoso* seu *violento* sumebat. Favet huic Gloss. vet. à Casaub. allata *Impeteius* βίαιος.

3. *Athenienses quidem, &c.*] Rem narrat Plutarchus in præceptis politicis: οἱ Ἀθηναῖοι (inquit) Φιλίππου γραμματοφόρους λαβόντες ἐπιστολὴν ἐπιγεγραμμένην Ὀλυμπιάδι κομίζοντας, οὐκ ἔλυσαν, οὐδὲ ἀπεκάλυψαν ἀνδρὸς ἀποδήμου πρὸς γυναῖκα φιλοφροσύνην. Sed hîc Plutarchus solius epistolæ ad Olympiadem scriptæ meminit. Helladius apud Photium meminit & cæterarum. De humanitate Atheniensium, & litteris Philippi: τὰ μὲν ἄλλα (γράμματα) ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνεγινώσκετο. ἐπιγραφὴν δὲ τινὸς γράμματος ἔχοντος, Ὀλυμπιάδι Φίλιππος, ὁ δῆμος ἅμα ἐβόησε μήτε λύειν μήτε ἀναγινώσκειν. &c.

scriptas

ſcriptas in iſto cœtu legis. in quo, ſi aliquem poëtam laſciviorem jubereris legere, profectò [1] non auderes; [2] pudore tamen aliquo impedirêre: immò enim nunquam matris tuæ litteras attigiſſes, [3] ſi ullas alias litteras attigiſſes. [4] At quin auſus es tuam ipſius epiſtolam legendam dare, quam nimis irreverenter, nimis contumelioſè & turpiter de matre tuâ ſcriptam, cùm adhuc in ejus ſinu alerêre, miſeras clanculò ad Pontianum: ſcilicet ne ſemel peccâſſes, ac tam bonum tuum factum oblivio capeſſeret. Miſer non intelligis idcircò patruum tuum hoc fieri paſſum, quo ſe omnibus purgaret; ſi ex litteris tuis noſceretur, te etiam priùs, quàm ad eum commigrâſſes, etiam cùm matri blandirêre, tamen jam tum [5] vulpionem & impium fuiſſe. Cæterùm nequeo in animum inducere, tam ſtultum Æmilianum eſſe, ut arbitretur mihi litteras pueri, & ejuſdem accuſatoris mei obfuturas. [6] Fuit & illa commentitia epiſtola, neque meâ manu ſcripta, neque veriſimiliter conficta, quâ videri volebant blanditiis à me mulierem ſollicitatam. Cur ego blandirer, ſi Magiæ confidebam? Quâ autem viâ ad iſtos pervenit epiſtola, ad Pudentillam ſcilicet per ali-

INTERPRETATIO.

ut dicis, de amore. in quâ concione, *ſi præciperetur tibi ut recitares aliquem poëtam obſcœniorem, certè non auderes; ſaltem prohibereris aliquâ verecundiâ: quinimò ſanè, ſi imbutus eſſes aliquibus aliis litteris, nunquam tetigiſſes litteras tuæ parentis. At non veritus es etiam præbere tuam ipſius epiſtolam legendam, quam furtim miſeras ad Pontianum, conſcriptam de tuâ matre nimis injurioſè, & fœdè, dum adhuc educarêris in ejus gremio: nempè ne deliquiſſes* tantùm *ſemel, & tam probum tuum facinus oblivioni daretur. Infelix non vides patruum tuum ideò ſiviſſe te hoc facere, ut excuſaret ſe apud cunctos: ſi cognoſceretur ex tuâ epiſtolâ; te etiam antequàm tranſiviſſes ad eum, etiam quando matri tuæ adulabaris, jam tunc nihilominùs fuiſſe veteratorem, & impium. Porrò non poſſum mihi perſuadere Æmilianum eſſe tam ſtolidum, ut credat epiſtolam pueri, ejuſdemque mei accuſatoris mihi nocituram. Illa quoque epiſtola, quâ volebant* ut illa *fœmina videretur fuiſſe ſollicitata à me blanditiis, fuit fictitia, neque exarata meâ manu, neque excogitata probabiliter. Quare igitur adularer, ſi fretus eram Magiâ? Quo pacto verò* illa *epiſtola, quam nimirùm miſeram ad Pudentillam per aliquem*

NOTÆ.

1. *Non auderes.*] Vowe. ex vet. cod. *non abnueris.*

2. *Pudore tamen aliquo.*] Illud *tamen*, ſi genuina lectio eſt, ſonat *ſaltem.*

3. *Si ullas alias litteras attigiſſes.*] Si imbutus fuiſſes litteris humanioribus, quibus edoceri potuiſſes filii erga matrem officia.

4. *At quin auſus es tuam, &c.*] Ita Colvius & Pric. Elmenhorſt. & Scriverius: *at quàm nequiter auſus es, &c.*

5. *Vulpionem.*] *Veteratorem, ſubdolum.* Hoc enim ſonant *vulpes, vulpecula, vulpio.* Vide Eraſmum, in adagio *vulpina lingua.*

6. *Fuit & illa commentitia epiſtola, &c.*] Alia epiſtola, quam ad Pudentillam ab Apuleio ſcriptam mentiebantur, quámque eo nomine huc illuc circumferebant.

quem fidelem missa, ut in re tali actitari solet? Cur prætereà tam vitiosis verbis, tam barbaro sermone ego scriberem, quem iidem dicunt nequaquàm Græcæ linguæ imperitum? Cur autem tam absurdis, [1] tamque tabernariis blanditiis subagitarem, [2] quem iidem aiunt verbis amatoriis satis scitè lascivire? Sic est profectò. cuivis palàm est. hic, qui epistolam Pudentillæ [3] Græcatiorem legere non poterat, hanc ut suam faciliùs legit, [4] & aptiùs commendavit. Sed jam de epistolis satis dictum habebo, si hoc unum addidero: Pudentillam, quæ scripserat [5] dissimulamenti causâ & deridiculi: ἔλθετε ἕως ἔτι σωφρονῶ, [6] post hasce litteras evocâsse ad se filios & nurum: cum his fermè duobus mensibus conversatam. Dicat hic pius filius, quid in eo tempore [7] secùs agentem vel loquentem matrem suam propter insaniam viderit. Neget eam [8] rationibus villicorum & opilionum & equisonum

INTERPRETATIO.

fidum ministrum, *ut solet fieri in simili negotio, delata est ad illos? Quare insuper scriberem verbis adeò malis, oratione adeò impolitâ, ego, quem illi ipsi aiunt nullatenùs ignarum esse linguæ Græcæ? Quare verò eam sollicitarem blandimentis adeò ineptis, adeoque plebeiis, ego, quem ipsi dicunt ludere satis eleganter carminibus amatoriis? Ita est certè. Manifestum est cuilibet. Ille, qui nequibat legere epistolam Pudentillæ paulò magis Græcam, faciliùs legit hanc utpote à se scriptam, & exposuit clariùs. Verùm putabo me jam satis locutum de epistolis, si adjecero hoc solùm: Pudentillam, quæ scripserat dissimulanter & per jocum:* venite dum adhuc sapio, *post illam epistolam accersivisse ad se suos liberos & nurum: habitâsse ferè per duos menses cum eis. Hic probus nátus eloquatur quid viderit parentem suam deteriùs facientem, aut dicentem per illud tempus, ob dementiam. Dicat eam non subscripsisse prudentissimè actis colonorum, & pasto-*

NOTÆ.

1. *Tamque tabernariis blanditiis.*] *Tam rusticis, tam plebeiis, tam vulgaribus.* elegantissimè Aristophanes, in Equit. ὑπογλυκαίνειν ῥηματίοις μαγειρικοῖς *subblandiri voculis culinariis.*

2. *Quem iidem aiunt versibus amatoriis, &c.*] Vide hujus Apologiæ initium.

3. *Græcatiorem.*] Μᾶλλον ἑλληνίζουσαν. duriusculè dictum.

4. *Et aptiùs commendavit.*] Legere malim cum Lipsio *& apertiùs commentavit.* quo sensu interpretatus sum.

5. *Dissimulamenti causâ.*] Similiter Florid. 1. *Musæ cum Minervâ dissimulamenti gratiâ judices adstitêre.*

6. *Post hasce litteras evocâsse ad se filios.*] Vel ex hoc loco patet legendum fuisse in superioribus omnibus locis: ἔλθετε ἕως ἔτι σωφρονῶ, non autem ἐλθέτω, ut est in plerisque editionibus. hoc enim sibi vult, Pudentillam, quæ per epistolam filios suos dissimulamenti & ridiculi gratia ad se revocârat his verbis ἔλθετε νῦν πρὸς ἐμέ, &c. post illam epistolam eos ad se evocâsse seriò.

7. *Secùs agentem.*] Supple *quàm sanam deceat*, aut aliquid simile.

8. *Rationibus villicorum, &c. solertissimè subscripsisse.*] Tribus modis fit rationum approbatio: per *subscriptionem*, cùm rata habentur omnia, quæ in eas relata sunt; per *expunctionem*, quæ est simplex cancellatio, cùm scilicet ea, aut ex iis aliqua omni ex parte improbantur: & per *dispunctionem*, quæ cancellatio est cum annotatione, quando nimirùm quæ in rationes relata sunt, aut aliqua ex illis ita improbantur, ut aliquâ tamen ex parte habeantur rata,

solertissimè subscripsisse: neget fratrem suum Pontianum graviter ab eâ monitum, ut sibi ab insidiis Rufini caveret: neget verè objurgatum, quòd litteras, quas ad eum miserat, vulgo circumtulisset, nec tamen bonâ fide legisset. neget post ista quæ dixi, matrem suam mihi apud villam jam pridèm condicto loco nupsisse. Quippe ita placuerat, in suburbanâ villâ potiùs ut conjungeremur, [1] ne cives denuò ad sportulas convolarent: cùm haud pridem Pudentilla de suo quinquaginta millia nummûm in populum [2] expunxisset eâ die, quâ Pontianus uxorem duxit, & hic puerulus togâ est indutus. Prætereà, ut conviviis multis ac molestiis supersederemus, quæ fermè ex more novis maritis obeunda sunt. Habes, Æmiliane, causam totam, cur tabulæ nuptiales inter me ac Pudentillam non in oppido sint, sed in villâ suburbanâ consignatæ: ne quinquaginta millia nummûm denuò profundenda essent, nec tecum, aut apud te cœnandum. Est-ne causa idonea? Miror tamen quòd tu à villâ tantopere abhorreas, qui plerumque ruri versere. [3] Lex quidem Julia de maritandis ordinibus,

INTERPRETATIO.

rum, & equariorum: dicat fratrem suum Pontianum non fuisse seriò commonefactum ab ipsâ, ut provideret sibi à dolis Rufini: dicat eum non fuisse reverâ increpitum, quòd circumtulisset per populum epistolam, quam illa *miserat ad eum, neque adeò legisset eam fideliter: dicat parentem suam non mihi junctam fuisse matrimonio jam dudum in villâ ubi inter nos convenerat, posthac quæ memoravi. Scilicet sic visum* nobis *fuerat, inire conjugium potiùs in prædio suburbano, ne urbani iterùm accurrerent ad largitiones: cùm Pudentilla non dudum exhausisset de suâ* pecuniâ *quinquaginta millia nummorum in plebem illo die, quo Pontianus duxit uxorem, & hic adolescentulus sumpsit togam virilem. Insuper ut exolveremur plurimis conviviis, & incommodis, quæ vulgò subeunda sunt novis conjugibus ex consuetudine. Ecce tibi rationem omnem, ô Æmiliane, quare instrumentum matrimonii inter me & Pudentillam non fuerit obsignatum in urbe, sed in prædio suburbano: ne* scilicet *quinquaginta millia nummorum iterùm eroganda essent, né-ve* nobis *esset cœnandum tecum, vel apud te.* Hæc *ratio est-ne conveniens? Nihilominùs miror te, qui plerumque degis ruri, adeò aversari prædium rusticum. Certè lex Julia de maritandis ordinibus,*

NOTÆ.

1. *Ne cives denuò ad sportulas convolarent.*] In nuptiis, ut & in virili togâ sumendâ, Magistratibus ineundis, &c. largitiones, quæ sportulæ dicuntur, in plebem fieri solitas probet vel hic locus Plinii, lib. 10. epistolarum epist. 117. ad Trajanum. *qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt Magistratum, vel opus publicum dedicant, solent totam βουλὴν, atque etiam è plebe non exiguum numerum vocare, binosque denarios, vel singulos dare, &c.*

2. *Expunxisset.*] De suo.

3. *Lex quidem Julia de maritandis ordinibus.*] Quam tulit C. Octavius Augustus, in quâ plurima, quæ ad nuptiarum jura, ritus, personasque spectant, decernuntur. Eam Scholiastes Horatii, ad ejus Carmen sæculare, vocat *maritam legem.* Ejus capita vide apud Rosin. lib. 8. cap. 16. & leg. 1. ff. *unde vir & uxor.* & l. 6. Cod. *de oper. libert.* Fuit & ejusdem argumenti lex Papia Poppæa, paulò plura continens, quàm lex Julia.

nunquam scilicet ad hunc modum interdicit: [1] UXOREM IN VILLA NE DUCITO. Immò, si verum velis, uxor ad prolem multo auspicatiùs in villâ, quàm in oppido, ducitur: in solo uberi, quàm in loco sterili: in agri cæspite, [2] quàm in fori silice: [3] mater futura in ipso materno sinu, si nubat in segete adultâ super fœcundam glebam, vel enim [4] sub ulmo maritâ cubet, in ipso gremio terræ matris, inter soboles herbarum, & propagines vitium, & arborum germina. [5] Ibi & ille celeberrimus in comœdiis versus de proximo congruit,

Παίδων παρ' ἄγρῳ γνησίων εἰσὶ σπόροι.

INTERPRETATIO.

nunquam videlicet vetat hoc modo: NE DUCAS UXOREM IN VILLA. *Quin contrà, si vis audire verum, uxor ducitur longè meliori omine ad liberos procreandos, in prædio rustico, quàm in urbe: in terrâ fœcundâ, quàm in loco sterili: in glebâ agri, quàm in lapide fori: parens futura, in ipso gremio parentis, si nubat in frumento producto super cæspitem fertilem, aut si decumbat sub ulmo maritatâ, in ipso sinu telluris parentis, inter proles herbarum, & propagines vitium, & surculos arborum. Huc valdè facit ille versus frequentissimus in comœdiis:*

Natorum in agro legitimorum satio est.

NOTÆ.

1. *Uxorem in villâ ne ducito.*] Requisita tamen ad nuptiarum firmitatem celebritas, quæ ruri non solet esse. hinc lib. 6. Metam. Venus ad Psychen: *impares enim nuptiæ, & præterea in villâ, sine testibus, & patre non consentiente factæ, legitimæ non possunt videri.*

2. *Quam in fori silice.*] Quam in foro urbano, quod silice constratum est.

3. *Mater futura in ipso materno sinu, si nubat in segete adultâ, &c.*] Sic legit ex Florent. & Roman. Elmenhorstius benè meâ quidem sententiâ, & aperto sensu. Observa hæc omnia, quæ hîc ab Apuleio memorantur, utpote fertilitatis symbola, optimè convenire nuptiis, quæ liberûm quærendorum gratiâ institutæ sunt.

4. *Sub ulmo maritâ.*] Vitibus conjunctâ.

5. *Ibi & ille celeberrimus in comœdiis versus de proximo congruit.*] Ignoratur quis ille versus, & cujus poëtæ fuerit. Quosdam citat ex Menandro Casaubon, alium ex Philemone vetere comico Gentilis. sed illi in proferendis iis operam perdunt, cùm sexcenti ejusmodi versus æquè appositè ad hanc rem afferri possint. Versûs ab Apuleio hîc relati quædam vestigia, sed corruptissima affert Elmenhorstius ex Florentino codice MS. ea ejusmodi sunt:

Πωαω NCπαPOΓO HI HICIO
Ne HIC NOpeI.

Quæ Pricæus in medium reliquit, quòd nihil emendatum succurreret. In eo exemplari Elmenhorstii, quod, dum hæc scribo, habeo præ oculis, manu nescio cujus scriptum in linearum duarum intervallo reperio: Παίδων παρ' ἄγρῳ γνησίων εἰσὶ σπόροι, qui versus Iambicus, quales comœdiarum esse solent, tam benè & corruptis Florent. codicis vestigiis, & loco huic quadrat, ut eum ipsum fuisse, quem Apuleius retulerit, affirmare non dubitem; nec aliud in eo desiderem, nisi ut nota sit manus, cujus beneficio restitutum habemus; quo suus ipsi habeatur honos. Sensus versiculi est, quem expressi in interpretatione. Excudendum in textu versum ipsum curavi.

Romanorum etiam majoribus, [1] Quintiis & [2] Serranis, & multis aliis similibus, non modò uxores, verùm etiam consulatus & dictaturæ in agris offerebantur. Cohibebo me in tam prolixo loco, [3] ne tibi gratum faciam, [4] si villam laudavero. De ætate verò Pudentillæ, de quâ post ista satis confidenter mentitus es, ut etiam sexaginta annos natam diceres nupsisse, de eâ paucis tibi respondebo. nam in re tam perspicuâ non est necesse pluribus disputare. Pater ejus [5] natam sibi filiam more cæterorum professus est. tabulæ ejus partim tabulario publico, partim domo adservantur: quæ tibi ob os objiciuntur. Porrige Æmiliano tabulas istas. [6] linum consideret, [7] signa, quæ impressa

INTERPRETATIO.

Nec conjuges tantùm, verùm & Consulatus, & Dictaturæ offerebantur quoque ruri antiquis Romanis, Quintiis, & Serranis, & plurimis aliis hujusmodi. Coërcebo me in loco tam amplo, ne faciam tibi volupe, si laudavero rus. Quantum autem ad ætatem Pudentillæ, de quâ post hæc mentitus es valdè audacter, adeò ut affirmares quoque eam habuisse sexaginta annos quando nupsit, respondebo tibi de eâ breviter. Neque enim opus est fusè disserere in re adeò manifestâ. Illius parens declaravit filiam sibi genitam esse, ut cæteri solent. Ejus tabulæ custodiuntur partim in tablino publico, partim domi: quæ tibi ponuntur ante oculos. Exhibe Æmiliano istas tabulas. Contempletur linum, agnoscat sigilla, quæ

NOTÆ.

1. *Quintiis.*] Vide Livium, lib. 3. cap. 28.

2. *Serranis.*] Suprà: *Serranis & Curiis, & Fabriciis:* ubi vide notata.

3. *Ne tibi gratum faciam.*] O Æmiliane, qui rusticus es.

4. *Si villam laudavero.*] Quam toto vitæ tuæ tempore incoluisti.

5. *Natam sibi filiam more cæterorum professus est.*] Capitolinus, in vitâ Antonini philosophi, hunc morem ab eo inductum ait; verba ejus sunt: *Inter hæc liberales causas ita munivit, ut primus juberet apud Præfectos ærarii Saturni unumquemque civium natos liberos profiteri, &c.* Videtur tamen hic mos esse antiquior. Pricæus à Servio Tullio usque repetit, Halicarnassæo præeunte, lib. 4. Hæc *natalis professio* dicta est, atque etiam simpliciter *professio.* Noster Metamorph. lib. 8. *Mathematicus quidam, qui stellas ejus disposuit, quintum ei numeravit annum. Sed ipse scilicet meliùs istud de suâ novit professione.*

6. *Linum consideret.*] Ita Lipsius, non *lignum.* rectè. Cicero, Catil. 3. *tabulas proferri jussimus, ostendimus Cethego, signum cognovimus, linum incidimus.* Paulus Recept. sentent. l. 5. Tit. 25. *ad Leg. Cornel. Testam.* parag. 5. *Amplissimus ordo decrevit eas tabulas, quæ publici vel privati contractûs scripturam continent, adhibitis testibus, ita signari, ut in summâ marginis ad mediam partem perforatæ, triplici lino constringantur, atque impositæ supra linum ceræ signa imprimantur, ut exteriores scripturæ fidem interiori servent; aliter tabulæ prolatæ nil momenti habent.* Cujus moris origo videtur Neronis temporibus adscribenda. Sueton. in Nerone: *adversus falsarios tùm primùm repertum, ne tabulæ nisi pertusæ, ac ter lino per foramina trajecto, obsignarentur.*

7. *Signa, quæ impressa sunt recognoscat.*] Antequàm linum rumpatur, & aperiantur tabulæ, ne posteà, apertis illis, clamet ficta. Sic Metamorph. 10. *videat & suum sigillum recognoscat.*

ſunt, recognoſcat, Conſules legat, annos computet. quos ſexaginta mulieri aſſignabat, probet quinque & quinquaginta. [1] Luſtro mentitus eſt. parum hoc eſt. liberaliùs agam. nam & ipſe Pudentillæ multos annos largitus eſt. redonabo igitur viciſſim. [2] Decem annos Mezentius cum Ulixe erravit: quinquaginta ſaltem annorum mulierem oſtendat. Quid multis? [3] ut cum quadruplatore agam: bis duplum quinquennium faciam, viginti annos ſemel detraham. Jube, Maxime, conſules computari. niſi fallor, invenies nunc Pudentillæ haud multò quadrageſimum ampliùs annum ætatis ire. O falſum, & audax nimiùm mendacium, viginti annorum exilio puniendum! dimidio tanta, Æmiliane, mentiri falſa audes, & ſeſquialtera? Si triginta annos pro decem dixiſſes; poſſes videri [4] pro computationis geſtu erràſſe;

INTERPRETATIO.

ſunt illis *impreſſa, legat conſules, numeret annos, oſtendat eſſe quinquaginta quinque, quos attribuebat* huic *fœminæ* numero *ſexaginta. Mentitus eſt quinquennio. hoc parum eſt. agam benigniùs. ipſe enim dedit multos annos Pudentillæ: ergo reddam* illos ei *vice versâ. Error Mezentii fuit decem annorum, ſicut & Ulyſſis: probet ſaltem eam habere annos quinquaginta. Quid plura? agam veluti cum quadruplatore: bis duplicabo luſtrum, ſemel auferam viginti annos. Maxime, impera ut numerentur conſules. reperies, ni fallor, non multò magis, quàm quadrageſimum annum Pudentillæ nunc agi. O mendacium falſum, & nimis confidens, mulctandum exilio viginti annorum! ô Æmiliane, non vereris proferre mendacia dimidiâ parte majora, ac ſeſquialtera? Si pronuntiâſſes triginta annos loco decem; poſſes videri deceptus eſſe*

NOTÆ.

1. *Luſtro.*] Spatio quinque annorum. Livius, lib. 1. *omnes Centuriæ & equites in campum Martium convocati, ſue, ove, tauro* (unde ſuovetaurilia dicta) *caſis immolârunt: quod luſtrum dictum, ſicque à ſacrificio illo cenſus obtinuit nomen luſtri.* Et quia cenſus quinto quoque anno habebatur, & condebatur à cenſoribus luſtrum, quinquennale ſpatium luſtrum quoque dictum eſt.

2. *Decem annos Mezentius cum Ulixe erravit.*] Id eſt, Æmilianus (qui, ut ſuprà dictum eſt, ob contemptum Deorum dictus eſt inter populares ſuos *Mezentius*) in ætate Pudentillæ numerandâ falſus eſt, & erravit decem annis, ſicut Ulyſſes erravit & vagatus eſt per decem annos. Luſus eſt in duplici ſignificatione verbi *errare*, rigidior paulò meâ quidem ſententiâ.

3. *Ut cum quadruplatore agam, bis duplum quinquennium faciam.*] Bis duplum eſt quadruplum. Alludit ad originem nominis *quadruplator*, & ſimul infamiam quadruplatorum Æmiliano impingit. qui quadruplatores, ut ait Aſcon. in 4. Verrin. *Sunt accuſatores criminum publicorum ſub pœnâ quadrupli, ſive quòd ipſi ex damnatorum bonis, quos accuſaverant, quartam partem conſequebantur.* Paulus Feſto conjunctus: *Quadruplatores dicebantur, qui eo quæſtu ſe tuebantur, ut eas res perſequerentur, quarum, ex legibus quadrupli, erat actio.*

4. *Pro computationis geſtu.*] Arithmeticos olim digitis computâſſe ex multis locis veterum obſervare eſt. Seneca Epiſt. 87. *numerare docet me Arithmetica, & avaritiæ commodare digitos.* Tertul. in Apolog. *ſed interim longum multis inſtrumentis cum digitorum ſupputatoriis geſticulis aſſidendum.* Numerorum alii conſtrictis, implicatis alii, alii apertis & porrectis digitis aliis atque aliis denotabantur. Lævâ porrò manu ab uno uſque cen-

[1] quos circulare debueris digitos, aperuisse. Cùm verò quadraginta, quæ faciliùs cæteris porrectâ palmâ significantur, ea quadraginta tu dimidio auges, non potes digitorum gestu erràsse. nisi fortè triginta annorum Pudentillam ratus, [2] binos cujusque anni consules numeràsti. Missa hæc facio. Venio nunc ad ipsam stirpem accusationis, ad ipsam causam maleficii. Respondeat Æmilianus, & Rufinus, ob quod emolumentum, etsi maximè Magus forem, Pudentillam carminibus & venenis ad matrimonium pellexissem. Atqui ego scio plerosque reos alicujus facinoris postulatos, si fuisse quæpiam causæ probarentur, hoc uno se tamen abundè defendisse, vitam suam procul ab hujusmodi sceleribus abhorrere: nec id sibi obesse debere, quòd videantur quædam fuisse [3] ad malefaciendum invitamenta. Non enim omnia, quæ fieri potuerint, pro factis habenda. rerum vices varias evenire: certum indicem cujusque animum esse: qui semper eodem ingenio ad

INTERPRETATIO.

gestu numerationis: & dilatâsse illos digitos, quos debuisses curvare in orbem. Quando verò tu amplificas mediâ parte quadraginta, quæ indicantur faciliùs reliquis expansâ manu, non potes deceptus fuisse positu digitorum. ni forsan, arbitratus Pudentillam esse triginta annorum, numeravisti ambos consules singulorum annorum. Omitto ista. Transeo jam ad ipsam radicem delationis, ad ipsam causam incantationis. Æmilianus, & Rufinus dicant cujus utilitatis gratiâ Pudentillam ad nuptias prolectâssem incantamentis, & venenis, etiamsi essem verissimè Magus. Ego tamen novi quamplurimos accusatos alicujus criminis, si ostenderetur fuisse aliquas rationes cur illud facerent, *se nihilominus satis superque tuitos esse hac solâ ratione, vitam suam valdè aversari talia crimina: nec illud debere sibi nocere, quòd videantur extitisse quadam allectamenta ad committendum scelus. Neque enim quacumque potuerint fieri, existimanda esse tanquam facta. contingere diversas mutationes rerum. indubitatum testimonium uniuscujusque esse mentem: quæ semper affecta eâdem propensione ad virtutem,*

NOTÆ.

tum computabant: centenarium deinde numerum in dextram transferebant, & eodem modo, quo unum denotatur, conformabant: posteà, ad altera centum numeranda ad sinistram redibant. Sic intelligendus Juvenalis, Sat. 10.

Felix nimirùm qui per tot sæcula mortem
Distulit, atque suos jam dextrâ computat annos.

De hac omni veterum supputandi ratione Beda scripsit ex professo, quem vide.

1. *Quos circulare debueris digitos aperuisse.*] Denarius enim numerus, ut scribit idem Beda, effingebatur indice digito leviter attingente articulum pollicis. quod cùm fieret, quidam veluti circulus indice digito formabatur. Tricenarius verò, summo indicis veluti exosculante summum pollicis. quo gestu magis aperti erant digiti, quàm cùm denarius effingeretur. quadragenarius, ut patet ex nostro, porrectâ palmâ, significabatur.

2. *Binos cujusque anni consules nominâsti.*] Et pro singulis consulibus singulos annos, cùm duo consules unum tantùm annum designent.

3. *Ad malè faciundum.*] Sic Elmenhorst. ex Florent. cod. Pricæus *ad maleficium perpetrandum.* quod in interpretatione sum secutus.

virtutem vel ad malitiam moratus, firmum argumentum est accipiendi criminis, aut respuendi. Hæc ego quanquam possum meritò dicere, tamen vobis condono: nec satis mihi duco, si me omnium, quæ insimulâstis, abundè purgavi, si nusquam passus sum vel exiguam suspicionem Magiæ consistere. Reputate vobiscum quantâ fiduciâ innocentiæ meæ, quantóque despectu vestri agam; si una causa vel minima fuerit inventa, cur ego debuerim Pudentillæ nuptias, ob aliquod meum commodum appetere: si quamlibet modicum emolumentum probaveritis, [1] ego ille sim Carinondas, [2] vel Damigeron, vel [3] is Moses, [4] vel Jannes, vel [5] Apollonius, [6] vel ipse Dardanus, vel quicumque alius [7] post Zoroastrem & Hostanem inter Magos celebratus est. Vide, quæso, Maxime, quem tumultum suscitârint, quoniam ego paucos Magorum nominatim percensui. Quid faciam tam rudibus, tam barbaris? Doceam Rufinum, hæc & multò plura alia

INTERPRETATIO.

aut ad vitium, est certum indicium admittendi, aut repudiandi sceleris. Quamvis ego jure queam hæc respondere, nihilominus indulgeo ea vobis: neque puto mihi sufficere, quòd excusavi me affatim ab omnibus iis, quorum me accusavistis, quod nullatenùs tuli vel minimam suspicionem Magiæ esse in me. *Recogitate apud vos quantâ confidentiâ meæ innocentiæ me geram, & quanto contemptu vestrûm; si reperta fuerit una ratio vel minima, quare ego debuerim exoptare conjugium Pudentillæ propter aliquam utilitatem meam: si ostenderitis lucrum quantumvis parvum, ego sim ille Phrynondas, aut Damigeron, aut ille Moses, aut Jannes, aut Apollonius, aut Dardanus ipse, aut quisquis alius memoratus est inter Magos à temporibus Zoroastris & Hostanis. Considera, te oro, Maxime, quale murmur excitaverint, quia ego enumeravi aliquot ex Magis suo quemque nomine. Quid faciam tam imperitis* hominibus, ac *tam feris?* An *dicam Rufino me legisse hæc nomina, &*

NOTÆ.

1. *Ego ille sim Carinondas.*] Emenda *Phrynondas*, de quo suprà. Carinondæ Magi nulla usquam mentio.

2. *Vel Damigeron.*] Hunc etiam inter Magos celebres refert Tertull. lib. *de Animâ*, cap. 57. *Hostanes & Typhon, & Dardanus, & Damigeron, & Nectabis, & Berenice, &c.* species & sectas Magorum vide apud Plin. lib. 30. cap. 1.

3. *Vel is Moses.*] Moses est Hebræorum ille legislator, quem Ethnicis pro Mago habitum docent Strabo, Plinius, Tacitus.

4. *Vel Jannes.*] Ita legendum, non *Joannes*. Is est, quem cum Iambre, Mosi restitisse scribit D. Paulus Ep. 1. ad Timoth. Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἀντέστησαν Μωϋσεῖ. Numenius Pythagoricus apud Euseb. de præparat. Evangel. eos vocat Ægyptios ἱερογραμματεῖς. Palladius Ἀδελφοὺς δι' ὑπερβολῆς τῆς Μαγικῆς τέχνης τὰ πρῶτα ἔχοντας. *Fratres in Magicâ arte partes longè primas obtinentes.*

5. *Apollonius*] Ille Thyaneus celeberrimus Magus, cujus vitam à Philostrato, maximo ejus admiratore, scriptam habemus.

6. *Vel ipse Dardanus.*] A quo Dardaniæ artes pro Magicis. Columel. lib. 10.

Dardaniæ veniunt artes.

7. *Post Zoroastrem & Hostanem.*] De his jam aliàs diximus.

nomina

nomina in bibliothecis publicis apud clariſſimos ſcriptores me legiſſe? an diſputem, longè aliud eſſe notitiam nominum, aliud artis ejuſdem habere communionem: nec debere doctrinæ inſtrumentum & eruditionis memoriam pro confeſſione criminis haberi? An, quod multò præſtabilius eſt, tuâ doctrinâ, Claudi Maxime, tuâque perfectâ eruditione fretus, contemnam ſtultis & impolitis ad hæc reſpondere? Ita potiùs faciam. quid illi exiſtiment [1] nauci non putabo. Quod inſtitui pergam diſputare: nullam mihi cauſam fuiſſe, Pudentillam veneficiis ad nuptias prolectandi. Formam mulieris & ætatem ipſi ultrò improbaverunt, idque mihi vitio dederunt, talem uxorem causâ avaritiæ concupîſſe: atque adeò primò dotem in congreſſu grandem & uberem rapuiſſe. Ad hæc, Maxime, longâ oratione fatigare te non eſt conſilium. Nihil verbis opus eſt, cùm multò diſertiùs [2] ipſæ tabulæ loquantur: in quibus omnia, contra quàm iſti ex ſuâ rapacitate de me quoque conjectaverunt, facta impræſentiarum, & proviſa in poſterum deprehendes. Jam primùm mulieris locupletiſſimæ modicam dotem, [3] neque eam datam, ſed tantummodò promiſſam. Præter hæc, eâ conditione factam conventionem, ſi nullis ex me ſuſceptis liberis

INTERPRETATIO.

alia longè plura in bibliothecis publicis apud auctores celeberrimos? an probem eſſe res multùm diverſas, cognoſcere nomina Magorum, *& eſſe participem artis ipſius* Magicæ: *& apparatum ſcientiæ, ac monimentum doctrinæ, non exiſtimandum eſſe confeſſionem ſceleris? An verò, quod longè ſatius eſt, d digner ad iſta reponere* hominibus *ſtolidis & rudibus, confiſus tuâ ſcientiâ, Claudi Maxime, & tuâ omnimodâ doctrinâ? Sic faciam potiùs. nihili faciam quid illi* de me *putent. Pergam probare quod incepi: nullam rationem mihi fuiſſe, curpellicerem Pudentillam ad conjugium incantationibus. Ipſimet damnaverunt faciem & ætatem fœminæ, atque id mihi verterunt crimini,* me *expetiviſſe ejuſmodi conjugem propter avaritiam: ideoque abſtuliſſe primò magnam & copioſam dotem in conjunctione* noſtrâ. *Non eſt mihi animus, ô Maxime, te laſſare ſermone prolixo,* quantum *ad iſta. Nullatenùs neceſſe eſt loqui, q doquidem ipſum inſtrumentum* matrimonii *loquitur apertiùs: in quo reperies cuncta peracta in præſens, & proſpecta in futurum* omninò *aliter, quàm hi conjecerunt de me ſecundùm ſuam aviditatem.* Invenies enim *primò dotem mediocrem pro fœminâ opulentiſſimâ, & eam quidem non numeratam, ſed ſolùm promiſſam. Præterea connubium initum eâ lege, ut ſi* ipſa *exceſſiſſet è vivis nullis filiis*

NOTÆ.

1. *Nauci non putabo.*] Paulus Feſto conjunctus: *Naucus pro nugis ponitur: aliàs pro olea, aut nucis nucleo. Alii omnium rerum putamen ita appellari volunt. Quidam ex Græco, quod ſit* ναὶ ἢ οὐχὶ *levem hominem ſignificari volentes. Quidam volunt ſic appellari membranulam, quæ in nucis juglandis eſt medio. Ennius. Illic eſt nugator nihili, non nauci homo.*

2. *Ipſæ tabulæ.*] Nuptiales.

3. *Neque eam datam, ſed tantummodò promiſſam.*] Huc pertinet tit. XV. lib. V. cod. *De dote cautâ non numeratâ.* Multa ſunt privilegia traditæ & numeratæ dotis, quæ non ſunt cautæ.

vitâ demigrâsset, ut dos omnis apud filios ejus Pontianum & Pudentem maneret: sin verò uno unâve superstite diem suum obîsset; uti tum [1] dividua pars dotis posteriori filio, reliqua prioribus cederet. Hæc, ut dico, tabulis ipsis docebo. Fors fuerit, ut ne sic quidem credat Æmilianus, sola trecenta millia nummûm scripta, eorumque repetitionem filiis Pudentillæ pacto datam. [2] Capiens ipse tu manibus tuis tabulas istas da impulsori tuo Rufino, legat. Pudeat illum tumidi animi sui, [3] & ambitiosæ mendicitatis. quippe ipse egens, nudus, trecentis millibus nummûm à creditore acceptis filiam dotavit. Pudentilla locuples fœmina trecentis millibus dotis fuit contenta: & maritum habet, & multis sæpè & ingentibus dotibus spretis, inani nomine tantulæ dotis contentum: cæterùm præter uxorem suam nihil computantem: [4] omnem supellectilem, cunctasque divitias in concordiâ conjugii, & mutuo amore ponentem. Quanquam quis omnium vel exiguè rerum peritus, culpare auderet, si mulier vidua, & mediocri formâ, at non ætate mediocri, nubere volens, [5] longâ dote &

INTERPRETATIO.

procreatis ex me, tota dos restaret penes suos liberos Pontianum & Pudentem: sin autem mortua esset relicto uno filio, *aut unâ* filiâ; *ut tunc dimidia pars dotis perveniret ad filium ultimum, altera* verò pars *ad priores. Ostendam ipso instrumento hæc* se habere *ut dico. Forsan Æmilianus ne sic quidem credet scripta esse duntaxat trecenta millia nummorum, & repetitionem illorum conventione concessam esse liberis Pudentillæ. Cape tu ipse tuis manibus has tabulas, & trade Rufino tuo instigatori, legat* eas. *Pudeat eum suæ superbiæ, & suæ egestatis fastosæ. cùm ipse inops, nudus, in dotem dederit suæ filiæ trecenta millia nummorum sumpta à creditore. Pudentilla mulier dives contenta fuit dote trecentorum millium* nummorum: *& habet virum contentum vano nomine dotis tam parvæ, contemptis* jam *sæpè dotibus & plurimis & magnis: cæterùm nihil numerantem nisi suam conjugem: reponentem totam supellectilem & omnes opes in unanimitate uxoris, & amore reciproco. Quamvis quis ex omnibus saltem mediocriter gnarus rerum, auderet vituperare, si fœmina vidua, & pulchritudine modicâ, sed non modicâ ætate, volens nubere, allexisset dote amplâ,*

NOTÆ.

1. *Dividua pars dotis.*] Dimidia. Terent. Adelphis:

Potiùs quàm venias in periculum, Sannio,
Serves-ne, an perdas totum, dividuum face.

2. *Capiens ipse tu, &c.*] Æmiliano hæc dicit.

3. *Et ambitiosæ mendicitatis.*] Juvenal. Sat. 3.

——— *hîc vivimus ambitiosâ*
Paupertate omnes. ———

4. *Omnem supellectilem, cunctasque divitias in concordiâ conjugis.*] In oratione Imperatoris Antonini. *Majores nostri inter virum & uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis æstimantes, famæ etiam conjunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari videretur.* ut refert Ulpianus, lege 3. ff. *de Donat. inter virum & uxorem.*

5. *Longâ dote.*] *Largam dotem* sæpè legas, *longam*, nisi hîc, vix puto. Proba tamen lectio est. Græcos sequitur Apuleius, qui *μακρὸν* ponunt *ἀντὶ τοῦ μέγα*, vel *πολύ*. Suidas, *Μακρὰν οὐσίαν ἀντὶ τοῦ λέγουσι τὴν πολλήν*, &c.

[1] molli conditione invitâsset juvenem, neque corpore, neque animo, neque fortunâ pœnitendum? Virgo formosa, etsi sit oppidò pauper, tamen abundè dotata est. Affert quippe ad maritum novam animi indolem, pulchritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipsa virginitatis commendatio jure meritoque omnibus maritis acceptissima est. Nam quodcunque aliud in dotem acceperis, potes, cùm libuit, ne sis beneficio obstrictus, omne, ut acceperas, renumerare, mancipia restituere, domo demigrare, prædiis cedere. Sola virginitas, cùm semel accepta est, reddi nequitur: sola apud maritum ex rebus dotalibus remanet. Vidua autem qualis nuptiis venit, talis divortio digreditur, nihil affert irreposcibile: sed venit jam ab alio præflorata: certè tibi, ad quæ velis, minimè docilis: non minùs suspectans novam domum, quàm ipsa jam ob unum divortium suspectanda: sive illa morte amisit maritum, ut scævi ominis mulier, & infausti conjugii, minimè appetenda; seu repudio digressa est, utramvis habeat culpam mulier, quæ aut tam intolerabilis fuit ut repudiaretur, aut tam insolens ut repudiaret. Ob hæc & alia, [2] viduæ dote auctâ procos sollicitant.

INTERPRETATIO.

*& conditione commodâ juvenem non spernendum neque corpore, neque ingenio, neque opibus? Pulchra virgo, tametsi sit valdè inops, nihilominus habet satis amplam dotem. Nam affert ad virum novum ingenium animi, venustatem formæ, florem virginitatis. Ipsa gratia virginitatis jure & merito jucundissima est cunctis conjugibus. Quidquid enim aliud acceperis pro dote, potes il*lud *reddere totum sicut acceperas, quando volueris, ne sis obligatus beneficio:* potes *renumerare argentum, reddere servos, excedere ex ædibus, agris abire. Sola virginitas non potest restitui, quando semel est delibata: ea unica ex rebus dotis manet penès virum. At vidua talis discedit in divortio, qualis accessit in nuptiis. Nihil adfert quod non possit repetere: sed accedit jam devirginata ab alio: sanè nullatenùs morigera tibi ad ea, quæ cupias: perinde suspectas habens novas ædes, ac ipsa jam habenda est suspecta propter unam separationem: sive illa perdidit virum morte,* quo in casu *nullatenùs concupiscenda est, utpote fœmina sinistri augurii, & connubii infortunati. Sive discessit* ab eo *repudiatione, utrolibet modo fœmina deliquerit; quippe quæ vel fuit adeò intoleranda, ut repudiaretur* à marito, *vel adeò superba, ut repudiaret maritum. Propter hæc & alia, viduæ invitant amantes dote ampliore.*

NOTÆ.

1. *Molli conditione.*] Gell. lib. 4. cap. 18. *diceretque* (M. Nævius Tribun. pleb. *à rege Antiocho accepisse pecuniam* (Scip. Africanum) *ut conditionibus gratiosis ac mollibus pax cum eo populi Romani nomine fieret.*

2. *Vidua dote auctâ procos sollicitant.*] Quæ ratio extorsit tandem illam constitutionem Imperatorum Leonis & Anthemii, quâ viduarum libido coërcetur. l. *Hac edictali* 6. C. *de secund. Nupt.* Eâ enim constitutione cavetur, ne mulier iterùm nubens, in novum maritum plus conferre ullo titulo, vel inter vivos, vel mortis causâ possit, quàm filio, vel filiæ, si unus vel una extiterit, aut, si sint plures, quàm ad unumquemque eorum perventurum sit.

Quod Pudentilla quoque in alio marito fecisset, si philosophum spernentem dotis non reperisset. Age verò, si avaritiæ causâ mulierem concupissem, quid mihi utilius ad possidendam domum ejus fuit, quam simultatem inter matrem & filios serere? alienare ab ejus animo liberorum caritatem, quò liberiùs & artiùs [1] desolatam mulierem solus possiderem? Fuit ne hoc prædonis, quod esse vos fingitis? Ego verò quietis, & concordiæ, & pietatis auctor, conciliator, [2] favissor, suasor, non modò nova odia non sevi, sed vetera quoque funditùs extirpavi. Suasi uxori meæ, cujus, ut isti aiunt, jam universas opes [3] transvorâram: suasi, inquam, ac denique persuasi, ut filiis [4] pecuniam suam reposcentibus, de quâ suprà jam dixi, ut eam pecuniam sine morâ redderet in prædiis vili æstimatis, & quantò ipsi volebant; præterea ex re familiari suâ fructuosissimos agros, & grandem domum opulentè ornatam, magnamque vim tritici & hordei, & vini, & olei, cæterorumque fructuum: [5] servos quoque haud minùs quadringentos, pecora ampliùs neque pauca, neque abjecti pretii [6] donaret; ut eos & ex

INTERPRETATIO.

Quod Pudentilla fecisset etiam erga alium virum, nisi nacta esset philosophum contemptorem dotis. Agedum, si appetissem ipsam ob avaritiam, quid mihi fuit conducibilius ad potiendum ejus domo, quàm excitare odia inter matrem & natos? removere ab ejus pectore amorem filiorum, ut ego liberiùs, & strictiùs solus potirer muliere desertâ? An hoc fuit officium *latronis, ut vos mentimini* me *esse? At ego suasor, medius, & fautor pacis & unanimitatis atque charitatis, non solùm non excitavi novas inimicitias, verùm eradicavi etiam penitùs veteres. Auctor fui meæ conjugi, cujus, ut illi dicunt, jam devoraveram omnes divitias: auctor fui, inquam, ac tandem perpuli, ut, cùm liberi* ejus *repeterent suam pecuniam, de quâ locutus sum suprà; redderet* illis *absque dilatione illam pecuniam in agris æstimatis* pretio *parvo, & quanto ipsis libitum erat: insuper* persuasi, ut *daret* eis *ex suis bonis prædia feracissima, & amplas ædes magnificè instructas, & ingentem copiam frumenti, & hordei, & vini, & olei, ac reliquorum fructuum: mancipia etiam non pauciora quàm quadringenta, præterea daret pecora, & multa & magni pretii; ut præstaret illos secu-*

NOTÆ.

1. *Desolatam.*] Derelictam à liberis suis.

2. *Favissor.*] Lips. cui accedo, *favitor* antiquè, pro *fautor*, ut sæpè apud Plaut. Pricæus tamen *favissor* ex Glossis Puteani, & Vindocin. asserere nititur.

3. *Transvorâram.*] *Devorâram.* Africanismus. Sic *transglutire* dicit Optatus, lib. 1. pro *deglutire*, & *transnominare.* Tertull. contra Marcionem, pro *denominare.*

4. *Pecuniam suam.*] Quam merâ fide acceptam filiis Pudentillam debuisse suprà dixit.

5. *Servos quoque non minùs quadringentos.*] Vel ex hoc patet, quàm opulenta fuerit Pudentilla, multò enim plures sibi retinuisse eam oportet.

6. *Donaret.*] Donatio inter matrem & liberos facta valebat jure Romano, quæ non valebat inter patrem & liberos. Ratio, quia jure patriæ potestatis quidquid filius acquirebat, patri acquirebat, præsertim ex re patris, unde si donatio valere patrem inter & liberos diceretur, sequeretur patrem eumdem

eâ quam tribuisset parte securos haberet, & ad cætera hæreditatis bona spe invitaret. Hæc ego ab invitâ Pudentillâ (patietur enim me, uti res fuit, ita dicere) ægrè exauditus, ingentibus precibus invitæ & iratæ extorsi; matrem filiis reconciliavi: privignos meos, [1] primo hoc vitricus beneficio, grandi pecuniâ auxi. Cognitum hoc est totâ civitate. Rufinum omnes execrati, me laudibus tulêre. Venerat ad nos, priusquàm istam donationem mater perficeret, [2] cum dissimili isto fratre suo Pontianus, ante pedes nostros advolutus, veniam & oblivionem præteritorum omnium postulat; flens, & manus nostras osculabundus, ac dicens pœnitere, quòd Rufino & similibus auscultârit. Petit posteà suppliciter, uti se [3] Lolliano quoque Avito C. V. purgem, cui haud pridem tirocinio [4] professionis suæ fuerat à me commendatus. quippe compererat, ante paucos dies omnia me, ut acta erant, ad eum perscripsisse. Id quoque à me impetrat. Itaque acceptis litteris, Carthaginem pergit: ubi jam propè exacto [5] Consulatûs sui munere,

INTERPRETATIO.

ros ex illâ parte, quam dedisset, & excitaret eos *spe ad reliquas opes hæreditatis. Ego difficulter exauditus à Pudentillâ nolente (sinet enim me rem exponere quemadmodum se habuit) summis precibus ista impetravi ab eâ renuente, & iratâ; reduxi matrem in gratiam cum filiis, ditavi meos privignos magnâ pecuniæ summâ,* probans me esse eorum *vitricum hoc primo benefacto. Hoc notum est in totâ urbe. Cuncti abominati Rufinum, extulerunt me encomiis. Pontianus accesserat ad nos cum hoc fratre sibi haud simili, antequàm mater* eorum *absolveret illam donationem. Prostratus ad pedes nostros petit ut sibi ignosceremus & oblivisceremur omnium antè actorum, plorans, & osculans nostras manus, dicensque* se *pœnitere, quòd obtemperaverit Rufino, &* aliis *ejusmodi. Deinde rogat me enixè, ut ipsum excusem etiam apud Lollianum Avitum clarissimum virum, cui non ita dudum commendaveram eum, cùm ederet rudimentum suæ artis. cognoverat enim me scripsisse ad illum, paucis diebus antè, cuncta ut fuerant gesta. Obtinet id quoque à me. Ergo acceptâ meâ epistolâ, proficiscitur Carthaginem, ubi Lollianus Avitus te ex-*

NOTÆ.

esse donatorem & donatarium, eademque operâ & alienare rem & acquirere. quod absurdum. At in matre nihil tale, cùm fœminæ jus illud patriæ potestatis non haberent.

1. *Primo hoc vitricus beneficio.*] Vel ex hoc loco patet vitricos meliùs in privignos affectos esse solere quàm novercas, ipsumque *vitrici* nomen in bonam partem sumi pro benevolo & benefico homine, cùm contrà *novercæ* nomen invidiosum ferè sit, & nota *novercaliæ odia*. Scripsi *vitricus*, cùm priùs esset *vitrici*, quâ in re Casaubonum sum secutus.

2. *Cum dissimili isto fratre suo.*] Sicinio Pudente.

3. *Lolliano quoque Avito.*] Qui Proconsul erat Africæ ante Claudium Maximum.

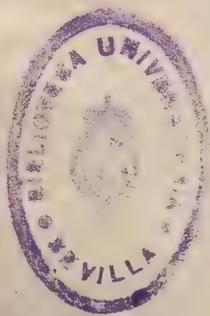
4. *Professionis suæ.*] Forensis. Causis enim agendis dabat operam Pontianus.

5. *Consulatûs sui munere.*] Consulatus hîc latè sumitur pro Proconsulatu, neque enim per Consules administrari solita erat provincia Africa, sed per Proconsules. quin & Municipales quoque Magistratus successu temporis prætores se atque etiam Consules nonnunquam ambitiosè dixerunt, qui propriè Duumviri, aut Quinquennales dicebantur.

Lollianus Avitus te, Maxime, opperiebatur. Is epistolis meis lectis, pro suâ eximiâ humanitate gratulatus Pontiano, quòd citò errorem suum correxisset, rescripsit mihi per eum, quas litteras, Dii boni! quâ doctrinâ! quo lepôre! quâ verborum amœnitate simul & jucunditate! [1] prorsùs ut vir bonus dicendi peritus. Scio te, Maxime, libenter ejus litteras auditurum. Et quidem si perlegam, meâ voce pronuntiabo. Cedò tu Aviti epistolas: ut quæ semper ornamento mihi fuerunt, sint nunc etiam saluti. At tu, [2] licebit aquam sinas fluere. Namque optimi viri litteras ter & quater adeò quantovis temporis dispendio lectitarem. LOLLIANI AVITI LITTERÆ. Non sum nescius debuisse me post istas Aviti litteras perorare. Quem enim laudatorem locupletiorem, quem testem vitæ meæ sanctiorem producam, quem denique advocatum facundiorem? Multos in vitâ meâ Romani nominis disertos viros sedulò cognovi, sed sum æquè neminem admiratus. Nemo est hodie, quantum mea opinio fert, alicujus in eloquentiâ laudis ac spei, quin Avitus esse longè malit, si cum eo se, remotâ invidiâ, velit conferre. Quippe omnes fandi virtutes pœnè diversæ in illo viro congruunt. Quamcumque orationem struxerit Avitus, ita illa erit undique sui perfectè absoluta, ut in illâ [3] neque

INTERPRETATIO.

pectabat, Maxime, officio sui consulatûs jam ferè peracto. Hic cùm legisset meas litteras, laudat Pontianum secundùm suam egregiam comitatem, quòd celeriter emendâsset quod peccaverat, rescripsit ad me per eum, quam epistolam Dii boni! quantâ eruditione! quantâ venustate! quantâ gratiâ, & simul suavitate sermonis! planè ut vir probus, & gnarus eloquentiæ. Certus sum, Maxime, te auscultaturum libenti animo ejus litteras, & certè, si legam, recitabo illas meâ voce. Da tu litteras Aviti: ut ipsæ, quæ semper contulerunt ad meum decus, conferant etiam nunc ad meam salutem. Tu interim poteris permittere ut aqua labatur. Legerem enim libenter epistolas probissimi illius viri ter, atque etiam quater cum qualibet jacturâ temporis. LITTERÆ LOLLIANI AVITI. *Non ignoro me debuisse finem facere dicendi post has epistolas Aviti. Nam quem exhibeam laudatorem ampliorem, quem integriorem testem meæ vitæ, postremò, quem patronum disertiorem? Novi diligenter in vitâ meâ plurimos facundos viros Romani generis, at nullum ita admiratus sum. Nullus nunc est, ut arbitrer, alicujus nominis & expectationis in eloquentiâ, qui non multò malit esse Avitus; si velit se comparare cum ipso absque invidiâ. Universæ enim dotes eloquentiæ ferè invicem contrariæ, conveniunt in illo homine. Quamlibet orationem Avitus scribat, illa sic erit absoluta omnibus suis numeris, ut neque Cato desideret in eâ*

NOTÆ.

1. *Prorsùs ut vir bonus dicendi peritus.*] Id est, perfectus & verus orator, juxta veterem definitionem M. Catonis, apud Senecam, & alios. Vide Quintilian. lib. 1. cap. 12.

2. *Licebit aquam sinas fluere.*] Curatorem clepsydrarum alloquitur. Vide, quæ diximus de clepsydris, suprà, Metamorphos. 3. pag. 73.

3. *Neque Cato gravitatem requirat, neque Lælius lenitatem.*] Vide Ciceronem, in Bruto, ubi quæ cujusque oratoris in dicendo virtus, quæ vitia fuerint, optimè & clarissimè explicat.

Cato gravitatem requirat, neque Lælius lenitatem; [1] neque Gracchus impetum, [2] nec Cæsar calorem, [3] nec Hortensius distributionem, [4] nec Calvus argutias, [5] nec parsimoniam Sallustius, [6] nec opulentiam Cicero: prorsùs in quâ, ne [7] omnia persequar, si Avitum audias, neque additum quidquam velis, neque detractum, neque autem aliquid commutatum. Video, Maxime, quàm benignè audias, quæ in amico tuo Avito recognoscis. Tua me comitas, ut vel pauca dicerem de eo, invitavit. At non usque adeò tuæ benivolentiæ indulgebo, ut mihi permittam, jam propemodùm fesso, in causâ prorsùs ad finem inclinatâ, de egregiis virtutibus ejus nunc demùm incipere: quin potiùs eas integris viribus & tempori libero servem. Nunc enim mihi, quod ægrè fero, à commemoratione tanti viri [8] ad pestes istas oratio revolvenda est. Audes-ne te ergo, Æmiliane, cum Avito conferre? Quem-ne ille bonum virum ait, cujus Avitus disputationem tam plene suis litteris collaudat, eum tu Magiæ, maleficii, criminis insecta-

INTERPRETATIO.

pondus, nec Lælius comitatem, neque Gracchus vehementiam, neque Cæsar fervorem, neque Hortensius partitionem, neque Calvus sales, neque Sallustius brevitatem, neque Cicero ubertatem: in quâ planè, ut non recenseam universa, si audias Avitum, nec cupias aliquid adjectum fuisse, neque ablatum, nec denique quidquam mutatum. Animadverto, ô Maxime, quàm benevolè auscultes ea, quæ agnoscis in tuo amico Avito. Tua humanitas impulit me, ut dicerem saltem pauca de ipso. Sed non tantùm donabo tuæ humanitati, ut concedam mihi jam ferè defatigato, nunc tandem incipere loqui *de eximiis dotibus ejus in oratione omninò vergente ad finem: sed potiùs reservabo eas recentibus viribus, & liberiori otio. Nam nunc oportet ut deflectam sermonem à laudatione tanti viri ad hos sceleratos, quod mihi gravissimum est. An igitur audes te conferre cum Avito? An tu eum accusabis Magiæ, veneficii, & sceleris, quem ille dicit esse virum probum, cujus Avitus laudat adeò prolixè disceptationem, in suis epistolis? Tú-ne deberes*

NOTÆ.

1. *Neque Gracchus impetum.*] Auctor Dialogi de Oratore: *Malim C. Gracchi impetum, aut L. Crassi maturitatem.*

2. *Nec Cæsar calorem.*] Quintil. vocat *Cæsaris excitationem.* Plin. *vigorem igneum.* Sueton. *ardentem motum gestumque.*

3. *Nec Hortensius distributionem.*] Cicero, pro Quinctio: *faciam quod te sæpè animadverti facere, Hortensi, totam causæ meæ dictionem certas in partes dividam.*

4. *Nec Calvus argutias.*] Senec. lib. 7. controv. cap. 4. non *argutias* ei, sed *impetum* tribuit, quem hîc Apuleius Graccho. *Calvus* (inquit) *qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiæ habuit, usque eò violentus accusator, & concitatus fuit, ut in mediâ actione ejus surgeret Vatinius reus, & exclamaret: Rogo vos, Judices, nunc si iste disertus est, ideò me damnari oportet?*

5. *Nec parsimoniam Sallustius.*] *Cohibile dicendi genus* Gellius vocat.

6. *Nec opulentiam Cicero.*] Sidonius: *Varicosi Arpinatis opulentiam.* Auson. *opulentiam Tullianam.*

7. *Omnia.*] Omnes ejus dotes.

8. *Ad pestes istas.*] Æmilianum & Rufinum.

bere? An invasisse me domum Pudentillæ, & compilare bona ejus, tu magis dolere debes, quàm doluisset Pontianus, qui mihi ob paucorum dierum, vestro scilicet instinctu, ortas simultates, etiam absenti apud Avitum satisfecit? qui mihi apud tantum virum gratias egit? Puta me [1] acta apud Avitum, non litteras ipsius legisse. Quid posses, vel quisquis in isto negotio accusare? Pontianus ipse, quod à matre donatum acceperat, meo muneri acceptum ferebat: Pontianus me vitricum sibi contigisse intimis affectionibus lætabatur. Quòd utinam incolumis Carthagine revertisset! vel, quoniam [2] sic ei fuerat Fato decretum, utinam tu, Rufine, supremum ejus judicium non impedîsses! quas mihi [3] aut coràm, [4] aut denique in testamento gratias egisset? Litteras tamen, quas ad me Carthagine, vel jam adveniens ex itinere præmisit, quas adhuc validus, quas jam æger, plenas honoris, plenas amoris, quæso, Maxime, paulisper recitari sinas; ut sciat frater ejus, accusator meus, [5] quàm in omnibus diversum curriculum cum fratre optimæ memoriæ viro currat. PONTIANI LITTERÆ. Audisti-ne vocabula, quæ mihi Pontianus frater tuus tribuerat, me *parentem* suum, me *dominum*, me *magistrum*, cùm sæpè aliàs, tùm

INTERPRETATIO.

gravius ferre, quòd irrupissem in domum Pudentillæ, & diriperem ejus opes, quàm Pontianus tulisset, qui satisfecit mihi etiam absenti apud Avitum, propter odia brevis temporis nata inter nos, *vestro nempè impulsu? qui mihi rependit grates apud tantum virum? Finge me recitâsse ea, quæ gesta sunt coràm Avito, non autem epistolam ejus. Quid tu, aut quilibet alius posses reprehendere in hac re? Ipse Pontianus dicebat se habere ex meo dono, quod acceperat datum à* suâ *matre: Pontianus gaudebat affectibus intimis, quòd me nactus esset vitricum, atque utinam rediisset Carthaginem salvus! aut quia hoc modo statutum erat de ipso à Fato, utinam tu non obstitisses ultimæ voluntati ejus, ô Rufine! quas grates mihi rependisset, vel præsens, vel tandem in* suo *testamento! Attamen, Maxime, oro* te, *ut permittas tantisper legi epistolas repletas laudibus, repletas amicitiæ* testimoniis, *quas misit ad me Carthagine, aut ex viâ, cùm jam veniret, quas* scripsit ad me, *dum adhuc rectè valeret, quas* scripsit *dum jam ægrotaret; ut ejus frater criminator meus cognoscat, quàm insistat diversam viam in omnibus* rebus *à fratre* suo *viro optimæ memoriæ.* PONTIANI LITTERÆ. *An audisti nomina, quæ tuus frater Pontianus mihi dederat, me appellans suum patrem,* suum *dominum,* suum *præceptorem, & aliis sæpè tem-*

NOTÆ.

1. *Acta apud Avitum.*] A Pontiano errorem suum fatente, & veniam rogante.

2. *Sic ei fuerat Fato decretum.*] Ut moreretur, redeundo Carthagine.

3. *Aut coràm.*] Si rediisset incolumis.

4. *Aut denique in testamento.*] Si supremum ejus judicium Rufinus non impedisset.

5. *Quàm in omnibus diversum curriculum*, &c.] Sic rectè Casaubonus. Erat sensu aut nullo, aut certè inepto, atque huic loco minimè apposito, *quàm in omnibus Minervæ curriculum, &c.*

in extremo tempore vitæ vocans? Possem tuas quoque pares epistolas promere: si vel exiguam moram tanti putarem. potiùs testamentum illud recens tui fratris, quanquam imperfectum, tamen proferri cuperem, in quo mei officiosissimè & honestissimè meminit. Quod tamen testamentum Rufinus neque [1] comparere, neque perfici passus est, pudore perditæ hæreditatis: quàm paucorum mensium, quibus socer Pontiani fuit, magno quidem pretio noctium computârat. Præterea nescio quos Chaldæos consuluerat, quo lucro filiam collocaret Qui, ut audio, utinam illud non verè respondissent, primum ejus maritum in paucis mensibus moriturum. Cætera enim de hæreditate, ut assolent, ad consulentis votum [2] confinxerunt. Verùm, ut Dii voluere, quasi cæca bestia [3] incassùm hiavit. Pontianus enim filiam Rufini, [4] malè compertam, non modò hæredem non reliquit, sed ne honesto quidem legato impertivit.: [5] quippe qui ei ad ignominiam lintea ad-

INTERPRETATIO.

poribus, & maximè in ultimo termino suæ vitæ? Possem etiam proferre litteras tuas similes, si crederem vel brevem moram iis impendendam. Optarem potiùs ut exhiberetur illud postremum testamentum tui fratris, quamvis imperfectum, in quo facit honestissimam & officiosissimam mentionem mei.

Quod testamentum nihilominus Rufinus non permisit in lucem proferri, neque absolvi, ob pudorem amissæ hæreditatis: quam æstimaverat pretio ingenti quidem noctium aliquot mensium, per quos fuit socer Pontiani. Prætereà percontatus erat nescio quos Mathematicos, ut filiam nuptui daret cum quæstu. Qui, quemadmodum accipio, responderunt primò virum ejus obiturum intra paucos menses (quod utinam non fuisset verum.) Nam commenti sunt reliqua de hæreditate, juxta desiderium interrogantis, ut est consuetudo eorum. Sed Deorum voluntate, frustrà aperuit os, veluti bellua cæca. Nam Pontianus, cùm cognovisset filiam Rufini malè se gerere, non solùm non scripsit eam sibi hæredem, verùm ne donavit quidem eam honesto legato: utpote qui præcepit ut ei assignarentur linteamina du-

NOTÆ.

1. *Comparere.*] Sic Colvius & Pricæus, ex *comperari*, quod priùs erat. Gentilis *comparari*.

2. *Confinxerunt.*] Nimirùm eam bonorum omnium mariti hæredem fore, idque eum testamento cauturum: quò Rufini vota omnia tendebant.

3. *Incassùm hiavit.*] Degluitiendæ sui generi hæreditati.

4. *Malè compertam.*] Meliùs scribas *mali compertam.* Sic Tacit. Annal. libb. 1. & 4. *flagitii compertum* dixit, Justinus, lib. 11. cap. 11. *stupri compertam*, Noster Metamorphos. 10 *noxa compertum.*

5. *Quippe qui ei ad ignominiam lintea adscribi, &c.*] Pricæus latêre hîc putat aliquid reconditius, Pontianum nempè lintea legâsse suæ uxori, quam mali comperisset, ad pallium lineum sibi faciendum, quo genere amiculi impudicæ matronæ tegebantur. idque refert unius Isidori non magni momenti quidem auctoritate nixus, qui Originum lib. 19. cap. 25. sic habet: *Amiculum est meretricium pallium lineum: his apud veteres matronæ in adulterio deprehensæ induebantur.* Ideóque ad ignominiam ait legata illa lintea. At quidquid de illâ veterum consuetudine sit, nihil ad hunc locum pertinere puto. Frustrà tam remotè quæ-

ſcribi ducentorum ferè denariorum juſſerit : ut intelligeretur iratus potiùs [1] extraneâſſe eam, [2] quàm oblitus præteriſſe. Scripſit autem hæredes tam hoc teſtamento, quàm priore, quod lectum eſt, matrem cum fratre. cui, ut vides, admodùm puero eamdem [3] illam filiæ ſuæ machinam Rufinus admovet, ac mulierem alioqui multò natu majorem, nuperrimè uxorem fratris, miſero puero objicit & obſternit. At ille puellæ meretriciis blandimentis, & lenoniis patris illectamentis captus, & poſſeſſus, exinde ut frater ejus animam edidit, relictâ matre, ad patruum commigravit, quò faciliùs remotis nobis, cœpta perficerentur. [4] Favet enim Rufino Æmilianus, & proventum cupit? [5] Ehem! rectè vos admonetis. etiam ſuam ſpem bonus patruus

INTERPRETATIO.

centorum circiter denariorum ad contumeliam : ut cognoſceretur ipſum potiùs removiſſe eam ex indignatione, quam omiſiſſe ex oblivione. In hoc verò teſtamento, & in præcedenti quod recitatum eſt, reliquit hæredes matrem ſuam, *& fratrem. cui valdè juveni, quemadmodum cernis, Rufinus demùm admolitur illam machinam ſuæ natæ, & exponit, atque obtrudit infortunato adoleſcenti fœminam cæteroqui longè grandiorem ætate, quæque modò erat conjux* ejus *fratris. Ille verò irretitus & correptus illecebris impudicis filiæ, & obſcœnis adulationibus patris, ſtatim ex quo ejus frater mortuus eſt, deſeruit matrem* ſuam, *& tranſiit ad* ſuum *patruum, ut faciliùs incepta abſolverentur procul à nobis. Quia nempè Æmilianus amat Rufinum, & optat ipſi profectum? Ehem! vos benè monetis. probus* ille *patruus*

NOTÆ.

ritur ratio, cur legatum hoc ignominioſum ſit, ſubjungit eam Apuleius. Non quòd lintea legâſſet, ignominiæ futurum erat, ſed quòd tam vilis pretii legato, uxoris meminiſſet, quo fiebat ut eam potiùs ex odio exhæredâſſe videretur (quod ignominioſum) quàm ex oblivione præteriſſe.

1. *Extraneâſſe.*] Exhæredâſſe velut extraneam & nihil ad ſe pertinentem. Hæc lectio eſt Florent. codicis. Alii habent minùs benè *externâſſe.*

2. *Quam oblitus præteriſſe.*] Atque eam ob cauſam ſi pater liberos, quos in poteſtate habebat, exhæredare vellet, non ſatis erat eorum nullam in teſtamento mentionem feciſſe, ſed in eo nominatim erant exhæredandi; ne viderentur oblivione præteriti, & teſtamentum inutile redderetur. Quin & filia, ſi qua eſſet, cùm ſufficeret eam inter cæteros exhæredâſſe, tamen legatum ei aliquod relinqui oportebat, ne per oblivionem præterita eſſe videretur, inquit Imperator *in Tit. Inſtit. de exhæredatione liberorum*, paragr. 1.

3. *Illam filiæ ſuæ machinam.*] Similem metaphoram legas apud Ciceronem, pro Cluentio. *Oppianicus ſperare cœpit, hoc ſe Avilio tanquam aliquâ machinâ admotâ capere Aſinii adoleſcentiam, & fortunas ejus patrias expugnare poſſe.*

4. *Favet enim Rufino Æmilianus, &c.*] An quia Æmilianus favet Rufino, & ipſi benè evenire cupit, ideò fratris filium Pudentem liberiùs patitur Rufini domum frequentare, atque ejus filiæ blanditiis ſeſe dare, ut ipſius amore captus eam uxorem ducat, ſuáque bona in Rufini transferat familiam?

5. *Ehem! rectè vos admonetis.*] Alloquitur auditores, quorum aliqui fortaſsè ſuggeſſerant Æmilianum eâ in re non tam conſulere Rufini commodis, quàm ſuis, cum Pudentis animo in omnibus obſequens, falsâ eum lenitate devincit, impeditque ne de teſta-

temperat in isto, ac fovet: [1] qui sciat intestati pueri legitimum magis, quàm justum hæredem futurum. Nollem herculè [2] hoc à me profectum. Non fuit meæ moderationis tacitas omnium suspiciones [3] palàm abrumpere. malè vos, qui suggessistis. Planè quidem, si verum velis; multi mirantur, Æmiliane, tam repentinam circa puerum istum pietatem tuam, postquàm frater ejus Pontianus est mortuus: cùm anteà tam ignotus illi fueris, ut sæpè ne in occursu quidem filium fratris tui de facie agnosceres. At nunc adeò patientem te ei præbes, itáque eum indulgentiâ corrumpis, adeò ei nullâ re adversaris; ut per hæc suspicionibus fidem facias. [4] Investem à nobis accepisti, [5] vesticipem illicò reddidisti. Cùm à nobis regeretur, ad magistros ibat:

INTERPRETATIO.

moderatur, atque alit suam spem in illo: quippe qui noverit se fore hæredem necessarium potiùs, quàm justum, juvenis, si moriatur nullo facto testamento. Sanè nollem hoc prodiisse à me. Non fuit conveniens meæ moderationi patefacere evidenter secretas suspiciones cunctorum. vos malè fecistis, *qui hoc insusurrâstis* mihi. *Certè quidem si vis* audire *verum, ô Æmiliane, plurimi admirantur tuam adeò subitam charitatem erga hunc adolescentem, post obitum Pontiani fratris ejus: cùm priùs fueris illi adeò incognitus, ut sæpè ne cognosceres quidem ex vultu filium* tui *fratris, cum* tibi *fieret obvius. Sed nunc exhibes te illi tam tolerantem, adeoque depravas eum tuâ facilitate, sic nullâ in re ei obsistis; ut confirmes suspiciones hoc pacto. Accepisti eum impuberem à nobis, reddidisti statim puberem. Quandiu nos moderabamur illius, frequentabat magistros: sed fu-*

NOTÆ.

mento scribendo cogitet, sed sua bona, quæ in alios transferre testamento posset, Æmiliano ipsi, qui proximus sibi hæres est, relinquat, si intestatus mortem obeat.

1. *Qui sciat intestati pueri legitimum magis, quàm justum hæredem futurum.*] *Hæres legitimus* est, qui intestati hæres est proximitatis solùm jure, ex lege XII. tabul. *Justus* verò, cui ex testamento & voluntate defuncti hæreditas obvenit. Hoc probare videntur hæc Quintiliani Declamat. 308. *Proximum à testamentis locum habent propinqui, at ita, si intestatus quis, ac sine liberis decesserit: non quoniam utique justum sit ad hos pervenire bona defunctorum, sed quoniam relicta, & velut in medio posita, nulli propiùs videntur contingere.* Attamen legitima hæreditas an non justa est? immò, ut patet ex lege 3. ff. *pro socio*, paragr. 2. ad quam Cujacius locum hunc Apuleii aliter explicat. *Separavit tamen* (inquit) *justum hæredem à legitimo Apuleius secundâ Apologiâ, & arguté: dum scilicet eo sensu accipit justum, quo dignum, atque merentem, quo sensu rectè dicam multos esse legitimos hæredes defunctorum ab intestato, sed quia immerentes sunt, non esse justos.* Unde minùs placet prior distinctio legitimi hæredis à justo.

2. *Hoc.*] Quod ab auditoribus suggestum est.

3. *Palàm abrumpere.*] *Rumpere*, hoc est, *proferre cum impetu.*

4. *Investem à nobis accepisti.*] Festus: *Investis, qui necdum pubertate vestitus est. Vesticeps* contra, qui jam *vestem*, hoc est, *pubertatem* cepit.

5. *Vesticipem illicò reddidisti.*] Quo (malum) id pacto? proculdubio usu τῶν ἀφροδισίων, quem ipsi permittebat; eo certè accelerari pubertatem tradunt Physici.

at ab iis nunc [1] magnâ fugelâ in ganeum fugit; amicos ſerios aſpernatur; [2] cum adoleſcentulis poſtremiſſimis inter ſcorta & pocula puer hoc ævi convivium agitat. Ipſe domi tuæ rector, ipſe familiæ dominus, [3] ipſe magiſter in convivio. [4] in ludo quoque gladiatorio frequens viſitur, nomina gladiatorum & pugnas & vulnera, planè quidem [5] ut puer honeſtus ab ipſo laniſtâ docetur. loquitur nunquam niſi Punicè, [6] & ſi quid adhuc à matre Græciſſat. [7] Latinè enim neque vult, neque poteſt. Audiſti, Maxime, paulò antè, proh nefas! privignum meum, fratrem Pontiani, diſerti juvenis, vix ſingulas ſyl-

Interpretatio.

git nunc ingenti fugâ ab illis in cauponam; contemnit amicos graves; ipſe adoleſcens tantulæ ætatis verſatur in comeſſatione cum viliſſimis juvenibus, inter meretrices & calices. Ipſe eſt moderator tuæ domûs, ipſe eſt dominus tuæ familiæ, ipſe eſt rex convivii. videtur etiam ſæpè in ludo gladiatorio, diſcit ab ipſo laniſtâ prorſùs tanquam nobilis adoleſcens, nomina gladiatorum, & certamina, & plagas. Nunquam loquitur niſi Punicè, ac ſi aliquid meminit Græci ſermonis, quod didicit *à matre. Nam nec vult loqui Latinè, nec poteſt. O Maxime, audiviſti paulò priùs, meum privignum, fratrem Pontiani, facundi juvenis, proh facinus! ægrè balbutientem ſingulas ſyllabas, cùm*

Notæ.

1. *Magnâ fugelâ.*] *Fugâ.* nomen eſt ejuſdem formæ, cujus *tutela, cautela,* &c.

2. *Cum adoleſcentulis poſtremiſſimis.*] Gracchus apud Gellium lib. 15. cap. 12. *omnium nationum poſtremiſſimos.* Noſter in De Deo Socratis: *nullum animal in terris homine poſtremius.*

3. *Ipſe magiſter in convivio.*] Varro de linguâ Latinâ lib. 4. *in publico convivio etiam nunc antiquitatis retinendæ causâ, cùm* Magiſtri *fiunt. potio circumfertur.* *Rex* etiam dicebatur convivii, aut menſæ, item *pater cœnæ*, & *bibendi arbiter*, atque ejus imperium *Regnum vini.* Horatius, Carminum lib. 1. Ode 4.

Nec regna vini ſortiere talis.

4. *In ludo quoque gladiatorio frequens viſitur.*] Indecorum, nobilibuſque pueris indignum apud antiquos habitum eſt, non ſolùm hiſtrioniæ & ſaltatoriæ arti operam dare (ut patet ex his Scip. Africani Æmiliani verbis à Macrob. relatis lib. 2. Saturn. cap. 10. *Docentur præſtigias inhoneſtas, cum cinædulis & ſambucâ, pſalterioque eunt in ludum hiſtrionum. Diſcunt cantare, quæ majores noſtri probro ducier voluerunt, &c.*) ſed etiam gladiatoriæ arti, utpote quæ latronum & facinoroſorum propria eſſet. unde tot, apud Juvenalem & alios, increpationes juvenum, qui inſanâ libidine ducti gladiatoribus ſe dabant diſcipulos, gaudebantque gladiatorio ornatu in circo pugnare.

5. *Ut puer honeſtus ab ipſo laniſtâ docetur.*] Huc ſpectant *laniſtarum dictata* apud Sueton. & ille Juvenalis verſus Sat. 11.

Scripturus leges, & regia verba laniſtæ.

Quod autem ait, *ut puer honeſtus ab ipſo laniſtâ docetur:* εἰρωνικῶς dictum eſt: quaſi, ut in tonſtrinâ nobiliores tantùm *à tonſore magiſtro* pectebantur, quemadmodum loquitur Juvenalis Sat. 6, cæteri ab ejus tyronibus, ita & nobiliores tantùm pueri à magiſtro gladiatore docerentur.

6. *Et ſi quid adhuc à matre Græciſſat.*] Hinc patet Pudentillam è Græciâ oriundam fuiſſe, ſed nupſiſſe in Africâ.

7. *Latinè enim neque vult, neque poteſt.*] Quod ſummo dedecori civi Romano, maximè honeſtiori, in provinciis erat: præſertim cùm Rhetoricam, & litteras Latinas publici Profeſſores docerent.

labas [1] fringultientem, cùm ab eo quæreres, donâsset-ne illis mater, quæ ego dicebam me adnitente donata. Testor igitur te, Claudi Maxime, vósque, qui in consilio estis, vósque etiam, qui tribunal mecum adsistitis, hæc damna & dedecora morum ejus patruo huic, [2] & candidato illi socero adsignanda: méque posthac boni consulturum, quòd talis privignus curæ meæ jugum cervice excusserit: neque posteà pro eo matri ejus supplicaturum. Nam, quod pœnissimè oblitus sum, nuperrimè cùm testamentum Pudentilla post mortem Pontiani filii sui, in malâ valetudine scripserit: diù sum adversus illam renisus, ne hunc ob tot insignes contumelias, ob tot injurias exhæredaret. [3] Elogium gravissimum, jam totum medius fidius perscriptum, ut aboleret, impensis precibus oravi. Postremò, ni impetrarem, diversurum me ab eâ comminatus sum. mihi hanc veniam tribueret: malum filium beneficio vinceret; [4] me invidiâ omni liberaret. Nec priùs destiti, quàm ita fecit. Doleo me [5] huncce scrupulum Æmilia-

INTERPRETATIO.

interrogaretur, num mater ejus donavisset illis ea, quæ ego aiebam ipsis donata fuisse meo impulsu. Appello ego te testem, Claudi Maxime, & vos, qui sedetis in consilio, vos quoque, qui adstatis mecum ante tribunal, has depravationes & probra ejus vitæ attribuenda esse huic patruo, & illi socero futuro: & me parùm curaturum deinceps quòd privignus hujusmodi decusserit ex collo suo jugum meæ tutelæ, nec me *deprecaturum ejus matrem pro ipso deinceps. Etenim, quod ferè prætermisi, his novissimis diebus cùm Pudentilla fecerit testamentum per adversam valetudinem, post obitum filii sui Pontiani: diù reluctatus sum contra eam, ne hunc privaret hæreditate propter tot graves contumelias, propter tot injurias* ab eo acceptas. *Rogavi eam summis precibus, ut deleret acerbissimam* de *ipso testificationem, quæ profectò jam tota scripta erat. Denique minatus sum me divortium facturum ab eâ, nisi* id *obtinerem.* rogavi, *ut concederet mihi hanc veniam: superaret pravum filium benefacto; exolveret me ab omni odio. Neque cessavi, donec sic fecit. Doleo, quòd liberaverim Æmilianum hac sol-*

NOTÆ.

1. *Fringultientem.*] Quasi interpositis singultibus balbutientem. Vox est huic auctori peculiaris. eâ etiam utitur alibi. Florid. 3. *Merulæ in remotis tesquis fringultiunt.* Videtur verbum hoc fictum à *fringillâ* seu *frigillâ* ave, de quâ Avienus:

Si matutino fringilla resultat ab ore.

ita ut *fringultire* sit volucris illius cantum imitari.

2. *Et candidato illi socero.*] Rufino, qui, filiam suam Pudenti obtrudendo, socer ejus fieri ambiebat.

3. *Elogium gravissimum.*] Quo rationem reddebat exhæredationis. *Elogium* enim testimonium est, sive bonum, sive malum. Utriusque exempla libet afferre. boni. apud Senecam: *decessit negotiator. testamento omnium bonorum suorum reliquit formosam uxorem hæredem, & adjecit elogium: quia pudicam comperi.* mali. Quintilianus: *exhæredati filii elogium: quòd meretricem amârit.*

4. *Me invidiâ omni liberaret.*] Quâ flagrare potuisset Apuleius apud populares suos, quasi inofficiosi illius testamenti, & exhæredationis privigni suasor, atque auctor.

1. *Huncce scrupulum.*] Opinionem, quam de exhæredatione Pudentis præconceperat.

no demisisse: tam inopinatam semitam indicâsse. Specta, quæso, Maxime, ut, hisce auditis, subitò obstupuerit, ut oculos ad terram demiserit. longè enim seciùs ratus fuerat, nec immeritò. mulierem filii contumeliis infestam, meis officiis devinctam sciebat. De me quoque fuit quod timeret. Quis enim, vel æquè ut ego spernens hæreditatis, tamen vindicari de tam inofficioso privigno recusâsset? Hæc præcipuè sollicitudo eos ad accusationem mei stimulavit. hæreditatem omnem mihi relictam falsò [1] ex suâ avaritiâ conjectavêre. Solvo vos in præteritum isto metu. Namque animum meum neque hæreditatis, neque ultionis occasio potuit loco dimovere. Pugnavi cum iratâ matre, pro privigno malo vitricus, velut pater pro optimo filio adversùs novercam. nec satis fuit, ni bonæ uxoris prolixam liberalitatem circa me nimio plus æquo coërcerem. Cedò tu testamentum, jam inimico filio, à matre factum: me, quem isti prædonem dicunt, verba singula cum precibus præeunte. Rumpi tabulas istas, jube, Maxime, invenies filium hæredem: mihi verò tenue nescio quid honoris gratiâ legatum; ne, si quid eam humanitùs attigisset, [2] nomen maritus in uxoris tabulis non haberem. Cape istud matris tuæ testamentum, [3] verè

INTERPRETATIO.

licitudine, & monstraverim ei tramitem tam insperatum. Aspice, oro te, Maxime, quomodo attonitus fuerit repentè, postquàm audivit hæc, quomodo defixerit oculos humi. Nam crediderat multò aliter rem se habere, *atque id jure. noverat Pudentillam iratam esse, ob injurias* sui *filii, obstrictam autem meis obsequiis. Habuit quoque, cur metueret* sibi *à me. Nam quis sprevisset ulcisci privignum adeò adversum, etiamsi tam* fuisset *contemptor hæreditatis, quàm ego* sum? *Hæc anxietas præsertim instigavit illos ad me insimulandum. Falsò conjecerunt, juxtà suam avaritiam, totam hæreditatem mihi permissam esse. Libero vos illo timore pro* tempore *præterito. Nam opportunitas, & hæreditatis, & vindictæ, non potuit depellere meam mentem ex suâ sede. Ego, licèt vitricus, contendi pro malo privigno, adversus matrem* ei *infensam, quasi pater pro optimo filio contra novercam: nec contentus fui, nisi cohiberem longè magis, quàm par erat, effusam in me largitatem optimæ conjugis. Da tu testamentum scriptum à matre, cùm filius jam esset ei invisus & me, quem hi vocant latronem, præmittente singula verba,* adjectis *precibus. Impera, Maxime, ut dissolvantur hæ tabulæ. Reperies filium* scriptum esse *hæredem: at nescio quid exiguum mihi relictum esse ad honorem; ne, si contigisset illam mori,* ego ejus *conjux prætermitteretur in testamento uxoris. Sume hoc testamentum tuæ parentis, illud quidem*

NOTÆ.

1. *Ex suâ avaritiâ.*] Quâ, si in Apuleii loco fuissent, hæreditatem illam Pudentillæ avidissimè ad se traxissent, sibi relictam maximè gavisi essent.

2. *Nomen maritus in uxoris tabulis non haberem.*] Magno dedecori habitum amicorum supremis judiciis præteriri, quod & probro vertit Antonio Cicero, *ut nec nomen ejus in tabulis ullius reperiri posset.*

3. *Verè hoc quidem inofficiosum.*] Argutè magis, quàm verè. alia enim inofficiosi testamenti acceptio apud Jurisconsultos est, nempè, quod non ex officio pietatis factum sit.

hoc quidem inofficiosum. Quid ni? in quo [1] obsequentissimum maritum exhæredavit, inimicissimum filium scripsit hæredem: immò enimverò non filium, sed Æmiliani spes, & Rufini nuptias; [2] sed temulentum illud collegium parasitos tuos. Accipe, inquam, filiorum optime, &, positis paulisper epistolis amatoriis matris, lege potiùs testamentum. [3] si quid quasi insana scripsit, hîc reperies, & quidem mox à principio: SICINIUS PUDENS FILIUS MEUS MIHI HÆRES ESTO. Fateor: qui hoc legerit, insanam putabit. Hiccine filius hæres, qui te in ipso fratris sui funere advocatâ perditissimorum juvenum manu voluit excludere è domo, quam ipsa donaveras? [4] qui te sibi à fratre cohæredem relictam, graviter & acerbè tulit? qui confestim te cum tuo luctu & mœrore deseruit, & ad Rufinum & Æmilianum de sinu tuo aufugit? [5] qui tibi plurimas posteà contumelias dixit coràm, & adjuvante patruo, fecit? qui nomen tuum pro tibunalibus ventilavit?

INTERPRETATIO.

reverà inofficiosum. Quod *quare non* esset? *siquidem in eo privavit hæreditate conjugem maximè morigerum, instituit* verò *hæredem filium infensissimum, aut potiùs non filium, sed spes Æmiliani, & matrimonium Rufini: sed ebriosum illud sodalitium asseclas tuæ mensæ. Cape, inquam, probissime filiorum* omnium, *ac depositis tantisper litteris amatoriis tuæ matris, lege potiùs* ejus *testamentum. Si scripsit aliquid veluti demens, invenies* illud *in eo, & certè statim ab initio:* FILIUS MEUS SICINIUS PUDENS SIT MEUS HÆRES. *Ego* quidem *confiteor: quisquis legerit hoc, existimabit* eam esse *dementem. An hic filius* (inquiet) est tuus *hæres, qui, accitâ catervâ corruptissimorum adolescentum, voluit per ipsam pompam funebrem sui fratris, te eliminare ex ædibus, quas* tu *ipsa* ei *dederas? qui ægrè & molestè passus est, quòd tu instituta esses ipsi cohæres à fratre* ejus? *qui statim reliquit te cum tuo fletu & dolore, & avolavit ex tuo gremio, ad Rufinum, & Æmilianum? qui deinde tibi ipsi dixit permulta convicia, & fecit* multas *injurias auxilio patrui? qui jactavit nomen tuum ante tribunalia?*

NOTÆ.

1. *Obsequentissimum maritum.*] Inscriptio vetus Casaubono notata.

ANTONIA TORTONA MARITO
OBSEQUENTISSIMO.
B. M. F.

Et alia Pricæo:

ALBANA SABINA MARITO
OBSEQUENTISSIMO.

2. *Sed temulentum illud collegium.*] Horat. Sermonum lib. 1.

Ambubajarum collegia, &c.

3. *Si quid quasi insana scripsit.*] Respicit ad litteras Pudentillæ suprà allatas, quibus eam suam insaniam, & Magicas Apuleii artes professam esse accusatores illi calumniati erant.

4. *Qui te.*] Per apostrophem Pudentillam alloquitur, absentem tamen, neque enim judiciis mulieres intererant.

5. *Qui tibi plurimas posteà contumelias dixit coràm, & adjuvante patruo fecit.*] Contumelia accipitur & pro dicto, & pro facto injurioso. Et *contumeliam facere* non apud hunc tantùm auctorem, sed & apud laudatissimos scriptores reperitur, Plautum, Terentium, Senecam, Quintilianum, &c. Ergo nimis superbum Ciceronis fastidium, qui hanc in Antonio locutionem reprehendit, ac vellicat, Philippic. 3. *porrò* (inquit) *quid est contumeliam facere? quis sic loquitur?*

qui pudorem tuum tuiſmet litteris conatus eſt publicè dedecorare? qui maritum tuum, quem elegeras, quem, ut ipſe objiciebat, efflictim amabas, capitis accuſavit? Aperi, quæſo, bone puer, aperi teſtamentum: [1] faciliùs inſaniam matris ſic probabis. Quid abnuis? quid recuſas, poſtquàm ſollicitudinem de hæreditate maternâ repuliſti? At ego haſce tabulas, Maxime, hîc ibidem pro pedibus tuis abjicio: teſtorque me deinceps incurioſiùs habiturum, quid Pudentilla teſtamento ſuo ſcribat. Ipſe jam, ut libet, matrem ſuam de cætero exoret. mihi, ut ultrà pro eo deprecer, locum non reliquit. [2] Ipſe jam, ut ſui potens, ac qui acerbiſſimas litteras matri dictet, iram ejus deliniat; [3] qui potuit perorare, [4] poterit exorare. Mihi jamdudùm ſatis eſt, ſi non modò crimina objecta pleniſſimè dilui, verùm etiam [5] radicem

INTERPRETATIO.

qui niſus eſt palàm labefactare famam tuæ pudicitiæ tuis propriis epiſtolis? qui reum egit criminis capitalis conjugem tuum, quem exoptaveras, quem perditè diligebas, quemadmodum ipſe tibi *exprobrabat? Reclude, oro te, egregie adoleſcens, reclude teſtamentum, hoc modo faciliùs monſtrabis dementiam tuæ matris. Quare renuis? Quare non vis, poſtquàm amota eſt tibi anxietas de hæreditate matris? Ego verò, Maxime, projicio has tabulas hoc ipſo in loco ante tuos pedes, & profiteor me minùs curaturum in poſterum, quid Pudentilla ſtatuat ſuo teſtamento. Ipſe jam deinceps reget matrem ſuam ut voluerit. Nullum reliquit locum ſupplicandi ampliùs pro ipſo. Ipſe utpote jam ſui juris, & qui dictet epiſtolas duriſſimas ſuæ matri, demulceat iram ejus:* ille, *qui potuit habere orationem, poterit* etiam *impetrare* quod rogaverit. *Mihi abundè ſufficit, ſi non ſolùm penitùs refutavi ſcelera, quorum accuſabar, ſed*

NOTÆ.

1. *Faciliùs inſaniam matris ſic probabis.*] Cùm videlicet te poſt tot illatas matri injurias, hæredem ab eâ ſcriptum legis.

2. *Ipſe jam ut ſui potens, ac vir, acerbiſſimas litteras matri dictet.*] Caſaub. legit, *ut ſui potens, ac qui acerbiſſimas litteras, &c.* quam lectionem retinui, & expreſſi in interpretatione. At ne ſic quidem ſatis placet, quas enim litteras Pudentem matri dictâſſe legimus? niſi fortè dicamus eum, cùm peſſimis ſuis in Apuleium Magiæ criminationibus compulerit matrem ad ſcribendam illam epiſtolam, cujus ſuprà nonnulla relata vidimus, dictâſſe illam dici. ſed parum placet hæc explicatio, neque illa Pudentillæ epiſtola acerbi quidquam in filios habuiſſe legitur, neque Pudens ipſe cauſa ejus extitit, ſed præſertim Pontianus. Aliquid corruptum ſuſpicor in voce *dictet.* Quid, ſi legatur *deleat,* reſtituaturque prior lectio, ut ſit: *ipſe jam ut ſui potens, ac vir, acerbiſſimas litteras matris deleat.* hoc eſt, *graviſſima elogia, ſi qua fortè mater ob inhoneſtam ejus vitam, teſtamento inſerere adverſus eum deinceps voluerit, ipſe ut jam ſui potens, ac vir, nec quidquam meæ opis indigus impetret ab ipsâ ut illa deleat, & animum illius ſibi ipſe placet, ac reconciliet.* Non tamen hoc, ut verum fatear, omni ex parte ſatisfacit. vix enim adducor, ut credam per litteras teſtamentum deſignari poſſe. Si quis melius quid habeat, pergratum faciet, ſi contulerit in medium.

3. *Qui potuit perorare.*] Cauſam adverſus me.

4. *Poterit exorare.*] Matrem, cùm irata ſibi fuerit.

5. *Radicem hujus judicii.*] Magis placeret ut Pricæus reponit: *radicem hu-*

hujus judicii, id est, hæreditatis quæsitæ invidiam, funditùs sustuli. Illud etiam, ne quid omnium prætaream, priusquàm peroro, falsò objectum revincam. Dixistis, me [1] magnâ pecuniâ mulieris pulcerrimum prædium meo nomine emisse. Dico [2] exiguum hærediolum sexaginta millibus nummûm, id quoque non me, sed Pudentillam suo nomine emisse: Pudentillæ nomen in tabulis esse: Pudentillæ nomine [3] pro eo agello tributum dependi. Præsens est Quæstor publicus, cui depensum est, Corvinus Celer, vir ornatus. [4] adest etiam tutor auctor mulieris, vir gravissimus & sanctissimus, omni cum honore mihi nominandus, Cassius Longinus. Quære, Maxime, cujus emptionis auctor fuerit, quantulo pretio mulier locuples agellum suum præstinârit. TESTIMONIUM CASSII LONGINI TUTORIS, [5] ET CORVINI CLEMENTIS, QUOD RECITATUM EST. . . . . . . Est-ne ità ut dixi?

INTERPRETATIO.

etiam penitùs abstuli stirpem hujus litis, hoc est, invidiam ambitæ hæreditatis. Et ut nihil omittam ex omnibus rebus, *antequàm finem faciam orandi, probabo etiam hoc mihi esse exprobratum falsò. Dixistis me comparavisse meo nomine amœnissimum fundum ingenti pecuniâ Pudentillæ.* Ego verò *aio* illud fuisse *parvum prædiolum sexaginta millium nummorum, & non me, sed Pudentillam illud comparâsse suo nomine: nomen Pudentillæ esse in instrumento* emptionis: *vectigal solvi pro illo prædiolo nomine Pudentillæ. Ecce Corvinus Celer, vir spectabilis, præfectus ærarii publici, cui fuit persolutum. ecce quoque Cassius Longinus, quem debeo nominare cum omni reverentiâ, vir severissimus, & integerrimus, tutor & auctor Pudentillæ. Interroga* eum, *ô Maxime, cujus emptionis fuerit auctor, quàm parvo pretio fœmina dives emerit suum prædiolum.* TESTIMONIUM CASSII LONGINI TUTORIS, ET CORVINI CLEMENTIS: QUOD RECITATUM EST. . . . *An* res *se habet ut dixi?*

NOTÆ.

jus mendacii. Vulgata tamen scriptura ferri potest: si judicium pro lite sumas, & exponas quomodo in interpretatione exposui.

1. *Magnâ pecuniâ mulieris.*] Rectè sic emendavit è veteri codice Schoppius. priùs erat *Magia de pecuniâ mulieris*, nullo planè sensu.

2. *Exiguum hærediolum.*] Festus, *hæredium: prædium parvulum.* Onomast. vetus *hærediolum*, Κτημάτιον.

3. *Pro eo agello tributum dependi.*] Tributum ejusmodi vocat Sidonius Apollinaris *debitum glebæ canonem.* persolvebatur Quæstori publico, id est, Populi Romani, aut Principis, non autem municipali. tributa enim illa agrorum Principis fisco inferebantur.

4. *Adest etiam tutor auctor mulieris.*] Ex moribus Græciæ, ex quâ oriunda erat Pudentilla, ipsa, etiamsi Apuleii jam uxor, alium tutorem habuit. Cicero pro L. Flacco. *emptiones falsas cum mulierculis fecisti. tutor his, moribus Græcorum, adscribendus fuit.* At tutores illi mulierum, præsertim viduarum, *consultores* potiùs erant, & προστάται, quàm *tutores.* Jure Romano nuptæ in tutelâ maritorum erant, eæ utique, quæ in manum eorum convenissent. alias enim tutelâ solutas fuisse declarant Cicero in Topicis, & Boëtius. Nonnisi tutorum illorum auctoritate mulieres vendere, emere, dicere diem, lites sequi, &c. poterant.

5. *Et Corvini Clementis.*] Hic est Quæstor publicus Corvinus Celer, de quo suprà. Repone ergo hîc *Corvini Celeris*, pro *Corvini Clementis*, aut puta *Clemens* tertium ejus fuisse nomen, ut appellaretur *Corvinus Celer Clemens.*

uspiàm in hac emptione nomen meum adscriptum est? num ipsum hæredioli pretium invidiosum est? num vel hoc saltem in me collatum? Quid etiam est, Æmiliane, quod non te judice refutaverim? quod pretium Magiæ meæ reperisti? Cur ego Pudentillæ animum veneficiis flecterem? quod ex eâ commodum caperem? [1] uti dotem mihi modicam potiùs, quàm amplam diceret? O præclara carmina! An ut eam dotem filiis suis magis [2] restipularetur, quàm penes me sineret? Quid addi ad hanc Magiam potest? An uti rem familiarem suam meo adhortatu pleramque filiis condonâsset, quæ nihil illis ante me maritum fuerat largita, [3] mihi quidquam impartiret? O grave veneficium dicam, an ingratum beneficium! An ut testamento, quod irato filio scribebat, filium potiùs, cui offensa erat, quàm me, cui devincta, hæredem relinqueret? Hoc quidem [4] multis carminibus difficilè impetravi. Putate vos causam non apud Claudium Maximum agere, virum æquum, & Justitiæ pertinacem, sed alium aliquem pravum,

INTERPRETATIO.

An meum nomen appositum est in aliquo loco hujus emptionis? an ipsum pretium agelli dignum est invidiâ? an illud saltem, qualecumque est, *attributum est mihi? Quid est quoque, ô Æmiliane, quod non refellerim etiam tuo judicio? quam invenisti mercedem* meæ *Magiæ? Quare ego demulcerem incantamentis animum Pudentillæ? quam utilitatem perciperem ex ipsâ? An ut constitueret mihi parvam dotem, potiùs quàm largam? O egregia incantamenta! Num ut reservaret potiùs illam dotem suis filiis, quàm relinqueret apud me? Quid potest adjici huic Magiæ? Num ut donaret liberis suis maximam partem suorum bonorum, meâ persuasione*, ipsa, *quæ nihil eis dederat priusquàm fuissem* ejus *conjux: mihi* verò *nihil prorsùs largiretur? O maleficium atrox, aut potiùs beneficium malè remuneratum! Num ut institueret hæredem filium, cui erat infensa, potiùs quàm me, cui erat obstricta*, idque *testamento, quod faciebat succensens adversùs* suum *filium? Equidem ægrè obtinui hoc plurimis incantamentis. Fingite vos non dicere causam coràm Claudio Maximo, viro justo, & servantissimo æquitatis. Verùm supponite aliquem alium judicem improbum*,

NOTÆ.

1. *Uti dotem, &c. diceret.*] Dotem dicere propriè pater dicitur, & mulier aut debitor ejus, & obligantur dictione. cæteri nonnisi promissione. ut docet Ulpianus Titul. VI. De dotibus, paragraph. 1. & 2. Est autem hæc solemnis formula dotis dicendæ, *Tot.... doti tibi erunt.*

2. *Restipularetur.*] *Restipulari* est contra stipulari ab eo, qui ipse stipulatus anteà est. Apuleius dotem à Pudentillâ stipulatus erat, vel (quod idem est) dos ei dicta à Pudentillâ fuerat. Pudentilla è contrario, dotem, quam viro dixerat, ab eo ita est restipulata, ut, se mortuâ, ea dos non penes virum remaneret, sed filiis ex priori matrimonio susceptis restitueretur, pro quibus tanquam pro suis hæredibus stipulatam fuisse intelligendum est: aliàs nullam vim habuisset stipulatio, nec filiis alio nomine quàm hæredum data fuisset actio ad repetendam à vitrico dotem. Vide restipulationem Pudentillæ suprà. *Præter hæc, eâ conditione factam conjunctionem, si nullis, &c.*

3. *Mihi quidquam.*] Videtur legendum *nec mihi quidquam.*

4. *Multis carminibus.*] Id est, precibus, quas se adhibuisse Pudentillæ uxori sæpè dixit, ut ejus animum erga filium mitigaret.

& ſævum judicem ſubſtituite, accuſationum fautorem, cupidum condemnandi. date ei quod ſequatur. miniſtrate vel tantulam veriſimilem occaſionem ſecundum vos pronuntiandi. Saltem fingite aliquid, reminiſcimini quod reſponderetis, qui vos ita rogârit. Et, quoniam omnem conatum neceſſe eſt quæpiam cauſa præcedat; reſpondete, qui Apuleium dicitis animum Pudentillæ Magicis illectamentis adortum, quid ex eâ petierit? cur fecerit? Formam ejus voluerat? negatis. Divitias ſaltem concupierat? negant tabulæ dotis, negant tabulæ donationis, negant tabulæ teſtamenti. in quibus non modò non cupidè appetîſſe, verùm etiam durè repuliſſe liberalitatem ſuæ uxoris oſtenditur. Quæ igitur alia cauſa eſt? Quid obmutuiſtis? quid tacetis? Ubi illud libelli veſtri atrox principium nomine privigni mei formatum? *Hunc ego, Domine Maxime, reum apud te facere inſtitui.* Quin igitur addis reum magiſtrum, reum vitricum, reum deprecatorem? Sed quid deinde? *plurimorum maleficiorum & manifeſtiſſimorum.* Cedò unum de plurimis: cedò dubium, vel ſaltem obſcurum de manifeſtiſſimis. [1] Cæterùm ad hæc [2] quæ objeciſtis innumera, binis verbis reſpondeam. *Dentes ſplendidas:* ignoſce mundiciis. *Specula inſpicis:* debet Philoſophus. *Verſus facis:* licet fieri. *Piſces exploras:* Ariſtoteles docet. *Lignum conſecras:* Plato ſuadet. *Uxorem ducis:* leges jubent. *Prior natu eâ eſt:* ſolet fieri. *Lucrum ſe-*

INTERPRETATIO.

& crudelem, qui faveat delationibus, & ſit avidus damnandi. exhibete ei aliquid, cui inhæreat. ſuppeditate vel leviſſimam anſam probabilem ferendæ ſententiæ *juxta veſtram intentionem. ſaltem comminiſcimini, excogitate aliquid, quod reponatis ei, qui ſic vos interrogaverit. Et quia oportet ut aliqua ratio antecedat quemcumque niſum, vos qui dicitis Apuleium aggreſſum eſſe animum Pudentillæ illecebris Magicis, dicite quidnam poſtulaverit ab eâ? quare id fecerit? An cupiebat ejus pulchritudinem? id negatis. Expetiverat-ne certè opes? inſtrumentum dotis, inſtrumentum donationis, inſtrumentum teſtamenti, id negant; in quo* poſtremò *probatur non tantùm non exoptâſſe avidè largitionem ſuæ conjugis, ſed etiam rejeciſſe eam aſperè. Quænam ergo eſt alia ratio? Quare facti eſtis muti? quare ſiletis? Ubi-nam eſt illud truculentum initium veſtri libelli ſcriptum nomine mei privigni?* Ego decrevi, ô Domine Maxime, hunc accuſare coràm te. *Quare ergo non adjicis accuſare præceptorem* meum, *accuſare vitricum, accuſare deprecatorem? At quid poſteà?* permultorum & evidendentiſſimorum veneficiorum. *Profer unum ex illis multis, profer unum dubium aut certè obſcurum ex illis evidentiſſimis. Porrò poſſum reſpondere duobus verbis ad illa infinita, quæ mihi exprobrâſtis.* Expolis dentes: *parce mundiciis.* Intueris ſpecula: *Philoſophum decet,* Componis carmina: *fas eſt componere.* Scrutaris piſces: *Ariſtoteles* id *docet.* Deos facis è ligno: *Plato auctor eſt.* Ducis uxorem: *leges id præcipiunt.*

NOTÆ.

1. *Cæterùm hæc, quæ objeciſtis.*] Brevis recapitulatio, quam in peroratione faciendam præcipiunt Rhetoricæ leges.

2. *Quæ objeciſtis innumera binis verbis, &c.*] Florent. membranæ *numera an binis, &c.*

ctatus es dotis : [1] dotale accipe, donationem recordare, teſtamentum lege. Quæ ſi omnia affatim retudi, ſi calumnias omnes refutavi: ſi in omnibus non modò criminibus, verùm etiam maledictis procul à culpâ philoſophiam tuitus ſum, [2] ſi philoſophiæ honorem, qui mihi ſalute meâ antiquior eſt, nuſquam minui, imò contrà, ubique [3] ſi conſeptum penitùs eum tenui: ſi hæc, ut dico, ita ſunt: poſſum ſecuriùs [4] tuam exiſtimationem revereri, quàm poteſtatem vereri: quod minus grave & verendum mihi arbitror à proconſulibus damnari, quàm ſi à tam bono tamque emendato viro improber. *Dixi.*

INTERPRETATIO.

Illa eſt major ætate: id *vulgò fit.* Aucupatus es quæſtum dotis: *cape* inſtrumentum *dotis*, *reminiſcere donationis* tibi factæ, *lege teſtamentum. Quæ univerſa ſi abundè repuli, ſi refelli cunctas falſas accuſationes: ſi defendi philoſophiam longè à noxâ in cunctis eorum non ſolùm accuſationibus, verùm etiam convitiis, ſi nullatenùs imminui gloriam philoſophiæ, quæ mihi charior eſt meâ vitâ, ſi contrà conſervavi eam omnibus in locis optimè vallatam: ſi hæc ſe habent quemadmodum dico; poſſum jam tutiùs vereri tuam* de me *opinionem, quàm timere* tuam *potentiam: quoniam exiſtimo mihi minus acerbum ac* minùs *timendum fore, ſi condemner à Proconſulibus, quàm ſi vituperer à viro adeò probo, adeoque inculpato.* Dixi.

NOTÆ.

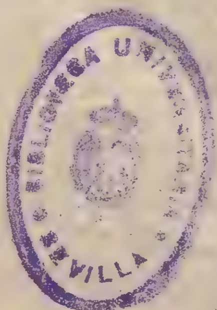
1. *Dotale accipe.*] Subaudi *inſtrumentum.* Græci Juriſconſulti προῖκῷον συμβολαῖον, & συμβόλαια γάμικα vocant.

2. *Si philoſophiæ honorem, &c.*] Jam ab initio hujus orationis profeſſus eſt Apuleius ſibi conſtitutum & ſe & philoſophiam ab hominum calumniis vindicare.

3. *Si conſeptum penitùs eum tenui.*] Id eſt honorem philoſophiæ, ut rectè, ſpretis omnibus aliis commentatorum commentis, Pricæus legit & exponit. *Conſeptum* ſonat hîc *protectum & cuſtoditum ab omni parte inviolabile.* Corruptus erat hic locus, & legebatur nullo ſenſu *ſi cum ſeptem pœnis tenui.* Subtiliora ſunt quæ hîc excogitant Caſaubonus & Elmenhorſtius, quàm huic loco aptiora.

4. *Tuam exiſtimationem revereri, quàm poteſtatem vereri.*] Acutè. Sic Florid. I. *neminem Proconſulum, quod ſciam, provincia Africa magis reverita eſt, minùs verita.*

APULEIUS
AD USUM
DELPHIN

TOM
I

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm